JAARGANG 58

DE VRIEND DES HUIZES

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK HUISGEZIN

ONDER REDACTIE VAN

Ds. H. KLUIN

1940

NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ TE NEERBOSCH

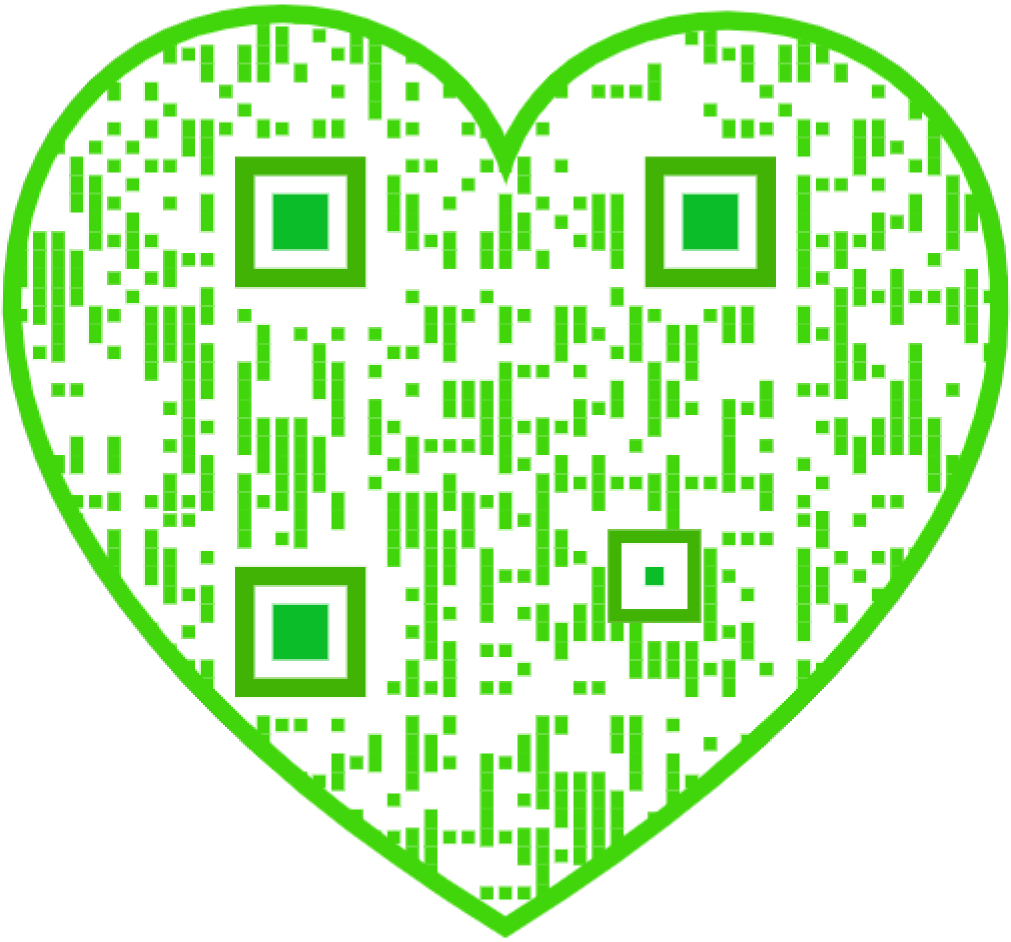

INHOUD

Bladz.

Berg-Akkerman, C. M. v. d.; Toen 't licht werd 651
Boersma-Smit, H. W.; Vreemde Kerstavond 604
Brander, Harry; Anna Baard vertelt 349
— Waar liefde woont 393
— En Ik zal u rust geven 564
Does, J. C. van der; Prinsen uit het Huis van Oranje 285, 367, 477
Dorp, Karel van; Het kerkje te Asselt 71
— Advents-poëzie 675
Gelder, Gerdien de; Tusschen twijfel en diagnose 559
Hulzen, Joh. van; Anthonij Paulo de standvastige 513
Hulzen, J. A. van; Drie brieven 595
Jong, A. de; De grauwe Kiekendief 493
Kabbelaar, Jan; Schipper en Schip 272
Kalkman, A.; Zonnewijzers 239
Kolkman, J. G.; Een huisvrouwenvraag 453
Kluin, H.; Van Maand tot Maand 1, 53, 105, 157, 209, 311, 363, 415, 465, 521, 585
Koster, Joop; Barendjes triumf 187
— Tweede moeder 718
Krickeweg, Elizabeth; De vederkunst der Amerikaansche natuurvolken 636
Kruikemeier, W.; Een kind roept zijn vader 692
Kruizinga, Jaap H.; Nieuwjaarspenningen 7
— Constantijn de Groote 57
— Het populairste vervoermiddel de fiets, 100 jaar oud 266
— Op de oudste Joodsche begraafplaats in Europa 426
K., Z.; „Ons Volkslied" 165
Kn., Het groote loon van den parlevinker 569
Langen, Ferd.; De dorpsgek 66
— Hard tegen hard 322
— Toen de koster verzuimde 553
— Een negen eeuwen oude stad 613
Lonkhuyzen, J. van; Athanasius 19, 91
— Neville Chamberlain 143
Lourense, H.; De uitkomst 329
— Weergevonden 725
Lulofs, Jos.; Valkenjacht 279
Mander, Jan van; Uit het land van katoen en heide 371

Bladz

Melle, J. van; Als een bestiering 449
M., L. A. v.; Leven en arbeid van Ds. P. J. van Melle 262
Meulen, J. J. van der; Van „Sleepers" en „Halve toonders" 28
— Het zangverschil te Maassluis 184
— Een foto-archief voor Nederland 419
Muller, P. H.; Die trouwe houdt 31, 95, 147, 199, 250, 301, 354, 402 454, 508, 576
— Kroniek van het Boek 50, 102, 153, 205, 257, 308, 360, 410, 460, 518, 581, 737
— Een en ander over de Bokkerijders 539
Mus Hzn., C.; Het Binnenhuis 683
Noordijk, Mr. W.; Echtscheiding en de kinderen 235
Ooms, J. W.; Licht op „Zwanenburg" 732
Peelen, G. J.; Inflatieleed 39
— Postzegels en oorlog 628
— De drie van de Heihorst 713
Plaats, G. v. d.; De geschiedenis van de vader en het kind 445
Renes-Boldingh, M. A. M.; Heidevolk 617
Rhenoy, L.; Zingende stemmen in een donkere nacht 646
Rhoon, Rolf v.; De Kalevala 175
— In het land der fjorden 289
— De hond in dienst der menschheid 468
— Da Costa's „Lied in 1840" honderd jaar oud 525
— Peter Paulus Rubens (1640-1940) 656
— Wat geweest is 679
Roekel, G. van; Uit de jeugd van „Tante Pos" 214
Roo, J. F. de; Vorm en kleur 474
Rijn, Bas van; Alle dingen nieuw 10
Schlimme, Georg; Russische Emigranten 89
— Het realistisch karakter van Bach's Matthäus-Passion 141
Smies, C.; De Markt van St. Nicolaas 25
T.; Een modern product? 172
Tillema, J.; Huis mijns Vaders 15
— Gekke Joop 245
— Mieke's werk 352
— De komst van den Inspecteur 377
— Zo'n eigenwies manneke 544
— En het geschiedde 609

	Bladz.
Vening, C.; Voorjaarsweelde in Obwalden	78
— Italië's mooie havenstad Genua	341
— De onafhankelijkheidsfeesten in Portugal	399
— Melchsee-Frutt	549
Verhorst, A. W.; In 't vreemde land	123
— Een paar kiekjes in Lier	347
Vreeland, Annie; Mobilisatie-flits	82
— Gekrookt riet	116
— „En de zee......"	440
— Een klontje suiker	503
— Er is een Kindeke	663
Vries, Corry de; De oproep	48
— Hendrikje	248
Vries, Jac. S. de; Ons genaket die avondstar (muziek)	590
Wallenburg, L. van; De drie schuttershoven te Middelburg	335
— Zeeuwsche boerenkoopdag	381
— Napoleon in Zeeland	497
— „Keutjes-dag" en „Vosse-soppeneten" op Walcheren	532
Wapenaar, A.; Onverzoenlijke tegenstelling?	162
— Gelijk ook wij vergeven	703
Westerbrink-Wirtz, J. M.; De viool	433
Westland, Cora; De oudste dochter	388
Wildschut, A. A.; De plaats van den Bijbel in ons volksleven	193
Wilvers, Gerda; Een moeder wacht	574
— Het ééne noodige	723
Witzenburg, Adri van; Avonturen met Prikkebeen	218
Wijnbeek, D.; Een deur valt dicht	483
Zeeuw J. G.zn., P. de; Het turfschip van Breda	111
— Neerlands strijd tegen het water	227
— Adolf van Nassau	316

Poëzie

	Bladz
Brander, Harry; Franciscus de dichter	164
— Laat mij	370
— Lied	395
— Schuldig	531
— Zwanenzang	535
— Antwoord	563
— Kerstliedje	588
— Na Kerstmis 1939	650
— Afscheid	655
— Voor de moeder van Germt	682
— De componist	724
Coornhert, Vincent; De kracht bestaat	321
— Eenzaamheid	353
— De verslagene	387
Dorp, Karel van; „Want wij hebben gezien Zijne ster"	603
— Advents-liedje	627
Groenewold, J.; Slapend kind	459
Hekstra, Piet; Herfst	476
Kampen, Th. A. van; En toch nog!	261
— Van 't gebed, dat boven den twijfel uit grijpt	490
— De Heer is mijn Herder	566
Ooyen, Piet van; Vergeef	451
— Vrede	573
Verhaagen, Niek; Johannes de Doper	27
— Stervende soldaten	138
— Klein Herfstgedicht	608
— Bethlehem	645
— Nieuw Gethsémané	710
Visser, Jan; His masters voice	242
— Magnolia's	247
— Van een dichter	378
— Strophe	496
— Doortocht	543
Tuyl, N. van; Ik zoek	660
— Gebed	722

Afzonderlijke illustraties

Winter (Nelly Donker) 4 kl. druk	17
Strijkster (teekening W. de Zwart)	35
De wintersche polder (foto M. Miché)	47
Het besneeuwde bosch (idem)	58
Op de ijsvisscherij (kunstfoto)	69
Vorstbestrijders (foto)	81
Sneeuwlandschap (foto)	86
Papavers (schilderij van Prof. Edward Grützner, 4 kl. druk)	87

Bladz.

Piëta (teekening van Berry Brugman) ... 110
Hollands Waterland (kunstfoto) ... 121
Met doornen gekroond (olieverfschilderij van Titiaan) 4 kl. druk 139
Op de Lek (kunstfoto) ... 173
In de schaapskooi (foto) ... 183
Saksische boerderij (kunstfoto) ... 448
Even pauze (kunstfoto M. Miché) 481
Naar onzichtbare verten „ 491
Mist over de Vecht „ 501
Morgennevel „ 511
Meisje uit Zeeland (foto) ... 522
Herfstkleuren (naar een schilderij van Ed. Rüdisühli) 4 kl. druk ... 537
Stilleven (houtskoolteekening van A. W. Verhorst) ... 547
Alle eendjes...... (foto M. Miché) 552
In de polder (foto M. Miché) ... 556
Oogst (schilderij van Walter Ditz) 4 kl. druk ... 557
Regen en wind (kunstfoto M. Miché) 567
Pinquins (foto M. Miché) ... 575
Ons genaket die avondstar (teekening van Janny de Vries ... 589
Jozef en Maria (teekening van Berry Brugman) ... 594
Het Paarlensnoer (schilderij van Jan Vermeer, kunstfoto) ... 601
Garnalenvisschers (schilderij van Prof. Gregor von Bochmann) ... 611
Besneeuwde kerk (amateursfoto) 644
Een mooi plekje in het Spreewald (schilderij van Curt Agthe) vierkleurendruk ... 662
Waschvrouwen aan het Tiberstrand (schilderij van Franz Dreber) ... 671
IJsvisschers (foto) ... 678
Keramische kunst (4 kl. druk) ... 701
Rivierlandschap (schilderij van Adr. van de Velde) 4 kl. druk ... 711
Decembermiddag (foto M. Miché) 717
Kiekeboe (foto) ... 186
Tulpen (schilderij van Edward Bandrexel) 4 kl. druk 191
Morgen-toilet (foto M. Miché) ... 213
Mei (kunstfoto) ... 225
Tonnen (foto) ... 235
Te Deum Laudamus (naar een schilderij v. Rich. Linderen), 4 kl. dr. 243
Plompen (foto) ... 249
Morgenlicht (foto) ... 276
Interieur van een Kathedraal (houtskoolteekening van A. W. Verhorst) ... 277
Waterfiolier (foto) ... 300
Op de Vecht (kunstfoto) ... 327
Levend speelgoed (foto) ... 340
Zomermorgen (kunstfoto) ... 345
Nijkerk (foto M. Miché) ... 366
Zomerzon (schilderij van Heinrich Hübner) 4 kl. druk ... 379
Holterberg in Overijssel (kunstfoto) 397
Een stil uurtje (naar een schilderij van Müller Schoenefeld) vierkleurendruk ... 431

DE VRIEND DES HUIZES

No. 1 JAN. 1940 JAARGANG 58

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK GEZIN

HOOFDREDACTEUR: Ds. H. KLUIN

SECRETARIS DER REDACTIE: P. MONS TE NEERBOSCH
UITGAVE: NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
Giro 193600 Telefoon 25050 Neerbosch bij Nijmegen

Abonnementsprijs voor Ned. en Kol. met Kinderbijvoegsel f 2.50 per half jaar; Buitenl. f 6.50 p. jaar. Zonder Kinderbijvoegsel f 2.— per halfjaar; Buitenland f 5.50 per jaar. Men verbindt zich voor een geheele jaargang. Bij ongevraagde kopij gelieve men postzegels voor event. terugzending in te sluiten. Verschijnt vóór de eerste Zondag van elke maand.

VAN MAAND TOT MAAND

De Liturgie in Discussie

De discussie duurt voort; wat niet anders te verwachten was.

Na de verschijning van het boek van Dr. Noordmans, waarover we in ons vorig Van Maand Tot Maand schreven, hebben de voorstanders der liturgische beweging zich weer doen hooren.

Hun antwoorden en de repliek van Noordmans zijn gebundeld in een brochure, verschenen bij Callenbach onder de titel „Liturgie in de Crisis".

De brochure bevat eenige artikelen die in sommige tijdschriften verschenen, van de hand van Dr. G. v. d. Leeuw, Dr. O. Noordmans en Dr. W. H. v. d. Pol.

De daarin gevoerde discussie, die op hoog peil staat, geeft ons een duidelijke indruk van de ernst der zaak, waarom het gaat. We hopen onze lezers dan ook niet te verdrieten, wanneer we aan de hand van de brochure nog eenige opmerkingen maken over hetzelfde onderwerp.

Tegenstrijdigheden

Prof. v. d. Leeuw legt er de nadruk op, dat de liturgische beweging een arbeid van zestien jaren vertegenwoordigt. En nog zijn we niet klaar, zegt hij. „Wij staan midden in een zich ontwikkelende, jonge beweging, die elken dag een ander aanzien vertoont."

Hier zal ook wel een van de redenen te vinden zijn, waarom we van de voorstanders der beweging dingen te hooren krijgen, die een onduidelijke indruk wekken.

Prof. Wensinck schreef b.v. in zijn, door mij in mijn vorig artikel genoemde brochure over „De Ned. Herv. Kerk en de Gemeente van Christus":

„De geheele Christenheid (vóór de Hervorming, H.K.) had van ouds haar hoofddiensten zien gebouwd op het offer van Christus. De normale diensten der gemeente, in rijkdom en aard van uitwerking varieerend naar gelang van tijden en gelegenheden, met hun koor- of gemeentezang, hun gebeden en hun schriftlezing, groepeerden zich om dezen steen van eenige waarde......"

„Deze vorm van eeredienst is tot op de Hervorming de uitdrukking van het cultureel leven der gemeente geweest. Men kan zijne beteekenis voor de gemeente, haar voortbestaan en haar bloei niet hoog genoeg schatten. Want in dezen eeredienst werd door haar uitgedrukt en bij voortduring tot uiting gebracht hetgeen haar wezen uitmaakt. En door dezen eeredienst bleef zij zelve de hoedster van haar geloof..."

„Het Calvinisme vaagde dezen eeuwenouden eeredienst weg. Met de afschaffing van de mis werd de gemeente, die daarbij een — zij het nog in onvoldoende mate — onmisbaar, meelevend en meesprekend element was geweest, tot zwijgen gedoemd."

Aldus wijlen Prof. Wensinck. Zonder de piëteit jegens een overledene uit het oog te verliezen, mogen we deze uitspraken toch wel plaatsen naast die van anderen, om te doen zien, dat op dit punt naar wij meenen, onder de voorstanders van de nieuwe liturgische beweging nog geen klaarheid heerscht.

Volgens Prof. Wensinck leefde vóór de Hervorming een Christelijke gemeente, die

in haar eeredienst zelf kon uitspreken wat haar bezielde. Daarna een gemeente, die, zij het dan niet geheel, tot zwijgen was gedoemd.

Men vergelijke daarmede, wat Dr. v. d. Pol zegt in zijn artikel over Reformatorische Liturgie. — In de oud-Christelijke samenkomsten, zegt hij, sprak de gemeente zich uit in lofprijzing, geloofsbelijdenis, dankzegging en aanbidding. Daarnaast werden gedeelten gelezen uit Oud- en Nieuw Testament, werd gepredikt en het H. Avondmaal bediend.

Allerlei kerkelijke praktijken en ceremoniëele handelingen echter die in de Middeleeuwen zijn opgekomen, hebben wel de tekst van de liturgie onveranderd gelaten, maar daarentegen „den ganschen habitus van den dienst, de verhouding tusschen geloovigen en priester, het gansche liturgische gebeuren zulk een veranderd aanzien gegeven, dat het oud-christelijk liturgisch en sacramenteel gemeenschapsleven nauwelijks meer te herkennen valt. Eenerzijds was in de landen, waar men geen latijn meer kende, voor de groote volksmassa de tekst volkomen onverstaanbaar geworden; anderzijds werd de aandacht vrijwel alleen geboeid door de cultische handelingen. Zoo was de dienst van de gemeente veranderd in een kijkspel vóór de gemeente."

De schrijver zet dan verder uiteen, dat door het leerstuk van de transsubstantiatie (de wezenlijke verandering van brood en wijn in lichaam en bloed van Christus) deze toestand nog werd verergerd: „Het eigenlijke motief van den kerkgang was niet meer het meezingen en meebidden van den geheelen dienst, maar het bijwonen van het „misoffer"... en de aanbidding van Christus, die krachtens de transsubstantiatie naar lichaam en ziel, naar godheid en menschheid, wezenlijk en waarachtig op het altaar tegenwoordig was... Onder al deze veranderingen in het karakter van de liturgie was de tekst van de zangen en gebeden vrijwel ongewijzigd gebleven. De groote massa gaf zich echter van den inhoud der woorden nauwelijks meer rekenschap. Velen hielden zich onder den dienst met private devoties (het mediteeren van den rozenkrans of het bidden van gebeden uit private gebedenboeken van een zeer onliturgischen en dogmatisch vaak aanvechtbaren inhoud) bezig. Kortom de manier, waarop men met de oude liturgie handelde, was met den inhoud en de oorspronkelijke bedoeling daarvan in strijd en de hervormers aarzelden niet om de liturgische verwording als afgoderij te brandmerken."

Volgens deze voorstelling van Dr. v. d. Pol was er dus vóór de Hervorming eigenlijk in het geheel geen gemeente meer, die zich uitsprak in haar eeredienst en kan dus ook moeilijk van de Hervorming gezegd worden, dat zij aan de gemeente het zwijgen heeft opgelegd.

Dit alles maant tot voorzichtigheid bij het lezen van uitingen als van Prof. Wensinck, die, ook blijkens sommige recensies van zijn brochure, maar al te gemakkelijk critiekloos worden aanvaard door de vele malcontenten die de Kerk tegenwoordig telt.

Liturgie en Leven

Wat is „liturgie" eigenlijk? De reeds genoemde brochure „Liturgie in de Crisis" geeft op dat punt nader inlichting.

Men zoeke niets bijzonders achter het woord liturgie, zegt Dr. v. d. Pol; het beteekent eenvoudig „dienst". — Prof. v. d. Leeuw licht dit nader toe, door te zeggen, dat de liturgie de dienst is, waartoe God ons oproept door wat Hij in Christus doet. „Gods daad in Christus is dienst, omdat zij offer is. En daarmede is niet slechts het verband tusschen eeredienst en christelijk leven gelegd, maar ook het brandpunt van den eeredienst aangeduid: *het offer van Christus, waarin wij als de zijnen mogen deelen."*

Prof. v. d. Leeuw betoogt dan verder, dat niet alleen de eeredienst en de toetreding tot het Avondmaal deze dienst beteekenen, maar dat heel het leven van de Christen „is het leven van gehoorzaamheid in den Dienst". Hij acht het onjuist, wanneer Dr. Noordmans de liturgie, zooals hij en anderen die bedoelen, wantrouwt als een tegen het leven afgesloten geheel. De eeredienst, zegt hij elders weer, „is niet anders dan de vorm van het nieuwe, ons in Christus geschonken leven".

Bij dit alles blijft het mij, als belangstellend luisteraar, moeilijk, de bizondere beteekenis te vatten die de mannen der liturgische beweging aan de liturgische diensten geven willen. Liturgie is, zoo lees ik weer bij Prof. v. d. Leeuw, „een actueel, als arme zondaar en uitverkoren heilige, betrokken zijn in het drama, dat God speelt met de wereld. Het is een staan met vreeze

voor Gods heilig aangezicht, een juichen in zijn voorhoven, een uitgaan den Koning tegemoet". Naast deze uitspraak stel ik nog een woord van Dr. v. d. Pol: „De volle uitbeelding van het geloofs- en gebedsleven van de Kerk is haar liturgie".

Deze veelheid van definities brengt mij in de war.

Gebeurt er iets bizonders met de mensch in en door het liturgisch gebeuren? Of niet?

Dr. Noordmans vreest, dat de liturgische beweging toch wel naar dat bizondere uitgaat. De praktijken en ceremoniën, die Dr. v. d. Pol als bijkomstigheden beschouwt, waardoor de oorspronkelijk zuivere liturgische samenkomsten der oud-Christelijke gemeente werden bedorven, zijn misschien van de elementen der echte liturgie, die v. d. Pol wenscht te herstellen, niet zoo gemakkelijk te scheiden, zegt Noordmans. „In ieder geval zal een liturgisch herstel geen voldoening geven aan degenen, die thans daarom roepen, als daarmede niet verbonden is een herstel, in meerdere of mindere mate, van het mysterie of het offer, dat eens het middelpunt was, of nog is, van die „gebeden, teksten, en responsoriën", die men zoo vurig terug verlangt."

Dr. Noordmans vreest dus, dat de liturgische beweging de mensch er toe zal doen neigen (ik druk het op mijn manier uit. H.K.) in en door de liturgie wèl aan een bizonder gebeuren deel te ontvangen. „Wanneer de liturgische beweging", zoo zegt Noordmans met een uitdrukking van Newman, „Gods huis en altaar wil laten preeken, terwijl dat altaar ledig is, dan moet de tekst van de preek het onuitsprekelijke zijn; een verborgen aanwezigheid op het altaar; een niet-leeg-zijn van het Huis, een numineuze presentie; het Mysterie."

Het sacramenteele

Wat de opvatting der sacramenten betreft, staat de liturgische beweging critisch tegenover de Hervorming. Zij meent, zegt Prof. v. d. Leeuw, „dat de Hervorming op het stuk der Sacramenten niet het laatste woord heeft gesproken".

Alles wat met het offer van Christus in wezensbetrekking staat, zoo lezen we dan verder, is sacramenteel. Het Heilig Avondmaal is het Sacrament bij uitnemendheid. Daarop volgt in beteekenis de Doop. Maar daarmede is de rij niet gesloten. „Hetzelfde geldt wellicht ook van de Boete, die wij ten onrechte geheel hebben verwaarloosd. En het geldt, naar mijn overtuiging, zeker ook van de Prediking des Woords. Wanneer die niet sacramenteel is, d.w.z. niet direct betrokken op het Offer van Christus, wanneer zij zelve geen offer beteekent, is zij een meditatie of een vertoog en hoort in de kerk niet thuis."

Luther, zoo zegt v. d. Leeuw, had wèl het sacrament in volle zin. Bij Calvijn is het sacrament reeds veel minder reëel. Wij moeten dus tot Luther en achter Luther terug.

De „liturgen" willen dus waarlijk een „nieuwe Hervorming", met een nieuwe theologie, die bij de leer der sacramenten zal beginnen.

Niet Roomsch

Daarbij wijzen zij beslist het verwijt af, naar Rome terug te willen gaan. Vooral Dr. v. d. Pol zegt dat met nadruk. Hij onderscheidt scherp, zooals we zagen, de oud-Christelijke theologie en liturgie van de latere Roomsch-Katholieke en verwerpt de laatste.

Dr. Noordmans meent, dat hij wel het woord transsubstantiatie verwerpt, maar de zaak die daar achter ligt, wil behouden. Dat is onjuist, zegt v. d. Pol. „Alle reformatoren hebben dit geloofspunt verworpen. Alleen iemand die Roomsch Katholiek is, kan en mag (omdat zoo iets nooit als private overtuiging, maar alleen op gezag van de Kerk mogelijk is) in de transsubstantiatie gelooven. Daarom mag men in een reformatorische liturgie nooit of te nimmer iets zingen, bidden of doen, wat dit geloof in de transsubstantiatie veronderstelt." In wat Dr. v. d. Pol dan laat volgen, komt de humor (die we bij deze discussie toch ook niet missen kunnen) een woord meespreken, als hij zegt: „Ik acht dit zoo volslagen onmogelijk, dat het mij dan ook werkelijk onmogelijk zou zijn, om bij een Hervormden Avondmaalsdienst het „Adoro te devote", lied 250 in den nieuwen gezangbundel, mee aan te heffen. Hoe weinig het mij ook ligt om iets individueels te doen in den dienst der Kerk: als een lied als dit zou worden opgegeven, zou ik er zelfs toe kunnen komen om de kerk te verlaten."

In mijn vorig Van Maand tot Maand schreef ik over het individualisme, dat ons

ouderen niet vreemd was. Men begrijpt dus mijn verrassing toen mij hier bleek, hoe zelfs voorstanders van de nieuwe liturgie hun individualistische neigingen niet geheel hebben begraven. Ik ga me meer thuis gevoelen in deze kring, nu ik dit gelezen heb.

De preek en het karakter van de eeredienst

Eenstemmig zeggen Prof. v. d. Leeuw en Dr. v. d. Pol, dat zij de preek in de eeredienst niet willen missen. „Wij moeten", zegt de eerste, „elkander goed verstaan: er is in de Nederlandsche Hervormde liturgische beweging niemand, die ook maar iets van de prediking wil af- of wegdoen."

Dr. v. d. Pol zegt, dat de tegenstelling preek — liturgie een onwerkelijke en ongeoorloofde tegenstelling is. „Nooit is die tegenstelling aan de dag getreden in de geschiedenis der oude kerk," aldus deze schrijver.

Waarin ligt dan in dit opzicht het verschil tusschen deze schrijvers en Dr. Noordmans?

Zij wijzen de prediking een andere, een minder centrale plaats aan in de eeredienst. „Wij kunnen het middelpunt van de orde in de preek niet vinden", zegt Prof. v. d. Leeuw. — Ook de preek is voor hem, zoo wij zagen, een sacrament. Zij staat naast het H. Avondmaal, de Doop en de Boete; gezamenlijk geschaard rondom het Offer van Christus en deel hebbende aan dit Offer.

Zoo zegt Dr. v. d. Pol: „De liturgie omvat zeer vele en velerlei elementen en *daarin* mag de prediking niet ontbreken." (Cursiveering van mij, H. K.).

Zoo op het eerste gezicht lijkt dit een uitspraak, waarmee iedere dominee het eens kan zijn. Geen predikant die weet wat hij zegt, zal beweren, dat zijn preek belangrijker is dan het gemeenschappelijk zingen, bidden en Bijbellezen.

Of... misschien zal hij ondanks alle critiek, ondanks zichzelf, dat toch moeten zeggen?

Het ligt er maar aan, in welk verband men de dingen ziet. Is de eeredienst in de eerste plaats een dienst, waarin men God wil eeren door naar de verkondiging van Zijn Evangelie te *luisteren?* Daarbij behoeft dat luisteren dan niet bepaald te blijven tot het hooren van de preek. Men kan ook met een luisterend hart zijn Psalmen en Gezangen zingen; zijn gebeden bidden. — Of is de eeredienst in de eerste plaats een dienst „ter uitbeelding van het geloofs- en gebedsleven van de Kerk," zooals Dr. v. d. Pol het uitdrukt? Prof. v. d. Leeuw zegt: „De vorm van het nieuwe leven, ons in Christus geschonken".

De voorstanders der genoemde beweging leggen, als ik het goed begrepen heb, (bij alle erkenning van het leven bij genade alleen) toch sterke nadruk op de activiteit van het geloofsleven; op dat wat de geloovige te zeggen en te doen heeft.

Mannen als Dr. Noordmans vreezen, dat het karakter der verkondiging daarbij schade zal lijden. „Men late gerust toga en bef, verhooging van toon en geste achterwege, als men slechts, zooals Paulus op zijn reizen, geschoeid is met de bereidheid van het Evangelie des vredes."

Wanneer Prof. v. d. Leeuw spreekt van de offerdienst der geloovigen, die het antwoord is op het offer van Christus, hooren we Dr. Noordmans zeggen, dat alleen van belang is „het offer dat in de prediking tot ons komt, van den hemel naar de aarde toe en *niet andersom*" (ik cursiveer, H. K.).

De plaats van de preek in de tot nu toe gewone Protestantsche eeredienst stempelde de gemeente tot een gemeente van luisterende Christenen; en nu denk ik, zooals boven reeds aangegeven werd, nog aan iets meer dan aan het luisteren naar de preek van de dominee. Men kan ook zeggen: stempelt de gemeente tot een gemeente van menschen die van het Evangelie *leeren* willen. Waarbij „leeren" dan weer niet in dor-intellectualistische zin moet worden opgevat. Niet alleen van de „zwijgende" gemeenteleden geldt dat. Ook van de man, die op de kansel staat te spreken over en — als het goed is — uit de Heilige Schrift.

Het „leeren" zal met gebed gepaard moeten gaan en tot aanbidding kunnen worden. Het is goed, dat de liturgische beweging ons daaraan herinnert. Maar we zullen altijd weer moeten beginnen te leeren; waarbij de verstandelijke uiteenzetting naar ik meen, niet gemist kan worden en het „vertoog" dus niet zoo'n tegenstelling zou behoeven te vormen met de prediking, als Prof. v. d. Leeuw zegt.

De preek in de crisis

De mannen der liturgische beweging wil-

len een preek, die geheel in de liturgie opgenomen is; die direct op het offer van Christus betrokken is en die sacrament is, evenals Doop en Avondmaal.

Hoe men zich zoo'n prediking nader voorstelt, kan ik niet zeggen. Wel schijnt het mij toe, dat ondanks alle uitgesproken waardeering voor de Protestantsche prediking en de weigering om die te laten varen, onwillekeurig de preek in de liturgische beweging op de achtergrond zal moeten komen. In een vorig artikel noemde ik reeds een uitspraak van Prof. v. d. Leeuw, die ook als hij een goede preek hoorde, toch meestal meer gesticht werd door de gezongen verzen en het gelezen bijbelwoord.

Bij andere critici blijkt duidelijk een geringschatting van de preek. Prof. Wensinck vindt de slaapziekte in Protestantsche gemeenten een normaal gevolg van het „voortdurend toegesproken, toegepreekt of bespreekt te worden".

In het Algemeen Weekblad van 8 December l.l. uit P. Telder zich niet minder fel op dit punt. De kerk, zoo schrijft hij, is een instelling van en door predikanten. Die in hun preeken hun belezenheid demonstreeren en hun studie; die vaak laten zien dat ze hun preeken maar uit de mouw schudden; die soms schijnen te zeggen: l' église, c'est moi! die dikwijls meer op beheerschers van het Evangelie lijken dan op bedienaars. De brochure van Prof. Wensinck, aldus Ir. Telder, heeft onder woorden gebracht wat tal van menschen — niet uit de „wereld", want die maakt er zich allang niet meer dik over — maar uit „kerkelijke kringen" als groote bezwaren tegen de kerk voelen.

De dominee staat dus volgens de heer Telder veel te veel op de voorgrond in onze eeredienst. In de Roomsch Katholieke eeredienst is dat beter. „Een Roomsch-katholiek kan overal in ons land en in het buitenland naar de kerk gaan zonder daarbij aandacht te hoeven schenken aan den persoon van den voorganger."

Eenigszins onlogisch (gezien wat Dr. v. d. Pol van de Roomsch-Katholieke eeredienst zegt) volgt er dan: „Wanneer ik de dingen optimistisch bekijk zie ik hier en daar nog wel volle en stampvolle kerken, hoor ik door de radio wel prachtige bijbelsche preeken. Maar — en dat is de kreet van de gemeente — *wij willen meedoen!* Wij willen niet achter een dominee aanhobbelen en altijd op zijn kompas varen — wie zegt mij dat het naar den hemel wijst?"

De schr. zet verder uiteen, dat de gemeente „niet altijd behoefte heeft aan een preek, zelfs niet aan een wijdingswoord"; dat zij gezamenlijk wil bidden „op een bovenmenschelijke wijze" en wil zingen en wil „deel hebben aan het Evangelie". In het daarna volgend gedeelte van het artikel schijnt het alsof de schr. pleiten wil voor meer „bijbelsche" preeken. Liever heele bijbelverhalen, zooals Prof. Hartman reeds zei, dan korte teksten. Maar dan volgt er: „De beste diensten zijn die met de kortste preeken. Zijn de mooiste en meest bijbelsche diensten in onze kerk niet die, waarin het Heilig Avondmaal bediend wordt? Hier rondom de tafel des Heeren, is de Gemeente, de Gemeente met een groote G.; hier is de Kerk. Maar zóó centraal is de preek in onze kerk geworden, dat juist deze diensten het slechtst bezocht zijn. Dat is de zonde van onze kerk, dat zij het sacrament overpreekt heeft. De dominee is vóór het sacrament gaan staan in plaats van er achter."

De beste diensten zijn die met de kortste preeken! De consequentie is dunkt mij: de allerbeste diensten zijn die zonder preek; zooals de heer Telder tenslotte ook zegt.

Wij predikanten komen in een moeilijke positie te staan. We zouden ons eigen werk moeten gaan verdedigen. Terwijl we al lang geleerd hebben op dit punt maar erg bescheiden te worden. Reeds lang voordat de liturgische beweging bestond, werd in predikantenvergaderingen een boekje besproken dat tot titel had: Kann auch ein Pastor selig werden? Die critiek betrof onze persoon en ons werk; ook onze preeken.

Wij willen onze preeken, waarmee we zoo dikwijls zitten te tobben, niet verdedigen. Wij zien in ons eigen preekwerk en dat van collega's heel veel, dat een billijke en desnoods ook een onbillijke critiek rechtvaardigt.

Toch moeten wij, naar ik meen, *de preek* blijven verdedigen. Omdat het element der verkondiging door middel van het menschelijk woord niet kan ontbreken in het midden der gemeente. Omdat de mannen die als de heer Telder, alleen samen zouden willen komen om aan het Avondmaal deel te nemen, samen te zingen en te bidden,

na eenige tijd zouden bemerken, hoe oppervlakkig het gehalte van de eeredienst zou worden. Of misschien, hoe men, naar het vermoeden van Dr. Noordmans, gedreven zou worden in een richting, die men eigenlijk niet had gewild.

Luisteren naar de critiek

Een en ander neemt niet weg, dat de predikanten en zij die de principieele bezwaren van onze malcontenten niet deelen, toch hebben te luisteren naar hun critiek. Wij dominees hebben al veel moeten hooren. Het gevaar bestaat dat we al hoorende doof worden en ons niets meer van het gehoorde aantrekken. Dat is ook verderfelijk. Beter is het, met de critici samen te overleggen wat gedaan kan worden om onze kerkdiensten en onze kerk zoo veel mogelijk aan hun doel te doen beantwoorden.

Men wil de dominee niet zoo op de voorgrond hebben. Goed, laat hij dan ook eens probeeren de tweede viool te spelen. Maar... laten de gemeenteleden dan niet alleen in de liturgische kerkdiensten meespreken, maar ook in het gemeenteleven mee werken. Ik heb wel eens gehoord van gemeenten met vele ontwikkelde leden, die vol critiek zaten — maar als er een vergadering moest worden gehouden, moest toch liefst nog een dominee voorgaan. Ook ben ik wel eens tegenwoordig geweest in samenkomsten, waar gemeenteleden een theologische uiteenzetting zouden geven. Nu behoefde de dominee niet het woord te voeren... Maar de theologische helderheid van de spreker bleek bij lange na niet evenredig aan zijn verstandelijke ontwikkeling.

Niettemin zullen zij wel gelijk hebben, die beweren dat speciaal onze Ned. Hervormde Kerk veel te veel een domineeskerk is; maar wij meenen dat een betere gesteldheid niet verkregen zal worden door een nieuwe liturgie, wanneer die de *kennis* van Gods Waarheid en de noodzakelijkheid om steeds weer te luisteren naar wat het Evangelie ons te zeggen heeft, op de achtergrond zou dringen, zooals Dr. Noordmans c.s. vreezen. *)

Dit gevaar behoeft geen belemmering te zijn voor het houden van korte preeken. Ik ben het niet eens met Ir. Telder, dat de kortste preeken de beste zijn. Wel meen ik, dat de tijd die Calvijn voor een preek aangaf, een half uur, meestal niet overschreden behoeft te worden. Naast zulke kerkdiensten zou dan plaats zijn voor korte avonddiensten, ook in de week, waar alleen gezongen, voorgelezen en gebeden werd; zooals Dr. v. d. Pol dat wil.

Wij mogen de liturgische beweging dankbaar zijn voor de stoot die zij gaf tot de verrijking van ons kerkgezang. Toen we te Neerbosch uit de nieuwe Ned. Hervormde kerkbundel begonnen te zingen, was de houding van onze jonge menschen een openbaring voor mij. Ze leefden veel meer mee, dan bij het zingen uit onze oude bundel.

Laat de moderne mensch, die Christen wil zijn, niet op een onbillijke manier over de preekende dominees spreken. Men zou kunnen antwoorden, dat iedere kerk de dominees krijgt, die ze verdient. Maar ook met dat antwoord kwamen we niet verder. Beter ware het, dat de gemeenteleden, die dat doen konden, hun verlangen betreffende de inhoud en de vorm van de preek in opbouwende critiek aan hun voorgangers duidelijk maakten. En dat die voorgangers met hulp van hun gemeenteleden deden wat zij konden om de vorm en de inhoud van de kerkdienst aan te passen aan gerechtvaardigde eischen van onze tijd. Met behoud van het karakter, dat aan die diensten door de Hervorming werd gegeven.

H. KLUIN

*) Dat het probleem der kerkreorganisatie hier ook om de hoek komt kijken, kunnen we in dit verband slechts aanstippen.

NIEUWJAARSPENNINGEN

DIE DE GEBEURTENISSEN IN DE AFGELOOPEN JAREN WEERSPIEGELEN

De oudste bekende nieuwjaarspenningen komen uit Duitschland. Daar bestond sedert het begin der 17de eeuw het gebruik, bij den aanvang van het jaar vrienden en bekenden een zoogenaamden nieuwjaarspenning te schenken, die meestal een religieus karakter droeg. Een der oudst gedateerde is in 1635 door Sebastiaan Dadler gesneden en bevat voorstellingen uit het leven van Christus met als bijschrift: „Jesus sein wort erhalte fortschutz uns darbeij vortirany solchs uns zum neuen Jahr verley." Paul Walter drukt op zijn penning voor 1642 de hoop uit, dat er vrede mag komen: „Den Fried den lang die Christen schahr gewünscht, gib Herr zum neuen Jahr."

Hier te lande was men sedert het einde der 17de eeuw gewoon, als nieuwjaarspenning afslagen in goud of zilver van munten, die in een metaal van lagere waarde in omloop waren, of dubbele of enkele gouden stuivers of scheepjesschellingen, die in zilver in omloop waren.

Deze gouden afslagen (vooral stuivers met den pijlbundel op de voorzijde, zoogenaamde bezemstuivers en scheepjesschellingen waren als nieuwjaarspenningen gewild en komen nog veelvuldig voor) waren niet voor den omloop bestemd, maar konden desgewenscht bij den goudsmid gemakkelijk worden geruild tegen gangbaar geld. De muntmeesters der provinciale munten hadden vergunning, deze afslagen in bijzonder metaal voor hunne persoonlijke rekening aan te munten. In 1758 gingen zij hun bevoegdheid te buiten en vervaardigden zij stempels voor munten ter waarde van een vierde gulden, geheel volgens het type van den provincialen gulden met op de voorzijde de Nederlandsche maagd met speer, waarop de vrijheidshoed, en met den linkerarm rustende op den Bijbel, die op een altaar geplaatst was, terwijl de keerzijde het provinciale wapen vertoonde.

De opschriften kwamen overeen met die van den gulden, maar een aanduiding van de waarde ontbrak. In 1759 kwamen hierover klachten in bij de Staten Generaal, daar deze niet-officieele munten (immers vierde guldens zijn hier te lande in de 18de eeuw niet gemunt) in grooten getale geslagen werden door de muntmeesters van Gelderland, Holland, West-Friesland en Utrecht en door het publiek voor kwartguldens werden aangenomen. De muntmeesters verdedigden zich, dat de door hen gemaakte stukken waren „penningjes bestemd voor geschenk, waarop geene waarde aanduiding was gesteld, maar niet om te dienen tot payement of scheidemunt, welke faculteit alleen de souverein aan zich behouden heeft te slaan". Het verder aanmunten van deze stukjes werd den muntmeesters echter bij resolutie der Staten-Generaal van 2 Juni 1760 verboden, maar het munten van gouden en zilveren afslagen van in omloop zijnde stukken bleef hun als vanouds „teegens het aannaderende Nieuwe jaar" toegestaan.

Sedert ongeveer het midden der 18de eeuw (een der oudste is van 1743) tot omstreeks 1780 werden hier te lande, naast de hierboven vermelde gouden en zilveren afslagen van gangbare munten, door particuliere stempelsnijders nieuw-

Een nieuwjaarspenning uit 1635. Op de achterzijde stond een voor onzen tijd actueele zinspreuk: „Den Fried den lang die Christenschahr gewünscht, gib Herr zum neuen Jahr". M.a.w. „geef ons vrede".

De nieuwjaarspenning van 1761 zinspeelt op den toestand destijds bij het begin van dat jaar, en stelt Saturnus voor, op den gespleten aardbol gezeten, doelende op de ellende van den oorlog. . . .

jaarspenningen vervaardigd, die een aanschouwelijk beeld vertoonen van den toestand hier te lande bij den aanvang van het jaar en de voornaamste gebeurtenissen zoowel hier als in het buitenland in het afgeloopen jaar voorgevallen, afbeelden. Wat Thomasvaer ons elk jaar in zijn nieuwjaarswensch helpt herinneren, wordt hier dus op duurzaam metaal voor het nageslacht bewaard en daarom zijn dan ook de nieuwjaarspenningen, waarvan de meeste en belangrijkste stukken door de Amsterdamsche medailleurs M. en J. G. Holtzhey, vader en zoon, vervaardigd zijn, ook voor de geschiedenis in de tweede helft der achttiende eeuw niet onbelangrijk.

De nieuwjaarspenning van 1743 herdenkt dankbaar den vrede hier te lande, waardoor scheepvaart en koophandel bloeien, en spreekt den wensch uit „dat bij de onze nog vele jaren gelukkig mogen worden toegevoegd". „God doe bij 't nieuwe jaargetij steeds nieuwe zegeningen bij", staat op den penning van 1744 gestempeld, die het beeld vertoont van den Tijd, met zeis en zandlooper en de Nederlandsche Maagd met weegschaal en wetstafelen.

Als het volgend jaar de vrede dreigt te worden verstoord, staat op den nieuwjaarspenning de tempel van Janus afgebeeld, door Mars geopend, maar een gewapende arm met zeven pijlen (De Nederlanden) tracht door het terugduwen van de deuren de oorlogsgod te beletten, naar buiten te komen en kwaad te stichten.

Maar Mars liet zich niet steeds terugdringen en de in 1747 uitgegeven nieuwjaarspenning wijst op de dreigende oorlogswolken, door het verbreken van het barrièretractaat door de Franschen. De beide zijden van dien door M. Holtzhey vervaardigden penning duiden aan, dat de Nederlandsche maagd gereed staat om zoo noodig haar grondgebied te verdedigen, maar vurig hoopt, dat de vrede zal gehandhaafd blijven.

De nieuwjaarspenning van 1750, waarvan J. G. Holtzhey de stempels sneed, stelt de Nederlandsche maagd voor, rustig gezeten onder de schaduw van een bloeienden oranjeboom, naast haar de Nederlandsche leeuw met den pijlbundel, terwijl de keerzijde het beeld van den Tijd te zien geeft en zinspeelt op de verheffing van den Prins van Oranje tot erfstadhouder en op de rampen, die in het afgeloopen jaar ons land troffen: het woeden van den oorlog, de sterfte onder het rundvee en de binnenlandsche oneenigheden.

De nieuwjaarspenning van 1761 zinspeelt op den toestand des tijds bij het begin van het jaar en stelt Saturnus voor, op den gespleten aardbol gezeten, doelende op de ellende van den oorlog, waardoor Duitschland vooral geteisterd werd, en de schipbreuken, waardoor zoowel hier te lande als in het buitenland veel geleden werd. „Hoe lang zal de droevige toestand van Europa nog duren?" vraagt het bijschrift. Nederland schijnt van al die rampen nog niet te zwaar te hebben geleden, tenminste de Nederlandsche maagd zit tevreden in haar tuin naast een brandend altaar en wordt door een uit de wolken uitgestoken hand, die een schild draagt, beschermd, terwijl de attributen van handel, kunsten en wetenschappen aanduiden, dat die hier te lande bloeien. Verder herdenken de nieuwjaarspenningen van 1764 den slechten toestand van onzen koophandel, ontstaan door den buitensporigen wisselhandel, zoodat men, zooals het bijschrift zegt, „onder groote schatten arm (was)," die van 1766, het overlijden van Keizer Frans I van Oostenrijk en het huwelijk van aartshertog Leopold, groothertog van Toscane, met Maria Louise van Spanje, waarna de nieuwjaarspenning van 1767 het portret van Prins Willem V vertoont en de „Am-

sterdamsche almanack" op de keerzijde.

Heel wat hoofdbrekens zal de nieuwjaarspenning voor 1768 den maker, J. G. Holtzhey gekost hebben. Hij moest den politieken en religieusen toestand in Polen en Lithauen herdenken, het overlijden van aartshertogin Maria Josepha, de bruid van den koning der beide Siciliën, de verbanning der Jezuiëten, het huwelijk van Prins Willem V en tenslotte de in 1767 aangevangen bedijking van de Haarlemmermeer. Toch is het hem gelukt, dit alles op zijn penning (45 mm. groot) af te beelden: uit den hemel daalt de beschermengel van Polen en Lithauen neder met het roer van Staat in de hand, versierd met het Poolsche wapen, dat met den vrijheidshoed getooid is; in de linkerhand houdt hij een bisschopsmijter. Links op den voorgrond ligt het wapenschild van Oostenrijk, met een mirtenkransje versierd en rustende op een uitgebluschte levensfakkel en een doodshoofd; aan de linkerzijde hakt een genius met een bijl een tafereel, waarop het merk der Jezuiëten, aan stukken, terwijl men achter hem een rijkelijk gevulden hoorn van overvloed ziet, een toespeling op de rijke verbeurd verklaarde bezittingen der Jezuiëten. Op den achtergrond vertoont zich een gebroken zuil met de namen der rijken, die den stoot gaven tot hun verdrijving (Spanje, Portugal, Napels en Sicilië). Op de keerzijde zit de Nederlandsche maagd met speer en vrijheidshoed op een baal koopwaren en strooit bloemen in de vlam, die oprijst van een altaar, waartegen de wapens van Oranje en Pruisen zijn aangebracht. In het verschiet de Haarlemmermeer met daarin zeilende schepen, op den voorgrond Aalsmeer en de bedijking, aldaar het vorige jaar aangevangen, met aan de overzijde de stad Haarlem met de St. Bavokerk. Gelukkig dat een gedrukte verklaring die bij dezen en ook bij de meeste andere nieuwjaarspenningen gevoegd werd, een uitgebreide beschrijving van de voorstellingen gaf.

Op de keerzijde van de nieuwjaarspenning van 1782, gesneden door den Amsterdamschen medailleur J. M. Lageman, leest men tusschen een anker geleund tegen een hoeksteen en een guirlande van groen: „Mijne erflanden zijn tot andere overgegaan en mijn eigendommen aan den vreemde", een zinspeling op het verlies van sommige koloniën en overzeesche bezittingen en op het groot aantal schepen, ons door de Engelschen ontnomen.

Een aardige nieuwjaarspenning van J. M. Lageman, van 1780, vertoont op de voorzijde een altaar, waartegen een slangenrond is aangebracht, terwijl een fenix als zinnebeeld van den zich vernieuwden jaarkring uit de altaarvlam verrijst. De Latijnsche op- en bijschriften spreken de hoop uit, dat dit jaar door gunstbewijzen bloeien zal. Op de keerzijde staat tusschen een genius met slangenrond, een hoorn van overvloed en twee samengestrikte lauwer- en oranjetakken:

Gelijk een Fenix uit
Zijns Vaders asch ontspruyt
Zien wij weer het nieuwe jaar
Men loofd met dankgebaar
En doet voor 't Nieuw gebede.
Zwijg oorlog, vrede bloei
Zoo wenschen wij u heden
Dat steeds uw zegen groei.

Nog in 1824 sneed David van der Kellen Jr. de stempels voor een nieuwjaarspenning, een navolging van een 18e eeuwsche penning, die bij verjaardagen gegeven werd. Afslagen van dezen penning zijn niet in den handel gebracht. Trouwens op het einde van de achttiende eeuw geraakte de nieuwjaarspenning hier te lande in onbruik. Een der oorzaken hiervan was zeker wel, dat de gebeurtenissen in het afgeloopen jaar voorgevallen, meerendeels niet van dien aard waren, dat men er nog gaarne aan werd herinnerd.

JAAP H. KRUIZINGA

Toen we in 1782 een groot gedeelte van onze koloniën verloren sneed J. M. Lageman bovenstaande nieuwjaarspenning.

ALLE DINGEN NIEUW

Het is voorjaar. Maar er gaat een koude wind door de pas uitbottende boomen. Een rechte ruischende regen valt in de troostelooze schemer. Vuile mistflarden hangen om de schoorsteenen, kleven tegen de huizen. De straatlantaarns schijnen groot en vaag, aureolen in de natte nevel. De straten glimmen. De strakke lijnen der tallooze neonlichtreclame's vervloeien, doorweken de mist. Een roode brand hangt boven de stad.

Zuster Hermans, de wijkverpleegster, rijdt in haar twoseater naar huis, terug van haar laatste patient voor vandaag. Tenminste, als de telefoon haar niet wegroept naar één of ander spoedgeval. Ze heeft het druk gehad. Toch voelt ze zich niet buitengewoon moe. De ruitenwisscher zoemt eentonig. Ze hoort het al niet meer. Het heeft bijna de geheele dag gemotregend.

Thuisgekomen kleedt ze zich direct voor tafel. Ze heeft zich voorgenomen na het avondeten te gaan schilderen. Ze is er voor in de stemming. Ze voelt de drang, de inspiratie als 'n prikkel in haar aderen. Als de telefoon haar nu maar met rust liet. De avondspoedgevallen kwamen anders nogal eens voor de laatste tijd.

Ze is bezig aan een groot doek. Christus aan het kruis. Ze maakt het voor Henk, haar toekomstigen man.

Die middag, een half jaar geleden nu, toen hij met haar in een kunsthandel was waar het origineele werk van een bekend schilder geexposeerd stond en zij z'n oogen zoo vol intense bewondering zag voor de schoonheid, die uit dat kunstwerk sprak, was het plan bij haar opgekomen het voor Henk na te schilderen. De dag daarop maakte ze een schets. Nu nadert haar werk z'n voltooiïng. Zóó wordt het : — om een donkere heuvel, de kruisheuvel, als een grauwe zee een donkere menschenmenigte. Gebalde vuisten omhoog, soldaten, speren. Een rosse gloed van fakkellicht veegt over groepen gezichten. Verder verzinkt alles in een vale duisternis, waaruit oplicht een kruis. Aan dat kruis een mensch. Een gelaat, bleek, doorschenen van een bovenaardsch ligt. Een groote vrede. Een bovenmenschelijke liefde straalt er van af. Onder aan de voet van de kruispaal knielt een vrouw. De moeder van Jezus. De dunne bloedlooze lippen zijn opeengeklemd. Haar smartelijk gezicht is opgeheven naar haar zoon. Haar machtelooze handen hebben het kruis gegrepen van... den Christus......

De intieme stilheid van haar rustige kamer omsluit haar. Het doet haar zichtbaar goed het werk weer aan te raken. Er de kracht en de schoonheid van te voelen, die groeien onder haar handen. Terwijl ze werkt wordt haar gezicht jonger, verzacht de ernstige trek van haar mond. Ze maakt het voor Henk... Nog een kleine tijd en ze zullen er samen voor staan, er van genieten, elke dag, in hun eigen huis. Het huis van Henk en haar...... In haar is het waarachtig verlangen dat dit werk in al z'n zwakheid en onvolkomenheid mag meewerken om Henk dichter te brengen tot het geloof.

Ze weet, dat dit nu niet meer is, dan het verstandelijk erkennen van historische feiten.

Het lamplicht speelt met haar donker golvend haar. Het glijdt over haar gezicht.

Het leven van de stad lijkt onwerkelijk. Ver weg, als een zacht monotoon bruisen van de zee. Even vreemd opklinkend telkens een autoclaxon, het zoemend knarsen van tramwielen in een bocht van de straat.

De hospita brengt thee binnen. Ze let er niet op. De thee wordt koud. Ze merkt het niet. Uren werkt ze zóó ingespannen, dat ze intens opschrikt als de telefoon rinkelt. Een spoedgeval. Een bevalling. Haastig noteert ze het adres ergens in één der buitenwijken. Bijna wrevelig legt ze de hoorn weer op het toestel. Ze werpt een spijtige blik op haar schilderwerk, dan pakt ze haar koffertje met instrumenten. In de gang kleed ze zich haastig. Een oogenblik later raast de auto weer de avond in. Spoedig heeft ze de stad achter zich. Het heeft opgehouden te regenen. Onder de lage welving der boomkruinen drijven op afstanden banken van grauwe nevel over de weg. De donkere kontoeren der stammen, die weerszijden de laan z'n kronkelingen volgen, teekenen zich daarin maar even af. De groote koplichten staan machteloos.

Met strakke oogen staart Trudy door de voorruit in het kleine lichtvak, dat al maar voor de auto uitschiet. Ze is moe.

Ze heeft te ingespannen gewerkt. Het bloed suist in haar ooren. Het lijkt of het zoemen van de motor resoneert in haar hoofd. Ze vecht tegen het gevoel van loomheid, dat in haar opkruipt, dat haar denken vertroebelt. De sluipende slaap maakt haar oogleden zwaar. Ze probeert te denken over het geval dat ze straks te behandelen krijgt, zich een voorstelling te maken van de moeder, het kind... de armoede waarin het gezin verkeert. Maar haar verdoezelde gedachten glijden weg, terug naar haar gezellige rustige kamer, het schildersstuk, Henk... Ze ziet weer de Christus, het gelaat vol oneindige liefde... De gestalte, geknield onder aan de voet van het kruis, het is nu een man. Het is Henk! Ze schilderde toch een vrouw? Maria. Natuurlijk schilderde ze een vrouw. Droomt ze nu? Met één hand strijkt ze over haar kloppend voorhoofd. Maar het beeld wil niet weg. Het blijft met verbijsterende duidelijkheid...

Plotseling in een mistbank het flikkerlicht van een onbewaakte overweg. Ze schrikt op. Meteen is ze er al voorbijgeschoten. In de bocht van de rails de bleeke oogen van een bijna ruchteloos aanschuivende diesel. Ze vliegt overeind. Ze trapt de rem in. Of is het 't gaspedaal? Toch de rem? Het loopt mis. Het loopt mis! — O Heere — bidt ze. Ze wringt wanhopig aan het stuur. Rechts. Links. Rechts. Opeens wéét ze 't: dit is het einde. — Henk! o Henk! — kreunt ze. — o Gòd! Ik, ik kàn niet sterven, ik ben nog zoo jong. — Een onnoemelijke angst snoert haar keel dicht.

Een geweldige schok. Rinkelen van glasscherven. Knarsen van remmen. Wielen, die vreten in de grond. Twintig, dertig, honderd meter sleurt de wagen mee, slaat dan met een harden klap te pletter tegen een telegraafpaal langs de lijn.

Een seconde vlijmt er een felle pijn door haar lichaam. Maar dan komt een donkere deining in haar hoofd. In een evenbewust zijn, voelt ze haar leven wegsijpelen in de kleverige klamheid van vloeiend bloed. Dat moment is het een bijna tastbare werkelijkheid voor haar, dat ze nu sterven gaat. Een ontzettende angst in deze verlatenheid overvalt haar. Met bovenmenschelijke inspanning van haar laatste kracht tracht ze in deze krankzinnige angst haar lichaam te dwingen tot opstaan, te vluchten van deze plaats, weg van de dood. Maar haar lichaam is machteloos, als een omgehouwen boom. Een vale duisternis valt over haar. Opeens ziet ze: Een heuvel. Menschen. Véél menschen. Uit het donker oplichtend een kruis. Aan dat kruis gespijkerd een mensch. Een gelaat, doodsbleek maar licht verschenen. Er komt een groot gedruis. Een geluid als van wateren die neerstorten in een diep, rotsig ravijn. Een stem: — Het is volbracht! —

Ze heft haar gezicht op naar dat kruis, naar den Christus. — Héére...... Jezus...... help...... mij...... Henk...... — Het is niets dan een snik. Haar lichaam verstijft, met moeite grijpen haar handen het kruis......

Zoo vinden enkele mannen haar dood lichaam. Haar handen krampachtig geslagen om een seinpaal langs de spoorlijn.

Na de regen en de mist van gisteren, is het licht van de nieuwe dag blank en stil over het dorp. Een pereboom, ginds in de hoek van de tuin van rentenier Verburg, staat rein en ruchteloos te bloeien. Ergens, hóóg tusschen de rose bloesem, slaat een vink.

Als Jans Verburg die morgen thee heeft geschonken voor het ontbijt en zich bukt om uit het dressoir een zoutvaatje te nemen, vindt ze een opengebroken telegram op de grond. Opeens geeft ze een schreeuw van ontzetting. Ze doet haar zuster bijna stikken in haar thee. Ze leest hardop, met een van emotie stokkende stem — autoongeluk. Trudy ernstig, kom direct. Hermans. O Hàn, wat vrééselijk. Henk zal er iets van krijgen. Trudy kan wel dood zijn! —

Alle kleur trekt uit Han's gezicht. — Zèg toch niet zoo iets vrééselijks! Het kan niet waar zijn! —

Jans schuift haar het telegram toe. Met oogen groot van ontzetting kijken de meisjes elkaar aan.

Plotseling staat Vader voor hen. Zijn gezicht is bleek en strak. — Waar is Henk? — vraagt hij onmiddellijk. — Heeft hij het telegram gezien? Hannie haalt haar schouders op. — Was het telegram er dan al toen hij wegging? — vraagt ze. — Wie heeft het dan aangenomen? —

— Ik niet. Ik vond het open op tafel. Toen ben ik oogenblikkelijk Henk gaan zoeken...... —

— Ik vond het op de grond, — zegt

Jans. — Henk zag erg bleek. Hij zei, dat hij hoofdpijn had, maar nu... —

Henk komt binnen. Bedaard! Ze hebben hem nog nooit zoo bedaard gezien. IJzig kalm. Hij staat hen in de open deur aan te staren alsof hij verbaasd is hen daar allemaal op dit uur van de dag bij elkaar te vinden. Zijn oogen staan mat. Er liggen diepe schaduwen onder.

— Jongen, waar kom je vandaan... we zijn zoo ongerust... stamelt Hanny.

Henk haalt z'n schouders op. — Och — zegt hij vermoeid. — Och, wat doet het er toe. Hij gaat zitten. Hij steunt uitgeput z'n hoofd tegen zich aan. Ze strijkt zacht zijn verwarde haren naar achteren. Ze kan geen woorden vinden. — Jòngen... — Het is enkel een heesch geluid uit haar keel. Henk kijkt haar wezenloos aan. — Ik wéét alles. Trúús, ik wéét, dat je dóód bent. Dóód! Dóód! Vanavond zullen ze je in een kist leggen! Nóóit! Nóóit zal ik je terug zien. Nóóit!... — Zijn hopelooze stem sterft weg. — Maar wat kan ik doen? — gaat hij voort. — Ik heb getracht van mezelf te maken wat ik kon. Ik heb m'n best gedaan Gods wil te doen. Ik heb getracht het eeuwige leven te leven. Maar het schijnt voor mij niet te helpen. —

Hij schreit niet. Hij sprak effen, zonder eenige kleur in z'n stem.

Hannie en Jans, zelf over hun zenuwen heen, doen alles om hun broer te troosten. Ze voelen in hun hart een tekort. Menschen vermogen hier niets. Ja, ze kunnen wat water halen en trachten hun broer te kalmeeren. Maar het verdriet zelf bleef schrijnen, jaren.

Henk staat op. Langzaam loopt hij de kamer rond. Alsof het hem inspanning kost. Opeens reikt hij naar de tekst, die naast het dressoir hangt. „Die God liefhebben, werken alle dingen mede ten goede."

Zijn belijdenistekst. Een bespotting. Hij staat er bijna een minuut lang naar te kijken. Dan, héél rustig en behéérscht scheurt hij de kaart in kleine snippers en werpt die in de papiermand naast de theetafel. Langzaam loopt hij de kamer uit. De deur trekt hij achter zich dicht. De drie die achter blijven hooren, dat hij naar boven gaat, naar zijn kamer. Er is een lange, ontzettende stilte beneden. Ze luisteren naar de voetstappen van Henk, die steeds z'n kamer op en neer loopt. Heen en terug. Heen en terug. Eindeloos. Om waanzinnig te worden is dit monotone geluid.

Meneer Verburg heeft tot nu toe zwijgend op zijn stoel gezeten. Wat weinig oogenblikken in zijn leven gebeurt, hij weet niet wat hij doen moet. Hij zit in de krant te bladeren, zonder werkelijk iets te zien. Nu en dan kijkt hij even naar Hannie, die met gebogen hoofd stil zit te schreien, en naar het zenuwachtig schokkende lichaam van Jans. Plotseling springt hij op. Hij smijt de krant tegen de grond en loopt de kamer uit.

— Hènk! — brult hij onder aan de trap.

Hannie en Jans kijken elkaar verschrikt aan. Ze hooren onmiddellijk Henk z'n voetstappen en het dichtslaan van een deur. Een oogenblik later staat Henk beneden in de kamer. Zijn gezicht is rood en gezwollen. Zijn haren zijn verward. Hij houdt de knop van de deur achter zich vast. Zijn smartelijke oogen zien verbaasd naar z'n Vader.

— Het is nu genoeg geweest — zegt deze bevelend. — Maak je klaar. Je moet er heen. Ik ga met je mee.

Een oogenblik later raast een auto over de weg naar de stad, stopt binnen drie kwartier voor het Algemeen Ziekenhuis, van waaruit het telegram werd verzonden. Daar hooren ze de werkelijkheid. Dóód Trudy dóód! Ze weigeren het feit te aanvaarden. Met leege hoofden luisteren ze naar de zacht gesproken woorden van de zuster, die hen ontving. Ze vertelt hen van Trudy's dood. Hoe ze haar vonden. Maar het wordt geen realiteit voor hen. Zijn ze het wèrkelijk, hier in het ziekenhuis? Of zijn ze tijdelijk geïncarneerd in andere lichamen?

Zien?

Ze volgen de zuster door de bijna oneindigheid van gangen, die in een vreemde schemere strakheid liggen. Een deur in de rij. Een nummer. Achter die deur......

Met een bijna eerbiedig beweeg slaat de zuster het witte laken terug. Dan zien ze. Op het smetteloozе kussen Trudy's gezicht in de strakke rust van de dood. Tusschen de donkere warring van kroezend haar, de rose hechtpleisters. De handen krampachtig gevouwen op 't blanke laken.

— Ze heeft niet geleden — fluistert de zuster. Maar er is niemand die op haar woorden reageert.

Henk kan zich niet langer inhouden. Ge-

knield voor het ledikant schokt z'n sterke lichaam van ingehouden snikken. Zijn Vader staat er machteloos bij. Wat kan hij zeggen? Woorden aanhalen uit de bijbel, uit te spreken tot 'n troost, die niet zijn persoonlijk bezit is? Gods woord, waar hij in dagen van voorspoed langs heeft geleefd, alsof het voor hem niet bestond, gebruiken om zijn eigen onmacht te camoufleeren, hij voelt het als 't plegen van geestelijk plagiaat.

Het leven gaat door ondanks alles.

Kruisdragen, het is zoo moeilijk. Elke dag weer de strijd te moeten aanvaarden, het maakt zoo moe. Elke dag op de plaats te moeten zijn, waar alles je herinnert aan je verloren geluk. Dag in, dag uit te moeten gaan een eentonige, eenzame, eindelooze weg in de schrijnende armoe van je beroofde, stukgetrapte leven. Een mensch is maar een mensch.

Henk Verburg blijft voortleven in een zielsgesteldheid, van doffe gelatenheid, die hem gevoelloos maakt voor alles om hem heen. Niets, niemand interesseert hem meer. Liefst gaat hij nu zijn weg alleen.

Op een Zaterdagmiddag krijgt hij een groot verlangen naar de ruimte van de plassen, met niets om je heen dan water en nog eens water en boven je de oneindige wijdte van lucht en wolken. Hij gaat roeien. Direct na het middageten springt hij in de boot. Met kalme, regelmatige slagen trekt hij de riemen door het water, dat telkens wisselt van kleur door de schaduwen van wolken en blauwe luchten. Het ruischen van riet en het zachte plassen van water versmelt tot een suizende monotone zang. Voor het eerst sinds vele maanden geniet hij weer.

Als hij in de schemerige namiddag tusschen de velden terugroeit, passeert hij de boerderij van Hermans. Het ouderlijk huis van Trudy. Sinds de begrafenis is hij er niet meer geweest. Hij legt z'n boot vast aan een kromgegroeide wilg. Hij vindt boer Hermans bezig achter de stallingen. Zwijgend reiken ze elkaar de hand. Het gezicht van Hermans heeft scherpe trekken gekregen, maar uit zijn grijze oogen straalt een groote rust. Hij wenkt Henk hem te volgen. Op de deel trekt hij z'n klompen uit. Terwijl hij zijn grove zwarte sokken reinigt van aangedroogd vuil zegt hij: — Jong, als je sterk bent, zal ik je iets laten zien. — Hij gaat Trudy's kamer binnen. Henk volgt hem. Niets is er al die tijd in veranderd. 't Is of Trudy zoo binnen zal komen... Of hij zoo haar stem zal hooren... Hallo! Henk!... Daar staat een vaas — Hier een werkmandje. Ginds een haardstoeltje. Allemaal dingen die hij gaf.... Er komt een brok in z'n keel. Tranen branden achter z'n oogen.

Boer Hermans loopt naar de schildersezel, die bij één der ramen staat. Hij neemt de doek, die er overheen hangt, weg. Hij doet dit eerbiedig, alsof het een gewijde handeling ware. Dan wenkt hij Henk opnieuw. Samen staan ze nu voor het schilderstuk, dat bijna voltooid is. De hooge, bijna tastbare schoonheid, die er van uitgaat, maakt hen stil. De oogen van Henk blijven rusten op de geknielde vrouwenfiguur. De handen, die het kruis grepen...

— Ze maakte het voor jou — zegt de vader eindelijk heesch.

Henk krimpt ineen. Er is een onnoemelijke smart, die in hem brandt, hem van binnen uiteenscheurt. Een drooge snik wringt zich uit z'n borst. Hij kreunt. — God, ik zie geen uitweg meer — zegt hij wanhopig.

Dan legt de vergrijsde boer zijn eeltige hand op Henk z'n arm — Jongen, — zegt hij, — het kan zóó in ons leven worden, dat het lijkt of we opgesloten zijn in 'n donkere spelonk, we zien geen uitgang. Waanzinnig van ellende tasten we rond in de duisternis, we verwonden ons, maar we vinden de uitweg niet. Alleen als we onze onmacht erkennen. Als we bukken, zien we de uitgang, want die *is* er, al dachten wij van niet. —

Ze loopen naar buiten. De stallantaarn in boer Hermans' handen gooit grillige lichtplekken op het erf rond hen. Lange, gigantische silhouetten strekken er zich over uit. Boven hen is de milddonkere avondhemel vol flonkerende sterren. Henk kijkt omhoog. — Maar als nu het beste, het hoogste van je leven uit je handen geslagen werd? — Zijn vraag is geladen door een sterke spanning.

— Hoe weten we altijd precies, wat of het beste voor ons is, jòng? —

Boer Hermans spreekt langzaam. Moeilijk. Alsof hij hardop denkt. — Tusschen wat wij menschen scherven van het kostbaarste in ons leven noemen, hebben we vaak juist het eenige waardevolle nog in onze handen. Maar dat merk je pas véél te laat, we zien alléén de scherven. De

onmógelijkheid te herstellen wat in duizend stukken viel... — Zijn stem wordt laag en diep. — Denk je, dat het voor mij makkelijk is om alles zóó maar over te geven? Mijn eigen vleesch en bloed, zóó opeens, van mij weggescheurd. Tòch weet ik, dat zelfs dit ontzaglijk moeilijke nog iets goeds uitwerkt. —

— Wat dan?

— Verdieping van mijn geloof. —

— Is dat winst? —

— Ja! — Het klinkt rustig en zeker. Maar Henk weet, dat het een moeilijk bevochten overtuiging is. Verlies te zien als winst. Hoe kon je dat leeren?

Ze staan nu aan de waterkant. Dichtbij dobbert de boot. Z'n silhouet teekent zich donker af tegen de zilvering van het verstilde water.

Henk kijkt naar een jonge boom wiens weelderige takkentooi door het snoeimes werd weggenomen om loten van een edele vrucht op hem te enten. Uit dit gekerfde lijf spruit nu het vernieuwde leven. En straks komt dat andere. Dat ongekende. Hij zal vruchtdragen. — Ziet, Ik maak alle dingen nieuw! —

Het schijnsel van de lantaarn valt op zijn plotseling verstild gezicht. Boer Hermans zegt niets, neemt hem enkel als een kind bij de hand. Het gevoel van hopelooze verlatenheid, het verdriet, dat sterk en alles beheerschend in hem was losgebroken, dat alles glijdt weg in de rustige veiligheid van deze warme vaste Vaderhanden. Hij begrijpt zichzelf niet meer. Hij zou alleen maar willen, dat die hand daar altijd bleef. Zoo staan ze een tijd lang, zwijgend. Ze staan in een verlaten wereld. Maar in deze eenzaamheid, in dit oneindige zwijgen wordt een band geweven tusschen hen. Sterk. Glanzend. Een band, niet van deze aarde.

Dan scheiden ze. Henk stapt in de boot. Boer Hermans heft zijn lantaarn omhoog. — Henk, zal je er aan denken, dat er altijd Eén is, Die over je leven waakt, het bestiert? —

— Ja —

— En je weet Wie? Waar? — Boer Hermans' rechterhand omsluit nog eenmaal Henk z'n hand. Hij dwingt diens oogen naar de zijnen. Henk ziet, hoe het lichten gaat in die grijze diepten. — Je weet Wie?

— Ja boer Hermans. —

— Dan is het goed, jong. Dan zullen we sterk zijn en wachten. —

Een ondeelbaar oogenblik zien ze in elkaars oogen. Dan keert boer Hermans zich om en gaat heen met bedachtzame stappen. Henk staat in de wiegelende boot en kijkt hem na, tot het àl kleiner wordende licht van de stallamp tenslotte verdwijnt achter de hooiberg. Daarna roeit hij met krachtige slagen naar huis.

Als hij die Zondagmorgen wakker wordt, staat hij niet direct op. In halfslaap blijft hij met gesloten oogen nog wat doorsoezen. Hij voelt hoe 't zonlicht warm op z'n oogleden valt. Een gevoel van rust, van vrede bijna, is er in hem. Met blijde verbazing tast hij naar dit stille wonder in hem. — Was het een droom van de nacht? Een visioen slechts? Was het mogelijk, dat uit zijn gekerfde, stukgeslagen leven wèrkelijk nog zulk een nieuw leven kon ontbloeien? — Dan ziet hij naar de zon, naar de klaargedreven lucht. Een leeuwerik hangt jubelend in het morgenblauw. Vréémd trilt er iets in hem. Het is een intens verlangen: te jubelen als de blijde leeuwerik.

Die Zondagmorgen gaat hij naar de kerk. Het is lang geleden, dat hij er voor het laatst geweest is. Dat was met Trudy. Die gedachte doet hem pijn, maakt hem onrustig. Maar als de gemeentezang, gesteund door de jubel van het machtige orgel door de hooge, blanke booggewelven bruist, de psalm van het rotsvaste vertrouwen — Maar de Heer zal uitkomst geven, Hij, Die 's daags Zijn gunst gebiedt. 'k Zal in dit vertrouwen leven... — dan voelt hij elke gedachte, elke onrust om de toekomst van zich afglijden. Dan kan hij gehéél opgaan in de blijde dienst. — Ziet...... — Ik ben de ware wijnstok... En Mijn Vader is de Landman... Gij de ranken... Alle rank, die vrucht draagt... in Mij... die reinigt Hij. — Ziet Ik maak alle dingen nieuw! —

's Middags staat hij weer voor het schilderij in Trudy's kamer. Het is haar laatste boodschap aan hem. De Boodschap van het Wònder. Dit wònder: De vernieuwing des levens, door het kruis.

Onwillekeurig vouwt hij zijn handen. In hem zingt het. Zingt het om zijn vertrapte, verscheurde leven, dat hij achter zou laten, en van de bloeiende Héérlijkheid, die hij tegemoet ging.

BAS VAN RIJN

HUIS MIJNS VADERS

Karolus ligt in zijn ledikant in het t.b.c.-tentje. Daar ligt hij de ganse lange dag, waarvan de uren treiterig langzaam omkruipen.

De verveling komt, ze klimt door het openstaand raam van de tent, ze klimt omhoog langs de spijlen van het ledikant...

Karolus neemt zijn fluit, om de verveling weg te drijven. Zacht en melodieus dansen de klanken de blauwe voorjaarslucht in, rijen zich tot een weemoedig liedeke... Klanken, droeve klanken trillen en wiegelen in de morgenklaarte op de maat, die de vingers van de bleke lijder aangeven.

In dat liedeke zingt het verlangen, een smartelijk verlangen naar de wereld... en hare geneugten.

Verlangen naar een tocht door de weiden, springen over sloten, breed en diep... klimmen over hekken en prikkeldraad....

Verlangen om de reine morgenlucht, de met beuk- en dennengeur doorzwangerde voorjaarslucht op te snuiven...

Verlangen om met een meisje te dwalen en te kijken naar speelse kalveren, die met stokstijf, boogvormig omhooggestoken staarten de weiden doorhuppelen en plots met stijve poten stoppen en vol verbazing kijken naar de twee mensen op de weg, waarbij ze vergeten hun staarten in boogvorm te houden.

Nu... nu zou Karolus de grond willen kussen, de bomen strelen, de weiden doordraven, als een houterig kalf... Nu is het verlangen opnieuw in hem gewekt, verlangen, dat reeds vier jaren in hem sluimerde.

Vier jaren, lange jaren, heeft Karolus gerust en gewacht... op beterschap... die niet, nooit zal komen, want hij weet het nu... hij heeft het gezien in de ogen van zijn moeder.

Gisteren is de dokter er weer geweest. Hij had weer bloed opgegeven.

Gister heeft de dokter met moeder gesproken, en in haar roodbeweende ogen heeft Karolus gelezen, dat er geen hoop meer is.

Vier lange jaren zijn de uren omgekropen langzaam, treiterig langzaam... vier jaren heeft Karolus op beterschap gewacht.

't Is tien uur in de morgen.

De deur gaat open. Moeder brengt een beker melk.

— „Moe, wat zei de dokter gister ?"

— „Och jongen, je weet het wel... je moet rustig zijn, vooral rustig, niet piekeren en in de nazomer een poos naar Zwitserland."

— „Hm... de nazomer... Zwitserland... het einde... 'k Ga net zo lief hier in Nederland dood !"

— „Karolus, Karolus, niet zo lelijk praten. Het kan immers nog wel goed komen ! We mogen de hoop nog niet opgeven en... God weet wat het beste voor ons is..."

— „Tja, en het beste is het mooiste niet... hm. Weet Mien het al ?"

— „Wat ?"

— „Nou, dat ik... eh... dat het einde gauw komt. Ik zal haar mijn ring maar terugsturen want al werd ik beter, wat heeft ze dan nog aan een t.b.c.-lijder..."

— „Och jongen, jongen... waarom doe je zo naar. Waarom doe je me zo'n verdriet... ? Karolus, leg al die moeiten toch in de handen van God... Hij weet wel, wat goed voor ons is."

Moeder snikt, ze zet de beker neer en gaat weer naar huis, met haar smart, met haar weemoed... met haar vraag : „Heere. waarom ?" Waarom is Karolus ziek ?

Waarom mag hij niet genezen ?

Hij, die reeds een naam begon te krijgen in de wereld ; hij de musicus, die, als hij nog een jaar gestudeerd had, een schone toekomst zou hebben veroverd. Karolus, de met vele talenten begaafde. Waarom ? ! Waarom zou God hem eerst die gaven hebben gegeven ?

Moeder weet het niet... Moeder weent... Vijftien jaar geleden was haar man aan de ziekte gestorven... Een tijd later, op een zonnige lentedag hadden ze het stoffelijk overschot van Wimmie naast vader gelegd op het kleine kerkhof.

Daarna heeft de ziekte Karolus aangetast. Toen het begonnen was, vier jaar geleden, waren er nachten gekomen, waarin ze haar vuisten krampachtig gebald had, waarin ze gebeden, gesmeekt, uit een bitter hart geschreeuwd had tot God : „Heer, neem hem niet, laat me hem behouden, het laat-

ste. het allerlaatste wat ik nog heb.... neem het niet... !"

Vier jaar lang heeft ze voor hem gezorgd, vier jaar lang heeft ze gesmeekt elke dag: of ze hem mocht behouden... nu, nu zal gauw het einde komen... en met lege handen zal ze achter blijven... zal ze alleen nog herinneringen blijven dragen in haar hart... en als een geslagene zal ze voort leven met de vraag... Waarom ?...

De vraag zonder oplossing...

In de namiddag gaat moeder naar Karolus om hem voor te lezen.

Ze heeft dat gedaan, elke dag, zolang Karolus ziek is.

En die leesuurtjes van elke dag, zijn voor hen uren van genot.

Hoe lang, hoe veel dagen zal ze dit nog kunnen doen ?

Karolus ligt heel stil, hij is vermoeid, een rode blos kleurt zijn wangen.

Die middag heeft hij een brief geschreven aan Mien, zijn verloofde... Hij heeft haar uitgelegd, dat het noodzakelijk is de verloving te verbreken; haar ring stuurt hij terug....

Die middag heeft hij één van de aardebanden verbroken... en om die breuke heeft hij geweend, bitter en lang...

Moeders hand zoekt langs het boekenrekje. Dan neemt ze de Bijbel, zet zich neer, en leest met haar zachte stem Johannes 14.

Karolus' hand zoekt de hand van zijn moeder, als hij haar gevonden heeft blijft ze rusten in de zijne.

Zangerig zacht klinkt haar stem :

„Uw hart worde niet ontroerd, gijlieden gelooft in God, gelooft ook in mij.

In het huis mijns vaders zijn vele woningen... ik ga heen om u plaats te bereiden.

En zo wanneer ik heen zal gegaan zijn en u plaats zal bereid hebben, zo kome Ik weder en zal u tot mij nemen, opdat gij ook zijn moogt, waar Ik ben."

Karolus luistert naar de zachte bekende stem... en...

Langzaam droomt Karolus weg van de aarde... heel in de verte hoort hij nog een melodieuze vrouwenstem...

Karolus droomt...

Hij ziet een kerkhof... een treurwilg nijgt druilerig haar takken naar een pas gedolven graf...

Karolus ligt in dat graf... en kijkt omhoog... heel hoog... hoger dan de wolken...

Hij ziet een lichtende gestalte wenken hij hoort een stem... een zachte stem...

„In het huis mijns Vaders zijn vele woningen".

Karolus slaapt... Karolus droomt en om zijn lippen ligt een blije glans... Karolus heeft de aardebanden verbroken.

Moeder staat op, ze legt de Bijbel neer, ze buigt zich over haar zoon, die heen zal gaan, ze weet het...

Haar zachte hand streelt over zijn rustig, blij gelaat, ze fluistert : „Jongen... mijn jongen... in het huis uws vaders zijn vele woningen."

De middagzon begint te dalen aan een blauwe voorjaarshemel. Haar stralen verblijden de schone aarde... Een vogel zingt een lied, verlangen naar de volle zomer klinkt er in dat liedeke.

Een moeder buigt zich over haar dierbaar bezit, dat ze af moet staan...

De zon schijnt door de ruiten in het tentje en laat een blije lichtglans vallen op de moeder en de zoon.

J. TILLEMA

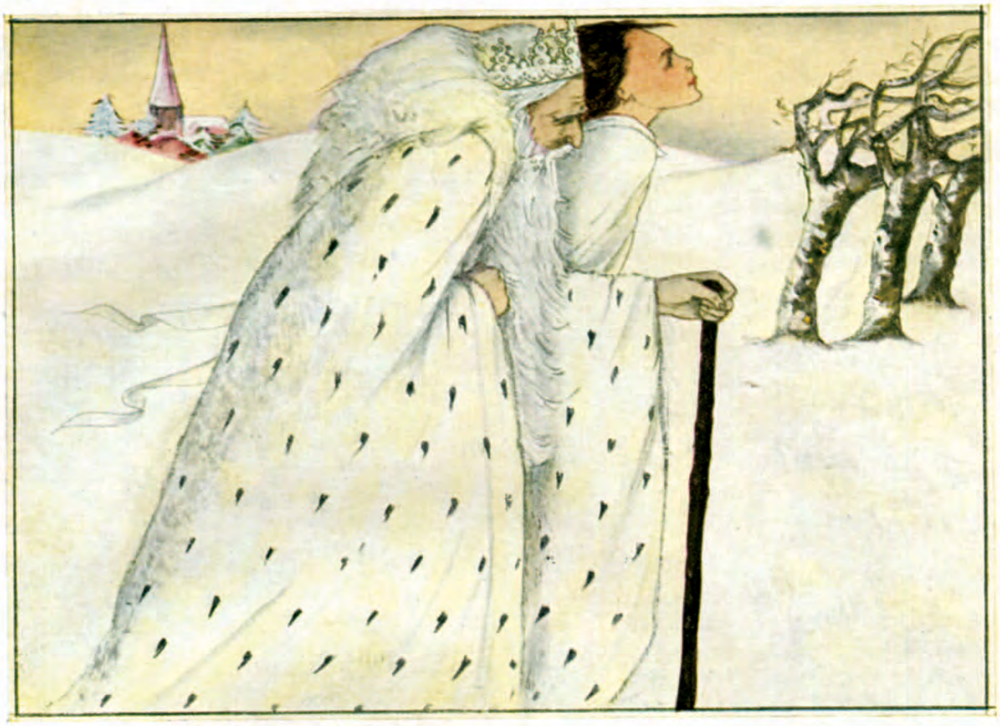

Winter *Nellie Donker*

ATHANASIUS

Het eerste algemeen concilie door de Christelijke Kerk in 325 te Nicea gehouden, was niet alleen wat zijn besluiten betreft wel mede een der voornaamste kerkelijke vergaderingen ooit gehouden. Immers daar werd als belijdenis der Chr. Kerk vastgesteld, dat de Zoon geen schepsel is, maar eenswezens met den Vader en den Heiligen Geest, dus het leerstuk der Drie-eenheid, maar dit concilie was ook wat de samenstelling betreft wel een der merkwaardigste. Keizer Constantijn de Groote, die pas het geheele Romeinsche rijk aan zich onderworpen en openlijk partij voor de Christenen gekozen had, had de synode uitgeschreven en was er bij tegenwoordig. Keizer Constantijn, geacht om zijn persoon, matig en kuisch in zijn levenswijze, beminnelijk in den omgang, verstandig en nadenkend, door zijn troepen vereerd als een veldheer van buitengewoon talent en een machtig organisator. Sinds hij twee jaren tevoren ook het Oosten van het rijk onder zich gebracht had en de absolute alleenheerscher van het geheele rijk geworden was, had hij zich meer naar Oostersche wijze gekleed, schitterende in halssieraden en in goud bestikte en met edelgesteente belegde kleedij. Zóó zat hij op zijn troon temidden van het concilie en nam hij overvloedig deel aan de beraadslagingen. Hij sprak de leden van het concilie aan als zijn „medebroeders", zijn „mede-christenen". Hij had tijd en plaats voor het concilie bepaald en de uitnoodigingen verzonden. De ruim 300 bisschoppen waren bijna allen uit de Oostersche Kerk, slechts een half dozijn waren uit het Westen. Het ging er immers om om de Oostersche Kerk, door de Ariaansche twisten uiteengescheurd, zoo mogelijk tot den vrede terug te brengen.

De bisschop van Antiochië opende de vergadering met een welkomstwoord tot den keizer. Constantijn beantwoordde deze toespraak en drukte er zijn blijdschap over uit zoovele bisschoppen verzameld te zien, betuigde zijn smart over de bestaande oneenigheid, want — zoo zeide hij — twist in de Kerk is een der droefste dingen. Hij wenschte — zoo ging hij voort — dat de bisschoppen, als predikers van den vrede, in eendrachtigheid het punt van verschil zouden onderzoeken en beslechten.

Ook de aanwezige bisschoppen en leden der vergadering vormden een merkwaardig geheel. Daar waren zeer zeker geleerde en welbestudeerde mannen onder hen, maar toch zeer velen hadden hun bisschopszetel, waartoe zij door de gemeenten verkoren waren, te danken niet aan hun geleerdheid, theologische kennis of welsprekendheid, maar aan hun trouw aan de Christelijke belijdenis in de dagen der Diocletiaansche vervolging. Zij werden dies als *confessores* (belijders) in de Kerk hoog geëerd. Sommigen droegen nog de litteekenen der vervolgingen in hun lichaam. Van een der bisschoppen was b.v. in de vervolging zijn eene oog uitgestoken. Constantijn liet deze belijders herhaaldelijk tot zich komen en kuste — bij wijze van waardeering van hun trouw — de litteekenen. Er waren zeer eenvoudige mannen onder hen. Een hunner was een schaapherder en bleef ook na zijn bisschopskeuze dit beroep uitoefenen. Daar waren echter ook wel gestudeerde mannen onder hen, die niet alleen den roem der geleerdheid, maar ook dien van trouw als confessor hadden. Zoo een was b.v. Hosius van Cordova, des keizers theologische raadsman, die, toen de keizer aanvankelijk door de Arianen tot zich getrokken werd, daartegen zijn invloed bij den keizer aangewend had en mede aangedrongen had op een algemeen concilie, om de zaak te beslechten.

Daar waren ook een elftal Ariaansche mannen tegenwoordig, o.a. Arius, presbyter van Alexandrië. Toen hij het woord verkreeg en in den breede zijn gevoelen voordroeg, stopten onderscheidene der vrome bisschoppen hun ooren met hun vingers toe, zoo godslasterlijk klonken hun Arius' woorden, zegt een der vaderen uit die dagen.

De bisschoppen hadden te hunner assistentie medegebracht particuliere secretarissen en helpers. Niet alleen presbyters, of „geestelijken", maar zelfs ook in de dialectiek en welsprekendheid ervaren „leeken".

Aan dezen kerkelijken hemel schitterde als een ster van de eerste grootte de jonge diaken Athanasius, door den bisschop van

Alexandrië waarschijnlijk als zijn particulieren secretaris meegebracht. Een diaken was destijds een assistent van den bisschop niet alleen in verzorging der armen, maar ook in het leeren en in velerlei arbeid.

Athanasius was een man, kennelijk door God in de ure des gevaars aan Zijn Kerk geschonken. Een man van genialen aanleg. Een man van moed en trouw. Een man, die, mede dank zij zijn wetenschappelijke ontwikkeling en zijn scherpte van blik, doorschouwde waar het in den Ariaanschen strijd om ging. Athanasius' naam was reeds vóór het concilie evenzeer als die van Arius aan de Kerk bekend.

De Ariaansche strijd had reeds enkele jaren in de gemeente van Alexandrië gewoed, waar de ijdele en rationalistische presbyter Arius leerde, dat de Zoon Gods een schepsel was uit niet geschapen. Door dat schepsel dan had God — te hoog om rechtstreeks een stoffelijke wereld te scheppen en daarmede in aanraking te komen — de wereld geschapen. Athanasius had deze nieuwe leer met kracht bestreden en de godheid van den Zoon, *eenswezens* met den Vader en den H. Geest, verdedigd. De bisschop van Alexandrië koos partij voor Athanasius en zijn uiteenzetting der waarheid. Een synode van Egyptische en Libische bisschoppen veroordeelde de leer van Arius (321). Maar andere bisschoppen in andere deelen van de Oostersche Kerk namen het voor Arius en zijn leer op. Zoo vond keizer Constantijn, na zijn overwinning op Licinius ook heer van het Oosten geworden, de Christelijke Kerk uiteengescheurd en zocht hij door de samenroeping van het concilie van Nicea de breuk te heelen.

Van Athanasius' afkomst en jeugd weten wij weinig. Hij wordt gezegd te zijn een zoon van Christelijke ouders, die — en dat verhoogde zijn aanzien destijds — in zijn jeugd een tijd bij de hermieten — de kluizenaars — vertoefd had. Dat is ongeveer alles wat van zijn afkomst en jeugd bekend is. Ineens verschijnt hij als een heldere ster aan den hemel die blijft schitteren tot het eind toe. — Ook al moet die ster door latere veroordeelingen en verbanningen, herhaaldelijk achter de wolken verdwijnen, steeds komt zij weer tevoorschijn met onverflauwde kracht en helderheid. Op het concilie te Nicea zochten de Arianen door de bekende methode van overneming van de voorgestelde formules, maar door een anderen zin aan de woorden te geven, zich aan de veroordeeling van het concilie te onttrekken.

Maar Athanasius en de vaderen lieten het hun niet toe. Zoo kwam de zaak ten slotte neer op het „homo-ousios" (eenswezend) of „homoiousios" (gelijkende op).

Met kracht laat Athanasius de consequenties van de leer der Arianen gevoelen. Was de Zoon een schepsel — volgens de Arianen had Jezus feitelijk niets bovenmenschelijks — dan waren wij nooit door de kracht van Zijn werk met God verzoend, noch met God verbonden. Dan mochten wij Hem niet aanbidden, dan ware zulks afgoderij. Niemand dan God zelf kan ons verlossen en tot God terug brengen en ons heiligen. Niemand dan God kan de zonde en den dood overwinnen, ons tot kinderen Gods maken en ons tegen Satan beschermen. Het bestaan van het Christendom hangt aan de belijdenis van de godheid van Christus. Het geheele karakter van het Christendom is de nederdaling Gods.

De keizer liet de bisschoppen de waarheid ontwikkelen en vaststellen, maar nam toch herhaaldelijk zelf deel aan de discussies. Het was hem weldra duidelijk dat naar de H. Schrift de waarheid aan Athanasius' zijde was. Dies ondersteunde hij dat gevoelen. Waarmede de zaak weldra beslist was. Een Novatiaansch bisschop, niet tot de Catholieke Kerk behoorende, maar door Constantijn hoog geacht, en door hem tot de synode uitgenoodigd, betuigde op Constantijns vraag eveneens zijn hartelijke instemming. „Niets nieuws, o Keizer, is door de synode besloten. Zoo is het geloof van de tijden der apostelen af geweest." De keizer gaf na de synode aan de bisschoppen een groot feestmaal, en liet hen gaan, voorzien van geschenken, na hen tot den vrede vermaand te hebben. Twee Ariaansche bisschoppen, die zich niet hadden willen conformeeren, werden door den keizer naar verafgelegen streken verbannen. Ook Arius. De keizer gebood allerwege Arius' boeken op straffe des doods uit te leveren en deze te verbranden.

De synode zond een schrijven aan de Kerk van Alexandrië, haar opwekkende tot blijdschap, dat de ketterij vernietigd was, „iets wat haar gewis tot groote vreugde strekken moest".

Ook de keizer schreef een brief aan de Kerk van Alexandrië en drukte daarin met blijdschap uit, dat „door Gods leiding de Christenen van dwaling bevrijd" waren en één geloof beleden, dat „het licht der waarheid gezegevierd" had, en met mond en hart één God beleden werd. Wat het punt in geschil betreft zegt hij in dit schrijven: „Welke gruwelijke en gevaarlijke dingen hebben sommigen van onzen grooten Zaligmaker, van onze Hoop en ons Leven geleerd. Laat ons — zoo gaat hij voort — derhalve de gezindheid grijpen welke de Almachtige ons aangeboden heeft, laat ons terug keeren tot de geliefde broederen van welke ons een schaamtelooze dienaar des Satans gscheiden had, tot ons gemeenschappelijk lichaam, laat ons terugkeeren tot onze ledematen met hartelijk verlangen. Dat is naar uwe wijsheid, uw vroomheid, uw geloof. Wat de drie honderd bisschoppen besloten hebben is niet anders dan de stem Gods, nademaal de Heilige Geest de gemoederen van zoo eerwaardige en edele mannen bearbeid heeft, en hun Gods wil geopenbaard heeft. Zoo keert dan met vreugdevollen ijver terug, opdat ik, zoodra ik tot u kom, den alwetenden God met u danken moge, omdat Hij het ware geloof ons geopenbaard en de begeerde liefde weer hersteld heeft. God behoede u, geliefde broeders."

Wat een schoone en hartelijke verhouding waarin de eerste Christenkeizer zich tot zijn mede-christenen plaatst. Als Christen neemt hij deel aan de ontwikkeling van het geloof en het welzijn der Christenen en de eenheid der Kerk. Welk een verandering heeft het Christendom in de verhouding van vorst en volk, van keizer en onderdanen teweeg gebracht. Hij gevoelt zich met hen gelijk, als „broeder in Christus", als „lid van het lichaam". Hij noemt zich hun „mede-dienstknecht", „een uit ulieden". Inderdaad, hoe schoon!

Het kwam anders uit dan de keizer en de vaderen van Nicea gedacht en met grond verwacht hadden. Inplaats van vrede en vreugde werd het twist en smart, waarin Athanasius veel ter wille van de waarheid heeft moeten lijden, maar zijn trouw en dapperheid ook te meer uitkwamen. Athanasius' verheffing op de bisschopszetel van Alexandrië, een jaar na de kerkvergadering van Nicea, was, als te begrijpen is, den Arianen en den Semi-Arianen een doorn in het oog. Doch het was de keuze der gansche gemeente.

De grijze Alexander, bisschop van Alexandrië, zag zijn einde naderen en bestemde terecht Athanasius tot zijn opvolger. Athanasius, zoo verhaalt de geschiedenis, overtuigd van zijn nietigheid en onwaardigheid, vluchtte. Op zijn sterfbed riep de bisschop den naam van Athanasius uit, als van den door hem begeerden opvolger. Daar was echter een andere Athanasius tegenwoordig, die antwoord gaf. Alexander zweeg. Na korten tijd riep hij andermaal om Athanasius. En voegde er aan toe: „Gij meent, o Athanasius, weg te kunnen vluchten, maar gij zult niet kunnen ontkomen." Toen kwam Athanasius terug en werd door de gemeente tot bisschop gekozen. Het geheele volk van Alexandrië was als één man opgekomen en riep luide en vol enthousiasme zijn keuze uit. Het bad de vergaderde bisschoppen verscheidene dagen en nachten om Athanasius als bisschop te wijden. „Het volk ging de kerk niet uit en wilde ook niet dat wij de kerk zouden verlaten — zoo verhaalden de bisschoppen — allen noemden Athanasius een vroom man, een Christen, een asceet, een ware bisschop." Daarna werden Athanasius door de aanwezige bisschoppen de handen opgelegd en de gemeente juichte van vreugde.

Maar zwaar lijden zou zoowel over den gekozene als over de gemeente komen.

Des keizers door hem zeer beminde zuster, Constantia, weduwe van den door Constantijn terecht gestelden keizer Licinius had een presbyter welke bij haar in hooge gunst stond. Deze was een aanhanger van Arius. Hij wist het medelijden van Constantia voor Arius op te wekken. Ten onrechte was hij verbannen — zoo sprak hij — om een persoonlijke twist met den ouden bisschop Alexander en uit de Kerk gestooten. Alexander benijdde zijn invloed op het volk. Dit en dergelijke beweerde genoemde presbyter. Gedurende langen tijd waagde Constantia het niet voor Arius in de bres te springen bij den keizer. Op haar sterfbed echter beval zij dezen presbyter als een orthodox en zeer geloovig en waardig man den keizer aan. Constantia voegde er nog bij, dat zij zeer ongerust over haar broer was, dat een groot ongeluk hem treffen zou, dat hij zijn rijk verliezen zou, omdat hij rechtvaardige en vrome mannen met eeuwige verbanning gestraft had. De keizer nam

den aanbevolen presbyter in zijn naaste omgeving op, en sprak met hem over Arius, die door den presbyter als orthodox en vroom geprezen werd, en afgaande op het getuigenis van zijn zuster, dat de presbyter een orthodox man was, besloot Constantijn om Arius uit zijn ellende terug te roepen. Hij schreef hem daartoe een persoonlijk vriendelijk schrijven, verzocht hem ten paleize te komen en bood hem zelfs de keizerlijke post voor zijn reis aan. Arius verscheen aan het hof met een door den Alexandrijnschen bisschop afgezetten diaken en beiden betuigden in een schriftelijke geloofsbelijdenis, welke zij den keizer overhandigden, hun schijnbare instemming met de geloofsbelijdenis der Kerk. Schijnbaar! Want wie goed leest, ziet wel, hoe listig en bedriegelijk het stuk gesteld is, dat het geen volledige hartelijke of onvoorwaardelijke instemming is. Zij betuigen hun instemming met het geloof der Kerk „gelijk dit naar de Schriften is". Men kent de term ook onder ons en weet wat er mee bedoeld wordt. Verder zeggen ze, dat ze ook gelooven in Jezus Christus als „aan den God Logos" (Het Woord), waarmee ze blijkbaar den keizer wilden doen gelooven dat ze in de godheid van Christus geloofden. Zij hebben nog de brutaalheid er bij te voegen: „Wanneer wij het niet zoo gelooven en niet waarachtig den Vader, den Zoon en den H. Geest aannemen, gelijk de geheele Catholieke Kerk en de H. Schrift, welke wij als regel voor ons geloof in alles erkennen, dan zij God onzen rechter, nu en in het toekomende gericht." Daar zij „alzoo het geloof der gansche Kerk en der H. Schriften belijden, zoo verzoeken zij, dat de vrome en door God beminde keizer hen weer in de Kerk zal doen opnemen en aan den strijd over „woordkramerijen" een einde zal maken. Ze beloven in vrede met de Kerk te zullen leven en te bidden voor het heil van den keizer en zijn rijk. Helaas, de keizer viel in den strik!

Hij verheugde zich zeer over deze „bekeering" van Arius. Hij wendde zich tot de bisschoppen om Arius weer in de Kerk op te nemen.

Nadat Arius, die vooreerst nog aan het hof bleef wonen, zich van de gunst des keizers verzekerd had, kwamen nu ook de twee door het concilie van Nicea afgezette Ariaansche bisschoppen (Eusebius van Nicomedië en Theogenes van Nicea) den keizer verzoeken om weder-opneming in de Kerk en herstel op hun bisschopszetels. Arius was immers in eer hersteld, waarom zij dan niet? Daarbij schreven zij aan de bisschoppen, dat zij met het „homoousios" van Nicea instemden en verzochten weder in de Kerk opgenomen te worden, belovende dat de bisschoppen overtuigd zouden zijn, dat zij in alles met hen „gelijkgezind en van dezelfde leer" zouden zijn. Zoo werden dan deze bisschoppen weer op hun zetels hersteld en de drie jaren tevoren gekozen bisschoppen moesten aftreden. Maar nauwelijks waren deze mannen op hun zetels hersteld of zij begonnen een campagne tegen de voornaamste tegenstanders van Arius. Allereerst werd de aanval gedaan op Eustatius, bisschop van Antiochië, een man geëerd om zijn vroomheid en verstand, als schrijver een der steunpilaren van het Niceaansch geloof. De Ariaansch gezinde bisschoppen wisten hem op valsche aanklachten afgezet, geëxcommuniceerd en verbannen te krijgen. De geheele gemeente van Antiochië, ja de geheele stad, raakte daardoor in de grootste verwarring, den ondergang nabij. De keizer zelf moest eerst met brief op brief, dan met de gewapende macht tusschen beiden komen. Dat was in 330, vijf jaren na Nicea. En zóó ging het nu verder tegen verscheidene andere vooraanstaande bisschoppen, die het Niceaansch geloof verdedigd hadden. Sommigen werden eveneens op valsche aanklachten, hetzij door synoden of op keizerlijk bevel, afgezet en verbannen. De Arianen en Semi-Arianen (Eusebianen) waren aan het hof oppermachtig. Inplaats van de afgezette bisschoppen kwamen Arianen.

Ze waren — zoo beweerden zij — immers allen geloovige Christenen! Heel de zaak was een onheilige woord-strijd!

Het was te voorzien, dat de strijd zich weldra ook tegen Athanasius zou keeren. Temeer, daar hij nu geen eenvoudig diaken meer was, maar een invloedrijk bisschop en primaat van de Egyptische en Libische kerken.

Er ware een boek te schrijven over de kerkelijke polemiek dier dagen, waarbij die van lateren of ook onzen tijd nog heilig is.

Zelden zag men zulk een klaar bedrog, zulke valsche aanklachten, zulk een leugen en laster als in dezen strijd. Zelden synoden, die zich zoo lieten opzetten, ja, alle

fatsoen vergaten. Zelden een Christenvorst — en welk een vorst was Constantijn de Groote! — wiens hart zóó leed onder de scheuring en de eindelooze twisten, een vorst die naar eenheid streefde, maar misleid door zijn Ariaansche of Semi-Ariaansche raadgevers dat het maar een woordenstrijd was, iets onmogelijks najoeg en verzuimde de rechte middelen toe te passen. Maar ook zelden zag men een man zóó kloek op zijn post voor het orthodox geloof, zóó volhardend en zóó geduldig de vervolging, afzettingen en verbanning (tot vier maal toe) verdragend dan Athanasius! Een omvangrijk boek ware er over zijn lijden te schrijven. We kunnen er slechts enkele grepen uit doen.

Arius zocht weer in de Alexandrijnsche Kerk opgenomen te worden. Tot nog toe had de keizer hem verboden naar Alexandrië te gaan. Maar de keizer ondersteunde nu zijn verzoek. Eerst verzocht de keizer de toelating aan Athanasius, toen deze weigerde beval hij die toelating, dreigende dat zoo Athanasius bleef weigeren hij op staanden voet iemand zenden zou om Athanasius af te zetten en te verbannen. Athanasius bleef weigeren. Er waren verscheidene aanklachten tegen hem ingekomen. O.a. dat Athanasius een prefect door een kist met goud tot oproer omgekocht zou hebben. De keizer riep hem in zijn keizerlijk hoofdkwartier in het leger. Athanasius kwam en nadat bleek dat de aanklachten allen grond misten en na Athanasius' dapper en beslist woord, liet de keizer de zaak rusten en Arius kwam niet naar Alexandrië. Met zulk een houding stremde Athanasius de vloedgolf van Arianisme welke over de Kerk ging.

De brief, welke de keizer aan de gemeente van Alexandrië en aan die van het episcopaat (waar de Arianen een zekere partij tegen Athanasius opgezet hadden) schreef, geeft een merkwaardig inzicht in des keizers hart.

„Geliefde Broeders — zoo schrijft keizer Constantijn de Groote! — Ik groet u onder aanroeping van den Naam Gods, den grootsten Getuige mijner gezindheid, en van Zijn Eengeboren Zoon, onzen Heere, den Heer van ons leven, die alle tweedracht haat. Wat zal ik u zeggen? Dat het ons welgaat en wij gezond zijn? Maar wij konden ons beter bevinden, als gij elkander meer liefhadt, en alle haat van u deedt, in welken wij door strijdlustigheid de liefde verlaten hebben. O, die waanzin! Hoeveel ellende brengt elken dag de opgewekte haat tevoorschijn! Zoo wordt het volk Gods met schande overladen. Hoe klein is het geloof aan een heilige gezindheid geworden. Want wij worden door groote duisternis omgeven, niet alleen wegens de menigvuldige dwalingen, maar ook wegens de booze handelingen der ondankbaren; dewijl wij degenen die meesters in de verkeerdheid zijn verdragen en degenen die recht en billijkheid onderdrukken, kennen, en toch deze zonder bestraffing laten."

Zoo gaat de keizer voort in zijn klacht over de oneenigheid, „van Evangelische gezindheid is geen sprake meer," zegt hij. Hij wekt dan in roerende woorden op om toch weer tot zichzelve te komen, tot liefde en eenheid. „Doe de twistzaaiers weg, ziet op God en hebt elkander lief." Dan vervolgt de keizer ten opzichte van Athanasius: „Ik heb uw bisschop Athanasius met welgevallen ontvangen en heb met hem zoo verkeerd als ik oordeelde overeenkomstig mijn overtuiging, dat hij een man Gods is, te moeten doen. Het past u verstandig te zijn, mij komt het oordeel niet toe. Overigens zal Athanasius, de zeer eerwaardige, mijn groet overbrengen. Ik heb alle achting voor zijn wijze zorg, welke met mijne vredelievende begeerte overeenstemmend, voortdurend het heil van het zaligmakend geloof vasthoudt. Hij zal u het juiste leeren. God behoede u, geliefde broeders."

Na zulk een keizerlijk schrijven mocht het een oogenblik rustig schijnen, de tegenstanders rustten niet voordat zij nieuwe beroering verwekt hadden. Een priester van Athanasius zou een heilige kelk stuk geslagen en een altaar omgeworpen hebben, en Athanasius zou eerwaardige priesters afgezet, ja één gedood hebben, wiens overblijfsels Athanasius voor tooverijen gebruikte! Zij, de aanklagers, hadden de hand van den vermoorden man in hun bezit! Zoo schreven ze aan den keizer. Een synode te Tyrus werd saamgeroepen om te oordeelen. De orthodoxe priester, welke de kelk zou gebroken hebben, werd in ketenen naar Tyrus gesleept. De prefect des keizers stond de aanklagers met wapengeweld ter zijde. Op de synode verscheen Athanasius, op keizerlijk bevel. Tegen de aanklacht van den vermoorden priester, wiens hand zij hadden, zoo zij

zeiden, kon hij zich verdedigen door dien priester — tot aller verbazing — bij de synode te introduceeren, als gezond en wel, met beide handen! Het zoeken en vinden van den man, die jaren weg was geweest, door een trouwen diaken van Athanasius, is als een roman. Van de zaak van de gebroken kelk bleek ook niets waar te zijn.

De keizerlijke commissaris — ziende zoo bedrogen te worden — had er genoeg van en ging naar Constantinopel om den keizer te rapporteeren. Desniettegenstaande besloot de synode tot afzetting van Athanasius en om een ander (een Ariaan) op zijn zetel te plaatsen. Bij rondschrijven werd dit aan de kerken medegedeeld.

Maar Athanasius was hen voor! Hij ging ijlings naar Constantinopel op een schip dat juist uit Tyrus vertrok, en wel wetende hoe moeilijk een audiëntie door de hofdignetarissen te verkrijgen zou zijn, wachtte hij den keizer op in een straat, waar deze door moest komen. De keizer, te paard gezeten, herkende hem eerst niet, zoo ontdaan zag Athanasius er uit. En hij wilde ook eerst niet met hem te doen hebben. Maar Athanasius hield vol en verzocht onderzoek der zaak door den keizer. Iemand uit de omgeving des keizers vertelde hem de geschiedenis van de synode te Tyrus. De keizer beloofde onderzoek in des keizers tegenwoordigheid. De synode werd gelast naar Constantinopel te komen. Eenige woordvoerders der synode kwamen. Ze beweerden — wat nooit met een woord vermeld was ter synode — dat Athanasius door de synode afgezet was „omdat hij gedreigd had de korentoevoer van Alexandrië naar Constantinopel af te snijden". Constantijn zou daarop zóó boos geworden zijn, dat hij Athanasius deswege naar Trier verbande. Doch geen ander mocht op Athanasius' bisschopsstoel gekozen worden. Inderdaad de keizer verbande Athanasius naar Trier, waar zijn zoon Constantinus als caesar regeerde.

Maar de bedoeling was wellicht om Athanasius tegen zijn vijanden te beschermen — een soort „Warthburg-verbanning" — als ook om den vrede in de Kerk te bevorderen. Athanasius had in Trier aan geen ding gebrek. Werd er met eer behandeld.

Constantijn stierf (337), zijn zonen volgden hem op.

Deze besloten op hun eerste samenkomst Athanasius naar Alexandrië terug te laten gaan, „gelijk hun vader ook van plan was geweest" en Athanatius ging terug met zeer eervol keizerlijk schrijven.

Doch nu zou zijn lijden eerst recht beginnen. Daarover in een volgend artikel.

J. VAN LONKHUYZEN

DE MARKT VAN ST. NICOLAAS

„Ahwel, madam, zoekt uw gerief maar, zulle !"

Zoo wordt iedere vrouw door de kooplui op de markt in St. Nicolaas in België ontvangen.

Als u in de buurt van dat stadje is, loont het zeker de moeite, op een Donderdag (de marktdag), er eens heen te gaan. Niet in de eerste plaats, om er voordeelig inkoopen te kunnen doen, maar meer om eens, ik zou bijna zeggen op uw gemak, te genieten van die echt-Vlaamsche drukte en sappigheid.

Op de markt wordt ongeveer alles, wat maar verkocht kan worden, te koop aangeboden. Men verkoopt er potten, pannen, lederwaren, kleeding, kachels, zoowel nieuw als gebruikt, groenten, fruit, kousen, schoenen, bloemen, koekjes, (tusschen twee haakjes, zoudt u die koekjes lusten, die daar een heele morgen, en misschien wel langer, open en bloot gelegen hebben, en waar de adem van eenige duizenden menschen op neergestreken is ?), chocola, vleesch, brood, kruidenierswaren, koeien, varkens, parapluies, kaas enzoovoorts. Trouwens, dat is ook noodig, want letterlijk iedereen komt daar Donderdags zijn inkoopen doen. Daar loopen bij elkaar de madam van meneer den burgemeester en de madam van den putjesschepper. En geloof niet, dat de eerste meer of beter behandeld wordt dan de ander. Ieder is daar gelijk ! Alleen hij of zij, die niet komt om te koopen, zien zij liever niet !

De drukte begint reeds 's morgens om een uur of zeven. Dan ziet men van alle kanten de karretjes en auto's aankomen, waarmee de waren naar de markt worden gebracht. Een half uurtje later beginnen ook de kooplustigen op te dagen met manden of tasschen, die in enkele oogenblikken boordevol zijn. Ja, alles moet vlug gaan, want om elf uur is er van de drukte niets anders overgebleven dan een verlaten marktplein, bezaaid met doozen, schillen en papieren...

Zoo gaat het week na week, jaar na jaar.

Overzichtfoto van de markt te St. Nicolaas (België), vanaf het bordes van het stadhuis.

Zelfs de mannen zijn een en al oor voor de juffrouw, die „explikeert" hoe de dames met een eenvoudig instrumentje „blijvende" krullen in hun haar kunnen leggen. Het kost maar 10 francs!

Ook de echte Hollandsche kaas is op de markt te koop. U wordt er zelfs bediend door echte (?) Volendammers, die al aardig Vlaamsch kunnen klappen.

En als het regent?

Geen nood; over de kraampjes liggen zeilen en de madams hebben parapluies en regenmantels.

En als het vriest?

Geen nood; een wollen trui extra, wat harder stampen op den grond ter voorkoming van koude voeten, maar het is Donderdag, dùs markt!

Alleen...... als de internationale toestand zóó gespannen is als in deze tijden. Dan ligt er een voelbare druk op de markt; dan blijven vele kooplui weg; dan worden de gesprekken op gedempten toon gevoerd; dan lijkt de anders zoo levenslustige Vlaming doodmoe; dan...... denkt de Belg aan de verschrikkingen van 1914—1918...

C. SMIES

JOHANNES DE DOPER

I

Hij kende de geheimen der woestijnen,
van de rivieren en het heuvelland;
hij nam een boomblad op de vlakke hand
en zag vertrouwelijk de zachte lijnen.

Het lichaam liet hij door de zon beschijnen
terwijl hij rustte aan de waterkant;
en sliep vast in, door dromen overmand
als was hij dronken van de zoetste wijnen.

Maar op een dag ontwaakte hij met schrik.
Hij zag de struiken uit elkander gaan
en Jezus met een glimlach naderkomen.

Hij hoorde zeggen: „Eindig uwe dromen,
dit is het uitverkoren ogenblik,
ga heen, predik mijn komst aan de Jordaan."

II

Toen stond hij op en trok de gordel aan.
Hij voelde dat zijn voeten lichter waren
dan ooit te voren; de gevallen blaren
hoorde hij nauwlijks ritslen bij het gaan.

Hij was nog mijlen van het doel vandaan
toen in zijn ogen een eenzelvig staren
begon te komen, en niet te verklaren
gedachtenreeksen trof hij in zich aan.

Zo, in vervoering, kwam hij aan het veer.
't Lag aan de overzij. Hij kon niet wachten.
Men stroomde samen waar hij overzwom.

En toen hij uit het bruisend water klom
waren er velen die hem hulde brachten. —
Maar hij begon te spreken van zijn Heer.

NIEK VERHAAGEN

VAN „SLEEPERS" EN „HALVE TOONDERS"

De verschijning van het nieuwe Gezangboek der Ned. Herv. Kerk, waarin, naast een algeheele omwerking der gezangen, ook tot de oorspronkelijke zangwijze op heele en halve noten wordt teruggekeerd, heeft al heel wat pennen in beweging gebracht. Voor- en tegenstanders hebben elkander reeds fel bekampt.

Zonder hier op deze strijd in te gaan, kan wel worden geconstateerd, dat Salomo's woord alweer van toepassing is: Niets nieuws onder de zon! Want terugziende op de voorlaatste wijziging in het psalmgezang der Gemeente, omstreeks 1775, is de strijd van *nu* om de nieuwe gezangbundel (gelukkig!) van geenerlei beteekenis. *Toen* is er heel wat meer stof opgewaaid en in menige plaats was de onderlinge liefde en verdraagzaamheid verre te zoeken! Hoe ongelooflijk het schijnen moge: hier en daar is het zelfs tot ernstige vechterijen gekomen!

Bij de invoering van de nieuwe Psalmbundel, tot stand gebracht op last van de Staten-Generaal ter vervanging van de Psalmberijming van Datheen, scheen het oogenblik gunstig om ook de wijze van zingen der Psalmen te herzien.

Naast de moeilijkheid om Datheen's berijming „er uit" te werken, wilde men dus tevens het „druilerig en sabbelend kerkgezang" verbeteren. Lukte dit, dan waren dat twee vliegen in één klap!

Verbetering van het zingen zelve — dat was inderdaad geen overbodige weelde. In de meeste kerken werd het gezang niet door een orgel begeleid en ondersteund. Het is bekend, hoeveel moeite het gekost heeft het gebruik van het orgel ingevoerd te krijgen. Menigeen achtte het gebruik van dit instrument een afgodische en paapsche handelwijze.

De Gemeente was doorgaans bij het zingen aan zichzelve overgelaten. Wel werd ze „geleid" door een voorzanger, maar deze werkte in de regel ook al weinig ten goede uit.

In de achttiende eeuw zijn de klachten over het kerkgezang dan ook niet van de lucht. Alle noten werden gezongen als van gelijke waarde en de oorspronkelijke melodieën werden afdoende verknoeid. Iedere noot werd bovendien geweldig lang uitgerekt en tusschen de regels werd niet gerust. Zoodoende ontstond een gegalm en voortdurend zakken en stijgen, liefst zoo hard mogelijk, zoodat de theoloog Jacobus Koelman het vergeleek met een „gehuyl van beeren en wolven, een grouwel in Godts ooren".

In zijn „Kerkelijke Historie van het Psalmgezang der Christenen" zegt de schrijver, Ds. Josua van Iperen, er van: „de meest algemeene gewoonte is de nooten onnoodig uit te rekken, in den mond te draaijen, te kauwen en door ettelijke verlagingen en verheffingen tusschen de tanden en 't gehemelte slangsgewijze heen en weder te slingeren en te dwarrelen".

Het resultaat zal wel niet geheel onberispelijk zijn geweest!

In ieder geval, men besloot allerwegen te trachten verbetering te brengen in „het rampzalig geschreeuw en gebrom van eene menigte onzer landlieden onder het psalmzingen".

Ter verheffing van den zang dienden drie voorwaarden vervuld te worden. Vooreerst het zingen op heele en halve noten (het zgn. rhythmisch zingen); vervolgens versnelling van het tempo en ten slotte invoering van een pauze na iedere regel.

Van het zingen op heele en halve noten kwam weinig terecht. Slechts hier en daar lukte het. Maar meestal liet men het na, omdat, gelijk te Vlissingen, de Burgemeester dit zingen nog niet geschikt achtte voor de Gemeente.

Met het sneller zingen ging het voorspoediger over 't algemeen. Te Arnemuiden, Grijpskerke, Hoogeveen en verschillende andere plaatsen waren wel „eenige weinige opschuddingen en belagchelijke moeilijkheden van weinig belang", doch in vele andere gemeenten verliep de invoering van de „korte zingwijze" vlot. Meermalen werd „bij de plegtige inwijdinge der Nieuwe Psalmen heerlijk Musyk gebruikt". Te Elst werd op een Zondagmorgen de nieuwe zangwijze plechtig in gebruik genomen, waarbij zich niet alleen het orgel,

maar ook „een menigte van andere Musyktuigen" deed hooren. 's Middags werd dat „heugchelijk feest nog vroolijker gevierd met orgel- en menschenstem, waldhoorns, hoboos en ander speeltuig", zoodat men „zijn hart lustig ophaalde met het zingen van psalm 42, 116, 47, 118, 101, 135, 100, 92", en eindelijk ten besluite met „het uitgalmen van psalm 99 : 8".

Te Bergen op Zoom luisterde het fanfarecorps met pauken, trompetten, waldhoorns en allerlei speeltuigen in groot getal de plechtigheid op", tot ongemeen genoegen van alle de toehoorders, zoo Roomschen als onroomschen ! !

Het schijnt evenwel, dat van Goes de victorie begon van de „korte zangwijze volgens de nieuwerwetsche toonbuigingen". Daar geschiedde het in gebruik nemen van de nieuwe psalmberijming en de nieuwe zetting met een „deftig Kerk-Musyk, 't geen door het orgel en ander blaas- en snaargetuig gelukkiglijk werd uitgevierd. De hartverlustigende plegtigheid liep ten einde met een heerlijk Concert, in 't welk alle de Zang- en Speeltoonen zich vereenigden tot ongemeen en algemeen genoegen der Toehoorders, die, in een groote menigte, en uit de stad en uit de omliggende dorpen, waren toegevloeid."

Er waren evenwel tal van andere plaatsen, waar de invoering van de kortere zingtrant tot ernstige meeningsverschillen aanleiding gaf, b.v. in Zaamslag en Vrouwepolder. Te Axel eveneens. Daar was de voorzanger geporteerd voor de nieuwe zangwijze. Eenige zangers evenwel vertikten het hem te volgen en hielden het tegen hem uit „met den ouden deun" ! Prompt volgde een bevel van de plaatselijke Overheid om korter te zingen. Overtreding werd gestraft met een boete van *f* 10.— de eerste keer, *f* 20.— ten tweeden male enz. Toch werd er op een Zondag nog nagezongen door „een lange zanger", die nog niet aan het eindpunt was gearriveerd. Dominee vroeg derhalve als aan een klas stoute jongens : „wie heeft dat gedaan ?". De schuldige hield zijn mond, doch werd weldra aangewezen en liep zijn boete op. Doch als protest...... zweeg toen de Gemeente in alle talen bij het zingen ! ! En de voorzanger stond er alleen voor ! Ten slotte echter verliep de tegenstand en raakte de kwestie zonder ingrijpender incidenten de wereld uit.

In sommige plaatsen hielden de „sleepers" echter hardnekkig vol en het is voorgekomen, dat ze ten slotte, bij het zingen van een lange psalm, een heel vers bij „de halve toonders" ten achter waren ! ! De stichtelijkheid was dan natuurlijk verre te zoeken. Dit was echter van minder beteekenis. Hoofdzaak was, dat men koppig volhield.

Te Amersfoort, Leeuwarden, Sneek, Middelburg, Dordrecht, Rotterdam, Utrecht, etc. verliep alles zonder merkbare tegenstand.

Maar Westkapelle, Vlaardingen en Maassluis genieten de twijfelachtige eer meer bekendheid te hebben verworven door de twisten, die ten gevolge van de nieuwe zangwijze ontstonden.

Te Westkapelle werd in 1776 door de plaatselijke overheid en de Kerkeraad besloten over te gaan tot invoering van de kortere zingtrant in de godsdienstoefeningen. Zooals in meerdere plaatsen op het platteland kon, of liever wilde men te Westkapelle niet aan de nieuwe snellere wijze van zingen gevolg geven. Men kon wel gelasten „den Voorzanger met alle oplettendheid naar te zingen", maar daarom gebeurde dat nog niet ! Dominee en voorzanger waren volkomen van goeden wille, maar eenige baldadige jongens en anderen, meest dijkwerkers, saboteerden de zaak. Ze begonnen de zangregels op te schreeuwen, eer de Voorzanger aanhief, en rekten dezelve (de zangregels wel te verstaan !) na het uitzingen.

De overheid sprak haar afkeuring over dit snood bedrijf uit en bedreigde iedereen, die de zang verstoorde, kort en goed met verbanning.

Nu is men met dergelijke bedreigingen bij de Westkappelaars juist aan het verkeerde adres ! „De tegenstribbelingen vermeerderden en men werd genoodzaakt, om zich wederom de oude, langdradige zangwijze te laten welgevallen." De lange zangers hadden dus deze ronde gewonnen. Een timmermansbaas, Borggraaf, moest evenwel het gelag betalen. Als aanstichter van de tegenstand werd de brave man verbannen. Hij vestigde zich te Zoutelande, van waaruit hij trachtte het bittere vonnis ingetrokken te krijgen.

Het Vlaardingsche zangverschil was veel ernstiger, maar te Maassluis kwam het zelfs tot een formeel oproer. Dit kwam vooral, zooals de Ned. Jaarboeken van 1776 zeggen, „omdat in 't bijzonder de zeelieden

in de zeedorpen bekend zijn voor groote liefhebberen van de psalmen met uitgerekte noten te zingen, of liever uit te bulken". Nu probeerden de organisten wel door „het gebruiken der zwaarste orgeltoonen" het geschreeuw en geloei te overstemmen, maar daarmee was de nieuwe zang natuurlijk nog niet ingevoerd.

In Vlaardingen duurde de strijd drie jaren. Er waren daar ook weer twee partijen: die van de korte zangers of halve toonders en die der lange zangers of sleepers.

De conservatieve lange zangers hadden het aanmerkelijk voordeel, dat de voorzanger, meester Buiteweg, op hun hand was. Deze schoolmeester was een echte stijfkop, zeer naijverig op zijn gezag en vooraan in de zeventig, hetgeen aan zijn meegaandheid ook al niet ten goede kwam.

De halve toonders stonden onder leiding van een anderen schoolmeester: van Keulen, hetgeen aan de zaak, ook nog om andere redenen, bij wijlen een persoonlijk en pikant tintje gaf!

De predikanten waren vóór de nieuwe „Rotterdamsche zingtrant", doch ook zij konden den ouden Buiteweg niet tot ander standpunt overhalen. „Hij ging voort met het zingen van Vloekpsalmen op den ouden trant." Derhalve begon meester van Keulen in zijn school zangoefeningen te houden. Ook in de catechisatie werd door de predikanten de korte zang beoefend. Met het einde van de winter hielden de Zondagavondpreeken op en kwam er de catechisatie voor in de plaats, die echter niet als kerkdienst werd beschouwd.

De nieuwe zangwijze trok tal van bezoekers naar de catechisatie. Kwamen er gewoonlijk slechts 40 á 50 menschen, nu klom hun getal tot 400!! „Tot merckelijk voordeel van de Diacony."

De invloed van de aldus voor-geoefende korte zingers werd natuurlijk ook in de Zondagmorgendiensten merkbaar, en nu ging het hard tegen hard, zoo onstichtelijk mogelijk. De dominee's kwamen er aan te pas; de overheid trachtte in te grijpen. Alles tevergeefs. Nu eens hadden de korte zingers de overhand, dan weer lag de partij van meester Buiteweg boven. Het ging van kwaad tot erger. De kerkdienst ontaardde in een publieke vermakelijkheid. Op 25 Jan. ging een soldaat van de garde, ofschoon Roomsch Katholiek, ook eens een kijkje nemen. „Na het gehaspel aanschouwd te hebben", ging hij na de voorzang heen, schande sprekende van een dergelijke tweedracht in de kerk. Met het gevolg, dat de lange zangers op hem aanvielen, zoodat hij zich met zijn sabel deze „sleepers" van het lijf moest houden! Een rechtzaak was er het gevolg van.

Heel Vlaardingen was één zangschool en de twisten drongen overal door.

„Het werk, de koopmansschap, en dergelijke [dingen,
Die werden t' zaamgevoegt met kort of [langzaam zingen."

De partij der lange zingers begon zelfs:

„Met korte zingers uit hun tijdlijk heil te [kaatsen,
En brave lieden aan te stellen in hun [plaatsen!"

Na veel geharrewar kon meester Buiteweg eindelijk met een klein pensioen worden geëlimineerd en een voorname hindernis was nu genomen.

Toch was met de komst van een nieuwen meester-voorzanger de strijd niet geëindigd. De lange zingers waren taai! Meester Biechling, de voorzanger, temperde zijn korte zang zooveel mogelijk, om eenigszins tegemoet te komen aan de lange toonders, maar 't baatte niet. Hoe langzaam hij ook zong, er waren er altijd nog, die het van hem wonnen en die, nadat het grootste deel der gemeente klaar was, nog onverdroten aan het nasleepen waren. Op een keer sloeg hij dan ook zijn boek dicht, zeggende: „nu heb ik genoeg gewacht op dat vee". — Ik kan het me indenken.

Ook de stadsregeering vond het eindelijk welletjes. Ten langen leste greep ze krachtdadig in, vooral, omdat ook molesteering der korte zangers buiten de kerkdiensten voorkwam. Er werd nu door dienders „gepost" in iedere godsdienstoefening. De eerste de beste, die bleef nasleepen, werd dra bij de kraag gegrepen, verwijderd en flink beboet. Dit had een merkwaardige invloed op het tempo der lange zingers: ze pasten zich wondervlug aan en het Vlaardingsche zangverschil was weldra de wereld uit.

Te Maassluis evenwel ging het verzet gepaard met ernstige ongeregeldheden, vechtpartijen en mishandelingen. Daarover in een volgend artikeltje.

J. J. VAN DER MEULEN

„DIE TROUWE HOUDT"

I

Jan Stroman staat voor het raam en kijkt naar buiten. Z'n linkerhand rust tegen het raamkozijn, de rechter in zijn zak. Zijn oogen zijn gericht op de spelende kinderen in de straat, twee verdiepingen beneden hem, maar hij ziet ze amper. Het schelle geluid van hun joelen en geroep dringt door het gesloten venster tot hem door, doch hij hoort het evenmin als het waarschuwend getjing van de electrische tram, die zich met gegrom in beweging zet, vlak voor de deur.

Moeders laatste woorden klinken nog in zijn ooren, gesproken, toen ze het vertrek verliet en de deus achter zich dicht trok.

„Wie God verlaat heeft smart op smart te vreezen."

Is het werkelijk zóó ernstig? Nu ja, je kunt die woorden begrijpen als reactie op de onverwachte mededeeling, dat je morgen niet zult mee gaan naar de kerk. Maar zou dan ieder, die niet regelmatig naar de kerk gaat, noodzakelijk een goddelooze moeten zijn?

Nee, dat is een drogreden. De jongen voelt, dat hij Moeders woorden een onbedoelde strekking poogt te geven. Hij weet heel goed, dat Moeder de dingen bèst kan onderscheiden. Dat ze hem met haar gezegde — was het niet weer een citaat? — innerlijk gepeild heeft, dàt verontrust hem.

Er schiet hem een opmerking in de gedachten, die Moeder weken geleden gemaakt heeft:

„Moeders zien vaak dieper dan hun kinderen wel denken."

Als dat waar is, heeft Moeder dóór, dat z'n niet meer mee willen een symptoom is. Een verschijnsel, voortvloeiend uit de diep-ingrijpende verandering, die zich bezig is, in den geest van haar oudste te voltrekken.

Jan weet het: Moeder maakt zich in den laatsten tijd zorgen over hem. Af en toe laat ze als terloops een van die gezegden los, die hem, juist als haar laatste opmerking, maar niet willen loslaten. — „Wanneer God het huis niet bouwt, tevergeefs arbeiden de bouwlieden daar aan."

Daar had je nòg zoo iets.

Terwijl in de straten van de groote stad de schemering zich verdiept en de figuren der kinderen tot silhouetten vervagen onder het zachte licht der lantaarns, staat de jongen voor het raam en vergeet de koud wordende kop thee achter zich op de schrijftafel.

Nee, hij deed het nou beslist niet meer. Als je achttien geworden was, mocht je toch zeker zelf wel beslissen, of je al dan niet naar de kerk wilde gaan. Hij heeft zich voorgenomen, er nu eindelijk maar es een eind aan te maken. Natuurlijk niet plezierig voor de oudelui. Slecht voorbeeld voor je jongere broers en zussen, zouden ze zeggen. Maar langer meegaan zonder verzet zou bedenkelijk veel op huichelarij gelijken.

Staande met den rug naar Moeder, had hij vlak-weg z'n opzienbarende mededeeliing gedaan.

„Ik ga morgen niet mee naar de kerk."

„Waarom niet?"

„Omdat ik er niets voor voel."

Het was er stugger uitgekomen, dan hij 't bedoelde... „In de eerste plaats verveel ik me gruwelijk, elke dienst weer opnieuw en in de tweede plaats...

Hij hàd willen zeggen, dat z'n gesprekken met Dominee Visser hem tot de overtuiging gebracht hadden, dat de Bijbel lang niet dat onaantastbare boek was, waarvoor Vader en Moeder het hielden, maar hij zag er tegen op, weer een discussie te beginnen over die gesprekken met den predikant.

Hij herinnert zich bijtijds het onverkwikkelijke debat met Vader, toen hij de inzichten van den dominee als zijn eigene lanceerde en dus onderbreekt hij zijn zin.

„...en in de tweede plaats..." herhaalt hij, maar komt opnieuw niet verder. Hij wendt zich van het raam af en kijkt Moeder aan. In een peinzende houding, iets gebogen, staat ze bij de tafel.

„Wie God verlaat heeft smart op smart te vreezen," zegt ze enkel.

Daar is het weer.

Jan is bij z'n Moeder voor niets zoo benauwd als voor haar citaten. Ze schijnt de Bijbel wel uit het hoofd te kennen! Is dit een Bijbelcitaat of een vorm van bangmakerij? De laatste mogelijkheid verwerpt de jongen onmiddellijk. Zooiets strookt allerminst met Moeders karakter.

De kamer achter hem is leeg, wanneer hij, innerlijk lichtelijk verontrust, zich van het raam naar de tafel wendt. Hij schuift zijn stoel bij en neemt de pen weer op.

De eerste aanval is betrekkelijk vlot verloopen, weet hij. Morgen is er weer een dag en het is van Vaders stemming afhankelijk, hoe díé reageeren zal.

In z'n gedachten kiest Jan met zorg het moment, waarop hij voor de tweede maal zijn onafhankelijkheid proclameeren zal.

Als het gezin den volgenden ochtend, compleet, rond de ontbijttafel zit — de eenige maal in de week — en Moeder thee heeft geschonken, schuift Jan onwillekeurig op zijn stoel iets naar achter, als hij zegt:

„Ik ga vanmorgen niet naar de kerk, Vader."

Het blijft even stil.

Dirk en Kees kijken beiden hun oudere broer aan. Vader snijdt rustig zijn boterham door en belegt die met een schijfje worst.

Dan kijkt hij den jongen tegenover zich aan.

„Wat ga je dan doen?"

Jan heeft verwacht, dat Vader zich op z'n bekende, besliste wijze verzetten zal en eenvoudig decreteeren, dat er van den goeden regel, des Zondagsmorgens naar de kerk te gaan, niet mag worden afgeweken. Daarom brengt hem die simpele vraag in de war. Bovendien heeft hij er in 't geheel niet aan gedacht, hoe hij de vrijkomende uren zal vullen.

„Ik denk, dat ik wat ga wandelen," zegt hij, zonder nadenken. Maar tegelijk hoort hij de regendruppels tegen de ruiten tikken en bemerkt zijn flater.

„En als het blijft regenen heb ik nog werk genoeg. Over anderhalve maand is 't al examen."

Vader neemt een slok van z'n thee, voor hij antwoordt. Misschien valt die slok wat grooter uit dan gewoonlijk en slikt hij haar wat haastiger, maar dat is dan ook alles. Dan richt hij zich tot zijn oudsten zoon. Aanvankelijk kalm en met zakelijke woorden, maar allengs in vlugger tempo en met verheffing van stem.

„Je moet het zelf maar weten, hoor. Je begint zoo'n beetje de leeftijd te krijgen, waarop je beslissen moogt, wat je doen of laten wilt. Je kent mijn overtuiging: de leden van een Christelijk gezin behooren 's Zondagsmorgens in de kerk. Maar als jij het beter vindt, je aan de gemeenschap der geloovigen eigenwillig te onttrekken, dan..."

Het wegschuiven van het boterhambordje onderstreept de onbeëindigde zin. Vader voelt zich boos worden en spreekt in zoo'n geval liever niet verder, weet Jan.

Toch kan de man niet nalaten, aanstonds nog even op zijn woorden terug te komen. Hij heeft zijn regenjas aan en de paraplui hangt over den linkerarm, waarvan de hand zwaar in de jaszak rust. Moeder en de anderen gaan de trap al af. Marie blijft vanmorgen thuis voor de huishouding.

„Dus, je weet het zéker, je gaat niet mee?"

„Vader, geloof me, ik hèb er niets aan. 'k Verveel me enne..."

Nee, hij kan nú moeilijk zijn besluit tegenover Vader argumenteeren.

„Het is niet het belangrijkste, of jij er iets aan hebt of niet. Wij gaan om God offers van lof en dank te brengen. Jij hebt daar blijkbaar geen behoefte aan."

Het laatste klinkt schamper. De deur klikt dicht; Vaders schoenen kraken, als hij de trap af gaat. In de keuken giet Marie heet water uit een ketel in een teil en maakt zeepsop voor de afwasch.

Kijk, dat is nu het verschil tusschen Vader en Moeder. Jan dènkt het niet, maar voelt het zooveel krachtiger. Het is een verschil in mentaliteit, dat in de woorden tot uiting komt. Moeder kan niet scherp worden. Haar opmerkingen en gezegden, vaak van citaten uit den Bijbel voorzien, brengen je tot nadenken, ja, schijnen je soms te doorlichten. Vader heeft veel minder woorden tot zijn beschikking, doch die hij heeft worden spoedig striemend, hetzij door de geprikkelde toon, waaruit zijn boosheid spreekt, hetzij door het sarcasme, waarmee hij zijn zinnen weet te laden... Moeder is een kleine, ietwat gebogen vrouw; Vader een forsche, krachtige man met zwarte oogen, stevige kin en peper-en-zout haar.

Jan moet aan den rimpel tusschen Vaders oogen denken, wanneer hij een uur later — het heeft opgehouden te regenen — door de stille stads-straten wandelt. Als die rimpel er staat, is er storm op til. Er kunnen dan twee dingen gebeuren: òf Vader zwijgt verder, òf hij wordt heel driftig. Het tweede komt minder voor dan het eerste. Er vallen dan woorden, die

beter niet gesproken hadden kunnen worden. De doelloos voortloopende jongen is blij, dat 't ditmaal zoover niet kwam. Hij was er al bang voor.

Toch hebben Vaders woorden — ditmaal hun inhoud en niet hun scherpte — hem goed geráákt.

Hij denkt erover na en is het er niet mee eens. Offers van lof en dank! Je kreeg de muffe lucht van de traditioneele vroomheid al in de neus. Kerkgaan was nu eenmaal een goede gewoonte en die behoorde je in stand te houden. Ja, natuurlijk, die redeneering kende hij op z'n duimpje. Echt de overweging van traditiemenschen!

Nou, Vader moest es kunnen hooren, hoe dominee Visser, de tweede predikant in hun stadsdeel, tegen traditie fulmineerde. Goeie help, wat kon die man scherp zijn. 'n Geluk voor 'em, dat hij dien dominé had leeren kennen. Hij had een lezing gehouden voor de C.J.M.V. en Jan was aanstonds, als zoovele van zijn medeleden, door zijn persoonlijkheid gepakt. Als de oude dominee Coster het eere-voorzitterschap van de vereeniging maar eens aan z'n jongeren ambtgenoot wou overlaten, zou je es zien, hoe de Jongemannenvereeniging zich ontwikkelde!

Met z'n overleggingen van den hak op den tak springende wandelt Jan voort. Het gaat weer regenen en hij zet de kraag van zijn jas daarom hoog op. Door de gesloten ramen van een benedenhuis dringt het psalmzingen van een gemeente tot hem door. Een dienst voor de Radio, denkt hij. Een oogenblik komt er iets van spijt in hem op over zijn besluit, dat hij nu tot een feit heeft gemaakt. Deed hij werkelijk wel góed?

Dan werpt hij den twijfel achter zich, steekt een nieuwe sigaret op en zet er den pas in.

Het gezin van den aannemer Stroman staat in de gemeente bekend als streng rechtzinnig en kerksch. Het is een uitzondering op den vásten regel, wanneer in den Zondagochtenddienst een of twee plaatsen van de familie onbezet blijven en er zijn er, die dan later thuiskomend, de opmerking maken: „Stroman was er niet", of: „Stroman was er zonder zijn vrouw", wetende, daarmede iets vermeldenswaard mede te deelen. De Stromans zijn rústige menschen. Ze treden in het openbare leven niet op den voorgrond, maar de invloed van hun milieu is vèrstrekkend.

De „oude" Stroman — zooals men hem langzamerhand gaat noemen — heeft het altijd tè volhandig gehad met zijn eigen zaken om zich met iets anders bezig te houden en bovendien hèeft hij er nooit iets voor gevoeld, zijn persoonlijkheid luister bij te zetten door het lidmaatschap van colleges of commissies op zich te nemen. De enkele maal, waarop men hem voor een functie aanzocht, ontving men een weigering, die, vriendelijk doch beslist gegeven, afdoende gemotiveerd werd met de verklaring:

„Je moet mij niet hebben; het is met mij als met Mozes: ik ben zwaar van tong."

Vader Stroman heeft die verwijzing naar den Bijbel van zijn vrouw. Die twee vullen elkander merkwaardig goed aan. Want zoo moeilijk de bouwer zijn zinnen formuleeren kan, zoo vlot verstaat zijn echtgenoote die kunst. Hij spreekt niet gemakkelijk en ook ongaarne. Zonder bepaald een „praatster" te zijn, heeft zij vaak het woord, wat mogelijk opvalt omdat hij zwijgt. Men zou geneigd zijn te zeggen, dat hij zich refereert aan haar uitspraken, zonder zich altijd wel te realiseeren of hij 't ermee eens kan zijn.

Maar dat is niet juist: wie de Stromans van nabij kent, weet, dat de forsche, wat lompe man stellig een persoonlijkheid is met eigen, goed gefundeerde levensvisies. Zijn kleine, bewegelijke vrouw brengt alleen maar vaak onder woorden, wat haar man zou willen zeggen. Een heel enkele maal óók: wat hij liever gezwegen had, eenvoudig, omdat hem de openhartigheid van zijn blijmoedig-opgewekte wederhelft nu eenmaal niet ligt. Dan verdiept zich de rimpel boven zijn neus òf hij glimlacht heel even.

Neen, Mevrouw Stroman is geen kletskous. Het huis van de Stromans is hierom voor velen zulk een gezochte plaats, wijl de gesprekken er nimmer iemand over den hekel halen. Dat is iets merkwaardigs in Mevrouw: onbetwistbaar geeft zij den toon aan, maar het is altijd de toon der begrijpende liefde. Telkens weet ze in een medemensch goede eigenschappen en hoedanigheden te ontdekken, ook, waar die voor velen verborgen blijven.

Er wordt in haar huis niet geroddeld en wanneer soms een van haar kennissen

het sensationeele relaas van zeker schandaaltje komt doen, wordt die vriendschappelijke geste nooit beloond met het genoegen, dat er van voorgesteld is.

Integendeel, wanneer de bezoekster afscheid neemt is ze er ná aan toe, zèlf te gelooven, wat Mevrouw Stroman zoo blijkbaar van haar dàcht : namelijk, dat ze gekomen is, uitsluitend gedreven door de behoefte, sympathie en medeleven te uiten met degene, van wie zulke heel nàre dingen worden verteld...

Mevrouw Stroman heeft een eigenaardige wijze van spreken.

Ze maakt namelijk een veelvuldig gebruik van Bijbelteksten. Dat zou komisch zijn of zelfs profaan kunnen lijken, wanneer het voor ieder niet volkómen duidelijk ware, dat ze heel precies weet, wanneer het woord der Schrift de zaken duidelijker zegt dan haar persoonlijke omschrijving. Want de Bijbelkennis van Mevrouw Stroman is haar levend bezit ; van jongsaf heeft ze bij het woord van dat Boek geleefd, vertelde er den kinderen van de Zondagsschool reeds uit, toen ze nog een jong meisje was en is er alle wisselvalligheden van haar lang niet gemakkelijke leven mede tegemoet getreden.

Ze is geen heilige en heeft haar gebreken, Mevrouw Stroman. Maar ze is een oprecht en vooral ook een blijmoedig geloovige, die haar soms ongemakkelijken, wel eens opvliegenden man tot een veilige haven is en voor haar kinderen veel meer, dan deze ook maar bij benadering vermogen te beseffen.

Er is altijd „aanloop" bij de Stromans, want nu de kinderen grooter worden, brengen ze dikwijls hun vrienden en vriendinnen mede naar de beide groote kamers en suite. Het is mogelijk, dat Oom Jan 's avonds mee komt uit de kerk en blijft koffiedrinken. Dat is dan voor de jongere leden van het gezin al attractie voldoende. Maar in den loop van den avond wordt er meer dan eens gebeld en brengen Kees en Dirk, Marie of Klaar hun kennissen en vrienden mee. Jan kan het best van allen harmonium spelen en dus is hij het, die op de Zondagavonden zijn beste beentje moet voor zetten.

„Niet allemaal vooraan willen staan hoor ; ik kan me gewoon niet bewegen. Wil je wel gelooven, dat ik vaak zelf niet eens hoor, wat ik speel."

Moeder komt bemiddelend tusschen beiden en lost het vraagstuk op door nog een paar liederbundels voor den dag te halen.

Het zijn maar gewone, algemeen bekende, honderd maal gezongen geestelijke liederen, die dan door de kamers klinken, gezongen door de jongeren het luidst, door de ouderen het overtuigdst. Maar allen schenkt dat zingen bevrediging en het doet den goeden geest bewaard blijven.

Vader alleen houdt zich afzijdig in zijn stoel met het boek of de courant. Zijn stem is tot zingen ongeschikt en bovendien luistert hij liever. Die hem om zijn gehechtheid aan den breeden fauteuil naast den haard een stillen, misschien wel saaien man vinden, vergissen zich, want met de woorden van meer dan een lied stemt hij, zonder zingen, krachtiger in dan de zangers en zangeressen daar bij grootvaders harmonium.

Ook vanavond zit Jan verscholen vóór de jongelui, die zich achter zijn bankje en terzijde groepeeren. Hij kan zich moeilijk onttrekken aan de taak, die speciaal de zijne is. Doch wanneer men in zijn hart lezen kon, zou men ontdekken, hoe weinig hij er werkelijk „bij" is. Alleen Moeder bemerkt het ; heeft het trouwens al eer opgemerkt. De aandacht en toewijding, die er vroeger in het eenvoudige spel lagen, raakt hoe langer hoe meer zoek. Hoor, daar slaat hij er weer naast. Hij kan er zich natuurlijk met een kleine modulatie uitredden en sticht geen verwarring onder de zingenden. Maar Moeder vraagt zich af, waar de gedachten van den jongen wel zouden zijn.

Ze denkt aan de leege plaats, van morgen in de kerk, naast Vader. Zou hij daar nu vrede bij hebben ?

Hoe ouder je kinderen worden, hoe losser het contact met hen wordt, denkt ze. Er is niets aan te doen ; jonge menschen gaan hun eigen wegen — het is hun bestemming. Ze luisteren nog wel, wat je hen te zeggen hebt, maar ze gaan toch hun eigen weg.

Wanneer tegen tienen de een na den ander van het gezelschap heen gaat en het meisje de kopjes begint weg te ruimen — waarmede als gewoonlijk het laatste bedrijf van dezen avond wordt ingezet — zegt Jan, dat hij nog even een eindje wil rondloopen voor hij slapen gaat.

Hij huivert in de frissche avondlucht

Strijkster W. de Zwart

als hij de buitendeur achter zich in het slot haalt. De breede straat steekt hij over en ontwijkt behendig een langssnorrende taxi. Het modderwater van een plas spat hoog tegen zijn broekspijpen op.

„Bah."

Zoo'n winkelstraat ziet er op den Zondag toch heel anders uit dan in de week. Hier en daar zijn blauwe rolgordijnen achter breede spiegelruiten neergelaten. In andere etalage's brandt het licht nog hel en toont de veelkleurigheid van de uitstalling. Bij de tramhalte ginds nemen dames en heeren afscheid. Hier en daar loopen een jonge man en een meisje gearmd, de hoofden iets naar elkander gebogen. Ja, de Zondag is haast voorbij en morgen zullen de stadsstraten hun normale aanzien weer hernemen.

Jan denkt aan de dag, die ging en aan de dagen, die zullen volgen. Hoe gaat het leven toch zijn gewone gangetje! De eene dag lijkt sprekend op de andere; alles heeft zoo z'n vaste orde en regelmaat en maar zelden gebeurt er nu eens iets echt bizonders, iets, wat alles ineens radicaal anders maakt. Hè, je zou soms wel eens hard willen schreeuwen, alleen om de menschen te doen schrikken. Daar heb je nou morgen: om zeven uur op, om acht uur ontbijten, om half een lunch en om half zeven middagmaal. Goeie help, had ie 't ooit ànders gekend?

Nu ja, als je de courant las gebeurde er genoeg. „Daar niet van!" zou Gré, 't meisje, zeggen. Er is nog altijd zooiets als 'n crisis en die is niet eens meer iets abnormaals, duurt te lang om 'n uitzonderingstoestand te mogen heeten. Ieder zegt, dat het slecht gaat in den handel en dat het slap is in alle bedrijven. Het aantal werkloozen neemt nog elke maand toe en in de havens, ginder, liggen de schepen bij series opgelegd.

Jan's verbeelding vat z'n overleggingen samen in een bekend stadsbeeld: mannen hangen over een brugleuning en spuwen kringetjes in het water...

Als Vader bezoek heeft van vrienden, klinken de gespreksmelodieën altijd in mineur. Steeds zijn de kostenberekeningen voor verbouwingen en andere karweien den opdrachtgevers te hoog, de concurrentie is scherp en wie een werk krijgt verdient er nooit véél aan, doch heeft tenminste de voldoening, dat z'n menschen voorloopig nog aan de gang kunnen blijven.

Thuis bemerk je van zaken als crisis en malaise, bezuiniging en bekrimpen vergelijkenderwijs maar weinig. Er zijn natuurlijk symptomen, zeker, maar daarbij blijft het. Toen Dirk, als Jan, naar de H.B.S. wilde, decreteerde Vader, dat hij blij zijn mocht, naar de Mulo te mogen. Marie heeft in de huishouding het tweede meisje vervangen. En Jan zèlf ligt het nog versch in de herinnering, wat 'n moeite het hem gekost heeft, gedaan te krijgen, dat hij na z'n eindexamen thuis eerst boekhouden mocht studeeren vóór hij naar kantoor zou gaan.

Over zes weken zal 't examen zijn en, slagen of niet, Vader duldt dan geen uitstel meer.

Eigenlijk dateert Jan's oppositie van het oogenblik, waarop Moeder hem vertelde, dat er van zijn Universiteits-voorbereiding niets kon komen. Wat had hij er vàst op gerekend, straks student te zullen worden! Hij weet, dat ie gemakkelijk leert en de studie zou hem geen al te groote moeilijkheden hebben opgeleverd.

Maar op den dag ná zijn H.B.S.-eindexamen had Moeder hem op z'n kamer opgezocht. Ze was in z'n vouwstoeltje gaan zitten en begonnen te praten, langzaam, bedaard en met overleg haar woorden kiezende. Jan moest zelf begrijpen, dat hij onder de huidige omstandigheden het zijne bij te dragen had om Vaders lasten te verlichten. Het studentzijn zou hooger kosten meebrengen, dan feitelijk verantwoord kon worden; het zou zeer de vraag zijn, of kon worden volgehouden, wat begonnen was en wanneer Jan hier of daar een betrekking kon vinden, zou het geld, dat hij verdiende, van pas komen. Bovendien kon hij dan in de avonduren nog flink studeeren...

De jongen was te verstandig om een scène te maken. Zijn teleurstelling was heel groot geweest, maar tegelijk voelde hij zich toch ook wel 'n beetje gevleid omdat Vader en Moeder hèm, den oudste, tot samenwerken met hen hadden opgeroepen.

Redelijkerwijze was er tegen Moeders heele betoog niets in te brengen, te minder, omdat het besluit blijkbaar terdege overwogen was en vast stond.

Toch was op dien middag voor het eerst die bittere ontevredenheid in zijn hart opgestaan...

Sedert dat gesprek op zijn kamer voelde hij zich op een onprettige manier wakker

geschud. Tot nog toe was hij kind geweest, had ie eigenlijk buiten het leven gestaan, had zonder zorgen van den eenen dag in den anderen geleefd. Nú was hij gewekt, begon hij rond te zien, na te denken, er een meening op na te houden en die, eerst schroomvallig, later vrijmoediger, ook te uiten.

Dat hij straks ook geld zou gaan verdienen, net als Vader, het leek hem bij voorbaat al macht te verleenen. Natuurlijk had hij niet het geringste idee van hetgeen hem als kantoorbediende zou te wachten staan. Maar het voornaamste was, dat hij zich, nu reeds, niet langer als schooljongen beschouwde, afstand begon te voelen tusschen zich en de jongere broers en zussen.

Hij moest zelfstandig worden, had Moeder gezegd.

Nu, hij werd het éérder, dan zij en Vader gedacht hadden...

Toen hij zich eenmaal had heen gezet over wat voor hem de grootste teleurstelling van zijn jonge leven was geweest, nam hij de werkelijkheid zooals ze nu eenmaal was. Maar er bleef een onuitroeibare bitterheid in hem achter, die bewees, hoe diep de wond was, die de desillusie geslagen had.

Met ongerustheid begon Moeder op te merken, dat haar stille zoon critiek begon te oefenen, vragen stellen ging over allerlei dingen en dat hij, blijkbaar al vóór hij vroeg, klaar stond met zijn oordeel. De beide jongere broers kon hij behandelen, alsof ze zijn knechtjes waren en voor Vader had hij zelfs wel brutale antwoorden

Binnen een half jaar — de zes maanden, die hij nu thuis had doorgebracht met de voorbereiding voor het boekhoud-examen — was Jan van een vriendelijken jongen een norsche, soms zelfs onhebbelijke jongeman geworden met een hart vol critiek op alles en iedereen, maar vooral op de menschen en de zaken, die tot het leven van Vader en Moeder behoorden.

Terwijl hij op dezen laten Zondagavond langs de straat gaat, voelt hij zich als een onbevredigd overwinnaar.

Dat met die kerkgang heeft ie gewonnen. Maar het is hem tot weinig voldoening. Een oogenblik denkt hij er over, het restaurant daar op den hoek binnen te loopen en er een kop koffie te drinken. Niet omdat hij daaraan nu juist zoo'n behoefte heeft, doch om met een daad van opstandigheid dat vage gevoel van onvoldaanheid van zich af te zetten.

Stel je voor, op den Zondagavond een restaurant bezoeken! Er gaan zitten voor een raam en een kop koffie bestellen! Het is weinig minder dan een daad van openlijke rebellie. Een resoluut brêken met een van die dwaze tradities van wat ze thuis noemen „het Christelijke leven".

Maar hij doet het niet. Hij durft het niet aan. Het is àl te kras. En eigenlijk vindt hij 't een beetje laf...

Langs een omweg komt hij weer thuis, wenscht, het hoofd om de hoek van de huiskamerdeur, wel te rusten en loopt door naar zijn kamer.

(Wordt vervolgd)

INFLATIELEED

In de zomer van het jaar 1923 bevond zich een vriend van schrijver dezes op een reis door Zuid-Duitschland. Bijna nog meer dan de schoonheid van het Schwarzwald zijn enkele merkwaardige getallenreeksen uit die tijd in zijn geheugen gegrift.

Zoo moest hij bijv. op de morgen van 16 Augustus in Baden-Baden aan een kapper voor het scheren precies hetzelfde bedrag betalen — 75.000 Mark — als 's avonds voor een kaartje 2e klas, naar Stuttgart.

Drie dagen later kostte 't spoorkaartje voor de terugreis van Konstanz naar Berlijn evenveel als onderweg in de stationsrestauratie te Stuttgart, een broodje met kaas, en een avondblad, de som van 470.000 Mark!

Terwijl diezelfde dag voor een zeer bescheiden middagmaal het aanzienlijke vermogen van 850.000 mark neergeteld moest worden... Deze herinnering, vaak uit de mond van mijn vriend vernomen, wordt hier opgefrischt, om aan te toonen welk een groteske onzin er destijds in de prijsverhoudingen lag.

Terwijl over 't algemeen de particuliere bedrijven met hun prijzen de inflatie op de voet volgden, hinkten meestal de officieele rijks- en gemeenteinstellingen met hun zwaarwichtig ambtenarenapparaat, bij hun prijsstijgingen ver achteraan, waardoor men vaak de meest fantastische waardetegenstrijdigheden zag.

Een van de weinige ambtelijke instellingen, die hierop een uitzondering maakten, en in de zwaarste maanden van krankzinnig snelle waardedaling van de mark een meer zakelijk aanpassingsvermogen bewezen te bezitten, was de Duitsche Rijkspost. Dat illustreeren ons duidelijk de bijna niet bij te houden, talrijke wijzigingen van het porto-tarief, en hun uitdrukkings-vorm, *de postzegels*.

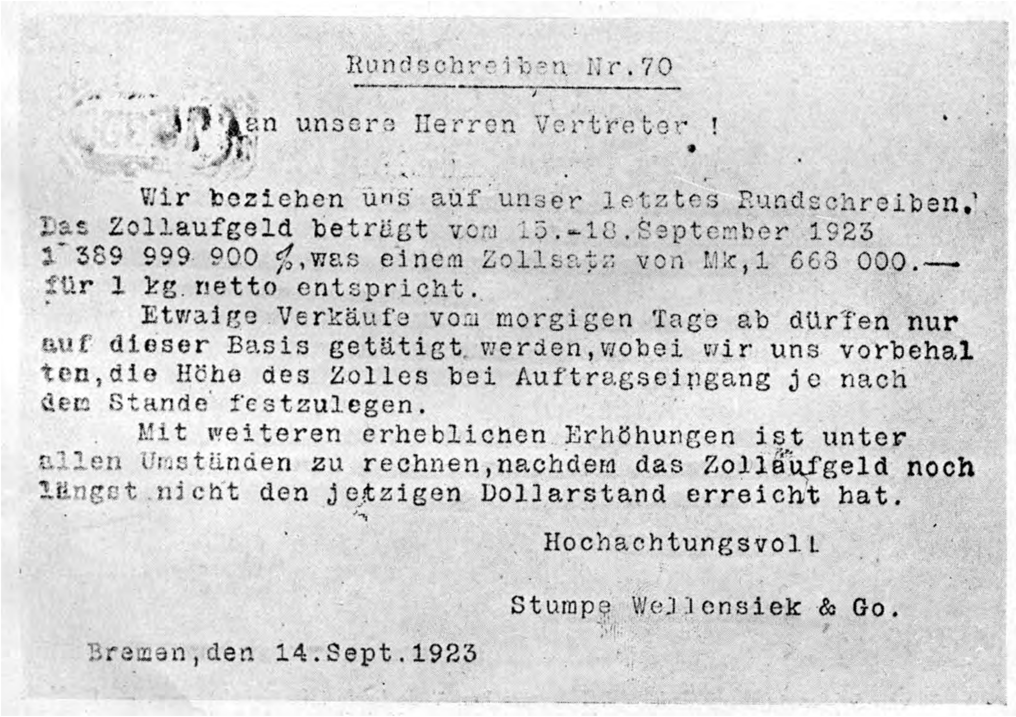
Rundschreiben Nr.70

an unsere Herren Vertreter !

Wir beziehen uns auf unser letztes Rundschreiben. Das Zollaufgeld beträgt vom 15.-18.September 1923 1 389 999 900 %, was einem Zollsatz von Mk,1 668 000.— für 1 kg netto entspricht.

Etwaige Verkäufe vom morgigen Tage ab dürfen nur auf dieser Basis getätigt werden, wobei wir uns vorbehalten, die Höhe des Zolles bei Auftragseingang je nach dem Stande festzulegen.

Mit weiteren erheblichen Erhöhungen ist unter allen Umständen zu rechnen, nachdem das Zollaufgeld noch längst nicht den jetzigen Dollarstand erreicht hat.

Hochachtungsvoll

Stumpe Wellensiek & Co.

Bremen, den 14.Sept.1923

Firmabrief aan reizigers: laatste prijzen verhoogen met een inflatietoeslag van 1.389.999.900%!!

A tot B van 5 pfennig tot 5 Rente pf. Daartusschen is de heele inflatie-lijdensweg. — C Hongarije van 5 filler tot 5000 kronen. — D Oostenrijk van 10 heller tot 1000 kronen. — E Polen 50.000 mrk op 10 mrk, 100.000 op 5 mrk, en 3.000.000 mk.

Aanschouwelijker en nadrukkelijker nog dan de opeenvolging van steeds hoogere „bankbiljetten", — die ook steeds lange tijd na een nieuwe devaluatie kwamen —, vertellen ons de postzegels van het jaar 1923 de geschiedenis van de Duitsche inflatietragedie.

Als voorbeeld van die fantastische portverhoogingen laat ik een overzichtje volgen van het tarief voor een binnenlandsche briefkaart, dat vóór die onzalige „valuta"-tijd 5 pf. bedroeg ! :

1 Jan. 1923 — 20 mark.
1 Juli 1923 — 120 mark.
1 September — 30.000 mark.
10 Oct. — 2 millioen mark.
1 Nov. — 40 millioen mark.
12 Nov. — 5 milliard mark.
26 Nov. — 40 milliard mark.
1 Dec. — 50 milliard mark.

In het geheel bracht alleen reeds de 2e helft van 1923 *veertien* tariefsverhoogingen, en daarmee tevens natuurlijk telkens nieuwe postzegels.

Slechts in het tijdperk van 26 Nov. tot 1 Dec., toen de zegels in *rentemark* waarde ingevoerd werden, moesten de bestaande milliarden-mark-zegels zonder een nieuwe opdruk tegen 4 maal het nominaal bedrag verkocht en ter frankeering gebruikt worden !

In de zegelontwerpen probeerde de postdirectie in 't begin gelijken tred te houden met de waardevermindering van het geld, door iedere keer de nieuwe hoogere waardecijfers in de teekening op te nemen — Zoo begon dat rampjaar met zegels in het nuchtere posthoorntype van het vorige jaar, er volgden voortzettingen van de breede cijfer-teekening, mijnwerkers en maaiers-serie.

In Maart verscheen een nieuwe uiterst eenvoudige cijferteekening. Dan kwamen de groote, kunstzinnige zegels van 5000 mark met de Wartburg en van 10000 mark met de Keulsche Dom ; de snel voort-

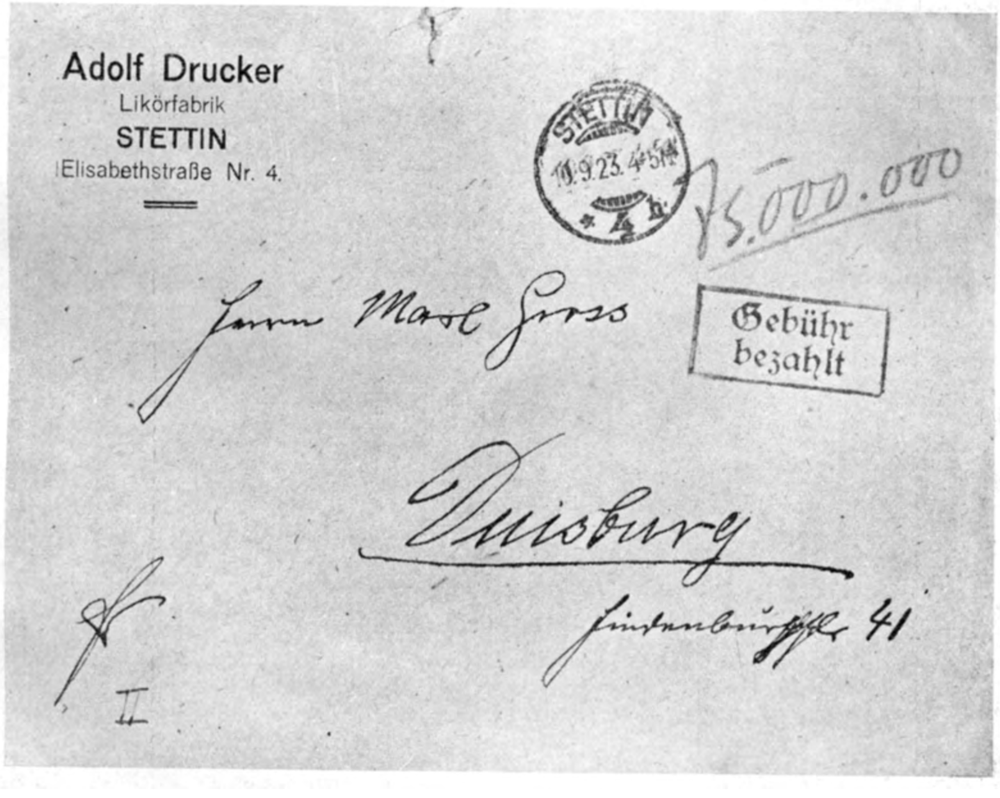

Bij gebrek aan zegels: het portobedrag afgestempeld 75 000.000 mrk.

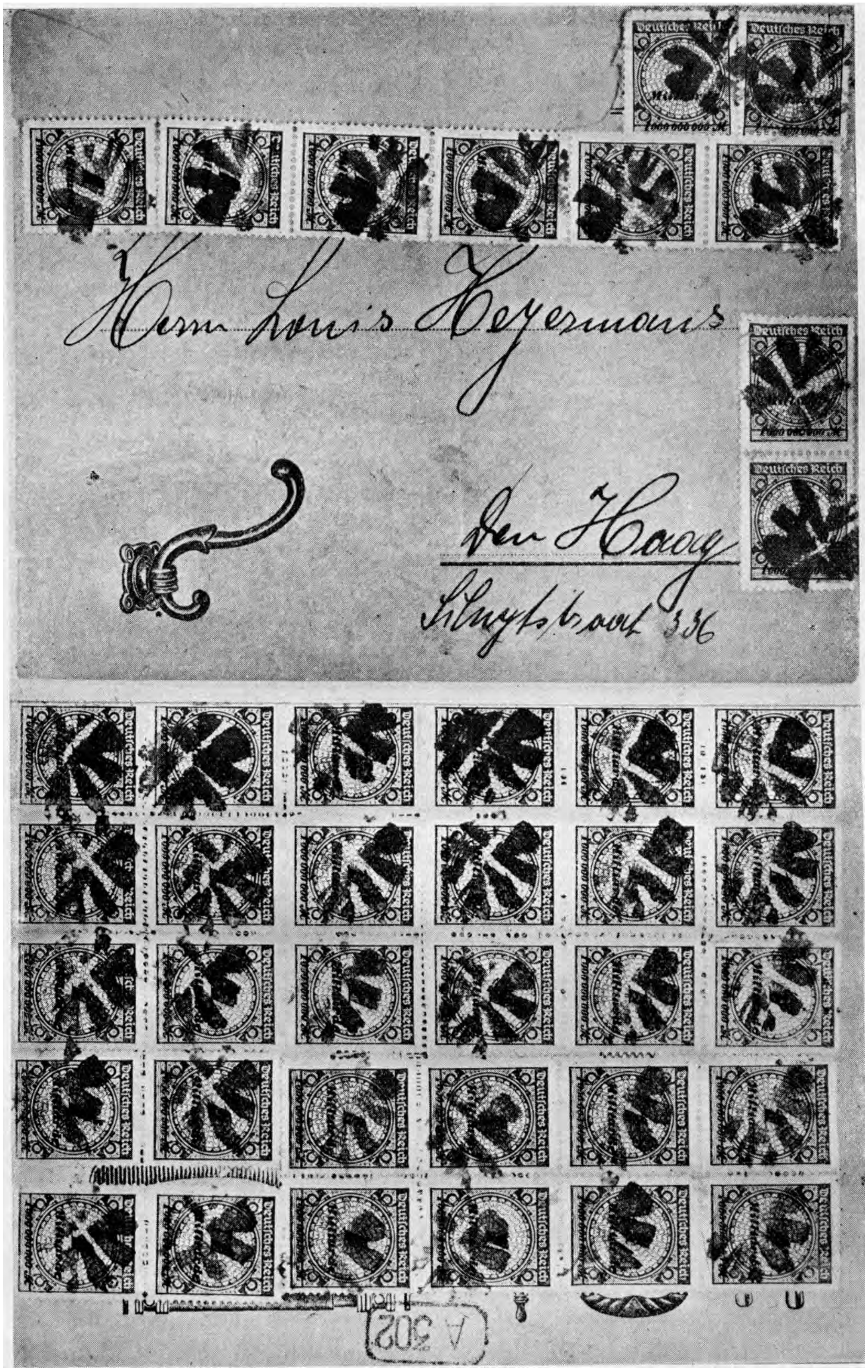

Voor en achterzijde van een enveloppe. 40 milliard porto op één brief naar Holland.

100.000 mark, nog deftig drukwerk!

schrijdende inflatie gunde helaas deze fraaie zegels geen lange geldigheidsduur.

Toen dan het waardeverval van de mark in steeds jachtiger tempo voortgang had, bleef geen tijd meer over voor het ontwerpen van nieuwe typen — men volstond toen eenvoudig met restanten van vroegere uitgaven, in andere kleuren afgedrukt, en de oude waardeaangifte door balken en strepen onleesbaar te maken.

Zoo ontstonden van 20 Aug. tot einde September de nooduitgaven van 5000 tot 2 millioen mk. Ten slotte nam de duikeling van den mark zoo'n catastrophale snelheid aan, dat de Rijksdrukkerij in Berlijn de steeds grootere behoefte aan zegels niet meer bij kon houden; de tijdige aanmaak van de ongekende hoeveelheden, telkens sneller elkaar opvolgende, en al maar vlugger weer waardeloos wordende postzegels ging eenvoudig boven haar kracht.

Men werd daardoor gedwongen tot het ongewone middel: om door de 11 in het niet bezette gebied liggende, „Oberpostdirektionen" de benoodigde postzegels in betrouwbare particuliere drukkerijen binnen hun district te laten vervaardigen!

Tot dit doel werden deels de nog voorhanden zijnde restanten gebruikt en de opdruk platen en matrijzen door de Rijksdrukkerij geleverd, deels ook werden oude zegels in nieuwe kleuren en met nieuwe opdrukken, in de provinciesteden geheel gedrukt.

Op deze wijze ontstonden in Breslau, Erfurt, Frankfort a/M, Hamburg, Hannover, Königsberg, Leipzig, München, Münster, Stettin en Stuttgart de z.g. provinciedrukken.

Dat dit gedecentraliseerde systeem een groote hoeveelheid afwijkingen, opdrukverschillen en foutdrukken ten gevolge had, spreekt wel van zelf. Een uitgebreid arbeidsveld voor de speciaal verzamelaars van de inflatietijd!

Zoo raakte de Rijksdrukkerij even door 't overstelpend vele werk heen, en konden October 1923 nieuwe typen verschijnen, waarbij op de netvormige onderdruk, de waardecijfers al aangegeven stonden, van 500000 tot 50 milliard mark! Doch tegen midden November moesten alweer nieuwe provisorische opdrukzegels, de millioenen marken in milliarden gewijzigd, verschijnen. — Doch met de blauwe 50-milliarden zegel was toch, philatelistisch tenminste (terwijl de bankbiljetten tot in de billioenen klommen) het hoogtepunt van dit drama bereikt, dat zooveel vermogens en welstand vernietigd had.

Millicenen vodjes! 50 millioen.

Op 1 December 1923 verschenen de postzegels met eenvoudig de sobere cijfers 3, 5, enz., zonder nadere aanduiding; het spook der inflatie was verjaagd, en het wonder van een stabiele Rentemark was werkelijkheid geworden!

In de tijd dat de zegelnood het grootst was, probeerde men op vele postkantoren op allerlei wijze in de behoefte te voorzien.

Inplaats van zegels plakte men op de postzendingen strookjes met het opschrift: „gebühr bezahlt Taxe perçue", en daaronder met inkt ingevuld het betaalde bedrag. Soms ook volstond men met eenvoudig dat bedrag op de plaats van het zegel te stempelen —, mèt de paraaf van

Millioenen vodjes! 2 millioen.

den postambtenaar.

In andere gevallen moesten — en zulke poststukken zijn absoluut niet zeldzaam — bij gebrek aan de plotseling noodig geworden hooge waarden, vóór en achterzijde der enveloppen heelemaal volgeplakt worden, ja, heele afgestempelde vellen moesten met papierclips en lijm aan de brieven bevestigd worden, die geen plaatsruimte genoeg bieden konden, om ze alle op te plakken.

Zoo zijn er postpakketkaarten bekend waaraan 8 heele vellen van 200 zegels bevestigd moesten worden, om het portobedrag te voldoen.

Ook ten opzichte van de briefport kreeg men in de tijd van die dolzinnige markentuimeling vaak de wonderlijkste verhoudingen, waarop ik reeds in de aanvang van dit artikel, in ander verband, zinspeelde.

Zoo gebeurde het in de eerste Octoberdagen van 1923, dat iemand een dwangbevel kreeg, om voor een kleine overtreding 100.000 mark boete te betalen. Ambtelijke molens malen langzaam. ... Er was geruimen tijd voorbijgegaan sinds het proces verbaal en de veroordeeling... en de officieele mededeeling van het boetebedrag.

Sindsdien was de mark pijlsnel verder gedaald, en het schrijven waarmee men de boete van 100.000 mark aanzei, was... met 3.600.000 mark gefrankeerd!! Een Duitsch tijdgenoot schreef terecht in een dergelijk verband: Vernunft wird Unsinn..." Als verzamelobject verheugen zich de Duitsche inflatiezegels de laatste tijd in een toenemende belangstelling. Eerst hadden ze een zware tijd, en werden ze voor enkele pfennige met heele vellen tegelijk verkocht, omdat velen ze indertijd gekocht hadden met vage droomen van latere mogelijkheden, gunstige kapitaalbelegging en dergelijke, doch geleidelijk inzagen dat deze zegels — indertijd met wagons vol tegelijk verschenen... en overgebleven, door het intusschen al weer gewijzigd tarief — door die geweldige hoeveelheden, ongebruikt tenminste, wel nooit eenige waarde zouden krijgen.

Daarentegen werd steeds duidelijker, dat vele werkelijk gebruikte — „echt geloopen" — inflatiezegels, wegens hun korte geldigheidsduur, betrekkelijk zeldzaam voorkomen, en eenige kans op waardestijging bieden, vooral wanneer zij normaal met datumstempel afgestempeld, zich nog

Opdrukken als bij de postzegels. 1 milliard op 1000 mrk.

Provincienoodgeld van Westfalen 2 millioen.

op de origineele enveloppen bevinden.

Een verzameling van alle inflatiezegels, gebruikt, en met alle afwijkingen, en druk- en tandingsverschillen, is reeds thans een waardevol object. Als poststukken, naar de data gerangschikt, die steeds hoogere waarden te zien geven, komt er steeds meer belangstelling voor deze inflatiezegels, die zoo levendig aan dat droeve hoofdstuk uit de Duitsche geschiedenis herinneren, waarin allen straatarme millionairs waren! —

Eenzelfde beeld — zij het minder volledig — bieden ook de bankbiljetten uit dat jaar, die elkaar eveneens in verbijsterend snel tempo, en in steeds hooger waarden opvolgden.

Hun bedragen gaan vanzelfsprekend hooger dan die der postzegels, daar er natuurlijk duurder zaken dan briefkaarten gekocht moesten kunnen worden.

Maar in meer dan één opzicht is er overigens een opvallende gelijkenis in het lot dier twee soorten bedrukte papiertjes.

Daar is de reeds genoemde, steeds stijgende waarde aangifte, en dientengevolge het groot aantal verschillenden.

Maar er is meer.

Ook bij het papieren geld hield men zich eerst vast aan de voorbeelden van vorige jaren, deftig goed verzorgd drukwerk, maar naar mate het erop genoemde nominaal bedrag steeg, werd de verzorging slechter, de uitvoering goedkooper. Het biljet van één millioen mark (14 dagen na verschijning nog niet voldoende voor één glas bier!) is niet veel meer dan een vodje.

Vóór de stabilisatie gingen de „waarden" tot in de billioenen!

Ook bij het papierengeld, waarde verhoogingsopdrukken (1 milliard op 1000) en de decentralisatie. Evenals bij de provinciedrukken der postzegels, waren de meeste districten (Kreis), genoodzaakt eigen noodgeld uit te geven, in navolging van het papieren noodgeld der steden dat reeds eerder, bij gebrek aan pasmunt en metaal in 't algemeen, verschenen was (in de tijd waarin ook zijden, houten en porceleinen geld uitgegeven werd). Ook dit noodgeld vond vele verzamelaars. Eerst weer, net als bij de zegels, werd het bewaard door optimisten, die hoopten in meer normale tijden daardoor iets van hun millionairschap te kunnen behouden, doch die hun luchtkasteelen in puin zagen storten. Later door echte verzamelaars, die uit cultuurhistorische belangstelling, trachtten zich op dit gebied zooveel mogelijk te completeeren.

Voor die doeleinden is ook het noodgeld

thans weer handelsobject geworden.

Vóór mij ligt een van onder tot boven met millioenen marken aan postzegels beplakte briefkaart, van een Duitsch predikant, die in ontroerende woorden dankt voor de toezending van één Hollandsche gulden: „Denk u eens in, ik kreeg daar bij inwisseling drie weken geleden, 60 millioen mark voor; thans (Oct. 1923) zou ik er 85 milliard voor ontvangen! Het leven wordt hier met den dag moeilijker. De salarisverhoogingen komen weken en weken achter de nieuwe waardevermindering van de mark aan. Deze maand ontving ik 2 milliard mark tractement, maar 1 pond boter kost 12 milliard, en een 4 ponds brood 8 milliard mark. M'n heele maandtractement bedraagt in Hollandsch geld omgerekend 9 cent!

Zonder hulp in natura, van de boeren in mijn gemeente, zouden wij verhongeren!" —

De hartstochtelijke voorstanders van verdere devaluatie in ons land, zouden goed doen eens even een postzegelalbum in te kijken, op de bladzijden der Duitsche, Poolsche, Oostenrijksche, Hongaarsche en Russische inflaties, waarvan u voorbeelden vindt in de illustraties bij dit artikel.

Al beweren ze honderd maal, dat wij, in tegenstelling met Duitschland e.a. in 1923, het in onze eigen macht hebben, *hoever* we gaan willen, en wáár op te houden, de practijk in de thans experimenteerende landen bewijst het tegendeel, en beschouwing van de afgebeelde zegels, zou hen misschien even tot nadenken brengen en dankbaar kunnen doen zijn voor onze — nog — betrekkelijk waardevaste gulden.

Bij *alle* inflaties verrijkt één deel der maatschappij zich ten koste van het andere, en de kleinen zijn het, die de dupe worden.

G. J. PEELEN

De wintersche polder Foto M. Miché

DE OPROEP

Het was tegen eenen 's middags dat Wiebe bij de weg kwam met z'n kruiwagen, zoals elke middag, om de melkbussen te halen.

Het was warm en Wiebe hijgde licht. Het zand was mul en de kruiwagen zwaar. Hij zette net de tweede bus op de wagen toen hij in de verte Post, den veldwachter, aan zag komen op z'n fiets.

In gewoontegebaar ging z'n hand naar de klep van z'n pet. „Middag Post."

Post remde. „Weet je 't nieuws al, Wiebe ?"

Wiebe's ogen waren een groot vraagteken.

„Maar man, 't is mobilisatie. Weet je dat nog niet. 't Is angeplakt hier aan de school. Ze motten nou allemaal opkomen. Ga maar es kijken."

Meteen claxonde fel een auto achter hen op de weg. Post zette aan, groette met een armzwaai en reed door.

Mobilisatie ! Beteuterd staat Wiebe even, voor het tot z'n langzaam werkende geest doordringt. Mobilisatie !

Even later staat hij op 't schoolplein naast de pomp en leest halfluid-spellend, het witte biljet. De angst knijpt z'n hart samen. Ja, hij moet ook nog weg, Lichting '24. Dat is zijn jaar. Beduusd schudt hij z'n hoofd. En hoe moet dan alles gaan. Klaar wakker is hij nu ineens, en in een flits schiet veel tegelijk door z'n gedachten.

Frouk z'n vrouw, die de vijfde verwacht, het hooi dat er nog ligt, de koeien. Hoe, in vredesnaam ?

Maar hij moet weg, daar helpt niets aan. Meer mensen komen kijken. Er wordt gepraat, druk. Hij hoort het maar nauwelijks. Een paar zinnen dringen tot hem door. „De paarden moeten ook weg voor keuring. Dat zal een drukte worden vanavond. Morgen vroeg om 4 uur moeten ze er zijn."

Dan ineens keert Wiebe zich om en zonder groeten loopt hij het plein af, de weg op naar z'n kruiwagen die daar nog eenzaam aan de kant staat. Verwonderd kijken ze hem na.

„Die lijkt ook wel besjokke," zegt er een.

„Man die mot morgen weg," zegt Arends de smid, „die is er beroerd aan toe, moet je rekenen."

Wiebe duwt z'n last over het zandpaadje, knierpend draait en schuurt het wiel langs de heistruiken. De vogels kwetteren in de lijsterbes aan de kant van het laantje. De lucht is blauw. Vrolijke witte wolken hier en daar. De zon is warm. Het koren, rechts, wuift zachtjes heen en weer in het flauwe briesje. Bijen zoemen om wat rode bloemen.

Wiebe zet even z'n kruiwagen neer. Mobilisatie ! En alles lijkt hier zo vredig, zo goed. Hij kan er niet bij met z'n verstand dat hij morgen hier vandaan moet.

Hij zucht. Wat moet hij zeggen tegen Frouk. Hoe zal ze 't opnemen, en hoe moet het nu met melken, en het hooi is er ook nog. Hij krabt es onder z'n pet en in z'n lichte ogen leeft de angst.

Dan grijpt hij weer de bomen met z'n sterke handen en verder gaat het.

Frouk is bij de lijn als hij de bussen bij 't schuurtje zet. Ze hangt de was op. In de moestuin zijn een paar hummels aan 't bonen plukken. Hij kan hier hun schelle stemmen horen.

In 't hok naast 't schuurtje, knort het varken. Even staat hij en dan. — Morgen moet hij weg, naar Amersfoort. Morgen al. En Frouk dan, hoe moet dat nu.

Tobbend steekt hij z'n korte pijpje aan en gaat naar binnen.

Hoe moet hij 't zeggen ? Ja ze wisten uit de krant, die ze om de twee dagen krijgen, wel, dat de toestand ernstig was en er waren er ook al opgeroepen, maar dit, nee dit had Wiebe niet verwacht. En dat hij nu nog weg moet. Lichting '24. Afijn, Frouk moet het weten. Nu dadelijk maar. Hij gaat naar de achterdeur. Daar staat hij op z'n sokken op 't straatje en roept : „Frouk, kom es effen hier."

Frouk zwaait met een arm vol wasgoed, ten teken dat ze 't gehoord heeft.

Even later komt ze binnen met hoogopgestroopte mouwen. Met een schortepunt veegt ze het verhitte gezicht af en kriebelig ontvalt haar : „Wat nu weer ? Je weet toch da'k aan de was ben vandaag ? Nou wat is er ?"

Dan als ze z'n verslagen gezicht ziet, gaat ze op de biezen stoel zitten en zegt

verwonderd: „Maar Wiebe wat is 't er nou?"

O, maar nu kan Wiebe ineens niet meer voorzichtig alles zeggen zoals hij van plan was.

't Is of hij 't nu allemaal tegelijk zeggen moet. Hij praat maar en praat maar in één adem door.

En onderhand kijkt hij 't kleine keukenraam uit. Niet naar Frouk; die nog altijd veegt met haar schortepunt. Frouk is bleek geworden. Alle kleur is uit haar pas nog warme gezicht weggetrokken. Vaal leunt ze achterover.

„En nou moet ik morgen vroeg al," praat Wiebe door. Je moet maar zien, of Jan van Harms hier naast, je niet wat helpen kan met melken. En onze Geert kan de geiten wel doen en de bonen moeten er ook af. Dat kunnen de jongens ook wel. Ja en verder." — Wiebe staat op. 't Wordt hem te benauwd in 't keukentje.

Hij heeft al zo veel gepraat vanmiddag.

En hij is anders een man van weinig woorden.

„'k Zal je spullen opzoeken," is 't enige wat Frouk zegt als zij naar buiten gaat. Een uurtje later wappert er naast het heldere wasgoed, een grijsgroene soldatenjas aan de lijn.

Aan een knijper bengelt dwaas een kwartiermuts.

Ze kunnen dien avond de slaap niet vatten, als ze liggen in de benauwde bedstee. 't Raam is hoog op geschoven, want 't is in de lage kamer nog stikkend heet. 't Is heel stil. Frouk kan uit bed net naar buiten kijken. De maan giet over alles een overvloed van zilver licht.

't Is zo heerlijk buiten nu.

Naast haar woelt Wiebe om en om.

In 't halfdonker van de kamer, hangt over 'n stoel z'n soldatenpak. Er naast staat een rieten mandje met wat spullen door Frouk ingepakt.

Hij heeft nog tot donker toe gewerkt met z'n beide oudste jongens, om het hooi op een hoop te krijgen. De jongens onder de indruk van vaders ernst werkten als paarden.

Toen ze naar bed waren is hij alles nog es langs gelopen.

Bij 't varkenshok stond hij lang en bij 't hek van de wei, waar z'n drie koeien lopen.

Daar was Frouk bij hem komen staan, de armen geleund op 't hek.

Lang hebben ze daar gestaan. Woorden waren er niet veel tussen hen. Om hen was de stille avond. Z'n grote hand heeft hij bemoedigend op haar ruwe werkhand gelegd. En z'n verlegen stem trilde een beetje, toen hij vroeg: „Zul je flink zijn Frouk als ik weg ben. De Here is immers overal, hier en ginds, dat weet je toch." Stom heeft ze geknikt.

En nu woelt hij om en om. En de slaap wil niet komen. Zeven uur morgenvroeg moet hij bij de weg zijn voor de bus. Hij moet toch wat slapen als 't kan. Maar Frouk slaapt ook niet. Eindelijk als 't al begint te dagen, valt hij in een onrustige sluimer, die maar kort duurt, want vier uur is 't melkenstijd.

Half zeven werkt hij met moeite z'n brood door z'n keel, het wegspoelend met grote slokken lauwe thee.

In de vroege morgen, brengt Frouk hem een eind het heipad af.

Daar nemen ze afscheid met weinig woorden en liefkozingen.

Dat hoort niet bij hen.

Maar hun handdruk zegt genoeg en in hun ogen ligt hun hart open en bloot.

Twee weken later. — Wiebe is ingekwartierd in een klein dorp in Utrecht.

Met nog een man of tien, slaapt hij in een schuur bij een keuterboertje. Hier doet alles aan thuis denken. Hier kan hij weer praten over koeien en varkens.

Dan brengt de post een brief. Wiebe heeft een zoon en alles is best, ook met Frouk. Haar zuster, die nu bij haar is, heeft hem geschreven.

De stille Wiebe gooit z'n kwartiermuts hoog de lucht in, wat wordt nu het verlangen sterk. Als hij nu maar es naar huis mocht met verlof. —

En thuis in de bedstee ligt Frouk. Haar ogen kijken vol liefde naar het kleine bundeltje in haar arm. Een traan valt op het gerimpelde gezichtje.

In haar hart is, ondanks alle zorgen, zoveel dank. De Here heeft alles wel gemaakt.

En in haar is een groot en sterk vertrouwen, dat Hij ook verder zorgen zal.

's Avonds in de schuur in het veilige donker, vouwt Wiebe ootmoedig en beschaamd z'n handen en dankt voor zoveel zegen. Hij schaamt zich dat hij zo dikwijls kleingelovig was. — God is immers overal!

CORRY DE VRIES

P. H. MULLER

KRONIEK VAN HET BOEK

Phyllis Bottorne, **De Plaatsvervangster.** Den Haag, Zuid-Holl. U.M. N.V. 1939.

Van deze Engelsche (of Amerikaansche) schrijfster zijn bij dezelfde uitgeversmaatschappij reeds twee romans in vertaling verschenen. Het boek, waarvan de titel hierboven staat, is in tegenstelling tot die voorgaande werken, geen literaire roman, doch een ontspanningsgeschiedenis. En, zooals veel, vooral vertaalde, ontspanningslectuur, behandelt ook dit boek het thema der liefde. Men behoeft zich ook thans evenwel geen illusies te maken over de wijze van behandeling: van het wezen der liefde tusschen den man en de vrouw wordt hier niets gepeild, noch wordt die liefde geteekend of beschreven in zijn uitingen. De schrijfster verplaatst haar lezers in het milieu van een aristocratische Engelsche familie. Man en vrouw hebben tien jaar van hun ongelukkig huwelijk doorgeworsteld, terwijl de vrouw verteerd wordt van verlangen naar den vriend van haar echtgenoot, die zeer veel in het groote huis verkeert. Er komt een secretaresse in huis, daar geroepen door de schoone maar egoïstische echtgenoote, in de hoop, dat haar man op dit meisje zal verlieven. Dat doet hij ook, maar tevergeefs, de jongedame vat liefde op voor den vriend. Nu, zij huwt hem ten slotte ook, maar nadat allerlei listen en lagen, gelegd door de begeerige landedelvrouwe zijn overwonnen. Het heeft weinig zin, de geheele uitvoerige en krampachtige historie in den breede na te vertellen. Voldoende is, dat de hoofdpersonen uit dit boek als persoonlijkheden niet zonder meer onaannemelijk zijn geteekend, doch dat het geheele ingewikkelde probleem, dat zij met hun levens uitwerken, een puur verzinsel is van de auteur. Het probleem kan zich om allerlei redenen in de levenswerkelijkheid noch aldus voordoen noch aldus zich ontwikkelen. De ethische en geestelijke waarden in en door 't huwelijk verwezenlijkt, komen nergens in dit verhaal aan de orde. Trouwens over allerlei andere zaken dan alleen de liefdesrelatie tusschen man en vrouw blijkt Phyllis Bottome uiterst oppervlakkig te denken. Men walgt van de wijze, waarop over religieuze waarden wordt gesproken, de enkele maal dat ze aan de orde komen.

De oppervlakkigheid, waarmee heel de levenswerkelijkheid behandeld en afgedaan wordt is typisch Engelsch. Dat maakt 't boek voor Nederlandsche lezeressen niet aannemelijker. Maar gezien de groote voorliefde van zeker damespubliek voor al die verhalen, waarin al wat met liefde te maken of als liefde gequalificeerd wordt (zonder 't nochtans te zijn) bespreking. en behandeling vindt, zal dit boek zijn massa oncritische lezeressen wel weer vinden.

Theo v. d. Wal, **Vreemdelingen.** Bolsward, Schermer's Uitgeverij 1939.

De verhalen, die Van der Wal in dit (zijn eerste?) boekje heeft verzameld en gebundeld, kan men bezwaarlijk „prettige" lectuur noemen. De navrante schrijftrant, de bittere situaties, de trieste neergangen der verhaal-ontwikkelingen blijft men opmerken met een koel hoofd en een even koel hart. Heeft men 't boekje, dat werk uit de jaren '36, '37 en '38 bevat, uit en leest men de slotnotities over de literaire kunst der novelle, dan meent men daarin de verklaring te vinden voor 't tragische, dat zonder uitzondering alle verhalen van dit boekje beheerscht. Maar 't is toch onjuist gezien van den schrijver, dat slechts 't korte verhaal, waarin de strijd tusschen twee machten tot een soort catastrophaal einde wordt gevoerd 't recht zou hebben, een novelle genoemd te worden. Wanneer Van der Wal twee tegengestelde machten „twee tegenstellingen" noemt, is hij er naast: hier is van één tegenstelling sprake, die door *twee gevormd* wordt.

We hebben sommige verhalen met waardeering voor 't erin getoonde kunnen, gelezen. Toch blijft 't voor ons een vraag, of deze proeven van vertellend proza reeds de uitgave wettigden, die ze hebben ontvangen. Wij voor ons zijn evenwel weinig gecharmeerd op 't

„gesublimeerde sadisme" dat (volgens den auteur) zich in dit werk uit.

Otto Michaël, **Zoo eenvoudig was het niet.** Den Haag, A. N. Govers, 1939.

Men kan een jongensboek schrijven voor jongens. Maar men kan het ook doen voor volwassenen. De auteur van de vertelling, die we voor ons hebben, deed het laatste. Zijn hoofdfiguur is een vijftienjarige gymnasiast, die door allerlei, lang niet gemakkelijke ervaringen heen een zuiverder visie op de dingen van het leven verovert. Hij heeft een diepe minachting voor wat hij noemt „de wereld van papier" en uit die minachting in een gesprek met zijn vader, een advocaat. Deze man neemt hem op zekeren dag mee om een papierfabriek te bezichtigen en daar ziet de jongen kans, zonder zich te realiseeren, wat hij doet, om een rol papier die door de machine loopt, te beschadigen. Eerst later ontdekt hij, dat vijf arbeiders broodeloos werden door zijn daad, dat de fabriek een van haar beste afnemers verloor en dat zijn onbezonnen daad nog talrijke verschrikkelijke gevolgen meer heeft gehad.

De schrijver heeft die gevolgen niet — wat hem gemakkelijk zou gevallen zijn — overdreven, teneinde een spannende geschiedenis te kunnen samenstellen. Doch hij heeft alle aandacht gericht op wat er zich in hart en ziel van den jongen gymnasiast afspeelt. De jongen probeert zijn daad goed te maken, doch maakt haar daardoor slechts ingewikkelder. Het belangrijkste is evenwel, dat hij langzaam aan de portée der dingen en hun samenhang en strekking leert zien en doorzien. Dat „langzaam-aan", dat proces vormt het fraaiste deel van het boek omdat het getuigt van de groote kennis der kinderziel, die de auteur heeft en van zijn vermogen om af te beelden en uit te drukken, wat in den jongen omgaat. Tenslotte ziet de jeugdige boosdoener kans het adres van den gedupeerden klant te krijgen en bekent hij dezen zijn schuld. Daarmede heeft hij gedaan, wat hij kon. Maar hij heeft in eenige maanden meer geleerd dan de meesten van zijn leeftijdgenooten.

Men leest dit fijne boek met aandacht. Misschien zijn er vijftien- of zestienjarigen, die men het in handen kan geven, opdat zij leeren begrijpen, wat de meesten hunner nog niet inzien op dien leeftijd.

Prof. Dr. Joh. de Groot, **In de binnenkamer van het O.T.** Nijkerk, N.V. G. F. Callenbach, 1939.

Dit, in fraai kunstleder gebonden boek bevat een uitlegging en toepassing van een tiental psalmen. Deze referaten of meditaties werden voor de N.C.R.V. gehouden onder den titel „Wat de Bijbel zelf zegt". Het boek bevat vele goede, stichtende gedachten en is ook typografisch goed verzorgd uitgegeven. Slechts de keuze van den titel kunnen wij niet onverdeeld bewonderen.

Fanny Hurst, **Vier dochters.** Den Haag, N.V. H. P. Leopold U.M., 1939.

Een romantische, Amerikaansche geschiedenis, verhalende het leven van de vier even oude dochters van den musicus Lemp, ergens in een stad in de V.S. De meisjes toonen verschil in aanleg en verschil van karakter, ze kiezen alle de man harer droomen en verwachtingen en 't verhaal van die illusies hervindt de geboeide lezer in dit vlotgeschreven boek, dat zoo heel anders is dan alle voorgaande werken van deze schrijfster. De Amerikaansche meisjes, die in deze historie worden voorgesteld, kent menige lezer al van de film, die naar 't boek werd vervaardigd. Maar wie de film zag — en die ongetwijfeld ook aardig vond — mag zich wel op een verrassing voorbereiden wanneer hij 't boek ter hand neemt. Daarin neemt de geschiedenis der meisjes Lemp meer dan eens een heel andere wending dan op 't witte doek. Men zal dit genoeglijke verhaal zeker met belangstelling lezen.

Th. Korporaal, **De deurwaarder.** Assen, N.V. Van Gorcum & Comp, 1939.

Een onderhoudende lezing van een deurwaarder, die voor zeker publiek verhaalt, hoe hij deurwaarder werd, welke zijn ambtsbezigheden en bevoegdheden zijn en welke ervaringen hij bij de uitoefening van zijn taak vaak opdeed.

Van Goor's Kleine Woordenboeken. Den Haag, N. V. Gebrs. v. Goor & Zn.

De firma Van Goor heeft, in een kleine, stevige casette. een drietal kleine woordenboekjes uitgegeven, ten dienste dergenen, die niet elk oogenblik van een dictionair behoeven gebruik te maken, doch die slechts af en toe eens iets willen naslaan. Het vierkante houdertje, waarin de drie, in zeer fraaie bandjes gebonden boekjes bijeen staan, behoort dus op een dames-bureau en maakt daar reeds als versiering een aardige indruk. De boekjes hebben een kleine druk en een omvang van meer dan vierhonderd bladzijden, zoodat er nog behoorlijk wat in staat. Natuurlijk geven ze Fransch, Duitsch en Engelsch. De kosten (f 2.90) zijn zeer laag zoodat. de aanschaf voor velen mogelijk is.

Beb Vuyk, **Het laatste huis van de wereld.** Utrecht, N. V. W. de Haan U. M. 1939.

We aarzelen niet, dit weinig omvangrijke, verhalende werkje een der fraaiste, diepst menschelijke geschiedenissen te noemen, die sinds lang als oorspronkelijk verhaal te onzent zijn uitgekomen. We weten niet, of dit boek is, wat het schijnt te zijn : een autobiografisch fragment, doch of het dit al dan niet is, onze waardeering voor de beschrijving, die de schrijf-

ster heeft gegeven van een geschiedenis ver weg op een eiland in Ned. O. Indië is zeer groot. Deze vrouw vermag leed en moeite, blijdschap en teleurstelling niet alleen te peilen doch ook op sobere, vaak aangrijpende wijze te herverbeelden. De man, de vrouw en het kind, de omgeving waarin zij leven en werken, de zorgen die zij ervaren, het is alles beschreven, van leven doortrild en zoo zuiver, zoo eenvoudig neergezet, dat het een meesterschap verraadt, waarvan, hopen we, nog veel verwacht mag worden.

Maar behalve een uitstekend geschreven vertelling is dit boekje een aanklacht tegen regeerings-instanties over begaan onrecht en over in stand gehouden onrechtvaardigheid. Indien de dingen, die deze schrijfster vertellend, beschrijft, zoo zijn als zij ze geeft, hopen we van harte, dat de literaire kwaliteiten dit boek in veler handen brengen zal en de afkeuring groot zal doen worden over veel, wat onjuist is en verbittert en wordt gesanctioneerd van hooger hand.

Beb Otten, **„Stralende sterren"**. *Hesba Stretton*, **„Jessica's eerste gebed"**. Uitgaven van de N. V. van Gorcum en Comp te Assen. 1939.

In haar serie „Naar 't zonlicht toe" publiceert de uitgeefster bovengenoemd, thans twee oude Engelsche verhalen en moderne bewerking. Het boekje van Stretton is bekend genoeg; 't werd sinds vele jaren telkens door Callenbach herdrukt in een andere bewerking.

De bewerking der verhalen geschiedde voor kinderen van omstreeks tien jaar en laat zich prettig lezen. De boekjes zijn geïllustreerd.

Dr. W. Lampen O. F. M., **Willibrord en Bonifatius.** Amsterdam, P. N. v. Kampen N. V. 1939.

De auteur biedt in dit boekje een gedetailleerde levensbeschrijving der beide Christus-predikers en een populair gehouden overzicht van hun levensarbeid. De lezer leert daardoor niet alleen de figuren beter kennen van mannen, die hem vermoedelijk slechts bij name bekend waren, maar hij krijgt ook een kijk op de cultuurperiode, waarin zij leefden en arbeidden. Zoo is dit boekje een bijdrage tot de geschiedenis der Kerk en des vaderlands geworden; een zeer leerzame bijdrage, die allerminst „droog" geschreven werd. Het werkje verscheen als deel 16 in de cultuurhistorie monografieën-serie „Patria".

Dita Holesch, **„De zwarte Hengst Bento".** Den Haag, N. V. Zuid Holl. U. M. 1939.

In den vorm van een verhaal geeft de schrijfster van dit boeiende boek de vertelling der levensgeschiedenis van een paard, dat zich vrij maakte en in de steppen en wouden van Zuid Amerika verwilderde. Het paard is van edele afkomst en heeft al de eigenschappen van een leider. Meer dan eenmaal wordt de hengst dan ook aanvoerder van een kudde.

De schrijfter heeft het leven, de ervaringen en de lotgevallen van „het" paard beschreven zooals zij zulk leven van zeer nabij moet kennen uit liefdevolle observatie. De liefde voor het dier weet zij over te dragen op den lezer, die haar boek met belangstelling en gespannen leest. Het werk is voorzien van een groot aantal foto-illustraties.

Dr. Med. Anton Stecher. **Berekening der vruchtbare en onvruchtbare dagen in het huwelijk.** Voor Nederl. bew. d. Dr P. H. v. d. Hoog. Den Haag, Zuid Holl. U. M. 1939.

Ons tijdschrift vindt men op tafel en in gezinnen. Dat feit maakt 't onmogelijk, op de inhoud van dit boekje in te gaan. We kunnen slechts zeggen, dat de medisch-wetenschappelijke inzichten en beschouwingen, vooral die van Ogino, Knaus, Takata en Smulders worden besproken op een wetenschappelijk verantwoorde en zedelijk hoogstaande wijze. Ook voor Christenen is dit boek zeer aan te bevelen.

W. L. E. M. Leeuwen en J. A. Goris, **Schrijvers en schilders.** Utrecht, N. V. W. de Haan. 1939.

„De mooiste verhalen en liederen uit Noord- en Zuid-Nederland van Veldeke tot Vestdijk, verlucht met 200 reproducties van geestverwante werken der beeldende kunst."

Natuurlijk valt over dat: „mooiste" te twisten, maar ontkend kan niet worden, dat deze bloemlezing uit onze letteren met veel zorg is samengesteld en veel bevat, wat men elders tevergeefs zal zoeken. Dit prachtig uitgevoerde boek is echter niet alleen een waardevolle literaire bloemlezing, doch een werk, dat met z'n inhoud de gebieden der plastische en literaire kunsten tegelijk bestrijkt en overziet. De 200 illustraties in en buiten de tekst, gekleurd en ongekleurd, zijn zeer fraai afgedrukt en hun keuze verraadt niet minder zorg en inzicht dan die der fragmenten en gedichten. We hebben hier een echt gezinsboek voor ons, dat bestemd is voor 't groote publiek en door zijn lage prijs ook voor zeer velen bereikbaar is; een boek dat het eerder verschenen, even fraaie „Dichterschap en Werkelijkheid" — een literatuurgeschiedenis— prachtig aanvult. We hopen zeer, dat dit boek 't debiet zal vinden, dat het zoo overwaard is.

DE VRIEND DES HUIZES

HOOFDREDACTEUR: Ds. H. KLUIN

No. 2 FEBR. 1940 JAARGANG 58

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK GEZIN

SECRETARIS DER REDACTIE: P. MONS TE NEERBOSCH
UITGAVE: NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
Giro 193600 Telefoon 25050 Neerbosch bij Nijmegen

Abonnementsprijs voor Ned. en Kol. met Kinderbijvoegsel f 2.50 per half jaar; Buitenl. f 6.50 p. jaar. Zonder Kinderbijvoegsel f 2.— per halfjaar; Buitenland f 5.50 per jaar. Men verbindt zich voor een geheele jaargang. Bij ongevraagde kopij gelieve men postzegels voor event. terugzending in te sluiten. Verschijnt vóór de eerste Zondag van elke maand.

VAN MAAND TOT MAAND

Beschuldigingen tegen het piëtisme

Een interessant nummer van het Tijdschrift Lichtstralen vormt de brochure van Dr. O. Norel over Spener *). Vooral, omdat Dr. Norel Spener en het piëtisme, waarvan deze de geestelijke vader is, tracht te beschouwen in de lijst van onze tijd.

De schrijver gaat niet mee met hen, die dit verschijnsel uit de geschiedenis van onze Protestantsch Christelijke Kerk onvoorwaardelijk veroordeelen. Zij doen dat, omdat het zoo ascetisch is en niet van het gewone menschenleven zou willen weten. Of omdat het zoo subjectief is en zoo onkerkelijk. Of, omdat het leidt en moet leiden tot een Farizeeuwsch neerzien op allen die niet tot de piëtistische groep behooren.

De aanklachten die in de loop der eeuwen tegen de piëtisten gericht zijn, waren legio. Spener zelf heeft er reeds van genoten. Terwijl Spener te Berlijn stond, zoo lezen we in het boekje van Norel, kreeg hij o.a. de bestrijding te verduren van „de geheele theologische faculteit van Wittenberg". Deze somde niet minder dan 283 punten op, waar hij van de rechte leer afweek. Daar kon de man het mee doen! Hij verdedigde zich eerst uitvoerig, maar gaf het op, toen de genoemde faculteit de aanval hernieuwde in een boek van... 1100 bladzijden. Hij antwoordde niet meer.

De Duitschers zijn nooit bang geweest voor het schrijven van dikke boeken. In dit opzicht is Karl Barth een echte Duitscher. Ik ben nog steeds bezig met het laatst uitgekomen deel van zijn Dogmatik, 990 bladzijden groot en heb (een mensch moet toch immers volharden in het goede!) intusschen het volgende deel besteld dat staat uit te komen, en dat vermoedelijk niet minder omvangrijk zal zijn.

Had Barth in de tijden van Spener geleefd, dan zou hij misschien op zijn eentje een boek van 1100 bladzijden tegen diens piëtisme hebben geschreven; want Barth heeft daar heel wat op aan te merken. Norel vertelt het zijn lezers. Barth „spreekt over het piëtisme als over „de groote dwaling" en verwijt het, „dat het zich heeft afgewend van God" en dat het in de plaats van God den vromen mensch vereert en dan glijdt men hoe langer hoe verder af: van den vromen mensch komt men op den deugdzamen mensch en dan tot vereering van het gezonde menschelijke verstand en „de tegenwoordige afval van de kerk tot het nationalisme" is het einde van de weg, die met het piëtisme begint. Barth noemt de geestelijke ervaring, waarover het piëtisme spreekt, verraad aan God! Dwaling, afval van God, verraad aan God — scherper kan het wel niet."

De verdediging

Norel neemt het voor Spener op. Hoewel hij erkent, dat het piëtisme aanleiding geeft tot gevaren. Spener zag sommige daarvan zelf al en hij waarschuwde daartegen!

Hij zag dat zijn collegia (gezelschappen) dreigden te worden tot kerkjes in de kerk. Ook dat leden van die collegia zich gingen voelen als de echte christenen en dat ze gingen neerzien op de gewone kerk-

[1]) Philipp Jakob Spener door Dr. O. Norel Drukkerij Stichting Hoenderloo.

christenen. Dit keurde Spener af.

Norel ziet deze gevaren ook, maar meent dat wij daarom het piëtisme nog niet mogen verwerpen. „Als wij wilden verwerpen al wat groote gevaren in zich bergt, dan zouden wij zeker wel heel de reformatie mogen verwerpen, want stellig liggen daar tal van gevaren." „Denk alleen maar", zoo voegt de schr. er ietwat ondeugend aan toe, „aan de leer van de rechtvaardiging, die ons blind zou kunnen maken voor de roeping tot heiliging."

Ook het gevaar, dat de vrome mensch in het middelpunt der theologische aandacht zou komen te staan in plaats van Christus, ziet Norel, maar acht de beschuldiging van Barth, volgens welke het piëtisme noodzakelijk bij die waardeering van de vrome mensch moet uitkomen, onjuist. Nergens, zegt Norel, wordt bij Spener c.s. de vrome mensch vereerd, maar God wordt geprezen, waar Hij door Zijn Woord en Geest wonderen van vernieuwing in de mensch werkt.

Verder zegt Norel, o.i. volkomen terecht, dat het piëtisme geen verkapt Roomsch Katholicisme is, zooals men heeft beweerd. Wat Dr. Norel zegt, geldt ook van het piëtisme in de Nederlanden, waarvan Goeters heeft aangetoond, dat het zich, ondanks alle gevaren en afwijkingen, toch bevond in Protestantsche en zelfs in Gereformeerde lijn. Voetius en andere Nederlandsche piëtisten hebben slechts uitgesponnen, zegt Goeters, wat de klassieke Nederlandsche theologie na de synode van Dordrecht leerde. Hun aandrang tot een preziese levenshouding, die hier en daar inderdaad tot ascese neigt, kwam voort niet uit dat streven, Rome na te doen, maar uit het pogen, de persoonlijke geloofsovertuiging van de Christen uit te doen komen; zijn gemeenschap met God in Christus door vernieuwing des levens te doen blijken. Het ging niet om de „wet" in plaats van het Evangelie. De nadruk ligt op dat Evangelie en op de verhouding van de Christen tot zijn Verlosser.

Aldus Goeters. Hij bevestigt slechts wat Norel opmerkt naar aanleiding van Spener en diens werk. De devotie, die Spener wil, behoeft nog niet Roomsch te zijn, zegt Norel. De wereldontvluchting die Spener leert, had niet het doel in zichzelf; getuige het aandeel dat het piëtisme heeft gehad in de werken van in- en uitwendige Zending. — Wat het subjectieve element betreft, dit wordt inderdaad door Spener en de zijnen sterk onderstreept, maar alleen in deze zin, dat *in* ons moet komen wat God *buiten* ons, in Zijn Woord heeft gesproken.

„Het objectieve wordt door het piëtisme niet losgelaten. Integendeel, het is juist het piëtisme geweest (zoo heeft iemand opgemerkt), „dat het evangelie van het objectieve heil in den gekruisigden en opgestanen Heiland door tijden, waarin het Woord des Heeren schaarsch was, heeft henengered."

Het piëtisme en wij

Deze laatste opmerking van Norel is o.i. van groote beteekenis. Het piëtisme heeft in tijden van oppervlakkig geestelijk leven en van bederf van het Christendom de Bijbel in eere gehouden en overgegeven aan het nageslacht; en met die Bijbel het Evangelie van Jezus Christus. Wat dit betreft, past ons dankbaarheid jegens de piëtistische Christenen van vroegere tijd. Schier heel ons orthodox-Protestantsche Christendom is voortgekomen uit piëtistische kringen, of tenminste daardoor beinvloed. Met al de gevaren van een hooghartig en angstig neerzien op de wereld daarbuiten; van Christelijke sentimentaliteit, wettelijkheid en wat dies meer zij. Toegegeven. Maar ook met de eerbied voor Bijbel en Evangelie, waartoe allerlei kerken en stroomingen onder die orthodoxe Christenheid steeds weer werden gedreven.

Hoe Spener de Bijbel eerde, blijkt zeer duidelijk uit het geschrift van Norel. In Spener's collegia werd geregeld de Bijbel gelezen en besproken. Spener wilde geen samenkomsten, zooals zijn zwager Horbius die te Hamburg hield, waar men met elkander over elkaars levenservaringen sprak. — Ook in de huisgezinnen, zoo wilde Spener, moest de Bijbel weer in eere komen. De huiselijke godsdienstoefeningen, met Bijbellezing en gebed, zooals wij ze in ons land kennen, zijn voor een goed deel in zwang gekomen onder piëtistische invloeden. — Ook bij de studenten in de godgeleerdheid drong Spener er op aan, dat zij zich onder leiding van een professor in de Bijbel zouden verdiepen, niet enkel met wetenschappelijke bedoeling maar om gesterkt te worden in het geloof.

Genoeg over Spener. Wat het piëtisme in het algemeen betreft en de aanvallen

van de theologie van onze tijd daarop: gezien de eenzijdigheden, de overdrijvingen en de schaduwzijden van deze geestesstrooming, zijn die aanvallen te begrijpen en zelfs hoog te waardeeren. Toch kan ik niet nalaten, instemmend te knikken, als Prof. van der Leeuw in het Algemeen Weekblad tegenover Ds. Touw de opname verdedigt van piëtistische liederen in de nieuwe Hervormde Kerkbundel. Een citaat zij ons veroorloofd:

„Het ontbreken van het piëtistische lied zou niet alleen de bundel (en elken anderen bundel) tot minder dan de helft hebben gereduceerd (! H. K.). Het zou ook een hoogst onzuiveren indruk hebben gegeven van de Kerk, zooals zij actueel belijdt. Want in dit actueel belijden is het piëtistisch geluid niet slechts duidelijk te onderkennen, maar het zou er ook geen oogenblik uit kunnen worden gemist. Het piëtisme heeft onze Kerk te langen tijd beheerscht. Maar het heeft daarin niettemin zijn wettige en blijvende plaats. Eenvoudig gezegd: ik ben geen bewonderaar van vele der oude piëtistische gezangen en slechts een matig bewonderaar van de nieuw toegevoegde piëtistische en methodistische liederen. Maar een radicalisme, dat Gez. 50 met de strofe „Jezus, Uw verzoenend sterven" wil schrappen en Gez. 218 („Ik wil U minnen, mijne sterkte") weren, acht ik gespeend aan elk begrip van de levende, historisch gevormde belijdenis der Kerk."

Tot zoover Prof. v. d. Leeuw. Wie de nieuwe bundel doorleest, ziet spoedig, dat de commissie er op uit is geweest om allerlei bekende, maar sentimenteele en in de slechte zin van het woord subjectiefgeaarde, piëtistische liederen te weren. Gelukkig. Daar bleven mooie liederen genoeg over! Meer dan de helft der liederen is volgens Prof. v. d. L. piëtistisch getint. Ik vermoed dat vele daarvan nog graag zullen worden gezongen door... menig voorstander der nieuwere theologie.

De vrome mensch

Wat mij in het piëtisme steeds weer aantrekt (en ik zal de eenige wel niet zijn) is de warmte van de persoonlijke geloofsovertuiging, die zich hier uitspreekt. Een overtuiging die gegrond is in het objectieve Evangelie van Christus. — Een van de dingen, die mij aantrekt tot de theologie van Barth, is... de warmte der persoonlijke geloofsovertuiging. Berustende op de objectieve waarheid van het Evangelie van Christus. Die zóó op de voorgrond wordt gesteld, dat voor de „vrome mensch" geen plaats meer overblijft. Maar toch is die mensch er en hij schrijft boeken van 1000 bladzijden.

De een of andere keer zal misschien (ik ben geen profeet) aan die vrome mensch ook door de dialectische theologie meer aandacht moeten worden gewijd. Niet in negatieve zin zooals nu, maar in positieve zin, als bij de piëtisten. Juist om te vermijden dat hij ongemerkt het veld ook der nieuwe theologie toch weer binnenslipt en daar alles gaat beheerschen.

De vrome mensch Philipp Jakob Spener vertelt uit zijn geschriften (aldus Norel) hoe hij zijn eigen tekortkomingen heeft ontdekt en ze steeds weer ontdekt. Hij is tekort geschoten in het werk der heiligmaking en daardoor heeft het hem ook ontbroken „aan de diepste kennis van den goddelijken wil en in het algemeen aan levende kennis." Hij stond zichzelf voor het verkrijgen van meer goddelijk licht in de weg!

De Barthiaansche theoloog is zóó bevreesd voor eigengerechtigheid, dat hij de mensch, vooral de vrome mensch, geheel zou willen wegcijferen. De piëtist wil wel over die mensch spreken, maar vindt in hem steeds weer zonden en gebreken. Op zijn sterfbed getuigt Spener: „Ik heb niets, niets dan de gerechtigheid van Christus alleen."

Ik bedoel geenszins te zeggen, dat het alles toch maar op hetzelfde neerkomt. Wel meen ik dat onze nieuwe theologen zich het best verstaanbaar maakten, toen ze hun theologie noemden een „Theologie der Randbemerkung". Een theologie, die kantteekeningen maakt om te wijzen op allerlei gevaren, die de Christen van onze tijd bedreigen. — Ik kan me voorstellen dat een andere tijd zal komen, waarin de piëtist weer zijn kantteekeningen zal plaatsen en zal moeten plaatsen op de bladen, beschreven door de theologen van onze dagen.

DIACONESSEN IN ONZE TIJD

Het is reeds eenige tijd geleden, dat Dr. J. C. J. Burkens in Woord en Daad (het was in het Octobernummer) een artikel schreef over „Het eigen karakter der Nederlandsche diaconessenhuizen". Toch is

dat onderwerp en de wijze waarop daarover geschreven werd, ook nu nog belangrijk genoeg om er de aandacht op te vestigen.

Dr. B. stelt de vraag: waarin ligt het onderscheid tusschen een diaconessenhuis en een ander protestantsch ziekenhuis? Hij antwoordt: In de huisgedachte. D.w.z. in de gedachte, dat de zusters niet in de eerste plaats zijn verpleegsters, maar leden van één gezin, gebonden aan het diaconessenhuis zooals kinderen gebonden zijn aan het ouderlijk huis. — Daarin ligt iets heel moois, maar er is ook een debetzijde aan verbonden, zegt de schrijver.

Ten eerste werkte deze gedachte het isolement in de hand van het eene Huis tegenover het andere. De verantwoordelijkheid en de zorg voor de diaconessenarbeid in het algemeen kwam op de achtergrond.

Ten tweede: ieder kind komt op een leeftijd, waarop het ook wel eens het ouderlijk huis wil verlaten om op eigen wieken te drijven. Dit kennen onze diaconessen ook, volgens de schrijver. De gebondenheid aan het huis benauwt hen daarbij dikwijls. Ze willen uitvliegen en... verbreken dan de band met het huis geheel.

De schrijver pleit dus voor een ruimer verband, waarin alle diaconessenhuizen worden opgenomen. Dat zou zelfverloochening kosten. „De huizen zouden inderdaad wat van eigen autonomie moeten prijsgeven, zij zouden wellicht zelfs een beetje geordend moeten worden! Maar vooral, zij zouden hun ideaalvorming niet meer moeten richten op het eigen huis, doch op den grooten diaconessenarbeid, waarvan zij onderdeel waren." Het geheel zou er bij winnen, meent Dr. B.

Hij wil dan de kring nog wijder trekken. Meer gelegenheid geven tot het doen van wijkwerk en vooral de Zendingsarbeid nauwer betrekken in het diaconessenwerk. De Zending heeft immers zooveel behoefte aan zusters!

Dr. Burkens denkt blijkbaar alleen aan de z.g. Uitwendige Zending. Omdat hij naar het mij voorkomt, alleen denkt aan medisch diaconessenwerk. Maar de geschiedenis kent toch ook andere soorten van diaconessenarbeid.

Ik zou in dit verband ook de Inwendige Zending willen noemen. Onze opvoedingsinrichtingen b.v. hebben steeds behoefte aan vrouwen en meisjes, die daar in Christus' kracht willen werken; zonder dat ze met haar christelijkheid te koop loopen. Als in het groote geheel van de diaconessenarbeid ook eens een plaats werd ingeruimd aan de opleiding tot dat werk!

Dat zou nog weer zelfverloochening en moeite kosten. Toch acht ik het niet ondenkbaar, dat... de zaak tenminste ook eens van die kant wordt bekeken en overlegd. Ik ben waarlijk niet de eerste, die er op wees.

H. KLUIN

CONSTANTIJN DE GROOTE
EN ZIJN BETEEKENIS VOOR HET CHRISTENDOM

In den tijd dat het Romeinsche wereldrijk zich uitstrekte van Engeland tot Afrika en van Spanje tot den Eufraat, heeft de toen regeerende Keizer, Diocletianus (284—305) geprobeerd die uitgestrektheid te consolideeren. Hij, de zoon van een slavin uit Dalmatië, was in snel tempo in het leger opgeklommen en werd in 284 tot Keizer uitgeroepen.

Aan de groote staatsmanswijsheid en het organiseerend talent van dezen grooten Keizer uit het geringe volk, is het gelukt om het uiteenvallen van het onmetelijke wereldrijk nog een goede honderd jaar te verschuiven.

Er werd reeds aan zijn uitgestrekt gebied geknaagd door Galliërs en Germanen. Om deze afbrokkeling tegen te gaan, benoemde hij zijn veldheer Maximianus tot mederegent.

Zij beiden kozen in 293 Galerius en Constantius-Chlorus eveneens tot caesars en verdeelden onderling het Rijk.

Diocletianus staat voor ons bekend als één van de wreedste Christenvervolgers. Langen tijd heeft hij ze met rust gelaten, want in zijn oog was het Christendom nog lang geen overwinnende macht : Doch toen de tegenstelling tusschen de Christelijke leer en de oude heidensche Godsdienst zeer duidelijk aan het licht kwam, werd dit anders. Zij noemden hun Godsdienst den eenig waren ; onttrokken zich aan de feesten, offers en optochten van den heidenschen Staatsgodsdienst. Velen van hen weigerden den krijgstucht, omdat hun leer verbood bloed te vergieten ; zij wilden geen ambten bekleeden omdat daaraan heidensche gebruiken verbonden waren.

Zoo is het te verklaren dat sommige keizers en vele stadhouders, met bloedige strengheid tegen hen optraden. En als er iets gebeurde, hetzij dat er een brand uitbrak, hongersnood of aardbeving het land teisterde, dan gaven de heidenen de schuld aan die verachte Christenen. Dan schreeuwden zij „de Christenen voor de leeuwen !"

De heiligen-legenden gewagen van het smartelijk lijden der martelaren. Tijdens Nero stierf Petrus aan het kruis en werd Paulus onthoofd ; onder Trajanus werd Ignatius, bisschop van Antiochië, door de leeuwen verscheurd ; onder Antonius Pius onderging Polycarpus, bisschop van Smyrna, op 86-jarigen leeftijd den vuurdood.

Doch die vervolgingen, waarin duizenden omkwamen, verdoofden den ijver en de standvastigheid der belijders niet, integendeel „het bloed der martelaren werd het zaad der kerk".

Een van de laatste Christenvervolgers nu was Diocletianus.

Tegen hen, die hij in het begin zijner regeering met rust liet, vaardigde hij 4 edicten uit die als voornaamste inhoud hadden : verwoesting van alle Christelijke kerken en boeken ; verloochening van hun geloof en bij weigering een wreeden dood. In het geheele rijk voerde hij een strijd tegen hen op leven en dood.

Vele Christenen vielen af, doch de meesten bleven standvastig.

Toen gebeurde er den eersten Mei van

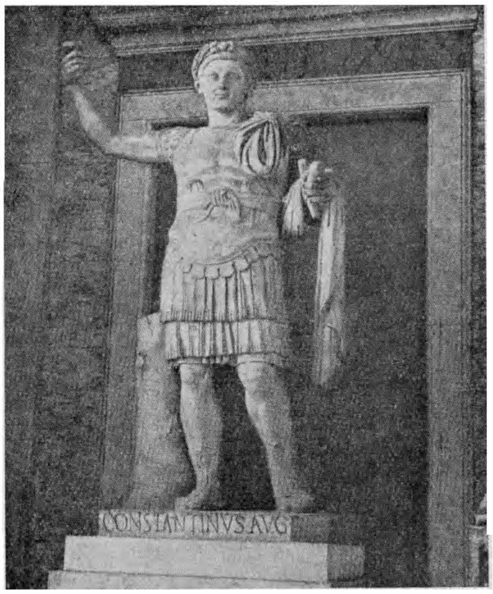

Standbeeld van Constantijn den Grooten in de voorhal van S. Giovanni in het Laterano te te Rome

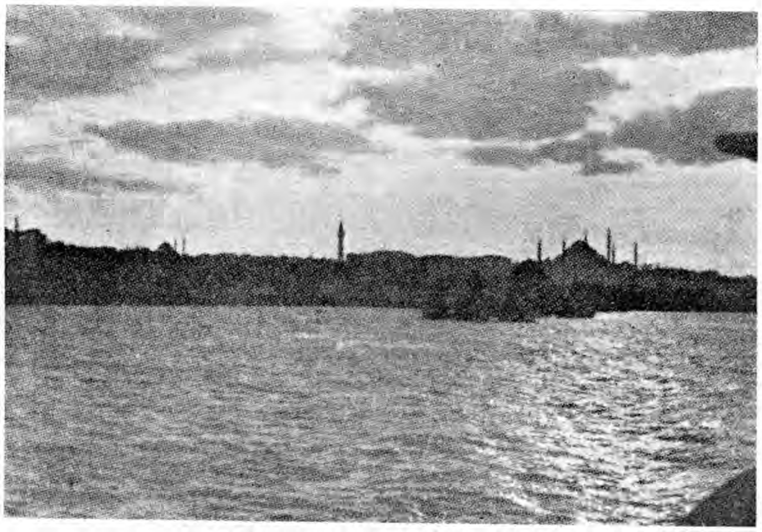

In den „Gouden Hoorn", de haven van Constantinopel, de stad van Constantijn

het jaar 305 iets wonderlijks, dat de Christenen voorloopig eenige verademing bracht.

Tot verbazing van heel zijn rijk deed Diocletianus afstand van de regeering. In tegenwoordigheid van het leger, voor een beeld van Jupiter staande, legde hij de symbolen van zijn keizerlijke macht af. Niemand begreep het. Heel de wereld stond verbaasd.

En nog hooger klom de verwondering toen ook, gelijk met hem, tot vreugde der Christenen, in het Westen Maximianus zijn waardigheid als regent, als caesar neerlegde. Als hun opvolgers werden benoemd Constantius-Chlorus in het Westen en Galerius in het Oosten. Eerstgenoemde was tegenover de Christenen verdraagzaam, doch Galerius hervatte met nieuwe moed de vervolgingen.

In 306 overleed Constantius Chlorus tijdens een tocht tegen de Picten in York.

Deze Constantius Chlorus was getrouwd met Helena en uit dit huwelijk werd een zoon geboren die verschillende namen

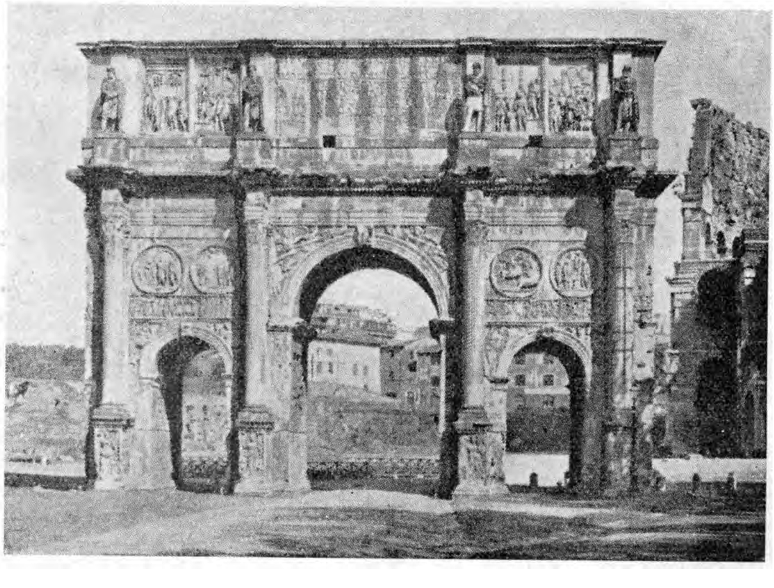

De triomfboog, opgericht te Rome, ter eere van Constantijn den Grooten

kreeg : Gajus, Flavius, Valerius, Aurelius, Constantinus. Wij zullen hem leeren kennen als de latere : Constantijn de Groote.

Hoewel zijn moeder, Helena, een Christin was, voelde hij veel meer voor de Heidensche Goden, evenals zijn vader.

Aan het hof van Keizer Diocletianus evenwel kreeg hij een afkeer van de gruweldaden tegenover de Christenen bedreven.

Een karakteristiek van Constantijn uit deze dagen vertelt Eusebius, bisschop van Caesarea, in zijn „Leven van Constantijn", toen hij hem als jongeling met den keizer een tocht zag maken door Palestina : „Op ieder die hem zag maakte hij een uitstekende indruk ; zijn kracht en schoonheid, maar bovenal zijn zelfbeheersching stempelden hem toen reeds als toekomstig Keizer."

In 306 vergezelde hij zijn vader op de tocht naar Engeland en zag zich, bij diens overlijden, door het leger als Augustus Imperator begroet.

Reeds zijn vader nam een welwillende houding aan tegenover de Christenen ; in zijn land, van Trier tot York, vonden reeds velen van hen een rustig bestaan.

Op zekeren dag stelde Constantijn aan eenige Christenen die hij onder zijn hofhouding had de keus : te offeren of verbannen te worden.

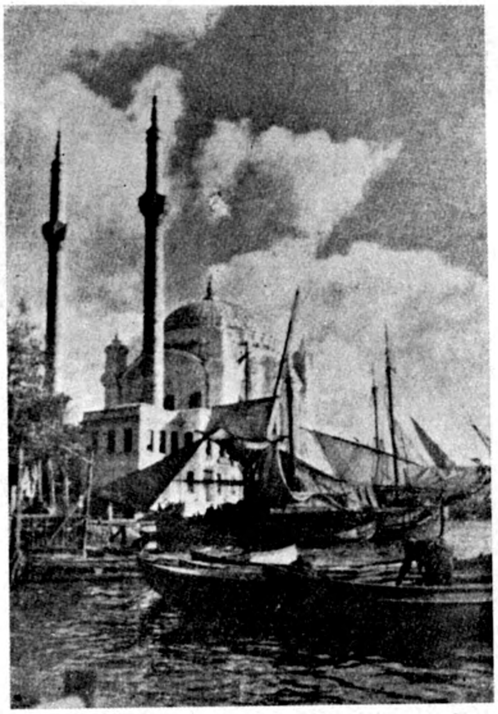

In de haven van Constantinopel. Op den achtergrond een tempel met minarets.

De helft van hen besloot te offeren en de andere helft verkoos verbanning boven offerande. Constantijn evenwel strafte toen de offeraars door ze uit zijn hofkring te ontslaan en tot de anderen zeide hij : „Wie aan zijn God zoo trouw blijft, zal dat ook aan den Keizer zijn !" Daarop benoemde hij hen tot zijn persoonlijke lijfwacht.

In zijn paleis mochten de Christenen dagelijks hun godsdienstoefeningen houden.

Zoo erfde Constantijn van zijn vader de mildheid tegenover de eeuwenlang vervolgden.

Dit wil niet zeggen dat Constantijn zelf Christen werd. Hij bezocht in 308 den beroemden heiligen tempel van Apollo en schonk veel geld ter verfraaiïng van dat gebouw. Nog in 311, toen hij door een stad trok, droegen de inwoners hun godenbeelden naar buiten, te zijner eere.

Maar reeds in het volgende jaar 312, gedurende de tocht naar Rome, trok het overwinnende kruis zijn leger vooruit.

De verhouding tusschen de beide Keizers in het Westen, tusschen Constantijn

Munten met de beeldenaar van Constantijn den Grooten

De kerkvergadering te Nicea

en Maxentius, werd met den dag slechter en al spoedig besloot Constantijn, al was zijn leger bijna vijf maal zoo klein als dat van zijn tegenstander en al werd zelfs onder zijn soldaten de stem gehoord dat het een al te vermetel waagstuk was, Maxentius in Rome te gaan verslaan.

Op weg naar de Alpen versloeg hij de Franken, doch bezoedelde zijn zegepraal door de beide vijandelijke aanvoerders te Trier in het amphitheater aan de verscheurende dieren ten prooi te geven.

Bij de tegenwoordige Mont Cenis-tunnel trok hij over de Alpen.

De moed van dezen man, wien de eere was weggelegd de eerste Christenkeizer te zullen worden, was groot.

Doch tot welken God zou Constantijn voor den grooten beslissenden slag, zich wenden? Tot den God dien Constantius Chlorus, zijn vader, als zonnegod had aangebeden of tot den God der Christenen?

Toen vond, volgens Eusebius het wondere, later veelbesproken verschijnsel plaats, dat een wending gaf aan de geschiedenis van de Christenen op aarde.

Midden op den dag, kort voor den beslissenden slag, zag Constantijn aan den hemel een kruis dat in glans het licht der zon te boven ging en rondom dat oogverblindend kruis in Latijnsche letters, even verblindend de woorden: „In hoc signo vinces" „in dit teeken zult gij overwinnen".

In den nacht, die nu volgde, verscheen

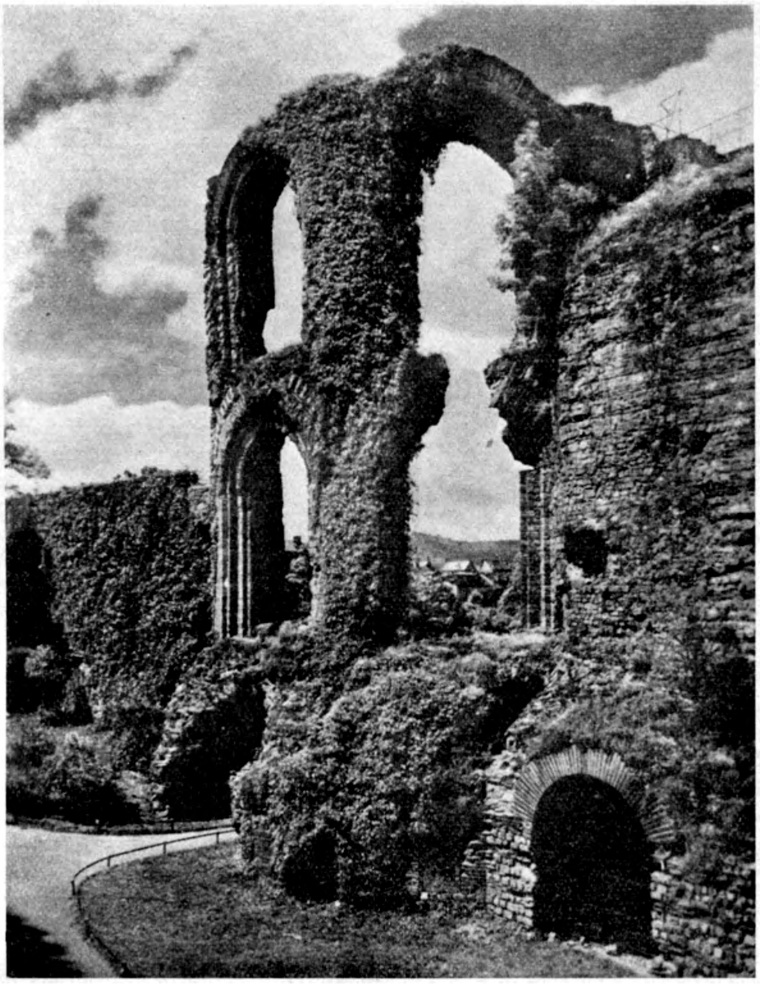

Badgelegenheden, gebouwd door Constan- den Grooten

Jezus Christus aan Constantijn in een droom en beval hem het Kruisteeken in zijn banier te plaatsen, hem verzekerende, dat hij in den ophanden zijnden veldslag de overwinning zou behalen.

En Constantijn deed dit in geloof.

Al zijn soldaten teekenden op hun schilden een kruis. Constantijn liet een vaandel in den kruisvorm meevoeren. Aan de spits was een kroon van goud en edelgesteenten bevestigd, waarin de beide beginletters van den naam Jezus Christus werden aangebracht (PX). Aan den dwarsbalk hing een purperkleurig zijden vlaggedoek, met gouddraad doorstikt en met edelgesteenten bezet.

De „vaan van het kruis", Lábarum geheeten, werd het veldteeken der Romeinsche legers en verving den vroeger meegevoerden „adelaar".

Toen Constantijn 28 October 312 Maxentius aan de Melvische brug te Rome ontmoette, versloeg hij hem en bij de vlucht over de Tiber-brug stortte deze in en Maxentius vond den dood.

Constantijn trok na deze overwinning Rome binnen en nooit zag deze stad een mooieren dag.

Voor zijn zegewagen liepen geen gevangen veldheeren en werden geen menschen in de kerkers geworpen, doch de consuls die er in zaten werden vrij gelaten.

Het volk en de senaat trokken jubelend met den overwinnaar de stad door.

Links Constantijn, rechts zijn moeder Helena, beiden als heiligen bij het kruis voorgesteld.

Als herinnering aan de goddelijke hulp liet hij een standbeeld van zich maken met in de rechterhand het Kruis, waaronder de de volgende woorden: „Door dit teeken heb ik uw stad van den tyran verlost en bevrijd, de senaat en het Romeinsche volk met hun vrijheid, ook de oude glans teruggegeven."

De vijand in het Westen was dus ten onder gebracht en Constantijn was alleenheerscher.

Er bleven echter in het Oosten nog twee machtige tegenstanders der Christenen over:

Maximinus-Daza en Licinius, die getrouwd was met de zuster van Constantijn, Constantia.

Deze verbintenis spoorde Maximinus aan tot een krijgstocht tegen zijn mederegent die echter eindigde met zijn dood te Tarsus.

Nu was Licinius de baas in het Oosten.

In den eersten tijd van zijn regeering rees en daalde de thermometer zijner goedwilligheid jegens de Christenen, al naar gelang Constantijn, zijn zwager, in heel zijn optreden zich alleen tot het Westen scheen te beperken of ook soms neiging toonde zijn invloed in Oostelijke richting te willen uitbreiden.

Het duurde echter niet lang of Licinius begon het Christendom, dat in het rijk reeds tot een macht was aangegroeid, waarmee rekening diende gehouden te worden, op allerlei wijzen tegen te werken en in ieder belijder een vriend van Constantijn te zien. Had hij lang een masker gedragen, thans wierp hij het af en toonde Licinius zich der Christenen openlijke tegenstander. En nu gaf hij zijn hatend hart lucht en ruimte.

Hij verhinderde de omgang der bisschoppen met elkaar, synoden mochten niet meer gehouden worden, de goederen der Christenen werden geconfisceerd en het zwaard verdelgde ieder die iets tegen zijn regiem had in te brengen. In dezen tijd bijvoorbeeld valt het martelaarschap van de 40 soldaten van Sebaste, die hun geloof niet afzwoeren en daarom geheel naakt het ijs werden opgejaagd om daar dood te vriezen.

Het begon er voor de Christenen weer bang uit te zien. En ware Licinius dan ook aan de regeering gebleven er zou voor de trouwe belijders van 's Heeren naam, ongetwijfeld weer een tijdperk van lijden zijn aangebroken.

Maar de ure der verlossing was gekomen.

Eusebius zegt, dat Constantijn niet langer de verdrukking der Christenen in het Oosten lijdelijk kon aanzien en ze daarom ter hulpe kwam. Hij bond dan ook de strijd aan tegen zijn zwager die na herhaalde nederlagen Illyrië, Pannonië en Griekenland aan Constantijn moest afstaan.

In 323 barstte opnieuw de oorlog tusschen hen uit. Licinius verloor wederom en ofschoon Constantijn hem, op de bede van zijn zuster, het leven schonk, werd hij toch gedood.

Nu was Constantijn over Westen en Oosten alleenheerscher en werd toen genoemd: Constantijn de Groote.

Wij, die gewend zijn aan het geluk om onder een Christelijke overheid te leven, kunnen ons er nauwelijks een denkbeeld van vormen, hoe verblijdend deze verandering voor de meer dan twee eeuwen vervolgde Christenen was. Na een lange strijd behaalde het Christendom over het Heidendom de overwinning.

Nu konden zij vrij op den dag des Heeren in hun Kerken den naam van hun Hei-

land belijden. De gevluchten kwamen terug, de gevangenen in kerker en mijnen werden ontslagen. Allen, die in den tijd der vervolging smart en smaad hadden moeten verduren werden met eer beladen; de voornaamste staatsdiensten werden door Christenen bekleed, de bisschoppen en leeraars werden met de grootste onderscheiding behandeld en de keizerlijke prinsen werden door Christelijke leeraars opgevoed.

Bijzondere zorg droeg Constantijn voor het bouwen van kerken en voor het geven van onderwijs.

De moeder van Constantijn, Helena, niet minder ijverig dan haar zoon voor de uitbreiding van het Christendom werkzaam, reisde zelf naar Palestina, liet zich in den Jordaan doopen en zocht bij Jeruzalem de plaats waar eens de Heer was gekruisigd en begraven werd en liet daar de prachtige kerk van het Heilige Graf, die er thans nog staat, bouwen.

Constantijn ging voort steeds gunstiger bepalingen voor de Christenen vast te stellen. Niet dat hij zelf een ijverig Christen was. Wel voerde hij het Lábarum, als veldteeken, was een der spijkers van Christus' kruis aan zijn helm, een andere aan de toom van zijn paard bevestigd, maar hij bleef het hoofd van de heidensche eeredienst.

Sommige zijner munten vertoonden, behalve zijn eigen beeltenis, ook die der oude goden en zijn nieuw gestichte hoofdstad Constantinopel stelde hij zoowel onder de bescherming van de heidensche godin van het Geluk, als onder die van het Kruis. Doch hoe langer hoe meer bleek zijn liefde voor het Christendom. Hij raadpleegde in vele gevallen de bisschoppen, verwoestte hier en daar heidensche tempels en richtte prachtig versierde Kerken voor de Christenen op.

Niet alleen op kerkelijk, doch ook op staatkundig gebied heeft Constantijn een nieuwe tijd ingeluid. De republikeinsche regeeringsvorm verdween geheel, de keizer was onbeperkt gebieder. Het rijk werd verdeeld in provincies; de beteekenis van de senaat verdween; een schitterende hofstoet omgaf den keizer; een leger ambtenaren werd benoemd; door titels en eerbewijzen werd hun ijdelheid gestreeld en werd hun aanhankelijkheid bevorderd.

Drukkende belastingen moesten geheven worden om de eischen aan de schatkist gesteld te kunnen voldoen.

Begrijpelijk is het, dat een stad nog vol republikeinsche en heidensche overleveringen en instellingen, met een aanmatigende bevolking niet langer hoofdstad kon blijven.

Om deze reden en ook omdat de Perzen en Gothen steeds dreigender werden, verlegde Constantijn zijn zetel van het Westen naar het Oosten, naar Byzantium.

Het kiezen van deze plaats, pleit vóor de scherpte van zijn blik. Aanvankelijk was Troje, volgens de sage de oorsprong van Rome, de aangewezen plaats, doch Byzantium was veel beter gelegen.

Het lag zeer gunstig voor handel en verkeer en zijn haven draagt daarom zeer terecht de naam van „Gouden Hoorn". De omgeving van de stad was vruchtbaar, met wijnbergen, tuinen en korenvelden bezaaid. Vestingwerken konden de stad tegen elken vijand verdedigen en van hieruit kon geschikt worden opgetreden tegen de vijanden aan Donau en Eufraat. Met rustelooze ijver bevorderde Constantijn de bouw en verfraaiïng van de stad. Ringmuren werden aangelegd, een circus of hippodroom verrees en werd met fraaie zuilen en obelisken versierd; een keizerlijk paleis, koude baden, schouwburgen, waterleidingen en korenschuren droegen het hunne bij tot grootmaking van de stad en daarmee tot den naam van Constantijn den Grooten.

Door allerlei mooie aanbiedingen gelokt trokken senatoren en andere aanzienlijken naar de nieuwe residentie.

Het devies van Rome „brood en spelen" nam hij over. Spoedig kon de nieuwe hoofdstad wedijveren met de oude, zelfs rees haar glans hooger.

De aan tradities gehechten evenwel bleven op Rome zien, doch de meesten aanbaden de opkomende zon.

Voor de Christenen brak na de zware vervolgingen een gouden tijd aan.

Reeds in 313 had Constantijn met het Edict van Milaan Heiden en Christen gelijk gesteld. Dit Edict kan de vrijheidsbrief der Christenen genoemd worden.

Doch nu er rust heerschte van buiten, begon de onrust van binnen.

In Alexandrië leefde een priester, Arius geheeten. Hij was groot van gestalte, buitengewoon geleerd, leefde zeer ascetisch, was zeer ernstig doch innemend in de omgang; was evenwel ook buitengewoon trots en eergierig.

Toch stond hij hoog bij het volk aangeschreven. Hij beweerde, dat de Zoon van God niet gelijk was aan den Vader; het Woord was niet God; doch geheel van hem verschillend.

Arius verkreeg een geweldige aanhang, maar hij ondervond groote tegenstand van de zijde der bisschoppen.

Toen Constantijn gewezen werd op de ernst van de situatie, heeft hij geprobeerd de eenheid in de Christelijke Kerk te bewaren en greep daarom zelf in.

Hier zien we het begin van de caesaropapie, het ingrijpen van de wereldlijke macht in kerkelijke zaken.

Constantijn riep in 325 te Nycea in Klein-Azië het eerste oecumeensche Concilie bijeen en op den 20sten Mei van dat jaar opende hij dit zelf.

Uit alle landen waren de Christenen gekomen; 318 bisschoppen en vele leeraren woonden dit concilie bij.

Na 3 maanden vergaderen werd de leer van Arius veroordeeld. Hij en zijn aanhangers werden uit de gemeenschap der kerk gestoten. Deze veroordeeling beteekent de redding van den invloed der Heidensche filosofie. Hier werd de achter in onze psalmboekjes opgenomen „Belijdenis des Geloofs" vastgesteld, welke als hoofdinhoud heeft, dat de Zoon van God één in wezen is met den Vader.

Toch verscherpte dit Concilie de kerkelijke twisten. De strijd tusschen de Arianen en hun tegenstanders werd grooter. De op het Concilie in het gelijk gestelden, stonden onder leiding van Athanasius, een priester uit Alexandrië. Hij had zich tot taak gesteld de leer van Arius met alle binnen zijn bereik staande middelen tegen te gaan. Zijn scherpzinnigheid, welbespraaktheid en moed hielpen hem daarbij in niet geringe mate. Met zijn hulp stelden de z.g. Orthodoxen in het jaar 333 de „Belijdenis van Athanasius" op.

De Keizer evenwel was meer geneigd tot de leer van Arius en toen er (valsche) beschuldigingen tegen Athanasius werden ingebracht, liet de Keizer zich overhalen hem te verbannen naar Trier.

Arius daarentegen werd uit zijn verbanning teruggeroepen en hij zou zelfs weer zijn bisschopswerk in de kerk beginnen toen hij op een feest met zijn aanhangers, plotseling dood ter aarde viel (336).

Toen Constantijn dat bericht vernam zag hij daarin een teeken dat hij te streng en ook verkeerd had geoordeeld. Het terugroepen van Athanasius vond evenwel pas plaats onder zijn zoon Constans.

De beoordeelingen van Constantijn den Grooten zijn zeer ongelijk.

Scherp wordt hij veroordeeld door de aanhangers van het oude; de Christelijke schrijvers der oudheid verheffen hem hemelhoog. Redde hij niet de Christenen uit de hel van Diocletianus?

Vooral Eusebius, kerkvader en geschiedschrijver, die hoog bij den keizer in de gunst stond, roemt zijn meester als: „een groote ster in de diepste duisternis, in den donkersten nacht".

Zeker is er verschil tusschen Constantijn in het begin zijner regeering en in den tijd zijner alleenheerschappij.

Doch in één opzicht bleef hij altijd gelijk: in alle zaken stond, inplaats van zijn gevoel, zijn verstand op den voorgrond en liet hij zich vaak leiden door eigenbelang.

Hij trachtte Heiden en Christen aan zich te verbinden. Toen hij merkte dat het Heidendom af- en het Christendom toenam, koos hij meer beslist de zijde der Christenen.

In zijn handelingen was hij vaak raadselachtig. Dat blijkt o.a. uit het feit dat hij zijn vrouw Fausta, zijn zoon Crispus en zijn bastaardzoon Licinius heeft laten vermoorden.

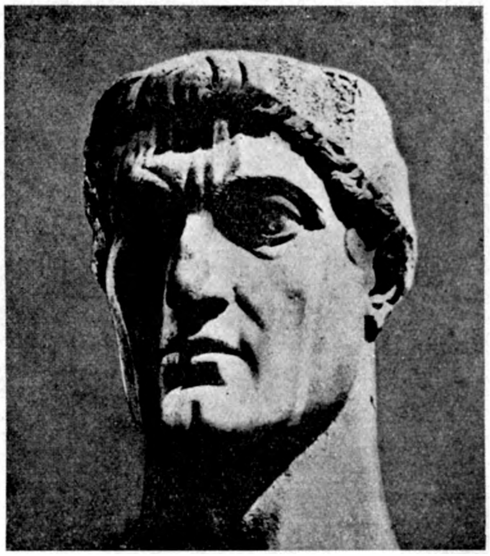

Houten beeld van Constantijn den Grooten

Hier vonden vele krijgsgevangenen van Constantijn den Grooten den dood

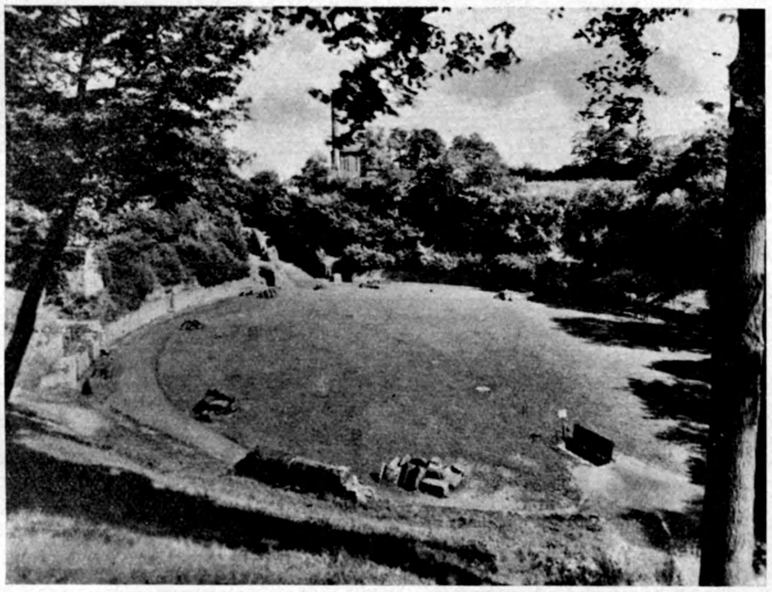

Zijn zoon Crispus, in 300 geboren uit het eerste huwelijk met Minervina, werd in 317 tot Caesar verheven. Na het verslaan van Franken en Alemannen belaadde hij zich met roem en eer.

Constantijn en Helena waren trots op hem. Fausta, de tweede vrouw van Constantijn evenwel beschuldigde hem, ten onrechte, van zedeloosheid, en in 326 werd hij gedood.

Maar Helena, Constantijns moeder, overtuigde den Keizer dat Crispus door Fausta valsch was beschuldigd, en ook Fausta vond daarom den dood in een te heet-waterbad. Ook Licinius, verdacht van rebellie, werd gedood. Constantijn duldde in geen geval eenige tegenstand. Zijn wreedheid komt ook meermalen uit in het dooden van duizenden krijgsgevangenen door hen voor de wilde dieren te werpen.

Men heeft dikwijls beweerd, dat Constantijn zich uit staatkundig oogpunt voor het Christendom zou hebben verklaard, om daardoor de vele Christenen in zijn rijk voor zich te winnen.

Zijn vrije, dikwijls in brieven en gesprekken herhaalde betuigingen, bewijzen duidelijk dat hij de goddelijkheid van het Christendom werkelijk uit overtuiging erkende.

Niet zelden evenwel verlieten hem, in tijden van voorspoed, die wijsheid en rechtvaardigheid welke hem vroeger sierden en dan liet hij zich tot heerschzucht, praal en wreedheid verleiden.

Gelukkig heeft hij niet al zijn zoons laten dooden. In 335 beraamde hij maatregelen tot verdeeling van zijn gebied.

Zijn zoon Constantinus kreeg Gallië en Brittannië ; Constans : Italië en Afrika, terwijl Constantius het Oosten voor zijn rekening nam.

Toen Constantijn op het punt stond tegen Lapores, koning van Perzië, te velde te trekken, werd hij plotseling ziek en overleed in 337, door zijn gansche volk betreurd.

Op zijn sterfbed had hij zich door bisschop Eusebius van Nicomedië laten doopen. Hij had de doop zoo lang uitgesteld, deels omdat hij, met velen in zijn tijd geloofde, dat de zonden, die men na het ontvangen van de doop deed, zwaarder gestraft werden dan die, welke voor de doop werden gedaan. Deels ook, omdat hij wenschte in den Jordaan gedoopt te worden, evenals Christus.

Na zijn teraardebestelling in Constantinopel plaatsten de heidenen hem onder de goden en de Christenen onder de heiligen.

In zijn nooit voltooid werk „Epos Constantini" zegt Vondel dat hij den naam „de Groote" verdiende.

JAAP H. KRUIZINGA

DE DORPSGEK

Zelden legde ik een merkwaardiger bezoek af dan bij den dorpsgek, die zich verbeeldde den grootsten dichter aller tijden te zijn. Hij woonde in een klein boerendorp, verborgen in het Noorden van ons land. Hij ontving niemand, zijn deur bleef voor alle menschen gesloten, behalve dan bij hooge uitzondering voor een toevalligen kennis van me, die in hem nog een verre verwantschap wist te ontdekken en het wat met hem bleef aanpappen terwille van de groote brandkast, die de zonderlinge man in een van zijn kamers verborgen moest houden.

Het dorp beschouwde hem als een simpele, een onschuldige, niemand kwaaddoende man, als men hem tenminste niet kwaad maakte, wiens hoofd op zekeren dag op hol geslagen was.

Het is waar, men had weinig last van hem, men zag hem immers toch zoo goed als nooit op straat. Eenmaal in de week echter verbrak hij zijn vrijwillige opsluiting door een gang naar den kapper.

Zijn wekelijksche tocht ging aan het dorp niet ongemerkt voorbij, hij had de populariteit, die gewoonlijk aan een dorpsgek eigen is, de gansche jeugd, in 't bizonder de opgeschoten jongens, trokken hem na. Men moet die jongens van het land, waar zoo weinig verzet en vermaak is, kennen om te weten met wat voor een nietsontziende onbarmhartigheid ze hun plezier weten te halen uit alles wat zich daarvoor leent. En hij leende zich er goed voor !

Zaterdags in den vroegen avond, wanneer hij kwam, was de kleine scheersalon benauwend vol. Men stond in een drom om de stoel geschaard waarin hij geschoren werd, nauwlijks eenige ruimte overlatend voor den kapper, die met gedeelde vreugde de drukte in zijn zaak aanzag.

Zwijgend zat hij daar, zijn hoog voorhoofd en kale schedel gaven hem het uiterlijk van een geleerde, de starende, eenigszins mystieke uitdrukking in zijn oogen deden denken aan een Oosterschen wijsgeer. Zijn heele houding drukte uit dat hij zich verheven voelde boven deze menschen, die in een schaterlach uitbarstten om woorden waarvan hij de beteekenis niet begreep.

Hij bleef onaantastbaar, totdat men intuïtief de zwakke plek van dezen dwazen man begrijpend, begon te speculeeren op zijn grootheid.

„U bent de beroemdste man van de wereld", riep men hem toe, „Uw verzen zijn de beste die wij ooit gehoord hebben".

Dan begon hij zich gestreeld te voelen als een kind, dan week de starre uitdrukking in zijn oogen en begonnen ze te twinkelen van vreugde. Men wist het, nog een poosje volhouden, dan begon hij te voordragen !

En men wist het goed. Hij rees op uit zijn stoel, statig en trots als een pauw, zijn eene voet vooruit, zijn borst hoog op, zijn hoofd achterover, zoo stond daar dan de simpele als een schip met volle zeilen, als een groot man. Zijn woorden rolden zwaar door het vertrek, zijn kinderlijk blijde oogen vroegen : wat zeg je wel van me ?

Ik behoef niet te vertellen hoe de dorpsjeugd zich dan vermaakte. Met door het ingehouden lachen krampachtig vertrokken gezichten lagen ze op de stoelen, hardop lachen durfde men niet, want dan kon de gek gevaarlijk worden.

Natuurlijk vroeg men na het eene vers het andere, totdat de simpele er weer genoeg van kreeg en met een buiging : ik heb gezegd, in zijn stoel terug viel, waar de kapper hem dan vlug opnieuw inzeepte.

Mijn belangstelling voor deze wonderlijke ziel was echter een andere. Ik vroeg mij af wat toch in vredesnaam een bakker, een eerzame dorpsbakker er toe brengen kon verzen te schrijven, te meenen dat hij de grootste dichter aller tijden was. Ik vermoedde een duister, een wonderlijk geheim, dat de man met zich mee droeg. En het zou blijken dat ik niet geheel ongelijk had !

Mijn kennis maakte het voor mij in orde. Na een paar langdurige visite's en na heel wat bezwaren weerlegd te hebben kreeg hij eindelijk de toestemming om mij te introduceeren. Ik was aldus de eerste vreemde die de eer genoot het huis van den dorpsgek te mogen betreden.

Op zekeren middag dan gingen we op weg. Het huis van den dorpsgek was klein, zeer onaanzienlijk, het stond alleen in een open vlakte en het leek voor een gedeelte

in den grond weggezakt te zijn. Vanaf den weg zag men neer op het lage dak, de vensters keken juist boven den grond uit. Het geheel deed me denken aan de hut van de heks uit het sprookje van Hans en Grietje, waarvan ik als kind zoo genoten en gegriezeld heb. De gordijnen, vol met gaten en zoo zeldzaam smerig als ik ze zelden zag, waren stijf aan elkaar getrokken, ze lieten geen onbescheiden blik naar binnen toe.

Mijn vriend belde aan. Ik stond in spanning te wachten. We hoorden een grendel wegschuiven, de deur werd langzaam op een kier geopend.

„'t Is goed volk," zei mijn vriend, „wij zijn er."

Blijkbaar nog lang niet volkomen gerustgesteld werd de deur voorzichtig iets verder geopend, zoodat ik tenminste binnen kon treden. Mijn kennis nam met een : prettig middag samen, afscheid, de grendel werd opnieuw voor de deur geschoven en ik stond met den gek alleen in de koele donkere gang.

Hij ging mij zwijgend voor naar de kamer, waaruit een onfrissche muffe lucht mij tegemoet kwam en waarin een dergelijke wanorde heerschte, dat het niet moeilijk viel te raden wie hier de huishouding deed.

Ik nam plaats in een stoel voor het raam, hij tegenover me, en om volkomen eerlijk te zijn moet ik erkennen dat ik me lang niet geheel op mijn gemak gevoelde. Men weet immers nooit wat men aan zoo iemand heeft.

Ik informeerde ijverig naar zijn werk. Mijn geveinsde belangstelling had hij niet door. Integendeel, het wantrouwen dat hij eerst toonde week langzamerhand. Hij wenschte niet voor den gek gehouden te worden !

Mijn interesse deed hem merkbaar goed, na een poosje kwam de wijnflesch op tafel en dronken we samen uit de vette kleverige glaasjes. Nu zag ik ook hoe hij geprobeerd had zich netjes te maken voor mijn bezoek, hij had weliswaar geen boord om kunnen krijgen, maar toch een das zoo om zijn hals geknoopt.

Hij liet mij zijn rijmen zien, geschreven in een onbeholpen kinderlijk handschrift. Hij antwoordde op mijn vragen langzaam en soms na een heelen tijd gedacht te hebben, alsof ze niet goed tot hem doordrongen. De sfeer werd vertrouwelijker, zijn herinneringen schenen steeds duidelijker te worden, zijn oogen begonnen achter zijn brilleglazen te schitteren en langzaam, bij stukjes en beetjes, vertelde hij mij het wonderlijke verhaal.

Tien jaar geleden was hij nog bakker, een goed vakman en een goede zaak. Hij had het druk, zijn werk groeide hem bijna boven het hoofd, maar nog oneindig veel drukker had hij het met zijn gedachten, die zoo verwarrend werden dat hij er geen baas meer over kon worden. Er ging veel in hem om die jaren.

Zijn grootvader, die, naar ik wist, zijn leven in een krankzinnigeninrichting had geëindigd, had meermalen gezegd dat er in zijn geslacht iemand zou opstaan die grooter zou zijn dan alle menschen ! Een groot man, een groot denker, die eenmaal aan een graf zou spreken over de drieëenheid Gods. Deze wonderlijke gedachte van zijn grootvader kon hij niet vergeten, bovendien tobde hij in dien tijd met geloofsmoeilijkheden.

Op zekeren dag was het gebeurd. Een warmen, bijna broeienden zomerdag. Hij kwam met het heete deeg naar buiten om het wat te laten afkoelen. En plotseling tot zijn groote verrassing en ontsteltenis werd het zoo koud als steen. Van den helderen, onbewolkten hemel vielen drie sneeuwvlokjes op zijn schouder en hij hoorde een stem......

Zoo iets beleeft niet een ieder, het was een wonder, dat zoo diep in zijn leven ingreep, dat hij zich terugtrok en zijn groote hoofdwerk schreef over de drieëenheid Gods......

Nog zie ik het hem vertellen, blij en gelukkig als een kind dat verhaalt van zijn verborgen schatten.

„Maar hoe weet u het nu absoluut zeker, dat u die groote man bent," vroeg ik.

Weer wachtte hij een poosje glimlachend, toen zei hij met een profetische klank in zijn stem : „Eenmaal zal ik aan een graf spreken over de drieëenheid Gods......"

Het was benauwend stil in de kamer, er tikte geen klok, er was geen tijd. Buiten over den weg raasden de auto's. Mijn kleine angst voor dezen man was weg en had plaats gemaakt voor een diep medelijden. Een intens medelijden met deze eenzame kinderlijke ziel, die verdwaald was op de vele wegen van het leven en nu

buiten de samenleving, buiten de gemeenschap stond als een dwaas, als een zot...

Er verliep geruime tijd en ik was reeds bijna geheel mijn bezoek aan den dorpsgek vergeten, toen ik plotseling getroffen werd door een berichtje in de provinciale pers. Een berichtje dat me dadelijk opnieuw een reis naar het dorp deed maken, om eens nader te informeeren bij mijn kennis. Hij vertelde mij in eenige woorden de droeve gebeurtenis. De dwaas had werkelijk aan een groeve gesproken. Het was de begrafenis van zijn moeder geweest waar hij met luider stem had voorgedragen zijn „verzen" over de drieëenheid Gods...

Het was een tragisch schandaal geworden. Vier mannen hebben hem weg moeten brengen, dienzelfden avond nog naar een krankzinnigeninrichting.

Dat was het einde van zijn droom, van den grootsten dichter aller tijden, van den dorpsgek......

FERD. LANGEN

Het besneeuwde bosch — Foto M. Michê

OP DE IJSVISSCHERIJ

HET KERKJE TE ASSELT

Van een analphabeet en een ruïne

Op 'n stralende Julimorgen fiets ik er heen, van Venlo uit de rijksstraatweg op tot Swalmen. Dwars door 't Limburgse landschap.

Links, over op- en afglooiende hellingen heen, golven de roggevelden, gerst hier en daar al geel wordend en haver, donker tot blauwgroen. In de verte blinkt soms plotseling òp 't fel-gele zand van een afgegraven heuvelflank en, verder nog, blauwen wasig de bossen van 't Diergardtscher Wald. Rechts zie je eendere akkers in zelfde afwisseling, blauwe korenbloemtippen lachen ertussen en rode vlekken van klaprozen. Hier in de verte geen bossen, maar tegen de zomerhorizon trilt het licht om slanke zilverpopulieren, dat de witte vlekken schijnen te dansen om hun stammen. 'n Bruine beuk, donker en glanzend, verdiept kleur en afstand van een witte boerenhof en plotseling, in een bocht, zie ik de Maas opblinken.

Dan zie ik de handwijzer : naar Rijksmonument kerk Asselt. Is dat een sobere grafiek van moederlijke staatsbescherming over resten oude kultuur, of een humoristische triomfkreet na lange strijd met langzaamwerkende rijkszorg ? Misschien kan de pastoor me straks daarover inlichten. Dat kan echter nog even wachten, want ik zie op m'n kaart, rechts van de weg naar Asselt : ruïne. Die moet ik eerst zien. Wie weet hoe oud het ding is. 'k Vraag een oude arbeider die op de werf tegenover een typische Limburgse hof schapen bij elkaar drijft. 't Blijkt 'n echte ouwe scheper te zijn, een analphabeet.

— Is hier 'n ruïne in de buurt ?

— Wat zegt ge ? hoe heet die man ?

— Nee, 'k bedoel 'n ouwe vesting of zo iets, waar nog brokstukken muur van overeind staan.

O, ge meent de Oubórg, die is daar.

't Herdersstokje gaat omhoog. Tussen twee peppels door zie 'k iets dat me aan Romeinse vestingbouw herinnert. De herder, in wiens spraak me de zachte glijdende Limburgse „g" telkens opnieuw weer weldadig aandoet, vraagt :

— Waar woont ge ?

— In Amsterdam.

— Hoever is dat ? hoe lang loopt ge erover ?

— Dat zal wel een paar dagen zijn, 't is zo'n 170 K.M.

— Ja, als ge geld hebt kunt ge overal gemakkelijk komen.

Ik denk aan m'n altijd magere uitgaanskas, maar dan wordt me de reden van 's mans misplaatste jaloersheid duidelijk :

— Ziet ge, ik ben nu al 20 jaar bij denzelfden boer. Mijn familie woont in Duutsland en Amerika. Maar een dochter van mijn broer woont in Amsterdam. O, al wel 20 jaren. Ik zou daar gaarne een keer heen willen gaan. Maar ik wist niet dat het zo ver was en als ge ouder wordt loopt ge niet zo ras meer.

Hij kijkt voor zich uit, roept z'n hond die de verste schapen opdrijft naar de troep die 't boerderijhek al doorgaat, dan zegt hij :

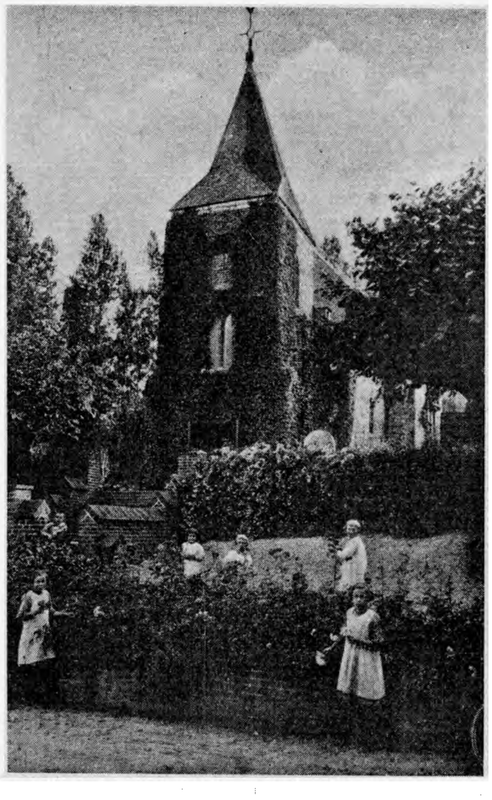

Kerkje te Asselt

Dorpswegen veranderd in bloementapijt bij H. Sacraments Processie

— Weet ge, als ge herder zijt hebt ge veel vrijen tijd. Dan kunt ge veel denken. Den Oubòrg is van voor Christus' geboorte. Er zou daar geld verscholen kunnen zitten, onder de grond.

— Ik ga er kijken en als ik wat vind krijgt u de helft.

Even zie 'k twee blauwe kinderogen lachen in een oud rustig gezicht, waarin geen enkele Mammon-mimiek levendig wordt. Dan naar de Ouborg.

Op 'n soort terp, waarschijnlijk ook verder daaronder zich voortzettend, ligt de ruïne. Dat hier de Romeinen geweest zijn maakt waarschijnlijk het feit, dat ik hier de verbasterde linse aantref : ze werd overgebracht uit 't Zuiden door de romeinse legioenen. Brokstukken muur met grote kijk- en schietgaten staan nog overeind. Een meter dik zijn ze op sommige plekken. De architectuur is nog herkenbaar. Binnengekomen door de gewelfde poort waar net een bleskop uitkwam, zie ik de grondvorm : zeshoekig, twee evenwijdige lange zijden, aan noord- en zuidzijde verbonden door twee scherpe hoekzijden. Een halve meter boven de grond loopt een platte rand langs de zes zijden. Vandaar af buigen ze, van binnen uit bezien, met een hoek van circa 45% naar buiten. In die schuins naar beneden aflopende zijden zitten stookgaten. Waarschijnlijk is dus een halve meter boven de grond een tegelvloer geweest, die verwarmd kon worden door daaronder gelegd houtskool, aangeblazen door de wind door de stookgaten, zodat de warme lucht omhoog kon stijgen. 'n Soort centrale verwarming bezat dus deze veste der Romeinse legioenen.

In een wijde bocht stroomt de beek, de Swalm, om deze burgt heen. Was deze beek vroeger breder en dieper of was hier een oude bocht van de Maas ? In elk geval een goed militair punt was het. Ik klim (een paar stenen brokkelen weg onder mijn voeten) tot 't hoogste punt van de ruïne en zie rechts het heuvelland opglooien tot de bossen van Duitsland, links het vlakke land afglooien tot aan de Maas. Vol van historische herinneringen wandel ik nog eens de burgt rond en ga dan in de richting van Asselt. De scheper ziet me gaan, steekt ten groet z'n stok omhoog en maakt met de andere hand 't gebaar van geld tellen tussen duim en vinger. Ik knik terug met een heftig „nee" en, langs hem fietsend, verzeker ik hem nog eens dat de Romeinse soldaten ook al platzak waren. Hij lacht en wijst me een mooi paadje over een hoogte tussen twee korenvelden door. Weerszijden korenbloemen en, tussen de grasranden, bloedrood, de Limburgse klaver. Langs een kleine boerderij waar kamperfoelie (en nog iets anders) geurt kom ik weer op de weg naar Asselt. De weg helt sterk : zó zal ik de Maas zien oplichten. Beneden een herberg. De gesprektoon der gasten is wat rumoerig, een vreemdeling zou kunnen denken dat ze ruzie hebben, maar luidruchtige doch gulle vrolijkheid is juist 'n durende karaktertrek van 't Frankische volk hier. Een boer zit aan een tafeltje buiten. In de ene hand een glas bier, in de andere de leidsels van

Onder de oude gewelven uit de elfde eeuw. De doek boven het altaar is in zijn geheel geborduurd door een eenvoudig dorpsmeisje.

een zware Ardennenknol, die dwars over de weg staat. Als ik wegga gaan bierglas èn paardenkop ten groet omhoog.

Romeins tolhuis — Noormannenburcht — Kerk

'k Ga de weg op die evenwijdig loopt aan de Maas. Links een paar huizen, rechts de steile oever en de moerassige uiterwaarden tot aan de rivier. In een bocht zie ik rechts van de weg het kerkje. De voet van de toren gelijk met de weg, de benedenbouw als een vuist tegen de oever. Rondom 't kerkje wat grintpaden en 't oude kerkhof. Alles niet breder aan weerszijden dan een paar meter. Een muurtje, vol rozen, loopt er omheen. De bovenste „omloop". Wie voor 't kerkje 't pad naar beneden gaat het Maasdal in ziet de tweede omloop, en van 't kerkje alleen de voortoren en de muur en de beide hoektorens aan de achterzijde. Achter 't schip van hoektoren tot hoektoren een tweede omloop een goede meter breed. Wie daar staat ziet hoe de hoogte tegen de oever waarop 't kerkje gebouwd is, juist in een scherpe bocht van de Maas, bij uitstek geschikt was om als observatiepost dienst te doen voor alles wat de rivier opkwam en afzakte en tegelijk als vesting die heel 't Maasdal hier beheerste. De gehele achterbouw van schip en ronde hoektorens suggereren dan ook nog de idee van een versterkte plaats, vooral als men het kerkje beziet van de achterzijde, van het laaggelegen Maasdal uit. Daar rijst de muur, die om de gehele hoogte heengebouwd is, recht en sterk omhoog. Wat hebben de torens, die de Maas staan af te staren, de eeuwen door gezien? En wie stonden op de omloop?......

Een lange geschiedenis heeft de versterkte hoogte inderdaad. Ongeveer in de eerste eeuw na C. vestigden de Romeinen hier een tolhuis. En, zoals 't wel meer gebeurde in de missie, van een versterkte legerpost uit begint de zending. Zo hier: de romeinse legioenen voerden hun goden en eredienst mee. In die tijd was onder de troepen de Mihtrasdienst algemeen verbreid. Niet onmogelijk dus dat op deze plaats ook de meegekomen Romeinse priesters hun cultusdiensten verrichtten ten behoeve der krijgslieden en dat mèt het tolhuis, op dezelfde plaats zo'n Mithrastempeltje verrees: economie en zending leefden ook in later eeuwen, zo niet *uit* dan toch vaak wel *naast* elkaar! (O.-Indische Compagnie). Weinig valt er over te zeggen evenwel of met de uitbreiding der Romeinse cultuurmacht ook de invloed der Germaanse en Gallische priesters teruggedrongen werd.

Wat herinnert nu in dit oude kerkje aan 't verblijf der Romeinse legioenen hier? Wat de bouw betreft weinig of niets, wat het gebruikte materiaal betreft wèl een en ander. Vooral in de eerste schiptravée (een vierkante ruimte) achter de toren. Dit is 't eenigste stuk dat nog onveranderd bleef, misschien dateert het van voor Christus' geboorte. De primitieve muren

zijn opgetrokken uit veldkeien. Maar ook veel oude tufsteen en Romeinse legioenstenen zijn gebruikt. En 't sterkste bewijs voor zijn ouderdom draagt de Oostmuur. In driehoeksvormen saamgevoegd zijn daarin aangebracht platte ronde tegels, helrood van kleur. Die zijn Romeins maaksel. Ik vertelde al hoe 'k vermoedde dat in de ruïne een soort „centrale" verwarming moet geweest zijn. Welnu, de rode tegelstenen, hier ter plaatse gevonden, zijn afkomstig uit een verwarmingsinrichting. Ze hadden de eigenschap spoedig warm te worden en spoedig weer af te koelen.

Minder oud en in 1916 nieuw opgetrokken is de tweede schiptravéé. Wel herinnert oud kei-muurwerk in oostelijke en westelijke zijden aan de bouwperiode van de eerste travéé. Een zeer schoon roosvenster in de westmuur herinnert aan de primitieve gothiek. Een laag dichtgemetseld hardstenen poortje in de noordermuur roept terug de tijd der Noormannen. Opgravingen (onder leiding van Dr. Holwerda) brachten aan 't licht dat die Wikingen hier een vast steunpunt hadden. Men ontdekte een oude gracht met sterke palissadenwering. Daarachter trok zich de vloot van Godfried en Siegfried terug, als ze keerden van hun strooptochten door Eiffel- en Rijngebied. Men kan zich voorstellen hier hoe zo'n hoge, gehelmde Wiking daar heeft gestaan, over de borstwering turend naar de Maasbocht. Want hier (en niet in het zuidelijker gelegen Elslo!) hier in het oude Asclo (Asloo) der Frankische kronieken hadden in de rampjaren 881 en 882 de Wikingen hun onneembare vesting.

De derde travée, eveneens vierkant, is rechts en links aangeleund door een ronde hoektoren, een traptorentje. Deze werd gebouwd op fundamenten uit de Romeinse tijd en op die van de oude toren, die in de 16e eeuw, door de Maasstroom ondergraven, de rivier instortte. Zo ging de tijd door en wentelde zijn eeuwen langs en over deze hoogte. Romeinen en Noormannen met hun goden verdwenen en begin 11-de eeuw werd hier een kapel ingewijd, daarvóór dus reeds met de bouw begonnen. Een der oudste van Nederland staat hier dus. Maar lange tijd was het kerkje ook een der bouwvalligste en meest verwaarloosde. Dat was nog zo, verzekerde mij de pastoor, toen hij hier een dertig jaar geleden kwam. Hij heeft toen gezorgd dat de aandacht van Rijksmonumentenzorg erop gevestigd werd. Plaats en kerk waren het waard. Dr. P. Cuypers had op het laatst van zijn leven, toen hij al tegen de 90 liep, nog een tijdlang de leiding der restauratie.

Zo werd ook de tegenwoordige toren „monumentaal" verklaard. Hij is wel jonger dan die welke de Maas instortte, maar oud genoeg, van vóór 1550. Pretentieloos en toch zelfbewust staat hij daar, met zijn

De worgengel. Detail van een cripta schildering door Joep Nicolas in het kerkje van Asselt.

drie geledingen alle uit baksteen, waarin (in de tweede geleding) spitsboognissen het omhooggaan accentueren en door de rondboog-galmgaten (in de derde) ieder ogenblik de klokkestem kan gaan roepen over Maasdal, dorp en heuvels.

De pastoor een kunstzinnig en liefdevol paedagoog

Vonden reeds de oude Romeinen hier natuurstenen en, langs de oevers der Maas, de klei waaruit ze de stenen bakten nodig voor hun versterkingen, merkwaardig is dat ook de stenen van het gerestaureerde kerkje alle uit Limburg zijn. De parochianen, tot hun kinderen toe, zochten en verzamelden ze langs de Maas, uit zand en kleigroeven en van de binnenplaatsen der oude Limburgse hoeven. U kent ze toch? Gebouwd zijn ze naar oud-Romeins villa-model: woonhuis, schuur en stallen om een vierkante binnenplaats, waartoe een poort, in 't midden van de muur die de „open" zijde afsluit, toegang geeft. Een hoeve dus die in tijd van oorlog direct kon worden versterkt en dienst doen als een soort fortificatie. Het mooie is dat pastoor Pinckers ook de oudere parochianen door zelfdeelname zó wist te interesseren voor hun verwaarloosd bedehuis dat velen er stenen uit de plaveisels hunner hoeven voor afstonden. Ook zag ik in de Noordermuur der tweede travée ingemetseld een grijsgrauwe kalkmergel of „cement"-steen (moderne benaming voor een oud ding), die de Romeinen tot pulver wisten te mortelen en dan gebruikten als voegsel, zo hecht dat het eeuwen verduurde.

Doch dit verzamelen en (in letterlijken zin!) bijeen-„dragen" van stenen is lang niet het belangrijkste middel geweest waardoor de pastoor, mèt de interesse voor hun kerk, de sluimerende kunstzin der over het algemeen arme en simpele bevolking wist te wekken en verder te ontwikkelen. Wie het kerkje met zijn typisch-verstilde sfeer binnentreedt zal, bij het altaar aangekomen, er zich over verwonderen dat de boog daarboven niet beschilderd is maar bedekt wordt door een doek dat in zijn geheel geborduurd is met in 't midden een Christusfiguur, rechts en links geflankeerd door twee heiligen. En dat niet door een beroemd handwerkster maar door een eenvoudig Limburgs dorpsmeisje. En overal treft men ook door jongere meisjes geborduurde devote figuren. Een kazuifel zag ik met een daarin geborduurde figuur van den lijdenden Christus, zo'n aesthetisch geheel dat ik vergeten ben hoelang ik er naar gekeken heb, zó hield het mij vast. Lichaamskleur, stigmata in voeten en handen, doornenkroon, alles tot in fijne nuanceringen, gekozen met zulk een intuïtief kleurgevoel en het geheel gecomponeerd met zulk een liefdevolle aandacht, dat mèt de tijd van beschouwing de vreugde in zulk werk toeneemt. En dat bereikt met de naaldschildersteek en de eenvoudige kruissteek. Onwillekeurig denk ik aan de waarschijnlijke ontstaanswijze van dit soort borduurwerk: heidense vrouwen die, gelovend aan de magische kracht van het oud-Germaanse alphabet, de runen borduurden

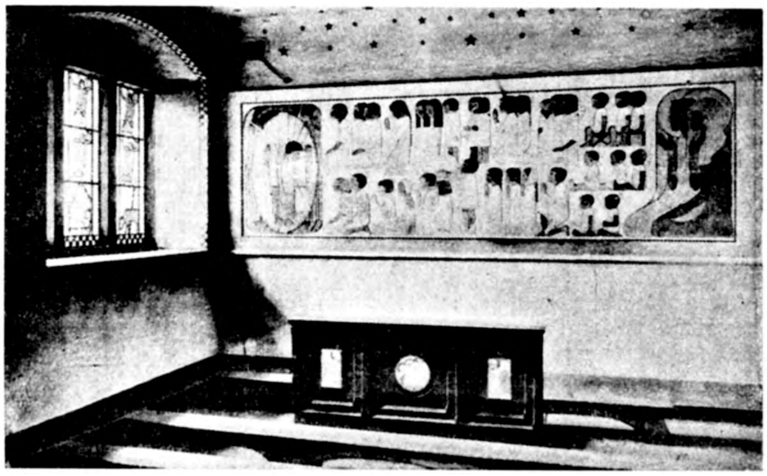

Kinderkapel. Schilderingen van Mej. H. Willebeek le Mair

Doopvont uit de twaalfde eeuw te Asselt

op de randen van de gewaden der priesters (bij de noord-Germanen o.a. het swastika-teken!). Maar langzamerhand, als het goed was, door innerlijke verandering der toegewijde vrouwen, werd ook dit werk hunner handen, onbewust vaak gestierd door heur veranderde geest, gesteld in dienst der Christelijke aanbidding. En ook de protestant die hunkert naar „de aanbidding in geest en in waarheid" vergeet niet (met de grote hervormers!) dat de wrakgeslagen en vermolmde ark der middeleeuws-katholieke kerk de Christelijke kerk en godsdienst bewaard heeft en gered uit de golven der vaak met satanische heftigheid aanstormende heidense zee.

Zo, terwijl ik de stille kazuifel beschouw, krijgen de eeuwen stem: de geschiedenis der zending in deze streken, priesters gevallen in hun strijd voor het Evangelie, welks onverwinbare kracht doorging na hun dood. Alles wordt opnieuw levend, gedaanten zie ik en hoor ze spreken en luisteren móet men hier naar verstorven stemmen. En de protestant die bedenkt hoe die stemmen nu zingen voor Gods troon, voelt in zich bewegen gaan het rhithme van de vreugde om het werk dier andere Evangeliedienaars die in Gods naam tegenover een kerk, die zich uitdeelster aller genademiddelen waande, durfden bepleiten het recht van den enkeling om in Christus rechtstreeks te naderen tot God.

Ik wandel het kerkje door onder de oude gewelven uit de 11-de eeuw, zie nog meer resultaten van het kunnen der vrouwelijke dorpelingen en vraag me af: hoe is dit mogelijk? Ook in kunstzaken is toch uit „het volk" niet meer te halen dan er door aanleg inzit? Maar welke methode is hier toegepast om een sluimerende kunstzin, waarvan ze misschien zelf het aanwezig zijn niet beseften, bij deze lieden te wekken en durend aan te wakkeren? Want dat is hier toch gebeurd en het stille Asselt is er een voorbeeld van, welke resultaten te bereiken zijn als men het volk naar de kunst brengt, rekening houdend met zijn aanleg, zijn geschiedenis, zijn godsdienstige opvoeding en vorming vooral, in tegenstelling met de bijna altijd mislukte pogingen om „de kunst aan het volk te brengen". Ik zal den pastoor eens vragen naar zijn methode.

Achter de kerk in een prieëltje zit hij. Even wordt poëzie van Gezelle mij levend: zonnetippen stoeien door de bladeren, vogels zingen hoog in de populieren, hij zit er en leest zijn brevier. Vriendelijk ontvangt hij mij en 'k stel hem vragen over 't borduurwerk in de kerk, of hij het volk hier daartoe bracht en zo ja, hoe toch wel. Mijnheer pastoor glimlacht:

— Ge moet over zulke dingen niet gaan discussiëren. Dan begrijpen ze u niet of lachen u uit. Ge moet ze zelf iets laten doen, proberen maar, laten over en over doen en hoogstens wat aanwijzingen geven. Dan gaat het. Ge zult dat zien. Voor een goede 10 jaar terug begon ik er mee. Kisten wol kocht ik. En, natuurlijk, eerst werkten ze naar schablonen. Maar daar kijk ik al lang in geen jaren meer naar om. Zo kregen ze het gevoel voor verhoudingen.

— Maar het kiezen der kleuren dan? vraag ik.

En dan vertelt de pastoor mij van zijn en hun land hier, hij vraagt me of ik de heuvels gezien heb, de korenvelden, de rode klaver, en ik ga begrijpen *wie* ze eigenlijk dat kleurgevoel bijbracht: de natuur zelf, waarnaar hij ze weer opnieuw leerde kijken met eigen ogen. Het is dit Limburgse land zelf met zijn rijke flora en de oneindige kleurschakeringen van haar bloemensoorten.

En dan vertelt de pastoor, terwijl de

vogels tjuken in de populieren en de koster de rozen begiet die over de eerste „omloop" hangen :

— Tegen de H. Sacramentsprocessie gaan de kinderen bloemen plukken. Duizenden en nog eens duizenden. De kleineren met mij of den koster. De groteren, zo boven de 12 jaren, alleen. Die hebben we dan al wel geleerd hoe ze 't moeten doen zonder 't koren te vernielen. Met hun mandekens gaan ze er op uit. Een schoon gezicht. Eén meiske plukte er dit jaar rond 300.000. Tegen de dag van de processie brengen ze nat zand op de wegen. Figuren en symbolen en spreuken tekenen ze zelf er in en zelf rangschikken ze de bloemen naar soorten en kleuren. De wegen worden herschapen in een bloementapijt. Niemand, ook de niet-Katholieken die komen kijken, zal er over gaan voor de processie is langs gegaan. Och, ge moet deze bloemenweg, die zo ligt te wachten, zelf gaan zien, eindigt de pastoor.

Inderdaad wie dit doet zal kunnen begrijpen hoe dit intens meewerken der bevolking zelf (vroeger verwaarloosd nu weer gestimuleerd) *het* paedagogisch middel kon zijn om ze eerst eerbied bij te brengen voor de schoonheid der natuur, die, bij wijze van spreken, zó door de handen van den Schepper gevormd wordt, daardoor en daarna eerbied voor de schoonheid die Hij wilde scheppen, alle eeuwen door en onder elk volk, door middel van Zijn levende instrumenten : met kunstzin begaafde mensen, al waren dat eenvoudigen en al vermeldt geen enkele cultuurgeschiedenis hun naam. Dat dit bereikt werd zult ge zien als ge verder 't interieur van 't kerkje beziet : de muurschilderingen van Joep Nicolas, en die van Mej. Willebeek le Mair in de kinderkapel.

Een typisch staaltje van de werkelijke liefde der bevolking voor alles wat met hun Godshuis en eredienst samenhangt tekende ik nog op uit de mond van den pastoor : verleden jaar waren er weinig bloemen tegen dat de processie in zicht kwam : toen, hoewel er kermis was in Roermond (en dat laten de Limburgse jongens en meisjes niet zo gauw schieten) hebben de ouderen de jongeren geholpen na hun zwaar dagwerk, dagen achtereen, en de nodige bloemen zijn er gekomen.

Begrijpelijk is dat, als zóveel bloemen jaarlijks worden geplukt, de velden leeg zouden raken een volgend jaar. Daarom kocht de pastoor drie verschillende stukken land, op het zand, in 't laagveen en een akker langs de Maas, om ieder jaar weer de verschillende soorten bloemen te kunnen plukken : want daar worden ze gezaaid en zorgvuldig geteeld en ook bij dit werk helpt de jeugd en ontvangt zo, zonder besef te hebben van enig „lesuur volgens rooster" haar opvoeding in schoonheidswaardering. En, zo besluit de pastoor, stond ook niet onze Heiland en Verlosser eenmaal langen tijd met zijn discipelen stil bij een groepske wilde veldlelies ?

KAREL VAN DORP

VOORJAARSWEELDE IN OBWALDEN

In mijn verbeelding hoor ik sommige lezers bij het verschijnen van deze regelen al zeggen: „Wat, een reisbeschrijving in deze tijd? en dan nog wel over een oord dat ons onbekend is en niet tot ons spreekt? Neen, daar hebben we nu toch heusch geen hoofd voor."

Eenigszins kan ik mij in een dergelijke gedachtenkring wel indenken, — voor sommigen — doch ik hoop en vertrouw ook dat deze uitzonderingen zullen zijn en dat het meerendeel het met mij eens zal zijn dat wij juist in deze voor ons allen zoo sombere tijden onze geest wat moeten opfrisschen om tot andere gedachten te komen nu we steeds maar door de pers en radio als het ware vergiftigd worden door allerlei sensatievermeldingen, die later veelal blijken sterk overdreven of geheel onwaar te zijn. Laten we onzen geest frisch houden en goeden moed. En wat het onbekende van het onderwerp betreft zoo moge ik aanvoeren dat het meer doel heeft op iets onbekends de aandacht te vestigen dan te schrijven over iets dat vrij algemeen bekendheid geniet. Voor zoover natuurlijk het onderwerp de moeite waard is, en daar sta ik u borg voor.

Voorts moge ik nog een beroep op u doen om persoonlijke redenen. Ik ben hopeloos invalide — zit ieder jaar ruim acht maanden op mijn ziekenstoel zonder eens buiten te komen — en voor *mij* is het een ware weldaad u te mogen verhalen van het eens genotene. Het is mij alsof ik er dan met u rondwandel.

Zoo wil ik u dan nu eens medenemen voor een tocht door het minder grootsche dan wel uitermate liefelijke Obwalden, een gebied, dat ik in mijn leven nu zonder éénige overdrijving toch ten minste 30 maal bezocht heb onder alle mogelijke omstandigheden, te voet, per trein, auto, bij dag en nacht, winter en zomer, ja, ik ben er zelfs per vliegtuig van de Swissair overheen gevlogen.

Ik moet toegeven dat de meeste Hollanders er minder bekend zullen zijn, en

De bijzonder liefelijke Sarnersee met de Wetterhorngroep.

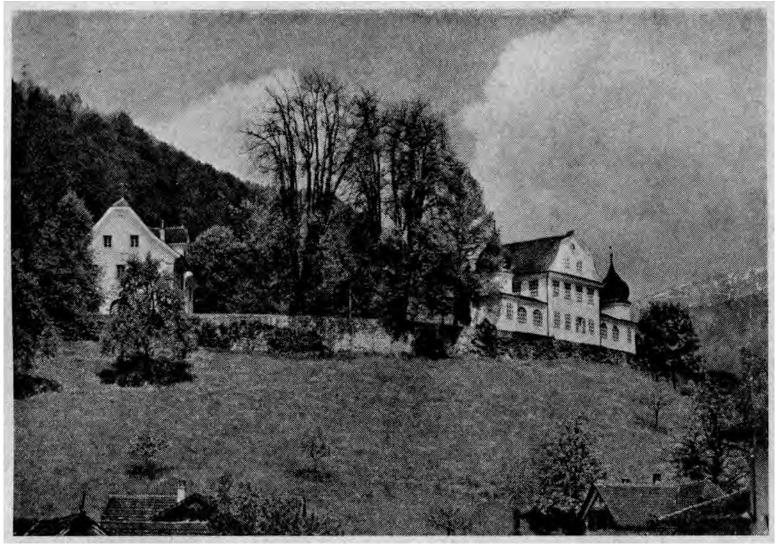

Gezicht op „Landenberg" nabij Sarnen.

er zonder meer doorgespoord zullen zijn zonder er de aandacht aan te wijden. Dat was dan een *groote* fout.

Het gebied van Obwalden nu ligt tusschen het Pilatus en het Brünig massief. Het bestaat eigenlijk in hoofdzaak uit één breed dal van buitengewone bekoring dat bespoeld wordt door een drietal meren, n.l. door een uitlooper van het Meer van Luzern, aan de voet van de Pilatus, de bijzonder liefelijke en vrij groote Sarner See en ten slotte de wellicht meer bekende en hooger gelegen Lungern See.

Zooals ik u reeds zeide wordt het dal ten Noorden afgesloten door het Brünig massief, bij ons Hollanders veel bekend door reizen over de Brünig naar het Berner Oberland. In het Zuiden wordt Obwalden begrensd door het grillige Pilatus massief en ten deele door de Stanserhorn. Aan beide zijden wordt het dal ingesloten door hooge en ten deele nog besneeuwde bergruggen die in zachte glooiïngen afdalen. Van daar dat het klimaat buitengewoon gunstig is en de plantengroei bijzonder weelderig. Liefelijk steekt het blauwgroene water van de meren af tegen de zachtgroene berghellingen en zeer bevallige stadjes en dorpen, die zich er ten deele in spiegelen. Langs de oevers zijn

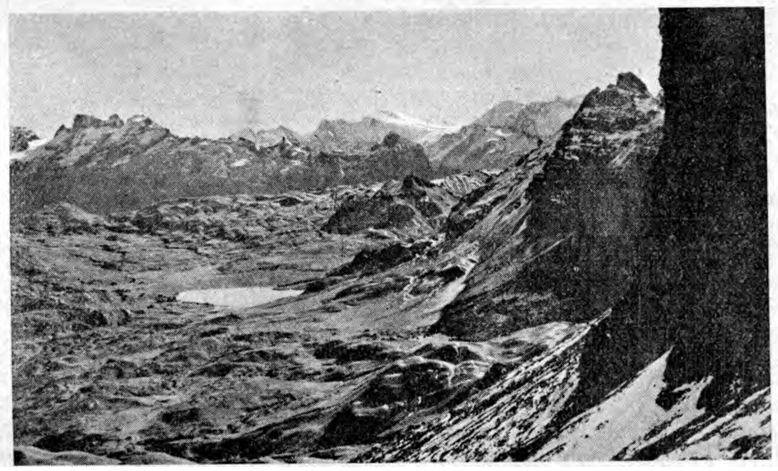

Panorama van het heerlijk gelegen Melchsee-Frutt op ruim 1900 meter hoogte.

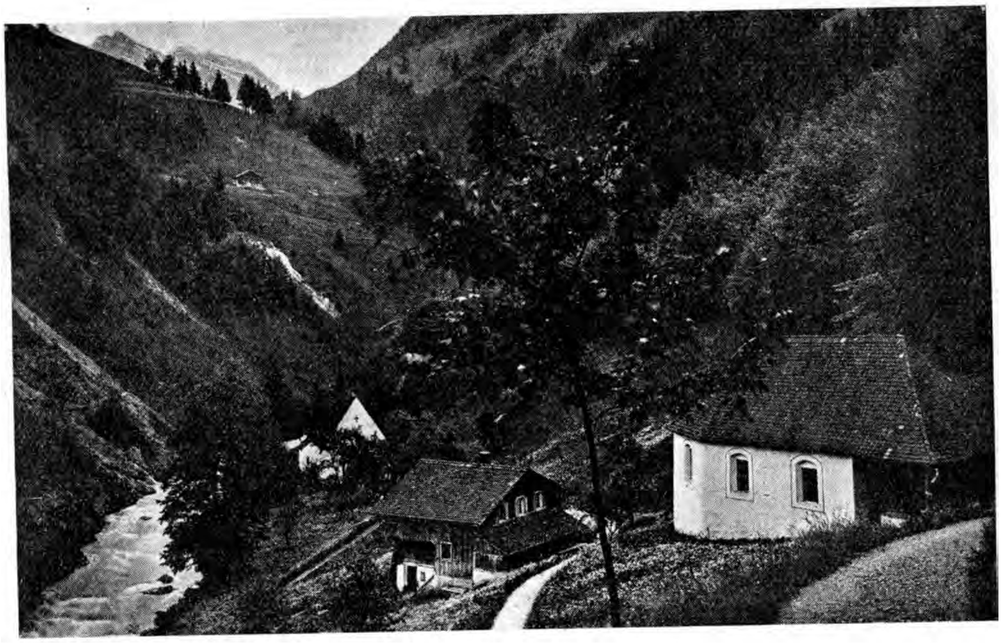

Het pelgrimsoord „Bruder Klaus Kapelle" nabij het mooie Flüeli-Ranft op 748 M. hoogte.

in de nabijheid van de steden en dorpen zeer mooie seepromenaden aangelegd waar men verrukkelijke wandelingen kan maken of zich aangenaam verpoozen. Waarom blijft men in deze streken niet eens eenigen tijd over in plaats van er altijd maar weer langs te jakkeren met de Brünig Baan, terwijl landschapsschoon en natuurgenot in de onmiddellijke nabijheid voor het grijpen liggen ?

De toegangsweg tot Obwalden uit het Noorden is nog altijd de van ouds bekende Brünigbaan, bij velen bekend. (Luzern—Meiringen, etc.)

Deze Brünigbaan is een der weinige Zwitsersche sporen welke nog niet electrisch is, een zeldzaamheid. Daardoor heeft dit lijntje natuurlijk eenige nadeelen die er aan kleven en toch zal ik het altijd opnieuw voor de Brünigspoor opnemen. Er heerscht nog romantiek en de sfeer van „de goede oude tijden" en waar is dit nu nog het geval ?

De Brünigbaan is in 1888—'89 gebouwd en is tot Giswil een gewone smalspoor. Van daar wordt de bestijging van den Brünigpas (1004 M.) volbracht door ten deele adhesie en ten deele tandradsecties met een maximum stijging van ongeveer 18%. Omhoogsporend moet men, als er plaats is, rechts gaan zitten.

Obwalden heb ik nu ontelbare malen bezocht, vooral in den tijd toen ik in Luzern woonachtig was, doch ook geregeld in latere jaren. Nog verleden jaar en we waren juist voornemens dit voorjaar voor eenige tijd bezoeken te brengen aan het zoo liefelijk stadje Sarnen, Flüeli-Ranft en vooral Melchsee-Frutt, als niet deze onmenschelijke oorlog roet in het eten was komen werpen. Doch houden we goede moed. Ook toen de wereldoorlog uitbrak vertoefde ik in mijn geliefde bergen temidden van Gods wonderen en wie weet wat er nu nog voor ons weggelegd is. In Obwalden heb ik de meest avontuurlijke wandeltochten gemaakt. Zoo ben ik b.v. eens in den laten avond met mijn trouwe hond met het laatste treintje van Luzern tot Giswil gegaan en van daar gewandeld in een prachtigen maannacht tot op de Brünig om bij zonsopgang op het Brienzer Rothorn te zijn. Hoe fantastisch was die tocht langs de groene Lungernsee met Lungern in diepe rust en de mooie statige kerk als nachtwacht. Hoe glorieus was de zonsopgang op het Rothorn en het machtige panorama van de Berner Alpen.

Dan weer ben ik te Kerns-Kägiswil uitgestapt en vandaar langs het voetpad gewandeld naar het buitengewoon liefelijk gelegene Hotel Nünalphorn te Flüeli-Ranft nabij de beroemde kapel van Bruder Klaus (het pelgrimsoord waar eens Nikolaus von der Flue). Flüeli-Ranft is een allerverrukkelijkst vacantieoord voor langeren tijd dat ik aan iedereen ten zéérste kan aanbevelen.

Andere malen heb ik mijn wandelingen weer uitgestrekt voorbij dit wondermooie oord tot Melchtal-Dorf, en vandaar heb ik soms ook al nachtelijke pasovergangen gemaakt over den Storegg- en Juchlipas naar Wolfenschiessen—Engelberg. Alle overheerlijke herinneringen, waarop ik nu langen tijd kan teeren in deze droeve tijden.

Het groote dal van Obwalden heeft eigenlijk maar één zijdal dat de moeite waard is en wel het dal van de Melch-Aa, (Melchtal) doch dit *is* dan ook de moeite waard en verdient door ieder bezocht te worden die de schoonheden van Zwitserland wenscht te kennen op zoodanige wijze dat hij er over oordeelen kan.

„Doing Switzerland" op zijn Amerikaansch is voor mij niets waard. *Ik* heb in Zwitserland geleefd en genoten. Voor mij zijn de wonderen der schepping een overgroote genieting, ja openbaring en de kleine bedragen die ik hierin heb belegd hebben voor mij de beste rente opgebracht die men ooit, van welke onderneming ook, kan verwachten.

C. VENING

Vorstbestrijders

MOBILISATIE-FLITS

De hoeve van Landman ligt wat eenlijk tussen de velden. Op zij staat een stal, scheefgezakt, en een hooischelf, die pas werd volgeperst. Wat perenbomen, waaraan de vruchten gaan kleuren, werpen schaduw om 't huis. Nog aarzelend vertoont Aurora zich aan de kimme. Haar licht gluurt bleek door een wolkendek heen. Maar op de hoeve is 't leven ontwaakt. In de stilte is Albrecht naar buiten gegaan. Hij melkt de roodbonte koe, Mieke. Dan streelt hij haar kop. Hij blikt haar diep in de goedige ogen, en praat: Wanneer zal ik je weer melken, Mieke? En hoe komt 'et nou verder goed op het land?

Miekes tong likt zijn hand. Ze zwaait met haar staart en loeit ook nog wat.

„Jij weet het ook niet," zegt Albrecht. Hij neemt de melkemmer op en neemt afscheid van 't land. 't Ligt zo wijd om hem heen, en dat ruime heeft hij nog nodig. Voor 't keukenraam ziet hij zijn Vader, in diepe gedachten verzonken.

„De mobilisatie heeft me toch overvallen, 't is wat te zeggen, Fred en Albrecht straks allebei weg..."

Fred heeft zijn eigen gezin. Maar hij werkt nog bij Landman. En knechts zijn er nu moeilijker dan enkele weken geleden te huren. Albrecht zet de melk in 't achterhuis neer. Hij trekt in een zijvertrekje zijn militaire uitrusting aan.

„Wat opstaan betreft, zullen ze in 't leger geen last met me hebben. 'k Ben aan een vroege reveille gewoon. Als ik maar niet in een gat weggestopt word. Net als boer Bulten in '14. Die was mensenschuw, toen hij na drie jaar terug kwam. 't Is al even erg, dat we 't land juist nú in de steek moeten laten, om 't Land te helpen," grinnikt Albrecht.

De boerin onderbreekt Albrechts alleenspraak. Ze gluurt om een hoekje der kamer.

„Fred komt je toch halen?"

„Ja, hij zal dalijk wel hier zijn..."

De boerin aarzelt nog even. Maar geforceerd-luchtig fluit Albrecht nu: It is a long way, to Tipperary... Hij trekt de beenwindsels nog strakker aan. Zijn Moeder schuifelt weer naar de keuken. Daar zet zij thee en brood voor hem klaar.

„Was 't afscheid maar achter de rug," prevelt Albrecht. Hij komt ook in de keuken. Bij 't raam praat zijn Vader: „We zitten er lelijk mee, jong, met die mobilisatie. De vrachtauto is ook opgevorderd. Hoe 't straks nou zal gaan?"

„Daar heb 'k ook al over gedocht. Weet je wat, Vader, je vraagt bij Evers de schuit maar. 't Is wel wat meer romslomp. We bennen zo an de auto gewend. Maar je redt je er in elk geval mee," zegt Albrecht. Hij propt zijn mond haastig vol, maar 't brood schiet traag weg.

„'t Zal zo wel moeten. Veel zinnigheid heb 'k anders niet in de schuit. Wij rijen met de auto vlak voor 't veilingsgebouw," zegt de boer. Hij schuift de pet wat terug en tuurt weer uit 't raam. De zon rijst nu blikkerend over het land, waarop ginter wijd de groenten op 't opladen wachten.

„Wil je nog thee?" vraagt de boerin zacht aan haar zoon. Albrecht houdt zijn kopje boven 't blad, waarop 't theelichtje flakkert.

„De eerste dagen zul je me zo niet intappen, Moeder..."

„Nee, 't zal vreemd zijn, jullie allebei weg..."

„Maar zo gauw 't kan, komt een van ons als de wind weer naar huis. Ze zullen wel wijzer zijn en niet vechten," zegt Albrecht.

Landman rijst op uit zijn zorgstoel. Fred nadert, gepakt en gezakt. De boer stoot de keukendeur verder open. Z'n rode sokvoeten schieten rap in de klompen. Maar hij bedenkt zich. Hij wacht tot de soldaat op het erf stapt. 't Gemoed schiet den boer vol. Dreigende oorlog... twee jongens van huis... en hij kan ze juist nú zo slecht missen. Deze vruchtbare zomer belooft hem van de vorstschade, in de strenge winter geleden, iets te vergoeden. Nu zal hij weer alle zeilen bij moeten zetten om tegen de mobilisatieklip niet te pletter te slaan.

„Mogge Vader. Albrecht reisvaardig?" vraagt Fred.

„Ja jongen, kom verder. Hoe is Dien er nou onder, dat je van huis moet?"

„Dien houdt zich flink. Dat wil de Koningin ommers graag? Je kunt er met lammenteeren ook niks aan doen. En Dien moet er straks ook op uit, voor de kostwinnaarsvergoeding. Je hebt als burgers

over alles goed praten. Maar als de nood an den man komt, moet een mens zich maar schikken..."

Voor 't vroege morgenuur vindt Fred deze redenatie vrij lang. Hij schuift zijn Vader zachtjes opzij, en stapt in de keuken.

„Zo Moeder, kom 'k nog op tijd voor een bakje? Mogge broer, je slaat in je pakkie weer een kranig figuur."

„En jij barst er uit. Je mag je wel direct voor een ruimer jasje gaan melden," zegt Albrecht. Lachend giet Fred de thee op zijn schoteltje uit. Zij praten weer over de schuit. De boerin schuift wat appels en peren op tafel.

„Die kommen misschien nog van pas onderweg..."

Dan hangt het zwijgen beklemmend onder de balken. Landman's verweerde handen plukken nerveus aan 't bont boezeroen.

„Er is nog wel tijd voor een kapitteltje lezen," zegt de boer schor. Want 't is toch niet goed, dat hij de jongens laat gaan, terwijl hij van eigen zorgen zo vol is.

Fred reikt hem 't Boek toe. De Bijbel valt bij een veelgelezen plaats open. Landman schraapt diep zijn keel.

„Psalm 46 zullen we lezen..."

„Vaders lievelingspsalm," weten de jongens. Zij kennen zijn stem-intonaties bij bijna elk vers.

„De Here der heirscharen is met ons, de God Jakobs is ons een hoog vertrek, sela..." klinkt het tot tweemaal toe in de keuken. De boer leest dat àndere ook: Komt, aanschouwt de daden des Heren, Die verwoestingen op aarde aanricht......

Nu dreigt die verwoesting opnieuw. Maar de boer wentelt zijn zorg weer op God af. Hij bidt, om gena en vergeving, voor zijn gezin en de wereld.

„'t Wordt jullie tijd, jongens," zegt hij dan kalmer. Albrecht staat op. Hij wil nog langs Nan van der Hoog gaan. Zij zal de laatste zijn, die hij straks groet. Die twee zijn 't in stilte met elkaar eens. Maar ze spreken nog niet over liefde. Eerst maar eens zien, wat de tijd verder brengt. De boerin smoort hem nu haast in haar omhelzing. Dan komt Fred aan de beurt.

„Dag Moeder... Dien komt wel helpen..."

Ze drukken de vereelte hand van hun Vader. Vooral niet te week worden...... nu......

De boer en zijn vrouw blikken met betraande ogen de vertrekkenden na.

„Heer, breng ze in vrede bij ons terug," bidden zij stil.

De morgen is bijna tot aan de middag gekomen. Landman laadt het geleende schuitje vol groenten. Laag ligt de ijzeren schuit in de sloot. Landmans gedachten zijn er vanmorgen niet al te vast bij. De zon brandt in zijn hals, die haast niet bruiner kan worden. Aan de overkant van de sloot scharrelt Evers wat op het veld. Anders werkt hij zo hard niet. Dan knappen zijn twee knechts het wel op. Maar zij zijn ook onder de wapens geroepen.

„'k Zal zelf weer poot aan moeten spelen," zucht Evers. Hij rust puffende uit. Dan ziet hij Landman, die met een volle mand wortelen weer op de schuit springt. Maar wat is dat nu?

„Wat doet de kerel raar. Zakt ie nou van narigheid door z'n knieën, of..."

Evers vraagt verder niet. Hij rent naar de sloot. Met één sprong staat hij ook op de schuit. Die wiegelt sterker.

„Gelukkig... Landman ligt er niet naast. Maar hij schijnt lelijk weggekomen te zijn..."

Landman jammert en kreunt. Zijn rechterarm bungelt slap langs zijn lijf. Evers betast hem voorzichtig.

„Wat scheelt er aan, maat?

„Pijn..." kreunt de ander.

„'k Veronderstel dat de arm is gebroken. Met je rechtervoet is 't ook al niet pluis. Dat is wat... zo'n ongeluk op een dag als vandaag..." zegt Evers hoofdschuddend. Zijn ogen meten de afstand naar de hoeve van Landmans.

„'t Is voor een mens, die kreupel moet lopen, wel een klein half uur gaans. Hé Landman... je raakt toch niet buiten westen? Zeg es, wat er an schort. Je kunt hier zo toch niet blijven," praat Evers.

„Pijn... breng me... naar huis," steunt de ander.

„Dat 's gauwer gezegd dan gedaan. Kun je hier efkes stil blijven liggen? Dan ga ik de vrouw en den dokter waarschuwen, Landman..."

„'t Is goed," zegt Landman, nog steunend. De wereld draait voor zijn ogen. Z'n fiets ligt aan de slootkant. Evers spurt er op weg. Spoedig bereikt hij de hoeve. De boerin is net bij de kippen geweest. Hijgend hangt Evers half op de fiets. 't Valt hem zwaar, dat hij juist hier een

Jobsbode zijn moet. De boerin denkt, dat hij over 't schuitje komt praten.

„'t Is toch nog geen twaalf, Evers? 'k Ben vanmorgen krek zo van slag als een klok. Landman loopt ook te suffen. Hij is hier niet eens om koffie geweest..."

„Ik kom van je man," zegt Evers kuchend. Zijn houding wekt plots een vage onrust in de boerin.

„Is er wat met hem?"

„Zet de zorgstoel maar voor hem gereed. 't Kan best 'beuren, dat je man voorlopig ook buiten werk is gesteld..."

In 't kort vertelt Evers, wat er op de schuit is voorgevallen. Dan spurt hij weg, naar den dokter. De boerin gaat verslagen in huis.

„Ook dit er nog bij?" denkt ze bedrukt. Werktuigelijk schudt zij de kussens van de zorgstoel wat luchtiger op. De Bijbel ligt nog op tafel. Tweemaal heeft haar man vanmorgen gelezen:

De Here der heirscharen is met ons, de God Jacobs is ons een hoog vertrek....

Diep zucht de boerin. Ze blikt naar de blauwende hemel. Die lijkt nu zo hoog... dat vertrek onbereikbaar geworden...

De ziekenauto wacht bij de schuit. De dokter buigt zich over den nog kreunenden boer heen. Hij bevestigd de diagnose van Evers.

„De rechterarm is gebroken, de voet lelijk verstuikt."

Op een berrie wordt de boer behoedzaam in de auto gedragen. Hij is nog versuft van de pijn. Hij weet ook niet meer precies hoe het ongeluk is gebeurd. Misschien heeft hij bij 't werken teveel over de toestand gepiekerd.

Voor de hoeve stopt de chauffeur. De boerin rijdt naar 't ziekenhuis mee. Ogenschijnlijk heeft zij haar kalmte herwonnen. Haar hand streelt 't vertrokken gezicht van haar man.

„Heb je veel pijn?" vraagt ze zacht.

„Nog al. Daar lig ik nou, vrouw. Dat mosten de jongens es weten..."

„'t Is beter zo, Harm. Ze hebben vandaag toch al genoeg. Hoe is het gekomen?" vraagt de boerin. Landman zoekt er weer naar, waarmee zijn gedachten zijn bezig geweest, toen hij met de mand kwam te vallen. Een zonnestraal glijdt in de auto. En plots herinnert Landman het zich. Dit heeft hij gedacht: Ook deze dag is zo schoon. En de mensen durven niet recht blijde te zijn. Gods oordelen gaan over de wereld...

De arm is gezet, de voet stevig gezwachteld. Landman ligt in zijn zorgstoel. Hij tuurt naar 't geblakerde land, dat zijn terugkomst vruchteloos wacht. Hij kan de groenten niet veilen, zal hier wel weken zo machteloos liggen. Heeft hij 't vanmorgen niet te stoutmoedig gelezen: De Here der heirscharen is met ons, de God Jacobs is ons een hoog vertrek? Hij kan nu beter met Gideon zeggen: Zo de Here met ons is, waarom is ons dit alles dan wedervaren?

Mieke loeit klagend, als de boerin haar komt melken. 't Is ook al laat. In 't achterhuis schuurt de boerin dan blikken en emmers. Ze let ook op de weg.

„Dien stapt hier wel af, als zij van de kostwinnaarsvergoeding werk heeft gemaakt," prevelt ze. Een kwartiertje later komt Dien, helblond, en met een hoogrode kleur nu. De boerin licht haar over 't ongeval in. Dan gaan ze naar Landman. 't Omzwachtelde gips, dat de arm stijf omsluit, plekt wit op de stoel.

„Daar nou, Vader, dat kon je nou niet ongelukkiger hebben getroffen," beklaagt Dien den boer.

„Ja, 't is je wat, kind. 'k Ben minstens zes weken mooi met die arm. En hoe is 't jou gegaan, Dien?"

„Met de duiten komt 't wel in orde. 'k Moet zeggen: de ambtenaren waren heel voorkomend voor ons. Zeg Vader, zal 'k nou straks es proberen, of 'k een knechtje voor je kan vinden? 't Werk moet toch 'beuren," zegt Dien resoluut.

„'k Denk, dat 't vergeefse moeite is, kind. Toe, stop es een pijpje voor me. Vandaag vergeet ik het roken..."

Dien vult de doorgebrande pijpekop met tabak. Met de linkerhand duwt Landmans de steel tussen zijn tanden. Met de linkerhand strijkt hij ook een vlammetje aan.

„'k Moet niet al te afhankelijk worden..."

„Zou er nou niet een van de jongens thuis kunnen komen?" vraagt Dien.

„Dat zal niet zo gauw gaan, als de mobilisatie lang duurt..."

Zwijgend drinken ze thee. De onzekere toekomst drukt hun gedachten terneer.

„Daar komt Evers," zegt Dien dan. Zij schuift een stoel voor den boer bij. Hij wist zich 't zweet van 't warme gezicht.

„G'n middag, samen. Nou Landman, je leit er een stuk beter bij dan vanmorgen. Hoe gaat 'et nou, kerel?"

„De pijnen bennen beter te dragen. Maar nou ben 'k over 't land zo in zorg..."

„Dat moet je niet zijn. 't Houdt je genezing maar tegen. En nou j'er toch over praat: Ik was zo astrant, om je groenten te veilen. Vertel nou ook maar es, wat er verder 't eerst uit de grond mot. Dan zal ik dat met een paar lui wel zien te relen..."

„Maar Evers... je zit nou zelf zonder volk..."

„Ik kan nog twee armen gebruiken. En dan... in mobilisatietijd moeten de mensen elkander maar helpen..."

„Dat is fideel," zegt Landman ontroerd. Evers neemt een pak zorg voor hem af.

„Ik trek er toch op uit, of 'k volk huren kan," zegt Dien.

„En als je een mannetje teveel tegenkomt, stuur je 't naar mij, Dien," zegt Evers.

„Best boer. Nou Vader, 't goeie..."

Op 't erf praat Dien nog met de boerin.

„Morgen kom 'k Mieke wel melken. Schrijft u 't vanavond ook aan de jongens?"

„'k Hoop 'et te doen, Dien. Kind, wat is 'et nog warm..."

Een kerkklok klept in de verte. De boerin vouwt de handen, als bidt zij stil mee. De hemel lijkt niet meer zo hoog en ver als vanmorgen. Ook Dien staat in gepeinzen verzonken. „Waar Fred nu zal zijn?" murmelt ze.

Nog steeds ligt Landman in de zorgstoel voor 't raam. Hij oefent wel met de voet, maar 't wil nog niet best. De mobilisatie duurt al een week. 't Is vreselijk nieuws, wat ook Landman door de radio hoort. Maar 't marcheert op het land, of hij er met de jongens zelf bij is. Evers heeft er weer een paar daggelders bij. Hij doet wat hij kan, om de schade vóór Landman tot een minimum te beperken. Dien helpt ook elke dag op de hoeve. De volgende week komt er een roodharig knechtje. Veel zinnigheid had hij eerst niet, want hij woont twee dorpen verder. En, na 't eerste, korte berichtje komt er taal noch teeken meer van de jongens.

„Daar snap ik niks van. 'k Heb toch 't goeie adres op m'n brieven gepend," moppert Dien.

„Je moet denken: Iedereen schrijft nou aan familie, die onder dienst is. Maar 't hindert mij ook, dat de jongens 't van Vader misschien nog niet weten. Als 't ernstiger was, hadden we 't door de radio om laten roepen," zegt de boerin.

Eindelijk brengt de post Dien een schrijven van Fred. Tweemaal werd hij overgeplaatst, en er is nog geen kijk op verlof.

„Dat dacht ik wel," zegt de boerin.

„Misschien heeft Albrecht meer kans," zegt Dien. Landman aanvaardt het berustend, dat hij vooreerst van de hulp der jongens verstoken zal zijn. In deze dagen denkt hij veel na. Hij heeft er de tijd voor. Dikwijls leest hij ook in het Boek. Op een middag ziet Dien, dat hij de Apocalypse weer heeft opengeslagen. Over zijn schouder leest zij zacht mee:

En ik zag uit de zee een beest opkomen, hebbende zeven hoofden en tien hoornen...

Dien huivert, hoewel het nog warm is.

„'t Valt niks mee, Vader, als je 't meemaakt, dat oordeelsprofetieën worden vervuld..."

„Nee kind. Wee, wee, ze is gevallen, de grote stad, las ik zoeven. Hoe vaak zullen we dat wee in onze tijd moeten horen?" zegt Landman. Hij staart even ver weg, als in visioenen gevangen. Dan zegt hij, en zijn stem klinkt vertrouwend: Het Lam is een Here der Heren, een Koning der Koningen, en Het zal overwinnen...

„Maar wij moeten eerst nog door de donkerheid heen," fluistert Dien.

„God zal ons helpen, in 't aanbreken van de morgenstond, kind. We moeten Hem in Zijn gerichten billijken, Dien. Dan is de God Jakobs... ook nu... ons hoog vertrek..." zegt de boer. Hij glimlacht. Klein komen hem zijn eerste zorgen nu voor. Hij blikt naar de hemel, die de velden blauw overkoepelt. Zoeven hebben de nieuwsberichten uit Polen in de keuken gegonsd.

„Bloed en vuur en rookdamp zijn ons voor de laatste tijden voorspeld. Maar 't komt heel anders, dan ik 't mij als jongen soms heb gedacht," zegt Landman zacht.

Bij de overweg verlaat een jonge soldaat het lokaaltje. Hij slaat een zijweggetje af, dat naar de kleine boerderij van Van der Hoog voert.

„It is a long way, to Tipperary," fluit de soldaat. Dan veranderd het melodietje in dat van Sarie Marais...

Onder de verkleurende linde, háár groen doornenboom, zoomt Nan theedoeken om. Ze zet lusjes er aan, en denkt aan Albrecht. Waar zou hij nu zijn?

„Nan..." roept een lachende stem. Blozend springt Nan uit het stoeltje.

„Albrecht... jij hier?"

„Ja, tof hè, dat 'k al zo gauw verlof heb. En jij bent de eerste bij wie ik kom..."

Verder spreekt Albrecht niet over liefde. Eerst maar eens zien wat de tijd brengt. Maar de liefde blinkt toch in zijn ogen. Genegen kijkt Nan naar den gebruinden soldaat.

„Wat hebben ze me in een gat weggestopt, Nan. 'k Heb sloten en mitrailleursnesten gegraven. Zelf soms uren in zo'n kuil moeten liggen. En de veldpost bracht maar niks voor me mee."

„Weet je 't dan nog niet van je Vader?" schrikt Nan op.

„Van Vader? Wat is er dan, Nan?"

Nan doet hem 't relaas van 't ongeval op de schuit.

„Sjonge... Nou, meidje, dan moet ik vlug vort. Vanavond kom 'k nog wel eens buurten..."

Gezwind zwaait Albrecht af.

„Vader... hoe zal hij zich hieronder houden?" denkt Albrecht. Met iets van schroom stapt hij het erf op. Geen levend wezen begroet hem. Zijn Moeder en Dien zijn bij Mieke. Voor 't keukenraam sluimert de boer. Zijn voeten zijn op een mattenstoel uitgestrekt. Albrecht blikt stil op hem neer. De mond glimlacht even. Bezonken-ernstig is dan weer Landmans gelaat. Op tafel ligt het Boek nog opengeslagen. Een drang, om te weten wat z'n Vader 't laatst heeft gelezen, bevangt Albrecht eensklaps. Hij sluipt op zijn tenen naar binnen. In zijn ogen komt iets beschroomds. Alsof hij een heiligdom binnengaat, zo buigt Albrecht zich over 't Boek. Enkele verzen ziet hij vet onderstreept.

„De Heere der heirscharen is met ons, de God Jakobs is ons een hoog vertrek. Sela."

Albert doet zacht enkele stappen terug.

„Vaders lievelingspsalm... óók in mobilisatie," zegt hij ontroerd.

ANNIE VREELAND

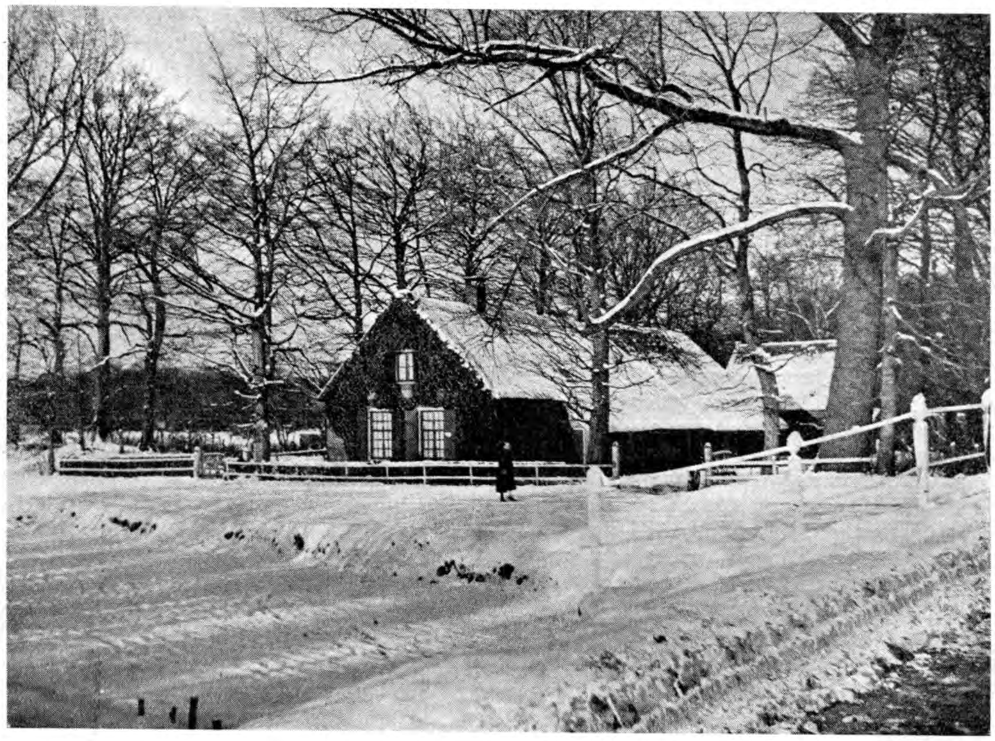

PAPAVERS

SCHILDERIJ VAN PROF. EDWARD GRÜTZNER

RUSSISCHE EMIGRANTEN

De roode storm, die in October 1917 over Rusland woedde en het vermolmde tsaren-regime wegvaagde, heeft tal van Russen, die onder de nieuwe heerschers niet konden of wilden leven, over de grens gedreven en in den vreemde verstrooid. Hun aantal wordt geschat op ongeveer 2½ millioen, waarvan de meesten (1 millioen) zich in Polen vestigden, anderen in Duitschland (560.000), Frankrijk (175.000), de Balkanstaten (150.000), Engeland (15.000), enz. Ten onrechte wordt vaak gemeend, dat deze uitgewekenen voornamelijk aanhangers van Nicolaas II waren. Zelfs zij, die zich monarchisten noemden waren lang niet allen bewonderaars van den zwakken en besluiteloozen tsaar, aan wiens ongeschiktheid voor het keizerschap het voor een belangrijk deel te wijten was, dat het leven van zijn gezin en daarmee dat van de dynastie zulk een bloedig einde nam.

Onder hen, die zich naar het buitenland begaven, om daar, opnieuw vereenigd, den strijd voor hun denkbeelden voort te zetten, waren menschen, voor wie om zeer verschillende redenen in het bolsjewistische Rusland geen plaats meer was. Zoo b.v. de soldaten van het „witte" leger, die, na de nederlaag van Koltsjak in Siberië, naar China uitweken en een belangrijk deel van de 300.000 daar gevestigde emigranten uitmaken. Verder waren er sociaal-revolutionnairen, waarvan Kerensky, de vroegere premier, een der leiders was, die in Parijs en Praag hun voornaamste centra hadden. De mensjewiki, een andere socialistische groep, gaf in Berlijn een eigen dag- en weekblad uit. De nationalisten uit Georgië en de Oekraine zetelden voornamelijk te Parijs, waar hun actie gesteund werd door petroleummagnaten, die belang hadden bij de zelfstandigheid van die gebieden, later ook door de Duitsche regeering. Ook in Nederland leeft een aantal Russische emigranten en bestaan hier en daar gemeenten van de Grieksch-Orthodoxe kerk.

Een merkwaardige strooming is die van de z.g. Eurasiërs, die Rusland willen bevrijden van westersche invloeden en de Orthodoxe kerk als de eenig ware beschouwen, waartoe alle Oostersche volken zich tenslotte zullen moeten bekeeren. Zij beschouwen zich als de toekomstige heerschers van Rusland, veroordeelen de democratie, die zij als een uiting van Westersche degeneratie zien, en willen daarvoor in de plaats stellen een „ideocratische dictatuur", waarvan de leiders gekozen worden uit een door selectie gevormde regeerende klasse. Hun leerstellingen vertoonen op veel punten overeenkomst met die der bolsjewisten, al willen de Eurasiërs de opperste macht in handen leggen van een tsaar *).

De monarchisten vormen een groep, waarvan de leden over de geheele wereld verspreid zijn en waartoe vooral voormalige generaals, hooge ambtenaren, enz. behooren. In 1921 organiseerden zij een congres in Reichenhall (Beieren), waar voornamelijk dynastieke aangelegenheden besproken werden. Het feit dat er drie troonpretendenten waren, die elk hun aanhangers hadden, was oorzaak van een noodlottige verdeeldheid, waardoor er van de monarchisten geen krachtige invloed kon uitgaan. Ten eerste was er een oom van tsaar Nicolaas II, Nikolai Nikolajewitsj, voormalig legeraanvoerder, die getrouwd was met Anastasia van Montenegro. Hij stierf te Antibes in 1929. Vervolgens grootvorst Dmitri Pawlowitsj, neef van den tsaar, gehuwd met Alexandra van Griekenland. Hij is vooral bekend geworden, doordat hij met prins Joessoepoff en enkele anderen betrokken was bij de moord op Raspoutin. De derde, die aanspraken op den troon deed gelden, was grootvorst Kyrill Wladimirowitsj, een zeer grillige en luidruchtige persoonlijkheid, die om zijn bolsjewistische sympathieën de „sowjettsaar" werd genoemd. Zelfs nog in het oude Rusland demonstreerde hij zijn gevoelens, door zich met een rood lintje in het knoopsgat op straat te vertoonen. Later, toen hij op een landgoed in Frankrijk woonde, liet hij zich tot keizer van Rusland uitroepen, ofschoon hij vroeger reeds voor zichzelf en zijn kinderen afstand had gedaan van alle rechten. Hij was gehuwd met Victoria Melita van Saksen—Coburg

---

*) Zie ook het artikel van Dr. Boris Raptschinsky „De Eurasiërs en hun leer" in „Vragen des tijds" van Juli—Aug. '29.

en had drie kinderen: Maria, Kyra (die met prins Louis Ferdinand van Pruisen is getrouwd) en een zoon Wladimir, die na den dood van zijn vader (October 1938) troonpretendent werd, en in een plechtige bijeenkomst van Wit-Russische emigranten in Parijs ook als zoodanig is erkend. Groothertog Wladimir is thans 22 jaar, een breedgeschouderde jongeman met een ernstig, ietwat bol gezicht. Naar hij zelf meent, lijkt hij uiterlijk zeer veel op tsaar Alexander III. Hij woont thans in een bescheiden huis te Saint Briac. Eenigen tijd geleden bracht hij een bezoek aan Berlijn, naar het gerucht wilde, om te onderzoeken in hoeverre men daar bereid was, om een eventueel herstel van de monarchie in Rusland te steunen.

Behalve Wladimir zijn er nog andere telgen van de Romanow-dynastie, die rechten zouden kunnen doen gelden, b.v. de kinderen van grootvorstin Xenia Alexandrowna (zuster van Nikolaas II) en grootvorst Alexander Michaelowitsj. Daarnaast bestaat er, naar uit onlangs gevonden archiefstukken blijkt, nog een oudere tak van het oorspronkelijke geslacht Romanow (de zich Romanow noemende keizersfamilie, waarvan Nicolaas II de laatste regeerende vertegenwoordiger was, heet eigenlijk von Holstein-Gottorp), n.l. afstammelingen van tsaar Iwan VI, (die slechts één jaar, van 1740 tot 1741 regeerde) waarvan er enkelen in Nederland wonen.

Het antwoord op de vraag, of deze dynastieke rechten nog eens tot gelding gebracht zullen kunnen worden, en velen van de emigranten, door een omwenteling in het Russische staatsbestel, naar hun vaderland zullen kunnen terugkeeren, ligt in de toekomst verborgen. In onze „bewegelijke wereld" kan morgen realiteit zijn, wat heden onwaarschijnlijk lijkt. Eén ding staat echter vast: dat een herstel van het oude Rusland van vóór de revolutie, waarvan sommigen droomen, onmogelijk is. Men kan de 22 jaren Sowjet-bewind niet eenvoudig als een noodlottige vergissing terzijde schuiven en de draad der historie van het keizerrijk weer opvatten, waar zij in 1917 is afgeknapt. In de mentaliteit van het Russische volk hebben zich wijzigingen voltrokken, die b.v. een herleving op groote schaal van het Christendom in zijn Grieksch Orthodoxen vorm onmogelijk maken. Toch bestaat deze kerk nog, ook binnen de Sowjet-Unie, zij het ook minder als een middelpunt van levend geloof, dan wel als een schatkamer van religieuze schoonheid uit een voorbije periode.

GEORG SCHLIMME

ATHANASIUS (II)

Zoo was Athanasius dan door het eervol edict van Constantius weer op de bisschopszetel van Alexandrië hersteld *) en door de gemeente met groote vreugde ontvangen.

De vreugde en de vrede zouden echter niet lang duren. De zwakke Constantius werd de speelbal der Eusebianen, zoo genoemd naar Eusebius van Caesarea, die wel niet een openlijke en algeheele Ariaan was, maar toch min of meer de gevoelens van Arius aanhing. Zij worden Semi-Arianen genoemd, omdat ze ten halve die gevoelens toegedaan waren. Ze zochten onder bedekte termen een soort van compromis, maar een compromis waarbij Christus toch van zijn Godheid beroofd werd en de besluiten aangaande de Drie-eenheid van het concilie van Nicea krachteloos werden. De lijdensgeschiedenis van Athanasius hem door Eusebianen en Arianen aangedaan is te lang om hier in haar geheel te beschrijven. Slechts enkele trekken eruit. Het begon met een vergadering, of soort van synode te Antiochië waar 90 bisschoppen samen waren, en waarin besloten werd dat geen bisschop, door een synode afgezet, weer zijn ambt zou waarnemen, tenzij hij door een gelijke synode van zijn schuld zou zijn ontheven. Aanstonds werd dit toegepast op Athanasius, zijn afzetting werd door de synode bevestigd en een vreemdeling, Gregorius genaamd, in zijn plaats tot bisschop van Alexandrië benoemd. De keizerlijke prefect van Egypte werd gemachtigd om zoo noodig met geweld den nieuw benoemden bisschop op zijn zetel te handhaven. Athanasius moest vluchten en bracht drie jaren van ballingschap in Rome door als smeekeling dat de bisschop van Rome de zaak zou onderzoeken en zou recht spreken. Eindelijk na 3 jaren werd Athanasius door een synode van 50 bisschoppen van Italië onschuldig aan het hem ten laste gelegde verklaard, en zuiver in het geloof bevonden. Keizer Constans, de regeerder van het Westen, riep hierop Athanasius naar het hof te Milaan. De keizer riep de synode van Sardica saam, waar 94 bisschoppen van het Westen en 76 bisschoppen van het Oosten een soort van algemeen concilie voor de geheele Kerk zouden samenstellen. En Athanasius' zaak zouden behandelen. Maar, helaas, de synode verliep spoedig in een door opgewondenheid en bittere debatten uiteengeslagen vergadering. De Aziatische bisschoppen verlieten de vergadering, verzamelden zich elders, buiten het bereik van keizer Constans, en de twee synoden veroordeelden elkander. Athanasius in het Westen beschouwd als een heilige, werd aan de Oostersche kerken voorgesteld als een misdadiger. Gedurende zijn verbanning in het Westen werd Athanasius herhaaldelijk tot een onderhoud met den imperator, Constans toegelaten, wees hem op de schuld van de hovelingen en de Ariaansche prelaten, en wekte hem op tot den ijver van zijn vader Constantijn den Grooten. De keizer verzekerde hem van zijn vast besluit om de troepen en de schatten van het rijk ten dienste van de orthodoxe zaak te stellen en schreef zijn broeder Constantius, regeerder van het Oosten, dat hij, tenzij Constantius toestemde in een onmiddellijke herstelling van Athanasius, hijzelf met een vloot en een leger Athanasius op zijn

---

*) De brief, door keizer Constantijn aan de gemeente van Alexandrië geschreven, luidt in hoofdzaak als volgt:

„Aan uwe heilige gezindheid zijn gewis de gronden niet onbekend, waarom Athanasius, de verkondiger van de heilige geloofsregel, voor eenigen tijd naar Gallië is gezonden. Daar de woede zijner bloeddorstige vijanden zijn hoofd in gevaar bracht, werd tot zijn wegzending besloten, opdat hem niet het ergste overkomen zou Om dit te voorkomen en hem aan de wraak zijner wederpartijders te onttrekken, werd hij aan mij toevertrouwd. Hij heeft dan ook in de stad, waarin ik mij ophield, van het noodige overvloed gehad, hoewel zijn prijzenswaardige gezindheid, door goddelijke hulp ondersteund, de moeilijkheden van een hard leven geringschatte. Reeds onze heer, de Augustus Constantijn, mijn vader, had besloten, hem aan uwe geliefde vroomheid terug te geven. Daar hem echter het lot aller menschen overviel, en hij de ruste ingegaan is voordat hij zijn wensch vervullen kon, zoo geloof ik, het plan mijns vaders zaliger gedachtenis, te moeten uitvoeren.

Gij weet zelve welke achting Athanasius waardig is als hij tot u komt. Het moet u niet verwonderen, dat ik iets voor hem gedaan heb. Want mijn gemoed werd door de voorstelling van uw verlangende liefde naar hem en door de waardigheid van zulk een groot man daartoe bewogen en aangedreven De goddelijke Voorzienigheid behoede ulieden, geliefde broeders."

De verbanning had 2 jaren en 4 maanden geduurd. Het volk stroomde saam toen Athanasius wederkwam, en drukte zijn groote vreugde uit over zijn wederkomst. De kerken waren vol van vrengdebetoon, en dank werd overal den Heere gebracht. Ook de Egyptische bisschoppen en priesters waren in grooten getale naar Alexandrië gekomen, en deelden in de vreugde.

De Arianen, die zijn wederkomst hadden zoeken te verhinderen, zochten hem na eenigen tijd met allerlei valsche beschuldiging van moord en geweld en inhouden van het koren voor de armen, bij den keizer aan te klagen. Deze wees ze echter met verontwaardiging terug. Daarna wisten ze synoden van Arianen saam te roepen, welke Athanasius afzetten, en een Ariaanschen bisschop verkozen in zijn plaats.

bisschopszetel te Alexandrië herstellen zou. Constantius gaf gehoor aan den eisch van zijn broeder en schreef herhaaldelijk aan Athanasius van zijn spijt over het onrecht hem aangedaan, en verzekerde hem van zijn gunst en bescherming. Zoo reisde Athanasius terug naar Alexandrië. In Antiochië ontmoette hij Constantius, die hem met liefde en eerbewijzen ontving, hoewel Athanasius des keizers wensch om in Alexandrië tenminste één kerk aan de Arianen te geven, van de hand wees. Opnieuw werd Athanasius met groote vreugde door de gemeente in Alexandrië ontvangen, en zijn roem ging uit in geheel de Christelijke wereld van Ethiopië tot Brittannië toe. De Aziatische bisschoppen onderwierpen zich geveinsdelijk aan des keizers bevel en aan Athanasius' herstelling.

De spoedig daarop gevolgde dood van Constans door den usurpator Magnentius beroofde Athanasius echter van een machtig bondgenoot. Magnentius, de moordenaar van Constans, scheen voor een wijl de gunst van den populairen bisschop van Alexandrië te zoeken en zoo deed Constantius in den driejarigen burgeroorlog. Maar toen Magnentius overwonnen was (351) begon Constantius in zijn bescherming van Athanasius te aarzelen. En werd straks zijn felle tegenstander. De Arianen beweerden, dat Athanasius afgezet was door de synode van Tirus, en dus afgezet zou blijven, maar de krachtige ondersteuning van de Westersche kerk deed Constantius de uitvoering van het vonnis uitstellen, daar hij de toestemming der Westersche bisschoppen in de zaak begeerde. Gedurende 2 jaren lang werd de zaak in onderscheidene synoden behandeld. Eindelijk op de synode van Milaan waar meer dan 300 bisschoppen saam waren, en corruptie en onjuiste voorstellingen en de bewering dat de vrede van de Kerk alleen kon hersteld worden door de afzetting van Athanasius, hun werk deden. De krachtige verdediging van Athanasius' vrienden, hetzij in openbaar debat of in private gesprekken met den keizer, en zijn argument dat de besluiten van de beruchte synode van Tirus reeds lang teniet gedaan waren door de keizerlijke herstelling van Athanasius, konden niet verhinderen, dat de Arianen tenslotte de meerderheid verkregen door dubbelzinnige uitdrukkingen. Athanasius werd nu zoowel door de Oostersche als de Westersche Kerk afgezet. Al de bisschoppen die aan Athanasius' zijde waren moesten eveneens de formule van veroordeeling onderteekenen, of werden eveneens afgezet en verbannen. Daaronder waren de meest vooraanstaande en trouwste bisschoppen als de honderdjarige Hosius van Cordova, Liberius van Rome, aan wien de Kerk zooveel te danken had, de bisschoppen van Trier en Milaan en vele anderen.

Het spreekt vanzelf dat hiermede ook het lot van Athanasius beslist was. Het keizerlijk hof was gedurende 26 maanden bezig hem door allerlei intrigues van zijn zetel te verwijderen. Eindelijk zond Constantius twee van zijn secretarissen om Athanasius zijn banvonnis aan te zeggen. Het was een mondelinge boodschap, daar de keizer blijkbaar vreesde, dat de groote achting en de algemeene aanhang welke Athanasius in de vruchtbare provincie van Egypte genoot, reden tot opstand der bevolking geven zou, wanneer een schriftelijk bevel gezonden werd. Athanasius weigerde afstand van zijn ambt te doen en zoo groot was de liefde der bevolking van Alexandrië dat na een onderhandeling met de populaire leiders besloten werd alle vijandelijkheden op te schorten tot nader bericht van den keizer. De keizer zond nu in het geheim zijn troepen uit Opper Egypte en zijn vloot en zóó kwam het tot een formeele insluiting en belegering van Alexandrië. Eer men het wist, of de poorten der stad kon sluiten, waren de soldaten in het centrum van de stad en hadden zij de voornaamste punten bezet. Te middernacht viel de prefect van Egypte met 5.000 man de kerk aan waar Athanasius en een gedeelte der geestelijkheid een nachtelijken dienst hielden. De deuren der kerk werden opengeworpen en met het zwaard in de hand stormden de soldaten binnen, velen der gemeente doodende. Gedurende 4 maanden woedde zoo de terreur ook in de andere kerk der stad waar de soldaten op dergelijke wijze huis hielden. Het was een plundering van de huizen, onteeren van de nonnen en dooden van bisschoppen en presbyters op groote schaal. Een ander bisschop, een Ariaan, werd op Athanasius' zetel geplaatst. Wat in de hoofdstad Alexandrië plaats greep geschiedde op even scandaleuze wijze in 90 bisschoppelijke steden van Egypte. Constantius keurde dit alles goed, ja, schreef een brief aan

zijn ambtenaren waarbij hij Alexandrië gelukwenschte met de bevrijding van een tiran, die hen door zijn welsprekendheid gevangen hield en gaf bevel den nieuwen Ariaanschen bisschop, door den keizer hoog geprezen, te gehoorzamen. Alle volgelingen van Athanasius werden met den dood bedreigd, welke Athanasius zelf verdiend had, schreef de keizer, maar alleen door zijn vlucht ontkomen was.

Inderdaad als door een wonder was Athanasius ontkomen. Toen de soldaten de kerk binnendrongen en hetzij met pijlen neerschoten of met het zwaard neersloegen, zong Athanasius een van de psalmen Davids, de overwinning Gods over zijn vijanden verheerlijkende.

In het rumoer werd hij onder het volk op de aarde geworpen, verloor het bewustzijn, en hoewel men hem overal zocht, en zeide, dat geen geschenk den keizer aangenamer zou zijn dan het hoofd van Athanasius, vond men hem niet. Later, toen het rumoer ophield, kwam hij weer tot bewustzijn en ontkwam in de duisternis.

Van dit oogenblik af aan verdwijnt Athanasius voor 6 jaren uit het oog van zijn vijanden. Prefecten, ambtenaren, geheele legers werden gebruikt om Athanasius te zoeken. Zelfs schreef de keizer een brief naar de Ethiopische vorsten om Athanasius uit hun land uit te sluiten. Ruime belooningen werden uitgeloofd aan hem die Athanasius, hetzij levend of dood, voor den dag kon brengen. De strengste straffen werden bedreigd aan hen die hem verborgen hielden of beschermden. Athanasius was intusschen verborgen onder de monniken van Opper Egypte, die hun bisschop meer aankleefden, dan dat zij de keizerlijke bevelen vreesden. In de onherbergzame oorden waar deze monniken leefden vond Athanasius een veilig toevlucht, en onderwierp zich aan hun strikste orde. Hij werd hunner een. Hetzij de kloosters lagen op de top van een berg of op een eenzaam eiland in den Nijl, de monniken hielden hem allerwege verborgen, verspreidden zijn geschriften en weerstonden alle gevaar. Als gevaar dreigde, werd de hoorn geblazen en Athanasius naar een andere plaats gebracht. Daar schreef hij en zond hij zijn boodschappen door de monniken tot de getrouw gebleven Christenen. Eerst met den dood van Constantius (361) eindigde zijn verbanning. Toen keerde hij naar Alexandrië terug. Hoewel hij ook toen nog zich verborgen moest houden. Soms was hij verborgen in een drogen regenbak. Of in 't huis van een jonge aanzienlijke dame. Dit duurde nog zes jaren lang.

Het schijnt zelfs, dat Athanasius verborgen onder de monniken en onherkenbaar doordat hij een hunner geworden was, op twee synoden als hoorder tegenwoordig was, waarover zijn zaak of over die van het Niceensch geloof gehandeld werd. Hij getuigt zelf dat hij twee keer synoden *zag*. Als toehoorder moet hij er met de monniken geweest zijn. Onophoudelijk adviseerde hij zijn vrienden, schreef uit de meest verborgen schuilhoeken en kon er zich in verheugen als zijn tegenstanders hoe langer hoe meer geschil onder elkander kregen over hun dubbelzinnige formules. Zijn vele geschriften werden allerwege verspreid en gelezen. Ook zijn niet malsche apologieën aan Constantius. Hij houdt hem voor een zwak vorst te zijn, de moordenaar zijn familie (Constantius had vele leden der keizerlijke familie doen vermoorden), een tiran en antichrist voor de Kerk.

De vervolging van Athanasius en zoovele in het geloof getrouwe en vooraanstaande bisschoppen bracht verontwaardiging en ontevredenheid bij alle Christenen.

Het volk was grootendeels voor Athanasius en het Niceensch geloof. Bovendien achtte het zich kerkrechtelijk te kort gedaan te zijn, daar in plaats van als gewoonte was, zelf zijn eigen bisschop te kiezen, zij nu veelal een tegen hun wil aangestelden bisschop hadden. En een die afweek van het Niceensch geloof. Langzaam verliet het volk de kerk, eerst in Antiochië en straks elders en vergaderde buiten de officiëele kerk. Zangers zongen zoowel op straat als in de Kerk het lied van : Glorie aan den Vader en den Zoon en den H. Geest. Aldus het Niceensch geloof propageerende. Het rijk was in een gedurige onrust en verdeeldheid door de oneenigheid der religieuse partijen. Het volk van Rome koesterde wrok dat hun beminde bisschop Liberius door de hofpartij des nachts met geweld gevangen genomen en buiten de stad gebracht was. En als het hoorde van zijn verbanning naar Tracië, ontstak de woede van het volk en de gemeente zwoer nooit een anderen bisschop te zullen erkennen dan Liberius. Zij wilden met den door Constantius aangestelden bis-

schop (Felix) geen doen hebben. Dit duurde 2 jaren lang. En toen Constantius de stad bezocht werd hij van alle zijden door de Romeinen, die een zekere vrijheid hadden den keizer aan te spreken, lastig gevallen. De vrouwen der senatoren zonden een deputatie naar den keizer, verzoekende herstel van Liberius. De keizer bewonderde den moed dezer aanzienlijke dames en hun trouw aan hun predikant, en stemde ten slotte toe dat beiden, Liberius en Felix, hun gemeenten zouden regeeren. Maar de gedachte van tolerantie van een Ariaansch bisschop was zoover van den geest van dien tijd verwijderd, dat toen het keizerlijk decreet in den circus te Rome werd voorgelezen, de circus weergalmde van de stemmen van diuzenden, roepende: Eén God, één Christus en één bisschop." Constantius vertrok en een bloedige opstand voor het herstel van Liberius volgde. Constantius stemde ten slotte, om erger te voorkomen, toe in de terugroeping van Liberius. De volgelingen van Felix werden door het woedende volk gedood in kerken, op de straat, in publieke baden of in den circus. Zeker, af te keuren, maar een bewijs hoe hoog de toorn van het volk liep. In Constantinopel ging het al niet beter. Vijf malen werd de orthodoxe bisschop verbannen en vijfmaal door het geweld van het volk in eere op zijn zetel hersteld. Tenslotte werd de bisschop door de hofpartij onder vriendelijke woorden naar het paleis gelokt en in het geheim weggevoerd. Een ware burgeroorlog volgde. De bisschop werd in ketenen naar het meest afgelegen deel des rijks gevoerd, in de gevangenis geworpen, daar zonder voedsel gelaten, en eindelijk geworgd. Op bevel van een der voornaamste ministers van Constantius! Ook in Constantinopel werd aan beide zijden een stroom van bloed vergoten, waarbij zelfs de gouverneur der stad door het volk door de straten gesleurd en gedood werd.

Zoo ging het in vele plaatsen van het rijk. Steden werden verbrand en vele inwoners werden gedood.

Het Christendom leed onder dit alles groote schade, de heidenen — steeds nog een groote macht in het rijk — verheugden zich in den onderlingen strijd der Christenen. Geen wonder dan ook dat toen Julianus — een achterneef van Constantius en door hem als regeerder van Gallië aangesteld — dien hij later door naijver over zijn successen zocht te vernederen, door de troepen in Gallië tot Augustus werd uitgeroepen. Tot een veldslag tusschen beide keizers kwam het niet, daar Constantius in het verre Oosten streed tegen de Perzen en op zijn marsch naar het Westen in Klein-Azië door een ziekte aangetast werd en stierf (361).

Julianus, de afvallige, riep de ballingen terug, haatte de Christenen en bevorderde het heidendom. Athanasius keerde zoo ook weer officieel terug naar Alexandrië, en riep een concilie saam (362) dat niet alleen voor Egypte maar voor heel de Kerk groote beteekenis had. Ook wat de uitlegging en verdediging van het Niceensch geloof betreft.

Julianus was scherp van blik genoeg om te zien, dat Athanasius de voornaamste leider der Christenen was. Dus vervolgde hij hem en Athanasius moest weer naar de woestijn vluchten. Toen Jovianus na den dood van Julianus (362) keizer werd, behandelde hij Athanasius met groote achting. Athanasius kon weer naar zijn gemeente terug keeren. Keizer Valens echter vervolgde hem weer, zoodat hij weer naar de woestijn moest vluchten (364). Maar na weinige maanden werd hij door keizer Valerius weer hersteld. En sinds kon hij ongestoord op zijn zetel blijven. Vele Semiarianen hadden zich allengs door hem laten overtuigen en door Athanasius' leiding was de provincie Egypte de meest vreedzame van het rijk. Hoewel Valerius buiten Egypte zoowel Arianen als orthodoxen vervolgde, ontzag hij Athanasius en Egypte. Athanasius stierf in 373 en zag in zijn ouderdom, dat het orthodox geloof waarvoor hij zijn leven gestreden en geleden had, zoo goed als door heel de Kerk aangenomen werd. Weinige jaren later was de overwinning van het Niceensch geloof volkomen.

Athanasius is een held des geloofs en strijder voor de waarheid als de Christelijke Kerk maar weinigen gehad heeft. Zijn trouw aan het beginsel, zijn scherp inzicht, zijn gaven tot ontwikkeling van het geloof en zijn persoonlijke dapperheid zijn buitengewoon geweest. De Kerk mag met dank aan God aan hem gedenken.

J. VAN LONKHUYZEN

DIE TROUWE HOUDT

II

De korte, gezette figuur van Verbraek, handelaar in bouwmaterialen, maakt een zonderlinge indruk, wanneer men den man op zijn gebruikelijke wijze in zijn kantoorstoel ziet zitten. De bovenkant van den rug met de schouderbladen rust tegen de leuning; de dikke, korte beenen steken vooruit naar den vloer en de vleezige handen vouwen zich over den massieven buik.

Natuurlijk staat Verbraek's hoed heel achter op zijn hoofd. Dat is altijd het geval, wanneer er in het kantoor boven het pakhuis zwaar wordt geboomd over de zaken en belangen van de kerk.

De oude dominé Coster is daareven komen oploopen met het een of andere bericht. Maar hij is zijn boodschap al lang vergeten en luistert, de voorarmen steunend op de knieën, de rug gekromd, naar den kerkvoogd tegenover zich. De sigaar in Verbraek's mond wipt ongedurig op en neer; het rookertje van den predikant hangt bijna loodrecht tusschen zijn lippen omlaag en de opkrinkelende wolkjes noodzaken hem, de oogen tot spleetjes te vernauwen. Dat geeft hem iets sluws, wat heelemaal niet past bij zijn goedig oudeheeren gezicht. Twee ramen van de tot kantoor vertimmerde kamer geven uitzicht op het oude haventje, dat drie eeuwen geleden de trots was van een handeldrijvende burgerij. Hun nazaten bewonen nu de tot stadswijk gedegradeerde buurt, slachtoffer van een alweer lang vergeten annexatie. Menig oud geveltje trekt hier bewonderaars, maar het pand, waar de Firma Verbraek zich vestigde, dateert uit de negentiende eeuw en werd juist tien jaar geleden verbouwd.

Jan Stroman zit met zijn rug naar de praters achter het mahonie cylinderbureau van den baas. Hij schrijft facturen, maar zijn aandacht is niet bij de prijzen van cement of tegels. Met verbazing, al raakt hij nu langzamerhand aan dit soort gesprekken wel gewoon, luistert hij naar de discussie der beide mannen, die hij niet ziet.

Een maand zit hij al weer hier, sinds hij slaagde voor z'n boekhoudexamen. Vaders invloed en zakenrelaties hielpen hem aan deze baan. Hij heeft een nieuwe wereld leeren kennen en zijn gezichtskring verbreedt zich sneller dan hij voor mogelijk heeft gehouden en eigenlijk ook aanstonds kan verwerken.

Daar zijn onder meer de gesprekken over kerkelijke zaken en aangelegenheden, waarvan hij bijkans iederen dag de stille getuige is.

Baas Verbraek is, wat men gewoonlijk een vooraanstaand man noemt in den kerkelijken kring; iemand van gezag in de gemeente. Hij heeft tal van vrienden en kennissen en velen hunner komen hier op kantoor af en toe een praatje maken, de onderwerpen van den dag bespreken of hun gemoed luchten. Het ligt voor de hand, dat de kerkelijke onderwerpen dan spoedig het thema worden en, 't moet gezegd worden: 't is een interessant thema.

Jan heeft nooit geweten, dat er op zoo uiteenloopende wijze over de kerk gedacht en gesproken kòn worden. En wat een schakeering van richtingen en stroomingen blijkt er in die ééne Kerk te zijn!

Daar heb je de Gereformeerde-Bonders, de Confessioneelen, de links- en rechts-Ethischen en de Vrijzinnigen. Het schijnt wel, alsof die groepen altijd water en vuur voor elkander zijn. Vooral de rechtzinnigen en de Vrijzinnigen verdragen elkaar slecht. Als ie 't goed begrijpt, betwisten de eersten de laatsten het recht, deel van de Kerk uit te maken. Daar is hier al menig gesprek, pro en contra, over gevoerd!

Maar Verbraek rekent zich toch ook tot de orthodoxen en hij heeft tegen de aanwezigheid der vrijzinnigen in de Kerk blijkbaar weinig in te brengen. Het is niet zoo gemakkelijk, er iets van te begrijpen. Baas Verbraek is een ruimdenkend man. Tenminste, daarvan is hijzelf grondig overtuigd. Op zijn ethische gezindheid, trouwens, op geheel de ethische richting is hij trotsch. De beginselen van zijn kiesvereeniging acht hij onbetwistbaar de heilzaamste voor de kerk en hoewel hij bij elke gelegenheid de ethische principia looft om hun ruimheid van visie, heeft hij toch diep in zijn hart een sterke afkeer van de Confessioneelen en de Gereformeerden. Dat komt telkens tot uiting, wanneer hij over hen spreekt. Dan raakt er iets smalends in zijn stem, dat niet te definieeren valt maar duidelijk hoorbaar is. De oude orthodoxie is bekrompen, zegt hij en hij is

blij, daar met de jaren boven-uit te zijn groeid. Van de bekrompenheid zijner eigen ruimdenkendheid heeft Verbraek geen flauw idee.

Dominee Coster staat moeilijk op. Het aanbod van een tweede sigaar slaat hij af. Wanneer hij op straat geniet van het milde Meizonnetje, schiet hem te binnen, dat hij veel meer toehoorder dan spreker is geweest en zijn oude geheugen laat hem in de steek als hij zich beproeft te herinneren of hij de punten, die hij thuis zoo zorgvuldig noteerde, ook wel werkelijk alle heeft besproken.

In zijn goede jaren is hij een krachtige persoonlijkheid geweest, deze dominé; nú kan hij tegen de beslistheid van menschen als Verbraek niet goed meer op. Vooral na een gesprek als dat van daareven voelt hij zich als was in hun handen.

Enfin, zijn arbeid in deze gemeente loopt ten einde. De voorbereidingen tot de beroeping van zijn opvolger zijn in vollen gang. Nog een paar maanden en dan is het afgeloopen.

— Afgeloopen.

De oude man spreekt het woord bijna hoorbaar uit. Het doet hem zeer, na zooveel jaren van ingespannen arbeid de wapens te moeten neerleggen. Maar hij heeft zijn tijd gehad en dien wèl besteed. Hij weet het. Hij weet ook, dat hij feitelijk buiten de moderne mentaliteit staat en daarom vooral de jonge menschen in de gemeente niet geheel meer begrijpt.

Het meest hindert hem den strijd der richtingen. Met weemoed denkt hij aan den tijd — hoe lang voorbij! — toen hij zelf bij dien strijd nauw betrokken was. Maar met de jaren hebben zijn beschouwingen zich gewijzigd. Verbreedde zijn visie zich of werd hij langzaam aan het strijden zat?

Neen, hij ziet het helder: de richtingen zijn van weinig intrinsiek belang en komen er, in het dagelijksche en practische leven, eigenlijk weinig of in 't geheel niet op aan. De eene subjectieve meening staat tegenover de andere en de broederlijke gezindheid, de echt Christelijke geest der liefde legt het loodje in den strijd om de hegemonie der betrekkelijke beschouwingen.

Men verkettert elkander van links en rechts, maakt elkander verdacht en gaat elkaar te lijf als was men tegenstanders...

Soezend en piekerend schuift hij verder, de bejaarde ambtsdrager.

De jongeman in de kantoor-kamer ziet de dingen anders dan de predikant. Toen dominé vertrokken was had de baas zijn jas gepakt, de hoed recht getrokken en was met een kort: „Tot straks", heen gegaan.

Jan's eerste werk, als de deur beneden dicht valt is, het raam zoo hoog mogelijk open te schuiven.

Diep ademt hij de koele lucht in en rekt zich. Hij ziet de twee stoelen staan, zooals ze daareven verlaten werden en denkt na over al wat hij te hooren kreeg, terwijl hij ze met de knie op de gewone plaats schuift.

'n Goeie man wel, die dominé Coster, maar tegenover den baas eigenlijk een zielig figuurtje. Tjonge, Verbraek weet z'n weetje! Toch heeft den jongen in de discussie wat gehinderd. Aanvankelijk kan hij niet formuleeren, wat 't precies wàs, maar, tot het werk teruggekeerd, wrdt het hem duidelijker. Het is het groote onderscheid met de wijze, waarop thuis altijd over de kerk wordt gesproken, dat hem gestooten heeft.

Er is veel in Verbraek's woorden, wat hem juist en waar lijkt. Zoo is hij 't met den baas ééns, dat er een saaie geest in de kerk leeft. Is dat feitelijk niet precies hetzelfde, wat hij gaandeweg ook duidelijker is gaan beseffen? D'r schijnt geen lêven in te zitten; de menschen zijn zoo moeilijk in beweging te krijgen. Af en toe zou je ze wel es door mekaar willen rammelen. Moest je ze 's Zondags in de kerk zien zitten. Je werd er náár van!

Verbraek had 't anders gezegd, 't is waar, maar de jongen bezit te weinig ervaring en kennis om het onderscheid goed te zien. Verbraek heeft het soms wel over de burgerlijkheid van de kerk, maar wat daaronder precies moet worden verstaan is Jan niet goed helder. Hij meent, dat zijn patroon, als hijzelf, zich richt tegen het collecteeren met die lange hengels, tegen het langzame zingen en tegen allerlei andere dingen, die voor hem hoofdzaken zijn.

Maar de wijze, waarop de baas kan spreken over sommigen dergenen, die Jan thuis steeds met achting „de broeders" hoort noemen, zit hem aan den anderen kant toch wel een beetje dwars. 't Is bepaald kleineerend, zooals Verbraek zich uit kan laten over de gedachten en overtuigingen van hen, die hij als zijn tegenstanders schijnt te beschouwen.

Er komt een plotselinge vergelijking in Jan's brein op, die hem zoo verrast, dat hij even de pen neerlegt om haar te verwerken.

Eigenlijk gaat 't in de kerk blijkbaar precies zoo toe als in de politiek. De verkiezingscampagne voor de Tweede Kamer van het vorige jaar lijkt, goed beschouwd op wat zich afspeelt rond de beroeping van den nieuwen predikant als de eene druppel water op de andere......

Het zelfde gekonkel, hetzelfde zwaaien met leuzen, dezelfde kleineering van menschen, die 'n ander standpunt innemen.

Neen, hij heeft wel een heel andere kijk op de kerk gekregen dan hem thuis altijd werd voorgehouden. De kerk scheen voor Vader en Moeder een onaantastbare grootheid te zijn, maar als je Verbraek bezig hoorde moest je de kerk aanstonds met een zááк vergelijken. Neen...... met een soort strijdperk, waar men z'n uiterste best deed om te winnen van anderen.

Als hij zoover gekomen is met zijn overleggingen raakt hij weer in den doolhof van het onbekende.

Wie heeft er nu gelijk?

Zijn het Vader en Moeder of is het Verbraek? En waar staat in deze verwarde situatie b.v. dominé Visser? Waar dominé Coster?

In den laatsten tijd heeft Jan heel wat aanmerkingen gehad op de opinie van zijn ouders over de kerk. Maar voor de wijze, waarop zijn patroon diezelfde kerk blijkt te beschouwen voelt hij, juist nu hij z'n pas gevonden vergelijking uitwerkt, tocn ook maar weinig.

Hij weet niet goed waarom, maar dat je in de kerk je zin zoudt kunnen doordrijven bij meerderheid van stemmen, neen, dat is toch een gedachte, die hij niet wil accepteeren.

Daar heb je nu dat beroepingswerk.

De Vrijzinnigen meenen, dat ze recht hebben op een predikant van hun richting, maar de Confessioneelen voeren tegen die overtuiging een felle, ja, een verbitterde oppositie.

Waarom?

Wie heeft er gelijk? En kón er van gelijk of van recht wel gesproken worden?

Je hoorde hier op kantoor bij monde van verschillende bezoekers zooveel verscheidenheid van meening verkondigen en verdedigen, dat je d'r op 't laatst eenvoudig niet meer wist uit te komen!

Och, maar wat kan 't hem ook feitelijk schelen?

Hij grijpt weer naar z'n pen en schrijft een poos voort.

Maar de gedachten dwarrelen nog door zijn hoofd en voorloopig kan hij ze nog niet loslaten.

Om half één steekt Jan een sigaret op, knoopt zijn jasje dicht, drukt zich het dopje op het hoofd en doet de kantoordeur zorgvuldig achter zich dicht. De baas zal wel niet meer komen; zeker door gegaan naar huis.

Beneden, bij de buitendeur staat hij onverwacht tegenover Els Verbraek, de eenige dochter van den baas. Ze komt juist binnen en het gerinkel van de deurbel maakt haar vraag half onverstaanbaar.

— Is vader er nog?"

— Nee, moet je 'em hebben?"

— Och nee, ik kom toevallig langs en wou vragen, of ie mee ging."

Ze wendt zich om en grijpt weer naar de deurknop.

Jan's oogen kijken naar haar jonge figuur in den blauwen mantel zonder belangstelling. Dan doet de thuis ingeprente beleefdheid hem vragen:

— Mag ik zoover met je op loopen?"

— Zeker, als je daar prijs op stelt."

De blauwe meisjesoogen tintelen even.

Jan weet zoo dadelijk geen weerwoord en redt zich uit zijn verlegenheid met een weervraag.

— Je hebt er toch geen bezwaar tegen dat ik rook?"

— Nee hoor, rook jij maar."

Er zit iets kleineerends in haar woorden, dat typeerend is voor haar gedachten over den jongen.

Natuurlijk, ze kennen elkaar best. Niet alleen gingen ze tot voor kort op dezelfde H.B.S. en zaten er zelfs in dezelfde klas, maar omdat haar vader een zakenrelatie èn een goede kennis is van Stroman, komen de families een heel enkele maal ook wel eens bij elkander over huis. En in de kerk aan de Oude Haven is de bank van de Verbraeks maar weinig meters verwijderd van die der Stromans.

Ze loopen een oogenblik onwennig naast elkaar.

— Fijn weer de laatste dagen, hè?"

Jan weet met geen mogelijkheid wat anders om over te beginnen.

Els negeert zijn opmerking als ze vraagt:

— Bevalt het je nog al bij Pa in de zaak? Vreemd wel, zeker?

— Och ja, wat zal ik zeggen... Je moet nu eenmaal werken voor je broodje."

— Gunst, zeg, wat ben jij wijsgeerig geworden. Heb je dat van je zelf?"

Ze ziet hem aan met een spotlach om de roode lippen.

Jan denkt er aan, dat hij toch bezwaarlijk aan dat kind kan vertellen, wat 'n teleurstelling het voor hem is, niet te mogen studeeren. Ze snapt daar natuurlijk toch geen steek van. Doch als hij haar gekrulde lip ziet en het halfverborgen lachje ontdekt, zegt hij:

— Ik zou oorspronkelijk naar de Universiteit zijn gegaan, zie je."

Het is haar nu duidelijk, wat z'n filosofische zinnetje inhield en ze zwijgt.

— Wat doe jij sinds je van school bent gekomen?"

— Niet veel. 'k Heb een tante geholpen, van den winter en nou vier ik den zomer."

Ze kijkt naar de lucht, die zoo blauw is als haar heldere oogen.

— Makkelijk."

— Och ja."

Daarbij blijft het, tot ze met een „Adjú" uit de schooljaren, op de straathoek scheiden.

Jan heeft geen belangstelling voor meisjes. Nog niet. Daarin is hij anders dan vele van zijn leeftijdgenooten.

Els heeft hem eigenlijk nooit opgemerkt, want de luidruchtigheid, waarmee jongens op school meisjes imponeeren is Jan altijd vreemd geweest. Hij bezat een paar vrienden en voelde weinig voor gezamenlijke schoolamusementen.

Beiden zijn ze hun terloopsche ontmoeting spoedig vergeten.

Het mooie zomerweer, droog en warm, blijft dit jaar lang aanhouden. Het is nu al half Juni en nog altijd straalt de zon elken dag uit denzelfden strakblauwen hemel. 's Avonds zit men bij de Stromans dan liefst in den tuin, waar ook thee wordt geschonken. Dirk heeft onlangs een deel van den vrijen Woensdagmiddag besteed om het radiotoestel tot dicht bij de open deuren te verplaatsen, zoodat men nu in den tuin de muziek kan volgen.

Vader heeft een hekel aan „het ding". Nooit zal hij er een hand naar uit steken en wie 's Zondagsmiddags de reportage van een voetbalwedstrijd wil volgen, heeft er in de eerste plaats terdege voor te zorgen, dat alle lawaai vermeden blijft.

Het is maar een kleine stadstuin, die van de Stromans, maar Moeder is er blij mee en wanneer ze 's middags na haar dutje tot het stop- en naaiwerk over gaat neemt ze dien arbeid mee, den tuin in.

De zomeravonden brengen betrekkelijke rust na lange werkdagen. Jan benijdt Dirk, die in dezen tijd van school geen avondlessen heeft en dus al om half vijf thuis en klaar is. Wanneer hij om zeven uur met zijn laten maaltijd gereed is, heeft hij bijna elken dag een kleine overwinning op zichzelf te bevechten, voor hij aan 't werk gaat. De tuin is zoo verleidelijk en zoo koel, de kamer boven zoo warm.

Zou hij 't er maar niet eens van nemen?

Maar dan denkt hij aan zijn studie en zijn toekomstplannen. Resoluut draait hij zich om en gaat de trap op. Tot negen uur, half tien dan maar.

Vanavond is het tien uur, voor hij eindelijk in den tuin zit. Dirk is juist bezig bij 't radiotoestel naar de nieuwsberichten te visschen. Daar heb je ze.

— Even je kokosnootje dicht, zus," verzoekt Jan plagend.

— Alsjeblieft meneer."

Er zijn berichten uit binnen- en buitenland, sportverslagen en andere mededeelingen. Men luistert.

Het kraakt in het toestel en een zin wordt onverstaanbaar.

— Zeker weersverandering op komst," denkt Moeder hardop.

Mussolini heeft een redevoering gehouden over den aanstaanden veldtocht tegen Abessynië. In Napels hebben zich al troepen ingescheept. In een land, waar de slavernij nog heerscht zal de beschaving gebracht worden. Het behoort tot de plichten van een groote natie.

De Negus doet een beroep op den Volkenbond......

— Mooie boel," zegt Vader. „Beschaving brengen met vliegtuigen, gasbommen en machinegeweren!"

— De onrechtvaardigheid heerscht in de wereld." Moeder maakt van het laatste daglicht gebruik om een sok te stoppen.

— Nou ja," zegt Jan, „zoo is het toch altijd geweest? Heeft al niet de Oost-Indische Compagnie doodgewone veroveringsoorlogen gevoerd? En de Engelschen dan? Moet je die verontwaardiging in de Engelsche pers zien! Maar toen er

in Zuid-Afrika diamanten gevonden werden, moest daar plotseling ook hoognoodig de „beschaving" worden gebracht."

— Zonder gasbommen en mitrailleurs, want die hadden ze toen nog niet" voegt Dirk eraan toe.

— Goed, maar 't kwam op 't zelfde neer."

— Weet je, wat ik nou niet begrijp, Vader?" Jan zegt het zoo ernstig, dat de man in de lage stoel opkijkt.

— Dat de kerk dat allemaal maar goed vindt."

— De kerk?" Vader begrijpt hem niet aanstonds.

— Ja, natuurlijk, de kerk. Moet je es opletten: heb je die foto in 't ochtendblad niet gezien van die wapenzegening? 't Was in Rome geloof ik. Als nou de Roomsche kerk z'n zegen geeft op 'n doodgewone veroveringsoorlog, kan dan al, wat Protestantsch is zich niet vereenigen tot een krachtig protest tegen deze diefstal en roofmoord op groote schaal?"

— Wat gebruik je weer een dikke woorden!"

— Heb ik gelijk of niet?"

— Ach jongen, ieder weet toch, dat de kerk tegen oorlog is?"

— Nee Vader, daarmee is u niet klaar."

— De kerk kan bidden," zegt Moeder.

— Zeker, Moeder, ze kan ook tractaatjes verspreiden."

— Niet zoo scherp, jongen." Moeder kijkt hem aan. „De onrechtvaardigheid heerscht in de wereld."

— Dan moeten wij zorgen, dat ze dat es niet meer doet!"

— Grootvader zei wel eens: „de wereld ligt in het booze." Hij bedoelde natuurlijk, dat de wereld nog altijd tot het rijksgebied van den satan behoort. En waar de satan heerscht, heerschen ook machtsmisbruik, geweld en onrechtvaardigheid."

— Maar Moeder! Moet je daar dan maar in berusten? Moeten we dat dan maar goed vinden?"

— De Heer Jezus heeft aan de macht van den booze principieel al een einde gemaakt. Dat zal blijken, wanneer Hij wederkomt."

— Weet u, wat Verbraek zegt? De kerk heeft haar greep op de massa verloren."

— Je bedoelt zeker: de massa heeft den kerk de rug toegewend," zegt Vader. „Neem een voorbeeld aan jezelf." Dat laatste is niet vrij van bitterheid.

Even staat Jan met den mond vol tanden. Een dergelijke slagvaardigheid is hij van Vader niet gewoon.

— Nu moet u niet persoonlijk worden," zegt ie dan, een beetje van z'n stuk gebracht. „Het ledental van de kerken gaat elk jaar achteruit, vooral in de steden; de collecten brengen minder op en..."

— De menschen gaan liever naar de bioscoop en het sportveld," interrumpeert Moeder.

— En een van de belangrijkste redenen daarvan ligt in het feit, dat de kerk de behoeften van het volk niet begrijpt."

Vader kijkt hem aan. De jongen schijnt bij Verbraek zijn ooren open te houden. Het is hem, alsof hij den kerkvoogd met den mond van den jongen hoort spreken. Hij is nieuwsgierig, wat nog volgen zal. Toch kan hij zich niet weerhouden te zeggen:

— De kerk heeft alleen het Evangelie te verkondigen en niets anders."

— Juist Vader, juist, daar wou ik je nu net hebben. Wanneer de kerk dat in de vorige eeuw werkelijk gedaan had, wanneer ze niet aan den kant van het kapitalisme en het imperialisme had gestaan dan..."

— Goeie help," roept Dirk vol ontzag, „waar heb jij al die wijsheid opgedaan?"

— Van mijn baas geleerd," zegt Jan doodernstig.

— Als twee hetzelfde zeggen is het daarom nog niet hetzelfde." Moeders stem klinkt als altijd zacht, maar ze zegt precies het juiste.

— Verbraek is een man met veel ervaring; iemand, die zijn heele leven in het belang van de kerk heeft gewerkt. Jij bent nog maar een onervaren jongen. Je praat na, wat je anderen hoort zeggen."

— Ik word volgende week negentien en heb de H.B.S. gehad," antwoord Jan gepiqueerd. Dan, tot zijn onderwerp terugkeerend:

— Ik heb nog nooit zooveel geleerd als in deze laatste maanden bij Verbraek. In de kerk zijn alle menschen broeders en zusters. Maar je moet es hooren, wat ze allemaal over elkander zeggen, als ze bij mij op kantoor met den baas praten! De menschen van de eene richting kunnen die van de andere partij eenvoudig niet uitstaan. Christelijk is dat. En wat er al niet te doen is geweest, voor die dominé Ver-

kerk uit Tergouw op het drietal kwam! Nou, asjeblieft.

Hij zwijgt, zelf een beetje verbaasd over alles, wat hij er zoomaar uitgeflapt heeft. Enfin, ze weten het tenminste gelijk.

Eerst nu bemerkt hij, dat het heelemaal donker is geworden. Het licht van de staande schemerlamp in de huiskamer werpt zijn lichtkegel op den vloer. Een paar nachtvlindertjes fladderen er onrustig in rond. Moeder bergt naald en stopwerk weg. Vader staat op. Met de handen in de broekzakken slentert Jan achter zijn ouders naar binnen.

Terwijl Vader zich in zijn stoel zet wrijft hij zich met de rechterhand over de oogen. Het lamplicht valt nu op zijn schedel en accentueert scherp de groeven in zijn gezicht. Hij denkt na over wat hij den jongen zal antwoorden. Dat ligt hem niet — hij kan eigenlijk niet redeneeren.

Maar Moeder is gewoon, in dergelijke momenten het woord te nemen en ook zijn gedachten onder woorden te brengen.

Als gewoonlijk tast ze aanstonds naar de kern van de zaak. Ze leunt gemakkelijk achterover want ze is moe. Haar oogen volgen Jan's bewegingen, terwijl hij door de kamer beent. Hij wordt een heele kerel, denkt ze.

— Je zult wel zeggen, dat ik ook persoonlijk word, maar je moet me toch eens vertellen, of het wel werkelijk van zooveel belang voor je is, wat de kerk doet en is. Feitelijk heb jij zelf de kerk den rug toe gekeerd. Je gaat niet meer met ons mee en komt den laatsten tijd maar zelden meer onder het gehoor van Gods Woord."

— O, u denkt zeker, dat ik een heiden ben, hè? Zie je, daar heb je 't nu weer."

Hij wordt kriegel en windt zich op.

— Dat is weer een van die vooroordeelen van kerkelijke menschen. Als je niet in de kerk komt ben je meteen maar een goddelooze."

— Vergeet niet, Jan," — Moeders stem is rustig en zacht als steeds — Vergeet niet, dat je nooit het bewijs gegeven hebt, veel voor de kerk te gevoelen. Je ben dooplid, zeker, maar je hebt ronduit geweigerd, toen dominé Coster je vroeg; of je op z'n belijdeniscatechisatie wilde komen."

— Daar wou u me toch niet toe verplichten, hebt u zelf gezegd?"

— Nee, dat is zoo. Als je belijdenis doet, moet dat uit eigen overtuiging gebeuren. Het is een zaak van het grootste gewicht." Ze zwijgt even en volgt een oogenblik den loop van haar gedachten.

— Maar jij schijnt aan die belijdenis nog niet toe te zijn. Bovendien: we hebben nu al maanden lang bijna dagelijks je critiek gehoord op de kerk, de Bijbel en de Christelijke menschen. Er schijnt volgens jou niet veel van te deugen, is 't wel? Op het oogenblik is het de kerk, die wat tegen den oorlog moet doen, een paar dagen geleden ging je hevig te keer tegen de bekrompen orthodoxie van de rechtzinnigen, die de vrijzinnigen niet in de kerk dulden. De eene keer kun je de taal van den Statenbijbel niet verdragen, een ander maal ergert je de lengte van dominé Coster's preek of het langzame zingen......"

Jan heeft z'n wandeling door de kamer onderbroken. Hij staat stil, de beide handen op de tafelrand gesteund. Pas door Moeders samenvatting wordt hem duidelijk, dat al z'n critische gedachten en opmerkingen bijeen behooren, dat ze maar een paar objecten gelden.

Dat verrast hem.

Wat moet hij antwoorden?

Het is moeilijk voor hem.

Heeft hij een hekel aan de kerk? Is hij werkelijk een vijand van het geloof? Van het Christendom? Van den Bijbel? Hij zou het niet graag toegeven, maar het lijkt er toch wel verdacht op! Eigenlijk kan hij 't zoo dadelijk maar niet uitmaken. Eén ding weet hij wel: dat hij voor zich onmogelijk spreken kan over zooiets als zijn persoonlijk geloof. In hoeverre hij dat bezit mag hem dan niet duidelijk zijn, doch het stuit hem tegen de borst, iets over zijn eigen, intiemste gedachten los te laten. Zoolang het gesprek algemeen blijft, gáát het, voor zich zelf, voor zich alleen spreken durft hij zoo min als hij het zou kunnen.

Tenslotte maakt hij zich van alles af met een banaal klinkende opmerking.

— Als 't in de kerk zoo'n dooie boel niet was en als de menschen mekaar niet allemaal verketterden, zou ik er bèst meer komen en misschien zou ik dan op den duur wel belijdenis willen doen ook.

Zooals ik de dingen nu zie voel ik er niets voor."

Dan, zich rechtend, zegt ie:

— Ik ga naar bed, 't is morgen weer vroeg dag."

In de kamer blijven Vader en Moeder achter. Ze zien elkander aan. Er komt een lichte glans in Vaders oogen als hij zegt:
— Op dien leeftijd was ik nèt zoo."

Boven kleedt Jan zich uit en trekt, in bed gestapt, slechts het dunne laken over zich heen. Pfu, wat is het hier vanavond weer warm! Het raam staat wijd open. De avondwind suizelt door de populierenrij, die twee tuinenreeksen scheidt. De verroeste raamhaak knarst in den ring; overigens is het stil.

Hij denkt na over het gesprek van zooeven. Moeder zette hem weer mat, erkent hij. Maar toch kan hij haar vraag niet ontwijken. Is hij bezig, zich los te maken van het geloof, waarbij hij is opgevoed? Beteekent dit, dat hij heiden wordt? Atheïst of zooiets? Die gedachte verwerpt hij onmiddellijk met groote stelligheid. Hij atheïst!

Maar, wat dàn?

Het geloof en het vertrouwen, de rust en de zekerheid van Vader en Moeder, die zou hij willen bezitten. Maar er is zooveel, waaraan hij zich stoot, waaraan hij zich ergert. De kerk is zoo geheel ànders als ze lijkt gedurende een dienst op den Zondagmorgen. Ook op die diensten heeft hij wel heel wat aan te merken, doch meer hindert hem, wat hij voelt als een laakbare passiviteit in het optreden van de kerk naar buiten en als geheel.

En dan zijn er nog zooveel andere dingen bovendien!

Beneden schijnen ze den Bijbel te lezen alsof alle deelen van dat boek door één auteur zijn geschreven en alsof elk woord eruit pure waarheid zou zijn. Nu, hij weet wel, dat hij het met een massa dingen in 't geheel niet eens is. Neem b.v. al die wonderverhalen! Moeder — en ook Vader slikken die geschiedenissen blijkbaar met huid en haar. Dat kàn hij eenvoudig niet.

Daar heb je bijv. die geschiedenis van de vijf brooden en twee visschen waarmee... was 't niet een getal van eventjes vijfduizend man? — gevoed werd. Hoe kon iemand dat nou accepteeren?

Vanmiddag had ie maar niets gezegd, toen Moeder na den maaltijd de 23ste psalm las. Maar 't had op z'n lippen gelegen, 'r te vragen, of ze dat nu werkelijk gelóófde.

— De Heer is mijn Herder, niets zal mij ontbreken......"

En dan:

— Het goede en de weldadigheden zullen mij volgen, al de dagen mijns levens."

Als je 't nu es arm kreeg, wat dan?

En al die werkloozen, die vele, vele steuntrekkers? Stel je voor! Nu, die wisten in ieder geval dan wel beter. Hún volgde het goede en de weldadigheden toch zeker niet!

Als je de maag vol had, ja, dan was 't gemakkelijk om van den zegen des Heeren te spreken. Maar de lui, die met zeep en veters langs de huizen loopen, die zouden het moeilijk hebben!

Dommelig verwarren zich z'n gedachten.

Wat is alles toch moeilijk en ingewikkeld.

Als je nu eens radicaal met dat heele gepieker bràk?

Maar dat kan, dat wil hij ook weer niet. Zelfs al zou ie willen, zou hij niet kúnnen.

Waaròm toch niet?

(Wordt vervolgd)

P. H. MULLER

KRONIEK VAN HET BOEK

Serie „Wat leeft en groeit". **De wereld van dieren en planten,** deel 1 en 2. Utrecht, N.V. Het Spectrum, 1939.

De uitgeverij „Het Spectrum" van wie wij hier reeds herhaaldelijk publicaties aankondigden, heeft een encyclopaedisch werk ondernomen door het uitgeven van een serie handige boekjes over het leven in de natuur. Jan Vriends en Rinke Tolman hebben de algemeene leiding van deze serie, die niet minder dan veertig deelen zal omvatten. Verschenen zijn thans dl. 1 en 2, die wij toegezonden kregen. Het 1e deeltje, van Jan Vriends n.l., bespreekt vogels in de lage landen. Jan P. Strijbos handelt over de vogels van strand en duin. Beide boekjes hebben een omvang van pl.m. 125 bladz. en zijn geïllustreerd met foto's van J. P. Strijbos en houtsneden van G. Huyser. Natuurlijk is ook een register toegevoegd, dat het vinden der behandelde vogels vergemakkelijkt.

De behandelingswijze van de stof is populair. D.w.z. de auteurs vertellen en geven geen droge, wetenschappelijke verhandeling. De boekjes zijn voor 't natuurliefhebbend publiek geschreven en men kan hun inhoud onderhoudende lectuur noemen. Jan Vriends vraagt zich in de verschillende hoofdstukken af hoe wij onze vrienden leeren kennen, welk hun veerenpakje is, hoe zij zingen en fluiten, hoe de vogels aan de kost komen etc. Hij behandelt „de liefde" en de trek der vogels in de twee laatste hoofdstukken.

Jan P. Strijbos vangt aan met een causerie over het landschap van strand en duin om vervolgens de vogels der zee en de vogels van het strand aan een nader onderzoek te onderwerpen. Hoofdst. 5 en 6 bespreken dan het vogelleven van het duinmeer en dat van het duinbosch. Alles op een lang niet saaie doch prettige, zeer leerzame wijze.

Rest ons nog de mededeeling, dat de werkjes jammer genoeg niet afzonderlijk verkrijgbaar zijn, doch bij inteekening op de heele reeks; *f* 0.90 ing. en *f* 1.25 geb. kosten.

Klaas Smelik, **Hollanders visschen in de Poolzee.** Baarn, N.V. Holl. Drukkerij, 1939.

De schrijver van dit boeiende zeemansverhaal is journalist, schrijver van een roman en van een aantal radio-hoorspelen. Hij heeft op een Hollandsche trawler een tocht naar de Noordpoolzee meegemaakt, teneinde dit boek te kunnen schrijven, waarin hij op sappige wijze een en ander verhaalt over de zeevischvangst in 't algemeen en over de Nederlandsche in 't bizonder. De lezer leert heel wat uit dit kruidige relaas en hij leert stevige, onverschrokken Nederlanders kennen in hun strijd om hun bestaan. Het verhaal van Smelik is zeer leesbaar geschreven en in een gemoedelijken toon gehouden. Toch zou 't veel gewonnen hebben, indien de herhalingen hier en daar geschrapt waren. Het boek is met goede foto's geïllustreerd.

R. Voorhoeve, **Het geheim van de kloof.** Amsterdam, N.V. L. J. Veen, 1939.

Dit jongensboek — van een auteur, die er reeds een publiceerde — munt uit door zijn rustige stijl en zijn eenvoudige woorden. Hier vindt men geen jacht naar sensatie en geen effectbejag. De jonge lezer krijgt 't een en ander verhaald van Papoea-leven op Ned. Nw. Guinea, waar twee jonge Hollanders een wetenschappelijke expeditie ondernemen. Tiliauw, de papoea die in dit verhaal zulk een belangrijke en belangwekkende figuur is, was 't ook in 't jongensboek, dat voorafging en erbij aansluit: „De Jagers van de Tami-rivier".

Men kan, de beide jongensboeken van den heer Voorhoeve lezende, zich slechts verheugen over 't feit, dat ze met zooveel gevoel voor verantwoordelijkheid zijn geschreven. Dat een boek voor jongens boeiend zijn, kan zónder sensatie en mèt inachtname der levenswerkelijkheid is ook met „Het geheim van de kloof" weer eens bewezen.

Eleanor Doorly, **Het leven van Pasteur.** Amsterdam, N.V. Kosmos, 1939.

Het lijkt ons niet te veel gezegd, wanneer wij beweren, dat er van het genre boeken als waar-

toe dit vertaalde werk over Pasteur behoort, eigenlijk veel te weinig specimina zijn. We bezitten diverse, zelfs talrijke monografieën over tal van persoonlijkheden. Maar vele daarvan zijn voor de rijpere jeugd te zwaar of voor den gemiddelden lezer te wetenschappelijk en te omvangrijk. Vaak bovendien ook te droog en te dor geschreven. Eleanor Doorly's levensbeschrijving van Pasteur is boeiend geschreven, verhalend verteld, niet oppervlakkig maar ook niet te moeilijk. Het heeft een omvang van 175 bladzijden en is dus noch te omvangrijk, noch te beknopt. En het werd niet alleen alleraardigst geïllustreerd met houtsneden van Rob. Gibbings, doch ook goed vertaald door Helena C. Pos. Het verhaal toont Pasteur gelukkig niet als held, als wondermensch of als halfgod — wat in biografieën veel gebeurt — en het ruimt een niet al te groote plaats in aan een beschrijving der moeilijkheden, die P. tijdens zijn leven ondervond. Vaak wordt daarmee nog al eens door levensbeschrijvers gecoqueteerd. Wij lazen dit boek met belangstelling en achten 't niet alleen voor H.B.S.-ers geschikt, doch ook voor oudere arbeiders met geringe ontwikkeling.

W. Durant, **Van Socrates tot Bergson.** Den Haag, L. J. C. Boucher, 1939.

In een voornaam uitgegeven, mooi gedrukt en kloek boekdeel wordt ons met dit werk een vertaling (door Hel. C. Pos) aangeboden van een Amerikaansche historie van het wijsgeerig denken sinds Socrates. Het boek biedt deze geschiedenis der filosofie en een reeks monografieën over leven en leer der groote denkers. Voor vele ontwikkelden kan dit omvangrijke werk, dat gelegenheid biedt om behoorlijk op fundamenteele questies en problemen in te gaan, een uitstekende inleiding tot zelfstandig denken vormen. Als een echt Amerikaansch boek geeft dit werk veel anecdotische stof. Maar in een zeer uitvoerige behandeling van Plato's filosofie b.v. hindert dit anecdotische voor den leek niet alleen niet, doch kan het hem de lectuur vergemakkelijken. Het werk is ingeslagen, want ontving al een derde druk. Die is 't ook geheel waard.

Hans Scherfig, **De vermiste hoofdcommies.** Amsterdam, N.V. Em. Querido, 1939.

Afgaande op den titel zou men kunnen meenen, in dit boek moet een speurdersgeschiedenis te doen te hebben. Die veronderstelling is onjuist. Het is er den Deenschen auteur om te doen geweest, de psychologisch verklaarbare reacties te teekenen van een man, die, eerst door zijn moeder, later door zijn echtgenoote, door het leven werd geleid. Nooit is Teodor Amsted, hoofdcommies in werkelijkheid zichzelf geweest. Niets in of van hem was ooit ook van hem alleen. Plotseling, schijnbaar zonder dat daarvoor aanleiding of motief te vinden is, neemt de zes en veertigjarige man het initiatief. Er verdwijnen plotseling twee mannen: de hoofdcommies en een halfintellectueele zonderling. De laatste pleegt zelfmoord, doch de eerste zorgt ervoor, dat de politie en zijn relaties in de meening verkeeren gaan, dat *hij* 't was die de hand sloeg aan zichzelf. Hij verbergt zich ergens in een klein plaatsje en leeft daar een half jaar van 't geld, dat hij won op een lot. Tot de politie hem vindt omdat zij zoeken bleef, daar de zonderlinge verdwijning nog veel raadselachtigs had behouden. Maar Amsted wil niet in „de maatschappij" terugkeeren als hij zes maanden gevangenisstraf uitgezeten heeft. Hij poogt een moord te plegen, doch 't ontbreekt hem aan moed als 't erop aankomt. Die altijd 't initiatief aan anderen overliet, kan, tot een daad gedwongen, die niet uitvoeren. Maar iets bedenken kan hij wel. Daarom verzint hij, dat hij den zonderlingen zwerver vermoord heeft en hij geeft zich deswege bij de politie aan. Voor hem, die van het 7e tot 't 25e jaar examens deed, beteekent dit aangeven 't laatste, moeilijkste examen. Hij slaagt, d.w.z. hij wordt geloofd en krijgt levenslang. Daarmee koopt hij zich de rust en de orde en de veiligheid, waar buiten hij niet kan leven.

Het boek is zeer rustig, indringend geschreven en richt alle aandacht op 't verband tusschen de gebeurtenissen-keten, waarvan de schakels logisch in elkaar grijpen en de psyche der personen.

Gustav Czopp, **De wereld kreeg Radio.** A'dam, N.V. U. M. Em. Querido, 1939.

Czopp is Radio-reporter en beschrijft in dit werkje op vlotte, geestige en pakkende wijze 't een en ander uit zijn ervaringen. Hij heeft een zeer bezet, zeer boeiend leven, dat capaciteiten in hem veronderstelt, die weinigen bezitten. Maar Czopp is o.i. meer dan een handig journalist, die 't publiek weet te boeien met zijn reportages en, hier, met 't verslag ervan. Hij heeft ernstig nagedacht over wat met zijn werk samenhangt en vooral hetgeen hij in de laatste bladzijden van dit boekje opmerkt is van wijder belang dan zijn aardige opmerkingen en geestige vondsten. Indien deze auteur meer tijd tot schrijven en denken zou hebben, zou hij een boek vermogen te schrijven, dat duizenden lezers belangrijke dingen had te zeggen en tot nadenken kon brengen. J. F. Doeve teekende een aantal illustraties voor dit prettige boekje.

Erik Hazelhoff-Roelfzema, **Rendez-vous in San Francisco.** Leiden, A. W. Sijthoff U. M., 1939.

Een overmoedig Leidsch student ontmoet op de Scheveningsche boulevard een Amerikaansch meisje en spreekt met haar af, dat hij op haar verjaardagpartijtje komen zal. Het verjaardagsfeestje zal precies over vijf weken te San Francisco gevierd worden en de jongeman verplicht zich, met niet meer dan 10 dollar op stap te gaan.

Het lukt Erik Hazelhoff, zich aan de afspraak te houden, maar hoewel hij op den afgesproken dag voor 't huis van het meisje

staat, komt hij er niet binnen en spreekt haar niet. Hoe dat zoo komt moet de lezer maar zelf vinden. Het feit is wel de verrassende wending aan 't slot van 't boek, maar de quintessence van 't dikke werk ligt in de levendige, optimistisch beschreven avontuurlijken tocht van den auteur naar en door Amerika. Erik is een handig, ondernemend, flink jongmensch, zooals er gelukkig in ons land nog meer zijn. Maar zijn gave om een pittig, kleurig reisverhaal te schrijven verheft hem boven zijn leeftijdsgenooten. Af en toe is dat verhaal wel eens wat gechargeerd, maar 't heeft zooveel goede eigenschappen, 't is zoo openhartig, eerlijk en blijmoedig, dat men 't geboeid leest. We zien Amerika, de Amerikanen en 't Amerikaansche leven door de bril van een jong en ondernemend schrijver, die z'n oogen en ooren niet in den zak had. Het werk is geïllustreerd met eigen foto's van den journalist-reiziger.

Literaire Parade, **Almanak voor Boekenvrienden,** 1940. A'dam, Bigot & Van Rossum.

Het aardig uitgegeven boekje, dat een uitgevers-reclame vormt, bevat een kalender voor 1940, een artikel van Dr. P. H. Ritter over 't fonds der firma Bigot en Van Rossum en een keuze uit 't door de firma gepubliceerde werk. Er is een fragment uit L. v. Breen's „Vaarwel Boedapest", een stuk uit „De dagen onzer jaren' van P. v. Paassens en fragmenten uit boeken van Joh. Buchholz, Th. Caldwell, F. E. Sillanpaä, F. le Maire, Sig. Elkjaer, W. E. Aughinbaugh en Mien Labberton. Het boekje omvat 128 blz. en is in carton gebonden.

Anne Scherbatow, **De geheimzinnige bewoner.** A'dam, L. J. Veen N.V., 1939.

Een in kleuren uitgevoerd, fraai uitgegeven, vierkant prentenboek van een Russin, bewerkt voor Nederl. kinderen door Henk de Wolf. Het boekje heeft die typisch Russische teekeningen en kleurcombinaties in de prenten, waarvan wij 't suggestieve karakter ook in vroegere soortverwante publicaties konden bewonderen. Het verhaal teekent dieren in hun als menschelijk voorgestelde omgang met elkaar.

Walt Disney's **Ferdinand.** A'dam, L. J. Veen's U. M. 1939.

Disney's teekeningen zijn uit duizenden te herkennen. Het dier krijgt daarin een eigen uiterst beweeglijke physionomie en 't beweeglijke, 't levendige en varieerende vormt er de grootste aantrekkelijkheid van. Ferdinand de Stier is geen vechtjas maar een natuurminnaar. Als hij met moeite in de arena is gebracht krijgt men hem niet tot den gehoopten strijd op leven en dood, want hij zinkt in adoratie neer voor 't hem achteloos toegeworpen boeket. Men brengt Ferdinand dan maar liever terug naar zijn weide en zijn „Moe". Het vierkante stevige boek, dat links op de bladzijden den tekst heeft, die bij de zwart-witte teekeningen op de rechter pagina behooren, zal door ouderen stellig met evenveel, zij 't met andersoortig genoegen worden ter hand genomen als door de kinderen voor wie 't bestemd is.

F. van Eeden, **De Broeders.** Uitg. A'dam, N.V. De Wereldbibliotheek, 1939.

Van deze „tragedie van het recht", tot den vorigen druk verschenen bij Versluys in de bekende bandjes, verschijnt nu een vierde druk, die door Dr. H. W. v. Tricht is voorzien van een inleiding en van aanteekeningen. Deze toelichtingen zullen het stuk zeker begrijpelijker maken, voor degenen, die 't nog niet kenden. Een publicatie, waarmee de kennis van een zeer lezenswaard drama wordt bevorderd en die deswege nut heeft.

J. D. van Brink, **Het Postzegelboek.** Baarn, N.V. Hollandia Drukkerij, 1939.

De thans overleden zeer bekwame hoofdredacteur van het Nederl. Maandbl. voor philatelie biedt in dit goed en overvloedig geïllustreerde werk een boek, dat in een behoefte voorziet bij al diegenen, die in postzegel-verzamelen nog iets meer zien dan een jongensliefhebberij. De lezers van ons tijdschrift kunnen, dank zij de inlichtende artikelen van G. J. Peelen inzien, dat 't verzamelen van postzegels een liefhebberij is, waarbij kennis en wetenschap te pas komen. De heer Van Brink geeft in zijn zeer leesbaar geschreven boek een beknopte geschiedenis van de postzegel, vertelt een en ander van zegel-soorten en zegel-eigenaardigheden, schrijft belangwekkende hoofdstukken over papier, watermerk, drukmethoden, kleuren, proeven, fouten, variëteiten, blokstukken en paren. Daarna handelt hij over luchtpost, verzamelen en verzamelaars en geeft in een paar lijsten en registers noodzakelijke hulpmiddelen. Een heel aardig, mooi boek.

John Hart, **Het raadsel van de gekruiste dolken.** Den Haag, Zuid-Holl. U. M., 1939.

Een oorspronkelijk-Nederlandsche speurdersgeschiedenis, die zich zeer wel lezen laat en waarvoor men, in z'n soort, zeker ook waardeering kan hebben al acht men er de hooggestemde uitgevers-qualificaties van 't omslag niet op van toepassing. Een Hollandsche detective lost een moordraadsel op, vindt de daders van een paar fiksche schurkenstreeken, terwijl zijn Amerikaansche, Engelsche en Fransche collega's er niet in slagen, het mysterie te ontraadselen.

Edward Qinley en M. v. d. Rivière, **Djoep.** A'dam, Van Holkema & Warendorf.

Het verhaal van een poes, geschreven in illustraties, bestaande uit zeer fraaie foto's, die de maniertjes, de trucjes en de spelletjes van de huiskat Djoep op de gevoelige plaat fixeeren. De begeleidende tekst op de linkerbladzijden legt poes' woorden en gedachten in „mond" en „hart" en vormt dus de draad waaraan de keurige foto's als 't ware geregen zijn. Een prettig, zeer fraai verzorgd boek voor poezenliefhebbers.

DE VRIEND DES HUIZES

No. 3 MAART 1940 JAARGANG 58

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK GEZIN

HOOFDREDACTEUR: Ds. H. KLUIN

SECRETARIS DER REDACTIE: P. MONS TE NEERBOSCH
UITGAVE: NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
Giro 193600 Telefoon 25050 Neerbosch bij Nijmegen

Abonnementsprijs voor Ned. en Kol. met Kinderbijvoegsel f 2.50 per half jaar; Buitenl. f 6.50 p. jaar. Zonder Kinderbijvoegsel f 2.— per halfjaar; Buitenland f 5.50 per jaar. Men verbindt zich voor een geheele jaargang. Bij ongevraagde kopij gelieve men postzegels voor event. terugzending in te sluiten. Verschijnt vóór de eerste Zondag van elke maand.

VAN MAAND TOT MAAND

EEN STEM UIT ONZE LEZERSKRING

Een particuliere beschouwing van de Liturgische kwestie

In het Januari-nummer van dit tijdschrift heeft de geachte hoofdredacteur, Ds. H. Kluin, een beschouwing gewijd aan de discussies, die ontstaan zijn naar aanleiding van de aan verschillende kanten opkomende vraag naar wijziging van de kerkdiensten, de kerkelijke godsdienstoefeningen; de vraag naar een liturgische inrichting.

Daar deze kwestie mijn belangstelling nogal heeft, deelde ik in een persoonlijk schrijven aan Ds. Kluin mijn inzichten mede, aan Z.Ew. het oordeel latend of het gebodene al dan niet een plaats kon vinden in den Vriend des Huizes.

De redactie is nu zoo vriendelijk geweest mij, onder bepaalde voorwaarde, gelegenheid te geven mijn denkbeelden omtrent de zaak, die velen in kerkelijke kringen tegenwoordig bezig houdt, door middel van haar tijdschrift in wijder kring bekend te maken.

Ik noem deze denkbeelden een particuliere beschouwing, omdat ik niets en niemand er mee vertegenwoordig. Ook hebben ze niet de pretentie de Liturgie-idée door de „crisis" heen te helpen.

Een bepaalde studie van het vraagstuk heb ik nooit gemaakt, d.w.z., ik heb er weinig of niet over gelezen. Wel heb ik, als buiten-kerkelijk mensch, in den loop der jaren verschillende soorten van godsdienstoefeningen bezocht, kerkelijke en buitenkerkelijke, zoodat ik misschien mag zeggen de zaak in de praktijk bestudeerd te hebben. Ik weet zoo'n beetje hoe het toegaat in de doorsnee Hervormde, Gereformeerde en Luthersche kerkdiensten, heb meer dan eens een godsdienstoefening van een overblijfsel der Ledeboerianen te Achterberg bij Rhenen bijgewoond en levendig deelgenomen aan de meest denkbare tegenstelling daarvan — de godsdienstoefeningen van het Leger des Heils.

Ook ken ik de samenkomsten onzer broeders en zusters de „Apostolischen" (niet die in „de eenheid der Apostelen", maar de meer bijbelsche „Stam Juda's"). En dat zoo'n „zwerver" ook wel eens in de roomsch-katholieke en oud-roomsche kerkdiensten gekeken en niet verzuimd heeft de synagoge te bezoeken, zult u niet vreemd vinden. Hier te E. leven al deze denominaties vredig naast elkaar. Er is althans geen openlijke ruzie.

Ik vergat de Doopsgezinden nog, en behoor bij de Gereformeerden op te merken, dat die blijkbaar in drie „geloofsstukken" of „principes" uiteen vallen, er zijn hier tenminste drie soorten van gereformeerden, elk met hun eigen kerk. En dat de Ned. Herv. Kerk in orthodoxen en modernen, oftewel recht- en vrijzinnigen te onderscheiden zijn, is thans nog een feit, maar moge door een eenvoudiger en snellere voortgang der actie voor „kerkherstel" spoedig tot het verleden behooren.

Laat ik volledigheidshalve nog zeggen, dat hier ook drie soorten van Apostolischen zijn, dat het Leger des Heils er ook is, en dat de Hervormde Kerk nog een soort van bijwagen heeft in den vorm van een godsdienstonderwijzer in dienst van een Stichting.

Dat we hier niet nog wat anders hebben. moet u niet kwalijk nemen. Dit is maar een klein stadje.

Maar nu de Liturgie.

Wat mij bij het lezen van het artikel in het Januari-nummer van den Vriend opviel. was dat de geleerde heeren het blijkbaar moeilijk vinden den juisten vorm voor een samenkomst der Gemeente te vinden. Ten deele schrijf ik dit toe aan de logheid van een groot kerkverband, waarbinnen alles over tal van schijven gaat. Als daar zijn:

Commissies en sub-commissies van onderzoek,
Kerkeraden, classissen,
Provinciale en algemeene synoden.

Voorts is daar het padje van „gehoord hebbende . . . , in aanmerking nemende . . . , overwegende . . . , besluit te verwijzen naar . . . ."

— Men moet met zulke dingen niet over ijs van een nacht gaan. —

Nu ik over deze dingen schrijf moet ik erkennen, dat het toch wel goed geweest zou zijn, indien ik de pro en contra-geschriften er over gelezen had. Zoo zou ik b.v. wel eens willen weten of daarin ook aandacht geschonken is aan het type van samenkomst dat wij in 1 Korinthe 14 vinden. Dat moet wel zoo zijn, want men zal bij het zoeken van den juisten vorm van Gemeentelijk samenkomen Gods Woord toch wel geraadpleegd hebben.

Toen ik het artikel van Ds. Kluin had gelezen, dacht ik erover na en stelde ik mezelf de vraag: wat is eigenlijk de bedoeling van het samenkomen van de Gemeente van Jezus Christus? Weet u, het gaat dikwijls zóó met verschillende zaken, dat er een omwisseling van doel en middel, een verlegging van het zwaartepunt, plaats vindt; vooral als een zaak oud is geworden, dan komt er een geslacht, dat het middel als doel is gaan zien.

Op deze vraag aan mezelf heb ik mezelf dit antwoord gegeven:

— De samenkomst der Gemeente is een samenkomst van menschen, die ergens op wachten en zich in dien wachttijd ergens mee bezighouden. Het is een samenkomst van menschen, „die op hun Heer wachten".

Jezus is van hen heengegaan. Ze hebben Hem wel nooit gezien, maar hebben Hem nochtans lief. Want Hij is hun verschenen. Hoe, dat doet er niet toe. Dat is bij allen verschillend. Maar „Zijn verschijning hebben zij liefgehad" — hebben zij nog lief.

En nu zijn zij bijeen. Ze houden hun „onderlinge bijeenkomst". Een elk van hen zou wel wat van Hem willen zeggen — van Zijn liefde, Zijn goedheid, Zijn trouw, Zijn mededoogen — er is zoovéél van Hem te zeggen. Doch niet iedereen van hen is even bespraakt om in woorden uit te drukken wat er in zijn hart leeft. Maar ze luisteren gaarne naar de begenadigden onder hen, die bijzondere gaven van hun Heer hebben ontvangen, de gave van vermanen, van onderwijzen, van inzicht in Gods Heilsplan. In elk geval zijn ze er allen op uit om elkander „te stichten".

Zij willen trouwens niet alleen over Hem praten, maar Hem ook wat vragen, veel vragen. Dat noemen ze bidden. En die de gave van spreken niet heeft, bezit soms de gave des gebeds.

En wat ze allemaal kunnen doen is: zingen. Niet dat ze allen even mooi zingen. Ze bedoelen trouwens geen „mooi" zingen. Ze geven geen „concert" (sommige organisten lijken dat wel te denken), maar ze willen hun God en Heiland loven en prijzen.

— Ha, zingen . . . !

— Dit is zoo heerlijk van de bundel van Ds Haspers, „Geestelijke liederen uit den schat van de Kerk der eeuwen", dat daaruit het lied der geloovigen uit alle eeuwen je tegenklinkt.

En meer nog dan het gesproken — brengt het gezongen getuigenis de dierbaarheden van ons geloof in den Vriend dichter tot het hart.

— Vrome menschen zijn zingende menschen. —

Verder is er iets, waarmee ze allen erg ingenomen zijn en wat ze in hun bijeenkomsten niet graag zouden missen. Hij, Dien zij liefhebben, heeft hun een zichtbaren, tastbaren gemeenschapsvorm nagelaten, n.l. dit. wat iemand in dichtvorm aldus uitgedrukt heeft:

„Gij hebt eertijds, opdat het Leven
hen blijvende bezielen zou,
Uw vrienden 't Avondmaal gegeven
ten blijke van Uw liefd' en trouw."

En ze gaan nooit uit elkaar of ze willen bij dit „Avondmaal" datgene gedenken, waarom Hij hun in 't bijzonder dierbaar is. Zij vinden het zoo heerlijk om tezamen te zingen:

„Gij Lam, voor ons op aard geslacht,
Zijt eeuwig waard t'ontvangen:
de wijsheid, rijkdom, eer en kracht,
en dankbre lofgezangen!"

En als zij dat eens een keer niet gedaan hebben, dan is het net alsof het cement der liefdesgemeenschap ontbroken heeft.

De geloovigen zijn natuurlijk ook heel blij en dankbaar voor den Plaatsvervanger, die hun Vriend gestuurd heeft, want die maakt hen „indachtig alles wat de Heengegane hun gezegd" heeft. Die Geest der waarheid woont en werkt onder hen en doet hen in het alledaagsche leven zijn, die zij behooren te zijn. Maar toch . . . de Vriend Zelf is hij niet.

Ik vrees, dat de menschen, welke die oude, onpraktisch ingerichte kerken gebouwd hebben, van zulke samenkomsten niet veel begrip gehad hebben. Uit een historisch, architectonisch en antiquarisch oogpunt zijn ze wel mooi. En staande in een openlucht-museum zou er nog kans zijn dat ze bezocht werden door menschen, die zoo'n gebouw nu alleen maar van buiten kennen.

De inrichting van zulk een „Godshuis" is ook vreemd aan Gods geest en aan den geest van den Vriend: schepenbanken en heerenbanken naast banken voor „het gewone volk", plus wat „armenbanken". Dure en goedkoope plaatsen, respectievelijk met en zonder kussens.

Ruimte om te knielen is er absoluut niet; daar is heelemaal niet op gerekend.

In het midden staat een soort van troon. Daar komt iemand op te staan, die op de minuut af altijd even lang spreekt. Meestal heeft hij dan net zoo'n jas aan als een mijnheer van de rechtbank — zoo'n wijde, zwarte mantel, met twee van die witte slippen onder z'n kin.

Je ziet in zulk een gebouw ook niets van die gedachtenis-teekenen, die de Vriend aanbevolen heeft. Die zijn er wel, maar worden slechts eenmaal in de drie maanden voor den dag gehaald.

— Het is niet goed dat de mensch zoo bij zichtbare dingen leeft . . . niet door aanschouwen, maar door geloof . . . —

In zulk een gebouw mogen degenen, die er samenkomen, ook niets van hun Vriend zeggen, dat zal die eene man in de zwarte mantel wel doen. En als ze wat aan Hem vragen willen, moeten ze dat maar overstil doen. Trouwens, ook daar zorgt die eene man voor. Hij weet precies waaraan de menschen behoefte hebben, of wat ze, als ze mochten, zelf Hem zouden willen vragen.

— Dat de leeken in de Gemeente zwijgen. —

„Gebeurt er iets bijzonders met de menschen in en door het liturgisch gebeuren, of niet?"

Deze vraag is gesteld.

Wat er met 'n mensch gebeurt in een kerkdienst of andere godsdienstige samenkomst, zal mede afhangen van de inrichting daarvan, van den geest, die er heerscht en (ook) van het gesproken woord. Overigens is dat moeilijk te bepalen. Gelijk het moeilijk is de opneming in ons bloed van het voedsel, dat we tot ons nemen, te controleeren. We hebben gegeten, vandaag eens lekkerder dan gister, maar dat we gezond zijn, ons werk kunnen doen, etc., is bewijs dat het voedsel z'n bestemde uitwerking heeft gehad.

Eigenlijk is het gaan naar een plaats van aanbidding alleen om „kennelijk gezegend" te worden wel een beetje zelfzuchtig en eenzijdig. Zou het niet zoo wezen, dat in haar zich verheffen tot den Heere God, in Zijn aanbidding en hulde toebrenging de ziel haar loon vindt? Nochtans is het te verstaan dat de ziel gaarne iets ervaart, ondervindt of doorvoelt. Maar veel hangt af van de oogenblikkelijke gesteldheid van den persoon, de omstandigheden waarin hij verkeert, de aard van het pas beleefde, z'n levensgang in 't algemeen. Dit zijn allemaal factoren, die een rol spelen.

Natuurlijk hangt het ook af van de mate van geloof en verwachting **en van het zichgeven** in de samenkomst, van de persoonlijke inschakeling.

Ik kan de mogelijkheid veronderstellen, dat iemand „rijk gezegend" onder een „preek" wegkomt, en een ander koud en onaangedaan uit een liturgischen dienst. Maar het tegenover elkander stellen van deze twee mogelijkheden lost de kwestie niet op.

Als ik de wezenstrekken der bijbelvromen naga, zoowel in het O.- als in het N.-Testament, daar waar zij zich tegenover den Heere God stellen, of waar zij met godsdienstige handelingen bezig zijn, daar zie ik Liturgie. De ziel, die spontaan haar God zoekt, haar God wil loven en prijzen, als 't ware in Hem, haar oorsprong, wil opgaan, is liturgisch van aanleg.

Het is wel opmerkelijk, dat zoo hier en daar in Kerkdiensten iets ingevoerd, ingelascht wordt, wat het begrip liturgie nabij

komt. Meer dan wat jaren terug zijn er thans kerkdiensten, waarin bij afwisseling de geloofsartikelen of de schuldbelijdenis staande wordt aangehoord en toepasselijke liederen daarbij gezongen worden.

Onlangs las ik dat een kerkeraad — was het niet in Rotterdam? — besloten had de gemeente te verzoeken voortaan bij het gebed van den dominé in haar geheel te willen gaan staan.

Voor mij zijn dit allemaal bewijzen, dat men de leemten en de eenzijdigheid in de samenkomsten der geloovigen is gaan zien en men de Gemeente meer praktisch aan de godsdienstige handelingen wil laten deelnemen, haar meer actief wil doen zijn.

En mag ik nu nog wat zeggen over twee belangrijke onderdeelen van de kerkelijke godsdienstoefeningen — preek en Avondmaal?

Preeken wordt door sommigen „bediening of dienst des Goddelijken Woords" genoemd. Daardoor wordt de prediker ietwat met een aureool van onaantastbaarheid omgeven. Alle preeken is echter slechts napraten van de woorden, die de Heere God van zijn vroegere dienstknechten in den Bijbel heeft laten vastleggen. Een napraten, dat bovendien niet altijd in den geest van het oorspronkelijke woord, ja, soms er mee in strijd is.

Teksten zijn dikwijls kapstokken, waaraan bepaalde ideeën en inzichten opgehangen worden.

Wanneer preekers zich daarvan steeds bewust waren, dat zij slechts napraters zijn, 't zou hen misschien er toe brengen met groote zorg het verband te leggen tusschen de woorden, die de Heilige Geest waardig gekeurd heeft om voor de geslachten der eeuwen bewaard te blijven, en de omstandigheden en behoeften van het geslacht van het heden.

De wijze waarop een preek soms besproken wordt, als de kerk uit is, getuigt niet erg van de eerbied voor de „Bediening des Goddelijken Woords" en verdonkert de aureool van den „Bedienaar". Dit komt ten deele daardoor, dat deze bediening dikwijls zóó weinig een godssprake en zóózeer een proeve van redeneerkunst of van persoonlijke opvatting is, dat men tevergeefs 's Heeren stem er in beluistert.

Soms schijnen preeken getuigenis te moeten afleggen van de belezenheid van den preeker, doorvlochten als ze zijn met citaten van schrijvers en dichters. Vele preeken zijn verintellect.

Een herderlijk rondwandelen tusschen zijn schapen echter zal den herder hun behoeften doen kennen en hem overvloed van preekstof opleveren.

Het wil mij voorkomen dat de positie van iemand, van wien men verwacht dat hij iederen Zondag „frisch" zal zijn, er niet makkelijker op geworden is door de vele tijdschriften en kranten, die een kortere of langere meditatie of schriftbeschouwing geven, om van de Radio-Kerkdiensten en wijdingsuurtjes te zwijgen.

Kan hierin niet een verontschuldiging liggen voor het toekennen van een mindere waarde of lagere plaats aan een preek, door de voorstanders van een Liturgischen dienst?

Ook van een dominé ligt de waarde niet in het zijn van een middel, het **predikant** zijn, maar in het doel: de verzorging zijner gemeente. En dan zou ik de klemtoon gelegd willen zien op de herderlijke zijde van zijn ambt. Wanneer leeken in hun dominé een **herder** vinden, dan zal dat van gunstigen invloed zijn op hun houding tegenover zijn preeken. En dan zou dominé het ook zoo erg niet vinden als hij Zondags wat minder aan 't woord moest zijn.

Toen onlangs hier in een gemeente verwisseling van predikant plaats gevonden had en ik een ouderling van die kerk vroeg: Nu, wat zeg je van je nieuwe dominé?, toen kreeg ik ten antwoord: „Hij is een herder".

Gelukkig de gemeente die een herder heeft!

Het Avondmaal!

Het **heilig** Avondmaal . . .

Laat ik eerlijk bekennen dat ik jarenlang onwennig tegenover dit essentieel bestanddeel van de samenkomst der geloovigen gestaan heb. Het is echter door een bepaalde wijze van Avondmaal-houden, die ik meermalen bijwoonde, dat ik in deze heilige handeling een dieper en — naar ik hoop — juister inzicht gekregen heb. En toen ben ik tot de overtuiging gekomen dat het H.A. meer is dan een „gedachtenismaal". Toen heeft bijzondere beteekenis voor mij gekregen het verhaal van de twee discipelen op weg naar Emmaus, dat zulk een rijke Avondmaalsgedachte inhoudt, n.l. deze, dat de Heer Zich aan de Zijnen openbaart „in de breking des broods".

Sedertdien heb ik iets leeren verstaan

van de volgende uitspraken van den vromen Professor Gunning (de vader van den Pniël-Gunning):

„Dit is mijn lichaam, dit is mijn bloed, zegt Christus, en deelt ons mede zijn eigen liefdeleven, zichzelven in zijn opstandingskracht."

„Het bloed van Christus, ook en vooral in het Avondmaal toegeëigend, heeft niet slechts op zijn dood betrekking maar op zijn leven, zooals het door het doodslijden bevrijd en nu opgestaan is."

„Wij verbinden ons aan het Avondmaal om in deze verheven orde der stervende en opstaande Liefde als krijgslieden in het gelid te staan."

„Ja mijn broeder, bij deze dingen leeft uwe ziel en uw lichaam. Hierin, en hierin alleen, is uwe sterkte. Door de kracht dezer spijze kunt gij voortwandelen, en het onvergankelijk leven van Christus in u bewaart u voor uitputting, voor overvloeiing van uw geestelijk bestaan in de wereld, die u omringt en doordringt, ja, die als een steeds zuigende draaikolk u wil verslinden."

Maar tevens is sedertdien vreemd en onbegrijpelijk geworden het feit, dat in sommige kerken slechts eenmaal in de drie maanden het Avondmaal gehouden wordt, en dat in den tusschentijd zijn attributen uit de Kerk verwijderd, aan het oog der Gemeente onttrokken zijn.

Moet er in de samenkomsten der Gemeente van Christus plaats zijn voor de vrije werking van Zijn geest, door de kanalen. die Hij daartoe verkiest?

Of is het recht dat deze vrije werking systematisch verhinderd wordt door een verkeerde interpretatie van het predikanten-ambt?

Deze vragen behooren niet rechtstreeks tot de Liturgische kwestie, ik weet het, maar ze liggen er toch vlak bij.

Laat ik mogen besluiten met de oprechte bede, dat het in alle kerkelijke en buiten kerkelijke godsdienstoefeningen mogelijk worde, wat in de Gemeente van Korinthe, als zij bijeenvergaderd was, mogelijk geacht werd, waar plaats voor was (zie 1 Korinthe 14 : 25).

Geest der kennis, Geest der waarheid,
der genade, der gebeên,
leer ons wand'len bij uw klaarheid
in de heilsverborgenheên!
Doe ons 't „Abba, Vader!" bidden,
Zeggen „Jezus is de Heer",
geven U in alles eer;
blijf in der Gemeente midden
om te heil'gen de offerand'
van haar hart en mond en hand!

E., Febr. Ao. Do. 1940 M. K.

Naschrift der Redactie

Met genoegen hebben we onzen inzender het woord gegeven. Met hetzelfde genoegen waarmee ik en zeer vele andere predikanten 's Zondagsmorgens of 's middags een gemeentelid het woord zouden willen geven, als dat langs de geordende, kerkelijke weg mogelijk was.

De inzender heeft m.i. een wonderlijk begrip van de verhouding van de predikant tot zijn preekwerk. Hij kent alleen dominees, die coute que coute geen seconde minder dan **zij** hebben bepaald, willen preeken en die het vreeselijk zouden vinden, wat minder aan 't woord te komen . . . Van de moeiten en de innerlijke strijd, die het preekwerk voor de Bedienaar des Woords meebrengt, weet hij niet af . . . of houdt hij zich maar zoo?

Ik kan het niet helpen, maar ik vind de manier waarop hier en in andere dergelijke gevallen over predikanten wordt geschreven, ietwat onbeleefd. Men behoeft dominees niet te ontzien . . . neen. Dat gebeurt doorgaans ook niet. De kritiek begint dikwijls, ook volgens deze schrijver, reeds bij de kerkdeur. Maar de beleefdheid kan men daarbij toch wel in acht nemen.

„Die ééne man, die daar in zoo'n zwarte mantel (notabene, de toga die door de voorstanders der liturgische beweging zoo hoog wordt geschat!) op een soort van troon staat . . ." hoe komt die man daar? Hebben de dominees alleen de kerkgeschiedenis gemaakt? Hadden gemeenteleden en kerkeraden niets te zeggen?

Ik heb wel eens hooren beweren, dat gevallen niet zeldzaam waren noch zijn, waarbij de dominee al te zeer afhankelijk was van de meening zijner gemeenteleden. Zij bepaalden eigenlijk de lengte van de preek. Soms zelfs de keuze van Psalmen en Gezangen, de kleur van 's voorgangers das en nog meer . . . Het is natuurlijk af te keuren, dat een predikant op een onwaardige wijze zich laat binden. Maar indien zulke verhoudingen in de kerk mogelijk zijn, vraag ik: Is het wel waar dat „die man op de preekstoel" door zijn heerschzucht, zijn egoïsme, zijn lust om te pronken met zijn

geleerdheid en welbespraaktheid enz. enz. — dat hij alleen de schuld heeft van de thans heerschende toestanden, voorzoover die verkeerd zijn?

Ik wil mijn collega's en mijzelf niet van schuld vrijpleiten. Zooals ik meer dan eens opmerkte: kritiek hebben wij noodig; ook scherpe kritiek. Maar . . . onbesuisde kritiek kan m.i. moeilijk de weg wijzen uit de veelsoortige verlegenheden, waarin de Christenheid en de Kerk zich tegenwoordig bevinden. —

Tenslotte merk ik nog even op dat de inzender mijn vraag: „Gebeurt er iets bizonders in het liturgisch gebeuren" verkeerd begrepen heeft. De vraag stond in verband met de gedachte aan „heilige plaatsen" en „heilige handelingen", die de liturgische beweging soms doet opkomen. Onze inzender zou m.i. goed doen, zich nog eens in de uitgebreide literatuur over dit onderwerp te verdiepen.

Dan zou hij ook waarschijnlijk zijn opmerking niet gemaakt hebben, die thans een weinig schamper klinkt: „Men zal bij het zoeken van den juisten vorm van gemeentelijk samenkomen Gods Woord toch wel geraadpleegd hebben."

Tot zoover mijn beantwoording. Er zou nog wel meer te zeggen zijn, maar . . . anderen moeten ook iets te zeggen overhouden. Wij sluiten dus deze zeldzame discussie in ons maandblad en hopen, dat zij er toe moge bijdragen de aandacht van velen te vestigen op vraagstukken van deze tijd, waarvan het belang niet betwijfeld kan worden.

KLUIN

Piéte — Teekening van Berry Brugman

HET TURFSCHIP VAN BREDA

NA DRIEHONDERD VIJFTIG JAAR HERDACHT

Adriaan Janszoon van Bergen was turfschipper te Zevenbergen. Het is waar, de plaats waar hij woonde behoorde aan de Staten, maar dat verhinderde hem niet toch van tijd tot tijd een schip vol turf naar de Spaansche bezetting te Breda te brengen.

Breda met de naaste omgeving behoorde oorspronkelijk tot de goederen van Willem van Oranje, doch toen Philips II Willems bezittingen verbeurd liet verklaren, ging ook Breda voor hem verloren.

Nu ging het er toen ter tijd vrij gemoedelijk naar toe, want het had Van Bergen niet heel veel moeite gekost een vrijgeleide te bekomen van de Spanjaarden, zoowel als van de Staten, waardoor hij in de gelegenheid werd gesteld, geregeld turf en brandhout naar de vesting te brengen.

Van Bergen was op en top een vaderlander en een warm Oranjevriend. Al varende was in zijn brein de gedachte opgekomen, dat hij met zijn turfschip heel best Breda kon overmeesteren. Als hij soldaten onder in zijn schuit had zou hij die gemakkelijk binnen Breda gesmokkeld krijgen. Verder liep de zaak dan vanzelf. Deze gedachte liet den schipper niet met rust en eindelijk kon hij niet laten zijn gedachte eens aan Prins Maurits voor te stellen.

In September 1589 kwam hij bij den Prins en stelde hem in zijn eenvoudige schipperstaal de zaak voor. Doch Maurits had nog al wat bezwaren. Hij wilde de zaak heel graag eens overwegen; het bezit van Breda lachte hem zeer toe, maar hij durfde niet zoo grif op het voorstel van den schipper ingaan.

Deze nam zich echter voor nog eens terug te komen. De Prins sprak er ondertusschen eens over met Oldebarnevelt en ten laatste, het was toen reeds Februari 1590 geworden, kwam men overeen het maar eens te wagen. Toen van Bergen einde Februari nog eens op zijn voorstel terug kwam, werd dit tot zijn groote vreugde aangenomen. In 't laatst van Februari moest hij weer een vracht turf uit Zevenbergen naar Breda brengen en dan was er dus 'n schoone kans den aanslag te wagen. Zijn beide neefs waren het hartelijk met hem eens; zij hadden verklaard gaarne hun leven te zullen wagen.

In alle stilte werd nu de zaak voorbereid.

Karel van Heraugière, een jong en moedig kapitein zou het waagstuk uitvoeren. Matthijs Helt zou zijn luitenant zijn en verder zouden er 68 manschappen aan de onderneming deel nemen. In 't geheel moesten er dus 70 man het turfschip in, „al jonck, dapper, stout, onbevreest volck, weijnigh daer onder die baerdt hadden". Waarschijnlijk meest, zoo niet allen, waren het Nederlanders. In den nacht slopen de mannen te Zevenbergen voorzichtig het schip in. 't Was zaak, dat ook in Zevenbergen niemand iets van de onderneming wist, want het geringste verraad kon de geheele zaak in duigen doen vallen. Toen de mannen aan boord waren werd een zoldering van planken boven hun hoofden gelegd, en daarop werd toen de turf gestapeld.

Doch het schip van Van Bergen was niet groot, 'n gewoon turfschip slechts en de mannen hadden het dan ook allesbehalve gemakkelijk onder in het *ruim*. 't Was *nauw* in het *ruim*, ze zaten er als haringen in een ton, doch 't zou slechts kort duren, zoo troostte men elkander.

Men werd echter teleurgesteld.

De dooi was sterk ingevallen, men had veel last van drijfijs en zelfs moest men drie dagen lang op een zelfde plaats blijven liggen, omdat men eenvoudig niet verder kon van wege den tegenwind. Daarbij kwam nog de ramp dat het schip lek stootte zoodat er heel wat water naar binnen liep en de manschappen zelfs gedurende eenigen tijd tot de knieën in het water zaten. Dit maakte hun toch al niet prettige positie, nog benauwder. Ze hadden veel last van koude en honger, ook was het verre van frisch daar beneden en zaten ze voortdurend in het donker. Nu kwam het water er nog bij!

't Is waar, schipper Adriaan deed wat hij kon. Onverpoosd stonden zijn neefs aan de pomp en inderdaad gelukte het, 't water weer weg te krijgen en 't lek raakte ook bijna weer dicht. Maar met dat al hadden de meeste mannen een zwa-

't Kasteel van BREDA verrast, door middel van een Turfschip, in 't jaar 1590.

Spaansche soldaten helpen het turfschip door het ijs trekken

re verkoudheid te pakken gekregen. Vooral de luitenant Matthijs Helt had het verbazend beet. Het was dan ook voortdurend een geweldig gehoest daar beneden, totdat eindelijk Van Bergen door een kleine opening waarschuwde, dat het hoesten wat minderen moest, want dat men het kasteel naderde. Straks zou het geheel moeten ophouden, wilde men geen kans loopen zich zelf te verraden.

Het schip was nu bij het kasteel, het voer de haven binnen en dadelijk werd de afsluitboom achter het schip geschoven.

Het schip mocht nu niet verder varen voor het onderzocht was. Er kwam een korporaal aan boord, die 'n onderzoek moest instellen. Dat was het gevaarlijkste oogenblik. Doch de man vatte zijn taak nog al niet conscientieus op. En gelukkig werd er niet gehoest. Alleen Matthijs Helt kon zich onmogelijk bedwingen en omdat hij ook zijn makkers niet wilde verraden trok hij z'n dolk en bood hun dien aan, met het verzoek hem dien in de borst te stooten, opdat zijn gehoest niet al zijn makkers in den dood zou jagen.

Doch daaraan dachten de wakkere mannen niet. Helt moest zich maar trachten te bedwingen. Gelukkig slaagde hij hierin en de korporaal, die aan boord was gekomen hoorde niets verdachts. Dit was vooral ook te danken aan de knarsende scheepspomp, die geen oogenblik in rust was, zoolang de Spanjaard aan boord was.

Doch de korporaal trok spoedig af, hij stelde geen nauwkeurig onderzoek in en hij had er geen flauw besef van, dat dit onnauwkeurig onderzoek hem den hals zou kunnen kosten.

Van Bergen was een oude bekende, hij maakte een praatje met den korporaal en daar door het lange uitblijven van het schip de brandstoffen waren opgebruikt, hadden de soldaten grooten haast om met

het lossen te beginnen. Doch de schotsen maakten het verder varen heel moeilijk. De soldaten waren echter graag bereid 'n handje te helpen; er werden lijnen uitgeworpen en zoo sleepten de Spanjaarden hun vijanden heel gemoedelijk zelf naar binnen.

Nu werd de turf gelost en daar het vrij koud was ging het lossen in zoo'n vlug tempo, dat de bovenlaag heel snel verminderde. Zelfs zagen de soldaten in het ruim het daglicht schemeren tusschen de reten der planken door. Ook Van Bergen bemerkte dit tot zijn schrik. Als straks de zoldering bloot kwam, zou de heele zaak verloren zijn. Dat moest hij zien te voorkomen.

„Mannen," zeide Adriaan nu tot de lossende Spanjaarden, „mijn neefs en ik hebben een vermoeiende reis achter den rug, wij verlangen naar rust. Mij dunkt ge hebt nu vooreerst turf genoeg, we moesten het lossen nu maar staken en dan morgen ons werk voortzetten." 't Werd goed gevonden en weldra was de rust aan boord terug gekeerd. De avond van den 3den Maart [1]) daalde snel.

Binnen in het kasteel zaten de soldaten zich te koesteren bij het turfvuur en toen zij goed warm waren kropen zij naar bed.

Doch nu was de tijd van Karel Heraugière.

Voorzichtig werd een gedeelte van de planken zoldering weggenomen. Om echter te zorgen, dat de schildwacht, die daar op den wal heen en weer liep, geen onraad zou merken werd er ijverig gepompt. Dat wekte geen argwaan; het spreekt immers vanzelf, dat men op 'n schip, dat lek is, pompen moet. Zoo werd er dan zoo druk mogelijk gepompt en onder de begeleiding van de scheepspomp werd de vreemde vracht van het turfschip ontladen.

Het was lichte maan, een groot voordeel voor de mannen. Onverwachts werd de schildwacht aangegrepen; het wachthuis overvallen en de bezetting naar het binnenste gedeelte van het kasteel gedreven. Hier was de commandant zelf afwezig. Hij had het bevel overgedragen aan zijn zoon Paulo Antonio Landsavechia. Deze waagde het met zes en dertig man een uitval te ondernemen, die echter jammerlijk mislukte; allen werden gedood en het overige gedeelte van de bezetting zag daarna van allen verderen tegenstand af en werd opgesloten.

's Morgens vroeg zagen de burgers van Breda tot hun groote verbazing de Prinsenvlag: oranje, blanje, bleu, van den toren van het kasteel wapperen. Zij waagden een poging om het kasteel te heroveren doch werden door de mannen van Heraugière teruggeslagen.

Intusschen verscheen Prins Maurits met een sterke legerafdeeling voor de stad. Men wilde zich verzetten, weigerde de poorten te openen, doch moest al spoedig dit verzet opgeven, waarna Maurits zijn plechtigen intocht hield in de stad van zijn vader.

Als straf voor haar aanvankelijk verzet, werd de stad een boete opgelegd van 97.000 gulden. Aan de Roomschen werd één kerk in gebruik gelaten de overige moesten aan de Gereformeerden worden afgestaan.

Karel van Heraugière werd door Prins Maurits aangesteld tot gouverneur van de stad.

En nu volgden de belooningen.

Adriaan van Bergen en zijn neefs ontvingen een som gelds en voorts een lijfrente; iedere soldaat, die in het schip was geweest ontving twee maanden soldij en een gouden gedenkpenning ter waarde van 25 gulden.

Ook Oldenbarnevelt werd niet vergeten.

„De advokaat Oldenbarnevelt, die in dezen aanslag ook zeer veel gearbeid had, werd vereerd met een schoonen vergulden kop, waarop de gansche geschiedenis kunstiglijk gedreven was. Ter gelegenheid van de geboorte zijns zoons Willem, schonken de Staten van Holland, die over den Doop gestaan hadden hem, wat later, tot een Pille gave, ook een kop van zeshonderd gulden en aan zijn zoon een lijfrente van twee honderd gulden 's jaars [2]).

En wat ontving Prins Maurits?

Die had toch ook geen gering aandeel in deze verrassing gehad? Hij ontving niemendal, hij had immers zijn erfgoed terug en dat was loons genoeg. Een dichter uit

[1]) Algemeen wordt door oude schrijvers 3 Maart genoemd, ook nog door Blok. In Brugmans: Geschiedenis van Nederland, deel III blz. 377 (onlangs verschenen) wordt 21 Februari als datum genoemd.

[2]) Jan Wagenaar, Vaderl. Historie, Deel 8 blz. 344.

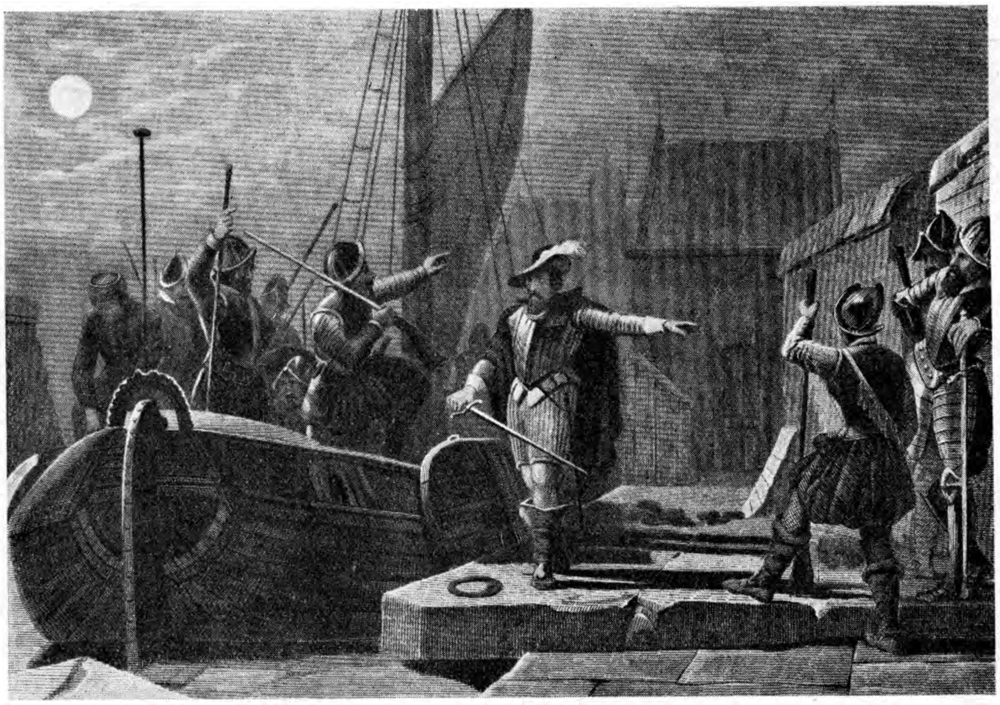

Heraugière laat de soldaten uit het schip komen, terwijl de schipper (links) pompt

dien tijd rijmde er van:

De eere is voor God, de zege voor Oranje
De vreugde voor het land, en niemandal voor Spanje.

Inderdaad heerschte er alom in het land groote vreugde over de gelukkig geslaagde onderneming. Prins Maurits werd vanwege de Staten plechtig gelukgewenscht, doch daarbij bleef het dan ook. Niemand der onzen had er het leven bij ingeschoten, dan alleen een soldaat, die ongelukkigerwijze verdronk bij het verlaten van het schip.

„Onuitsprekelijk was de vreugde door het geheele land, overal werden de klokken vroolijk geluid en vreugdevuren ontstoken; uit alle kerken rees de dankzegging der gemeente tot God, die de overwinning geeft. [3])

De Spanjaarden waren minder te spreken en de korporaal, die door zijn onnauwkeurig onderzoek de onderneming had doen slagen, werd onthoofd.

Het turfschip van Van Bergen werd tot een aandenken te Breda bewaard, doch toen de Spanjaarden in 1625 Breda herwonnen, hebben zij het schip uit spijt verbrand.

Intusschen moest Maurits er op rekenen, dat Parma geen middel onbeproefd zou laten om de verloren stad te heroveren. Hij zag dit in en zond daarom dadelijk de boodschap naar Holland, dat men onverwijld krijgs- en mondbehoeften naar Breda moest zenden. Dit geschiedde dadelijk en gelukkig maar, want nauwelijks had Parma de tijding van het verlies van Breda ontvangen, of hij gaf aan Karel van Mansfelt bevel de vesting te hernemen.

Hij zelf stond gereed om met een groot leger naar Frankrijk te trekken, om daar de zaken van Philips te behartigen en dus moest Mansfelt de zaak met Breda opknappen. Nog voor het einde van Maart liet hij de stad reeds bestormen, doch zonder succes. De omliggende plaatsen van Breda liet hij nu bezetten en Zevenbergen, dat van de Staten was, wist hij te vermeesteren. Doch bij Zevenbergen hadden de Staten een schans, Noorddam gehee-

[3]) R. Fruin, Tien jaar, blz. 77.

ten, op welke schans Matthijs Helt als kapitein het bevel voerde. De bevordering tot kapitein had hij ontvangen na zijn dapper gedrag te Breda.

In de gracht, die de schans omgaf, liet Mansfelt nu een groot schip leggen, sterk bezet met scherpschutters. Stormbruggen en ander gereedschap werden aangevoerd en in den nacht van 11 op 12 Mei werd door zeven kanonnen de borstwering van de schans geheel weggeschoten. Mansfelt rekende, dat hij nu de schans spoedig in zijn bezit zou hebben. Daarbinnen zouden stellig weinig soldaten liggen en dus liet hij dadelijk, nadat er een bres was geschoten, stormen. Hij werd echter teruggeslagen. Doch in den nacht, die nu volgde gelukte het aan de Spanjaarden een nieuwe bres te schieten, en hoeveel moeite de belegerden zich ook gaven de ontstane schade te herstellen het was hun onmogelijk doordat er onophoudelijk uit het schip dat in de gracht lag werd geschoten.

Nu meende Mansfelt zijn kans schoon te zien, nogmaals te stormen. Met de grootste verwoedheid werd de aanval herhaald, doch de vijand moest met bebloede koppen afdeinzen en toen hij den volgenden dag voor de derde maal een stormaanval waagde, werd hij ook voor de derde maal teruggeslagen.

Nu moest hij zijn poging, de schans te bemachtigen, wel opgeven. Het beleg had hem 800 man gekost en toen het aan de mannen van Helt nog gelukte het gevaarlijke schip in brand te schieten was het met de poging van Mansfelt gedaan. Hij zag van verdere vijandelijkheden af en trok met het overschot van zijn mannen weg.

Om Mansfelt geheel van zijn plan — het herwinnen van Breda — af te brengen rukte Maurits met zijn krijgsmacht Gelderland binnen, om te probeeren Nijmegen te bemachtigen.

Dat moest Mansfelt trachten te voorkomen en daarom liet hij Breda voor hetgeen het was en trok zoo haastig mogelijk naar Nijmegen, om de stad voor Koning Philips te behouden.

Zoodoende bleef de belangrijke vesting Breda in de handen der Staten.

De verrassing van Breda was een zeer gelukkige onderneming geweest, waarvoor men terecht den Heere dankte.

Onbegrijpelijk is het dat Bilderdijk schrijft, dat de zaak waarlijk zoo ontzaglijk veel niet om 't lijf had. [4]) Wel geeft hij toe, dat het van veel belang was, dat Maurits de vesting wist te behouden.

Als hij heeft medegedeeld, dat de Staten, den schipper en de verdere deelnemers edelmoedig beloonden, schrijft hij verder : „Maar dit ging Oldebarnevelt (die vrij inhalig van aard was) aan 't hart en men stelde dezen te vreden door 't geschenk van een schoonen zilveren-vergulden kop met een deksel, waarop de geheele geschiedenis (zoo het heet) kunstelijk in verschillende ovalen gedreven was. De mauvais plaisans in dien tijd konden zich niet in 't hoofd halen, wat Barnevelt voor moeite met die onderneming gehad had: die kop kostte, zoo men wil 600 gulden."

Intusschen de verrassing van Breda was een heugelijk en bemoedigend feit.

De Staten hadden in het begin van het jaar 1590 last gegeven een penning te slaan met het randschrift : Parati vincere aut mori, d.i. „gereed te overwinnen of te sterven" ; en het scheen nu wel alsof niet het laatste, maar het eerste zou geschieden.

„En de nakomelingschap, die de bevrijding van het vaderland terecht aan deze eerste overwinning verbindt, heeft van geen feit onzer geschiedenis een levendiger voorstelling behouden dan van de verrassing van Breda, door middel van een turfschip [5]).

En thans — driehonderdvijftig jaar daarna, denken wij nog met trotsch aan die kloeke mannen, die eens hun leven waagden in den strijd voor de vrijheid van ons Vaderland.

P. DE ZEEUW J.G.zn.

[4]) Bilderdijk, Geschiedenis des Vaderlands deel 7 blz. 179.

[5]) Fruin, a.w. blz. 77.

GEKROOKT RIET

„Dat zit er weer op. 'k Heb me in 't bad van de laatste infectiehaarden gezuiverd. En nu we zolang in quarantaine geweest zijn, beschouwen we jou als een welkome nieuwsbron," zegt zuster Agnes. In een krakend costuum wandelt zij met zuster Lous, die de dienst in de barakken met haar heeft gedeeld, in de ziekenhuistuin. Zuster Sylvie, ook een twedejaars, heeft zich bij hen gevoegd. Ze verschuift haar manchetten.

„Misschien maakte ik op de zaal meer narigheid mee dan jullie in de barakken. We kregen weer deerlijk-gehavende slachtoffers van 't snelverkeer binnen. En een paar maal moest een bed voor doorlopend bezoek afgeschermd worden . . ." zegt ze.

„Wij hadden wel prettige weken, hè Agnes? We gingen helemaal op in de zorg voor het kind . . ."

„En gevallen met dodelijke afloop kwamen ditmaal gelukkig niet voor," onderbreekt Agnes Lous. Van terzij kijkt ze naar Sylvie. Die is eigenlijk te teerhartig voor 't beroep van verpleegster. De „Dirk" heeft haar al een paar maal de laan willen uitsturen. Toch mangelt het Sylvie niet aan bekwaamheid. Met hart en ziel is ze verpleegster geworden. En met tranen en argumenten heeft zij zich tegen 't besluit der directrice verzet. 't Resultaat ervan was, dat men 't nog eenmaal met haar zou proberen. En uiterlijk hield Sylvie zich flink, toen ook van háár doortastendheid weer zoveel werd gevergd. Zusters, beter dan zij tegen 't leed gehard en gepantserd, geven haar om beurten welmenende raad. Maar in dit neutraal ziekenhuis heeft Sylvie niet met alle collega's 't zelfde contact. Daarom ook is zij blij, dat haar vacantie met die van Agnes en Lous samenvalt. Ze hebben 't plan opgevat, om morgen een fietstocht naar de bollenvelden te maken. 't Weer werkt zo mee.

„M'n kleine teen fluistert, dat 't morgen een prachtige dag wordt," zegt zuster Agnes. Ze beweegt zich wat sloom.

„Tot de Gideonsbende zou jij niet hebben behoord," placht Lous te zeggen. Maar Agnes is accuraat in haar werk. Een regen van reprimandes daalt zelden op háár neer. Ze buigt zich nu over een bed hyacinthen, dat reeds gaat kleuren en geuren.

„Heerlijk, dat we weer eens in de vrije natuur zullen zijn!"

„Als 'k rijk genoeg was, luisterde ik nog liever naar de Mattheus-Passion in Naardens kathedraal," zegt Sylvie.

„Die wens staat op ons verlanglijstje ook. Maar we waren al héél blij, dat we in de barak brokstukken van de Mattheus door de radio hoorden, hè Lous?"

„Of we! Sylvie, jij weet het óók wel, dat een twedejaars-zuster en sparen niet best accorderen. We hebben deze maand weer enkele boeken gekocht . . ."

„en ik beloofde in een zwak moment aan een ventje een kleurboek met potloden. Toen hij 't had, bleek het dat alle kleuters, die een potlood konden hanteren, Jo Spier wilden nabootsen," valt Lous lachende in.

„Dat was wat! Om de vredeswil . . . wat doet een mens daar niet voor . . . hebben we toen een hele bezending tekengerei laten aanrukken. Ik haalde daarbij in m'n japon een scheur als een bergspleet."

„En ik moest een stel nieuwe fietsbanden hebben . . ." zegt Lous. „Zodat je begrijpt, dat we niet voor een duur concert konden sparen. Maar 'k heb een fietskaart op zak. Zullen we ginds op dat bankje onze route voor morgen uitkienen?" vraagt Agnes.

Op de bezonde bank vouwt zij met preciese gebaartjes de kaart uit. Sylvies blonde hoofd buigt zich tussen de donkere in. Even wanen de zusters zich reeds op 's Rijks wegen. Ze peddelen langs de villa's, waaraan Wassenaar rijk is.

„'k Heb aan al m'n patiënten Paasbloemen beloofd," zegt Sylvie zacht. Ze heeft de mannenzaal nu, en denkt aan No. 17, een half verlamde, nog jonge man. De duurste bestralingen helpen hem niet. Hij ligt steeds zo stil, doet aan de grappen en plagerijen der anderen nooit mee. Maar hoeveel opstand ligt hij dagelijks niet te verbijten? Ogenschijnlijk draagt hij zijn kruis wel geduldig. Maar er vonkt vaak een vuur in zijn ogen, waarvan Sylvie schrikt. 't Beklemt haar dan plots, dat zij in haar bewegingsvrijheid niet wordt geremd, vlug als een ree door de zaal gaat. Nog nimmer zag ze zijn handen gevouwen. Meestal zijn ze krampachtig verknepen, of wringen een prop in het laken. Bezoek krijgt hij weinig. Zijn ouders wonen een uurtje buiten de stad. Zijn broers zijn een dag kwijt, als ze een poosje bij zijn bed willen zitten. Soms komt er een vriend, die zijn vrouw of ver-

loofde meebrengt. Er verandert door die bezoeken weinig in den patiënt. Hij ligt maar en kijkt, lijkt de minuten te tellen. Dikwijls ook wordt hij door lange gangen naar de belichtingskamer gereden. De nachten na z'n terugkomst is hij doodmoe en ligt verbeten met zijn opstand te vechten.

„Of hij de boodschap van Goeden Vrijdag en Pasen verstaan zal?" denkt Sylvie. Er zijn patiënten, die hun afkeer nauwelijks kunnen verbergen, als een dominee of pastoor de zaal binnenkomt. Een geestelijke is voor hen een heraut van de dood. Ze verstaan er niets van, dat hij juist de boodschap van leven mag brengen. Met diè patiënten heeft Sylvie 't meeste te doen. 't Is toch heel triest, als je zoveel in je leven afbreken zag, dat je dan ook de stralen der eeuwige zon en troost buiten blijft sluiten.

„Wat zit jij weer te dromen! We gaan naar binnen, 'k rammel gewoon. Maar als je morgen zo stil bent, kun je beter thuisblijven, Sylvie . . ." zegt Lous.

„Nee, ik ga mee," zegt Sylvie haastig. Tussen de anderen stapt zij naar 't zusterhuis toe.

„Wat is Wassenaar mooi! Hier wil ik, als 'k m'n Wit-Kruis heb gehaald, wel een Rusthuis voor zwakken en herstellenden hebben," roept Sylvie.

„Och kind, die zijn er hier al genoeg. Nee hoor, als ik m'n Wit-Kruis heb, wil 'k ook m'n Ooievaartje nog halen. Dan zien we wel verder," zegt Agnes. Lous maakt geen plannen. Zij is verloofd en zal, als zij 't diploma heeft, wel spoedig gaan trouwen. Haar verloofde brengt nu voor zijn firma een proeftijd in Engeland door. Maar ook Lous vindt Wassenaar mooi. Raaphorst, waar ze alle drie wel eens een Zendingsfeest bijgewoond hebben, ligt nu bezijden hun weg. Ze zijn van Rijksdorp en de Drie Papegaaien verrukt, en in Leiden drinken ze koffie.

„Even spieden, of er van de nieuwe Stadhuisgevel al iets is te zien," stelt Sylvie voor. Dan bloeit, na Oegstgeest, Hollands bloemenfeest voor hen open. De tulpen zijn nog wat schriel, maar tekenen, met de hyacinthen, de kleurenvakken toch duidelijk af. De trompetnarcissen wuiven hun een welkomstgroet toe.

„Holland groeit weer,
Holland bloeit weer," neuriet Lous. En ze vergeten het even, dat ook de bollenkwekers geen Gouden Eeuw meer beleven. Jongens willen hun fietsen met bloemenslingers omkransen.

„Straks," weert Sylvie af. Want ze wil ook graag even een kerk binnengaan. Daar is het sober. Daar valt gezeefd zonlicht op 't zilver van de Avondmaalsdis.

„Mijn verlosser hangt aan 't kruis,
En Hij hangt daar voor mijn zonden," zingt de gemeente.

Dan klinkt het weer in de plechtige stilte: „Dit is mijn lichaam dat voor u verbroken werd . . . dit is Mijn bloed, dat voor u werd vergoten . . . tot vergeving der zonden."

Er is hemelse rust binnen de gewijde gewelven. Daarbuiten vermeerdert de onrust. Ook de zusters gevoelen haar zuigkracht als zij hun fietsen weer willen bestijgen.

Van een Roomse kerk staan de deuren wijd open; de beelden zijn nog met purperen hoezen bekleed.

„Christe eleison . . . Kyrie eleison . . . Agnus Dei, qui tollis peccati mundi, ora pro nobis, donna eis pace," zal hier straks weer worden gezongen. Maar ook tussen de bloeiende velden racen nu de motoren met militairen.

En in andere landen worden dood en verderf uitgestrooid. Maar de bloeiende velden blijven stil prediken, dat God weer levensvernieuwing en schoonheid wil schenken. Sterker nog brengt het ledige graf in Jozefs hof deze boodschap. Een schaduw is echter ook over de opgewektheid der zusters gevallen. Ze stappen hier en daar bij een bloemenveld af, hebben hun picnic dan tegen een beschermend heuveltje, waar de lucht ook van parfum is doortrokken.

„Dit zou 'k al m'n patiënten graag gunnen," zegt Sylvie, diep inhalerend. Maar ze denkt weer 't meest aan dien ènen, die zich misschien nooit meer zelfstandig in de vrije natuur kan bewegen. Misschien zou een kostbaar Kurort 't aftakelingsproces nog wat kunnen vertragen. Doch daarvoor bezit hij de middelen niet.

Agnes slaat een poëzie-bundeltje open. Met haar langzame stem leest zij verzen van Revius, De Mérode en anderen voor. Op de weg golft de onrust. Maar die verstilt voor de zusters even in eeuwigheidsrust. Eindelijk trekken ze elkander omhoog. Ze fietsen nog eens door dorpen, waar weer plechtig klokgebeier weerklinkt. Op een rustig terrasje drinken ze thee. Naast hun vehikels gaan ze door een Dorpsstraat dan verder. De stemmige étalage van een kunsthandel boeit hen eensklaps. Il Redemptore

van Leonardo da Vinci staat midden op 't zwarte fluweel, z'n: Het Laatste Avondmaal, rechts. Links een kruisiging van een schilder, wiens naam zij niet kunnen ontcijferen. Ze zien een portret van Dante Alighieri, Italië's dikwijls verjaagde, dolende dichter. Kort geleden heeft Sylvie van hem gelezen: In 't teken van Amore, dolore e morte, van liefde, smart en dood . . . heeft zijn leven gestaan. Ook voor hem zelf ging de Louteringsberg het Paradiso vooraf. Dan treft een tekst, in hout gebrand, Sylvie bizonder.

„Het gekrookte riet zal Hij niet verbreken."

„Dat zou 'k No. 17 graag laten lezen," denkt Sylvie. Ze kwam er nooit toe, om zó tot hem te spreken. Op een ijzige afweer stuitten al haar voornemens af. Zou ze nu door die tekst . . . met de bloemen . . . ook hem misschien kunnen bereiken? Ze aarzelt nog een moment.

„Houd m'n fiets even vast. 'k Moet hier iets koopen," zegt Sylvie dan. In de winkel koopt ze die tekst. Maar ze vertelt buiten niet, voor wie die bestemd is. Er ligt op zaal ook een patiënt, die de anderen als een pias kan vermaken. Sylvie zou 't niet verdragen, dat hij deze troostvolle belofte bespotte.

„Zullen we ons hier van bloemen voorzien?"

Agnes' vraag stoort Sylvies gepeinzen. Ze laten Darwins met nog stijf gesloten kelken afsnijden. In bouquetten bungelen ze aan 't stuur van de fietsen. En de zusters rijden voorzichtig, opdat de bloemen geen scha zullen lijden. Maar tulpenslingers willen ze nu liever niet. Aan 't ziekenhuis staat een commissie ter ontvangst en verwelkoming reeds op de uitkijk.

„Zo kinderen, zijn jullie weer boven water? Fijn weertje gehad, hè? Nou, wij hier..."

Er volgt een relaas van 't voornaamste gebeuren, dat in de afdelingen heeft plaats gevonden. Met een debat over het onderwerp van den dag wordt dit besloten. Dan worden de bloemen nog eens beroken, bewonderd. De zusters krijgen enkele tuiltjes voor hùn zalen mee.

„Is de hond in de pot?" vraagt Lous, met een bedenkelijke blik op haar armbandhorloge.

„'t Scheelde niet veel," lacht een der collega's. Ze tafelen vlug. Vannacht zullen zij nog in 't zusterhuis slapen. Morgen vliegen ze alle drie in verschillende richtingen uit. Sylvie zet de bloemen zelf in fris water. Ze brengt ze vanavond niet meer naar de patiënten. Wel informeert ze bij zuster Magda, of er iets bijzonders geweest is. Nee, alles had het „normale" verloop.

„Maar is die No. 17 altijd zo stom als een vis?"

„Hij is nooit een van de druksten," zegt Sylvie.

„Ik vind hem benauwend. Maar natuurlijk, 't is zielig, als je 't tot je doordringen laat, dat je voor de rest van je leven als een baby moet worden gereden. En dan voor zo'n Hercules als No. 17 is."

Sylvie praat er niet verder op door. In de kamer van Agnes drinken zij thee. Op de koffergramofoon zet Agnes platen met koralen uit Bachs Passions op.

„Was Mein Gott will, gesche' alzeit . . ."

Stil luistert Sylvie. Vindt zij 't zelf vaak niet moeilijk om met haar gehele hart daarop „Amen" te zeggen? En van háár werden de zwaarste offers nog niet gevraagd. Die opstand van No. 17 is wel zondig, maar toch zo menselijk ook. Vandaag weer heeft Sylvie 't gezien, met hoeveel schoonheid God de bloemen des velds heeft bekleed. Is 't dan niet wreed dat Hij de mens, die Hij over 't werk Zijner handen doet heersen, zó plaagt en bezoekt . . . hem zó zijn schoonheid ontneemt?

„O Haupt, voll Blut und Wunden," speelt nu de plaat. Dan zingt een stem:

„Aus Liebe will der Heiland sterben
Von einer Sunde weiss er nicht . . ."

Nog één plaat zet Agnes op. 't Slotkoor uit de Johannes-Passion:

„Ach Herr, lass dein lieb' Engelein
Am letzten End' die Seele mein
In Abrahams Schosz tragen . . ."

Zacht zingt Agnes mee:

„Als dan vom Tod erweche mich,
Dass meine Augen sehen dich
In aller Freud', o Gottes Sohn
Mein Heiland und Gnadenthron,
Herr Jesu Christ, erhöre mich
Ich will dich preisen ewiglich . . ."

„Mocht dit ook maar 't gebed van No. 17 zijn," mijmert Sylvie.

Stille Zaterdag.

De ziekenhuisgangen worden geschrobd en gedweild. Zusters haasten zich, om hun zalen tijdig in orde te hebben. Maar de drie vacantie-zusters reppen zich niet. Eerst vanmiddag zwaaien ze af.

„Ruhe sanfte, sanfte Ruh," zingt Sylvie zacht. Ze buigt zich over de bloemen. Die

houden zich prachtig. De patiënten zullen 't openbloeien der kelken zelf kunnen zien. Sylvie heeft de zaal al van vaasjes en overtollige bekers beroofd. Ze schikt er de ruikertjes in, paarse, cerise en gele. De bak, waarin zij de vaasjes nu plaatst, wordt een bloemenveldje opeens. Glimlachend draagt Sylvie die in de zaal. 't Is er, na 't ontbijt, een beetje rumoerig. De pias heeft zijn moppentrommel weer open gedaan. Nu stelt hij voor alle patiënten een Paas-reisprogram op.

„Jij, No. 15, mag naar die altste, kaltste und schönste Jungfrau der Welt," zegt hij tot een klein, miezerig mannetje, dat van zijn blindedarm werd bevrijd. Hij snapt de bedoeling direct niet.

„Hè, wat meen je?" gromt hij wantrouwig.

„Dat je naar Zwitserland mag. Ben jij de schoolkaart vergeten? Ik kan 't rijtje nog wel opzeggen, hoor. De Mont-Blanc en Mont-Rosa, Simplon en Splugen, de Jungfrau en Finsteraarhorn, de Rigi en de Pilatus," helpt hem zijn buurman.

„O, is het dat? Nou, ga jij dan maar voor mij . . ."

„Ondankbaar wezen. No. 16, dan stuur ik jou naar Californië. Daar mag je naar hartelust fruit eten, man . . ."

„Bravo, leg m'n farmerspak maar vast klaar. Ha, daar is zuster Sylvie. Wat brengt U een mooie bloementuin mee . . ."

Sylvie heeft het blad op tafel gezet. Glimlachend begint zij met de bloemen haar rondgang. Maar zij schrikt van het spel, dat onbedacht en in scherts is begonnen. Het mág niet doorgaan . . . nú moet het stoppen . . . dat zeggen de krampachtige knuisten van No. 17 haar. Waarschuwend kucht Sylvia een paar maal nerveus. De grappenmaker let er niet op. Hij bezint zich hoe hij No. 17 eens uit z'n isolement trekken zal. Die man moet het lachen weer leren, al is het wat wrang. De grappenmaker, die hier bijna een jaar ligt, zou doodgaan van sjachrijn, als hij zich zelf en anderen niet eens opmonteren kon. Dat kniesoren helpt een mens toch niets. Hij krijgt plots een inval.

„No. 17 is nu aan de beurt," zegt hij, goedmoedig en minder luidruchtig, want hij heeft toch ook deernis met hem. „Jij moet met Speenhof maar eens een tournee maken naar . . " Met een kreun, en, inzover hiervan bij hem nog sprake kan zijn, vliegt No. 17 op.

„Houd je wafel . . . direct, of 'k bega een ongeluk aan je," stoot hij moeilijk en hijgende uit. Ruw knapt de draad van 't luchtige spel. Een naargeestige stilte valt opeens in de zaal. De patiënten beseffen plots beter, dat ze zich ook met galgenhumor hebben vermaakt. Reeds staat zuster Magda bij 't bed van No. 17. Hij worstelt nog met zijn emotie. Een marteling is 't schijnbaar onschuldige spel voor hem geweest. Met verbeten woede en pijn heeft hij de sprong naar zich toe voelen komen. De lui hier . . . die nog hunkeren naar een hap leven . . . . moesten eens weten, hoe graag hij er door een injectie van werd verlost. Hij, die zich zo'n forse eik heeft gevoeld, wil voor zijn verdere leven geen wrak zijn. Hij wil niet langzaam 't onderspit delven voor de bacillen, die „de strijders in 't wit" geen baas kunnen worden.

„O God . . . o God . . ." kreunt hij halfluid. De pias verbijt zenuwachtig zijn spijt, omdat hij zo tactloos geweest is. No. 17 gaf zó nooit eerder blijk van zijn gevoelens. En zuster Sylvie ziet ook bleek. Ook háár feest is vernield. Ze schaamt zich nu bijna, omdat zij gisteren van de prille Lenteglorie zo heeft genoten. Zwijgend zet zij Flora's kinderen op de kastjes. Zuster Magda geeft No. 17 kalmerende druppels. Ze trekt het laken hoog op, zodat 't zijn nog verwrongen gelaat half bedekt. 't Is een verademing voor al de patiënten, als een andere zuster een blad met bekers melk binnenbrengt.

„Moet jij nog niet weg?" vraagt 's middags een der zusters aan Sylvie. Agnes en Lous zijn reeds vertrokken. Maar Sylvie kan nog niet heen gaan. Ze wil nog afscheid nemen van haar patiënten. En ze is bang, om de gekwelde ogen van No. 17 te ontmoeten. En toch . . . toch zou ze de tekst zo graag aan hem geven. Ze pakt die bij een dundruk N. Testamentje. Smalle lintjes legt ze tussen de bladen, waarop ze zijn aandacht graag in 't bizonder vestigen wil. Als dit geknakte leven maar bij den groten Heelmeester genezing mag vinden! Dan zal het Paasfeest zo troosteloos niet voor hem zijn. In de zaal ziet Sylvie 't eerste het scherm om No. 17's bed. Zuster Magda heeft het daar neergezet. 't Ontroert Sylvie weer dat patiënten, die reeds maanden hier liggen, haar zo hartelijk prettige dagen toewensen. Ze zou hen allen zo'n pakje graag willen schenken. Behoedzaam blikt ze om 't scherm. No. 17 blijkt toch wakker te zijn. Met groot-open-ogen staart hij naar

't witte plafond.

„Ik ga op reis . . . tot Dinsdag naar huis. En 'k wilde zo graag, dat 't ook voor u een goed Paasfeest zou zijn. Mag ik dit aan u geven?" vraagt Sylvie gedempt. Ze wacht niet op antwoord. 't Pakje ligt reeds op 't bed. 't Lint is zó gestrikt, dat de patiënt 't zelf gemakkelijk losmaken kan. Hij zegt niets, bedankt niet, wenst Sylvie geen goede reis. Zó zacht, alsof zij een doodzieke verlaat, verwijdert Sylvie zich van het bed. Ze zit reeds lang in de trein, als No. 17 met onwillige handen het paklint losstrikt. Een cadeautje voor hèm . . . dat had zuster Sylvie liever niet moeten doen. Voor hèm is 't morgen geen feest. Hij wil zelfs niet, dat zijn ouders dan komen. Bruusk schuift hij 't vloei van de tekst weg. Een schok vaart door hem heen.

„Het gekrookte riet zal Hij niet verbreken," leest hij half luid. Gekrookt riet . . . gekrookt riet . . . is hij daarmee bedoeld? Maar dat juist wil hij niet zijn. Hij, de forse, de eik. Liever nog gaat hij dood. De opstand, pas zo moeizaam bedwongen, staat heviger weer in hem op. Maar nu ligt de tekst op het laken. Nu gaat het hem toch, tegen zijn wil, fascineren, dat: Het gekrookte riet zal Hij niet verbreken . . .

Is 't ook niet zijn angst voor de spot en hardheid der mensen, die hem 't leven afwijzen doet? Zelfs in dit huis van barmhartigheid vindt hij niet steeds het rechte erbarmen.

Wie buigt zich dan nu zo teer en troostend over hem heen?

Zuster Magda komt weer eens bij hem kijken. Hij gebaart, dat zij de tekst tegen de vaas op 't kastje zal zetten. 't Boekje schuift hij onder z'n kussen. Dan gaat het grote licht in de zaal uit. Een andere zuster waakt en leest in de stilte. Maar No. 17 kan weer niet slapen. Hij denkt aan zijn leven, dat geheel op 't aardse gericht was. De tekstwoorden zijn nog een mysterie voor hem. Maar ver weg, in het land van zijn kindsheid, ziet hij een vrouw, die met hem over zonde en Golgotha's Kruis heeft gesproken. Ze heeft hem óók een tekst laten leren. Hij weet het weer scherp, want hij kreeg een dubbeltje, toen hij die zonder haperen opzeggen kon. Nu zoekt hij de volgorde van die woorden met zijn vermoeide gedachten. De zwakke draad knapt enkele malen, maar dan is die verbindingslijn met vroeger er weer. Ja, ja, zo was het.

„Hij is om onze overtredingen verwond, om onze zonden werd Hij verbrijzeld . . ."

„Hij . . ." herhaalt hij enkele malen. En dan daalt er een diep ontzag in zijn ziel. Want die „Hij" . . . dat was . . . God . . .

Buiten breekt het Paaslicht reeds door. 't Zoeft ook in de zaal, zal haar straks geheel vullen. Sylvies tekst leeft in dat licht.

„Het gekrookte riet zal „Hij" niet verbreken . . ." prevelt No. 17 zacht. Hij vat het grote geheim van dit wonder nog niet. Wie zal dit in waarheid verstaan? Maar Hij, Die in Bethesda den man, die daar acht en dertig jaar krank had gelegen, niet onverschillig voorbijging, is ook op deze Paasmorgen door geen kluisters gebonden. Door het boekje spreekt Hij tot dezen zieke nu ook. Van Zijn strijd in de Hof der Olijven, van Zijn verbreking en Kruisoverwinning, van Zijn verrijzen. En nog eens hoort No. 17 het troostvolle woord: „Het gekrookte riet zal Hij niet verbreken, de rokende vlaswiek zal Hij niet uitblussen. Ik leef. Geloof in Mij, en . . . gij zult leven."

Ook op dit Paasfeest spreekt No. 17 weinig. Hij vraagt, of 't scherm om zijn bed blijven mag. Maar in de bitterheid van zijn leed komt het aarzelend danken, dat hij niet door één forse slag werd geveld . . . komt ook het zuchtend verlangen, om als gekrookt riet het Leven te vinden.

ANNIE VREELAND.

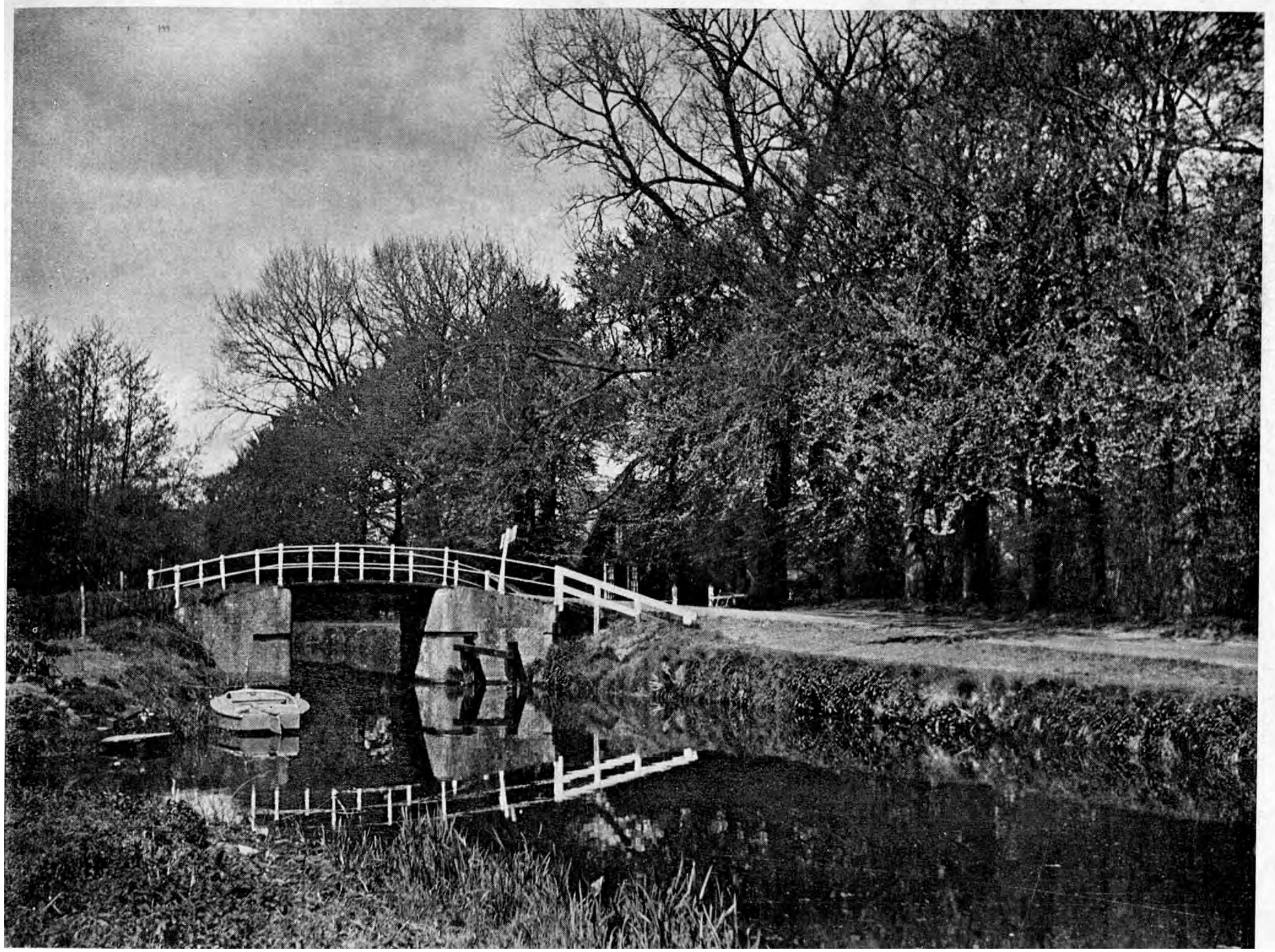

HOLLANDS
WATERLAND

IN 'T VREEMDE LAND

Ik arriveer aan 't station, alwaar de trein na het Fransch-Belgische grensstation stopt: Rijssel-Lille.

Torsende mijn reiskoffer, portefeuille + teekengerei en teekenbankje word ik voortbewogen als wrakhout in deinende zee, stuurloos.

Rondom mij wriemelen de menschen, dringen en wringen, schijnbaar zonder doel.

Zonder pardon ruk ik me er uit en zoek zijdelings een uitvlucht. Hier kan ik even ademen. Maar mijn onrust blijft. 'k Sta hier met „mijn mond vol tanden," want, u moet weten, ik spreek hoegenaamd geen woord Fransch en 'k versta het evenmin.

Als ik eenige seconden heb rondgekeken, zoekende naar het voor mij reddende „change", dat onder de vele aanwijzingen toch te vinden moet zijn, staat op eenmaal als uit de lucht gevallen, een man voor mij.

Zijn groote, dikke hoofd waggelt vervaarlijk op den kleinen romp. Gesticuleerend met handen en armen stort hij een woordenvloed over me uit, waarvan ik er niet één kan uitvisschen, dat mij hulp biedt —

Ik trek de schouders op, tegelijk trachtend één der weinige zinnetjes, die me vanaf de schoolbanken zijn bijgebleven, glimlachend te reciteeren: „Je-ne-parle-pas Français-monseigneur". Wéér schudt hij vlug het hoofd, haalt eenige malen diep adem, snuift en briescht: „O... lá lá ! ! !..." Wèg is de vent, voor zoover ik hem kan nazien, bedenkelijk z'n kruiershoofd zwaaiende —

Daar sta ik weer — éven hulpeloos als voorheen —

Steeds nog ontdek ik geen wisselkantoor.

En dat móét ik toch vinden. Over tien of twintig minuten vertrekt de trein naar Amiens. Die kán ik niet missen. Maar dan zal ik toch eerst Fransche franken moeten hebben. De reis naar hier betaalde ik met Belgisch geld.

Plots grijpt een klein kereltje mijn arm. Achter hem staat weer de kruier met het dikke hoofd. 't Kereltje is geheel in donkerblauw gekleed, zwaar gegalonneerd. Hij schijnt te weten, dat ik een vreemdeling ben en zijn taal niet spreken kan.

Hij zegt weinige woorden, die hij langzaam uitspreekt, maar waarvan ik er toch slechts enkele versta: chánger-Hollandais-bureaux de chánge,...

Onderwijl neemt hij mijn bagage op en beduidt me hoofdknikkend te volgen.

Ik voel me afhankelijk als een blinde. Hij heeft de leiding. Ik volg gedwee. De eerste geheimzinnige angst, als gevolg van taalarmoede, doemt voor mij op.

Laveerend door de druk gebarende, jachtig-dravende reizigers en beambten, sta ik een paar tellen later in een wachtkamer-restaurant, — 't kereltje roept een kelner aan.

Beiden beginnen te zwaaien en te wijzen in de richting van perron en stad, loopen weg en komen weer terug. 't Is voor mijn besef ondoorgrondelijk en onnavolgbaar. De situatie is verbijsterend onzeker.

Eenige dames en heeren lachen. Ze hebben pret om mijn stunteligheid. Ze denken natuurlijk: wat doet-ie in de kou.

De chef wijst naar me, waarop eindelijk de kelner me vraagt: „Combien ?"

Hè ! ! — welk een uitkomst, ik versta het, hij vraagt: „hoeveel ?"

Hij zal natuurlijk bedoelen hoeveel ik wisselen wil ! ?

Mij zelf herstellend verklaar ik glorieus: „Vingt florins sil vous plais".

De wijsvinger van des obers rechterhand maakt een naar hem toe buigende beweging: geef maar op, beduidt hij.

Ik reik hem twee biljetten van tien gulden, waarmede hij verdwijnt.

Een oogenblik flitst het door mijn brein: stel je voor dat hij er nooit mee terugkomt; maar deze vreeschelijke insinuatie maakt onmiddellijk plaats voor de practische overweging betreffende het aantal franken dat ik nu te ontvangen heb. Dat moet ± vierhonderd zijn.

Opgelet nu, want è... Daar is 't ie.

Vlug krabbelt hij iets op een papiertje: driehonderd en veertig francs, dit bedrag tegelijk neertellende.

Even twijfel ik.

Vergis ik me ! ? Neen. 'k Weet zeker dat het te weinig is. Maar... maar... wát moet ik zeggen ! ?

DE KATHEDRAAL TE AMIENS

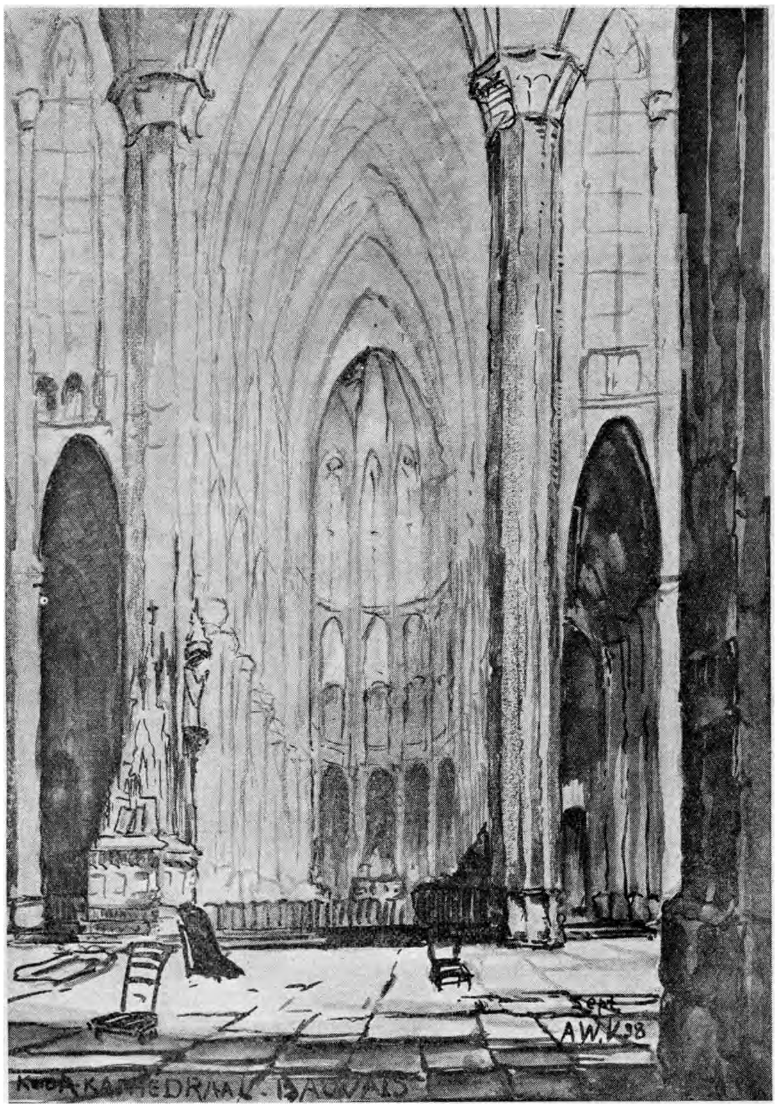

De man mompelt iets, ziet me verwonderd aan, en loopt dan heen, duidelijk te kennen gevend dat het zóó in orde is.

't Kereltje wacht. Natuurlijk op een fooi —

Op 't eigen oogenblik flap ik er uit: „trop peu monseigneur", niet beter wetende dan dat dit beteekent: veel te weinig. In deze meening word ik versterkt doordat eenige heeren mij instemmend toeroepen: „oui, oui, monseigneur, oui, oui ! ! !"

Dus schijn ik wel degelijk recht te hebben.

Daar zetten die kelner + 't kleine kereltje + nog een ober hun allergrootste waffels open, terwijl ik (onopzettelijk) op de klok ziende, ontdek nog slechts vijf minuten respijt te hebben.

In mijn angst en zenuwachtigheid strijk ik het geld op, wétend te zijn afgezet voor zeker 30 à 35 fr.

't Kereltje staart me na, en krijgt natuurlijk niets —

Nog hoor ik weer roepen „oui, oui —"

Aan 't loket wordt me duidelijk gemaakt dat er aan dien trein geen „troisieme classe" is, wel „deuscième".

Wéér een strop.

De inlichtingen waren dus verkeerd. Trouwens, de tijdsopgaven van vertrek uit Rijssel en aankomst in Amiens blijken later ook niet te kloppen. Men schijnt het in België zo nauw niet te nemen. Dat is me later nog eens duidelijker gebleken.

Met zeer gemengde gevoelens zit ik dus in het tweedeklasse rijtuig van den trein naar Amiens.

Of ik door mijn vertroebeld innerlijk nu ook ieder en alles door een zwarte bril zie, ik weet het niet. Dit weet ik wèl, dat ik 't hier onbehagelijk vind.

Tegenover me zit een jongen (ik reis toch tweede klas) die op zeer onsmakelijke manier z'n „twaalfuurtje" verwerkt, waarbij een groote flesch enkele malen ontkurkt wordt. De lange dunne hals verdwijnt nu en dan voor 't grootste deel in den kauwenden mond, waarna de breierige massa duidelijk hoorbaar naar lagere oorden geredigeerd wordt.

Een „dame" voltooit haar toilet. Nu is dat op zichzelf niets bijzonders. Dát zie ik ook in Holland in den trein, op straat, in den winkel en... in de kerk, ja óók dáár.

Maar de wijze waaróp is nu toch wel opvallend.

't Poeder zweeft als asch op den wind, door de coupé en schijnt de medereizigers niet te deren. Ik krijg de indruk dat men dergelijke behandelingen hier als normaal beschouwt. Ook de parfume heeft een buitengewoon doordringende kracht. Heerlijk.

Als ik de wagen doorloop, die gebouwd is als „onze Diessel", ontdek ik verscheidene twaalfuurtjes liefhebbers en toiletverzorgende dames. Papieren zweven over de vloer. Ik verkoos een „niet rook" coupé, maar de atmosfeer is hier minstens even ondragelijk.

Na deze ontdekkingstocht ga ik trachten mijn schadepost van ± 40 fr. + het bedrag dezer duurdere reis te reduceeren tot, zoo mogelijk, 30 fr. Misschien breng ik het wel tot 25 fr. Ja, wie weet... !

Hoe ik ook reken en herreken 't blijft 40 fr. Ik moet Moeders profetie aanvaarden: als je je talen niet bijhoudt jongen, dan zal je er de gevolgen van ondervinden. Ik ondervind het nu. Binnen twee uren nadat ik de grens ben overgegaan heb ik al stroppen gehaald — — —

Zonder een keer te stoppen dendert de expresse op Amiens aan. Voor ik het goed en wel besef, sta ik weer in een dringende menschenmenigte op een perron. Nu echter ga ik direct verder, de groote hal door, de straat op.

Dan, opeens dringt het tot me door: mijn boekje!! met den geruststellenden titel: *Wat* moet ik zeggen en *hoe* zeg ik het in het Fransch? —

Wacht maar es even.

Ik zal er me wel doorheenslaan. 't Zal me niet meer gebeuren, dat ik zulke stroppen heb te incasseeren.

Bovendien, ik kan toch nog wel *iets!?* De telwoorden: un-deux-trois enz. en dan b.v. gulden is florin, brood = du pain, kamer = chambre, de straat = la rue, ik kom er wel...

Een lange breede boulevard strekt zich vóór mij uit, evenzoo links en rechts. Een verkeersagent staat op de kruising. Die man heeft het druk. Die heeft onmogelijk gelegenheid mij aan te hooren. Ik begin dus te studeeren in mijn boekje. (Ik betrap me er op, dat ik dus toch een oogenblik weer me zelf overschat door 't zonder dat vádemécum te willen redden.)

Een chauffeur komt op me aan: Monseigneur je...... taxi......

...... taxi...... 'k Versta er geen klap van en 'k aarzel vriendelijk: non monseigneur, waarop hij verdwijnt.

Maar nu. De „inhoud" van mijn boekje wijst aan: Bladz. 11—19 „dagelijksche uitdrukkingen". Daarbij zal ik het wel vinden. Wat moet ik eigenlijk weten? — Waar Hotel Union is.

Dus is de vraag: kunt u mij zeggen waar Hotel Union is? ...

Ik blader, maar bladz. 11—19 biedt geen uitkomst.

Dan bladz. 34—39: door de stad. Nu, blad. 36: Is dit de goede weg naar:...

Prachtig. Est-ce le chemin pour aller á hotel Union?!

De verkeersagent heeft een moment rust. Vlug! Met het boekje in de hand wijs ik vraag 15 en lees tevens de vraag.

't Is in orde. D.w.z. van alles wat hij antwoord versta ik weer geen letter. Maar zijn mimiek brengt mij aan 't verstand, dat ik rechtuit moet gaan en dan linksaf. Wat ik nu *ook* weet is: dat ik 't lezen van 't Fransch nog niet geheel verleerd ben.

De phonetische uitspraak van dien zin stond er als volgt : ès le sjemein poerrallee a... Ik behoefde daarop niet te letten. Dus, Moeder, je jongen is niet alles verleerd.

„Merci monseigneur" heb ik buigend geantwoord.

Vol moed begint nu de tocht door Amiens. Juist als ik er over peins wanneer ik nu linksaf moet gaan, zie ik in groote, vergulde letters : „Union".

Maar dit hotel is niets voor mij. Ik zie prachtige gordijnen, gegaloneerde kelners, glanzende auto's die af en aan rijden.

Loop maar door jongen, dás geen spek voor jouw b...k..

Op de lijst van de A. N. W. B. staat nu als „eenvoudiger hotel" aangewezen „Commerce".

Ik doe een aanval op een jongen, in de hoop een nadere verklaring van den te volgen weg te verkrijgen — waarbij ik de nieuwe ontdekking toepas, die ik vond op bladz. 14 van mijn vádemécum.

Daar staat een prachtzin : Help mij — praat langzaam — Dat zit meteen in m'n hoofd gehamerd : aidez-moi et parlez lentement. Jongen=garçon, dat wéét ik nog. Daar gaat ie dan. „Garçon, aidez moi et parlez lentement sil vous plait." De jongen lacht. Hij lacht me uit, de slungel. Onverstoord ga ik verder : „Est ce le chemin pour aller à Hotel Commerce ?"...

Dan doet hij heusch z'n uiterste best langzaam te spreken en mij te helpen. Ik kan er echter met den besten wil geen wijs uit worden. Het zijn weer de gebaren die de hoog noodige gegevens verstrekken. Ik moet weer recht uit en dan links en daarna rechts. Maar of 't nu eerst links en dan rechts of omgekeerd is, ik weet het echt niet. Na een paar minuten gaans waag ik nog een poging bij een groenteman. Die gunt me echter geen seconde ter overweging van hetgeen hij allemaal afratelt, zoodat ik midden in z'n betoog „merci" stamel en doorloop.

Louter op goed geluk zwerf ik eenige

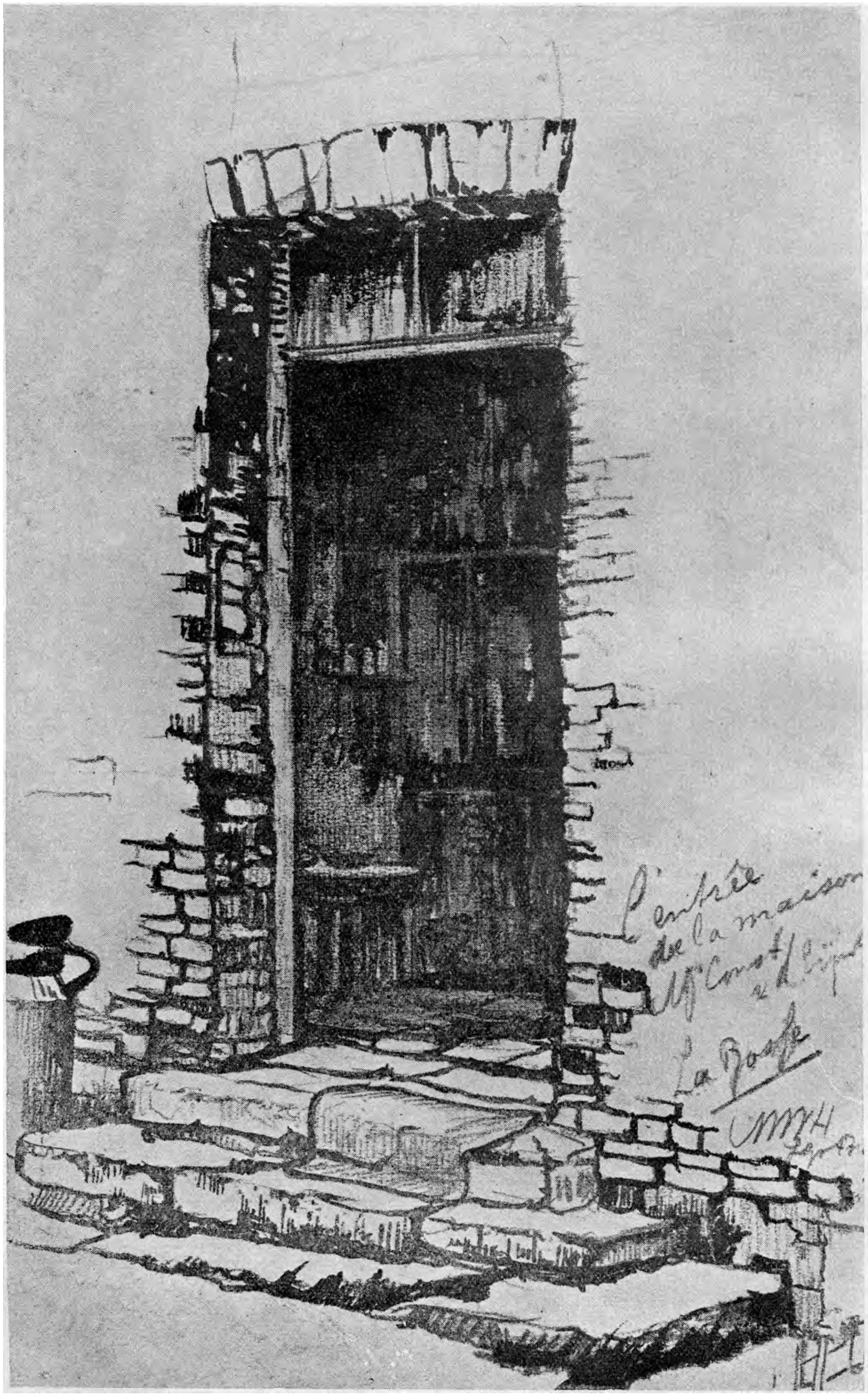
l'entrée
de la maison
La Roche

straten door, totdat... opeens, daar staat het: „Commerce".

Of ik effe bof!? —

Maar hierin durf ik niet te gaan om geheel andere reden dan bij hotel Union. *Dit* is me te goor, te groezelig. De kleine met groenig glas bezette deur, waarop met z.g.n. sierletters „Café" prijkt, kan er m.i. niet bijbehooren. Daarnaast is een groote poort, waar door heen ik op een vierkante onoverdekte ruimte zie.

Ook van daar lokt me niets tot verder gaan.

Maar ja!? 't Een is te mooi, 't ander te leelijk, je moet nu niet te véél complimenten maken jongen. Zou je niet eens gaan zien!?...

Zoo wikkend en wegend besluit ik: dan toch maar te probeeren. Wat maken ze me, als ik er uit loop? Wie kent me hier?...

Ten einde de ontmoeting zooveel doenlijk te vergemakkelijken raadpleeg ik eerst weer mijn gids; bladz. 24: „In 't Hotel". De eerste zin luidt: Ik zou een kamer willen hebben. Die kan ik ongewijzigd gebruiken. Daarna zal 't wel No. 6 worden. Vooruit — ik naar binnen.

De eerste mensch die mijn weg kruist is een: juffrouw, meen ik. Ik steek van wal, met medelijden in mijn stem: „Mademoiselle, jè ne parle pas Français; aidez moi et parlez lentement sil vous plait —"

Ze lacht, lacht luider, nòg luider, dan vloeit een stroom van klaterend Fransch over mijn tobbende hoofd en ik herken: hotèl... chambre... nog eens: chambre...

Onwillekeurig lach ik ook, maar 't is de lach waar doorheen toch iets van gemengde vreugde klinken moet, te meer daar ik er ondoordacht op volgen laat: „pauvre".

Plots verstomt haar lach.

De plooi om de nu gesloten mond verraadt me overduidelijk dat ik dat laatste woord beter had kunnen binnenhouden. Opeens begrijp ik: pauvre = arm. Zij denkt dat ik geen geld heb. *Ik* bedoelde arm aan taalkennis.

Glad er naast natuurlijk.

Wij staren elkaar twijfelend aan, totdat ik door tot heden onverklaarbare oorzaak er uitflap: „Mademoiselle je dèsire une chambre (de eerste zin).

„Ah" (weer gul lachend) très bien, très bien monseigneur."

Dat versta ik.

Aangemoedigd door 't dagende succes reciteer ik nu no. 6 van bladz. 24 uit mijn vádemécum: „Quel est le prix par jour mademoiselle?"

't Is voor elkaar.

Zonder te antwoorden, weer luid giechelend, neemt ze mijn bagage op, beduidt me haar te volgen en twee minuten later staan we op de 1e etage in een groote kamer.

De groezeligheid lijkt me toch minder dan ik aanvankelijk meende. Ik hoor — ik vang op: cette chambre... vingt-cing franc, monseigneur, waarop ik de woordenstroom stuit door in te vallen: très bien mademoiselle.

We lachen beiden weer. Ze klapt in de handen; ik merk dat ze mijn vooruitgang in talenkennis waardeert.

Beneden in 't kantoor mag ik betalen, waaraan ik voldoe —

Dan dans ik terug naar de 1e etage en voel me veilig in „mijn kamer". Hoe heb ik 'm dat geleverd?

'k Ben in Amiens gekomen. 'k Heb den weg gevraagd, een hotel gevonden, een kamer „besproken".

Hah! Ze dachten thuis dat ik niet durfde, dolen zou door de straten, misschien opgepikt worden door een ambtenaar der openbare orde — Niks hoor!

Maar — zonder mijn vademécum was 'k verloren, eerlijk is eerlijk.

En waarom zou 't nu niet verder lukken?

Alzoo: 'k ga Amiens bekijken, en, zoo mogelijk nog schetsen vandaag.

Maar voor ik zoover ben wachten me nog een benauwende vijf minuten. Door 't kantoor triomfantelijk lachend naar de buitendeur gaande roept de bureau-dame mij aan.

Ze legt een kaart voor me neer, waarop allerlei vragen ter beantwoording wachten.

Wèg is de triomfantelijkheid! Ik staar op die vragen. Ik tracht te lezen en te ontdekken wàt er staat. Zonder eenig resultaat.

Als ik opzie staan de bureaulist, een reiziger, de hotel-eigenaar, een hotelknecht om me heen en spreken, schrijven, gesticuleeren, lachen en... worden razend.

De „mademoiselle" snuffelt in een dictionnaire en wijst een paar woorden aan, die echter geen licht ontsteken in de waarlijk pikzwarte duisternis.

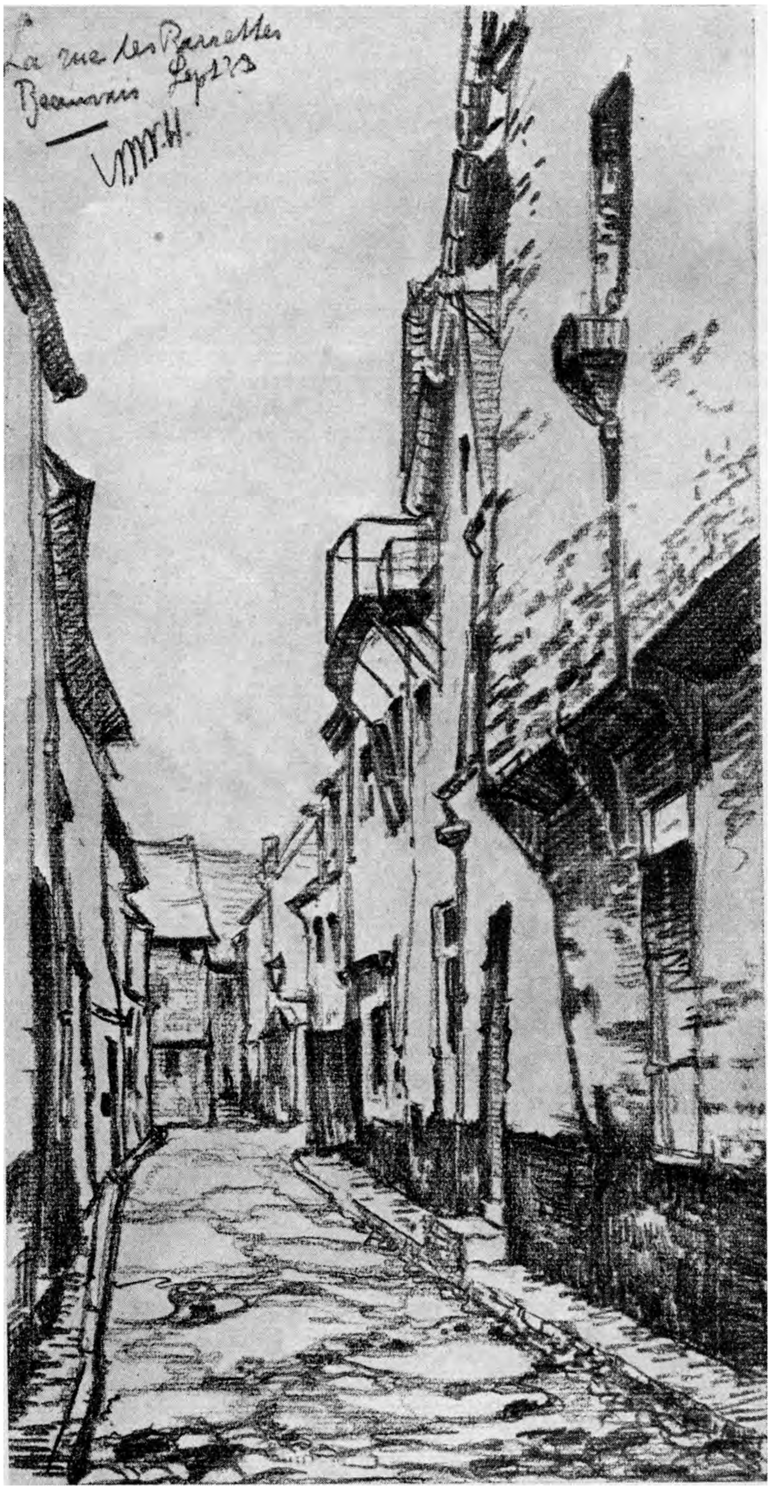
La rue des Barrettes
Beauvais Sep 73

Ik bespeur zeer goed, dat ze denken en misschien ook wel zeggen: „wat doe je in de kou, wat moet je hier als je geen woord van onze taal spreken kan"......

Als bij ingeving grijp ik mijn boekje, ik zoek... ik heb'et: naam=nom, ouderdom = age — klaar ben ik.

Ik keer de kaart en schrijf aan de achterzijde: „mon nom est A. W. Verhorst, Village Heemstede, Hollande, Age à 1879.

Laat het nu waar zijn, wat deskundigen beweren, dat het heelemaal mis is, een feit *blijft* het, dat de Hotelier lachend, gierend van pret de kaart aanneemt en schréèuwt: „bon, bon, bon monseigneur" —

Ik kan gaan.

Als een overwinnaar, overtuigd dat iedere voorkomende „hindernis" van nu af met kalme waardigheid „genomen" zal worden, vlei ik me een oogenblik later in een noodigende rieten stoel voor een der groote restaurants en bestel met rustige zekerheid in mijn stem: „de la biere".

(Misschien heeft de ober wel gezien, dat ik op de hoek van de straat mijn boekje raadpleegde en misschien is het wéér mis. Maar *ik* heb bier voor me staan en... niemand doet me wat. O zoo!)

Met even groote zekerheid vraag ik na een halfuur „combien?"

Ik versta het bedrag (ongeschonden restant van vroeger opgedane wetenschap) en glorieerend stap ik nu heusch door Amiens straten, genietend van mijn laatste Hollandsche sigaar. 't Is nu drie uur in den middag. Eerst naar de kathedraal — onverwacht sta ik er voor —

Overweldigend!

Dan ga ik schoorvoetend naar binnen, door het machtige portaal. Het interieur stelt me teleur. De verwachting was blijkbaar te hoog gespannen.

Trotsch de groote rijkdom der details kan het geheel mij niet in extase brengen. De St. Jan in den Bosch bekoort me méér. Achter zware, overladen hekken staren blinde heiligen de ruimte in.

Een stevige stoflaag rust ongestoord op kroon en handen. Op den arduinen vloer liggen velen geknield, tusschen de zware staven heen smeekend glurend naar hun beschermer, die onbewogen schijnt voor hun beden. Zelfs het zonlicht kan, voor mij, deze ruimte geen herboren licht geven.

't Is waar, de Dertien-eeuwsche zuilen rijzen machtig omhoog. Een mensch figuur verschrielt naast de zware zuilvoet. Toch word ik hier niet stil. — — —

Na een klein half uur zit ik op mijn kruk aan 't eind van de Rue basse des Tanneurs en schets de heerlijke rommel.

Hier is Amiens wat Amsterdam is aan de Oude Zijds Achterburgwal.

Dan nog een krabbel van een straatje waar door heen ik iets van de kathedraal zie.

Dan daalt de dag en ga ik in 't schemerend licht nog eens het Godshuis binnen.

Ook nu overkomt me niet dat namelooze, dat onuitsprekelijke, dat verheffende, dat zoo menig keer mij stil heeft gemaakt, dat gevoel en besef van klein en nietig mensch te zijn.

Niettegenstaande alle geweldigheid overmeestert me de ruimte niet. Ik kán hier niet ontmoeten de majesteit van het Eeuwige —

't Is buiten bijna donker als ik nu door de groezelige straatjes afwaarts ga, naar mijn hotel.

Weer beland ik echter eerst in het restaurant van zooeven, om iets te eten, dan schrijven naar huis, naar vrouw en kinderen. Ik meld hen ook dat ik morgenochtend door wil reizen naar Beauvais.

Tegen middernacht post ik de brieven. Nog eenmaal langs de kathedraal.

De torens heffen als zware, zwarte rotsen hun als kant bewerkte pinakels, door den nacht, ten hemel.

Ze waken over de aan hun voeten rustende stad.

De vervallen, gore straatjes schijnen in den nacht al hun lugubere vunzigheid dubbel te openbaren.

Achter aan flarden gescheurde gordijntjes grijnst hier en daar een rood licht.

Een man zit spuwend en lallend op een stoep. Die zat daar al toen ik 't straatje schetste in den middag.

De vrouw, die hem wegwierp hangt even verder in een deuropening. Voor hen heeft de rust van het door zwijgen sprekende Godshuis niets te zeggen......

Thans wacht me nog een pijnlijk oogenblik.

Ik moet vragen mij morgenochtend om zes uur te wekken. Dat zal weer wat worden!

In 't kantoor sta ik weer tegenover de bureaudame.

Ik kijk *haar* aan. Zij *mij*.

Zij begint te lachen — ik dito.

Dan vraagt ze iets, waarvan ik meer begrijp dan versta.

Ze veronderstelt (dat is ook wel haast 't eenige, dat op dit uur nog te vragen overblijft) dat ik verzoeken wil gewekt te worden. Heel haar handeling brengt me op deze gedachte, want ze wijst op de klok, naar de deur en doet alsof ze bagage draagt.

Maar nu. Ik wil om zes uur gewekt worden. Wist ik dat nu maar te vertalen.

Zes = six. Uur is heure, dus six heure's. Mijn vádemécum kent die vraag niet. Ik zit afschuwelijk bekneld tusschen de muren van mijn taalarmoede. Al de pogingen ter redding blijken alsnog te vergeefs. 't Is voor haar een zinneloos gebaar van hoofd en handen.

't Is echter verwonderlijk hoe vindingrijk een mensch wordt, die in armoede verkeert. En de eenvoudigste mimiek brengt meestal uitkomst. Op een gegeven oogenblik denk ik er aan „slapen". Ik buig 't hoofd even naar rechts, leg mijn hand er tegenaan... Zij lacht en begrijpt, loopt naar de klok... maar vóór ze iets wijzen kan, smijt ik er uit: „six heure" en klop op de bureau-tafel...

Onbedaarlijk lacht ze nu. Ik ook. Ze knikt en schrijft in 't boek: kamer 26... six heures (en nog iets dat ik niet herken).

Mijn laatste strijd van deze dag is gestreden.

„Bonsoir mademoiselle."

„Bon nuit monseigneur" zegt ze geloof ik.

Hè, 'k schrik wakker! „Six heures monseigneur"!!

„Merci... merci... è... garçon..."

Nauwelijks half zeven sta ik op de Place Rue Goblet.

Van hier vertrekt de autocar om zeven uur. Dat klopt prachtig, want ik moet eerst iets eten en drinken. In 't hotel was me dat te omslachtig.

Ik heb echter misgerekend. Natuurlijk is alles nog gesloten. Wat nu!? Nu zal ik ervaren hoe een enkel woord, dat in je geheugen is blijven hangen, uitkomst geven kan.

Van af een vluchtheuvel het terrein verkennende ontdek ik geen enkele geopende winkel, in geen geval een bakkerij.

Op 't onverwachtst rent een jongen per fiets langs me heen.

Ik zie brood in 't mandje, dat hij in z'n arm draagt.

„Gaçon!!... du pain!!..." 't Is mijn uitkomst.

Hij keert en spreekt:... orakeltaal.

Dan wijs ik naar de broodjes en, opnieuw komt 't restant van mijn jeugdkennis me te hulp: „donnez moi"... (ja nou ben 'k uitgepraat) „trois"...!

Hij wijst naar een cafétje, da's open, waarlijk!

Begrepen hééft hij mij.

In 't staminétje grijp ik naar 't boekje, want wat is koffie of thee in 't Fransch. Maar, alwéér 'n geluk. De baas is een Vlaming.

De jongen heeft gezegd dat ik een Hollander ben.

De Vlaming bedient me van brood en zwarte koffie.

„Belieft meniere millik? joat!? oui!?"

't Is voor elkaar. We schudden elkaar de hand alsof we vrienden zijn.

Tien minuten later zit ik rustig in de autocar, die me naar Beauvais zal voeren en probeer de harde broodjes met mijn kiezenloos gebit te vermurwen.

Met betalen heb ik niet de minste last hè!? Ik ken de telwoorden. Ja, dit klinkt nu als dwaas: dat je zóóiets oppert, maar in de gegeven situatie is dat gewone, dat weinige van enorm belang.

Nauwelijks buiten Amiens gekomen wordt de weg zeer heuvelachtig. Met een 60 k.m. vaart snort de bus door uitgestrekte dalen en over sterke hellingen.

Tientallen vervallen, van kleurig bergsteen opgetrokken kerkjes, kapellen en boerenhoeven schichten voorbij.

We stormen over kasseien en vergaan asfalt, langs dorre zandwegen en met kuilen bezaaide klinkerpaden. De natuur is prachtig. Jammer, dat de regen het uitzicht belemmert. Tegen hooge berghellingen grazen met bellen omhangen koeien. 't Heldere geklank echo't tegen de begroeide toppen. 't Vliegt alles voorbij.

Slechts als de autocar even stopt, is er een oogenblik om de situatie schielijk op te nemen. Telkens overvalt me de armoede dezer streek; in bestrating, in vergane verf op de deuren en ramen, in slechte verzorging van vee en land, in grenslooze slordigheid in kleeding.

Voor den kunstschilder is het hier een dorado. Wèl zou het moeite geven een nachtverblijf te vinden waar ik me vrij zou gevoelen van alle ongerieven. Aanlok-

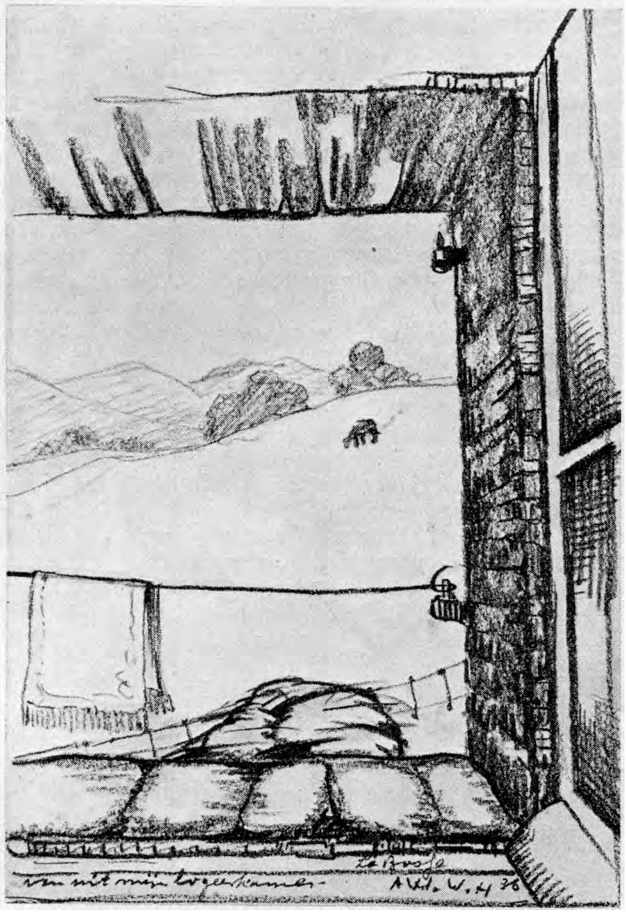

kelijk zijn ze niet...

Beauvais nadert.

De hooge kathedraal, zonder torens, rijst als een ongeordende reusachtige steenmassa boven de omgeving uit.

Een paar nauwe straten door en we staan met een schok stil op de markt.

't Allereerste dat me opvalt zijn de groote letters : „Bata".

't Heeft iets vertrouwds, de eendere woorden, de eendere letters, die je ook in je eigen dorp steeds tegenkomt.

De tweede ontdekking binnen drie minuten is, dat de inlichtingen wéér falen : er is geen autoverbinding met het einddoel van mijn tocht : la Bosse. 'k Kan niet verder komen dan Houssy. Verder mag ik dan wandelen. Een taxi is daar hoogstwaarschijnlijk niet te krijgen. 't Is wèl troostvol.

't Eindeloos gehaspel met de chauffeurs verandert aan de situatie niets. 't Meest erger ik me nog aan de irriteerende omstandigheid, dat ik mijn hart niet eens goed luchten kan.

Enfin — ik verzeker mijn bagage van een vertrouwd plekje en stap Beauvais in. 'k Heb ruim twee uur gelegenheid daartoe. Eerst weer naar de kathedraal.

De indruk is juist tegenovergesteld aan die van Amiens. De tempel is als exterieur afschuwelijk.

Eén groote, rammelende, steigerachtige steunbeeren constructie.

't Interieur is van buitengewone schoonheid en overweldigende ruimtewerking. Nu ik deze hoogte meten wil, begrijp ik waarom er buiten niets te bewonderen is.

De geschiedenis komt me te hulp. De hoogte van dit koor is twee en vijftig Meter.

Toen dit gebouwd werd en men meende een ideaal van constructie en ruimtewerking bereikt te hebben. stortte een gedeelte in en moesten noodgedwongen geforceerde bouwconstructies worden toegepast om geheel afbreken en opnieuw opbouwen te voorkomen. Zoo is het gekomen dat een woud van „beeren" de hemelhooge muren moeten stutten en schragen en de rijzende ramen verbergen aan ons oog.

Het interieur straalt in verheven schoonheid.

Door angstwekkend hooge ramen vloeit een lichtzee binnen, die in de kapellen natrilt in getemperde kleurenrijkdom. Vrij van de minste overlading rijzen ranke zuilen tot ze zich verliezen in de ruimte.

Als ik tracht iets in die ruimte te vangen knielt een man neer op een der stoelbankjes. De gebogen gestalte verslinkt tot een nietigheid naast het altaar, welks kruis reikt tot even onder de kapiteelen der zuilen.

Nog een paar kiekjes nemen buiten. Dan wacht me op de markt de autocar voor Houssy.

Een prachtige rit van drie kwartier.

Nadat het even droog geweest is, regent het nu weer.

En niet zuinig.

Ik schuil in 't oude kerkje waarvan de deur noodigend open staat. 't Blijft regenen. Opklaring is niet te vermoeden.

De mistroostigheid in de natuur doet haar invloed gelden op mijn humeur. Alles spot met me.

't Is tenminste of 't beeld van Maria medelijdend op me neer ziet en Jozeph me uitlacht. Hij grijnst — meen ik.

Met ingehouden woede over de slechte inlichtingen waarmede ik losgelaten ben op een voor mij totaal vreemde situatie ga ik tenslotte op stap, dragende mijn bepakking die héusch wéégt.

Als ik zoo, druipend waar ik ga, een paar honderd Meter geloopen heb sta ik plotseling voor een stationnetje, waarop met groote letters staat : La Bosse.

Da's je toppunt ! ! Van verbazing blijf ik staan.

Ik had dus tot hier per trein kunnen komen ! ! !

De stroomende regen brengt me weer tot bezinning. 't Dorp kan nu niet ver meer zijn. Aan 't stationnetje kan ik telefoneeren. Dat behandelt de Chef voor mij Na een kwartier brengt een oude, rammelende taxi mij voor de deur van „mijn pension le Moulin".

Lachend komt mijn gastheer mij tegemoet ; een gulle Vlaming. „Ah meneer Verhorst, welkom zulle ! !"

't Is of een hemel voor me open gaat : ik kan en word verstaan.

Maar, eerlijk bekend, het „pension" lijkt me niet aanlokkelijk. De totaal indruk is : vervallen, verschrompelde boel.

De boer echter lacht : „'k ben verblijd dat u er is".

Over den plavuizen vloer van de keuken gaan we naar de kamer. Ook hier is alles armelijk ; verschoten behang, verflooze deuren en ramen.

Maar de bewoner overgiet mijn vermoedelijk merkbare teleurstelling met zijn hartelijken lach. Zijn donker bruine oogen glanzen van genoegen.

„Ga zitten meneere."

Dan trekt de lach even weg. „Ja 'k heb een teleurstelling voor u. Mijn vrouwe is er van deur. U bleef zóólang vort, dat we meenden u te moeten schrappen. Noe is ze in België. Maar er komt elken ochtend een meiske om 't huis te kuischen en de pottage te verzorgen.

Eten zullen we 't wel hoor en eiensbakken doe 'k zelf..."

Wéér een tegenvaller : ik ; alleen met dien boer. We zouden rijden naar Parijs met z'n auto, wèg de pret, want hij chauffeert niet, dat doet z'n vrouwe.

En als ik me niet vergis... 'k geloof dat m'n komst hem niet aangenaam is, al tracht hij dat voor mij te verbergen.

We gaan 't huis bezien. In de stal wijst een ladder den weg naar de logeerkamer. De vloeren zijn van eikenhout. Met trotsch laat de boer 't bedde zien. „Proper" zegt h'm.

Hij verzekert me, dat de planken en stukjes eikenhout, hier en daar op de vloer gespijkerd, gediend hebben om ratten en muizen den toegang te versperren. „Maar" (met afwerend handgebaar) „dat is voorbij meneere, dás geweest zulle."

Ik hoop het.

De regen is opgehouden. De zon breekt door en nu pas zie ik in welk een prachtige natuur ik beland ben.

De boer laat me alleen.

Ik maak een krabbel van 't uitzicht vanaf m'n kamer, ter vastlegging der situatie.

Onderwijl bakt mijn gastheer eieren, ik ruik het. 't Zal smaken, in geen tweemaal

vierentwintig uur heb ik een dragelijk middagmaal genoten.

Hij roept : „Hallo, meneere 't es gereed zulle."

Ik daal ietwat onwennig de ladder af. In de keukenkamer staat op de tafel een groote kom, waarin drie haringen zwemmen in een olieachtige vloeistof.

Brood — eieren — ham — spek — doperwten daaromheen geschaard.

„Es 't genoeg meneere ! ?"

'k Meen van wèl.

Hij slobbert een haring, de olie druipt langs z'n vooruitstrevende kin. Hij kán niet begrijpen dat ik van die haringen griezel. In stomme verbazing slaat hij de vuist op tafel : „meneere meneere toch, 't es toch zoo goed hè !"

De doperwten, de ham, de eieren smaken me kostelijk.

„Na 't diner gaan we den berg op, es't accoord meneere ! ?"

Ik knik, de mond vol doperwten.

„Joa — me drinken daar 'nen pint bij 'nen vriend van mij, óók 'nen Vlaming."

Zoo geschiedt. In den middag bestijgen we den berg.

't Is waar wat mijn gastheer verzekert : hier komt de gejaagde mensch tot rust. Alleen het gekling-klang der kleine belletjes, waarmede hier het vee is omhangen, trilt in de ijle lucht en verbreekt de stilte. Aan den voet slingert zich zig-zag het smalle landwegje tusschen de miniatuur huizekes.

Wijdsch en grootsch, machtig welft de hemel zich van achter verre bergtoppen. We dalen.

We drinken een pint aan den voet van den berg in 't knusse staminétje. We klappen met den baas van 't café, die tevens koopman en boer is. Dan kuieren we, steeds meer dalende, naar huis.

Nu zou 'k wel te bedde willen gaan. Maar 't is pas zeven uur.

We verstevigen dus de kennismaking nog een poos.

Als de klok negen slagen telt zegt de boer : „als mijn vrouwe niet thuis is ga ik negen uur te bedde."

Daarmede ga ik volledig accoord.

Den volgenden morgen besluit ik slechts enkele dagen hier te blijven. Zonder eenig verweer neemt mijn gastheer deze mededeeling aan. 'k Heb dus goed gezien.

Veel is er dat voor mij het verblijf hier hindert.

't Gemis van alle comfort.

Geen radio, geen electrisch licht, geen gas, geen waterleiding. De bron geeft helder water, dás waar !

Maar hij ligt juist achter de stal, waarbij als vanzelf de mesthoopen zijn ; waarover de vliegen in ondoorzichtbare horden gonzend zwermen.

Kalkoenen, eenden, kippen waren om het huis.

De boer beweegt zich vrijelijk, is aan deze primitiviteit gewend.

Mijn gastheer schrijft veel brieven. Als z'n vrouwe thuis is, kaarten ze elken avond en gaan niet te bedde vóór 12 uur. Nu verveelt hij zich. Ik kan niet kaarten. Hij leest „het Laatste Nieuws" driemaal over, kijkt voortdurend op de klok en vraagt twee keer welke datum het toch is.

Ik wijs hem op de krant. Hoe zul je hier ánders weten welke dag je beleeft ? Als de kapelklok klept is 't Zondag. Een maal per dag komt de postbode. De bakker kunt ge hooren naderen. Op ruimen afstand blaast hij op z'n hoorn. Dan gaat de boer naar den landweg om tijd en moeite voor den bakker te sparen. Verschijnt de klant niet, dan tornt de leverancier moeizaam den berg verder op zonder even te staan.

Dat dit primitieve leven den boer toch ook niet geheel bevredigt merk ik als ik vraag naar „'t toilet".

Onbedaarlijk begint hij te lachen. Schouder schokkend brult hij. Ik hoor geen antwoord. Hij blijft lachen en me aankijken alsof hij zeggen wil ; wat haal je nou in je hoofd.

Omdat ik niet voor de aardigheid geïnformeerd heb naar 't toilet, ga ik op onderzoek. Maar elke deur die ik open, biedt iets anders dan een W. C.

Dan komt hij me achterop.

De lach is verstomd. Zijn gezicht staat strak. Eeniger mate ontstemd bromt hij : „och, die is hier óók niet... zoek maar niet langer... het toilet ! ?... buiten op de vaalt ! !"

Tableaux.

Op een gegeven oogenblik ontdekken we elkaar, ieder aan een kant van de vaalt, ieder in z'n eigen „toilet".

Toch is hij even later weer geheel op dreef : „Mijn beste meneere hier leeft 'nen mensch. De natuur is hier medicijn. Niemand is er aan wien ge u hebt te storen, wá wilt ge meer ! ?"

We gaan samen wandelen. Hij loopt op een soort pantoffels, met touwtjes aan de voeten gebonden. Een lange kromme stok in de rechterhand. De overjas, veel te ruim, heeft een grauw bruine kleur gekend.

Zoo loopt hij aartsvaderlijk over de bergen. We bezoeken de enkele Vlamingen, die hier wonen. Samen staan we verwonderd over de verregaande verwaarloozing van het land. De Fransche boer is lui, zegt m'n gastheer. Beladen vruchtboomen prijken in kleurige pracht zonder dat iemand er naar omziet. Hij raapt de appels op en bergt die in de groote zakken van z'n jas.

„Dás voor de winter meneere, om appellenwijn te maken zulle."

Intieme oude kapelletjes gaan we bin-

nen.

Prachtige panorama's ontvouwen zich vanaf en over de berghellingen. De woningen zijn allen armoedig, vuil, grensloos verwaarloosd. Daar waar Parijzenaars een zomerverblijf gezocht hebben tusschen deze stulpen, zie ik de tuinpaden zorgvuldig geharkt, de bloemen verzorgd, de ruiten helder, de wasch blank aan de lange lijn die zich spant langs de kleine hoeve.

Ik verlang naar een sigaar. De boer zegt : die kunt ge hier niet koopen. De sigaretten zijn niet te rooken......

Natuurlijk zwerf ik ook alléén over de bergen en langs de kapelletjes in het dal. Ik schets het huis van den boer, en een kapelletje. Ik wandel door het dorp, vijf minuten van mijn pension gelegen... Maar het doel bereik ik toch niet.

Dat was : Parijs te zien. Ik laat den boer weer alleen. 't Spijt hem niets. Na drie dagen vertrek ik. De boemeltrein brengt

me van la Bosse naar Beauvais.

Hier verblijf ik nog drie uren, waarin ik een paar krabbels maak op de hoeken van romantische straatjes.

Ik drink nog een pint in een cafétje, dat als exterieur een vunzigen aanblik geeft, maar waarvan het interieur beschilderd is met... kruisstaties. De „madame" spreekt Vlaamsch. De invloed der „staties" op haar is niet van dien aard, dat ik me daar vertrouwd voel.

Wondere mengeling van religieuze gedachtensfeer en banale levensopvatting...

's Avonds, óver middernacht, stap ik uit den trein aan 't station Midi te Brussel, en roep een taxi aan.

Een uur daarna vlei ik me in 't mij bekende pension onder de dekens. Ik voel me weer thuis. België is mijn tweede vaderland geworden.

Even heb ik gekeken over de grenzen, in 't vreemde land met z'n voor mij vreemde taal.

Al de bezwaren kunnen me toch niet weerhouden binnenkort wéér te gaan, om dan méér en beter te kunnen werken in Beauvais.

A. W. VERHORST
Heemstede

STERVENDE SOLDATEN

De ene vloekte met een rauwe schreeuw
omdat zijn bloed wegvloeide in de sneeuw.

Hij groef de sneeuw met kromme vingers om
en gilde dat hij naar de hel toe zwom.

Maar de ander wees over het witte veld
en zei : „Daar staan de kruisen opgesteld.

Het bloed van Christus droppelt in de sneeuw,
voor jou en voor ons allen, eeuw na eeuw.

Wij zullen sterven, maar òns eigen bloed
zal vloeien in het Zijne en voorgoed.

Als jij het Kruis niet zien kunt, kameraad,
sterf je te vroeg, omdat je Christus haat.

God heeft voor ons een eeuwig rijk bewaard,
je zult dat rijk bewonen zonder zwaard.

Wij mogen afzien van dit barre land.
Zie, Christus' Kruis staat in het ijs geplant !

Heer Jezus, zie ons aan, wij sterven snel,
red hem en mij uit deze witte hel..."

Toen viel zijn lijf opzij, hij stierf, hij sliep,
hij hoorde niet meer dat zijn vriend hem riep.

Hij zag niet dat zijn vriend de losse sneeuw
over zijn lichaam strooide tot zijn keel

en daarna rustte van zijn laatste plicht,
de moede ogen op het Kruis gericht.

NIEK VERHAAGEN

MET DOORNEN GEKROOND

Olieverfschilderij van Titiaan

München, Koninkl. Pinakotheek

HET REALISTISCH KARAKTER VAN BACH'S MATTHÄUS-PASSION

Wil men de religieuze en muzikale schoonheid van Bach's Matthäus-Passion ten volle ondergaan, dan is het noodzakelijk, zich een eenigszins duidelijk beeld te vormen omtrent den opzet en het ware wezen van deze machtige schepping. Bach's kunst is realistisch, d.w.z. hij geeft niet in de eerste plaats stemmingen en emoties weer, maar zoekt in de teksten die hij becomponeert een bepaalde situatie, een scène, die hij dan zoo concreet mogelijk in muziek tracht weer te geven. Schweitzer drukt het zoo juist uit, door de vergelijking: Beethoven en Wagner dichten in muziek, Bach schildert. Het gegeven van zijn cantates en passionen is voor hem geen in voortgaande beweging zijnde dramatische handeling, maar een reeks beelden, die ieder voor zich een afgesloten geheel vormen, een muzikaal prentenboek dus. Bach is niet eerder tevreden, zegt Schweitzer, voor hij de overtuiging heeft dat het niet anders kan, of de toehoorder heeft de door de wind opgejaagde stofwolken, de dreigende onweerslucht, de vallende bladeren en de kokende golven ook werkelijk gezien. Toch blijft hij, ondanks zijn realisme, altijd fijnzinnig en laat zich nooit verleiden tot grove nabootsing en banale effecten, iets waaraan zijn tijdgenooten zich veelvuldig bezondigden. Zoo wordt verteld van een musicus uit Silezië, die eens een Passion liet uitvoeren, waarbij een der orkestleden, die zich achter het orgel had verborgen, met het blaasriet van een hobo het hanengekraai zoo natuurgetrouw wist weer te geven, dat de toehoorders daarover in de grootste verbazing geraakten. Trouwens, zulke effecten behoorden in die dagen tot de met spanning verwachte hoogtepunten van een Passionuitvoering en dit verklaart dan tevens, waarom in Bach's werk eveneens een dergelijke passage voorkomt, n.l. bij het recitatief van den Evangelist: „Da dachte Petrus an die Worte Jesu, da er zu ihm sagte: Ehe der Hahn krähen wird, wirst du mich dreimal verleugnen". Bij de desbetreffende woorden schrijft Bach een muzikale figuur, die onmiskenbaar het karakter van hanengekraai draagt. Ook in de scène op den Olijfberg vinden wij iets dergelijks.

Het is dus duidelijk, dat wij de Matthäus-Passion in het licht van Bach's realistische uitdrukkingswijze hebben te beschouwen. De dramatische opzet van het werk is eenvoudig. In een bonte rij trekken de verschillende scènes uit het lijdensverhaal aan ons oog voorbij. Op sommige karakteristieke punten breekt het verhaal af en het tooneel, dat zich zoojuist heeft afgespeeld, wordt het onderwerp van vrome bespiegeling. Dit geschiedt dan in de vorm van aria's, die gewoonlijk ingeleid worden door een recitatief in arioso-vorm (arioso beteekent: bij wijze van een aria, dus zangerig, in tegenstelling met het gewone recitatief, dat meer gedeclameerd wordt). Op andere punten brengen de geloovigen hun gevoelens tot uiting in koraalverzen.

De wijze waarop de componist het eerste deel doet aanvangen, vindt haar oorsprong in een oud-Duitsch volksgebruik, de z.g. Goede Vrijdag-processie, waarbij passiespelen met muziek werden uitgevoerd, zoodanig dat er eerst een voorbereiding in de kerk plaats had en men daarna in optocht naar een buiten de stad gelegen heuvel trok, die de Calvarienberg voorstelde. Deze processie was bedoeld als een nabootsing van den Kruisweg uit het Bijbelverhaal; verschillende deelnemers stelden Nieuw-Testamentische figuren voor, waartoe zij zich verkleed hadden of bijzondere kenteekenen droegen. Onder hen de hoofdpersoon: Christus met het kruis. En zoo trok men, in een bepaalde volgorde en onder het zingen van klagende liederen, naar de plaats der kruisiging. Op verschillende plaatsen werd halt gehouden en daar speelden zich dan de diverse dramatische scènes af. Het geheel kon dus gelden als een beknopte reconsructie van de lijdensgeschiedenis, welke met de kruisiging op den Calvarienberg en de graflegging werd besloten.

In den tekst van het aanvangskoor nu, is dat gedeelte van de handeling opgenomen, dat zoo dadelijk, tijdens den plechtigen ommegang, zal worden voorgesteld: de ter dood veroordeelde Jezus trekt, onder het klagen en weenen van Jeruzalem's dochteren, naar de plaats der terechtstel-

ling. In zijn muziek schildert Bach ons hier het grootsche beeld van de zich onder klaagzangen voortbewegende, golvende menschenmassa. Hij laat zijn oog gaan over de volksmenigte, die dringend, roepend en schreeuwend door de nauwe straten trekt. „Sehet den Brautigam! seht ihn!... als wie ein Lamm!" zingt het eene koor, en het andere werpt daar zijn vragende uitroepen „Wen?... Wie?... Was?" doorheen.

Ook aan een andere oude gewoonte is hier gestand gedaan, n.l. om de passiemuziek met een koraal te openen. Een derde koor laat dan, door het stemmengewemel der beide anderen en de klanken van het volle orkest heen, het oude gezang „O Lamm Gottes, unschuldig" weerklinken. En dat dit machtige geheel een onvergetelijken indruk op den toehoorder maakt, weet ieder, die wel eens een Passion-opvoering bijwoonde.

In het openingskoor treft verder nog de figuur van de „Tochter Zion", die Picander, de tekstdichter, ontleende aan het in 1712 verschenen en veel becomponeerde passie-gedicht van het Hamburgsche gemeenteraadslid Heinrich Brockes, terwijl wij voor de beteekenis van het „Kommt ihr Töchter, helft mir klagen" terug moeten gaan tot een oud Duitsch volksgebruik uit de Middeleeuwen, dat meebracht, dat de familieleden bij het overlijden van een bloedverwant „hielpen" klagen. „Wenet gy truwen swesteren, un helpet my armen trovich sin, helpet my klagen min leid, min not, de is worden breit unde mines nerten pin" zoo lezen wij in een 15de eeuwsch handschrift uit Wolfenbüttel. Ook de aria „Blute nur, du liebes Herz" vertoont den invloed van deze z.g. Maria-cantates.

Karakteristiek voor Bach's realisme is ook het dalende motief in de bassen in het slotkoor van het tweede deel „Wir setzen uns mit Tränen nieder", dat als grafleggingsmuziek bedoeld is. Ook in de passage „So steig herab vom Kreuz" vinden we een dergelijke figuur. Bij het recitatief: „Und da sie den Lobgesang gesprochen hatten, gingen sie hinaus an den Olberg" weerklinken zware voetstappen in de baspartij. Zeer suggestief is ook de schildering bij de woorden van den Evangelist: „Und siehe da, der Vorhang im Tempel zerrisz in zwei Stück". Het is, of wij in de onheilspellende samenklank van orgel en orkest het tempelgordijn hooren scheuren, het beven van de aarde en het splijten van de rotsen beleven. In de aria „Buss und Reu" laat de componist bij de woorden „dass die Tropfen meiner Zähren" een fluitmotief hooren, dat de vallende tranen karakteriseert, terwijl het orkest in het arioso „Wiewohl mein Herz in Tränen schwimmt" door een op en neer gaande reeks zestiende noten den tranenvloed in klanken uitbeeldt. In het koor „Sind Blitze sind Donner" laat de componist ons duidelijk het rollen van den donder hooren. In het arioso „Erbarm' es Gott! hier steht der Heiland angebunden. O Geizelung! O Schlag! O Wunden!" worden in het orkest de neerstriemende geeselslagen weergegeven. Enz. Enz. Zoo is de geheele Matthäus-Passion vol van dergelijke voorbeelden, die men aan de hand van een klavier-uittreksel en met behulp van een goede analyse van het werk, zooals er tegenwoordig ook in het Nederlandsch verschillende bestaan, gemakkelijk kan ontdekken. Door deze voorbereiding krijgt men een inzicht in de structuur van deze onvergelijkelijke compositie, waardoor het muzikaal en geestelijk genot van de uitvoering zeker wordt verhoogd.

GEORG SCHLIMME

NEVILLE CHAMBERLAIN

DE MAN, DIE ZICH NIET MET DE POLITIEK BEMOEIEN WILDE

„Neville zal nooit een staatsman worden" zeide de oude Joseph Chamberlain, bekend uit de Boeren-oorlog, in het laatst van de voorgaande eeuw tot een vriend die de familie bezocht.

En zoo scheen het ook te zullen zijn Joseph Chamberlain's andere zoon, uit zijn eerste huwelijk, Austin Chamberlain, *die* zou een staatsman worden en werd dan ook opzettelijk in die richting opgevoed. Maar Neville, zoon uit het tweede huwelijk van Joseph Chamberlain, zou zakenman worden. En hij werd dit. In Birmingham, de stad der Chamberlains, een koopman of fabrikant van ijzerwaren. Maar lust voor de politiek had hij niet. Hij wilde een gewone zakenman zijn, meer niet. En toch is er gewis in de laatste jaren bijkans geen staatsman geweest, die meer in het front van de Europeesche politiek en in de politieke belangstelling gestaan heeft (vooral sedert zijn tocht naar Munchen) dan *Neville Chamberlain.*

Zijn broer Austin was handig, op de voorgrond tredend, een geboren redenaar, en schitterende verschijning. En had, als zijn vader, altijd een bloem in het knoopsgat en een monocle voor 't oog. Maar Neville was meer teruggetrokken, wat schuw en zwijgzaam, die slechts langzaam in zijn latere loopbaan de kunst van spreken in het openbaar zou leeren.

Austin scheen de opvolger van zijn vader in de dynastie der Chamberlains te zullen worden, en zeker wel eerste minister zou worden, maar Neville zou een zaken-man zijn, als de voorvaders, meest schoenfabrikanten, hij zou de wat in de war geraakte finantiën der Chamberlain familie, weer naar boven brengen.

En toch werd deze gewone zaken-man wel een der beroemdste staatslieden van Engeland, en die thans in deze moeilijke tijden de taak heeft het schip van het Engelsche rijk in behouden haven te sturen.

Zijn vader, Joseph Chamberlain, is de bouwheer van het Britsche Rijk, die de los over de aardbol verspreide Engelsche koloniën tot een machtig geheel saamsmeedde, een geheel waarin voor ieder deel zekere ruimte is. Het door hem uit hetzelfde beginsel ge-annexeerde Zuid-Afrika, is het bewijs van eenheid en met een zekere vrijheid. Zijn zoon Neville zal de bewaarder van dat rijk, van dat gemeene-best, moeten zijn. Daar gaat het nu om.

Joseph Chamberlain was rijk, was millionair geworden. In minder dan 20 jaren. Door met een Amerikaan, die een nieuw soort schroef uitgevonden had, een schroeven-fabriek op te zetten. In Birmingham, de stad der Chamberlains. Hij kon zich reeds op 38 jarige leeftijd als rijk geworden fabrikant uit de zaken terug trekken en zich aan de politiek geven. Eerst aan die van zijn stad, waar hij, een krachtige en door zijn vele talenten en schranderheid een invloedrijk man was. Unitariër d.i. vrijzinnig als de Chamberlains zijn, in zijn geloofsbelijdenis.

In zijn huiselijk leven had hij, de oude Joseph Chamberlain, droefheid. Twee echtgenooten moest hij naar het graf brengen. Uit het eerste huwelijk waren twee kinderen geboren, waaronder Austin Chamberlain, ook welbekend in de Engelsche politiek der laatste jaren en herhaaldelijk minister. Hij stierf twee maanden voor zijn broer Neville eerste minister werd. Uit het tweede huwelijk waren vier kinderen. Zijn moeder stierf toen Neville zes jaren oud was. Zonder moederlijke zorg opgegroeid, had wellicht dit feit er invloed op, dat hij terug getrokken en stil was.

Zoo als de vader uit het zaken-leven in de politiek kwam, zoo zou het met Neville, zijn zoon, zijn. Was de vader radicaal, soms schier socialist, de zoon zou het ook voor de werklieden en de armen opnemen.

Was zijn vader vasthoudend aan een plan of opvatting of in zijn streven — de zoon is het niet minder.

Dat toonde hij reeds in zijn jonge jaren. Op een eenzaam eiland.

Na op een technische school geweest te zijn en daarna op een accountants kantoor zou hij de finantieele zaken der familie die wat naar beneden gegaan waren naar boven brengen. Zijn vader kocht duizenden hectaren lands op een der Baha-

ma eilanden, door den gouverneur van Haiti, dien hij in Canada ontmoette verzekerd, dat daar eenige plant groeide (sisal) die beter dan eenige hennepsoort geschikt is voor touwwerk. Bij onderzoek bleek dit zoo te zijn. De beide zoons, Austin en Neville, gingen nu in een jacht, waarbij ze door de storm overvallen, bijna omkwamen, het land uitzoeken. Dat was het eiland Andros, behoorende tot Haiti. Daar heeft Neville 7 jaren zijn pioniers-geestkracht geoefend en zijn vermogen om aan te pakken getoond. Met slechts één ander Engelschman op het eiland moest hij de negers leeren werken, het oerwoud neerkappen, wegen aanleggen, de grond bewerken enz. Zelfs een spoorlijntje liet hij aanleggen. De sisal vereischt 5 jaren voor zijn groei. Voor het eind van de 5 jaren — de planten waren reeds 3 jaren oud — werden ze ziek en stierven ze. Nog hield hij 2 jaren vol. Maar het bleef een mislukking. Al ging hij jaarlijks een maand vacantie doorbrengen in Engeland, op Andros heeft hij zijn wilskracht gestàald en zijn vermogen om door te zetten geoefend. Het kostte den vader een half millioen gulden. Toen keerde Neville naar Birmingham terug, en ging als deelgenoot in een ijzerfabriek. En straks in daarmede verwante fabrieken. Hij toonde zich een voortreffelijk zakenman te zijn. Van de politiek hield hij zich zooveel mogelijk verre, om deze over te laten aan zijn vader (Joseph Chamberlain) en zijn broer Austin. Als een der voornaamste zakenlieden der stad kwam hij in de gemeenteraad.

In de politiek door zijn vrouw.

Hij was intusschen op 42 jarige leeftijd gehuwd. Met mejuffrouw Annie Vere Cole. Uit dit huwelijk zijn twee kinderen geboren, een dochter Dorothy en een zoon Frank. Zijn vrouw werd voor Neville een kracht in zijn leven. Zij bracht hem in de politiek, deelde met heel haar hart in zijn overwinningen, steunde hem in zijn nederlagen, maakte met hem zijn plannen. Zoo doet ze tot nu toe.

Na 4 jaren werd hij door de stad tot lord mayor (burgemeester) gekozen. In Engeland en in Amerika worden deze door het volk gekozen. In Engeland voor de termijn van één jaar. Zijn vader was het ook geweest en nog zeven van de familie der Chamberlains. De reputatie van zijn vader was meer tegen dan vóór hem. Hij miste de handigheid, slimheid, betoovering en redenaarsgaven van zijn vader. Zijn vader was, trots een aantal vijanden, zeer populair geweest. Toch werd Neville ook gekozen. Dat was in 1915. Veel deed hij voor de stad. Hij toonde een echte zakenman te zijn in zijn politiek. Hij ruimde de slums op, richtte ziekenhuizen en scholen op, bewerkte de overneming van de buslijnen door de stad, stichtte een gemeentelijke spaarbank, waartegen heel wat oppositie kwam van de zijde der groote banken, maar waar de minder gegoeden hun geld veilig konden beleggen. Een bank die tot groote bloei kwam en een voorbeeld voor vele steden in Engeland werd.

Dit was echter alles locaal werk. Nooit dacht hij er aan dat nog eens de deuren van het parlements gebouw of van een regeeringsbureau voor hem open zouden gaan. En toch gebeurde het laatste. Reeds een jaar later (1916).

Een mislukking in de politiek

Chamberlain ging voor zaken naar Londen. Op het station voor de terugreis zijnde achterhaalde hem een boodschapper van Lloyd George, toen eerste minister, om dadelijk naar Downingstreet 10 te willen komen. Daar aangekomen benoemde de eerste minister den lord mayor van Birmingham tot hoofd van een nieuw opgericht departement voor „National Service". Het moest een organisatie zijn om duizenden mannen vrij te maken voor het Britsche leger. Later verhaalde Lloyd George, op de hem eigen manier, dat Neville Chamberlain „niet een van zijn gelukkige vondsten" was. Neville Chamberlain zijnerzijds zeide, dat hij niet de genoegzame medewerking had. Na zeven maanden — welke hij als een verloren stuk van zijn leven beschouwde — evenals de 5 jaren op het eiland doorgebracht, legde hij zijn ambt neer. In 1917. Beiden, Lloyd George en Chamberlain, waren in elkaar teleurgesteld. De karakters verschilden te veel. Zij verstonden elkander niet.

Chamberlain's politieke ster gaat op.

Mevrouw Chamberlain zette haar man na deze mislukking in de nationale politiek, aan tot rehabilitatie van zich zelf. In 1918 stelde hij, door haar toedoen, zichzelf beschikbaar voor verkiezing tot lid van het parlement. Daar kon hij voor

zijn reformatie van stadsaangelegenheden waarin hij zulk een succes had gehad, voor het land tot nut zijn. Hij werd gekozen. En al moest hij Lloyd George's politiek ondersteunen, hij was van dezelfde partij en zijn half-broer Austin was Kanselier van de schatkist (Chancellor of the Exchequer), d.i. minister van finantiën. Hij was niet de man om in het parlement zichzelf op de voorgrond te dringen, ondersteunde slechts de gouvernementsmeerderheid, maar zijn kennis van stadszaken, zijn accuraatheid en volkomen beheersching van cijfers, deden op hem, al was hij nog geen redenaar als hij later zou worden, hoewel toen reeds 50 jaren oud, in het voetlicht komen. Maar toen het coalitie-cabinet van Lloyd George viel nam diens opvolger Neville Chamberlain als zijn assistent over. Onder Stanley Baldwin rijst de ster van Neville snel. Baldwin zag de degelijke kwaliteiten van Neville Chamberlain en benoemde hem tot Chancellor of the Exchequer. Hij trainde hem met opzet om straks zijn opvolger te worden. Onder een later ministerie verkoos Chamberlain liever de post van minister van volksgezondheid. Waarin hij voor de natie kon doen wat hij voor Birmingham gedaan had. Hij liet de slums opruimen en niet minder dan 900.000 nieuwe huizen bouwen. Ook een nieuwe armenwet, volksgezondheidswet, wet voor kinderzorg, ziektewet enz. waren zijn werk.

Na de overwinning door de Labour partij kreeg hij een tijd van rust en reisde met zijn vrouw naar Kenya in Afrika.

Waar hij zijn „hobbies", visschen en verzamelen van vogels, naar hartelust kon uitoefenen.

Onder Mac Donalds coalitie-cabinet was hij weer minister van volksgezondheid en toen verscheidene jaren „Kanselier van de schatkist" (minister van finantiën). Van 1931 tot 1936.

Zes budgets zag hij aangenomen door het parlement, met weinig critiek. En bracht Engeland zoo uit de malaise weer naar boven. Die „droge zakenman" hield de boeken van de natie in orde. En bracht Engeland door de finantieele crisis van 1931 heen. Hij maakte het land in 1932 van een land van de vrijhandel tot een land van protectionisme. Op de Ottawa Conferentie kwam het ideaal van zijn vader tot werkelijkheid door de deelen van het rijk tot een economische unie saam te smeden. En maakte aldus het land, door de verbetering der finantiën, geschikt voor herbewapening voor dreigende gevaren.

Chamberlain eerste minister

Baldwin had het moeilijk gehad de laatste maanden van zijn premierschap. Hij moest tegenover den koning de eer van het koningschap verdedigen. Maar gevoelde toch, dat hij na de abdicatie van den koning moest aftreden. De vermoeide premier gaf het gaarne over aan iemand dien hij er als het ware voor opgeleid had. In Mei 1937 benoemde de koning Neville Chamberlain tot eersten minister.

Zijn droge humor en zijn bescheidenheid wonnen aanstonds de welwillendheid van het parlement. „Ik las onlangs in een boek dat het grootste wonder in de wereld het bestaan van den mensch is. Maar het meest ongeloofelijke is dat ik hier op deze plaats sta. Gladstone placht te zeggen dat een politicus die na zijn veertigste jaar het parlement binnenkwam evenmin kans heeft om een succes van zijn carrière te maken als een dame van veertig jaren kans heeft om een balletdanseres te worden. Maar daar is iets tegenover te stellen. Een Chineesch spreekwoord — of dat heet tenminste Chineesch te zijn — zegt dat een afgeleefd kameel de last kan dragen van veertig ezels." Chamberlain was toen 68 jaren. In het eerst nam hij een afwachtende houding aan in de zaken der buitenlandsche politiek. Dat was het uitsluitend domein van Anthony Eden. De schaduw van de bezetting van het Rijnland door Duitschland en de Abessynische annexatie door Italië en de Spaansche burgeroorlog hingen over Europa. Collectieve veiligheid bleek onmogelijk, zoo sprak hij in 1936. Langzamerhand bleek het zijn doel te zijn om blijvende vrede voor Europa te verkrijgen. Noch volkenbond, noch sancties hadden die kunnen geven. Dat was genoeg gebleken. Hij oordeelde, dat dictatoriale staten en democratische nooit in vrede konden samenleven. Hij zocht nieuwe wegen. Hij zocht door een persoonlijk schrijven aan Mussolini en straks door zijn bekende persoonlijk bezoek aan Hitler tot bewaring van de vrede te komen. Dit gaf een breuk met Eden, die als minister van buitenlandsche zaken bedankte in het begin van 1938. Men beschuldigde Chamberlain van fascistische neigingen. „Ik zelf — zoo antwoordde hij — zou willen vechten voor

het bestaan der democratien." De beschuldigingen, dat hij te toegeeflijk was, hielden aan, ook vooral na de Oostenrijksche annexatie. In Eden's plaats nam hij zijn persoonlijken vriend lord Halifax. Maar hield de lijnen voor Engelands buitenlandsche politiek in eigen handen. Het leger werd hervormd, een geheele verjonging van de generale staf had er plaats.

Reis naar München

De oorlogswolken werden boven Europa steeds donkerder. De kwestie der Sudeten-Duitschers in Cecho Slovakije, door Duitschland tot een Duitsche zaak gemaakt, scheen de oorlog voor de deur te brengen. Toen kwam wel een der grootste oogenblikken in Chamberlain's leven. Dat was in September 1938. Hitler eischte van het Cechische gouvernement het recht van zelfbeschikking voor de Duitsche minderheden in Cecho Slovakije. Duitsche troepen werden aan de grens van het land geconcentreerd. De vrede van Europa was in de balans. Op het laatste oogenblik vervulde Chamberlain een plan, dat hij reeds lang in zijn gedachten had. Hij vroeg een persoonlijk onderhoud met Hitler. Hitler seinde terug dat hij welkom was. Zoo vloog de 69 jarige staatsman die nog nimmer in een vliegmachine gezeten had naar München. Chamberlain achtte de eisch redelijk. Dies terug naar Londen ter beraadslaging met het cabinet.

Met Frankrijk werd een plan gemaakt om Cecho Slovakije tot aanneming aan te zetten. Toen volgde de tweede conferentie te Godesberg. Het scheen een mislukking te zullen worden. Hitler wilde nu meer hebben. Na levendige discussie werden de besprekingen afgebroken. De beide staatslieden trokken zich terug in hun hotels, ieder aan een kant van de Rijn. Oorlog scheen onvermijdelijk. Laat in de avond bracht Chamberlain een afscheidsbezoek aan Hitler. Het duurde tot de morgen. Maar geen overeenkomst werd bereikt. Oorlog scheen in enkele uren te zullen volgen. Toebereidselen werden genomen, Duitsche vliegmachines werden boven Engeland verwacht, gasmaskers werden uitgedeeld.

Chamberlain riep haastig het parlement saam. Om de ernst van de toestand bloot te leggen. Anderhalf uur sprak hij. De conclusie scheen oorlog te zullen zijn. Aan het eind drukte lord Halifax hem een juist ontvangen telegram in de hand. Chamberlain's aangezicht veranderde. „Ik heb het parlement ook nog iets anders mee te deelen," zoo sprak hij in diepe emotie. „Ik ben door Hitler uitgenoodigd hem morgenochtend te München te bezoeken." Groot enthousiasme ontstond in heel de vergadering. Ieder begreep dat beteekende: vrede. Toen volgde de overeenkomst van München. Groot was het enthousiasme hem bij zijn thuiskomst getoond. Heel de wereld was hem dankbaar. Er zou geen oorlog meer zijn tusschen beide naties.

Helaas, hoe ijdel bleek des menschen woord te zijn.

Bij alle critiek, dat hij zich door Hitler had laten misleiden, stond Baldwin aan zijn zijde. Deze prees het initiatief van Chamberlain en zeide: „Alleen Neville Chamberlain had zoo iets kunnen doen".

„Bedrogen"

Chamberlain geloofde nog steeds aan zijn poging om door persoonlijk contact, saamspreking en overtuiging de zaak te kunnen vereffenen.

Totdat hem bleek door de annexatie van Cecho Slovakije, de Danziger-kwestie en de Duitsche inval in Polen, dat Hitler, die immers in München zeide met de oplossing der Sudeten-kwestie niets meer te begeeren, hem „bedrogen" had.

Toen ging hij met volle kracht, en al de kracht van het Britsche Rijk, in de oorlog. En zal daarin met de vasthoudendheid der Chamberlains en die van het Engelsche volkskarakter blijven voortgaan. Zal hij zoo zijn doel — blijvende vrede in Europa, geen agressie meer — bereiken?

Zou hij genoeg gedacht hebben aan de fouten van Versailles? Zal er niet weer een dergelijke vrede komen, die de blijvende vrede onmogelijk maakt? Is het een oorlog ten principale om de suprematie van een van beide, nu Engeland ook klaar is?

Ziedaar zoovele vragen waarop de tijd het antwoord zal geven. Moge God den geest van agressie uitbannen, maar ook een vrede als tusschen *gelijken* onder de volken doen geboren worden. Dan zal een figuur als deze van Neville Chamberlain met eerbied in de historie genoemd worden.

J. VAN LONKHUYZEN

DIE TROUWE HOUDT

III

Het loopt alweer tegen het najaar, eer de nieuw-beroepen dominé Verkerk, die de plaats van den ouden dominé Coster heeft ingenomen, goed in zijn arbeid is ingewerkt. Maar nu begint men er dan ook wel het een en ander van te bemerken, dat het ambt op een heel andere wijze wordt bediend dan tevoren.

Dominé Coster was een beste man, maar in de laatste jaren werd hij toch té oud. Er waren sinds lang allerlei symptomen merkbaar, die erop wezen, dat de oude heer zijn tijd gehad had. Het is niet prettig, zooiets ronduit te zeggen, maar het aantal dergenen, die zijn diensten bijwoonden, verminderde gaandeweg en... de opbrengst der collecten dus ook. Jammer, want er is in dezen crisistijd júist zooveel geld nóódig.

Alleen de heel trouwen kerkten tenslotte nog bij hem en catechisanten had hij ook zoo goed als niet meer. Een gróóte groep jongemenschen zou hij eenvoudig ook niet áán gekund hebben — nog afgezien hiervan, dat hij de jongere generatie zoo moeilijk begreep.

Nu is hij naar een stil dorp, ergens in de bosschen verhuisd, naar de plaats van zijn eerste gemeente, meer dan veertig jaar geleden.

Dominé Verkerk is niet een man, die hard van stapel loopt. Hij heeft er een paar maanden voor genomen om de plaatselijke situatie grondig te leeren kennen. Daarbij kwam een van z'n grootste deugden: zwijgzaam te kunnen luisteren, hem goed van pas.

Maar nu het September is, de vacanties achter den rug raken en de zomersche rusteloosheid de menschen niet langer beheerscht, nu komt hij in actie. De wintersche Bijbellezingen in het Wijklokaal, sinds vele jaren door dominé Coster niet meer gehouden, stelt hij weer in: een mededeeling in de Kerkbode kondigt aan, dat het Evangelie van Marcus het onderwerp zal vormen voor een reeks van Dinsdagavonden. In de tweede plaats voert hij een nieuwigheid in voor deze gemeente. Dominé Verkerk wil éénmaal per maand een Jeugddienst houden, zooals men die al jaren lang in verschillende plaatsen kent en zooals ze ook gehouden worden in de stadsgemeente, waarmee het vroegere havenplaatsje vergroeid is. De toestemming van den kerkeraad is weliswaar nog niet verkregen, doch de predikant rekent erop, dat zijn plan instemming zal vinden en van zijn ambtgenoot Visser is hij zeker. Er is oppositie genoeg tegen het plan, maar de predikant kan zijn woord doen en heeft met zijn argumenten verschillende aanvankelijke tegenstanders al op zijn hand gekregen.

Als het October wordt hoort men vertellen, dat de dominé een kerkkoor wil oprichten en daarvoor al propaganda maakt onder zijn catechisanten.

Die zijn kortweg enthousiast over hem. „Nieuwe bezems vegen schoon", zeggen sommige ouderen en ze zijn van meening, dat de ijver, die ze half misprijzend, half wantrouwend gadeslaan, over eenige jaren wel voor goed bekoeld zal zijn.

Wie bij dominé Verkerk op catechisatie is, moet er wèrken. Dirk Stroman weet daarvan mee te praten. Hij laat aan Jan zijn dictaat-cahier zien en vertelt van de boeiende manier, waarop de predikant weet te vertellen en uit te leggen.

Natuurlijk is de kerk tijdens de predikbeurten van dominé Verkerk voorloopig steeds meer dan vol.

„Dat is altijd zoo bij nieuw-beroepen predikanten", zegt Vader, maar hij moet toch toegeven, dat deze dominé de jonge menschen weet te boeien en dat hij prettiger, gemakkelijker en vooral niet zoo ouderwets preekt als dominé Coster. Hij is verbaasd, wanneer Jan op 'n Zondagmorgen annonceert, dat hij ditmaal mee gaat, doch hij komt er verder op den dag niet achter, hoe de jongen op het gehoorde reageert. Want Jan heeft sinds kort de gewoonte aangenomen, zoo goed als niet meer over de kerk of het geloof te spreken. De stekelige opmerkingen en ook de geprikkelde gesprekken blijven nu achterwege. Van wanneer die opvallende zwijgzaamheid dateert, weten Vader en Moeder zich niet precies te herinneren, doch het is een feit, dat de jongen zich sinds eenigen tijd van alle critiek onthoudt. Ook over andere dingen spreekt hij veel minder openhartig dan vroeger. Je moet hem be-

paald vragen stellen, wil je wat te weten komen. Vader en Moeder weten niet, dat Jan's zwijgzaamheid het gevolg is van de toenemende moeilijkheden, die hij met zichzelf heeft. Soms vermoedt Moeder er iets van. Maar ieder mensch moet zijn strijd persoonlijk uitvechten en heeft zijn eigen zekerheden te verwerven. Daarom kan Moeder niet helpen, ook al ze zou willen.

Op een van die gure November-avonden, waarop men zich in de warme, gezellige kamer zoo echt behagelijk kan gevoelen, tevreden met het werk dat wacht en de bekende dingen rondom, wordt er op Jan's kamerdeur geklopt.

Thee denkt hij.

Maar als hij opkijkt, ziet hij verbaasd Els Verbraek in den ingang staan. Achter haar komt een jongeman, die bijna een hoofd grooter is dan zij. Koos Alkema.

Jan heeft zeer weinig eigen relaties en is dus niet gewoon, visite te ontvangen. Daarom staat hij een oogenblik verlegen. Als Els haar begeleider voorgesteld heeft en Jan een stoel bijschuift, valt ze maar aanstonds met de deur in huis.

Het blijkt dat de twee doende zijn, alle jonge menschen in de gemeente een bezoek te brengen. Allen krijgen het verzoek, lid te worden van het nieuwe zangkoor, dat dominé Verkerk bezig is, op te richten. Jan heeft natuurlijk op kantoor over dat koor al het een en ander hooren vertellen. Dat Els blijkbaar in het bestuur zit, dat door den predikant is gevormd en tegelijk voorloopig een comité van actie is, had hij echter niet verwacht.

Wanneer het meisje tegenover hem gereed is, spreekt Jan's verbazing uit zijn eerste vraag.

„Hoe kom *jij* in vrede in dat bestuur?"

Tegelijk beseft hij, dat de vraag verkeerd kan worden uitgelegd en lachend licht hij daarom toe:

„Nooit geweten, dat jij zoo'n organisatietalent had."

„Nou zoo'n koor kan goed werk doen." Ze antwoordt met een verklaring.

„Je weet, hoe miserabel er altijd in de kerk gezongen wordt."

Verrast kijkt de jongen haar aan.

„En of."

„Doe je mee?"

„Ho, ho, dat heb ik niet gezegd. Nee, spijt me, maar ik kan het niet. Eerstens kan ik niet zingen en ten tweede zit ik dik in m'n werk. 't Zal niet gaan hoor!"

Natuurlijk probeeren de twee, hem over te halen. Maar Jan legt uit, dat hij iederen avond hard noodig heeft en weet van geen toegeven.

„Ga je dan nooit uit? Nooit naar de bios of een concert?"

„Heel weinig. Ik heb me voorgenomen, alles opzij te zetten en er ook niets bij te nemen."

„Nog al kras hè", meent Koos.

Els kijkt Jan aan. Dan dwalen haar oogen door de kamer. Gunst, neen, dat had ze achter dezen jongen niet gezocht. Hij schijnt goed te weten, wat hij wil.

„Waarvoor studeer je eigenlijk?"

„Ik wil accountant worden. Tenminste, als ik 't halen kan. Een heele ris examens, elk jaar één of twee."

Hij zegt het kort, zakelijk, bij wijze van informatie.

„Je kunt je toch niet levend begraven?"

„Nou, zoo erg is het niet, hè? Trouwens, als je wat bereiken wilt, moet je je inspannen."

Het klinkt nogal laconiek. Maar de jongen en het meisje gevoelen, dat achter de woorden een vast besluit staat. Koos wordt een beetje jaloursch op zooveel beslistheid. Hij heeft altijd tijd voor alles.

„En dan is er nog een reden, waarom ik niet aan dat koor kan meedoen."

Jan neemt een potlood op en krabbelt wat op het vloei voor zich. Hij kijkt niet op.

„Eerlijk gezegd voel ik niet veel meer voor de kerk. Eigenlijk weet ik niet eens zeker, of je mij wel als 'n Christen beschouwen kunt."

Hij krijgt een kleur terwijl hij 't zegt. Wanneer de anderen zwijgen gaat hij voort:

„Er is zooveel, waarmee ik het niet eens ben en waaraan ik me erger. Ook schijn in den Bijbel op een andere manier te lezen dan de meesten doen. En, nou ja, kort gezegd: er is me ook te veel verschil tusschen de theorie en de practijk van het geloof. Enfin, ik kan daarover moeilijk met jullie praten. 't Zijn trouwens allemaal persoonlijke meeningen en gedachten... ik ben er trouwens zelf nog lang niet mee klaar."

„Heb je niet belijdenis gedaan?", vraagt Els.

„Nee. En ik weet ook niet, of ik daar wel ooit toe kom. Misschien..." Er wordt

geklopt en Mevrouw Stroman komt binnen. Ze biedt thee aan.

„Dank u, Mevrouw, nee, heusch niet. We hebben al drie bezoeken afgelegd vanavond en ieder twee kopjes thee."

Terwijl ze praat kijkt Els op haar polshorloge.

„Ah, jô", zegt ze, „'t is half tien. We moeten weg." Ze staat op maar aarzelt dan nog even. Dan steekt ze Jan de hand toe.

„Nou, adjú hoor. Zeg, we praten er nog wel eens over, niet?"

Ook Koos geeft een hand. Jan laat beiden uit.

Straks, als hij vermoeid zijn pen neerlegt, opstaat en zich uitrekt, stijf na 't lange zitten, springt in zijn herinnering plots een beeld naar voren. Hij ziet Els Verbraek voor zich staan en met de oude schoolgroet „adjû" haar hand uitsteken. 't Is een kleine hand, smal en blank en geen ringetje versiert een vinger. Maar als hij zijn hand reikt ziet hij, hoe een dunne schakelarmband vóór op de pols van het meisje glijdt.

Een oogenblik houdt zijn verbeelding die herinnering vast. Vreemd, dat hem dit nu te binnen schiet en hij elk detail zoo scherp weer voor zich ziet. Alleen maar die kleine hand en een armband rond een pols.

Het meest verbaast het den jongen, dat hem die kleinigheden zoo haarscherp voor de aandacht staan. Nú pas. Een moment vraagt hij zich af, wat de oorzaak kan zijn.

Hij weet het niet.

Wonderlijk, zoo snel de dagen voorbij vliegen. 's Morgens om half negen is Jan al op kantoor en werkt dan tot half een. Dan 's middags van twee tot zes. Eerst heeft hij er wat moeite mee gehad, zich in het gareel te dwingen; nu hij al maanden aan zijn arbeid gewoon is gaat het gemakkelijker. Het is ook geen vervelend werk. De boekhouding van Verbraek's betrekkelijk maar kleine zaak is eenvoudig en gemakkelijk te overzien. Eén of twee van de boeken houdt de baas zelf bij, de andere laat hij aan Jan over. Er is nog een reiziger, maar die komt slechts zelden binnen en dan nog maar kort. In het groote pakhuis, beneden, loopen de knechts heen en weer, lossen de binnenkomende partijen materialen, voeren de orders uit, laden wagens en disputeeren onder al dit werk over honderd en één onderwerpen.

Ze zijn altijd in de oppositie, deze mannen. De argumenten, waarvan ze zich vaak bedienen, houden weliswaar in den regel weinig steek en het kost zelfs Jan weinig moeite, ze te ontzenuwen, doch dat doet geen afbreuk aan de felheid, waarmede de gesprekken gevoerd worden. 's Middags en 's avonds, maar vooral 's morgens geniet Jan van zijn wandeling. Alleen als 't glad is op straat, zooals een paar dagen geleden, neemt hij liever de tram. Maar iederen dag opnieuw boeit hem de binnenstad met haar drukte en gewoel. Maar tegelijk verschaffen de dagelijksche tochten náár en ván kantoor hem de altijd welkome gelegenheden, rustig na te denken over wat zijn gedachten bezig kan houden.

Dat is zeer veel.

Verdiept hij zich niet in hetgeen hem nog altijd het meest interesseert, namelijk de dingen, die met de kerk, het geloof of den Bijbel samenhangen, dan fantaseert hij al loopende over het leven van een bedelende vrouw, die immer op den zelfden straathoek ochtendbladen te koop biedt. Of hij verdiept zich in de oorzaken van allerlei twisten en geschilpunten tusschen verschillende staten, bij welke overleggingen zijn gedachten steevast terecht komen bij de vervolging, waaraan de Joden in meer dan één land bloot staan.

Vanmorgen bijvoorbeeld kan hij niet los komen van een bericht, dat hij in het ochtendblad las, nog even ingekeken, voor hij weg moest. Er worden in Duitschland hier en daar weer felle redevoeringen gehouden tegen de Joden. Dat zal wel beteekenen, dat een nieuwe vervolgingsgolf op komst is.

Die Jodenhaat is hem één, groot, wanstaltig raadsel. Nu ja, die menschen zijn nu eenmaal anders dan de rest. Doch als ze zich behoorlijk gedragen is het toch een uiting van bekrompen, domme afkeer, hen op allerlei wijzen te sarren en hun elke bestaansmogelijkheid langzamerhand te ontnemen?

Het treft hem als een bittere onrechtvaardigheid, dat mannen en vrouwen, die goede burgers en staatsonderdanen zijn, eenvoudig met den nek worden aangezien, alleen omdat ze niet zoogenaamd Arisch zijn. Goed, veronderstel, dat de Joden het als groep in Duitschland op den duur zoo bont hebben gemaakt, dat de regeering ze

tot elken prijs het land uit wil hebben. Maar dan is er toch niets zoo eenvoudig, dan ze uit te wijzen? Doch dat degenen, die weg willen zoo goed als niets van hun bezit mogen meenemen, dat hen hun passen worden ontnomen en dat een groote volksgroep eenvoudig aan de diepste armoede wordt prijs gegeven, dat vindt hij vernederend en in strijd met het elementaire rechtsbegrip.

Waarbij dan nog komt, dat de Joden als natie door de eeuwen heen allerlei genieën hebben opgeleverd en geschonken aan de volken, waartusschen zij woonden. Er is geen land en geen beschaving, dat niet profiteert van hetgeen de Joden hebben bijgedragen aan de wetenschap, de kunst, de industrie en zoo voort.

Hij loopt over deze dingen na te piekeren, straat in, straat uit en probeert de dingen, die hier samenhangen van alle zijden te bezien.

Dan denkt hij terug aan wat Moeder onlangs eens heeft opgemerkt naar aanleiding van een ander courantenbericht over hetzelfde onderwerp.

„De Joden zijn Gods volk", had ze gezegd. „En wie hen aanraakt, raakt Gods oogappel aan. God zal dat nooit ongestraft laten."

Was 't niet een profeet, die dat beeld gebruikt had?

Wat in het buitenland voorvalt schijnt evenwel de uitspraak van den ziener niet te bevestigen. Of God ze toelaat. Er zijn, als je 't zoo na gaat eigenlijk héél wat dingen, die God toelaat.

„De onrechtvaardigheid heerscht in de wereld, overal", zou Moeder zeggen.

Maar God dan?

Kán God allerlei toelaten? Zoo maar? En wanneer treedt Hij tusschen beiden? Wanneer herstelt Hij alle onrecht en doet Hij alle machtsmisbruik te niet?

Zál Hij het ooit wel doen?

...Kán God tusschen beiden komen? Is de wereld niet onbereikbaar voor Hem?

Met zijn gedachten tot dit punt genaderd deinst Jan voor den loop van zijn denken terug.

Kán God?...

Het is voor de eerste maal, dat hij zich deze vraag bewust stelt.

Hier begint feitelijk pas de twijfel.

Het schrille claxongeluid van een voorbij stuivende auto wekt hem plotseling en bijna pijnlijk uit zijn mijmering. Het is, of hij ontwaakt en de dingen rondom, de boomen, de huizen, de wandelaars en de fietsers eerst nu ziet.

Maar de vraag laat hem niet los.

Kán God?...

Juist als hij de kantoordeur opent, ratelt de telefoon op zijn bureau.

„Hallo?"

Het dienstmeisje van Verbraek zegt, dat de baas vanmorgen maar in bed is gebleven omdat hij zich niet goed voelde. Als er wat bizonders is moet Jan maar opbellen.

Vervelend, denkt hij, z'n hoed ophangend. Nèt nu die kwitanties zouden moeten uitgegeven worden. Enfin, dan straks er maar even heen. Terwijl hij zijn boeken voor den dag haalt bedenkt ie, vergeten te hebben te informeeren, wat Verbraek mankeert.

Een uur later komt dominé Verkerk naar boven.

Hij is een nog jonge man met 'n mager gezicht en scherpe oogen. De zwarte deukhoed bedekt een massa donker haar; in de beenige rechterhand houdt hij een stevige wandelstok vast. Boven de korte bontrand van de jaskraag staan de groote ooren fel rood van de koude wind.

„Morge jongeman."

„Goeden morgen, dominé."

„Is de baas er niet? Ik had hem graag even gesproken."

Dominé Verkerk is iemand, die altijd haast heeft. De oude dominé Coster kon wel 'n uur zitten praten, maar z'n jongere ambtgenoot gunt zich tot dergelijke dingen den tijd niet. Nooit verliest hij zich in een uitvoerig gesprek; als ie twee minuten binnen is, heeft hij de zaak, waarvoor hij kwam uiteengezet, klaar, zakelijk, met korte rukzinnetjes. Verbraek wordt altijd een beetje nerveus van de snelheid, die voor den nieuwen predikant kenmerkend is. Het breede betoog, dat hij noodig heeft om te antwoorden, wordt door dominé Verkerk steeds op tactvolle wijze gecoupeerd. En weet hij, wat hij weten wilde, dan is hij ook aanstonds weer weg.

„Er is juist opgebeld, dat meneer Verbraek ziek is", zegt Jan.

„Ernstig?"

„Weet ik niet, dominé."

„Goed, dan loop ik wel even langs z'n huis."

Weg is hij alweer. Zijn snelle voetstappen verklinken op de trap.

Jammer, denkt Jan. Als hij nu even tijd

gehad had, zou ik hem wel graag gevraagd hebben, wat hij denkt... Zijn gedachten gaan naar de ochtendwandeling terug.

Om half één pakt hij wat papieren bijeen en gaat op weg naar Verbraek's woonhuis.

De baas ligt nog in bed. Binnen staat de tafel gedekt.

Even later staat de jongen in de slaapkamer. Vreemd, Verbraek in bed te zien liggen. Hij ziet er heel anders uit nu.

„Zoo, ja, hm, ik verwachtte je wel min of meer."

„De kwitanties..."

„O ja, da's waar ook." Verbraek richt zich half op en ziet rond naar iets, wat hij als onderlegger gebruiken kan. Terwijl hij teekent — Jan heeft zijn vulpen uit de vestzak gezocht — kijkt de jongen de kamer rond. 't Ziet er hier ongeveer nèt zoo uit als op Vader en Moeders slaapkamer. Spiegelglad zeil, een vacht voor het litsjumeaux, een hooge spiegelkast rechts naast de schoorsteen, een Bijbeltekst in lijst boven het bed. De trekschakelaar hangt dwars over een woord.

„Gij legt Uwe hand op mij."

Eérst ziet Jan de ouderwetsche krulletters en merkt hij op, dat elk woord een andere kleur heeft. Fantastisch! Dan ontdekt hij, hoe verschoten het passe partout is..

Maar plotseling pakken de woorden hem.

Alsof er iemand naast hem is komen staan en ze met duidelijke articuleerende stem tot hem zègt.

„Gij legt Uwe hand op mij."

Dan hoort hij dat Verbraek tot hem spreekt. Hij verstaat het niet. De baas vraagt bijzonderheden over ingekomen bestellingen en de jongen bij het bed heeft zich tot aandacht te dwingen.

„Wanneer denkt u weer op kantoor te komen?"

Verbraek's gezicht trekt pijnlijk, als hij zich achterover in de kussens terug laat glijden.

„De dokter moet nog komen. 'k Denk dat ik wat kou gevat heb. Met 'n paar dagen zal 't wel beter zijn."

Op straat haast Jan zich naar huis, want het is ondertusschen laat geworden. Ze zullen met den maaltijd wel niet hebben gewacht...

Eerst als hij 's avonds op z'n kamer weer zit te werken, denkt hij opnieuw aan de woorden, die hij op de wandtekst boven het ledikant zag. Onwillekeurig gaat zijn herinnering terug naar de gesprekken, die hij nu ongeveer een jaar geleden met dominé Visser over den Bijbel heeft gehad. De predikant had toevallig een vergadering van de Jongemannenvereeniging bezocht, toen Jan er een inleiding hield over den Bijbel. Na 't sluitingsgebed heesch Jan den dominé in zijn dikke jas en had toen de uitnoodiging gekregen, eens met den predikant te komen praten. Wat was dat alweer lang geleden! Nu hij 't secuur uitrekent toch weer niet zóó lang als het lijkt. Doch er is in dat jaar dan ook heel wat gebeurd.

In de Jongemannenvereeniging komt hij nu zoo goed als niet meer. De kerk ziet hij alleen van binnen, die enkele maal, wanneer hij meent, toch weer eens met de anderen mee te moeten gaan. De schooljaren liggen in een wijkend verleden, de verwachting van universitaire studie werd prijs gegeven en al negen lange maanden zit hij nu elken dag op kantoor.

Veertien dagen ná de vergadering had ie bij dominé Visser aangebeld. Toen hij anderhalf uur later de stoep weer af kwam, was hij zich bewust, een massa geleerd te hebben. Over hoeveel onderwerpen hadden ze 't dien avond en de volgenden al niet gehad!

Er waren natuurlijk dingen, die ook op de catechisatie van dominé Coster ter sprake waren gekomen. Maar de meeste hoorde hij nu pas voor het eerst.

Dominé Visser was begonnen, hem te vragen, hoe hij den Bijbel làs.

Moeilijk, om daar dadelijk een goed antwoord op te geven. In de tweede, moeizaam geformuleerde zin was ie dan ook halverwege blijven steken.

„Ik hoor het al... Je schijnt zoo ongeveer te denken, dat de Bijbel op dezelfde manier gelezen kan worden als een roman van onzen tijd. De Bijbel is heusch niet kant en klaar uit den hemel gevallen hoor!"

Daar moest de jongen toch om lachen. Maar ja, nu hij zich de zaak rustig realiseerde, erkende hij toch aarzelend, dat hij er nooit over nagedacht had, hoe ie dat Boek dan ànders zou moeten bezien. Je hoorde thuis elken middag of avond uit den Bijbel voorlezen en dat aanvaardde je gewoon, zonder erover te piekeren.

„Daar moet je dan eerst verandering in brengen."

„Waarom ?"

Toen was dominé begonnen hem uit te leggen, hoe belangrijk het was, er een denkbeeld van te hebben, welke menschen de schrijvers van de verschillende Bijbelboeken waren, onder welke economische en politieke omstandigheden ze geleefd hadden en wie de menschen waren, tot wie ze hun woorden hadden gesproken.

„Het woord van den Bijbel in den lijst van zijn tijd", noemde hij dat. En Jan had een boek meegekregen met de opmerking, dat hij dit maar eens met aandacht lezen moest. „Lucas de Medicijnmeester" stond er met sierlijke letters op den bruinen band.

Het leek hem, onder het lezen, alsof er een nieuwe wereld voor hem was open gegaan. Met spanning had hij het boek gelezen. Eerst vreesde hij, dat het wel zwaar zou zijn. Theologische werken waren immers altijd zoo moeilijk ? Maar dat viel erg mee !

Een week later stond hij weer in de ruime, donker betimmerde studeerkamer.

Nu had hij zelf een paar vragen.

Dominé glimlachte, toen hij ze hoorde.

Hoe vaak hadden jonge menschen hem deze dingen al niet voorgelegd ?

— Had God den zondeval van Adam en Eva niet kunnen verhinderen ?

— Hoe zag de paradijsslang eruit, vóór den val ?

Een vol uur had dominé besteed aan een bespreking van het scheppingsverhaal en de geschiedenis van den zondeval. Bijna met open mond zat de jongen in de fauteuil te luisteren.

Nu, op dezen winteravond, terwijl hij over die gesprekken in dominé's kamer weer nadenkt, verlangt hij er ineens naar, dezen man de vraag voor te leggen, waarvoor de wandtekst in de slaapkamer van Verbraek hem zoo onverwacht gesteld heeft.

„Gij legt Uwe hand op mij."

Was dat nu alleen maar een dichterlijke uitspraak, een vaste uitdrukking of was 't een woord, dat je lezen kon alsof het in dezen tijd was geschreven ?

Dat laatste, neen, dat kòn toch niet ?

Daar had je nu die Jodenvervolging in Duitschland, waarover hij vanmorgen nog zoo had loopen piekeren.

Wanneer de Joden werkelijk Gods volk waren en die tekst méér beteekende dan een dichterlijke uitdrukking, dan wilde dat toch zeggen, dat God ook nu nog met Zijn volk was.

Maar, het scheen toch duidelijk, dat God hen in den modernen tijd aan hun lot had overgelaten ?

Met zulke dingen hadden Vader en Moeder het toch maar gemakkelijk. Tenminste... dat zou je zoo zeggen. Als je Moeder een Bijbeltekst hoorde citeeren leed het geen twijfel of dat woord was nú nog van toepassing. Maar... mocht je zóó den Bijbel wel lezen ? Kon een woord, een uitdrukking, die duizenden jaren geleden was gedacht en opgeschreven tháns nog beteekenis hebben ? Wèrkelijkheid zijn ?

Bij Verbraek hing die tekst boven het ledikant. Wees dat erop, dat ook die menschen de woorden beschouwden als gericht tot hen persoonlijk ? Hij werd moe van al dat denken.

Buiten tjinkt de tram bij de halte voor de deur. Een fietser belt. Beneden wordt een piepend raam gesloten. Zeker op de slaapkamer van de zussen. De wekker in de kamer tikt luid en gejaagd de seconden af. Met het hoofd gesteund in beide handen, de ellebogen op de tafelrand, zit Jan voor zich uit te staren, niets ziende dan alleen in zijn verbeelding die Bijbeltekst in lijst met vergeeld passe-partout.

Het koord van de lichtschakelaar loopt loodrecht over een woord...

Hij staat op.

Ik kom er niet uit, denkt hij en sluit het boek, dat voor hem ligt. Dan gaat hij naar beneden, waar, onder de koepel van de lampekap het licht een cirkel op het tafelkleed teekent. Hij drinkt een kop thee en zoekt de deelen van het avondblad bijeen.

(Wordt vervolgd)

P. H. MULLER

KRONIEK VAN HET BOEK

E. J. Klinksy, **Heerschers over Rusland.** Den Haag, Zuid-Holl. U. M., 1939.

Klinsky, in Nederland wonend Rus, heeft in dit werk de geschiedenis van Ruslands vorsten sinds 1670 beschreven. Deze historie, door een bekwaam deskundige samengevat, is zeer leerzaam en bovendien onderhoudend geschreven. Het boek werd versierd met een aantal afbeeldingen naar prenten, platen en schilderijen uit de verzameling van den schrijver. Jammer, dat verschillende dezer reproducties al te klein zijn om er veel aan te hebben. Een met groote zaakkennis geschreven werk, dat mooi werd uitgegeven.

Boy Wolsey, **Jan Pierewiet.** Assen, N.V. Van Gorcum & Comp, 1939.

„Jan Pierewiet" de bekende bundel wandel- en kampliedjes heeft een derde druk gekregen, die opnieuw „vermeerderd" is. Ze werd op dundrukpapier uitgegeven en is dus niet dik. Het eenvoudige bandje is van grof linnen. De noten- en cijferdruk is zeer leesbaar. Opnieuw aanbevolen!

Ds. J. K. v. d. Brink e.a., **Het Jaar onzes Heeren 1940. I. Advent-Kerstbrief.** Den Haag, Drukkerij C. Blommendaal, 1939.

De bekende Adoremus-uitgave „Het jaar onzes Heeren" verschijnt in 't vervolg bij den hiergenoemden drukker-uitgever. De inhoud wordt gevormd door een kerkelijke kalender van 1 Dec. '39 tot 30 Nov. '40. De commissie van samenstellers schrijft daarna een gebed en geeft op de volgende bladzijden voor elke week een meditatie en een gebed; voor elken dag een paar te lezen tekst-gedeelten, ter toelichting waarop zij een paar regels schrijven. We hebben met dit uitgaafje een echt Kerkelijke, interconfessioneele publicatie voor ons, die feitelijk in alle Christelijke gezinnen als een soort handleiding moest gebruikt worden.

Anonymus, **Amusant Zorgenverdwijnend Woordenboek.** A'dam, Bigot & Van Rossum, 1939.

De samenstellers van dit aardige, humoristische, soms zelfs geestige werkje hebben toelichtingen neergeschreven op allerlei woorden. Zoo staat bij „Aap": voorvader van Darwin; bij „Jas": kleedingstuk met afgebroken lusje; „Intuïtie": denken met je gevoel etc. etc. Leuk om in te zien en telkens eens op te nemen. Een gelegenheids-uitgaafje dus, dat stellig wel koopers zal vinden.

Dick Laan, **Het goud van den Amerikaan.** Alkmaar, Gebr. Kluitman.

Dick Laan heeft een paar goedvertelde, spannende jongensboeken op zijn naam staan. Het zijn er nu drie, want „Het goud van den Amerikaan" is voor H.B.S.-ers en Gymnasiasten van een jaar of veertien, vijftien boeiende lectuur. De avontuurlijke historie, waarvan de fabel natuurlijk niet in de werkelijkheid van het alledagsleven past, lijkt naar zijn signatuur vrij veel op de histories van Ir. J. P. Valkema Blouw. De inhoud van Mayne Reid's „De blokhut in de woestijn" en van Defoe's „Crusoë" is niet vreemd aan de samenstelling van dit boek. Dat dit verhaal echter niet uitsluitend spanning en sensatie biedt, doch een aardig, goed geschreven vertelling geeft, maakt, dat 't **aanbevelenswaardige lectuur is voor jongens.**

Ems I. H. v. Soest, **Ons is de toekomst.** Alkmaar, Gebrs. Kluitman, 1939.

Herverbeelding van de eigen levensrealiteit moet óók de „roman voor jonge menschen" zijn, zal het boek den jongen lezer of lezeres boeien. Wegwijzer behoort het boek te zijn, zal de auteur ermee iets waar maken van zijn of haar verantwoordelijkheid. Dat behoeft nog niet te includeeren, dat de auteur een moralist moet zijn, zal zijn arbeid geslaagd heeten. Het verhaal leert eigen en anderer leven kennen door spiegel te zijn van levenswerkelijkheid. Spiegel is Ems van Soest's nieuwe meisjesboek echter maar zeer ten deele. Want het is niet voldoende, den jongen mensch aan te sporen tot vertrouwen in „de toekomst" en hij of zij is niet „klaar" wanneer de partner is gevonden en aanvaard. Eerlijk gezegd is het weinig beter dan

verlakkerij, die jonge mensch op te wekken tot vertrouwen in „de toekomst". De toekomst is een leeg begrip en veel belangrijker is de vraag, welke Persoonlijkheid den jongen mensch in en naar die toekomst zal geleiden; of hij of zij het volle vertrouwen, de overgave leeren kennen aan de Goddelijke Persoon die, in tegenstelling tot wie of wat ook, alléén vertrouwen kan inboezemen en vertrouwen rechtvaardigt.

Anthony Morton, **Blauwmasker in 't nauw.** Den Haag, Zuid-Holl. U.M.

Dit boek is het derde deel in een serie van vier, waarin een Engelsch detective-storieschrijver de avonturen en escapades verhaalt van een super-misdadiger, die evenwel niet zóó misdadig is of zijn activiteit richt zich voornamelijk tegen heusche boeven. In dit derde boek is Blauwmasker, alias Baron Mannerheim er bijna bij, maar zijn befaamde koelbloedigheid in vereeniging met de zeer zelden hem verlatende veine, helpen hem uit allerlei narigheden, waarvan de liefhebber van 't genre stellig met zeer veel genoegen zal kennis nemen.

Huishoudboek voor Nederlandsche huisvrouwen. Leiden, A.W. Sijthoff.

De 22ste druk van dit handige kasboek bewijst de practische bruikbaarheid ervan. Behalve een overzichtelijke kalender biedt 't werkje een reeks adviezen onder den titel „Wat te doen bij plotselinge ongevallen" en een serie getiteld: „Wat te doen bij huiselijke ongelukjes". De in rood en zwart gedrukte kasoverzichten bieden gelegenheid tot 't opgeven van zeer gedétailleerde uitgaven per dag, per week en per maand. Ook zijn er bladzijden tot het maken van een overzicht der ontvangsten en uitgaven over de 52 weken van 't jaar. Een gespecificeerde onkosten-opgave kan weer elders worden gereed gemaakt. Volgt een bladzijde voor 't noteeren der te betalen nota's, een Memorandum, een lijst van ontvangdagen, idem van verjaardagen, een uitvoerige waschlijst en last not least een opgave der diverse P.T.T.-tarieven. Een zeer handig boek, waarvan men veel nut kan hebben.

J. Dronkers, **Toeschouwers ingerukt.** Nijkerk, G. F. Callenbach, 1939.

Een eigenaardige, o.i. wat te opzettelijke titel voor een bundel mooie meditaties van zeer ongelijke lengte en inhoud. Dr. K. H. Miskotte introduceert dit boek, dat voldoende duidelijk voor zichzelf spreekt, dan dat het welke introductie ook van noode zou hebben. Het woord van dezen predikant, zijn wijze van Evangelieverkondiging heeft ons tijdens de lezing herhaaldelijk geraakt. O.a. door zijn scherpe, frappante, soms wat te abrupte zegging, door zijn kernachtig vergelijken en door de wijze, waarop hij moedig en onverschrokken consequenties durft trekken. Wie goede, werkelijk stichtende lectuur kan apprecieeren, vindt ze in dit boek.

Emy Belinfante-Belinfante, **Het Muizennest.** Amersfoort, Valkhoff en Co., 1939.

Indien de meisjesboeken van deze schrijfster niet zoo ontstellend arm aan inhoud waren, zou men ze meer apprecieeren. In 't bizonder dit verhaal voor meisjes van 14—16 jaar is naar zijn inhoud àl te onbenullig. De lezeresjes kunnen 't evengoed niet als wel lezen. Jammer, er is zulk een behoefte aan werkelijk constructieve lectuur voor de rijpende jeugd.

Truus van Arnhem, **Het huisje aan de Zandweg.** Utrecht, Uitgeverij St. Gregorius-huis, '39

Een boek voor Roomsche meisjes, dat in een prettige toon is geschreven en 't verhaal doet van een meisje, dat als ouderloos Belgisch kind bij een oude dame in huis komt en van haar een goede opvoeding ontvangt. Later blijkt 't meisje werkelijk de kleindochter van de oude dame te zijn. De intrige waardoor dat bewerkstelligd wordt, lijkt ons wat al te fantastisch. Dit boek is een eerlijke poging tot specifiek roomsche jeugdlectuur en 't heele verhaal heeft dan ook een zuiver roomsche tendenz.

Een tendenz evenwel, die ons wat te opzettelijk voorkomt. We zeggen dat, als buitenstaanders, aarzelend, maar zeggen 't toch, omdat de algemeene indruk van dit boek op een niet roomsch lezer voor de auteur wel van belang moet zijn. Wij als niet roomschen vragen ons hier en daar wel eens af of de schrijfster bepaalde vrome gevoelens niet meer naar haar idealiseerende fantasie heeft verbeeld dan naar de werkelijkheid van roomsch kinderleven. Een vriendelijk verhaal, waarin de schrijfsters-aandacht zich meer beweegt rond hetgeen in 't meisjeshart gebeurt dan dat 't zich concentreert op sensatie.

Gösta af Geyerstam, **Het zonnige eiland in het hooge Noorden.** Den Haag, N.V. Zuid-Holl. U.M., 1939.

Deze roman bevat de prettig verhaalde historie van des schrijvers ervaringen en belevingen in en rond zijn landelijke woning ergens op een klein eiland in het Noorden van Noorwegen. Hij vestigde zich in die oude, bescheiden verweerde boerenwoning en genoot er met vrouw en kinderen, met de oude dienstbode en het vee dat hij verzorgde, gelukkige jaren. Van dat gelukkige leven vertelt hij in dit boek, dat hij ter nagedachtenis van een overleden zoon schreef, op heel eenvoudige, beminnelijke wijze. Er gebeuren geen schokkende dingen, er is geen sensationeel voorval, waardoor dit verhaal interessant wordt. Maar de kleine dagelijksche levensdingen, de onbeduidende voorvallen, die een dag prettig of onprettig maken worden op blijmoedige, hartelijke wijze genoteerd en verhaald, zoodat de lezer met het gezin in het hooge Noorden meeleeft als met zijn vrienden. Dit is een prettig, goed geschreven en goed vertaald verhaal dat vooral door hen geapprecieerd zal worden,

die het buitenleven waardeeren kunnen en er zich thuis gevoelen.

Berta Szeps-Zuckerkandl, **Ik beleefde 50 jaren Wereldgeschiedenis.** A'dam, Em. Querido.

De bedaagde schrijfster van dit boek was de dochter van een zeer vooruitstrevend en bekwaam publicist, hoofdredacteur van een Weensch dagblad en werd de echtgenoote van een beroemd professor in de anatomie. Haar zuster huwde een broer van George Clémenceau, den bekenden Franschen staatsman en een van de bekendste en intiemste vrienden haars vaders was de jong overleden Oostenrijksche troonopvolger Rudolf. Mevr. Szeps-Zuckerkandl heeft van haar jeugd af aan verkeerd in kringen van geleerden, kunstenaars, diplomaten en staatslieden. Een reeks van mannen en vrouwen, wier namen op allerlei gebieden beroemd werden of waren, heeft zij persoonlijk gekend, heeft zij ontvangen en bezocht en met hen heeft zij vaak gedurende jaren gecorrespondeerd. Als dochter en secretaresse van een invloedrijk man, als de echtgenoote van een beroemd geleerde, heeft zij, zelf zeer bekwaam en intelligent, de geschiedenis van Europa gedurende een halve eeuw bewust meebeleefd in een positie en onder een situatie als zeer weinigen. Over die periode schreef zij thans het boek, dat we hier aankondigen en dat is samengesteld uit dagboekbladen, notities, samenvattingen van gesprekken en weergaven van impressies. Niet alleen is dit werk leesbaar, boeiend, geworden, doch het verleent den lezer een kijk achter de schermen als slechts zéér weinig andersoortige werken vermogen te doen. Wij zijn door dit werk, door deze Memoires in de gelegenheid tal van personen in het hart te lezen en in de ziel te zien; wij verkrijgen op velen hunner een visie die onze beschouwing der historie zeer te stade komt om haar correctief karakter. Leerzaam niet in de laatste plaats is dit boek, omdat wij er zoo overtuigend duidelijk in voorgehouden zien, dat en hoe politiek, staatkunde, diplomatie vormen zijn van het bewuste streven naar macht en invloed, naar bezit vooral. Hoe intens zijn de begeerten van vele dezer toonaangevende figuren gericht op de verwezenlijking van eigen machtsdroomen. Hoe worden krachten tegen elkaar afgewogen, tegenover elkaar gebracht, tegenover elkander uitgespeeld. Hoe persoonlijk, hoe egocentrisch, hoe in werkelijkheid bekrompen is het streven, zijn de bedoelingen van velen dezer leidende persoonlijkheden! Hoe demonisch is de haat die velen bezielt, hoe verblind zijn ze vaak en hoe kortzichtig. Vooral: hoe weinig vinden we van die diepe, breede humaniteit, van die liefde tot *alle* menschen bij hen, die slechts datgene vermogen te dienen, wat met het eigene verband houdt en 't eigene van nut kan zijn.

Een zeer boeiend werk, dat uiteenloopende gedachten kan opwekken!

K. Norel, **Regenten.** Amsterdam, N.V. Dagbl. De Standaard.

Norel heeft met dit volksverhaal — dat wel als feuilleton in 't een of andere dagblad zal hebben gestaan — een van die historie-vertellingen geschreven, die door een voorgaande generatie bij series speciaal voor de christelijke lezer zijn gepubliceerd. Het genre heeft 't toenmaals gedáán, doch de fleur is er wat af: men kreeg genoeg van die ,de Watergeuzen en de Oranje-vorsten verheerlijkende, de Spanjaarden en de Roomschen verketterende geschiedenissen; men gelooft niet meer in de realiteit van het oude historische, christelijke volksverhaal en 't was ook vaak te onecht, zoowel wat de couleur locale als wat de vroomheid betrof. De meeste historieverhalen (ook die van Penning betreffende de Boeren-oorlog) zijn aller-onchristelijkste verheerlijkingen van massa-moorden op medemenschen. Norel heeft bewust of onbewust de bezwaren erkend, die tegen 't traditioneele christelijke historieverhaal zijn in te brengen. In zijn verhaal rond Leycester en over de periode die naar dien Engelschman in onze geschiedenis genoemd wordt, zal men tevergeefs zoeken naar bloedige gevechten en naar de verheerlijking ervan. Wel zijn de oud-Vaderlandsche figuren en typen, die in dit boek paradeeren, naar hun psyche en hun geesteshouding laten we maar zeggen: wat simplistisch voorgesteld en wat al te zeer geidealiseerd, doch we mogen daarbij niet vergeten, niet met een historische roman doch slechts met een volksverhaal te doen te hebben. Wat hinderen blijft is de gemakkelijke identificatie van Gods wil met wat bepaalde inzichten van bepaalde sujetten of groepen heilzaam achten voor stad en land en burgerij. Maar dat dit boek rustig, zonder pathos, zonder gebral en met gevoel voor beheersching en stijl is geschreven en een eenvoudige, onopgesmukte taal, dat pleit voor den schrijver.

R. Hughes, **Orkaan.** Den Haag, Zuid-Holl U.M., 1939.

Van dezen zeer aparten Engelschen schrijver is een aantal jaren geleden onder den titel „Kinderen en Piraten" een werk verschenen, dat de liefde voor en de kennis van de zee en het zeemansleven, welke den auteur bezielde, overtuigend toonde. Het zeer fraai geschreven, jammer genoeg echter niet even vlekkeloos vertaalde en gecorrigeerde boek „Orkaan" beschrijft de ervaringen en belevenissen van een stoomer en zijn bemanning die, ergens in de buurt van Midden-Amerika in een, voor den tijd van 't jaar volkomen onverwachte, hevige storm raken. Hughes teekent het leven der bemanning aan boord, beschrijft hun persoonlijkheden en hun reacties op de ervaringen, daarbij geeft hij den lezer meer dan eens een kijk op 't zieleleven zijner sujetten, ja, het gelukt hem, hen af en toe als te

doorlichten met een krachtig zoeklicht. Hoe raak en juist zijn de gedachten en gevoelens dezer mannen onder woorden gebracht. Niet slechts: van hoeveel kennis getuigt Hughes' teekening en verbeelding der zeemanspsyche, maar ook: hoe bekwaam is hij waar 't aankomt op 't neerzetten van een beeld in enkele schetslijnen. „Orkaan" is, ondanks zijn titel, een rustig, evenwichtig boek, dat men niet leest om de gecompliceerde en lange reeks der feiten die 't verhaalt, maar om de zuivere, simpele verhaal-wijze van den bekwamen schrijver.

Victor Bridges, **„Rolf in de rats"**; *R. A. Freeman,* **„Het Steenen aapje"**. Amsterdam, N.V Drukkerij Jac. v. Campen, 1939.

Vermoedelijk bevatten deze beide boeken in de vertaling van M. J. Landré-Tollenaar een paar feuilletons, die eerder in 't Alg. Hbl. werden afgedrukt. In boekvorm zijn ze grooter, forscher opgezet dan de deeltjes der vroegere feuilleton-reeks van de uitgeefster. De boeken zijn goed vertaald, zien er behoorlijk uit en de verhalen lazen we met genoegen en vaak zeer geboeid. Ze behooren tot het genre detective-stories en zijn zeer goede specimina van 't genre ontspanningslectuur, een genre waarin de beide Engelsche auteurs meer dan één verhaal hebben bijgedragen. Freeman noch Bridges behooren tot de prutsers of fantasten.

Hans Severinsen, **Er kan zooveel gebeuren in 8 dagen.** Den Haag, N.V. H. P. Leopold.

Een roman, min of meer vergelijkbaar met „Menschen in 't hotel" van Vicky Baum van een, tot nog toe te onzent onbekenden Deenschen auteur. Het verhaal der lotgevallen gedurende één week van een klein aantal mannen en vrouwen uit verschillende milieu's en van uiteenloopenden leeftijd, is boeiend en aannemelijk gedaan met oog voor hetgeen levenshouding en visie der personen typeert en voor hun aanleg en karakter symptomatisch is. Niet alle personen ontvangen dezelfde mate van auteursbelangstelling en het sexueele drijft meer dan één sujet tot zijn of haar beschreven daden. Het boek vormt niet al te inspannende, goed vertaalde lectuur.

Jarl Hemmer, **Branding rond de toren.** Baarn, N.V. Hollandia Drukkerij, '39.

De schrijver van deze Finsche roman is te onzent onbekend. Zijn literaire werk, gewaardeerd in zijn vaderland en de Skandinavische landen, wordt thans te onzent geïntroduceerd met de vertaling van wat men „het epos der Alandseilanden" noemt. Deze qualificatie voor een overigens met even bekwame hand geschreven als opgebouwde roman is ons wat te hoogdravend. Wij zijn al tevreden wanneer we dit boek een goede roman kunnen noemen, waarin de auteur voornamelijk de strijd van Finsche visschers en kustbewoners tegen de natuur heeft beschreven: De Alandsche, Luthersch-godsdienstige eilandbevolking wordt in dit boek getoond met haar ongecompliceerd ziele- en geestesleven en haar gemeenschapsleven wordt duidelijk geaccentueerd. De karakters der romanfiguren doen telkens on-Nederlandsch aan en de lezer, die dit boek in vertaling leest, zal daarom wel eens moeite hebben, bepaalde reacties en uitingen der sujetten aannemelijk te vinden. Het is heel jammer, dat dit goede soms zelfs zeer mooie verhaal door de uitgeefster op zoo miserabele wijze werd uitgegeven, Met de verzorging harer publicaties komt de Hollandia Drukkerij bij andere uitgevers vrij wat achteraan.

Gösta Carlberg, **Draagt elkanders lasten.** Amsterdam, N.V. U.M. De Gulden Ster.

Met deze dikke roman van bijna 400 bladzijden verwierf de Zweedsche auteur een grooten literatuurprijs. Het boek, dat in het najaar — Oct. — van '39 te onzent in vertaling verscheen, beteekent een werkelijke verrijking der romanliteratuur, iets wat van lang niet alle verhalen en vertellingen kan worden gezegd. De schrijver heeft zijn breed gebouwde boek opgezet als een beschrijving van het leven van een vriend, die in Abessynië sneuvelde, doch de roman is zeer veel meer geworden dan een monument ter eere van een geliefde en vereerde gestorvene.

Wel zijn het de levenslotgevallen van den hoofdfiguur, die als 't ware de ruggegraat der langademige vertelling vormen, maar het boek richt zich meer nog op de herverbeelding van menschenleven in den wijdsten omvang. Armen en rijken, eenvoudigen en ontwikkelden, primitieven en gecompliceerden ontmoet de lezer in dit magistrale, diep tastende boek en het is wonderlijk, met hoeveel meesterlijke beheersching der talrijke moeilijkheden het den jongen schrijver gelukt, al die oudere en jonge menschen, mannen en vrouwen en kinderen, die in een bonte stoet aan onze lezersaandacht voorbijtrekken, niet slechts duidelijk te teekenen naar hun uiterlijk, doch voor ons ook te doen leven met hun eigenschappen, hebbelijkheden, tekorten. Te zeggen, dat dit bewogen boek rijk en gevarieerd van inhoud is, beteekent niets dan een vage aanduiding. Deze auteur is thuis in de menschenziel als weinige zeer groote schrijvers.

Mogelijk zal dit gedegen, compacte, lang niet luchtige boek sommigen te zwaar zijn. Maar wij twijfelen er niet aan of het zal de waardeering en erkenning vinden bij dit serieuze romanlezers, waarop het recht heeft.

DE VRIEND DES HUIZES

HOOFDREDACTEUR: Ds. H. KLUIN

No. 4 APRIL 1940 JAARGANG 58

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK GEZIN

SECRETARIS DER REDACTIE: P. MONS TE NEERBOSCH
UITGAVE: NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
Giro 193600 Telefoon 25050 Neerbosch bij Nijmegen

Abonnementsprijs voor Ned. en Kol. met Kinderbijvoegsel f 2.50 per half jaar; Buitenl. f 6.50 p. jaar. Zonder Kinderbijvoegsel f 2.— per halfjaar; Buitenland f 5.50 per jaar. Men verbindt zich voor een geheele jaargang. Bij ongevraagde kopij gelieve men postzegels voor event. terugzending in te sluiten. Verschijnt vóór de eerste Zondag van elke maand.

Van Maand tot Maand

Het Kerkorgel

In verband met de liturgische kwestie, waarover wij een en andermaal in deze rubriek schreven, kwam ook de beteekenis van het kerkorgel ter sprake. Zooals bekend is, hechten de voorstanders van liturgische eerediensten veel waarde aan de rol, die het orgel en de organist in onze kerkdiensten spelen. Ik herinner slechts aan de uitspraak van Prof. Dr. v. d. Leeuw in de Inleiding van de Liturgische handboekjes; „Zijn taak (d.i. die van de organist) is dan ook uiterst belangrijk. Wanneer hij er zich niet op toelegt om „mooi" te spelen, dan kan hij de gemeente een sterker indruk geven van Gods heilige tegenwoordigheid, dan de Dienaar met zijn woord. Woorden blijven woorden, muziek voert achter den schijn der werkelijkheid in de diepte. En in de vereeniging van vrij spel met de strenge koraalmelodie kan de organist het subjectieve met het objectieve bereiken op een wijze, die de Dienaar hem benijden moet. Mits hij waarlijk organist is. D.w.z. niet de hoogere soort orgeltrapper, waarvoor vele kerkelijke menschen hem schijnen te houden; en evenmin een concertgever, die zijn instrument tegelijk met zijn talent wil demonstreeren. Mits hij dus iets weet van Gods openbaring en dit op persoonlijke wijze weet mede te deelen. Hij is dan evengoed liturg als de Dienaar."

Ook iemand die de verhouding van woord en muziek anders ziet dan de schrijver, zal toch met hem kunnen instemmen, wat de groote beteekenis van orgel en organist in de kerkdiensten betreft.

Het is dus niet zonder reden, dat bij de bouw van nieuwe kerken zwaarwichtige discussies worden gevoerd over de plaats van het orgel in het kerkgebouw. Moet het orgelfront in het oog vallen of op de achtergrond komen? Of is deze kwestie niet van belang, als het orgel maar zoo geplaatst is, dat 't geluid tot zijn recht komt?

Zoo ook, belangrijke gedachtenwisselingen over het te aanvaarden systeem voor een nieuw orgel. Verschillende nieuwe procedé's zijn in onze tijd aan de markt gekomen. Het veelgeprezene Hammond-orgel is even spoedig weer uit de reclame verdwenen als het kwam. Men verbaast zich dan wel even. Dit orgel, ook door bekende autoriteiten aanbevolen, zou alle andere soorten verdringen. Na enkele jaren echter hoort men het niet meer noemen. Dan is er het z.g. electrische orgel. Vooral in bioscopen gebruikt, maar ook wel in kerken gebouwd. Verder het pneumatische systeem, ook in vele kerkgebouwen in practijk gebracht.

Op de technische bizonderheden zal ik niet ingaan, huiverig als ik ben om mij op glad ijs te wagen zonder goede schaatsen. Wèl weet ik, dat kenners als Prof. Schweitzer in de laatste jaren hebben geijverd voor het oude, beproefde, z.g. mechanische orgelsysteem, waarbij de echte orgeltoon het best bewaard bleef. Door dergelijke adviezen geleid, hebben we in de Kapel te Neerbosch met flinke geldelijke steun van onze oud-weezen en van andere Neerbosch-vrienden, een nieuw mechanisch orgel doen bouwen door de Firma Bakker

De Kapel te Neerbosch met het nieuwe orgel

en Timmenga te Leeuwarden, dat zeer goed voldoet en dat door deskundigen wordt geprezen. Het is ons een kostbaar bezit, waarin wij ons Zondag aan Zondag nog steeds verheugen. Ook, omdat we een organist hebben, die niet „mooi" wil spelen doch met zijn gaven de kerkzang wil dienen.

Hoe het vroeger was

Schrijvers als Mr. van Oordt in diens „Proeve eener geschiedenis van het Protestantsche Kerkgezang" en S. van Milligen in diens „De Kerkzang van de eerste christelijke periode tot onzen tijd" vertellen ons, hoe het vroeger stond met de plaats, die het kerkorgel innam.

Om maar niet verder terug te gaan dan tot de tijden der Hervorming: In de eerste tijd na de Hervorming, zegt van Oordt, werd het orgel voor de begeleiding van de gemeentezang in Luthersche kerken weinig gebruikt. „De vier- en meerstemmige begeleiding (van de gemeentezang) werd door het koor uitgevoerd, waardoor het orgel in ieder geval niet noodzakelijk was. Indien het orgelspel reeds toen zoo eng met het gezang der gemeente was verbonden geweest, zouden de ongebonden ijver der dweepers en beeldstormers die fraaie instrumenten niet verwoest hebben. Deze lieden beschouwden het orgel als een afgodisch middel, aan de dienst van Baäl gewijd, waaruit blijkt, dat het meer voor het kunstmatig gezang in het algemeen dan wel voor het lied der gemeente gebruikt werd."

Daar, waar Zwingli's invloed zich verbreidde, ging men nog verder.

„Omstreeks Pinksteren 1524", vertelt Mr. van Oordt „werden alle kruisen en beelden uit de kerken van Zürich weggenomen, de muren eenvoudig wit gemaakt, de reliquiën vernietigd, het luiden der klokken voor de overledenen en de toepassing van het laatste oliesel afgeschaft. De altaren werden opgeruimd en het gebruik van kaarsen verboden. Zelfs wilde men het orgelspel niet meer hooren, hetgeen aan eenige opgewonden ijveraars gelegenheid gaf, deze instrumenten op sommige plaatsen te vernietigen.

Toen men te Zürich over het behouden of verwerpen van het kerkgezang raadpleegde, zocht Zwinglius (! H. K.) dit belachelijk te maken, door den Raad bij zijn voorstel tot afschaffing van hetzelve te herinneren, dat het even vreemd was, het gebed tot God met gezang en orgelspel voor te dragen.

Bij het afschaffen der mis werd ook het gezang der priesters en dat der koren opgeheven; ja zelfs is het zeer waarschijnlijk, dat ook het gemeentegezang een tijd lang in onbruik geraakt is en men zich alleen tot het gebed en de prediking bepaald heeft."

Men moet niet denken dat Zwinglius, zooals van Oordt hem noemt, een afkeer van muziek had. Integendeel, zegt van Oordt: „Even als Luther bezat de Zwitsersche hervormer veel smaak voor het schoone en een groote kennis der toonkunst. Zijne tegenstanders verketterden hem wegens zijne voortdurende beoefening dezer kunst en noemden hem schimpende eenen vroolijken, wereldschgezinden godgeleerde." Zwingli en de zijnen wilden echter alle kunstuitingen in de kerkdienst vermijden, opdat de aandacht daardoor niet zou worden afgeleid van Gods Woord.

In de Gereformeerde, Fransche kerken is volgens van Oordt eerst in 1553 het Psalmgezang als een gedeelte der godsdienstoefening ingevoerd, vooral onder de invloed van Beza.

Het orgel werd daarbij echter niet bespeeld.

Bij ons

In ons land werden zooals men weet, oudtijds de Psalmen en de Psalmwijzen van Datheen gezongen. Zonder orgelbegeleiding. „Wel is waar", zegt van Oordt, „hadden de Noord-Nederlanders in zoover hunnen goeden smaak doen blijken, door deze instrumenten te sparen, toen men er slechts op bedacht was, om de sieraden en al het overtollige uit de kerken weg te nemen, doch men durfde het vroeger gebruik niet aan het orgel terug te geven, zoodat het gedurende de godsdienstoefening zweeg en zijn klanken alleen na het einde der samenkomst mogt doen hooren."

In het begin der 17de eeuw, aldus van Milligen, begon men in ons land tegen de Psalmwijzen van Datheen te ageeren. „Men kon zich niet meer vereenigen met die gewrongen teksten en wijzen." „Ook gingen er vele stemmen op, om het orgel weer bij het Psalmgezang toe te laten, dat door Calvijn sterk werd veroordeeld. Het werd een vraagpunt. De geleerde Voetius vond, dat het orgel geen deel mocht hebben aan den eeredienst. Constantijn Huygens mengde zich in den strijd en schreef in zijn: „Gebruyck of Ongebruyck van het orgel in de kerken" een warm pleidooi voor het gebruik, dat in Leiden reeds was ingevoerd."

Niet alleen de rechtzinnige Voetius, maar ook iemand als de Remonstrant Uytenbogaerdt keurde het gebruik van het orgel bij de kerkdiensten af. Hij wilde wel 's avonds in de kerk een orgelbespeling hooren, maar vond het begeleiden van het gemeentegezang „overdadigh, ydel, onnut, gevaarlijk, ontijdig, ergerlijk en onstichtelick".

Het door van Milligen genoemde boekje van Huygens is zeer voorzichtig geschre-

ven. Huygens had blijkbaar respect voor de macht van de heeren theologen in zijn dagen. Is iemand het niet met mij eens, zoo schrijft hij aan het einde, en wil hij met pen of tong tegen het betoog ingaan, „hij en wachte geenen wederslach. Ick vlie voor twist, als voor valschen Kerck-zang ; en hebb' er even soo weinigh tijds als lusts toe. Mijn gemoedt is ontlast, mijn' wetenschap ten eynde."

Maar intusschen heeft Huygens „zijn gemoed" dan „ontlast" op een vrij scherpe wijze. Bekend zijn de woorden die hij wijdt aan het onstichtelijk zingen van de Psalmen van Datheen. „De Toonen luyden dwars onder een, als gevogelte van verscheiden becken. De maten strijden, als Putemmers, d' een dalende soo veel d' ander rijst." Aan de fouten, die de muzikaal onontwikkelde kerkgangers zich eigen gemaakt hadden, hield men zóó hardnekkig vast, dat alle voorzangers zich „te bersten souden schreeuwen, eer sy het te boven quamen".

Dat die voorzangers het dikwijls niet gemakkelijk hadden, heeft men in de Januari-aflevering van De Vriend, in het artikel van J. J. van der Meulen over „Van Sleepers en Halve Toonders" reeds kunnen lezen.

Van Milligen zegt er het volgende van : „Gewoonlijk was het de schoolmeester, die als voorzanger dienst deed en met zijn stem de geheele gemeente op toon moest houden. Daar er onder de schoolmonarchen in dien tijd en nog veel later, sòms echte despoten waren, gebeurde het vaak dat ze in de kerk, vooral in de dorpen, openlijk reprimandes uitdeelden aan gemeenteleden die erg valsch zongen en daarbij te hard schreeuwden.

Daarentegen gebeurde het ook wel dat, wanneer de schoolmeester bij de boeren en boerinnen niet populair was, of hij had een hunner kinderen h.i. onrechtvaardig gestraft, de vertoornde ouders zich in de kerk op hem wreekten, door te trachten door opzettelijk valsch zingen den voorzanger van de wijs te brengen."

Dat een fijnbeschaafd man als Huygens zich aan dergelijke misbruiken ergerde, is te begrijpen.

Huygens keurt het af, dat het orgel zich alleen aan het einde van de kerkdienst liet hooren, zooals in zijn tijd gebruikelijk was. Een beetje ondeugend schrijft hij : „De twee uren die wij daer genoodsaeckt hebben geweest te sitten (ick spreke van den meesten hoop) hebben ons soo vermoeyt, soo van ernstigheid versadight, dat wij met vreughd ontslagen werden, ende, uyt aengeborene onstadigheid, naer wat niews, naer de straet, maer de lucht joocken." Aan het orgelspel wordt dan uiteraard geen aandacht meer geschonken, zegt Huygens.

Ook de orgelbespeling des avonds te zes uur kan Huygens niet prijzen : „Des Avonds om sess uren roept men ledige en onledige ter Kercken, met een statig gheschall van Orgel-pijpen. De ledighe (de leegloopers, H. K.) weten haere hoecken van ontmoetinge, ende stellender sich ter neder, God weet, veel meer als inde vergaderinghe der spotteren, dan als inde plaetse van heilige aendacht. Wat daer wijders om gaet, tusschen jonger bloed, onder de gunst van donkere hoecken, ende een ghestadigh geluyd, is naer te dencken." Zij, die wèl wat te doen hebben, drijven er handel, zegt Huygens.

Hij pleit dus voor een „kerkelijk gebruik" van het orgel, naar Engelsch voorbeeld. De organist spele een korte inleiding tot de Psalm voor en na de preek en begeleide die met zijn instrument.

In plaats van het dagelijksch Avond-orgelspel zou Huygens naar Engelsche trant dagelijks korte samenkomsten willen, waarbij uit Gods Woord werd gelezen, gebeden werden gezegd en Lofzangen werden gezongen. Maar Huygens trekt zich dan weer voorzichtig terug. Hij begrijpt wel, dat zijn voorstellen zoo maar niet zonder slag of stoot zullen worden aangenomen : „'t Zijn nieuwigheden, die ick roer, en wilder noch regelen, noch wetten af voorschrijven."

Inderdaad heeft het tot in onze tijd geduurd, totdat men Huygens' idee van de Alledag-kerk hier en daar heeft verwezenlijkt.

Met de begeleiding van het orgel wachtte men niet zoo lang. Van Milligen zegt : „In 1650 kwam men er toe, de koralen door het orgel te laten begeleiden."

Van Oordt schrijft : „Eerst later, toen men de waarde van het instrument tot verhooging van het gemeentegezang leerde kennen en vooral toen de kerk een betere berijming en nieuwe melodieën ontving, werd aan het orgel zijne bestemming teruggegeven, en van nu af mocht het zijne klanken met de stemmen der gemeente vereenigen." Hieruit zou men dus moeten

opmaken, dat vóór de invoering der nieuwe Psalmberijming in 1773 de begeleiding door het orgel in ons land nog slechts sporadisch voorkwam.

Hoe het ook zij, het orgel heeft zich tenslotte zijn plaats in de kerkdienst, die het toekwam, veroverd.

Dat dit niet zonder moeite ging en dat de muzikale opvattingen die hier en daar heerschten, tot die moeite hebben bijgedragen, is op te maken uit het volgende

Curiosum

Wij halen het hier aan uit het boek van Van Milligen:

„Ik herinner mij", schrijft hij, „dat de bekende organist J. Worp, toen hij uit Duitschland, waar hij het onderwijs van den beroemden organist Joh. Schneider te Dresden had genoten, was teruggekeerd en zich eerst te Almelo en later te Groningen vestigde, men in laatstgenoemde plaats niet ingenomen was met zijn eenvoudig, stijlvol orgelspel. Men beschouwde het als een fout dat hij de interludia (tusschenspelen tusschen de regels, H. K.) wegliet, ook omdat men dan geen tijd had den volgenden regel vooruit te lezen. Men had toen veel meer op met een bejaarden dilettant-organist, die speelde zooals hierboven is aangegeven (met tusschenspelen en allerlei versieringen, H. K.). Hij was een leerling van den ouden Heer Hauff, Worp's voorganger als organist der Martinikerk, die de sterkste toeren op het orgel wist uit te halen en wiens orgel-fantasie getiteld „Een dag op het land" beroemd is.

Dat was in tegenstelling van de Pastorale Symphonie van Beethoven, die boven zijn werk schreef: „Mehr Empfindung als Malerei" echte programma-muziek, waarbij het realisme niet ontbrak.

Na de effecten van boomgeruisch, vogelengekweel, herdersschalmei enz. kwam natuurlijk het onweer. Alleen terwille van dat onweer, mocht deze fantasie nooit ontbreken op de programma's der orgelbespelingen die deze organist gaf.

Er was juist kort tevoren gasaanleg in de Martinikerk gemaakt en daarvan wist Hauff uitstekend te profiteeren. Wanneer het onweer moest komen, stond de koster bij de gasafsluiting en draaide het licht zoo laag mogelijk. Dan opeens werd het heel hoog opgedraaid en plotseling weer neer (bliksemeffect), en dan imiteerde de organist op indrukwekkende wijze op het orgel het gerommel en de donderslagen.

Ik heb vroeger (aldus nog steeds van Milligen) te Groningen door ouderen van dagen herhaaldelijk met verrukking over dat onweer hooren spreken."

H. KLUIN

Onverzoenlijke tegenstelling?

voor Ds. H. Kluin

Piëtisme—Barthianisme is voor velen de kwalificatie van een onverzoenlijke tegenstelling. Ook Piëtisme—Calvinisme. Behoeft hier wel sprake te zijn van: onverzoenlijkheid? Het Piëtisme is, als aanduiding van een geestelijke richting, beter: van een geestesverhouding, heel wat ouder dan het nog splinternieuwe Barthianisme. Calvinisme en Piëtisme gingen altoos saam, het één was nooit zonder het ander.

Jammer, dat deze tijd de tendens heeft, de demonische tendens, om bestaande contrasten zowel natuurlijke als geestelijke, steeds scherper te markeren, en de „partijen" al meer als zodanig te classificeren; fanatici gaan te gast. Wat is piëtisme?

Daar zijn van die „Schlagwörter" die heel veel kwaad gedaan hebben en nog doen. Daar zijn menschen, die als zij het woord „piëtist" horen, dadelijk in de afweerhouding gaan staan: ze moeten er niets van hebben. Ze hebben misschien nooit van Barth gehoord; allicht behoorden ze dan tot de geprononceerde Barthianen. Maar — 't is ook mogelijk anti-Barthiaans te willen heten en dùs ook niets van 't piëtisme te willen weten, les extremes se touchent in een anti-piëtische afweerhouding.

Het woord is een gevaarlijk ding; een naam vooral. What is in a name? Je kunt er van alles in leggen. Calvinist is net zo'n gevaarlijk woord. Die man is een Calvinist, maar van welke verdere dénominatie? Want in ons kleine Nederland heb je variatie's op het thema: Calvinisme. Bedoelt ge: à la Kersten? Of à la Prof. Hugo Visscher! Of à la Prof. Schilder! Of à la Prof. Hepp? Of à la Hoedemaker? Enz.

Precies hetzelfde geval met: piëtisme en piëtist. En als straks het Barthianisme wat ouder is dan enige decenniën, komt ook daar de spraakverwarring, die al op weg is.

Een piëtist — bedoelt u op de wijze van August Hermann Francke en Spener? of op de wijze van Schortinghuis met zijn dierbare „nieten"? Er is een zeer actief piëtisme, en een zeer lijdelijk dito. Wat bedoelt u?

Het waar te wensen dat wij de tegenstellingen, die onverzoenlijk lijken, wisten te herleiden, terug te brengen tot een verschil in aanleg, karakter, persoonlijkheid, ook: opvoeding. Want aanleg en karakter zijn in dit opzicht allerbelangrijkste factoren. Als twee hetzelfde zien, zeggen ze het elk anders, elk op zijn wijze.

Of hebben de vier Evangeliën niet elk hun heel bizonder accent van Christusuitbeelding? Dezer dagen lezende in „Oudere Tijdgenooten" van Allard Pierson trof mij een passage, betreffende de verwijdering die ontstond tusschen Da Costa en De Clerq omdat de laatste zich al meer en meer door Kohlbrugge liet beïnvloeden. Hier is dus al de tegenstelling: piëtisme — Barthianisme (Kohlbrugge is immers prototype van Karl Barth?). De Clerq, schuchtere teer-religieuze natuur, en als zoodanig ook piëtist-van-huis-uit, gaat al meer en meer vrezen voor de krijgshaftige houding van Da Costa, den practischen piëtist, die als zijn meester Bilderdijk tot het offensief was overgegaan in grote stijl, getuige zijn politieke strijdzangen. De Clercq, van wien we geen enkele improvisatie, geen enkel gedicht bezitten, die in dit opzicht Gods water over Gods akker liet lopen, is psychologisch beoordeeld, de anti-pode van den voortvarenden, profetisch-extatischen Israëliet, die naar 't woord van Schiller, kon zeggen: Kameraden, ik voel een armée in mijn vuist. Dit verschil-in-aanleg dier beide boezemvrienden werd via de theologische inzichten van Kohlbrugge oorzaak van groeiende autagonie. De Clercq was zwaarmoedig en zijn geestigheid, zijn humor was er het masker van. Hij kon niet zo zingen als zijn vriend:

> Zij zullen ons niet hebben.
> De goden van den tijd.

Trouwens, Groen van Prinsterer beantwoordde dit lied met de vraag: Hebben die goden ons al niet lang? Een vraag, die Kohlbrugge ook gedaan kon hebben, Kohlbrugge, die van een ijveraar-voor-de-heiligmaking, het z.g.n. perfectionisme was omgeslagen tot het andere uiterste, dat veel leek op een uitschakelen van de hei-

ligmaking, althans op een ontkennen van haar werkelijkheid anders dan in en door Christus, zodat de persoonlijke verantwoordelijkheid dreigt om te slaan in een piëtische lijdelijkheid, die der dierbare nieten, welke dierbaarheid onze geestelijke traagheid bizonder in 't gevlei komt. Daartegenover loopt het strijdhaftig piëtisme het gevaar van een werkheiligheid die vergeet dat al onze gerechtigheden voor God zijn : een wegwerpelijk kleed. Wat daarin blijvend is, is juist niet ons deel. Maar toch wordt het ons toegekend, o wondere paradox. En als we 't niet bezitten is het onze schuld. Het is in de geschiedenis der kerk als in onze eigen geestelijke levenshouding: we zijn onevenwichtig, maar zo heel zelden bereiken we de synthese van twee waarheden, die elk op zichzelf fataal zullen blijken ; iedere ketter zweert eenzijdig bij zijn éne hem dierbare letter, een geestelijk nationalisme dat oogkleppen levert om scheel te leren zien...

Allard Pierson zag héél goed dat en waarom De Clercq door z'n schuchterheid in het heilige, door zijn besef van „steile afhankelijkheid" meer naar Kohlbrugge overhelde dan naar zijn vriend Da Costa Hij, de teer-gevoelige mystieke improvisator, die tevens meer realist was dan de romanticus Da Costa, vreesde zijn zedelijk-geestelijk leven te laten stellen onder een zede*wet ;* dat leek hem zo iets als gebod op gebod, regel op regel. Aldus Pierson's visie, als hij De Clercq's verhouding tot Kohlbrugge bespreekt. Toch blijft, volgens den Heidelberger, de wet der tien geboden de regel der dankbaarheid, niet mechanisch, doch organisch van binnen uit. En dat zal een De Clercq wel niet hebben ontkend.

Doch — 't is Pierson die het zegt — „De Clercq's omgang met het goddelijke in de hoogste zin was als de liefde tussen man en vrouw: alleen „de allerinnigste vereniging bevredigt"... doch het besef dat zij nooit ten volle bereikt kan worden, is de trouwe begeleiding ook der zaligste uren."

Dan herinnert Pierson aan den „Prometheus" van Aeschylus, die den goden het vuur ontstal ten bate van de menschen, en daarvoor boeten moet door zijn gekluisterd worden aan een rots. Zeus blijft de geweldige, die gevreesd moet worden ; de afstand is onoverbrugbaar ; wie het waagt die brug te slaan over de peilloze afgrond, heeft Zeus' wraak voor eeuwig te vrezen. Hier is door Pierson in een parallel met de Antieken, het verschil in het hart geraakt. Afstand, afstand, afstand, roept Kohlbrugge en ook Barth en het is een woord naar het hart van den mystieken realist: De Clercq. Maar Da Costa, de Jood, die ook evenzeer van „afstand" weet, kan er niet bij blijven staan : hij gelooft dat die afstand in Jezus Christus zó is overbrugd dat het Koninkrijk komt. Hij is optimist, omdat hij gelooft medewerker te mogen zijn ; het komt, omdat het er al is. „God wil het." En daarin gaat de vergelijking met Zeus niet op ; hier faalt het beeld. Zeus wilde het niet. God de Vader wil het. Zó zag, zó voelde Da Costa het. Zó kwam hij in conflict met den man die de afstand zó sterk benadrukte dat er van „medewerker" geen sprake meer bleef.

Maar : een waarachtig Christus-belijder werkt, ook al ziet hij de afstand anders, geweldiger dan zijn mede-belijder. Hier is geen lijdelijkheid mogelijk ; Kohlbrugge werkte ook „mede"; De Clercq ook. Bij den Jood Da Costa verloochent zich het bloed niet. Maar bij den melancholischen De Clercq evenmin. Ten diepste scheidt hier o.i. niet de geestelijke afstand tussen vriend en vriend ; maar — als we goed toezien en goed onderscheiden — het bloed. En dat is de tragiek van onze geschillen en verschillen. Wij willen er niet aan, want we camoufleren onze kazemat met de banier der waarheid ; we willen ons bloed niet verloochenen, al zeggen we dan : de waarheid bovenal. We komen ieder van onze heel persoonlijke kant op de waarheid aan, ervaren haar ieder op eigen individuële manier. En al is de tendens van deze tijd : gelijkschakeling, het bloed zal blijken te kruipen waar het niet gaan kan, d.w.z. de intellectualist legt het accent nu eenmaal heel anders dan de mysticus, en de practicus verstaat de waarheid weer op andere wijze. Dr. Kuyper was een goed psycholoog toen hij de Gereformeerde belijders waarschuwde voor de verstandelijke schematiek, de verstarring in abstractie's, de mystiek-„angehauchten" voor het doorvloeien ins Blaue hinein, en de practische daad-menschen voor een overrompeling van het geloof (in casu : de rechtvaardigmaking) door de werken. (Zie „Drie Kleine Vossen", door Dr. A. Kuyper.) Helaas, er wordt sinds

de psychologie zich te veel als surrogaat voor religie naar voren dringt, door intellectualistische eenzijdigheid op haar afgegeven als ware zij totaal te negeren: psychologisme is dan het vonnis over wat toch een onmisbare factor is voor de belichting van dogmatiek en ethiek: anthropologie, menskunde, kan de theoloog niet pro memorie uittrekken.

We hebben ondertusschen Da Costa en De Clercq niet uit het oog verloren: het Réveil heeft de beiden niet gelijk kunnen schakelen; dat was ook niet nodig. Als ze maar hadden gezien dat hun „geschil" uitvloeisel was van hun verschillend gerichte persoonlijkheid, want au fond waren ze het hartelijk eens: uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen. De activiteit en de passiviteit zijn in hogere synthese als eenheid te beleven; het intellect, het gevoel en de wil zijn een drieeenheid.

A. WAPENAAR

FRANSISCUS DE DICHTER

(voor Jan H. Eekhout)

Eens heeft de Heer gezegd:
„Gij, zoon van Bernardone.
wéét, wie zich rijkdommen ontzegt
zal eeuwig bij Mij wonen;
wéét, wie Mijn schepping mint
en Mij als zijnen Vader
het is Mijn liefste kind
en niemand is Mij nader!"

Franciscus werd een kind
met gouden wensen,
hij heeft het al bemind:
de bloemen en de mensen;
hij had de dagen lief,
die rood en eenzaam stierven,
de wind, sluipende als een dief,
meeuwen, die boven polders zwierven;
de luchten in puur-witte pracht
de bruine bijen op de heide,
het reeg'nen in een lauwe nacht —
had vreugde lief en lijden —.

En in het uiterst uur
van zijn onbaatlijk streven
heeft hij — eeuwigheidsduur —
het Zonnedicht bedreven.

HARRY BRANDER

„Ons Volkslied"

Nu deze bange tijd ook ons land noodzaakte tot mobilisatie, zien wij allerwegen weer het veldgrijs. In de spoorwegcoupé en in de winkelstraat, in onze kennissenkring en in onze huiskamer, in de kerk en in de concertzaal, in de droeve rouwstoet en in de blijde bruiloftsstoet.

Onze krant, ons gesprek, onze radio, onze gedachten ontmoeten telkens weer dat ééne : ons leger en onze vloot.

En dit alles plaatst ons ook weer ieder maal voor dat ééne groote : wij hebben een Vaderland.

Ja soms schijnt het leven als staatsburger ons particulier leven te overheerschen en zijn de feiten der wereldgeschiedenis ook de belangrijkste gebeurtenissen in ons persoonlijk leven. Zoo komen ook onze nationale waarden weer veel meer dan anders in onze gedachtenkring. Wij hooren, denken, spreken weer meer over onze historie, onze vlag, ons Vorstenhuis.

Weer meer dan anders spelen ook regelen van ons volkslied door onze gedachten, niet omdat het nu opklinkt als de gestolde verklanking van een blijde jubel, zooals zoo vaak in de afgeloopen jaren geschiedde.

Maar als een eeuwenoud rustpunt waarin ons gezegd wordt ons nationaal verleden, dat ons sterkt tot ons heden als volk van Nederland. Daarom is het goed eens even stil te staan bij de groote schat, welke wij bezitten in onze nationale hymne.

Maar daarom niet alleen.

Wie in de veronderstelling leefde dat gansch weldenkend Nederland nu toch wel de bekendste coupletten van zijn volkslied zou kennen, werd daarin in de laatste maanden van het vorig jaar deerlijk teleurgesteld, toen de minister van onderwijs moest aandringen bij het middelbaar onderwijs op een beter kennen van het eerste couplet. Toen schrokken wij even en dachten : waar moet onze jeugd de kracht zoeken om sterk te staan als Nederlanders in de komende donkere tijd, zoo zij zelfs niet het allereerste kent van onze historie. Een goed leger is veel waard maar zoo niet ieder soldaat sterk staat in de overtuiging : daarvoor waak ik, daarvoor moet ik eens, zoo God het niet verhoede, voor strijden, dan kan die militair nooit over een krachtig moreel beschikken.

Een volk moet leven uit zijn historie, uit de overtuiging dat diezelfde God die eens ons volk geleidde door donkere jaren, nu nog waakt over dit land, dan zal het de komende moeilijkheden kunnen doorstaan.

Daarom roepen deze dagen op tot historie bezinning, want historie is Gods werk aan menschenkinderen. Maar er zijn nog andere oorzaken van meer zuiver historischen aard die weer de aandacht doen vestigen op het Wilhelmus.

In dit jaar is het 400 jaar geleden dat Marnix van St. Aldegonde geboren werd, de man die om strijd genoemd wordt als de dichter van dit lied. En zoo heeft dan eindelijk, naar aanleiding van dit feit voornamelijk, een uitvoerige biografie van deze

EEN CHRISTELICK LIET

Na de wyse van: Chartres.

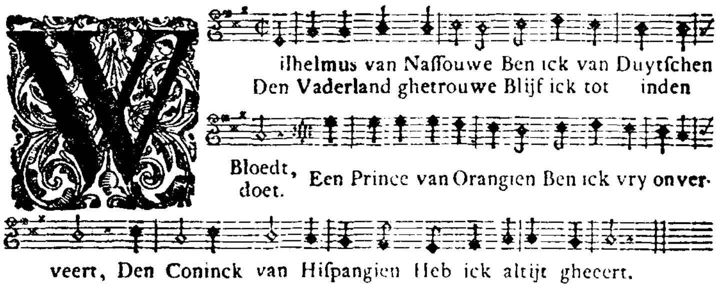

veelzijdige figuur het licht gezien van de hand van Prof. Dr. A. A. van Schelven. Wonderlijk dat deze juist nu in het begin van de tweede wereldoorlog dezer eeuw het licht zag. De vorige wereldbrand verijdelde zulke plannen. De Duitsche historicus Elkan had het eerste deel voltooid, toen een kogel van den vijand een einde aan zijn leven maakte.

Het doet ons daarom goed dat in zulk een cultuurarme tijd als nu, waarin de dichter sterft in de loopgraaf, de kunstenaar uiteengeslagen wordt bij de explosie van zijn huis, een werk als bovengenoemd verschijnt.

Zoo zal dan ook dit artikel voornamelijk handelen over dichter en inhoud van het Wilhelmus.

Wie eenigermate indringt in de historische debatten die zich rond de dichter van ons volkslied ontsponnen hebben, voelt zich als komt hij in een wijd vertakte Maginotlinie en staat even verbaasd voor de massale hoeveelheid theorieën en argumenten die zich rond deze kwestie hebben verzameld.

Daarom moet ik kort zijn en zal u slechts in groote trekken de loop laten zien en tot welke conclusie deze voert.

Er was dan in de eerste plaats de meer onpersoonlijke theorie. Het Wilhelmus met zijn eenvoudige, ongekunstelde taal zou de pennevrucht zijn van een „soldat inconnu". Er lag geen origineele beeldspraak in, geen hoogdravende rederijkerstermen werden er in gevonden. Het was het eenvoudige lied van de man die van nabij zijn Prins had meegemaakt op zijn tochten, die hem „sach draven seer moedigh door dat velt".

Voor mij persoonlijk, zoo men enkel leeft bij de fantasie die zich toch altijd uitspint bij het benaderen van historie, had altijd deze theorie de meeste aantrekkelijkheid.

Ons land is geboren in de kolking der tijden. Toen geografisch reeds lang Nederland bestond, moest ons nationaal leven nog tot stand komen. In de werveling der strijd in de druk en de vervolging groeiden ons land en volk tot natie. Zoo werd ook onze vlag, het dierbaar Oranje Blanche Bleu. Wie zal ooit zeggen waar en wanneer deze het eerste heeft gewaaid? Ik bedoel dan niet het gemechaniseerde rood wit en blauw met zijn oranjewimpel maar onze werkelijke historisch gegroeide driekleur.

En zoo zou dan ook ons volkslied tot ons gekomen zijn in de golving der donkere tijden als een rustpunt temidden der woedende golven.

Maar historie gebiedt waarheid, hoe verleidelijk dan ook een geargumenteerde fantasie is.

Maar er zijn ook een drietal personen die beurtelings de doorslag gaven op de weegschaal der historie.

Eerst was daar de hofprediker van Willem van Oranje, Saravia. Hij was voordien predikant te Brussel, een ijveraar voor de Hervorming.

Het was Prof. Blok die het eerst op deze persoon wees. Hij kende de Prins van nabij, kon een zoo zuivere karakterteekening van hem geven. Tijdens de mislukte veldtocht van 1568 leerde hij hem kennen in al de grootheid van zijn karakter, in al de ontroerendheid van zijn groote alle moeilijkheden trotseerend ideaal: „de bevrijding van deze landen".

In een 21 Sept. 1568 uitgegeven werkje over de houding van de Prins ten opzichte van de vijand vertelt hij met indrukwekkende teerheid hoe de Prins geen avond te bed ging, alvorens God te bidden om het hart van Alva te vermurwen.

Zijn intieme omgang met Oranje, zijn preeken in ongeveer dezelfde gedragen stijl als het Wilhelmus, promoveerden hem tot één der dichters. De twee anderen zijn in persoon elkaars tegenovergestelde.

De verzoeningsgezinde zachte Coornhert en de felle Marnix, naar Calvijns embleem een verterend vuur.

Het eenig geschiedkundig getuigenis voor Coornhert volgens P. N. van Eijck is dat „uit 1572 van Brandt, die het van Uytenbogaert, die het van Huig de Groot, die het *misschien* van zijn vader had". Ge ziet een ware stamboom van aanspraken! Nooit werd het echter in eenige bundel verzamelde werken opgenomen. Zijn toon en rhythme zijn anders dan dat van het Wilhelmus, zijn werk mist de „psalmistisch verlangzaamde gang van het Wilhelmus", ten eenenmale. Wie dan ook poogt tusschen Coornherts „Banderheerenlied" en het Wilhelmus een passende analogie te trekken, komt weldra teleurgesteld uit en ziet dat hier toch geen enkel spoor van harmonie te vinden is.

Een klein voorbeeld hiervoor — hoewel ik u niet al te zeer zal vermoeien met een wijdvertakte argumenteering. Coornhert noemt zeer litterair blijvend zijn vaderland: „ons aardsch prieël". Schoon gezegd maar gespeend aan alle bewogenheid. Maar het Wilhelmus is dan anders, zijn gevoelens voor zijn land zijn als hooren wij de laatste woorden van een stervende balling in een eindelooze woestijn, de hartekreet om „thuis" in het onmiddellijke: „o edel Neerlandt soet". In deze woorden beluisteren wij het zelfde als in Gossaerts Longe Exul: „Maar o mijn land, mijn land, mijn land
Eer dat ik ú vergeet!"

Zoo blijft ons dan Marnix over. Niet dat er nog niet meer naar voren geschoven zijn, maar deze drie waren dan toch wel de bekendsten, de meeste opgang makenden.

Marnix, heer van St. Aldegonde, was zooals reeds gezegd, een man van uitersten. Is niet zijn houding ten opzichte van de beeldenstorm die van de doordrijvende ijveraar?

Anderen zullen zich weer afvragen: was dan Marnix, staatsman en krijgsheer, ontcijferaar van geheime staatsbrieven en botanicus, ook nog dichter? En hierover geeft Prof. van Schelven in reeds genoemd werk interessante bijzonderheden.

Niet alleen was hij de psalmdichter, maar

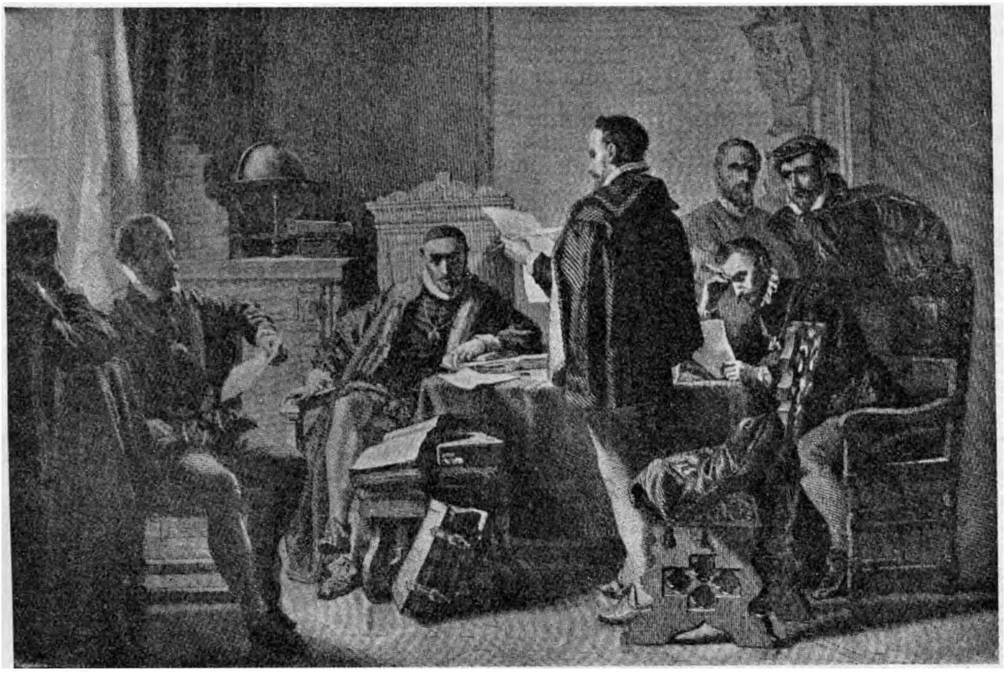

Marnix van St. Aldegonde leest het Wilhelmus voor aan Prins Willem I (historische fantasie)

Psalmboek met wapen van Oranje, gebruikt door Prins Willem I

ook de vertaler van verschillende meer profane verzen. Grijpt hij niet tijdens zijn gevangenschap in de Gevangenpoort te 's Gravenhage het eerst naar zijn Hebreeuwsch Psalmboek? Liet hij ons niet na psalmberijmingen, die veel hooger staan dan die van 1773 en helaas nog veel te weinig bekendheid genieten? Doch dit niet alleen. Het bekende geuzenlied „Ras sevenken Provinsiën", het „clippel veers" (klepelvers, vers dat klinkt in de maat van een luidend klokje), twee sonnetten aan Lucas d' Heere, geven hem op de naam van dichter wel recht. Ja zelfs bestond in dichterkringen in deze tijd de technische term: „mensura Aldegonde" „de maat van Aldegonde".

En een tweede vast punt is: er waren toendertijd slechts weinig dichters die in staat waren een diep doorvoeld gedicht te geven. En van die weinigen was Aldegonde er één.

En met deze veelzeggende zin sluit Prof. van Schelven zijn argumenten: „Al zijn alle moeilijkheden bij den huidigen stand onzer kennis zeker niet opgelost: het liefst denk ik dus toch aan hem".

En dit zegt veel voor wie Prof. van Schelven als bezadigd historicus kent, die zeker niet, ondanks alle poëtische levendige schildering zijner taal, een onbezonken gevoelsoordeel zal geven.

Door Marnix als dichter aan te nemen wordt ook nog een andere kwestie zooveel helderder.

Zoo vaak wordt opgemerkt: had Willem van Oranje reeds bij het dichten van het Wilhelmus die hoogte bereikt in zijn geloofsleven, is niet een zeker idealiseeren hier te bemerken?

Maar hieruit proeven we juist Marnix. Hij had Oranje gekend als jonge Prins van 11 jaren, woonde in Brussel tegenover zijn hof. Hij had hem zien toenemen in aanzien, Oranje de lieveling van het hof, de begeerde partij, de man „edel en hooch geboren" met zijn gedistingeerd snorretje, zijn bruin glanzende oogen, naar wien de hofdames en jonkvrouwen lonkten, de gevierde, de man... och nee eigenlijk de jongeling die werd meegesleurd en met gretige oogen en dunne fijne lippen meeleefde het wereldsche hofleven.

Maar dan de ommekeer, 1567, verlaten van vrienden, onbegrepen in zijn idealen, bedrogen door zijn vrouw, beroofd van zijn oudste, Philips Willem, miskend en verguisd... hoort ge het:

als David moeste vluchten
Voor Saul den tyran.

En dan komt de levensgenieter als Nicodemus 's nachts tot Jezus. Niemand weet het, men waant hem nog oppervlakkig Roomsch.

Dan komt de Prins bij zijn vrome moeder en dan is daar gebeden op die Dillenburg.

En hoort ge nu Marnix, de man van de *uitersten* het uitzingen in zijn Wilhelmus, vol vreugde over een schaap dat gevonden is.

„Maar God heeft hem verheven
Verlost uit alder noot."

Is het dan, met de blik op Marnix, wonder dat soms idealisatie plaats maakte voor werkelijkheid? Blijkt hier dan niet de intieme omgang van deze beiden. Veel later hoorde de buitenwereld pas zijn „Mon Dieu, mon Dieu", zijn apologie, maar heeft Marnix niet reeds in kiem gezien wat de man van de straat veel later als plant aanschouwde?

Zoo staan wij dan voor het Wilhelmus

als voor een standbeeld voor onze groote Vrijheidsheld.

Een standbeeld niet van groenend koper maar van teere poëzie, van gedragen geloofsmoed.

Zoo zonder opsmuk, zonder zelfverheffing, gedragen stelt hij zich voor: een Nassauer, zijn Vaderland en dit is dan de Nederlanden, getrouw tot in de dood.

Over dit Dietsch zal ik kort zijn. Het is voorzeker niet dat Dietsch wat wij nu vaak hooren. Hij wil echter zeggen: het ontduitschingproces in Brussel schud ik van me af, ik ben nu weer op de Dillenburg, zooals ik geboren ben. Maar daarom „den Vaderlandt" dan ook, de term die men in die dagen gebruikte voor Nederland, welke naam nog niet bestond.

„Een Prince van Oraengiën
Ben ick vrij (d.i. zeer) onverveert."

Hoort ge het niet gieren de verdachtmaking en de achterklap, de laster en de smet: „maar dan toch gevlucht!" Maar het was vluchten voor de tyran. En wie daarvoor vlucht, is niet laf! Hij is toch van het oude heldengeslacht Oranje, een der dapperen van Karel de Groote. En weer klinkt de verdediging op. Het laat-

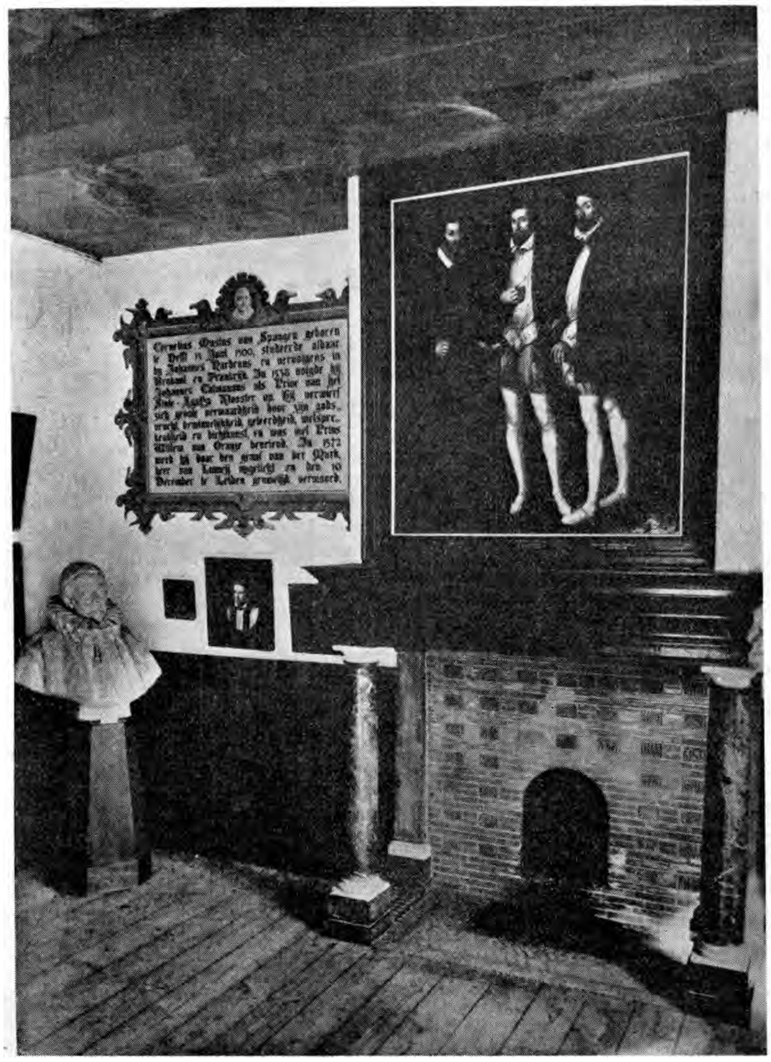

De plaats in de groote zaal van het Prinsenhof, waar Willem van Oranje de laatste adem uitblies.

ste gedeelte van de eerste strofe spreekt van verplichting eenerzijds, van vrijheid anderzijds.

„Den Coninck altijd gheert" deze woorden ontvangen in het laatste couplet hun breede uitzwaai, hun verheffing naar boven:

„Voor Godt wil ick belijden
End sijner grooten macht!
Dat ick tot gheenen tijden
Den Coninck heb veracht;"

Tot de achtste strofe is eigenlijk dit volkslied een levensbeschrijving, maar op een zoo hoogstaande aangrijpende wijze, dat ze u als een boeiende rolprent voorbij glijdt.

Het spreekt van belijdenis:

„In Godes vrees te leven"

tot in de uiterste consequenties:

„Daarom ben ick verdreven."

Maar ook van de deemoed niets meer te willen zijn dan „een goet instrument".

Ach, wilden meer menschen eens instrument zijn in Gods hand, eens bidden: speel gij nu maar, Almachtige God! hoe geheel anders zou deze wereld dan zijn?

Eerst bemoedigt hij dan zijn „ondersaten", lijdt met hen mede en roept tot hen uit:

„Die vroom begheert te leven
Bidt God dag en de nacht."

Dan komt hij tot een apologie:

„Lijf en goet al te samen
Heb ick u niet verschoont (ontzegd)."

Hij doet ze voorbijgaan zijn broeders Lodewijk en Hendrik, toen nog in leven, maar 1574 Mookerheide... wie kent niet dat drama? Waar zijn zij gebleven, de jonge sterke Prinsen? Graaf Adolf, 28 jaar, „ghebleven in den slach:"

En dan die dubbele punt dat als het ware zeggen wil: „nu is het niet uit, nu komt het pas."

„Sijn siel in 't eeuwich leven
Verwacht den jonghsten dach."

Ontroert ge niet bij het aanhooren van zulk een alles zeggende grafrede van slechts twee regels. Zijn jeugd trekt aan ons voorbij en het is of we aan het slot van dit couplet voor ons zien, het wit gekalkte portaaltje van het Prinsenhof en de bruin zwarte kogelschoten in de muur, de hooge schouw in de eetzaal waarvoor hij terneerlag. Vader Willem!

„Mijn edel bloet gewaecht",

Maar dan ook hooren wij de geloofsjubel van dit leven:

„Mijn schildt ende betrouwen,
Zijt ghij O Godt mijn Heer!"

En het zevende couplet geeft aan dit alles een diep tragische inslag zoo we het lezen:

„Haar handen niet en wasschen
In mijn onschuldich bloet."

Hierin ligt ook de houding van de man, die gereed staat tot het einde zijn leven op te offeren voor zijn land, die wil strijden voor de zaak van Nederland.

Is dan niet de vergelijking van David gevaarlijk in het achtste couplet. Is hier niet de vraag om een koninkrijk, een in de plaats gaan staan van Philips?

Och die vraag is reeds beantwoord in de eerste coupletten, vindt zijn duidelijk antwoord in het volgende:

„Na tsuer sal ick ontfangen
Van Godt, mijn Heer, dat soet,
Daer na so doet verlanghen
Mijn vorstelick ghemoet."

Een koninkrijk, eer of roem? Nee, niets van dit alles:

„Dat is, dat ick mach sterven
Met eeren, in het velt,"

De mensch, de krijgsman spreekt. Vondel zegt dat zoo treffend in zijn Ghijsbrecht:

„Al wie in 't harrenas sterft,
Die sterft met krijgsmanseer!"

Maar ook het kind van God:

„Een eeuwig rijck verwerven
Als een ghetrouwe helt."

„In plaats van overwinnende terugkeer... ridderdood op het slagveld, inplaats van macht in het vaderland, het eeuwig paradijs" zoo merkt van Eyck op.

Niet eer en roem nemen zijn gedachten in beslag maar „het verarmen des Conincks landen goet".

Men wil Oranje, o zoo graag in bepaalde quasi nationale kringen exploiteeren als revolutionnair. Schreef niet een zeker blad in 1933: „Willem I de muiteling", woorden die nu liever verdoezeld worden. Een witte broek heelt alle wonden! Maar klinkt hier weer niet het zoo zuiver stellen: „des Conincks landen". Is dat revolutionnair?

Zoo is het bloeden van „sijn hert" niet een dichterlijke phrase, maar diep doorleefde realiteit.

De tocht over de Maas passeert de revue en hier bereikt het gedicht zijn meest levendige schildering. Men ziet als in fijn silhouet gansch dat beweeg langs de groene boorden der Maas.

„God heeft het niet begheert te keeren

dit swaer tempeest (= storm)"

Niet laaiende nijd maar berusting,

„God die alle dinck regeert
En heeftet niet begeert".

Hij uit nog het getuigenis van zijn „standvastigh" blijven in „tegenspoet" en komt tot het heiligste in het leven van een Christen: „het gebed", niet als een ijdel verhaal van woorden maar „van mijnes herten gront". Zoo komt hij tot de bekende afscheidsgroet, uitzicht op een *directe* nieuwe poging wordt niet gegeven: Oorlof! Vaarwel!

Nogmaals maant hij tot geduld, spreekt hij over de overgave aan God, over de kortheid van dit leven, om zoo met geloofsoog uitziend naar de toekomst hen te bemoedigen:

„U Herder sal niet slapen".

Het is apologie op zoovele wijzen, ons Wilhelmus. Zoo eindigt het ook, machtig majestueus:

„Voor Godt wil ick belijden!"

Hoor het vaste in dat wondere woord: obedieeren (= gehoorzamen). Het is alsof wij de als mokerhamers inslaande klanken van Bach's koralen hooren. Zoo kondigt hij de hoogste vorm van revolutie aan, in „obedieeren der Hoogsten Majesteit".

Zoo ging ik met u in enkele korte trekken de schoonheid van ons Wilhelmus na. Een volkslied met een zoo geheel eigen karakter. Welk land kent zulk een uitgesproken eigen lied? Zulk een geloofs- en strijdlied als nationale hymne?

Ik hoop dat door deze korte uiteenzetting, de rijke schat van ons Wilhelmus meer tot u is gaan spreken.

„Het Dietsch gebed na Het Vader ons" zoo schreef eens Wies Moens. Het lied niet van felle haat, niet van partijdigheid, maar het lied dat tot ons komt als een breed getoneerde psalm.

Zoo dan „ons Wilhelmus weerklinkt" stel u dus even voor oogen uw vrijheidsheld, uw geloofsheld.

Zoo zullen wij als volk van Nederland de kracht vinden sterk te staan in tijden van groote offers. Zoo zullen wij komen tot de grootheid van geloof:

„Delf vrouw en kinderen het graf.
Neem goed en bloed ons af
Het brengt u geen gewin."

Mede door de kracht van ons Wilhelmus dat ons spreekt van Willem van Oranje, het kind van God.

Z. K.

Een modern product?

Hoe oud is onze vulpenhouder? Wie deze vraag plotseling moet beantwoorden, zal misschien denken aan een tijd van 25 à 30 jaar. Wanneer hij dan hoort dat dit te kort is, zal hij misschien bereid zijn er nog 10 of 15 jaar bij te doen. Maar meer vast niet. Want hij weet heel zeker dat in de dagen, waarin zijn vader nog een kleine jongen was, de postbodes bij hun uitrusting een fleschje inkt meedroegen, waar zij bij voorkomende gelegenheden hun heel gewone stalen pen indoopten.

Zonder aan de waarheid van deze ouderlijke overlevering eenige twijfel uit te spreken, moet toch worden vastgesteld, dat de vulpen aanzienlijk ouder is dan de postbode-met-inktpotje. Zij dateert alreeds uit de dagen van...... de oude Egyptenaren! Weliswaar hadden die nog geen Waterman Ideaal, of een Swan Vacuum Zelfvuller, maar zij bezaten toch schrijfinstrumenten die onbetwistbaar onder het begrip „vulpen" vielen.

Wie het wat moderner wil, kan er kennis van nemen dat alreeds gedurende den dertigjaren oorlog (1618-1648) de ruiters in den krijg vulpennen met zich medevoerden, vervaardigd uit zilver.

De historie verhaalt niet wat zij er precies mee deden, want geschikte strijdmiddelen zullen het toch wel niet geweest zijn! Kort na 1700 vindt men in de Duitsche literatuur al beschrijvingen der vulpen-vervaardiging, die in principe niet veel van de onze verschillen.

En omstreeks 1800 werden in Engeland en Frankrijk alreeds patenten verleend voor alleszins bruikbare constructies.

Een groote sprong vooruit deed men in 1835 met de uitvinding van het rubberzakje. Hiermede werd in principe ook de hefboom-zelfvuller mogelijk. Veel belangrijker nog is de uitvinding van de irridium punt, die in Engeland in 1841 werd gepatenteerd. Daardoor werd de levensduur der gouden pennen schier onbeperkt verlengd, zoodat de hooge aanmaakkosten in een betere verhouding kwamen te staan tot den gebruiksduur der vulpenhouders.

Bij meerdere vervolmaking der techniek zien wij dikwijls terugval naar reeds lang weer losgelaten methodes. Zoo is het b.v. bij de radio-distributie, waar de draadloos uitgezonden programmà's langs den telefoondraad, soms rechtstreeks uit de studio, in onze huizen worden gebracht. Ook de vulpen-industrie heeft dit verschijnsel meegemaakt.

Het gummizakje heeft namelijk zijn gebreken. Het wordt hard of het verteert. Op de meest ongelegen momenten gaat het lekken. Terug naar den vulpen zonder zakje werd daarom het devies, en wel vanaf het oogenblik dat de techniek voldoende was gevorderd om ook de zgn. stijve hulzen tot zelfvuller te promoveeren. De daartoe gebruikte pomp- en draaisystemen zijn den lezer wel bekend.

Voorts werd het mogelijk een deel van den huls doorzichtig te maken, zoodat men eenvoudig kan controleeren of de inktvoorraad nog voldoende is.

Menig gebruiker van deze hypermoderne schrijfinstrumenten heeft tot zijn schade moeten ervaren, dat het rubberzakje ook nog wel voordeelen heeft. Het is warmte-isoleerend. En voor menschen met een hooge lichaamstemperatuur blijft het daarom onontbeerlijk. Want zonder rubberzakje deelt de warmte van de hand zich mede aan de inkt, die al maar dunner gāat worden.

Een altijd doordurende lekkage is daarvan het vervelende gevolg.

De geschiedenis van den vulpen is alzoo een illustratie van het feit dat een goede techniek, eenmaal ingevoerd zijnde. door betere werkwijzen toch maar zelden geheel en al verdreven wordt. Na den triumf van het rubber-inktreservoir, kreeg de aloude techniek in de laatste jaren weer een kans. Terwijl voor velen de penhouder met het rubberzakje nog onmisbaar zal blijven.

T.

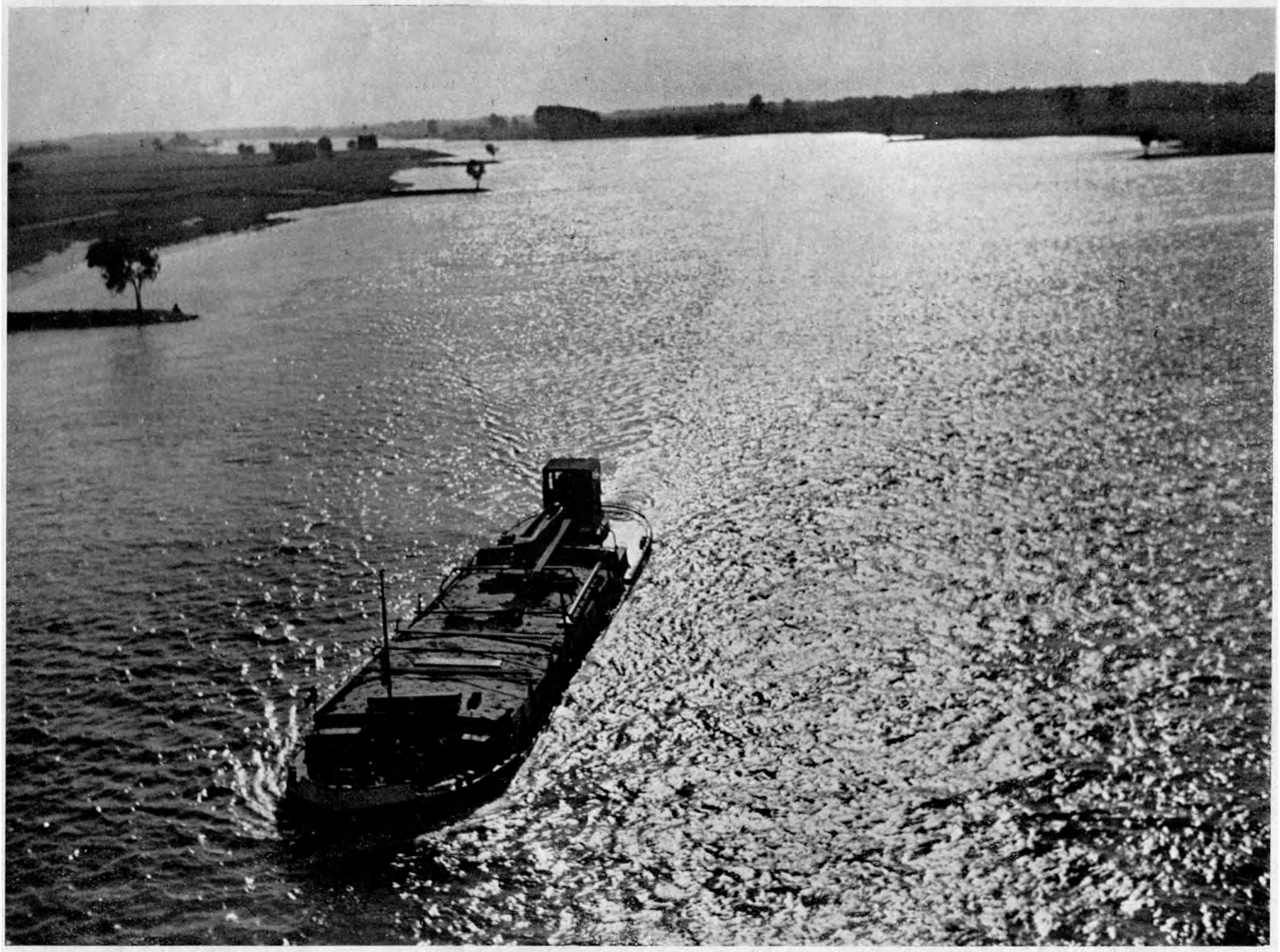

OP DE LEK

De Kalevala

Het beroemde Finsche epos

Hetgeen ik nu ga vertellen, lijkt bijna een sprookje. Er was een arme jongen, Elias geheeten. Zijn vader was een kleermaker en leidde den jongen natuurlijk voor ditzelfde vak op. Maar Elias was een ontzettende leesgraag. Als hij eenigszins kon, las hij. Voorlopig slechts uit Bijbel en catechismus. Toen hij later naar school ging, moest hij tegelijk zijn eigen kost verdienen. Hij leefde slechts van water en brood. Van zijn vrienden, die er beter aan toe waren dan hij, leende hij de boeken, als zij hun les kenden. Na eenigen tijd zijn brood slechts als bedelaar verkrijgende, om zijn schoolgeld te kunnen betalen, kwam hij toevallig bij een apotheker terecht. Daar zette hij zijn studie's voort. Hij werd student, later gouverneur, om alweer zijn studie's te kunnen betalen. En als gouverneur trok hij met een professor 's zomers het binnenland in. En daar hoorde hij volksliedjes zingen, die hem nog meer interesseerden dan zijn doktersstudie.

Dit gebeurde alles omstreeks het jaar 1820 in Finland. Elias heette van zijn achternaam Lönnrott — op het oogenblik misschien de meest beroemde naam in Finland.

Want deze Elias Lönnrot, de onverzettelijke, de volhardende, — de minnaar van de oude volksliedjes, zou de ontdekker worden van een der oudste en mooiste epische gedichten, die er op de wereld ooit hebben bestaan.

Want toen hij eenmaal bemerkt had dat onder zijn geliefd Finsch volk, allermerkwaardigste oude liederen bestonden en dat het wel leek of deze liederen allen een zeker verband met elkaar uitmaakten, rustte hij niet voor hij zoo goed als het gehele land doorkruist had en alle nasporingen had gedaan, teneinde het volledige gedicht te vinden.

Het spreekt van zelf, dat Lönnrott zelf een dichter, een zanger was, een „runoia" gelijk het in het Finsch heet. — Hoe zou hij zich anders zoo in de liederen hebben, kunnen verdiepen, zoo fijn het verband aanvoelen, zoo schiftend en wevend te werk hebben kunnen gaan?

Nadat hij eerst in 1830 zijn „Kantele" had uitgegeven (— „kantele" is de naam van een instrument lijkend op onzen ci-

Kullervo trekt ten strijde

ther —), bestaande uit vier deeltjes volksliederen, verscheen in 1835 zijn eerste druk van de „Kalevala of oude Kareelsche liederen uit het verleden van het Finsche volk". Kaleva was het land waar de helden woonden, daarnaar noemde hij het. Maar dit deel was nog niet volledig. Eerst in 1849 verscheen in 23000 verzen ongeveer, het volledige heldendicht.

Voor de weinigen die de Finsche taal machtig waren, was de Kalevala een openbaring. De groote massa der ontwikkelden merkte haar niet eens op. Pas toen de volledige uitgave verscheen en er 15 jaar over de eerste bekendmaking heengegaan waren, drong de beteekenis hiervan in het Finsche volk door. En thans is het als een zuurdesem doortrokken door de heele Finsche moderne cultuur. Zoowel de architectuur, als de schilder- en beeldhouwkunst, om van de literatuur en de geestelijke verbeelding van het hedendaagsche Finsche volk niet te spreken, is er vol van.

Het is wel heel merkwaardig en coincidenteel, dat juist nu, dat het Finsche volk eindelijk zijn vrijheid heeft verkregen en zich dus stoffelijk als het ware eindelijk gevonden heeft, het dit ook geestelijk heeft gedaan. Er zullen weinig voorbeelden in de geschiedenis zijn aan te duiden van een dergelijken samenloop van omstandigheden.

Het is immers voor een volk van de grootste beteekenis, dat het zijn geschiedenis, zijn verleden kent, zijn eigen aard en afkomst. Een volk, dat zijn afkomst vergeten en verloochend heeft, kan nooit tot iets groots uitgroeien. Het is mogelijk, dat daar in de Noord-Oost-hoek van Europa een volk tot iets sterks en geweldigs zich opheft — wie Finland kent, acht het zelfs meer dan mogelijk —, maar waardoor? Niet alleen door zijn economische of maatschappelijke ontplooiïng, maar veeleer doordat het tot zichzelf is ingekeerd en zichzelf geestelijk bewust is geworden.

Het Finsche volk is een eigenaardig volk. Het is het altijd geweest en het zal het hopelijk altijd blijven. Op een wonderlijke wijze uit Azië overgekomen naar het duizend-meren-land, als onderdeel van een waarschijnlijk kern-gezonden stam, heeft het, na zich eenmaal daar gevestigd te hebben, er steeds stand gehouden, onvermurwbaar, onuitroeibaar. Het spreekt vanzelf dat een dergelijk taai volk, ook zijn bijna onveranderlijke eigenaardigheden heeft. Een van de merkwaardigste kenmerken van het oude Finsche volk vooral, was zijn geloof in de toover-kunst. In verband hiermede staat dan ook de macht, die door hen wordt toegekend aan het: „woord". Het betooveren ging immers gepaard met het zeggen van een formulier of zang. En zoo is van ouds het volk voorzien geworden van mondeling overgeleverde liederen en gebeden. Nu nog bestaan er tooverzangen zoo oud, dat men de beteekenis ervan totaal niet meer kan terug vinden. — Nog curieuser echter dan deze tooverzangen waren de z.g.: oorsprongswoorden, waarmede men ziekte, tegenspoed enz. kon bedwingen. D.w.z. als men den oorsprong van het kwaad maar kon beduiden met een woord, dan week het kwade. Iemand, die de oorsprongswoorden kende, was de meest geëerde van allen, zelfs van goden.

— Oorsprongswoorden moeten klinken
over diepe en groote daden. —

Wie zou hierbij niet denken aan het prachtige, mystieke gedichtje van Novalis:

Wenn nicht mehr Ziffer und Figuren
Sind Schlüssel aller Kreaturen,
Wenn die, so singen oder küssen,
Mehr als die Tiefgelehrten wissen,
Wenn sich die Welt ins Freie Leben
Und in die Welt wird züruck begeben,
Wenn dan sich wieder Licht und Schatten
Zu echter Klarheit wieder gatten,
Und man in Märchen und gedichten
Erkennt die wahren Weltgeschichten,
Dann fliegt vor einem geheimen Wort. . .
Das ganze verkehrte Wesen fort.

Dit alles is zeer belangrijk. Het verraadt de mystieke zin van dit volk en tegelijk zijn besef van de geestelijke waarde van het woord. Juhani Aho, de fijnzinnige Finsche schrijver, zegt ergens: „Agamemnon en Achilles overwonnen door het zwaard, maar Vainamöinen Ilmarinen en Lëmminkainen door de macht van het woord."

Zoo is het naar mijn vaste overtuiging te verklaren, dat dit volk, dat eigenlijk gedoemd was door zijn lot in de geschiedenis, om in armoede en domheid totaal ongeestelijk te worden, nooit den zin voor het woord heeft verloren, en nauwelijks tot een zekere vrijheid gekomen, de wereld is gaan toonen, wat het aan geestelijkheid bezit.

Met het woord hangt samen het lied. Een geestelijk volk zingt. Er zijn weinig landen waar zooveel gezongen schijnt te

Lemminkänen wacht Väinämöinen op

worden als in Finland. Mevrouw Logeman-v. d. Willigen, de bekende vertaalster van Scandinavische boeken en diepe vereerster van Finland, zegt, dat er op jacht en op het land gezongen wordt; als de vrouwen de koeien melken of aan het spinnewiel zitten. Op sledevaarten en in de kerkbooten, op de schommelbanken en in het badhutje. Zingen is de troost van menig hart, dat genoodzaakt is te leven in de groote eenzaamheid van de Finsche wouden of vlakten. Men zingt bij het turfvuur, dat op zomeravonden op het veld wordt aangestoken en waaromheen menschen en dieren zich legeren, om zich te beschermen tegen de muggen. 's Winters is de meest geliefde plaats die boven de steenen haard; daar is het 't warmst en er is ruimte voor drie of vier menschen, die er dikwijls ook de nacht doorbrengen. Als het vuur van de droge pijn- en dennetakken het eenig licht is, dat er gedurende de lange donkere maanden wordt aangestoken, dan vooral wellen de liederen op uit de borst van die eenvoudige, stille landbewoners.

Ik heb expres dit citaat uitvoerig genomen, want het brengt ons midden in de stemming, waardoor het Finsche volk zoo vaak bevangen werd en dan zich kon laven aan zijn volksliederen, want zoo gezeten in een donkere winternacht, met niets anders om zich heen dan de menschelijke liefde en gezelligheid, kwam men ertoe zich te uiten in woord en zang.

Luister hoe de Kalevale begint:

Ik word door de vreugd gedreven
Door een heev'ge lust bevangen
Om wat liederen te gaan zingen,
Om wat woorden te gaan zeggen,
Lied'ren van den stam der ouden,
Zangen die men ons betrouwde.
Woorden rijzen naar mijn lippen,
Klanken wel'en aan mijn mond
Tot de rijen mijner tanden,
En mijn tong zich gaat bewegen.
Ach mijn vriend, mijn eigen broeder,
Samen met mij opgewassen,
Kom met mij wat liedren zingen,
Schoone woorden met mij wisselen,
Waar wij nu elkaar ontmoeten,
Elk zijn eigen wegen gaande
Zelden treffen wij elkaar toch,
Komt de eene bij den andre
In deez' arme landgebuurten
In het eenzaam-barre Noorden.

Vouw je handen in mijn handen
En je vingers in de mijne
En laat ons vertrouwlijk zingen
Onze allerliefste liedren. . .

Samen werd dan een lied gezongen, knie aan knie met elkaar zittend, zachtjes heen en weer wiegend, de een de ander aanvullend of herhalend. Soms begeleidt een derde op de kantele, die hij op schoot of op tafel houdt. Altijd zijn de liederen weer varieerend, schoon het metrum steeds hetzelfde blijft. Door het herhalende en aanvullende is er een sterk paralellisme te vinden in de Kalevala, als trouwens bij alle primitieve poëzie. Men weet, dat in het Hebreeuwsch de voornaamste dichtvorm was — behalve het rhythme natuurlijk. — Het vers bestaat, evenals bij overige oud-Finsche poezie, uit acht lettergrepen, die vier trochaeen vormen. Alliteratie is zeer veelvuldig. Waar het Finsch heel arm is aan medeklinkers — Finsche woorden bestaan vaak uit vier of vijf klinkers — kan dit te gemakkelijker geschieden.

Het spreekt vanzelf, dat het Finsche volk een zingend volk moet zijn, om zoo'n uitvoerig gedicht als de Kalevala samen te stellen en te onthouden. Dit blijkt dan ook uit de vele bruiloftsliederen, het zingen op sledevaarten, talrijke schommel-liederen — de schommel is een zeer geliefd nationaal amusementsmiddel, dat men als vreemdeling ook spoedig op de buitens ontdekt, terwijl zij anders dan bij ons voor soms wel tien of meer personen plaats bieden — en gedurende de vaarten per zeil- of roeiboot — de lange kerkroeibooten aan wel 100 menschen plaats biedend, zijn merkwaardig om te zien — naar en van de kerk.

Intusschen is de oudste ontdekker van de volksliederen, die van vader op zoon overgingen, Mikael Agricola, de Finsche hervormer — 16e eeuw. — Ofschoon eerst tweehonderd jaar later, bij de z.g. Finsche renaissance, Henrik Porthan — 1739—1804 — hoogleeraar in de Latijnsche taal aan de universiteit te Abo, degene was die door zijn studie's en uitgaven de wegen tot de kennis van de Finsche volkslitteratuur opende. Doordrongen van het feit, dat de Finsche taal gelegenheid moest krijgen zich te ontplooien, richtte hij de eerste Finsche courant op. De Finnen hebben dezen baanbreker tot 't erkennen van hun volkstaal niet vergeten. Tegenover de prachtige oude kathedraal te Abo staat zijn standbeeld.

Doch, gelijk reeds in den aanvang gezegd is : de ontdekker en uitgever van de Kalevala, zou Lönnrot zijn, de laatste ziener en volkszanger van het Finsche volk. die als het ware al zijn voorgangers in zich vertegenwoordigt, doordat hij elk lied veelvormig opnemend, van elk vers de mooiste en van elke episode de volledigste weergave kiest en zoo het menigvuldige samenbindend, de enkele liederen en uit hen het gansche grootsche epos opbouwt. De wijze waarop Lönnrot te werk ging was hoogst merkwaardig. Niet alleen dat hij verschillende ontdekkingsreizen op touw zette, maar vooral ook door zijn vak, hij was immers geneesheer, wist hij de bronnen voor zijn studie's en versvondsten op te speuren — vooral ook onder de vrouwen. Later tot hoogleeraar in de Finsche taal benoemd — 1853 — kon hij zich geheel aan zijn eigenlijke levenswerk wijden. De methode's en resultaten van zijn studie's zijn alle bewaard, zoodat ze nauwkeurig nagegaan kunnen worden. Hierin verhaalt hij merkwaardige dingen, als b.v. van den ouden runoia, dien hij had ontmoet, 80 jaar oud, en van wien L. vernam, hoe hij aan de kennis der liederen gekomen was. Als jongen luisterde hij soms heele nachten naar het zingen van zijn vader met een vriend, hand in hand, en immer eenzelfde runo herhalende. Hij nam ze met groote intensiteit in zich op, en zong ze later zelf weer na zijn vaders dood.

Naast de dichterlijke waarde der Kalevala is zij daarom ook van zoo'n groot belang, omdat men er door een volledig beeld kan opmaken der levens- en denkwijzen, zeden en gebruiken, idiëele en religieuze aspiratie's zelfs ook van de flora en fauna der oer-Finnen.

Voorbeelden hiervan zijn er te over. In zooverre kan men de Kalevala uitstekend vergelijken met de Homerische zangen — in vorm en wezen verschillen zij overigens zeer. Om enkele te noemen, de helden in de Kalevala zijn zeer gevoelig voor smart. Zij schamen zich hun tranen ook nimmer. Telkens is er sprake van weenen. Het zou interessant zijn, indien eens nagegaan kon worden, in hoeverre de menschheid te dezen opzichte veranderd is, daar zoowel bij Homerus als b.v. in het O. Testament — hij hief zijn stem op en weende — er voortdurend sprake is van zich over-

De tocht naar 't doodenrijk

vloedig uitende smart.
In de Kalevala lezen wij :

— VII 109, 120 XII —

Zoo ten eersten en tweeden dage
Speelt de eeuwige held der zangers Vainamöinen
En geen enkele der mannen
zelfs ook niet de allersterkste,
en nog minder onder vrouwen
en het minste onder meisjes
was er een, die niet mee-schreide
om hetgeen de zanger voorzong.
Ja, de jongen en de ouden,
zelfs de prilste jonggezellen,
en de oude mannen, vaders,
ook de jongens en de meisjes,
want zijn zang weerklonk zoo lieflijk
en zijn tonen wonderlijk. . .

En zelfs ook den eeuw'gen zanger
Vloeiden tranen uit de oogen. . .

Het blijkt ook, dat men veel waarde hechtte aan droomen en voorspellen, terwijl men er allerlei merkwaardigs vindt over geboorte, dood, huwelijk — de bruid wordt dikwijls beklaagd in het lot dat haar wacht bij de nieuwe moeder — van den bruidegom —, de genoegens van de jacht, vischvangst, het baden, enz. enz.

Het voornaamste echter, dat ons uit deze zangen blijkt, is de tooverkunst, die het geheele denken en doen der oude Finnen beheerschte. Het tooverritueel wordt uitvoerig in de Kalevala beschreven. Wij vinden er al de oude litanieën, de oer-zangen en de vroegste spreuken. Zelfs de oorsprong der magie wordt er in beschreven. Zooals men weet, is de tooverkunst nu nog in Finland volstrekt niet geheel verdwenen. Overblijfselen als het lood werpen in kokend water op Kerstmis door de kinderen, wijzen er op. Terwijl Finsche matrozen met allerlei bezweringen tegen storm en getij nog schijnen te werken.

Interessant is wat ons van de vrouw verteld wordt in de Kalevala. Dé groote gevreesde in het huwelijk is, gelijk gezegd, de schoonmoeder, wel te verstaan, de moeder des mans. Dé zede brengt met zich mee, dat de gehuwde in het ouderlijk huis van haar man komt inwonen. De schoonmoeder heeft daar alles te vertellen, zooals de schoonvader buitenshuis.

In het volgend fragment vindt men terug wat er van een schoondochter verlangt wordt.

XI 373

Aldus sprak de moeder weder
Liet op haar beurt zich toen hooren,
God zij thans er voor geprezen
Hoog geloofd zijt Gij o Schepper.
Dat Gij mij een dochter ook schenkt,
Die het vuur fel aan kan blazen
Aan het weefgetouw fijn werkt,
't Spinnewiel hanteert kunstvaardig
En voortreffelijk weet te wasschen
Als ook 't witte goed te strijken.

Terwijl meer dan eens het lot van de jonge vrouw beklaagd werd, b.v.

XXII 95—110

Nu verlaat gij uw tehuis, kind,
En verreist naar andere woning
Ver weg naar een andere moeder,
En naar vreemde huisgenooten
Is gansch anders hier of ginder,
En verscheiden in elke woning
Andere horens klinken ginder,
Andere deuren hoort men knarsen,
Andere sloten draait men open,
Andere ramen moet men sluiten.

In de z.g. zang van Osmotar, den 23sten runo, den raadgever der bruid, vinden we een heel register van huishoudelijke deugden en wijze grondregelen voor haar opgegeven. Prachtig is het begin.

XXLLIII

Osmotar, de schoone jonkvrouw,
Deze mooie dochter Kalews,
Onderwees het simpele meisje,
Gaf haar raadslag, arme weeskind,
Hoe zij vreugdig dan kon leven
En met eer vertoeven konde,
Vreugdig in het huis haar bruigoms,
Eervol bij haar tweede moeder,
Bruidje, kleine lieve zuster,
Teedere spruit aan groene twijgje,
Luister thans naar 't geen ik spreke,
En dat ik voor u ga houden. . .
Als gij straks dit huis verlaten
Gaat, dan kunt gij veel meenemen,
Maar drie dingen blijven achter. . .
Al uw zoete meisjes-droomen
En de teed're moederwoordjes
Maar ook 't versche-boter-snoepen. . .

In tegenstelling met den vorigen runo, bezingt in den volgenden een oude bedelaar de droeve historie van een slechten echtgenoot, die met zijn vrouw op de volgende wijze samenleefde.

XXIV

Nooit, o arme bruidegom moet ge
Aan de vrouw haar zin toegeven.
Ik zelf, arme stakker, gaf
Haar veel vleesch en groote brooden,
Versche boter, lekkre dranken,
Allerhande soorten visschen. . .
Maar dit al geviel haar weinig,
't Kon haar maar zeer matig schelen,
Kijvend toefde z' in de kamer,
Vloog op 't laatst me in de haren
Met vertrokken mond en grimlach,
En van loenschheid scheele oogen,
Morde steeds en murmureerde,
Sprak mij aan met booze woorden,
Maar ik wist wel te ontkomen
En een andren weg te wandelen.

Waarop volgt, hoe hij zijn vrouw met list en geweld tot rede brengt.

Ontroerend is echter wat ons herhaaldelijk van moeder-liefde verteld wordt in dit oude gedicht. Zoo b.v. van Lemminkainen's moeder — Lemminkainen is de jonge, avontuurlijke, de vrouwen voor zich innemende held — wanneer zij hoort, dat haar zoon verraderlijk gedood is. Verward van smart, dwaalt zij het land door, op zoek naar haar jongen. Zij ondervraagt de boomen, de voetpaden, de maan naar hem. Eindelijk ontfermt zich de zon over haar en brengt haar tot aan de doodsrivier, waarin Lemminkainen gestort is. Zij ontdekt het doode lichaam van haar zoon en treurt over hem heen, totdat de bij voor haar naar den zevenden hemel heenvliegt en van Ukke, den eeuwigen God, het toereikend heil-middel brengt. Door de zalving van het lichaam met de goddelijke vloeistof, brengt zij hem in het leven terug.

Zoo was de groote liefde van de moeder voor haar zoon, weer de oorzaak van zijn herleving.

Een dergelijke innige beschrijving van de moeder vinden we in de 35ste zang bij het vertrek van Kullervo — de tragische figuur in de Kalevala — ten strijde. De eenige, die hem beweenen zal bij zijn dood, zoo, dat de vloer ervan nat worden zal, het op de trap en in de schuren weerklinken zal — of wanneer zij niet durven zal luid haar verdriet uit te weenen, zal zij zich heimelijk terugtrekken in het badhutje..., dat is zijn moeder.

Tenslotte rest ons nog de inhoud van den Kalevala in zijn geheel te overzien. Voor alles dient hier gememoreerd te worden, dat de Finsche litteratuur steeds — dus nog — zeer sterk en fijn is in de beschrijving van onderdeelen en kleine episodes, doch het breede en synthetische mist. Dit komt ook in de Kalevala sterk uit. Een machtig geheel is het niet, wel een wonderbaarlijke aaneenvoeging van prachtige stukken.

De vier hoofdfiguren zijn : 1e. Vainamoinen, de eeuwige zanger, wiens geboorte zelfs in het scheppingsverhaal gevlochten wordt van den eersten runo. Vervolgens Ilmarinen, de groote en geweldige smid — de kunstvaardige — ten derde Lemminkainen, de reeds genoemde Finsche don Juan-figuur en ten slotte Kullervo, het ongelukskind.

Deze helden, wonende in het lichte ,,land

Väinämönen verdedigt den Sampo

der helden" — = de Kalevala — zijn in voortdurende strijd gewikkeld met de inwoners van Pohjola, het kille land der donkerte. Het is een eeuwige vijandschap tusschen de kinderen van het licht en de kinderen der duisternis. In Pohjola echter woont de maagd, die vele gegadigden naar zich toe trekt, de dochter van Louki. Zij wordt slechts aangeduid met de naam „de maagd van den hemelboog". Rond om haar spelen ettelijke tafereelen uit de Kalevala zich af, terwijl zich bovendien hier als geheimzinnig hoofdbestanddeel der zangen aan toevoegt, de mysterieuze Sampo, door Louki bewaakt.

De Sampo is voor de oude Finnen het kort begrip van de cultuur en de beschaving. Deze te veroveren gold voor de hoogste roem.

Het epos begint, na de in de aanvang genoemde inleiding, met te vertellen hoe de dochter der lucht — de geest Gods van Genesis — zich neer laat zinken op de wateren, door welke zij bevrucht wordt. Uit deze moeder der wateren worden geboren de landtongen, zeeboezems, oevers, diepten en ondiepten, en ook — Vainamoinen. Deze bezaait het land en bidt om wasdom. Allengs wordt hij beroemd door zijn zangkunst, doch vindt in Joukahainen een mededinger. Hij wordt door V. betooverd en keert hulpeloos terug naar zijn moeder. Ten einde uit V.'s betoovering te geraken, beloofde hij hem zijn zuster Aino tot vrouw. Deze is echter volstrekt niet van V. gediend, wanneer hij naar haar hand komt dingen. Zij vlucht weenend weg en verdrinkt in de stroom. V. beproeft haar terug te vinden en haalt haar aan zijn vischhaak op. Als hij de visch — niet wetende, dat deze de metamorphose van Aino is — in stukken wil snijden, ontvlucht zij hem en tevergeefs zoekt V. haar weder te vangen. Teleurgesteld begeeft hij zich, op raad van zijn moeder, naar het Noorden, om daar een ander meisje te verwerven. Joukahainen blijft echter haat koesteren tegen V. en schiet verraderlijk een pijl op hem af, als hij op reis gaat. V. stort in de zee, doch wordt door een adelaar gered en gevoerd naar het Noorderland. De Vrouwe van dat land ontvangt

hem vriendelijk en wanneer hij na eenigen tijd naar zijn vaderland terugverlangt, wil zij hem haar dochter meegeven, wanneer hij haar den Sampo smeden kan. V. belooft haar Ilmairinen den smid dit voor haar te laten doen en vertrekt. V. komt onderweg inderdaad de jonkvrouw uit het Noorderland tegen en dingt naar haar hand. Zij wil hem die geven, wanneer hij uit de spaanders van haar spinnewiel een boot timmert. V. verwondt zich hierbij echter dusdanig, dat het bloed niet te stelpen is. Een toovenaar weet hem te helpen door het woord te vinden, dat het bloed weerhoudt. Thuisgekomen, spoort hij Ilmarinen aan den Sampo te smeden waarmede hij de jonkvrouw van het Noorden voeren kan. Ilmarinen laat zich door V. overreden naar het Noorden te gaan en vervaardigt den Sampo, dien de Vrouw van het Noorden in een berg voortaan bewaart. Ilmarinen eischt nu de dochter tot belooning, doch deze beweert nog niet met hem mede te kunnen gaan.

Dan vertelt het epos ons van Lamminkainen, die zich opmaakt om de voorname jonkvrouw uit het Saariland te veroveren. Met geweld weet hij zich van Kylikki meester te maken. Deze wordt later door L. verstooten die zich nu ook naar het Noorden begeeft, om de jonkvrouw aldaar ten huwelijk te vragen. Hij krijgt verschillende opdrachten te verrichten alvorens haar toestemming te krijgen. Op een der tochten hiertoe, wordt hij verraderlijk gedood.

Lemminkainen's moeder, die den dood van haar zoon te weten komt, gaat hem zoeken en weet op roerende wijze het lichaam weer tot leven te brengen.

Later gaat Vainamoinen met Ilmarinen weer naar het Noorden voor de veel begeerde jonkvrouw. Haar moeder raadt haar dan den wijzen, doch ouden Vainamoinen te trouwen, doch zij verkiest Ilmarinen. V. keert als de versmade terug en waarschuwt, zingend, een ieder met een jongere te wedijveren naar een vrouw. Een grootsch bruiloftsfeest wordt aangericht in het Noorden, waarop echter Lemminkainen ongenood verschijnt en de vreugd dreigt te verstoren. Hij wordt echter verjaagd, doch keert later met zijn vroegere krijgsmakkers terug om zich te wreken.

In de 31ste zang wordt dan eerst van Kullervo, den rampspoedige, verhaald, die na vele noodlottigheden — o.a. het verleiden van een meisje, dat zijn eigen zuster blijkt te zijn — een eind aan zijn leven maakt. In de 37ste zang komt Ilmarinen weer naar voren, die naar het Noorden wil gaan, om een jongere zuster van zijn vroegere vrouw zich tot bruid te maken. Hij keert onverrichterzake terug en vertelt Vainamoinen, hoe het Noorderland door het bezit van den Sampo, in voortdurende welvaart verkeert. Vainamoinen stelt Ilmarinen thans voor met hem naar het Noorden te gaan, om den Sampo te gaan veroveren. Lemminkainen, die hen daarheen ziet trekken, sluit zich als derde bij hen aan. Met een boot varen zij erheen, doch stranden op den rug van een snoek. Deze wordt gedood en uit het kakebeen van de snoek maakt Vainamoinen zich een kantele. Vainamoinen bespeelt de kantele zoo prachtig, dat hemel en aarde er naar luisteren en diep geroerd worden. De drie helden, in het Noorderland gekomen, kondigen hun bedoelingen aan, doch krijgen ten antwoord, dat zij den Sampo noch goed- noch kwaadschiks zich ooit zullen kunnen verwerven. Door zijn kantele-spel weet hij echter het geheele Noordervolk te betooveren en bemachtigt hij den Sampo. De Vrouw van het Noorden zet hen echter achterna en er ontstaat een hevig gevecht op zee. Het wordt een strijd tusschen het Noorden en de Kalevala, waarbij de laatste overwint. In de strijd had Vainamoinen echter zijn kantele verloren, doch maakte voor zich een nieuwe uit berkenhout. Hiermede verwekt hij groote vreugde in het land der Kalevala.

In den laatsten runo — een der merkwaardigste en mooiste — wordt ons verteld van een meisje Marjatta — Maria — dat als maagd een zoon ter wereld brengt. Een grijsaard zal het kind doopen, doch eerst moet er door iemand over het vaderlooze kind een toekomstwoord worden uitgesproken. Vainamoinen doet dit en zegt, dat men het dooden moet. De grijsaard doopt dan het kind, en zalft hem tot koning van Karelië, waarop Vainamoinen verslagen heengaat. Hij vaart van zijn land weg in een koperen boot, tot aan de rand van de horizon, begrijpend, dat het woord van den grijsaard uit zal komen en dat niet hij meer, maar het kind alle macht voortaan zal bezitten in zijn vaderland. Zijn kantele laat hij achter aan het strand van Suomi, tot een eeuwige vreugd voor zijn volk.

En de oude Väinamoinen
Vaarde weg bij 't zeil-geklepper
In zijn boot met kop'ren boorden,
In zijn staal omzoomde vaartuig.
Naar de hooge, vreemde landen
En de lage hemelstreken.
Daar verbleef hij toen voor eeuwig
Met zijn boot, die hem erheen bracht,
Maar zijn cither liet hij achter,
Al zijn liedren, voor Suomi,
Tot de eeuw'ge vreugd zijns volks,
Dat Suomi's kinderen zingen.

Het spreekt vanzelf, dat de invloed van de Kalevala een zeer groote geweest is op het gansche denken en dichten van Finland. Schilders als Ekman en vooral Gallen Kallela putten er hun fantasieën uit en Sjöstrand, de beeldhouwer, vervaardigde zijn friesen in het Universiteitsgebouw te Helsingfors er naar. De schrijvers Larin Kijösti, Erno Leino en Juhani Aho, halen hun figuren min of meer uit de sfeer van de Kalevala. Kortom, men kan zich de Finsche kunst niet meer indenken zonder het epos. Voor den eenvoudigen leek openbaren de schilderstukken van Gallen Kallela het duidelijkst den geest van het heldendicht. Wie zijn: „Wraak-roep van Kullervo", zijn „Lemminkainen uitziende naar Vainamoinen" zijn „Kullervo trekt ten strijde" of „Verdediging van den Sampo" beschouwt, zal dieper doordringen in dien oer-sterken, woesten, en toch zoo kinderlijken geest der oude Finnen.

Maar tevens zal hij er zooveel menschelijkheid in terugvinden, dat hij zichzelf en de zijnen herkent. Want hetgeen nog maar steeds niet veel veranderen wil met den voortgang der tijden, is de ziel des menschen. En wanneer wij deze verwantschap bespeuren, vergeten wij tijd en afstand, vreemde zeden en verouderde begrippen en weten ons slechts mensch met de menschheid van voorheen.

ROLF v. RHOON

IN DE SCHAAPSKOOI

Het zangverschil te Maassluis

De vervanging van de oude psalmberijming van Datheen door de nieuwe berijming omstreeks 1775 had te Maassluis wel tot eenig gemor aanleiding gegeven, doch van een openlijken aanval tegen de invoering was het niet gekomen. Deze ging dan ook ongehinderd door.

De Kerkeraad besloot derhalve tevens voorbereidingen te treffen tot het verbeteren en verkorten van den zingtrant.

In Mei 1775 begon men dus met het houden van zangavonden in de Groote Kerk, met open deuren, vier dagen in de week, 's avonds van 7—8 uur.

Dit deed men gedurende zes weken, onverhinderd, tot genoegen van velen.

Na een toepasselijke leerrede van Ds. van Sprang op Zondag 25 Juni, om de Gemeente tot eenparig en stichtelijk zingen op te wekken, werd met het zingen naar den nieuwen trant in de godsdienstoefeningen begonnen. Dit ging zeven weken goed. Geen noemenswaardige stoornis deed zich voor.

Wel bestond er te Maassluis reeds groote verdeeldheid naar aanleiding van de verkiezing van den scheepstimmermansbaas, Leendert Steur, tot diaken. Was wellicht, bij ònbewolkten hemel, de invoering van de nieuwe zangwijze zonder incidenten verloopen, — nù kwam er een nieuw geschilpunt, dat — helaas — dankbaar werd geaccepteerd, bij, en al heel spoedig overtrof deze kwestie de vorige verreweg in belangrijkheid.

Op de werf van Steur ging men aan het „samenrotten". De scheepstimmerlieden begonnen tegenover een aantal visschers — een publiek waaraan de critiek op de nieuwe zangwijze wel besteed was! — de korte zangtrant als Paapsch, Luthersch en afgodisch af te schilderen. Een zekere Gideon van der Kraan hitste met schelden de zaak op en deed door zijn onheiligen ijver zijn voornaam nu niet bepaald eer aan!

Reeds den 27-en Juni was een schotschrift bij Ds. van Sprang en anderen onder de deur geschoven. Ook in de kerkezakjes werden onaangename opmerkingen gedeponeerd, „waarom men zich echter weinig kreunde".

Maar den 27-en Augustus schreeuwden een visscher, een kuiper en een straatwerker in de Groote Kerk des voormiddags onder den dienst tusschen de zangregels in, „blijvende zij nog blaten ná het zingen".

Iets dergelijks gebeurde er op Woensdag 30 Aug. in de Kleine Kerk; want vijf visschers, een biersteker en twee vrouwlieden op de galerij zittende, hadden den voorzanger eerst, „al bulkende en tierende, van de wijs zoeken te helpen; blijvende zij nog voortschreeuwen, nadat het Voorgezang geëindigd was". De Voorzanger hield echter manmoedig stand, maar „de Gemeinte was deerlijk ontroerd". De predikant, Kornelis van Wanen niet minder! Hij was buiten staat om te preeken en liet de Gemeente naar huis gaan. Toen 1 Sept. de „stedehouder der Baljuws van Delfland met zijn dienders" bij de hand waren, hield men zich tamelijk koest, maar later was het weer heelemaal mis. Nu eens stond er een bende kuipers en scheepstimmerlieden te schreeuwen, dan weer liep men op de galerij al stommelend en schuifelend heen en weer. Op een Vrijdag begon een oude visscher dapperlijk een vers uit het psalmboek van Datheen aan te heffen midden in de godsdienstoefening, zoodat Ds. van Sprang zijn preek moest staken. Na den dienst, bij het uitspreken van den zegen, ontstond er een geweldig geschreeuw, aangeheven door een bende visschers, lediglioopers, vrouwlieden en „de" melkboer met zijn twee jongens. Gelukkig wist de organist „door het gebruik der zwaarste orgeltoonen" de bende te overstemmen! Aan schelden en bedreigingen ondertusschen geen gebrek: „eenige scheepstimmerlieden wilden er met hun bijlen op aan".

„Den liefhebberen van den nieuwen zangtoon ontzonk echter geenszins den moed" en zoowaar, het ging een paar weken vrij aardig. De halve toonders richtten zelfs, om beter beslagen ten ijs te komen, een zangschool op. Toen de visschers echter uit zee gekomen waren, ontstond er spoedig een oploop, waarbij de opgeschoten jongens niet ontbraken — de jeugd was toen al niet veel beter dan thans! — en de zangschool werd het bestaan onmogelijk gemaakt.

22 Sept. zou Ds. Sprang voor de voor-

bereiding van het H. Avondmaal preeken, toen plotseling weer een hoop visschers, jongens en vrouwlieden, aangevoerd door Kaat Persoons, alias Kaat de Frans, de Groote Kerk instoof, schreeuwende en tierende. Ds. van Sprang ontstelde danig van het tumult en... vroeg om een glaasje water! Men dreigde, als men niet tot de lange zangwijze terugkeerde, dat men het orgel zou omver halen en de pijpen er uit breken!

De „halve toonders" zwichtten nu voor het geweld en tot Juli 1776 werd weer zonder stoornis op de oude wijze gezongen, „zonder eenige veraangenaminge", ofschoon de vooruitstrevenden zich natuurlijk slechts noode schikten. Zij dienden derhalve een verzoekschrift bij den Kerkeraad in. — de liefhebberen van den ouden stijl waren evenwel dadelijk met een contra-memorie present. De Burgemeester wilde bemiddelen en stelde den partijen, op het Raadhuis ontboden, voor, dat men nòch den korten, nòch den langen, doch een „middelmatigen zangtoon" zou bezigen. Hij wilde het verschil dus blijkbaar deelen! Zijn Salomo's-advies kon desniettemin geen genade vinden in de oogen der lange zangers. Deze conservatieve elementen liepen het Raadhuis uit, aan de saamgevloeide menigte verkondigende, dat men „den ouden zangtoon kwijt was"! De menigte stormde toen, onder aanvoering van een stoeldraaier, het Raadhuis binnen en eischte terugkeer tot den ouden zangtoon.

Men liet zich nochtans niet van de wijs brengen — in letterlijken zin! — en de lange zangtoon werd vaarwel gezegd. Maar toen kwam het dan ook van woorden tot daden!

Nadat de visschersvloot was binnengevallen en de gelederen der lange zangers dientengevolge aanmerkelijk waren versterkt, kwamen op 28 Maart eenige visschers en andere lieden bijeen ten huize van Sloot, een koekmaker, „alwaar zij werden onthaald op anijs en zoetekoek". De uitwerking daarvan was ondertusschen wonderbaarlijk! Van Iperen — aan wiens werk we deze beschrijving grootendeels te danken hebben, — veronderstelt niet zonder grond, „dat men daar behalve eten en drinken, ook geweldige maatregelen beraamde".

Ten minste: Gideon van der Kraan en Ary Woutersz. liepen des avonds met de hoeden op het hoofd, al razende door de kerk. Twee personen werden ernstig mishandeld en een tierende menigte trok langs alle huizen der „korte zingers" en bracht daar een „serenade".

Toen de stadsregeering aarzelde met flink ingrijpen, ging het natuurlijk van kwaad tot erger. Willem van der Jagt, schrijver van het boekje: „de Vredebazuin, Aansporinge tot eendrachtig Psalmgezang van de gemeente Maassluis" werd gemolesteerd en kon zijn leven slechts redden door te beloven in de kerk den ouden zingtrant aan te heffen. Hetgeen geschiedde den volgenden Zondag.

Op de volgende dagen waren de halve toonders vrijwel overgeleverd aan een tierende bende, de verdedigers van den ouden zangtrant. De organist werd deerlijk mishandeld en velen werden met den dood bedreigd. Ruiten werden allerwege ingeworpen, deuren opengerameid, meubilair vernield.

En de overheid... deed maar niets!

Zondag 31 Maart bereikte het oproer zijn hoogtepunt. 's Avonds om 6 uur trok een door van der Kraan en Woutersz. aangevoerde bende door het stadje „met ijselijk gezwets, dat men bloed moest zien, dat de Paskwilmakers en al de nieuwe zangers vermoord moesten worden". Bij verschillende korte zangers of hun familieleden werd alles kort en klein geslagen. Oude lieden werden jammerlijk afgerost, vrouwen mishandeld. Men nuttigde geen anijs met zoetekoek meer: „men deed er aan het zuipen van wijnen en fijne dranken", alle geroofd, met tal van kleinigheden o.a. uit het huis van Hendrik Valk, dien men onder verschrikkelijk getier overal heensleepte. Een zeilmaker werd bijna dood geslagen. De vrouw van een schoenmaker werd bij de haren twee straten ver langs den grond gesleurd, daarna ten bloede mishandeld, zoodat ze een maand lang krankzinnig en elf weken bedlegerig gebleven is. De voorzanger, Ouboter, werd geslagen, dat men hem voor dood hield. Te zijnen huize werd alles, zoowel binnen als buiten, afdoende vernield, zilver gestolen, kleederen verscheurd, de kasten leeggehaald en de inhoud vertrapt. De zieke vrouw van Luyendijk werd „dapper geslagen en mishandeld" en zoo voort!

Dat feest duurde tot middernacht, waarna de bende uiteen ging.

Nu werd het — eindelijk! — de Over-

heid toch te gortig. Zij besloot in te grijpen en het gerucht verspreidde zich dan ook weldra, dat er troepen in aantocht waren om den opstand te dempen. Wel sloeg velen nu de schrik om het hart, maar anderen waren door het dolle heen. „Sommigen zopen jenever met buskruit, beten de roemers in stukken, kauwden die, afgrijselijkst dreigend, dat zij de harten hunner tegenstanders ten lijve uittrekken, en, met peper en zout toebereid, opvreten zouden."

Menigeen, zegt van Iperen, zijn door alle die beroeringen hun gezondheid kwijt geraakt, of zijn door beroertens overvallen en hebben er het leven bij ingeschoten. De oudste predikant was reeds 30 Maart ten gevolge van het van streek raken door de ernstige gebeurtenissen overleden.

Het tumult was door het ingrijpen van hooger hand nu spoedig bedwongen. De raddraaiers konden meerendeels worden gevangen genomen. De ambachtsvrouwe van Maassluis had voor haar schuldige burgers gratie weten te verkrijgen. Zij waren zoo talrijk, „dat Maassluis, indien zij allen naar verdiensten in rechten vervolgd waren, ontvolkt zou worden en te gronde gaan".

Kaat de Frans, Jan van der Thuin, Gideon van der Kraan en Ary Woutersz. waren van deze algemeene amnestie evenwel uitgezonderd. De beide eersten werden voor twaalf jaar, de andere twee voor zes jaar „ten lande uitgebannen".

Het is geen hartverheffend verhaal, deze strijd om de invoering van de psalmberijming van 1773. Maar, hoe hevig misschien op sommige plaatsen de tegenstand tegen den nieuwen gezangbundel der Ned. Herv. Kerk wel mag zijn — toestanden als te Maassluis zullen gelukkig wel uitblijven! Trouwens — ook de Overheid zou tegenwoordig wel wat minder lankmoedig zijn en het niet meer tot zulke uitspattingen laten komen!

J. J. v. d. MEULEN

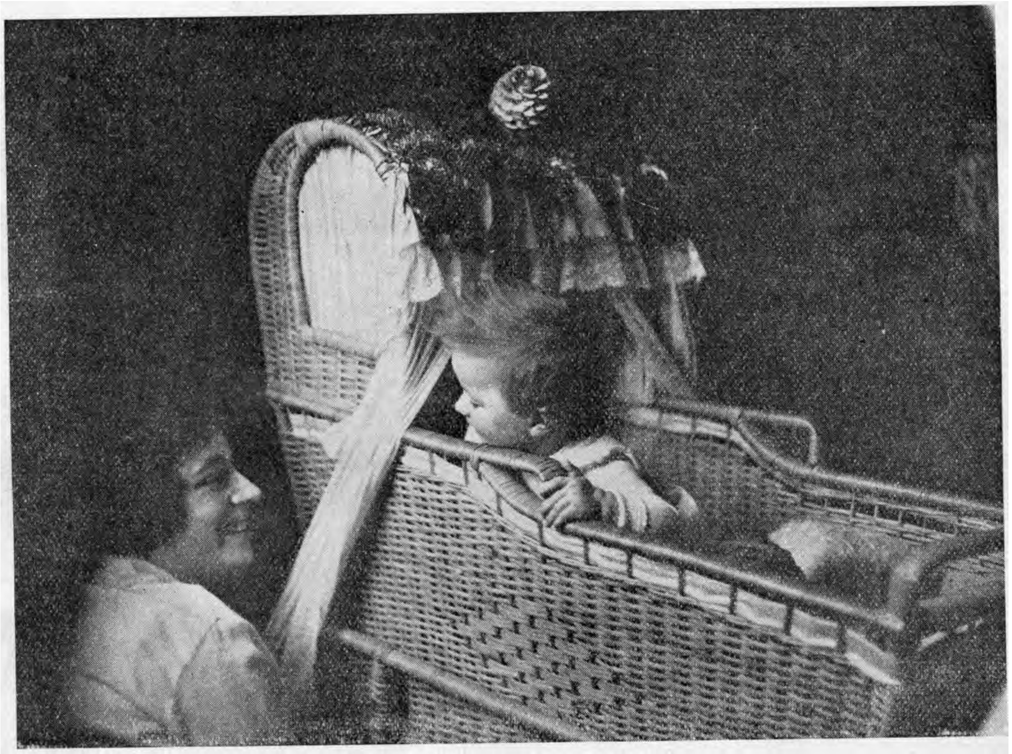

KIEKEBOE

Barentje's triumf

Op het kleine plaatsje achter het huis zit Barendje en verveelt zich.

Het is drie uur en het is erg warm ; hij mag niet op straat spelen, omdat hij op moet passen, dat zusje niet uit de box klimt. Maar het is zusje blijkbaar ook veel te warm, om zich eerst aan den rand van de box op te trekken, en zich daarna — plof ! — aan den anderen kant te laten vallen. Ze zit zoet in een hoekje en knabbelt een biscuitje.

Barendje kijkt jaloersch naar zusje. Elke middag krijgt zij een biscuitje en hij niet.

„Zusje moet er nog van groeien," zegt moeder, als hij vraagt om ook een biscuitje, „en jij bent al zoo'n groote jongen, jij groeit alleen nog maar van dikke boterhammen."

Barendje kijkt ontevreden. Hij kènt die praat van groote menschen ! Als hij 's avonds gewasschen is, en, voordat hij naar bed moet, nog even naast Vader de plaatjes in de krant mag bekijken, ziet hij altijd met bewondering naar de dikke wolken, die vader uit zijn pijp blaast. Maar als hij dan bedelt :

„Mag ik es een keertje, vader ? Eén keertje maar !" dan lacht vader, en zegt :

„Jij bent nog maar een klein jongentje, véél te klein voor een pijp !"

Ja, groote menschen praten soms maar wat.

Barendje zucht. In het tuintje loopt de dikke poes van buurvrouw. Barendje kijkt er verveeld naar. Nee, het is véèls te warm om nu met poes te spelen, denkt hij.

„Barendje !" roept moeder uit de keuken.

„Ja moe." Hij staat niet op.

„Ga 's naar de deur. Er is gebeld."

Barendje slentert naar de deur, doet open.

„Zoo Barendje! Is je moeder d'r niet?" Het is buurvrouw.

Moeder komt al uit het keukentje.

„Ja, hier ben ik al. Kom binnen mensch. Warm hè ?"

„O mensch schei uit. En ik kan d'r toch zoo slecht tegen, met altijd die hoofdpijn."

Al pratend gaan ze samen naar de kamer, waar Barendje tegen de tafel blijft hangen.

„Toe, ga naar buiten," zegt moeder. „Straks valt zusje weer uit de box."

Barendje gaat weer op de stoep zitten. Hij luistert vaag naar het gesprek daar binnen.

„En wanneer gaat Barendje nu naar school ?" informeert buurvrouw.

„Over drie weken." Moeder zucht eens. „Ja mensch, ze zijn zóó groot. Afijn, dat is weer een lastpost minder in huis."

Barendje is rechtop gaan zitten. Ja, dat is waar, hij gaat gauw naar school ! Dan is hij ook groot, net als Kees. Dan gaat hij iedere morgen met Kees mee, dan krijgt hij, net als Kees, een boekentasch, zoo'n fijne, ècht leer ! Dan leert hij schrijven, en dan gaat hij een brief schrijven, aan oom Ernest, die schipper is en af en toe eens binnen komt vallen met zijn donkerblauwe trui en zijn pet op één oor. Dan gaat hij......

„Bárend ! Let toch op zusje !" roept moeder verschrikt. Want zusje hangt over den rand van de box.

Barendje pakt haar onder de armpjes, en zet haar weer in haar hoekje.

„Stoute zus," zegt hij bestraffend. „Dat màg je niet !"

Zusje's onderlipje begint te trillen.

„Susje niet tout, Báaj'tje tout," zegt ze.

Barendje lacht toegeeflijk. Zusje is nog zoo klein. Ze weet nog niet wat ze zegt. Dat zegt moeder altijd, als zusje een leelijk woord zegt. „Verdollie", zegt ze wel eens. Dat beteekent verdorie, en dat hoort ze van buurman. Dat is een héél leelijk woord. Barendje zal het niet in zijn hoofd halen om het te zeggen......

Barendje fantaseert verder door over de school. De groote school. Niet het schooltje waar Marietje van buurvrouw op gaat, dat is een kleuterschooltje, nee, de èchte, groote school, en daar gaat hij, Barendje van Dijk, ook heen. Over drie weken...

Buurvrouw staat op.

„Ga je nu al ?" vraagt moeder, maar aan haar stem is te hooren, dat ze het heelemaal niet zoo erg vindt. Ze loopt mee naar de deur. Barendje hoort ze praten.

En dan ineens, hoort hij het goed ? Hij hoort een bekende stem bij de deur. De bromstem van oom Ernest !

Barendje vergeet zusje, en draaft naar de gang. Ja, daar stáát oom Ernest, oom Ernest met zijn blauwe trui en zijn scheeve pet.

„Zoo kever," bromt oom, en hij slaat Barendje op zijn rug.
„Dag oom," zegt die. Hij wil net over school beginnen, als moeder zegt:
„Wat kom je ineens uit de lucht vallen."
„Ja, Antje. 'k Blijf hier drie weken liggen met 't schip. Dus reken er maar vast op, dat jullie veel last van me krijgt."
„Last!" Moeder lacht. „Kom mee naar binnen Ernest. Je zult wel dorst hebben!"
Barendje loopt achter oom Ernest. Bewonderend kijkt hij op. Wat is oom Ernest groot! Zoo groot wil hij ook worden!
Hij blijft tegen ooms stoel staan. Moeder laat hem maar, en houdt zelf een oog op zusje.
„Hebt u 't niet warm oom?"
Oom Ernest davert van het lachen.
„Hoor me zoo'n kleine kikker eens aan. Warm. Vind jij het dan warm? Jongen, het vriest buiten." Hij lacht nog harder.
„Ernest, Ernest!" Moeder schudt haar hoofd. „Zeg toch niet zulke gekke dingen."
Maar Barendje zegt bij-de-hand:
„Daarom hebt u zeker die dikke trui an!"
Oom Ernest schudt heelemaal. Barendje gniffelt zoo'n beetje mee.
„Hoor me zoo'n aap eens. Hoe oud ben je al?"
„Zes jaar oom. Ik ga gauw naar school!"
„Zoo. Mooi. Kun je al lezen?"
Barendje kijkt minachtend. Hoe kan dat nu, daarvoor gaat hij toch naar school?
„Hij is toch nog niet op school," helpt moeder hem.
„O nee, dat is die andere rakker hè?" Oom Ernest kijkt naar buiten. „En, hoe is de jongste spruit, Antje, ook welvarend?"
Barendje kijkt naar ooms pet, die oom onder zijn stoel heeft gelegd. Een prachtige pet is het, met een zwart glimmend riempje er langs.
„Als ik groot ben," zegt hij, „word ik ook schipper."
„Zoo, da's braaf," vindt oom. „Kom je dan bij mij op 't schip?"
Barendje denkt even na. Dit is een zeer gewichtige vraag.
„Nee," zegt hij dan. „Ik word geen schipper van een schip! Ik word schipper van een mótorboot. Dan hoef ik lekker niks te doen, alleen maar sturen!"
Oom lacht alweer.
„Die wil d'r op zijn akkertje komen," zegt hij tegen moeder, die meelacht. „Da's nog zoo gek niet bekeken, vadertje."
Dan wordt er hard aan de bel getrokken.
„Kees," zegt moeder. „Toe, Barendje..."
Barendje is al bij de deur.
„Oom Ernest is er," zegt hij ademloos tegen Kees, die schreeuwt:
„Fijn! Hoera! Oom Ernest!" Kees kan erg hard schreeuwen, hij kan ook hard fluiten, Barendje niet, maar hij hoopt, als hij naar school gaat...
Als hij binnenkomt, staat Kees bij oom. Barendje gaat aan de andere kant staan.
„Moet je niet naar school?" vraagt oom aan Kees.
„Nee oom. D'r is vacantie. En na de vacantie ga ik naar de derde klas!"
„En dan ga ik ook naar school," zegt Barendje weer.
„Pff," blaast Kees. „Jij komt bij de juffrouw, en ik bij een meneer! En jij kan nog niet eens schrijven!"
„Nu, weet je wat!" davert oom Ernest. „Wij zullen hem wel eventjes leeren schrijven. Zijn eigen naam, wat jij jongen? Want dàt moet je toch wel kunnen! Geef es papier! En een potlood, vlug asjeblieft! Mooi! Kom eens hier. Hoe heet je ook al weer?" Plagend kijkt hij naar Barendje.
„Barendje van Dijk," zegt die.
„Zoo. Da's waar ook. Maar nou ga je naar school, nou zullen we er maar Barend van maken, hè?"
Barendje krijgt een schok van vreugde! Dat is waar ook! Dat hoort ook bij het groot-worden, bij het naar school gaan! Als hij op school is, en dus een groote jongen is, kunnen ze hem toch geen Barendje meer noemen! Dan is hij *Barend*, zonder meer! Verrukt kijkt hij op naar oom Ernest.
„Kijk nou es even hier. Kees, ga even opzij. *Jij* hoeft toch geen schrijven meer te leeren zeker? Nu, sta dan niet zoo over dat papier te hangen."
Oom zet Barendje op een stoel.
„Kijk, nu schrijf ik het. Zie je goed? Hier staat *Barend*. En dan je achternaam, hoe is die ook weer, zei je?"
„Van Dijk," zegt Barendje, terwijl hij een beetje wantrouwig naar oom Ernest kijkt. Houdt oom hem nu een beetje voor de mal?
„O ja. Van Dijk. Kijk, dat staat hier. Zie je wel? *Van Dijk*. Asjeblieft, nu kun je het zoo naschrijven, en dat doe je maar net zoolang, tot je het zelf ook kunt, zonder voorbeeld," commandeert oom Ernest.

„En laat me nou es los, jongens, 'k wil ook wel es een woordje met je moeder praten."

Barendje zakt af naar de keuken. Daar gaat hij bij het wankele tafeltje zitten, zijn voeten op de hoogste sport van de keukenstoel, en dan begint het! Wat raar is dat, hij kan het lang zoo mooi niet als oom Ernest. Zouden dat nou letters zijn, al die figuurtjes?

Zijn tongpuntje steekt uit zijn mond, terwijl hij wanstaltige letters op het papier laat dansen. Het valt niet mee, vindt Barendje. Nee, het valt lang niet mee! Eindelijk heeft hij precies nageteekend, wat oom Ernest heeft geschreven. Hij bekijkt het met één oog, net zooals buurman naar de schuur keek, toen hij die had geverfd. Hij loopt naar de kamer.

„Kijk es, oom, is het zoo goed?"

Oom houdt het papier een eindje van zich af.

„Zoo op een afstand is het heel aardig. Net als een schilderij," bromt hij, en dan lacht hij weer heel hard. Dat lachen vindt Barendje niet aardig.

„Wat staat er nou, oom?"

„Barend van Dijk," leest oom plechtig. „Laat maar es aan moeder zien."

Moeder slaat de handen ineen.

„Prachtig," zegt ze. „Wat word je al knap, Barendje."

Dat Barend*je* steekt hem weer even, maar hij denkt: Lekker, als ik naar school ga, heet ik Barend, en ben ik groot.

„Kijk es Kees. Heb ik geschreven."

„Mooi," bromt Kees.

„Och Barendje," zegt moeder, „ga even naar den bakker, en vraag een wittebroodje d'r bij. Nu oom Ernest er is..."

„Ja, en ik heb een hònger... Vooruit, groote Barend, loop maar hard."

Oom zegt al Barend, denkt Barendje, en zijn hartje zwelt van trots. Met groote stappen gaat hij de deur uit, hij probeert oom's gang na te doen, zoo'n beetje slingerend, met van die groote passen. Hij wordt toch immers Bárend!...

Wat duren drie weken verschrikkelijk lang. Barendje vraagt elke avond:

„Hoeveel dagen nog moeder?" En dan rekent moeder het hem weer precies voor.

Hij kan nu al heel mooi zijn naam schrijven, en hij doet het ook, overal op, op de krant, op de lei van Kees, op de zakjes, waar moeder boodschappen in krijgt, in de tuin, als het pas geregend heeft... overal schrijft hij: Barend van Dijk. En hij kan haast niet meer wachten tot het zoover is, dat hij naar school zal gaan, en inderdaad Barend zal zijn, inplaats van Barendje.

Hij praat er met niemand over. Immers, het is toch vanzelfsprekend, dat hij dan geen Barend*je* meer is? Dat hoort er toch bij?...

Eindelijk is het dan toch zoover. Barendje's eerste schooldag.

Hij krijgt een schoone bloes aan, en moet na het eten zijn handen nog eens wasschen van moeder.

„Maar ik ben pas gewasschen," stribbelt hij tegen.

„Kan me niets schelen, allo, naar de keuken."

Barendje zucht. Op dergelijke vervelende dingen heeft hij niet gerekend. Als dat elke morgen erbij hoort, nou! Hij maakt een veelbeteekenend gebaar met zijn elleboog.

„Ben je klaar, Barendje? Ik breng je weg."

Moeder komt gehaast de keuken in.

„Wat sta je te treuzelen. Kom Barendje."

Nee, hij is nòg niet op school. Hij is nòg, Barend*je!* Maar straks...

„Ik kan wel met Kees mee," stribbelt hij tegen. Het denkbeeld, aan moeders hand naar school gebracht te worden, lijkt hem maar matig."

„Nee, ik breng je weg," beslist moeder. „Ik wil die juffrouw wel eens spreken. En zoo'n eerste morgen..."

Ze zucht. Het zal tòch stil zijn zonder Barendje, denkt ze. En ze zal zelf naar elke bel moeten gaan, en hij zal nu geen boodschapjes meer voor haar kunnen doen...

„Waar is Kees? Kees, we gaan!"

„Gaat u maar," zegt Kees. „Ik moet Daan toch halen!"

Daan is zijn vriendje, en daar heeft hij moeder niet bij noodig.

„Dan gaan wij. Kom Barendje. Zeg vader gedag."

„Dag vader," zegt Barendje. Hij geeft vader geen zoen, daar is hij te groot voor. En straks...

Op straat geeft hij moeder geen hand. Daar is hij óók te groot voor! Zijn schooltasch, waarin niets, houdt hij stevig in z'n rechterhand.

Het is niet ver naar de school. Twee straten, dan een plantsoentje, dan weer een straat, en dan zijn ze er.

„Ziezoo," zegt moeder. „Ga nu maar mee. We moeten die groote deur in. Kijk es, ik geloof, dat de juffrouw al in de gang staat."

Barendje is niet zoo erg moedig meer. Dit is allemaal zoo vreemd, deze hooge gang met de vele deuren, en al de kapstokken. En dan die kinderen, die hem maar aankijken...

Er staan nog meer moeders in de gang, en moeder moet even wachten. Eindelijk komt ze dan toch aan de beurt.

„De moeder van Kees van Dijk, niet?" vraagt de juffrouw vriendelijk, „en komt u uw tweede spruit brengen?"

„Ja juffrouw. Toe jongen, geef de juffrouw es een handje."

Barendje doet het.

„En vertel me eens, hoe heet je?"

„Barend van Dijk," zegt Barend trots.

„Barend? Dat is een mooie naam," vindt de juffrouw. „En wordt hij ook Barend genoemd?" Vragend kijkt ze naar moeder.

„Nee, Barendje," zegt moeder haastig. „Zoo'n grootemannennaam..."

De juffrouw lacht over zijn hoofd tegen moeder.

„Barendje dus. Zal ik hem maar meenemen, juffrouw?"

De tranen springen Barendje in de oogen. Barend*je!* Hij kijkt niet meer naar moeder, hij volgt de juffrouw naar binnen, waar al meer kinderen in de banken zitten. Weg is opeens zijn blije gevoel van naar school te gaan, van gróót te zijn, zijn vreugde om den naam, dien hij zelf kan schrijven: Barend! De juffrouw heeft het niet gezegd, en moeder niet, enne... en niemand.

Hij schuift in de bank, die de juffrouw hem wijst. Er zit al een jongetje in.

„Zeg," fluistert die. „Hoe heet jij?"

„Niks," zegt Barendje nors. „Ik heet niks." Hij heeft geen zin in een opgewekt babbeltje. De teleurstelling is tè groot...

„Nu gaan we schrijven," zegt de juffrouw. Ze teekent allemaal streepjes op het bord. Barendje kijkt met wat meer belangstelling naar het bord. Schrijven!... Is dat nu schrijven? Dat van hem is veel mooier, dat oom Ernest hem geleerd heeft...

Hij steekt zijn vinger op. Dat heeft de juffrouw gezegd, wie wat vragen wil, moet zijn vinger opsteken.

„Wel, wat er is?" vraagt de juffrouw vriendelijk.

„Ik kan me eigen naam schrijven," vertelt Barendje vol trots.

„Je eigen naam?" De juffrouw komt naast zijn bank staan.

„Hoe heet je ook al weer? Er zijn zooveel nieuwe kinderen, ik kan al jullie namen niet onthouwen. Schrijf dan maar eens op, hoe je heet."

Nu komt het! Zijn hand trilt van opwinding. Hij schrijft het op, met groote, dansende letters: Barend van Dijk. De juffrouw glimlacht, maar dat ziet hij niet. Zoo'n klein parmantig jog, denkt ze, zei zijn moeder niet, dat hij Barendje genoemd werd?

Nu kijkt hij op. De juffrouw ziet de verwachting in zijn oogen.

„Prachtig," zegt ze. Ze leest langzaam:

„Barend van Dijk."

Ze kijkt hem weer aan.

„Wie heeft je dat geleerd?" vraagt ze.

„Oom Ernest," zegt Barendje. En dan, rap, als is hij bang, anders de moed te verliezen, zegt hij er achteraan:

„Oom Ernest heeft gezegd, als ik naar school ging, dan heette ik Ba*rend!*"

De juffrouw neemt het papier op. Ze doet, of ze het eens aandachtig bekijkt.

Haar mondhoeken trillen een beetje.

Dan zegt ze, terwijl ze het papier weer neerlegt:

„Nu, ik vind, dat oom Ernest wel gelijk heeft. Een jongen, die zóó mooi zijn eigen naam kan schrijven, kan geen Barend*je* meer heeten. Dien moeten we wel Barend noemen!"

En Barendje zit roerloos, rechtop, triumfantelijk! Tòch!

„Wil Barend eens even voor de klas komen?" vraagt de juffrouw. „Dan mag hij het bord voor me schoonmaken."

Barendje staat op. Fier loopt hij tusschen de rijen banken door. De zegetocht van een overwinnaar!

JOOP KOSTER

TULPEN

SCHILDERIJ VAN EDWARD BAUDREXEL

De plaats van den bijbel in ons volksleven

Laten wij beginnen met onderscheid te maken tusschen de plaats die de bijbel feitelijk heeft, en die welke de bijbel eigenlijk hebben moet in ons volksleven.

Want wij zullen het toch wel met elkander eens zijn, dat „Gods Woord" zeker dieper ingang vinden kan en moet! Er zijn (en blijven wellicht?) steeds nog en steeds weer „breede lagen" van ons volk, die vreemd staan tegenover dit wonderlijke boek, dat overigens in heel veel opzichten zichzelf tegenwoordig weer bewijst als hoogst „modern" en up to date te zijn. Heel veel leuzen en opvattingen en heel veel „oplossingen voor de crisis" zouden vandaag den dag beter doen met zich aan te sluiten aan de bijbelsche uitdrukkingswijzen dan — zooals maar al te vaak gebeurt — het te doen voorkomen alsof zij nieuw en hedendaagsch en speciaal voor dezen tijd „geinspireerd" zijn.

Maar daarmede is tevens aangewezen een dubbele beteekenis van het begrip ‚vreemd staan tegenover den bijbel". Men kan immers vreemd staan tegenover iets omdat men het *afwijst* en daarom niet kent en niet kennen wil; het is ook mogelijk dat men zich vreemd gevoelt ten aanzien van iets omdat men de uitdrukkingswijzen, de manier van zeggen de woorden *niet in het eigen denken heeft opgenomen,* doch overigens wel leeft in dezelfde sfeer en uit denzelfden geest.

Inderdaad zijn er heden ten dage duizenden, die waarachtig pogen te leven uit en naar Gods Geest en Woord en die werkelijk trachten Christus te volgen in een ootmoedige gehoorzaamheid; doch zij meenen zich te moeten onthouden van woorden, die een bijbelschen indruk maken. Terwille van de greep op de „moderne heidenen", terwille van de greep op andersdenkenden, terwille van de greep op de buitenkerkelijke intellectueelen vooral, meenen zij expres te moeten vermijden ieder woord dat een bijbelschen klank heeft. Een woord als „genade" b.v. ontwijkt men angstvallig, hoewel ieder modern mensch weet wat „gratie ontvangen" beteekent! Deze menschelijke „angst" voor het bijbelsche woord is voor den bijbel een belemmering om een grooter plaats in te nemen in die lagen der bevolking die wij dan aanduiden met „buitenkerkelijke intellectueelen", moderne heidenen enz. Terwijl daartegenover dan staat, dat het „denkend deel der natie" zeer onnadenkend allerlei uitdrukkingen bezigt die tot zóóveel misverstand aanleiding geven en vervlakking in de hand werken, dat men waarlijk wel eens de genoemde angst zou willen breken. De kernachtige, preciese omschrijvingen van het oude boek zijn vaak verre te prefereeren boven de moderne leuzen en slagzinnen, die wellicht even pakken, maar aanstonds talrijke vragen doen rijzen.

Achter deze angst voor het bijbelwoord — die door de betreffende personen natuurlijk niet als angst gewaardeerd wordt! — schuilt opzet, schuilt een bepaalde visie op de wegen waarlangs men den tegenwoordigen mensch bereiken wil, maar er schuilt óók, en waarlijk niet in de laatste plaats, achter een scherp oordeel over hen die „met en uit den bijbel geleefd" hebben: deze zouden het oude boek in discrediet hebben gebracht door de tegenstrijdigheid tusschen hun woorden en hun leven! En nu is er veel tact en wijsheid noodig om de aldus van den bijbel vervreemden weer terug te voeren tot dit boek; dit nu moet geschieden buiten de bijbel-christenen om, en... zelfs buiten den bijbel om. In dit oordeel schuilt veel waars en allen die met den bijbel leven willen, maar vooral: allen die voortdurend vanuit den bijbel citeeren en dit boek gebruiken als bewijsplaatsen-arsenaal voor hun principe's en overtuigingen, zullen goed doen, met het bedoelde oordeel sterk rekening te houden.

Doch: wordt in en door dit oordeel niet het kind met het badwater weggeworpen? Mij dunkt: als dit strenge oordeel te handhaven is, dan ligt er de schoone taak klaar om... 't beter te doen! Niet om den bijbel geheel te elimineeren en zelfs angstig te ontwijken, ja zelfs (gelijk geschied is) op openbare bijeenkomsten van te voren te verbieden over den

bijbel te spreken, maar : om den bijbel weer crediet te verschaffen door wel en zuiver en oprecht en jaloursch-makend naar den bijbel te leven ! Momenteel wijst veler ervaring erop, dat wie geestelijk leven deelachtig wil worden, en dit geestelijk leven niet stelt onder de critiek en onder de bevruchting van het Woord Gods, de kans loopt het ontwakend geestelijk leven kwijt te raken in vervlakking. Speciaal de beweging voor geestelijke en moreele herbewapening heeft in dit opzicht zeer zeker misgetast, door den bijbel weg te drukken en woorden te gaan bezigen die zóó gewild onchristelijk waren, dat er humanisme, méér dan christelijk leven, ontstaan is. Het klemmende, het pakkende, het arresteerende is eruit gegaan, omdat men uit verkeerde angst en tactiek vooral geen cliché's wilde gebruiken. Maar de bedoelde „cliché's" zouden nu juist door de voormannen, en voorvrouwen dezer beweging tot levende woorden gemaakt kunnen zijn. Maar bovendien : deze beweging is nu in dezelfde fout vervallen : ook daar treffen we een dergelijk gebruik van alreeds tot cliché's geworden staande uitdrukkingen en beeldspraken aan, dat wij kunnen spreken van een nieuwe dogmatiek, die waarlijk niet minder star en strak is dan het bijbelsche denken zou zijn !

Eerder zoude het dezen „moderne christenen" mèt de bijbelchristenen passen om dit oude boek zijn plaats te hergeven in het volksleven tegenover de tweede groep menschen, die vervreemd zijn geworden van Gods openbaringsgeschriften. Inderdaad : er zijn er — en ze zijn nog steeds te tellen bij millioenen — die volkomen heidenen genoemd moeten worden, en... dit ook willen zijn ! Daarvoor behoeven we waarlijk niet te zien naar buiten onze grenzen, waar het „moderne heidendom" zou zijn opgekomen. Gaat maar in onze groote steden de uitgestrekte volkswijken in, gaat dan eenige trappen op, bezoekt eenige gezinnen op de eerste, tweede, derde „trap" en ge hebt overtuigende bewijzen : er is een geslacht opgegroeid dat volslagen onbekend is met namen, plaatsen, feiten, en dus zeer zeker ook : met waarde, gehalte, beteekenis van den bijbel en den bijbelinhoud. Ik voeg er dadelijk aan toe : men kan deze zelfde ervaring ook opdoen door de villawijken in te gaan, in de statige „salons" te komen en door bij de gezeten middenstand te komen. Ook in de „upper ten" wordt a-bijbelsch gedacht ; en zeer velen dergenen, die onze kantoren van particulier of gemeente- of provinciaal of staatsbedrijf vullen, zijn mèt hun gezinnen weggeslagen van ieder bijbelsch besef. Het kan daar gebeuren dat men allerlei geestelijke uitdrukkingen door elkaar heen hoort gebruiken, zonder dat er achter schuilt ook zelfs maar de kennis waar deze termen hun oorsprong hebben ! Het accent en het onderwerp verschillen natuurlijk hemelsch breed, maar... overigens is de conversatie op „drie hoog achter" en in een villa ergens in een villa-park gelijk in gespeendheid aan kennis van den bijbel. De vraag zelfs of dat boek nog een plaats bekleedt in hun leven en denken, is absurd. De saecularisatie is dusdanig voortgeschreden, dat het ontstellende gebrek aan elementaire kennis van ook maar eenvoudige waarheden en bijbelsche, moreele waarden, ons zelfs de mogelijkheid tot een afkeurend oordeel ontneemt. Immers : een kind dat niet weet, staat toch niet schuldig ? Ik zeg niet dat deze moderne heidenen kinderen zijn : integendeel, maar het element der vergelijking, dat opgaat, is : het niet-weten. Wij mogen desnoods erkennen, dat deze menschen allen een zeer verwrongen vorm van geestelijk en moreel denken hebben of kennen ; maar zonder meer dit afkeuren, gaat niet, want hier is een kloof van zoodanige breedte en diepte dat er alleen gevraagd mag worden : wat is hier nog te doen ?

Ook al zijn de woorden en begrippen die ik noemen ga, ontleend aan verschillend gedachten-klimaat, ik stel ze naast elkaar, zoo maar, om aan te duiden de verwereldlijking van het denken van millioenen : kapitalisme, uitbuiting, dividend, clearing, opium, gezond verstand, enz. enz.

„Vreemd staan tegenover den bijbel"... maar is dat alleen te vinden in de twee tot nu toe aangegeven bevolkingsgroepen ? Dus : zouden alleen de „moderne christenen" (onder modern hier dus niet bedoeld : vrijzinnig !) en de „moderne heidenen" hun bijbel niet meer of nog niet of nooit weer lezen ? Of... zouden we het niet ook vinden daar waar dit boek dagelijks geopend wordt na de voorafgaande plechtige verklaring : we zullen lezen ?

Natuurlijk krijgt het woord „vreemd staan tegenover" een ietwat anderen klank,

een eenigszins anderen inhoud! Ja zelfs: tweeërlei klank: het kan zijn: vreemd in den zin van „op eerbiedigen afstand" en in den zin van „wat moeten we er mee doen"? *Eerbiedig* en *onwennig* zijn twee verschillende zaken; en deze beide zaken treffen we aan, in de bijbel-getrouwe huizen en onder bijbel-vaste menschen.

Eerbiedig: maar dan zóó dat men nauwelijks erover durft door te denken, en daardoor den indruk wekt van onnadenkend, klakkeloos, bijbelsche woorden en begrippen over te nemen en te gebruiken; onwennig: zóó dat men, in moeilijkheden gerakend, nauwelijks het waagt om de bijbelsche werkelijkheid nu zóó toe te passen op zichzelf en op het eigen geval;... Eerbiedig: en men heeft zelfs een andere stem bij het lezen uit dit boek en men heeft er bepaalde plechtige gebaren bij, en men sluit het, en... gaat dan weer aan het werk, en... durft dat boek niet te brengen bij de spade op het land, en bij de pen op het kantoor, en bij de rekeningen die betaald moeten worden, en bij de moeilijkheden in de familie; dán... wel dán gebruikt men het gezond verstand, dan hoopt men op Gods leiding zóómaar in het algemeen, doch: de bijbel gebruiken als wóórd van God thans gesproken, geldig in iedere huidige concrete situatie... neen, dát niet!

Deze practische houding heeft in de laatste jaren een sterke theologische fundeering gekregen door 'n theologie, die den bijbel maakt tot een dergelijke metaphysische grootheid, dat men van daaruit geen algemeene lijnen, laat staan concrete gegevens kan trekken. Men spreekt daar wel veel en druk over de „concrete situatie", maar argumenteert tegelijk met klem van redenen, dat iedere poging om vanuit den bijbel concrete aanwijzigingen te geven voor bepaalde gevallen, een scheeftrekken, ja zelfs insubordinatie ten aanzien van den bijbel is! Men aanvaardt alleen de „verkondiging", het z.g. kérugma; men „zegt het aan" vanuit den bijbel, en overigens: wel tusschen den „wereldling" en den „christen" is practisch geen verschil. Men kan zeer vele zaken niet „wereldsch" óf „christelijk" aanvatten. De christen staat even hulpbehoevend en nooddruftig te dien aanzien als ieder ander. Hier kan alleen opgemerkt worden dat Karl Barth zelf thans één duidelijke uitzondering maakt op zijn eigen meermalen straf-verdedigde meeningen en inzichten, n.l. waar hij thans de democratie ziet en aanvaardt als meer door God gewild dan den totalitairen staatsvorm! Het leven schijnt toch ook hier sterker te zijn dan de leer.

Wat deze houding, practisch in de gezinnen, en theologisch betreft, kan er met recht gevraagd worden: of het inderdaad de bedoeling van God zou kúnnen zijn, dat Hij ons, menschen, zoo in het volslagen duister laat rondtasten? Of deze opvatting niet in flagranten strijd is met alles wat wij op grond van den bijbel omtrent God weten mogen, en in strijd is ook met het zeer vele dat wij in den bijbel lezen aangaande Gods ingrijpen in veler levens, en Gods zeer duidelijke aanwijzingen hoe te handelen. Maar vooral: of deze opvatting niet in strijd is met het wezen van Gods openbaring in Christus Jezus op... aarde! De *vleeschwording* des Woords duidt dan toch zeker op een dergelijk elementair ingaan in onzen staat, dat daaronder alles gegrepen wordt. Als de vleeschwording des Woords slechts zeer gedeeltelijk ons bestaan zou raken, dan verliest dit hart der chr. geloofsbelijdenis zijn waarde!

En wat den anderen vorm betreft: vreemd staan tegenover den bijbel op grond van onwennigheid... dit treffen we aan bij velen, die ontheologisch en ondogmatisch, een kinderlijk besef hebben: de bijbel moet op een of andere wijze zijn toe te passen, maar hoe en waar? Een kinderlijk bewustzijn van: de bijbel is de levensgids, is het goddelijke reisboek, maar: hoe moet ik het gebruiken? Zeer velen hechten zich gedurende korter of langer tijd aan eenige waarheden vast en volgen deze, met diepe blijdschap weken, soms maanden lang, totdat... te een of anderen tijd een ander bijbelgedeelte leven gaat, geldigheid krijgt met klemmende ernst, en... dan volgt er twijfel en onzekerheid, maar... er volgt dan een vernieuwd zich vastklemmen aan een ander bijbelgedeelte, dat men thans als het centrum van Gods bedoelingen waardeert en propageert. Totdat... ja, totdat men weer met een andere opvatting in aanraking komt en vlucht naar een nieuwe gemeenschap.

Bij deze menschen constateer ik een voortdurende onwennigheid tegenover den bijbel. Zij weten nooit hoe zij nu precies met dat boek moeten omgaan, en laten zich daarom, dan weer door dezen dan weer door dien leidsman, evangelist, godsdienstonderwijzer, dominee of prediker

voeren. Zij zijn als iemand die een kostbare auto gekregen heeft, maar ze kennen de werking van den motor niet, en nu scharrelen zij zoowat : om beurten wordt de benzinetank, de olieleiding, de cylinder, de carburateur gecontroleerd en gebruikt voorzoover mogelijk is, maar... tot werkelijk rustig rijden komt het niet.

Daar zijn natuurlijk nog wel andere „lagen" onder ons volk te constateeren, waarin nog weer anders de bijbel gewaardeerd en gebruikt wordt : de conventikels, de kleine groepen op de eilanden, enz. enz.

Maar het bovenstaande moge genoeg geacht worden om te beweren : de plaats die de bijbel in ons volksleven inneemt is veelszins eigenaardig. Eenerzijds heeft dit boek geen plaats ; anderzijds heeft zij een zeer bijzondere ; en... beide kunnen we niet goedkeuren.

Maar : zijn er dan ook niet nog duizenden en duizenden in ons volk die den bijbel wèl op de juiste wijze gebruiken, en die dit oude boek wèl op de juiste wijze in hun leven laten regeeren ? Natuurlijk : ze zijn er, maar... waar ligt het aan... ligt het aan den wonderlijken inhoud van het boek... ligt het aan het karakter van ons volk... maar : overwegend is toch het bijzondere, zoowel in afwijzing als in aanvaarding. Overdreven afkeer van en overdreven aanhang van dit boek : vergis ik mij veel indien ik zeg dat dát in hoofdzaak de plaats is welke de bijbel in ons volksleven inneemt ?

Dit ontslaat ons evenwel niet van den plicht om ons thans te keeren tot het tweede deel van wat ik in den aanvang schreef : de plaats die de bijbel in ons volksleven *moet hebben !*

Laat ik dadelijk voor een misverstand waarschuwen mogen : meen niet, dat deze plaats bereikt wordt b.v. door voor te laten schrijven dat er uit dit boek gelezen moet worden bij den aanvang van raads-, provinciale staten-, en tweede- en eerstekamer-vergaderingen ! Waarlijk : een dergelijke uitwendige invoering lijkt mij wel ver afliggen van de mogelijkheid den bijbel ingang te doen vinden in ons volksleven. Wie meent dat er b.v. in een gezin, dat uiteen gevallen is, al veel bereikt is, wanneer daar dagelijks de wet der tien geboden gelezen wordt, die toont duidelijk niet bekend te zijn met de hevigheid van botsingen, de heftigheid der twisten, en tenslotte ook : niet bekend te zijn met de groote zondigheid van het hart des menschen, dat zich immers de banbliksems van de wet rustig laat voorlezen en... er zich niet aan stoort ! Het voorgeschreven lezen uit den bijbel bij den aanvang van vergaderingen, reglementair zelfs vaak vastgelegd, van vereenigingen op christelijken of kerkelijken grondslag, heeft immers al zooveel kwaad gesticht, dat we dit kwaad waarlijk niet invoeren moeten in die zalen, waar onmiddellijk daarna „politiek" bedreven wordt..., óók door de voorstanders van het — bijbellezen ! — politiek, die dikwerf veraf staat van den eenvoud en directheid van het bijbelwoord.

Zal de bijbel weer zijn plaats in ons volksleven innemen, die hem toekomt als Gods geopenbaarde woord, dan zijn daarvoor andere dingen noodzakelijk ; dan moet er aan andere voorwaarden zijn en worden voldaan.

Wij kunnen wellicht het beste tot ons doel komen door uit te gaan van het laatste woord : volks-*leven*. Het groote volksleven is toch eigenlijk niet anders dan de uiterste van eenige concentrische cirkels, waarvan de binnenste is : het persoonlijke leven ; dan het huwelijksleven, vervolgens het gezins- en familie-leven ; daarna het gemeenschapsleven op werk, kantoor, vereeniging, etc. ; dan het leven in dorp, stad, provincie ; om tenslotte te komen tot de buitenste cirkel : het volksleven. Maar : dan staat tevens vast dat al deze concentrische cirkels één zelfde middelpunt hebben ! Wat het middelpunt is van het persoonlijke leven, is dat ook van het volksleven ! We dienen dus op dat middelpunt te letten en... dan zouden wij er zijn ? Zou het zoo eenvoudig wezen ?

Ik geloof inderdaad dat het zoo eenvoudig is. Ik geloof werkelijk dat, indien wij aanvangen met allen in ons persoonlijk leven aan den bijbel die plaats te geven, die hem toekomt, wij allen samen werken om den bijbel de plaats in ons volksleven te geven die hem toekomt ! De concentrische cirkels zijn als de kringen in het water van de vallende steen : het gaat van één punt uit en het straalt tot den oever !

Maar dan is dus de eerste vraag : welke plaats moet de bijbel innemen in mijn leven? Eenigen tijd geleden had ik een gesprek met iemand, die zeer op de bres stond voor den bijbel en voor de gedachte, dat

uit den bijbel gelezen zou worden bij den aanvang van openbare raadsvergaderingen en dergelijke. Toen vroeg ik, argeloos als het ware: „ja, dat zou u natuurlijk graag willen, omdat u iederen dag zelf begint met bijbellezen en u af te vragen: wat heeft dit bijbelwoord *voor vandaag* tot mij te zeggen?" En toen was het ontstellende antwoord: „ach neen, ik lees eigenlijk voor mijzelf nooit uit den bijbel!" Dat maakte me wakker, en ik vroeg nog zoo hier en daar, aan deze en gene. En.... mijn ontsteltenis nam toe: mij werd duidelijk, dat zeer vele, werkelijk christelijke menschen, trouwe kerkgangers en vooraanstaande werkers en werksters in christelijken arbeid, heel weinig „doen" aan persoonlijk bijbellezen! Een enkele zeide heel royaal: ik vind dat zoo gek, als je in je eentje uit den bijbel gaat lezen! Maar als de bijbel dan zoo weinig leeft voor ons persoonlijk, hoe kunnen wij dan verwachten dat dit boek gaat leven voor een gemeenschap? En als wij zoo weinig persoonlijk ons durven of willen of kunnen afvragen, wat een gelezen bijbelwoord voor ons voor een bepaalden dag beteekent, hoe kunnen wij dan denken dat een gelezen bijbelwoord voor een verzameling menschen iets kan gaan beteekenen? Een verzameling is toch immers een samenstelling van enkelingen? En... zooals de enkelingen zijn, zóó is toch de gemeenschap? Wanneer de bijbel in mijn persoonlijk leven geen reeele, levende werkelijkheid is, dan is dit boek dat evenmin bij mijn bijbellezen in het gezin! En als het daar niet een levende werkelijkheid is, dan is dat evenmin het geval als ik 's avonds op een vergadering kom.

Ik kreeg een paar dagen geleden in handen het boekje „Schuilen bij God"; dit bevat een onder verschillende hoofdstukken bijeengebrachte verzameling van uittreksels uit de psalmberijming. En de ondertitel is: roepstem aan het geheele Nederlandsche volk, in het oorlogsjaar 1939. Prachtig. Evenwel: als dit boekje wordt doorgegeven van den een aan den ander en... ieder vindt het mooi en velen zeggen: ja, dat is het maar, dat Godsvertrouwen van de psalmen; maar... niemand past het toe? wat dan? Dan blijft het een verzameling van teksten. Meer niet.

Ik bedoel: het gaat er waarlijk niet om dat wij weten wàt er staat of wáár het staat en het gáát er waarlijk niet meer om dat de bijbel „bekend" wordt onder ons volk en het gáát er niet meer om dat dát, wat in den bijbel staat, de eenige weg is of hoe we het verder noemen willen. Het gaat er om, dat wij wat de bijbel zegt... *doen*, dat wij den weg, dien de bijbel wijst ... *gáán!*

Welke plaats moet de bijbel innemen in ons leven? Niet meer de plaats van den „man, dien wij maar laten praten".

Niet meer de plaats van den „vriend, die mij mijn feilen toont" en dien we overigens niet gehoorzamen.

Niet de plaats van het ornament van onze maaltijden en het sluitstuk van ons dagbegin; niet de plaats van aanhangsel, dat we moeilijk kwijt kunnen; niet de plaats van arsenaal voor teksten en vindplaats van waarschuwingen voor... den ander; niet meer de plaats van schacht, voor dreigementen tegen overheerschers. Maar: de plaats van *wegwijzer*, dien wij *vólgen; rechter*, dien wij *gehóórzamen; omroeper*, dien wij *aanváárden.*

Mag ik practisch zijn en blijven: daar wordt gelezen op een vergadering: „Zwijgt voor den Heer, gij gansche aarde!" Daarna volgen het gebed en de notulen en onmiddellijk na de notulen begint het lieve leven van op- en aanmerkingen, vragen, discussies, venijnigheden, enz. Maar als men dan leest: „Zwijgt..." dan zoude het goed en noodig zijn, indien de geheele vergadering begon met dat...te...doen; begon met stil te zijn, en eerst alle gedachten die men meegebracht heeft naar de samenkomst neer te leggen voor God, en... ik ben er zeker van, dat de discussie tot de helft bekort wordt! Wat een tijdwinst, wat een energie - winst! Wat een winst aan daadwerkelijke gehoorzaamheid.

Ik weet nog als den dag van gisteren, dat eens in een reglement iets veranderd moest worden met het oog op hernieuwde koninklijke goedkeuring, en daarom werd het geheele geval voorgelezen. In één der allereerste artikelen stond, dat de Bijbel werd aanvaard als „richtsnoer voor geloof en leven". Toen waagde iemand de opmerking: „Als dat zoo is, dan hebben we eigenlijk niet eens een reglement noodig"! Zeker, alles moet met orde geschieden en daarom... een reglement! Of ... daarom... de bijbel als richtsnoer voor geloof en leven? Bij... bestuursverkiezingen, vereenigingszaken? finantieele aange-

legenheden? Ja, dan zijn we er... Ik kan u niet beschrijven de hilariteit, die na de genoemde opmerking ontstond. Men vond dat zóó vreeselijk naief en dwaas...

Zie, dan is de plaats, welke de bijbel heeft, gelijk aan die van de oude lijst aan de muur; iedereen ziet de plaat, maar niemand kijkt er meer naar; iedereen kent 'm, maar niemand interesseert het; het stof wordt er van tijd tot tijd afgenomen. Meer niet. En toen op een keer er een andere plaat hing, toen... ja, men miste de oude even, maar meer ook niet. Vele vergaderingen blijven precies eender, ook als men het bijbellezen weglaat!

Neen: de bijbel moet worden gelezen en... *gehoorzaamd.*

Ik moet dit anders zeggen: de bijbel immers heeft geen direct gezag; de bijbel heeft *„afgeleid"* gezag. De bijbel heeft gezag op grond van God, Die dezen bijbel gaf! Welnu: heeft de bijbel daarom zoo weinig een plaats in ons volksleven omdat... God zoo weinig werkelijk plaats heeft onder ons. Ik ga het meer en meer gelooven! In een overigens eigenaardig boek „De wateren werden stil" las ik dezer dagen de volgende opmerking, vlijmscherp, maar... juist: „vele christenen gelooven niet meer in God, behalve dan in christelijke comité's en in christelijke vergaderingen!" Dát is nu voor 100% juist!

En daarom zal de bijbel pas goed zijn plaats in ons volksleven terugkrijgen, zijn plaats die hem toekomt, indien we weer *meer en daadwerkelijk naar God gaan luisteren.* Indien we maar niet God aanroepen, om naar ons te luisteren, doch indien wij Gods roepstem verstaan om stil te worden voor Zijn aangezicht, stil in letterlijken zin, stil, zoodat we geen woord meer zeggen, en dan... Zijn woord hooren, Zijn woord lezen, en dan... neen, niet eindigen, niet den bijbel dichtklappen, maar... dan komt het allerbelangrijkste, dàt waar het om gaat: ons ootmoedig af gaan vragen: *Doe ik dit,* wat ik hier verneem en lees?

Hoeveel daarvan is er *in mijn leven realiteit?*

Pas ik dit *toe* in mijn dagelijkschen arbeid, in de verhoudingen tot menschen, die ik ken, ten opzichte van mijn verwanten en vrienden, en... ten opzichte van mijn vijanden?

De bijbel zal zijn plaats in ons volksleven weer terugwinnen, indien wij den bijbel gaan zien als Gods *Woord,* dat thans tot ons *gesproken* wordt, en waarop wij thans, in de concrete situatie waarin wij ons bevinden, een *antwoord* moeten geven. Want: woord vereischt ant-woord.

Het is onbeleefd iemand maar te laten praten.

Het is heel erg onbeleefd om God maar te laten praten en... als wij Hem antwoorden moeten, Hem den mond te snoeren door Zijn woord dicht te klappen!

De bijbel open, en... open laten tot wij het juiste wederwoord gevonden hebben. Een wederwoord van zeer berouwvolle, zondige menschen, die veel verkorven hebben, maar die door Gods genade en kracht, en door Gods Geest, en door Christus Jezus gemaakt kunnen worden tot *gehoorzame kinderen!*

A. A. WILDSCHUT

Die trouwe houdt

IV

Het wordt Kerstmis.

De etalage's van de winkels in de breede verkeersstraten tooien zich met een overvloed van roode en blauwe lichtjes en groene hulsttakjes: van de uitstallingen wordt in deze weken veel werk gemaakt. Er worden Kerst-inzamelingen gehouden en Kerst-tentoonstellingen geopend. Achter groote spiegelruiten liggen Kerstversieringen, Kerstcadeaux en Kerstversnaperingen opgetast en uitgestald.

Hier en daar op een drukke straathoek staat de houten driepoot met de bekende ijzeren pot in het midden, hangend aan een ketting. Een kleumende Heilssoldate stapt heen en weer er langs. Het pierement van de stadsevangelisatie draait een programma van bekende liederen, voortgerold van de eene wijk naar de andere. Rammelend schudt een ongeschoren werklooze zijn centenbak, met een scheef hoofd de gevels afturend naar een gezicht achter tullen gordijnen.

Het is koud. Een paar dagen geleden heeft het fel gesneeuwd. Daarna dooide 't een dag en het plaveisel werd hier en daar half alweer zichtbaar onder de laag grauwvuile modder, die wegspatte tusschen de dubbele wielen van zware vrachtauto's. Toen ging het vriezen, onverwacht en krachtig en nú hobbelen de menschen over harde, versteende sneeuwresten en gaan dicht langs de huizen om vlugger vooruit te komen.

De strenge vorst gaat vergezeld van een scherpen oostenwind, die de rood-geoorde hoofden diep in de opgezette jaskragen drukt. Overdag schijnt een bleek-wit winterzonnetje, dat de lichtjesrijen in de winkel-etalage's tot kleine schitterdingetjes reduceert. Maar 's avonds twinkelen millioenen sterren aan een gitzwart uitspansel; de booglampen, opgehangen boven het midden van den weg, zwaaien langzaam hun licht- en schaduwpartijen over het asfalt en de glinsterende tramrails. De trottoirlantaarns lijken een bijverlichting naast de overdadige illuminatie, die door ijverige neringdoenden kosteloos geboden wordt aan ieder, die voorbij gaat.

Vooral in de avonduren is het nu druk op straat, ondanks de kou. Nu de winkels langer geopend mogen blijven, ziet men Vaders, Moeders en kinderen sámen hun inkoopen doen voor den Kerstboom. Ieder heeft pakjes te dragen, ieder heeft haast.

Op den laatsten Zaterdag voor de feestdagen bereikt de drukte haar hoogtepunt. Kerstmis valt dit jaar op Maandag en Dinsdag en dat stelt de verplichting, van allerlei ruimschoots voorzien te zijn.

Jan heeft het druk gehad, dien morgen en middag. Niet omdat de Kerstdagen in de zaak extra arbeid noodzakelijk maken, maar de baas is nog altijd ziek en zoo goed als alles komt nu voor zijn rekening. De knechts moesten worden uitbetaald, er diende met de boeken en de correspondentie wat te worden ingehaald, de reiziger heeft een uur op kantoor doorgebracht en den jongen van zijn eigen werk gehouden. Drie offertes moesten nog gemaakt worden en daarvoor had ie eerst Verbraek nog moeten bezoeken.

Nu is hij op weg naar huis, blij, drie volle dagen achtereen vrij te hebben. De levendige drukte in de stad prikkelt zijn aandacht. De vermoeidheid van den langen ochtend glijdt van hem af en opgewekt stapt hij voort, hier en daar een oogenblik stil staande om een etalage te bewonderen.

Thuis zit Vader achter zijn bureau, Moeder heeft verstelwerk voor zich en Marie bergt de afwasch van het middagmaal in de kast. Een rustige Zaterdagmiddagstemming hangt in de beide kamers.

Voor de tuindeuren staat de hooge Kerstboom in zijn volle glorie, juist als elk jaar. De groote bak, die hem op het lage tafeltje overeind houdt is handig en sierlijk gemaskeerd met een gekleurde doek. Allerlei glinsterende sterren en ballen weerkaatsen duizendvoudig het licht van de schemerlamp. Guirlandes van fijn zilverdraad slingeren zich van tak tot tak; kleurige kaarsen staan parmantig rechtop, wachtend op de hand, die hun vriendelijke, kleine lichtjes zal ontsteken. Morgen.

Jan valt in Vader's gemakkelijke stoel bij de haard. Het gevoel van vermoeidheid keert terug.

„Hè hè, is me dát werken!"

„Is 't koud buiten?"

„Gaat nog al. Als je er eenmaal door

bent is 't wel lekker."

Hij zoekt naar een weekillustratie en bekijkt zonder interesse de foto's. Even later staat zijn maal op tafel en eet hij.

„Hoe is 't met Verbraek?"

Vader komt kalm uit de andere kamer, een pijp in de linkerhand.

„'t Zelfde hè?"

„De dokter is nog al optimistisch. De menschen hebben zich in de voorgaande weken nog al bezorgd gemaakt. Nu schijnen ze weer goede verwachtingen te hebben."

„Longontsteking is 'n leelijk ding als je zoo oud bent", zegt Moeder.

„Zóó oud is ie toch nog niet, wèl?"

„Ongeveer van mijn leeftijd," antwoordt Vader, „'n dikke vijftig, denk ik."

„Hij ziet er maar beroerd uit."

„Wat 'n wonder, niet?"

Vader trekt zijn jas aan en komt weer binnen.

„Ik ga nog even de stad in, Moeder", zegt hij. „Voor 't eten ben ik wel weer terug."

Jan heeft zijn bord leeg, dankt en staat op. Een beetje doelloos loopt hij de kamers rond. Eigenlijk zou ie nu weer naar boven moeten; zien dat ie nog wat van z'n leswerk af maakte. Inplaats daarvan schuift hij het deksel van 't harmoniumklavier naar achter en trekt het bankje wat naar zich toe. In het kastje terzij liggen liederbundels en andere muziek. Hij bladert lusteloos in een boek.

„Ik begrijp niet", zegt Moeder, zonder haar werk te onderbreken, „dat jij nooit lust hebt, iets te zingen. We doen 't allemaal hier èn graag. Alleen jij niet. Er is toch niets prettiger, dan jezelf te begeleiden? Heb je daar nooit es behoefte aan?"

„Och nee, dat kan ik immers toch niet? U weet, hoe moeilijk spelen en zingen tegelijk is. En dan..."

„Je zou het kunnen probeeren. Het geeft zoo'n bevrediging, weet je."

Hij speelt eenige liederen, doch kan zich ditmaal moeilijk concentreeren.

„Om je de waarheid te zeggen, vind ik, dat je 't den laatsten tijd minder goed doet", meent Moeder. „Net alsof je je aandacht er niet meer zoo bij hebt. Hoe komt dat toch?"

„Weet ik niet hoor!" Hij doet quasi onverschillig.

„De ééne keer ben je meer in de stemming dan de andere keer. Dat is nu eenmaal zoo."

Hij voelt er niet veel voor, over dit onderwerp met Moeder te spreken. Nu ze toevallig beiden alleen in de kamer zijn, schijnt Moeder een poging te willen doen, hem aan het praten te krijgen. Nee, daar moet ie niets van hebben. Hij zoekt een excuus om weg te komen.

„Kom, ik zal es in 't bad gaan. Vanavond komt er misschien weer niet van."

Met iets van opluchting sluit hij de kamerdeur achter zich.

Op Kerstavond branden alle lichtjes van den grooten boom in de huiskamer. Jan moet het eene Kerstlied na het andere spelen, de anderen zingen. Er hangt iets blij's in de kamer. Iets feestelijks.

„We hebben ook reden om blij te zijn", zegt Moeder als Marie er een opmerking over maakt. „De dag, waarop de Heer geboren werd is een keerpunt in de geschiedenis der wereld."

Je kunt het Moeder aanzien, dat die blijdschap haar vervult. Vanmorgen al, toen ze na 't ontbijt het Kerstevangelie voorlas leek 't, of er iets van die blijdschap in haar stem doorklonk.

Er wordt veel gezongen bij de Stromans, maar vooral op een feestdag als vandaag klinken de liederen opgewekt.

De zussen stáán er op, dat de oude bekenden worden herhaald, maar Jan zoekt liever in een nieuwe verzameling. Daar zijn de eenvoudige kinderverzen van Thierry en de opgewekte gedichten van Nellie van Kol. En natuurlijk blijven de oude bewerkingen van Bach altijd in eere.

„Denk eraan, rustig en kalm zingen hoor", waarschuwt Jan. „Bach moet je altijd wat langzamer nemen dan moderne dingen."

De stemmen om hem beginnen het lied, herhalen het en zetten even later een ander in. Zoo verglijdt de tijd ongemerkt en als Moeder opmerkt, dat men nu wel eens pauzeeren mag, verbaast het de zangers, dat 't alweer zoo laat is.

Terwijl Moeder de witbesuikerde tullband aansnijdt kijkt Dirk naar haar bewegingen.

„Vrede op aarde..." zegt hij halfluid.

„En overal oorlog," vervolgt Jan.

„Ja", antwoordt Moeder, „het geboortefeest van den Vredevorst wordt gevierd in een wereld van onvrede, egoïsme en machtsmisbruik. Maar wij persoonlijk kun-

nen tóch deel hebben aan den vrede, waarvan de engelen gesproken hebben tot de herders bij de kudde."

Ze kijkt naar haar kinderen, zooals ze nu rond de tafel zitten.

Jan's gezicht is effen; niets verraadt, dat Moeders woorden zijn aandacht trekken. Zijn oogen zoeken den Kerstboom, die nu in zijn volle pracht is. Hij heeft zijn eigen gedachten. De anderen drinken en genieten van het smakelijke gebak.

„Zullen we nu samen wat lezen?", vraagt Moeder.

„Hè ja!"

Een kwartier lang blijft de aandacht onverdeeld bij het verhaal uit het Kerstboekje, dat Annie vanmiddag op Zondagsschool kreeg. Alleen Jan is er niet heelemaal bij.

Een beetje kinderachtige geschiedenis, denkt hij.

Zijn gedachten vervolgen hun loop. Moeders stem is vertrouwd en zacht en hij hoort haar spreken zonder te verstaan, wat zij zegt. Vaders oogen zijn gesloten, maar dat wil niet zeggen, dat hij zou slapen. Als er een kaarsje knettert richt hij zich op en ziet, of het geen kwaad kan.

Jan voelt zich echt behaaglijk vanavond. Op een dag als deze kan 't hier ook zoo gezellig zijn. En niemand heeft, vanmiddag noch vanavond, de intimiteit met een bezoek verstoord.

Niet, dat bezoekers niet welkom zijn! Maar ze brengen toch altijd hun eigen sfeer mee en het is wel eens prettig, geen visite te hebben.

Hij denkt aan zijn werk in de zaak. Even maar. Nee, nou dáár niet over piekeren! Hoe zou het met Verbraek zijn? Die menschen hebben ditmaal zeker geen vroolijk Kerstfeest!

Morgen weer Zondag. Misschien kan hij nog wel een paar uur aan zijn huiswerk besteden... Nee... dat zal niet gaan, in deze dagen wordt boven niet gestookt.

Dan keert zijn aandacht weer tot Moeders voorlezen.

Gelukkig, nog maar een paar bladzijden, ziet hij.

Zijn oogen rusten op Moeders gezicht en hij ziet de fijne rimpeltjes ter weerszijden van de oogen. De lippen vormen de letters. In de ronde brilleglazen weerkaatst zich het vlammetje van een kaarsje.

Vreemd, dat ie Moeder nooit zoo van dichtbij bekeken heeft... Wat 'n lief gezicht heeft ze eigenlijk. Zou ze ooit écht boos geweest zijn?

Het verhaal is uit en de kinderen beginnen erover te praten. Moeder schenkt weer eens in en Marie presenteert kleine, roze suikerkransjes.

Den volgenden morgen gaan Dirk en Jan samen naar de Jeugddienst van dominé Verkerk. Het heeft Dirk heel wat woorden gekost, Jan mee te krijgen, maar hij heeft hem toch over gehaald.

Nu, Jan moet eerlijk zeggen, dat hij er geen spijt van heeft. Zoo'n Jeugddienst is iets nieuws voor hem.

„Zoo moest het nu in de gewóne diensten ook gaan", zegt hij op den terugweg. „Geen tusschenzang, vlot collecteeren met kleine zakjes, veel vlugger zingen en een korte preek."

Thuis begint hij er uit zichzelf over.

„Maar vertel me nu eens, waarover de dominé gepreekt heeft", vraagt Moeder. „Want dat is toch het belangrijkste."

„Ja, ja, natuurlijk. Nou, waarover zou 'n dominé het op tweeden Kerstdag hebben, hè?"

„Zeker, maar weet je d'r ook iets van na te vertellen?"

„Jawel." En om te bewijzen, dat hij 't inderdaad weet, vertelt hij een en ander.

„Weet je, wat ik zoo fijn vind in de preeken van dominé Verkerk?" zegt Dirk. „Dat hij één gedachte heeft, die telkens terugkeert. Later weet je die gedachte altijd nog en dan herinner je je zoo gemakkelijk veel van wat erbij gezegd werd."

Er wordt nog wat nagepraat en koffie gedronken.

's Middags gaan Vader, Jan en Dirk een eind wandelen, en als ze thuis komen, blij, weer in de warme huiskamer te zijn, wacht Moeder met de thee. Er is geen bezoek geweest.

Maar 's avonds is de kamer weer vol. Oom Jan is er en speelt met Dirk een partij schaak. Moeder praat met twee oude nichten. De meisjes lachen over hun handwerkjes en Jan vraagt Vader bijzonderheden over een nieuw soort vloerbedekking, waarvan Verbraek een aanbieding heeft gekregen.

Weer zijn de Kerstboom-lichtjes ontstoken en wanneer de chocolademelk is rondgediend zingt men samen nog wat.

Morgen weer aan den gang, denkt Jan. Maar goed ook, drie dagen is weer eens lang genoeg. Eigenlijk voel je je 't pret-

tigst wanneer alles z'n geregelde gang gaat. Wat zou je gauw verslappen zonder de verplichtingen van een dagelijksche taak!

Rustig zijn deze drie Zondagen geweest, bepeinst hij, tusschen de koude lakens schuivend. Hú, je kunt goed merken, dat hier niet gestookt is. Ja, opvallend rustig was 't.

Toch voelt hij een onprettige bijgedachte opkomen, nu hij de voorgaande dagen overziet. 't Is nèt of hij buiten allerlei staat, waaraan de broers en zussen deel schijnen te hebben en hij niet meer. Of hij niet meer op die wijze tot hun kring behoort als vroeger. Blijkbaar wijzigen de verhoudingen zich met de jaren.

Terwijl hij daarover napiekert en zich lekker warm voelt worden, valt hij in slaap.

Wanneer hij den volgenden ochtend bij Verbraek aanbelt hoort hij de bel niet overgaan. Nog eens probeeren, denkt hij.

Ja, nu doet ze het. 't Is net alsof het geluid in de watten gepakt is. Het dienstmeisje opent de voordeur. De jongen ziet aanstonds aan haar gezicht, dat er wat bizonders aan de hand is.

„Morge Dientje."

„Morge meneer." Haar stem klinkt fluisterend. Ze ziet wit.

„'t Is erger met meneer. Vannacht heeft hij hooge koorts gehad. De dokter komt dadelijk.

„Nee, u kunt nu niet bij hem. Ik zal de sleutels wel even halen."

Hij wacht in de hall, hoort het gedempte praten in de huiskamer terzijde.

Els komt de trap af. Haar oogen zien rood en ze loopt behoedzaam. Als ze den jongen ziet staan, zegt ze:

„'t Is ineens veel erger met Pa geworden. Zondag was hij nog zoo goed maar gistermiddag kreeg hij verhooging en vannacht zijn Moe en ik voortdurend bij hem geweest. We durfden niet goed naar bed. Hij ijlde zoo..."

Er komen tranen in haar oogen.

„Als hij maar weer beter wordt!" De woorden komen er zacht en aarzelend bij haar uit. Het spreken valt haar moeilijk.

Jan kijkt haar aan. Ze veegt met haar mouw langs de oogen en doet een poging, haar aandoening te verbergen.

Zonder groeten schuift ze de gang door, de kamer in.

Een oogenblik later staat Jan weer buiten, de sleutels houdt hij nog in de hand.

Wat móet hij nu?

In het pakhuis, beneden het kantoor hebben de dingen het gewone dagelijksche verloop. De knechts praten over de dagen die voorbij gingen. Eén jaagt stof op met een langen bezem; een ander leunt tegen een hoogen stapel hout.

„Morge."

„Morge."

„De baas is veel erger."

De bezem komt in rust, het gesprek verstomt.

Jan vertelt, wat hij gehoord heeft.

Als de anderen zich in gissingen en voorspellingen verliezen begrijpt hij, nu voorloopig de leiding hier te moeten nemen.

„We moeten zien, dat we 't voorloopig hier alleen opknappen", zegt hij daarom. „Jullie hebt zeker nog wel werk?"

Eén geeft een korte opsomming. Veel is er niet, wat Jan nog niet weet.

„Goed. Ik zal de post wel nazien en de bestellingen doorgeven. We moeten maar zien, hoe 't loopt."

Boven brandt de kachel en hij gaat aan 't werk.

In den namiddag komt Els.

Terwijl hij haar de trap op hoort komen wordt hij zich bewust, dat hij haar wel verwacht heeft.

Langzaam komt ze binnen. Haar stem heeft weinig klank als ze hem groet. Jan geeft haar een stoel en vraagt, wat de dokter gezegd heeft.

„Hij ziet het nog al ernstig in, geloof ik", zegt Els. „Toch deed ie z'n best, niet te laten merken, wat hij dacht. Afwachten maar, zegt hij."

Dan, met een schuinschen blik naar de kachel als om zich te verontschuldigen, knoopt ze haar mantel los en werpt haar muts op tafel.

„Eigenlijk ben ik hier gekomen, om eens met je te praten."

„Dat kan." Jan heeft zelfs geen flauw vermoeden van wat ze zeggen wil.

„Vader zal voorloopig hier wel niet komen", begint ze, strak uit het raam turend. Ze wacht even. Dan spreekt ze snel voort.

„Hoe gaat het hier nu in de zaak? Kun jij 't alleen àf?"

„Dat denk ik wel. Ja, zie je, er zijn natuurlijk allerlei dingen, die je Vader gewoon is, zelf te doen en waarvan ik feitelijk niet veel weet. En af en toe moeten er beslissingen genomen worden. die hij

alleen nemen kan."

„Dat vermoedde ik al", zegt Els. „Van de zaken weet ik geen zier af, hoor, maar ik heb er eens over loopen nadenken. Kun jij me d'r niet iets van vertellen? Niet, dat ik nieuwsgierig ben, hoor, maarre..."

„Jawel, dat kan ik. Maar waaróm?"

„Nou, eh... 't Is misschien wel erg eigenwijs van me, maar ik zou niet graag willen, dat er wat scheef ging. Niet — ze verbetert zich haastig — dat jij 't hier niet góed zou doen hoor, maar ik kan me zoo voorstellen, dat je op 'n oogenblik niet weet, wat je besluiten moet. Tenslotte ben ik Pa's eenige dochter enne, nou, ik had gedacht, dat ik misschien helpen kon..."

Jan begrijpt het. Hij beproeft haar er een denkbeeld van te geven, hoe de zaken gewoonlijk behandeld worden; vertelt haar, waarin zijn werk bestaat en wat haar vader zich voorbehoudt.

„Er zijn natuurlijk dingen, die ik nu noodgedwongen maar voor m'n verantwoording neem, maar de wèrkelijk belangrijke durf ik toch niet aan."

„Noem er eens een paar?"

Hij doet het.

„Weet je wat," zegt hij dan, „kunnen we afspreken, dat ik het je weten laat, als ik ergens mee zit? Dan zouden we misschien samen kunnen overleggen."

„Ja, dolgraag. Zie je, ik hoopte eigenlijk al, dat je me dat zou voorstellen. Als je 't niet gedaan had, zou ik erom verzocht hebben. Moeders hoofd staat momenteel niet naar iets anders dan naar wat de ziekenkamer betreft; haar kan ik er onmogelijk mee lastig vallen."

Jan begrijpt haar gedachten nu geheel en hij voelt iets van waardeering voor haar flinkheid. Maar tegelijk is hij er van overtuigd, dat Els nog minder dan hij in staat is, te beoordeelen of te beslissen, wat in bepaalde gevallen moet gedaan worden. Hij wil haar niet voor 't hoofd stooten en zwijgt daarom.

Toch heeft hem dit gesprek een heel andere kijk op haar gegeven. Dat beseft hij eigenlijk pas goed, wanneer ze aanstonds weer weg is. Een heel lichte parfumgeur hangt nog in de kamer, hij ruikt het. Tot nu toe heeft hij Els Verbraek beschouwd als het eenige, misschien wel een beetje verwende meisje van ouders, die dol op haar zijn. De baas kon bijvoorbeeld met kennelijke trots spreken van „mijn dochter" en dat heeft Jan min of meer tegen haar ingenomen. Maar het blijkt nu toch dat ze iemand is, die haar hoofd niet verliest en die kan nádenken. Een gesprek als daareven gevoerd is, had hij eenvoudig niet voor mogelijk gehouden.

's Avonds thuis, praat Jan met Vader. Die heeft al gehoord, dat het met Verbraek weer slechter is. Vader heeft uiteraard wel eenigszins een kijk op de zaken van den kerkvoogd, want hij is een van Verbraek's afnemers. Hij kan tenminste beoordeelen, wat er óm gaat.

Met opzet zwijgt Jan over het bezoek, dat Els hem dien middag heeft gebracht. Waarom, hij zou het niet kunnen zeggen, maar 't is hem nèt alsof dat iets is, wat zij samen hebben.

Tóch flink van 'r, denkt hij.

Vader geeft hem den raad, de gewone dingen te doen zooals altijd en ervoor te zorgen, dat vooral in het pakhuis alles z'n gewonen gang blijft gaan. Verder moet hij maar probeeren, de belangrijke dingen zoo lang mogelijk te bewaren door ze uit te stellen als dat gaat. Komt tijd, komt raad, zegt hij.

Er volgen nu moeilijke dagen. Een paar maal komt Els nog op kantoor aanwippen, zonder speciaal door Jan geroepen te zijn. Dan praten ze een oogenblik over haars vaders toestand, die maar zorgwekkend blijft en over de loopende dingen, die de zaken betreffen.

Telkens heeft het meisje vragen, waarover ze blijkbaar goed heeft nagedacht voor ze bij Jan komt. Hij is meer dan eens verbaasd over haar en merkt terloops op, dat ze nauwkeurig onthoudt, wat hij haar vertelde. Hij gaat er een eer in stellen, haar zoo volledig mogelijk in te lichten en serieus alle kleine voorvallen op te sommen, ook al zijn ze van weinig of geen belang.

Zij, van haar kant, toont vertrouwen in de rustige bedaardheid van den jongeman tegenover haar achter Pa's bureau. Hij blijkt er goed in te zitten en maakt geen vergissingen. Een oogenblik is ze bang geweest, dat hij haar als een kind zou behandelen, doch daarvan is geen sprake. Ze zou willen zeggen, hoe dankbaar ze daarvoor is, hoe blij ook, dat hij haar zoo punctueel op de hoogte houdt, maar ze weet niet, hoe ze dat moet aanpakken.

Als hij haar op 'n middag haar mantel geeft en haar muts over reikt, staan ze een oogenblik tegenover elkander. Hij in de

lichtbaan, die het zonlicht door een raam naar binnen werpt.

„Je mag je wel eens scheren, zeg." Els lacht, terwijl ze het zegt.

Jan voelt aan z'n wang en kin. Hij krijgt een kleur.

„Geen tijd voor gehad, vanmorgen", zegt ie brommend. „'k Was een beetje laat."

Gek, dat ze dat nu ziet. Hij wordt er een beetje verlegen mee. 'n Katje hoor, denkt ie.

Wanneer hij straks thuis komt, gaat hij voor zijn spiegel staan en bekijkt z'n gezicht nauwkeurig. Met opvallende zorg scheert hij zich, voor hij aan het werk gaat. Geheel tegen z'n gewoonte in.

Telkens heeft hij aan Els' opmerking moeten denken. Ze schijnt hem wèl nauwkeurig op te nemen!

Het is voor het eerst, dat hij zich dat realiseert en het maakt iets nieuws in hem wakker.

Den volgenden morgen kiest hij met veel overleg de das, die hij zal aan doen en strikt hem, staande voor den spiegel, zorgvuldig. Z'n schoenen zien er ook behoorlijk uit, constateert hij. Voor hij de deur uit stapt borstelt hij in den gang zijn hoed en jaskraag.

Maar dien dag en ook de volgende verschijnt Els Verbraek niet in de zaak.

De Oudejaarsavond wordt aangevangen met een gemeenschappelijke kerkgang van alle gezinsleden. Dat is, elk jaar, zoo de gewoonte.

Dominé Visser, die vanavond den dienst leidt, wijst op de vele zegeningen, die in het afgeloopen jaar zijn ontvangen en wekt op tot dankbaarheid. Er is voor ieder reden tot dank, ook voor hen, die allerlei moeilijkheden ondervonden en wie het leed en de smart niet zijn bespaard gebleven...

Jan denkt onwillekeurig aan de Verbraeks. Zouden die ook dankbaar kunnen zijn? Hij kijkt naar hun bank, schuin recht van de hunne. Neen, er zitten vanavond andere menschen.

Vanmiddag heeft hij den baas nog even gezien. Maar met geen woord vroeg hij naar de zaken. Het roode koortshoofd op het witte kussen ziet Jan nòg voor zich terwijl de woorden van den predikant door de kerk klinken. Zou hij beter worden?

De preek is uit; men verlaat de kerk en huivert in de koude avondlucht. Vader zet zijn paraplui op want het regent. Dirk loopt naast hem en Jan hoort zijn jongensstem terwijl hijzelf voor Moeder even tasch en handschoenen vasthoudt. Dan loopt hij naast haar voort, de paraplui boven haar hoofd houdend.

„Niet zulke groote stappen, jongen; 'k ben niet meer zoo vlug ter been als jij."

Het wekt Jan uit z'n overdenkingen.

„Wij brengen onze jaren door als een gedachte."

Een echte tekst voor den Oudejaarsavond, denkt hij.

Moeder spreekt tegen hem. Ze houdt er van, na de preek op de dingen in te gaan tot degene, die naast haar loopt. Jan luistert, maar de wind noodzaakt hem tot voortdurend opletten en menig zacht gesproken woord verwaait.

Thuis is het als steeds gezellig en warm. Men drinkt thee en later op den avond warme wijn. Moeder heeft zelf taart gebakken.

Tegen twaalven leest Moeder een korte meditatie en snijdt Vader voorzichtig het dekblad van het scheurkalenderblok los. Zijn zware stem leest den tekst van den eersten Januari.

Even later beginnen de kerkklokken te luiden en de schepen in de havens voegen daar hun hooge en lage fluittonen bij. Het wordt een veelstemmig koor. Op straat komen buren naar buiten. Er worden voetzoekers en vuurpijlen afgeschoten; men kan elkander bijna niet verstaan.

Het Oude Jaar is voorbij, het Nieuwe heeft ingezet. Wat zal het brengen?

Men geeft elkander de hand en feliciteert. Moeder reikt Vader haar wang, die hij kust. Men wenscht elkander veel heil en zegen. *(Wordt vervolgd)*

P. H. MULLER

KRONIEK VAN HET BOEK

Anke Servaes, **Wie volgt.** Baarn, N.V. Hollandia Drukkerij, 1939.

Een boek, waarin de schrijfster gepoogd heeft een roman te schrijven over den arbeid van een kinderrechter in een groote stad, over de milieus der kinderen, die hij te berechten heeft en over het zieleleven dezer kinderen. Een roman is deze reeks los samengevoegde vertellingen echter zoomin naar bouw als verbeeldingskracht. Veel meer lijkt 't alsof een reeks notities tot een verhalend, deels gewoon beschrijvend geheel zijn samengevoegd. Er is veel gezond gevoel en medelijden in dit boek tot uiting gebracht, hier en daar ook valsch pathos en sentimentaliteit. Voor velen zal 't evenwel nut hebben, dit relaas te lezen omdat ze er eer dan door de lectuur van zakelijker werk door geraakt zullen worden.

A. H. Tammsaare, **Wargamäe.** Den Haag, Uitgeverij De Kern, 1939.

Mr. Anna C. v. d. Bosch en Henr. J. Roosenburg vertaalden samen de Estische boerenroman van den Estlandschen auteur A. Hansen. Het „Voorwoord" van de uitgevers vertelt, dat de te onzent nog onbekende auteur, wiens portret in het boek is opgenomen, met zijn werk een echt volksboek voor zijn landgenooten schreef en dat deze roman reeds in tal van talen is vertaald. Het boek is die vertalingen en ook die in onze Nederlandsche, zeker waard, al kennen wij de Nederlandsche boeren- en plattelandsroman ook zeer goed. Het peuterige détailwerk, waarin soms Nederlandsche boerenromanschrijvers zich verliezen en dat men b.v. kan hervinden in den laatsten, al te lijvigen roman van Herman de Man, mist de lezer hier zeer tot zijn genoegen. In het centrum van de auteursbelangstelling staat, in dezen Estischen roman, de eigenaardige boeren-psyche en nauw in relatie daarmee, de strijd om den grond.

Twee boerenfamilies wonen en strijden in elkaars onmiddellijke nabijheid; hun leven en hun strijden boeit in zijn herverbeelding door den schrijver den lezer van den aanvang af. Veel in en van dit boeren-leven is door den Hollandschen burger in 't geheel niet mee te beleven, doch de beschrijving van moeiten, verdrietelijkheden en teleurstellingen maakt alles begrijpelijk en aannemelijk. Dit verhaal is geen zonnige historie, maar ook geen tragedie; het is het relaas van een hard, moeilijk leven, van een primitief bestaan, beheerscht door ongecompliceerde driften en begeerten. Een leven zonder liefde is als kracht zonder doel, waarop 't zich kan concentreeren. Dat wordt in dit boek niet geleerd of betoogd doch getoond, bewezen.

Stuart Cloete, **Eens komt de nieuwe dag.** Den Haag, N.V. Servire, 1939.

De bekwame auteur van deze massieve roman heeft ten vorigen jare een groot en bewonderend publiek gevonden met zijn eerste werk, de historische romen „Wentelende Wielen", waarin het leven van Zuid-Afrikaansche trekboeren in een breed, grootsch opgezet episch verhaal werd beschreven. Het even volumineuse boek, dat we thans voor ons hebben, bevat opnieuw een roman uit de geschiedenis der Afrikaansche loot van den Nederlandschen stam. Met bekwaamheid, evenwichtig, rustig, zet Cloete zijn visie neer op dat materieele en geestelijke leven der Boeren, die leefden ten Noorden van de Kaapkolonie tusschen 1815 en 1836. Zijn taal heeft weinig bizonders, is zeer sober en bedoelt moer realisme dan verbeelding. Vandaar weinige en vooral geen uitgewerkte vergelijkingen, doch wel een opbouwen van 'n visueele totaal-indruk door 't teekenen van een reeks kleine, pittoreske details. Een historische roman hebben we met dit verhaal ontvangen, die herinneringen oproept aan den gulden tijd der Nederlandsche historie-roman. Hier is een boek dat geschiedenis schrijft en tegelijk een epische verbeelding is.

Jack London, **Als de natuur roept; Pi t-tah de grijze wolf; Martin Eden.** Amsterdam, N.V. De Arbeiderspers, 1939.

Drie reeds lang te onzent bekende verhalen

van den Amerikaanschen auteur worden in deze luxe-éditie opnieuw den lezer geboden in een fraaie band en typografisch goed verzorgd. Tegen den lagen prijs van *f* 1.90 voor een werk van 550 bladzijden.

M. v. d. Meer **De schatten van Medina Sidonia.** Zutfen, W. J. Thieme & Cie.

Dit is feitelijk geen roman, doch een verslag in verhaalvorm van de belevenissen van een jong Nederlandsch student, die de Spaansche burgeroorlog voor een deel heeft meegemaakt. De jongeman raakt ergens in Den Haag verliefd op een Spaansch jongmeisje en eenige maanden later, aan 't begin van een nieuw studiejaar, kan hij de lust niet bedwingen, haar naar haar geboorteland achterna te gaan. Het boekje zou het lang niet on-interessante relaas van rumoerige oorlogservaringen bevatten, indien de schrijver niet bovendien verhaalt, dat en hoe hij mediamieke begaafdheden bezit. Geef hem een brief van zijn vereerde Spaansche in handen en voor zijn „geestesoog" ontrolt zich een vreeselijk tafereel: hij neemt waar, dat 't meisje gewond wordt weggedragen, etc. etc. Geef hem een oude munt in handen en hij ziet histories, die voorvielen in den tijd toen 't geldstuk gangbaar was. 't Zal duidelijk zijn, dat zoo iemand extra genoegens wachten, wanneer hij straks in Spanje in onderaardsche gewelven terecht komt. We mogen 't plezier van den lezer niet bederven en vertellen dus de boeiende historie hier niet na. Maar we zijn wat voorzichtig met de interpretatie van de beteekenis en 't objectieve werkelijkheidsgehalte der fantasiën.

W. Laatsman, **Geuzeke-Drei.** Zwolle, La Rivière & Voorhoeve, 1939.

Een Vlaamsch verhaal van een goed vertellend auteur, die er al drie of vier van hetzelfde evangeliseerende slag op zijn naam heeft staan. Natuurlijk beteekent ook dit verhaal als roman in 't geheel niets. Natuurlijk is dit verhaal slechts toevalligerwijze „verhaal" doch bedoelt 't, in stede van te verhalen van menschenleven èn menschenlotgevallen, „de evangelische waarheden" een aannemelijke inkleeding te geven. De psychologie der figuren is dan ook ontstellend simpel en evenals de verhaalgebeurtenissen niet steeds voor nuchtere critiek vatbaar.

Rachel Field, **Een vrouw in de branding.** Haarlem, Drukkerij De Spaarnestad.
Rachel Field, **Dit alles en ook nog de hemel.** Amsterdam, N.V. U.M. Kosmos.

De inhoud van den roman, die hier met twee titels wordt aangekondigd, is wat ouderwetsch geschreven doch vormt een alleraardigst, spannend verhaal over de lotgevallen en avontuurlijke belevenissen van een jonge vrouw in Parijs. Het meisje is zijdelings betrokken bij een moord in de allerhoogste kringen. De schrijfster van den roman heeft de geschiedenis in den vorm van een pakkend verhaal bewerkt naar familie-papieren en overleveringen betreffende haar oud-tante, de hoofdfiguur in het boek. Dat in het verhaal, behalve spannende gebeurtenissen en verwikkelingen, ook een liefdesgeschiedenis voorkomt, duidelijker: daar doorheen is geweven, zal menige lezeres te meer waardeeren. Dat alles over het boek, dat zich in de beide hier genoemde Nederlandsche bewerkingen zeer goed lezen laat.

Vreemd, ja, ongeoorloofd is die tweeledige bewerking echter, waarvan de editie der Spaarnestad de kortere, de Kosmos-uitgave de langere is. De vertaler van dl. 16 der Kennemerserie heeft op een naar ons gevoelen heel ongeoorloofde wijze met 't oorspronkelijke werk gehandeld en gehaspeld. Hij liet flinke stukken en zelfs heele hoofdstukken weg — vermoedelijk, omdat zijn bewerking de voor deze reeks vastgestelde 318 bl. per deel moest omvatten en niet meer en gaf de geschiedenis een happy end daar, waar de Kosmos-editie nog lang zoover niet is, doch nog twintig bladzijden verder vertelt. Dat de Spaarnestad-editie slechts *f* 0.30 ing. en *f* 1.— gebonden kost, maakt het gesignaleerde vandalisme jegens andermans literaire werk nog niet geoorloofd en wij stellen er prijs op hier te signaleeren, hoe een vertaler-bewerker, wiens naam niet wordt genoemd èn een uitgever meenen mogen te werk te gaan. Neemt men vervolgens de zooveel fraaier maar ook veel duurder Kosmos-editie ter hand, dan kan men daarin lezen, dat de vertaler nog veel van 't oorspronkelijke werk wegliet, omdat hij van meening was, dat 't den Nederlandschen lezer niet zou interesseeren. Nog eens: zulk sjacheren is ongeoorloofd!

De vertaler van beide boeken is de heer R. Blijstra, wiens naam wij in gedachten zullen houden.

D. Logeman v. d. Willigen, **Over Finland.** Leiden, N.V. v. Sijthoff, z.j.

Zooals achtereenvolgens Japan, China, Abessynië en Spanje, zoo staat thans Finland in het brandpunt der publieke belangstelling. Men wil z'n kennis omtrent land en volk uitbreiden en de uitgevers komen aan dien begrijpelijken wensch tegemoet met publicaties, die een oriënteerend karakter bezitten. Het boekje van Mevr. Logeman-v. d. Willigen bevat een niet diepgaande maar aardig vertelde serie opstelletjes, die 't best zijn te beschouwen als een reeks notities tot 't schrijven van een uitvoeriger werk. Het werkje, dat *f* 0.90 kost, heeft een reeks illustraties.

B. Swanenburg, **Het grote dierenboek.** Zutfen, W. J. Thieme & Ci., 1939.

In zijn „Voorbericht" karakteriseert de auteur zijn werk als „een poging om op biologisch juisten grondslag dierverhalen te geven, die in staat zijn, kinderen van 7—11 jaar en mogelijk

zelfs ouder, te boeien. De dieren worden niet sprekende ten tooneele gevoerd, zooals maar al te vaak (wat is voor kinderen daar tegen? M.) de gewoonte is, evenmin zijn hun de menschelijke eigenschappen toegedicht, zonder welke het dierverhaal onmogelijk scheen (?? en Long, **Löns**, Berg, Strijbos, Vriends, Tolman e.a. dan? M.). Het dier is geteekend in zijn milieu, in zijn dagelijkschen strijd tegen zijn natuurlijke vijanden onder welke de mensch helaas maar al te vaak de eerste plaats inneemt.

(Deze beschrijvingswijze is natuurlijk allerminst nieuw en ze is, al naar de visie van den auteur, toch immer subjectief. M.). Het is ons gebleken, dat op deze wijze behandeld, het dierverhaal zelfs heel jonge kinderen vermag te boeien. (Nu, daaraan is, gelooven we, wel nooit getwijfeld. Alles hangt echter af van de vertel-*wijze!*).

De verhalen zijn heel aardig, doch wemelen van uitdrukkingen en wendingen, die door 't jonge kind stellig niet worden begrepen. Voor dat kind zijn de prachtige gekleurde illustraties (40, van A. J. van 't Hoff) 't boeiendste deel van 't boek, welks poging zeer te waardeeren valt.

Roland Nitsche, **Waar helden met reuzen strijden.** Zwolle, La Rivière & Voorhoeve.

We zullen den lezer op dit punt moeten teleurstellen: hij komt er evenmin als wij bij de lezing van deze Skandinavische reisnotities achter, waar die helden met reuzen strijden, noch ook, wie zij zijn. En wie een sensationeel boek zocht, grijpe niet naar dit werk, dat tot ondertitel heeft: „Skandinavië zooals niemand het kent", want eerlijk gezegd vertelt Dr. Van der Sleen's laatste publicatie over Zweden en Lapland evenveel of meer dan Roland Nitsche doet. Terwijl Van der Sleen's boek 't voordeel heeft van een aaneengeschakeld, goed instrueerend, goed gedocumenteerd betoog te leveren. Daarentegen springt Nitsche nog al eens van de hak op de tak, al is 't waar, dat hij (jammer genoeg, heel erg oppervlakkig) ook Noorwegen in zijn belangstelling betrekt. We hebben hier een aardig leesbaar boek voor ons met goede foto's en waarvan men af en toe wel zou wenschen, dat 't wat vlotter vertaald ware. Maar *bizonder* is dit werk in geen enkel opzicht.

Cl. Houghton, **De vreemdeling van driehoog achter.** Den Haag, Zuid-Holl. U. M. N.V.

De vreemdeling, die in dezen roman de ontastbare persoon is, neemt op een namiddag zijn intrek in een pension, dat gedreven wordt door een schraperige vrouw en waarin een kleine groep jonge en oudere mannen en vrouwen samen-wonen, wier levens op verschillende wijzen beheerscht en gestuwd worden door haat, begeerte, afgunst en leugen. De vreemdeling oefent van zijn komst af aan invloed op allen door zijn aanwezigheid 't eerst en 't meest, ook echter door de paar gesprekken die hij voert. Hij ontdekt de menschen aan zichzelf, toont hen hun ware gedaante en verkeerde levens-instelling. De een na den ander komen deze pensiongasten dan ook tot inkeer, vervolgens tot schulderkenning, daarna tot boete en berouw. Bekeering, levensvernieuwing is alzoo 't resultaat van des vreemdelings kortstondige aanwezigheid. De schrijver doet weinig moeite hem te concretiseeren; als zijn arbeid gedaan is verdwijnt hij door te vervluchtigen.

We hebben in dit boek met een ideeënroman te maken, d.w.z. met een roman tot het schrijven waarvan de ideeën van den auteur de aanleiding waren. Die ideeën gaan in de richting, die vergelijkbaar zijn met de Christelijke, zooal daarmee niet te identificeeren. De personen die in dit boek dragers en draagsters van levensbeschouwingen en -gerichtheden zijn, werden aannemelijk geteekend; ze zijn geen marionetten geworden doch levende, boeiende personen. Dat verzoent den lezer met het feit, dat niet 't leven doch een visie daarop tot dit boek inspireerde. De critiek des schrijvers is niet alleen raak en juist, doch telkens op pakkende, overtuigende en humoriseerende wijze gegeven. Dat neemt niet weg, dat 't werk toch niet geheel van opzettelijkheid vrij te pleiten is. Maar we bevelen de lectuur ervan zeer aan.

Ds. G. Bos, **Zal Bellamy ons kunnen helpen?** Baarn, N.V. Bosch & Keuning.

Libel nr. 382, waarin de Haagsche, Ned. Herv. pred. een korte samenvatting geeft van Bellamy's boeken en zijn theorieën. De samenvatting wordt gevolgd door een principieel-positief- Christelijke critiek, die ons voor Christenen oriënteerend, voor aanhangers der leer van B. echter te oppervlakkig-populair voorkomt.

Froukje Oosterbaan, **Brieven van Mevr. E. M. M. Groen v. Prinsterer-v. d. Hoop.** Bloeml., Baarn, N.V. Bosch & Keuning.

Deze bloemlezing is o.i. te beknopt en bovendien te eenzijdig. Bovendien biedt ze slechts een fragmenten-keuze en geen hééle brieven. De lezer kan uit dit boekje wel een vluchtige indruk krijgen van Mevr. Gr. v. Pr.'s vroomheid, echter ***niet*** van haar complete persoonlijkheid. Ook om een interessante zijblik te kunnen geven op het Reveil biedt 't werkje al te weinig. Libel nr. 369.

Jo Kalmijn-Spierenburg, **Zomerwind.** Baarn, N.V. Bosch & Keuning.

In Libel nr. 377 geeft deze gevoelige en bekwame schrijfster en dichteres een aantal verzen, die den lezer ontroeren door hun sentiment en hun zuivere, eenvoudige zegging. Het dichterschap van deze schrijfster, dat de eigen grenzen intuïtief kent, ontplooit zich in den loop der jaren (is dit boekje niet 't vierde bundeltje werk van haar?) tot een evenwichtig,

niet zeer diep doch heel zuiver vrouwelijk talent. Het is prettig, dat 't groote publiek haar (en anderer) werk kan vinden in boekjes waarvan de prijs geen belemmering is tot koopen.

G. Dekker, **Psalmen van Totius.** Baarn, N.V. Bosch & Keuning.

Libel nrs 379-380 bevat een bloemlezing uit de Psalm-berijmingen en -bewerkingen van den Afrikaanschen dichter Totius (du Toit). Het is een goede gedachte geweest, deze dichterlijke en heel persoonlijke Psalmen tot den Noord-Nederlandsche lezer te brengen in een keuze uit het Afrikaansche Psalmboek. Dekker oriënteert den lezer in een beknopte inleiding, waarin hij een en ander meedeelt over den dichter, over zijn werk en over 't tot stand komen van de Afrikaansche Psalmen.

Ds. K. Sietsma, **Hoe lees ik den Bijbel?** Amsterdam, Boekh. Kirchner, z.j.

De Amsterdamsche Geref. predikant schreef dit beknopte boekje van 32 bladzijden als „een woord tot allen, die God zoeken". Hij vangt zijn vertoog aan met uiteen te zetten, wat de Bijbel niet is: een verhandeling, een roman, een stichtelijk boek. Daarna zegt hij, wat het Boek wèl is om dan een korte handleiding van 6 series voor te stellen tot het lezen van den Bijbel. We hopen dat dit boekje zijn nut zal hebben voor de talloozen die over den Bijbel praten, zonder 't Boek ter hand te nemen.

Ds. J. B. Groenewegen , **Waarom zending?** 's-Gravenhage, Boekencentrum, N.V.

Handelend over Dr. H. Kraemer's boodschap aan Nederland over de Chr. Zending legt de auteur zijn lezers nog eens de vraag van 't waarom dier zending voor. Eigenlijk stelt hij vier vragen: Wat is zending? Waarom Zending? Hoe werkt de zending? en Hoe staat de zending ervoor? Elke vraag vormt de inhoud van een hoofdstuk, dat in paragrafen is verdeeld. Het werkje vormt een zeer beknopte maar zeer compacte inleiding tot de kennis der Chr. Zending en is als zoodanig tegelijk een lees- en een leerboek, dat elk kerkelijk en niet-kerkelijk Christen zou moeten lezen.

Walter Theimer, **The Penguin political dictionary.** Harmondsworth, The Penguin, Books Ltd., z.j.

Een van die zeer goedkoope, in hun soort dikwijls zoo uitnemende Engelsche publicaties, die 't weer doen betreuren, dat 't Nederl. boek zoo duur is. Voor den prijs van *f* 0.30 wordt hier in een boekje van 273 bladz. een encyclopaedie'tje geboden, dat een echt „A. B. C. of international affairs" is. Over zeer veel personen, feiten, toestanden, gebeurtenissen, landen en begrippen geeft de samensteller bizonderheden, die weliswaar niet altijd vrij zijn van Engelsche eenzijdigheid, doch die talrijke details geven, welke men te allen tijde kan naslaan, die inlichtingen verschaffen, welke te pas kunnen komen en die een meer of min juiste visie helpen vormen. Wat b.v. over Nederland gezegd wordt is zonder meer juist. 't Artikel over Hitler is zeer uitvoerig, niet streelend voor den persoon in kwestie en ook niet vrij van betreurenswaardige oorlogsstemming. Het boekje is voorzien van een serie leelijke doch zeer suggestieve kaartjes. Men vraagt zich af, of een Nederl. bewerking geen zin zou hebben. Maar zoo die weer eerst *f* 3.90 of zoo zou moeten kosten, zullen de uitgevers zich de moeite beter besparen kunnen!

Dr. V. M. E. Winters, **Staal tegen staal.** Utrecht, N.V. Het Spectrum, 1939.

De ondertitel: „De oorlogschirurgie van de oudste tijden tot heden", kon een werk betreffen van tienmaal de omvang van dit kleine, heel aardige boekje, dat met zijn beknoptheid slechts het een en ander over oorlogschirurgie in de historie kan aanstippen. Maar met 't weinige, dat 't geeft, vooral echter om de wijze, waaròp dat geboden wordt, zal de lezer verheugd zijn. Het bevat helaas geen inhoudsopgave, die we meer missen dan we 't de aanbeveling van den Generaal-Majoor zouden gedaan hebben! De plaatjes, die 't werkje bevat zijn talrijk en goed. De verteltrant van den auteur is boeiend en populair. Zoodat dit boekje een monografietje beteekent over een wetenschap, die zoogoed als geheel onbekend is. Het boekje verscheen als nr. 33 der Schijnwerper-serie.

Dr. J. H. J. Willems, **Joh. Petrus Hasebroek.** Eindhoven, N.V. „Lectutures", 1939.

Deze omvangrijke dissertatie vult een leemte in de kennis der letterkunde van de 19e eeuw en is tegelijk een welkome aanvulling van onze kennis der godsdienstige beweging in de eerste helft dier eeuw. De schrijver bepaalt zich voornamelijk tot de jaren 1830—1840, doch geeft zeer veel meer dan zijn ondertitel zou doen vermoeden. De relatie tusschen Hazebroek eenerzijds en Potgieter, Beets, Bosboom Toussaint e.a. anderzijds ontvangt een scherpe belichting, vooral in het 2e hoofdstuk van het boek. Het eerste beschrijft voornamelijk Hasebroek's Leidsche jaren, het tweede de levensperiode, doorgebracht in de Heilo'sche pastorie en 't derde, als een soort aanhangsel: de latere predikantsjaren. Van veel belang zijn de zes bijlagen waarin H.'s brieven aan Potgieter en de Gidsredactie zijn afgedrukt, waarin zijn vermoedelijk aandeel in Gidsrecensies wordt geregistreerd en waarin H.'s belezenheid wordt onderzocht. Een lijst van H.'s werken vormt een der laatste paragrafen van dit proefschrift, dat een deugdelijke stof-indeeling heeft en waarvan de wetenschappelijke penvoering groote waardeering verdient.

DE VRIEND DES HUIZES

HOOFDREDACTEUR: Ds. H. KLUIN

No. 5 MEI 1940 JAARGANG 58

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK GEZIN

SECRETARIS DER REDACTIE: P. MONS TE NEERBOSCH
UITGAVE: NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
Giro 193600 Telefoon 25050 Neerbosch bij Nijmegen

Abonnementsprijs voor Ned. en Kol. met Kinderbijvoegsel f 2.50 per half jaar; Buitenl. f 6.50 p. jaar. Zonder Kinderbijvoegsel f 2.— per halfjaar; Buitenland f 5.50 per jaar. Men verbindt zich voor een geheele jaargang. Bij ongevraagde kopij gelieve men postzegels voor event. terugzending in te sluiten. Verschijnt vóór de eerste Zondag van elke maand.

Van Maand tot Maand

De Avondmaalsviering

In de te Utrecht gehouden Ned. Herv. Predikantenvergadering kwam de Avondmaalsviering ter sprake in verband met de discussie over Liturgie. Dr. v. d. Berg te Nijeveen vroeg of de voorstanders der Liturgische beweging wel genoeg rekening hielden met de werkelijkheid van de practijk der Avondmaalsviering in onze Kerk; en met de moeilijkheden die daarin verborgen liggen. Velen willen een viering van het H. Avondmaal na iedere wekelijksche Zondagmorgen- of Zondagavonddienst. In het voetspoor van Calvijn, die dat immers ook voorstond.

Maar — aldus Dr. v. d. Berg, de kenner van de volksgebruiken — daar zijn immers vele gemeenten, waar het Avondmaalsbezoek bij een viering van vier keer of zelfs twee keeren per jaar nog zeer onvoldoende is; hetzij uit onverschilligheid of omdat men een magische vrees heeft voor het toetreden tot het „heilige".

Het bezwaar van deze spreker op de Utrechtsche vergadering mag zeker niet licht worden geschat; hoewel de voorstanders van een wekelijksche viering zullen zeggen — en terecht — dat het principe daardoor niet behoeft te worden geschokt.

Ik vergeet nooit mijn eerste Avondmaalsviering in een gemeente van de Bommelerwaard. Een Zondagmorgendienst. Een goede opkomst. Bijkans alle banken gevuld met kerkgangers. Onder die kerkgangers vele lidmaten.

In het midden de Avondmaalstafel. Wanneer ik uitnoodig, toe te treden, komen naast mij zitten een ouderling — een Fries; een godsdienstonderwijzer — ook een Fries; nog een ouderling — afkomstig uit een Betuwsch dorp, waar het Avondmaalsbezoek meer algemeen was; en een dienstbode „van het Kasteel", ook uit een andere gemeente afkomstig. Tenslotte nog een eenvoudige, niet geheel voor vol meetellend fabrieksarbeider, die op zijn witgeschuurde klompen kwam aangeloopen. Zijn komst (hij was een man uit het dorp) veroorzaakte ontroering bij mijn godsdienstonderwijzer, die bij hem en anderen zoo dikwijls tevergeefs op Avondmaalsbezoek had aangedrongen. Bij de overige kerkgangers zal de reactie wel anders geweest zijn. Vermoedelijk hebben zij zich verontwaardigd, dat de man „aan Tafel" durfde te gaan.

Zoo was het daar de gewoonte. De bewuste arbeider heb ik dan ook nooit weer aan het Avondmaal gezien. Men vertelde mij nog van één meisje, dat op aandrang van een mijner voorgangers na haar bevestiging tot lidmate ook aan het Avondmaal was geweest. Zij had in de week daarna zóóveel te lijden gehad van lastige vragen en van dreigementen met hel en oordeel van de zijde der „vromen" in de gemeente, dat het arme kind zich niet had weten te bergen en ook nooit meer de gang naar de Avondmaalstafel had gewaagd.

In de buurt van die gemeente was een ander dorp, waar zelfs de ouderlingen nooit aan het Avondmaal verschenen en waar de predikant zelf de beker wel in de hand hield maar er niet van dronk, evenmin als dat hij van het brood nam. Hij verdedigde die toestand bij gelegen-

heid als een teeken van... zeer ernstige gezindheid en van een diep inzicht in de Waarheid bij zijn gemeenteleden.

De gemeenten, waar dergelijke kerkelijke zeden heerschen, zijn in de Ned. Herv. Kerk niet zeldzaam. Het is te hopen, dat de Reorganisatie, waarnaar velen met verlangen uitzien, daarin verbetering mag brengen. Zooals het nu is, is daar van een Avondmaalsviering gelijk onze Liturgen die wenschen, geen sprake.

De gemeenschappelijke beker

Een bezwaar van geheel andere aard werd genoemd door een anoniem schrijver in het Algemeen Weekblad van 5 April l.l. Het is een tandarts, die op sympathieke wijze schreef over de wenschen die velen in onze tijd hebben met betrekking tot de inrichting van de eeredienst. Daarbij komt dan ook de Avondmaalsviering ter sprake. Aldus:

„Het laatste Avondmaal van Jezus met zijn discipelen was een huiselijke maaltijd. Men kende elkander goed; trok dagelijks met elkaar op. Ik geloof niet dat er melaatschen e.d. mee aanzaten.

Nu ons kerkelijk avondmaal. Wij kennen elkaar niet — zeker niet in de grootere gemeenten. Onderlinge gemeenschap ontbreekt maar al te vaak, om nog maar niet te spreken over onderlinge afstanden... Toch drinken we in de meeste gemeenten nog samen uit één beker. En degenen, die daar bezwaar tegen hebben, blijven weg.

Hoe zou u het vinden als uw tandarts één spoelglas voor al zijn patienten gebruikte?

Als tandarts weet ik wel eenigszins wat er in den mond rond wandelt en wat er in resteert. En ik zou niet durven zeggen, dat de kerkelijke Nederlanders betere rentmeesters over hun lichaam — althans over hun monden — zijn, dan de rest van Nederland, ook al vraagt Christus dit van hen.

En nu weet ik heel goed, en ik geloof ook, dat God almachtig is, dus zeker in staat om alle t.b.c.-bacteriën en viezigheden in monden onschadelijk te maken; zeker, God kan alles. Maar daar staat ook geschreven dat wij God niet zullen verzoeken...

De overheid doet wat zij kan om de volksgezondheid te bevorderen; onderzoek der schoolkinderen door de gemeente-artsen, consultatiebureaux etc. Er was een tijd dat het doorbreken van het Christendom meebracht vooruitgang der cultuur, verbetering van hygiënische toestanden. Dat gebeurt nog op zendingsgebieden, verweg.

Waarom moet onze vaderlandsche Kerk op dit gebied dan met de trekschuit achteraan komen? Waarom krijgt niet elk een beker aan het avondmaal, ter vermijding van mogelijke onaangename gevolgen? Onze gemeenschap in Christus is toch niet afhankelijk van het gebruik van die eene beker?

Laten we uit het verleden overnemen wat goed is (in de Regententijd ging ieder die naar 't Avondmaal ging, 't eerst goed maken met zijn naaste; gebeurt dat nog?) maar ook profiteeren van datgene wat nieuwe tijden meebrachten, Gode dankbaar voor wat Hij ons daarin bracht."

Wij voegen hieraan geen commentaar toe. Wel meenen wij, dat ook deze woorden de overweging waard zijn.

Het meisje in betrekking

Ik bedoel onze „dienstboden". Maar velen van hen willen niet graag meer zoo genoemd zijn. De oorzaak van die onwil kan liggen in hoogmoed. Of in zucht om met de mode mee te gaan, die het immers in steeds hoogere en mooiere betitelingen zoekt. Men denke aan de adressen, die we op onze brieven zetten. Terwijl we vroeger kortweg schreven: „Den Heer..." enz., moest dat later worden „Den Weledelen Heer", terwijl we elkaar tegenwoordig klakkeloos uitmaken voor „Weledelgeboren".

De getrouwde vrouw van degelijk-burgerlijken huize heette een tijdlang (het is al lang geleden) „Vrouw". De vrouw van deftiger stand werd „Juffrouw" genoemd.

In de Pastorie van Mastland lezen wij, dat de dominee bij de burgemeester op bezoek komt en dat de burgemeestersvrouw hem naar het welzijn van zijn echtgenoote vraagt, op deze wijze: „Vaart de Juffrouw wel?" Intusschen is de dominee met zichzelf in tweestrijd geweest over de titel die hij aan de burgemeestersvrouw moest geven: Haar kleeding was kennelijk door een zekere tegenspraak met zichzelf: „De muts en het gouden hoofdsieraad rijmen niet met de japon, en de snede daarvan niet met de

stof, en ik stond een oogenblik in twijfel, of ik Juffrouw zou zeggen tegen het hoofd of Mevrouw tegen het lichaam."

De schrijver van dit Van Maand tot Maand herinnert zich uit zijn jeugd, hoe de getrouwde vrouwen uit de gegoede burgerstand door de boerenvrouwen uit de naburige dorpen „Vrouwe" werden genoemd. Later werd het „Juffrouw". Nog later „Mevrouw".

Tegenwoordig laten alle getrouwde vrouwen in de groote steden zich Mevrouw noemen. Wat ik nog zoo mal niet vind. In het buitenland doet men dat al lang.

Het dienstmeisje heette in die oude tijden „de meid". Daarin lag toen niets geringschattends. Tenminste niet, wat de dagelijksche verhouding betrof tusschen dienstbode en andere leden van een gezin, waar die verhoudingen goed waren. In elk geval klonk dat woord toen heel anders, als nu.

Wel moet ik erkennen, dat de dienstbode, afgezien van lofwaardige uitzonderingen, in de gedachtenwereld der leden van het gezin m.i. een zeer ondergeschikte plaats besloeg. Het was toch tenslotte maar de „meid". Over haar arbeidsvoorwaarden, haar vrije uren en dagen, over de moeilijkheden van haar houding in het dagelijksch verkeer met de verschillende leden van het gezin, werd, naar ik meen, weinig nagedacht.

Nu heet de „meid" het „meisje". Zelf wil ze niet eens graag meer „dienstbode" heeten. Komt de slagersknecht aan de deur, dan noemt ze hem „mijnheer" en wordt door de knecht „juffrouw" genoemd. Hij moest het ook eens wagen, haar anders te betitelen, uitgenomen het geval, dat meer vriendschappelijk contact ware ontstaan.

Ook in het gezin laat het meisje zich meer gelden dan vroeger. Dat kan zeer lastig en onaangenaam zijn. Het kan alle perken te buiten gaan ; ik weet het. Maar men vrage zich af, of men als werkgever en werkgeefster daar zelf ook geen schuld aan heeft gehad. Heeft men zich de moeilijkheden, die aan de arbeid van dat „meisje" verbonden zijn — en aan haar verblijf in het huis waar ze werkt — wel goed ingedacht ?

Ik meen, dat voor een meisje, dat niet speciaal wil „doorleeren" of dat geen aanleg heeft voor een andere betrekking, het dienstbode-werk waarlijk niet valt af te keuren. Het is werk, dat de meeste meisjes wel „ligt". Komen zij in een degelijk gezin, waar een prettige geest heerscht, dan kan zoo'n omgeving de vorming van haar karakter en levensgewoonten slechts ten goede komen.

Maar dan moeten de overige leden van het gezin ook zooveel mogelijk met haar meeleven. Dan, als 't u blieft, geen vader en moeder, die hun kinderen maar alles laten zeggen tegen het meisje, omdat ze in hun oogen eigenlijk altijd nog „de meid" is. Geen heer des huizes, die zijn kwade humeur of huisvrouw, die haar booze bui, allereerst op het meisje los laat. Dat meisje is ook een mensch en het valt haar dikwijls toch al niet mee, de „vrede" te bewaren in de eigenaardige situatie, die de omgang met alle leden van het gezin voor haar meebrengt. Dat men ook aan haar vrije dagen en uren denkt, is in onze tijd gelukkig, door de nood der tijden, reeds iets vanzelfsprekends geworden.

De schuld aan weerszijden

Dat de verhouding toch niet altijd is, zoo ze zijn moest, ligt ook wel eens aan het meisje ; ik weet het. Hoe hooger loon het krijgt, des te hooger worden dikwijls de eischen, die zij aan het leven en aan haar omgeving stelt. Bij het minste dat haar niet behaagt, speelt zij op en dreigt met weggaan. Vraagt mevrouw heel vriendelijk, waar ze nu vanavond haar vrije tijd doorbrengt, dan ontvangt ze een bits antwoord. Het gaat mevrouw niets aan, waar ze haar avonden doorbrengt of waaraan ze haar geld uitgeeft.

Die vrije avonden strekken menig meisje-in-betrekking ten verderve, vooral, omdat de beschouwingen over wat toelaatbaar wordt geacht in de omgang tusschen jongens en meisjes, in onze tijd wel zeer ruim zijn geworden, om geen andere woorden te gebruiken.

Maar dit feit neemt de verantwoordelijkheid van de jonge menschen in kwestie niet weg. Gelukkig zijn ons ook tallooze voorbeelden bekend van meisjes, die naar een ander en beter gebruik van haar vrije uren trachten. Die b.v. een gezellige familiekring, waar ze die uren zouden kunnen doorbrengen, boven alles stellen. Maar van die zijde vernemen wij dan zoo dikwijls klachten, dat zoo'n

kring bijna niet te vinden schijnt. Meisjes, die uit andere streken of uit een inrichting als „Neerbosch" naar de groote steden komen, hebben het wat dat betreft, niet gemakkelijk. Organisaties als de „Union" doen hier goed werk. Daarnaast zou men een organisatie wenschen die een aantal gezinnen zocht waar men bereid was, kennis te maken met meisjes uit dorpen of andere plaatsen of uit inrichtingen als de onze, en waar men bij wederzijdsch goedvinden zoo'n meisje eens of twee keeren in de week 's avonds in de familiekring zou willen ontvangen. Stel u voor dat zoo iets eens van de kerk kon uitgaan! Het is haast te mooi om werkelijk te kunnen zijn.

De verantwoordelijkheid van „Mevrouw"

Tenslotte blijven zij, die een meisje in betrekking nemen — ook al willen we de verantwoordelijkheid van deze laatste geenszins uitschakelen en al kunnen we ons menige klacht van „werkgevers"-zijde begrijpen — bovenal verantwoordelijk voor het verblijf van het meisje bij hen. Hoe beter de geest van onderling meeleven in een gezin, des te eerder zal in de meeste gevallen een meisje zich daar thuis gevoelen. Speciaal van het meeleven van de vrouw des huizes met het dienstmeisje hangt ook zoo veel af.

Een sterk voorbeeld van gebrek daaraan lazen wij in „De Vrouwenbond" van Maart l.l. Het betreft een „Kort gesprek van vrouw tot vrouw" in de Avro uitgezonden en in genoemd blad weergegeven door een inzendster:

„Goeden morgen, luisteraars,

Een courantenbericht bracht me op het idee dit gesprek met u te houden. Een somber bericht was het. Het luidde: Dienstbode veroordeeld tot 6 maanden gevangenisstraf wegens diefstal in dienstbetrekking; en dan volgt 'n serie artikelen, waarmee een dorpswinkeltje al aardig veel op een warenhuis zou gaan lijken. Een deel van deze lijst zal ik u noemen: 5 japonnen, 5 pullovers, 22 zakdoeken, 3 zwempakken, 18 taartvorkjes en veel, veel meer. Laten we ons slechts bij deze opsomming beperken en laten we dan eens eerlijk en ernstig bedenken waar de *ware* schuldige zit.

Vanzelfsprekend is het meisje oneerlijk. Dit is niet en nooit goed te praten. Ze is jong, stal, zooals ze zelf bekende, voor haar huisgenooten, heeft dus een oneerlijke inslag en komt uit een oneerlijk milieu. Nu komt *dat* kind in betrekking, begint met een kleinigheid weg te nemen, en mevrouw, die geen huisvrouw is, merkt niets. Het leven gaat zijn gang, en in de slordige huishouding gaat dit kind ten onder. Ze steelt en steelt, niemand merkt het. „Mevrouw is lief", zei het meisje. Mevrouw mist niets, mevrouw merkt niets. Mevrouw laat alles en alles aan dit *eene* jonge en oneerlijke meisje over. Tot op een dag .... het taschje van het meisje openstaat en daarin ziet mevrouw haar eigen nagelgarnituur. Nu pas gaat mevrouw een licht op. Ze roept politie-hulp in, het meisje wordt gearresteerd, huiszoeking volgt en brengt tallooze eigendommen van mevrouw terecht. *Zes maanden gevangenisstraf*, een gebroken leven, ze heeft het verdiend, maar toch denk ik, als dit kind eens terecht gekomen was in een behoorlijk goed geordend gezin, bij een mevrouw, die zich het lot van het meisje had willen aantrekken, bij een mevrouw, die de allereerste oneerlijkheid gemerkt had, en moederlijk had gezegd: „Kind, doe dat niet, doe dat *nooit* meer, daar zal je altijd spijt van hebben." Want een mevrouw kan, als ze wil, „opvoedster" zijn! Als dit meisje een goede *leiding* had gehad! *6 maanden gevangenisstraf*, het laat me niet los.

Geachte mevrouw, ik ken u niet .... maar gaat u wel vrij uit? U heeft een gezin, een huis, japonnen, pull-overs en huisraad. Veel en veel te veel. Zooveel, dat u het niet overzien kunt. Zooveel, dat oneerlijkheid in uw huis mogelijk was, oneerlijkheid in uw meisje aanwezig en door uw huishouding, door uw slecht beleid aangewakkerd en ongelimiteerd mogelijk werd. Verleiding overal in uw huis, een jong kind, met ouders, broers en zusters, die tot oneerlijkheid aanzetten, en dan uw huis dat openstond, openstond met een overvloed van ongecontroleerde voorraden.

Een huisgezin moet een ordelijk, overzichtelijk bedrijf zijn, waar mevrouw met liefde en aandacht weten moet wat er in omgaat. Het meisje moet weten, dat mevrouw op de hoogte is van haar bezittingen, van haar huishouding. Kortom: ze moet weten, dat stelen in de ordelijke, goed georganiseerde huishouding van *haar* mevrouw onmogelijk is. Als men iemand in huis neemt, schept dat verplichtingen, vooral als het een jong kind betreft. Het feit, dat het meisje tot u in dienstbetrekking staat, verandert niets aan deze menschelijke verantwoordelijkheid van oudere tot jongere. Wij oefenen allen voortdurend invloed uit op onze omgeving, vaak onbewust. Maar die onbewustheid ontslaat ons niet van de verantwoordelijkheid voor de gevolgen. Zorgeloosheid, die niet hinderen zou, als we alleen met ons zelf te maken hadden, wordt onvergeeflijk als anderen er door geschaad worden, physiek .... of in dit geval: moreel. Zes maanden gevangenisstraf. Het meisje is oneerlijk geweest. Ze verdiende deze straf, maar u, mevrouw, gaat u wel vrijuit??

Laat deze vraag, luisteraars, ons allen aanleiding zijn om bij onszelf na te gaan, of wij weten, welke invloed wij op onze omgeving

uitoefenen en of ook *wij* kunnen zeggen dat we vrij uitgaan!

Goeden morgen, luisteraars!" —

Nogmaals: Dit is wel een zeer bizonder geval. Maar het geval van de mevrouw, die haar gang maar gaat en alles aan het jonge meisje overlaat, is niet zoo zeldzaam als men zou denken. De opmerkingen die door de schrijfster in dit verband worden gemaakt, zijn o.i. dan ook zeer juist.

H. KLUIN

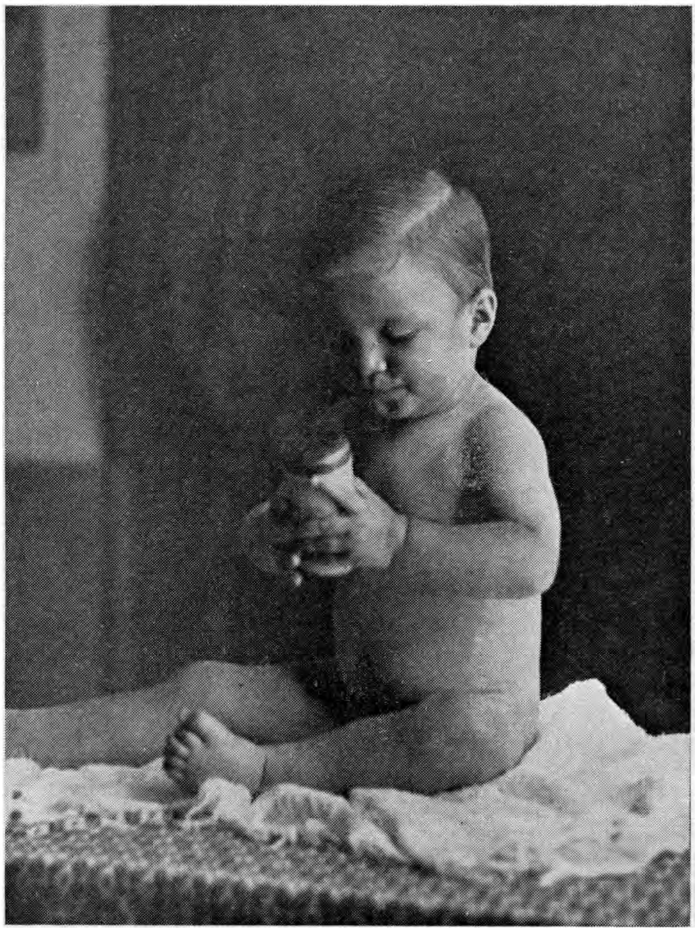

Morgen-toilet **Foto M. Miché**

Uit de jeugd van „Tante Pos"

In 1656 berichtte de Hollandsche gezant te Dantzig aan Johan de Witt, dat hij bepaalde brieven drie dagen te laat had ontvangen. Hij schreef er echter bij „de post is excusabel, alzoo de Polen hem onderweg het hoofd hebben afgehouwen".

Deze gebeurtenis roept de herinneringen op aan den tijd, dat bij den toenemenden handel met het buitenland door de stedelijke besturen van enkele groote plaatsen in Nederland postillons werden aangesteld, die te voet, per trekschuit of diligence op geregelde tijden de regeerings- en koopmansbrieven naar diverse groote steden in binnen- en buitenland moesten overbrengen. Snel ging het niet. Dit blijkt wel uit een mededeeling uit 1659 betreffende de Amsterdamsche kooplieden, die er zich over beklaagden, dat de post naar Berlijn veertien dagen onderweg was.

Amsterdam komt de eer toe het eerst een officieele postdienst te hebben ingesteld en wel in 1549, toen vier vaste boden werden aangesteld „omme der stede ofte der goede gemeente bootscappen te doen ende briefven buyten dezer stede te dragen". Spoedig werd dit getal uitgebreid en enkele jaren later waren er reeds geregelde postdiensten tusschen Amsterdam en de andere groote steden van ons land alsook met diverse plaatsen in 't buitenland.

In het midden der 17e eeuw bezat Amsterdam reeds een viertal postkantoren, die niet alleen voor de distributie van de post zorgden, maar ook de leiding hadden van de postloopers en schippersposten. Men sprak in die dagen van het Antwerpsche, het Hamburgsche, het Keulsche en het binnenlandsche kantoor. Zoo zorgde b.v. het Antwerpsche kantoor voor de verzending van de post naar de zuidelijke Nederlanden en verder naar Frankrijk, Spanje

Postbode
in de zeventiende eeuw

De postiljon in vroeger tijd

en Portugal, terwijl de zoogenaamde Duitsche post voor bijna geheel Oost-Europa zorgde.

Van Amsterdam naar Antwerpen kon een brief worden verzonden in 20 uur, naar Parijs in vier dagen, naar Spanje in 13 dagen, naar Lissabon in een maand.

Het was een groote verbetering in den postdienst, toen de postwagens in gebruik kwamen. Deze reden op vastgestelde dagen en uren. De postwagens namen behalve brieven en pakketten ook passagiers mee. De eerste postwagen, die in 1660 door Amsterdam in gebruik werd genomen was „de Haagsche post", een diligence, die een geregelden dienst van Amsterdam met 's-Gravenhage onderhield.

Een resolutie van den Raad van State in die dagen bepaalde, dat ook een postdienst tusschen Arnhem en 's-Gravenhage werd ingesteld. Wij lezen in deze resolutie „op elcke der naevolgende plaetsen in deese route worden gelecht drie peerden, te Leiden, Zwammerdam, Woerden, Utrecht, Doorn, Rhenen en Heteren, makende tsamen 24 peerden, bij elck peerdt een bequame jonghen, die brieven sullen moeten overbrengen sowel van den Haghe tot Arnhem als van Arnhem tot in den Haghe in 9½ uren".

Toen de rijdende postillons de zoogenaamde loopboden gingen vervangen, nam de snelheid bij de verzending der poststukken zeer toe. Nu schalde de posthoorn op geregelde tijden ten teeken, dat de postillon binnen kwam of vertrok. Wij vinden in de instructie van den postmeester van die dagen vermeld: „bij de aankomst en bij het henengaan van de post zal dezelve kennis geven met het blazen op den posthoorn".

De postmeester was een door het gemeentebestuur aangestelden ambtenaar, die tot taak had de brieven in ontvangst te nemen, te sorteeren, in te pakken en met de postkoets te verzenden en tevens om de inkomende poststukken te distribueeren.

In zijn instructie, die bij besluit van den gemeenteraad was vastgesteld, was hem voorgeschreven, een register bij te houden van de inkomende en uitgaande brieven. Werd de postdienst te zwaar voor den postmeester, dan kon een assistent wor-

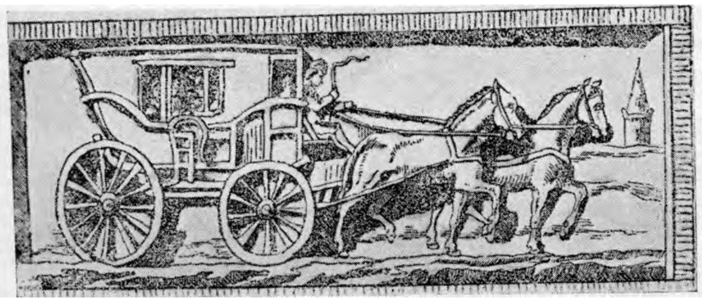

Gevelsteen van het eerste posthuis te Amsterdam

Bode met een brief in de zeventiende eeuw

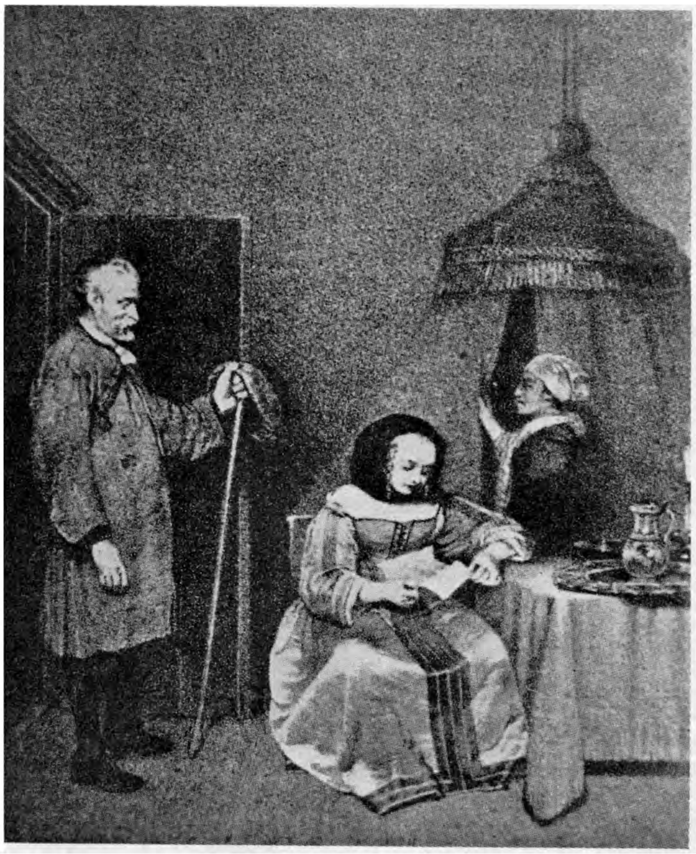

den aangesteld, maar deze persoon moest in staat zijn „de opschriften van de brieven te kunnen leesen" en evenals de postmeester zelf „onder eede belooven de brieven in alle getrouwigheyd en neerstigheyd te bestellen".

Men mocht geen hulp van vrienden inroepen, om de adressen te ontcijferen en ook niet toelaten, dat bij het openen der pakketten en brieven, die binnenkwamen, vrienden aanwezig waren „om de brieven te doorsnuffelen".

De instructie schreef aan den postmeester voor, dat hij van alle brieven die aankwamen, behoorlijk port ontving en indien de brieven „extra-ordinair groot of dik waren, daarvoor dubbelt port te eyschen, zullende hieromtrent, gelijk ook met de pacquetten, met alle discretie worden gehandeld, vooral wanneer de swaarte en dikte niet door ingesloote brieven, maar door papieren wordt veroorzaakt".

De brieven, voor 't buitenland bestemd, werden op het eind van de 18de eeuw uit de grootere plaatsen tweemaal per week verzonden en wel Dinsdags en Vrijdags, terwijl de post voor het binnenland elken morgen en wel in den regel voor 9 uur met de postkoets werd meegegeven.

Merkwaardige adressen waren soms op de brieven vermeld. Deze geven wel een beeld van de wijze van verzending op het eind van de 18de eeuw.

Een voorbeeld ervan is wel het volgende relaas : „Deze brief te bezorgen aan de sluismeester te Gouda op de Binnensluis en verder af te geven aan schipper Jan Broek, welke hem bij zijn hout moet afgeven aan de weduwe Hoogendijk, als hij met zijn hout tot Vlaardingen komt, en de vragt welke hem zal worden uitbetaald bedraagt somma f 18.62".

Nog een voorbeeld : „aan Gergje wonende agchter de wal in het Kortrozen-

Het overgeven van de post voor Engeland in vroeger tijd

daal die vrouw haar man is gebrekkig en spring op een kruk".

Vaak werden berijmde adressen aangetroffen. De briefschrijvers hadden in die dagen den tijd om dit te doen, vooral omdat het schrijven en verzenden van een brief niet het werk van iederen dag was.

Een van die berijmde adressen vindt men hier :

„Bezorgt dees brief zooals 't behoort
Aan Hendrik Hamming t' Amersfoort,
De vracht vindt men bij hem aan boord.
Is de schipper er nog niet, wil de brief ver-
[nachten
En d' aankomst van zijn schip verwachten,
En zoo zult g' uw plicht getrouw betrachten.
De naam van 't schip ben ik vergeten
En hoe de ligplaats is geheten,
Maar dit zal daar de post wel weten."

Men was blijkbaar in vroeger dagen wat inschikkelijker en verdraagzamer ten aanzien van „Tante Pos" dan in onzen tijd. Onze gemoedelijke Hollanders waren in die dagen wat minder haastig gebakerd. Een der geschiedschrijvers op het eind van de 18de eeuw toont zijn groote tevredenheid over den gang van zaken in zijn tijd. Deze verklaart ten aanzien van de posterijen in die dagen „ze zijn een der grootste gemakken in een land of republiek ; zij bevorderen de commercie en allen handel en wandel en brengen de menschelijke gemeenschap grooten onderstand en hulpe toe. Zij doen ons vriendschap onderhouden met de einden der aarde".

G. VAN ROEKEL

Avonturen met Prikkebeen

De eerste keer dat ik hem op het werk zag verschijnen, moest ik denken aan het gezellige verhaal van een zekeren mijnheer Prikkebeen.

Uit mijn kinderjaren was mij slechts vaag het portret van dezen mijnheer bijgebleven. Ik wist nauwelijks meer hoe hij er in dat verhaal uitzag. En toch, zodra ik Stevens op het werk zag komen, moest ik aan dat amusante verhaal denken. Daarom bleef Stevens de timmerman, vanaf het ogenblik dat ik hem ontmoette, Prikkebeen en niemand anders.

Hij was klein en schraal, liep ietwat voorovergebogen, wellicht het gevolg van vijftig niet al te vlot verlopen levensjaren en bezat een gezichtje dat deed denken aan een muizensnuitje. In dat gezichtje glinsterden een paar kleine oogjes. Als je ze voor 't eerst zag, leken ze vrolijk te glinsteren, doch bij nader inzien bleken ze overtogen met een droefgeestige glans.

Kwam dit wellicht door het gerucht dat voor hem uitging? Geheel onmogelijk was dit niet. Arbeiders die zijn komst vernomen hadden kwamen al vlug vertellen, dat Stevens maar een prutsertje was. Misschien voelden zij zelf hoe onbarmhartig zij in hun oordeel waren, want zij lieten er onmiddellijk op volgen: „Maar hij heeft elf kinderen en loopt al zes jaar zonder werk."

„Zes jaar zonder werk en eindelijk weer wat," zo peinsde ik, nadat deze bijzonderheden tot mij gekomen waren.

Dadelijk voelde ik enige sympathie voor het mannetje. Eindeloos lang moest hij uitgekeken hebben naar de bouw van de zes en veertig Gemeentewoningen. Zij konden hem enige maanden brood op de plank brengen. Had ik zelf niet reikhalzend uitgezien naar de goedkeuring van Gedeputeerde Staten? Deze zes en veertig woningen, waarover ik als opzichter het toezicht zou hebben, betekenden ook voor mij een garantie van acht maanden loon.

Bezield door dergelijke gedachten nam ik hem op. Nederig als een Javaan stond hij voor den aannemer Kregel. Hij droeg een broek en vest van onbestemde kleur, over een grijs boezeroen zonder das. Zijn muizensnuitje was versierd met een zwart snorretje en even zwart waren de haren op zijn polsen. Toch had hij iets belachelijks, iets onbeholpens over zich. Hij maakte niet de indruk een bijzondere kracht te zijn. Het was de vraag of hij de naam timmerman wel waard was. Die geruchten moesten toch ergens vandaan komen. Dat alles verkoelde wel enigszins mijn aanvankelijke geestdrift. Ik was toch al niet verwend met de dorpse arbeiders. Negen van de tien verstonden hun vak maar net voor de helft. Hun onbekwaamheid bezorgde mij niet alleen een hoop last, maar ook nog slecht werk.

Gelukkig begreep ik echter, dat ik Stevens niet op de geruchten die hem vergezelden en op zijn onbenullig uiterlijk mocht veroordelen. Zo goed als ieder ander had hij recht op een kans.

Daarom ergerde ik mij over de houding van den aannemer Kregel. Ik kon niet verstaan wat hij Prikkebeen opdroeg, maar uit zijn gehele houding, zijn gebaren en het geringschattende lachje dat hij mij even later toewierp begreep ik, dat Kregels verwachtingen ook niet hoog gespannen waren.

Dit werd er niet beter op, toen Prikkebeen, zo zal ik Stevens nu maar blijven noemen, struikelde over de eerste de beste steigerplank die hij passeren moest en languit in het zand terecht kwam, rondom hem heen zijn armzalig hoopje gereedschap.

Het ergste wat een bouwvakarbeider op zijn werk kon overkomen is dat hij struikelt. Het is als 't ware een demonstratie van zijn onkunde, zijn onbeholpenheid; zoals een padvinder, voor 't eerst kamperende, zijn groenzijn demonstreert door over de touwen te vallen waarmede de tentharingen in de grond bevestigd zijn.

Daarom begreep ik best, waarom Kregel zich met een minachtend schouderophalen omdraaide en wegging. Zelf wist ik niet beter te doen dan in de tegenovergestelde richting te verdwijnen. Dit verdwijnen had in ieder geval het voordeel, dat ik het zielige gezicht van het

bijeenrapen van het gereedschap ontliep.

Toch bleef ik over het mannetje peinzen. Misschien was Prikkebeen niet helemaal goed snik, misschien was hij een slechte timmerman, een prutsertje. Goed! Maar ook in dat geval bleef hij een mens, een van de duizenden kleinen, afhankelijk van het vraag en aanbodspel der overvoerde arbeidsmarkt. En juist daarom had ik een zekere voorkeur voor het mannetje dat voortaan op de arbeidslijst zou prijken.

Wat zou het hem moeilijk vallen zich bij ons te handhaven. Acht en een half uur per dag moest hij leven naast den meestal slecht gehumeurden aannemer Kregel. Hoe zou hij de dagelijkse spot kunnen verdragen van den metselaarsbaas. Dat galgenaas, dien wij Blauwbaard noemden, om zijn dag-rantsoen van vijf en dertig glazen jenever. Hoe zou hij de tergende onverschilligheid van den uitvoerder Wouter kunnen verdragen. Wouter, die niet duldde dat er een fout gemaakt werd en die altijd dreigde met ontslag. In mijn verbeelding zag ik het mannetje al de bouwladder bestijgen, om de vlieringvloeren te gaan leggen, een duizelingwekkende diepte van onbeschermde balklagen onder zich. Ik zag hem tussen het volk, in 't schaftuur, kouwend op zijn brood met margarine en goedkope kaas. Tussen die sterke, strenge kerels, zou mijn Prikkebeen zijn als een schuw vogeltje, in zijn oogjes de schrik, de ontzetting wellicht, over de weergaloze onbarmhartigheid van de mensen die zich zijn naasten noemden.

In mijn hart was er plotseling de wil hem te beschermen. Iedere poging om dat mannetje te plagen, zou ik resoluut vernietigen met alle macht waarover ik de beschikking had. Ik verwachtte veel geluk van het ogenblik waarin de schrik van de kleine oogjes zou verdwijnen, voor de milde glans van een gelukkig en tevreden mens. En toch... vermoedelijk ging het anders. Straks immers, moest ik een oordeel vellen over Prikkebeens werk. Als er iets aan mankeerde — en de verwachting was dat er iets aan zou mankeren — moest ik het hem zeggen. Kalm en waardig, als ik tenminste mijn drift zou kunnen betomen, moest ik hem dan het verkeerde van zijn werk onder het oog brengen. Als dat niet hielp — en natuurlijk hielp het niet, want ook ik kon met woorden van een slechten timmerman niet een goeie maken — zou ik zeker driftig worden, sterke woorden gebruiken en, als Wouter, dreigen met ontslag. Arme Prikkebeen! Het zou hem nog schuwer maken en nog angstiger doen kijken uit zijn muisgrijze oogjes, hem nog vaker doen struikelen over de steigerplanken, voetangels en klemmen die nu eenmaal op een groot bouwwerk onvermijdelijk schijnen te zijn.

Een zielige angst moest er dan in het mannetje gaan groeien voor het ontslag dat ik hem in het vooruitzicht zou stellen. Het ontslag, dat hem naar huis dreef met de boodschap dat het al weer zo was. Voor de zoveelste keer.

Het stemde mij verdrietig, geen hogere verwachtingen van Prikkebeen te kunnen koesteren. Helpen kon ik het niet. Prikkebeen zou zich vermoedelijk niet kunnen handhaven, niet voldoen, bedankt worden en naar huis kunnen gaan met de boodschap dat hij maar weer ging stempelen. Dit lag nu eenmaal besloten in heel zijn manier van doen. Een mens als Prikkebeen was altijd eenzaam; speelde overal den gesjochten jongen. Waar op de wereld hij ook zou komen, hij werd er bespot, ging gebukt onder de ijzeren dwang van zijn minderwaardigheidsgevoel. Een mens als Prikkebeen scheen nu eenmaal alleen geschapen te zijn voor hoon en verguizing, om te bukken voor grof geweld, om de dagen te doorleven zij aan zij, met de eeuwige angst om de lach en de smaad van anderen, om de avonden door te brengen in stil gepeins over wat het geweest had kunnen zijn indien er meer moed in hem huisde. Een man als Prikkebeen, was alleen maar goed genoeg om in slapeloze nachten, in doffe wanhoop, de vuisten te ballen en te huilen, huilen om de misère die het leven voor hem meebracht.

Blauwbaard kwam mij wat vragen en verloste mij daardoor van mijn piekeren over Prikkebeen. Nadat ik zijn vragen beantwoord had, deed hij zijn best mij te amuseren met de nieuwste anecdote. Mijn gelaat verried hem dat ik van zijn onsmakelijk verhaal niet gediend was. Daarom liet hij mij weer spoedig met rust.

Zo lang ik kon ontliep ik Prikkebeen. Tersluiks informeerde ik bij Kregel hoe

het met den nieuweling ging. Kregel bromde iets terug dat niet te verstaan was. Had hij niet reeds een man met een blaas op zijn rug aan 't werk gehouden. Was het niet schrikbarend, om bij te schreien, dat hij nu weer zo'n stakker in dienst had moeten nemen? Ik antwoordde niet, ging stilletjes weg, maar begreep, dat Prikkebeen niet in zijn gratie zou kunnen komen, al zag hij kans voor een Keizer een huis te bouwen.

Eindelijk, na drie dagen, riep mijn plicht mij bij het werk dat Prikkebeen gemaakt had. Schoorvoetend ging ik er heen. 't Was nog vroeg in den morgen, de dauw lag nog op het land en als een snoer van parels op de vlieringdelen. —

Er was niet veel tijd voor nodig om te zien dat Prikkebeen niet timmeren kon. IJlings maakte ik mij weer uit de voeten. Minstens tien delen, tien kostelijke vurenhouten vloerplanken vlak voor de deur van één der slaapkamertjes, waren wel twintig centimeter te kort afgezaagd. Het was afschuwelijk, zo ongelofelijk dom, dat een jongen, pas van de Ambachtschool, het hem zeker verbeterd had.

In mijn vlucht liep ik Kregel tegen het lijf.

„Waarheen?" vroeg ik hem.

„Naar Prikkebeen," luidde, halfspottend, het antwoord van aannemer Kregel.

Een ogenblik riep ik al het vernuft waarover ik meende te kunnen beschikken bij elkaar. „Eerst even *daar* kijken," zei ik, met iets van een bevel in mijn stem. Tegelijkertijd wees ik op iets onbepaalds in de verte. Er mocht gebeuren wat er gebeurde, maar zo lang mogelijk moest Prikkebeen van Kregels nabijheid verstoken blijven. Misschien kon ik iets vinden, uitvinden zou het moeten worden, om de domheid van Prikkebeen tot een niet zeer ernstige vergissing terug te brengen. Want als Kregel zag wat Prikkebeen uitgespookt had, zouden de sterke woorden niet te tellen zijn en daarvan wilde ik mijn zielig timmermannetje zien te redden.

Werkelijk smaakte ik het genoegen Kregel op een dwaalspoor te brengen. Ik leidde zijn aandacht van Prikkebeen af en bracht het zo ver, dat hij zich plotseling herinnerde de stad in te moeten om een paar bestellingen te doen. Vlug trok ik naar de keet om na te denken. Maar al mijn nadenken had alleen tot resultaat dat Prikkebeen's stommiteit hoe langer hoe groter afmetingen ging aannemen.

Hoe was de kerel er toe kunnen komen, juist voor een deur, tien vloerplanken twintig centimeter te kort af te zagen. Gemakkelijker werk dan vloeren leggen was moeilijk te vinden. Je had eenvoudig alle planken even lang af te zagen en ze op iedere balk met drie draadnagels te vernagelen. Een man die zulk werk niet zonder fouten verrichtte, mocht geen aanspraak op de naam „vakman" maken.

Toch voelde ik mij geroepen Prikkebeen te helpen. Mijn hersenen stelden alles in het werk een oplossing te vinden voor het probleem der te korte planken. Het baatte mij niet, de fout was niet te verhelpen, niet te verdonkeremanen. Prikkebeen zou moeten bloeden. Urenlang bleef ik er over piekeren.

Over een dag, een paar dagen, hoogstens over een week, zou Kregel het zien. Prikkebeen zou uitgevloekt worden, omdat hij tien kostelijke delen verknoeid had. Het timmermannetje zou ontslagen worden of, in een zeer gunstig geval, genoegen moeten nemen met het vergoeden van de verknoeide planken.

Hoog boven mij zeilden blanke wolken langs de blauwe lucht. De zon denderde naar hartelust op het rode dak van een boerenschuur, die ik vanaf het terrein waar wij de zes en veertig woningen bouwden, kon zien staan. Kon ik Prikkebeen maar op een van die wolken zetten. Wat zou hij langs de blauwe hemel vluchten voor de uitbranders die hij van Kregel te goed had. Dan zou hij volkomen buiten het bereik zijn van de spot en de verguizing die nu zijn deel werd.

Helaas, helaas, ik moest mijn onmacht erkennen. Wat kon ik dan doen om Prikkebeen te redden? 's Avonds terugkomen en zelf, met hamer, beitel en spijkers, de zaak gezond maken? Neen, dit ging evenmin. Ik moest dan tien planken uit de vloer breken, tien nieuwe en langere opzoeken, waarna ik minstens twee uur nodig zou hebben om ze er weer tussen te brengen. Zelfs als mij dat voor het invallen van de duisternis gelukte, zou ik onmogelijk het ontbreken van de tien nieuwe planken kunnen camoufleren. Kregel was op die punten zeer precies, hij wist tot in de puntjes hoeveel materiaal hij op een zeker moment op het werk had. Er zat dus werkelijk niets anders op,

dan rustig de komende gebeurtenissen af te wachten.

Drie dagen lang ontliep Prikkebeen het gevaar. Toen was het raak. Terwijl ik beneden in één van de woningen het leggen van de waterleiding controleerde, hoorde ik boven Kregel schelden. Een uitgelezen collectie scheldwoorden werd het ongelukkige timmermannetje naar het hoofd gesmeten. Ik luisterde, beneden aan de trap, met kloppend hart. Wat hoorde ik? Warempel. Prikkebeen gedroeg zich als een held, hij verdedigde zich. Zouden wij ons toch in den man vergist hebben? Had hij dan toch meer fut dan wij gedacht hadden. Ik hoorde Kregel zeggen: „Durf jij nog te zeggen dat het jou schuld niet is, ongeluksvogel!"

„Jawel, baas."

„Haha," smaalde Kregel. „Hoe komen deze tien planken dan zoveel korter dan de anderen?"

„Ze waren niet langer, baas."

Weg was ik, om niet nog eens Kregels vernuft in het zoeken naar uitgelezen scheldwoorden te moeten bewonderen. Ik begreep nu de hele toedracht. Prikkebeen had tien planken van een verkeerde stapel genomen. Stoutweg had hij ze op de balklaag tussen de anderen in, vastgespijkerd. Natuurlijk had hij wel gezien dat ze niet lang genoeg waren, maar in heerlijke, kinderlijke, onbegrijpelijke, zuivere naiviteit had hij gedacht: „Ze zijn nu eenmaal niet langer."

Weer aarzel ik de ganse dag om Prikkebeen met een bezoek te vereren. Vooral toen ik tot mijn verlichting bemerkte, dat weliswaar Kregels gelaat stond op zeer stormachtig weer, maar dat hij Prikkebeen niet op staande voet ontslagen had.

De volgende morgen, bij de koffie in de keet, die mij, naar voorschrift in het bestek, iedere morgen werd ingeschonken door een zeer lieftallig keetmeisje, begon hij er over.

„Hebt u gezien wat voor een domheid Prikkebeen uitgehaald heeft?"

Ik knikte toestemmend en had het gevoel of ik met die toestemmende hoofdknik het doodvonnis tekende van één die mij zeer dierbaar was.

„Nog één zo'n stommiteit en hij gaat de laan uit!" donderde Kregel tegen mij.

Ik knikte weer. Het zou niet meer dan billijk zijn. „Geen enk'le aannemer kon een schade van tien planken gedogen," dacht ik bitter en rekende vlug uit voor hoeveel ik Kregel al bevoordeeld had, door telkens eenvoudiger constructies te bedenken, die het werk beter en het totale materiaal-verbruik minder maakte. Ik paste echter wel op, een goed woordje voor Prikkebeen te doen. Stel je voor dat Kregel zich er aan stoorde, alleen voor mijn plezier het timmermannetje hield. O wee, als Prikkebeen dan een nieuwe domheid uithaalde. Kregel zou het mij verwijten en ik zou er een heleboel last mee hebben. En aan niets had ik meer hekel dan aan last. Het moest dus zo maar blijven. Tenslotte had onze patient niet meer dan een schrobbering gehad en ieder mens heeft op tijd zoiets nodig om zijn geestelijke gezondheid in orde te houden.

Toch ging ik, met een gevoel of ik een moord gedaan had, de morgen daarop, naar Prikkebeen's arbeid kijken. Met één oogopslag zag ik dat de fout hersteld was; de te korte planken waren vervangen door langere. Maar niet zodra zag Prikkebeen mij binnenkomen, of zijn grijze muisoogjes vlogen schichtig in de richting van de tien vernieuwde delen. Zij schenen te zeggen: „Ik weet het wel mijnheer, dat ik het niet goed gedaan heb, maar er is nu niets meer van te zien. Ik heb mijn straf gehad. Ik heb geboet. De fout is hersteld en betaald. Ik kon het ook niet helpen. Zij waren niet langer."

Deze onuitgesproken smeekbede moest ik wel gehoorzamen.

Ik stelde het mannetje gerust, door te informeren naar de gezondheidstoestand van zijn elf kinderen en het deed mij werkelijk goed, te mogen vernemen dat zij in elk opzicht het voortreffelijk maakten.

Wekenlang ging het nu goed. Wij troffen uitstekend weer om te bouwen en er gebeurde niets verontrustends. Prikkebeen zat hoog in de kap en klauterde met levensgevaar langs de gordingen, tot op de nok, bijna tien meter boven de begane grond. Uit ervaring wist ik dat daar een zekere hoeveelheid moed voor nodig was. Mijn achting voor Prikkebeen werd groter, nu ik ontdekte dat hij over dat beetje moed tenminste de beschikking had. Toen hij enkele minuten later naar beneden kwam, en mij voorbij schoot met zijn

grappige dribbelpasjes, viel het mij op dat hij er beter uitzag, minder droefgeestig. Hij had iets van een lach rondom zijn lippen. Was het niet te begrijpen? Al een week of vier had hij een weekgeld thuis kunnen brengen. De elf kinderen hadden het ongetwijfeld in die vier weken beter gehad. Wat meer margarine, meer vet, suiker of wellicht een stukje kaas op hun brood. Misschien had Prikkebeen zich zo af en toe eens aan 'n uitspatting schuldig kunnen maken, in de vorm van een extra sigaar en vermoedelijk zal hij in die vier weken wel eens een glaasje gedronken hebben. Het was hem aan te zien, hij voelde zich weer deel uitmaken van het leven. Zelf voelde ik mij daardoor zo gelukkig, dat ik Blauwbaard zou kunnen omhelzen en Kregel opnieuw een voordeeltje bezorgen. Zelfs Wouter, de uitvoerder, leek mij minder onverschillig.

Fluitend liep ik, op een zonnige morgen, enkele weken na deze dag, de trap van één der woningen op. Vijf minuten lang keek ik naar het plaatsen van de slaapkamerkozijntjes. Het ging goed; uitstekend zelfs. Kregel zou tevreden moeten zijn.

„Mooi weer, mijnheer," zei de timmerman, naar wiens werk ik stond te kijken.

Goed gehumeurd antwoordde ik: „Mooi weer, ja. Als 't zo blijft."

Onderwijl keek ik uit een dakvenster over de bongerd die in bloei stond toen wij begonnen en waarin nu de appelen en peren begonnen te blozen.

Opnieuw fluitend, aldus uiting gevend aan de vreugde die mij bezielde, een vreugde die iedere werkman moet bezitten bij het ontdekken dat zijn arbeid goed belooft te worden, besteeg ik een nieuwe trap. Ik vond Prikkebeen bezig met het stellen van slaapkamerkozijntjes.

„Mooi weer, Stevens," zei ik vriendelijk.

„Ja, mijnheer," zo luidde het schuchter gegeven antwoord.

Ik voelde dat Prikkebeen nerveuzer was dan de vorige dagen. Hij leek mij even zenuwachtig toe als de eerste dag dat hij op het werk kwam. Zou er soms...?

Ik neusde wat rond en stond ineens star van ontzetting. Goeie grutte, die kozijntjes... Een, twee, drie... vijf kozijnjes! Te kort afgezaagd. Ik haalde vliegensvlug mijn duimstok uit de zak. Ik sloeg aan 't meten. Achter de rug van Prikkebeen om. Als een dief die in 't bijzijn van den bankdirecteur een brandkast tracht te forceren. In de sponning van het kozijn mat ik twee meter en anderhalve centimeter. De deuren die er in moesten worden afgehangen waren twee meter en elf en een halve centimeter lang. Volgens de rekening van Bartjes waren zij dus tien centimeter te lang en de kozijntjes tien centimeter te kort afgezaagd.

Overal waar de timmerlieden bezig waren met het plaatsen van de slaapkamerkozijntjes zou ik twee meter en elf en een halve centimeter meten; alleen hier, bij Prikkebeen, was het twee meter en anderhalve centimeter.

„Te kort, te kort, tien centimeter te kort," hamerde het in mijn binnenste. O, Prikkebeen, wat ben je me tegengevallen! Wat sla je nu opeens, mijn hoop, mijn vreugde aan duigen. Zoiets is niet te verhelpen, zoiets kan ik niet goed praten. Dit euvel kost Kregel vijf nieuwe kozijnjes van zeker vier gulden het stuk! Een strop van twintig gulden, en iets meer, Prikkebeen, dan jij per week verdient. Hij zal het niet slikken. Prikkebeen, dit zal je dood zijn, beste kerel. Jij gaat er uit, onherroepelijk ga je er uit.

Drie treden tegelijk sprong ik naar omlaag en leunde toen, beneden gekomen, tegen een tas stenen om op adem te komen. In de verte zag ik Kregel lopen. Hij kwam op mij af. Zou het mij weer gelukken hem verwijderd te houden van Prikkebeens ongelofelijke stommiteit? Of was het wellicht beter, hem zijn gang te laten gaan als hij de woning waarin Prikkebeen werkte wilde binnengaan. Ik voelde mij als gevangen bij de stenen en wist niet wat ik moest doen. Zei ik niets van mijn verschrikkelijke ontdekking, en ging Kregel niet binnen het uur het huis waarin Prikkebeen werkte binnen, dan zou de stakker naar een ander huis gaan en dezelfde stommiteit uithalen. Dan werden het tien te kort afgezaagde kozijntjes, dan werd de strop voor Kregel tienmaal vier is veertig gulden. Dan zou Prikkebeen niet er uitgegooid maar er uitgetrapt worden.

Kregel, de naderende aannemer, werd voor mij een naderend onheil. Terwijl ik hem zag komen, vocht ik met het probleem: zeggen of niet zeggen.

Toen hij bij mij was, had ik gekozen.

„Kregel," zei ik schor, „ga hier eens boven kijken. Ik hoor dan nog wel wat van je."

Ik wees op het huis waarin Prikkebeen werkte. Kregel stond op het punt de bewuste woning binnen te trekken, maar nog vocht ik met de neiging hem terug te roepen. Helaas, ik liet hem gaan.

Het was te laat, Prikkebeen was verloren. Er volgden enige minuten van angstige spanning. Toen drong Kregels schelle stem tot mij door.

„Ezel," riep hij, ergens boven in het huis.

Ik wachtte op zijn terugkomst niet. Ik vluchtte en voelde mij als Judas, nadat hij zijn Meester verraden had; een ellendig wezen, met de gevolgen van een oneindig verraad als een brandmerk op mijn voorhoofd.

Natuurlijk hielp de vlucht mij niet. Want nauwelijks was ik de Directiekeet binnen gegaan, of Kregel kwam achter mij aan gestormd.

„Hebt u 't gezien?" vroeg hij, schor van woede. „Hebt u ooit zo'n suffige schaapskop meegemaakt? *Dat* een timmerman? Een kwakzalver is 't, meer niet. Maar hij gaat er uit. Vanavond nog gaat hij weg. Onherroepelijk."

„Natuurlijk, hij moet weg," antwoordde ik, met een poging om onverschillig te kijken. Ik stond zelf versteld van dat ijskoude, onmenselijke antwoord. Mijn zo grif toegeven, hij vermoedde allang dat ik een soort zwak voor het mannetje had, scheen Kregels woede wat te doen bedaren. Tenminste, hij mopperde niet meer, haalde zijn sigarenkoker voor den dag en bood mij er één aan. Ik accepteerde, ellendig wezen dat ik was, het loon voor mijn verraad.

Nooit duurde een dag zo lang als deze, en nog nimmer had ik de avond met zoveel tegenzin tegemoet gezien. Voor 't eerst, sinds ik mijn loopbaan als opzichter aanving, piekerde ik erover een smoesje te verzinnen om eerder naar huis te kunnen gaan. Een plotselinge ongesteldheid voorwenden? Een dringende boodschap die ik beslist voor vijf uur moest doen? Ik zou dan het droevige en tegelijk onterende gezicht van Prikkebeen's vertrek kunnen ontlopen. Ik zou niet behoeven te zien hoe hij met zijn armoedig bakje gereedschap op zijn nek zou wegdribbelen naar huis, naar de vrouw en de vele kinderen, om te vertellen dat hij alweer zonder werk gekomen was.

Ik bleef echter. Ik had gemakkelijk eerder weg kunnen gaan. Niemand die mijn gaan en komen controleerde, niemand zou er aanstoot aan nemen. Toch ging ik niet. Het was of een onontkoombare macht mij gebonden hield op de plaats vanwaar ik de laatste acte van de tragie-comedie, de avonturen met Prikkebeen, zou kunnen gadeslaan.

De laatste uren werden een marteling. Blauwbaard kwam mij vervelen met zijn laatste aanwinst van vuile vertelsels en Wouter, de uitvoerder, had zoveel vragen, en zoveel mannetjes in de maan, dat ik mijn normale kalmte verloor en hem afsnauwde. Stom verwonderd keek de man mij aan. Zoiets was hij niet van mij gewend. Maar ik had geen lust met hem te praten. Wat zou hij begrijpen van wat in mij leefde. Wouter, gewend met onwillige mensen om te gaan, had geen geloof meer in zijn naasten. Hij wist dat zij altijd, zodra hij zijn rug naar hen toekeerde, de lijn trokken. Dat zij, als hij niet goed oplette, 's avonds met een zak brandhout op hun fiets naar huis gingen, soms met een paar planken om thuis iets te kunnen timmeren. Stelen en luieren, dat deed het volk, de goeie niet te na gesproken. Een straffe hand en een hard woord dat alleen kon hen regeren. Wouter dacht er niet aan anders te doen en te handelen dan hij door ervaring geleerd had. Als ik hem nu ging vertellen dat ik medelijden, ziels medelijden had met Prikkebeen, zou hij in staat zijn mij uit te lachen; zijn wijsvinger tegen zijn voorhoofd leggen en zeggen: Beterschap, mijnheer. Beterschap!"

Ik liet Wouter dus zonder commentaar gaan, ontliep Blauwbaard en Kregel zoveel als ik kon. Toen het vijf uur sloeg, en Kregels grove stem het tijdsein riep: Overal! zocht ik mijn keet op om mijn dagboek, waarin de vorderingen van het werk werden opgetekend, te gaan bijschrijven.

Schertsend en lachend zag ik, door het keetraam, het werkvolk naar huis gaan. Achteraan kwam Prikkebeen. Een magische kracht trok mij naar het venster. Ik opende dit en wachtte af. Tegelijkertijd overviel mij een brandende schaamte; want ik zag dat Blauwbaard en Kregel

zich vrolijk maakten over den afgedankten timmerman. Schaamte over mijn verraad en haat tegenover de brute macht die zij en ik vertegenwoordigden. Als altijd en overal was het ook hier, tegenover zo'n verraad en zulk een brute macht, stond de weerloosheid van iemand als Prikkebeen machteloos. Op dat moment had ik veel, zeer veel willen geven, om Prikkebeen te kunnen redden. Helaas, het belang van het werk was een niet te verwaarlozen factor. Dit belang was tevens het belang van de gemeenschap die mij betaalde en die ik onder geen enkele voorwaarde mocht en kon benadelen, zonder mijn plicht te schenden.

Prikkebeen treuzelde zo, dat Blauwbaard en Kregel reeds lang naast mij stonden toen hij voorbij het venster van de keet ging. Alle drie kregen wij daardoor een ogenblik de gelegenheid zijn gelaat te zien. Wij keken in een paar schuwe, muisgrijze oogjes, waarin angst, droefheid en een nameloze onbeholpenheid stonden te lezen. Als ooit een mens zich klein en eenzaam gevoeld heeft, dan moet Prikkebeen het geweest zijn op het ogenblik dat hij ons passeerde.

„'t Is toch een stakker van een kerel," zei Blauwbaard en het leek mij of zijn anders trompetterende stem een klank van mededogen had.

Kregel antwoordde niet en daarom zei ik: 't Is ellendig voor de vrouw en voor de kinderen.

Kregel bromde nu uitdagend.

Toen zeiden wij geen van drieën meer wat. Ieder waren wij met onze eigen gedachten bezig. Ongetwijfeld speelde Prikkebeen daarin een grote rol.

Wij oogden het mannetje na en zagen hoe hij zorgvuldig wachtte tot de laatste man van het werk verdwenen was. Pas daarna verzette hij zijn gereedschapskistje en volgde hen.

Ik voelde een brok in mijn keel en ik zag dat Blauwbaard naar buiten ging. Kregel volgde. Ik ging hen beiden na. Met z'n drieën oogden wij Prikkebeen na. Alleen, zielig en stumperig, dribbelde hij de ganselijk verlaten straat uit. In dat ene moment vertegenwoordigde Prikkebeen voor mij, het verschopte, het ellendige, verworpene, het uitgestotene, dat alleen maar goed genoeg is om hand en spandiensten te verlenen aan de machthebbers die boven hen gesteld zijn. En het drong zich aan mij op hoeveel nutteloze wreedheid wij allen in de wereld brengen door uit te stoten en van ons af te werpen, dat nietige en onbeholpene, dat toch met een beetje goede wil van onze zijde het recht om te leven kreeg toegewezen.

„Had je dien vent toch niet kunnen houden?" bulderde Blauwbaard opeens. „Elf kinderen en een vrouw."

„Als ik nog maar wat voor hem te vloeren had," mompelde Kregel. Het was geen antwoord op de vraag van Blauwbaard, maar zijn woorden gaven treffend weer hoe zeer hij met Prikkebeens vertrek vervuld was.

„Zou je hem om te vloeren dan terugnemen?" vroeg ik schielijk.

„Wis en waarachtig. Dacht je dan dat ik het zo lollig vind zo'n stumper in de kou te zetten."

„Als je hem dan eens de vlieringvloeren in het volgende blok liet leggen," opperde ik.

„Maar daar staat nog geen kap op," antwoordde Kregel verbaasd.

„Dat zou ik dan voor deze keer door de vingers kunnen zien."

„Ja, natuurlijk. Als u dat goedvindt."

„Ik vind het goed."

„Vlug Kregel, neem mijn fiets. Hij gaat net de hoek om," riep Blauwbaard, met iets in zijn stem, dat mij deed vergeten dat hij dagelijks vijf en dertig borrels dronk en altijd vol vuile moppen zat.

Kregel was al weg. Achter Prikkebeen aan. Om hem terug te halen, terug in het werk, terug in het leven.

„Kregel heeft een grote bek maar een klein hart," bromde Blauwbaard.

„En wij dan?" vroeg ik zacht.

„Ik ga een borrel kopen. Een mens zou er sentimenteel van worden," antwoordde Blauwbaard. Hij draaide zich met een ruk om en ging heen. Ik voelde dat er in dit brute wezen, deze vaak dierlijke mens, toch nog iets van goedheid en mildheid aanwezig was. Ik vond hem dat uur sympathieker dan ooit te voren.

Zelf had ik een avond, waarin de vogels van vrede en vreugde liederen zongen aan het gretig geopende venster van mijn tevreden ziel.

ADRI VAN WITZENBURG

MEI

Neerlands strijd tegen het water

Ter herdenking van het feit, dat honderd jaar geleden een begin werd gemaakt met de droogmaking van de Haarlemmermeer. 5 Mei 1840

Op 5 Mei van dit jaar, zal het honderd jaar geleden zijn, dat er een begin werd gemaakt met de drooglegging van de Haarlemmermeer.

Dit feit is belangrijk genoeg om herdacht te worden, te meer daar het aanleiding geeft een min of meer aaneengeschakeld verhaal te geven van den strijd, dien ons volk altijd tegen het water heeft moeten voeren.

Psychologen willen wel beweren, dat het juist deze strijd tegen den waterwolf geweest is, die ons volkskarakter heeft gevormd en die gemaakt heeft, dat we met grimmige volharding blijven werken aan het bereiken van een ideaal, dat we ons nu eenmaal hebben gesteld.

Wie uit onze vaderlandsche geschiedenis belangrijke overstroomingen zou moeten noemen, zou het hoogstwaarschijnlijk niet verder brengen, dan tot een drietal, n.l. 1421 de St. Elisabethsvloed, 1570 de Allerheiligenvloed en 1861 de watersnood, waarbij koning Willem III zich zoo bijzonder heeft onderscheiden.

Maar er zijn er veel en veel meer geweest.

't Is al begonnen ongeveer 300 jaar vóór het begin onzer jaartelling met den z.g. Kimbrischen vloed, waardoor het westelijk deel van ons land zwaar werd geteisterd en de meeste Zeeuwsche en Zuid-Hollandsche eilanden zijn ontstaan.

In 333 na Chr. verdronk de Zijp in het tegenwoordige Noord-Holland en daarna kreeg men, vooral in Friesland, overstroomingen in 512. 516, 533, 570, 584, 600, 626 en 806.

Het Noordelijk deel van Zuid-Holland moet vooral in 860 zwaar zijn getroffen. Bij die gelegenheid raakte de Rijnmond verstopt en tot ver in de Betuwe verdron-

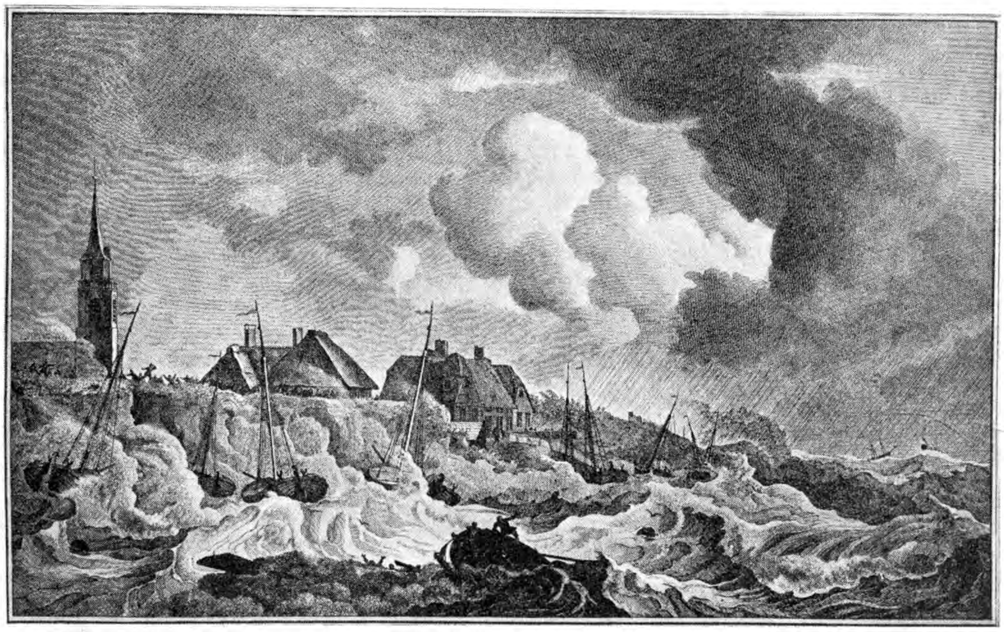

Gezicht van de hooge vloed, in de Noordwester storm, voor Scheveningen, 15 Nov. 1775

ken een menigte menschen en beesten.

Een geschiedschrijver verhaalt, dat na dien vloed alle boomen van Leiden tot Nijmegen in dezelfde richting omgewaaid waren en in latere jaren zijn er vaak bosschen opgegraven, die dit feit staafden.

Een bekende overstrooming uit den heel ouden tijd, is geweest de Allerheiligenvloed van 1170, die zoo geweldig moet hebben huisgehouden, dat zelfs kasteelen werden weggespoeld en men in de grachten van Utrecht zeevisch moet hebben gevangen. Deze vloed heeft mede den stoot gegeven aan de vorming van de Zuiderzee, evenals de vloed van 1222.

Van 1219 tot 1252 werd Friesland telkens door een overstrooming geteisterd; bij één dier hooge vloeden kwamen 100.000 menschen om het leven.

In 1277 ontstond de Dollart, waarbij ook weer heel veel menschenlevens te betreuren vielen.

Tusschen de jaren 1304 en 1368 was het met name Zeeland, dat van de overstroomingen te lijden had, terwijl in 1421 de St. Elisabethsvloed in Zuid-Holland 72 dorpen deed verdrinken. Ook 1530 en 1532 waren voor Zeeland rampjaren, die samen twee steden en 25 dorpen door de golven zagen wegspoelen.

Ook de Allerheiligenvloed van 1570 is bekend. Dit was toen de vijfde vloed al, die op 1 November plaats had. We kunnen de sombere lijst nog grooter maken. Het jaar 1668 bracht aan Groningen de St. Markusvloed, waarin 1558 menschen om het leven kwamen en 631 huizen in de golven verdwenen.

Bekend is ook de Kerstvloed van 1717, waardoor eveneens Groningen werd geteisterd en duizenden menschenlevens te betreuren vielen.

Ook de jaren 1775 en 1776 brachten vreeselijke overstroomingen, vooral in Noord-Holland en in den winter 1808 op 1809 had de Alblasserwaard door een overstrooming zwaar te lijden. Nog ziet men daar in vele oude boerderijen een steen ingemetseld met het rijmpje:

In het jaar achttienhonderd en negen
Is het water tot dezen steen gestegen.

In 1825 werd geheel ons land door watervloeden geteisterd. Het waren toen hoofdzakelijk de Zuiderzeedijken, die doorbraken, welke overstroomingen een schade veroorzaakten van 14 millioen gulden en het leven kostte aan 371 menschen.

Bekend is verder de overstrooming van de Bommelerwaard in 1861.

Uit de 20ste eeuw kunnen genoemd worden de overstrooming van Zeeland in 1906, de groote watervloeden van 1916, waarbij in verschillende provincies van ons land groote stukken overstroomden, terwijl ook in 1926 veel ellende door het water werd veroorzaakt.

Merkwaardig is 't, dat er zooveel overstroomingen op dezelfde data hebben plaats gehad.

Hier volgt er een lijstje van.

Allerheiligenvloeden had men in 1170, 1471, 1531, 1532, 1570, 1592 en 1633.

Kerstmisvloeden in 1277, 1357, 1516, 1637 en 1717.

St. Marcellusvloeden in 1219, 1266, 1361 en 1375.

St. Martensvloeden in 1368 en 1686.

St. Elizabethsvloeden in 1404 en 1421.

St. Catharinavloeden in 1304, 1403 en 1516.

Zooals uit de verschillende genoemde jaartallen blijkt, kwamen de overstroomingen in vroeger eeuwen veelvuldiger voor dan in den lateren tijd.

Voor dit verschijnsel zijn verschillende oorzaken te noemen. Vooreerst heeft het eeuwen geduurd, voordat ons land dijken bezat, die werkelijk stevige waterkeeringen genoemd mochten worden. Aanvankelijk waren er geen polderbesturen en dijkstoelen, belast met de zorg voor de dijken. Deze zorg was den ingelanden zelf overgelaten en deze maakten er zich soms met een Jantje van Leiden mee af.

Twisten en burgeroorlogen waren ook vaak oorzaak, dat de dijken verwaarloosd werden. Zoo vertelt G. Outhof in zijn: „Verhaal van alle hooge watervloeden in Europa": „In het jaar toen de Dollart ontstond — 1277 — was er eenen zeer vermogenden rijken mensch, die zeide: dat hij liever alle zijne Landen ter lengte van eenen piek onder de golven wilde zien gaan, als tot voordeel van zijne buren met wien hij in verschil stond, de dijken te hermaken." Waar de mentaliteit zóó was, behoeft het ons allerminst te verwonderen, dat er veel watervloeden voorkwamen.

Nog een reden, waarom de plassen zich binnenslands konden uitbreiden, was gelegen in het feit, dat hier veel turf werd gegraven. Reeds de bekende Plinius, die

bij de uitbarsting van den Vesuvius in 79 na Chr. om het leven kwam, maakt er melding van, dat hier te lande de bewoners de aarde met hun handen kneedden, ze daarna door den wind lieten drogen, om er zich vervolgens bij te verwarmen en hun spijzen op te bereiden. Reeds heel vroeg was men hier dus aan het turfsteken en vast staat dat de abt Ludolphus zich in 1113 in z'n kloostercel bij een turfvuur warmde. Door dit turfgraven is o.m. de Haarlemmermeer ontstaan.

Met Graaf Floris V begint de strijd tegen het water eindelijk een georganiseerd karakter te dragen. Niet alleen verbeterde hij de dijken, maar hij stelde ook den dijkschouw in. Aanleiding daartoe was de zware watervloed van 1287. Op gezette tijden moesten de dijken worden geschouwd en wie in gebreke was gebleven, om zijn deel te verrichten aan het onderhoud der dijken, werd gestraft. De eerste dijkschouw in Drechterland, werd door Graaf Floris zelf geleid.

Deze instelling van den dijkschouw was in den strijd tegen het water van onberekenbare waarde, vooral toen later de polderbesturen en de dijkstoelen opdracht kregen het beheer over de dijken op zich te nemen.

Eindelijk was men dan uit het defensief in het offensief overgegaan.

Langen tijd hadden daartoe de middelen ontbroken, doch toen de waterwindmolens waren uitgevonden en vooral toen de Vlaming Lieven Jansz. van Moerbeke de draaibare kap daarop had geplaatst, begon er in den strijd tegen het water meer perspectief te komen.

Het is vooral Jan Adriaansz. Leeghwater geweest, die ons in dit opzicht een heel stuk vooruit heeft gebracht. Hij was een eenvoudige timmermansjongen, in 1575 te De Rijp geboren en die — dat sprak vanzelf — in vaders vak werd opgeleid.

Met timmeren alleen was Jan niet tevreden. Hij nam van alles ter hand en zoo werd hij een ware duizend-kunstenaar. In zijn „Klein Chronijcxken" schrijft hij over z'n werkzaamheden : „Ik heb in mijn tijd gemaakt verscheiden soorten van molens, ook huizen en sluizen en verscheidene notabele stukken van kassen en schrijnwerken, alsmede van veel verscheidene uurwerken in dorpen en steden, ook mede twee groote notabele speelwerken van Amsterdam, staande op de Wester- en Zuiderkerktorens. Ik heb ook gemetseld aan 't nieuwe stadhuis tot Amsterdam en mede aan de toren van de Nieuwe Kerk, alsmede aan de Brug bij Jan-Romspoorttoren. Behalven dien heb ik noch verscheidene notabele handwerken gedaan in hout en steen, in koper, ivoor en metaal, het-

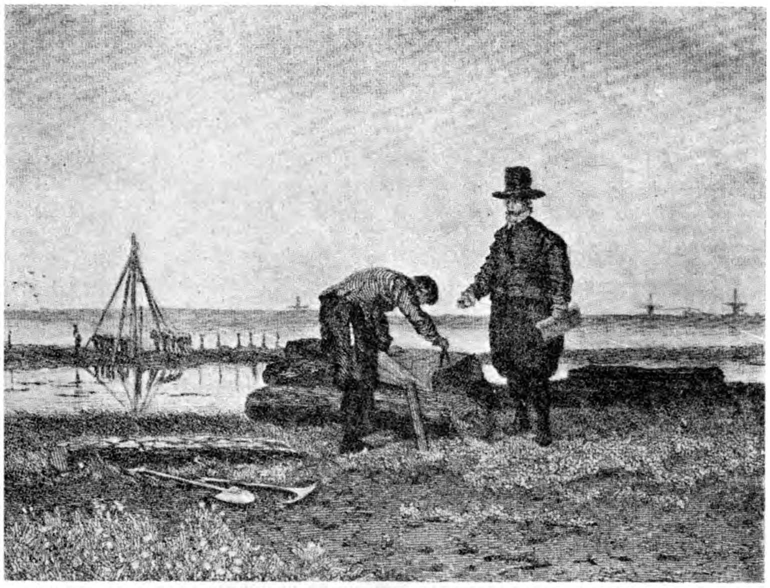

Leeghwater bezig met de Beemster.

Leeghwater staat met een kaart in de hand, naast hem staat de Delftsche molenmaker De Boer, die op een boomstam een kaart heeft uitgespreid. Aan de overzijde de eerste molens. Links is men aan het heien.

welk te lang zou wezen om alles te verhalen."

Uit deze opsomming blijkt duidelijk, dat Jan een alzijdig ontwikkeld man is geweest.

Toch zouden we hem, ondanks al deze bekwaamheden, misschien in het geheel niet kennen, indien hij zich niet bekend — ik mag wel zeggen, beroemd — had gemaakt, door zijn strijd tegen het water.

Hij is de man geweest, die het eerst met plannen voor den dag kwam, om plassen droog te maken en die plannen ook wist uit te voeren.

Hij had daarbij geweldig veel steun aan Dirk van Oss, een rijk koopman, die met z'n handel op Oost-Indië enorme winsten had behaald.

Toen Leeghwater met een plan kwam om de Beemster droog te leggen, leek dit plan Van Oss zóó goed, dat hij, met z'n zoon Frans, Elias van Oldenbarnevelt, Karel en Jan Loots, dadelijk bereid waren hun geld in de onderneming te steken.

Aan Jan Leeghwater werd de uitvoering van dit groote werk opgedragen en op Nieuwjaarsdag van 1608 had in de herberg van Anna Francken op den Nieuwendijk te Amsterdam, de aanbesteding plaats van 26 achtkante molens, die dienen moesten om de Beemster leeg te malen. Drie maanden later werd de aanleg

Dirk van Oss

van een ringdijk aanbesteed en daarop duurde het niet lang of het werk was in vollen gang.

Reeds in het begin van 1610 was het meer zoo goed als geheel droog, doch toen brak er een Januaristorm los, die zoo geweldig tegen den ringdijk beukte, dat deze brak en het meer weer volvloeide. Dat was een treurig ongeval en voor de geldschieters natuurlijk een dikke schadepost.

Maar Jan Leeghwater liet zich door deze ramp niet ontmoedigen. Er werden nog 15 molens bijgebouwd, zoodat er nu 41 malen konden en toen begon de drooglegging opnieuw.

In 1612 kwam het meer droog en 4 Juli werd een feest gevierd ter eere van dit heuglijke feit. Jan Leeghwater, en dit typeert de eenvoud van den man, vermeldde later dankbaar, dat hij bij dit feestmaal de tafel der heeren had helpen bedienen. En dàt terwijl hij de ziel was geweest van de geheele onderneming.

De geheele droogmaking had 1.900.000 gulden gekost, dat was plm. 250 gulden per morgen. Reeds het eerste jaar werd van den pasgewonnen grond een rijken oogst binnengehaald.

Toen de strijd tegen de Beemster met zooveel succes was bekroond, volgden natuurlijk spoedig andere. Zoo werden daarna achtereenvolgens drooggelegd: de Purmer, de Wormer, de Schermer, de Lage Wormer en de Schalsmeer en al deze droogmakerijen tesamen leverden een oppervlakte van 18.600 morgen goed land.

Nadat Leeghwater zoo het eene meer na het andere had drooggemalen, sloeg hij begeerige oogen naar de Haarlemmermeer. Dit meer strekte zich uit tusschen Leiden en Haarlem en was in Leeghwaters tijd een aaneenschakeling van grootere en kleinere meren, die helaas elk jaar grooter werden.

Vondel trachtte de oogen zijner tijdgenooten te openen voor het gevaar, dat van de zijde van de Haarlemmermeer dreigde, door het schrijven van het volgende gedicht:

,,Uitheemsche vijanden te zitten
[in de veeren,
Te slingeren den staart,
[groothartig over zee;
Is ijdel, als uw long,
[geslagen aan het teren,
Inwendig vast vergaat;

[en gij van harte mee,
Zoo deerlijk zucht en kucht
[en loost bij heele brokken,
Het rottende ingewand,
[te keel uit in de golf.
Wat baat het met uw klauw
[al 't Oost en West te plokken,
Naardien u bijt in 't hart
[deez' wreede waterwolf,
Belust om over u eerlang te triomfeeren?
O Landleeuw, waak eens op
[en wek met eenen schreeuw,
Al 't veen, de Kennemaar,
[en Rijnlands oude Heeren,
Met d'Amstellanden op,
[tot noodhulp van hun Leeuw,
Men sluite met een dijk deez' pest,
[die u komt plagen.
De windvorst viegh' er
[met zijn molenwieken toe,
De snelle windvorst weet
[de waterwolf te jagen,
In zee, van waar hij u kwam knabb'len,
[nimmer moe.
De veenboer zit en wenscht
[deez' waterjacht te spoeien.
En 't veenwijf roept: hij ruimt,
[de Landleeuw weit op 't ruim,
En zuigt zijn log gezond
aan d'uiers van de koeien.
Zoo wint de Landleeuw land;
[zoo puurt hij goud uit schuim."

Wat Vondel trachtte te bereiken met dit lied, probeerde Leeghwater met zijn Haarlemmermeerboek.

De volledige titel van dit boek luidt:

„Haarlemmer-Meerboeck, dienende tot eene remitrantie, verklaringe en voorbereydinge om de Haarlemmer- en Leydse Meer te bedijken. Als ook de dieptens, gronden ende nuttigheyt derselven. Mitsgaders van meest alle de Meeren, die in Noord-Holland tegen den Huizer dijk en Saardijk bedijkt en tot Land gemaakt zijn, sedert het jaar 1608, gedurende tot het jaar 1641".

Zie zoo, wanneer een boek zulk een titel heeft, is men vrij volledig ingelicht over den inhoud. In dit boek nu verhaalt Leeghwater een heele serie snoode stukken bedreven door de Haarlemmermeer. Allereerst natuurlijk, hoeveel land er al door de verschillende meren was verzwolgen. Daarna vertelt hij hoeveel menschen er in de plassen reeds zijn verdronken, waarbij hij niet nalaat zeer nauwkeurig te vertellen het avontuur, dat hij in 1620 op dit meer had beleefd en waardoor hij eens te meer een vijand van dezen plas geworden was.

Jan Leeghwater ontwikkelt dan verder zijn plan. Hij wilde een ringdijk rondom het geheele meer aanleggen, die ongeveer 7,5 mijl lang zou moeten worden. Op dien dijk moesten 160 kloeke achtkante molens gebouwd worden, waarmee hij het meer gemakkelijk droog meende te kunnen malen. De kosten van de geheele drooglegging becijferde Leeghwater op een som van 3.600.000 gulden, maar voor dit zeker respectabele bedrag, had men dan ook een uitgestrekte vlakte vruchtbaar land.

Het boek van Leeghwater werd met graagte gelezen; nog tijdens zijn leven verschenen er vier drukken van, terwijl er in 't geheel 12 drukken zijn uitgekomen. Voor 't laatst werd het herdrukt in 1838. Reeds een jaar na de verschijning van het „Haarlemmer-Meerboek" verscheen er een contra-geschrift, getiteld: „Bedenckingen over het drooghmaken van de Haarlemmer-Meer ende Leidsche Meer door Claes Arentsche Coleveldt, publiek landmeter te Leiden. Tegen 't Haarlemmer-Meerboek van Jan Adriaansen Leeghwater".

Colevelts voornaamste bezwaren zijn: de loozing van het water der stad Leiden, het verdrijven van de vischvangst en het bemoeilijken van de scheepvaart. Doch Leeghwater gaf geen kamp. In een herdruk van z'n boek weerlegde hij al Coleveldts bezwaren stuk voor stuk.

Maar bij dezen pennestrijd bleef het.

Tot het droogmaken van de Haarlemmermeer is het intusschen niet gekomen. Meer dan het honorarium van zijn boek heeft Leeghwater aan dit meer niet verdiend.

Want natuurlijk was het den slimmen watertemmer ook om de duiten te doen. Zoodra er een meer onderhanden genomen moest worden, begon hij met z'n calculatie; met opmetingen enz. en later diende hij bij zijn lastgever de rekening in. Een dier rekeningen is bewaard gebleven en voor de curiositeit geven we die hier door: *)

„Anno 1636, den 28en October.

Rekening vant ghene Ick Jan Adryaensen aende Starnmeer verdient ende verschoten heb, beginnende int jaer 1631 in

*) Navorscher, 88ste jaargang 1939, blz. 238 c.v.

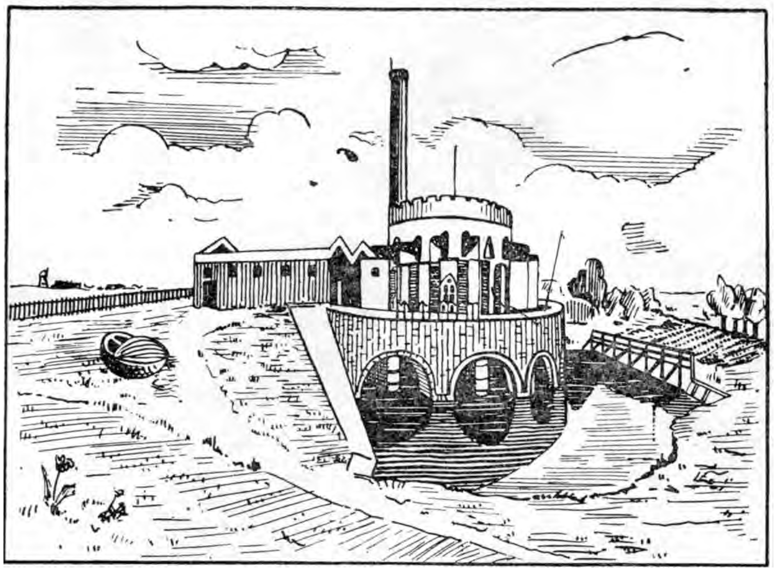

Het stoomgemaal de Leeghwater, dat mede de Haarlemmermeer droog maakte

den maent van December geduerende tot den 14den Meij 1633, alles gedaen door versoeck ende last vande heeren vroetschappen van de Rijp, alsoock mede door versoeck vande heeren versoeckers ende octroijanten vande voorsz. meer bij namen Meester Steven Pietersen Bosch, Pieter Menten ende den Secretaris Claes Vechten.

Inden eersten ben ick versocht van Meester Steven, Pieter Menten ende Claes Vechten een caerte te remedieren ende te stellen die gelegentheijt daer in te brengen besuijden die Starnmeer om bedraecht een dach.

Noch inden maent van Martius vande voorsz. heeren belast int jaer 1632 een cleijne caerte vande Starnmeer te maken om voor de heeren Inde Haghe te vertonen een dach.

Noch een caerte ghemaeckt voor mijnheer Castelijn Rijckxen een halve dach.

Noch door last vanden Dijckgraeff Meester Steven so heb ick ghemaeckt een ketten, om die wercken mede te meten, met noch daer bij sekere roeden, bedraecht te samen anderhalve dach.

Noch door versoeck vanden Dijckgraeff ende Pieter Menten so heb ick met Meester Jan Landtmeter van Purmerend, die Starnmeer helpen meten ende hebben opden 24 Martius 1633, begonnen drie dagen voor Paesschen ende hebben gebesonjeert vijf dagen na Paesschen bedraecht te samen acht dagen.

Noch door versoeck vanden Dijckgraeff ende vroetschappen opden 6en April 1633 medehelpen raetslagen die roijingen helpen stellen van het plempwerck aent Spijckerboor ende ringsloot aent Suydlandt, een dach.

Noch opden 4en Meij door versoeck van den Dijckgraeff ende Pieter Menten ende Lang IJsbrant opde weercant in besoynje geweest bij Marcken ende andersins, een dach, den sesten Meij seker bestec gemaeckt ende met Pieter Menten tot Purmerend gheweest bij mijn Heer Rijckxen om eenighe saken te verrechten, een dach.

Den sevenden Meij weder met die heeren van de Starnmeer tot Alcmaer gheweest om met die borgemeesters te spreken ende handelen van verscheijden saken, een dach.

Noch opden 14en Meij 1633 weder met die heemraden van de Starnmeer een dach op die meer geweest om verscheijden saken over te leggen.

Dit alles bedraecht tesamen seventien dagen. Also ick voor desen aen verscheijde meeren ende dijcatij gedient heb aent fabrijcken ende stellen vande watermolens, sluijsen, dijcken, dammen ende andere aferen het welcke streckt tot drooch maeken vandien als oock mede gedient heb aen verscheijden polders vande vaste landen, die polder van Wormer, Jhisp ende

neck, Berckhout, Purmerlandt ende weer andere ende also Ick daer voor mijn dachloon ontfangen heb, ijder dach vier gulden soo is nu mede mijn versoeck, dat die heeren bedijckers van de Starnmeer mij mede sullen betalen gelijck als mijn omleggende nabueren gedaen hebben met ijder dach vier gulden welcke seventien dagen bedraecht de somma van achtentsestich gulden.

Noch verschoten aen Lombaerts pampier tot die caerten te maken 2 gulden 16 stuijvers. Dit alles bedraecht de somme van tsventich gulden sestien stuijvers.

Facit 70 gulden 16 stuijevers.

Jan Adrijaensen Leeghwater
u. e. dienaer bereijt
1636

Op zulk een wijdloopende manier diende Leeghwater zijn rekeningen in. Maar voor de Haarlemmermeer heeft hij nimmer een nota geschreven.

Toch bleef men voortdurend met de Haarlemmermeer bezig en in 1742 gaf zelfs de regeering opdracht aan een zekeren Cruqius een plan tot droogmaking te ontwerpen. Met uitzondering van het Kager- en het Spieringermeer, zou het geheel door een kloeken ringdijk worden omgeven en bij Halfweg en Spaarndam zou het water worden geloosd.

Men rekende met 112 achtkante steenen molens het meer te kunnen leegmaken. Cruqius becijferde de kosten op 6.631.000 gulden.

Natuurlijk ontbrak het ook nu niet aan bezwaren. Er was veel geschrijf en gewrijf en tenslotte liet men het meer voor hetgeen het was. Rustig bleven de scheepjes het meer bevaren en wanneer 's winters de vorst het water deed stollen, vermaak-

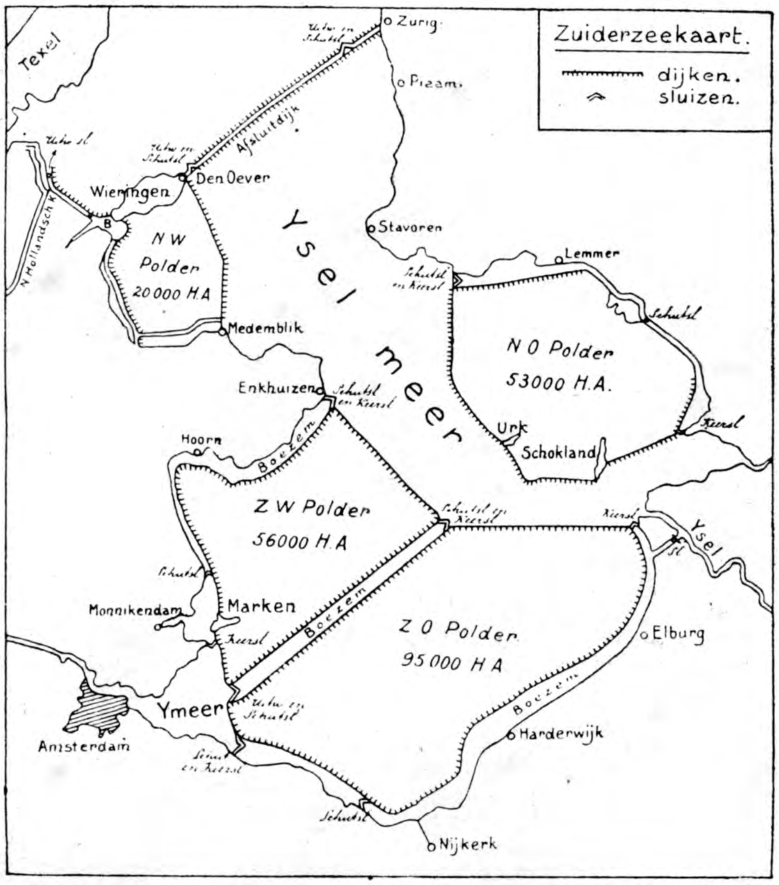

Wanneer de Zuiderzee drooggelegd zal zijn.

ten de schaatsenrijders zich er op naar hartelust.

In 1821 werd opnieuw een plan tot droogmaking ontworpen, thans door Baron van Lijnden tot Hemmen. Deze wilde met 18 stoomgemalen het meer droogleggen.

Achtereenvolgens waren nu in den loop van twee eeuwen niet minder dan 15 plannen gemaakt tot droogmaking van het Haarlemmermeer. Daarvan waren drie van Leeghwater (1641) Cruqius (1742) en v. Lijnden (1821) verreweg de beste.

Maar nog aarzelde de regeering.

Toen kwam Kerstmis 1836.

Reeds in November van dat jaar had er een geweldige storm gewoed en waren er tengevolge van allerlei dijkbreuken meer dan 4000 bunder bouw- en weiland overstroomd. Het Haarlemmermeer stond nu voor de poorten van Amsterdam. De Kerstmisstorm van dat jaar deed weer menigen polder onderloopen en noopte zelfs vele inwoners van Leiden hun toevlucht op den zolder van hun woning te zoeken.

Deze storm had tot gunstig gevolg, dat weer de droogmaking van het Haarlemmermeer werd besproken en nu met zooveel ernst, dat 20 Mei 1839 het besluit kon worden afgekondigd: „het Haarlemmermeer zal worden bedijkt en drooggemaakt".

Op den 5en Mei 1840 — juist een eeuw geleden dus — werd de eerste spade in den grond gestoken en reeds drie jaar later werd de eerste steen gelegd voor het stoomgemaal „Leeghwater". Het plan was n.l. met drie groote stoomgemalen het meer droog te leggen. Deze gemalen ontvingen de namen van de voornaamste plannenmakers: Leeghwater, Cruqius en Van Lijnden.

Den 1en Juli 1852, ruim tien jaar dus, nadat men begonnen was, had men het meer droog en was er een oppervlakte van 18.000 H.A. vruchtbaar land aan den Nederlandschen bodem toegevoegd.

Jan Adriaensz Leeghwater was door de nakomelingschap gerechtvaardigd.

Nog eer de Haarlemmermeer droog was — in 1848 reeds — verscheen er een brochure van de heeren Kloppenburg en Faddegon, waarin de wenschelijkheid werd uitgesproken, dat de Zuiderzee zou worden drooggelegd. Deze heeren vergaten echter, hoe zij zich de uitvoering van dit plan hadden gedacht en daardoor had hun werk hoegenaamd geen waarde.

De ingenieur Van Diggelen kwam daarom het volgende jaar met een nauwkeurig uitgewerkt plan voor den dag, waarbij tevens was aangegeven hóe het plan moest worden uitgevoerd. Hij wilde de Waddeneilanden door dijken verbinden en zoodoende de Zuiderzee geheel afsluiten. Daarna moest ze worden drooggemalen, waardoor er 550.000 H.A. land zou zijn gewonnen. Het water van de IJsel wilde hij door middel van twee rivieren, die dwars door de droogmakerij zouden loopen afvoeren.

Zelden is er met een plan zóó gespot, als dit met het Zuiderzeeplan van Van Diggelen het geval was. Dit was echter onverdiend; daarom getuigde het van te veel ernstige studie. De spot was een gevolg van het feit, dat het plan ten eenen male onuitvoerbaar was.

In 1865 dook er weer een nieuw plan op, dat Beyerink had ontworpen, op aansporing van minister Rochussen. Hij wilde een afsluitdijk leggen van Leksluizen over Urk naar den zuidelijken dam van het Keteldiep. Alles wat ten zuiden van dien dijk lag zou worden droog gelegd. Wat ten Noorden daarvan lag, bleef water. Het plan werd door een staatscommissie bestudeerd, doch er bleken zooveel bezwaren te zijn, die men niet kon overwinnen, dat men het plan moest laten varen.

Nu ging Stieltjes aan het werk en deze kwam in 1872 met een gewijzigd plan-Beyerink voor den dag. De regeering was toen echter van meening, dat een dergelijk groot werk in eigen beheer moest worden uitgevoerd. Zij kwam met een plan, dat veel geleek op dat van Stieltjes, doch het ontwerp kwam niet eens in behandeling; het werd ingetrokken. Het scheen wel alsof hiermee de kwestie van de droogmaking der Zuiderzee voor goed in den doofpot was gedaan.

Doch dit was niet het geval.

Het Kamerlid A. Buma, kwam in 1882 met een geheel nieuw ontwerp voor den dag, dat aan meedoogenlooze critiek blootstond, zoodat Buma het eenvoudig introk.

Maar hij gaf den strijd niet op.

In 1886 richtte hij de Zuiderzee-vereeniging op, die spoedig een groot aantal leden telde. Deze vereeniging gaf aan den civiel-ingenieur C. Lely (later Minister van Waterstaat) opdracht tot het ontwerpen van een geheel nieuw plan tot droogmaking van de Zuiderzee.

Lely kwam met een geheel nieuw idee n.l. het vormen van een binnenmeer. Alzoo zou het niet één droogmaking worden, maar het zouden er vier zijn. Dit plan werd reeds in 1894 ingediend en pas in... 1918 aangenomen.

Maar toen het eenmaal aangenomen was, werd ook niet lang gewacht met de uitvoering.

Thans in 1940, nu het een eeuw geleden is, dat de eerste spade in den grond werd gestoken tot droogmaking van de Zuiderzee is reeds één der vier droogmakerijen, die Lely zich had gedacht geheel gereed, bebouwd en bewoond, terwijl men met de tweede zoover is, dat Urk reeds door een dijk met het vasteland is verbonden en dus opgehouden heeft een eiland te zijn.

Zoo zet Nederland onvermoeid zijn strijd tegen den waterwolf voort. Is eenmaal de geheele Zuiderzee, met uitzondering van het IJselmeer, drooggelegd, dan zal er ongeveer 7 pCt. aan den bodem en 10 pCt. aan den bebouwbaren grond zijn toegevoegd en dan zal ons land een werk hebben voltooid, dat in de geheele wereld met de grootste belangstelling heeft gevolgd.

P. DE ZEEUW JGzn.

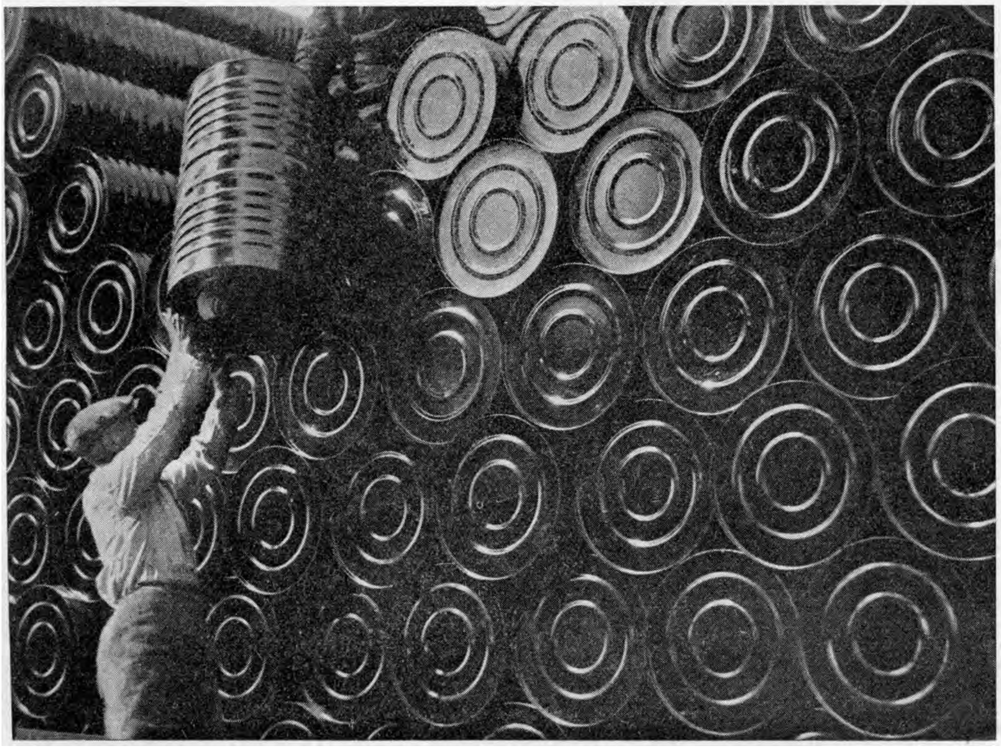

Tonnen

Echtscheiding en de kinderen

Het euvel der echtscheiding roept vele problemen in het leven, waarvoor een oplossing moet worden gezocht. Allereerst kan men lang discussieeren over de vraag of echtscheiding eigenlijk wel moet worden getolereerd. Men kan lang van gedachten wisselen over de vraag of de gronden, die echtscheiding wettigen moeten worden uitgebreid of verder moeten worden ingekrompen. In ons land komt daarbij nog de vraag of er niet een einde moet worden gemaakt aan de „groote leugen", door welke leugen langs een achterdeurtje het mogelijk wordt gemaakt met onderlinge toestemming een huwelijk te ontbinden, terwijl de wet uitdrukkelijk echtscheiding door onderlinge toestemming verbiedt.

Veel hoofdbrekens bezorgt ook de financieele kant aan degenen, die in een echtscheidingsprocedure zijn gewikkeld, terwijl last not least de voogdij over de kinderen de hartstochten wakker roept.

Dikwijls laat de geheele procedure de gewezen echtelieden koud, de financieele regeling wordt in een handomdraai geregeld, maar, wanneer een beslissing moet worden gevraagd over de voogdij over de kinderen, dan wordt het zwaarste geschut in stelling gebracht. Allerlei argumenten worden opgediept en minder faire praktijken worden niet zelden gebezigd om toch maar „de kinderen te krijgen".

De beslissing over de voogdij over de kinderen wordt genomen door de Rechtbank, nadat de echtscheiding is uitgesproken. In het vonnis, waarbij de echtscheiding wordt uitgesproken, wordt tevens de dag bepaald, waarop het bloedverwantenverhoor zal worden gehouden, waarbij dan over de voogdij zal worden beslist. De ouderlijke macht neemt een einde, zoodra de echtscheiding is uitgesproken, daar de ouderlijke macht eindigt met de ontbinding van het huwelijk. Er moeten dan een voogd en een toeziende voogd worden benoemd.

Evenals bij overlijden van één der ouders het huwelijk ontbonden wordt, zoo wordt ook het huwelijk ontbonden door echtscheiding. De ouderlijke macht houdt dan op. Deze opvatting berust hierop, dat men de ouderlijke macht ziet als een collectief recht, dat den ouders slechts toekomt, zoolang als het huwelijk hen vereenigt. Houdt het huwelijk op te bestaan, wordt het huwelijk ontbonden, zooals o.a. bij echtscheiding het geval is, dan is er geen plaats meer voor ouderlijke macht, omdat er van een gezamenlijk, collectief optreden geen sprake meer is.

Van andere zijde is deze opvatting bestreden, maar de wetgever heeft nu eenmaal gekozen en de ouderlijke macht houdt op bij ontbinding van het huwelijk door echtscheiding.

Nadat het vonnis is uitgesproken, moet dan ook worden voorzien in de voogdij en de toeziende voogdij.

Vroeger was de beslissing, die de Rechtbank moest nemen, niet zoo moeilijk, daar als regel gold, dat de kinderen werden toegewezen aan dengene der echtgenooten, op wiens verzoek de echtscheiding was uitgesproken. Was dus de man de procedure begonnen op grond van overspel of kwaadwillige verlating van de vrouw, dan kreeg automatisch, wanneer de echtscheiding was uitgesproken, de man de voogdij over de kinderen, terwijl omgekeerd, wanneer de vrouw de procedure was begonnen op grond van overspel of kwaadwillige verlating van de man, de vrouw met de voogdij over de kinderen werd belast, tenzij, dat de toestanden van dien aard waren, dat de Rechtbank anders moest beslissen.

In 1901 echter is de materie van de ouderlijke macht, voogdij enz. geheel herzien en toen is dan ook met deze regel gebroken, zoodat de Rechtbank momenteel geheel vrij is, aan wien der ouders na de echtscheiding de kinderen zullen worden toevertrouwd. Zij kan de kinderen verdeelen tusschen de ouders, bijv. de meisjes toewijzen aan de moeder en de jongens aan den vader. Zij kan ook bevelen, dat alle kinderen aan den schuldigen echtgenoot zullen worden toevertrouwd, iets, wat vroeger alleen zeer, zeer hooge uitzondering was.

Het eenige belang, dat in het oog moet worden gehouden, is het belang van het kind en het belang van het kind kan zeer zeker met zich mee brengen, dat de schuldige echtgenoot belast zal worden met de voogdij. De maatschappij is zoo oneindig gevarieerd, dat allerlei toestanden zich

kunnen voordoen, zoodat er voorbeelden te over zijn, dat het belang van het kind met zich meebracht, dat de schuldige echtgenoot belast werd met de verdere opvoeding, hoewel deze uitspraak zoo op het eerste gezicht wellicht wat cru lijkt.

Voorop sta dus het belang van het kind.

Een derde kan niet met de voogdij worden belast, tenzij de beide ouders hun taak als ouder zoo schromelijk hebben verwaarloosd en zoo weinig verantwoordelijkheidsgevoel hebben getoond, dat zij door de Rechtbank zijn ontzet of ontheven van de ouderlijke macht. Ook dit komt nog vrij dikwijls voor.

Zooals hierboven reeds is gememoreerd, bepaalt de Rechtbank bij het vonnis een dag, waarop het bloedverwantenverhoor zal worden gehouden. Op die dag moeten dan voor de Rechtbank verschijnen de beide echtgenooten, terwijl tevens twee bloedverwanten van iedere partij aanwezig moeten zijn om hun meening aan de Rechtbank kenbaar te maken. Men zal begrijpen, dat de spanning dikwijls zeer groot is. Meestal staan er twee vijandige kampen tegenover elkaar, die bijgestaan door hun advocaten de goede ouderlijke hoedanigheden van de verschillende partijen naar voren brengen en allerlei mededeelingen doen over de verregaande zorgeloosheid van de tegenpartij.

De keuze van de Rechtbank zal dikwijls zeer moeilijk zijn vast te stellen, maar gelukkig kunnen wij in Nederland beschikken over de Voogdijraad. En deze Voogdijraad zal meestal op verzoek van de meest belanghebbende partij wel verzocht zijn een onderzoek in te stellen naar de karaktereigenschappen, de omstandigheden en het gedrag van de beide ouders. Welgedocumenteerd en objectief zal dan de Voogdijraad op de zitting haar bevindingen mededeelen, waardoor de taak van de Rechtbank uitermate wordt vergemakkelijkt.

De beslissing van de Rechtbank is in niet weinig gevallen zeer moeilijk, daar het voor de toekomst van de kinderen van buitengewoon belang is, in welk milieu zij verder zullen worden opgevoed. Het advies van de Voogdijraad is daarom van zeer groot belang. Vanzelfsprekend zijn er ook gevallen, dat de beslissing eenvoudig is. Het gedrag van de ouders kan zoo verschillend zijn, dat er geen oogenblik getwijfeld behoeft te worden. Dikwijls ook komt het voor, dat de vader niets liever wil, dan alles, wat betrekking heeft op het ontbonden huwelijk, te liquideeren, terwijl het zelfs voorkomt, zij het in mindere mate, dat de moeder niets meer van de kinderen wil weten. Wanneer het kleine kinderen betreft, is dit wel zeer stuitend.

Een moeilijkheid, die zich ook nog al eens voordoet, is de godsdienstige opvoeding. Gemengde huwelijken, waaronder dan te verstaan zijn, huwelijken, waarbij de éene echtgenoot Roomsch-Katholiek en de andere echtgenoot Protestant is zijn nog al eens een bron van wrijving. Het geloofsverschil zal gedurende het huwelijk reeds een groote kloof hebben veroorzaakt, terwijl dan in dit stadium van de echtscheidingsprocedure de laatste strijd wordt gestreden. Het behoeft geen betoog, dat deze voorkeur voor een bepaald geloof meestal niet erg diep zit, maar niettegenstaande dit wordt dit punt toch dikwijls aangegrepen om de eigen positie sterker te maken. Uiteraard geldt dit alleen voor scheidingen van tafel en bed, daar geloovige Roomschen, die hun „plichten waarnemen" uiterst zelden, zoo niet nimmer tot echtscheiding zullen overgaan.

De Rechtbank mag echter in deze geschillen geen partij kiezen, daar alle godsdiensten voor de wet gelijk zijn. Er mag dus bij de beslissing over de voogdij geen voorkeur getoond worden voor een bepaalde Kerk. Een vraag is of niet de Rechtbank mag overwegen, dat een gewaarborgde godsdienstige opvoeding in welke richting ook, voor de kinderen beter zal zijn, dan een opvoeding, waarin het materialisme hoogtij zal vieren. Ieder geval moet in deze op zichzelf worden bekeken.

Al deze overwegingen maken de beslissing van de Rechtbank tot een moeilijke. En te moeilijker is dit, omdat tot de jongste tijd de band tusschen de ouder die niet tot voogd of voogdes is benoemd en de kinderen totaal was afgesneden. De rechtspraak stond zeer streng op dit standpunt. De ouder niet-voogd was van alle rechten verstoken. Een sprekend voorbeeld leverde wel de volgende beslissing van een Rechtbank. De ouder niet-voogd had aan de Rechtbank gevraagd voortaan met de voogdij te worden belast, daar de moeder met de kin-

deren in Berlijn vertoefde, terwijl bovendien de moeder met een Duitscher in het huwelijk zou treden, waardoor de kinderen nog meer van hun Nederlandsche nationaliteit zouden worden vervreemd. De Rechtbank overwoog echter, dat de wet op het standpunt stond, dat de beslissing, waar de kinderen zullen verblijven berust bij de ouder, die de voogdij had gekregen, terwijl een verblijf in het buitenland en een opvoeding, die tot gevolg zou hebben, dat de kinderen van hun nationaliteit zouden vervreemden, geen reden was om wijziging te brengen in de voogdij.

De Nederlandsche wet kende ook niet het z.g. bezoekrecht, het droit de visite. De wet stond niet toe, dat de kinderen geregeld de andere ouder zien of met hem contact hebben. Heeft de ouder, aan wie de voogdij is opgedragen echter geen bezwaar tegen dit contact dan is dit natuurlijk toegestaan. Over dit bezoekrecht is veel te doen geweest. Aan de éêne kant wees men er op, dat het voor de vorming van de kinderen funest was, wanneer zij maar steeds van de éêne ouder naar de andere ouder werden gesleept. De kinderen werden in een nieuw milieu opgevoed en zij zouden de dupe worden van het verschil van meening der ouders. Inderdaad is er voor deze redeneering veel te zeggen, daar het belang der kinderen en dit moet toch voorop staan, een rustige en regelmatige omgeving eischt, terwijl het heen en weer trekken tusschen twee kampen, die elkaar meestal vijandig gezind zijn, op de kinderen geen goede invloed zal hebben. Aan de andere kant kunnen zich gevallen voordoen, waar deze toestand buitengewoon hard zal zijn voor de betreffende ouder. Hoe te denken over het geval, dat de vrouw de man verlaten heeft, maar toch met de voogdij over de kinderen is belast, omdat de kinderen nog zoo jong waren, dat de moeder de eenigste was, die behoorlijk de voogdij kon waarnemen. Staat deze moeder geen contact toe tusschen de kinderen en de vader dan is dit voor de vader toch wel een buitengewoon harde slag, temeer, daar de moeder de schuldige partij was.

Dit voorbeeld is met vele andere aan te vullen.

Langzaamaan heeft zich dan ook de rechtspraak in deze richting ontwikkeld, dat het een plicht van de ouder-voogd is, uitzonderingen daargelaten, de ouder niet-voogd eenig contact met zijn kinderen toe te staan. De Hooge Raad heeft echter eerst zeer kort geleden een arrest in deze richting gewezen. Het recht van de ouder niet-voogd werd wel niet met zooveel woorden erkend, maar de Hooge Raad overwoog, dat het, bijzondere omstandigheden daargelaten, het belang van het kind zal zijn, dat de band met de vader of moeder, aan wie na echtscheiding de voogdij niet was opgedragen, niet geheel zou worden verbroken, terwijl de mogelijkheid werd geschapen door het gewezen arrest, dat, wanneer één der ouders van zijn zeggenschap als voogd een zoodanig gebruik maakte om ieder contact tusschen de kinderen en de andere ouder te verbieden, dit als een ernstige tekortkoming zou worden beschouwd, welke tekortkoming dan tot gevolg zou hebben, dat de ouder-voogd van de voogdij zou kunnen worden ontheven.

Volgens deze beslissing dus is de ouder-voogd niet vrij om zonder goede gronden het verkeer tusschen de kinderen en de andere ouder te beletten. Hoewel niet met zooveel woorden gezegd, is in feite hiermede het bezoekrecht erkend. Het hangt echter af van het feit of het in het belang van het kind is. Niet iedere ouder niet-voogd kan dus eischen, dat hij geregeld contact met de kinderen zal mogen onderhouden, bij gebreke waarvan dan de ontheffing uit de voogdij kan worden geeischt. Neen, het belang van de kinderen praevaleert. Dit is trouwens het beginsel, dat geheel deze materie beheerscht.

Wij willen het hierbij laten. Wij hebben u slechts eenige kiekjes gegeven van een materie, waarover een film zou zijn te maken. Het is in ieder geval de moeite waard.

Mr. W. NOORDIJK

Zonnewijzers

Ongetwijfeld hebt u wel eens een zonnewijzer gezien. Ja zeker, zo'n ding in een tuin of aan een muur, waarop je zien kan, hoe laat het is, als de zon schijnt. Maar hoe 't er precies uitzag en hoe het werkte is u vergeten. Welnu, 't is de bedoeling om door dit artikel uw belangstelling te wekken voor die zonnewijzers, want die zijn ze heus wel waard en verder, om u enigszins een idee ervan te geven, hoe ze werken en wat ze zoal kunnen aangeven. 't Wordt niet erg ingewikkeld, slechts wordt een tikje van de geheimzinnigheid opgeheven, die een zonnewijzer meestal omringt en hem daardoor aantrekkelijk maakt. Aantrekkelijk zowel voor den filosofisch aangelegde, die hem met levenswijsheden in verband brengt, als voor den wiskundige, die hem zijn geheimen ontfutselt.

Reeds in de oudheid gebruikte men de schaduw van een verticaal geplaatste stok, om de tijd of het jaargetijde aan te geven. Ja, dat laatste kan ook. Omdat de zon 's winters lager staat dan 's zomers, zijn de schaduwen in de winter langer. Dat geeft een middel om de tijd van 't jaar aan te duiden. Op die manier werd op Java wel de kalender samengesteld. De langste schaduw van een bepaald verticaal voorwerp werd in delen verdeeld en ieder deel kan nu als een seizoen worden opgevat. In China mat men 3000 jaar geleden op die manier al de hoek tussen aequator en ecliptica.

De schaduw van zo'n verticaal geplaatst voorwerp, een Egyptische obelisk b.v., werd en wordt wel als tijdwijzer gebruikt. Zo geeft te Rome de schaduw van de voor de bekende St. Pieter geplaatste obelisk op het daartoe ingerichte plaveisel de tijd aan, zij het niet met grote nauwkeurigheid. Op de Place de la Concorde in Parijs heeft men iets dergelijks. De nauwkeurigheid is o.m. afhankelijk van het jaargetijde.

Verbeteringen

De onjuistheid kan worden ondervangen, door de staaf, oorspronkelijk gnomon of stylus geheten, een hellende stand te geven, waarbij hij de naam polos krijgt. Hij wijst dan naar de hemelpool en is dus evenwijdig aan de aardas. In ons land maakt de polos zodoende een hoek van plm. 52 graden met de grond. De uitvinding is vermoedelijk plm. 750 v. C. geschied door de Babyloniërs, een volk, dat bekend is om zijn wis- en sterrekundige onderzoekingen. De Grieken hebben later de uitvinding van hen overgenomen. Toch zijn er bij opgravingen nooit Grieksche zonnewijzers voor de dag gekomen. Wel Romeinse, bij dit volk kwamen ze veel voor.

In dit verband kunnen we het hulpmiddeltje noemen, dat wel gebruikt wordt, om met een horloge het Zuiden te vinden. Gesteld, dat u midden op de heide de richting hebt verloren. Geen nood, uw horloge zal u de windstreken aanwijzen. Houd het horizontaal en zet er midden op een lucifer. Draai nu het horloge zo lang rond, tot de schaduw de hoek tusschen de uurwijzer en 't getal 12 middendoor deelt. Een voorbeeld ter verduidelijking. 't Is 4 uur in de namiddag. Zorg nu door draaiïng van het uurwerk, dat de schaduw op de 2 valt, dan wijst 12 de richting van 't Noorden aan. 't Spreekt vanzelf dat men 't horloge eventueel eerst van zomer- op wintertijd moet terugzetten. Zou de wijzerplaat in 24 delen in plaats van in 12 zijn verdeeld, dan zou het middendoordelen door de schaduw overbodig zijn, omdat dan de 4 op de plaats van de 2 stond. De aandachtige lezer ontdekt onmiddellijk overeenkomst met de hiervoor genoemde obelisk en evenals daarbij is de onnauwkeurigheid vrij groot. Het horloge doet met de zon dienst als kompas en omgekeerd kan men dus, als men het Noorden weet, een stilstaand horloge op de zon ongeveer gelijk zetten.

Verklaring

We zullen thans een eenvoudige verklaring geven van de genoemde verschijnselen, teneinde straks de schaalverdeling van de zonnewijzer duidelijk te kunnen maken. De aarde draait om haar as in 23 uur en 56 minuten. Doordat ze bovendien om de zon heendraait, duurt een etmaal 4 minuten langer. We kunnen het voor ons doel eenvoudigheidshalve zo voorstellen, dat de zon in 24 uur om de aarde draait.

Stel u dus een aardglobe voor met de as loodrecht op uw tafel, terwijl de zon, over de tafel rollend, daar omheen draait. De polos van een zonnewijzer kunt u nu aangeven, door een speld in de globe te prikken evenwijdig met de aardas, loodrecht dus op de tafel, in 't plekje, waar Nederland ligt. Laat nu maar weer de zon draaien, dan draait ze ook om de speld. De speld is wel niet meer precies het middelpunt van de zonnebaan maar dat scheelt maar 0,003 %! Het zal nu wel duidelijk zijn, dat de stangen van alle zonnewijzers op de hele wereld parallel staan. Tenminste, als ze nauwkeurig ontworpen en opgesteld zijn, wat zelden het geval is.

Valt nu de schaduw van de polos maar op een vaststaand vlak, hetzij plat of cilindervormig, dan kan op dat vlak een schaalverdeling worden aangebracht, die altijd geldig is.

Bij een bolvormige zonnewijzer, die een sieraad voor de tuin kan vormen, zijn de polos en de ring (met de schaalverdeling) loodrecht er op de enige nodige onderdelen. Zie de foto. Alle andere ringen dienen tot steun of tot versiering en misschien, om den leek te imponeren. De schaalverdeling op deze soort zonnewijzers is heel simpel. Aan de onder (Noord-)kant staat 12, aan de zijkanten (O. en W.) 6 uur n.m. en 6 uur v.m. De tussenverdeling is volkomen regelmatig.

Bij de andere zonnewijzers is de schaalverdeling veel moeilijker aan te brengen, omdat ze daar onregelmatig is. Die andere

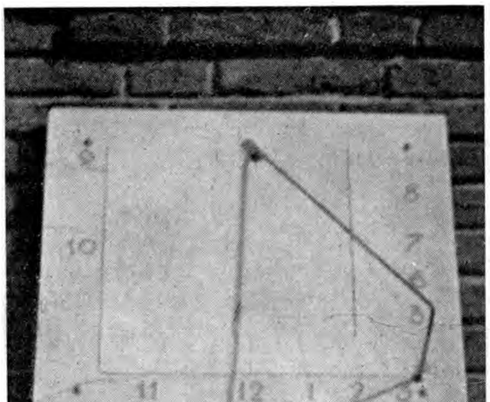

soorten zijn dan o.a.: 1e. de verticale of gevelzonnewijzer, zie foto, 2e. de horizontale op een voetstuk in een tuin, veel in Engeland voorkomend, 3e. de zakzonnewijzer, van de laatste had u het bestaan misschien niet eens vermoed, maar ze zijn er toch, soms in heel kunstige uitvoering.

Mocht u zo enthousiast geworden zijn, om een verticale te willen vervaardigen (van een exemplaar van karton en koperdraad kunt u in de vensterbank al veel plezier hebben!), dan kan de verdeling op drie manieren gevonden worden: 1e. Emperisch, d.w.z. proefondervindelijk, 2e. Met behulp van beschrijvende meetkunde, 3e. Door berekening met bol driehoeksmeting. In alle drie gevallen moet u precies de geographische breedte van de plaats uwer inwoning en de ligging van uw gevel ten opzichte van het Zuiden weten.

Afwijkingen

Een zonnewijzer ontkomt niet aan onnauwkeurigheden. Buiten beschouwing zullen we laten de foutjes, die ontstaan bij de vervaardiging en de opstelling. Beide eisen handigheid, preciesheid en kennis van zaken. Daar ontbreekt het nogal eens aan, getuige de gloednieuwe zonnewijzer, die in een plantsoen in West-Tilburg de tijd (verkeerd) aangeeft. We bespreken dus alleen de afwijkingen, die de natuur ons opdringt.

In de eerste plaats draait de aarde niet in een cirkel om de zon, maar in een ellips, waarbij de zon in één der brandpunten staat. Die ellips verschilt echter weinig van een cirkel, de excentriciteit bedraagt 1/60. De hierdoor ontstane afwijkingen in snelheid zijn op een zonnewijzer niet te ondervangen. Ze zijn echter niet groot.

De tweede onzuiverheid ontstaat door de halfschaduw van de polos. De aflezing wordt er enigszins door bemoeilijkt. Men heeft wel verbetering trachten te krijgen, door als stang een driehoek te nemen (van de eigenlijke polos tot de schaal) of door een opening toe te passen.

Ook door de refractie (straalbreking) ontstaat een onnauwkeurigheid. Het zonlicht wordt door de luchtlaag om de aarde in afwijkende richting gedwongen. Hoe hoger de zon aan de hemel staat, hoe geringer ze is. Bij de horizont bedraagt ze

± ½ graad, dat is juist de middellijn van de zon. We zien de zon al, als ze nèt nog niet op is en nòg, als ze net al onder is. We kunnen er bij een zonnewijzer geen rekening mee houden, omdat de zon niet altijd op dezelfde uren op- en ondergaat.

Onjuistheid in de aflezing ontstaat ook, behalve dan bij de bolvormige exemplaren, doordat de tussenliggende tijden moeilijk te schatten zijn.

De grootste fout, waarbij eigenlijk de voorgaande in 't niet verzinken, ontstaat door... de onregelmatigheid van de zon! Die is wel eens een kwartier voor of achter. Ze staat dan al of pas om kwart voor of over twaalven in 't Zuiden. Het verschil tussen ware of middelbare tijd (op uw klok) en zonnetijd (op uw zonnewijzer) vindt men regelmatig in de dagbladen onder de rubriek hemelverschijnselen. Het ontstaat, doordat het vlak van de aardbaan (ecliptica) niet samenvalt met dat van de evenaar (aequator). Men kan een tabel ontwerpen, die de afwijkingen over een geheel jaar aangeeft en daar dan tevens de afwijking in verwerken, die ontstaat door de ligging van de standplaats t.o.v. de meridiaan van 5 gr. O. L. In Nederland kan daarvoor een extra-verrekening van enige minuten nodig zijn.

Vrij zuiver wijst een zonnewijzer omstreeks eind December, midden April, midden Juni en eind Augustus.

Opschriften

Tal van zonnewijzers vertonen aardige opschriften. Meestal leggen ze verband tusschen tijd en eeuwigheid. Zo vindt men te Orleans het opschrift: Ons leven is als een schaduw; te Milaan: Ik kom en ik ga elke dag, gij echter zult heengaan en niet wederkeren; te Würzburg: De uren vergaan en worden u toegerekend. Verder vinden we in Presburg: Denk aan uw laatste uur; in Triër: De uren vlieden en keren niet weer. Dan bestaan nog: Zo spoedt de tijd naar d'eeuwigheid, Hoe langer hier, hoe later daar, Eén van deze is uw stervensuur en: Eén van alle zal u doen vallen. Wat minder zwaarwichtig zijn de volgende: Dat op de woning van Richelieu: Laat geen ogenblik werkloos voorbijgaan en: Geniet blijde, wat 't tegenwoordige u geeft of: Maak gebruik van 't ogenblik. Weinigzeggend is het Parijse: Ik rust, wanneer de schaduw vliedt. Ogenschijnlijk luchtig, maar mogelijk ernstig bedoeld is het Latijnse: Horas non numero nisi serenas, d.w.z.: Ik tel slechts de heldere uren.

Blijkbaar bieden zonnewijzers evenals klokken den mens een goede gelegenheid om zijn levenswijsheid te luchten.

Bijzondere

Laten we nu eens even zien, waar we bekende zonnewijzers kunnen vinden. Weten de Amsterdammers die op de Nieuwe Kerk aan de Dam? Neen? Maar dan toch wel het prachtige exemplaar van de A.N.W.B. in Zuid? Dat heeft zelfs een schaalverdeling, berekend op de afwijkingen van de middelbare tijd. Hebben de Rotterdammers de muurzonnewijzer in Vreewijk wel eens gezien? Of het luxueuze nieuwe tuinexemplaar tegenover de ingang van 't museum Boymans? Weten de Groningers de zonnewyzerpoort in de tuin van het Mineralogisch Geologisch Laboratorium met een schaalverdeling van 3 × 3 meter? Daar staan uitgebreide aanwijzingen op, o.a. „Hoe lang de zon nog schijnen zal" en „Hoe lang de zon geschenen heeft". In Middelburg is er een op het beroemde stadhuis en in Enschedé een aan de Ned. Hervormde Kerk met maandaanduiding. Zo zijn er nog veel en veel meer, te veel om op te noemen. Ze zijn alle waard bekeken en bestudeerd te worden.

In vroeger jaren bracht men er van allerlei bij aan. Zo had de hertog van Orleans omstreeks 1780 te Parijs een zonne-

wijzer, waarbij om 12 uur het zonlicht een kleine hoeveelheid kruit deed ontbranden. Daar kwamen altijd veel mensen naar kijken. Later stond er zelfs een kanonnetje bij. Dan had Buffon een aardglobe opgehangen aan een haar. Om twaalf uur werd de haar doorgebrand, doordat de zonnestralen, gebundeld door een lens, haar juist troffen. De aardglobe viel dan op een gong, waarmee dus de middag was aangekondigd.

In de Bijbel

In de Bijbel wordt er ons een aangeduid in de geschiedenis van koning Hiskia met „de treden van Achar". In Jesaja 38 en 2 Kon. 20 vinden we het volgende verhandeld : Koning Hiskia van Juda, zoon van Achar had in zijn tuin een zonnewijzer staan, die zoals men wel veronderstelt, bestond uit een alleenstaande pilaar. waarvan de punt schaduw wierp op twee boogvormige trappen. Naarmate de schaduw meer treden van de ene trap had aangeraakt was het verder in de ochtend en naarmate er meer treden van de andere waren beroerd, verder in de namiddag. Toen nu de profeet Jesaja den koning de verhoring van diens gebed om genezing van zijn ziekte en verdrijving van den vijand had aangekondigd, vroeg Hiskia als teken het teruglopen van de schaduw op zijn zonnewijzer. Deze ging toen 10 treden of graden terug. De indeling was vermoedelijk willekeurig.

Een enkele verklaring die men gezocht heeft willen we aanstippen. Zo wordt straalbreking verondersteld door een plotselinge plaatselijke atmosferische afkoeling (zoals bij Jozua's: „Zon sta stil" dus) of door een stofwolk. Ook haalt men er wel een zonsverduistering, aardbeving of door Jesaja bedachte inrichting bij. Zelfs een wiskundige verklaring ontbreekt niet. Genoeg echter, Koning Hiskia genas door aanwending van een klomp vijgen van zijn ziekte en leefde nog 15 jaar. De gebeurtenis had plaats omstreeks 713 voor Chr.

Hiermede zijn we aan 't eind van ons artikel. We hopen niet te veel gevergd te hebben van 't voorstellingsvermogen van den lezer en we zullen ons verblijden, als hij als gevolg van dit stuk bij het ontdekken van een zonnewijzer op zijn weg even wil stilstaan om aandacht te schenken aan dien stillen getuige van de grootheid der schepping, een getuige, die op bescheiden wijze spreekt van de inrichting van het heelal, van de wetenschap, die deszelfs geheimen doorvorst en — als zijn oor het verstaan kan — ook van Hem, die van dit alles de Schepper is.

A. KALKMAN

His masters voice

Bij twaalven is 't. En in de laan
Schijnt stil het bleeke licht der maan.

Natuur, in rust verzonken, zwijgt;
Geen windje, dat naar adem hijgt.

Dan — even plotseling als schoon
Beluister ik een verre toon.

En als ik sluipend nader dwaal
Weet ik verrukt: de nachtegaal!

Zooals die kleine vogel zingt!
Mij ademloos te luisteren dwingt.

Soms angstig luid, dan smeltend zacht
De klanken zingen door den nacht!

Viool en hobo, cello, fluit
Leeft hier zijn diepste wezen uit.

Is dit een sprookje, of een droom
Geweven rond een tooverboom?

Bij tweeën is 't, als ik ontzet
Zacht amen zeg, op dit gebed.

JAN VISSER

TE DEUM LAUDAMUS

Naar een schilderij van Rich. Linderum

Gekke Joop

Met een smak botst Joop de deur van het arbeidershuisje achter zich dicht. — „Lelk mens, kwoad kreeft !" mompelt hij driftig.

Daar zat hij nu deze middag zo mooi in huis te tekenen, peerden en schoapen en hondjes. 't Werd zo mooi, zo heel erg mooi. Maar, welja daar komt baas Diekenga bij moeder op visite en al heel gauw zegt moeder : — „Joop, jong, goa moar 'es wat noar boeten. Goa boer Krelis moar wat helpen te stalschounen !" Dat is altijd weer hetzelfde. Als baas Diekenga komt, dan moet hij weg. En baas Diekenga komt zo vaak, zo heel erg vaak. Moeder zegt, dat ze met baas Diekenga gaat trouwen, en dan komt hij altijd bij hen wonen.

Daarom heeft Joop een hekel aan hem. Want als baas Diekenga voor altijd komt, dan zal hij ook wel elke dag weggestuurd worden. Joop wordt niet graag weggestuurd, hij is niet graag buiten. In huis is hij zo veilig en zo goed. Daar beschermen de muren hem tegen plagerijen van grote mensen en van de schoolkinderen.

Gekke Joop, de onnozele twintigjarige Joop slentert langs de weg. Handen op de rug. Hoofd gebogen......

Zijn hoofd knikt bij elke stap schokkerig op en neer...... op en neer...... Zo sloft hij voort.

En nu hij op deze zonnige namiddag de reine voorjaarslucht inademt, nu komt er een stille tevredenheid in zijn hart. Nu vergeet hij zijn boosheid op baas Diekega. Nu vergeet hij te brommen op moeder, die hem wegstuurde. Want...... de jongens zijn nog in school. Er is geen mens op de weg. Er is niemand, niemand, die hem plagen kan......

Joop slentert het erf van boer Krelis op. Karo, de grimmige waakhond komt hem kwispelstaartend tegemoet. Joop streelt vriendelijk de kop van het beest en mompelt : „Dag hondje. Dag mien hondje..." Joop is niet bang voor Karo. Hij is voor geen enkele hond bang, want honden zijn vrienden, die hem geen kwaad doen, zoals de mensen. Die vrienden voelen bij intuïtie, dat gekke Joop hun bescherming nodig heeft. Als de schooljongens — „die pestkoppen" — hem achtervolgen met hun plagerijen, dan vlucht Joop het erf op bij boeren, die grimmig-boze honden hebben. En daar wacht hij veilig en beschermd tot „de pestkoppen" weer wegtrekken.

De deur van de deel staat open. De koeien zijn weggebracht naar de weide. Nu worden de stallen schoongeboend.

— „Zo, Joop, jong ! Hou is 't mit diè ? Vot jagt ?" De knecht en de meid kijken even op van hun werk, als ze de ruwe stem van de boer horen. — „O, Joop !"

Joop grinnikt tevreden, omdat hij zo vriendelijk wordt ontvangen. Hij kijkt naar het boenen en plassen, en biedt dan stotterend aan : — „Zzzz... za'k helpen, bb... boas ?"

— „Joa wis jong ! Ik mout nog krèk 'n knecht bruken. Boen dizze plaank moar 'es schoon !"

Joop stroopt de mouwen van zijn kiel op en boent dan alsof zijn leven er van afhangt.

Maar Neel, de meid gaat stiekum achter hem staan, en laat een kom koud water in zijn nek lopen. Verschrikt springt Joop op. Afwerend met de handen, strompelt hij naar de deur. De boer, de knecht en Neel lachen luid.

Stilletjes mompelvloekend schuift Joop naar de deur. — „Pestkop, kring..." Verward staart hij naar het boenen en plassen, dat weer wordt voortgezet. Traag dringt het in de hersens van het kindmens door, dat het nog niet afgelopen zal zijn met de plagerij...... als het noodlot dreigt het boven zijn hoofd, en hij ontvlucht het niet. Al heel gauw komt het.

— „Joop," vraagt de knecht, „wist wat veur mie doun ?"

— „Jj... joa !" Gretig blij knikt Joop, nu hij voor een groot mens iets mag doen.

— „Wiest woar boer Wendel woont ?"

— „Jj... joa !" — „Nou ! Goa dan 'es gauw de groepdweil veur ons hoalen. Hier ! krigst ok 'n cigeret !"

Peter haalt zijn cigarettendoos te voorschijn. Als Joop begerig zijn hand uitstrekt, spuwt Peet hem in de vlakke hand.

Dom-onnoozel grinnikt Joop om de schone grap. Veegt zijn hand af en wil weglopen. Maar Neel krijgt medelijden : „Veruit ! Geef 'm nou ain. Hai wil 't ja zo groag."

Joop loopt op de weg. Handen op de

rug. Zijn hoofd gebogen. Bij elke stap een knik. Hij dampt een cigaret. Joop is in zijn element. De school is nog aan. 't Is heel stil op de weg. Boer Wendel woont ver weg, aan 't andere eind van het dorp. Joop loopt wat hij lopen kan. Straks zal hij triomfantelijk de groepdweil omhoog houden. Straks zal er een groot mens blij zijn.

In de weide loopt een paard. Joop klimt over het hek. Daar loopt een paard, een dier...... een vriend. Joop klopt het op de hals. Drukt even zijn wang tegen de warme paardenhals.

— „Dag peerd, dag mien peerdje !..." Dan sjokt Joop weer verder. Zijn hoofd knikt de maat van zijn sjokkende gang.

Joop is zo tevreden. Er is geen mens in de nabijheid. Hier en daar in de weide loopt een vriend, een schaap, een koe, een paard. Vrienden, die hij een groet brengt. — „Dag schoap,... dag mien peerd,... dag koeike, mien koeike......" en Joop sjokt weer verder.

Bij boer Wendel rijdt de stalknecht het erf op. Een vurig jong paard trekt de kar. Joop vergeet bijna zijn boodschap, zo moet hij kijken naar het paard.

— „Hé Joop ! Wat most hier ?" Joop weet het nu weer, hij moet immers een groot mens blijmaken. Zonder de ogen van het paard af te houden zegt hij : „Ddd... de gg...groepdweil van bbb...boer Krelis."

— „Och Joop jong, wat spiet me dat veur die, moar de knecht van Kuperus het 'm guster hoalt ! Goa moar 'es noar Kuperus !"

Joop loopt al weer op de weg. Handen op de rug. Zijn hoofd knikt snel, want hij loopt hard. Kuperus woont heel ver... Zo nu en dan wijkt hij van de weg af, en streelt een hofhond, of een schaap. Joop komt bij Kuperus en wordt naar Dingemans gezonden. Dingemans stuurt hem naar Hoornsma. Hoornsma stuurt hem naar Wettens. Wettens stuurt hem naar Buis. En Joop loopt de hele middag om „dd... de gg...groepdweil". Telkens komt hij aan het verkeerde kantoor. De een stuurt hem, met- of zonder nadere plagerij, naar de ander. Het dringt niet in zijn trage hersens door, dat al die grote mensen hem weer plagen. Hij weet alleen, dat hij een groot mens blij moet maken. Welgemoed loopt Joop verder. Hij zal de groepdweil vinden.

De school komt uit.

Joop is op weg naar boer Winters. Plots blijft hij staan. In de verte komen jongens. Zes schooljongens,... de gevreesde vijanden... zijn aartsvijanden. Joops hoofd knikt niet meer. Hij staat te staren met angstige ogen, naar het gevaar, dat dreigend naderbij komt. Angst spert hem de ogen wijd open, doet zijn neusvleugels trillen. Zijn adem stokt. Zijn mond zakt half open.

Klepperende klompen verscheuren de stilte. Schelle jongensstemmen schreeuwen : „Aah, die Joop ! !"

Angstig heft het kindmens afwerend de handen omhoog. Klagend, huilend stottersmeekt hij : „Nn... nee... nnee... nnnn... nee !" Sarrend en plagend lopen de jongens om hem heen. Trekken hem aan zijn kiel. Slaan hem met een stok. Ze nemen stenen en maken gooiende gebaren naar hem. Schrikkerig bukt hij zijn hoofd weg naar links en rechts, naar voren, naar achteren. Wilde angst in zijn ogen. Zijn geopende kwijlende mond klaagt kermend : „Nn... nee, nn... nee !"

Joop wil door de plagers heen dringen. Hij wil wegvluchten. Maar ze blijven om hem heen dringen en plagend stotteren ze hem na : — „nnn...nee... nn...nee..."

Plots ziet Joop een uitweg. Op een boerenerf blaft een dikke zwartharige hofhond en rukt verwoed aan zijn ketting.

Joop vlucht het erf op. Hij vlucht naar de hond, zijn redder, de hulp in zijn benauwdheid. Hij strompelt naar het beest en drukt schreiend zijn hoofd in de ruige haren. Het dier houdt even op van blaffen ; snuffelt Joop in zijn nek en... lekt hem dan zijn gezicht, zijn handen.

De jongens beginnen te hitsen. Ze nemen stenen op en werpen nu naar Joop en naar de opnieuw woedend-blaffende hond. Joop krijgt een steen tegen zijn hoofd. Warm bloed sijpelt in zijn nek, maar hij voelt het niet. Hij voelt alleen een nameloze angst voor de boosdoende kwelgeesten. Ze kunnen hem niet meer naderen, maar hun stenen maken hem bang.

Dan flitst plotseling een heldere gedachte door zijn hoofd : — de hond los. — Hij neemt het dier bij de halsband. Morrelt wat aan de ketting, en... met een geweldige vaart stuift het ruige beest de weg op. Voor dat de jongens weten wat er gebeurt, heeft het beest een vijand gegrepen. Het zet zijn vlijmscherpe tanden in een jongensbeen. Vlees voelt het dier.

Warm, jong mensenvlees.

Het beest bijt...

Een gil, een vreselijke gil...

De jongens stuiven weg, om veiligheid te zoeken. Krijtend, schreeuwend in hun doodsangst...

De boerin komt toesnellen. Schel roept ze: „Hèk... hier ! !"

Hèk komt.

Joop snelt weg, zo hard hij kan.

De jongens zien het niet...

De boerin ziet het niet...

Ze buigt zich over een bewusteloze bengel, met een gescheurde broek, en een been waar bloed, veel rood bloed uit een diepe wonde stroomt...

Joop vlucht naar huis...

Als de nacht is gekomen, ligt in het arbeidershuisje de onnozele in de bedstee.

In zijn droom zoekt hij een groepdweil, die hij niet kan vinden, die hij nergens kan vinden,

Hij zoekt... hij zoekt angstig. Hij zal, hij moet de groepdweil vinden, want hij wil een groot mens blij maken... en hij kan niet...

Boze mensen gooien hem met stenen...

Ze vervolgen hem zelfs in zijn droom...

Gekke Joop trilt... Hij droomt...

J. TILLEMA

MAGNOLIA'S

Als tulpen op haar stelen,
Zoo heffen zij den kelk.
Zij zijn de vriend van elk
Die voorjaarsvreugde deelen.

Het bladerlooze hout,
Nog naakt en zonder pose,
Is schoon gekroond met rozen
Van zilverlichtend goud.

Sneeuwwit en lelieblank,
Zacht-lila aangeloopen,
Spreidt zich hun goedheid open
In woordeloozen dank.

Zoo geeft, na bangen nacht
En winterkille dagen,
God milden bloei te dragen
Dien op Zijn bijstand wacht.

JAN VISSER

Hendrikje

Hendrikje is op school gekomen.

Grote bruine ogen in een bleek pips snuitje. Een zwart stopdraadje gebonden om een paar gore gelige haarsprietjes.

Een jurk die op de groei gemaakt is en een sluiting heeft van veiligheidsspelden. Blote benen, verschoten blauwe sokjes en afgetrapte bruine schoenen.

Dat is Hendrikje.

Haar moeder heeft 'r gebracht. Een paar dagen geleden. Een magere vrouw met een bruin gezicht en zwart, piekerig haar. Dezelfde ogen als Hendrikje maar oneindig brutaal. Een harde, verbeten trek om de smalle mond.

Resoluut duwt ze de nieuwe leerlinge voor zich uit, het lokaal in.

Uit het hele lange relaas dat ze me doet, is het enigste dat me bij blijft, dat Hendrikje achterlijk is, heel achterlijk. „Haar vader heeft ook geen verstand trouwens; en lui is ze, verschrikkelijk."

Dit alles met een blik, die het kind daar vóór me ineen doet krimpen. De luide, ruwe stem vult het hele lokaal.

Eindelijk gaat ze. Met een slag valt de deur dicht.

En op de eerste bank zit dan Hendrikje, vlak bij m'n tafeltje.

Als om hulp kijken de bange ogen me aan. Bemoedigend tik ik haar even op de wang en strijk es over de peenharen.

Hendrikje *is* achterlijk. Dat is niet teveel gezegd. 't Lijkt wel of ze afgestompt is en er niets tot 'r doordringt. Cijfers kan ze onmogelijk uit elkaar houden en letters, ho maar!

Lastig is ze niet. Ze is de kalmste van de klas. Voorbeeldig kan ze de hele morgen zitten met 'r armen over elkaar, zonder rechts of links te kijken. En toch neemt ze van alles niets op, zo 't lijkt.

Behalve van één ding, en dat is vertellen. Dan komt er leven in de bruine ogen en dan kijkt ze me na het bidden aan, alsof ze zeggen wil: „begin nu toch es!"

Ze leest de woorden van m'n lippen. En een diepe zucht komt er elke morgen na de Bijbelles van de eerste bank.

Vraag ik de volgende dag terug, dan kijkt ze stompzinnig voor zich, en een antwoord krijg ik niet.

En toch, Hendrikje wat gaat er om in je hartje als je zo luistert?

Kleine verschoppeling, een harde, ruwe moeder, een dronkaard als vader.

Zou het goede zaad dat elke dag wordt uitgestrooid een plekje vinden om te groeien in dit kinderhart?

Langzamerhand worden we vertrouwelijker. Nu en dan komt ze met een bosje half verlepte brem aandragen.

Ik laat haar dan een kannetje water halen bij de pomp, en zelf mag ze de bloemen er in zetten.

O, die blije ogen zijn een openbaring voor me.

Arme kleine, die zo hunkert naar een beetje liefde.

Een extra pluimpje of een extra plaatje krijgt ze, als ze met veel moeite een letter juist noemen kan.

Ik ben bij Hendrikje thuis geweest.

Och, ik wist wel iets, maar niet alles.

Op een middag, gingen we samen de lange weg die ze elke dag loopt naar school.

Langs smalle heipaadjes, vol kuilen en oneffenheden. De lucht was stralend blauw en de wereld was zo mooi deze stille middag.

Ik hield de kleine groezelige hand stevig vast.

Dan zijn we er. Een armelijk huisje, heel laag en vervallen, midden tussen de heistruiken en de brem.

Een paar kleine, vuile jongens op blote benen, zetten het op een lopen als ze me gewaar worden.

Even later komt er een slordig vrouwenhoofd om de deur kijken en verdwijnt meteen weer.

Hendrikje's hand trilt in de mijne. Is ze bang? Is het zo erg?

Schuw glipt ze naar binnen. Ik volg.

Bij de morsige tafel zit een vrouw met een baby van een paar maanden.

Op al m'n vragen en praten krijg ik alleen korte ja's en nee's.

Alles ziet er even verwaarloosd uit. Ik voer intussen de twee kleine jongens met meegebrachte chocola.

Hendrikje krijgt ook haar deel en smult.

Ontmoedigd ga ik eindelijk weer.

Een eind verder de hei op, achter een bosje, rust ik even en denk na over deze ontmoeting.

Wat heeft die vrouw bewogen haar kind te sturen naar een Christelijke school?

Even later fietst een groep mannen uit de werkverschaffing me voorbij. Ook de vader van Hendrikje is er bij.

Z'n luide vloeken kun je boven alles uit horen. Wat moet er terecht komen van het uitgestrooide zaad, in zo'n huisgezin.

Dan op een morgen gebeurt het.

Ik mis de trouwe bruine ogen op de voorste bank.

En 's middags hoor ik het vreselijke. Hendrikje ligt in 't ziekenhuis in de stad. Aangereden door een zware vrachtauto, toen ze van het heipad kwam en de grote weg wilde oversteken.

Om vier uur neem ik de bus naar de stad. Daar vind ik haar terug. Bijna onherkenbaar. Alleen, zonder vader of moeder, tussen al die vreemden op de grote zaal.

Een klein lachje glijdt als een zonnestraal even over het bleke gezicht.

En de lippen bewegen, willen iets zeggen. Ik buig me ver voorover, om te verstaan.

„Vertellen, Jezus", fluistert ze. En met m'n mond dicht bij haar oor en haar kleine handjes in de mijne, vertel ik van den Goeden Herder, die het moede schaapje draagt naar de veilige stal. — Ze ligt heel stil. — Alleen de ogen leven. Praten kan ze haast niet meer.

„Jezus", fluistert ze.

Nog dezelfde avond is ze gestorven. Vol vertrouwen.

Als ik laat thuiskom, denk ik met ontroering dat m'n werk aan haar niet tevergeefs is geweest. Het zaad droeg vrucht. Heerlijke vrucht.

Hendrikje is door den Goeden Herder thuis gehaald.

CORRY DE VRIES

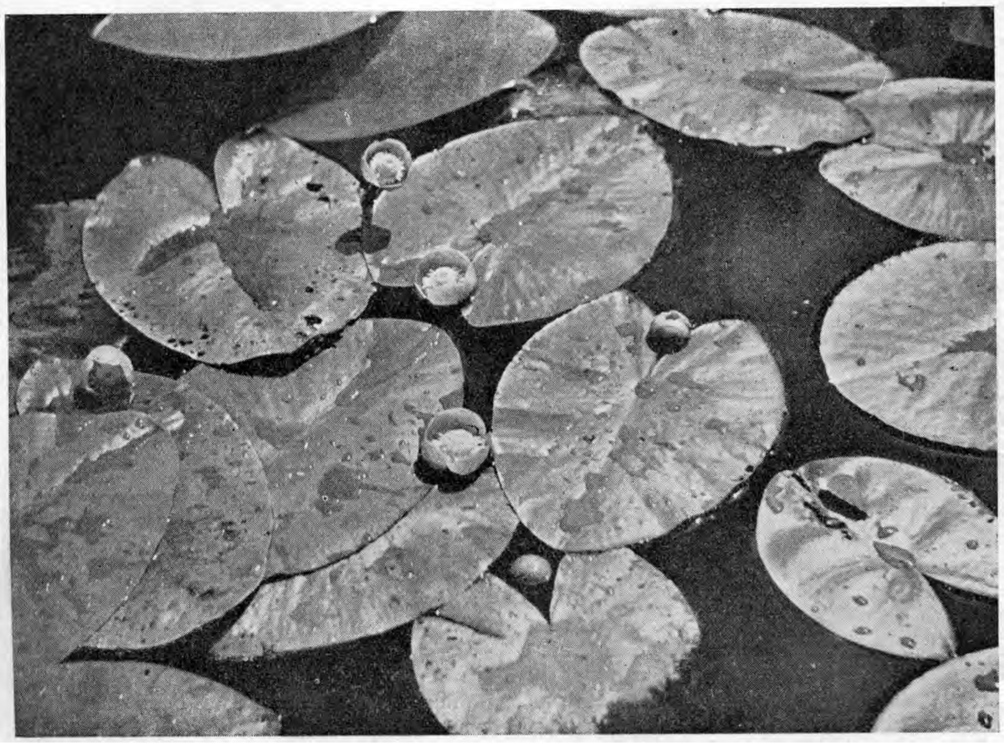

Plompen

Die trouwe houdt

V.

De moeilijkste gelegenheidsvisite van den Nieuwjaarsdag is voor Jan zijn bezoek bij de Verbraeks.

Het heeft thuis een punt van ernstige bespreking uitgemaakt, of hij al dan niet gaan moest.

„Je kunt toch moeilijk wegblijven," meent Vader. „Al is Verbraek dan ziek, z'n vrouw en dochter tellen toch zeker ook mee?"

„Er is juist nú alle reden, die menschen Gods zegen toe te wenschen," vindt Moeder.

Met een bezwaard hart is Jan tenslotte van huis gegaan.

Els opent hem de voordeur en gaat voor naar binnen.

In het weifelende licht van den wintermiddag ziet Jan Mevrouw en drie bezoekers in de groote kamer. De beide mannen, een broer en een zwager van Verbraek, hebben hun hoeden naast zich op den grond, half onder hun stoel gelegd. De jassen hebben ze aan gehouden. De vrouw, de jongste zuster van den baas, wrijft zenuwachtig met een kleine hand over de gladde, zwarte tasch; de andere verfrommelt een kanten zakdoekje tot een klein balletje.

Het gesprek stokt als Jan binnen komt en zich voorstelt. Beginnend bij Mevrouw gaat hij den kleinen kring rond. De hand van het meisje houdt hij misschien iets langer vast dan die der ouderen......

Zittend informeert hij, mede uit naam van zijn ouders, hoe het momenteel den zieke gaat.

„Slecht", antwoordt Els dof. Ze staart naar 't tafelkleed voor zich.

„Is de dokter nog geweest?"

„Ja."

„Wat zei hij?"

„Niet veel."

Zoo kan Jan niet verder vragen. Daarom zwijgt hij en luistert naar wat Mevrouw tot haar bezoekers zegt. Eigenaardig, hoe duidelijk daarbij uit komt, dat zij de laatste weken zoo weinig geslapen heeft en dat zij zich heusch èrg nerveus en moe gevoelt. Ze spreekt van de noodzakelijkheid, een verpleegster te zullen moeten nemen. Ze kàn het eenvoudig zoo niet volhouden!

Als de jongen zijn theekopje neerzet en naast zich ziet, is Els verdwenen. Hij heeft niet opgemerkt, dat ze het vertrek verliet.

Nog even blijft hij zitten. Dan staat hij op en knoopt de jas dicht.

„Ga je alweer?"

„Ja Mevrouw, 'k moet nog een paar bezoeken afleggen en 't is al niet vroeg meer." Hij reikt haar de hand.

„Je vindt het wel, niet?"

„Zeker Mevrouw."

Jammer, dat Els er niet meer is......

Maar tot zijn verwondering vindt hij het meisje in de halfdonkere gang staan, leunend tegen de trap. Pas wanneer hij dicht bij haar komt, merkt hij haar aanwezigheid op. Haar hoofd is verborgen in beide handen; haar lichaam schokt.

Hij doet een stap naar haar toe en legt zijn hand op haar schouder.

„Kom Els, meid, flink zijn, zeg!" Aarzelend klinkt zijn stem. De hand op haar schouder beweegt met een snik, die zich uit haar keel omhoog wringt.

„Wat is er aan de hand, Els? Ben je bang? Denk je, dat je Vader......"

Hij durft het woord niet uitspreken.

Maar ze heeft hem begrepen en laat nu aan haar tranen den vrijen loop.

Een minuut lang is 't stil in de gang. Alleen het zachte huilen is hoorbaar. Nauwelijks.

Dan beheerscht Els zich en richt zich langzaam op. Jan trekt zijn hand terug. Als ze haar hoofd opheft ziet hij haar aan. Haar gezicht is maar half te onderscheiden.

„Vertel nu eens, Els, wat is er?" Hij zegt het met zachten aandrang, overredend.

Haar hand grijpt naar zijn jasmouw als ze begint te spreken. Haar woorden zijn moeilijk te verstaan.

„Jan," zegt ze, en haar greep wordt iets vaster, „ik ben zoo bang, dat...... dat...... Pa...... sterven zal."

Ze moet haar uiterste best doen, niet opnieuw te gaan huilen.

„Ik geloof niet...... dat hij...... beter zal worden."

Jan schrikt. Met die mogelijkheid heeft hij zich nog niet ernstig bezig gehouden. Wat moet hij zeggen?

Zijn antwoord, dat een vraag is, wordt het resultaat van een reeks snelle gedachten:

„Ga je mee een eindje om?"

„Hè?"

Haar gedachten zijn té zeer op dat eene vreeselijke vermoeden gericht dan dat ze hem dadelijk begrijpt.

„Hoe lang ben je niet buiten geweest? Je maakt je zelf nerveus met dat piekeren."

Nu begrijpt ze hem.

„Goed, ja, ik ga even mee. Je hebt gelijk, een beetje frissche lucht zal me goed doen," zegt ze na een korte aarzeling.

Voor de kleine, ronde hallspiegel zet ze haar muts op. Zacht klikt de huisdeur achter hen in 't slot.

Een tijd lang loopen ze zonder woorden naast elkander. Jan weet niet goed, wat hij zeggen moet om haar te helpen. Wat is het moeilijk, woorden van troost te vinden. Moeder zou dat zooveel beter kunnen. Dat brengt hem plotseling op een idee.

„Ik geloof, dat je je te veel opsluit. Je moet jezelf een beetje afleiding geven, anders word jij ook nog ziek. Het is toch niet per sé noodig, dat je den heelen dag maar in huis blijft?"

„Och......"

„Weet je, wat je es doen moest? Kom eens op 'n avond bij ons thuis. Dat is weer eens wat anders enne......"

Nee, hij kan toch moeilijk zeggen, dat Moeder zoo goed troosten kan? Je hebt bovendien kans, dat zulk een mededeeling haar juist schuw zal maken.

Els schijnt de gedachte, die hij uitspreekt niet aanstonds te verwerpen.

„Dat wil ik wel eens doen, als 't gelegen komt. Veel kennissen heb ik niet..."

„Gelegen komt het bij ons altijd wel," glimlacht Jan. Hij is blij, dat ze er op ingaat. Hij wil nu gelijk ook maar een afspraak maken.

„Kunnen we niet een avond bepalen?"

Ze denkt even na, aarzelt. Dat is haar ineens toch wat te concreet.

„Nou goed," zegt ze dan na een oogenblik. „Donderdag dan?" Dat is tenminste niet dádelijk.

„Afgesproken."

Verder loopt het gesprek over den zieke en zijn toestand. Geen van beiden durft met een woord reppen over de mogelijkheid van sterven. Een half uur later geeft Els Jan een hand bij de deur van haar woning.

„Dank je wel, zeg, 'k ben blij, dat ik er even uit geweest ben. Was wel een goed idee van je. 't Heeft me goed gedaan." Ze geeft hem een stevige hand. Op haar gezicht is de kleur terug gekeerd en de roode randen om haar oogen zijn zoo goed als verdwenen.

„Hou je maar taai hoor," antwoordt Jan. „'k Vond het ook heel prettig."

De rest van den dag beheerscht hem een zekere blijheid, die hij niet poogt te ontleden.

Den volgenden avond wacht hij een geschikt moment af en als Moeder even alleen is, vertelt hij haar, dat en waarom hij Els uitgenoodigd heeft. Moeder ziet verwonderd op. Haar oogen zoeken die van haar zoon in een poging om te ontdekken, wat onuitgesproken achter zijn woorden ligt.

„Ik dacht zoo... u kunt misschien met dat kind eens praten. Beter dan ik in elk geval."

„Dat kind?", herhaalt Moeder, „ze is toch zoowat zoo oud als jij?"

„Nou ja!" Jan voelt zich verraden. Dan:

„Probeert u het es, u kunt ze allicht wat opmonteren, toe. Ze kniest zich dood. Aan haar moeder heeft ze niet veel vermoed ik zoo. Die heeft 't veel te druk met zichzelf......"

„Nu, goed dan, we zullen wel zien."

Als het Donderdagavond is, heeft Els weinig lust haar afspraak te houden. Het is bij half negen, eer ze bij de Stromans aanbelt.

Jan heeft gedurende het laatste kwartier telkens tersluiks naar de klok op de schoorsteenmantel gekeken. Zou ze het doen? Of zou ze weg blijven? Eigenlijk had ie 'r moeten afhalen. Stom, dat ie daar nou niet eerder aan gedacht heeft!

Wanneer de bel over gaat doet hij zelf open.

„Dàg! Leuk zeg, dat je gekomen bent. 'k Was al bang, dat je 't niet doen zou."

„Waarom niet? 'k Had het toch beloofd?" Ze wil zich groot houden.

't Duurt even voor ze heur haar heeft, zooals 't behoort. Ze gaan binnen.

Moeder is hartelijk als steeds. Els moet

naast haar komen zitten en is aanstonds op haar gemak. Moeders belangstelling voor haar Vaders ziekte voelt ze intuïtief als echt. Er zijn niet veel menschen, die aanstonds het juiste woord weten te vinden. Moeder verstaat die kunst. Jan voelt zich al spoedig overbodig. In een gesprekje met Vader zoekt hij zijn houding te vinden. Maar bij de courant, die hij dan opneemt kan hij al evenmin zijn aandacht houden als bij Vaders antwoorden. Later komt Marie binnen en ook Dirk komt thuis. De twee anderen zijn al naar bed. Het gesprek wordt nu meer algemeen en Jan bemerkt, dat Els ongedwongener wordt naarmate de tijd verstrijkt. Eenmaal lacht ze zelfs spontaan om een van Dirk's moppen.

„Wie speelt hier orgel?" vraagt ze, de kamer rond ziende.

„Ik," zegt Jan.

„Hè toe, speel dan eens wat?"

Dat kan hij niet weigeren. „Eerst m'n thee," zegt hij echter.

Maar even later, wanneer Moeder en Els weer praten, gaat hij voor 't klavier zitten.

„Wat zal ik spelen?". Hij wendt zich om. Els komt bij hem staan.

„Wat heb je al zoo?"

Hij laat het haar zien.

Dan speelt hij. Eerst een paar dingen, waar ie goed in zit.

„Speel eens een bekend lied?" Moeder vraagt het.

„Welk?"

„Dit bij voorbeeld." Moeder bladert in een bundel en wijst aan.

Jan speelt de melodie en de harmonisatie. Maar Els leest de woorden.

„Beveel gerust uw wegen,
Al wat u 't harte deert,
Der trouwe hoed' en zegen
Van Hem, die 't al regeert:
Die wolken, lucht en winden
Wijst spoor en loop en baan,
Zal ook wel wegen vinden,
Waarlangs uw voet kan gaan."

Jan moduleert wat, als het lied uit is. Naast hem staat Els en staart voor zich uit, onbeweeglijk.

Er volgen andere liederen, bekende en onbekende voor haar. Maar haar gedachten blijven bij de woorden van het eerste vers.

Stil drinkt ze straks haar kopje thee uit. Moeder breit rustig verder.

Tegen tienen kijkt ze op de klok. Wat is 't gauw laat! Wanneer Mevrouw zwijgt, zegt ze, dat ze nu heusch moet gaan. Moeder zit vanavond alleen.

Ze staat op.

„Ik mag je zeker wel even wegbrengen?" Jan zegt het meer dan hij 't vraagt.

„Wat is 't gezellig bij jullie," zegt Els als ze buiten loopen. Daar weet Jan moeilijk een antwoord op.

„'t Is bijna altijd zoo."

„Je houdt zeker veel van je Moeder hè?"

„Waarom?"

„Nu, 'k vind haar een echt lieve vrouw. 'k Ben blij, dat ik gekomen ben."

Zooveel spontaniteit is Jan niet gewoon. Wat moet hij daarop zeggen? Hij is blij, dat Els met Moeder heeft gesproken. Wàt ze hebben bepraat heeft hij maar half verstaan, maar in ieder geval schijnt Els er van opgemonterd te zijn en dat was de bedoeling.

Samen stappen ze voort langs de huizenrijen. 't Is winderig en vochtig.

„Zou je je kraag niet dicht doen?"

„Ja, 't is koud." Ze doet het. In den nek plooit het weerbarstige ding.

„Wacht, ik zal je helpen."

Zorgvuldig vouwt Jan de kraag omhoog. Zijn handen raken Els' blonde haar.

„Geef mij je taschje maar."

„Och nee, zeg......"

Hij heeft het al.

Volgende straat. Gelijke stappen tikken op trottoirtegels.

„Als je me 'n arm geeft, loopen we zooveel gemakkelijker." Terwijl hij het zegt krijgt Jan een hevige kleur, maar dat ziet Els natuurlijk niet. Tegelijk schuift hij zijn arm tusschen haar mantel en mouw; zacht, maar beslist.

Nu kleurt zij ook. Ze krijgt een gevoel, alsof ze beiden iets doen, wat niet mag. Toch laat ze den jongen begaan.

Hij houdt haar hand vast.

Inderdaad, het loopen gaat zóó wel prettiger. Vreemd, iemand een arm te geven......

Iets van den overmoed, waaruit Jan handelde, pakt ook haar nu. Ze praat over het weer van de laatste dagen, over de verschillende bezoeken, die thuis worden ontvangen. Over Moeder, die zoo weinig flink is.

„Is er in de zaak nog wat bizonders?"

„Och nee, de gewone dingen."

Rustig en gelijkmatig loopen ze voort. De hand, die de andere vasthoudt, wordt warm. Els voelt het als iets aangenaams. Toch zijn ze beiden blij, als ze voor het huis staan.

„Kom je nog eens wéér?"

„Graag, als ik mag."

Ze staan op de stoep en Jan kijkt tot haar op. Een oogenblik vinden hun oogen elkaar.

„Dag! Wel te rusten."

„Dag! Ook zoo."

Het klinkt hartelijk, met iets nieuws in de stembuiging......

Straks ligt Els in 't donker en staart omhoog. Prettige avond, denkt ze. Fijn mensch, die Mevrouw Stroman. Echt lief!

„Beveel gerust uw wegen......"

Wat was dat gemakkelijk gezegd. Kòn ze dat ook? Terwijl ze ligt vouwt ze de handen.

Ze ziet Jan weer voor het harmonium zitten en voelt, hoe hij op weg naar huis zijn arm door de hare steekt.

Wat zou hij over haar denken? Had ie meelij met 'r? Misschien, maar dan was er ook nog iets meer dan dat. Met geen woord heeft hij over z'n gedachten gesproken.

Er gaat iets beslists van hem uit, iets, dat haar rustiger schijnt te maken. Een aardige jongen wel......

Wanneer Jan huis komt heeft hij weinig lust, over den avond na te praten.

„Aardig meisje," zegt Moeder ter inleiding, als hij zitten gaat.

„Ze heeft het niet gemakkelijk nu."

„Nee."

Straks ligt ook hij nog een poos wakker.

Dat de Donderdagavond de relatie tusschen hen gewijzigd heeft, bemerken Jan en Els, wanneer het meisje — pas drie dagen later — nog eens op kantoor komt.

Hij heeft er na dien avond naar verlangd, haar weer te zien. Waarom? Hij zou 't niet kunnen zeggen. Maar als hij haar de trap op hoort komen voelt hij zich een kleur krijgen en zijn hand gaat onbewust naar zijn das.

Ze kijken elkaar niet aan, als ze groeten.

Els heeft een paar brieven, die thuis bezorgd zijn.

„'k Moest ze maar even brengen, dacht ik," zegt ze, als moest ze haar komen verdedigen. „'k Ging toch de stad in."

't Ligt Jan op de lippen, te zeggen, dat hij ze bèst vanavond even had kunnen komen halen, als ze opgebeld had. Maar tegelijk beseft hij, dat die brieven maar een voorwendsel voor haar waren om hier te komen. Bij die ontdekking kijkt hij haar aan. Ook zij slaat de oogen op.

„Ga zitten, zeg."

„Ja. Ik houd je toch niet van je werk? Heb je 't druk?"

„Gaat nogal. In ieder geval tijd genoeg voor jou."

De kleur op haar wangen wordt iets dieper.

Het gesprek dat volgt wil niet al te best vlotten. 't Is nèt alsof ze elkaar met woorden en zinnen pogen te ontwijken.

„Wanneer kom je weer es?"

„Jij moet 's avonds toch studeeren?" Hij voelt, dat ze hem weer ontwijkt.

„Nou ja!"

„'t Gaat vandaag nog al met Pa."

„Gelukkig."

Terwijl hij 't zegt rinkelt de telefoon achter hem.

„Hallo?......... Ja, die is hier, 'k zal ze geven."

Hij reikt Els de hoorn.

„Voor jou."

„Wat zegt u? Ja ja. O...... direct...... 'k ben zóó thuis......"

Els is bleek geworden. Verschrikt bemerkt Jan de kleurverandering op haar gezicht.

„Wat is 't?"

„Of ik dadelijk thuis wil komen. Pa doet zoo vreemd, zegt Moe."

Ze doet gejaagd. Jan reikt haar den mantel en de muts.

„Ga maar gauw. Bel me even, als er wat bizonders is, wil je?"

Ze belooft het, terwijl ze de deur al opent. Snel loopt ze de trap af. De deur valt achteloos achter haar dicht.

Zou 't plotseling èrger zijn met Verbraek? Jan voelt zich ongerust. Had ie eigenlijk niet even moeten meegaan? Natuurlijk, daar dacht ie net weer te laat aan! Enfin, misschien liep 't nog wel los.

Jammer eigenlijk, dat Els weer zoo gauw weg moest.

Om half zeven belt hij nog even bij den baas aan. Op 't zelfde oogenblik gaat de deur open en een onbekende heer stapt naar buiten. Mevrouw zelf laat hem uit. Als Jan haar aan kijkt ziet hij, dat er tra-

nen in haar oogen staan.

„Dus u denkt er wel aan?" zegt de heer op de stoep. „'k Zal straks even een verpleegster sturen." Hij loopt haastig door.

Eerst nu ziet Mevrouw Jan staan. Ze laat hem in.

Els komt uit de keuken, lijkwit. Haar lippen beven.

„De dokter zal...... eh...... een verpleegster sturen," brengt ze haperend uit. „Hij...... hij denkt...... dat...... dat Pa vannacht......"

Ze snikt het plotseling uit. Onweerstaanbaar.

Jan doet eerst de deur achter zich dicht. Mevrouw gaat naar binnen, de zakdoek voor de oogen.

Dan wendt hij zich tot het meisje.

„Kom Els, kom kind, maak je nou niet zoo van streek." Zijn arm ligt om haar schouder voor hij 't weet.

„Nee...... Nee......" 't Is of ze iets verschrikkelijks poogt af te wenden met die woorden. Ze schudt het hoofd. Tranen druppelen over haar hand.

Tegenover zooveel verdriet staat de geringe ervaring van den jongen wel machteloos. Hij weet geen woorden. Daarom streelen zijn vingers Els' haar. Het doet hem bijna lichamelijk pijn, het meisje zoo te zien huilen.

„Kom," begint hij even later opnieuw, „kom, ga nu eens even op dien stoel zitten." Zacht brengt hij er haar heen.

„Zoo, zal ik nu wat water voor je halen? Stil nou, niet meer zoo huilen."

Hij komt met een glas uit de keuken terug en geeft haar dat aan de lippen.

Ze drinkt.

„Luister nu eens, Els."

Zijn stem is nu flink en duidelijk.

„Je begrijpt toch, dat het voor alles noodig is, dat *jij* nu tenminste flink bent? Je mag je niet zoo laten gaan. Je bent toch geen kind meer? Zet de tanden op mekaar. Trouwens, zoolang er leven is, is er nog hoop. Nou dan, wees verstandig, probeer je te beheerschen."

Er schiet hem iets te binnen.

„Kan ik misschien een paar familieleden gaan waarschuwen? Je ooms bijvoorbeeld? Een tante?"

Ze begint zich te herstellen. Hij ziet, dat hij wint. Gelukkig.

„Geef me de adressen maar, dan ga ik wel even. Kun jij bij je moeder blijven."

Ze voelt zich kalmer worden terwijl hij spreekt. Z'n rustige stem doet haar goed. Dankbaar kijkt ze naar hem op met oogen, die nog door tranen verduisterd worden. Haar hand zoekt de zijne als om hem te bedanken.

Even blijft ze zoo zitten. Af en toe snikt ze nog.

Dan staat ze op.

Met een stukje papier komt ze uit de huiskamer terug.

„Zou je daar even heen willen gaan? Dit is 't adres van Oom Gerrit, 't andere van Oom Willem."

„Goed. Zijn die twee voldoende?"

Ze knikt. „Bedankt hoor, bij voorbaat. Enne......" Ze grijpt opnieuw zijn hand en kijkt hem aan.

Dat is genoeg.

Het is al half negen voor Jan eindelijk thuis komt. Moeder heeft zich ongerust gemaakt en het eten heeft al dien tijd op 't fornuis gestaan.

Vóór ze vragen kan, vertelt Jan haar z'n laatste nieuws.

„Verschrikkelijk!"

Vader is niet thuis.

Als Jan na den maatlijd bij de tafel zit, vraagt ze nog bizonderheden. De jongen heeft weinig lust om naar boven te gaan. Dat met Els in de gang daar heeft hem aangegrepen. Allerlei, dat hij had willen zeggen om haar te troosten komt eerst nu in de gedachten. Wat zal ze 'n ellendige nacht hebben!

Den heelen avond blijft hij rondhangen, telkens met zijn gedachten bij het meisje.

Vier dagen later wordt Verbraek begraven.

Er hangt een doordringend koude mist tusschen de boomen en laag langs den grond, wanneer de rijtuigen de begraafplaats op rijden.

Het grint knerst onder de wielen — een sinister geluid. Vijf koetsen volgen de wagen met de baar. Witte bloemen dekken het zwarte kleed. Om de geopende grafkuil ontblooten de mannen hun hoofden, hun bleeke gezichten teekenen scherp tegen de donkere kleeding.

Jan is met den reiziger en de knechts naar het graf gekomen. Een poos hebben ze loopen kleumen vóór de stoet kwam. Nu men zich om de open groeve groepeert, probeert Jan zoo dicht als hij maar durft bij de plek te komen, waar hij Els

naast haar moeder weet staan.

Hij ziet, hoe tranen haar over de bleeke wangen loopen. Telkens veegt ze met de zakdoek langs de oogen. Het helpt niet.

Dominé Verkerk treedt naar voren en spreekt.

Jan kan hem niet verstaan; slechts een enkel woord dringt tot hem door.

Als dominé geëindigd heeft treedt Verbraek's oudste broer naar voren en dankt de aanwezigen voor de laatste eer aan den overledene bewezen. Het spreken kost hem merkbaar moeite; zijn laatste zin is nauwelijks verstaanbaar.

Kleine, witte bloemen worden door de familieleden op de kist geworpen.

De korte plechtigheid is ten einde.

Langzaam verlaat men de plaats, waar een geliefde doode aan de aarde werd toevertrouwd. Els geeft haar moeder een arm en men wandelt naar de rijtuigen terug.

Nog eenmaal ziet Jan, hoe het meisje omkijkt. De tranen in haar oogen vertroebelen haar blik.

Gedurende de eerstvolgende dagen gaan de zaken op het kantoor en in het pakhuis nog hun gewonen gang. Maar op een laten namiddag komt Els boven en nog voor ze iets gezegd heeft weet Jan, dat ze een boodschap heeft.

Ze trekt haar mantel uit en hangt die bedachtzaam over een stoelleuning. De muts houdt ze echter op.

Ze ziet bleek en het lijkt wel of ze mager is geworden, denkt Jan. Hij wendt zijn stoel âf van het bureau en kijkt naar haar, zonder iets te zeggen.

„Moeder vraagt, of je vanavond even bij ons komen wilt," begint ze.

„Oom Gerrit zal er ook zijn. En een accountant......"

„Wat zal er met de zaak gebeuren?"

„Ik heb hooren zeggen, dat ze die willen verkoopen of liquideeren. Er is in de familie niemand, die ze kan drijven. Zóó kan het dus niet blijven."

Neen, dat begrijpt Jan wel.

„Dan zal ik mijn baantje kwijt raken," zegt hij.

Eerst geeft het meisje geen antwoord. Dan zegt ze zacht:

„Het is op 't oogenblik zeker wel erg moeilijk, iets anders te vinden?"

„Dat denk ik wel."

Weer is het een oogenblik stil. Stemmen van beneden dringen door.

„Je moet het niet gek van me vinden," begint Els dan. Ze gaat verzitten.

„Wat?"

„Ik vind het zoo jammer, dat ik hier binnenkort niet meer zal kunnen komen... Ik bedoel...... eh...... we zullen hier spoedig samen niet meer praten......"

Daaraan heeft Jan nog zoo gauw niet gedacht. Ja, Els heeft gelijk. Ook aan haar bezoeken hier zal dan een eind komen. Wat is dat vervelend!

„Je komt toch nog wel eens bij ons thuis?"

„O jawel." 't Komt er zonder enthousiasme uit.

„Kunnen we niet vrienden blijven, Els?"

Ze kijkt op.

„Stel je daar prijs op?"

„Zou ik het anders vrágen?"

Weer stilte. Dan staat Jan op. Hij moet nu probeeren, precies te zeggen, wat hij denkt. Nú kan 't nog.

„Ik wil heel graag je vriend zijn, Els..." Hij steekt haar de hand toe. Zij reikt hem de hare.

„Dank je," zegt ze eenvoudig. „Dat hoopte ik."

„Maar...... wil jij mijn vriendin worden?"

„Ja. Daarom ben ik feitelijk hier gekomen......"

Hij ziet haar aan.

„Els, we zijn geen kleine kinderen meer. Laat ik eerlijk zijn: ik heb tot nu toe nooit iets van meisjes moeten hebben. Maar ik heb jou leeren kennen...... een beetje tenminste," verbetert hij zich, „en ik...... nou...... eh...... nou ja...... hoe moet ik 't zeggen?...... ik vind je anders dan ik gedacht had, dat je wàs."

Ze glimlacht, maar ziet hem nu niet aan.

„Op school, nou ja, dan heb je zoo van die vrienden, hè? Wat zal ik zeggen...... Maar nu stel ik aan vriendschap hooger eischen dan toen. Voor mezelf en voor een ander...... voor jou...... De vraag is, of we daaraan beiden kunnen en willen voldoen."

Nu kijkt ze hem toch aan. Wat doet ie ernstig!

„Werkelijke, èchte vrienden hebben weinig geheimen voor elkander. Als 't goed is, hebben ze er behoefte aan, elkander met allerlei te laten meeleven. Samen vrienden zijn wil voor mij in de eerste

plaats zeggen: samen eerlijk alles deelen. Voel jij dat ook zoo?"

„Ja. Dat wil ik," antwoordt Els rustig. „Ik heb ook wel eens over die dingen nagedacht."

Dat verrast Jan toch een beetje.

„Goed, dan weten we, wat we aan elkaar hebben."

„Nu moeten we nog afspreken, hoe we verder met elkaar in contact zullen blijven."

„Nou, heel eenvoudig," vindt Els. „We zoeken elkaar op, als we iets te vertellen hebben."

Dat is Jan toch te vaag.

„Zal daar wel veel van komen?"

„Hè, wat ben jij wantrouwig, zeg!"

„Nee, toch niet. Ik weet alleen graag, waaraan ik tóe ben."

Ze lachen nu beiden.

„We zullen wel zien hoor," meent ze achteloos. „En het zal ook best nog een poosje duren, voor je hier vandaan bent. Je doet nèt, alsof je morgen hier al niet meer zult zitten!"

Ze praten nog een poosje.

Nu de begrafenis achter den rug is, heeft Els zich merkwaardig snel hersteld, oppervlakkig. Jan bemerkt wel, dat ze moeite moet doen, zich te beheerschen, als ze over haar vader spreekt. Daarom beproeft hij haar gedachten in een andere richting te sturen.

„Blijf jij thuis?"

„Voorloopig wel. Misschien is 't wel noodig, dat ik een betrekking ga zoeken! We moeten eerst afwachten, hoe 't nu met de zaak staat."

Wat later gaat ze heen. Op straat gekomen kijkt ze op naar boven, zoekt even het raam waar Jan staat en zwaait. Dat heeft ze nog nooit gedaan.

Om half negen precies belt Jan bij de Verbraeks aan. In de huiskamer zitten Verbraek's broer en een vreemde samen te praten. De jongen stelt zich voor.

Het blijkt, dat men hem alleen gevraagd heeft om kennis te maken met den man, die nu met de algemeene leiding zal worden belast. Er zullen pogingen gedaan worden, de zaak te verkoopen. Lukt dat niet spoedig, dan moet er geliquideerd worden.

Morgen zal de heer Berkhout bij Jan op kantoor komen. Het is natuurlijk allereerst noodzakelijk, dat hij de zaken leert kennen en zich inwerkt. Dan ziet men wel weer verder.

Gedurende het gesprek heeft Els zich afzijdig gehouden. Alleen als Jan antwoordde op vragen en inlichtingen gaf, onderbrak ze haar werk en keek naar hem.

Wanneer hij weg gaat, laat zij hem uit.

„Nou, adjú hoor, sterkte met je nieuwe chef. Ik loop nog wel eens aan."

„Dag!"

Onderweg naar huis denkt Jan minder na over het gesprek met Gerrit Verbraek en Berkhout den accountant dan over zijn vriendschap met Els. Hij is daar wel blij mee; ze is ook een flinke meid...... Maar ja, wat weet hij van meisjes eigenlijk àf?

(Wordt vervolgd)

P. H. MULLER

KRONIEK VAN HET BOEK

John Günther, **De tragische zomer van '39.** Haarlem, Uitg. Eigen Volk, z.j.

Dit boekje bevat een serie radiotoespraken, gehouden door den Engelschen radio-reporter van wien wij in onze taal bezitten: „Europa in de Branding" en „Azië in de Branding". Een tiental oriënteerende, deels zeer korte reportages zijn hier bijeengebracht. Daar hun inhoud zich richtte op actueele voorlichting, werden zij snel door de volgende gebeurtenissen achterhaald. Als kroniekmatig verslag behoudt 't boekje echter een waarde, die voor 't later geslacht belangrijk zal blijken toegenomen. Het oorspronkelijk Nederlandsche boekje van A. Cohen, één hoofdredacteur van 't A.N.P., dat eenige maanden geleden uitkwam en in deze kolommen eveneens werd aangekondigd, is zakelijker, objectiever en uitvoeriger. Beide boekjes behooren bijeen.

H. J. Bosch en J. Naarding, **Wat waest hef.** Assen, N.V. Van Gorcum & Comp. 1939.

De verzamelaars van dit bundeltje vertellingen in Drentsch dialect, kozen den inhoud uit de laatste jaargangen van 't maandblad „Drente". Zij meenden in de eerste plaats vertellingen te moeten kiezen die oude gewoonten, gebruiken en toestanden belichten, daar die hoe langer hoe meer onbekend dreigen te geraken. Zij geven een lijst van de door hen gevolgde spelregels. Het boekje bevat over 't algemeen zeer korte bijdragen en verscheen als nr. 10 in de nieuwe reeks Nieuw Drentsch Mozaiek.

J. A. Waller en W. E. Sanders, **Veilig verkeer in de stad en op het platteland.** Den Haag, N.V. G. B. van Goor & Zn., 1940.

Een werkje, dat bedoeld is als een (ruim) geïllustreerd leesboek voor de Lagere School en voor verkeers-cursussen voor de rijpere jeugd. Beide samenstellers zijn examinatoren bij 't Enschedé'sche verkeers-examen en in die kwaliteit deskundigen. Zij geven lessen in dialoogvorm, waarbij allerlei vragen, problemen en moeilijkheden ter sprake komen, beantwoord en opgelost worden. Achter elk hoofdstuk zijn invuloefeningen gevoegd. Het werkje moet worden gebezigd naast een verkeers-schrift en een boekje voor constellatie-teekeningen. Met 't verkeers-onderricht is dus blijkbaar een nieuw leervak op 't lesrooster der school geplaatst. In elk geval zal 't nuttiger zijn dan 't uit 't hoofd leeren van de geboorte- en sterftedata van oude Hollandsche graven en hun echtgenooten! Het boekje is keurig uitgevoerd en goed geïllustreerd.

H. Th. Veninga en L. W. Zweerman, **Wij, jongens, maken onze cadeaux zelf.** R'dam, N.V. Nijgh en Van Ditmar, 1940.

„Wij geven een serie voorbeelden van gebruiksvoorwerpen, bestemd om door jongens vervaardigd te worden, met de bedoeling, daarmede vader, moeder enz. als geschenk te verblijden." Het op groot formaat uitgegeven, zeer overvloedig geïllustreerde boek geeft modellen voor figuurzaagwerk, voor speelgoederen uit multiplex, voor borstelstandaards, sigarenstandaards etc. Ook voorwerpen, te vervaardigen uit dun of zwaar carton, eenvoudig timmerwerk, groot speelgoed, eenvoudig leerwerk en meubeltjes. De werkteekeningen en de verklarende toelichtingen zijn zeer duidelijk. Een nieuw deeltje in een serie van werkboeken voor de jeugd, dat zeker door velen gebruikt zal worden.

Alois Kosch, **Wat is dat voor een boom?** Zutfen, W. J. Thieme & Cie, z.j.

Maria C. H. Ruys, tuinarchitecte, heeft een goed werk gedaan door het Duitsche boekje van Kosch voor den Nederlandschen lezer te bewerken. De ondertitel luidt: „Een tabel voor het determineeren van meer dan 300 van de belangrijkste boomen en heesters". Met de indeeling van den inhoud van 't boekje moet de lezer eerst even vertrouwd raken: de onderscheiding in groepen is gemaakt op de *blad*-vormen. Onderscheiden worden dan bovendien heesters, heesters of boomen, boomen, klim- en slingerplanten, rozen, loofboomen, naaldboomen. Genoemd worden: het blad, kenmerken van den stam, de bloem, de vrucht, verdere bizonderheden en de naam

(familie). De linkerbladzijden geven den tekst, de rechter de afbeeldingen. W. Wienrich geeft in een Aanhangsel bizonderheden over eigenschappen en gebruik van timmerhout. Het opstel wordt begeleid en verduidelijkt door een serie foto's. Een uitvoerig register besluit dit zeer bruikbare werkje, dat een plaats verdient naast „Wat vliegt daar" en „Wat bloeit op tafel en voor het raam", boekjes, die, eveneens naar 't Duitsch bewerkt, door denzelfden uitgever zijn uitgegeven in dezelfde uitvoering en degelijke verzorging.

Dr. F. J. Krop, **Verzuchtingen van een predikant der „groote" kerk.** R'dam, Stemerding & Co., N.V., z.j.

De zeer bekende Rotterdamsche, Ned. Herv. predikant, die in dit boekje met gebundelde Kerkbode-artikelen aan het woord is, heeft een zeer actief leven achter den rug in den dienst der Kerk. Ook wie 't lang niet altijd en in alles met hem eens was, zal moeten getuigen, dat deze man oprecht en van heeler harte is geweest een dienaar des Woords. Hij heeft jarenlang het voorzitterschap gehad van de mannenvereeniging „Gij zijt allen broeders", hij heeft tal van bundels meditaties uitgegeven, was een vriend van Frankrijk en de Fransche Chr. Kerk, voerde vele jaren lang een intensieve actie tegen wat hij als de verroomsching van ons volk beschouwde en keerde zich gedurende de laatste jaren met zijn bekende vurigheid en zijn onweerstaanbaar élan tegen het Communisme. Het boek, dat wij hier aankondigen vormt, naar de schr. zegt, een reeks verzuchtingen. Maar 't zijn geen klaagtonen, die we te hooren krijgen. Wel wordt voortdurend uiting gegeven aan teleurstelling over veel zwakheid, slapheid en traagheid, maar de man die zucht staat nog ongebroken overeind en op de bres. Menigeen krijgt in dit boekje een reeks hartige, wel liefdevolle, maar onderwijl toch rake opmerkingen te hooren, die hij zich voor gezegd kan houden. Ook vinden wij 't prachtig, dat menig buitenkerkelijk mensch nu eens lezen kan, wat een predikant in een groote stad te doen heeft, met welke lieden hij te maken krijgt, en hoe krachtig zijn arbeid, vaak ook door goedwillenden, wordt belemmerd. Dit boekje bevat een persoonlijk slag memoires, dat zeer 't lezen waard is.

Max Manser, **Een haai volgt het schip**, Noorsche Detective-roman. *Meta Waltari,* **Wie vermoordde Mevr. Kroll**, Finsche Detective-roman. *Waldemar Hammenhög,* **Het geval Sebling**, Zweedsche Detective-roman. *Carlo Andersen,* **Het oorlogstestament**, Deensche Detective-roman. Uitgaven van de N.V. H. P. Leopolds U.M. te Den Haag, 1940.

De uitgever van deze „bekroonde" (door welke instantie ?) speurdersgeschiedenissen zendt ons vier boeken ter bespreking, die wij ter wille van de beperkte plaatsruimte te samen aankondigen. Laat ons aanvangen uitdrukking te geven aan onze ingenomenheid met 't feit, dat deze werken, die f 1.15 ing. kosten, zijn uitgevoerd op een wijze die veel fraaier en degelijker is dan wij in den regel van soortgelijke publicaties gewoon zijn. Het werd tijd, dat 't ontspanningsverhaal in prijs lager wordt. Dat is thans gedaan en wel met behoud der goede verzorging

Wat den inhoud der boeken aangaat — wij lazen ze met veel genoegen, gespannen en geboeid tot 't einde. Dat is 't beste wat men van een detective-geschiedenis kan zeggen want 't houdt in, dat de intrige degelijk is doordacht en dat de uitwerking ervan beter dan middelmatig is. Deze vier Scandinaviërs blijken in hun metier bekwame knapen te zijn, die iemand op een sappige manier iets weten te verhalen wat hem uit de sleur van 't alledaagse leven haalt als hij daaraan behoefte heeft. Wij kennen te onzent veel beter de Engelsche en Amerikaansche murder-case, doch deze vier werken bewijzen, dat de Angelsaksers zeker 't monopolie niet bezitten van een ontspannings-lectuur, die vele liefhebbers telt in alle lagen onzer bevolking.

Dr. Tj. Sterringa, **Onze staatsinrichting**, Den Haag, G. B. van Goor & Zn. U.M. 1940.

Een zeer beknopt, hoogst eenvoudig, inleidend leerboekje voor de hoogste klassen der lagere of der u.l.o-scholen, voorzien van toelichtende illustraties en met een stofindeeling, die zeer overzichtelijk is. 74 blz., f 0.60 ing.

P. H. Muller, **Van lijden en opstanding onzes Heeren**. Nijkerk, G. F. Callenbach.

De schrijver van deze Kroniek van het Boek heeft, met medewerking van R. Houwink, Ds. G. van Veldhuyzen en den heer G. Uit den Boogaard een keuze gedaan uit 't door hem bijeengebrachte materiaal, dat alles omvatte wat in de Ned. Lett. in versvorm geschreven is over lijden, dood en opstanding des Heeren. Het complete materiaal, dat, uitgegeven, vele malen de omvang van het thans geboden boekje zou gehad hebben, bood natuurlijk meer dan één mogelijkheid van keuze. De samenwerkenden bij deze bundel hebben daarom alleen die verzen gekozen, die zich nauw aansloten aan 't Bijbelgegeven, die werkelijk poëzie waren en die zooveel mogelijk nog niet in andere, soortverwante bundels waren opgenomen. Het is de bedoeling om uit het, in de voorgaande jaren bijeengebrachte materiaal nog een paar andere bundels Bijbelsche poëzie samen te stellen, die dan weer andere zijden belichten van de belangrijke vraag, hoe in de Nederl. dichtkunst de Bijbelinhoud gereflecteerd wordt. De verzen van 't hier aangekondigde boek, dat 150 blz. omvat, zijn in groepen ingedeeld, die hoofdstukken vormen waarvan de titels zinsneden zijn uit 't Apostolium.

Serie **Kerk en Wereld**, Nrs. 20, 21, 22. Kampen N.V. J. H. Kok U.M. 1940.

De reeks van weinig omvangrijke werkjes, waarin, onder de leiding van Grosheide, Overduyn

en Brillenburg-Wurth door verschillende predikanten wordt gehandeld over de velerlei relaties tusschen Kerk en Wereld wordt in deze drie nummers voortgezet met een verhandeling van Ds. E. D. Kraan over Moreele en Geestelijke herbewapening, met een essay over het Ambtelijk gebed „Ambt en Gebed" van de hand van Ds. E. A. van Es, en met een beschouwing over Onze Kerkgang door Prof. Dr. F. W. Grosheide. De boekjes, die netjes zijn uitgevoerd vormen door hun inhoud en door de wijze, waarop de stof daarvan is behandeld lectuur voor predikanten en intellectueele Gemeenteleden.

Dr. J. C. v. d. Does, **Kruisgezinden en Separatisten.** Franeker, T. Wever, 1940.

Dit Kerkhistorische werkje bevat een aantal opstellen — eerder in „Woord en Geest" gepubliceerd — waarin de auteur de historie der afscheiding beschrijft van 1836 tot 1868. In zekeren zin sluit dit boek dus aan bij 't eerder verschenen werk „De afscheiding in haar wording en beginperiode" (Meinema, Delft). De opschriften der hoofdstukken geven een juist denkbeeld van hun inhoud: De eerste synode der Gescheidenen; Het allereerste begin der kruisgemeenten; de losmaking van Woerden; de nieuwe leeraars in de kerken onder het kruis; De alg. kerkel. verg. der Ger. kerken onder het kruis; Ds. C. v. d. Oever (zeer uitvoerig, gedetailleerd hoofdstuk); Pogingen tot hereeniging tusschen kruisgezinden en separatisten; Ds. A. v. d. Oever. Vooral de besprekingen die zich concentreeren rond de conflicten, waarbij o.a. Ds. C. v. d. Oever betrokken was, zijn zeer overzichtelijk. De historicus, die deze auteur is, heeft o.i. met deze bundel bijeen behoorende opstellen een degelijk en nuttig werk geleverd.

J. Greshof, **Steenen voor brood.** Amsterdam, N.V. G. P. N. v. Kampen & Zn.

De letterkundige essayst en journalist Jan Greshoff — van den dichter zien wij hier opzettelijk af — is altijd een heel merkwaardige figuur in de hedendaagsche Nederlandsche letteren geweest. Sommigen achten zijn werk zeer belangrijk, anderen zien weinig beter in hem dan een querulant. Greshoff kan degelijke dingen zeggen die de moeite van 't overwegen waard zijn — en dat doet hij ook in dit boekje, dat gevuld is met aanteekeningen, literaire meditaties en beschouwingen. Maar hij kan ook geducht zwammen en ziet er niet tegen op, zichzelf herhaaldelijk tegen te spreken. Ook daarvan vindt men in dit werkje staaltjes. Greshoff is als de dood voor al wat hij te recht of te onrechte houdt voor burgerlijk, doch hij vergeet wel eens, dat zoomin zijn existentie als zijn schrijven mogelijk zouden blijven indien zooveel van 't zeer verfoeide burgerlijke zou opgeruimd en uitgebannen zijn, als hij wenscht. Wij lezen Greshoff met genoegen en nemen wat hij zegt met 't bekende korreltje zout!

William E. Blatz, **De vijfling-zusjes.** Amsterdam, N.V. v. Holkema & Warendorf.

Een werk, waarin de Canadeesche professor in de kinderpsychologie, Blatz, verhaalt, op welke wijze de bekende vijfling vóór haar schoolleeftijd zijn voorbereid voor de komende jaren. Voor allen, die met kinderen moeten omgaan, die kinderen hebben te verzorgen en op te voeden en die kinderen een warm hart toedragen, bevat dit boek van tweehonderd bladzijden een schat van wetenswaardigheden, en een massa kennis, zooals die is opgedaan bij de opvoeding der vijf Canadeesche meisjes. Het spreekt vanzelf, dat deze kinderen in zeker opzicht een studiemateriaal voor den psycholoog en paedagoog vormen, dat uniek is. Het was daarom van belang, de resultaten van allerlei proefnemingen en bevindingen neer te leggen in een goed geillustreerd boek, dat behoorlijk vertaald thans te onzent is uitgekomen.

Herman Steylen, **In het witte land.** Den Haag G. B. v. Goor & Zn.

„Een oorspronkelijk romantisch jeugdverhaal van eskimo's en rendieren in het hooge noorden" luidt de ondertitel van dit jongensboek. Het heeft een aantal illustraties van Rein Stuurman en wij lazen 't met belangstelling en instemming. Aan het leven en de lotgevallen van mensch en dier is hier zooveel verhaalspanning ontleend, dat 't boek, hetwelk de beschrijving van dat leven en die ervaringen biedt, een uitermate boeiend vertelsel wordt. Daar de auteur zijn best deed, de werkelijkheid geen geweld aan te doen, is dit verhaal ook leerzame lectuur, die den jongen lezer op een prettige wijze zal bezig houden. Het is een genoegen, weer eens een jongensboek in handen te krijgen, waarin alle valsche effectbejag, alle sensatiedrijven afwezig is.

Dr. H. v. Oyen, **Christus de Hoogepriester.** Nijkerk, N.V. G. F. Callenbach.

Dit boek verschijnt als dl. 11 van de theologische commentaar op het N. T., die onder de de titel „De Prediking van het Nieuwe Testament" zal verschijnen in den loop der volgende jaren. Dr. H. v. Oyen, Ned. Herv. Pred. te Groningen behandelt den Brief aan de Hebreën. De serie werken staat onder redactie van Dr. K. H. Miskotte, Dr. H. v. Oyen en Dr. J. Koopmans. Het boek, dat geschreven is als een doorloopende commentaar voor de Gemeente, verdeelt de stof van den Brief in drie gedeelten: De openbaring eertijds en in het heden; Jezus de ware Hoogepriester; Geloof, beproeving, zaligheid. Het werk, dat naar 't ons uit de behandelingswijze voorkomt, vooral voor theologen is bedoeld, zal zeker door ontwikkelde leeken gelezen kunnen worden. De typografische verzorging is goed.

Dr. J. Herderschee, **Namen en Spreekwijzen aan den Bijbel ontleend.** Deventer, A. E. Kluwer.

De vijfde druk van dit bekende boekje zal allen welkom zijn, die soms hebben na te zien op welke

wijze de woorden en uitdrukkingen van den Bijbel van invloed zijn geweest op onze taal. De samensteller noemt, in alfabetische volgorde, allerlei uitdrukkingen en noemt de Bijbelplaats van waar ze herkomstig zijn. Vervolgens geeft hij er een nadere omschrijving van. Het werkje, dat 56 bladzijden omvat, kost f 0.75 ing.

Dr. F. B. Meyer, **Petrus, visscher, discipel, apostel**. Den Haag, J. N. Voorhoeve.

Dit stichtelijke werk over Petrus, dat voornamelijk mediteerend van karakter is, behoort tot het oeuvre van een 19en eeuwschen Engelschen predikant, van wien in de vorige eeuw reeds een en ander te onzent in vertaling bekend was. Het boek, dat, door een vroom geloovige geschreven, tal van opmerkingen bevat, die tot stichtelijke overdenking aanleiding kunnen geven, biedt een stofbehandeling, die naar stijl en theologische visie goeddeels verouderd is. Dat wil niet zeggen, dat 't daarom niet zeer wel leesbaar zou zijn.

Lester en Millot, **De rassen der menschheid**. Utrecht. Uitg. Wibi et Orbi.

Dit door Dr. Paul Julien en F. L. V. Julien bewerkt boek bedoelt te zijn een morphologische en physologische anthropologie. Het bedoelt allerlei opvattingen omtrent ras en racisme wetenschappelijk te toetsen en in wetenschappelijk verantwoorden trant te toonen, hoe relatief en vaag deze grondslagen zijn. Het toont ook aan, dat van zooiets als zuiverheid en rashygiëne geen sprake kan zijn en het stelt tegen den schijnwetenschap van het moderne, vooral Duitsche, racisme de feiten en hypothesen der anthropologie. Het boek verdeelt de stof in twee hoofddeelen. Hoofdstuk 5 houdt zich bezig met de tegenwoordige menschenrassen en hun classificatie. Het tweede boekgedeelte vormt een physiologische anthropologie. Een literatuurlijst besluit het werk, dat een gedegen indruk maakt.

F. J. Bruiyel, **Bijbel en Natuur**. Kampen, N. V. J. H. Kok.

Een werk van een bioloog, dat, blijkens de ondertitel, studies over planten en dieren uit de Heilige Schrift bevat. Het heeft duidelijk tot bedoeling de natuurlijke historie van den Bijbel te bestudeeren om langs dien weg tot gegevens te komen voor nauwkeuriger Bijbelvertaling en Bijbel-exegese. Verdieping van inzicht in de Heilige Schrift beoogt de auteur dan ook allereerst en daartoe heeft hij de studieresultaten van vele onderzoekers in zijn boek verwerkt. Al wat een grondiger kennis van Gods Woord mogelijk maakt kunnen wij niet anders dan van harte toejuichen en daarom verheugt 't ons de publicatie van Bruyel's boek te kunnen aankondigen. Tot het deskundig beoordeelen ervan zijn wij niet in staat. Bij lezing bleek ons, dat de negen hoofdstukken een schat van materiaal bevatten en dat daaruit door den belangstellenden Bijbellezer zeker met vrucht kan geput worden. Het boek is geïllustreerd en heeft natuurlijk een textregister. Het komt ons voor, dat 't een welkome aanvulling is op 't vele jaren eerder verschenen boek van James Neil: „Palestina en de Bijbel". De schrijfwijze is vertellend en populair.

Typografie Hollandia-Drukkerij te Baarn

In het Maart-nummer van ons blad beoordeelde onze recensent een boek van de Hollandia-Drukkerij te Baarn en knoopte daar de opmerking aan vast, dat deze uitgeefster in de typografische verzorging harer uitgaven achter staat bij andere uitgevers. Het spijt ons, dat deze opmerking aan de waakzaamheid der redactie ontsnapte en in de gebezigde vorm gedrukt werd. In de eerste plaats had de uitgeefster alleen maar een oordeel over het boek „Branding rond de toren" gevraagd en niet over haar algemeen zakelijk beleid — terecht ontzegt zij onzen medewerker voldoende vakkundigheid om daarover te kunnen oordeelen — en in de tweede plaats was de diskwalificatie onverdiend. Om dit aan te toonen zond de uitgeefster ons het boek „Branding rond de toren" door Jarl Hemmer toe èn haar uitgaven „De Verboden Weg" door E. Zernike en „Uren met Schopenhauer" door Dr. J. D. Bierens de Haan. Inderdaad, „Branding rond de toren" is naar het uiterlijk niet zoo gelukkig uitgevallen, maar niet omdat het op een koopje uitgegeven is. Er is minstens evenveel aan ten koste gelegd als aan de beide andere genoemde boeken, die er zeer welverzorgd uitzien en in allen deele met uitgaven van andere uitgevers kunnen wedijveren.

Waar wij niet alleen als redactie van ons blad optreden, maar óók de leiding hebben van een drukkers- en uitgeversbedrijf, kunnen wij ons de ontstemming van de Hollandia-Drukkerij volkomen indenken. Wij zouden het ook onaangenaam vinden als een minder geslaagde uitvoering van één uitgave een recensent aanleiding gaf om te beweren dat onze uitgaven in het algemeen beneden peil verzorgd werden; dat houdt geen steek, vooral niet voor vaklieden, die kunnen bevroeden waaronder de druk van een bepaald boek te lijden gehad kan hebben (b.v. temperatuurswisselingen, die onder bepaalde weersomstandigheden de inkttoevoer en rollenspecie in de drukkerij ongunstig kunnen beïnvloeden of linnen voor de band, dat zich ongedacht moeilijk liet bewerken).

Het spijt ons, dat de gewraakte zinsnede afgedrukt werd, maar wij vertrouwen, dat wij onzen Baarnschen collega thans voldoende recht gedaan hebben.

DE REDACTIE

DE VRIEND DES HUIZES

No. 6 JUNI 1940 JAARGANG 58

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK GEZIN

SECRETARIS DER REDACTIE: P. MONS TE NEERBOSCH
UITGAVE: NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
Giro 193600 Telefoon 25050 Neerbosch bij Nijmegen

HOOFDREDACTEUR: Ds. H. KLUIN

Abonnementsprijs voor Ned. en Kol. met Kinderbijvoegsel f 2.50 per half jaar; Buitenl. f 6.50 p. jaar. Zonder Kinderbijvoegsel f 2.— per halfjaar; Buitenland f 5.50 per jaar. Men verbindt zich voor een geheele jaargang. Bij ongevraagde kopij gelieve men postzegels voor event. terugzending in te sluiten. Verschijnt vóór de eerste Zondag van elke maand.

En toch nog!

Weer gaat daar rond
Op d' ouden grond, zoo ouden grond
met kwaad bedekt, bevlekt, bevlekt!
met bloed besmeurd, verbeurd, verbeurd!
't is al verbeurd,
het lentekind, zoo fijn en teer
en bukt en zet wat bloempjes neer. . .
En ik, die daar maar staar en wroet
in bang gemoed, zie aan mijn voet
dat kind, . . . verlegen kijkt 't mij aan:
„Ik heb het maar weer zoo gedaan."
— Die mensch, zoo ernstig en zoo fel —
„'t Is maar een simpel bloemenspel,
't mocht toch nog, zooals ieder jaar."
Ik stamel maar
en sta weer even, blij en thuis
in glans van 't vriendlijk Vaderhuis.

TH. A. VAN KAMPEN

Leven en arbeid van Ds. P. J. van Melle

Pieter Jacobus van Melle werd op 5 Februari 1855 te Wissekerke op het eiland Noord-Beveland geboren. Wie over het milieu, waarin hij opgroeide, iets meer mocht willen vernemen, kan in jaargang 1939 van dit tijdschrift in het artikel „Veranderde Tijden", de beschrijving er van vinden.

Op den eersteling volgde een aartsvaderlijk aantal broertjes en zusjes, van wie er thans, met hem mee, nog acht in leven zijn. Eén daarvan is de schrijver van deze schets.

Hij toonde van der jeugd aan een neiging tot de studie, die door de ouders met blijdschap werd opgemerkt. Hij was tenger gebouwd en van zwakke gezondheid, maar levendig van geest. Hij kende geen grooter genot dan het oplossen, bedenken en opgeven van raadseltjes. Een zeker spelend en schalksch vernuft zou hem altijd bijblijven. De neiging tot geestigheid en grappen moest eer betoomd dan aangemoedigd, en Moeder, die de jongere kinderen vaak waarschuwde dat van elk ijdel woord eens rekenschap gegeven moet worden, zal dit bij haar oudste niet verzuimd hebben. Er stond trouwens tegenover, dat hij in alles wat tot de studie behoorde, de strengste orde en accuratesse betrachtte. Hiermee hing ook de behoefte samen om, zooveel mogelijk, wat hij gelezen had door schriftelijke opteekening vast te leggen. Een cahier waarin hij geregeld noteerde wat hem bizonder had getroffen, was zijn onafscheidelijke metgezel. Kwam er een bezoeker, aan wien dit besteed was, dan werd het dikke cahier met de fijn beschreven bladzijden voor den dag gehaald, om even van de ingemaakte kruidnageltjes te proeven. Gedeelde vreugd is dubbele vreugd.

De lust tot meedeelen bracht hem er ook toe, om graag verhalen over te vertellen en referaten te houden, wat de gave om dit te doen bij hem ontwikkelde.

De broers en zusters thuis zagen hoog tegen den oudsten broer op en hielden veel van hem; trouwens zijn vroolijke en levendige aard maakte hem ook in andere kringen gewild.

Voor het Voorbereidend Hooger Onderwijs was destijds de Opleidingsschool (gymnasium) te Zetten de aangewezen plaats. Het was de eerste Christelijke inrichting van haar soort in het land. Ook zij was een vrucht van 't Réveil. De predikant van Zetten, Ds. v. Lingen, had het in 1864 ondernomen, deze school te openen in een gebouw, waar vroeger een kroeg in gehouden was; in enkele jaren telde zij reeds vijftig interne leerlingen.

In het Gedenkboek, dat naar aanleiding van het zestigjarig bestaan is uitgegeven, treft men onder de bijdragen van oud-leerlingen ook een stukje van Ds. van Melle aan, waarin hij vertelt wat hij zich van den tijd daar doorgebracht nog herinnert. Daar kan men lezen hoe hij in September 1869 door zijn Vader naar Zetten werd gebracht. Dat was toen nog een reis, die men niet per spoor kon volbrengen: twee stoombooten en 'n diligence kwamen er aan te pas. Bij aankomst in het schoolgebouw trof het, dat in de zitkamer, waar zij binnengelaten werden, een bidstond gehouden

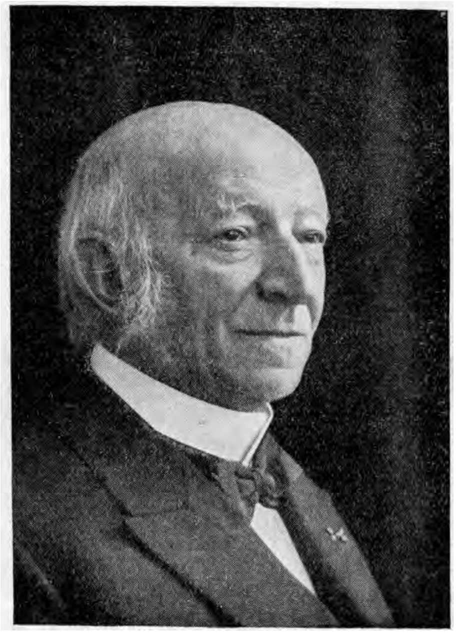

werd; Gezang 17 : 1 werd gezongen. Dat vond Vader van Melle een zeer bemoedigend begin, want de studie van zijn zoon beteekende een zwaren financieelen last voor hem.

In de vier jaren, die de gymnasiast in het Zettensche internaat doorbracht, gelukte het hem klaar te komen voor het admissie-examen, dat destijds in Utrecht tweemaal 's jaars werd afgenomen.

De jongelui uit Zetten hadden in Utrecht een goeden naam, dank zij het voortreffelijk onderwijs van den rector Dr. Lamers en den conrector Dr. Smit. Zij werden nog niet geplaagd met onophoudelijke proefwerken en rapporten en waren minder aan strenge voorschriften gebonden. De ijver der „jongeheeren" leed er niet onder. Van Melle weet in zijn in 1925 geschreven bijdrage voor 't Gedenkboek nog alles op te geven wat hij op het Gymnasium van Latijnsche en Grieksche schrijvers, alsook van Fransche en Duitsche en Engelsche gelezen heeft. De moderne talen behoorden niet tot de examenvakken. De goede uitslag van het admissie-examen opende een nieuwe en rijke wereld, vol poëzie, maar ook vol ernst en verantwoordelijkheid. De studievakken, waarmee de aankomende theoloog voorloopig te maken had, waren nog uitsluitend litterarisch-mathematisch. Onder de toen vigeerende wet moest n.l. twee jaar van propaedeutische studie aan die van de sancta theologia voorafgaan. Van de litterarische professoren vermelden we den diepzinnigen en smaakvollen letterkundige W. G. Brill. Bij hem las men o.a. middeleeuwsche gedichten. Van de theologische hoogleeraren waren het Doedes, Van Oosterzee en Beets, die hun stempel zetten op de faculteit.

Tegen Beets zag iedereen op om zijn roem als letterkundige. Van Oosterzee was de groote kanselredenaar en apologetische dogmaticus.

Van Doedes, den kritischen exegeet, heeft Van Melle denkelijk het meest geprofiteerd; zorgvuldige bestudeering van den grondtekst zou altijd het uitgangspunt van allen stichtelijken arbeid bij hem zijn. Ook dogmatiek en kerkgeschiedenis hadden zijn liefde. Hij was een ijverig student en besteedde niet teveel tijd aan wandelen. In latere jaren zei hij wel eens: ik wandel nooit, wel ga ik te voet op een boodschap uit.

De kerkelijke wereld werd destijds bewogen door de actie van Dr. A. Kuyper; hij vernieuwde de Gereformeerde leer, in scherpe oppositie tegen de moderne richting, die toen nog de meerderheid had in de kerkelijke besturen, maar in de gemeenten reeds terrein begon te verliezen tengevolge van de invoering, in 1867, van het algemeen kiesrecht. Ook de apologetische richting van Oosterzee en Doedes, en de ethische van Chantepie de la Saussaye Sr. en Gunning vonden geen genade in Kuypers oogen.

Er moest heel wat door hoofd en hart heengaan bij een theologisch student, die positie moest kiezen in de vele geschil- en vraagpunten. Welk een steun was het dan dat de indrukken van het levend geloof zijner ouders van der jeugd af in zijn gemoed waren geprent! En een steun was ook de omgang met gelijkgezinde vrienden, van wie J. Steenbeek, L. Wagenaar en G. Oosterhuis genoemd kunnen worden. Een vaderlijk vriend vond Van Melle voorts in Ds. Creutzberg van Zeist, die hem ook in zijn eerste gemeente, Nieuw-Beierland, bevestigd heeft.

Deze plechtigheid had plaats op 2 Febr. 1879. Welke aandoeningen het hart van den jongen dominee bestormden toen hij daar aan den voet van den kansel neerknielde om door de handoplegging tot het heilige ambt te worden ingewijd, heeft hij zelf verhaald in de gedachtenisrede bij zijn veertigjarige ambtsbediening. „Zoo ik ooit gebeden heb, dan is het toen geweest", het het daar.

Een gemakkelijke gemeente was Nw.-Beierland niet. Familieleden, die in de gastvrije pastorie, waar een zuster vooralsnog de huishouding bestuurde, altijd welkom waren, zagen vooral den aantrekkelijken kant, de dominee zelf voelde al de moeilijkheden. De gemeente gaf niet veel weerwerk op de prediking, zij resonneerde niet als een gevoelige klankbodem. De geestelijke atmosfeer was 'n zoodanige als wij ze kennen uit de beschrijving van Rudolf van Reest in „Gebonden Zielen". Hoe kon de dominee zich hier thuis voelen? Zijn ideaal lag in de richting van het levend en werkzaam geloof, en zijn hart had aan warmte behoefte.

Een hoorder uit die dagen maakte vele jaren later de opmerking: het eenige wat ik mij van dien dominee herinner is, dat ik verwonderd was over het stemgeluid, dat

uit zulk een klein lichaam kwam. De opmerking is vooral treffend door het totale gemis aan geestelijk contact dat er uit spreekt. En men kan er ook uit opmaken dat de kleine dominee goede longen en een klankrijke stem had.

Het verblijf in de eerste gemeente heeft nog geen 3½ jaar geduurd. In 1882 volgde Van Melle de roeping naar Minnertsga.

Hij kwam er als getrouwd man en vader; een jeugdkennis die in de pastorie gelogeerd had, bleek de voor hem bestemde hulpe tegenover hem, die met hem het milieu zou bouwen waarin hij zich ten volle naar zijn aanleg zou kunnen ontplooien.

Gul en gastvrij bleef de pastorie, ook toen een groeiend getal kinderen de gezelligheid er ten top deed stijgen. Op de studeerkamer was het niet altijd rustig, maar „pa" zag kans er toch te werken temidden der kinderen.

Op geestelijk gebied was het klimaat in Noord-Friesland wat zachter dan in den Hoekschen Waard. Er was een gezond geloofsleven. Om aan de gemeente het geestelijk voedsel te kunnen bieden, dat zij behoefde, moest de dominee zich met allen ernst aan studie en meditatie wijden. Dat werd gewaardeerd en beloond met warme sympathie. Weldra waren er hechte vriendschapsbanden gelegd. Enkele namen van goede vrienden die hier genoemd moeten worden, zijn: L. de Vries (burgemeester), B. Tjessinga (fabrikant), L. Wijngaarden (landbouwer). Ook met de opeenvolgende hoofden der Chr. school, waarvan Ds. v. Melle voorzitter was, werden de beste betrekkingen onderhouden.

Het was in die jaren geen goede tijd voor de landbouwers. Ook uit Friesland zijn velen naar Noord-Amerika geëmigreerd. Toen van Melle, 25 jaar na zijn vertrek uit Minnertsga, naar de Vereenigde Staten gereisd was om er drie van zijn zoons te zien, bleek de vriendschap met de oud-gemeentenaren nog zoo levend, dat er een groote samenkomst werd belegd, waar de oude leeraar en zij onder groote ontroering samen gesproken en gebeden hebben.

In het Friesche milieu heeft Van Melle een strijd op twee fronten moeten voeren, n.l. tegen de vrijzinnigheid en tegen de doleantie. Die laatste vooral was pijnlijk, want hij bracht scheiding van oude vrienden en geachte ambtsbroeders met zich. Maar toch aarzelde of weifelde Van Melle, schoon overigens geenszins strijdlievend, niet om zich tegen het geweldadige drijven van de kerkzuiveraars te stellen.

Hij sloot zich noch bij de Confessioneelen, noch bij de ethischen aan, hij stelde er zijn eer in op eigen wijze „bijbelsch theoloog" te zijn. Ook later voelde hij zich thuis onder de collega's van de Hervormde Broederschap.

Kort na de doleantie kwam het beroep uit Nijkerk.

Ook deze gemeente had geleden.

Er was een tumult in de kerk geweest, toen de door het Classicaal Bestuur afgezette kerkeraad desniettemin een doleerend predikant wilde doen optreden. Van de drie predikanten was alleen de oude Ds. Gobius du Sart over. Eén was kort vóór de doleantie vertrokken, een was kort er na overleden. Hier viel dus opbouwend werk te verrichten.

Op de Veluwe vond men weer een gansch ander volk dan in Friesland. Het respect voor de gemeenschap, erfdeel van den Saksischen stam, is ook daar in sterke mate aanwezig. Voorts heeft een eeuwenlange strijd tegen den Utrechtsman aan de bevolking een zekere strijdbaarheid meegedeeld.

Imposant was de kerkdienst, als de voorlezer met stentorstem door het ruime kerkgebouw de wet deed klinken, en de bekwame organist Enderlee op het majestueuze orgel den massalen zang der gemeente begeleidde.

Onder de gemeenteleden was het vooral het gezin van den uitgever Callenbach, dat den nieuwen predikant tegemoet kwam, met een hartelijkheid, die in geestelijke verwantschap wortelde.

De vader van den uitgever had zelf als predikant de Nijkerksche gemeente 34 jaren van 1827-1861 gediend in den geest van het Réveil. De gemeente neigde in meerderheid naar de strengere richting. De oudste zoon uit den huize Callenbach hielp den nieuwen voorganger het initiatief nemen tot het stichten van een jongelingsvereeniging. De oudste dochter was spoedig huisvriendin in de pastorie. Jaren later, na het overlijden van mevrouw Van Melle (1902) had zij ook den moed om in 1907 de ledige plaats naast den dominee in te nemen en zich met de zorg van zijn groote huishouden te belasten.

Er waren in 1888 vijf kinderen, maar in

Nijkerk zijn er nog zes andere, waarvan een jong stierf, bijgekomen. In de ruime pastorie in de Holkestraat ging het levendig genoeg toe, en er was eenige moed toe noodig om daar als tweede moeder op te treden. Maar zij durfde het met haar domineetje aan. Met haar heeft Ds. Van Melle in de dertig jaren, die hij na den dood van zijn eerste vrouw nog in Nijkerk doorbracht, rustig kunnen voortarbeiden, totdat zijn naam in de ooren van kerkelijk Nederland onafscheidelijk met Nijkerk was verbonden.

In de gemeente ging alles jaar in jaar uit denzelfden gang. Maar er was groei. De jongelingsvereeniging had reeds in 1900 in „Volksheil" een eigen gebouw gekregen, dat ook voor vergaderingen gebruikt kon worden. Hier was het, dat Ds. v. Melle eens bij uitzondering in een politiek debat optredend om tegen de wederinvoering van de doodstraf te pleiten, zich uit de zaal hoorde toeroepen: „Toe maar, Davidje!" Zóó zagen ze hem! In de buurtschap Appel werd in 1906 door Ds. van Melle een Christelijke school gesticht. Mevrouw begon in 1907 een meisjesvereeniging. De buurtschap Nijkerkerveen, waar de Nijkerksche predikanten reeds lang des Zondags evangeliseerden, kon door de mildheid der familie Van Dijkhuizen tot een zelfstandige gemeente worden.

Naar buiten werd de naam van Ds. van Melle langzamerhand ook bekend als schrijver.

Eerst waren het kleinere opstellen in „De Vriend des Huizes", of boekaankondigingen in de „Theologische Studiën". In 1889 een korte schets der Christelijke geloofsleer (vierde druk 1930). Daarna vertalingen van een paar verhalen van Ernst Schrill (= S. Keller), n.l. „Uit Ruslands Steppen" en „Hedwig". In 1899 publiceerde de firma Callenbach van hem een verhandeling over den Brief van Jacobus, onder den titel „De Koninklijke Wet". In 1903 dreef pastorale bezorgdheid hem om een brochure over het Mormonisme in het licht te geven, naar aanleiding van de propaganda door deze secte gemaakt.

Later volgden nog een Repetitorium der Chr. Ethiek (1904, 4de druk 1931), en een „Inleiding op de Boeken des Nieuwen Testaments" (1908). Deze laatstgenoemde boeken en de Schets der Geloofsleer waren bedoeld voor hen die zich voorbereidden voor het proponents-examen. Zij dankten hun ontstaan daaraan dat Ds. v. M. reeds in Minnertsga begonnen was te repeteeren met theologische candidaten. Zijn lust tot meedeelen, zoowel als zijn uitgebreide kennis, bevalen hem hiervoor aan. En tot heden toe mag hij dat werk voorzetten.

Last not least is te vermelden de vijftig jaren volgehouden arbeid (tot en met jaargang 1941, welke thans in bewerking is) voor Neerbosch' scheurkalender. Wie zal zeggen wat voor zegen deze arbeid, die onder alles door met groote zorgvuldigheid werd verricht, in stilte aan de lezers heeft gebracht?

Allengs naderde de tijd van het emeritaat, aangekondigd door gedenkdagen als die van de 40-jarige en van de 50-jarige ambtsbediening. Bij zulk een gelegenheid was het treffend, hoe de kleine luiden bij drommen kwamen opzetten om den jubilaris hartelijkheid te bewijzen. Hier ligt het antwoord op de vraag: werd zijn arbeid ook gewaardeerd?

Ook de regeering gaf bij het 50-jarig jubileum blijk van waardeering door hem tot ridder in de Orde van Oranje Nassau te benoemen.

Toen hij echter de allerlaatste maal voor de Nijkerksche gemeente optrad als haar herder en leeraar, in Oct. 1932, meende hij haar te moeten vermanen om toch niet te vergeten den Zoon te eeren gelijk den Vader. De richting, die in de laatste jaren de overhand had genomen, verlangde, neen eischte, een andere prediking dan die de oude leeraar steeds met volle overtuiging als de zuivere evangelieprediking had gebracht.

Sinds acht jaren leeft Ds. v. Melle thans met zijn getrouwe hulp in het hem vanouds zoo bekende Utrecht en geniet er een bezige rust. In een „Leer- en leesboek der Chr. Geloofsleer" (1934) werd de inhoud van het zoovele jaren gegeven catechetisch onderwijs neergelegd, waarbij het „Kort Begrip" als leidraad gebruikt is. De band met Nijkerk is niet verbroken: bij het vijftigjarig bestaan van de jongelingsvereeniging heeft hij de feestrede mogen houden. Ook vele gemeenteleden blijven den ouden leeraar in liefde gedenken.

En hijzelf ziet met ootmoedige dankbaarheid terug op den zegen, dien God hem op zijn ambtswerk heeft doen zien.

L. A. v. M.

Het populairste vervoermiddel: de fiets, 100 jaar oud

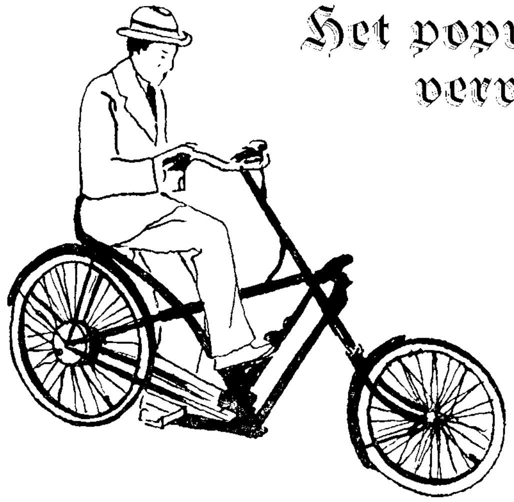

Van zeilwagen tot racecar

Eenige tientallen millioenen menschen rijden dagelijks op de fiets, maar weten zij wat zij doen? Zij noemen het „fietsen". De wetenschap zou het noemen „Het door eigen lichaamskracht in beweging houden van een licht voertuig, bestaande uit twee wielen, in een lijn gehouden door een eenvoudig samenstel van stalen buizen, en voorzien van een stuurinrichting, een pedaalinrichting en een zadel". Dat is een heele mond vol voor een zoo alledaagsche beweging.

De beweging op wielen, vier, drie of twee in getal, is zoo oud, dat de geschiedenis ervan zich in de mist der eeuwen verliest. De beperking der definitie welke hierboven is gegeven van wat onder fiets moet worden verstaan, maakt het nog juist mogelijk de loopbaan van dit tweewielige voertuig na te gaan. Dit jaar wordt het „eeuwfeest van de fiets" gevierd. Wij zullen zien in hoeverre deze leuze gerechtvaardigd is.

Het oudste „lichte voertuig, gekenmerkt door twee wielen, in een lijn geplaatst", is de „celerifère", uitgevonden door den Franschman De Sivrac in 1790. Aan dit voertuig ontbraken echter de stuurinrichting en de pedaalinrichting. De voortbeweging geschiedde door het afstooten met de voeten op den grond, en vooral het feit, dat de rijder de richting niet kon bepalen, zal wel de reden zijn geweest, dat de „celerifère" weinig opgang maakte. Het duurde ettelijke jaren voordat de eerste verbetering aan dit rijwiel werd aangebracht: een stuurinrichting.

Wie de knappe kop is geweest die de voorvork van het voorwiel in een ring liet draaien, is niet precies bekend. Volgens de Franschen is de uitvinder zekere Niepice, een pionier op...... fotografisch gebied, die in 1816 te Parijs voor den dag kwam met een „celeripede", welk toestel door baron De Saverbrun nog veel werd verbeterd. Volgens de Duitschers was het de uit Mannheim of Frankfort afkomstige baron Von Drais, die in 1818 de stuurinrichting uitvond. Zijn „celeripede" werd „Draisienne" genoemd, en werd onmiddellijk zeer populair.

Nog in datzelfde jaar 1818 begon de firma Dennis Johnson in Long Acre, Londen, met de vervaardiging van de bestuurbare fiets, die echter nog altijd door het afstooten met de voeten op den grond in beweging gehouden moest worden.

Dit fietsen werd zulk een rage, dat er honderden van die voertuigjes gemaakt moesten worden om aan de vraag te voldoen, en toen bekend werd dat zelfs de Prins Regent op zulk een instrument had gezeten, werd het natuurlijk „bon ton" om er ook een te hebben. De aanschaffingskosten waren echter niet gering, en gewone menschen konden het logge, zware ijzeren toestel niet betalen. Men vergeleek het met een paard, ook iets dat alleen de rijken zich konden veroorloven, en noemde het instrument een „dandy-

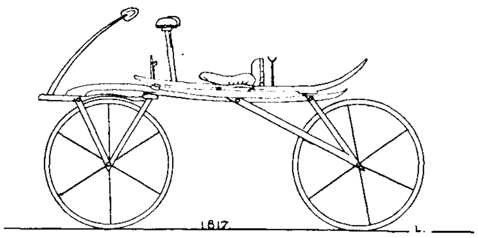

horse" of een „hobby-horse".

Lang duurde de rage, die zich zelfs tot in de nieuwe wereld liet gelden, niet. Na een paar jaren keek niemand meer naar zijn „hobby-horse" om. Een onverdeeld genoegen om op de ijzeren wielen rond te rijden en zichzelf steeds met de voeten af te zetten, kan het niet geweest zijn, en alleen de caricaturisten, die tallooze spotprenten hadden gemaakt op de nieuwe sport, zullen de verdwijning van de voorouders van de fiets hebben betreurd.

Toepassing van de krukas

Het was een eenvoudige dorpssmid, Kirkpatrick Mac Millan, die de Groote Revolutie op het gebied van het rijwiel tot stand bracht. In het dorp Courthill bij Penpont in Dumfriesshire (Schotland) stond hij bekend als „Daft Pate", „Gekke Piet" zouden wij zeggen. Geheel onbevooroordeeld zullen zijn mededorpelingen echter niet tegenover hem hebben gestaan, want in zijn vrijen tijd trad Mac Millan ook op als tandarts.

Hoe dat zij, deze „Gekke Piet" vond op zijn 26ste jaar uit dat het principe van de kruk-as op de „celeripede" of „Draisienne" toegepast kon worden, en hij smeedde zich de eerste werkelijke fiets, dat boven gedefinieerde voertuig met twee wielen in een lijn, voorzien van stuur, zadel en pendalen.

Nu is het waar dat de pedalen niet

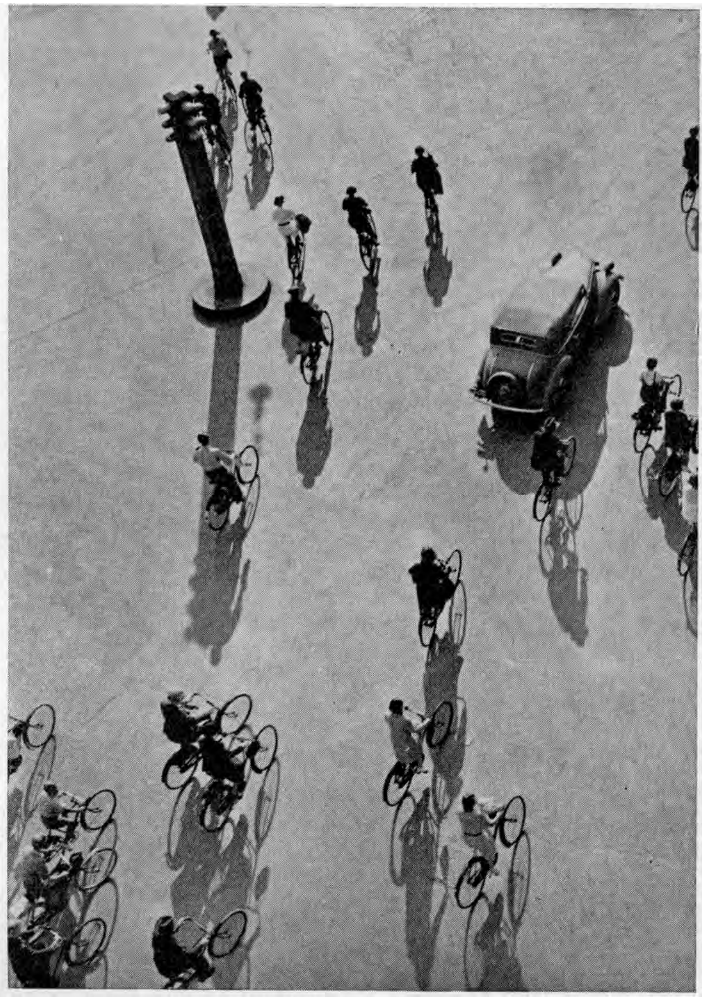

Vooral in deze „benzine-looze" tijd domineert de fiets in het stadsbeeld.

rechtstreeks aan een as waren bevestigd. Zij zaten vast aan twee stangen, die naar de kruk-as van het achterwiel liepen, zoodat bij Mac Millan bij het fietsen geen ronddraaiende beweging maakte, maar de pedalen beurtelings met den voet naar voren moest duwen. Het is een constructie welke wij nog kennen, en die men nog wel eens bij kinderauto's ziet.

Mac Millan had lang plezier van zijn fiets. Gedurende jaren verspreidde hij er schrik en ontsteltenis mee onder de onontwikkelde bewoners van de buurt, en zij zullen hem waarschijnlijk voor totaal zwakzinnig hebben gehouden toen hij op 6 Juni 1842 op de fiets vertrok naar het naburige Glasgow. Dat was een afstand van 60 K.M., en Mac Millan deed er twee dagen over. Aan belangstelling ontbrak het hem onderweg niet, al moeten er heel wat menschen in paniek zijn weggevlucht, roepende : „daar komt de duivel aan, op wielen door de lucht vliegend".

De kinderen waren als steeds het minst bang voor de nieuwigheid. Zij liepen een eindje met hem mee, en verdrongen zich om hem heen, zoodat het geen wonder is dat hij onderweg een kind ondersteboven reed. De straf op deze eerste rijwielverkeersovertreding volgde snel. Op 8 Juni 1842 legde de politierechter van Gorbals, Glasgow, den fietspionier een boete van 5 shilling op, en er werden harde noten gekraakt over de onzinnigheid om zich met zulk een duizelingwekkende vaart van eenige kilometers per uur op zulk een helsche machine langs 's Heeren wegen te begeven.

Mac Millans uitvinding werd in eenigszins verbeterden vorm eenige malen na-

Als de brug „open" is.

Ook in Kopenhagen, de hoofdstad van Denemarken, is de fiets het meest gebruikelijk vervoermiddel. Op de achtergrond de stichters van Kopenhagen: de Deensche zuil.

gebouwd (vooral zekeren Gavin Dalsell bracht verbeteringen aan) maar van een commercieel succes kon men toch niet spreken. Wij kunnen thans, een eeuw later, echter wel zeggen dat Mac Millans voertuig beschouwd kan worden als de eerste fiets, zooals wij die kennen, en daarom is het eerbewijs dat men de nagedachtenis van dezen dorpssmid heeft gebracht, gerechtvaardigd.

Herdenkingstocht door Wales

In September j.l. hebben namelijk 25 personen die leidende posities bekleeden bij de rijwiel-industrie, gedurende het weekeinde een fietstocht door Wales gemaakt, ter herdenking van Mac Millans pioniersreis naar Glasgow. Deze fietstocht, die werd gefilmd, en waarvan een dagelijksch verslag per radio werd uitgebracht, begon te Gobowen en eindigde te Bala, een afstand van 74 mijl. Het rijwiel van Mac Millan, dat bewaard is gebleven voor het Wetenschappelijk Museum in Zuid-Kensington, Londen, werd niet bereden, want het was uitgeleend aan de Wereldtentoonstelling te New York.

De evolutie van Mac Millans rijwiel tot aan het glinsterend wonder dat wij thans mogen berijden, is echter nog een zeer langdurige geweest. Twintig jaren gingen voorbij voordat ronddraaiende pedalen direct aan de as werden bevestigd, en wel aan de as van het voorwiel, en niet het achterwiel, dat Mac Millans voertuig beweging gaf. Het staat weer niet vast wie

het eerst op dat lumineuze idee is gekomen.

Volgens de Franschen zijn het de gebrs. Pierre en Ernest Michaux geweest, die dan ook een pracht van een monument in Bar-le-duc hebben. Volgens de Duitschers is het Karl Kech te München geweest, en in het museum aldaar kan men nog altijd zijn rijwiel, dateerende uit 1862 met pedalen aan de voor-as zien. Nog een andere concurrent is de Franschman Pierre Lallemand (vreemd die naam: „Duitscher") die in de fabriek van de gebrs. Michaux werkte, en die beweerde dat hij eigenlijk de uitvinder was van de constructie welke zijn werkgevers als de hunne voorstelden. Lallemand vertrok naar Amerika, waar hij patent nam op zijn uitvinding en voor eigen rekening fietsen ging maken.

De fiets met as-pedalen werd onmiddellijk een groot succes. In 1868 openden de gebroeders Michaux aan het adres 29 Avenue Montaigne te Parijs den eersten rijwielwinkel ter wereld, die dadelijk floreerde, en de Engelsche bezoekers van de

Parijsche tentoonstelling 1867, waar de nieuwe fietsen te zien waren, brachten er exemplaren van mede over het Kanaal, waar spoedig de eerste rijwiel-fabriek werd opgericht. Dit was de Sewing Machine Company in Coventry, welke later de Swift Cycle Company Ltd. werd.

Nu volgden de verschillende modellen

Een alledaagsch schouwspel in onze groote steden

elkander in snel tempo op. De „bone-shaker", die twee even groote zware houten wielen had, voorzien van dikke ijzeren banden en dikke spaken, en die nog logger werd gemaakt door een massief ijzeren frame, evolueerde tot de „penny-farthing", de bekende fietsen met een groot voorwiel en een minuscuul achterwieltje. Dit werd gedaan om te bereiken dat een grootere afstand werd afgelegd doordat een cirkelbeschrijving met de pedalen een omwenteling van een zoo groot mogelijk wiel tengevolge zou hebben.

Menschen met lange beenen konden zich natuurlijk grootere wielen permitteeren dan fietsers met korte beenen, en zij kwamen dus met één cirkelbeweging der pedalen verder.

Uitvinding van de kettingoverbrenging

Aan deze onrechtvaardigheid werd in 1876 een einde gemaakt, toen H. J. Lawson de overbrenging van den pedaaldruk op de as per ketting uitvond. De Starlye en Sutter Rover Company in Engeland kwam in 1879 het eerst met dit patent uit, waarna in 1889 John Boy Dunlop volgde met de eerste gummi-lucht-banden, voorzien van draadspaken. Wellicht is dat een van de grootste ontdekkingen van alle op dit gebied, want de „bone-shaker" met haar massieve banden, zij het later van massief rubber, was haar naam ten volle waardig.

Het is haast onbegrijpelijk dat fietsen zoo populair kon worden niettegenstaande het feit, dat men bij het rijden over de toentertijd nog lang niet effen wegen dooreen geschud werd alsof het niets was.

Het moet een pijnlijk en uitputtend werkje zijn geweest voor onze grootouders!

Al deze verbeteringen, in 1894 gevolgd door de uitvinding van het free-wheel en nog later door de versnellingnaaf, leidden tot de „safety-bicycle" van de negentiger jaren, den onmiddellijken vader van de tegenwoordige fiets. Hoe volmaakt dàt product is, blijkt het duidelijkst uit de populariteit welke het geniet. Waarschijnlijk staat Engeland aan de spits van de Europeesche landen met tien millioen fietsen. Daarop volgt Denemarken.

Gerekend per hoofd van de bevolking slaat ons eigen land het record: 3.560.000 fietsen zijn hier geregistreerd, kinderfietsjes en autopeds nog niet eens meegerekend. Men kan dus gerust zeggen, dat de helft van al wat Nederlander is, zuigelingen en ouden van dagen incluis, lustig op het zadel zit. Buitenlanders slaan hun handen ineen, als ze op straat komen in den tijd, dat de kantoren aan- of uitgaan.

JAAP H. KRUIZINGA

Schipper en schip

De „Petrus en Paulus" ligt onder stoom. Op het middenschip hijscht de stuurman het fleurige flapper-vlagje naar omhoog. De heete damp spettert en spattert zuchtend onder de veiligheidsklep vandaan. De wijzer bij de ketel, loopt bedenkelijk naar de roode streep.

Jan van Dijk staat stil bij de loopplank. Hij kijkt naar het schip, *zijn* schip. Hij weet hoe de „Petrus en Paulus" geladen moet worden om er gang in te krijgen. Dat je, voorop hoog en achter zwaar geladen, door bulderende stormen en dikke misten veilig varen kan. Jan van Dijk houdt van dit schip. Hij heeft er jaren terug meneer om gesmeekt. Want juist de „Petrus en Paulus" is zijn schip. Hij doet een stap dichterbij en pakt de kleverige touwladder beet.

„Goeie spulle", murmelt hij. Hij haalt even de rug van zijn hand over de harde ijzeren verschansing en mompelt in zichzelf: „wat een lief schip toch". Hij bespiedt aandachtig de masten en de brug, de gangboorden en het want. Ja, met dat schip heeft hij roem behaald, kennis verkregen en grof geld voor de heeren verdiend. Het kantoor daar staat er als een monument van zwaren arbeid. Jan van Dijk kijkt even om en ziet meneer voor de vensters staan. Die wacht tot de trossen om de bolders zullen vliegen en Jan van Dijk wegvaart voor zijn laatste reis.

„Wanneer denkie d'r over, ouwe?", roept de machinist.

„Strakkies jonges, ik gaai effe naar meneer." Meteen keert hij zich om en loopt naar boven. De reeder komt hem reeds tegemoet en vraagt verwonderd:

„Wat nou Jan, heb je geen zin, wat is er?"

„Wat er is meneer......" Jan van Dijk heeft moeite kalm te blijven.

„Meneer, blijf 't meenus, mot ik van boord, krijgt een ander de „Petrus en Paulus" onder z'n lijf?"

„Ja, ja, dat is besloten Jan. Jij komt voor goed aan den kant. Je hebt de roem van de heeren en de menschen, je hebt een welbesteed leven......"

„Meneer, da's zoo erg, 'k heb m'n best zoo voor uwes gedaan, 'k mag m'n schip zoo graag en 'k ken 't hier niet houwe..."

Meneer doet een stap naar hem toe en vermaant zacht:

„Jan, je moet los kunnen laten, wees dankbaar, de zegen heeft je overal achtervolgd, ga nou naar zee, goeie reis."

„Die reis ken niet goed worre meneer. 't Is of ze 't hart uit m'n lijf hale. Maar 'k zel gaan, want de heere benne baas. Dag meneer."

Jan van Dijk haalt een zakdoek langs zijn oogen. Dan stapt hij den kant op. Rustig, uiterlijk onbewogen, staat hij weer voor zijn schip.

„Gaan we nou schipper?" roept de meester ongeduldig.

„Ja", antwoordt hij alleen. Ze nemen afscheid en de „Petrus en Paulus" vaart weg, voor 't laatst met Jan van Dijk, maar dat wist er, buiten meneer en hemzelf, niet één.

Ze varen de haven uit, den Waterweg op, zee-in. Jan van Dijk staat aan het roer en wijkt niet. Even buiten de pieren komt de roerganger op de brug en vraagt:

„Welleke koers, ouwe?"

„Die bepaal *ik*."

Vreemd kijkt de ander hem aan, maar Jan van Dijk zegt verder niets. Anders commandeerde de schipper: Noordenten-Westen en ging zelf weg. Nu staat Jan van Dijk op de brug en blijft staan, zwijgt en blijft zwijgen. Hij kijkt naar het dansende schip op de nooit rustende golven en 't is of hij zachtjes mee-danst. Hij voelt het trillen van de machine en hij trilt zelf mee. Hij ziet de jakkerende wolken langs een onrustig zwerk voortvliegen en zijn angstige gedachten vliegen mee. Hij kijkt en luistert naar de krijschende meeuwen en de lachende jongens aan dek. Waar is de tijd gebleven, dat hij mee kon lachen, toen hij voor het eerst de groote mooie zee tegemoet ging, die zee welke hem zooveel had geschonken. Was hij niet 'n geslaagd man? Met leege schepen vele malen weggevaren en berstend volle teruggekeerd? En nu, nee, hij kon niet meelachen en praten. Meneer z'n ja, bleef ja, as de heere zooies beslote was er geen verandering in te krijgen.

Jan van Dijk gaat even van de brug en schept een emmer water. Dan neemt hij het zilte zeevocht tusschen zijn vingers en roept een oogenblik later naar boven: „strakkies hebbie vuurschip Terschel-

ling". Beneden liggen de kaarten en octant, het dieplood en de log. Maar heel de vloot weet, dat Jan van Dijk daarvan geen gebruik maakt. Hij let niet op kaarten, hij voelt het water en ziet de zee, dan weet hij waar ze zich bevinden. Zoo staat het ook nu weer. Maar langer dan anders blijft hij voor de verschansing staan. De zee, *zijn* zee, het schip, *zijn* schip. Hij duwt beide handen onder water, heerlijk koel. Nog nooit is er van dit schip een man overboord geslagen, nog nooit heeft hij een geramponeerde vleet binnengebracht. Wat hij wel mee voerde was visch, haring en jolig scheepsvolk. Wanneer hij even later boven komt zegt de matroos aan het roer:

„Je had d'r net gelijk ouwe, we gonge Terschelling ten westen langs." Dat doet hem een oogenblik goed.

Maar verder zwijgt hij weer. Daarover gaat het volk praten.

„De ouwe is bezig gek te worre", opperen ze. Het schip vaart voort, 't wordt donker. Jan van Dijk eet op de brug en verlaat die niet.

„Weet jij wat de ouwe scheelt?" vragen ze den stuurman. Ook hij haalt slechts de schouders op. Jan van Dijk eet, naast den roerganger, zonder bidden of danken, zijn brood op, dat is voor het eerst van zijn leven.

„Weet je, schipper, dat je niet klaar ben?" vraagt de stuurman.

Verwondert kijkt hij hem aan.

„Ja, ouwe, je mot nog danke."

Geschrokken neemt Jan van Dijk de pet van zijn hoofd en bidt, lang, veel langer dan anders. Wanneer hij klaar is haalt hij de pet langs zijn oogen, die nattig zijn.

„De ouwe heeft het knap voor z'n kieze", is bij de matrozen het oordeel.

In de gangboorden staan zij heel laat bij elkaar. Jan van Dijk en zijn stuurman, Gerrit.

„Zeggerus ouwe, wat hebbie?"

„Ik word schipper-of. De heere vinde me te oud."

„Da's niet zoo mooi ouwe."

„Da's rot, Gerrit."

„Toe, toe, schipper, je hebt een leven vol geluk achter je."

Jan van Dijk wil knikken, maar bedwingt zich.

„Geluk? Ja, we hebbe meide en een spaarpot, maar ik sturruft zonder zeun. Gerrit, zonder een knul die ken zegge: nou ik op vaders plaats aan 't roer. As ik maar een jongen bezat, die me overnam. Maar de „Petrus en Paulus" an een vreemde, dat ken ik niet verknoerse."

De stuurman staat wijdbeens tegenover hem, van de golven naar den schipper ziende, in beide dezelfde rusteloosheid bespeurend.

„Weet je nog ouwe, dat ik voor 't eerst bij je an boord kwam?"

Jan van Dijk knikt.

„Weet je nog", gaat Gerrit langzamer verder, „dat je Zondags bij de matrozen ommedebij zoo begon: „hier an boord van de „Petrus en Paulus" leze we eerst van *die* twee manne en dat je toen an 't slot zoo goed van zeggen see: „Zoolang Petrus naar Jezus keek verdronk ie niet en toen Paulus docht: dàt is mijn plaats, kreeg tie een heel andere. Zoo was 't met hullie, maar ook met ons. Weet je nog, dat de Spakenburger later op de brug verklaarde: „onze ouwe had wel domenee kenne worre"?"

Gerrit ging nu vaderlijk praten.

„Heusch ouwe, geloof nou 's in je eigen preek, kijk nou daluk onder je bidde us naar Jezus......"

Kribbig keerde Jan van Dijk zich om.

„Weltruste."

Ja, hij zou zich door een stuurman de les laten lezen.

Den volgenden morgen staat hij weer op de brug, en zwijgt. Ze passeeren andere visschersschepen, een enkele praait en rapporteert schrale vangsten. Jan van Dijk kijkt weer naar het water, de kleur van de golven, het schuim op de koppen en ontleedt de krassende zang van de mallemokken. Ze zeggen geen visch. Hier móét visch zijn. De bijlharing steekt koppig omhoog en de tonijnen slaan met hun sierlijke staarten pocherig door het water. Jan van Dijk schept weer een emmer water en oordeelt.

„56 graden, 43 minuten", roept hij. „Halve kracht maar."

Hij krijgt er weer zin in. Vanmiddag zullen hier de luiken open gaan en het netwerk overboord. Twee korte of één lange reis heeft meneer gezegd. Jan van Dijk hoopt nu slechts één ding, dat er nog een reis onder zijn commando zal volgen. Er is geen schip meer in hun omgeving, die zitten allemaal veel noordelijker en melden weinig of geen resultaten.

Jan van Dijk zal het hier probeeren. Hij heeft de blijde overtuiging, dat op dezen vasten kleigrond visch zit. Opgewekter dan voordien roept hij aan de matrozen:

„Jonges, gooi de vleet maar met hoop op zegen in zee."

Langzaam draait het schip middelerwijl achteruit. Terwijl omklemt hij het roer en pruttelt weer. Zoo'n schip zal de helling nooit meer verlaten. Een kind kan het besturen. Dan bestraft hij zichzelf. Een kind, een kind, nee, natuurlijk niet, hij vertrouwt het geen mensch toe, laat staan nu een kind. Even komt er een valsche grijns om zijn mond. Laten zinken, zinken, naar den kelder laten gaan, op deze laatste reis...... Nu kan hij zichzelf wel slaan, een trap geven, dat zou laf wezen, laag, doortrapt gemeen.

Weer wordt hij stil.

„Geloof nou us in je eige preek", zei Gerrit vannacht.

Nee, hij wilde wel preeken voor een ander, maar niet voor zichzelf. Dat schip, deze „Petrus en Paulus", was *zijn* schip. Hij kende iederen hoek, elke nuk, zoo zou niemand er op kunnen varen. Stel je voor, dat ze nu eens het schip vol vingen en al de anderen niets. Zou het volk langs de kant niet zeggen: „de reejers benne hardstikke gek om zoo'n geluksvogel geen schip te geven." Ja, stel je voor, dat ze veel vingen.

Terwijl al het volk slaapt, slaapt Jan van Dijk niet. Hij kijkt naar de reep waaraan de netten zitten, hij voelt of het schip niet een beetje meegetrokken wordt door de vischvracht, hij glundert en lacht, hij heeft een zeker voorgevoel, dat straks de vangst naar zijn begeeren zal zijn. Stel je voor dat ze in één nacht de schuit vol vingen. Dan zou van schip tot schip gaan op zee, van mond tot mond aan den kant: „Jan van Dijk vangt ze weer en de anderen niet."

„De ouwe mag gek doen, maar visch ruik-tie", fluistert het volk, wanneer zij middernacht het zware natte netwerk binnenboord sjorren.

Jan van Dijk op de brug vergeet een oogenblik alle leed. Hij fluit een deuntje en loopt even naar den machinist.

„Meschien meester, ik weet nog niet alles, stoome we op huis an, 't schot is rijk gezegend, zeg nog niks tegen de anderen."

„Arrijt ouwe", antwoordt de meester lachend. Hij denkt aan thuis, de vrouw en kinderen; hij is als alle zeelui, die aan den wal naar zee en op zee naar den wal verlangen. Dat onrustige water slaat immers in 't bloed van al die varenslui......

De vangst is ongekend groot. Ruimen en dek liggen vol met visch. En wanneer het laatste net over de verschansing glijdt, kijkt Jan van Dijk even alles na. Dan zwaait hij krachtig de telegraafwijzer langs haar beletterden cirkel en roept: „We stoome op huis an, jonges."

In de machinekamer rinkelt een belletje. „Full", leest de meester. Sissend en zuchtend gaat het mechanisme werken, de schroef begint steeds krachtiger door het water te slaan.

Jan van Dijk wentelt het roer. Zuiden-ten-Westen wijst de kompasnaald, die richting is de goede. Ze varen op huis aan. Er zal nu nog een reis onder zijn schipper-schap volgen. Jan van Dijk zal zijn oude roem tot het laatst uitvaren en opvoeren.

Het volk werkt, de schipper stuurt en staart. Tegen den avond zullen zij vuurschip Terschelling bereiken. Dan komen ze in de vaarlijn en wordt het uitkijken.

Even wordt zijn gepeins onderbroken door den stuurman, die roept: „'t Zel een kleine veertig last worre, ouwe."

„Goed hoor, Gerrit, steure maar."

Het is een prachtige, heldere dag, een rustige zee en een kalme lucht. De meeuwen en Jan van Genten volgen, zoolang er te rooven valt, het schip. Volgevreten keeren zij weer naar de visscherijgronden terug.

De schipper is echt blij. Nu nog een reis. Waarom heeft hij zich zoo druk gemaakt? Had Gerrit geen gelijk? Ja, hij kon beter tegen een ander dan tegen zichzelf preeken. Hij was een veinzer. Stond hij gisteren niet te grijnzen bij de gedachte: de „Petrus en Paulus" naar den kelder? Dat was gemeen. Als dat gebeurde, maar nee, hij voelde een schok, als dat gebeurde, dan moest hij maar met zijn schip mee naar omlaag gaan. Waarom al die gekke gedachten? Had hij ooit een man overboord gevaren, of stukken, of...? Nee, nooit. Hij was een geluksvogel.

Ze varen voort, het werk komt af en vuurschip Terschelling, later Haaks passeeren ze naar des schippers berekening. Nog een halve dag en de „Petrus en Paulus" zal aan den kant liggen, met de wap-

perende vlag in top. Men zal hem de hand drukken met een verrukt gezicht. Maar hij zal tegen meneer niks meer zeggen over het schip. Hij moet leeren overgeven. Even blijft hij maar zoo mild. Doch wanneer hij wat later zich realiseert dat hiér straks een ander zal staan, krimpt hij ineen van verdriet en haat

Ze varen Scheveningen met het kleurig lichtspel voorbij. De Waterweg met zijn vooruitspringende lichtbundels van het lichtschip „Maas" komt reeds in het zicht.

Jan van Dijk blijft aan het roer staan. Het volk weet dat de schipper zelf de „Petrus en Paulus" „het gat" in brengt. Zoodra ze uiterton 3 voorbij zijn, gaat hij naar omlaag om zich op te knappen.

„'t Is nou kinderspel om een schip binnen te brengen", zegt hij vaderlijk tegen de matrozen en hij denkt aan de stormen en mist, de zware sneeuwvlagen en de verraderlijke hagelbuien die hij meemaakte.

Rustig en wèlbestuurd glijdt het schip tusschen de basalt-pieren door naar binnen. Bij het loodswezen schijnen de zoeklichten even langs den boeg. Zoo meteen zullen ze het thuis allemaal weten: Jan van Dijk komt na vier dagen.

„Nou gaai ik jonges, stuurboord anhouwe, zoo je weet."

Jan van Dijk blijft nog even kijken en gaat dan naar zijn logies om zich te verkleeden. Zijn schip heeft binnen enkele uren de kade bereikt.

Van Rotterdam vaart, voor tij, een Grieksche stoomer op zee af. Dat schip slingert slangerig door het Waterwegwater. De stuurman en zijn roermakker staren er naar en zeggen tegelijkertijd: „Wat een gek ding is dat nou."

„'t Lijkt wel of tie ons zoekt", merkt Gerrit nog op, en trekt aan het sirenetouw. Een snerpende gil vliegt over het water. Er volgt geen antwoord van den Griek. Ze blazen nogeens, het schip komt steeds dichterbij. Weer geen antwoord. Nogmaals blazen. Ze houden af. Varen meer stuurboord-in.

Jan van Dijk komt half geschoren naar boven om te kijken waar al die herrie voor noodig is. Zoodra hij het ziet rent hij naar de brug en gilt:

„Om, òm, òm, àchteruit ! !"

De telegraafbel rinkelt. Beneden doen ze precies wat bevolen wordt. Langzaam slaat de schroef terug, langzaam.

Die Griek schijnt maar één ideaal te hebben: de „Petrus en Paulus" raken. Hij komt dichter, steeds dichter. Ontkomen is niet meer mogelijk.

„Achteruit !" brult Jan, „volle kracht achteruit !"

Ze voelen een schok.

„Die is raak", zegt de schipper. Hij loopt naar dek en hangt over de verschansing.

„Gat onder waterlijn, we loopen vol."

De schroef slaat nog steeds. Lang is het niet meer noodig. Een schok, nog één, de „Petrus en Paulus" zit muurvast aan den grond met zakkend water.

Jan van Dijk ziet zijn schip dieper zakken. Het water slaat al over dek.

„In de boot", gebiedt hij kort. Ze doen dat allemaal, op hij zelf na. Wanneer ze weg zullen varen zegt een der matrozen:

„Stuur, de ouwe is t'r nog niet."

„Wachte dan jonges."

Hij springt weer aan boord en baadt door het water naar de brug.

„Ben je daar, ouwe ?"

Geen antwoord.

„Waar zit je, ouwe ?"

Weer geen geluid. Hij pakt de trapleuning en hijscht zich naar boven. Ja, daar staat hij, met het roerrad in zijn handen. Gerrit pakt het hoofd van zijn schipper beet. Hij kijkt Jan in zijn natte oogen.

„Ga mee ouwe, ga mee."

Jan van Dijk huilt, zacht maar doordringend.

„Gerrit, laat mij maar hier, laat mijn maar met 't schip zinke......"

„Dat nooit ouwe."

Gerrit pakt zijn schipper beet en draagt hem naar de boot. Dan roeien ze weg, alles achterlatend.

In enkele minuten tijds is de „Petrus en Paulus" voor goed uitgevaren.

De raad voor de scheepvaart heeft den loods van den Griek zwaar gestraft wegens dronkenschap. De „Petrus en Paulus" is twee dagen later vlot gesleept, maar de scheepsbouwers, belust op een order, adviseerden: weg met die ouwe kraak, een nieuw schip op de helling.

In de huiskamer van Jan van Dijk hangen in één lijst twee schepen: de „Petrus en Paulus" opgeverfd en onder vlaggen en het ingedrukte karkas. Daarnaar kijkt Jan van Dijk alle dagen. Soms kan hij dan

dankbaar zeggen :

„Och, 't was zoo toch wel goed", maar even later is het weer : „Nee, een tweede „Petrus en Paulus" komt er niet meer van de werf......"

„'t Is toch hard, nooit stukke gevare te hebben en op de laatste reis àlles te verspele", heeft hij eens tot Gerrit den stuurman, gezegd.

„Ja, ik hieuw zooveul van de „Petrus en Paulus, Gerrit."

„Van wie hieuw jij meer, ouwe, van je schip of je vrouw?" informeerde Gerrit daarop.

Jan van Dijk zweeg, maar Gerrit ging nog een stap verder : „Schipper, van wie hieuw jij meer, van Jezus of van de „Petrus en Paulus" ?"

Toen wilde Jan van Dijk over wat anders praten en zei : „Je wordt nog wel bedankt voor m'n redding Gerrit."

Maar Gerrit wees allen dank af.

„Dat heb ik niet gedaan, schipper, weet je nog van je eige woorde, as ie maar naar Jezus kijkt?"

Daarop antwoordde Jan van Dijk alleen:

„En ik keek niet naar Jezus en werd tòch gered. Jezus is zoo ver, Gerrit. 't Lijkt wel of Hij aan boord bleef."

„Dat komt omdat je schip je God was, ouwe......"

Even stonden de oogen van den stuurman strak en gespannen. Toen zei hij, en zijn woorden priemden als messteken in het hart van schipper Jan van Dijk : „Ouwe, jij zit an de grond, net as je schuit, maar je schuit kwam vlot en jij nog niet......"

JAN KABBELAAR

MORGENLICHT

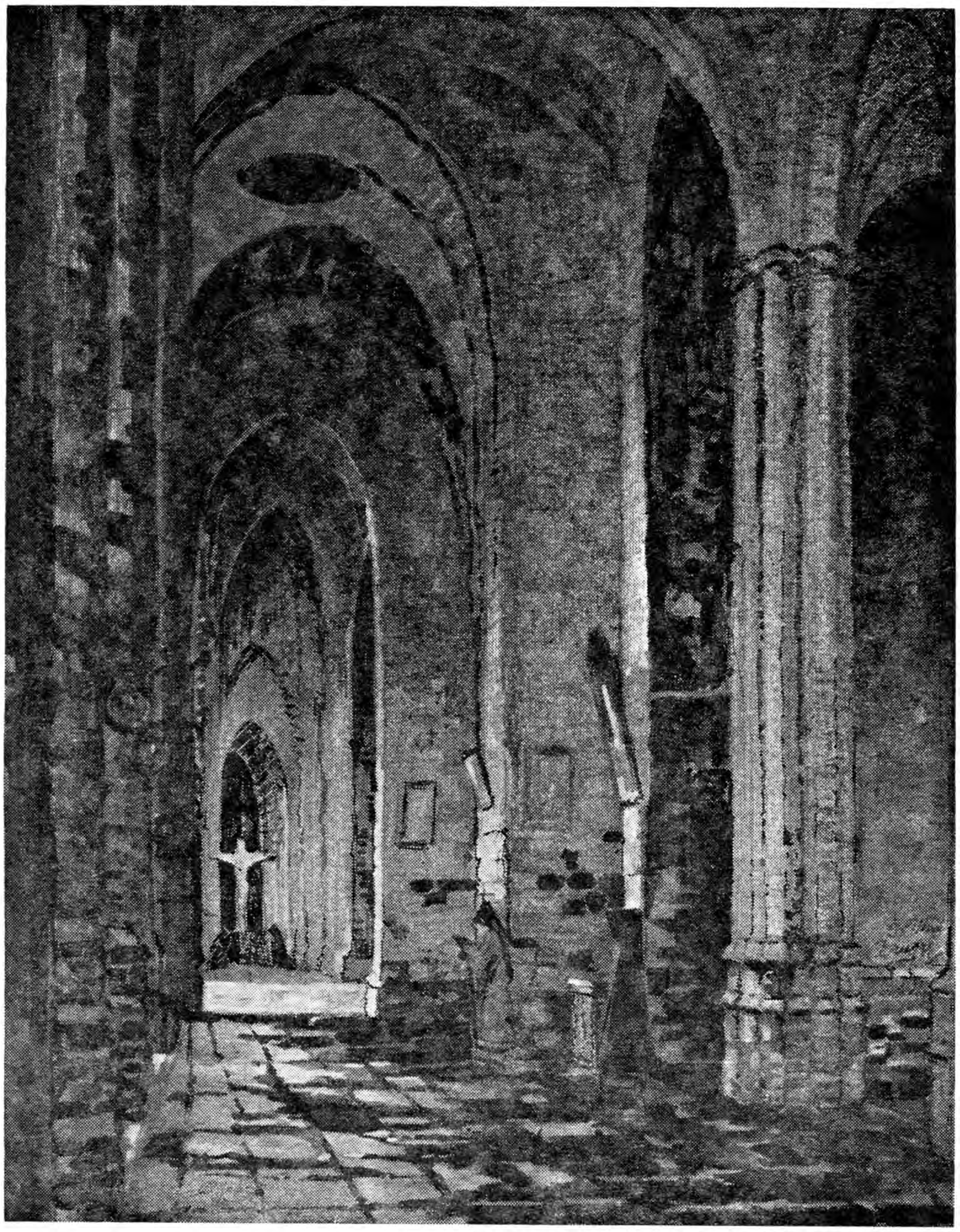

INTERIEUR VAN EEN KATHEDRAAL

Houtskoolteekening van A. W. Verhorst te Heemstede

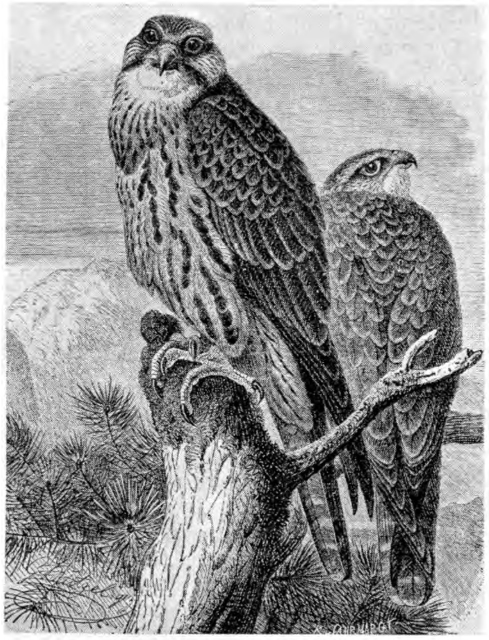

Valkenjacht

Valkenierskamp op de Veluwe

Zoo zal dus dit eeuwenoude jachtvermaak: „Het Vogelen" der middeleeuwen, „De Valkerij" van latere tijden — eenmaal edelst spel der Vorsten! — herleven, en de historische sport de wijde ruimten van onze oude Veluwe vervullen met kleurig, luidruchtig leven en bewegen.

„Op de hand de edelvalk —
Op haar slanken Arabier
Schrijdt de Hooge Edelvrouwe
Door de bosschen en landouwen
Vol van gracielijken zwier..."

Zoo reed eens Jacoba van Beijeren, de dappere, veelbeminde, veel gelaakte, veel beproefde Hollandsche vorstin van edelst bloed, door onze bosschen en duinen. Wáár vindt men in ons verleden grenzeloozen moed, vermetelheid, gloeiend temperament als bij deze gracieuse, bekorende vrouw. Hartstochtelijk en levendig als ze was, bezat ze de autoritaire resoluutheid tot de snelle daad, bij de charme der absolute vrouwelijke overgave, in bewonderende passie voor al wat groot en sterk en machtig was. Tot aan haar vroegen dood bleef ze haar liefde voor de jacht, voor „het vliegen", voor het vrije leven in de bosschen van haar dierbaar „Teylingen" getrouw. In haar stal stonden nog bij haar sterven drie en dertig stuks goede paarden, waaronder haar dertien rashengsten, zooals de ridders in den slag en bij tournooi bereden, door haar *persoonlijk* bij haar groote jachtpartijen gebruikt. Een harer oude telgangers heette „Manke Trude". Een oude lievelingshengst, waar zij als klein meisje op „gevlogen" had, heette „de vale Weysuyper". Ze verpleegde hem tot zijn dood. Op de ruggen harer trouwe viervoetige vrienden heeft zij ongetwijfeld in de wilde ongerepte natuur haar grootst en onbezorgdst geluk gesmaakt.

Ook Koning Willem III en vooral Koningin Sophie beoefenden het vogelspel met hartstocht — in Apeldoorn herinneren de namen der lanen: Valkenberglaan e.a. op het paleis toeloopend, aan die dagen, waar de heel ouden zich nog de drukte en zwier herinneren in de omgeving van Het Loo, ter gelegenheid dier pompeuse jachtpartijen.

Een Vorstelijke sport. Door de eeuwen verraden dit ook de voorstellingen der hoofsche edelen en edelvrouwen — afgebeeld met de valk, te paard, in prachtige costuums gedost, vol gratie en voornamen stijl.

De „Valkenjacht" is oorspronkelijk afkomstig van de Nomadenstammen uit Midden-Azië, waar dergelijke jachten tot op den dag van heden nog in trek zijn. Volgens de oude Grieksche sagen, is Koning Demetrius de eerste geweest, die met valken, de in de mythologie heilige vogelen van den god Apollo, jaagde. Ook in Egypte werden zij als „heilig" geëerd. Homerus noemde hen „de snelle boden" en in Egyptische ornamenten komt men vaak een valkenkop tegen. Men geloofde aan de geneeskracht van de valken, die men een leeftijd van 700 jaar toedichtte en kende hen allerlei wonderkrachten toe. — De legende vertelt, dat Koning Demetrius op een wandeling eens een valk zag vliegen en de levendige bewegingen in de pijlsnelle vlucht van het dier bewonderde. Hij gaf bevel direct den vogel in een net te vangen —, wat gelukte. De koning bond hem aan zijn troon en slaagde er in hem na langen tijd en veel geduld te temmen en naar zijn stem te doen luisteren. Daar bemerkte Demetrius eens op een dag, dat zijn valk ineens uitschoot naar een slang, een andermaal naar een haas, die de vorst ten geschenke ontvangen had. Hij begreep daaruit, dat de vogel voor de jacht moest te gebruiken zijn en reed den volgenden morgen met den valk aan een lijn, bij hem op het paard, het veld in. Plotseling vloog een korhoen op. De koning liet zijn vogel los, en binnen enkele minuten had de valk het hoen gegrepen.

Ook bij de Perzen, Turken en Arabieren was de valkenjacht sinds onheugelijke tijden in gebruik. In Midden-Europa beleefde ze den hoogsten bloei in Frankrijk ten tijde van Frans I. In Soudan en in Perzië floreerde zij nog in einde negentiende eeuw, hoofdzakelijk voor gazellen en antilopen, waarbij zij door honden gesteund werd.

Ook fazanten, zwanen, hazen en konijnen vielen als offer der scherpe roofvogelsnavel en -klauwen! — Karel de Groote vaardigde een bevel uit, dat aan elk hof valken moesten gehouden worden. Deze vorst moet volgens de overlevering ook geprobeerd hebben te jagen met adelaars, maar wegens haar groote gevaarlijkheid schijnt deze jachtliefhebberij nimmer erg geliefd te zijn geweest.

Valkenjacht van Jacoba van Beieren

Er wordt verteld, dat de Keizer aan den Perzischen Koning Behram een jachtarend stuurde, met de boodschap dat deze roofvogel zich beter leende tot de jacht dan de valk. Toen echter kort daarna deze zelfde adelaar den jongen Koningszoon aanviel en verscheurde, verdacht Behram den Keizer ervan, dat hij hem den arend met voorbedachten rade en slechte bedoelingen gezonden had. Hij stuurde Karel als contra-geschenk een tijger, met de verzekering dat dit dier beter jaagde dan de panter...... Werkelijk probeerde de Keizer het met het roofdier en liet hem voor de jacht hongerlijden. Toen echter de jongere broeder van Karel bij hem kwam om het dier te bewonderen stortte dit zich op hem en doodde den jongen Prins op ontzettende wijze. —

Dat reeds vóór den tijd van Karel den Grooten de valkenjacht in hoog aanzien stond weten we uit de oude wetboeken der Germanen in de 5de tot de 7de eeuw en de geschiedenis der Saksen later, waarin uitvoerige beschrijvingen voorkomen over de jacht, over de zware straffen, die er stonden op het toebrengen van letsel of beschadigingen der jachtvogels.

Ten allen tijde is de valkenjacht het privilege van de vorsten en den adel gebleven. Ook omdat ze een buitengewoon kostbare liefhebberij was. Vooral toen men later meer en meer begon zich te specialiseeren op de reigers, omdat de jacht op den sierlijken, aristocratischen reiger het meest opwindende en schoonste schouwspel bood, — bereikte men 'n ongehoorde luxe. Om altijd reigers ter vervolging te kunnen hebben moesten groote reigerkweekerijen, dure, nauwlettend verzorgde permanente broedplaatsen, ingericht. Voortdurend liet men uit verre streken het uitgezochtste fokmateriaal komen, de schoonste en waardevolste exemplaren, om steeds de beste jonge reigers voorhanden te hebben. Op deze wijze bleef dit jachtvermaak alleen bereikbaar voor de voornamen der aarde. Welk een belangstelling en beteekenis deze jacht had, bewijst de schat van literatuur er over en de weten-

schappelijke behandeling van dit onderwerp, dat zelfs gekroonde hoofden bezig hield. Zoo schreef Keizer Frederik II er een werk over en ook van Keizer Maximiliaan, een hartstochtelijk valkenjager is een verhandeling hierover bekend. Tot in de zestiende eeuw bezat elke edelman zijn valkerij en overal verschenen de vorsten en hooggeplaatste personen met hun jachtvalk op de hand, ja tot zelfs in de kerken namen zij hun lievelingsdieren mee! Bij de edelvrouwen en prinsessen, die een groote voorliefde voor dit vermaak koesterden, nam de valk de plaats in der latere schoothondjes. Niet alle valken waren voor de jacht geschikt. De meest gezochte soort was de giervalk, de sterkste onder de edelvalken, die men om zijn hooge stijging en snelle vlucht vooral voor de reigervangst uitkoos boven andere. Het wijfje, omdat 't grooter en sterker is, nog boven het mannetje.

Zeer in trek als jachtvogel was ook de havik, waarmee men hazen, konijnen, fazanten en óók reigers jaagde en die bekend stond als de meest jachtlustige, dapperste en tevens slimste jachtvogel. Eveneens werd de wurgvalk zeer geroemd, met zijn woest temperament — doch zijn levensduur was meestal kort. De gierarend werd gebruikt achter reeën, vossen en wolven; met den sperwer vervolgde men leeuweriken en kwartels.

De opvoeding en africhting van de jachtvalken eischte véél overleg en geduld van de valkeniers, intelligentie, volharding en liefde voor de dieren. De valkenier van een hoogen Heer was een zeer gewichtige persoonlijkheid en werd onder de kunstenaars gerekend. Hij mocht niets anders om handen hebben en moest al zijn tijd en toewijding voor zijn valken gebruiken. Welk een karakteristieke kop, die afbeelding van Robert Cheseman, de hoofdvalkenier van Hendrik den Achtsten, die zich notabene door een Holbein schilderen laat! —

Bij de africhting van in gevangenschap geboren of wel *gevangen* valken, komt het er in hoofdzaak op neer het vertrouwen en de gehechtheid van de dieren te winnen. Den wild gevangen vogel blind-

Kasteel Teylingen waar Jacoba haar laatste levensjaren sleet als opperhoutvester van de grafelijkheid Holland. Het was eeuwenlang het brandpunt en centrum van de Jacht der edelen: Men ziet hier gravin Jacoba eerste vooraan met haar Jachtstoet de poort inrijden.

Jacoba van Beieren
op Teylingen

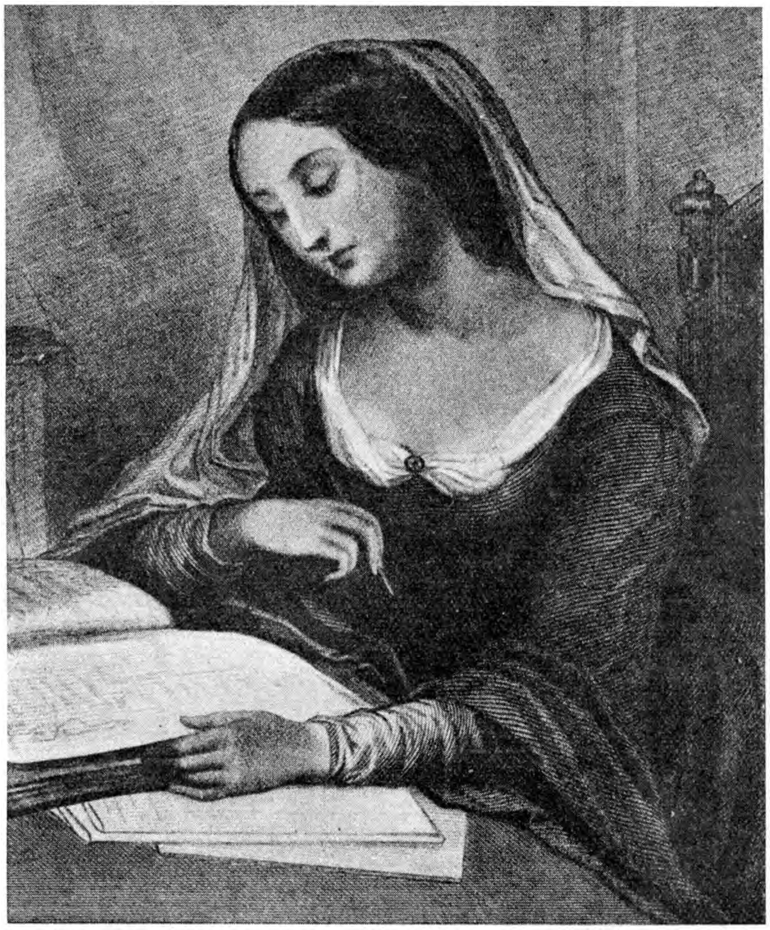

doekt men de eerste dagen en bindt zijn pooten; na een week maakt men hem los en zijn oogen vrij, opdat hij kan wennen aan zijn leermeester en de honden — waarbij de valkenier op moet passen het dier te doen schrikken of bang te maken. Zooveel mogelijk het in en op de hand nemen, is goed om 't te wennen. Er wordt gevoerd met het vleesch van die soort vogel, waarop men hem wil laten jagen, want elke valk werd afgericht op de buit, waarvoor hij bestemd was te jagen. Is de valk eenigszins mak en met zijn baas vertrouwd geworden, dan kan met de voorbereidingen voor de jacht worden begonnen. Den reiger, dien men als proefmateriaal wil gebruiken, wordt de hals met zorg ingewikkeld, opdat de valk hem niet doodbijten kan. Om zijn snavelpunten bevestigt men bamboedopjes, dat hij de valk niet kan verwonden. Dan worden beide dieren op den grond gezet ongeveer veertig schreden van elkaar af, de reiger met een lange dunne lijn om z'n poot gebonden. Zoodra men den valk nu zijn kapje afneemt, ziet hij den reiger en schiet er tegelijk op toe. De arme reiger tracht weg te kruipen of vliegt op om zijn belager te ontkomen. Deze snelle roofvogel heeft hem echter reeds gegrepen en de strijd begint. — Nu wacht men 't critieke moment af om den valk weg te lokken van zijn prooi, door hem een lekker hapje voor te houden — en op 't oogenblik, dat hij even loslaat, den reiger aan de lijn, van hem weg te trekken. — Deze manoeuvre moet dikwijls herhaald worden, waarbij men den valk er aan went direct op den roep van zijn

Robert Cheseman, de valkenier van Hendrik VIII

meester zijn prooi los te laten en terug te komen. Gehoorzaamt de vogel *niet,* dan moet men hem vleiend en zacht toespreken — wat meestal, daar hij weet dan een duif of kuiken te krijgen — gelukt. Mislukt het, dan is dit een bewijs, dat de valk te vet en oververzadigd is, en blijft er niets anders over dan hem te vangen en op diëet te stellen, desnoods een hongerkuur te laten doen.

Men verlichtte den taak van de heel jonge valken wel eens, door eerst een ouden valk op den reiger los te laten, die het dier uitputte en tot gemakkelijker prooi van zijn opvolger maakte. Ving hij nu den reiger, dan mocht hij zich tegoed doen aan zijn vleesch. Ving hij hem *niet,* dan moest hij enkele dagen vasten, in de hoop, dat daardoor zijn begeerte naar een prooi en zijn dapperheid verdubbeld zouden worden. —

De vogeljacht werd uitsluitend te paard gemaakt en behield ook dáárdoor haar voornaam karakter. Begeleid door speurhonden, zoogenaamde reigerhonden, reed men uit, de valk op de hand. Zoodra het wild in zicht kwam, nam men het kapje van den valk af en bewoog even de hand maar zonder het dier aan te raken. De vogel bezon zich een seconde en stortte zich dan in woeste vaart op zijn slachtoffer. Heel dikwijls echter wist de reiger zich tot het uiterste te verdedigen en ontstond een verwoede strijd hoog in de lucht, meestal eindigend met de zegepraal van den veel kleineren maar sterken valk maar ook een heel enkele keer het sensationeele slot biedend, dat de kostbare jachtvogel door den vlijmscherpen, langen snavel van den reiger doorboord werd. Soms gebeurde het dat valken ontsnapten, wegvlogen en op de boerenerven in de kippenhokken zich te goed deden, waar ze roemloos doodgeslagen werden! Dit vergrijp van de boeren werd echter al spoedig zeer zwaar gestraft, en daartegenover hooge belooningen uitgeloofd voor wie weggevlogen jachtvalken onbeschadigd terugbracht. Men lokte ze met een lekker hapje en greep ze dan bij de beenkluisters of kappen, zonder welke geen enkele valk ter jacht ging. In géén geval mochten de vleugels of staartveeren aangeraakt worden. — Het was een zeer slechte eigenschap van een valk, als hij de jacht ontliep, en stil en onbewegelijk op een boom neerstreek en zitten bleef. Men trachtte dan hem die leelijke gewoonte af te wennen door hem mee op jacht te nemen op koude regenachtige dagen of als het geijzeld had. Volgde de vogel dan zijn slechte gewoonte dan werd hij doornat en zijn pooten koud en berijpt, wat hem onaangenaam aandeed. Men deed 't net zoo lang totdat de valk zijn gebrek afleerde.

Deze middeleeuwsche jacht is voor ons — als zooveel uit den ouden tijd — met een romantischen waas overtogen, doch in de kern een gruwelijk wreed, bloeddorstig vermaak, voor wie niet door de hartstocht voor de jacht bezeten zijn. Voor hen, de jachtliefhebbers — wier opvatting van cultuur in deze richting langs zoo geheel andere lijnen gaat — zijn die eeuwen overbrugd, en zullen ze hun verlangen naar de artistieke en romantische glorie van dit zwierig spel der edelen, in nieuwen luister doen herleven in de schoonheidsvervoering onzer koninklijke natuuromgeving en stemming der Hooge Veluwe! Het Nederlandsche Valkeniersverbond „Adriaan Mollen", zoo genoemd naar den laatsten valkenier van Koning Willem III (uit de eeuwenoude beste valkenierschool van heel Europa, te Valkenswaard), zal in dezen a.s. zomer op dat uitverkoren terrein een valkenierskamp houden. Hier zal men zich kunnen wijden aan deze oude „sport", welke vooral in de kringen van roofvogelbeschermers en jagers veel belangstelling vindt. Eere-voorzitter is Prof. Dr. A. E. H. Swaen uit

Amsterdam, voorzitter Dr. P. B. V. Quartezo te Rotterdam, onder-voorzitter de heer J. M. Fentener van Vlissingen uit Utrecht, eerste secretaris de heer Schuytemaker, Utrecht, Mauritsstraat 66, tweede secretaris de heer D. Vreugdenhil te Utrecht, en penningmeester de heer J. Heynis te Oosterbeek.

De technische leiding is toevertrouwd aan de heeren G. A. van Nie, oppervalkenier te Aalst-Waalre en J. M. van de Wall (hoofd-valkenier) te Wassenaar. Voor het samenstellen van een archief over de Valkerij werd mevr. M. barones Van Hardenbroek v. d. Kleine Lint, uit Nuenen, bereid gevonden.

JOS. LULOFS

„Een goede valk —
Een vlugge hond —
Een edel paard —
Zijn meer dan
twintig vrouwen waard."

(Oud Nederl. jachtrijmpje)

Mij dunkt dat, bij dien zilv'ren stroom,
Die eeuwenheugende eikeboom
Aan elk, wie naderkomt, verhaalt:
„Vaak heeft hier
['t woudzwijn rondgedwaald
En op mijn schors de tand gewet."
Die beek, die over 't moedig bed
Zoo driftig door de keien schiet,
Zij roept ons toe, hoe in haar vliet
De vlugge hinde en reebok plast
En 't statig hert de voeten wascht.
Van 't kaal gebergte meldt die kloof:
„'k Zag menigmalen, tuk op roof,
Bij 't helder licht der wintermaan,
Den wolf deez' naakte stede ontgaan
En, keerend, met een blij gehuil
Het bloed zich lekken van den muil."
En vaak zag gindsche heuveltop
Verschijnen, rijdend in galop
De Vorsten, uit het oud geslacht
Van Gelders Heeren voortgebracht;
De Valkenier, in blauwen dos,
Liet van zijn vuist den valk niet los:
De menner leidde aan 't strakke koord
De vlugge hazewinden voort
Tot volgen van het wild gereed,
't Geen brak of spoorhond rijzen deed.
En klonk in 't eind des drijvers kreet,
Dan snelde, hakend naar den buit
De scheuter voort bij 't hoorngeluid,
En wierp den vluggen schicht vooruit.
Dan blonk de stalen spriet: dan vloog
De pijl al sissend van den boog.
Dan klaterde over berg en dal
Het hondgebas, het woudgeschal.
Dan klonk in 't rond
Het blij getier tot over heigrens en rivier,
En meldde door 't heele landschap heen:
„De Hertog is ter jacht gereen!"

VAN LENNEP

Prinsen uit het huis van Oranje

V. Graaf Jan van Nassau

Het jaar 1566 wordt in onze geschiedenis het wonderjaar genoemd. Terecht! De in de vorige jaren zoo oogenschijnlijk rustige stroom der gebeurtenissen wordt dan tot een kokende zee; de vroegere kalmte en rust wordt dan tot een ontstellende bewogenheid. De aanbieding van het „smeekend blad" door de edelen was het geruchtmakende begin; de hagepreeken, in het zuiden vooral, maar ook in het noorden, hier en daar gehouden, bezocht door duizenden belangstellende hoorders, vormden het tweede bedrijf; dan vaart als een vernielende orkaan het woeste werk der beeldstormers over het gansche land, het is de openbare rebellie, de hartstochtelijke uiting van een lang onderdrukte bevolking en dan komt als laatste acte van 't treurspel de reactie tegen deze daad, de bestraffing der schuldigen, het uiteenspatten van het compromis en de aankondiging, dat de hertog van Alva weldra in het land zou komen om een diepgaand onderzoek in te stellen naar de bedrijvers van de troebelen.

Deze feiten zijn van algemeene bekendheid, waren een onderwerp van gesprek in de taveernen en in de reiswagens, in de kasteelen der grooten, in de vertrekken der armen. Maar hoeveel speelde zich niet af achter de schermen? Wat een samenkomsten en ontmoetingen, waar de gebeurtenissen voorbereid, de lijnen uitgestippeld werden, volgens welke men de plannen, die men in het geheim ontworpen had, hoopte te verwezenlijken.

Wanneer men het overweldigend brievenmateriaal, dat uit dien tijd over is, doorleest, dan krijgt men heel sterk den indruk, dat Prins Willem een beteekenisvolle rol gespeeld heeft. Toch bleef hij achter de schermen. Zijn broeder Lodewijk vraagt telkens en telkens onze aandacht. Deze schrijft in Augustus 1566 een kenmerkenden brief aan den broeder die nog altijd op den Dillenburg vertoeft, aan Jan van Nassau. „Volgende week Maandag" schrijft hij, „gaan de heeren — de edelen — allen naar Brussel, om het antwoord te halen, dat de landvoogdes Margaretha op ons smeekschrift zal geven."

Dat antwoord zal — volgens Lodewijk — van de grootste beteekenis zijn, want eenerzijds worden de verbonden edelen door de regeering bedreigd in hun leven en hun goederen, maar ten andere zijde „is het te vreezen dat de gemeene man onder het voorwendsel van den godsdienst en den wensch naar vrije godsdienstoefening, uit den band zal springen, zoodat het uit zal loopen op een oproer".

Dagelijks verkeert Lodewijk in de kringen van het gewone volk, hij weet, wat er woelt en werkt, daarom wendt hij zich tot zijn broeder Jan en vraagt om een welgefundeerd advies, liefst van theologen, waarover graaf Jan dan ook zijn oordeel moet geven:

„Of de onderdanen van stad of dorp met toestemming van de hooge en lage overheid mogen laten prediken, namelijk als men hun het prediken in het veld niet verhindert; of als door de Staten besloten wordt, dat men hier te lande geen uitoefening van een anderen godsdienst dan dien der Roomschen wil toelaten, of de onderdanen wel met de prediking mogen voortgaan; dagelijks zegt men mij — graaf

De Dillenburg

Lodewijk — dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan de menschen, zoodat men moet laten prediken, ook al zou de overheid het ten eenenmale verbieden."

Het duurt een maand, voordat Graaf Jan op dezen brief antwoordt. De gebeurtenissen hadden inmiddels niet op zich laten wachten, de hevige spanning der geesten had een betreurenswaardigen uitlaat gevonden in den beeldenstorm. Het antwoord is een treffend bewijs voor de godsvrucht en het geloofsvertrouwen van graaf Jan. Hij heeft over den inhoud met anderen overleg gepleegd. Maar hij geeft zijn eigen overtuiging en meening over de vraag: „wat men den gewonen burger en de arme lieden mocht raden, opdat zij de prediking van Gods Woord en de rechte uitoefening van den godsdienst zouden verkrijgen op de juiste wijze, waarbij ze teruggehouden worden van oorlog, oproer, verwoesting van kerken en andere onbehoorlijke daden tegen hun hoogere en lagere overheid." Die meening is neergelegd in eenige gedrukte stukken, die hij in den brief insluit en die in zijn gebied te Siegen dienst gedaan hebben. Graaf Jan begrijpt, dat deze raadgevingen niet geheel toegepast kunnen worden in de Nederlanden; de toestand is daar geheel anders. 't Zijn bovendien zaken, die volgens Gods Woord en niet naar het goedvinden, de fantasie of het welgevallen der menschen geschieden moeten. God alleen regeert, bestiert de gebeurtenissen, kan ze doorzetten tegen den wil van alle menschen; daarom moet er aangedrongen worden op boete, bekeering, gebed, aan Hem moet alles overgelaten worden, op Hem moet men alleen betrouwen, opdat alle verkeerde doelen nagelaten worden. Graaf Jan vindt het zeer moeilijk raad te geven. Het zal onmogelijk zijn, dat de bevolking van de Nederlanden verlof krijgt tot het uitoefenen van hun godsdienst; het is ook verkeerd dat daarvoor niet gestudeerde lieden voorgaan in den dienst; men kan de menschen niet beter helpen dan dat men zorgt voor rechtschapen, ijverige, geloovige predikanten, die niet eigen eer of voordeel zoeken, niet tot oorlog en oproer aanraden, maar veel meer zich benaarstigen Gods eer en der zielen zaligheid met groote ijver en ernst te bevorderen."

Tot zoover het schrijven van Graaf Jan. Hoe rustig, hoe zeker is hij in zijn advies. Bovendien, wat klinkt er een toon van bezadigdheid uit. Inderdaad te opmerkelijker, omdat het in een tijd van heftige spanning op kerkelijk en politiek gebied geschreven werd.

En toch was de schrijver nog in de jaren, dat het bloed gevoelig door de aderen kan bruisen; op een leeftijd, waarin de hartstochten makkelijk in beweging komen; in een periode van felle bewogenheid.

Graaf Jan was toen hij dit advies gaf een en dertig jaar oud. Hij was geboren op 22 November 1536, ruim drie jaar na zijn ouderen broeder Willem. Als deze werd hij op den Dillenburg opgevoed on-

der het wakend oog van zijn strengen vader Willem en zijn liefderijke moeder Juliana van Stolberg. In tegenstelling met zijn broeder bleef hij op het voorvaderlijk kasteel, werd er na den dood van zijn vader, in 1559, heer en meester. De nakomelingen van graaf Willem waren overeengekomen, dat de vaderlijke erflanden gedurende acht jaar gemeenschappelijk bezit zouden blijven, de administratie zou geschieden door graaf Jan. Van dat verdrag was prins Willem uitgesloten, omdat deze de bezittingen in de Nederlanden geërfd had.

Jan van Nassau is het type van den gemoedelijken landsvader. Hij staat in kennis en aanleg ver ten achter bij zijn ouderen broeder. Tegen de zware taak, die deze zich op de schouders zag gelegd, zou graaf Jan niet opgewassen zijn geweest; hij was niet de man van grootsche ontwerpen, ver vooruitziende plannen, fijn gesponnen politieke intriges, zijn terrein was de opvoeding van zijn kinderen, de zorg voor het landsbestuur, het welzijn zijner onderdanen.

Omstreeks 1540 was de grafelijke familie tot den Lutherschen godsdienst overgegaan. Jan van Nassau was een overtuigd aanhanger van deze leer, in later tijd gaat hij onder invloed van zijn broeder Lodewijk tot het Calvinisme over. Hij was een vurig tegenstander van het Katholicisme, in den strijd daartegen overschreed hij wel eens de grenzen der gematigdheid.

Driemaal is hij gehuwd geweest; de eerste maal met Elisabeth van Leuchtenberg, die hem vier dochters en acht zonen schonk; na haar overlijden in den zomer van 1579 huwde hij met Kunigonda Jocoba, dochter van graaf Frederik III van de Palts. Zij overleed in 1586; daarop trad hij in het huwelijk met Johanna, dochter van Lodewijk, graaf van Witgenstein. Vier van zijn zoons: Willem Lodewijk, Ernst Casimir, Lodewijk Gunther en Philips verwierven zich in den dienst der Nederlanden een onsterfelijken naam.

Met buitengewone zorg waakte de Graaf voor het welzijn zijner kinderen. Wat kon hij ze gezellige, huiselijke brieven schrijven. „Lieve Els", schrijft hij aan zijn dochter, „ge hebt me een bijzonder groot genoegen gedaan met mij andermaal te schrijven. Het zal mij aangenaam zijn als ge dat voortaan geregeld doet. Ik hoop, dat ge u zoo christelijk, eerzaam, zedig, bescheiden en deugdzaam betoonen zult, als 't een braaf meisje en inzonderheid een uit dit huis en uit zoo godzalige moeder geboren, past, opdat God u en ons allen des te meer zegen en geluk schenken mag en gij ons huis en uw in den Heer ontslapen moeder geen schande berokkenen moogt.

Lieve Els, wilt u vooral wijden aan de godsvrucht, gelijk gij in Dillenburg zijt onderwezen. Hoed u voor lichtzinnigheid in spreken, zingen, gebaren, kleeding of ook in gedachten, waaruit immers voornamelijk alle zonden voortkomen, als men er aan toegeeft.

Neem 't niet euvel op, als iemand wie hij ook zij, u iets verbiedt, maar wees er dankbaar voor, ook al wordt u onrecht aangedaan. Laat u niet spoedig tot toorn en tegenspoed door plagen of anderszins bewegen. Val inzonderheid hen niet hard, die u verzorgen, want verstandige menschen plegen op zulke en dergelijke dingen nauwkeurig te letten en beoordeelen daarna, hoe men zich op late leeftijd in grooter aangelegenheden in de huishouding en in 't geheele leven zal gedragen.

Ik heb meermalen gezien, dat aanzienlijke meisjes om een onbedacht woord, lachen of gekscheren, ofschoon niet kwaad gemeend, langen tijd, ja zelfs voor altijd gemeden werden. Wacht u voor bedrog, onwaarheid en valschheid. Leg u toe op zedelijkheid, deugd en eerbaarheid. Laat godsvrucht, eer en een goeden naam u als de grootste schatten der wereld dienstbaar zijn.

Ik vertrouw, dat ge dit alles in gedachte zult houden en vermaan u, dat ge uw zusters vlijtig aan een en ander zult herinneren, en haar dezen brief zult doorzenden, daar 't mij niet mogelijk is haar te schrijven. Uw getrouwe Vader, Johann, graaf van Nassau."

Had graaf Jan zijn kinderen hartelijk lief, wederkeerig werd hij door de zijnen hoog vereerd. Zelfs de kinderen van zijn broeder Willem, die een tijdlang op den Dillenburg vertoefden, hingen zeer aan hem. Zij noemden hem vader. Als Maria, Willems oudste dochter, het grafelijk verblijf verlaten heeft, en aan hem schrijft, zet zij bij vergissing onder den brief: Dillenburg. Zij haalt het woord door en voegt er bij: „Gij kunt wel zien, waar mijn hart is."

J. C. VAN DER DOES

In het land der fjorden

Sigrid Unset: „Kristin Lavransdochter"

Als vanzelf gaan in deze dagen onze herinneringen terug naar het bezoek hetwelk we aan Noorwegen, dat mooie land, brachten. Reeds op de vrachtboot, die van Amsterdam naar Oslo vaart, wordt men ingewijd in het leven en de gewoonten van Noorwegen.

De kapitein leert den passagiers een woordje Noorsch en de vragen over land en volk beantwoordt hij met de grootste welwillendheid. Aanwijzingen en wijze raad verschaft hij in overvloed. Het volksmuseum te Bygdöy bij Oslo moet absoluut bezocht worden, om er de boerenwoningen uit alle eeuwen, de oude Stavkirke, de Stabburs (provisiehuizen) te bezichtigen.

Ook moet niet worden verzuimd de beide Vikingschepen te gaan zien, die in een gebouw bij het Technisch Museum zijn opgesteld.

Direct daarop vertelt hij de geschiedenis van die schepen. Niet zoo heel lang geleden zijn ze ontdekt in een heuvel, en opgegraven. Het bleken toen oude Koningsgraven te zijn, stammend uit de 8e en 9e eeuw. De koningen en koninginnen uit dien ouden tijd schijnen de gewoonte te hebben gehad zich in zoo'n Vikingschip te laten begraven, met paarden, koeien, slaven, gebruiksartikelen en levensmiddelen. Want de oude Noren geloofden in de wederopstanding van het lichaam en dan was het natuurlijk practisch om alles bij de hand te hebben.

Eenmaal in Oslo aangekomen hebben wij de ons op de boot gegeven raadgevingen opgevolgd en de genoemde musea bezocht.

En zoo hebben wij dan rond de reusachtige romp van beide gerestaureerde schepen geloopen, die een zoo merkwaardig verleden hebben. Het Osebergschip, dat, waarin koningin Osa begraven werd, is in 1903 ontdekt en in 1904 uit den Oseberg-Odhof grafheuvel, tusschen Tonsberg en Asgardstrand, 4 K.M. van zee gelegen, opgegraven.

Het schip was met een steenlaag bedekt, terwijl de turf- en leemlagen van den bodem meegewerkt hebben om het hout-

Een typisch Noorsch kerkje in Lillehammer

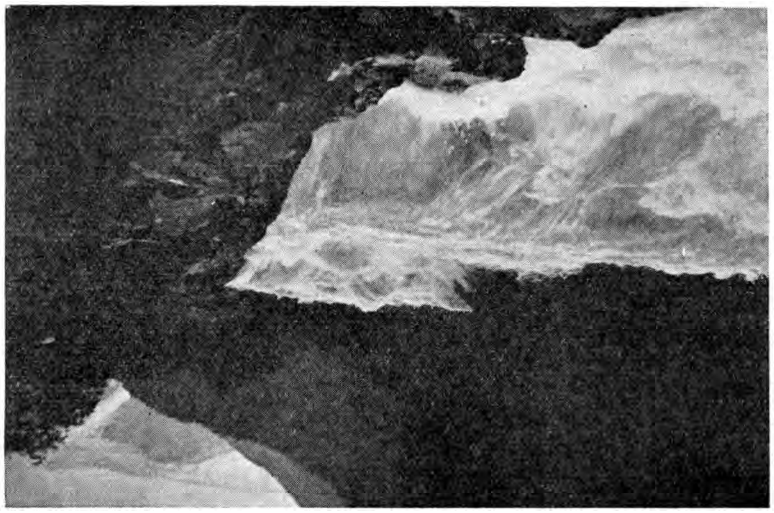

Een wilde bergbeek aan de Hardanger fjord

werk, zoowel van het schip als van de andere mede in het graf gedaalde voorwerpen, door alle eeuwen heen te bewaren. Het Gokstadschip werd reeds in 1880 gevonden in een grafheuvel in de buurt van Sandefjord. Dit was (zoo hebben de onderzoekingen uitgewezen) naar alle waarschijnlijkheid het graf van koning Olav Geirstadalv, die in de achtste eeuw leefde. Ook dit schip is door de bijzondere gesteldheid van den bodem goed bewaard gebleven. De houten boerenwoningen met de met gras begroeide daken in het openlucht-museum te Bygdöy zijn interessant om te bezoeken. De oudsten hebben een stookplaats in het midden van de kamer, waarboven aan een hefboom met haak een ijzeren kookpot hangt. Er is een rookgat, dat tevens voor verlichting dient, in het dak. De in latere tijden gebouwde vertrekken hebben een gemetselde hoekschouw en kleine ramen. Deze kamers met de lange tafels en lage banken langs den muur, met al de huishoudelijke gebruiksvoorwerpen, zooals enorme houten bierkannen, boter- en kaastonnetjes, melkbakken in den vorm van een schuit, en verder de open legersteden langs de wanden, de aparte zomer- en winterverblijven, de provisiehuizen, die alle brengen mij willekeurige beschrijvingen en tafereelen uit de boeken van Sigrid Unset en andere Noorsche schrijfsters voor den geest. Hoe duidelijk zie ik, ronddolende temidden van deze heel oude houten gebouwen, Kristin Lavransdochter, de jonge vrouw met Erlend Nikulauszoon haar nieuwe woning betreden. Daar, in de groote zaal aan het haardvuur, dat ook hier in het midden van het vertrek is, drinkt Erlend zijn vrouw uit een met gouden ringen versierden hoorn den welkomstgroet toe. En dan maakt hij een zwaren knip met al de sleutels van het huis aan Kristin's gordel vast......

Ik zie de rumoerige gasten aanzitten aan de lange tafel, het dienstvolk achteraf op de buitenbank, terwijl de heer en vrouw des huizes op een eerezetel plaats nemen...... En ook zie ik Kristin alleen, in den Kerstnacht, eenzaam bij het haardvuur zitten, wachtend op de terugkeer van de mannen uit de kerk. Op wat stroo op den grond slapen de dienstmeisjes, terwijl de resten van het zooeven gehouden feestmaal nog op de tafel verspreid liggen......

De zich te Bygdöy bevindende „Stavkirke" uit het Hallingdal stamt uit het jaar 1150 en is geheel van hout opgetrokken. Ook het dak, dat geschubd is, is van hout. Wanneer men recht voor den ingang staat, telt men zes boven elkander geplaatste puntdakjes, vier ervan dragen een kruis terwijl de beide middelste met het zoo wel bekende Noorsche drakenmotief versierd zijn. Langs de beide zijwanden loopt een open loggia en de achterwand, waarbinnen zich de nis voor het altaar bevindt, is naar buiten rond uitgebouwd. Binnen in het gebouwtje is het stikdonker, er zijn geen ramen en ook geen zitplaatsen.

Het koninklijk
paleis in Oslo

Dikke, ronde, houten pilaren dragen het dak, en boven het altaar, in de ronding van de nis, is de op hout geschilderde voorstelling van het avondmaal afgebeeld. Er hangen een paar oude kaarsenkronen en bij de ingang, aan den muur, vindt men een interessant wijwaterbakje van zwart brons, dat met drakenkoppen en madonnakopjes is versierd. Midden in de overigens leege kerk staat een met snijwerk versierde breede leuningbank, waarop bruid en bruidegom tijdens de huwelijkswijding mogen plaatsnemen. De gewone kerkgangers moeten gedurende den dienst blijven staan......

Een dergelijk oud houten kerkje als dat te Bygdöy kan men in Eidsborg boven het plaatsje Dalen vinden. We hebben n.l. allereerst de landstreek Telemarken doorkruist. Noorwegen is een land van water en nog eens water. Behalve de fjorden die diep het land binnendringen vindt men er ontelbare bosch- en bergmeren. Uren en uren kan men op de kleine motorbooten het eene meer na het andere oversteken en steeds nieuwe meeren ontdekken......

Zoo zijn we dan ook over het Bandakmeertje gevaren, aan welks einde het plaatsje Dalen ligt. Niet ver daar vandaan, 700 M. boven den zeespiegel, midden in de groene bergen, ligt aan een miniatuurmeertje de „gamle Stavkirke" van Eidsborg. Ook dit kerkje, dat uit de 12de eeuw stamt, is geheel van hout opgetrokken. Niet alleen het dak, maar ook de muren zijn geschubd. Het is kleiner dan dat te Bygdöy; behalve het zienswaardige provisiehuis vinden we hoog in de bergen, op een autotocht van Dalen naar Haukeliseter, te Haukeliseter zelf, dat op 950 M. hoogte reeds boven de boomgrens ligt, bij het hotel tegen de kale rotsbergen, een paar gewone stabburs, zooals men ze overal elders in Noorwegen aantreft. Maar een paar honderd meters lager, op 18 K.M. afstand van Haukeliseter, daar waar de bergen nog begroeid zijn en waar tusschen donker dennegroen het lichte loof van zilveren berken wuift, staat aan 'n open bergmeer, de Vaagsli-vatn genaamd, een prachtige oude stabbur uit de 16de eeuw. Dit voorraadhuis, dat door de eeuwen heen uitstekend bewaard is gebleven, heeft boven en beneden een open galerij en aan den voorgevel, onder het dak dat met gras begroeid is, interessant houtsnijwerk. Het gebouwtje behoort bij het dichtbij gelegen Botn-hotel en is thans als slaaphuis in gebruik. Er is een trap van massieve houten treden en van de galerij af heeft men een heerlijk uitzicht over het meer naar de blauwe bergruggen in de verte.

De Noorsche bevolking van het land houdt zich, om de lange donkere wintermaanden gezellig en productief te maken,

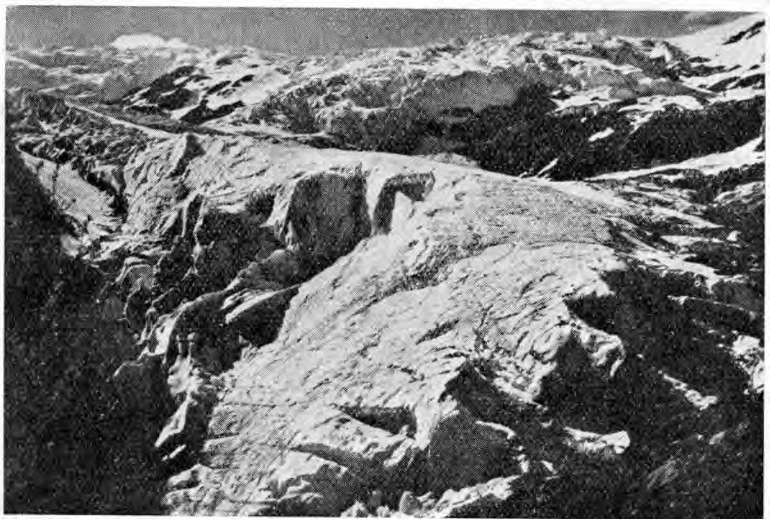

Dit gebergte is thans tooneel van strijd en oorlog.

bezig met weven, houtsnijwerk en ook leerbewerking. In de eenvoudige gasthuizen langs de wegen en in de bergen, en ook in de boerenhuizen, kan men overal producten van deze huisvlijt bewonderen en zoo men wil koopen. Noorwegen is een heel dun bevolkt land. De afstanden tusschen de dorpen en gehuchten zijn zeer groot. Men kan er urenlang voortgaan zonder een mensch of een menschelijke woning te ontmoeten en in de bergen, waar de wegen lang niet overal duidelijk zijn aangegeven, kan men licht verdwalen. Omdat de afstanden zoo groot zijn en men niet gemakkelijk van het eene dorp naar het andere kan komen, vindt men gewoonlijk op de boerderijen, die men hier en daar voorbij komt, tegen matige vergoeding een onderdak. Natuurlijk uiterst eenvoudig en primitief. Waarschijnlijk zal men zich dan tevreden moeten stellen met een typisch Noorsch boerengerecht, de z.g.n. römegrut, een soort pap, gekookt van zure room met meel opgediend met gesmolten boter, kaneel en suiker, terwijl men er soms voor verfrissching een glaasje vruchtensap van bessen of frambozen bij drinkt. Zulke gastvrije boerderijen

Zoo ziet het Noorsche landschap er uit.

Mei in Hardanger

vindt men bijv. (zoo heeft men mij verteld) in het Gulbrandsdal en ook noordelijker in de bergen in de richting van Trondheim. Het Gulbrandsdal is trouwens niet alleen een gastvrij, maar ook een interessant dal, omdat het zoo'n oude geschiedenis heeft. De Noorsche koningen trokken lang geleden door dit dal naar het Noorden, toen zij hun zetel in het oude Nidaros (het tegenwoordige Trondheim) hadden. Ook de boeken van Undset spelen in deze landstreek. In Lillehammer te Maihaugen vindt men een wereldberoemde verzameling betreffende de cultuurgeschiedenis van het Gulbrandsdal en omgeving. Op verschillende en dikwijls geheel onverwachte plaatsen in Noorwegen kan men, hoewel op bescheidener schaal dan te Lillehammer, zoo'n „Folkemuseum" aantreffen. Zoo vinden we bijv. te Voss, aan de spoorlijn Oslo—Bergen gelegen, een allergenoeglijkst klein museum met veel interessante gegevens over land en volk rond de Hardangerfjord. Langs den bekenden Bergenspoorweg zijn we n.l. onmiddellijk midden door het hooggebergte

In de Hardanger fjord

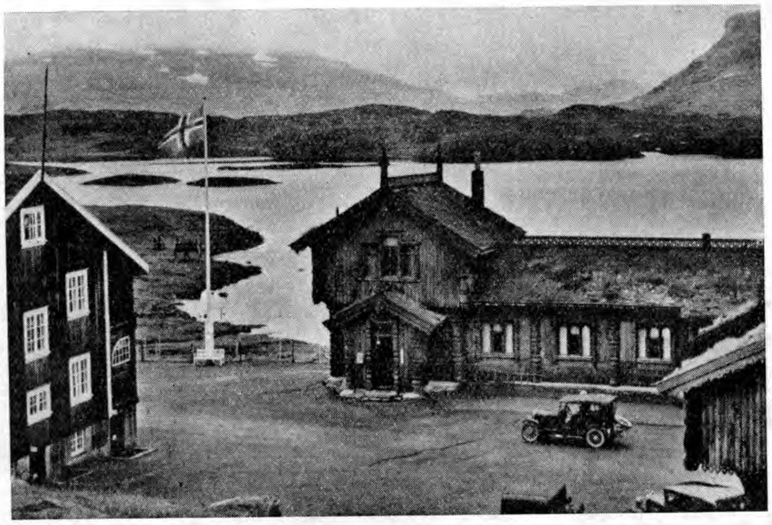

Op de grens tusschen Noorwegen en Zweden

heen van Oslo naar Voss gekomen. Voss is een aardig plaatsje en ligt beschut tusschen hooge groene bergen aan een rustig meer. Het heeft een schilderachtig wit kerkje met een grappige hooge, donkere puntmuts als spits. Ik breng er een aardig bezoekje bij een van de inwoners van het plaatsje, die een woordje Engelsch spreekt en mij veel bijzonderheden over het volksleven van deze streek vertelt. Ook wijst men mij den weg naar het kleine volksmuseum, een eindje boven Voss in de bergen gelegen.

Daar zijn dan bijv. de boerenbruiloften. Tot voor korten tijd werden deze nog geheel volgens de oude gewoonten gevierd. Ongeveer 50 jaren geleden kwam n.l. de gansche bruidsstoet nog te paard naar de kerk. Dat was een prachtig gezicht, heel die lange kleurige stoet in nationale kleederdracht te paard. Thans komen helaas de bruiloftsgangers in karretjes en ook wel in auto's aangereden. En het feest duurt nu slechts een dag, terwijl het vroeger drie volle dagen in beslag nam. Wel draagt men gewoonlijk nog ter gelegenheid van een trouwpartij het nationale costuum en is de bruid nog steeds getooid met een bruidskrans of bruidskroon. Bij primitieve huwelijksceremonies worden n.l. de bruid en bruidegom veelal beschouwd als koning en koningin, terwijl de huwelijksceremonie een kroning is, die een nieuw leven inwijdt voor het gehuwde paar. Dan krijg ik zoo'n bruidskrans echt te zien. Een afgeplatte ronde kap is het, waaraan vergulde tierlantijnen met veel geschitter van steenen, naar omlaag hangen.

Niet iedere bruid heeft een eigen kroon. Er zijn te Voss slechts een paar dergelijke bruidskappen aanwezig, die van bruid naar bruid gaan. In andere gedeelten rond de Hardangerfjord vindt men bruidstooien van een geheel ander model, hooger en meer in de vorm van een echte koningskroon. Maar ook deze zijn versierd met vergulde hangers en fonkelende steenen. Het keurslijf van de bruid is veelal rijkelijk met kralen gegarneerd terwijl de bruidegom gewoonlijk een wijnrood vest draagt. Boven in het kleine „Folkemuseum", dat men langs smalle paadjes omhoog, dwars door bouw- en weiland heen bereikt, vindt men uit hout gesneden zoo'n ouden bruiloftsruiterstoet tentoongesteld. Vooraan komt de ceremoniemeester en dan de speelman, die lustig op zijn viool strijkt. Dan volgen statig de beide vaders van het bruidspaar en vlak daarop, op mooie witte paarden de bruid en bruidegom zelf. De bruidegom leidt den schimmel, waarop de bruid gezeten is bij den toom. Dan komt al het andere manvolk, eerst de gehuwde en daarna de ongehuwde mannen, en dan de vrouwen in dezelfde volgorde. De getrouwde vrouwen dragen stijfuitstaande witte puntmutsen, de zgn. vrouwenhoofddoeken, de jonge meisjes rijden blootshoofds. De stoet wordt besloten door een karretje, waarop twee vroolijke oude venten met een biervat zitten. Ook draagt een van de vrouwen te

paard, een botertonnetje onder den arm, zoodat er blijkbaar proviand meegaat. De afstanden zijn dan ook dikwijls zoo groot, dat men niet altijd in één dag van de kerk aan het bruiloftshuis terug kan zijn en men dus elders overnachten moet. Ik herinner me dat dit o.a. het geval was toen, lang geleden, Kristin Lavransdochter met Erlend Nikulauszoon in het huwelijk trad. Ja, het bezoek aan het kleine volksmuseum boven Voss toovert mij wederom levendige beelden uit Undset's boeken voor den geest. Maar nu uit den tijd dat Kristin nog in het ouderlijke huis verblijft, waar Erlend haar als zijn bruid komt halen. Er klinkt hoorngeschal en daar komt de bruidegom met zijn gevolg aangereden, terwijl de vrouwen Kristin naar de galerij geleiden. Heel 't zonnige boerenerf is vol van mooi opgetuigde paarden en feestelijk uitgedoste menschen. Alles schittert en glinstert in het zonlicht. Dan rijdt Erlend naar voren tot onder de galerij en begroet zijn bruid. Hij wacht bij haar paard tot Lavrans zijn dochter bij de hand neemt en naar beneden leidt, waar Erlend haar op het witte ros tilt. En dan zet de lange kleurige stoet zich in beweging.

De volgorde is hier weer anders dan die van de bruidsstoet opgesteld in het museum te Voss.

Een paar priesters en een kruisbroeder rijden voorop, dan volgen twee aan twee de bruidsmeisjes en de bruidsjonkers, daarna de bruid en bruidegom en dan pas de ouders, gevolgd door een lange rij van verwanten en vrienden en gasten. Overal langs den weg heeft men takken van lijsterbes en van sparren gestrooid en de laatste witte kamillen, en waar de stoet voorbij komt, roepen de menschen hen een groet toe. Als dan, den volgenden dag tegen zonsondergang, de ruiterstoet aan het bruidshuis terugkeert, is Kristin totaal verkleumd door den langen kouden tocht en doodelijk vermoeid van al het zware goud en zilver dat zij als bruid te dragen heeft. Dan volgt het bruiloftsmaal aan lange tafels, afgewisseld door spelen en volksdansen, waaraan ook bruid en bruidegom deelnemen. Uit alle gebouwen en vertrekken schijnt licht en overal zijn zingende, dansende en drinkende menschen. Op het erf maken de speelmannen muziek en de gasten dansen er om het vuur. Direct na middernacht als de nieuwe dag zijn intrede heeft gedaan, komen de vrouwen naar de bruid om haar naar bed te brengen. De bruidsjonkers met brandende kaarsen en getrokken zwaarden leiden Kristin, vergezeld van de vrouwen, naar het bruidsvertrek.

Het „Folkemuseum" boven Voss is ondergebracht in een schilderachtige groep oude boerenwoningen, die voor korten tijd nog door twee boerenfamilies bewoond werden. Een grimmig uitziende boer, die naast het museum een wit geschilderd huis bewoont, leidt mij rond. Ondanks het grimmige, gekerfde gezicht, het vuile overhemd en den slappen verschoten vilthoed, blijkt mijn geleider een allervriendelijkste man te zijn. Tot mijn verbazing spreekt hij een aardig woordje Engelsch en weet hij alles uitvoerig en zelfs geestig te verklaren. Hij noemt mij ook de Noorsche woorden en uitdrukkingen voor de dingen met een werkelijk merkwaardig geduld al mijn vragen beantwoordende. Weer gaan we door veel boerenvertrekken en zie ik tal van oude gebruiksvoorwerpen als: een primitieve wieg, een dito klok, meelkisten, zaaimanden, broodkasten en veel weefsels en fraai kraalwerk. Oude kleerenkisten en veel vrouwen-, mannen- en kinderkleedij, o.a. het roode „brudgom"-vest, afgezet met zilveren knoopen. Ook hangt er het „brude sal", het zadel voor de bruid met plankjes aan weerskanten voor den opstap. We zien de „loft", het zomerslaaphuis voor de jonge menschen en het woonhuis waar de ouderen van dagen slapen. De meiden en knechten vinden boven de paarden- en koestallen een slaapplaats. De zon staat reeds laag boven de bergen te goudglanzen, als ik mijn vriend den gids vaarwel zeg. En door groene weiden, langs stille akkers, daal ik af, naar het grappig zwart-gemutste kerkje, en het lichte, zonbestraalde meer.

ROLF VAN RHOON

Pucki, de hond...

Dit is dan de wat bewogen levensroman van Pucki, de hond met de lange uitdagende snuit, de melancholieke lapooren en de lage, wat krom getrokken pootjes. Het dier is erg mager en ondervoed. Vandaar dan ook, dat sommige personen hem wel eens uit medelijden laven met een kluif — daar is die dol op — of een korst brood. Doch feitelijk wordt hij gebruikt als levende vuilnisbak. Gelukkig weet hij dat niet. Maar bij dergelijke gelegenheden toont hij zich altijd erg dankbaar en kwispelt met z'n staarten-stompie.

Hij heeft geen huis en geen baas. Overdag zwerft hij door de wijde plantsoenen en waant de heele schoone wereld zijn eigendom — 's nachts valt hij ergens in slaap en droomt er nog wel eens van, dat hij vroeger in een stad was, waar de huizen veel hooger waren. Toen voelde hij zich ook veel krachtiger en sliep altijd in een zacht gevoerd mandje, dat zorgzaam in een wijde kamer met groote roode meubelen was opgesteld. Daar was ook altijd iemand, die „Pucki" tegen hem zei. Erg dikwijls. Maar hoe die iemand eruit zag, wist hij geeneens meer. Och, het was al zoo lang geleden...... Op een dag was hij alleen in het groote huis geweest en toen vermoedde hij vaag, dat de wereld zich naar alle kanten buiten deze muren ook uit moest strekken; dat er nog meer bestaan moest dan roode meubelen, een zacht mandje, zoete klontjes en vriendelijk geprevelde woordjes, waarvan hij den inhoud niet begreep.

Oh...... onaangename nieuwsgierigheid. Wat hielp alle spijt achteraf in je hondenhoofd, wat hielp al het bittere heimwee, wat hielp het langdurige geblaf om de roode meubelen weerom te doen keeren. Wat hielp dat geblaf ook tegen den honger...... als hij totnogtoe „waf" deed, was er altijd een vriendelijke en zorgzame hand voor zijn begeerige snuit verschenen en daar lagen een paar wit-blinkende, verleidelijke suiker-klontjes op. Nu blafte hij zich schor...... geen hand, geen klontjes. Eenvoudig niets. Het was bitter, neen — het was wreed.

Maar die droevige dag dan, toen de nieuwsgierigheid boosaardig in zijn kleine brein opborrelde en de piepende tuin-achterdeur per ongeluk niet op slot gedaan was. Ja zeker — het had een groot, een pakkend avontuur geschenen van zeldzame bekoring. Och, hij had wel eens meer in den tuin gewandeld tusschen de aardige bloemen daar en het wiegelende gras — doch altijd aan een lijn. Onder het hek door mocht je niet...... en juist achter dat hek (dat vermoedde je, dat meende je te „ruiken") lag veel, wat verleidelijk was en voor een nadere beschouwing in aanmerking kwam. En wanneer je het dan eens probeerde, je langgerekte en ongetwijfeld fraai gebouwde snuit in de richting van het hek te steken, was het je, alsof je keel dichtgeknepen werd en werd er aan de lijn getrokken, terwijl een hooge stem schreeuwde: „Hier......!"

Je leerde maar berusten — het hielp toch niets. Het was altijd hetzelfde liedje en de menschen weten dikwijls van weinig toegeven, al was dat bedoelde menschelijke wezen, waaromtrent hij zich nog zoo bitter weinig voorstellen kon, wel erg vriendelijk geweest. Och, achteraf had het wel gelijk gehad — zeer zeker. Want het was een valsche schijn, dat achter dat hek het geluk begon. Eenvoudig gezichtsbedrog, niets anders. Want daarachter lag veel ellende, veel honger, veel angst en vertrapt worden...... oh, hij wist er nu alles van. Ja, had hij het maar nooit gedaan. Was die benauwende druk er maar dien middag op zijn keel geweest en de stem die „hier" riep. Maar ach...... zij waren er geen van beiden.

Dien middag kwam je dat als een groot gebeuren voor, als iets, wat wonderlijk aangenaam was. Je dook met je snuit in de richting van het hek, maar alles bleef stil. Je dook nog eens en keek 's achterom, omdat die rust je toch wel wat wantrouwend stemde...... je kon nóóit weten, wat er ineens gebeuren kon. Maar de stilte bleef. Er was niemand...... alleen wat kleurige bloemen knikten vriendelijk, als wuifden zij een afscheidsgroet in je richting. Oh, je hart bonsde onstuimig in je keel en het vleesch onder je nagel werd klam. Zou het dan toch waarheid zijn...?

En dan dook je eronder door, haastig, bibberend van blijdschap en van angst tegelijk en dan holde je als een dolle ergens heen — je wist niet waarheen. Je kwam langs vele merkwaardige dingen, die je

nog nooit gezien had, maar je liet deze eenvoudig langs je heen tuimelen...... je rende verder en verder...... pardoes het bonte, groote en onbekende leven in.

En dan stond je eindelijk stil en transpireerde uit alle poriën. Je zag groote, sobere huizen om je heen en langgerekte dingen, die op wielen voorbij gleden — ook een heel groot, glanzend bruin dier, dat voor een kar gespannen was, waaraan machtige wielen zaten. Het was vreemd; het was in één woord overweldigend. Je keek eens rond, of er ook ergens onraad dreigde. Maar neen. Er liepen wel een heeleboel menschen, doch niemand scheen zich voor jou te interesseeren. Merkwaardig, maar toch wel prettig. Je moest ze maar kalm laten loopen en niets doen, waardoor je op kon vallen. Dat was wel het verstandigste......

Dien middag draafde Pucki maar aan in de ban van wonderlijke en merkwaardige gevoelens. Toen werd het langzaamaan donker en begon de avond te vallen. Hij kreeg honger ook en begon te blaffen. Een paar keer. Maar de hand met de suikerklontjes kwam niet. Dat was in hooge mate zonderling en onaangenaam. En je zachte mandje, je roode meubelen......... waar waren die? De grond was hard en koud en de menschen liepen maar langs je heen......

Je ging pal voor iemand staan met een hoed op en zei „Waf". De man liep door. Bij een volgende probeerde je het nog eens. Ook deze liep door. Je ging hem achterna om hem op het onredelijke van zijn houding attent te maken en kwam weer voor hem staan. „Waf"... doch het resultaat was hetzelfde.

Weg waren de roode meubelen, het zachte mandje, de suikerklontjes. Weg, totaal verdwenen, als had nimmer iets van dat al bestaan. Je begon te zoeken, maar alle straten leken op elkaar. Je kon je met geen mogelijkheid iets herinneren...... je werd hoe langer hoe uitgeputter, omdat je aan lichamelijke inspanning niet gewend was. Je tippelde en tippelde nog eens. En toen — het was al vrij donker... — toen zag je ineens het hek, dat je meende te herkennen. Je kroop eronder door, kwam in een wijde tuin en riep een paar keer „waf" in dolle blijdschap. Toen ging er ineens een deur open en werd er iets naar je gegooid. Je keek nog eens rond — in deze tuin stonden geen bloemen. Kennelijk was het een abuis. Toen ben je maar weer heel stilletjes weggegaan......

En zoo was dan alles begonnen...... een leven van zorg en groote eenzaamheid. Dien nacht sliep je onder een boschje in het park, waar het koud en vochtig was. En het ritselde ook zoo geheimzinnig, alsof er een wonderlijk gevaar dreigde. Af en toe schrok je ineens wakker en dan deed je heele lichaam je pijn van dien kouden grond. Daarbij kwam nog die angst voor allerlei vreemde geluiden, die je totnogtoe 's nachts niet gehoord had. Krakende takken en zoo en in den vroegen morgen een grasmachine en wat snaterende wilde eenden.

Het ochtendrood weerkaatste heel mooi in den plantsoenvijver, waarboven een zilverachtig transparante nevel optrok...... maar je had er geen oog meer voor. Koud was je, klam en neerslachtig. Je had honger, je onderdanen bibberden en er was een loodzwaar gevoel in je snuit. Zoo'n nacht was er nog nooit in je leven geweest......

Je ging de stad in en deed een aanval op een paar vuilnisbakken, want je moest tenslotte ontbijten. In het begin vond je alleen proppen papier, wat lompen en aschsintels. Maar tenslotte was het geluk met je: uit een heel klein onooglijk bakje, waarin je eerst heelemaal niet had willen kijken, diepte je een knaap van een been op: dat was ontbijt en diner tegelijk.

Och...... toen je dat ophad en er brak een verwarmend zonnetje door de wolken heen, werd het weer wat rustiger in je binnenste. Je ging lui op een stuk grasland liggen en sliep weldra zoo heerlijk, als lag je weer in je trouwe mandje.

Zoo gingen er wat dagen voorbij — je werd wat magerder, maar je hield het uit. Je werd brutaler en roofzuchtiger, maar dat was ook geen wonder. Tenslotte was je nou heelemaal alleen op de wereld.

Een keer kwam Puckie langs een slagerswinkel en kon de verleiding niet weerstaan. Hij dribbelde naar binnen en stak zijn snuit in een hoop vleeschafval, dat ergens onder een houten tafeltje lag. Toen hoorde hij een verschrikkelijk geschreeuw en zag een groot blinkend mes, zoodat hij maar weer hals over kop verdween, zonder zelfs maar een klein velletje mee te nemen. Het pijnlijkste was echter, dat die prikkelende vleeschgeur den heelen dag bij wijze van spreken aan zijn snuit bleef han-

gen en dan alleen maar lucht te kunnen happen...... neen, dat is heusch om medelijden met jezelf te krijgen.

Maar hoe alles ook zij : je kwam aan de kost. Den eenen keer wat meer, den anderen keer wat minder, maar je behield er toch het leven bij.

Och, het drong zoo langzaam tot je door, dat je nu een zwerver geworden was, aan wien de menschen zich niets meer gelegen lieten liggen. Je zag je voeten met den dag zwarter worden en je herinnerde je, dat je vroeger wel eens gewasschen werd in een zindelijk teiltje met warm water. Nu gebeurde dat niet meer en hoewel die zwarte voeten geen pijn deden, besloot je toch eens een bad te nemen in het water van een singel. Onnadenkend genoeg deed je dit dicht in de buurt van een woonschip — een heele week rook je naar petroleum, die kennelijk op het water gedreven had...

De dagen gingen voorbij en je telde deze geeneens meer. Waarom ook? Het had weinig zin. Het interesseerde je heelemaal niet meer, waar je was, of dat je een bepaalde plaats, die je op een gegeven oogenblik mooi vond, nog eens ooit in je leven terug zou zien. Tijd bestond niet meer voor je en je had al gauw door, dat er op den heelen aardbodem kennelijk vuilnisbakken te vinden waren. En daarom liep je maar aan, oriënteerde je eenvoudig niet meer en vertrouwde erop, dat alles wel weer goed zou gaan......

Maar door alles heen bleef een groote hoop in je binnenste bestaan : misschien zou je op een goeden dag toch nog heelemaal toevallig dat huis met de roode meubelen terug vinden, zou je weer bezit kunnen nemen van je oude, gezellige leventje en zou alles weer goed zijn. Dan zou hij weer braaf en rustig worden. En dan kon de tuinachterdeur honderd keer open staan...... hij wist er nu alles van.

Ach, het was ijdele hoop. Er bleken zooveel huizen te zijn, zooveel tuinen, zooveel hekken...... dat kon je met je bescheiden hondenhersens heusch niet uit elkaar houden. Dan moest je wel een hoofd hebben als een ijzeren pot......

Op een avond viel allemaal water van boven en werd je heelemaal nat. Oh — wat was dat griezelig onaangenaam. Je bibberde van snuit tot staart en zat als een zielig hoopje ineengedoken onder een ouden boom — ergens, wist je precies waar? Maar het water kwam toch pardoes op je neer : het regende, dat het goot. Er kwam een brandend gevoel in je oogen en je kon er wel bij zitten huilen. Belachelijk eigenlijk... zooveel water en dan nog huilen ook.

Tenslotte werd je zoo koud, dat je ieder gevoel verloor en kon niets je nog wat schelen. Je raakte heelemaal versuft en kon nauwelijks nog een poot bewegen.

Toen kwam ineens een lichtschijnsel als een vreemde witte kegel naar je toe — je zag een mensch op een ding, waar twee wielen aanzaten en die persoon stapte af. Of beter gezegd : je zag hem amper, want de kracht ontbrak je om nog goed iets te onderscheiden. Je voelde nog vaag, hoe je opgebeurd werd... toen wist je van niets meer.

Toen Pucki wakker werd lag hij op een dekentje in een warme kamer. Hij voelde zich erg dankbaar en behaaglijk. Den komenden dag kreeg hij goed te eten, doch ontmoette al spoedig in hetzelfde perceel een zwart dier met een dikke ronde kop en groene oogen. Dat beest boezemde hem ineens een geweldige antipathie in. Het stond dwars voor hem en wilde niet weg gaan. Het deed „chchchch", kreeg een heel dikke staart, die als een vlaggestok in de hoogte stond en keek je toch zoo nijdig aan met z'n groene kogeloogen, dat je 'm wel je-weet-niet-wat kon doen. Je stond eenvoudig te trillen op je beenen, want je wist : het ging om groote zaken. Je had weliswaar nog nooit gevochten, maar als het dan niet anders kon......

En toen vloog het dier ineens met een heel rare sprong — hoe was het mogelijk? — boven op een tafel en stond daar nog een heele tijd van „chchchch" te blazen. Enfin, het had bewezen, dat 't bang voor je was en toch niet durfde. En die uitdagende houding boven op een tafel was laf en interesseerde je daarom ook verder niet......

Maar kort hierna werd je weer opgebeurd en zag je een vrouw, die tegen diegene, die jou in z'n armen hield, begon te spreken. Het ging om jou — dat hoorde je aan den klank van de stem.

„Ja Jan — nou heb je die straathond gisteravond wel meegenomen, maar hij kan hier niet blijven. Zet hem maar weer buiten neer......"

„Maar moeder — het is een mooi beest — hij is alleen wat vuil......"

„Ik zeg je nogmaals: hij kan hier niet blijven...... ook al om de poes niet......"

En dien dag werd je weer buiten neergezet. Je vond dat op het moment heelemaal niet onaangenaam. Het zonnetje scheen weer behaaglijk en je wist, dat het gevaarlijke dier nou weer een heel eind van je vandaan was......

Je begon maar weer te tippelen — straat in, straat uit. Weldra was je het gebeurde heelemaal vergeten. Dien avond was het heldere maan en niet zoo koud. Je sliep ergens in een oude schuur, waar je den heelen nacht de ratten hoorde knagen. Den volgenden morgen had je een beetje stijve nek van het krom liggen op een houten vloer, maar op de kleinigheden lette je niet eens meer. Je begon maar weer te tippelen, dronk ergens uit een regenton, waar je bij had kunnen klauteren......

Zoo gingen de dagen voorbij. Je liep over grint- en zandpaden, snuffelde over breede asfaltbanen en sliep ook eens een nacht met een vreemde stekende pijn in je hoofd onder een oude goederenwagon. Dat waren vermoedelijk zenuwen door dit bewogen en avontuurlijke leven; de komende dag voelde je je alweer 'n stuk beter. Je draafde langs sloten in weilanden en zat op een keer achter een zwaan aan, die je maar niet krijgen kon. Regen, sneeuw en hagel — je maakte van alles mee. Je sliep in hooibergen en ook in lompen en 'n keer was je een heele week bij een vriendelijke boerenfamilie in huis, waar je steeds maar heerlijke kippenbeentjes te eten kreeg. Hierna werd je weer om onnaspeurlijke redenen op straat gezet......

Pucki dronk uit sloten en grachten, blafte achter koeien en paarden aan en belandde op een mooien dag op een groote afvalplaats, waar hij precies drie weken bleef. Want daar was veel heerlijks te eten en hoewel hij het plan opgemaakt had, hier altijd te blijven om steeds zeker te zijn van het dagelijksche voedsel, liet hij dit luilekkerland in den steek om een bijzondere reden. Op een dag vond hij n.l. daar iets, wat erg goed smaakte — wat het was, zal wel steeds duister blijven — maar waarvan hij heel akelig misselijk werd. Het was, alsof zijn heele lichaam samen krampte en Pucki zag, hulpeloos tusschen wat aschsintels liggend, zijn heele leven als een visioen langs zich heen trekken. Hoe hij met zijn broertjes en zusjes — zoo groot als een ondervoede rat — in een mand lag, alsmaar sliep en niets wist van het groote leven...... hoe hij in de kamer met de roode meubelen het eerst z'n poot tegen de kachel legde uit pure nieuwsgierigheid (die nieuwsgierigheid was hierna voor altijd weg)...... hoe hij het groote leven introk......

Twee dagen lag hij ziek, maar kreeg toen weer voldoende kracht om afscheid te nemen van die groote „diner"-plaats, die hij ineens niet meer zien kon. Verschillende dagen hierna was hij nogal erg gauw vermoeid en kreeg het ook spoedig koud, maar dit werd langzaamaan beter......

De jaargetijden wisselden en vooral de winter was een bittere tijd. Gelukkig vond je een oude schuur, waar een boer je wat verzorgde. Maar in de ruimte, waar je zat, bleef het tochtig en onaangenaam en was nog een andere hond aan een ketting met bloed-doorloopen oogen, waar je erg bang voor was. Je was een keer erg verkouden, maar dat kwam wel weer bij. Het was een nare tijd, daar in die schuur. Maar je durfde niet die bittere koude in... buiten zag de heele wereld spierwit, als was er een glanzend laken over gespannen......

Je wachtte. Het zou wel weer eens anders worden. In een beschut hoekje, waar nog wat vergeten stroo lag, bouwde je nieuwe toekomstplannen voor het naderende seizoen......

Zoo ging het zwerversbestaan met zijn angsten en kleine vreugden, zijn benauwde oogenblikken en avontuurlijke afwisseling verder. Je telde geen uren, je telde geen dagen. Je had niets te verliezen en toch bleef er hoop — het was zonderling......

Op een nacht droomde Pucki, dat hij zijn vroegere woning — zijn oude, nimmer genoeg gewaardeerde bestaan — terug gevonden had. Het deed zijn ademhaling sneller gaan en toen hij juist zijn vriendelijke goede kamer met de roode meubelen wilde binnengaan, maakte hij zichzelf wakker met een kort, enthousiast „waf"......

Sedert dien nacht werd Pucki erg onrustig. De hoop, dat zijn droom nog eens werkelijkheid zou worden, hield hem levendig bezig. Hij zocht, lette op ieder huis en op ieder hek......

Misschien was je pogen dwaas, omdat je wist waar je zat; misschien was ook het geluk met je. Pucki bekeek wel driehonderd huizen op een dag en even zooveel hekken. Af en toe aarzelde hij, maar liep daarna hoofdschuddend door.

Misschien zal Pucki het huis op één mooien dag nog wel vinden. Hij is immers — al weet hij dit zelf niet — steeds in dezelfde stad gebleven, verschillende uitstapjes in de onmiddellijke omgeving buiten beschouwing gelaten. En daarom is het heelemaal niet zoo onwaarschijnlijk, dat hij op een dag ineens verrast stil zal blijven staan en zijn vroegere woning zal herkennen......

Maar hij zal alle deuren dicht vinden en de luiken gesloten. Op zijn blaffen zal niemand antwoorden. De tuin ligt verwilderd en vergeten.

Pucki's oude meesteres is sedert enkele maanden gestorven en het huis is verkocht. Maar Pucki zal dit niet begrijpen. Hij zal met tranen in zijn oogen om het huis heen sluipen en aan de keukendeur krabben...... hij zal urenlang wachten in den tuin...... En dan zal de honger hem weer onder het hek doordrijven. Weer het bewogen, kleurrijke leven tegemoet, dat achter die ijzeren spijlen ligt en waarop hij eens zoo belust was. Weer straat in, straat uit...... verder en verder......

JAAP STIGTER

Waterviolier

Die trouwe houdt

VI

Eén en twintig, vijf en twintig, vier en dertig, negen en dertig, vijf en......

Weer mis.

Het wil Jan niet lukken, vanmorgen. Hij kijkt weer naar buiten. Achter zich hoort hij de facturiste fluisteren met de rekening-courantboekhouder. Een zwaar beladen vrachtwagen, met twee paarden bespannen, zwoegt tegen de hol op naar het emplacement van het goederenstation aan de overzijde van den rijweg. De jongen ziet de lippen van den voerman bewegen, maar achter de gesloten ramen kan hij onmogelijk hooren, wat de man tot zijn knollen zegt.

Zijn linkerhand veegt met gespreide vingers door het stugge haar.

De telmachine van juffrouw Koremans rikketikt weer.

Hoe lang zit hij nu al weer hier?

In zijn gedachten laat Jan de gebeurtenissen van de voorbije maanden de revue passeeren... ...

Drie weken na Verbraeks overlijden accepteerde Mevrouw in overleg met den accountant het aanbod van een concurreerende firma, die de zaak wenschte over te nemen. Met het salaris van een maand in den zak kon Jan gáán.

Onmiddellijk was hij begonnen met solliciteeren. De vooruitzichten op een andere baan waren niet hoopvol en hoeveel brieven hij dan ook geschreven had wist de jongen slechts bij benadering. Een massa in ieder geval.

Maar dat hij een poosje z'n dagen vrij kreeg, was hem bizonder welkom geweest. Het verschafte hem de gelegenheid, z'n studie weer eens een flinke duw te geven. Dat was noodig. Want in de weken van Verbraeks ziekte was er vaak van werken niet veel gekomen.

Dan was er nu ook de nieuwe relatie met Els, die, hoewel niet zoo veel, toch telkens wat tijd opvorderde.

Zoolang die accountant het kantoor met Jan deelde, konden het meisje en hij dáár niet af en toe samen praten. Els was weg gebleven en tenslotte had ie ze maar opgebeld en 'n afspraak voor een lange wandeling gemaakt. Op ongeregelde tijden hadden ze die herhaald en zoo was het contact niet alleen gebleven, maar ook versterkt geworden.

Toen Verbraeks zaken waren afgewikkeld had Els er op gestaan, een betrekking te zoeken. Wel had haar moeder allerlei bezwaren gehad, doch ze wilde niet toegeven en had tenslotte haar zin doorgedreven.

Ook Jan voelde er aanvankelijk niet veel voor, doch Els had hem weten te overtuigen.

— Denk je, dat ik lust heb om den heelen dag tegenover Moeder te zitten? Voel ik niks voor hoor! En dàn! Voor ieder dubbeltje, dat ik krijg moet ik „dank u" zeggen; ik heb niets van mezelf. Ik voel me net zoo nutteloos als...... als......". Het voorwerp van vergelijking wilde haar niet aanstonds in de gedachten komen.

Jan had die overwegingen kunnen meevoelen en dat verzoende hem met de gedachte, dat Els ergens op kantoor zou zitten. Tenslotte had hij meegezocht naar advertenties en geholpen bij het opstellen van brieven.

„Daar krijg ik een reuze routine in."

Zij had z'n galgenhumor niet gevoeld omdat ze haar eigen gedachten volgde:

„Ik behoef het tenslotte niet te doen om m'n boterham te verdienen. Als 't me niet bevalt neem 'k weer ontslag. Doodgewoon."

Ze had eerder succes gehad dan haar vriend.

Maar op een morgen vond Jan tusschen Vaders post toch een antwoord op een van z'n brieven. Dienzelfden ochtend was hij, voorloopig voor een maand op proef, aangenomen als assistent in de afdeeling Boekhouding van Verduyns Handelmaatschappij N.V.

Het is een groote zaak.

In het bediendenkantoor hebben tien of twaalf leden van het personeel hun vaste plaatsen. Ieder aan een eigen bureau, twee aan twee tegenover elkaar. Precies in het midden staat een koperen bureaulamp. Alleen de correspondente zit afzonderlijk. Haar tafel en machine staan dicht bij de glas-in-houten afscheiding tusschen het groote en 't privé-kantoor. Als je wilt zien, of een van de patroons binnen is, moet je op je teenen gaan staan en over het mat-

glas van de onderste ruitenhelft kijken. Van de plaats aan het bureau, dat Jan als het zijne aangewezen kreeg, kun je alleen het hoofdhaar van Cornelis Verduyn Jr. zien, wanneer hij toevallig langs de afscheiding heen en weer loopt.

De zoon, die meer dan een hoofd grooter dan zijn vader is, gaat dikwijls op reis; slechts een of twee dagen per week is hij op kantoor.

Als Juffrouw Boomstra bij de bazen in en uit loopt met haar correspondentiemappen, rommelt soms de verouderde bronchitis-hoest van Verduyn Sr. duidelijker boven het tikken van de machines door de lange kantoorzaal.

„Acht en vijftig, vier en zestig, twee en zeventig...... gelukkig, het klopt. Volgende kolom."

Saai werk is dat. Als die Juffrouw Koremans haar telmachine maar es een oogenblik wou afstaan. Maar ze heeft hem zelf noodig en na de weervraag, die het antwoord moest beteekenen op Jan's beleefde verzoek voelt de jongen er weinig voor, opnieuw het hoofd te stooten.

„Ben je bang, dat je vermoeid in je hoofd wordt?"

Bah, wat een vervelende kat! Die was nu tegen niemand vriendelijk. Altijd snibbig en kribbig. Alleen tegen Keizer, de andere assistent, kon ze wel eens toeschietelijk doen. Oók alleen maar, wanneer ze 'em noodig had.

„Meneer Stroman!" De chef roept hem.

Jan staat op en loopt naar zijn bureau. De procuratiehouder heeft een bedrukt formulier in de hand.

Hij heeft een paar informaties voor den Raad van Arbeid noodig.

Voornamen, leeftijd......

„Moet je niet in dienst?"

„Afgekeurd, meneer. Ze willen mij niet hebben."

De chef monstert hem.

„Mankeer je wat?"

„Nee, toch niet. Alleen maar smalle borst; verder zoo gezond als een visch."

De boekhouder aan het tegenover staande bureau kijkt over de halve maantjes van zijn brilleglazen.

„Hij kan een salto maken in een lampeglas", zegt hij droog.

Meneer Karels humt.

„Godsdienst?"

„Protestantsch."

„Vertel es...... eh...... tot welke kerk behoor je? Nee, dat behoef ik voor den Raad van Arbeid niet te weten", hij glimlacht, „t is een zuiver persoonlijke vraag."

„M'n ouders zijn Hervormd."

„En jij?"

„Och......" Vervelend, dat die man daar nu over begint. Waarmee bemoeit ie zich eigenlijk?

„Hij heeft zeker een hondengeloof", veronderstelt de boekhouder. „'t Vleesch is beter dan de beentjes", licht hij toe. Zelf moet hij er om lachen.

„Ik kom niet veel in de kerk", zegt Jan stroef.

„Belijdenis gedaan?"

„Neen meneer."

„Hm! Nou enfin, da's alles, wat ik weten wilde. Dank je."

Karels voelt iets van afweer in den jongen. Eén van de velen, denkt hij, het blad voor zich invullend. In de gaten houden als ie kan.

Jan keert een beetje ontstemd tot zijn werk terug.

's Avonds denkt hij nog eens aan Karels' vragen terug.

Toch is ie wel een geschikte vent, denkt hij; niet zoo'n vervelende knaap als die De Bruin van Inkoop bijvoorbeeld. Flauwe kerel!

Een week later, als Jan 's middags naar huis gaat, komt meneer Karels hem achterop.

„We gaan geloof ik denzelfden kant uit, niet?"

„Woont u dan in mijn buurt?"

Karels noemt de straat.

„O."

Moeilijk, een gesprek met je chef te onderhouden.

„Je bent verloofd, geloof ik", begint Karels.

„Hoe komt u daar bij? Neen hoor, heelemaal niet." Jan kleurt er van.

„'k Dacht het. 'k Zag je verleden week op 'n avond met 'n jongedame wandelen."

„Een kennis van me, de dochter van mijn vroegeren patroon."

Karels denkt erover, hoe hij tot het onderwerp kan komen, waarover hij graag met den jongen gesproken zou hebben. 't Valt niet mee, een aanknoopingspunt te vinden.

„Bevalt het je nog al bij ons?"

„Gaat wel; 'n beetje vreemd. In mijn vorige betrekking had ik zelfstandiger

werk."

„Hm! Studeer je 's avonds nog, thuis? O ja, wacht, dat heb je me eens verteld. Je wilt accountant worden, niet? Zware studie. Je had beter Staatsexamen kunnen doen na de H.B.S."

„Ja, maarre, eh, er moest thuis bezuinigd worden, ziet u. Vaders zaken gaan ook niet zoo schitterend enne......"

„Ja, ja, natuurlijk."

Hij informeert naar de lessen, die Jan momenteel volgt en wijdt uit over de voor en nadeelen van een schriftelijke cursus.

Dan zijn ze aan de straathoek, waar Jan rechtsaf moet.

Van dien dag af wordt de wandeling naar huis in het middaguur in den regel gemeenschappelijk gemaakt. 's Avonds blijft Karels vaak langer op kantoor dan de bedienden en Jan van zijn kant, maakt dan wel eens een omweg om Els te treffen.

Doorgaans loopt op de wandelingen 's middags het gesprek over allerlei onderwerpen. Er valt allicht op kantoor wel eens wat voor, wat een aanleiding vormen kan.

„Wat kan die Keizer vloeken", merkt Jan in een van die gesprekken op. „Mijn moeder zou zeggen: gebrek aan beschaving."

„Je schijnt veel van je moeder te houden, niet?"

„Waarom denkt u dat?"

„Ik heb al eens meer van je gehoord: M'n moeder zou dit of dat zeggen."

„Nooit op gelet."

„'k Heb me onlangs, in de kerk, je ouders laten wijzen", zegt Karels. Toevallig heeft hij de aanloop gevonden, die hij noodig had.

„Nee, ik kèn ze persoonlijk niet. Maar 'n vrind van me sprak over je vader en wees me hem. Flinke menschen nog. Zijn ze al oud?"

„Oud?" Jan moet zich even bezinnen. Neen, hij kan zich onmogelijk herinneren, hoe oud Vader en Moeder precies zijn.

„Waarom ga je niet met je ouders naar de kerk? Vinden ze het niet onaangenaam, dat je de kerk ontrouw bent?"

„Ontrouw?" Neen, tegen die beschuldiging moet Jan zich beslist verdedigen.

„Ik ben de kerk niet ontrouw", antwoordt hij stuursch. „Je kunt toch alleen ontrouw worden, wanneer je trouw beloofd hebt? Ik heb geen belijdenis gedaan."

„Dat weet ik. Heb je al eens verteld. Maar je ouders hebben je toch doen doopen? Waarom wil je die doop niet met je eigen belijdenis bekrachtigen?"

Jan voelt er maar weinig voor, met den ouderen man te spreken over hetgeen hij met niemand bepraat. Thuis zwijgt hij daarover ook en de opmerkingen, die Moeder wel eens los laat weet hij in den regel half te ontwijken, half te negeeren. Wat zal ie nu met z'n chef daarover discussieeren?

Toch gevoelt hij zich tegenover dezen vriendelijken, bijna vaderlijken man wat vrijer dan tegenover Vader en Moeder. Zóó, Karels is dus ook lid van hun kerk!

„Hebt u, op mijn leeftijd, nooit bezwaren tegen de kerk gehad?"

Zijn antwoord ligt in zijn wat onwillige vraag. Er gaat den man naast Jan een licht op. Zoo, wringt de schoen daar?

„Jawel", zegt hij, „natuurlijk. Ik had mijn grieven bij series. Dit moesten ze doen en dat moesten ze laten. En zoo voort. Maar daarvan ben ik terug gekomen."

„U hebt er dus maar in berust?"

Karels voelt iets van de licht smalenden toon in de stem van den jongen.

„Nee, dat heb ik niet", zegt hij met nadruk.

„Maar ik heb ingezien, hoe gemakkelijk het is, critiek te oefenen. En ook, dat de dingen, die ik zoo verkeerd achtte dikwijls maar bijzaken waren. Ik hòud van de kerk met al de gebreken, die ze ongetwijfeld heeft."

Daar begrijpt Jan niets van. Hij hoort, hoe overtuigd Karels' stem klinkt. Neen, dat snapt ie niet. Hoe kan iemand nu van de kerk hòuden!

Onwillekeurig vergelijkt hij Karels woorden met wat Vader en Moeder wel eens over de kerk zeggen. Met eenige verbazing ontdekt hij overeenkomst. Hij zwijgt en denkt na.

„Weet je, jongeman", gaat Karels na een oogenblik voort, „als je op jouw leeftijd bent, zie je meer van den buitenkant dan van den binnenkant der dingen. Daarbij komt nog, dat je ook jezelf nog niet hebt leeren kennen. Als dat het geval was, zou je zèker milder over anderen oordeelen."

„Men mag toch maar niet goed praten wat verkeerd is? Vindt u het dan zoo

mooi, dat de eene richting de andere verkettert? En moet men dan bepaald belijdenis hebben gedaan en lid zijn van de kerk om een goed mensch te zijn? De kerkelijke menschen zijn toch werkelijk allemaal zulke heiligen niet! En wat doet de kerk tegen allerlei onrecht in de wereld? Niets!"

Hij spreekt nu snel, besloten, dan maar ineens alles te zeggen, wat hij op het hart heeft; al z'n grieven van den laatsten tijd onder woorden te brengen.

Als hij uitgesproken heeft voelt hij zich opgelucht. 't Is wel eens goed, je uit te spreken. Hij kijkt z'n chef aan.

Die antwoordt niet aanstonds, doet een paar trekjes aan zijn sigaar en stoot zorgvuldig de asch af.

„Dat is heel wat, niet?" zegt hij dan bedaard.

Even heeft hem de heftigheid van den jongen overrompeld. Dàt had hij niet achter dien stillen jongeman gezocht.

Wat Jan zèlf niet beseft, valt hèm het eerst op. De aversie van den jongen is een gevolg van diepe teleurstelling in datgene, waartegen hij hoog moet hebben opgezien. Dat weten maakt, dat hij uiterst voorzichtig wordt met zijn woorden.

„Laat ik je even kort antwoorden", begint hij dan.

„Natuurlijk ben ik volmaakt met je eens, dat het onderling verketteren, zooals jij dat noemt, te veroordeelen is. Er zullen altijd menschen zijn, die zich geroepen voelen, hun persoonlijke inzichten aan anderen op te dringen. Dat de kerk in groepen, richtingen en partijen verdeeld is, zal ieder ernstig Christen van harte betreuren. Daarin sta je heusch niet alleen! Maar als je 't goed beschouwt, doe je in je eentje en in 't klein eigenlijk precies hetzelfde als degenen, die je zoo veroordeelt. Ga maar eens na, of jij jouw inzichten, al, wat je daareven hebt opgesomd, niet veel juister en belangrijker acht dan de gedachten van anderen, bijvoorbeeld van de menschen, die trouw naar de kerk gaan. Daar moet je maar eens ernstig over nadenken."

Terwijl Karels spreekt zijn ze op den straathoek stil blijven staan.

„Kom", zegt hij, op z'n horloge kijkend, „we moeten voortmaken anders kunnen we niet op tijd terug. Morgen kunnen we er wel weer verder over spreken. Ik heb je trouwens nog niet geheel beantwoord."

Maar, daar komt evenwel niet veel van. Verduyn Sr. houdt zijn procuratiehouder den volgenden middag in een bespreking vast en Jan wandelt alleen naar huis.

„Waarom heb jij je belijdenis gedaan?"

Jan en Els zijn er dien Zaterdagmiddag samen op uit getrokken, gebruik makend van het mooie weer, dat dit vroege voorjaar zoo onverwacht genieten doet. Ze zitten naast elkaar aan een wegberm. Vóór hen stroomt het water van een breed kanaal.

Els heeft zich achterover laten vallen en staart, met de handen onder het blonde hoofd, recht naar boven. Jan's armen zijn om zijn opgetrokken knieën geslagen. De sigaret in zijn mond wipt op en neer als hij praat. Blauwe rooksliertjes krinkelen omhoog. Er is zoo goed als geen wind.

Bij zijn onverwachte vraagt komt Els overeind en kijkt hem verbaasd aan.

Ze is er langzamerhand wel aan gewoon geraakt, dat Jan soms zonderlinge vragen stellen kan. Vragen, die bij nader inzien dan minder wonderlijk zijn dan het oogenblik, dat hij kiest om ze te lanceeren. Maar na zijn opmerking over het lengen der dagen en het uitloopen der boomen is haar dèze vraag toch wat kras.

„Wàt zeg je nu?"

De jongen herhaalt het.

„Waarom ik belijdenis gedaan heb?" Ze laat zich weer achterover vallen en bezint zich.

Dat was 't vorige jaar, vóór Paschen... Pa leefde nog. Zonder dat ze dit beseft is haar wedervraag een heel duidelijk antwoord:

„Waarom zou ik mijn belijdenis *niet* gedaan hebben?"

„Dus je vond, dat je een goede gewoonte van kerkelijke menschen diende na te volgen?"

Nu aarzelt ze toch. Neen, zoo had ze het toen niet gevoeld.

„Dàt was 't niet. Nee... tenminste niet in de eerste plaats...... Ik heb 't wel eerlijk gemeend."

„Dat zàl wel. Maar dat vróeg ik niet."

„Goed, dan zal ik 't anders zeggen. Van de gewone catechisatie ben ik op de belijdenis-catechisatie gekomen, net als de meesten. En wat de dominé ons leerde en uitlegde...... nou...... eh...... daar was ik het mee eens."

„Je bedoelt, dat je er niets tégen had?"

„Ja......"

„Had je wèrkelijk zèlf behóefte, lid van de kerk te worden? Laat ik 't scherp zeggen: Van dèze en niet van 'n andere?"

Jan spreekt elk woord met nadruk uit.

Vreemd...... Daar heeft ze nooit zoo over nagedacht!

„Behoefte...... behoefte...... is dat niet 'n beetje te dik woord? Het is toch begrijpelijk, dat je belijdenis doet, als je daar den leeftijd voor hebt? En dat je 't dan doet in de kerk van je ouders? Is daar dan wat tègen?"

„Voor mij wèl."

„Waaròm?"

„Het is geen motief, je belijdenis te doen òmdat je ouders het hebben gedaan, òmdat er niets tègen is, òmdat het gewoonte is. Snap je dat niet?"

„Jawel, natuurlijk. Maarre...... eh...... nou, ik heb er eenvoudig nooit over gedàcht!"

Hoe meer Els deze dingen overdenkt, hoe sterker haar weifeling wordt. Ze denkt terug aan den Zondagmorgen, nu bijna een jaar geleden, toen ze met elf anderen, jongens en meisjes, in de kerk op stond om de vragen te beantwoorden. Ze weet nog, hoe verlegen ze toen was, wat een náár gevoel ze in haar rug had omdat daar, achter haar, al die honderden menschen zaten, die nu naar haar en de anderen kéken. Ja, ze weet nog precies, hoe ze zich voelde, nu ze er even over nadenkt. Had ze het belijdenis-doen niet èrnstig genoeg genomen? Ze had 't toch wel geméénd? Het was zoo'n plechtige morgen geweest......

Ja... maar plechtigheid is geen ernst...

Het is moeilijk, de dingen uit elkaar te halen. Is het eigenlijk wel nóódig?

Haar gedachten komen weer tot het heden.

Ze kijkt Jan aan. Van terzijde, schuin naar omhoog......

Hij voelt het blijkbaar, want hij wendt het hoofd half òm, naar haar kant.

„Zie je nou wel?" zegt hij. En dan:

„Traditie. Niets dan traditie."

Hij steekt een nieuwe sigaret aan, het lucifervlammetje met de hand beschermend.

Dan begint hij, voor het eerst aan háár, te vertellen van de grieven die in zijn hart leven en die hem zoo verbitteren kunnen. Van zijn afkeer van Christelijke menschen, die vroom spreken, maar ònvroom dóen. Van zijn aversie tegen hun sleur en meesjokken. Vervolgens komt hij op de kerk en somt hij allerlei dingen op, die motiveeren moeten, waarom hij niet meer met zijn ouders mee gaat. Maar na alles wat Karels onlangs gezegd heeft, voelt hij half-bewust tòch, dat dit deel van zijn betoog mogelijk niet het sterkste is......

Doch als hij tenslotte spreekt over wat hij „de taak der kerk in de wereld" noemt, raakt hij weer op dreef. Hij kàn het niet hebben, dat in het maatschappelijk leven zooveel onrecht geschiedt zonder dat vlammende protesten van de kerken over de geheele wereld deze dingen eenvoudig ònmogelijk maken.

„Nooit, nooit doet de Kerk ook maar iets", zegt ie bitter.

Als ze denkt, dat hij alles gezegd heeft, spreekt hij opnieuw, maar nu anders.

„Nu moet je niet denken, dat ik een heiden ben, hoor." Hij vreest, dat z'n vriendin erg geschrokken is van z'n lange, felle betoog. Daarom legt hij zijn hand op de hare als hij zegt:

„Nee, ik ben geen heiden. Weet je nog, dat ik eens tegen je gezegd heb, dat ik niet eens wist, of ik wel 'n Christen was? Je weet wel, op die avond, toen Koos Alkema en jij even bij me kwamen. Nou, ik krijg de overtuiging, dat ik het wèl ben. Tenminste......" Hij beproeft zijn woorden te verzwakken, „ik dènk het wel eens. Maar ik kan me niet aansluiten bij menschen, die 't in hun practische leven met hun geloof en belijdenis op 'n accoordje gooien, die degenen, die 'n andere meening hebben dan zij, verketteren en die zich bij alle onrecht en machtsmisbruik rondom in de wereld, maar gemoedelijk neerleggen."

Els is langzaam overeind gekomen, terwijl Jan spreekt. Haar oogen glijden langs zijn magere figuur in de grijze jas. Ze is geschrokken van de felle toon zijner woorden, maar er glinstert toch iets van bewondering in haar oogen. Nooit heeft ze iemand van haar leeftijd zóó hooren praten, zóo ernstig, met zóoveel overtuiging.

„Misschien vind je 't dwaas van me, dat ik dit allemaal gezegd heb", zegt Jan na een lange pauze. We praten in den regel maar over gewone dagelijksche dingen. Vind je 't gèk?"

„Nee, gèk vind ik 't niet. Ik heb alleen zooiets nog nooit gehoord. 'k Moet er eens rustig over nadenken. 't Is allemaal zoo nieuw voor me. Had ik geen belijde-

nis moeten doen, denk je?"

„Dat zou ik heelemaal niet durven zeggen! Misschien had je 't alleen ànders moeten doen, niet uit traditie in elk geval, maar uit persoonlijk geloof."

Nu laat ook hij zich in z'n volle lengte achterover vallen.

„Hè, wat een zalig weer vandaag. Lang zien te houden en dan langzamerhand beter laten worden."

Maar April heeft z'n grillen en nog geen kwartier later voelt Jan een regendroppel op zijn neus. Hij doet één oog open en kijkt omhoog. Juist schuift een donkere wolk voor de zon.

„Els, meid, gauw, kom, 't gaat gieten."

Ze springen op en klauteren hand in hand de hooge berm weer op.

Stevig doorstappend gaan ze op weg naar huis, naar de stad, waarvan in de verte de huizen en torens nog zonnestralen opvangen.

Op dien Zaterdag volgen meer dan veertien dagen regenachtig weer.

Het oude kerkgebouw is bijna geheel gevuld, wanneer Jan en Dirk dien Zondagmorgen een plaats zoeken. Zacht speelt het orgel. Het voorjaarszonnetje werpt breede lichtbanen door de hooge, gebrandschilderde ramen schuin de ruimte in. Voor 't eerst is deze dag zonder regen begonnen. Er is geschuif van stoelen, gekuch en gefluister van stemmen. Met eenige moeite vinden de beide jonge menschen een plaatsje tegenover de kansel.

De dienst vangt aan en heeft het gewone verloop.

Dirk heeft z'n ouderen broer na den eersten jeugddienst, dien hij bezocht niet meer behoeven over te halen om mee te gaan. Dien eersten keer heeft Jan zóó geboeid, dat hij de volgende eerste Zondagen der maanden uit eigen beweging medeging.

In elke van die diensten voor jonge menschen lijkt de oude kerk wel voller dan de vorige maal. Dominé Verkerk weet het Evangelie te brengen op een nieuwe wijze. De tekst van zijn eerste Jeugdpreek heeft, mèt de preek eróver, diegenen gerust gesteld, die vreesden, dat 't Evangelie voor jonge menschen wel eens een slap aftreksel zou kunnen blijken van „de oude stevige kost" en dat dominé het plan had, een soort religieuse lezingen te houden.

„Ik heb mij voorgenomen, onder u niets anders te weten dan Jezus Christus en Dien gekruisigd", luidde die eerste preektekst, en wat daarop vòlgde was duidelijk en ondubbelzinnig geweest.

Maar, wat de toehoorders telkens weer zoo ongemeen boeit in die Jeugdpreeken, is het onmiddellijk concreet maken van het Bijbelwoord. Dat het zóó zijn eigen beteekenis, júist voor hen en in het heden bezitten kòn, het is voor zeer velen geheel nieuw. Woorden, die duizenden jaren geleden zijn gezongen of gesproken, blijken een onvermoede waarde te hebben, toonen een kracht, die tot bezinning en nadenken dwingt.

Merkwaardig is het echter vooràl, hoezeer allerlei moeilijkheden en vragen van het practische leven in zulke Jeugdpreeken konden ter sprake komen; welk een helder licht een paar zinnen uit een Evangelie of een Apostolische brief, plotseling werpen konden op dingen, waarover je soms liep te piekeren.

Eerst nu Jan eenige malen de maandelijksche Jeugddienst heeft bijgewoond, begint hem dit alles vaag-bewust, duidelijk te worden. Het eerst en het meest was hij evenwel gepakt geworden, door wat misschien ànderen voorloopig nog ontgaan was: door de kracht der persoonlijke overtuiging en beleving, waardoor het woord van den predikant gedragen wordt. Hij voelt, dat hier iemand spreekt, voor wien het Woord Gods een levenswerkelijkheid is, waarmede hij gestreden, waartegen hij zich vèrzet en die hem tenslotte overwonnen heeft.

Hier worden geen vrome of stichtelijke lessen ten beste gegeven, hier wordt ook niet abstract getheologiseerd. De verhalen en anecdoten waarvan Dominé Coster zich zoo overvloedig kon bedienen, ontbreken hier zoo goed als geheel, evenals de wel-overlegde armbewegingen van Dominé Visser, die Jan zoo vaak geïmiteerd heeft.

Ook dezen morgen spreekt de man daar voor hem op die rustige, onopgesmukte, bijna alledaagsche wijze, die van den aanvang tot vòlle aandacht noopt. Als hij bizondere nadruk leggen wil op wat hij zeggen gaat, slaat hij de armen in de breede togamouwen over elkander en leunt ver voorover. De paar aanteekeningen, die zijn leidraad waren liggen al lang ergens tusschen de bladen van den grooten kanselbijbel. Hij spreekt over de gehoorzame

afhankelijkheid van den Christen in alle dingen van het leven, van de wil en de leiding Gods, hij maakt het voor zijn jonge hoorders aanstonds onmogelijk, zijn woorden te verstaan en uit te leggen als een stichtelijke meditatie, want hij toont hen aan, niet alleen, hoezeer ièder mensch geneigd is, dat te doen, doch ook, dat zij zèlf er maar àl te gemakkelijk en al te vaak slag van hebben, eigen wil en wensch te volgen inplaats van Gods wil en den weg, dien Hij aanwijst.

Dominé noemt concrete dingen. Het is niet het belangrijkste, zegt hij, wat wij van ons leven pogen te maken, doch wat God daarmede wellicht vóór heeft. Wij stellen ons idealen, wij probeeren langs alle wegen ons doel te bereiken. Wij willen ons een positie veroveren, een vooraanstaande plaats innemen, waar en hoe dan ook.

Wij kiezen den jongeman, met wien we trouwen willen en wij zoeken het meisje, dat ons ideaal verwezenlijkt.

Vrienden, laat het ons gezegd zijn, dat onze idealen nimmer Gòds idealen zijn, dat Zijn wegen met òns andere wegen zijn, dan wij het liefst zouden gaan. Dat wij niet hebben te kiezen, welk meisje of welke jongeman wij willen maken tot onze vrouw of onzen man, doch dat wij hebben af te wachten, wie God zal aanwijzen en voor ons bestemmen zal. Wij volgen onze sympathieën, wij vinden allerlei uiterlijkheden en bijkomstigheden zoo belangrijk. Wij weten niet, wie voor ons de beste echtgenoot kan zijn en vele huwelijken rond om ons zijn er de bewijzen van, dat een oppervlakkige sympathie en een voorbijgaande aantrekkingskracht als basis voor de belangrijkste relatie tusschen een man en een vrouw ondeugdelijk zijn.

Zoo God het huis niet bouwt, tevergeefsch arbeiden de bouwlieden daaraan."

Als straks de kerk leegstroomt en de beide broers den weg inslaan naar huis, is het dèze passage, waarover Jan loopt na te denken.

Maar in de huiskamer zitten Mevrouw Verbraek en Els. Ze zijn door Vader en Moeder uitgenoodigd, toen ze, toevallig naast elkaar, de kerk verlieten, waar Dominé Visser dien morgen preekte.

Jan is blij, zijn vriendin weer eens bij hen thuis te zien en daar ze elkander sinds ruim een week niet spraken, hebben ze wel wat te vertellen. Vooral Els heeft een massa nieuwtjes.

(Wordt vervolgd)

P. H. MULLER

KRONIEK VAN HET BOEK

Ds. H. J. de Groot, **Onder de bekoring van Kohlbrügge en zijn vrienden.** Nijkerk, N.V. G. F. Callenbach, 1940.

In dit veertiende deeltje van de serie Onze Tijd heet Ds. H. J. de Groot de leer der heiligmaking te bespreken zooals die door Kohlbrügge is ontwikkeld. Zelden lazen we evenwel een boekske, waarin zoo weinig zakelijk en zoo weinig in overeenstemming met den eigen aard van het onderwerp de stof is behandeld. Deze causerie wemelt van quasie-geestigheden en is voor driekwart gevuld met vertelseltjes en anecdoten uit des schrijvers leven en ervaringen. Hij houde ons ten goede, wanneer wij ronduit zeggen, dat wij in een werkje over Kohlbrügge's visie op de Heiligmaking niets van doen willen hebben met allerlei humoristische opmerkingen en zijsprongen en dat alle verhaaltjes, die persoonlijke belevenissen van den auteur navertellen of ten doel hebben, een gezegde te lanceeren en te pas te brengen ons volkomen onverschillig laten. Wanneer Ds. de Groot zijn memoires gaat schrijven en ze als zoodanig aanbiedt zullen we zijn geestigheden nemen. Die komen evenwel o.i. niet van pas in een vertoog over een zoo uitermate belangrijk en ernstig onderwerp als de heiligmaking is.

Dr. A. Sizoo, **Augustinus' Belijdenissen.** Delft, N. V. W. D. Meinema, 1940.

Meinema zendt ons de vijfde druk toe van Sizoo's vertaling van Augustinus' Belijdenissen. Het werk heeft dus de belangstelling in onze kringen gevonden, waarop het recht heeft. Het boek is een kloeke uitgave, die keurig gedrukt werd en dus prettig is om gelezen en gebruikt te worden. De tekst van deze vijfde druk is niet meer gebaseerd op de Latijnsche editie van Pius Knöll doch op de nieuwe editie van Skutelle, die de beste tekst biedt. De verklarende noten zijn verplaatst naar een nieuw toegevoegd Register. Afgedrukt, voorin, zijn tenslotte Augustinus' getuigenissen aangaande zijn Belijdenissen en zijn andere geschriften. Een inleiding, die een oriënteerend karakter heeft, gaat vooraf. Moge de vernieuwde editie zijn weg onder ons vinden!

Basis-reeks Nrs. 1—4. Den Haag, N.V. H. P. Leopold, 1939.

De firma Leopold doet een serie monografietjes van beperkten omvang verschijnen, die geredigeerd wordt door eenige Belgische auteurs. Dr. Andries H. D. Mac Leod biedt in 1 „een inleiding tot de studie van enkele klassieke wijsgeerige problemen, inzonderheid het werkelijkheidsprobleem", Ir. R. v. Ganse geeft in 2 „een inleiding tot het natuurkundig denken" onder de titel „Ruimte en Tijd", in 3 doet Dr. Karel Cuyper onder de titel „De grenzen van het denken", een onderzoek naar de waarde, de mogelijkheden en de verschillende vormen van het menschelijk verstand" en Dr. G. v. d. Veegaete schrijft in 4 onder 't opschrift „Van kind tot mensch" over de taak van het (Belgische) middelbaar onderwijs. De boekjes kosten ingenaaid f 1.— per stuk.

A Kosch en Drs. J. R. Muller, **Wat vind ik daar?** Zutfen, W. J. Thieme & Co. 1940.

Een boekje dat een handleiding biedt tot 't herkennen van paddestoelen, bessen, en kruiden. Het bevat 189 kleine vierkleuren-afbeeldingen en 65 zwart-witte illustraties, alle afbeeldingen van de besproken planten en gewassen. Ze worden in soorten ingedeeld en naar verschillende kenmerken onderscheiden. Het boekje, dat zeker in een behoefte voorziet, die door natuurliefhebbers is gevoeld, verschijnt, keurig verzorgd in een serie, waarin reeds deeltjes werden gewijd aan vogels, bloemen, boomen en kamerplanten.

Ds. A. M. Berkhoff, **Wereldproblemen rondom den wandelenden Jood.** Assen, Born N.V.

De visies op de toekomst, die in dit boekje worden ontvouwd, gaan ervan uit dat het Joodsche volk herstel als natie plaats zal vinden in Palestina. De schrijver zoekt bewijzen en argumenten in 't citeeren en bijbrengen van Bijbelteksten en zijn exegese daarvan. Er is in dit boekje veel,

dat herinnert aan de Bijbelbeschouwing van Joh. de Heer.

Dr. P. J. C. de Boer **Nederlandse Novellen 1—2**. Zutfen, W. J. Thieme & Cie 1940.

Als deel 1 en 2 van een serie leer- en leesboeken voor het V. H. O. en M. O. deed de samensteller, hier genoemd, twee bundels novellen uitkomen. De samensteller was van meening dat liefde tot de literatuur bij den schoolleerling niet kan worden gewekt door theoretiseeren over kunsthistorische en aesthetische problemen. Hij wil de waarheid bewijzen van de spreuk: „The proof of the pudding is in the eating". In 't eerste deeltje geeft hij, bij korte inleidingen, werk van Van Koetsveld, De Meester, Couperus, van der Leeuw, Naeff, Hopman, De Man, Philips, Kuyle, in 't tweede werk van den ouden Heer Smits, Couperus, Van Schendel, Top Naeff, Schürmann, Hopman, Szekely Lulofs, Philips, Helman en Van Eerbeek. De laatstgenoemde auteur is dus de eenige Prot. Chr. schrijver van wie werk is opgenomen. Wij hopen, dat deze novellenbundels de jongere generatie eenig begrip voor weinig omvangrijk werk zal bijbrengen, waardoor 't publiek in de toekomst aan het literatuurgenre der novellen wat meer van de aandacht gaat besteden, die 't toekomt.

Dr. J. Brouwer, **De verzonken zilvervloot van Vigo**. Zutfen, W. J. Thieme & Cie. 1940.

De auteur schrijft in deze brochure over een der Spaansche zilvervloten, die n.l. die bij Vigo in 1702 is verloren gegaan. Hij doet dat, nu de pogingen om een schip te lichten van de Spaansche onoverwinnelijke vloot niet zijn geslaagd en geeft in dit boekje de gronden aan, waarop zijn overtuiging steunt, volgens welke het zoeken, naar bij Vigo vergane schepen met groot succes kan worden bekroond. Het boekje is geillustreerd met een reeks reproducties van oude prenten. Het heeft een hoofdstuk over Spaansche zilvervloten, een over de slag bij Vigo, een over de verloren gegane schatten en een over de lichtingspogingen. Het slot geeft een uitvoerige bibliografie.

Marie C. v. Zeggelen, **Festijnen en Perikelen**. Amsterdam, J. H. Meulenhoff.

„Festijnen en Perikelen" is de tekst van Marie van Zeggelen's nieuwe historische roman. waarin zij een poging doet, het leven der aristocratie in ons land gedurende de laatste periode der 18de en de eerste vijftien jaren der 19de eeuw door een beschrijving te herverbeelden. De geschiedenis der Oranjes, der Fagels, Van Limburg-Stirums, der Boreels en Bickers heeft in Mevr. v. Zeggelens reconstructie veel romantisch en veel statigheid in taal en stijl. Of die reconstructie zoodanig overeenkomt met wat werkelijkheid en historische waarheid is, dat dit boek de naam historische roman geheel en terecht verdient wagen wij niet te beoordeelen en laten we dus in 't midden. Dat in de periode, die beschreven wordt — méér overigens dan verbééld — vele perikelen waren en veel festijnen nemen we op gezag van de schrijfster gaarne aan. Er zal trouwens vrij wat historisch materiaal in dezen roman zijn verwerkt. Maar dit alles waarborgt niet, dat het de auteur gelukt is een herverbeelding te geven, die 't leven van dien tijd voldoende objectief karakteriseert. Het boek is zeer leesbaar voor wie van dit slag romantiseerende historische verhalen houdt.

Taylor Caldwell, **Gezellen van den dood**. Amsterdam, N.V. Bigot & v. Rossum. U. M.

Dat men een historisch verhaal kan schrijven op een andere wijze dan Marie van Zeggelen het doet in haar hierboven gesignaleerde werk, bewijst de lijvige, uit 't Amerikaansch vertaalde roman, waarvan de titel hier genoemd wordt. Staat 't historisch gebeuren met al zijn belangrijkheid bij van Zeggelen voortdurend in 't middelpunt der belangstelling en vormen de figuren der verhaalsujetten de beweeglijke schimmen op den voorgrond, in Caldwell's roman zijn het juist de levens der leden eener Amerikaansche familie, die alle belangstelling tot zich trekken in de uitvoerige teekening hunner geschiedenis en op den achtergrond dezer familie-geschiedenis leeft de tijds-historie. Dat het geslacht dezer Amerikanen zich omhoog werkt, zich groot en rijk maakt met behulp van zijn arbeid en de wapenindustrie, die in den loop der 19de eeuw begint op te komen is slechts bijzaak. De ontwikkeling van een bedrijf tot een reusachtig concern is slechts coulisse; belangrijker is de visie die de auteur ontwikkelt op de personen, op de afzonderlijke individuën dezer familie, op hetgeen zij *zijn* en deswege willen, doen en zeggen. Deze roman is slechts ten deele en in zekeren zin een historische roman; meer is hij de geschiedenis eener familie; niet de burgerlijke geschiedenis van die familie zooals wij die in onze literatuur kennen, doch de veel breeder en dieper beschouwde historie van karakters, van levens-instellingen en levens-gerichtheden. Dit boek is forsch naar zijn stijl, breed naar zijn visie, grootsch, huiveringwekkend grootsch zelfs, in zijn verbeelding.

Nini Roll Anker, **De Firma Toller**. Amsterdam, P. N. v. Kampen & Zn.

Ook de, uit het Noorsch vertaalde roman van Nini Roll Anker is een familiegeschiedenis en, zooals de titel aanduidt, tevens een roman over een firma. Familiehistorie is het boek evenwel veel meer en wij hebben in dezen roman weer een staal van geheel andersoortige historie- en familiebeschrijving dan in de beide hiervóór aangekondigde boeken. Nini Roll Anker schrijft en typeert veel vluchtiger dan Caldwell 't doet; zij schetst meer dan zij teekent of schildert en haar belangstelling is veel meer ook gericht op 't uiterlijk der verhaalfiguren en 't uiterlijke van hun leven. Dat het haar gelukt, veel van ziele- en geestesleven, vooral der vrouwen in dit boek, te doen vermoeden dan zij schildert, draagt tot

de grootere waardeering bij van haar boek, dat gezellige, zeer leesbare lectuur vormt zonder dat 't daarom tegelijkertijd kunst zou zijn van de waarde, die Taylor Caldwell te bieden heeft.

Dr. J. H. Bavinck, **Het raadsel van ons leven.** Kampen, N.V. J. H. Kok, z. j.

De herdruk van het, eerder onder de titel „Levensvragen" verschenen, werk verheugt ons bizonder. En wel omdat dit boek zich met zijn inhoud zoo zeer gunstig onderscheidt van publicaties als „Wat maakt u van uw leven" en „Waar moet ik het zoeken", doch tegelijk ook van tal van door predikanten geschreven, stichtelijke en theologische boeken. Wij hebben elders onlangs uiteengezet, dat het den Evangelisatie-arbeid onder de van Bijbel en Kerk vervreemde moderne menschen te eenenmale ontbreekt aan geschriften, waarin deze menschen in hun eigen taal worden toegesproken. Wij schreven — en herhalen dat hier — dat we een overvloed van stichtelijke en goed bedoelde publicaties bezitten, maar waarin de schrijvers zich bedienen van de Christelijke terminologie en hun betoog argumenteeren met Bijbelteksten, zonder er zich rekenschap van te geven dat deze dingen onnut zijn tegenover den van Bijbel en Geloof geheel vervreemden modernen heiden, die erdoor slechts kan worden weerhouden te luisteren naar wat tot hem wordt gezegd.

Het boek van Dr. Bavinck richt zich tot den ongeloovige en den vervreemde en doet dat op de o.i. eenig juiste wijze: met een klare, rustige taal en in woorden, die hem niet afschrikken doch zijn belangstelling zoowel wekken als levend houden. De stof is in kleine, overzichtelijke hoofdstukken ingedeeld en elk hoofdstuk is aan een onderwerp gewijd, b.v. aan geloof, zonde, wereldorde, levenszin, wereld-zin, onze afgoden: geld, eer, genot. Dan over den Verlosser, over Jezus de Verlosser, over de redding der ziel en levensvoleinding. Nog eens, wij zijn zeer blij, dat Dr. B. dit boek schreef en opnieuw bewerkte en uitbreidde; het kan van onberekenbaar nut zijn voor allen die in aanraking komen met jonge en oudere menschen, die den Bijbel noch lezen noch kennen, voor wie 't Christendom uit den tijd is en die de kerk een kwaad hart toedragen. *Als* zij luisteren *willen* zullen ze 't naar 't betoog van dit boek zeker zooveel meer doen dan naar allerlei goedbedoelde doch te vrome, te stichtelijke tractaatjes, boekjes en brochures.

Serie: **De kunst in 't Leven**, door *Heinz Lützeler*. Herder Verlag, Freiburg 1940.

Dat een Duitsch uitgever werk in 't Nederlandsch publiceert komt niet zoo vaak voor. Het geschiedt in dit geval om de werkjes, die in de reeks De Kunst in 't Leven verschijnen en die ook met een Italiaansche tekst uitkomen, een flink afzetgebied te verschaffen en ze daardoor laag in prijs te kunnen calculeeren. De boekjes hebben de bedoeling, over 't een of andere onderwerp een reeks reproducties te bieden met een begeleidend woord ter verduidelijking. Verschenen zijn thans 6 deeltjes, getiteld: „Christus' gedaante", „De heilige geboorte", „Gerust sterven", „Blijvende vreugde", „Het jonge meisje", „Het jonge paar". Wij ontvingen drie nrs. waarvan we den belangstellenden lezer kunnen opmerken, dat de tekstvertaling nogal naar 't Duitsche origineel riekt en dat de ongekleurde plaatreproducties beter zijn dan de gekleurde, die weliswaar op 't betere papier van 't omslag meer tot hun recht komen, doch die niet bepaald onberispelijk zijn.

Dr. H. W. J. Kroes, **Deutsche Dichter der 19 en 20 Jahrhundert.** Den Haag G. B. v. Goor & Zn. 1940.

Dit Duitsche verzenboek dat een keuze van liederen en balladen uit Duitsche poëzie van twee eeuwen biedt, verkrijgt met deze editie een vierde, zeker verdiende editie. Het bevat gegevens betreffende de auteurs van wie werk is opgenomen. Deze gegevens zijn achter in het werk afgedrukt. Het boek, dat ruim driehonderd bladzijden telt heeft zes portretten als illustraties. Het kost ingenaaid f 1.95.

M. v. d. Iessel, **Oude Jutte.** Kampen, N.V. J. H. Kok, 1940.

Dit deel uit de Christelijke bibliotheek van de firma Kok biedt een verhaal van de signatuur, die in overtalrijke specimina van het genre Christelijke vertellingen valt waar te nemen. De hoofdige boer, de geloovig-ongeloovige, op zijn geld en goed rustende boer is hier aanwezig evenals de met 't onwettige kind en al verstooten, verleide dienstmaagd, de diep ingeleide, doch zoo treffend eenvoudige oude vrouw speelt een rol, de ontwikkelingsgeschiedenis van den eenigen zoon van den boer wordt verhaald, van 't oogenblik af, waarop hij ter school gaat tot 't moment toe, waarop hij, wegens manslag op zijn medeminnaar in de gevangenis geraakt, voorwaardelijk wordt vrijgesproken; daar is die manslag en daar zijn de portretten van boeren, boerinnen, boerenzoons en -dochters, knechts en meiden, die we evenzeer uit dit soort verhalen kennen alsof ze met ons in 't zelfde huis wonen.

Maar 't moet gezegd worden dat de auteur van zijn historie een goed leesbaar geheel weet te maken, en dat dit boek een stukje Christelijke volkslectuur biedt dat door eenvoudigen met smaak zal worden genoten. Welke vluchtige karakteristiek vooral niets meer of minder bedoelt te zeggen en 't boek dus slechts de toekomende plaats bedoelt aan te wijzen. Waarbij ons slechts de opmerking van 't hart moet, dat Christelijke moraal nog geen Christelijke godsdienst is.

DE VRIEND DES HUIZES

HOOFDREDACTEUR: Ds. H. KLUIN

No. 7 JULI 1940 JAARGANG 58

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK GEZIN

SECRETARIS DER REDACTIE: P. MONS TE NEERBOSCH
UITGAVE: NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
Giro 193600 Telefoon 25050 Neerbosch bij Nijmegen

Abonnementsprijs voor Ned. en Kol. met Kinderbijvoegsel f 2.50 per half jaar; Buitenl. f 6.50 p. jaar. Zonder Kinderbijvoegsel f 2.— per halfjaar; Buitenland f 5.50 per jaar. Men verbindt zich voor een geheele jaargang. Bij ongevraagde kopij gelieve men postzegels voor event. terugzending in te sluiten. Verschijnt vóór de eerste Zondag van elke maand.

Van maand tot maand

Detective-verhalen uit de vorige eeuw

De titel is niet heelemaal juist. Detectives bestonden toen nog niet. De romans die ik bedoel, vertellen ook niet van misdadigers-zonder-meer, die alleen een romantische glimp verkrijgen door buitengewone hoedanigheden, door de schrijver aan hen toegekend.

In de romans van Van Lennep — want die bedoel ik — gaat het om ridderavonturen. Die brengen daar de romantiek aan.

Overigens meen ik dat mijn titel niet geheel en al ten onrechte werd gekozen. Verschillende trekken, die de detective-roman van onze tijd kenmerken, vinden wij in de romantische werken van v. Lennep terug.

De spanning

Zooals men weet, wordt van een rechtgeaard detective-schrijver verlangd, dat hij zijn lezers tot het einde toe in spanning houdt. Wie is nu eigenlijk de misdadiger en wie zal hem ontmaskeren? Hoe zal dat tenslotte gebeuren?

Ook Jacob van Lennep verstaat de kunst, de lezer in dat opzicht te boeien. In zijn „Nederlanderlandsche Letterkunde" zegt Dr. A. J. de Jong terecht: „Mag ook de dialoog — vooral naar onze opvatting — wat stijf zijn, de geestigheid van den auteur, zijn tact om den lezer tot 't eind in spanning te houden en dan tenslotte te bevredigen door op 't eind de deugd te beloonen en de ondeugd te straffen, boeit elk die een roman van v. Lennep ter hand neemt."

Ik zal geen beschouwingen houden over de inhoud van Van Lennep's boeken, maar enkele voorbeelden geven. Hier is een voorbeeld van de ontknooping der intrigue in de novelle De Koorknaap. De ruwe hertog Godfried wordt, eindelijk, door een afgevaardigde van den Keizer, Gardolf, in het slot Heerespijk gevangen genomen:

„Uw gevangene!" riep eindelijk Godfried, in een wilden lach uitbarstende: „bij Odin, wiens dienst ik in een onzalig uur verlaten heb! waant gij, dat de zoon van Harold een zwak ooilam is, dat de hand lekt des slachters? En wie uwer zou mij slechts met den vingertop durven aanraken?...... Is het u vergeten dat ik hier op geen honderd roeden afstands een leger heb, dat, als ik er slechts een wenk toe geef, u, die mij dreigen durft, tot mijne gevangenen maken zal? — Voorwaar Graaf Gardolf, eer gij zulk een last op u naamt, hadt gij voor een honderdtal wakkere ruiters moeten zorgen, om er klem aan bij te zetten."

„Zij zullen zich niet doen wachten", zei Gardolf, terwijl hij naar het veld wees, waar men in dat oogenblik een stofwolk van den landweg op zag rijzen, die de aannadering eener bende verkondigde.

„Zij zullen toch te laat zijn", riep Godfried, zijn dienaars reeds met zijn paard ziende uitkomen: „wie mij liefheeft, volge mij."

Onder het uiten van deze woorden had hij zijn dolk getrokken en baande zich nu, door den getrouwen Trolld geholpen, een weg door de dienaren des Markgraafs en de gewapenden van Wichart, die hem wilden beletten zijn paard te bestijgen, hetwelk zijn eigen knapen al verder en verder tot buiten de poort leidden, uit vrees, dat men deze sluiten mocht. Reeds was het paard op de brug; reeds was Godfried in

de poort, toen hij in zijn vaart op Everhard (zijn neef, H. K.) stuitte, die hem wilde tegenhouden.

„Uit den weg, ellendeling!" riep Godfried, „of het geldt uw leven", en meteen, den dolk opheffende, stootte hij Everhard ter zijde. De zoon van Rolf zag het staal blinken, en niet anders denkende of zijn laatste oogenblik was daar, zwaaide hij in zijn angst de bijl van Halfdan, die aan zijn gordel hing, omhoog, en gaf zijn oom zulk een fellen slag tegen het voorhoofd, dat hij terugtrad, wankelde en nederstortte. Op hetzelfde oogenblik kwamen de ruiters van Hendrik, de Markgraaf, rennende aangevlogen en de punten van twintig lansen nagelden bijna te gelijkertijd den gevreesden Noorman in den grond vast (! H. K.). Het was, of de pijn, door deze nieuwe wonden veroorzaakt, hem uit zijn bedwelming terugriep en tot nieuwe levenskrachten ontwaken deed; hij richtte het hoofd op, sloeg, doodsbleek, een wilden en ontzettenden blik rond, en hief dreigend den arm naar boven. Doch weldra zakten hoofd en arm weder naar beneden en een krampachtige trekking duidde den laatsten levensstond aan van Godfried, den Noorman."

Het huiveringwekkende

Ook dit behoort tot de karakteristieke eigenschappen van de tegenwoordige detective-roman. Ik doe een aanhaling uit een van de boeken van Oppenheim :

„Gedurende de eerste verwarrende oogenblikken, de nachtmerrie, die langzaam in een levendig gevoel van afgrijzen overging, verbeeldde Dominey zich in Afrika terug te zijn en de hand van zijn vijand op zijn keel te voelen. Toen volgde een stroom van ontwakende herinneringen — de stilte van het groote huis, het geheimzinnige geritsel der gordijnen om het groote zwart-eikenhouten ledikant, waarop hij lag, de zachte prik van iets doodelijks aan zijn hals — dat alles rolde het gordijn van onwerkelijkheid voor hem weg en bracht hem tot een klaar en pijnlijk besef van een vreeselijke werkelijkheid. Hij opende zijn oogen en ofschoon hij een moedig en gehard man was, bleef hij liggen als verlamd van schrik. Het flauwe licht van een pas ontstoken kaars flikkerde op een scherpen dolk, die op zijn keel was gezet......"

Maar men moet niet denken, dat Van Lennep in de vorige eeuw niet even griezelige verhalen kon schrijven. Dat hij voor bloedtooneelen niet terugschrikt, bleek al uit de laatste aanhaling, met de twintig lansen, die tegelijk Godfried de Noorman aan de bodem vastnagelden.

Wij laten nog een citaat volgen, waarvan de griezeligheid wedijvert met die van menig detective-verhaal. Het is ontleend aan De Koorknaap :

„Terwijl nu het hout goed aan 't branden was, werd Landerik op een plank gebonden en zoodanig op den vloer uitgestrekt, dat zijn ontbloote voeten op de heete plaat kwamen te liggen, waar zij langzaam verschroeid moesten worden.

De Proost poogde nogmaals zijn norschen reisgenoot tot mededoogen te bewegen, maar al zijn pogingen vruchteloos ziende, vouwde hij de handen treurig samen en zette zich met afgewend gelaat in een hoek neder, terwijl de Noormannen zich om hun slachtoffer verzamelden, en met een afschuwelijk genoegen de benauwde en pijnlijke gebaren des ongelukkigen beschouwden.

Lang had de Valkenier met moed de folterende hitte doorstaan; maar eindelijk. toen het vuur zijn voetzolen begon te zengen, gaf hij een rauwen gil en deed een krachtige poging om zich om te keeren en aldus van het vuur te verwijderen, doch tevergeefs, want twee zijner beulen, elk met een voet op de plank drukkende, beletten hem, de geringste beweging te doen.

„Het is schandelijk, wat gij daar uitricht!" schreeuwde opeens een stem, en een krachtige schop deed den brandenden houtstapel uiteenstuiven. Ravening (die bevel tot de pijniging had gegeven, H. K.) zag een oogenblik, als versteend van verbazing, den vermetele aan, die deze daad gepleegd had. Het was de jonge kloosterling, die het gansche tooneel met klimmende drift had aanschouwd en eindelijk, zijn verontwaardiging niet langer kunnende bedwingen en zonder over de gevolgen na te denken, zich dit stout bedrijf had onderstaan.

„Ellendige wulp! wat vermeet gij u?" riep de Graaf, en, naar den knaap toetredende, hief hij de vuist om hem ter aarde te vellen; maar de koorknaap, bij de hevige spanning, waarin hij zich bevond, de ongelijkheid van den kamp niet achtende, ontweek den slag, greep, ter zijde springende, een brandhout van den grond

en deed het, met een kracht waarvan hij zelf onbewust was, vlak op het aangezicht van den Noorman nederdalen......"

Men kan zulke tooneelen bij Van Lennep, evenals bij de hedendaagsche schrijvers van de ontspanningsromans, gerust lezen; het komt toch altijd goed uit.

Echt huiveringwekkend is ook in de novelle Brinio het tafreel, waarin beschreven wordt, hoe de bedorven Romein Massa, die de schoone Ada in zijn macht meent te hebben, in plaats van Ada haar half waanzinnige zuster Rheime vindt, door hem vroeger misleid; ze heeft het geraamte van haar kind bij zich:

„Hij trad binnen, doch bleef op den dorpel staan, toen hij zijn gevangene op het bed zag neergezegen, het hoofd omsluierd en schijnbaar in diepen slaap.

„Ik kon op geen gelukkiger tijdstip komen", dacht hij bij zichzelven, „dat spaart lange verklaringen."

En, zoetjes naderende, trad hij naar de rustbank toe; doch nauwelijks had hij slechts even den tip van den mantel aangeraakt, die haar, welke hij als zijn wisse prooi beschouwde, hield bedekt, of Rheime rees langzaam overeind, en hij trad terug, alsof een slang vanuit het bed naar hem ware toegeschoten.

„Bij de onsterfelijke Goden!" riep hij: „wie hebben wij hier?"

Rheime antwoordde niet, maar bleef met holle oogen op hem staren.

„Wie zijt gij?" herhaalde Massa stampvoetende: „en wie heeft u hier gebracht?"

„Kent gij mij niet meer, Baebius Massa?" vroeg Rheime, overeind gaande zitten; „er was toch een tijd, toen gij zwoert, dat geen eeuw in staat zou zijn, het beeld van Rheime uit uw geheugenis te wisschen."

„Rheime!" herhaalde Massa, terwijl hem, bij het aanschouwen der verandering in haar teweeggebracht, een kille huivering door de leden voer: — „bij de Goden!" vervolgde hij, zich herstellende: „die ezels hebben weer de verkeerde medegenomen."

„Zoo gij mij niet herkent, herkent gij dan ook uw kind niet?" vroeg Rheime, en tegelijk rolde het geraamte, hetwelk Ada weder met een sluier bedekt had, van het ledikant af voor de voeten van Massa.

„Dat gaat te ver!" riep deze, het gelaat met walging afwendende: „Epafus! ellendeling! domste aller slaven! Epafus! wie hebt gij hier gebracht?......"

Men ziet ook hier, dat van Lennep voor sterke effecten niet terugdeinst. De cynische houding van de Romeinsche wellusteling, het diep tragische lot van Rheime, vormen samen een tooneel, dat na 't lezen in de herinnering blijft ingegrift, scherper dan vele spannende tooneeltjes in hedendaagsche romans.

Kracht en behendigheid

In de detective-verhalen zijn de detectives die met hun auto's een bocht nemen op twee wielen en er dan toch nog goed afkomen, veelvuldig voorkomende verschijnselen, zoodat men er niet eens meer op let. Ook kunnen de detectives, evenals de gentlemen-inbrekers, met in iedere hand een pistool, deze tegelijk afschieten, zonder dat ze tevoren een merkbare beweging maken; en elke kogel treft.

Sergeant Hoe-heet-hij-ook-weer heeft een lasso om zijn middel gebonden en twee vlijmscherpe dolken bij (excuseer!) zijn kousen ingestoken, met behulp van welke moordwerktuigen hij zich in elke critische situatie nog op het laatste nippertje weet te redden. Hij laat zijn vervolgers aan de lasso bengelen, dat het zoo'n aard heeft en prikt de wijsvinger van zijn gevaarlijke tegenstander aan diens schrijftafel vast met een worp van de dolk, juist een seconde voordat die tegenstander hem met een revolver zou dooden......

In de tijd waarin Van Lennep's verhalen spelen, kende men nog geen revolvers noch motorrijtuigen. Van Lennep is echter, wat de kracht en handigheid van zijn hoofdfiguren betreft, ook tegen elke gevaarlijke situatie opgewassen.

Paardrijden kunnen zijn ridders als de besten. Vechten naar evenredigheid. Soms lijkt het op de twee bullebijters uit Staring's gedicht, waarvan in het gevecht alleen twee staarten overbleven. Als bij de tweekamp tusschen een onbekende ridder en Seerp van Adeelen (in de Roos van Dekema) de beide strijders op elkaar af zijn gereden, vertelt Van Lennep:

„De schok der strijders was geweldig en scheen met een gelijk voordeel aan beide zijden gepaard te gaan. De lans van Adeelen was met zooveel kracht aangekomen, dat zij in splinters stoof, en dat het paard des onbekenden ridders stortte; maar de Fries was niet gelukkiger geweest en geheel en al door zijn weerpartij uit den za-

del gelicht, ja een eind weegs geworpen, terwijl zijn ros het veld overholde......" Ik zal niet verder citeeren, hoe beiden elkaar dan met bijlen te lijf gaan, terwijl er tenslotte toch nog iets van hen overblijft.

Liever vertel ik iets na van de reus Chariëtto, die de Romeinsche Cezar juist bijtijds redde van een aanslag door twee sluipmoordenaars, die het met hun pijlen op hem voorzien hadden:

„Ik was de heirbaan gevolgd, om naar de stad te gaan", zeide Chariëtto. „Bij gindschen boom gekomen, zag ik twee personen op eenigen afstand, die met pijl en boog gewapend van achter de wilgen ter zijde van den weg schenen te loeren. Ik dacht in het eerste oogenblik, dat zij eenig wild in 't oog hadden, toen ik u vanuit het kreupelhout te voorschijn zag komen en gewaar werd dat zij onmiddellijk den boog spanden en aanleiden. Een oogwenk later, en het ware met u gedaan geweest: gelukkig kan ik wijd genoeg springen: in een wip was ik bij hen, en vatte in 't nedervallen met elke vuist een der booswichten juist op het oogenblik, dat zij afschoten, zoodat de schok, naar ik vertrouw, een andere richting aan de pijlen gaf; zij zijn nog nieuwelingen in hun vak", voegde hij er met een blik van minachting bij, „anders hadden zij zich niet naast elkander geplaatst, maar van verschillende punten gemikt."

Zoo vindt men in v. Lennep's geschriften alle mogelijke staaltjes van moed en tegenwoordigheid van geest beschreven. Berwout weet in De Bedevaartgangers op het nippertje nog de plank van de draaibrug van het kasteel door te houwen, terwijl de pijlen van de belegeraars, die er over heen willen, hem om de ooren vliegen. Een poosje later laat hij een heele toren, waarvan hij de houten spijlen had losgehakt, neervallen op zijn vijanden:

„Het houtwerk begon te kraken, het metselwerk gaf mede, en bij de derde poging van Berwout stortte het gevaarte van boven neer op het vlot, 't welk aan de eene zijde zonk, zoodat ladders en menschen het onderste boven raakten, deels in de gracht, deels over elkander heen."

Van Lennep heeft er plezier in, zoo'n tumult te teekenen en soms hóórt men hem bijna lachen bij het beschrijven van zoo'n tragi-komische situatie. Zoo b.v. wanneer in hetzelfde verhaal de belegeraars bijna het laatste verdedigingswerk, een toren, hebben ingenomen. Ze zijn al boven, en dan verbrijzelen zij het luik, dat de verdedigers krampachtig gesloten hielden. Vader Volkert, de biechtvader van de Jonkvrouwe van Rijnegom, ligt daar boven op een matras, maar o wee: „Het luik bezweek onder het gewicht van den Monnik, die met bed en al door de opening viel, te land komende op een paar Westfriezen, die met hem naar beneden rolden, in hun tuimel een aantal hunner makkers, die lager stonden, met zich meesleepende."

Ook deze monnik komt er nog goed af; en als de nood op het hoogst is, worden de belegerden ontzet.

Al de vernuftigheid van moderne detectives en hun romanschrijvers, met hun lasso's en revolvers, hun vergiften en hun aanwending van electrische kracht, zinkt eigenlijk in het niet bij de handigheid, waardoor Ridder Reinout in De Roos van Dekema uit zijn gevangenis wist te ontkomen:

„Seerp van Adeelen", zoo vertelt Reinout, „wien ik als medeminnaar haatte, toonde zich mijn vriend. Hij verschafte mij een dolk. Toen ik nu in den toren van het jachthuis zat opgesloten, viel mij een middel ter ontkoming in, waar ik vroeger wel eens van had hooren gewagen; doch hetgeen ik altijd als onmogelijk beschouwde. Het bestaat hierin: men houdt het gevest van den dolk met beide handen stevig vast, plaatst de punt tegen den buitenmuur en zet zich op het lemmer te paard: dan daalt men af: de scherpe punt glijdt den muur langs naar beneden: terwijl de kracht waarmede men den dolk tegen de steenen aandrukt en de zwaarte van het lichaam zelf beletten dat hij uitschiet. — Het raam was onvoorzien: ik beproefde het: en het gelukte mij boven verwachting."

Van Lennep moet wel gesmuld hebben, toen hij deze uitvinding van Reinout (of van hem zelf!) beschreef.

Eten en drinken

In de moderne ontspanningroman wordt doorgaans de noodige aandacht gewijd aan wat de hoofdfiguren eten en drinken. Sigaretten rooken is daar ook aan de orde van den dag.

Dit laatste doet men in Van Lennep's verhalen uiteraard nog niet. Eten en drin-

ken wèl. Op de manier van die tijd, natuurlijk.

Niet zóó :

„De atmosfeer van het zoogenaamde Parijsche cafétje bracht Mary in stilte in verrukking — het uitstekend gemeubileerde vertrek, de vlugge, handige bediening en de groote tafel in het midden met haar rijen smakelijke spijzen op staven ijs opgediend. De kaviaar was onberispelijkversch, de poulette en cocotte malsch, de Nesselrode pudding één groote, helaas te korte, zaligheid......"

Maar zóó (ik citeer uit De Pleegzoon een beschrijving van een ontbijt (!) dat gegeven wordt in de groote ridderzaal van het slot van Baron van Sonheuvel) :

„......Doch, wat aan de gasten, gelijk ik hierboven met een enkel woord reeds aanmerkte, een nog blijder schouwspel opleverde, was de lange tafel, welke midden in de zaal stond, en waarop een prachtig en voedzaam ontbijt was gereed gemaakt, dat niet uit de thee, de koffie, de vruchtestroop of al de uitvindingen van latere dagen bestond, maar uit de stevige spijzen en dranken, die onzen goeden voorvaderen op alle uren van den dag welkom waren.

De gasten namen plaats op bankjes of schabellen voor twee personen, met zachte kussens overdekt. Spoedig viel men aan 't eten : de hoendersoep, in zilveren kommen opgedischt, maakte weldra voor een zwijnskop plaats, vergezeld van kippen, kapoenen, duiven, versche kropsalade, in 't kort van al wat het jaargetijde medebracht en op een kostbaar ontbijt gevorderd kon worden. De edellieden deden eer aan deze spijzen, zoowel als aan de voortreffelijke wijnen, die hun onder het opzicht van Bouke, die als bottelier optrad, werden toegediend."

Ontspanningslectuur

Zoo zouden nog meer punten van vergelijking zijn aan te wijzen tusschen de detective-roman van onze tijd en de romantische werken van Van Lennep. Dat ook bij hem tenslotte de deugd wordt beloond en de ondeugd gestraft, kwam reeds in enkele van onze citaten uit en vernamen we uit het overzicht van Dr. de Jong.

Dat de dialoog bij Van Lennep wat stijf is, zooals De Jong zegt, hebben de lezers uit onze aanhalingen wel begrepen. Ook, dat hij wijdloopiger schrijft dan wij in onze tijd gewend zijn.

Het zal evenmin te ontkennen zijn, dat Van Lennep in zijn historische romans „soms wel wat erg luchtig met de historie omspringt", zooals Dr. de Jong zegt. Maar dit is hem dunkt mij te vergeven, als men zijn hoofddoel in het oog houdt. Beoordeel ik hem verkeerd, wanneer ik meen, dat het hem er om te doen is geweest *ontspanningslectuur* te schrijven ? In dat opzicht meende ik hem te mogen stellen naast de schrijvers van de detective-verhalen.

Ik stel hem hooger dan velen van die schrijvers. Wie eenmaal gewend is geraakt aan zijn „stijfheid" en breedvoerigheid, geniet van de gemoedelijke, toch wel levendige, manier waarop hij vertelt ; van de eindelooze verscheidenheid van milieux en gebeurtenissen, die hij weet te bedenken en waarbij de geschiedeniswerken die hij raadpleegde, alleen de springplank lijken te zijn voor zijn fantasie ; geniet ook van de Hollandsche humor, die telkens om de hoek komt kijken. En, al mag Van Lennep dan wat vrij omspringen met historische gegevens — het Nederlandsche volkskarakter doet hij ons, meen ik, toch wel kennen.

De lezer moge het mij vergeven, dat ik zooveel aandacht aan hem heb gewijd. In de dagen die wij beleven, gaven zijn boeken mij een prettige (v. Lennep zou schrijven : een aangename) afleiding, die ik ook aan anderen gun.

Van Lennep's boeken zijn niet voor kinderen geschreven. Men moet de oud-Hollandsche boert, die er in aan het woord komt, met oordeel des onderscheids kunnen lezen. Maar dan zal men zich, dunkt mij, niet beklagen over de verloren oogenblikjes die men aan deze lectuur geeft.

H. KLUIN

Adolf van Nassau,

de held van Heiligerlee 1540 – 11 Juli – 1940

Toen in Augustus 1567 Alva zijn intocht in de Nederlanden hield, was Prins Willem van Oranje die landen ontweken en had zijn intrek genomen op den Dillenburg. Hij liet aan de Nederlanden slechts den troost achter, later neergelegd in het Wilhelmus:

Oorlof mijn arme schapen
Die zijt in grooten nood,
Uw Herder zal niet slapen
Al zijt gij nu verstrooid.

Dit was geen snoeverij, maar oprechte werkelijkheid. Neerlands herder sliep inderdaad niet. Met zijn broeders Jan, Lodewijk, Adolf en Hendrik beraamde hij plannen om de Nederlanden te hulp te komen. En die plannen werden ten uitvoer gelegd ook.

Hoe was het toch mogelijk, dat de vijf Nassausche gebroeders zich zoo vol vuur gaven voor een schijnbaar verloren zaak als die der Nederlanden?

Meenden die vijf Nassausche gravenzonen nu heusch, dat zij in staat zouden zijn op te tornen tegen een wereldmacht, als die van Spanje destijds was?

Dat Willem zich voor de Nederlanden interesseerde kon nog verklaard worden uit de groote belangen, die hij door zijn bezittingen aldaar had. Maar zijn vier broeders bezaten daar geen voet grond.

Hoe kwamen zij zoo enthousiast voor de lage landen? Het geheim daarvan lag bij moeder Juliana van Stolberg. Haar opvoeding had haar zonen hiertoe gebracht. Schreef zij niet eens aan Lodewijk: „Laat u niet door menschelijke wijsheid verleiden, doch bidt veeleer met allen ijver tot uwen Hemelschen Vader, om Zijnen Heiligen Geest, dat Die ulieder harten verlichte, opdat gij Zijn Goddelijk Woord zooveel in u is, bevordert, niet tegen hetzelve handelt, *maar in alles het eeuwige meer liefhebt dan het tijdelijke.*"

Dat was het geheim der Nassausche helden.

Zij stelden in alles het eeuwige boven het tijdelijke en de lijfspreuk hunner moeder: „Onze God is *God*", waarmee zij zeggen wilde, dat alle belangen veilig waren in Zijn handen; dat zij vertrouwen konden, want dat Hij waakte, was ook hun levensdevies. Het eeuwige boven het tijdelijke — vandaar de verkoop van al de kostbaarheden en de sieraden, waaraan hun vorstelijk hart was gehecht.

En met dit geld wordt een leger gehuurd.

Een krijgsplan wordt opgesteld, een plan, dat duidelijk verraadt, hoe bekwaam de Prins was op strategisch gebied.

Lodewijk en Adolf trokken naar het Noorden, naar Groningerland.

Adolf van Nassau was toen nog slechts een jonge man van 27 jaren. Hij was geboren den 11en Juli 1540. De geschiedschrijver Hooft noemt Adolf „een Heer van groote hoope" en inderdaad moet hij een zeer begaafde jonge man zijn geweest. Twee jaar lang had hij aan de Hoogeschool te Wittenberg vertoefd en zijn leermeester Melanchton verklaarde van hem,

ADOLF VAN NASSAU

"Graaf Adolf is gebleven in Vriesland in den slach,
Syn ziel in 't eevwig leven, verwacht den jongsten dach."

dat hij uitmuntte in leergierigheid. Maar hij deed dit evenzeer in moed en dapperheid. Ofschoon Lodewijk slechts honderd ruiters onder zijn commando kon stellen, aarzelt hij niet, om met zulk een handje vol soldaten aan den strijd deel te nemen.

Toen de voorbereiding ver genoeg gevorderd scheen, teekende Willem, bij „der gratiën Gods, Prince van Oranje, van Nassau, enz." op den 6en April 1568 te Dillenburg de machtbrieven, waarmee hij aan zijn broeder Lodewijk, aan zijn zwager Willem, Graaf van den Berg en andere edelen, verlof gaf het zwaard te trekken.

Lodewijk zou in het Zuiden ons land binnen vallen en deze inval had het bemachtigen van de stad Groningen ten doel. Het bezit van deze stad was van groot belang, omdat zij dicht bij Embden was gelegen, de verzamelplaats van vele uitgewekenen. Daar kwam nog bij, dat de Groningers reeds vroeg hun sympathie voor de goede zaak hadden getoond en er daarom alle reden was om te hopen, dat de Groningers en evenzeer de Friezen de

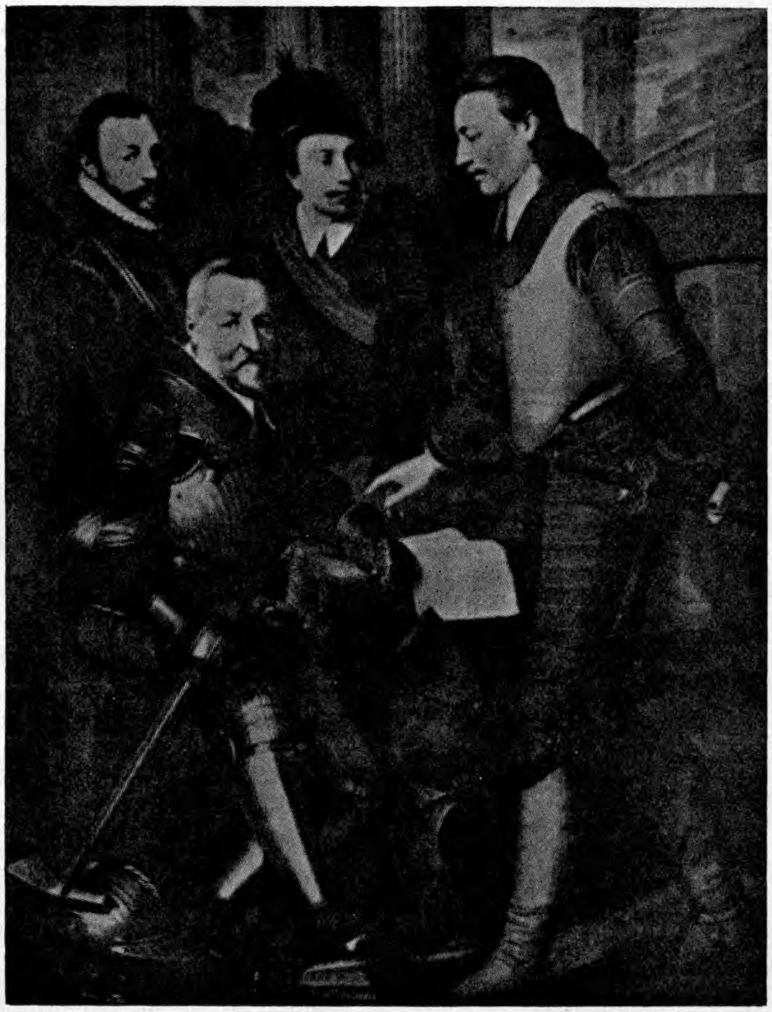

Lodewijk, Jan, Adolf en Hendrik, graven van Nassau-Dillenburg, broeders van Prins Willem.

inval zouden bevorderen. Daar kwam nog bij dat Aremberg, de stadhouder van Friesland afwezig was, wat den aanslag scheen te begunstigen.

Vergezeld van 50 man trok Lodewijk over de grenzen en bemachtigde hij op 23 April 1568 het Huis te Wedde, een kasteel dat aan den Graaf van Aremberg behoorde en dat Lodewijk gebruiken wilde als verzamelpunt zijner troepen.

Eindelijk had hij al zijn manschappen bijeen. Op hun vaandels prijkten de leuzen: „Nunc aut nunquan" d.i. nu of nooit en „Recuperave aut mori" d.i. overwinnen of sterven.

Spoedig trok hij nu voorwaarts en overmeesterde Appingedam, waar zijn broeder Graaf Adolf zich met zijn 100 ruiters bij hem voegde.

Men stelle zich het leger der beide Nassauers niet al te mooi voor. In feite was hun krijgsvolk niets meer dan een ongeregelde hoop. Het moest nog gemonsterd, geschikt, tot benden gevormd en geoefend worden.

En dat terwijl men zich reeds in het gebied van den vijand bevond. De soldaten waren bovendien zeer slecht van wapenen voorzien en de meesten hadden niet anders, dan wat toevallig in hun handen was gekomen. Met ongeduld wachtten Lodewijk en Adolf dan ook op de komst van Jonkheer Diederik van Sonoy, die met een aanzienlijken aankoop van geweren te Wezel belast was, doch waarvan het vervoer belemmerd werd door den Hertog van Brunswijk, die met zijn krijgsvolk aan Sonoy den weg versperde.

Aremberg, uit Frankrijk teruggekeerd, waar hij tegen de Hugenoten had gestreden, werd door Alva met spoed naar het Noorden gezonden. Het was niet onder prettige omstandigheden, dat Aremberg het bevel over de troepen, die Lodewijk en Adolf moesten verdrijven, op zich nam. Hij leed hevig aan jicht en was bedlegerig. Op zijn tocht van Arnhem over Vollenhoven naar Leeuwarden en Groningen, werd hij dan ook in een draagkoets vervoerd. Verder had hij te worstelen met geldgebrek en gelukte het hem niet dan met de uiterste moeite vier vendels Nederlandsche soldaten, die te Sneek en te Leeuwarden in bezetting lagen, marschvaardig te maken.

De tijd, die er verliep vóór de vijand kwam opdagen, had Lodewijk goed gebruikt. Hij had zijn soldaten geoefend en bewapend, zoo goed als dat mogelijk was en eindelijk had hij Vrijdag den 21en Mei gebruikt, om zich de trouw zijner mannen te verzekeren door geld en beloften.

Met zijn broeder Adolf nam hij z'n intrek in het klooster Heiligerlee. Daar wachtten zij den strijd af, die nu wel zeer nabij scheen.

Seerp Anema schrijft er over in zijn:

AVOND VOOR HEILIGERLEE

De warme voorjaarszon [in purp'ren avondkleuren
Zonk zwellend [over 't dampend landschap neer,
Uitzaaiend vlokken goud [op wolken veer bij veer,
Die langs de hemel [fraai de schachten beuren.

En op de heide drijvend in de geuren
Van kruidenolie, volgt een breede slang
Van Dietsche ruiters langzaam hare gang;
Het zongoud toovert op hun helle kleuren.
Uit koper trillend sleept zich, [stoot na stoot,
Het heldenlied: „Als vrome Christ'nen [leven",
In echo's voort: „'t Zal hier haast zijn [gedaan".

Want achter 't vendel rijdt de blije dood
In d'Ooster nevels, waar gevaren [zweven......
O, God, uw arm! — de reuzenkamp [vangt aan!

Op Zondag 23 Mei zat Graaf Lodewijk met zijn broeder Adolf aan het middagmaal in het klooster toen een boer de tijding kwam brengen dat Aremberg des nachts van Wittewierum was opgebroken, de verlaten stelling van Appingedam had ingenomen en nu in aantocht was naar Heiligerlee. Deze tijding bracht de beide broers onmiddellijk in actie. Te ongeveer vijf uur in den namiddag kwam het Spaansche leger in 't gezicht. Aremberg voerde zes lichte kanonnen mee, die de namen van muzieknoten droegen, n.l. ut, re, mi, fa, sol, la. Hij begon den slag met een kanonade uit deze stukken geschut, waarvan de drie grootste kogels van drie pond schoten. Hiermee wilde hij schrik en verwarring brengen onder de troepen van Lodewijk, die wisten, dat hun aanvoerder geen enkel kanon bezat. Veel schade richt-

ten de kanonnen echter niet aan en met den schrik liep het ook nog al af. Had Aremberg gemeend hierdoor het treffen nog eenigen tijd te kunnen verschuiven, in de hoop dat ondertusschen Megen zou aankomen met versterkingen, dan zag hij zich hierin bedrogen.

Lodewijk had er het grootste belang bij, den strijd te verhaasten. Daarom zond hij zijn broeder Adolf met zijn 100 ruiters den Spanjaarden op den smallen Woldweg tegemoet, om zoo spoedig mogelijk met de eerst aankomenden handgemeen te worden; de slag zou zich dan wel verder uitbreiden en kon wellicht beslist zijn eer de versterking van Megen was aangekomen.

Om vijf uur begon de slag en reeds om acht uur was alles voorbij.

Met onstuimigen moed was Adolf met zijn ruiters op de vijanden ingerend.

Spoedig was nu ook het voetvolk met elkaar in een hevigen strijd gewikkeld. Onze soldaten vochten als leeuwen en wisten van geen wijken. Op zulk een ontvangst niet voorbereid, geraakten de troepen van Aremberg al gauw in verwarring en voor dat 't acht uur was, was de strijd beslist: het Spaansche leger bestond niet meer; de vluchtelingen waren over de geheele vlakte verstrooid. Sommigen vloden in de richting van Groningen, anderen naar het zuiden, waar zij bij Zuidlaren de aansnellende ruiters van Megen ontmoetten.

De gunstige uitslag van dezen strijd was voor een niet gering deel te danken aan de dapperheid, waarmee Graaf Adolf op de vijandelijke ruiters was ingestormd. Doch God bestuurt alle dingen: Adolf bereed dien dag een vurig, jong paard, dat niet aan het slaggewoel was gewend. Door het knallen van het geschut en het geschetter der trompetten verschrikt, was het beest niet meer te regeeren. Toen het gevecht begon, rende het paard met zulk een onstuimigheid vooruit, dat Graaf Adolf zich spoedig midden tusschen de vijanden bevond. Tevergeefs probeerde hij met

Het sneuvelen van Adolf van Nassau

zweep en sporen het dier te bedwingen en naar de zijnen terug te rijden. Het beest bleef steigeren en voorwaarts dringen. „Al dichter werd hij door de vijandelijke ruiters omringd en moedig strijdend viel hij weldra onder hun slagen eer de zijnen hem konden ontzetten. Dat hij niet weerloos was afgemaakt, toonden na den slag de vele lijken van vijanden, die om hem lagen."

De Geuzendichter zong er van in zijn: „Van den slach bij Winschoten":

Doch Graaf Adolf zeer onversaaft,
Is daar ook dood gebleven.
Graaf Loodwijk Cantzen wel begaaft,
Die liet daar ook zijn leven.
Veel zijn gewond, die stonden stijf
Doch hebben meest geen nood
[van 't lijf
God wil hun sterkte geven.

Adolf was de eerste der Nassausche helden, die strijdend voor de vrijheid van Nederland het leven liet, een jonge man, die groote verwachtingen had gewekt, doch helaas te jong gestorven is, om te toonen, wie hij was. Zijn bescheidenheid blijkt o.a. uit een brief, waarin hij schreef, dat hij zich op 27-jarigen leeftijd „veel te gering en onverstandig achtte, om een vendel soldaten te commandeeren". [1])

Zijn dood versomberde, met name voor zijn broeder Lodewijk de vreugde van de overwinning.

Aan de zijde van den vijand betreurde men het sneuvelen van Aremberg. Vluchtend voor de Geuzen miste zijn paard bij het overspringen van een hek den sprong en stortte neer. Eer hij het dier had opgeholpen, had een Amsterdamsche balling hem een kogel in den nek geschoten. Nu viel aan ontkomen niet meer te denken, want hij werd door vijanden omringd. „Ik ben de Graaf van Aremberg, neem mij gevangen", riep hij hun toe. Doch juist het noemen van zijn naam besliste zijn lot. Men kende hem als een van de Nederlandsche grooten, die eens met Oranje en Egmond had samengespannen, doch de zaak des vaderlands ontrouw was geworden en de zijde der Spanjaarden had gekozen. Hij bleef dood op het slagveld liggen, terwijl men zijn paard en de versierselen van het Gulden Vlies, die hij om den hals droeg naar Graaf Lodewijk bracht. Deze zorgde er voor, dat de verslagen vijand te Heiligerlee in gewijde aarde werd begraven. De veldstukjes: ut, re, mi, fa, sol en la vielen Graaf Lodewijk in handen, alsmede de krijgskas en een aanzienlijke buit van goud, zilver en gemunt geld, waarvan de Spaansche soldaten rijkelijk voorzien waren.

Nadat de vijand het slagveld had ontruimd vond Graaf Lodewijk het deerlijk verminkte lijk van zijn broeder, dat hij naar het klooster van Heiligerlee liet overbrengen.

Waar het stoffelijk overschot van Graaf Adolf is gebleven weet niemand. Dit is een van die onopgeloste raadsels, die de geschiedenis er vele oplevert. Een oude kroniek vermeldt, dat hij op het Huis Ter Wedde is begraven, terwijl in een brief van den Graaf van Schaumburg, gedateerd 4 Juni 1568 wordt meegedeeld, dat het lijk van Adolf in de eerste dagen van Juni is opgegraven, gebalsemd en naar den grafkelder van de graven van Oost-Friesland in de Groote Kerk van Embden is gebracht.

Ook een andere kroniek spreekt over het opgraven van het lijk en vertelt dan, dat hij in een naburige stad is bijgezet. Deze naburige stad zal dan vermoedelijk Embden zijn geweest, doch hier niet vermeld zijn uit vrees voor Alva. De kerk van Embden bezit echter geen begrafenisboeken over het jaar 1568. In de kroniek van Abel Eppens wordt weer meegedeeld, dat Graaf Adolf is bijgezet te Embden, „bij den heren begrafenissen". Hiermee wordt bedoeld de grafkapel in de Groote Kerk, die Gravin Anna had doen bouwen en waardoor het Zuidelijke schip werd afgescheiden van het overige deel der kerk. De wand van deze kapel met haar deur, wordt tegenwoordig nog wel portaal genoemd en het is dus mogelijk, dat Graaf Adolf niet in de eigenlijke kapel, doch vlak daarbij is begraven.

Geldelijk gesteund door Hare Majesteit Koningin Wilhelmina, heeft men in 1911 ter plaatse onderzoekingen gedaan, die echter geen resultaat hebben opgeleverd zoodat tot op heden de laatste rustplaats van Graaf Adolf een geheim is gebleven en dit waarschijnlijk ook wel blijven zal.

Met dat al was aan de zaak der vrijheid een dapper held ontvallen, van wien men terecht groote verwachtingen mocht koesteren. Bilderdijk zong van Graaf

[1]) Archives de la Maison d' Oranje, dl. III blz. 257.

Adolf van Nassau:

Ja! hij verwerft den roem, die,
[komt de vijand nader,
Heldhaftig in den drang
[der legerspitse streeft,
Die strijdend bloed en ziel
[uit boezem stort en ader,
En van 't verachtlijk vliên
[besef noch denkbeeld heeft!
Zijn val versterkt, ontsteekt,
[die aan zijn zijde vechten,
Zie dan, wat moed vermag
[in 't grimmig krijgsbedrijf,
Fluks schokt men de ordening
[van 's vijands legerkrachten
En stort als 't golvend meer
[zijn drommen over 't lijf.

Met Graaf Adolf liet de eerste der vijf broeders het leven voor de zaak der vrijheid. Prins Willem zelf zou de vierde en laatste zijn.

Thans vier eeuwen na zijn geboorte herdenken wij dankbaar het korte leven van Graaf Adolf, dat lang genoeg geweest is, om te toonen, door welken edelen geest hij bezield werd en met welk een edele toewijding hij zich verbonden had aan de zaak der verdrukte Nederlanden.

Alle eeuwen door is zijn heldendaad in herinnering gebleven, door de regels, die in ons onsterfelijk „Wilhelmuslied" aan hem gewijd worden:

Graaf Adolf is gebleven
In Friesland in den slag,
Zijn ziel in 't eeuwig leven,
Verwacht den jongsten dag.

P. DE ZEEUW J.G.zn.

De kracht bestaat

Nauw heeft de Meinacht aan de kimmen
Het eerste morgenlicht zien klimmen,
Of 't stille erf der lage streken
Verneemt ontrust het eerste teeken
Van 't krijgsgerucht, dat stad en land
Weldra vervult en in den brand
Zet. 't Heir, ten tegenweer gewekt,
Strijdt fel en moedig, tot 't de waapnen strekt
Op wijs besluit, dat d'overmacht erkent
En zinloos wee bijtijds heeft afgewend.
Maar ziet, pas is het vuur gestaakt,
Of, als uit gruwen droom ontwaakt,
Verheft zich 't volk. Wie dorst te spellen,
Dat 't zoo veerkrachtig zou herstellen,
Dat thans weer paard en landman treden
Waar gistren nog de legers streden?
Neen, wie dit heuglijk teeken ziet,
Wanhoopt aan Neerlands toekomst niet.
Wat ook verzinkt of onder gaat,
Hij weet: de kracht van 't land bestaat!

VINCENT COORNHERT

Hard tegen hard

Klaas Stork opende het hekje voor een kleine, alleenstaande villa, liep met stevige passen over het als bevroren sneeuw krakende grint, zette zijn schamele koffer op de stoep neer en belde aan. Enkele oogenblikken bleef hij staan wachten, maar hij wachtte tevergeefs, er was niemand om hem open te doen. Toen nam hij zijn koffer weer op, en stapte even zeker, zonder eenige teleurstelling, langs de zijkant van de villa, waarna hij door de achterdeur in het huis verdween.

Dat was een gebeurtenis, die zich in het dorp verspreidde, (een dorp bleef het ondanks zijn steedsche allures van winkelstraten en automatieken) gelijk een olievlek op het water. Klaas Stork is terug gekomen ! Dat was een wonder, want Klaas Stork was er geen man naar, om gelijk den verloren zoon, berouwvol naar zijn vader terug te keren. Evenmin was de oude Stork een vader om het gemeste kalf voor een dergelijke gelegenheid te laten slachten.

Het dorp was verbijsterd over deze terugkeer, maar niet met stomheid geslagen. Integendeel. De gewone bloedarme en allerdaagsche gesprekken over weer, geboorte, ziekte en dood, werden ongemeen heftig en levendig, nu met een dorpsche nieuwsgierigheid gedronken werd uit deze gebeurtenis. De moeders zonden hun kinderen langs de villa om elke beweging daar te bespeuren, terwijl ze zelf met hun respectievelijke buurvrouwen de morgen bleven verpraten . De bakker probeerde met een geveinsde onverschilligheid enkele woorden van den ouden Stork los te krijgen, maar die nam enkel de broodjes aan, één meer dan gewoonlijk, en zweeg.

Men was dat van hem wel gewoon, altijd was hij weinig spraakzaam geweest, nu echter hechtte men er een bizondere beteekenis aan.

Al ras deden de vreemdste geruchten in het dorp de ronde, maar niemand wist het rechte ervan. Het groote, alleen staande huis, even buiten de bebouwde kom van het dorp, werd met een waas van geheimzinnigheid omhangen, zelfs kwam het zoover, dat vrouwen en kinderen in de duistere avonden het niet meer durfden passeeren.

Een paar dagen later, op een vroegen morgen, zagen enkele arbeiders, die op weg waren naar hun werk, den jongen Stork in het tuintje rond de villa werken. Het werk dat hij deed was eenvoudig, het onkruid wieden, maar hij deed het zoo vastberaden, elke beweging van hem was zoo'n uiting van sterke wil, kort en krachtig, dat ze verwonderd bleven staan toekijken.

Eén van de arbeiders, gewoon een praatje te maken, vroeg hem : „Ben je weer terug ?"

Het was een vriendelijk teeken van belangstelling, een poging tot een gesprek ; hij vatte het echter op als een overbodige vraag, en antwoordde niet, maar knikte slechts.

Daarna keek hij de arbeiders stuk voor stuk aan met een koele, eenigszins hooghartige blik, hij liet daarmee duidelijk merken dat hij niet van hun belangstelling gediend was.

Voor het eene deel overbluft en voor het andere deel geraakt, verdwenen de mannen. Hij keek ze niet na, maar nam zijn tuingereedschap op, en borg het in de schuur. Niets aan hem verried dat hij hier nog slechts een paar dagen was, nergens stond hij vreemd tegenover, hij handelde alsof hij zijn geheele leven in dit huis had gewoond en er geen dingen waren gebeurd, waar nu het geheele dorp over praatte.

Hij liep de achterkamer binnen en zette koffie. De trommels met suiker en koffie had hij verwisseld gevonden toen hij terug was gekomen, het was een van zijn eerste daden geweest ze op haar oude plaatsen neer te zetten. Hij rook de koffiegeur met behagen, hij zag om zich heen naar de kasten, de kleine vierkante tafel, de enkele portretten aan de wand, en er kwam een gevoel van behaaglijkheid in hem, dat hij niet wilde erkennen.

Zijn vader, die voor het huis in het zonnetje zat te lezen, bracht hij eveneens een kopje verkwikkend vocht. Het was geen bewuste daad van vriendelijkheid, het was slechts een oude gewoonte.

Maar toen hij zag hoe even de oude gerimpelde hand beefde, stond hij een oogenblik stijf, als een soldaat die een bevel

krijgt.

Geen woord werd echter gesproken, ze waren beiden weinig spraakzaam. Toen hij jaren geleden was vertrokken, was dat eveneens zwijgend gegaan. Voor die tijd was zijn moeder gestorven. Hij was met haar ziek geworden, dezelfde ziekte (een soort pleuris) en niet minder dan zij, maar hij genas. Misschien heeft hij zichzelf dat nooit kunnen vergeven, hij was indertijd een jonge kerel van nauwelijks twintig en vereerde de mooie, maar zwakke vrouw die zijn moeder was, met een aanhankelijkheid, die een ieder die het zag, verbijsterde.

Hij studeerde, zijn intelligentie was ver boven de middelmaat, zoodat men algemeen een goede toekomst voor hem verwachtte. Maar in het moederloos huis scheen plotseling de lust tot het avond na avond gebogen zitten over boeken, gebroken te zijn. Hij zwierf vaker dan vroeger avonden door het dorp, waar hij met zijn oude jeugdvrienden de tijd doorbracht met biljarten of een ander vermaak in het dorpscafé.

Zijn vader zei hiervan niets, geen bitter noch vriendelijk woord kwam over zijn lippen, alleen hun droge zakelijke gesprekken die na de heftige disputen uit zijn groeijaren nooit talrijk meer waren geweest, werden nog schaarscher.

De avonden dat hij niet meer thuis was, werden langzamerhand nachten, het gemoedelijk café aan de dorpsstraatweg werd verwisseld voor minder onschuldige kroegen in de omtrek, of voor het vermaak dat de naburige groote stad bood. Ook daarvan zei zijn vader niets, voortaan zwegen ze zoo goed als geheel tegenover elkaar.

Een enkele keer kon deze drukkende stilte Klaas Stork te erg worden, dan zat hij lang en zwijgend voor een oude foto van zijn moeder, maar tenslotte beheerschte hij zich. Zich beheerschen leerde hij in die tijd als geen ander. Na een dergelijke aanval van zwakte (die steeds zeldzamer werden) bleef hij soms geheele nachten weg, later werd dat meer en meer zijn gewoonte.

Dit duurde eenige tijd, ruim een jaar, toen hij in het dorp hoorde vertellen dat zijn vader ging hertrouwen.

Hij antwoordde dat hij dat reeds wist, wat echter niet waar was, en probeerde voorzichtig de naam van zijn nieuwe moeder te weten te komen. Het was een vrouw die hij niet kende, waarvan hij nooit had gehoord.

Nu bleef ook de plaats in de kerk naast zijn vader, die hij tot dusver nog had ingenomen, zij het dan vaak ook met tegenzin, voortaan leeg. Hij wachtte het trouwfeest niet af, maar pakte zwijgend zijn koffer. Hij nam geen afscheid van zijn vrienden, (de lessen in de stad volgde hij sinds lang niet meer) en vertrok vroeg in de morgen voordat zijn vader opstond.

Dit zijn de gebeurtenissen, die plaats vonden voor zijn vertrek. Ze zijn hier zakelijk verteld, zooals ze in waarheid zijn gebeurd, zonder de romantische opschik van een knap romancier.

Het dorp echter behield zich minder gewetensvol aan de waarheid, daardoor werd het een niet geringe sensatie. De wonderlijkste verhalen deden de ronde, men zocht naar pikante bijzonderheden, verdeelde hartstochtelijk zijn sympathieën, niet genoeg hebbend aan een eenvoudig medelijden met deze beide tragische menschenlevens.

Waar Klaas Stork heen gegaan was, wist niemand, hij had geen bericht achtergelaten, maar het kostte weinig moeite het uit te vinden. Binnen een week was het op het dorp bekend, dat hij zijn intrek had genomen bij zijn getrouwde zuster in een naburig gehucht.

Men vertelde het den ouden Stork, die antwoordde dat hij geen belang in de verblijfplaats van zijn zoon stelde, en ruw uitviel toen hij later op de dag van anderen nog eens weer 't zelfde hoorde. De volgende morgen echter ging hij naar de spaarbank en deponeerde daar het geld dat hij gewoon was voor studie en andere onkosten van zijn zoon uit te geven. Tegelijk vroeg hij den bankbediende om Klaas Stork bericht te zenden van de storting.

Enkele dagen daarna ontving hij een kaartje waar enkel in rechte letters op geschreven was: „Wordt niet aangenomen". Het droeg geen handteekening, alleen de stempel van de woonplaats van zijn dochter.

De volgende maand stortte hij opnieuw het geld, hij was een concientieus man, maar ontving enkele dagen daarna weer een briefje, gelijk aan het vorige. Dit spel herhaalde zich enkele maanden, toen schreef zijn dochter hem dat Klaas vertrokken was met onbekende bestemming, daarna liet hij de berichtgeving van de

bank na.

Klaas Stork was gesloten en hard, maar achter zijn hardheid verborg zich 'n gevoelige ziel. Toen hij hoorde dat zijn zwager salarisverlaging had gekregen en hij zag dat ze hem bezwaarlijk zonder eenige tegenprestatie nog te eten konden geven, ofschoon daarover tusschen hun drieën nooit gerept werd, pakte hij voor de tweede maal zijn koffer en verliet hun dankend de hand drukkend.

„Waar ga je heen?" vroeg zijn zuster.

„Ik weet het nog niet", antwoordde hij.

„Maar je kunt hier toch blijven!"

„Nee", zei hij. Zijn woorden waren niet talrijk, hij had het veel praten wel verleerd.

Klaas Stork ging naar de stad, hij dacht daar is wel werk voor mij te vinden, zoodat ik in mijn eigen onderhoud kan voorzien.

Hij was bekend met de overvloed van arbeidskrachten, die de stad herbergde, maar hij was van nature niet pessimistisch, en inderdaad slaagde hij. Hij vond werk in een autogarage, hij kende den man nog van zijn studie-jaren, toen hij een paar maanden een motor had gehad, zoogenaamd om de kosten van het geregeld heen en weer reizen met de bus te besparen, in werkelijkheid, omdat hij een plotselinge, (maar korte) liefde had gekregen voor het snelle jagen langs de wegen. Hij had de fonkelende machine gestald in een garage dicht bij het schoolgebouw, later had hij er vaak een auto gehuurd voor een plezierritje, nu verdiende hij daar zijn brood.

Hij stond in een blauwe, vette, van benzinelucht doortrokken overall de auto's schoon te spuiten, of verrichtte kleine reparaties. De baas mocht hem graag om zijn nauwkeurigheid, slordigheid was hem vreemd, en om zijn zwijgzame aard. Met de klanten, meest beroepspraters als handelsreizigers, kon hij minder goed opschieten. Hij mistte de vlotheid die hun zoo eigen is, en minachtte hun gesprekken.

Hij had een eenvoudige, maar nette zitslaapkamer gehuurd, die bijna alles wat hij verdiende verslond, zoodat hij maar weinig geld voor zichzelf hield. Hij kon zich echter redden zonder van iemand afhankelijk te zijn, en daarmee had hij bereikt, wat hij wilde.

Het werk gaf hem bevrediging en des avonds zat hij op zijn kamer wat te lezen (oude boeken van zijn hospita) of wandelde alleen wat door de stad. Een enkele keer ontmoette hij een vroegere studievriend, die hij groette, maar waarmee hij een gesprek hardnekkig vermeed. Soms kwam hij een kennis van het dorp tegen, dan hoorde hij zwijgend het nieuws aan. Maar wanneer men voorzichtig het gesprek op zijn vader bracht, verontschuldigde hij zich en nam haastig afscheid.

Zoo gingen enkele jaren rustig voorbij, hij was langzamerhand weer wat begonnen te studeeren, (in de auto-techniek) toen een niet voorziene gebeurtenis opnieuw verandering bracht.

Er werd een nieuwe verkeersweg aangelegd en geopend, waardoor de garage plotseling achteraf kwam te liggen, niet meer aan de drukke banen. De handelsreizigers vonden een andere gelegenheid waar ze hun benzinevoorraad aan konden laten vullen of kleine reparaties konden laten verrichten, een garage gelegen aan de nieuwe verkeersader; de oude verslapte als een afgesneden tak.

De baas die dit alles niet had voorzien, deed moeite om het hoofd boven water te houden en Klaas Stork stond hem daarin trouw ter zijde. Hij accepteerde zonder er verder over te spreken zijn loonsverlaging, hij kende de financieele stand van de zaak door en door.

Eerst hield hij zijn kamer, waar hij langzamerhand aan gehecht was geworden nog wat aan, maar toen het niet langer meer ging, zonder in schuld te geraken, huurde hij een nieuwe zit-slaapkamer in een slechtere buurt, zonder kost. Hij zorgde zooveel mogelijk zelf voor zijn eten, en at in 't vervolg het middagmaal bij zijn baas. Meermalen was dat de eenige maaltijd die hij kreeg.

Hij kon er tegen, hij was een robuste kerel, maar na maanden ging hij er slechter uitzien.

Op zekere morgen moest hij met de taxiwagen een vrachtje van het station naar een vergaderingslokaal brengen. Hij hield de deur voor 'n kleinen, boersch gekleeden heer open en een oogenblik keken hij en Klein, zijn ouden schoolmeester, elkaar verbijsterd aan. Hij sloeg krachtig de deur dicht, schakelde haastig in en gaf meer gas dan gewoonlijk. Des avonds bracht hij hem weer terug, ze spraken geen woord tegen elkaar, maar hij wist dat zijn vroegere leermeester alles had begrepen en

zich zorgen maakte over zijn slecht uitzien.

De volgende dag kreeg de oude Stork bezoek van het hoofd van de dorpsschool en hoorde geduldig zijn verhaal aan. Een geschiedenis die hij voor het eene deel al wist, en voor het andere deel reeds geraden had.

„Kunt u als Christenmensch alles niet vergeven en vergeten? Kunt u uw zoon geen geldelijke ondersteuning geven, zoo dat hij een andere werkkring kan zoeken? Het gaat slecht met hem."

De onderwijzer sprak met overtuiging, hij wist dat hij een goede zaak bepleitte.

De oude Stork stond op, opende de deur en liet hem voorgaan. In de gang zei hij:

„Zijn geld ligt op de spaarbank, hij kan er mee doen en laten, wat hij wil."

Enkele dagen daarna ontving Klaas Stork in de garage een brief, voor hem aan het adres van zijn baas gezonden.

Klaas Stork bekeek het fijne, keurig verzorgde handschrift op de enveloppe en besloot de brief niet eerder te openen voordat hij alleen op zijn kamer was. Hij wist van wie hij kwam, en wat de inhoud zou zijn. 's Avonds las hij bij het licht van een petroleumlamp de vele vriendelijke woorden van zijn oude meester en de boodschap: „Kom terug, er ligt geld voor je op de bank." Over zijn vader vond hij niets geschreven, hij verwonderde zich daar niet over, hij constateerde het slechts.

Nog dezelfde avond schreef hij Klein terug, dat hij uit de stad vertrok, over terugkomen of over het geld repte hij met geen woord.

Toen hij de brief ging posten, liep hij nog een straatje om, langs de garage en vertelde zijn baas dat hij zich had laten monsteren op een kustvaarder als machinist, over een week ging hij weg.

Zijn baas deed moeite hem te houden, hij was voor hem meer geweest dan een werkkracht, maar Klaas antwoordde lachend dat zeevaren zijn familie nu eenmaal in het bloed zat.

„Mijn grootvader is in een storm voor de Noorsche kust met zijn schip vergaan, mijn vader renteniert van wat hij op zee verdiend heeft. Hij was kapitein van de grootste kustvaarder die er in zijn tijd onder Nederlandsche vlag voer."

Het was de eerste maal dat hij tegenover zijn baas over zijn vader sprak, er was een zeker respect in zijn stem.

Hij vertrok zooals hij gezegd had, de volgende week met de „Johanna Maria", geladen met stukgoederen naar Engeland.

De oude Stork, die ook dat vernomen had, liep vaker dan gewoonlijk langs de door hem zelf gebouwde scheepsmodellen in de voorkamer. Soms stond hij daarbij een oogenblik stil, in gedachten verzonken en streelde ze zacht als teere kostbaarheden. Dan keerde hij zich echter om met een ruk, alsof hij iets slechts had gedaan.

Zijn vrouw drong meermalen bij hem aan zijn zoon, die zij niet kende, maar waarvoor ze in stilte moederlijke liefde had opgevat, terug te roepen.

Dan antwoordde de oude Stork:

„Hij kan doen en laten, wat hij wil. Laat hem zijn eigen gang gaan. Hij heeft een harde kop."

„Daarin lijkt hij op jou", antwoordde zijn vrouw zacht.

En het eenige dat de oude Stork daarop wist te zeggen was:

„Wij zijn zeelui van ouds."

Dat was geen rechtvaardiging, hij begreep het zelf ook wel, maar dat was ook niet zijn bedoeling. Het eenige dat hij daarmee zeggen wilde was: „Ge moet ons nemen, zooals wij zijn."

Nadat er eenige jaren waren verloopen, en de zaak van de Storks, vader en zoon, in het dorp reeds eenigermate tot het verleden ging behooren, gebeurde er opnieuw iets, waardoor de oude geschiedenis met hernieuwde belangstelling opgerakeld werd.

Men las in de krant dat bij de kust van Portugal een reddingboot was aangespoeld van de „Johanna Maria", de kustvaarder die al eenige tijd werd vermist. Dat bericht rechtvaardigde de veronderstelling dat de schuit met man en muis was vergaan.

Een paar dagen later bevatte dezelfde krant een overlijdensadvertentie van de vrouw van Stork. Het verhaal deed nu de ronde, dat deze beide gebeurtenissen direct met elkaar in verband stonden, dat was echter niet waar, ze had altijd al een zwak hart gehad.

Men zag de oude Stork vergrijsd op het kerkhof staan. De beide slagen hadden hem hard getroffen, hij was er echter de man niet naar om dat te laten merken, daarmee hun veroordeeling van hardvochtigheid trotseerend. Ze zagen echter slechts de buitenkant, wat er binnen in de

vereenzaamde man omging, weet God alleen.

En nu, na lange tijd is Klaas Stork opnieuw in het dorp gezien!

Hij, die men reeds dood had gewaand, heeft zijn intrek genomen in het ouderlijk huis, dat hij eens stijfkoppig had verlaten! Is het een wonder dat dat een opschudding in de kleine dorpsgemeenschap teweeg bracht, gelijk aan een onverwachte diplomatieke stap in de internationale wereld?

Er werd druk geconfereerd, bij groepjes stonden de menschen 's avonds voor hun huizen te praten, elke nieuwe bizonderheid verlangend opvangend en uitpluizend, maar er was niemand die precies het rechte wist.

Toen Klaas na een lange vermoeiende reis, en na avonturen waarbij hij nauwelijks aan de dood ontsnapt was, weer thuis was gekomen, bleek zijn vader afwezig te zijn.

Hij ging door de achterdeur, die hij open vond, het huis binnen. Hij liep door de keuken, de kamers, bekeek hier en daar iets, daarna betrad hij de smalle trap en opende boven gekomen de deur van zijn kamer. Hij zag verwonderd aan, hoe alles hier nog bij het oude was; hoe zelfs dezelfde wandversieringen nog op dezelfde plaats hingen; een ontroerende zwakte beving hem, het was een heerlijke zwakte.

Hij ontsloot de ramen van zijn oude kamer, waar een zachte waas van herinnering over alle dingen lag, en staarde, leunend op de vensterbank, naar het wijde land dat rondom hem lag.

Zoo had hij eveneens vaak gestaan aan de railing van de boot, wanneer de avond over zee aankwam. Dan gleden zijn gedachten, gelijk het schip door de golven terug naar de tijd dat hij kind was, naar zijn moeder en ook naar zijn vader. En hij verbaasde zich er dan over dat zijn gedachten aan zijn vader een zeker respect, zelfs trotsch in zich droegen. Want was het zijn eigen vader niet, die een zeeman was geweest, waarover zijn kapitein nu nog met bewondering sprak?

Zeker, zijn vader was hard, maar hij was het niet minder.

Hij wist het, hij ontdekte het steeds verbaasd weer in allerlei kleine dingen, dat hij op z'n vader geleek als twee golven op elkaar.

Hij draaide zich om, en nam een boek uit de kast, een oud studieboek. Hij sloeg het stof eraf en bladerde het nieuwsgierig door.

Daarna ging hij naar beneden en zette water op voor de koffie. Hij dacht aan de wonderlijke piëteit van de vrouw die bijna alles zoo had laten staan, zooals eens zijn moeder het had neergezet.

Toen hij na de schipbreuk van de „Johanna Maria" dagen lang in een kleine boot, op zee had rond gezworven, en eindelijk was opgepikt door een vrachtboot, had hij van die kapitein, die een goede kennis was van zijn vader, vernomen, dat ze overleden was.

Terwijl hij in de voorkamer alles nauwkeurig stond op te nemen, werd de achterdeur geopend en kwam zijn vader binnen.

Hij draaide zich om, en liep hem tegemoet. De oude man verbleekte plotseling en wankelde. Het was echter slechts een oogenblik, toen zette hij zich neer in een stoel.

Er viel een diepe stilte in, geen van beiden wist wat hij na al die jaren nog tegen den andere moest zeggen. Ze waren van dat slag menschen, die niet gewoon zijn, over die dingen te praten, die achter hun op elkaar geklemde tanden en harde hoofden liggen.

Eindelijk zei de oude Stork heesch, en met afgewend hoofd:

„Ik was hard, maar ik heb het goed met je gemeend."

Toen ging Klaas naar de keuken, zette de koffie en bracht hem een kopje, terwijl hij zei:

„Ik weet het vader."

Meer is er tusschen hen over het verleden, zoover wij weten, niet gesproken. Hun verhouding dulde weinig woorden, ze begrepen elkaar als zichzelf.

De daarop volgende Zondag gingen ze gezamenlijk naar de kerk, een gang die in de dorpsgemeenschap een niet kleine opschudding verwekte, maar waarover elders groote blijdschap was.

FERD. LANGEN

OP DE VECHT

De uitkomst

Kees Hagen Jr. is altijd de uitblinker geweest onder de zijnen.

Al op de Lagere School is dat tot uitdrukking gekomen in de meegebrachte rapporten.

Het wekte dan ook geheel geen verwondering, dat hij aan de eerste zes nog drie jaar M.U.L.O. plakte, waarna hij met een A-diploma verhuisde naar de school die hem de voor het leven benoodigde vakbekwaamheid zou bijbrengen.

't Was intusschen voor Kees Hagen Sr. een heet hangijzer geworden.

Kees, op één na de oudste van nog vier andere jongens, waartusschen zich nog drie meisjes gevoegd hadden, door te laten studeeren en dat met het inkomen van een fabrieksarbeider! Toen de bovenmeester op een winteravond was komen praten over Kees, en het voorstel deed hem wat Fransche les te geven, waardoor hij klaar zou zijn voor de Mulo 't komende jaar, had Hagen bedenkelijk het hoofd geschud.

Maar 's avonds, toen de bezoeker weg en de kinderen naar bed waren, had moeder het onderwerp opnieuw aangesneden. En ze had het pleit gewonnen. Vader kon het tegen z'n vrouw toch niet volhouden, hij gaf zich heel gauw gewonnen.

„Als jij er kans toe ziet nog zes, inplaats van drie jaar te wachten op eenig inkomen van de tweede zoon, mij best! 't Is mij ook altijd handicap geweest, dat ik nooit meer dan de zes verplichte leerjaren doorloopen heb!"

Zoo trok Kees naar de Mulo, doorliep nadien de derde, maakte tweemaal zooveel schooljaren als z'n vader en stond op een mooie voorjaarsdag op de stoep van het groote gebouw buiten de zware teakhouten deuren, die drie jaar lang voor hem hadden opengestaan. Het lentezonnetje schitterde op het tegeltableau boven de ingang met de kunstig verwerkte motieven van gereedschap en teekenmateriaal, benevens wat letters, die het woord Ambachtsschool vormden.

Onder de arm torschte hij een zware rol teekeningen, en in de binnenzak van z'n Zondagsche colbertje, waarin hij zich, na rijpelijk overleg te hebben gepleegd met z'n moeder, gestoken had, stak een diploma waarop in sierlijke krulletters de aanteekening vermeld stond „Met lof".

De wereld lag voor hem open.

Behalve de wereld van de arbeid......

Die lag bekneld in de band van het monster dat crisis of malaise genaamd wordt.

Had hij het timmervak gekozen, zooals Piet, z'n jongere broer, dan had hij waarschijnlijk allang een plaatsje gevonden. Die was, een jaar tevoren, met een rapport met vijven en zessen van dezelfde school gekomen en sindsdien bijna regelmatig aan het werk geweest.

Toch gaf Kees geen kamp. Lichamelijk en geestelijk goed toegerust, zou hij zich wel een plaatsje weten te veroveren! Doch de eene dag kwam en de andere ging in troostelooze ledigheid. Hij doorliep alle straten van de groote stad, langs alle scheepswerven, bezocht zelfs de kleinste smederij in nabijgelegen dorpen en dorpjes, maar niemand had een plaatsje voor hem open, niemand gaf hem een kans te toonen wat hij presteerde!

Het drukte Kees echter niet neer!

Integendeel!

Vaders gelaat stond weleens wat somber als Kees, 's avonds laat soms, van een vergeefsche tocht in de omtrek terug keerde, Moeder wist altijd nog een lichtzijde te vinden. Ze trachtte te steunen wat ze kon, zonder dat iemand vermoedde welk een ontzaglijke inspanning dit soms van haar vergde. Kees voelde, in deze strijd stond hij niet alleen.

Maar 't was niet alleen moeders raad en troost die Kees aanvuurde te blijven vechten om een bestaan.

Gré Berends!

Hoelang kenden zij elkaar?

Eigenlijk al, zij het dan in anderen zin, van de schoolbanken af.

Vaak liepen ze toen samen de weg naar huis.

Maar anders was het geworden in de laatste winter, toen ze, na een contactavond van de jeugdvereenigingen met een groepje op weg naar huis, samen overbleven.

Toen wist Kees opeens hoe na zij elkander waren.

Niemand zag hen ooit samen.

Ze spraken elkaar slechts een enkele keer bij een bijzondere gelegenheid.

Kees wil er thuis niet over spreken, zoolang hij nog geen toekomst heeft en uit de algemeene pot moet leven.

Gré wacht geduldig de tijd af.

Zoo verstrijkt het voorjaar, de zomer; begint de herfst.

Moeder weet geen woorden meer te vinden om hem te bezielen. Alleen haar gebed voor hem verflauwt niet. 't Wordt nu alleen het beeld van Gré dat hem drijft naar alle adressen waar hij al eer, al tweemaal soms, is afgewezen.

Totdat......

Op een kleine scheepsbouwwerf wordt een nageljongen gevraagd.

Hoe komt Kees zoo gelukkig dat hij er het eerst bij is?

De patroon vindt hem wel wat oud, maar als hij niet te veeleischend is wat het loon betreft, dan kan hij komen.

Kees gaat.

Natuurlijk!

Heeft God hem niet een gezond lichaam en een paar krachtige armen gegeven? Staat niet op het gebrandschilderde glas van het trappenhuis in de ambachtsschool de spreuk: „Arbeid Adelt"?

Zaterdags telt hij thuis z'n eerste eigenverdiende geld op tafel. Twee weken later spreekt hij thuis, gaat hij praten met Gré's ouders. Zoo steelsgewijs met elkaar omgaan strookt niet met z'n open karakter.

Dan lacht het leven hen toe.

Na Nieuwjaar glijdt het zeescheepje, waarvan alle klinknagels door Kees op gloeihitte zijn gebracht, van de helling. De machine's komen uit het buitenland. Was er maar een machine-afdeeling aan de werf verbonden, mogelijk had Kees daarin z'n volle capaciteit kunnen ontplooien.

Bij de afbouw van het schip komt z'n kennis hem toch nog te pas.

De fabrikant, die de ruw-olie motoren levert en in het schip plaatsen moet, neemt Kees over als hulp-monteur.

Geldelijk een reuzen verbetering.

Na Paschen is het schip gereed en Kees staat, een loffelijk getuigschrift rijker, weer op straat. Dat heeft hij voorzien, en plannen overwogen. Z'n oogen en ooren heeft hij altijd open!

Op een winteravond heeft hij bij Gré's ouders een broer van haar vader ontmoet. Uit het gesprek tusschen de beide broers is een gedeelte in z'n geheugen vastgehaakt.

Gré's oom is incasseerder voor een semi-gemeentelijk bedrijf en werkt dientengevolge dagelijks met de plombeertang.

Om die tang zelf gaat het niet, maar om die ongelukkige blikken zegeltjes! Onmogelijke dingen zijn dat. Daar moest eens iets anders op verzonnen worden!

Drie weken vóór Pinkster is Kees thuis gekomen, één week daarna is z'n gietvorm voor een nieuw soort plombeerloodjes gereed.

Op de scheepswerf heeft hij met toestemming van z'n vroegere patroon de vorm vervaardigd. De schuur achter het huis promoveert tot loodsmelterij en gieterij.

's Avonds worden een tiental behoorlijk afgewerkte plombeerloodjes met critische oogen bekeken en met de tang bewerkt door den man van het vak.

En met gunstige uitslag.

Na enkele dagen nog een proef met meerdere exemplaren, en Kees' besluit is genomen.

Een gietvorm voor dertig stuks wordt door hem ontworpen en na ampele overweging besteld bij een door de werfbaas aanbevolen leverancier. Z'n oude patroon leeft mee in de plannen van Kees, en helpt hem waar hij maar kan.

Drie weken later brandt het vuur onder de loodpot en zwoegt Kees aan het begin van zijn bedrijf.

Gré heeft het in huis niet kunnen houden. Ze wil getuige zijn van de inbedrijfstelling van de Zaak.

De vorm staat opgesteld, het gietlood is op temperatuur. Met eenigszins bevende hand schept Kees de gietlepel vol, laat de zilver-glinsterende massa langzaam in de vorm loopen.

Een spannend moment...... De vorm valt open.

Teleurstelling.

Geen vijf goed gevormde loodjes komen uit de vorm tevoorschijn. Bijna allen toonen een afwijking, of hebben eenig gebrek!

Overdoen!

Het resultaat is nog bedroevender!

Somber staart Kees naar het hoopje mislukte gietelingen, sluit de vorm weer, roert peinzend met de lepel in de dikvloeibare massa.

Opeens staat Gré vlak naast hem.

„Laat mij het eens doen", zegt ze. Haar hand strekt zich al naar de gietlepel.

Vragend kijkt Kees haar aan.

„Niet zoo gauw de moed laten zakken! Ik denk dat je te voorzichtig bent. Ik zou het net doen, zooals ik het beslag in de poffertjespan giet. Rrrrrts, bijna alle vormen tegelijk. Anders is het eerste deeg al gaar, voor het laatste in de pan is!"

Kees laat de lepel los en kijkt toe.

Enkele tellen, dan valt de vorm open.

Stralend kijkt Gré hem aan.

„Zie je wel!"

Kees schuift de gietelingen op een hoopje apart, bijna allen zijn ze goed! Twee handen grijpen z'n hoofd. „Niet zoo gauw de moed opgeven, hoor!"

Dan wipt Gré over de vorm heen, de kleine werkplaats uit.

Kees zet z'n arbeid, rustiger nu, voort. 's Middags ligt er een groot aantal goede gietelingen gereed.

De volgende dag gaat hij met z'n eerstelingen op stap.

Gré's oom heeft de weg voor hem gebaand, hij moet met monsters bij de directeur komen.

Een uurtje later zit hij in het groote, in stijl gehouden vertrek, met den directeur tegenover zich. Hij redeneert, betoogt met klem van redenen, geeft prijs.

Af en toe werpt de groote man achter het schrijfbureau een vraag op, plaatst een opmerking. Kees antwoordt, weerlegt, vecht voor z'n producten met de moed der wanhoop. Want hij leest het op het strakke gelaat voor hem, hij hoort het uit de klank der stem; hij pleit voor een verloren zaak.

Eindelijk weet hij niets meer te zeggen.

De directeur schelt.

Dat is het einde van het onderhoud.

Kees staat op.

„Blijft u nog even zitten, meneer Hagen!"

De concierge treedt binnen.

„Vraagt u de technisch ambtenaar even hier te komen!"

Kees wacht gelaten af.

Een lange, norsch uitziende heer treedt binnen. De heeren discussieeren, beoordeelen, keuren. Ze kunnen het niet eens worden. Dan verlaten ze beiden het kantoor. Een handvol loodjes gaat mee.

Kees' stemming wordt er niet beter op.

Plotseling staat de directeur weer binnen.

„Wij willen een proef nemen, meneer Hagen! Wilt u over een maand duizend kilo leveren?"

Kees weet niet of hij waakt of droomt.

Duizend kilo!

Over een maand!!!

Hier ligt één, anderhalve kilo, arbeid van bijna een heele dag! En dan duizend kilo! Hoe moet dat?

Neen zeggen, dat kan niet. Aangrijpen moet hij deze kans.

„Heel graag meneer!" hoort hij z'n eigen stem zeggen.

„Goed, wij krijgen uw bevestiging zoo spoedig mogelijk, u krijgt de opdracht aanstonds mee!"

De komende dagen gaan als een lawine over Kees heen. Hij dompelt onder in een maalstroom van werken, slapen, slapen, werken.

Geen tijd haast voor eten.

Geen tijd voor Gré?

Ja en neen. De eerste bediende in Hagens fabriek van plombeerloodjes is een vrouwelijke. In een blauwe overall, een doek om het hoofd geknoopt staat Gré menig uur naast haar verloofde, zwaait de gietlepel met een gratie alsof ze in een poffertjeskraam aan het fornuis staat!

De leverantie komt op tijd klaar.

Het begin!

Meerdere opdrachten. Meerdere vormen. Enkele kleine machines.

De werkplaats is te klein, en te weinig personeel.

Slapelooze nachten voor Kees.

Slapelooze nachten voor z'n moeder, die alle moeiten met hem medeworstelt.

Rustige nachten voor Gré, die alles weet over te geven.

De gieterij verhuist naar een oud pakhuis in de stad.

Een flinke jonge kerel komt erbij. Een man op leeftijd voor de pakkerij en de expeditie. Een jongen voor transporten en hulpdiensten.

Gré, ingewerkt door Kees, voert de administratie..

Na een jaar weer verhuizen.

De looddampen maken de bovenwoning van het pakhuis onbewoonbaar. De arbeidsinspectie stelt haar eischen.

Een groot steenen gebouw buiten de stad wordt betrokken. Een grootere machine wordt gelijktijdig in gebruik genomen.

Dan heeft het vaderland Kees noodig voor eerste oefening. Tweemaal heeft hij reeds uitstel gehad, nu moet hij z'n tijd komen volmaken.

Een enkele maal heeft moeder getracht haar derde zoon in Kees' bedrijf in te schakelen, maar deze voelt er niet voor.

„Piet heeft een geheel andere opleiding gehad, en is bovendien niet een van de handigsten. Denk maar aan z'n eindcijfers, moeder !"

Kees komt niet ver van huis in garnizoen te liggen.

Menige keer komt hij in de avond naar huis, om de zaken te regelen. Gedurende een goed half jaar worden geen namen van nieuwe klanten ingeschreven in de klapper.

Met de nieuwe zomer is Kees weer burger en werkt als vroeger aan z'n groeiend bedrijf.

Nog twee jonge kerels komen de rij van het personeel versterken, nog een jongen voor handlanger, nog een kennis van een kennis, op leeftijd, erbij in de expeditieafdeeling.

Kees tracht naar alle zijden zijn bedrijf op te voeren.

Compositiebuis, tinvoering, dat zijn artikelen waar wat aan te verdienen valt !

Hij gaat eens praten met z'n eenige oudpatroon. Dan gaat hij aan het werk.

Avonden staat hij voor de teekentafel, schetst, werkt uit, om het een enkele maal weer opnieuw op te zetten.

Avonden zoekt hij in beschrijvingen, in oude machine-teekeningen.

Avonden brengt Gré in eenzaamheid door.

Dan gaan de teekeningen weg. Offertes komen. De machine wordt besteld.

Een paar maanden later staat een buizenpersmachine opgesteld in de fabrieksruimte.

Met het volgende voorjaar komt de groote dag in het leven van Gré. En in dat van Kees !

Twee levens worden één !

Twee beloven voor God en menschen elkander trouw.

Het kleine landhuisje, niet ver van de fabriek, wordt hun woning.

Boven de suite-deuren hangt, gouden letters op roestbruin fluweel, (voor de kleurcombinatie van 't meubilair) de tekst waarmee de predikant hun huwelijk inzegende. Extra geschenk van Kees' moeder.

De lentezon straalt de heele dag aan een heldere hemel.

Beeld van hun toekomst ?

Kees werkt, Gré werkt, aan de bloei van de zaak. Hun beider zaak ! En het gaat, het blijft gaan. Werken, worstelen met financieele moeilijkheden. Want het bedrijfskapitaal is van het begin af te klein geweest en het blijft aan de krappe kant.

Geen nood, elke gulden die uitgezuinigd kan worden gaat opzij voor kapitaalvorming. Zoo kan, zoo zal het gaan !

Totdat......

De vacantiemaand is bijna verstreken.

De week waarin het personeel vrijaf had, hebben Gré en Kees samen in hun eigen huis doorgebracht. Alles, alles hebben ze laten rusten. Voor het eerst werkelijk eens alleen voor elkaar !

Een paar dagen maar. De laatste twee vacantiedagen staan alweer in het teeken van hun beider werk. Want steeds somberder wordt de dreiging die over de wereld hangt, en Kees kan er zich niet van los maken !

De vacantie behoort alweer tot het verleden en de fabriek draait weer.

Dan valt plotseling de slag.

Mobilisatie ! !

Kees moet weg. De drie jonge kerels, die hij in het bedrijf heeft ingewerkt, eveneens.

Alleen de oude pakknechts, en de jongens blijven over. Die kunnen het bedrijf niet gaande houden. Ze weten zoo goed als niets af van de machine's. Ze zien geen verschil tusschen zuiver lood en compositie !

Na een halve dag van overleggen, bespreken en berekenen, en een slapelooze nacht, gaat Kees, met een peinzensmoe hoofd, op weg naar z'n mobilisatiebestemming, blijft Gré achter met de zorg voor een ten ondergang gedoemd bedrijf. De loopende zaken zal ze zoo goed en zoo kwaad als het gaat afdoen en daarna......

Ja wat ?

Hoelang zullen de knechts en de directeur wegblijven ? Niemand durft zich aan een gissing te wagen. Gré het allerminst. Ze wacht slechts af.

Er komt een brief van Kees met bericht over het verloop van de eerste mobilisatiedagen. Hij geeft z'n adres op, informeert naar de gang van zaken in de fa-

briek. Heel de lange brief door, wisselen hoop en vrees elkaar af.

's Avonds schrijft Gré een lange brief terug. Ze schrijft over de orders die nog afgewerkt kunnen worden, zwijgt over hetgeen moest blijven liggen, ze vertelt dat de oudste leerling aan een van de kleinere machines staat, en dat het gaat, werkelijk gaat; zwijgt over haarzelf, hoe moe ze is na een dag van bijna bovenmenschelijke inspanning, zwijgt erover dat ze, als in het primitieve werkplaatsje, waarin Hagens loodpletterij en gieterij geboren is, in een blauwen overall, een doek als muts om het hoofd geknoopt, in de fabriek de gietlepel hanteert.

Het gietwerk zal klaarkomen. 't Moet klaar komen!

Maar het andere werk?

Gré heeft te weinig verstand van machine's om er nog een te durven aanzetten. De jongens hebben van de andere machine's geen verstand, de pakknechts nog iets minder.

Kees voelt zich opgelucht door de zeer optimistische brief van z'n dapper vrouwtje. 't Gaat dus!! Met meer moed dan tot nu toe sjouwt hij mee door de duinen, werkt aan de mitrailleurnesten, luistert in de rustpoozen naar het eeuwig geruisch van de branding.

's Avonds schrijft hij weer een brief naar huis, vol raadgevingen.

Uit de brief leest Gré dat haar man, door haar te optimistisch schrijven in de waan leeft dat het bedrijf door het overgebleven personeel behoorlijk gaande kan worden gehouden. Hij schrijft zelfs over de order compositiebuis, die al voor vijftig procent is afgewerkt. De machine staat gesteld; als de lui zoo handig zijn, zullen ze dat werk ook wel voor elkaar krijgen. De bediening van de machine is eenvoudig genoeg, een beetje durf en een dosis handigheid, daar komt het op aan. Er ligt een teekening in de kast in het zijkamertje, 't is blad vier, daarop staat aangegeven hoe de zaak werkt. „Ik heb er nog met je over gesproken, toen ik er aan werkte. Ik heb je de heele zaak toen tevens uitgelegd, zooals je je mogelijk nog herinnert."

Met het hoofd op de handen gestut leunt Gré aan de tafel. Wel twintig keer heeft ze 's avonds, als ze alleen in de fabriek was, getracht het geheim van de pers te doorgronden!

De teekening?

Ze weet er zich niets meer van te herinneren. Of het blad drie of vier is, wat doet het er toe? Ja, als Kees erbij staat en met de vinger aanwijst, kijk dit, of kijk dat, ja! Maar nu?

En bovendien, ze moet ook wat voorzichtiger gaan aandoen!

Enfin, eerst de teekeningen maar eens opzoeken! Misschien lukt het toch. 't Zal voor Kees een groote opluchting zijn als deze machine ook weer draait. Hoe moet het anders in de toekomst? Toch zal ze er ook nog iemand voor moeten vinden!

Gré zoekt tusschen de rollen teekeningen. Ha, daar heeft ze iets!

Op de tafel rolt ze de papieren uit. Blad vier.

Een gewirwar van lijnen, enkele rood, een paar groen, de rest zwart.

Zoek maar uit!

Eén knie op de stoel geleund tuurt Gré op het stuk papier.

Wanhopig gewoon.

Daar glijdt een schaduw langs het zijraam.

De bel gaat over.

Haastig schiet Gré in haar schoenen, terwijl ze door de woonkamer naar de hal loopt. Wie zou er zoo vroeg hierheen komen?

Haar schort nog wat glad trekkend, opent ze de voordeur, kijkt dan in het lachende gezicht van haar zwager Piet.

„Zoo Gré, wat kijk jij verbluft? Heb ik je op iets betrapt? Ik zag je zoo ingespannen over de papieren gebogen! Mag ik binnenkomen?"

Gré is haar verbazing snel te boven.

„Natuurlijk! Hoe kom jij hier zoo verzeild?"

Met een nonchalant gebaar gooit Piet z'n hoed op de kapstok, laat z'n jas achteloos van z'n schouders glijden. Zijn gezicht versombert.

„Och!"

„Nou, zeg op!"

„Ik kom eigenlijk niet hier om m'n klaagzang te zingen. Je zult zelf genoeg te dragen hebben!"

„Vooruit, vertel maar! Bij mij kan er nog wel een beetje bij. Je hebt toch nog wat te doen?"

Gré loopt naar het zijkamertje terug. Piet volgt haar, laat zich op een stoel bij de tafel neer vallen, schudt mistroostig het hoofd.

„Dat is het juist. De baas is gemobili-

seerd, zooals je weet. Gister is het werk stil gelegd. Waar haal ik nu wat vandaan? Er is toch al haast geen bouwwerk meer!"

„Kom kom, je bent nu wel wat al te somber! Er zijn zooveel lui weggeroepen! Zou er geen plaatsje te krijgen zijn op de bouw hierachter?

„Ik kom er juist vandaan. Ik kan nog wel een paar collega's meekrijgen!"

Even klemt de stilte.

Piet's oogen turen op de lijnen vóór hem.

„Was jij hierin aan het zoeken? Jonge, ik wist niet dat ik zoo'n ontwikkelde schoonzuster had!" Z'n stem klinkt weer wat opgewekter.

„Was dat maar waar! Ik snap niets van al die krabbels, maar de buizenpers moet weer op gang! Kees schrijft dat ik op dit blad het geheim kan vinden! Zoek maar!! Ik geef het op. Ik ga eerst af ontbijten. Wil jij ook een kop thee? Door al dat gezoek ben ik veel later dan gewoonlijk!"

Gré gaat naar de huiskamer, Piet blijft over de teekeningen gebogen achter. Hij komt zelfs niet, als Gré voor de tweede maal roept dat de thee koud wordt. Gré brengt de ontbijtboel naar de keuken, loopt dan de zijkamer binnen.

Een paar teekeningen liggen uitgerold op de grond, Piet ligt op de knieën ervoor.

„Zoo, al wat gevonden?"

„Gevonden? nee dat niet. Maar mag ik de machine eens even zien?"

„Natuurlijk, kom maar mee!"

Samen loopen ze naar de fabriek. De jongens zijn ijverig in de weer met gietwerk. De oudste van de twee, grondig door Gré afgericht, hanteert de gietlepel.

Zinloos bungelt, als een door de wind geknakte bloemstengel, een stuk compositiebuis uit de pers.

„Deze is het. Probeer daar nu maar eens beweging in te krijgen!"

„Mag ik er even de tijd voor nemen? 'k Heb toch niet beters te doen!"

„Ga je gang, dan ga ik naar huis terug!"

Een uur later ligt Piet weer over de papieren gebogen in het zijkamertje, zoekt in de groene en roode strepen van blad vier, verdwijnt na verloop van een kwartiertje; richting fabriek.

Tegen koffietijd loopt Gré het pad af naar het groote steenen gebouw. Op tien meter afstand van de ingang treft een eigenaardig zoevend, stootend geluid, haar oor. Ze verhaast haar stappen, loopt de fabriek binnen.

De compositiebuis, behoorlijk over de schijven geleidt, wentelt de haspel langzaam rond.

De pers draait!!!!

De andere morgen ontvangt Kees, ergens aan de kust, een brief die hem met de grootste verwondering vervult.

Wie had dat ooit van Piet kunnen denken!

En gelukkig, de grootste zorg is weggenomen. De zaak draait weer, zij het in beperkte mate!

Moeder Hagen heeft ook een zorg minder. Piet, de zoo spoedig uit het lood geslagene, heeft een werkkring, waaraan hij zich met alle krachten kan geven!

H. LOURENSE

De drie schuttershoven te Middelburg

Toen in de Nederlanden tal van steden gevestigd waren, ontstonden in verschillende ervan de *schuttersgilden*. In Noord-Nederland kunnen we het ontstaan ervan wel stellen op het midden der 14de eeuw, terwijl ze dan in het Zuiden al heel wat jaren bestonden. De oudste schutters-ordonnantie is die van Delft uit het jaar 1397.

Deze schutterijen dienden allereerst om de stad te beschermen; 't was dus een soort „stedelijke burgerwacht", die de muren en vooral de poorten moest bewaken. 't Woord schutterij staat dan ook niet in verband met schieten, maar met schutten = afweren, beschermen (schut = hoede, bescherming). Ze dienden ook om in tijd van nood den Graaf te helpen, voorzien van hun „ghereetschap ende ghetouwe".

Later was het alleen een vereniging, waarvan de leden voor de gezelligheid zich oefenden in de kunst van schieten.

Het schuttersgilde was er een, dat meetelde onder de vele gilden der stad en de hulp en medewerking der schuttebroeders werd vaak gevraagd.

Gekleed in hun *sierlijke klederdracht*, luisterden ze feesten en plechtigheden (b.v. het inhalen van vorsten) op. Hun deftige *tabbaarden*, vroeger uitsluitend de kleedij van overheidspersonen, waren van het beste laken, hetzelfde als van den burgemeester, schepenen en baljuw. Een kleurig tafereel gaven de schutters te aanschouwen, als ze gekleed waren in hun *wapenrok (pallure)*, soms in dezelfde kleuren als die der stad, soms ook ieder jaar anders van kleur. Deze laatste verandering van „mode" bezorgde aan de leden een hele uitgaaf, en 't is dan ook geen wonder als we lezen, dat de gildebroeders van dit gilde „uit de rijckste, notabelste, nutste ende bequaemste poorters" bestonden.

Het hoofd was gedekt met een muts *(kaproen* of schutskovel), die tegelijk gold als een bewijs van lidmaatschap, want bij de schietoefeningen was men verplicht deze op te hebben. Aan voorname heren werd soms zo'n caproen cadeau gedaan: ze mochten dan meedoen bij de schietfeesten.

Zo lezen we, dat Graaf Willem V een mooie schutters-pallure liet maken, om ook van de partij te kunnen zijn; zelfs de bisschop van Utrecht schaamde zich niet bij de schutters gerekend te worden.

Dat de schutters tot een voornaam gilde behoorden blijkt ook hieruit, dat de regering der stad meermalen overleg met hen pleegde bij gewichtige aangelegenheden.

In de kerk hadden ze ook een *eigen altaar* (we zijn nog in de tijd vóór de Hervorming). En bij *processie's* en plechtige ommegangen hadden zij een voorname plaats in de stoet.

In de Westmonsterkerk te Middelburg, die op de Markt stond (nu al ruim drie eeuwen afgebroken) werd een stukje van 't kruis van Jezus bewaard in een met kristal overdekt kistje, en de eer om bij processie's dit kistje door de stad om te dragen viel vaak te beurt aan de orde van St. Sebastiaan, de handboogschutters.

We kunnen n.l. de schutterijen verdelen in *drie groepen:*

a. het gilde van de *handboog,*
b. van de *voetboog,*
c. en de *colveniers of de confrerie van de Edele Busse.*

De eerste twee groepen gebruikten pijl en boog, de laatste is pas ontstaan na de uitvinding van het buskruis, toen men met vuurwapenen ging schieten. En dan werden de bogen toch ook nog gebruikt, want de eerste vuurroeren waren maar moeilijk te hanteren en 't gebruik ervan was — vooral in 't begin — niet van gevaar ontbloot.

De handboog werd ook wel genoemd: fliertsboog, flitsboog of reisboog.

Hij was vervaardigd van staal of van hout, vaak met ijzer beslagen. De pijlen waren van hout, soms ook wel met een stalen punt, die soms ook wel van weerhaken voorzien was. Met de hand werd de pees (schietpese) gespannen en met grote kracht snorde de pijl naar het doel. Als reserve had men ook nog een losse- of logenpese, die dienst moest doen als de schietpese onklaar was geraakt. Deze pees streek bij het afschieten tegen de voorarm, die daarom tegen kwetsing beschermd werd door een beschutsel van leer of ijzer (= armpipe); ook dikke handschoenen moesten dienen om de handen te beschermen.

De voetboog of kruisboog was zwaar-

Het Schuttershof (v. d. Handboog) te Middelburg.

der en de pees ervan werd overgehaald door de voet in een beugel te zetten. Deze boog werd meer gebruikt bij de belegering van steden en vestingen, terwijl de lichtere handboog meer dienst deed in 't open veld, omdat hij gemakkelijker te hanteren was.

De *doelen of schuttershoven* waren het oefeningsterrein. Hierbij behoorde een grote tuin, die behalve de schietbaan ook mooie wandelpaden en begroeide lanen had. Maandelijks werden de gildebroeders door de „knape" opgeroepen om de maandschoten te houden, d.w.z. de gewone oefening te houden. Dat was voor de schutters een feestdag, want na afloop werd er een maaltijd gehouden, waarbij ook de vrouwen tegenwoordig waren. Deze maaltijd werd ook wel: „de hammen" genoemd, omdat ham de hoofdschotel was; ieder nieuw lid geeft dan ook een ham als entreegeld. Heel deze dag hing de gildevaan uit het gebouw.

Verder kon men komen oefenen zo dikwijls men wilde.

Vloeken en 't gebruiken van onfatsoenlijke taal was bij deze oefeningen streng verboden.

Ook hier in Middelburg hebben *alle drie schuttersgilden hun schuttershoven* gehad. De gebouwen staan er nog, maar ze dienen nu niet meer tot het houden van schietoefeningen; na de afschaffing en het

Het Schuttershof van de Colveniers te Middelburg

te-niet gaan der schutterijen heeft men ze een andere bestemming gegeven.

De *handboogschutters* hadden als schutspatroon St. Sebastiaan.

Sebastiaan was een edelman, tevens Romeins officier. Onder de regering van keizer Diocletianus wordt hij in 't geheim Christen. Als hij zijn geloof niet af wil zweren, wordt hij naakt aan een boom gebonden en door zijn eigen schutters met pijlen doorschoten. De Christin Irene en andere vrouwen met haar halen het lijk weg en begraven het in de Catacomben (20 Jan. 286).

Anderen zeggen, dat hij nog leefde en weer hersteld is van de wonden. De keizer heeft hem echter in de renbaan gedood en zijn lijk in de rivier geworpen, waar het door Christenen weggehaald is.

Hun schild is een gouden kruis op een rood veld met 4 kleine kruisen in de hoeken.

Hun schuttershof stond eerst in de omgeving van de St. Jansstraat tot bij de Varkensmarkt (14de eeuw). De gebouwen hadden ze gehuurd.

Toen echter door de toename van Middelburgs handel ook de haven moest uitgebreid worden (wat nu nog „Nieuwe Haven" heet), moest men dit complex van gebouwen ontruimen.

Men vestigde zich nu (1541) in een eigen gebouw, buiten de Seispoort gelegen (nu de Seisdam geheten), waar men een mooi beplante hof aanlegde, getooid met boomen, priëel en struiken, waar ook groente verbouwd werd en een cruythof was. Een goede schietplaats werd aangelegd, waarvan ook een deel voor de jongeren bestemd werd.

De ligging buiten de poort was echter allesbehalve veilig : vaak heeft men overlast van stropende Spaanse soldaten ; de dingen van waarde worden dan ook binnen de stad gebracht.

Bij de beeldenstorm in 1566 wordt ook

hun altaar in de kerk vernield. De herstelling duurt erg lang, „deurdien datter ononder henlieden vele gheusen of sectarissen waeren", die er weinig voor voelden in een Roomse kerk een altaar te herstellen.

In 1572 wordt hun gebouw afgebroken: 't stond daar te gevaarlijk. Hun bijeenkomsten houden ze dan in herbergen of op 't stadhuis. Bij 't beleg der stad in het volgend jaar moeten ze hun sieraden afstaan aan de stadsregering, die in deze benarde tijden het zilver nodig heeft om er geld van te maken.

Enkele jaren later (1578) krijgen ze weer een nieuw gebouw, nu in de stad: het lege Augustijnerklooster. 't Wordt helemaal afgebroken en op 't eind der eeuw (1594) is er een nieuw schuttershuis verrezen, met in de voorgevel het beeld van St. Sebastiaan, wiens dag (20 Januari) men ieder jaar viert met een plechtige optocht door de stad, een Mis in de Westmonsterkerk en een maaltijd in het schuttershuis als slot.

Tot aan de opheffing van de confrèrie van St. Sebastiaan op 't eind der vorige eeuw heeft dit gebouw met de daarbij behorende tuin dienst gedaan, al heeft het ook door verbouwingen een heel ander aanzien gekregen dan toen het 300 jaar geleden werd gesticht.

Nu heet het nog altijd 't Schuttershof en 't is een veelgebruikte vergaderplaats.

De *schutters van de voetboog* hebben St. Joris als schutsheer, de algemeen bekende, vechtend met de draak, prijkend als een groot beeld in de voorgevel van 't gebouw. (23 April is 't St. Jorisdag.) Hun schuttershuis werd in 1582 gebouwd in witte arduinsteen, en werd in 1894 op kosten van de sociëteit, die er nu haar plaats van samenkomst heeft, gerestaureerd.

Het gilde van de *Colveniers* of *Edele Busse* kreeg een nieuw gebouw aan het eind van de Langeviele in plm. 1610, nadat ze eerst een honderd jaar elders samengekomen waren. Toen dit gilde in 1787 werd opgeheven, werd hun gebouw, waarvan de toren was afgebroken, verkocht aan de O. I. Compagnie. Toen de Fransen hier de baas waren, richtten deze het in als militair hospitaal, welke bestemming het tot enkele jaren geleden heeft behouden. Tijdens de grote wereldoorlog van 1914—1918 werd het gerestaureerd; van de vroegere vijver en kolfbanen is nu echter niets meer over.

Een grote gebeurtenis in het leven der schutters was het *jaarlijks schietfeest*. Meestal op Pinksteren of in de week daarna kwam men bij elkaar om naar de papegaai te schieten, die op een hoge paal was geplaatst, soms ook wel aan een molenwiek was vastgemaakt.

De vogel kon draaien op een spil en meermalen werd hij wel getroffen, draaide eens rond, maar — bleef vanuit de hoogte uitdagend neerzien op zijn belagers. Tot een prima schutter met een welgericht schot de vogel eindelijk neer deed tuimelen.

Met gejuich werd de overwinnaar begroet: hij was *de koning* van het feest, niet alleen voor deze dagen, maar voor een heel jaar. Was hij drie jaar achter elkaar koning, dan kreeg hij de titel van schutterskeizer.

Zulk een koning had heel wat voorrechten: hij kreeg zitting in het bestuur, waar hij de ereplaats innam; mocht de eerste teug drinken uit de gildebeker; hoefde de maandschoten niet mee te doen, daarboven was hij verheven!

Men kroonde hem met een kroon van zilver, met goud verguld; later gaf men meestal een zilveren halsketting met een papegaai er aan, bij volgende wedstrijden met meer of minder medaljes aangevuld, naar gelang hij al of niet gelukkig was bij de schietoefeningen.

Vaak ook werd de koning door de stadsregering vrijgesteld van bier- of wijnaccijns.

De landsheer schaamde zich niet met boog en pijlkoker op het schietfeest te komen en mee te kampen om de koningstitel. Zelfs vorstinnen schoten soms mee. Een bekend voorbeeld daarvan is de wedstrijd in Goes, toen *Jacoba van Beyeren* in 1428 de vogel afschoot en dus schutterkoningin werd.

Ruim honderd jaar later (1534) werd de landvoogdes Maria, een liefhebster van de jacht, iemand, die ook wel wat verstand had van schieten, koningin van het St. Jorisgild. Drie jaar daarna woonde ze weer een papagaaifeest bij, nu in gezelschap van den Kardinaal van Luik. Ze spoorde hem aan, ook eens mee te doen.

Helaas, de man schoot zo erbarmelijk, dat een der schutters medelijden met hem kreeg, zijn boog spande en met luide stem

Societeit St. Joris (Schuttershof van de Voetboog) te Middelburg
(tijdens 't bombardement 17 Mei 1940 totaal verwoest)

uitriep: „Dit is het schot van den Kardinaal!" Hij schoot de vogel af en tot grote vreugde van allen werd de Kardinaal tot schutterskoning uitgeroepen.

Dit *koningschieten* was niet alleen een feestdag voor de schutterij, het was een volksfeest, waaraan ook de overheidspersonen deelnamen; het stadsbestuur tracteerde op wijn of bier en gaf vrijdom van accijns hierop.

Met een plechtige mis in de kapel van 't gilde werd het feest ingezet: kerk en volksleven waren in deze tijd nauw saamgeweven; tot slot werd dan een solemnele mis gecelebreerd, „om God den Heere te loven, van dat alle zaken welgegaan zijn".

Maar: niet altijd spant Apollo de boog, bij dit papegaaischieten behoorden nu eenmaal de overvloedige *maaltijden*, door den schilder Van der Helst met kunstenaarshand vereeuwigd.

Het gewone getal was meestal zeven of acht; alleen als de kas wat schraal was, vergenoegde men zich met „slechts" vier. En ze mochten er zijn: onze voorouders hielden van lekker eten en drinken! En ze konden heel wat verwerken ook!

Het hoofdgerecht bestond uit vleesspijzen. Zo waren er voor een papegaaifeest in 1561 nodig: 822 pond vleesch, 34 ossetongen, 32 speenvarkens, 112 koppel hoenders, een menigte wild en veel vruchten.

J. ter Gouw zegt in „Volksvermaken": „Die *Schuttersmaaltijden* waren een vermaak voor velen. 't Was kermis in de Schutterszaal, kermis in de keuken en kermis voor de deur. Want vooreerst brachten al de genodigden hun knechts en gevolg mee; dit behoorde tot de statie van het feest; maar elk dezer volgelingen had ook weer de zijnen, die een boodschap bedachten, en daarmee binnen raakten, en zich in de keuken vervoegden, en er met geen stok meer uit te slaan waren. Of er al ieder jaar geboden werd, dat niemand onder de maaltijd boodschappen mocht ko-

men brengen, 't gebeurde toch ieder jaar weer. En op de straat voor de poort krioelde het van schobberdebonklopers, die wachtten op hetgeen naar buiten gebracht zou worden; en telkens als dit gebeurde vielen mannen, wijven en jongens er als wilden op aan, en scheurden elkaar de kluifjes uit de mond, tot geen gering vermaak der honderden toeschouwers."

's Avonds werd de feestdag besloten met een danspartij of vuurwerk (het branden van pektonnen).

Nog luisterrijker dan de papagaaifeesten, die maar één schuttersgild golden, waren de *landjuwelen*, waarbij de schutterijen uit het ganse land samenkwamen: soms waren er wel meer dan veertig. De uitgeloofde prijzen waren meestal van zilver: wijnkannen, potten e.d., soms ook wel een vette os of enige kannen wijn, gewoonlijk door het Stadsbestuur geschonken (plm. 1850 had nog een landjuweel plaats in Middelburg). Daarbij werden ook prijzen uitgeloofd voor het schoonste inkomen (welk gilde het mooist gekleed was), het verste komen (wie de verste reis maakte) en het talrijkste opkomen.

Het landjuweel was een echt volksfeest, waaraan rijk en arm deelnam, waarbij allerlei vermakelijkheden plaats vonden en 's avonds de schuttersherbergen geïllumineerd waren.

De meeste schuttersgilden zijn in de vorige eeuw wegens gebrek aan belangstelling te niet gegaan. In enkele plaatsen zijn ze echter nog blijven bestaan, meest als eenvoudige schietverenigingen, die geregeld oefenen. Noord-Brabant en vooral Limburg hebben nog heel wat plaatsen, die jaarlijks een schietfeest organiseren, dat nog enigszins herinnert aan de oude papegaaifeesten der schuttersgilden. Hierbij mogen ook niet vergeten worden het kallemooischieten op Schiermonnikoog en het gaaischieten op enkele dorpen van Zuid-Beveland en te Westkapelle, waarover ik vroeger (1939) eens een afzonderlijk artikel heb geschreven.

L. VAN WALLENBURG

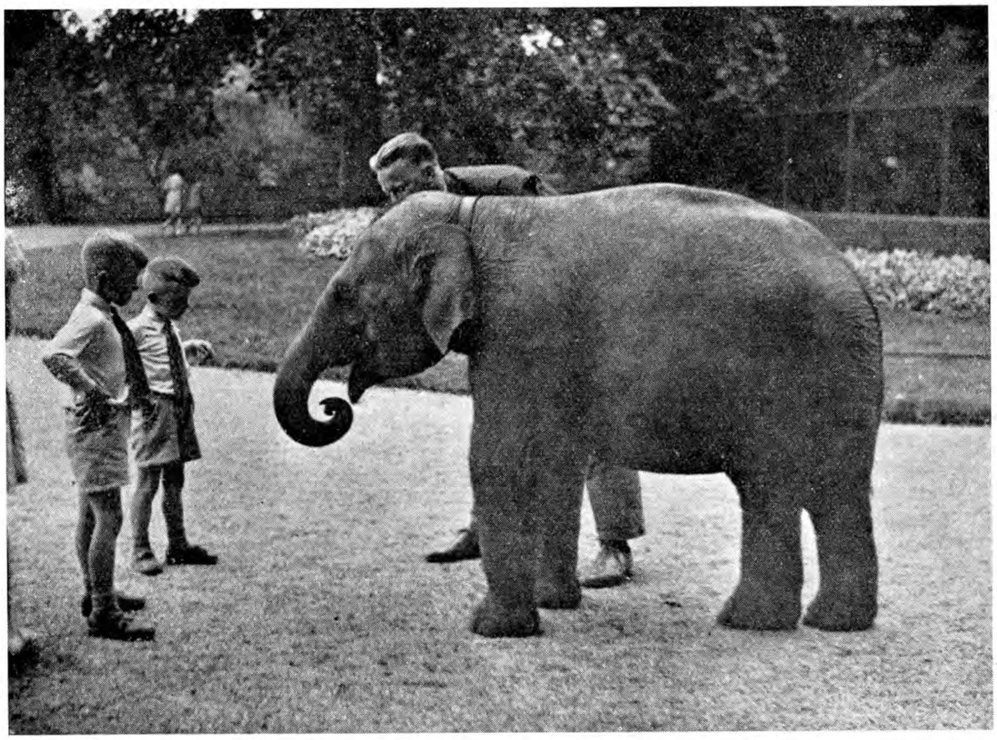

Levend speelgoed

Italie's mooie havenstad Genua

(Genova, „La Superba")

Italië is nu een land dat toch te midden van het wereldgebeuren wel in het teeken van de groote belangstelling van zeer velen — ook hier te lande — staat. 't Is er rustig en heeft van den oorlog tot nog toe geen last van beteekenis. *) Integendeel: handel en scheepvaart vooral bloeien er. Is het niet merkwaardig, dat een man als Sumner Welles die van Londen naar New York terugreist gebruik moet maken van een Italiaansch stoomschip??

Ook voor ons Nederlanders, die hetzij van de Rotterdamsche Lloyd of de Maatschappij Nederland gebruik maken om Ned.-Indië te bereiken of daaruit naar Patria weder te keeren, geldt dit verschijnsel. In zulk een geval is Genua vertrek- en eindpunt van de reis: Genova „La Superba" zooals ik hierboven schrijf. Lezers zullen wel begrijpen dat dit „de prachtige" beteekent en juist omdat nu zoovele Nederlanders met Genua in aanraking zullen en ook moeten komen acht ik het van belang hierover eens een en ander mee te deelen uit mijn langjarige en persoonlijke ervaring. Tallooze malen ben ik te Genua geweest, nu eens van Hamburg komend met de Lloyd Express, dan weer na een verblijf in de Alpen, Venetië of aan één der Riviera's, of over zee, van mijn langjarige standplaats Tanger in Marokko of van Madeira met de White Star Line. Altoos heb ik aan mijn verblijf in deze prachtige havenstad hoogst aangename herinneringen behouden. Nooit heb ik de dagen en ook soms wel weken die ik er was of in de prachtige omgeving doorbracht betreurd. Integendeel, altijd ben ik er met genoegen weergekeerd!

Een historisch overzicht van de geschie-

*) Dit artikel werd geschreven vóór Italië's deelneming aan de oorlog. — Redactie.

Gedeeltelijk panorama van Genua met haven

Groote Oceaanschepen liggen te Genua voor vertrek klaar.

denis dezer stad zou wel zeer interessant zijn doch hier te veel plaatsruimte innemen. Genua is Italië's grootste en meest belangrijke haven. Met statistische gegevens zal ik u maar niet vermoeien. Tijdens het regime der fascistische regeering is hier nog heel veel verbeterd zoodat La Superba wellicht *de* belangrijkste haven van de Middellandsche Zee is of spoedig zal worden.

Voor den toerist komt voornamelijk de buitengewoon prachtige ligging van de stad en omgeving in aanmerking, die vooral mooi uitkomt als men de stad van zee uit bereikt. Dan is de ligging in terrasvorm bijzonder mooi. Genua is *de* stad van paleizen, marmer, palmen en monumenten. De ligging van Napels is, wat omgeving aangaat, bij aankomst uit zee mooier, doch bijv. Marseille en Algiers kunnen er niet aan tippen.

Wanneer men uit zee aankomt ziet men hoog boven de haven het mooie hotel Miramare liggen. Dit hotel, waar ik altijd gelogeerd heb, ligt links boven het Centraal Station in de oude tuinen van het Palazzo Doria, er beneden, dat uit 1522 dateert en eigendom is van Prins Doria te Rome woonachtig. Het uitzicht dat men er geniet van de haven en zee is schitterend mooi. Vlak bij station en de booten. Nabij de zee bevindt zich de oude stad met haar tallooze nauwe straatjes, met het interessante stadsleven en de prachtige Kathedraal de San Lorenzo.

Het Centrum van de wereldstad is nog altijd de Piazza de Ferrari in de moderne stad in de nabijheid waarvan zich ook alle voornaamste gebouwen bevinden. Van hier uit gaan twee hoofdverkeerswegen: een naar het Centraal Station, via de Via Garibaldi, Via Cairoli, Via Balbi etc. Bijna huis aan huis vindt men hier de prachtige bijna geheel marmeren paleizen van de Genueesche families, elk voor zich een bezoek waard voor zoover toegankelijk.

Van de Piazza De Ferrari in tegenovergestelde richting strekt zich de imposante Via Venti Settembre uit, de prachtige hoofdslagader van het verkeer. Hier vindt des middags het „Corso" plaats, d.w.z.

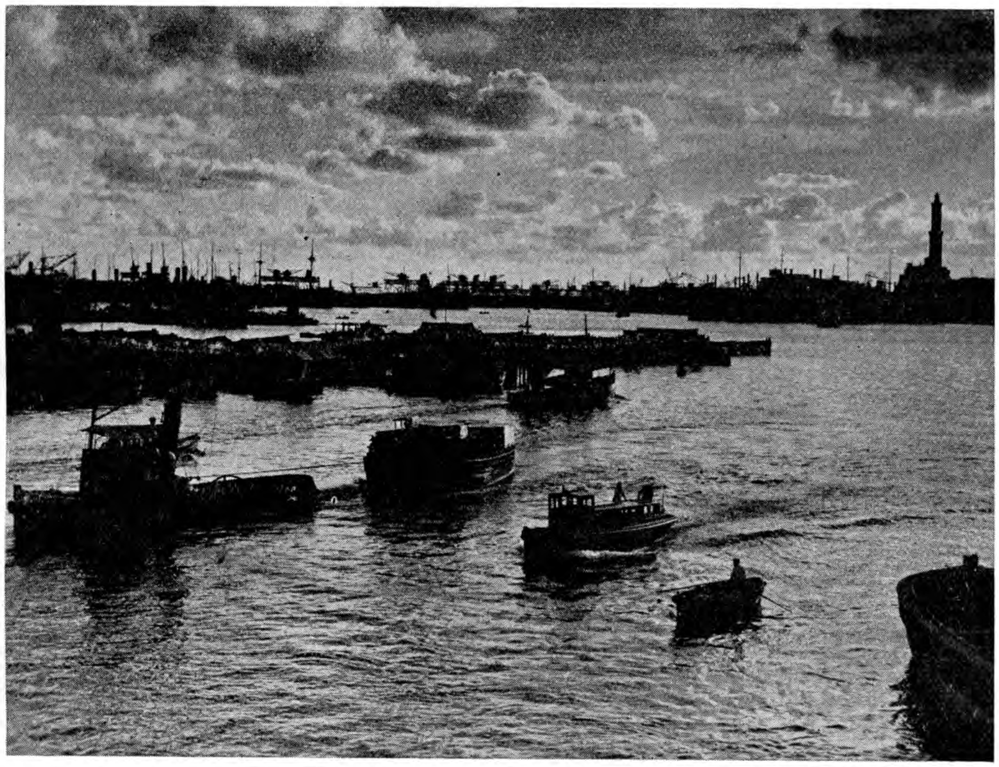

Avondstemming in de schitterende haven van Genua

dat het het trefpunt is. Vroeger was dit in de Via Roma. Ongeveer halverwege overbrugt de Via Venti Settembre een andere straat. Hier heb ik dikwijls de hoogst merkwaardige bouw van deze prachtstad staan bewonderen. Het is of de huizen en paleizen er letterlijk op elkander staan.

Bezoekers van Genua vergeten ook niet het beroemde Campo Santo te bezoeken: Genua's prachtige kerkhof met zijn ontelbare praalgraven van groote waarde. Het maakt een iet of wat „overladen" indruk" en toch zijn er zeer indrukwekkende grafmonumenten bij. Ik noem u in het bijzonder dat der Familie Pallavicini.

Interessant is des avonds het volksleven gade te slaan in de omgeving van het centrum.

Een prachtig uitzichtpunt is de Righi, dien men bereikt met een kabelbaantje van de Piazza Corridoni.

De beroemde omgeving van Genua overtreft elke beschrijving. Ten Westen vindt men de Riviera di Ponente, welke zich uitstrekt tot aan de Fransche grens om er zijn voortzetting te vinden in de meer afgegraasde Côte d'Azur. Mij is de Italiaansche Riviera veel liever en rustiger. Het natuurschoon en klimaat zijn zeker evengoed, het laatste wellicht beter.

Het bekende San Remo is nog altijd *de* Koningin van deze Riviera ofschoon het nabijgelegen Bordighera ook veel bezocht wordt. Het zachte klimaat is hier te overbekend dan dat ik er de aandacht op behoef te vestigen. Geheele winters heb ik te San Remo in Royal doorgebracht.

Dan ligt ten Oosten van de prachtige havenstad de niet minder bekende Riviera di Levante, een juweeltje van onbedorven, mooi natuurschoon en oneindig veel romantischer dan de Côte d'Azur, van welke ik altijd min of meer een afkeer heb gehad vanwege het onnatuurlijke mondaine gedoe. Voor mij moet de natuur de hoofdzaak blijven. Hier vinden wij in de onmiddellijke omgeving van Genua de veel bezochte plaatsen Nervi en Recco, voor be-

Een kijkje op de heerlijke naaste omgeving van Genua

zoek van één dag, en verder is de wereldberoemde streek Rappallo, met Portofino en Santa Margherita, aan een prachtige baai van dien naam.

Het schiereiland Portofino met zijn idyllisch haventje van dien naam kunt u dagenlang exploreeren in alle mogelijke richtingen. Rappallo en Santa Margherite zijn m.i. heerlijke oorden voor een verblijf van langeren tijd. Het geheele kustgebied dat zich uitstrekt tot aan Sestri Levante is schitterend mooi. Het zachte klimaat is er vooral in den winter een bijzondere attractie op zichzelf.

Kortom, Genua zoowel als zijn omgeving zijn prachtig mooi en ik heb maar één vurige wensch : dat dit heerlijk land nog langen tijd voor oorlogsmisère gespaard moge blijven.

C. VENING

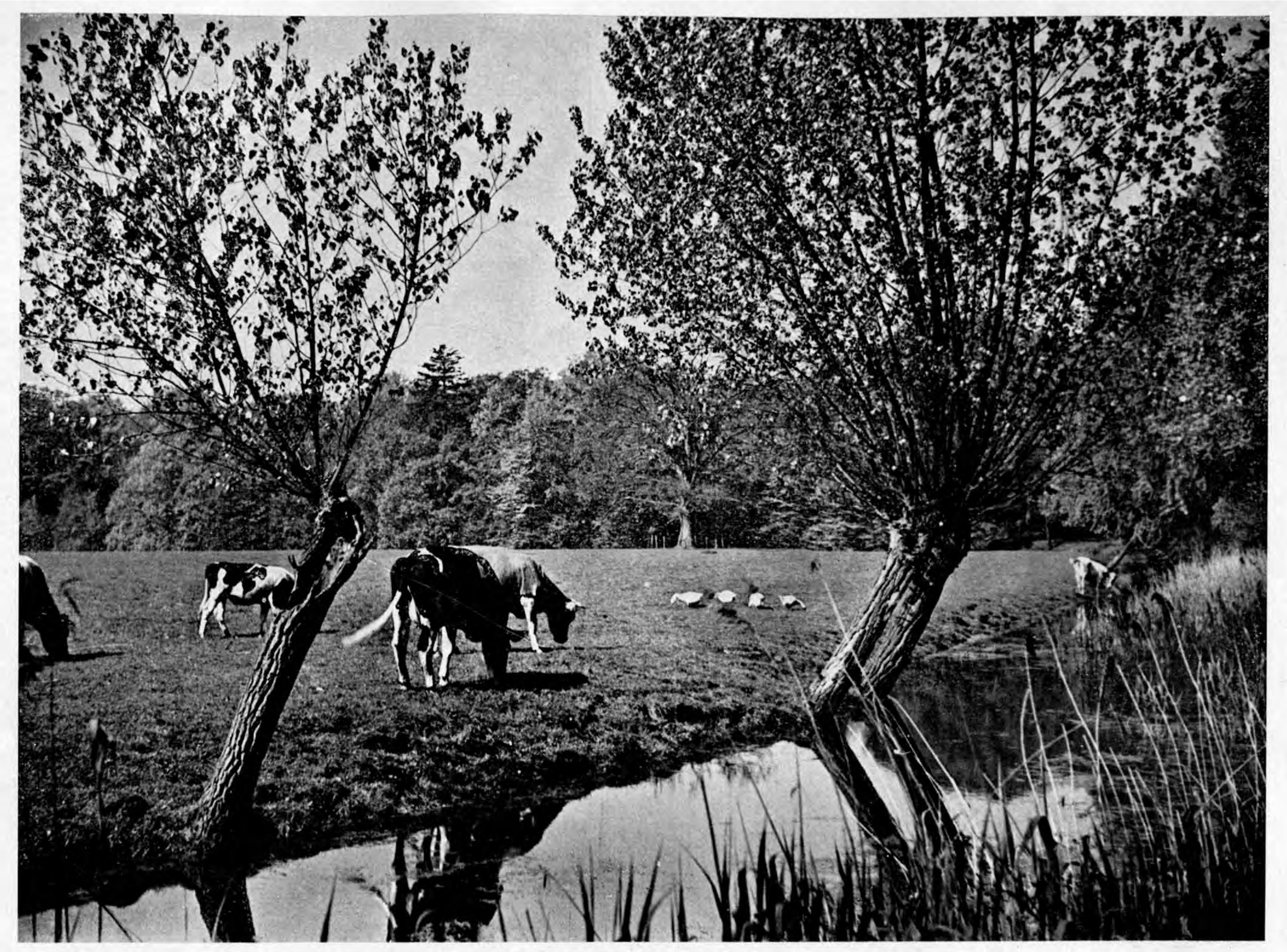

ZOMERMORGEN

Een paar kiekjes in Lier

„Schoon Lier", zegt de Vlaming.

En waarlijk: *Lier* is schoon. Op mijn thuisreis uit „'t vreemde land", waarover ik in een vorig opstel in dit tijdschrift iets vertellen mocht, was het mij een verademing eenige uren daar te zijn.

Ik deed die thuisreis per rijwiel en reed vanaf Brussel via Mechelen—Lier—Breda —Utrecht, naar huis. Ik had het groote genoegen in Lier een uurtje te mogen klappen met den bij ons overbekenden schrijver-schilder Felix Timmermans.

Ik dwaalde door 't Begijnhof. Toen ik mij voor de poort, die de hoofdingang vormt tot het stille domein der „begijnen", neerzette tot het maken van een schetsje, heb ik mij óók verwonderd.

En wel om „'t rijm", dat onder het logge, foeileelijke Mariabeeld staat, naast dezen ingang.

Ik las:

O honing-zoete beeld, uit Holland langs de baren
Der zee hier aangespoeld en in ons stad gevaren.
Ons tegen oorlog en tegen Pest bevrijd,
In allen nood ons Moeder van Remedie zijt.
Al die hier zullen Bidden ter eere van Maria [7 paternosters en 7
Ave Maria, alle Zaterdagen, alle Zondagen, [alle Heiligendagen, alle
Dinsdagen en Vrijdagen, zullen ied'ren keer,
veertig dagen aflaat verdienen . . . .

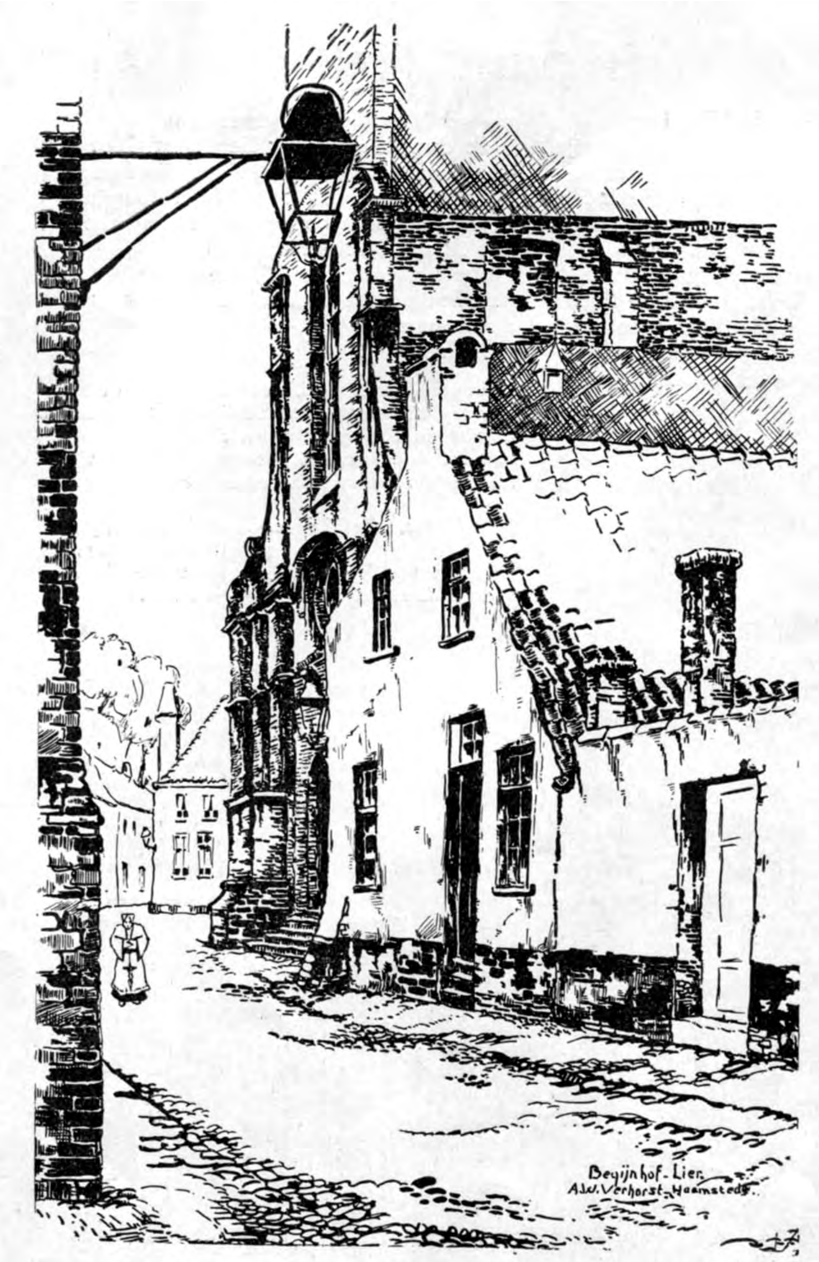

Toen ik meesmuilend lachte (misschien wel grijnsde) om deze „verheffende" woorden vroeg een begijntje, die mij had zien lezen :

„Vindt ge 't niet curieus, meneere ! ?"

Ik antwoordde zoo plechtig mogelijk : „'t Is zèker curieus, madampje......"

„Joat", ging ze toen verder, „'t es toch zulk een schoon beeldeke, een woender. joat......"

Ze sloeg een kruiske en schrompelde haar huizeke binnen, vlak achter de poort.

Lier *is* schoon. Er wonen heerlijk naieve Vlamingen.

En verder ! ?......

A. W. VERHORST

Anna Baard vertelt

„En hier is Anna Baard!"

Zo komt ze binnen vanavond. De deur is krakend terug gaan zuchten. Anna gebruikte één van haar gelaarsde benen om te sluiten. Dat is haar gewoonte als ze nijdig is. In die stemming is het óók, dat ze een grondiger hekel heeft aan haar achternaam.

„Wij zien, vooral wij hòren u, geliefde zuster Baard; gij kwaamt weer binnen met het kabaal van een wild paard", „groet" ergens uit de schemer-verlichte kamer haar broer.

„Och vent, doe niet zo melig", hoont Anna hem tegen, als hij na zijn „dichterlijke ontboezeming" lawaaierig lacht.

„Thee, Moe?" vraagt ze dan aan een rustige, zwarte gestalte bij het raam. „Ik heb dorst als een polderkerel!" Ze ploft haar laarzen naast de haard en valt in de dichtbije zachtheid van een club.

„Annie, je slaat door als een ekster", verwijt zacht Mevrouw Baard, terwijl ze een geringde hand aan de theepot legt.

„Ja Moe", zegt gedwee Anna. Heftiger weer vervolgt ze: „Maar het is ook zo'n dwaze boel in de wereld en bovendien vind ik „Annie" een ijdele verbastering van m'n naam, waar ik niet van hou. Punt."

Over het gezicht van Anna's Moeder glijdt een rimpeling als van pijn. Maar ze zwijgt. Ze zwijgt begrijpend, want nadien vertelt Anna Baard van de voorbije avond. Rustig. Soms dringt de verontwaardiging in haar woorden; abrupt; zonder overgang. Anna zegt:

„De voorzitter was een aardige, echte kerel. Onder zijn begin-gebed moest ik denken aan de onbehouwenheid van een boomwortel. De stam is afgebroken door een of ander stormfeest en de knoestige stronken graven zich gierig in de aarde, zoeken houvast. Zo bàd die man. Heus Moe, u kijkt weer zo ongelovig, maar 't is een frappante vergelijking", dwingt haar stem als Moeder Baard glimlacht om Anna's plastisch betoog. „Hij beet zich vast in de Verbondsbeloften, zoals hij dat veel noemde en hij pleitte bij God voor zijn vereniging als een advocaat voor zijn cliënt. De eerlijkheid proefde je in zijn woorden, welke hij in 't zuiverst Jordaans uitgalmde. En die eerlijkheid vergoedde alles. Het deed mij meer dan het prachtigst beschaafd spreken van onze dominé."

„Waar heb je 't eigenlijk over?" interrumpeert haar broer met droge stem. Hij heeft achterover in zijn stoel liggend geïnteresseerd geluisterd.

„Neem je me in de maling?" vraagt Anna kort, dadelijk bereid tot de aanval over te gaan.

„Nee, zeker niet. Zo'n kerel heeft mijn belangstelling en overigens ben je niet zo gauw enthousiast, dus de man moet wel iets bijzonders geweest zijn. En, op mijn woord, ik weet niet waar je 't over hebt, evenmin als ik weet waar je vanavond de mensen hebt doen lachen of huilen. Noemde die voorzitter je „geachte spreekster" toen je voordragen moest?"

Anna heeft scherp geluisterd of ze de gebruikelijke, goed bedoelde spot hoorde in de woorden van haar broer, waarop ze, haars ondanks, altijd verkeerd reageerde. Nu ze meent dat hij serieus vraagt, zegt ze: „Hij noemde me „Mevrouw Baard" en had het in zijn welkomstwoord over de „bekende declamatrice". Is die goed of niet?" glundert ze. „Maar, zoals ik zei, de man was ongelooflijk eerlijk en ik vond het best."

„Waarom dan zo nijdig toen je binnenkwam?" vraagt Moeder Baard.

„Ach Moe, het was niet zo belangrijk en veel verstandiger te lachen om dergelijke nonsens en waan-wijsheden, maar zulke typen als ik er vanavond weer een meemaakte, irriteren me altijd. Wat doet een mens daar tegen?"

Moeder Baard schiet in een lach om Anna's tragisch gebaar dat haar laatste woorden begeleidt.

„En je vond dien voorzitter zo'n fijnen vent, zei je", merkt haar broer half verbaasd, half vragend op.

„Ja, broertje", antwoordt Anna, elk woord beaccentuerend, „maar er waren nog meer mensen die vanavond iets te verkondigen hadden, snap je?"

Mevrouw Baard heeft inmiddels thee geschonken en Anna geniet met kleine slurp-teugjes. Met een grom werpt ze het ene been over het andere. Helder en plotseling klinkt dan haar lach, tintelend als

de vrieskou buiten. Even plotseling zit ze ook weer afwezig in de rode haardvlammetjes te kijken.

Anna Baard. Vijf en twintig is ze en nu en dan wild en niet te temmen als toen ze zeventien was. Moeder Baard heeft veel zorg om haar enige dochter. Pijnlijk nauwkeurig zit ze haar nu op te nemen. De stilte zoemt behaaglijk. Moeder Baard denkt: Annie, lieve, grote, onverstandige dochter van mij ; waarom stop jij jouw goed hart altijd zo ver weg onder een laag gemaakte, luchthartige oppervlakkigheid !

Anna is secretaresse van een letterkundige kring. Ze houdt veel van het kringwerk en is één der hardst werkende leden. Eens werd ze verzocht „moeilijke" verzen te lezen. Haar van nature zangerig, donker stem-geluid had de gedichten met een verbluffende duidelijkheid weergegeven. De kring was enthousiast geweest. Anna verwonderd en wantrouwig. Een jong artist gelooft zelden ten volle in zijn kunnen. Helaas ! Gelukkig ! Wie zal het zeggen ?

Op aanhoudend aandringen van vrienden had Anna les genomen en langzaam was haar talent gegroeid. En ook langzaam maar zeker was ze bewuster geworden in haar optreden. Soms bereikte ze een bijna sublieme dictie in het zeggen der verzen. Tot voor kort was ze nooit bereid geweest concessies te doen tegenover het „publiek". „Dan luisteren ze maar niet" was haar stereotyp antwoord, wanneer men haar zei eens „lichter" werk te kiezen omdat de doorsnee-hoorder zulks meer waarderen zou. De verzen, welke jij kiest begrijpt men niet altijd door een enkele zegging. De manier waarop jij het werk brengt mag dan nog zo goed zijn !

En eindelijk had Anna „verloren" ! Soms had ze er spijt van. Ook de avond die ze nu had meegemaakt was daardoor voor haar gevoel een mislukking geweest. Gezwoegd had ze op haar programma. In meer dan een opzicht was het een soort feest-avond geweest waar ze verzocht was te komen werken. De opbrengst was voor het suppletie-fonds van een sanatorium. Haar vader was in Davos gestorven ! Anna had niet durven weigeren.

Nu zit ze bij de haard en zwijgt...... en lacht ! Anna Baard lacht, want haar gezonde liefde voor humor heeft het gewonnen.

„Luister verder, jongens", grinnikt ze weer de kamer in. „Ik begon met een rey uit de Gijsbrecht van Aemstel te zeggen. En warempel, leve de bontheid van onze feestprogramma's ! een troepje „musici" speelde nadien als toepasselijk tweede nummer : „Hawaian trips" ! Moeten jullie nu heus nog peultjes ?"

„Ja maar, lieve kind", vadert haar broer, „begrijp je dan nooit dat je Vondel er niet bij moet slepen zo'n avond ? Dat is toch al te zot. Goed, de mensen willen luisteren naar een licht, zonnig vers, maar dat is dan ook het uiterste. Ze zijn gekomen om te „genieten" !"

„De leiding had gevraagd om te openen met een „geestelijk stuk"," is Anna's zwakke verdediging. Ze is even uit het veld geslagen door haar broers rake opmerking.

„Soit", vervolgt ze gewillig (ergens diep in haar siddert weer de verontwaardiging) „laten we er niet op doorhameren. Naderhand ging het gelukkig beter. Helaas ook niet lang. Er was een serieus trio. Piano, cello en viool. Geweldig mooi hebben die lui soms gespeeld. Tot ook voor hen aanpassen werd geblazen. Naar een stuk van Haydn luisterde men nog met een half oor en toen was de beurt aan Sarie Marais en collega's."

Haar broer doet nog eens een poging Anna te doen begrijpen. Haar gezicht was steeds donkerder geworden en uit haar laatste woorden puilde het sarcasme.

„Goed, goed", antwoordt ze hem ongeduldig, „ik ben nog niet aan het eind van m'n latijn. Het prachtigste komt nog. En ik zal trachten jullie zo goed mogelijk weer te geven hoe men het best een blunder kan slaan. Per slot heb ik van dit laatste de humor geapprecieerd. Ik vertelde immers dat er iemand was geweest wiens houding mij zo nijdig maakte. Het was een van de notabelen. De ganse avond heeft hij in een van de clubs achter de bestuurstafel „gelegen". In de pauze hoorde ik hem met den pianist van het trio praten. Beleefd maar afwezig luisterde de jonge artist. Den bestuursman hoorde ik zeggen :

— Ik kan uw werk zeer waardeeren, meneer eh...... meneer (de pianist vulde het hiaat niet) maar hè, dat vrolijke genre ligt mij niet. Geef mij de klassieken maar ! — Natuurlijk meneer, zei de pianist, natuurlijk ! en zweeg. — Dus, alhoewel, zoals ik zei (Anna heeft een rimpel boven haar ogen) uw werk op zichzelf zeer te waar-

deren valt, zult u mij persoonlijk ten zeerste verheugen, straks nog iets schoons, iets verheveners te spelen. U begrijpt (hij neeg zich vertrouwelijk tot den pianist, die nog steeds beleefd luisterde) het publiek zal dat óók, gelooft u mij, ik spreek uit ervaring, juist voelen, want uiteindelijk houdt men toch het meest van de klassieke muziek. Het moeilijke is echter het juiste moment te kiezen." De pianist antwoordde hem iets. Het moest een toezegging zijn, want de bestuurder vleide zich breed en met voldaan gezicht weerom in zijn club."

Anna's gezicht gloeit nu van het vertellen. Pretlichtjes dansen in haar ogen. Ze vertelt met haar hele houding. Doorpratend schenkt ze nog eens thee en de familie Baard luisterd meelevend naar Anna's beeldend verhaal. Haar broer interrumpeert niet meer. Moeder remt niet meer. Anna kàn vertellen.

„Later op de avond heb ik een paar liedjes voor kleuters van acht tot tachtig jaar gedeclameerd en gelukkig: ze sloegen in! 't Feest groeide toen rap naar het einde. Mijn aandacht verdeelde ik tussen de muziek en den bestuursman. Hij scheen in afwachting. Plots herinnerde de pianist zich zijn belofte. Blijkbaar. Hij knikte naar den man. Omslachtig zocht hij een groot muziekblad en zette het ernstig op de piano. Ook de anderen gebruikten hun standaard met een of ander blad er op. De pianist begon een sentimenteel voorspel. De violist klemde nog haastig een sordino op zijn viool. En daar verrijst uit zijn zetel de bestuursman. Zijn gezicht drijft als een onweerswolk over het publiek. Van onder zijn vochtige knevel — hij had juist feestchocola gedronken! — komt een dringend ssssstttt!! Herhaaldelijk moest hij links en rechts sisklanken de zaal inblazen voor het publiek ging luisteren. Maar het gelukte en de man ging in kennershouding zitten.

Anna wacht even. Ze vergooit haar stevige benen eens en zegt:

„Nu komt het lui, want de muziek??? Een ongelooflijk zoet en wee bonbon-serenadetje van een zooveelste rangs „componist" met een aangenomen Russische naam kweelt op het podium en „klaagt" over de mensen heen. De muzikanten speelden overgegeven."

Anna's broer had de laatste oogenblikken hardop gegrinnikt, maar nu davert zijn lach door de kamer. Mevrouw Baard begrijpt nog niet volkomen en blijft naar Anna kijken.

„Is het niet onovertrefbaar?" geniet Anna. „En nu de slot-scène", vervolgt ze vlugger en enthousiaster.

„De aanwezigen applaudisseerden matig toen het ding uit was. De bestuursman verrees echter ten tweeden male uit zijn zate. Helaas kan ik het niet zuiver imiteren. Hij kwam steil als een dogma omhoog! De muzikanten waren langzaam gaan zitten en wachtten. Na een dergelijk nummer kun je nu eenmaal niet direct aan een ander beginnen, nietwaar? En toen gebeurde het. O, mateloze verwaandheid! De bestuursman ging naar den pianist, gaf hem een hand en zei:

„Meneer, ik ben ervan overtuigd namens alle aanwezigen te spreken wanneer ik u mijn dank betuig voor deze gevoelvolle voordracht van brede en hoge muziek!" (Denk aan de bonbons! valt Anna zichzelf onder het vertellen in de rede.) „Mag ik u nu nog vragen van *wie* was eigenlijk deze kunstuiting?"

„De pianist boog en deed z'n best eveneens „aristocratisch" den bestuursman van repliek te dienen. Het publiek luisterde in een begin van amuseren. En ik", zei heftig Anna, „ik had zo dolgraag „bravo" geroepen. Uiterst kalm zei toen de pianist: „Zeker, meneer, zeker, het is de serenade van een Moris Peterskoff, tenminste zo noemt de goeie jongen zich. Van huis uit heet hij Jan Bruin, maar een mens moet iets over hebben voor de kunst. U kent waarschijnlijk den man, hij is tegenwoordig violist bij een bekend circus-orkestje."

De pianist had steeds zeer neutraal de zaal ingekeken en boog met hetzelfde neutrale gezicht. Het publiek glunderde en de klassieke bestuursman boog zo mogelijk nòg deftiger."

Anna's laatste woorden barstten schier van pret.

„Volgde hilariteit", zegt ze nog met ingehouden effen stem, „volgde sluiting!"

HARRY BRANDER

Mieke's werk

Wanneer het wijd over de velden klinkende klokkengebeier van de dorpstoren aan de werkers verkondigt, dat het middag is geworden, zet boer Veenma zijn schoffel rechtop in de grond, overziet nog eens met welgevallen de lap aarde, die hij en Klaas de knecht, hebben schoongeschoffeld en zegt: „Klaas we gaan eten!"

Dan gaan ze over de akker naar het pad, dat achter van het land naar de boerderij voert. Een enkel woord verbreekt nu en dan hun zwijgen: „De rog staat best dit jaar." „De aarpels staan erg droog." — Plots blijft boer Veenma staan. Wat is dat? Loopen de schapen van boer Kupers nu al weer in zijn grasland? „Die ellendige beesten! Da's nu de derde maal al deze week, dat ze in mijn land komen. Ze moeten er weer uitgejaagd, Klaas!"

De boer en de knecht trekken op de klaploopende schapen af, die even ophouden met grazen, hun koppen opheffen naar de twee mannen, die naderbij komen; dan vreten ze weer rustig verder van het malsche gras, dat boer Veenma bestemd heeft om in te kuilen. Doch ze worden opgejaagd en opgedreven naar de ondiepe sloot. Aan de overkant van de sloot, aan de walkant van boer Kupers is een prikkeldraadlijn, waar ze onder door kunnen kruipen. Hier en daar hangen aan de roestige prikkeldraadlijn plokken vuil-witte schapewol.

De schapen kruipen haastig uit het slootje onder het prikkeldraad door. Stil blijven ze nu staan op eigen terrein, waar het gras meest is afgevreten, draaien hun koppen dom-droomerig naar de twee wegschrijdende mannen, die hen zoo wreedaardig opjoegen uit de malsche wei.

„'t Wordt tijd, dat Kupers een nieuwe rol draad aanbrengt baas! De beesten komen d'r altijd weer onder door!"

„Ja, dat moet hij ook, maar je kunt het niet tegen hem zeggen, want dan is Leiden in last. Die man kan het beslist niet hebben, dat iemand iets van hem of van zijn doen en laten zegt. Als hij er zich niets van aantrok en een verstandige kerel was, zou ik hem waarschuwen. Maar ik ben niet van plan om over zoo'n kleinigheid ruzie te krijgen."

„As ik u was, zei 'k het wel! Kupers is de eigenwijste boer, die er op twee beenen rondloopt. Hij bluft altijd, dat hij zijn spul zoo goed in orde heeft. Nou mag-ie het toch wel weten, dat dit niet in orde is."

„Ik wil geen ruzie, beslist geen ruzie. Maar...... kijk, daar ginds loopt Mieke... Je zult zien, dat Kupers de zaak gauw in orde brengt."

Mieke, het galanterieën-wijfke, een vinnig, kwebbelgraag wijfke, loopt over de stoffige weg. In de volksmond heet Mieke „het Nieuwsblad". Ach wat — de menschen kletsen zooveel, de menschen bekletsen Mieke ook — maar het zijn leugens, allemaal leugens. Mieke is een heel net menschke, en liegen doet ze nooit. Mieke verkoopt haar galanterieën, haar sluitspelden en schoenveters, en dan vertelt ze ook wel es een klein beetje aan haar klanten. — „Wie je 't al? Klaas van 'e Pomp leit op 't úterste. En Tamme Vellingoa hèt tongblaar. En wie je 't al van Wiensmoa? Mins, mins, die was vleeden week op 'e boeldag hastikke-smoordronken!"

Mieke liegt nooit. Mieke verkoopt haar kamferballetjes en boordeknoopjes.

En een koopvrouw moet goed kunnen praten. Mieke is een goede koopvrouw. Ze verkoopt een half dozijn haarspelden en haar rappe tong ratelt de groote en kleine buurtschandaligheidjes uit. „Wie-je 't al?"......

Mieke, het vinnige wijfke sloft over de weg. Ze draagt haar korfje met galanterieën. Ze draagt de nieuwtjes, die ze hier en daar opving. En ze liegt nooit.

„Wablief? Is 't niewoar, dat Hanneke van boer Wendels trouwen mos? Nou ze hemmen 't mij verteld heur. As ik 't loog, dan ken 'k het niet helpen, want dan hèt mien zegsman eerst logen. Ik zoeg zoo-ies niet uut mien doem! Afijn...... dan is da moar 'n geluk veur Hanneke...... Ze mag aans wel oppaazen, want da' wichje hèt 'n hiel verkeerde jongkerel!"

Mieke heeft een kersversch nieuwtje opgedaan bij boer Veenma. „Jonge, jonge! ... die boer Kupers hiet aans zoo'n krekte

kerel te wezen."

„Vollèèèk !" Mieke doet een deur open.

„Vollèèèk !...... Dag vrouw Berendsen ! Mot er ook wat wezen ? Kaamfer, taofelmeskes, knoopen...... Gerust heur. Suuk maor uut. 't Is niet best mit Klaos van 'e Pomp hè ? Ja vreeslijk ! En Tamme Vellingoa tongblaar. Da's ok een ramp ! En...... eh...... boer Kupers wiet ok wel hoe die d'r mit anmoet om riek te worden niemoar ? O ! wie je dat niet ? Die lèt zien schoapen altied ien aanermans laand zich dikvreeten. Joa dan kèn elken één wel boer wezen...... wat joe !...... Dat meske kost twee dubbeltjes...... Joa twee dubbeltjes."

Dan sloft ze weer sliffende verder met haar veters en wrijfwas en praatjes.

De roode zonneschijf is weggedoken onder de rand der aarde. Een rosse weerschijn gloeit lichtjes na in de effen lucht, en duidt vaag de plaats aan, waar ze wegdook. Mieke, in haar bouwvallig huisje telt haar inkomsten. Ze heeft een goede dag gehad. Ze zet koffiewater op de buiskachel ; naderhand melkt ze de mekkerende geit, geeft het beest versch hooi in de ruif, en sluit het hok dicht..

— Over het dorp zweven de nieuwtjes voort van huis tot huis.

Klaas van de Pomp ligt op zijn uiterste. Tamme Vellinga heeft voor de tweede maal tongblaar onder het vee...... Boer Kupers heeft zeker zoo slecht geboerd, dat er geen rol prikkeldraad meer àf kan......

— Wie is de zegsman van al die nietige, klein-dorpsche gebeurtenissen ?

Ritselt de avondwind het voort van huis tot huis ?

Die nieuwtjes komen overal. In alle huizen, groot en klein......

Ze slaan het huis van boer Kupers niet over.

De nieuwe dag komt.

In de morgenvroegte loopt boer Kupers met zijn knecht naar het land waar de schapen grazen. Tussen hen in dragen ze een rol ijzerdraad.

De zakken van boer Kupers kiel puilen uit. Daar zitten spijkers in die zak. In zijn vrije hand draagt de boer een hamer.

Ze loopen door het land waar de schapen grazen. Stom kijken de beesten even op. Dan neigen ze hun kleine koppen weer naar de grond en grazen verder.

Boer Kupers en zijn knecht spannen een nieuwe draad rondom het weiland. Met korte, driftige slagen drijft de hamer de spijkers en de krammen in het hout. Boer Kupers hamert. De knecht trekt de draad strak.

Veenma gaat ook naar zijn akkers. Over zijn sterke nek ligt de schoffel. Hij gaat zijn aardappels schoffelen.

Even staat Veenma stil, als hij de hamerslagen hoort. Van louter pret zet hij zijn schoffel neer. Glimlachend stopt hij zijn korte pijpje, houdt een brandende lucifer in de holte van zijn handen en zuigt het vlammetje naar de tabak. Vroolijk paft hij smakkerig korte rookwolkjes uit zijn neuswarmertje en mompelt zachtjes : „Daar ga ik mezelf een pijpke tabak op tracteeren."

Dan gaat hij weer verder en als hij naast het land van boer Kupers is schalt zijn vroolijke roep :

„Mogge Kupers !...... Lekker weertje nou ?"

„Joa, gruizoam weer !" klinkt het terug.

Veenma loopt verder. Glimlachend praat hij in zichzelf :

„Goed zoo Mieke, goed zoo Mieke...... Nou heb je eens goed werk verricht."

J. TILLEMA

Eenzaamheid

Ik weet wel dat wij „allen broeders" zijn
En dat G' ons schiep om in gemeenzaamheid te leven,
Maar de genade van Uw waarheidsleer, o Heer,
Wilt Ge toch slechts in d' eenzaamheid mij geven.

VINCENT COORNHERT

Die trouwe houdt

VII

Jan's omgang met Els Verbraek is een publiek geheim.

Dirk is op een avond thuis gekomen met de onthulling.

„Ik heb Jan gezien met een meisje!" Hij is zoo vervuld van zijn recente ontdekking, dat hij vergeet, zich van jas en hoed te ontdoen. Met de boekentasch onder den arm staat hij midden in de kamer.

„Zou je niet eerst je jas uitdoen?" vraagt moeder bedaard.

Dat ontnuchtert hem 'n beetje. Hij heeft gehoopt, dat z'n ouders even geschokt zullen zijn als hij. Terwijl hij de gang in loopt kijkt Vader Moeder over zijn krant aan, maar zegt niets.

„Wist u dat, Moeder?" Dirk komt weer binnen.

„Nee. Maar 't is toch geen doodzonde? Zeker een kennis van kantoor."

„Daar loop je 's avonds om half tien niet mee langs de winkels. Jammer, dat ik niet heb kunnen zien, wie 't was!"

„We zullen 't hem wel eens vragen als ie straks beneden komt", zegt Moeder. Jan laat zich echter toevallig dien avond pas in de huiskamer zien, wanneer z'n broer al naar bed is. Terwijl hij nadenkend met de theekop aan den mond voor zich uit staart, onderuit gezakt op z'n stoel en genietend van het tevreden gevoel over een avond flink werken, verschrikt Moeder hem met haar vraag.

„Dirk zegt, dat hij je met een meisje heeft zien wandelen in de stad."

„Dat kàn." Hij hoopt, dat dit antwoord voldoende zal zijn en verdere vragen zullen uitblijven. Gesloten als hij is, heeft hij tot nu toe gezwegen over zijn vriendschap met Els, vaag bevreesd, dat hij ermee geplaagd zal worden; een beetje ongerust ook, dat Vader en Moeder er iets tegen zullen hebben.

„Was dat een meisje van kantoor?" Moeder vraagt het schijnbaar zonder bizondere belangstelling. Ze stopt kalm verder. Dat misleidt hem.

„Nee Moeder, 't was Els Verbraek." Hij kan zwijgen, maar hij is niet gewend, om de dingen heen te draaien.

„Els Verbraek?" Ook Vader kijkt nu op. Ongerust over wat er volgen kan hoort Jan hem zijn krant ritselend toevouwen.

„Ik wist niet, dat jij zoo intiem was met de dochter van je vroegere baas", zegt hij.

„Ik weet niet, of je dat intiem noemen kunt." De jongen heeft een kleur gekregen en is rechtop gaan zitten, bereid, zijn vriendschap te verdedigen.

„Gaan jullie al lang met elkaar om?" Moeder vraagt het weer.

„Toe jongen, vertel er ons eens iets van. Het is toch geen schande, wèl?"

„Dat wil zeggen......" Jan aarzelt. Hij voelt, dat Moeder aan een verliefdheid denkt. „Dat wil zeggen, als vrienden." De nadruk valt op het laatste woord.

„Sinds Verbraek overleden is al. Ik heb haar toen mijn vriendschap aangeboden. Ze accepteerde die en van dien tijd af ontmoeten wij elkander af en toe. Hebt u daar wat tegen?"

„Och nee...... dat niet...... 't is een aardig meisje......"

„Wandelen in de dakgoot", zegt Vader, schijnbaar zonder verband.

„Hoe bedoelt u dat?"

„Ik geloof niet in vriendschap tusschen een jongen en een meisje."

Jan schokt de schouders. Hij voelt het als een verdachtmaking van hun prettige, openhartige verhouding.

„U bent heusch ouderwetsch, Vader."

Er glijdt een glimlach over Moeders gezicht. De jongen ziet het niet.

„Weet je zeker, dat het meisje jullie verhouding óók uitsluitend als vriendschap opvat? Ben je niet bang, verwachtingen bij haar op te wekken, die je niet kunt of wilt vervullen?"

„Hè, Moeder, wat bent u toch altijd zwaar op de hand. Gelooft u ook al niet, dat je eenvoudig goede vrienden met elkaar zijn kunt, zonder aanstonds maar verliefd te worden of te flirten?"

„Ik ben er bang voor, jongen 't Is juist, wat Vader zegt: wandelen in de dakgoot."

„Hoor es, Moeder, ik kan alleen maar eerlijk zeggen, dat we werkelijk niet verliefd op elkaar zijn. U weet, ik heb nooit geflirt met meisjes, dat vind ik misselijk. En ik weet zeker, dat Els ook niet verliefd is. Tenminste......"

Hij onderbreekt zich. Dat zègt hij nu

wel zoo beslist, maar feitelijk heeft hij er alleen maar nooit over na gedacht. Maar neen...... neen, ze zijn goede vrienden, meer niet. Hij weet het nú zeker.

„...... Tenminste......", herhaalt Vader.

„Nee, Vader, heusch niet. Dus...... u hebt geen bezwaren?"

„Neen, dat niet. We vertrouwen erop, dat je je verantwoordelijkheid zult beseffen en daarnaar handelen. Bepaald bezwaren hebben we niet."

„Dank u. Maar, Moeder, doe me 'n plezier en praat er niet over met de anderen. Anders word ik er iederen dag mee geplaagd."

„Goed."

Jan moet aan dat gesprek denken, als hij op zijn kamer zit en werkt. Moeder schijnt Dirk den mond gestopt te hebben. Met geen woord heeft hij er tenminste met Jan over gesproken. Wel keek ie 'em eens van terzij aan, den volgenden morgen aan het ontbijt.

Kom, laat hij de zaken nu nog eens opnieuw overwegen. Hij was juist verdiept in een globale berekening van den tijd, dien z'n studie nog in beslag nemen zou, toen ie aan dat gesprek van een paar dagen tevoren terugdenken moest.

Hoe zat het nu ook alweer? Even de prospectussen van zijn cursus erbij zoeken. Een oogenblik later heeft hij ze voor zich liggen.

Wat een armzalige indruk maken de paar examens, die hij al achter den rug heeft bij de vele, die hij nog doen moet, in de volgende jaren. Twee, vier, zes...... zeven. Alle menschen! Dat wordt, laat eens zien, als alles goed gaat...... Dit jaar één, het volgende jaar misschien nòg een examen; het dááropvolgende twéé...... Ja, dat móét, anders kòmt ie er niet......

Hij bergt de papieren weer weg.

En tòch zal ik het halen, denkt hij beslist. „De gestage jager wint", zei Verbraek wel eens. Kan hij dan niet langs den universitairen weg accountant worden, dan maar met behulp van cursussen en lessen. Dan moet 't in vredesnaam maar wat langer duren. 't Zou dan wel zes of zeven jaar duren, maar dan wàs ie er ook. Dan zou hij een flink salaris verdienen en een goede positie kunnen krijgen. Accountants zijn er niet veel.

Hij gaat zitten en steekt een sigaret op. In gedachten kijkt hij de rookwolkjes na, die zich om de lampekap verspreiden.

Kon je eigenlijk zoo lang vooruit wel iets berekenen?

Waarom hem dat nu zoo ineens, jùist nú in de herinnering komt begrijpt hij niet, maar plotseling ziet hij dominé Verkerk, zooals die bij de laatste Jeugddienst op den kansel stond en zich met over elkander gevouwen toga-armen tot de hoorders overboog.

„Onze idealen zijn nimmer Gods idealen...... Wat wij van ons leven maken willen is niet zoo belangrijk...... Belangrijker is, wat God ermee vóór heeft......"

Hij hoort het, als zat hij wéér in de kerk.

Zou God wellicht ook iets met *zijn* leven voor hebben?

Zijn gedachten pogen de bevestiging van die vraag te ontloopen. Je mocht toch wel kiezen, wat je wòrden wilde. Iedereen deed dat toch? En dan... als hij eenmaal accountant is kan hij God immers met zijn kennis en zijn salaris dienen?

Neen, het valt toch niet te ontwijken. Wanneer hij volkomen eerlijk is tegenover zichzelf blijft hem niets, dan de erkenning, dat hijzelf nooit de leiding van iets in zijn leven aan God heeft overgelaten. Zoo ver hij met zijn herinnering terug gaat, zoo ver heeft hij steeds zèlf gekozen, zèlf beslist... in alles......

Maar wat had hij dàn moeten doen?

Tot heden is zijn bidden, 's morgens en 's avonds geweest een zegen vragen, op wat hij doen wilde, besloten had, ondernam.

Maar góed beschouwd zou het toch eigenlijk zóó moeten zijn, dat z'n bidden voorâf diende te gaan aan een besluit, een daad...... Zou het zoo zijn?

Hoe meer hij erover nadenkt, hoe duidelijker het voor hem wordt. Ja, zoo moest het zijn......

Met een bijna minachtend neertrekken van de mondhoeken denkt hij aan gedachten, die in den laatsten tijd nog al eens bij hem zijn opgekomen. Oók aan de gedachte, dat hij zich eigenlijk geen Christen noemen kon. Maar waaraan is hij op dit oogenblik bezig? Wordt hij zich niet feitelijk nú pas bewust, hoe weinig hij inderdaad Christen wàs...... toen hij meende, het nog te zijn?

„Ik ben nog veel minder Christen dan ik wel meende", denkt hij bijna hardop.

Maar, wat móet hij nu? Hij voelt, bij

zijn conclusie niet eenvoudig te kunnen blijven staan. Er moet iets gebèuren. Wàt?

Zijn gedachten dwalen naar de vele korte gesprekken met Karels, zijn chef.

Had die niet eens gezegd, dat hij zichzelf nog niet kende en dat hij daarom zoo weinig mild over anderer levensgedrag oordeelde?

Inderdaad...... hij heeft zichzelf niet gekend!

Maar nu staat hij op een tweesprong.

Of hij moet volharden bij de houding, die hij langzamerhand tot de zijne gemaakt heeft: dan kan hij zoo voortgaan, als hij tot vanavond heeft gedaan.

Of hij heeft het stuur te wenden. Dan moet hij eerlijk God vragen zijn levensweg te leiden; Zijn plan met zijn leven uit te voeren. Eén moment ziet hij een uitweg. Hij kan bidden en onder-de-hand zijn eigen weg vervolgen. Maar tegelijk beseft hij, dat hij daarmee God, Gòd om den tuin zou leiden...... Gòd, die alles weet en kent. Zijn handen grijpen vaster om de leuning van zijn stoel.

Neen...... dat niet!

Maar, als God het nu eens ànders met hem wilde dan hij zich had voorgesteld? Als hij nu eens niet accountant worden mocht? Kon je zoo maar opgeven, wat je als het belangrijkste in je leven beschouwde? Eischte God dat?

Zou hij er eens met dominé Verkerk over gaan praten?

Maar die gedachte verwerpt hij. Hij twijfelt er bij voorbaat al niet aan, dat de predikant hem geen beslissing suggereeren zal, die hij zèlf nemen moet.

Hij staat weer op en begint heen en weer te loopen. Pfu, wat is 't hier warm. Hij schuift het raam open. De koude avondlucht stroomt naar binnen.

Kàn hij die beslissing niet nemen?

„Je wil het niet", zegt een stem in hem. „Je durft het niet."

Allerlei voorvallen en gesprekken van de voorgaande maanden trekken aan zijn geest voorbij. Hij denkt aan Moeders woorden, aan gesprekken met Karels, aan zijn eigen overleggingen en uitingen. Ook aan Els.

Een week of wat geleden hebben ze samen die lange wandeling gemaakt. Toen ze zoo snel weer naar huis terug moesten omdat het begon te regenen. Hadden ze 't toen ook niet over God gehad en over Christelijk geloof?

Hij herinnert het zich weer. 't Ging over Els' belijdenis-doen. Wat had hij schamper gesproken over de redenen, die haar tot die belijdenis gebracht hadden......

En hij zelf nu?

„Traditie!" zegt hij hardop.

Ja, traditie, dat is 't, daar heeft ie op geteerd. Toen hij zelf was begonnen na te denken, ging 't heele bezit wankelen.

Wat had hij gekankerd op alles en iedereen! Eigenlijk had ie ook een beetje op Vader en Moeder neergezien...... Op hun geloof, dat hij zoo èrg gemakkelijk vond, zoo doodeenvoudig. Je accepteerde de dingen maar, niet? Maar wat had hij zèlf? Welke waren zijn eigen overtuigingen?

Is al z'n critiek dan zonder wáárheid geweest? Zijn er dan geen verkeerde dingen in de Kerk? Sjokten dan niet vele Christenen maar méé? Moest je dan 't onrecht in de wereld maar goedvinden?

Neen, dat alles blijft overeind staan, hij voelt het. Maar tegelijk ziet hij nu en voor 't eerst heel duidelijk, dat hijzèlf in de practijk van zijn leven in 't geheel niet met God gerekend heeft. Het eenige wat hij, goed beschouwd, feitelijk bezit, zijn de stukken en brokken van z'n kindergeloof. Herinneringen dus, meer niet.

Hoe langer hij over deze dingen nadenkt, hoe duidelijker hem alles voor den geest komt staan en hoe klaarder het hem wordt, dat hij goed beschouwd heeft gelééfd van àfbreken.

Maar dàn, als hij dit alles ook helder ziét, staat zijn besluit vast. Het moet veranderen. Juist òmdat hij zooveel stille en uitgesproken grieven heeft gehad en nòg heeft, wil hij, neen, màg hij dezelfde fouten niet maken.

Hij staat nog voor z'n schrijftafel. Hoe lang al?

Zijn vingers tintelen, zijn oogen gloeien en zijn beenen zijn stijf. Hij vouwt de handen, die hem pijn doen......

„O God, neem Gij mijn leven...... maak Gij mij duidelijk, wat ik doen moet...... Niet mijn wil, maar Uw wil geschiede..."

Meer kan hij niet zeggen.

Vaag wordt hij zich bewust, dat hij éérst zijn schuld had behooren te belijden......

Hij is dóódmoe......

Maar als hij eenmaal in bed ligt, kan hij vooreerst den slaap niet vatten.

Na weken van regen en druilerig weer met een enkelen, zonnigen dag er tusschen door, schijnt eindelijk en voor goed de winter met z'n nasleep van buien achter den rug te zijn. Een lauwe lentewind speelt met de jonge boombladeren en doet de jas van mijnheer Karels telkens open waaien. Jan heeft de zijne — naar hij hoopt voor goed — uitgelaten. Ze wandelen, als gewoonlijk gezellig pratend, van kantoor naar huis.

„Weet je al, wanneer je vacantie wilt hebben?" vraagt Karels.

„Vacantie? Neen, nog niet aan gedacht om u de waarheid te zeggen. Heb ik daar dan eenig recht op? 'k Ben toch nog maar een paar maanden bij Verduyn!"

„Nou ja...... Daar is wel een mouw aan te passen. Je wilt toch wel?"

„Asjeblieft!"

„Nu dan."

's Middags geeft hij Jan een lijst.

„De anderen krijgen veertien dagen. Vul jij maar een week in."

„Mag ik er even over denken? 'k Wil er graag met thuis over praten."

„O, jawel, dan hoor ik 't wel."

Met de lijst voor zich denkt de jongen na. Plotseling flitst hem 'n gedachte door het hoofd.

Als hij z'n vacantie eens met Els kon doorbrengen!

Maar dan, als hij rustiger dóórdenkt, ontdekt hij de bezwaren. Ze kunnen toch niet alléén gaan? Zouden ze van 't jaar thuis nog gaan? 't Vorige jaar heeft Vader al bezwaren gehad, om de kosten. Stellig zou hij die nú nog sterker hebben.

Als ze nu eens met z'n allen gingen...... Misschien kon ie Els dan wel méékrijgen.

Daar schiet hem te binnen, dat hij aan 'n heel belangrijk ding niet eens gedacht heeft. Els is óók op kantoor. Stel je voor, dat zij geen vacantie krijgt! Of, als ze 't wel krijgt, in een andere maand...... Z'n besluit is genomen.

Als hij vanavond uit kantoor komt, zal hij z'n vriendin probeeren op te pikken en 'r polsen.

Het denkbeeld, dat ze samen een heele week met vacantie zouden kunnen gaan heeft hem echter zoozeer te pakken, dat hij onmogelijk kan nalaten, op dat thema alvast te fantaseeren. Dat er vooraf allerlei bezwaren uit den weg geruimd zullen moeten worden, het gaat hoe langer hoe meer naar den achtergrond verdwijnen. Een mensch is geneigd de moeilijkheden lichter te schatten dan ze zijn.

Om vijf over half zeven loopt Jan al buiten. Eens heeft hij met Els afgesproken, dat zij beiden denzelfden weg zullen nemen, zoodat de mogelijkheid, elkaar te missen wanneer ze elkander willen spreken, klein is.

Onder het loopen overlegt hij voor de zooveelste maal nog eens, hoe ze die vacantieweek besteden kunnen......

Hier moet hij den breeden rijweg over. Even wachten. Oppassen, drie, vier vrachtwagens achter elkaar.

Terwijl hij toekijkt, hoe de voertuigen hem passeeren, ziet hij aan den overkant plotseling een bekende figuur. Ja...... 't is Els.

Maar tegelijk ziet hij ook, dat iemand naast haar voortgaat. Een lange jongeman met een bril buigt een hoofd zonder hoed tot haar over en zegt iets. Ze lacht.

Met een vage pijn ziet Jan, dat ze de oogen naar hem op slaat en weer lacht, nu bijna zoo luid, dat hij 't hooren kan.

De vrachtauto's zijn voorbij, maar Jan vergeet over te steken. Hij staat daar op den rand van het trottoir en kijkt naar den jongeman en het meisje tegenover zich, die verder wandelen, blijkbaar in een vroolijk gesprek......

Hij wendt zich om en gaat terug. Er wellen allerlei gedachten in hem op die het geregeld denken onmogelijk maken. Hij is verdrietig en boos, voelt zich verbitterd en teleurgesteld.

Waarom?

Hij is er voorloopig nog niet aan toe, zich dat af te vragen. Thuis zit hij norsch aan tafel en niemand krijgt een goed woord. Moeder kijkt hem eens van terzijde aan, doch vraagt hem niets.

„Wat ben jij vanavond chagrijnig", merkt Dirk op.

„Bemoei je asjeblieft met je eigen zaken, knaapje!"

Na den maaltijd gaat hij niet naar boven. Zóó kàn hij eenvoudig niet werken. Eerst maar even een straatje om.

Doch ook die wandeling geeft hem weinig van zijn kalmte en rust terug. Al voortstappend maakt hij Els in stilte allerlei verwijten. Natuurlijk, je zag het nu maar weer: niemand kon je vertrouwen. Nooit had ze 'em gezegd, dat ze 'n vrind op kantoor had. Hé, hij zou die knul z'n brilletje wel van z'n leelijke gezicht kunnen slaan.

Hij liep natuurlijk met 'r te flirten......

Hij houdt den adem in. Die gedachte brengt hem ineens tot een veel belangrijkere.

Zou Els misschien gezwegen hebben over haar relatie met dien jongen omdat ze...... verliefd op hem is? Dat ze in vriendschappelijke betrekking staat tot dien knul heeft Jan maar dadelijk voetstoots aangenomen. Wat deed ze anders zoo amicaal met 'em te lachen en te praten? Nòg ziet hij haar oogen, opkijkend naar dien jongen. Zoo'n blik zei genoeg!

Maar de plotseling heldere gedachte, dat Els verliefd zou zijn op een jongeman, dat ze dáárom natuurlijk gezwegen had tegen hèm, heeft iets geheel nieuws in Jan wakker gemaakt.

Aanvankelijk weet hij met de gedachten, die hem nu bestormen gaan, geen raad. Eén ding staat echter als een rots zoo vast: ze màg niet op iemand verliefd zijn, ze hoort van hem! Is ze niet zijn vriendin en hebben ze elkander niet beloofd alles eerlijk te zullen deelen?

Neen, ze heeft er eenvoudig geen recht toe, tegen anderen zoo vriendelijk te doen.

Mokkend loopt hij nog een poos voort, de eene straat uit, de andere in.

Maar, wat moet er nu met die vacantie?

Hij weet het al. Voor zijn part kan ze omwaaien. Ja, en een staart krijgen. Dáár!

Voorloopig zal ze niets van hem hooren, dat weet hij wel! En als ze bij geval vandaag of morgen informeert, waarom ze hem niet meer ziet, nou, dan zal hij 't wel eens ongezouten zeggen. Hij is niet van plan, haar alleen maar gezelschap te houden als ze toevallig eens met haar vrijen tijd geen raad weet.

Nog boos komt hij weer thuis en gaat naar boven.

Het werk wil echter niet vlotten.

Drie dagen later, als Jan 's middags juist weer op kantoor terug is, gaat de telefoon op Karels' bureau. De chef is in het privé-kantoor en de boekhouder reikt over zijn schrijftafel naar het toestel.

„Meneer Stroman? Zeker juffrouw, 'n ogenblik......"

Er zijn er, die den jongen toegrijnzen, als hij langs hun plaats loopt en de hoorn opneemt.

„Ja?"

„Met Els. — Waar zit jij toch? Heb je 't zoo druk?"

„Och nee......"

„Waarom krijg ik je dan niet te zien?"

„Nou, denk daar maar eens over na, hè?" Dan, hatelijk:

„Je zult wel niet zooveel behoefte hebben aan een ontmoeting met mij, denk ik zoo."

Het blijft even stil aan den anderen kant.

Jan hoort, dat haar stem zachter klinkt als ze dan zegt:

„Kunnen we vanavond niet een straatje om loopen? Wil je me komen halen?"

Een oogenblik denkt hij erover, opnieuw een hatelijk antwoord te geven. Eén seconde maar. Er is echter iets in haar stem, dat hem ervan terug houdt en dus zegt hij kort:

„Goed, afgesproken. Dàg!"

Hij voelt zelf, hoe kil dat laatste woord er bij hem uit komt. Toch kijkt hij in den loop van den middag herhaaldelijk op de wandklok......

Als ze elkaar ontmoeten, bijna op dezelfde plek, waar Jan een paar dagen eerder op 't trottoir heeft gestaan, is de begroeting vrij koel.

„Dag."

„Dag."

Verder niets. Ze loopen een halve straat voort, zonder 'n woord te spreken. Dat kan Els niet lang uithouden.

„Waarom deed jij vanmiddag zoo onaangenaam?"

„Weet je dat niet?"

„Geen flauw idee van."

„Zeg es, Els, ben je verliefd op dien knaap?"

„Verliefd? Op dien knaap? Wat bedoel je in vredesnaam?"

Dit heeft ze in 't geheel niet verwacht. Ze is stomverbaasd. Waar heeft de jongen het over?

„Hoor es", zegt ze dan, nu ook eerlijk ontstemd, „als je denkt, dat ik wat op m'n geweten heb zeg 't dan ronduit, maar maak niet van die zonderlinge toespelingen."

„Nou, je weet wel, die knul, met wie je Maandagavond na kantoortijd gewandeld hebt?......"

„Hoe weet *jij* dat?"

„Ik liep je toevallig tegemoet en zag jullie, dáár, aan den overkant. Waar hadden jullie zoo'n schik over?"

Er gaat haar een licht op. En haar vrouwelijke intuïtie ziet onmiddellijk klaar, wat

voor den jongen naast haar blijkbaar nog verborgen is. Het verrast haar en maakt haar stil. Maar ze hoort Jan spreken en zijn woorden wonden haar toch.

„Nou", gaat hij voort, „waarom zeg je nu niks? Gaat mij zeker geen steek aan hè? Dacht ik wel. Goeie vrienden...... ja ...... als jij toevallig tijd te veel hebt. Nou, laat ik het dan maar meteen zeggen: daar bedank ik voor hoor!"

„Jan, luister es...... Zou je me mezelf niet eerst eens laten verdedigen voor je me iets verwijten gaat?" Ze zegt het kalm al kost 't een beetje moeite.

Er dringt, ondanks zijn boosheid, toch wel tot den jongen door, dat ze gelijk heeft. Daarom zegt hij:

„Nou, zeg op...... 'k ben benieuwd."

„O nee...... zoo niet!" Ze is nu toch echt boos en dat vervaagt voor een oogenblik haar ontdekking van zooeven.

„Je moet goed begrijpen, dat ik niet verplicht ben, je tekst en uitleg te geven van al m'n doen en laten. Als ik dat dóe is 't uit eigen, vrije wil. Niet omdat jij 't commandeert."

Even houdt ze op. 't Is moeilijk, de geprikkeldheid weg te krijgen. Dan gaat ze voort, rustiger weer:

„Die jongen, met wie ik Maandagavond uit kantoor kwam zit op mijn afdeeling. Ik heb hem al meer dan eens laten voelen, dat ie mijn type niet is. Z'n moppen zijn mij in den regel te grof of te flauw. Al driemaal heeft hij gevraagd of 'k niet es op een avond met hem wilde gaan dansen en juist daarom moet ik hem niet. Maar Maandag liep ie ineens naast me en vroeg, of hij me thuis brengen mocht. Als iemand dan naast je loopen blijft doe je daar niet veel tegen, wel?"

Daar weet Jan weinig tegenin te brengen. Het is hem, alsof al zijn grieven als een kaartenhuis ineen vallen. Dat gevoel wordt nog sterker, wanneer zijn vriendin voortgaat:

„Ik heb je beloofd, je vriendin te zullen zijn. Goed. Ik hòud mijn belofte en ik verwacht, dat jij dat ook zult doen. Tot nu toe hebben we een prettigen tijd gehad en we hebben ook heel wat af geboomd samen. Maar nu moet jij die vriendschap niet gaan vertroebelen door te doen alsof je mijn voogd bent. Stel je nou es voor, dàt ik verliefd was op die jongen...... dat vroeg je toch?...... wat dan nòg? Dat zou ik toch zèlf moeten weten?"

Terwijl ze 't zegt kijkt ze tersluiks naar den jongen naast zich.

Ze is niet eens bang, dat hij raden zal, wat in haar om gaat.

Maar bij haar laatste vraag ziet ze zijn verdrietige gezicht en als om hem gerust te stellen voegt ze eraan toe:

„Maar ik ben heelemaal niet verliefd hoor...... op hem tenminste niet...... En hij heeft niet de minste kans, dat ik 't worden zal óók. Ben je nu tevreden?"

Al, wat Jan zich voorgenomen heeft, te zeggen, is hij nu vergeten. En alles, wat hij nu zou willen zeggen komt hem niet van de lippen. Het eenige antwoord, dat hij haar geeft op geheel haar verdediging is, dat hij zijn arm door de hare steekt. Voor het eerst, sinds hij maanden geleden de éérste wandeling met haar deed. Toen Verbraek nog leefde.

Ze trekt haar arm niet terug. Slechts kijkt ze naar de hand, die nu de hare vasthoudt.

Eindelijk vindt de jongen moed om uit te spreken, wat hem in de voorgaande tien minuten duidelijk is geworden, maar wat nog zóó nieuw is, dat hij 't niet aanstonds omvatten kan.

„Els......" zegt hij zacht.

Ze antwoordt niet.

„Ik houd veel van je......"

„Dat merk ik." Hij kijkt haar aan. Neen, er is geen zweem van sarcasme in haar woorden.

„Ik houd ook van jou."

Dat neemt zijn laatste twijfel weg. Rustig, zeker.

Voorloopig is dat alles.

Pas als ze haar woning naderen spreken ze weer tot elkaar.

„Als ik klaar ben, straks, kom ik je halen. Goed?"

„Fijn."

Hij houdt haar hand nog even vast. Hun oogen zoeken en vinden elkaar.

Dan gaat Els naar binnen.

(Wordt vervolgd)

P. H. MULLER

KRONIEK VAN HET BOEK

Uitgaven van de N.V. Het Spectrum te Utrecht.

De R.K.-uitgeverij Het Spectrum heeft begrepen, dat men het boek goedkoop moet houden als men 't onder de menschen wil brengen. Van van dat inzicht leggen drie harer serie-uitgaven getuigenis af: **De Schijnwerper-serie**, die zich in haar vierde jaargang bevindt gaat voort, reeksen van tien deeltjes verkrijgbaar te stellen á f 3.90 per serie. Daar wij herhaaldelijk afleveringen der Schijnwerpers-serie hier aankondigden, kan onzen lezers bekend zijn, dat de boekjes die er in uitkomen over allerlei onderwerpen handelen, dat ze goed gedrukt en geillustreerd zijn, een handig formaat hebben en een lage prijs hebben. Wij memoreeren nog even, dat *Rinke Tolman* nr. 31 vult met een vijftal opstellen over **„Een wereld van schoonheid"** en daarin spreekt over 't Kampereiland, 't landschap van Friesland, 't natuurschoon in Zuid-Nederland, het Zuid-Hollandsche landschap, en het leven aan de waterkant. Een en ander bij 16 reproducties naar foto's. *Jos van Wel* geeft een verhandeling van 142 bladz. over **„Het geld van alle tijden"** en doet dat in onderhoudende, niet wetenschappelijke toon, zonder de hulp van illustraties. Zijn beschouwingen zullen voor den leek veel verduidelijken. *Henri Bouchette* heeft nr. 32 voor zijn rekening genomen met een fraaie bloemlezing proza en proëzie uit oude devotieboeken. Zijn keuze is geillustreerd met reproducties naar oude prenten en vignetten, wat 't geheel des te mooier maakt. Nr. 29 tenslotte werd door *Ir. Edm Nicolai* besteed aan een essay over de **„Hormonen"**. Het is niet gemakkelijk, den leek over hormonen zoodanig een en ander te vertellen, dat 't onderwerp interessant wordt en begrijpelijk wordt gemaakt. Doch deze auteur is erin geslaagd, een gezellig causerietje op te zetten over de beteekenis en de waarde van hormonen voor 't levend organisme. Dat is op zichzelf al een compliment waard. We hopen in de gelegenheid te zijn, onze lezers in volgende afleveringen andere Schijnwerper-deeltjes aan te kondigen.

Over de reeks „Wat leeft en groeit", „Het leven van planten en dieren in Nederland" hebben wij eveneens reeds 't een en ander meegedeeld. Vijf deelen der serie van veertig stuks zijn gereed gekomen. Ze handelen uitsluitend over vogels en vogelleven in Nederland, zijn geschreven door deskundigen, n l. door *Vriends, Tolman, Strijbos, Wigman* en *de Stoppelaar*. De boekjes hebben eveneens een handzaam formaat, bevatten tal van fotoreproducties en houtsneden en kosten slechts f 1.25 per deel.

Van de derde reeks goedkoope boekjes is de **Bongerd-reeks** zeker de goedkoopste. We recenseerden de eerste vier deeltjes in ons Juni-nr. van '39 en zullen binnenkort op nieuwe afleveringen wijzen. Deze werkjes kosten f 0.25, f 0.40, f 0.60 of f 0.80 en zijn slechts ingenaaid verkrijgbaar. Men zou de reeks vergelijken kunnen met de Protest. Libellen-serie en wat erin verscheen werd zoowel goed gekozen als uitstekend verzorgd,

Er ligt voorts nog altijd op aankondiging te wachten de bundel **„Harmonika"** van *Albert Kuyle*. Kuyle is een prozaïst van beteekenis en bewijst dat met deze collectie korte novellen, vertelsels en parabels, waarvan ons de eerste drie en vooral de titel-novelle in 't bizonder troffen. De licht boudeerende toon van dit proza verschaft er een eigen cachet aan. Tusschen de diverse oorspronkelijke en vertaalde lijvige romans is deze bundel een verschijning die 't publiek ondanks haar aversie voor novellen, naar wij van harte hopen, zal weten te waardeeren.

Tenslotte rest ons, de aandacht te vestigen op 't eerste nr. van „In 't licht", het huisorgaan der N.V. Het Spectrum. Het drie- of viermaal per jaar verschijnende periodiek onder redactie van Smit, Kuitenbrouwer en Zijpels bedoelt propaganda voor de publicaties der firma, en doet dat op fraaie, onbekrompen wijze met deze, pas ontvangen aflevering. Het nummer bevat beschouwingen over en fragmenten uit de diverse uitgaven en heeft behalve een overvloed van illustraties een register op den inhoud, dat bizonderheden geeft over persoon en werk der medewerkenden.

Al met al is 't ons een genoegen, de werk-

zaamheden dezer uitgeverij hier te mogen signaleeren omdat zij 't goede en goedkoope boek binnen 't bereik der massa brengt, het zeer goed verzorgt en zich niet beperkt tot 't publiceeren van werk, dat slechts geestverwanten in engen kring kan interesseeren.

Dr. J. C. Roose, **Geloofsvragen**. Nijkerk, G. F. Callenbach, 1940.

Een boekje als deze inleiding tot de Nederl. Geloofsbelijdenis achten wij van groot nut voor die talloozen, die bezig zijn, te vervreemden van de Kerk en daarmee ook van het Geloof en den Bijbel. De auteur bespreekt tal van geloofsvragen op een heel eenvoudige wijze en in zeer korte stukjes, die als artikelen eerder geplaatst werden in 't Alg. Wbl. v. Chr. en Cult. Stellig zal de lectuur dezer opstellen tot bezinning nopen en daarom wenschen wij 't boekje in veler handen. Het is alleen zeer te betreuren, dat dergelijke lectuur niet voor één kwartje in den handel te brengen is en dat er dergelijke werkjes niet ook bestaan voor hen, die geheel vervreemd zijn van de Kerk, het Geloof en den Bijbel.

Fr. Vict. Claassen, **Geschiedenis van Brabant**. Tilburg. R.K. Jongensweeshuis, 1940.

Wanneer dit werk geen leesboek voor 't 7de leerjaar genoemd ware, zou dat beter geweest zijn. Immers voor 't 7de leerjaar is de stof ervan te uitvoerig gegeven, te droog en te moeilijk. De Katholieken hebben den Protestanten jarenlang hun eenzijdige of zelfs onjuiste geschiedbeschouwing en -schrijving verweten. Maar wat men in dit boek aan eenzijdigheid en daarmee aan onjuistheid vindt, tart alle beschrijving. Men leze maar eens de opmerkingen over de Watergeuzen en Willem van Oranje. Een geschiedenis van Brabant biedt dit boek bovendien in veel mindere mate dan een geschiedenis der Roomsche kerk en der Roomsche bedrijvigheid in Brabant.

Richard Lapière. **Zoon van Han**. Den Haag, N.V. Zuid-Holl. U. M. 1939.

Van deze zeer uitvoerige, zeer dichterlijke roman over het Chineesche leven hebben wij op een aparte wijze genoten. Het is ons onbekend, wie Richard Lapière is, doch hij moet wel beschikken over een gedegen kennis van het Chineesche volksleven en een even diep inzicht in de Chineesche psyche om een boek te schrijven, dat tegelijk zoo teer en krachtig, zoo soepel en toch zoo gespierd is als deze romantische levensverbeelding eener „Zoon van Han". Het samenstel der roman, om met opzet niet te spreken van zijn „intrige", is te ingewikkeld om er een overzicht van te geven in deze aanbevelende aankondiging. Bovendien „weet" de lezer daarmee nog niets omtrent dit werk, waarvan de kracht en de schoonheid geheel ergens anders liggen dan in de intrige. Herverbeelding van Chineesch leven is 't voornaamste oogmerk blijkbaar en de lezer kan die herverbeelding slechts waardeerend genieten. De heer W. H. C. Boellaard verzorgde de vertaling en Anton Pieck leverde een aantal teekeningen, die 't boek fraai versieren.

Ds. Lin Yutang. **Levenswijsheid met een glimlach**. Den Haag, N.V. Zuid-Holl. U. M.

Men zou dit lijvige populair filosofische of filosofeerende boek kunnen beschouwen als een verzameling opgeschreven overdenkingen van een gestudeerd man, die, in China geboren en opgegroeid, in het Westen, in Europa in Amerika zijn wetenschappelijke vorming heeft ontvangen. De auteur betoogt noch argumenteert; hij geeft slechts meeningen en visies, overdenkingen en beschouwingen die 's menschen leven en levenswijze of -stijl tot object hebben. Die beschouwingen zijn zeer uitvoerig en in zichzelf soms niet vrij van tegenspraak. Maar ze zijn, hoe persoonlijk en subjectief ook, in den regel de kennisneming waard. Alleen is 't merkwaardig, te ontdekken dat en hoezeer ook weer deze geleerde causeur alle wetenschappelijke remmen los slaat en alle nuchtere critische zin verliest, wanneer hij over Bijbel en Christelijk geloof gaat spreken en zijn tegenzin vrij aan 't woord laat. Het is blijkbaar moeilijk, dan objectief, rustig en nuchter te blijven!

H. J. Werps. **De lijdenslyriek van Joost van den Vondel**.
Francis André. **Landelijke verzen**.
Dr. H. F. Kohlbrügge. **Bloemlezing: Uit genade zijt gij zalig geworden**. Baarn, N.V. Bosch en Keuning, Libellenserie Nrs 386, 368 en 367.

De heer Werps heeft Vondels lijdenslyriek in Nr 368 bijeengezet en wat daarvan noodig was, verklaard. Roel Houwink schreef een korte inleiding tot deze verzameling. Het verheugt ons altijd, dat de Libellenserie vooral aan de publicatie der poëzie ten goede komt, want omdat de bundels verzen, die in deze reeks uitkomen, zoo laag in prijs zijn, liggen ze binnen 't bereik van hen, die wel belangstelling voor dichtkunst bezitten doch niet in staat zijn om voor vierbladdunne bundels drie gulden negentig te betalen.

Een goede gedachte was 't, de poëzie van den bekwamen Fransch-Belgischen boer Francis André in een vertaling tot 't publiek nader te brengen. Die vertaling is van Dr. M. J. Premsela en Prof. Dr. P. Valkhoff voorzag de gedichten van een oriënteerende inleiding. We hopen zeer, dat 't mogelijk blijken zal, van meer buitenlandsche auteurs een en ander in de Libellenserie op te nemen.

Mr R. Houwink biedt in Nr 367 een collectie fragmenten uit 't werk van Dr. H. F. Kohlbrügge. Ook dit lijkt ons een goede greep. De arbeid van Kohlbrügge bezit lang niet de belangstelling die 't verdient en deze bloemlezing, die met groote deskundigheid werd samengesteld kan die belangstelling mogelijk wekken. Een inleiding oriënteert den lezer.

Albert Zaaier. **Papoe's in de branding.** Den Haag, J. N. Voorhoeve 1940.

Zendeling Zaaier, die op Nieuw Guinee werkt en die de auteur is van een paar mooie jongensboeken benevens van een paar verspreide vertellingen, verhaalt in dit eenvoudige werkje van nog geen honderd bladzijden over het leven en de omstandigheden der Papoea's onder wie hij werkt. Hij noemt zijn boek een verhaal en dat is 't ook wanneer men een verhaal niet verwart met een roman. De schrijver verstaat de kunst om de zaken waarover hij schrijft op een zeer rustige, zeer eenvoudige wijze, zonder ophef of woordenomhaal te behandelen. Het contact van het Westen met het Oosten is niet voordeelig voor 't Oosten en de positie van den verkondiger des Evangelies is niet te benijden. Wij beseffen iets van de taak en de verantwoordelijkheid, die de Zending doch vooral de Zendeling hebben jegens een primitieve bevolking en wij waardeeren eens te meer door de lectuur van dit rustige boekje, dat die taak is opgenomen en die verantwoordelijkheid is aanvaard door mannen als Zendeling Zaaier.

Annie Ferwerda v. d. Berg. **Jij meisje...** Kampen, N.V. J. H. Kok, 1940.

Een Christelijk verhaal voor oudere meisjes. De hoofdfiguur houdt af en toe een dagboek bij en vertelt, behalve op de bladzijden daarvan, ook verder in 't boek haar eigen belevenissen en ervaringen. Het zijn belevenissen van een meisje uit orthodox-Christelijk milieu, dat een betrekking krijgt in een stad ver van haar geboorteplaats en daar kennis maakt met allerlei menschen. Het slot van 't verhaal doet den lezer afscheid nemen van een volwassen meisje, dat haar geloof behield en een jongeman kreeg naar wien ze verlangde. Het doet er natuurlijk niet toe, dat dit slot traditioneel is want er zijn duizenden christelijke jongemeisjes die in een groote stad hun geloof behouden en een jongeman vinden. Maar er wordt door deze Annetje van Hoven toch wel heel erg sentimenteel gedaan, gezucht, naar een jongen verlangd en zwaarwichtig gepeinsd. Dat valt te meer op daar de schrijfster haar als „ik" invoert — doch de visie en schrijfwijze van een oudere blijft behouden.

Serie: Wat leeft en groeit. **De wereld van dieren en planten.** Utrecht, N.V. Het Spectrum dl. 3-4-5, 1940.

De uitgeverij Het Spectrum zet, ondanks den ongunst der tijden, de publicatie voort van haar grootsch opgezette encyclopaedie in monografieën over het Nederlandsche natuurleven. Wij kondigden deel 1-2 van deze serie reeds aan en 't verheugt ons, dat wij onze lezers thans wijzen mogen op deel 3, 4 en 5. In dl. 3 bespreekt R. J. de Stoppelaar de vogels van polder en weide; Rinke Tolman behandelt in 4 de vogels van akkers en struikgewas en A. B. Wigman beijvert zich in 5 om op genoeglijk verhalende wijze te spreken over de vogels van heide en stuifzand. Zoo hebben met de vogels, die Strijbos en Vriends in 1 en 2 bespraken, onze Nederlandsche vogels in vijf deelen een uitnemende beurt gehad en wij aarzelen dan ook niet te zeggen, dat den Nederlandschen vogelwereld in deze vijf deelen een standaardwerk is gewijd, dat er zijn mag. De foto's zijn in deze deeltjes weer van Strijbos en de teekeningen van G. Huyser. De populaire, onderhoudend vertellende behandelingswijze der uitgebreide stof zal er zeker toe bijdragen, dat de groeiende serie de belangstelling bij 't publiek ontvangt die 't ongetwijfeld verdient.

Marc Heyer O. F. M. **„Sinti Lidwina van Schiedam"**, *F. v. Oldenburg Ermke* **„Theresia van Lisieux"**. Serie De Gemeenschap der heiligen, dl. 13 en 14. Nijmegen, N.V. Dekker & v. d. Vegt.

Twee in populaire stijl geschreven heiligenlevens, die den Roomschen lezer ervan een verhaal bedoelen te geven van het leven van twee vrouwen, wier leven door bijzondere vroomheid werd gekenmerkt. Er is voor 't protestantsche lezersoog vrij wat onaanvaardbaars in deze vertellingen en in deze wijze van voorstellen. Het roomsche vroomheids ideaal is dan ook niet identiek met het onze. Maar dat neemt niet weg, dat de beide goedverzorgde boekjes een groote lezersgroep steun en zegen vermogen te geven en een stimulans blijken te zijn voor hun geloofsleven. Dit feit mag niet over 't hoofd worden gezien en 't zou onjuist zijn 't te willen verkleinen. Er is overigens voor ons „andersdenkenden" alle aanleiding om te betreuren, dat onder ons de kennis der levens-uit-het-geloof van hen, die vóórgingen niet grooter en dieper is.

R. Kuitert, **Leer uzelf beter Nederlandsch.** Baarn, N.V. Bosch & Keuning, 1940.

In deze driedubbele libel geeft de heer Kuitert een soort gepopulariseerde grammatica voor hen, die de schooljaren achter de rug hebben. De poging verdient toejuiching, want het Nederlandsch dat men soms geschreven vindt, en gesproken hoort, verdraagt die naam nauwelijks. Er zijn hoofdstukken gewijd aan de spelling en de leesteekens, aan de zinsconstructie, de „rangen en standen" (zelfst. n.w. en werkw.), de „gezanten" (vertegenwoordigers der zelfst. n.w.) de „ministers en ambtenaren" (afhankelijke woorden) en de naamvallen. Zelfs heeft 't boekje oefeningen en aanwijzingen tot 't maken ervan.

Bram Verschoor, **Moord en blokschrift.** Tilburg N.V. Het Nederl. Boekhuis, 1940.

Verschoor laat in deze detective-story zijn creatie, de speurder A. A. (Arie Arends), op knappe wijze en in heel korten tijd een chantage-geval ontraadselen, waarvan de ontknooping geheel onverwacht is en den lezer zal verrassen. Het boek is vlot en kleurig geschreven hoewel 't verhaal o i. niet van onwaarschijnlijkheden vrij is.

DE VRIEND DES HUIZES

HOOFDREDACTEUR: Ds. H. KLUIN

No. 8 AUG. 1940 JAARGANG 58

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK GEZIN

SECRETARIS DER REDACTIE: P. MONS TE NEERBOSCH
UITGAVE: NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
Giro 193600 Telefoon 25050 Neerbosch bij Nijmegen

Abonnementsprijs voor Ned. en Kol. met Kinderbijvoegsel f 2.50 per half jaar; Buitenl. f 6.50 p. jaar. Zonder Kinderbijvoegsel f 2.— per halfjaar; Buitenland f 5.50 per jaar. Men verbindt zich voor een geheele jaargang. Bij ongevraagde kopij gelieve men postzegels voor event. terugzending in te sluiten. Verschijnt vóór de eerste Zondag van elke maand.

Van maand tot maand

Een beetje populaire psychologie

Het is, dunkt mij, de moeite waard, een beetje aan psychologie te doen, met betrekking tot de wijze, waarop de menschen om ons heen reageeren op de tijdsomstandigheden. Men zal bij zichzelf veel punten van overeenstemming met die anderen bemerken. Misschien kunnen psychologische waarnemingen ook dienst doen om onszelf nu en dan ietwat te corrigeeren.

De lezer verwachte niet teveel van mij. Wie de schrijver van deze artikelen kent, weet, dat men geen abstract-wetenschappelijke uiteenzetting van hem moet verwachten. Voorzoover ik onze lezers ken, meen ik, dat zij „De Vriend des Huizes" ook niet ter hand nemen, om daar zulke artikelen in te zoeken.

Wij houden ons aan de meer populaire (zoo men wil: de meer oppervlakkige) toon, die we steeds in Van Maand tot Maand aansloegen. Achter onze opmerkingen zal iemand die luisteren kan, nu en dan toch wel iets vernemen, dat aan de ernst van deze tijden doet denken.

Himmelhoch jauchzend......

Men weet, wat de dichter daar op liet volgen: „Zum Tode betrübt". In nuchter Nederlandsch overgezet: „Jantje lacht, Jantje huilt".

Is dat niet de karakteristiek van menig landgenoot in de afgeloopen, veelbewogen, maanden?

Ik bedoel niet hen, die onmiddellijk door rampen getroffen werden: die in een verwoest gedeelte van ons land woonden of die naaste bloedverwanten hadden onder de mannen, voor land en volk gevallen. Voor hun smart staan wij eerbiedig stil en wij schamen ons, niet dankbaarder te zijn voor de voorrechten, die wij, bij hen vergeleken, ontvingen.

Ik denk aan anderen, die evenals wij zelf, weliswaar in groote spanning en soms in onmiddellijk gevaar leefden, maar die tenslotte aan dat gevaar mochten ontkomen, terwijl huis en erf ongedeerd bleven.

De eerste reactie op zulke uitreddingen was een gevoel van groote blijdschap en dankbaarheid. Om een voorbeeld te noemen: Wij zijn met heel de bevolking van onze Weesinrichting geëvacueerd geweest naar eenige dorpen in de nabijheid, enkele uren verwijderd. Terwijl we heel vroeg in de morgen weggingen, vlogen de bruggen achter ons in de lucht en werd in onze naaste omgeving gestreden. Dat gaf een geweldige spanning. Zooals overal in ons land, bracht 't gemeenschappelijk gevaar een sterk besef van onderlinge verbondenheid teweeg. Men bleef rustig, hielp elkaar zooveel mogelijk en bereikte in betrekkelijk korte tijd het aangegeven doel, ondanks het feit dat vele jongere kinderen eenige uren moesten loopen, bepakt met wat er mee te nemen was.

Ongedacht snel kon de terugkeer plaats vinden. Reeds in de middag van de volgende dag kwam onze bevolking weer thuis. Ik zag de verschillende groepen na elkander hun intocht doen in het stille Weezendorp, waar alleen een vrij groot aantal ruiten was gesprongen, maar overigens alles, tot de kleinste kleinigheden toe, onbeschadigd was gebleven. Het meer

dan 75 jaar oude „Neerbosch" bleek ook in deze storm gespaard!

Toen de kinderen hun tehuis, hun speelplaatsen, hun lanen en plantsoenen, waarvan ze elk hoekje kennen, terug zagen, juichten ze. Wij ouderen juichten en dankten in stilte mee.

Zoo zal het ook elders gegaan zijn. Het had immers kunnen gebeuren, dat men alles verwoest had gevonden of zelfs, dat men niet eens meer terug had kunnen keeren. Nu dat wèl het geval bleek, gevoelde men zich als een zieke, die de hoop op herstel heeft opgegeven en die onverwachts een wending in zijn toestand beleefde, zoodat hij plotseling weer gezond in het maatschappelijk leven staat. Hij kan opnieuw beginnen!

Een nieuw begin was het voor allen, die de hier aangeduide ervaringen doormaakten. Boven hen scheen weer de zon. Vóór hen stond weer een levenstaak te wachten. Boven die zon en die taak wisten wij de gunst van Hem, die ons gespaard en beweldadigd had. In die dagen zal er vermoedelijk veel in de Bijbel gelezen, gebeden en gedankt zijn, ook door menschen, die daar tevoren niet zoo heel veel meer aan deden.

Zum Tode......

En de dagen gingen voort. Men begon na te denken. Hoorde vreemde berichten uit andere streken en landen. Ongelooflijk snel volgde de eene gebeurtenis de andere op. Men moest zich elke dag weer probeeren aan te passen aan nieuwe, niet verwachte, toestanden.

De mensch, die vol vreugde en dank zijn uitredding uit dreigend gevaar had beleefd, had geen tijd en geen rust meer om daarop terug te zien. Hij leefde met koortsachtige felheid in het heden en...... in de toekomst. Alles ging zoo snel, dat de toekomst ieder oogenblik heden kon worden. Wat zou ze brengen? Wat zou er van onze belangen worden? Hoe zouden we ons dagelijksch werk over eenige, misschien o zoo korte, tijd, nog kunnen volbrengen?

Voor blijdschap was geen plaats meer in de harten. Voor de dankbaarheid probeerde men, als Christen, nog een plekje te reserveeren...... Arme dankbaarheid, die moet leven op een vooraf gereserveerde plaats, ook al schijnt die van de allereerste rang. Dat overleeft ze niet. Ze trekt zich terug en laat haar plaats innemen door zorg en onrust.

Van die twee artikelen hebben we in onze menschelijke samenleving altijd voorraad genoeg, ook in tijden van rantsoeneering. Zij namen dus hun intrek bij velen, die eerst, zij het in stilte, gejubeld hadden. De jubel verdween. De lucht boven ons versomberde.

Op het humeur van de mensch had dit geen gunstige invloed. Kleine moeilijkheden bij de arbeid, kleine onaangenaamheden en ontberingen in het dagelijksch leven, die de omstandigheden meebrachten, wekten ontevredenheid en verbittering. In plaats van de prachtige samenwerking gedurende gevaarvolle uren, kwam de wrijving, die veroorzaakt wordt, doordat ieder weer zichzelf wil zijn en zichzelf wil handhaven. Vernieuwde spanning, door de omstandigheden veroorzaakt, leidden tot conflicten, die bij rustiger gemoedsgesteldheid achterwege hadden kunnen blijven.

De glans van innige blijdschap, waarmee men elkaar had aangezien, toen de ongedachte uitredding er was, verdween. Rimpels zetten zich vast in het voorhoofd; verdrietig of boos keken de oogen.

Werd er nog gebeden?? Gedankt. weinig meer!

De redder in de nood

Deze verandering van gemoedsgesteldheid maakte de baan vrij voor de komst van een onder ons bekende figuur, die zich in de eerste dagen na het uitbreken van de oorlog op de achtergrond had gehouden. Ik bedoel: de Mensch; de sterke mensch, de slimme mensch, de dappere brave, edele, goede mensch, die op zijn post blijft, waar anderen falen en die daardoor altijd weer in ons wereldje, zij het ook op het nippertje, de situatie redt.

Wij behoeven de ongewone omstandigheden niet te teekenen, waarin men terecht was gekomen door het ontbreken van verkeersmiddelen, door gemis aan materiaal, door onzekerheid omtrent al of niet te volgen gedragslijn.

Men moest zich dus weten te redden. Welnu, dat geschiedde. Ongelooflijk groot was het aantal menschen, die zich en anderen wisten te redden.

Daarna vertelde men dan, hoe dat in zijn werk was gegaan. Geen woord bluf

was er bij. Men liet alleen maar uitkomen, hoe alles in de war zou zijn geloopen, als „ik" niet juist bijtijds een uitweg had kunnen vinden.

Dat werd niet gezegd op een toon van hoogmoed, doch van dankbare blijdschap, omdat men zooveel goeds had mogen doen. Liefst duidde men het met een enkel woord slechts aan. Dan werkten anderen het wel uit......

Het was het Farizeïsme van de barmhartige Samaritaan. Heeft Kierkegaard niet geschreven over het Farizeïsme van de tollenaar in de tempel? Wij waren door hem eenigszins wakker geworden en een weinig op onze hoede tegen die tollenaar. Dat we ook de Samaritaan in het oog moesten houden, wisten we nog niet. Nu kunnen we het weten.

Schrijver dezes meende zich ook dapper te hebben gehouden en op zeker moment een belangrijke rol te hebben gespeeld om in een verwarde toestand klaarheid aan te brengen. Eenige dagen later zei een enfant terrible, dat zichzelf als zoodanig niet kende: „U was ook aardig overstuur; heelemaal de kluts kwijt, toen en toen......" De aangevallene probeerde zichzelf te verdedigen, maar hield er mee op, omdat hij ineens een ontdekking deed, die met de bovengenoemde Samaritaan verband hield. —

Hoevele soldaten hebben we ontmoet, die het vaderland zeker zouden hebben gered, als allen geweest waren als zij! Men begrijpe mij wel. Ik wil niets afdingen op de dapperheid, van geen enkele soldaat. Wij doen hier alleen een beetje aan populaire psychologie. We hebben het over de houding van de mensch in tijden als de onze.

Zich handhaven en zich geven

Ik wil van niemand kwaad spreken. Zeker niet van de mensch, die actief is in dagen van gevaar en zorg. Hoeveel is er in deze dagen, terecht, gesproken en geschreven over de noodzakelijkheid om niet bij de pakken neer te gaan zitten en mee te werken aan de opbouw van een nieuwe toekomst! Accoord. Laten we probeeren staande te blijven, ons zelf te handhaven, in de goede zin van het woord.

Maar is daarvoor niet allereerst noodig, dat we onszelf geven? Ons geven aan onze dagelijksche taak. Aan de werkelijkheid van iedere dag. Aan de toekomst, die ons wacht. Aan Hem, die deze toekomst in Zijn hand heeft.

Dit geven veronderstelt dat we ons losmaken, of laten los maken, van ons zelfzuchtig ik. Wij mogen niet krampachtig ons lot, onze ervaringen, onze vreugde en onze zorg, in eigen hand houden. Vooral niet, de *toekomst* in onze hand houden!

Wij hebben onze verwachtingen en berekeningen over wat worden en gebeuren zal! Zijn het niet voor negen tiende projecties van onze eigen wenschen, van onze zich groot of ook wel vroom voordoende eigen wijsheid? — Hiervan moeten we af.

Ik kan het ook zóó zeggen: Ons leven is voor negen tiende (of wilt ge dat eene tiende er nog bij?) een fantasie-, een schijn-leven. Wij leven *naast* de werkelijkheid. De schijn van onze gewichtigheid bedekt als een ondoordringbare nevel die realiteit. Wij weten het altijd weer beter dan de werkelijkheid zelf. Wij kijken aan haar voorbij; laten dus ook de kansen voorbijgaan, die God ons in die werkelijkheid geeft en geven zal.

Hoe we van die waan af kunnen komen? Een algemeen recept is tegen deze kwaal niet te schrijven. Een ieder onderzoeke zijn eigen consciëntie en zoeke in het gebed het geneesmiddel dat hem helpen kan. Als ik iets moest noemen, zou ik willen herinneren aan het bekende gezangvers: „Leer mij daaglijks, leer mij duizendwerven, in Uw kruisdood meegekruisigd sterven."

De flegmaticus

De flegmaticus, zoo zegt mij een psycholoog op het voetspoor van Heymans, is een mensch, die goed kan waarnemen, die het waargenomene goed weet te onthouden, die onderscheid weet te maken tusschen hoofd- en bijzaken. Begrijpt hij iets niet, dan fantaseert hij niet over de oplossing heen, maar denkt rustig na, totdat hij er iets van snapt. Vergist hij zich, dan protesteert hij niet tegen de medemensch, die hem op zijn vergissing opmerkzaam maakt. Houdt iemand hem eens even voor de gek, dan vindt hij dat niet onherstelbaar erg. Hij gaat intusschen gestadig, van dag tot dag, verder op de weg, die voor hem ligt.

Wanneer de psychologen ons zoo'n type hebben geteekend, haasten zij zich,

er bij te voegen, dat zulke typen nooit zuiver in de practijk van het leven te vinden zijn. Jammer...... Maar iets van zoo'n flecmaticus kunnen we allen in de tegenwoordige tijd gebruiken. En het Evangelie, dat boven alle psychologie uitgaat, wil ons daarbij helpen, al behooren we psychologisch tot een geheel ander type.

Zoo eindigt dit Van Maand tot Maand dus ook met de psychologie. De schrijver wilde zeggen, dat de Christen middellijkerwijze van de flegmaticus, zooals de psycholoog ons hem schildert, leeren kan. En dat in tijden als deze de flegmatici van de rechte soort dáár kunnen worden gevonden, waar het Christelijk geloof — van de goede soort — gevonden wordt.

H. KLUIN

Nijkerk — Foto M. Miché

Prinsen uit het huis van Oranje

V. Graaf Jan van Nassau II

Voor de onafhankelijkheid van ons land en volk is ook graaf Jan van onberekenbare beteekenis geweest. Na het vertrek, men kan even goed zeggen de vlucht van Willem van Oranje, voorjaar 1567 uit Breda, was de Prins een berooid edelman geworden, een banneling, die evenals velen voor en na hem zijn levensonderhoud moest verdienen met zijn goed zwaard. De rijkste edelman van de Nederlanden was een arme zwerver geworden. Hij was aangewezen op den steun en bijstand zijner broeders. Graaf Jan heeft het hem daaraan niet laten ontbreken. Van 1564 tot 1574, alzoo gedurende de moeilijkste jaren van den opstand, toen er geen of weinig uitzicht was, dat hij zijn geld zou terug krijgen, heeft graaf Jan driehonderdvijftigduizend gulden voorgeschoten aan zijn broer Willem. Bovendien verpandde hij belangrijke stukken van zijn gebied, om met de daarvoor verkregen gelden de Nederlanden te helpen. Als de rekening in later tijd, toen de geldmiddelen het veroorloofden, werd opgemaakt, bleek het dat hij aanspraak kon maken op zeshonderdvijftigduizend gulden, een bedrag, dat als men let op de toenmaals zeer hooge waarde van het geld, ver boven het millioen uitgaat. Er werd beloofd, dat hij voor 1603 alles terug zou krijgen. Maar in 1612 was er nog honderdvijftigduizend gulden te vorderen.

Het was niet alleen met geld, dat hij zijn broeder ondersteunde. Reeds in 1566 was hij bezig met het voorbereiden van een veldtocht. Het was kort na het sluiten van het compromis. De verbonden edelen overwogen gewapend verzet en graaf Jan zou zorgen voor de troepen. Hij bracht een legertje van vierduizend ruiters en vier regimenten voetvolk bijeen. Van het verzet is niets gekomen. De beeldenstorm haalde een streep door de plannen. Ook Graaf Jan was verontwaardigd over de uitbarsting van volkswoede. De actie der edellieden werd door deze daad met lamheid geslagen. Het gewelddadig optreden van Alva zou echter de zucht tot tegenstand weer prikkelen en aanleiding geven tot daden van verzet. Willem van Oranje moest deze landen verlaten, hij vond een toevluchtsoord in Dillenburg.

Daar zijn de plannen voor de veldtochten van 1568 en 1572 ontworpen en voorbereid. Graaf Jan stelde zijn eigen leven in de waagschaal, toen hij den tocht van 1568 meemaakte. Met den Prins trok hij over de Maas, hij maakte de schermutselingen in de Zuidelijke gewesten mee, moest echter, om te trachten steun en troepen voor den Prins te krijgen, voor den afloop van den tocht naar Duitschland vertrekken. In 1569 vergezelt hij zijn broeders Willem en Lodewijk naar Frankrijk en in 1572 was hij de krachtige steun van zijn broeders bij de troepenwervingen voor den te ondernemen tocht. Als door 't oog van een naald is hij ontsnapt aan de catastrophe te Mook. Met Lodewijk en Hendrik was hij naar Maastricht opgerukt. Daar maakte hij het gevecht mee, dat aan Lodewijk op het verlies van zevenhonderd zijner beste soldaten kwam te staan.

Dan volgt de opmarsch naar het noorden. Twee dagen voor den slag van Mook was hij op aandrang van Lodewijk naar Keulen gegaan om gelden op te nemen voor de troepen, die aan 't muiten geslagen waren. Zoo werd hij bewaard voor het lot, dat zoowel Lodewijk en Hendrik trof. Maar al bracht hij er het leven af, de nederlaag bij Mook zou hem nimmer uit de gedachten gaan. Al zijn geld en zijn bagage gingen verloren, maar bovenal daar vielen zijn broeders Lodewijk en Hendrik, aan wie hij zoo innig verbonden was.

Voorloopig bleef graaf Jan nu op den Dillenburg. Drie jaar steunde hij daar zijn broeder Willem met raadgevingen, met geld en troepenzendingen. Ook droeg hij zorg voor de opvoeding van Oranje's kinderen.

In 1577 breekt een belangrijk tijdperk in zijn leven aan. De toestand in de Nederlanden was door het sluiten van de Pacificatie van Gent aanmerkelijk gewijzigd en verbeterd. De Prins was in 1577 voor de derde maal gehuwd. Hij wilde nu zijn kinderen weer bij zich hebben. Ook meende hij, dat graaf Jan hem door zijn overkomst naar de Nederlanden meer hulp zou

ONDERTEEKENING DER UNIE VAN UTRECHT.

REPRODUCTIE VAN HET FACSIMILE,

in 1777 naar het origineel vervaardigd.

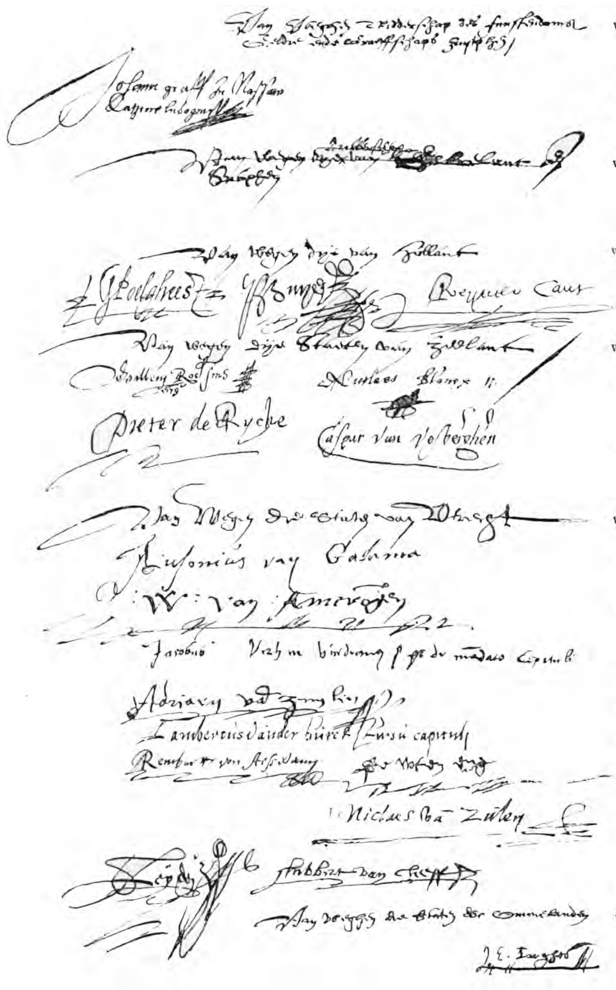

Van weghen de ridderschap des furstendoms Geldre ende Graeffschaps Zuytphen,

JOHANN GRAFF ZU NASSAU CATZENELEBOGEN.

Van wegen dye (de ridderschap) van Gelderlant ende Zutphen. (doorgehaald).

Van wegen dye van Hollant:

G. POELGHEEST. P. BUYS. REYNIER CANT.

Van wegen dye Staeten van Zeelant:

WILLEM ROELSIUS 1579. NICOLAES BLANCX.

PIETER DE RYCKE. CASPAR VAN VOSBERGHEN.

Van wegen die Staten van Utrecht

AUSONIUS VAN GALAMA.

W. VAN AMERONGHEN.

JACOBUS VERHAER, vicedecanus SANCTI PETRI, *de mandato capituli.*

ADRIAEN VAN ZUYLEN.

LAMBERTUS VAN DER BURCK, *jussu capituli.*

REINHART VAN AESWEINE. Fr. WTENENG.

NICLAES VAN ZULEN.

A. D. LEYDEN. LUBBERT VAN CLEEFF.

Van weghen die Staten der Ommelanden:

J. E. JARGHES.

Reproductie van P. W. van de Weijer, Utrecht.

kunnen verleenen dan door brieven met raadgevingen uit Dillenburg. Herhaaldelijk had hij hem dan ook uitgenoodigd om over te komen. Eind Augustus kwam graaf Jan met de kinderen te Geertruidenberg aan, waar Willem van Oranje een huis had laten bouwen voor zijn gezin. De Prins had het plan graaf Jan tot zijn plaatsvervanger in Holland te laten aanstellen.

Hij zelf vertoefde in dezen tijd in het Zuiden. In den nazomer van 1577 was hij op verzoek van de Staten-Generaal der Zuidelijke Gewesten naar Brussel gekomen en had daar de leiding in het verzet tegen Spanje. Wat een voldoening moet het Prins Willem gegeven hebben, toen hij, na tien jaar geleden als een vluchteling de hoofdstad verlaten te hebben, nu met groote eer en met uitbundig vreugdebe-

toon daar werd binnengehaald.

Maar het Noorden werd niet aan zichzelf overgelaten. Graaf Jan moest stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht worden. Hij heeft dit ambt ook wel begeerd, maakte daarvoor een tournée door de gewesten, doch de Staten waren niet met het plan ingenomen. Zij wilden den band met den Prins van Oranje niet losser maken, wat door de benoeming van graaf Jan tot plaatsvervangend stadhouder stellig zou zijn geschied.

Toch bleef graaf Jan aan den dienst der Nederlanden verbonden; hij werd namelijk stadhouder van Gelderland. Deze benoeming was noodig, omdat de vorige stadhouder, Hierges, in den zomer van 1577 vertrokken was zonder orde op zijn zaken gesteld te hebben. Het heeft heel wat zorg gekost, voor er in de vacature voorzien was. Natuurlijk, dat de Staten zich tot Willem van Oranje richtten om advies. Deze wenschte, dat zijn broeder benoemd zou worden, maar hij wist, dat daartegen verzet zou rijzen van de Katholieken. De Hervorming was in Gelderland nog van weinige beteekenis, wel bestond er in dat gewest ook groote haat tegen de Spanjaarden. De Staten noemden hen „barbaarsche, bloedgierige bloedhonden". Door een handige diplomatie wist Willem van Oranje te bewerken, dat de keuze op zijn broeder viel. Dit geschiedde 10 Maart 1578 en eenige maanden later werd deze benoeming bekrachtigd door den landvoogd Matthias van Oostenrijk, die „namens" koning Filips, „om der goede kennisse, die wij hebben van den persoon van onsen lieven ende getrouwen den welgeboren Johan, grave tho Nassou Cattzenellenbogen hem in de plaetze van Gillis van Barlaimont, bannerheer zu Hierges mits sijner absentie ende aenhanck aen don Johan d'Austrice aenstelde tot stadhouder over Gelre en Zutphen."

In Mei 1578 legde graaf Jan den eed af, zijn inhuldiging had plaats in Nijmegen; hij vestigde zich te Arnhem in het Stadhoudershof, ook wel Prinsenhof genoemd, waar vroeger de hertog van Gelre gewoond had. Het gebouw is in 1803 afgebroken; het stond op de plaats, waar zich nu het Gouvernementsgebouw bevindt.

Twee jaren lang heeft graaf Jan het gewest bestuurd. Het waren jaren van groote zorgen en allerlei moeilijkheden. Het gewest lag open voor den vijand, de Katholieken wantrouwden den graaf en zelfs mannen, op wie hij stellig dacht te kunnen rekenen, o.a. zijn zwager graaf Willem van den Berg, waren onbetrouwbaar. Des te meer moet het ons verbazen, dat bij zijn vertrek in 1580 de toestanden veel en veel beter waren dan bij zijn komst. Hij beperkte de bevoegdheid van het Hof van Gelre en zuiverde het van onbetrouwbare leden. In hun plaats kwamen „personen, soo van adel als anderen, daertoe nutt ende bequaem, geboren landsaten, aldaar geërft, gegoet ende genouchtsam gequalificeert". Ook zorgde hij voor de verdediging van het gewest, dat na de inneming van Maastricht in 1579 door de Spanjaarden onmiddellijk bedreigd werd.

De groote verdienste van Jan van Nassau is echter het sluiten van de Unie van Utrecht geweest. Hij was daarvoor de aangewezen man. Prins Willem, die van zijn jeugd af in de Nederlanden had vertoefd en de zeventien gewesten in hun bloeiperiode had gekend, kon de illusie nog maar niet loslaten, dat de zeventien gewesten als een eenheid den strijd zouden aanbinden tegen het machtige Spanje.

Graaf Jan zag in, dat de noordelijke gewesten door „gelijcke spraeck, rechten, gebruiken, privilegiën, seden en herkommen", op elkander aangewezen waren. Bovenal stond het bij hem vast, dat het een eisch van zelfbehoud was zich met elkander te verbinden om gezamenlijk het hoofd te bieden aan de dreiging, die uit het Zuiden kwam opzetten. Het grootste deel van het jaar 1578 werd besteed aan de voorbereiding van de Unie. Er was, ook in Gelderland, groote tegenstand tegen het plan. Men vreesde verlies van zelfstandigheid, overheersching van de andere gewesten, verlies der vrijheden. Telkens werden nieuwe bezwaren opgeworpen, waren er nieuwe moeilijkheden uit den weg te ruimen. Maar graaf Jan zette door en op 23 Januari 1579 werd te Utrecht in het Groot-Kapittelhuis ten Dom, de Unie gesloten en den 29sten Januari 1579 met groote plechtigheid afgekondigd.

De Unie was gesloten, maar daarmee was er geen eind gekomen aan den tegenstand. Slechts enkele gewesten sloten er zich met geestdrift bij aan. in alle gewesten moest door overreding, zelfs door geweld een grootere of kleinere groep van onwilligen tot staking van hun verzet

worden gedwongen. Het geheele jaar 1579 heeft graaf Jan het met deze lieden te kwaad gehad. Het verraad van Rennenberg in 1580 vergrootte de moeilijkheden. Graaf Jan werd er moedeloos onder. Hij hunkerde er naar om naar zijn geliefd Dillenburg te kunnen terugkeeren. Aan zijn broeder schrijft hij, dat het hem onmogelijk is de zware lasten, waaronder hij gebukt gaat, langer te dragen. Hij lijdt armoe en gebrek, moet soms zonder eten naar bed, de paarden hebben geen haver.

Ondanks alle moeiten en bezwaren, zou de Graaf in Arnhem gebleven zijn, als de Prins van Oranje naar het Noorden gekomen was en zijn verbintenis met Anjou had verbroken. Voor graaf Jan was de Franschman een onbetrouwbare bondgenoot, de wonde van den Bartholomeüsnacht is bij hem nooit geheeld. Daaruit is ook te verklaren het optreden van den graaf tegen de Katholieken. Geholpen door den bekenden predikant Johannes Fontanus wist graaf Jan te bewerken, dat de reformatie in Gelderland de overhand kreeg.

In den zomer van 1580 vertrok graaf Jan naar zijn erflanden. Met de grootste belangstelling volgde hij den loop der gebeurtenissen in de Nederlanden. Voortdurend werd hem om advies gevraagd en deze werd door hem met bereidvaardigheid gegeven. De Oranjes wisten dat ze in Duitschland een trouwen bondgenoot hadden. Gelukkig dat graaf Jan de opgang van de Republiek heeft mogen aanschouwen. Hoe zal hij zich verblijd hebben om de overwinning van Maurits! Wat een vreugde toen hij hoorde van de nederlaag der Spanjaarden bij Nieuwpoort!

Het moet hem veel leed veroorzaakt hebben, dat in Duitschland de toestanden somberder werden. De dertigjarige oorlog, dat tijdperk van veel leed en groote ellende kondigde zich aan door dreigende voorteekenen. Maar voor het uitbreken daarvan werd graaf Jan weggenomen. Hij overleed 8 October 1606 te Dillenburg.

J. C. VAN DER DOES

Laat mij

Laat mij maar in de achterhoede.
Ik heb de tijd om U te wachten.
Heer, die vandaag vergeefs verbloedden,
vergeef hun, dat zij gistren lachten......

Laat mij maar klein zijn en alleen,
want zij die op gemeenschap bouwden
stierven verloren bij 't gemeen,
hen, die U kenden noch vertrouwden.

Laat mij maar stil zijn, Heer totdat
zelfs Uw felst schreeuwend kind moet luistren
naar Uw geheim in bloem en blad
als avond 't zonnig veld komt duistren.

Laat mij maar in de schaduw staan,
de tijd glijdt peinzend uit mijn handen.
Ik wil alleen Uw lied verstaan,
dat opstijgt uit bedauwde landen.

Laat mij maar zolang zwijgen, Heer.
Reeds waait Uw komen door deez' landen
en op mijn levenskandeleer
zet Gij de laatste kaars te branden.

HARRY BRANDER

Uit het land van katoen en heide

„Er ligt tussen Dinkel en Regge een land:
„Ons schone en nijvere Twente . . ."
(Twents Volkslied)

Een wonderlijke synthese : katoen...... heide......

Bonte beelden roepen deze woorden bij ons wakker en nog wonderlijker associaties.

Katoen !

In mijn verbeelding zie ik de zwoegende, bloot-glanzende lichamen van niet-veel-eisende plantage-koelies, de gebukte gestalten van verruwde dokwerkers, die de zware balen saamgeperste katoen in- en weer uitladen door de gapende luiken der kolossale oceaanreuzen, en eindelijk de eenvoudige fabriekers, die een niet-onbelangrijke rol vervullen in het wordingsproces en de veredelingsphasen van het kostbare natuurproduct : de katoen. De spinners, scheerders, spoelsters, twijnsters, sterkers, wevers, ververs, drukkers, inpakkers, bazen en hulpen, hebben ze niet alle een min of meer belangrijk aandeel in en maken ze samen niet een kleiner of groter deel uit van het ontzag'lijke raderwerk der Twentse textiel-industrie ?

Heide !

Helaas meer-en-meer verdwijnende ongereptheid van Twente's karakteristieke natuur, waar in den zomer de libellen zweven en de bijen zoemen, waar nog een enkele scheper zijn kudde weidt, en waar in den herfst en den ruwen winter de eenzaamheid den eenvoudigen bewoner angstige spookverhalen en sombere voorgevoelens doet suggereren, taai voortlevende in tradities en overleveringen.

Lijkt nu een combinatie van deze twee begrippen : katoen en heide op het eerste gezicht, vooral voor den buitenstaander, enigszins geforceerd, bij nader beschouwen is deze zó natuurlijk, zó van-zelf-sprekend, dat we moeilijk een beter verband denkbaar achten : Twente, land van Katoen en Heide.

Het is nog niet zo heel lang geleden, en misschien is die tijd nog niet geheel voorbij, dat vele, waarlijk niet onvaderlandse lieden, die Twente niet zelf hadden proberen te ontdekken, over dien achterhoek een oordeel gereed hadden liggen, dat ongeveer neerkwam op het volgende : een dor, onfris stukske grond, met hier en daar wat leven, wat achttiende-eeuwse cultuur, een enkele gore fabrieksstad (draagt zelfs niet een Twents plaatsje dit oordeel in zijn naam : *Goor ?),* wat zwartgeblakerde pijpen en slaven-kasten met mat-glazen daken, die men fabrieken geliefde te noemen, en een stelletje bewoners, wier huizen, wier kleren en wier manieren kennelijk het stempel droegen van deze grenzeloze misdeeldheid en verlatenheid ?

En al is het waar, dat een Hollands-sprekende Twenter in zijn eigen milieu ondenkbaar is — (waarom zouden we hoog-hollands spreken als we ons in onze eigen taal vlotter, sappiger en — vooral — eigener kunnen uitdrukken ?) — een

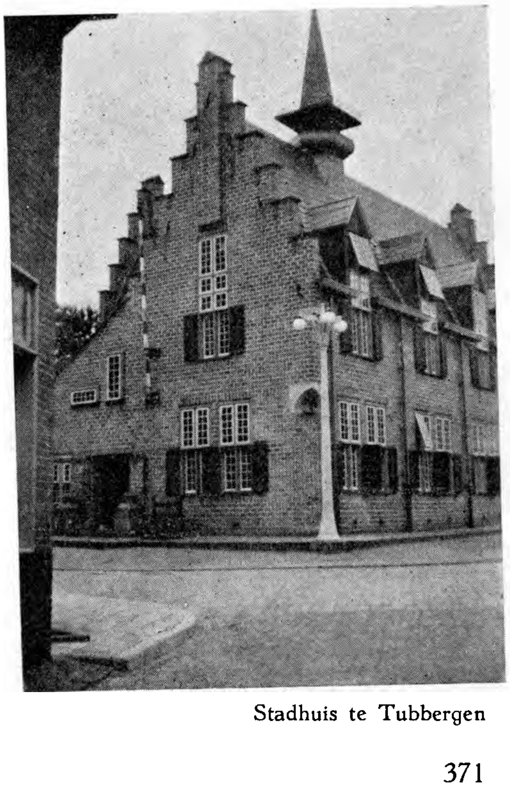

Stadhuis te Tubbergen

Tukker is niet minder vaderlandslievend dan wie-dan-ook, niet minder fris en schoon dan een model-gezin in Den Haag, niet minder ontwikkeld dan Amsterdam, of Leiden, niet minder godsdienstig dan Utrecht, Kampen of Groningen en vooral-niet-minder-politiek dan de hele tweede kamer, al is hij dit alles op zijn manier (en, niet waar, „c'est le ton qui fait la musique!") aldus meevormende en mee-levende de trotse cultuur van een eerbaar Nederlander.

In dat Twente nu, dat zijn eigen historie, cultuur en litteratuur, zij het op bescheiden wijze, heeft voortgebracht, leeft een man, die Twente aan zichzelf mede heeft helpen ontdekken. De folklorist van grote vermaardheid, de heer J. J. van Deinse, de man, die een niet-onbelangrijke positie bekleedde in het Twentse industrieleven, maar die bovendien als een roeping meegekregen had het verleden van dezen achterhoek voor het heden weer levend te maken.

In alle opzichten daarbij gesteund door de uitgevers van het dagblad „Tubantia" (Lat. Tubantia = Twente), verschenen

Marktdag te Oldenzaal

van tijd tot tijd waardevolle stukken van zijn hand in genoemd blad (een enkele ook in andere uitgaven), en na verloop van een aantal jaren werd de eerste serie dier artikelen gebundeld. „Uit het Land van Katoen en Heide" zag het licht in 1922 en thans is er het niet-minder-lijvige tweede deel van verschenen onder denzelfden titel en bij dezelfde uitgevers.

Mogelijk, dat mij later de gelegenheid geboden wordt, het zeer lezenswaardige eerste deel van dit werk in het kort te bespreken en over den persoon van den schrijver wat bijzonderheden mede te delen. Voor het moment wil ik trachten, aan het nieuwe boek een kleine beschouwing te wijden.

Ook Twente gaat in dezen angstigen tijd gebukt onder de ontzag'lijke moeilijkheden van den wereldcrisis. Deze drukken hun stempel op zijn verderen groei en ontwikkeling en met bezorgdheid vragen de insiders zich wel eens af, of ooit de bloei van Twente's industrie weer het eens bereikte hoogtepunt zal gaan innemen, of dat het langzaam maar zeker bergafwaarts gaat.

En Twente draait ook mee in den mallemolen van een ontkerstende wereld, al zal juist nu de gelatenheid van zijn afzondering, zijn in-zich-zelf-gekeerd-zijn, heilzaam werken op de gemoederen en in de harten zijner Eigenheimers.

Moge dan ook dit artikel er toe bijdragen, dat de belangstelling van anderen, die voortijds veelal op het buitenland gericht was, zich moge keren naar het land aan gene zijde van den IJsel, waar nòg de heide bloeit en groeit, en waar nòg de spillen draaien, de riemen rollen en de spoelen schieten.

Historicus kunnen we, naar mijn mening althans, den heer Van Deinse niet zo zeer noemen, noch litterator, noch dichter of volksverteller. Hij zal op geen dezer namen aanspraak maken, al geeft het feit, dat hij enkele jaren Conservator van het Rijksmuseum Twente is geweest, wel redenen zijn bekwaamheden niet te laag aan te slaan.

In hem zijn als Amateur alle bovengenoemde hoedanigheden verenigd die hem tot een der eerste, zo niet de eerste, deskundigen gevormd hebben. Hiervan moge het eerste artikel uit dezen bundel getuigen: „Oude Kanaalplannen en Water-

wegen in Twente en Omgeving", dat reeds eerder werd geplaatst in het Tijdschrift voor Economische Geographie.

Maar het sterkst sprak wel tot hem het menselijke in den mens, het leven van den Tukker in al zijn schakeringen, de eenvoudige hartelijkheid van den boer, naar wiens hart hij wellicht beter den weg vermocht te ontdekken dan menig zieleherder.

Hiervan moge getuigen het In Memoriam op Zeisen-Jaan, den negentig-jarigen boer van den „Lagen Hunenborg", die in 1927 overleed en waaraan we het volgende ontlenen :

„Veel, zeer veel verdriet heeft Jan gehad van den groten wereldoorlog. Zijn goed hart deed hem mee lijden vooral met de landelijke bevolking van Duitschland. Dat hij een zoon ergens in Duitschland had, was oorzaak, dat hij van nabij met dat lijden kennis maakte. De tranen kwamen hem in de ogen, wanneer hij al die rampen ophaalde en nooit heeft hij het den Duitsen Keizer vergeven, dat die zijn handtekening onder de oorlogsverklaring heeft gezet. In zijn eenvoud meende hij, dat wanneer deze dat maar niet had gedaan de gehele oorlog voorkomen was. Van den loop der gebeurtenissen in dien tijd was hij goed op de hoogte. De „Oldenzèlse Kraant" was de bron, waaruit hij putte. Die las hij van a tot z en wat hij las, dat wist hij. Dikwijls heeft hij ons verbaasd doen staan over zijn kennis der gebeurtenissen. En toen zelfs in „Het Heilige Land" de oorlog woedde nam zijn belangstelling nog toe. Een kleine atlas diende hem tot gids bij het volgen der krijgsverrichtingen. „Now schoelkt 'n Engelsman langs de Zwarte Zee op Trebizonde an", zeide hij ons eens en een beweging van zijn hand duidde de bocht van die zee aan, „meer", vervolgde hij, en zijn duim wees achter zijn rug naar het Oosten, „Jerusalem dat lig meer ginne kaant oet"."

Ook bij den ouden Janns Beverborg op het erve de Beuker te Lonneker, was de heer Van Deinse een geregelde gast. En passant lezen wij enkele geschiedkundige bijzonderheden in zijn schetsje van zijn bezoek bij den 101-jarigen Janns.

Maar hierin proeven we het aroma der romantiek, die om zo menig oud-boerenerf zweeft.

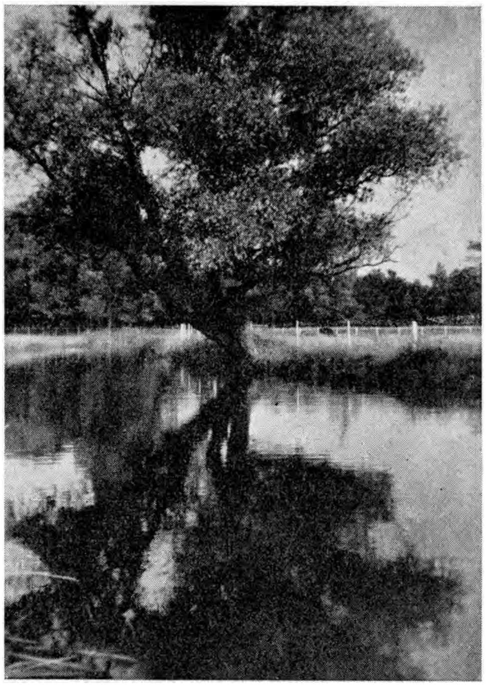

Achter de watermolen bij Haaksbergen

Typisch karakteristiek-Twents is het reageren van den jarige op de mededeling van zijn bezoeker, dat zijn verjaardag in alle couranten staat, zelfs in de Rotterdamsche Courant.

Het maakt niet veel indruk !

„Et is nich van 't beste", meent Janns, „at ze ow in de kraant zett, nich d'r um ze hebt nog nooit van Bèverborg in de kraant können schrieven, dat e in de kast hef ezetten !"

(Het is niet van het beste, als ze je in de krant zetten, niettemin, ze hebben nog nooit van Beverborg in de krant kunnen schrijven, dat hij in de gevangenis heeft gezeten.)

Uit den aard der zaak vertoont het werk van Van Deinse geen doorlopend geschiedkundig verband. Daarvoor zijn de verschillende stukken te uiteenlopend, ik zou haast zeggen te toevallig ontstaan. Het zijn vaak ogenschijnlijk oppervlakkige gebeurtennissen of verschijnselen, die een reeks nieuwe conclusies en toetsingen doen ontstaan. Het vinden van een aantal munten, of een oud kruis, afkomstig

R. K. kerk te Tubbergen

uit Enschedé's groten brand, een brief of een reisbeschrijving, zelfs de gleuven in oude kerkmuren zijn waardevolle bronnen voor nieuwe kennis van het oude.

Wel een zeer belangrijke aanwinst voor de Oudheidkamer Twente zijn de afgietsels van twee altaarstenen der Tubanten, die in 1863 in Engeland ontdekt waren, en wel bij de oude Romeinse muur van Hadrianus. Met die Tubanten (of wel Tuïhanti) worden klaarblijkelijk de oude bewoners van Twente bedoeld. De stenen dateren uit den tijd van keizer Alexander Severus (222—235), en zijn door de Germaanse burgers, die Twente bewoonden, gewijd aan god Mars, aan twee godinnen en aan de goddelijkheid van den Romeinsen Keizer.

En niet alleen, dat het hoofdstuk, gewijd aan deze oude vondsten, interessant is voor den Twentenaar zelf, het zijn juist deze kleine locale schilderingen, die voor den liefhebber van oude cultuur en geschiedenis zeer interessant kunnen zijn uit hoofde van de minutieuze weergave der details.

Zo bevat o.a. ook het hoofdstuk over den ouden Enschedéschen kerktoren, een der zeer weinige oude monumenten, die deze zo herhaaldelijk door brand geteisterde stad behouden bleef, zeer belangrijke geschiedkundige beschouwingen over den bouw van kerken en kertorens gedurende den loop der eeuwen.

Vijf stadia heeft de Enschedésche toren meegemaakt, vijf gedaanteverwisselingen ondergaan, en wel in 1190, 1480, 1703, 1862 en 1927. De laatste verbouwing heeft de toren weer in zijn vroegeren vorm, die van 1480, gebracht, behoudens enkele verbeteringen.

Moge ik tenslotte wijzen op enkele artikelen, die „Uit het Land van Katoen en Heide" uitheffen boven het genre van gezellige causerietjes over oude toestanden, doch die het werk inderdaad stempelen tot waardevolle geschiedkundige bron, en die den schrijver zeer zeker als autoriteit waarmerken.

Ik bedoel in de eerste plaats het reeds aangehaalde hoofdstuk „Oude Kanaalplannen en Waterwegen in Twente en Omgeving", en daarnaast: „Landweren bij Enschedé", welk artikel wel een zeer helder licht werpt op de verdedigingsmaatregelen, en op veel namen en gebruiken hier mee in verband staand, daterend uit vroeger eeuwen, en die nu nog terug te vinden zijn.

De overgangen door die vroegere landweren waren bewaakt, en daaraan herinneren nog veel namen.

Wel een merkwaardige overgang was bij Poppe, waar de Postweg van Oldenzaal naar Bentheim liep, een grensovergang, die tot op den huidigen dag zeer belangrijk genoemd kan worden. Daar de galgen vroeger veel op de landweren stonden, hoeft het ons niet te verwonderen, dat er bij de Poppe ook een stond, en vlak tegenover deze Twentse galg, op Duits gebied, de Bentheimer.

„Het tegenwoordige erve De Poppe was vroeger een herberg, die ofschoon een schamele eenvoudige pleisterplaats zijnde, heel wat voorname personen bij oponthoud heeft gediend. Nog ligt bij het huis in den Postweg een van Bentheimer stenen vervaardigde brug over de landweergracht en zonder twijfel was de landweer hier door een hek afgesloten. Dicht bij het huis liep de Postweg over de nu verdwenen Poppenbrug over de Dinkel. De koningen van Engeland, George I en

Mooi Twente
Spelevaren

George II hebben op hun reizen van Engeland naar Hannover hier dikwijls vertoefd. Evenzo in 1668 de ongelukkige gravin van Bentheim, Geertruid van Zelst, die ter wille van haar Protestants geloof met haar zuigeling haar gevangenschap te Munster was ontvlucht en door boer Wissink, de Scholte van Ahne met een wagen in den nacht naar de Poppe werd gebracht. Van hier bracht boer Krasgenberg haar naar Twickel, waar de Drost van Twente haar gastvrij ontving en haar zijn eigen koets naar Deventer aanbood. Van Deventer vertrok zij naar Den Haag waar ze zich onder bescherming van onze Generale Staten stelde.

Willem de Clercq, die in 1812 en 1813 Twente bereisde volgde ook dien Postweg langs de Poppe. Hij is niet best te spreken over die pleisterplaats en noemt ze „la plus misérable auberge que j'ai vu de ma vie" (de miserabelste herberg, die ik ooit van mijn leven heb gezien)."

De feesten te Horstmar in Burg Steinfurt, in 1927 geven den schrijver aanleiding tot een interessant geschiedkundig overzicht van dit merkwaardige stadje en zijn grootsten zoon, een ridder van Europeesche vermaardheid, Bernhard van Horstmar of Bernhard de Goede, die in 1227 in den slag bij Koevorden het leven liet.

„In een vete tussen Bisschop Otto van Utrecht en Rudolf van Koevorden had de eerste een groot aantal Hollandse en Duitse ridders opgeroepen om hem tegen den machtigen Heer van Koevorden te helpen. Een groot aantal hunner gaf aan dien oproep gehoor, o.a. Ulrich van Enschedé, graaf Balduin van Bentheim de Dappere, Rudolf van Goor, en ook Bernhard van Horstmar, de schrik der Saracenen. De Bisschop van Utrecht rukte met zijn bondgenoten door Twente op Koevorden aan om die vesting te veroveren. Zijn leger was talrijk en werd door dappere bevelhebbers aangevoerd, maar de nederlaag van het Stichtse leger zou geweldig en smadelijk zijn.

Rudolf van Koevorden zocht door krijgslist te vergoeden, wat hem aan macht ontbrak. Hij trok den 27 Juli 1227 met zijn Drenthers den aanrukkenden vijand buiten de vesting tegemoet en lokte hem in een moeras in de boerschap Ane bij Gramsbergen, waar de Utrechtsche soldaten geen vasten voet konden krijgen. De paarden der ruiterij zonken tot aan den buik in den modder. zodat de nederlaag binnen enkele uren volkomen was."

Mijn verslag zou onvolledig zijn, als ik niet even memoreerde het zeer lezenswaardige stuk : „Jhr. Charles de Maere en het Schuttersveld", waarin de wordingsgeschiedenis van deze fabriek met deftig herenhuis beschreven wordt, dato

1834, door een Vlaams textielfabrikant.

Evenmin kan ik voorbijgaan aan „De Kinderjaren der Textielindustrie", waaraan ik nog het volgende wil ontlenen :

„De gegevens omtrent het spinhuis der Firma Gebr. Schophaus daterende uit 1853 en 1854.

De werktijd was toen van 7 uur v.m. tot 8 uur n.m. voor zomer en winter. Niet gewerkt werd van 12 tot 1 uur ; gedurende dit uur gingen de werklieden naar huis. Een ochtend- of namiddagschaft was er niet. Alle machines werden met de hand gedraaid. De gewone leeftijd waarop men begon te werken was 7 jaar. Onze zegsman was toen aanlapper en verdiende 16 stuivers per week. Toen hij 8 jaar was ging hij naar de firma Getkate en Ter Weele, waar hij 24 stuivers verdiende.

Een spinster verdiende in dien tijd 30 tot 60 cent per week. Van 8—9 uur 's morgens kwam er een onderwijzer uit Enschedé, een zekere Van Lochem, om aan de kinderen in het spinhuis onderwijs, voornamelijk lezen te geven. Die les duurde voor elk kind ongeveer een kwartier en geschiedde op de rij af, omdat het werk niet stil mocht staan.

In het spinhuis van de firma J. Römer aan de Oldenzaalschestraat werden de voorbereidingsmachines door honden gedreven. Die honden liepen, vijf naast elkaar, in een grote houten trommel. Men kon ze door de reten zien. Deze trommel, waarover een dikke snoer naar de op de bovenverdieping geplaatste machines liep, gaf steeds een afschuwelijke lucht af..."

Wel een zeer triest beeld, om deze beschouwing te besluiten. Twente, land van Katoen en Heide, gelukkig ook land van ontwikkeling en vooruitgang.

Zeer verdienstelijk werk is het, dat de heer Van Deinse in onafgebroken ijver voor zijn gewestgenoten verricht. Want even verwijlen bij het oude kan aan de ene kant een gevoel van heimwee veroorzaken, daar waar we veel van het oude schoons zien verdwijnen, maar aan de andere kant een gevoel van grote trots en blijdschap, waar we zien wat nijvere mensenhanden hebben weten tot stand te brengen, mensenhanden, die zich in alles zo afhankelijk weten van den Allerhoogsten, zoals dat zo mooi tot uitdrukking komt in het Nieuwjaarslied van de Nachtwacht te Ootmarsum :

Verheugt u, burgers, in uw lot,
Wilt Hem den Heere prijzen,
Knielt neder voor den grooten God,
Wilt Hem alle eer bewijzen......

De litteratuur van en over Twente is met dit mooie boek niet weinig verrijkt. Moge het zijn weg vinden in den lande en moge het een bescheiden stukje vaderlandsen grond nader brengen tot hen, die een warm hart hebben voor wat was en geworden is in den loop der eeuwen : Twente, het Land van Katoen en Heide.

JAN VAN MANDER

De komst van den Inspecteur

„Vrouw! Vrouw!! Geef me nog een asperine! Aauw...!" Hij steunt met beide handen tegelijk de wang, waardoor een nieuwe pijnscheut trekt. Hij kreunt en steunt en zucht. Zij geeft hem een asperientje, vult een glas water, helpt hem zijn boord vastmaken en zegt medelijdend:

„Zeg Arend, jongen, ga nou vanmiddag uit school direkt naar de tandarts. Toe, wees verstandig, laat hem er uittrekken. Vannacht hè je ook al niet geslapen. Wees nou es dapper! Heus, zo erg is dat trekken niet." —

Bange gedachten doemen op.

De tandarts...... een tang...... een afgeknapte kroon...... bloed......

Hij gromt: „Aaauw" — (nieuwe scheut) — „Schei uit te zeuren. Jij hebt makkelijk praten...... bij jullie, vrouwen, zitten de tanden er veel losser in...... maar ik...... nee...... nooit." Als hij een fijne spotlach ziet, om zijn artsenschuwheid, mompelt hij: „'t Zal wel weer over gaan."

Een beetje kribbig om de slapeloze nacht, de zere kies, de vrouw die hem niets anders kan bieden dan de bittere troost: „trekken helpt afdoende", schiet hij zijn jas aan, slaat de sjaal voor de zere wang, doet de kraag hoog op en loopt ongeschoren, met lege maag — eten kan ie niet — het huis uit, het plein over, de school binnen.

Met een ontstemd gelaat doet hij zijn werk. Zijn ogen zeggen aan de leerlingen: „hou je vandaag een beetje katoen, want anders...... Wee de zondaars!"

Die ogen...... Dat verdrietig gelaat... beheersen de klas. Verbieden is niet nodig. — Ze maken de sommen, die de meester opgeeft; ze schrijven hun taallesje, ze dreunen de plaatsen op die de meester op Java, op Sumatra aanwijst — „ja jongens, de wereld is groot — en die rekel op de achterste bank moet recht zitten, gauw!!"

En de rekel zit recht, want meester heeft kiespijn — asjeblieft wat een lelijke scheut...... Aai!

— Rrringg...... rrringg...... er wordt gebeld.

„Klaas, wijs jij even de plaatsen aan! Jullie noemen ze netjes op, zonder fouten! Piet schrijft de namen van de kletsers op het bord!"

De meester gaat naar de gangdeur. Als hij de deur opent, wipt een handelsreiziger naar binnen, en een koude luchtstroom waait verraderlijk-gemeen tegen een gevoelige kaak, die niet beschermd wordt door een das.

„M'neer, ik ben de vertegenwoordiger van 'e firma Dingemans en Zoon...... en ik heb een pracht-collectie van een schitterende serie leesboeken voor de lagere school; in die serie zijn op een superieure manier de principes van de onderwijsvernieuwing verwerkt. U zult werkelijk......"

De woordenstroom wordt onderbroken door de cynische interruptie:

„Neen mijnheer. Vandaag niet!"

„Pardon m'neer! Dat mag u niet zegge...... dat kunt u niet mene...... u handelt niet in het belang van de school, wanneer u geen grondige kennis neemt van deze offerte... Als ik even mag laten zien..."

„Neen mijnheer, neen! En ik verzoek u dringend......"

In strijd met het belang van de school, met gedachten, die van andere dingen dan onderwijsvernieuwing en voordelige offertes vervuld zijn, opent het hoofd der school de deur voor de ijverige Dingemans-en-zoon-vertegenwoordiger. — Een windvlaag doet hem met beide handen naar de opnieuw gefolterde wang grijpen. — De actieve belangzoeker van de school ratelt nog op de stoep: „Het spijt me, m'neer; Hebt u kiespijn m'neer? dan moet u een asperientje neme m'neer...... Goede moggen en maar beterschap m'neer."

Maar de deur is al dicht geslagen. De bovenmeester gaat weer naar zijn klas: déze week nog zal hij een bordje op de schooldeur laten aanbrengen: „Tijdens de schooluren wordt niet gekocht."

De jongens dreunen: „Soerabaajaaa... Probolingooo...... Bondowozoo......"

„Aauw", weer een scheut.

Pé Bruins krijgt 200 strafregels omdat hij gepraat heeft...... meester heeft kiespijn...... Hij neemt de aanwijsstok van Klaas over:

„Waar ben je gebleven? Daar? Hm... Banjoewangi!......"

— Rrrringg...... rrringg......!

„Cor! Ga naar de bel, zeg maar door

't luikje tegen de reiziger, dat ie na schooltijd maar terug moet komen ; de deur niét open doen, want dan komt-ie toch binnen. — Jongens ga verder : Batavia...... Semarang......"

Cor komt terug : „Meester, de reiziger geit niet vot...... Hij zeit dat u komme mos......"

„Ga jij maar zitten ! Als hij niet weg wil gaan, dan moet-ie maar voor de deur blijven. We gaan verder : Bandoeng...... Garoet......"

Rrrrrringgggg...... Rrrringgggg......

„Asjemenou." Mijnheer stuift de gang in, de kaartstok nog in zijn hand... As-ie driftig wordt......

„Brutale, lompe handelsreizigers, je zou......" Hij rukt de deur open...... woest...... Hij deinst terug.

„Eh ? ? ?" —

„Pardon, mijnheer de inspecteur...... ik...... eh...... duizendmaal pardon...... ik dacht...... ik wist niet...... Komt u binnen ! Ziet u, mijnheer, ik dacht dat u een reiziger was...... die lui zijn vaak zo...... eh...... brutaal...... neemt u me niet kwalijk dat......"

De inspecteur gaat hem voor naar het lokaal, er twinkelt een fijn spotlachje in zijn ogen. De meester loopt achter hem aan, als een kwajongen, kaartstok in de hand ; hij heeft een kleur, die meester.

„U was bezig met aardrijkskunde, hoorde ik. Geeft u me maar even de rekenschriften, en...... gaat u dan maar door."

De meester neemt de rekenschriften en geeft ze aan den inspecteur : „Astublieft, mijnheer !"

„Kijk jongens ! Hier ligt de grootste stad van Ned. Indië...... een grote handelsstad. Hoe heet die ook weer ? Juist ! Soerabaja...... en daar wonen heel veel mensen, wel 300.000, meest handelslui... En dicht bij deze stad ligt een vulkaan..."

De inspecteur bladert in de rekenschriften. De jongens luisteren naar de meester, die heel mooi vertelt van vulkanen en kraters en lava. De meester vertelt mooi, héél mooi, want...... hij heeft geen kiespijn meer.

J. TILLEMA

Van een dichter

Zij konden niet zijn nood verstaan,
En reikten steenen hem voor brood.
Zoo vocht het leven met den dood,
Waarin hij stil zou ondergaan.

Hij leefde dagelijks in een hel,
En moest satanisch leed verduren.
Maar in zijn schaarsche vrije uren
Beschreef hij haastig menig vel.

Vaak dwaalde hij de velden in,
Om tot zich zelf en God te komen.
En in zijn passielooze droomen
Vond hij een blij en rijk gewin.

En in een eindeloos verweren
Sloot hij zich van de wereld af.
En bloemen bloeien op zijn graf,
Nu niemand meer zijn ziel kan deren.

Maar uit zijn angsten en verdriet,
Zijn eenzaamheid en lust geboren,
Blijft ons dit schoon geschenk behooren :
De verzen, die hij achter liet.

JAN VISSER

Zomerzon

Schilderij van Heinrich Hübner

Zeeuwse boerenkoopdag

Een paar weken van te voren kan men het lezen in de plaatselijke dagbladen, dat de verkoping van „de kapitale boeren-inspan" van boer Willemsen op de hofstede „Welgelegen" op die-en-die dag zal plaats hebben.

De kapitale boereninspan dan, zoals de geijkte uitdrukking luidt, bestaat uit alles, wat op een boerderij gebruikt wordt. Gereedschappen, het vee in de meest uitgebreide zin van het woord, waarbij dus ook de eenden en kippen behoren, tot zelfs de mest uit de mestput.

En dan staat er meestal aan 't slot van de advertentie nog : „Enig huisraad", dat op de bewuste dag op de dorsvloer is uitgestald. Bij sterfgeval zijn dit gewoonlijk al de ouderwetse meubels, vazen en schalen uit het boerenhuis ; gaat de familie rentenieren, dan is het meestal niet veel bizonders wat verkocht wordt, u begrijpt, alleen wat voor de meer moderne rentenierswoning al te antiek of bouwvallig is.

Is de dag der verkoping aangebroken — de „koopdag" zegt men altijd — dan komen de boeren van alle kanten naar de boerderij. Nu blijkt weer, dat de fiets een echt nationaal vervoermiddel is, want overal zie je de boertjes peddelen, niet alleen op de hoofdwegen, maar ook door modderige of hobbelige binnenwegen, over smalle paadjes in de weiden of tussen het land, over heulen en smalle plankjes. Op de boerderij maakt de arbeider dan ook een goede dag ; tientallen karretjes bergt hij voor een dubbeltje op in het wagenhuis, en als dit vol is, zet hij ze eenvoudig buiten. Verschillende huisjes en hoefjes in de nabijheid heeft men voor deze gelegenheid in een garage omgetoverd, een fietsen-garage dan ; in hanepotige letters is met krijt een „bergplaats voor fietsen" op een plank gekrabbeld, en op deze manier profiteert de spaarpot van arme kinderen nog van de nabije koopdag.

Is het nog nodig er bij te voegen, dat er ook gierige boeren zijn, die hun velo zo maar neerzetten achter een boom of wilgentronk, aan greppel- of slootkant ? Natuurlijk staan ze daar zonder toezicht ; maar diefstal of opzettelijke vergissingen behoren tot de uitzonderingen.

Om tien uur neemt de voorstelling een aanvang. De notaris met zijn klerk is juist aangekomen ; ze zijn even naar binnen gegaan om de familie te groeten en een kopje koffie te drinken. Maar al gauw komen ze weer naar buiten met de mannelijke familieleden : de verkoping zal beginnen.

Men begeeft zich het eerst naar een

Voor het hek (zeer oud!) van de boerderij (Walcheren)

De wagens in de boomgaard

De koeien worden verkocht.

Even afscheid nemen

weide of naar de boomgaard; behalve een massa kleinigheden staan daar de eggen en ploegen, machines en wagens. De meeste dingen zien er uit of ze zo uit de winkel komen: netjes afgeschuurd en fleurig geschilderd, zo aanlokkelijk mogelijk gemaakt voor de kopers. Van de ene „koop" loopt men naar de andere en na een paar uur hebben de voorwerpen een nieuwen eigenaar gekregen.

Ondertussen loopt het tegen twaalf uur: etenstijd bij de boeren. De familie gaat met den notaris naar binnen, waar de vrouwen gezorgd hebben voor de koffie-maaltijd.

Maar ook de bezoekers hebben door al het loven en bieden een droge keel gekregen en hun maag begint een beetje op te spelen. Geen nood, ze behoeven tussen twaalven en één niet naar huis, voor verafkomers zou dat trouwens ook niet mogelijk zijn; op het terrein staat — enkel voor deze dag — een „hotel". Stel u dat niet te luxueus voor: 't is eenvoudig een grote tent, waarin langs de tafels (planken op schragen) lange banken staan. Een fijn diner of een warme lunch is hier niet te krijgen, wordt trouwens door niemand verlangd; maar met krentebrood en brood met kaas of eieren kun je daar je jeukende maag volop tevreden stellen. 't Is daar dan ook 'n gezellige drukte onder het tentedak! En de schrokop, die een paar uur later weer al „wat voelt", kan zelfs tijdens het verkopen flauwvallen voorkomen; tussen de menigte door lopen er scharrelaars met krentekoeken, ja zelfs met hard-gekookte eitjes: „drie voor een dubbeltje, met zout erbij!" Duur-eten is het niet op een boerenkoopdag, ook niet in de hoteltent.

Als het één uur geweest is, komt het grote moment: de verkoping van de koeien en paarden. Bij de schuur staat een boerenwagen, die plechtstatig beklommen wordt door de naaste familieleden — in mannelijke linie —, den notaris met zijn schrijver en den afslager. Deze laatste heeft heel de dag het hoogste woord, het zij in alle bescheidenheid gezegd. Wilt u

Walcherse boerin met dochter naar de boerenkoopdag.

hem even bezig horen? Opgelet dan. Daar brengt de knecht een koebeest tot vlak bij de wagen. De afslager leest eerst de levensgeschiedenis van Bontje, Zus, Witkop, of hoe zo'n dier nog meer heten mag, af. Die koeien-burgerlijke-stand is goed in orde, hoor! Hoe oud het beest is, hoeveel kalvers het gehad heeft, of ze weer „in blijde verwachting" is en wanneer ze „de rekening heeft", al deze bijzonderheden worden door de opeengepakte, reikhalzende aspirant-kopers met aandacht aangehoord. En dan gaat het gebeuren.

„Wie zet 'm in voor honderdvijftig gulden? Teveel? Nou, honderd gulden dan?"

„Ja!" dreunt het vanuit de gelederen.

„Honderd gulden gebooien (= geboden)! Wie meer dan honderd gulden?"

„Ja!" biedt een ander.

„Honderdvijf gulden! Wie meer dan honderdvijf gulden?"

En zo gaat dat een heel poosje door, telkens met vijf pop tegelijk. Tot er tenslotte geen liefhebberij meer is. Dan komt de slot-acte:

„Honderdzestig gulden eenderwerf! Honderdzestig gulden anderwerf! Hoor ik niemand meer dan honderdzestig gulden?! Niemand? Honderdzestig gulden:

Twee bekende typen; verkoop van janhagel.

Willem de Visser Pzoon."

En de klerk schrijft de naam op. Hij kent heel wat boeren, zodat een nadere aanduiding meestal niet nodig is. Mocht dat een enkele keer wel het geval zijn, dan weet de omroeper dat wel, of iemand anders van de wagen, die er dan de naam van de hofstede of het dorp, waar de koper woont, bijvoegt. Of de naam van zijn vader op een eigenaardige manier op de proppen haalt, voor een vreemdeling volkomen onbegrijpelijk, maar voor een „inboorling" zo duidelijk als 't maar kan. Wat denkt u bijvoorbeeld van deze omschrijving: „Willem van Piertje van d'oôge 'eule", of „de zeune van den ouwen Arjaen uut de West(h)oek", of „Koo van Gerritje"?

Soms is de aanduiding van den koper heel eenvoudig: „de boer"! Dat is de nieuwe bewoner van de hofstede, die ook op de wagen zit en gewoonlijk nogal heel wat koopt; vooral, als hij voor 't eerst begint te boeren, heeft hij veel nodig, en hij is dan ook dikwijls aan 't bod.

Zo gaat het een hele poos door tot al de koeien en kalvers van eigenaar zijn veranderd.

Dan komen de paarden aan de beurt. Die worden eerst voorgereden: de knecht gaat er op zitten en rijdt er een eindje mee, zodat de liefhebbers kunnen zien, hoe het dier zijn poten voorbij elkaar zet.

En het verkopen van Madame, Mortje en Bles gaat op dezelfde manier als bij de koeien. U begrijpt wel, dat dit deel van de koopdag nogal wat tijd in beslag neemt, vooral als er veel „beestiaal" is. En als de

De ijsco-man maakt goede zaken.

afslager dan denkt klaar te zijn, en al bezig is aan zijn: „Tweehonderdveertig gulden anderwerf", en er brult dan net op 't laatste nippertje nog iemand „Ja!" duurt het weer een poosje, voor hij zijn laatste „één- en anderwerf en niemand meer......" kan uitspreken en met zijn stokje de beslissende eindslag in zijn linkerhand kan geven.

't Voornaamste is nu ook gebeurd, en we zien er af en toe al een de boerderij verlaten om naar huis te gaan, vooral als de koopdag valt in een tijd van het jaar, dat het druk is op het land.

Walcherse typen — Foto naar tekening van F. de Soomer

Nog wat huisraad, zakken, graanziften, de kippen en eenden, die heel de dag in manden („kevie's") op hun vonnis hebben gewacht, en de boerenkoopdag is weer voorbij: het hof stroomt leeg.

Maar slechts weinig koopdag-bezoekers verlaten de boerderij, of ze nemen de traditioneele versnapering mee naar huis: een pakje „ielikmaeker", waarvan de officiële naam hijlikmaker of janhagel is. 't Zijn meestal bekende typen, die er de hele dag mee op een druk punt of beschut plekje hebben gestaan, maar nu tegen het einde hun blikken trommel opnemen en tussen de boeren rondlopen, vragend: „Nog een pakje meenemen, baas?" Iedereen kent deze negocianten, waarbij ook enkele vrouwen zijn, want elke boerenkoopdag bezoeken ze.

De jeugd heeft zich vandaag ook kostelijk geamuseerd. Natuurlijk bevinden ze zich in 't voorste gelid, zodat de dorpsveldwachter wel eens kwaad moet kijken en ze naar de achterhoede moet verjagen.

De ijswafelkarretjes hebben hun volle belangstelling en 's avonds zijn de venters uitverkocht. Er zijn echter nog meer attracties. Tegen de schuur is een versierde schijf opgehangen, 't geweer staat op de grond bij een doos „Kwatta", en de amateur-schutters kunnen zich hier met elkaar meten: de verliezer betaalt, de winnaar krijgt zijn repen.

Op een andere plaats kun je draaien voor een dubbeltje: „altijd prijs!" Op een vierkant bord staan grote spijkers op gelijke afstanden, waartussen repen chocolade liggen: hier een, daar vier, op een andere plaats weer een paar grote tabletten. In 't midden staat de draaier, de gelukzoeker brengt hem even in beweging en waar de punt blijft staan, ligt de prijs. Op een grote verkoping staan er soms wel twee van deze kermis-apparaten, en 't is er altijd druk omheen. Voor de kinderen — en vandaag zijn er ook „grote" kinderen — zit er altijd spanning in de draaiende wijzer, 't meest natuurlijk voor de belanghebbende.

Zo ziet u dus, dat er op een eenvoudige boerenkoopdag ook voor een stedeling nog wel interessante dingen te beleven zijn. Zoals De Genestet zong: „Poëzie schuilt overal".

L. VAN WALLENBURG

De verslagene

De grenzen tusschen droom en waak
Zijn in een mist vergleden.
Ik zie geen doel, ik vind geen taak
Of opdracht voor het heden.

Een doffe sluier floerst mijn brein,
Ik kan mij niet bezinnen.
Hoe raak ik uit dit daadloos zijn
Tot een hernieuwd beginnen?

Wie richt mij op tot verder gaan,
Wie geeft mij kracht en hope,
Wie leidt mij op een vaste baan
En stoot de vensters open?

Als een verdwaasd, verdrietig kind
Zit ik maar stil te wachten,
Totdat een nieuwe dag mij vindt
En wekt mijn doove krachten.

VINCENT COORNHERT

De oudste dochter

Mevrouw Cramwinckel legt den brief, dien zij nu reeds voor de derde maal gelezen heeft, in haar werkmandje en neemt haar breiwerk ter hand. Zij vindt breien een aangename bezigheid, omdat zij er zoo rustig bij kan denken. Mevrouw Cramwinckel is een vrouw, die veel denkt, en die ook steeds iets heeft om over te denken. Trouwens, welke moeder van vier volwassen dochters zou gebrek hebben aan denkstof?

„Ons klaverblad van vier", „ons geluksklavertje" hebben Dolf en zij hun viertal wel eens genoemd, toen de meisjes nog jong waren en het er toch naar ging uitzien, dat Ankie de gezinsdeur had dichtgetrokken. 't Was, vooral voor Dolf, wel jammer, dat zij alleen meisjes hadden. Dolf had stellig telkens opnieuw gehoopt op een zoon en viermaal was hij in zijn verwachting teleurgesteld geworden. Maar hij had er zijn dochters niet minder om liefgehad!

„In elk geval is het een geruststellende gedachte, dat als wij ooit oorlog krijgen, jij enkel je man aan het vaderland zult behoeven af te staan", had hij wel eens schertsend gezegd. „Of dàt al niet erg genoeg is?" had zij dan gevraagd. En het wàs erg genoeg geweest, hem gedurende de mobilisatie in de jaren 1914 tot 1918 al dien tijd te moeten missen en alleen te staan voor de opvoeding en verzorging van vier kleine meisjes.

Jildo, de oudste, was bij het uitbreken van den oorlog juist twaalf jaar geworden. Op haar volgde Emma, dan Bep, en de jongste, Ankie, moest nog twee worden. In die jaren had Mevrouw Cramwinckel het verre van gemakkelijk gehad. Zij had zich evenwel flink gehouden en er zich moedig doorheen geslagen. Zij had de sober toegemeten verlofdagen van haar man gemaakt tot ware feestdagen voor het gezin, zorgvuldig vermijdend, haar echtvriend lastig te vallen met de moeilijkheden, waarvoor zij zich dagelijks geplaatst zag. Zij achtte zich als officiersvrouw verplicht, zichzelf te beheerschen; zij had immers geweten van het begin van haar kennismaking met Dolf af, dat een verloving met hem eenmaal zou kunnen leiden tot deze consekwenties? Met Dolf, òm Dolf, vóór Dolf had zij het leven van officiersvrouw, met al de opofferingen daaraan verbonden, aangedurfd! Omdat zij Dolf liefhad! Jong, krachtig en gezond, was zij opgewassen geweest tegen de uitzonderlijk zware taak, welke God in de mobilisatie-jaren op haar schouders had gelegd. Ook had zij bij voortduring de ondersteuning van 's Heeren hand mogen ervaren.

Dat alles is nu al weer lang geleden! Dolf en zij zijn sindsdien bejaarde menschen geworden. Dolf is gepensionneerd met den rang van kolonel. Hij is rheumatisch en heeft af en toe last van duizelingen tengevolge van verhoogden bloeddruk. Dolf is tien jaar ouder dan zij.

Zijzelve gevoelt zich, ondanks haar drie en zestig jaren, nog bijna even krachtig en voortvarend, als twintig jaar geleden. Zij kan, met de hulp van oude Jans, haar huishoudentje gemakkelijk aan, vooral nu het gezin, door de huwelijken van drie dochters, nog slechts bestaat uit haar echtgenoot, haarzelve en hun oudste dochter Jildo.

Voor Jildo is er in huis niet veel meer te doen. Mogelijk is dit een der oorzaken van Jildo's toenemende neerslachtigheid. Mevrouw Cramwinckel denkt met bezorgdheid na over den gemoedstoestand van haar oudste dochter. Het schijnt of, na Ankie's huwelijk, er in Jildo een diepgaande verandering heeft plaats gegrepen. Hoe flink is Jildo vroeger altijd geweest, hoe vòl toewijding voor haar ouders en voor 't geheele gezin! Zij heeft de jongere zusjes allen in het huwelijksbootje helpen stappen; alleen is zij op den oever achtergebleven. Eerst is Bep getrouwd — toen zij nog maar even negentien jaar was — Bep heeft nu al zeven kinderen, waarvan het oudste een jongen van dertien is. Kort na Bep is Emma gevolgd, die nu ook moeder is van twee alleraardigste meisjes.

Hoe heeft Jildo in alles met de zusjes meegeleefd, hoe heeft zij ze geholpen bij het vervaardigen van den uitzet, bij de toebereidselen tot de bruiloft! Nooit heeft Mevrouw Cramwinckel ook maar een sprankje jaloerschheid bij haar kunnen waarnemen, terwijl het toch zeer verklaarbaar zou zijn geweest, zoo Jildo zich

voorbijgegaan zou hebben gevoeld.

Na Ankie's huwelijk en vertrek naar Indië evenwel is er een verandering gekomen in Jildo's houding. Komt dat, doordat zij het dagelijksche zorgen voor het jongste zusje mist? Of beklemt haar het gevoel, te zijn „overgeschoten"?

Steeds heeft Jildo's leven gestaan in het teeken van toewijding en van dienende liefde. Tegenwoordig lijkt het wel eens, of haar hart zich afkeert van de haren. Voor zichzelf heeft zij het moeilijk den laatsten tijd, zij is ook verre van gemakkelijk voor de huisgenooten. Het is mogelijk, dat de leegte in haar leven, ontstaan door het huwelijk van Ankie, voor wie zij een bijna moederlijke genegenheid koesterde, een rol speelt. Ankie bracht steeds zoo veel vroolijkheid en vertier in huis! Jildo is veel alleen, sinds zij als eenige ongehuwde dochter bij haar ouders gebleven is. Doordat Mevrouw Cramwinckel zelf zeer kras is en oude Jans nog goed uit de voeten kan, heeft Jildo tegenwoordig geen bepaalde dagtaak meer, zooals vroeger, toen de zusjes haar handen vol werk gaven. Jildo mist een duidelijk omschreven levensdoel. Haar moeder heeft dit begrepen en erop aangedrongen, dat Jildo zich zou bezighouden met maatschappelijken of philantropischen arbeid. Jildo toont evenwel slechts matige belangstelling. Zij heeft altijd geleefd in het gezin, voor het gezin, dóór het gezin. Maar nu hebben de zusjes haar eigen gezinnen, haar eigen man, haar eigen kinderen. Zelfs Ankie, het kind, verwacht in het voorjaar een blijde gebeurtenis! Het spreekt dus vanzelf, dat zij alle drie opgaan in haar eigen belangen en in de belangen van degenen die haar het naast staan! Jildo telt bij de zusjes niet meer mee.

Een en ander *moet* Jildo zich wel aantrekken, al is het dan ook de natuurlijke loop der dingen. Nu Jildo acht en dertig jaar is, schijnt meer en meer de dwangvoorstelling zich van haar meester te maken, dat zij tot niets nuttig is, dat niemand haar noodig heeft, dat niemand om haar geeft.

O, zeker, ze neemt moeder nog wel een en ander uit de hand, met vader speelt zij dagelijks een spelletje schaak, voor Ankie's eersteling, die verwacht wordt, breit en haakt zij snoeperige babykleertjes. Maar het is, of bij alles wat zij doet de innerlijke geestdrift ontbreekt. Zij doet de dingen plichtmatig, zonder opgewektheid, zonder enthousiasme. Zij is zoo geheel anders, dan zij vroeger was. Haar glimlach is mat, haar stem heeft weinig klank, haar bewegingen zijn eenigszins loom. Daarbij is zij uitermate gesloten omtrent haar innerlijk leven. Meermalen heeft haar moeder getracht, haar tot spreken te krijgen over de gevoelens die haar hinderen. Maar altijd is ze daarbij gestuit op verzet, altijd weer ontwijkt Jildo een dieper ingaan op de dingen, die haarzelve betreffen. Het is, of Jildo over dit onderwerp niet spreken kàn. Toch houdt Mevrouw Cramwinckel zich veel met de moeilijkheden harer dochter bezig, zij zou haar zoo gaarne helpen, haar een uitweg wijzen uit dien doolhof van doellooze zelfbespiegelingen. Kon zij haar er slechts toe brengen, een werkkring te zoeken, waarin zij gelegenheid zou vinden haar krachten en gaven in het belang van anderen aan te wenden! Maar wanneer Mevrouw hierop wel eens een toespeling heeft gemaakt, dan heeft Jildo deze afgewimpeld met de woorden: „Welnee, mama, daarvoor ben ik te oud, dat kunt u toch zelf wel begrijpen. Er zijn zóóveel jongere krachten beschikbaar, dat iemand van acht en dertig jaar niet meer in aanmerking komt. Nee hoor, ik heb mijn tijd voorbij laten gaan."

„Van voorbij laten gaan is geen sprake", heeft Mevrouw Cramwinckel dan met nadruk ontkend. „Je hebt je tijd nuttig besteed in het belang van je jongere zusjes en van ons geheele gezin. Maar ja, nu de meisjes getrouwd zijn, is jouw taak aanmerkelijk ingekrompen. Was ik zelf oud en gebrekkig, dan zou je hier in huis nog wel je bezigheden vinden, maar dat is nu eenmaal niet het geval. Je bent nu nog in de kracht van het leven, kind, en kunt stellig nog wel een arbeidsterrein vinden."

Maar Jildo is er niet meer toe te bewegen, naar een werkkring buitenshuis te dingen, nadat ze tweemaal op een sollicitatiebrief ten antwoord heeft gekregen, dat er tegen haar leeftijd een onoverkomelijk bezwaar bestond, alsmede tegen de omstandigheid, dat zij nooit eerder in betrekking was geweest. Of haar werkkring thuis niet minstens even veelomvattend was geweest, als welke betrekking dan ook onder vreemden had kunnen zijn!

Jildo heeft evenwel de meening van die onbekende beoordeelaars tot de hare gemaakt. „'t Spreekt toch vanzelf, Ma, dat jongere krachten de voorkeur hebben!"

Mevrouw Cramwinckel is het hiermede volstrekt niet eens. Hebben jongere krachten de ervaring, de levenswijsheid, het inzicht dat Jildo zich in den loop der jaren heeft eigen gemaakt? Jildo heeft groote bekwaamheden als huishoudster èn als opvoedster en zij zou zeker als hoofd van een inrichting weten op te treden. Maar ja, voor alles vraagt men tegenwoordig diploma's. Diploma's heeft Jildo niet. Dit is ook altijd weer het argument dat zij zelve gebruikt om haar nietswaardigheid te onderstrepen.

„Ik ben immers niets waard zonder diploma's! Wat geeft mij dat eind-examen H.B.S. van twintig jaar geleden? Ik kan huishouden, koken, opvoeden, jawel volgens u, Ma; maar ik kan het niet bewijzen. Voor elke inrichting staan honderd dames ter beschikking met een of meer bewijzen van bekwaamheid in den zak. Ik ben te oud, om nu nog voor zoo'n diploma te gaan leeren. Ik ben ook te oud, om mij nog te bekwamen voor een kantoorbetrekking. Bovendien, al zou ik dat doen, — dan klop ik immers toch overal tevergeefs aan om werk? Ik kom op mijn leeftijd eenvoudig niet meer aan bod!"

Zoo is dan nu Jildo dupe geworden van haar toewijding en zorg voor de jongere zusters. Niet enkel ten aanzien van het huwelijk, maar ook ten opzichte van de plaats, welke zij als alleenstaande vrouw in de maatschappij zou hebben kunnen innemen, heeft zij haar kansen en gelegenheden laten voorbijgaan, — zichzelf verzakend in het belang van de anderen.

Mevrouw Cramwinckel neemt opnieuw den brief van haar zuster uit haar werkmandje. Als dit nu toch eens iets voor Jildo zijn mocht! Dáárop heeft Lize, weliswaar, niet gezinspeeld. Ze heeft er waarschijnlijk niet eens aan gedacht! En dat is misschien maar goed ook. Want de geringste schijn van opzettelijkheid zou stellig in Jildo maar weer tegenzin wekken. Indien het iets zou worden, dan moest de drang daartoe uit Jildo zelve voortkomen, dan zou de behoefte om zich toe te wijden aan anderen wederom de overhand moeten nemen, dan zou zij, als door innerlijke ontferming bewogen, zich getrokken moeten gevoelen tot de zeer bijzondere taak, welke hier te vervullen was.

Mevrouw Cramwinckel herleest nog eens dat gedeelte van haar zusters brief, dat zij in verband brengt met een mogelijke oplossing voor Jildo's problemen.

„Het leven van een dorpsdokter, lieve Sofie, is waarlijk geen sinecure. Vooral niet in een tijd, als wij tegenwoordig beleven, met al die koude en met die gladde wegen en het groot aantal zieken. Jan heeft het méér dan druk. Daarbij komt nog, dat zijn collega van het nabijgelegen dorpje Oudelande zelf óók tot de zieken behoort, zoodat Jan ook dagelijks naar Oudelande moet, tot er daar een waarnemer komt. Jan komt haast niet meer uit de kleeren. In de afgeloopen week had hij drie accouchementen, alle in den nacht, twee ervan nota bene te Oudelande. Je begrijpt, wat dit wil zeggen met dit barre weer en dan op onzen leeftijd. Maar gelukkig is Jan flink, gezond en opgewekt. Enfin, je weet hoe hij is, hij is dokter met hart en ziel en leeft in en voor zijn werk. Kwam er nu maar niet altijd nog van allerlei bij, dan zou het nog wel gaan, maar vele patiënten hebben niet slechts zijn hulp noodig bij ziekte, doch zij komen hem ook aan boord met hun zorgen en verdrietelijkheden. In verschillende gezinnen komt hulp te kort en vaak komt het voor, dat Jan den huissleutel van zijn patiënten meekrijgt, omdat er 's morgens niemand is, die open kan doen, — de vrouw in bed, de man naar zijn werk, de kinderen naar school. Eén geval is er, dat ons zéér veel zorg geeft. Het betreft het gezin van den dominee te Oudelande. Je moet dan weten, dat dominee anderhalf jaar geleden zijn vrouw verloren heeft en achterbleef met een flinken jongen van zeventien en een lief, blind geboren meisje van tien. Het spreekt vanzelf, dat vrouwelijke hulp in dit gezin hoog noodig was. Dominee heeft zelf geen zusters en de eenige zuster van zijn vrouw is in Indië getrouwd. Hij was dus aangewezen op vreemde hulp. Zoo kwam er dan een huishoudster. In den beginne ging alles goed, maar sinds eenigen tijd schijnt die vrouw zich in het hoofd te hebben gezet, dat dominee maar met haar moest trouwen. Zij is nota bene meer dan tien jaar ouder dan hij, daarbij allerminst aantrekkelijk. Zij is in hoogen mate bazig en de kinderen, vooral de kleine Ankie, hadden op het laatst nog al

te lijden onder haar humeurigheden. Na eenige vergeefsche pogingen om dominee voor zich te winnen, heeft zij een paar weken geleden, na een zeer brutaal optreden, op staanden voet de pastorie verlaten. Je begrijpt, hoe dominee daarmee zat. Hij heeft in verschillende bladen advertenties geplaatst om andere hulp, maar tot nu toe zonder succes. Oudelande is ook zoo'n uithoek! Wel was er een daghitje, maar dat kind moest een dezer dagen thuis komen, omdat de moeder ernstig ziek is geworden. En nu, tot overmaat van ramp, is zijn zoon Jasper met de gladheid komen te vallen en heeft zijn been gebroken. Gisteren werd Jan er geroepen en vond den jongen in bed, terwijl dominee, die zelf zwaar verkouden is, zoo'n beetje in huis rondscharrelt, om het gezin te verzorgen.

Het blinde meisje doet wat zij kan. Maar je begrijpt, dat hier hulp komen moest en wel onmiddellijk. Jan heeft mij met de auto gehaald en ik ben er eenige uren geweest, om althans het hoogst noodige te doen. Stel je voor, wat een ellende! In de gemeente Oudelande zijn veel ernstige zieken, die allen den bijstand van hun predikant noodig hebben, ook moet dominee des Zondags twee maal preken. Maar hoe kàn die man zijn taak vervullen onder deze omstandigheden? Enfin, wij doen wat wij kunnen, en wij bidden God om uitkomst. Lieve Sofie, de nood in dit gezin is mede een van de redenen, waarom ik je schrijf. Je hebt zoo veel kennissen, misschien kun jij ons helpen, misschien weet jij een flinke, kordate vrouw, die zich, al was 't maar voor tijdelijk, geroepen zou gevoelen, om de leiding van dit gezin op zich te nemen, den jongen, die geruimen tijd zal moeten liggen, te verplegen en zich te ontfermen over dat moederlooze, blinde meisje? O, ik verzeker je, zij zou door ons worden begroet als een engel des hemels! Denk er eens over na, Sofie, en doe je best, om ons te helpen. Maar doe het spoedig!"

Het dichtslaan van de huisdeur doet Mevrouw Cramwinckel opzien. Zij luistert naar de geluiden in de gang, om te vernemen, of het haar echtgenoot is, die thuiskomt, dan wel Jildo. Zij blijft hierover niet lang in het onzekere, want reeds springt Hektor, hun trouwe herdershond, tegen de deurknop op. Dit is een kunstje, dat hij dagelijks toepast, om de kamerdeur te openen. Kwispelstaartend loopt hij op de vrouw toe en legt zijn kop in haar schoot. Even later treedt de heer des huizes binnen. Hij strijkt zijn vrouw over het haar, buigt zich tot haar over en geeft haar een kus.

„Zoo moeder, nu krijg ik zeker wel een kopje thee van je? Dat zal smaken, want het is knap koud buiten. Overigens wel lekker weer. Maar glad! Gelukkig hebben ze overal zand gestrooid."

Mevrouw schenkt thee voor hem in.

„Er is een brief gekomen van Lize", vertelt ze.

„Van Lize? Komaan, hoe maken Lize en Jan het wel in de kou? Brrr! ik moet er niet aan denken, met zulk weer in een dorp te wonen! Nee schat, dan is de stad toch heel wat aangenamer."

Zijn vrouw geeft hem den brief. Terwijl hij met kleine teugjes zijn thee slurpt, leest hij dien. Wanneer hij hem uit heeft, reikt hij hem haar toe.

„Wat denk jij ervan?" vraagt zij.

„Waarvan kind?"

„Wel, ik bedoel, wat je denkt van dat gezin van dien dominee."

„O, dat! Ja, dat is een moeilijk geval. Ik heb met den man te doen. Ik dacht al zoo onder 't lezen, of dat nu misschien iets zou kunnen zijn voor onze Jildo?"

„Dolf, ik kan je verklaren, dat ik er den heelen tijd mee bezig ben geweest tijdens je wandeling. De brief van Lize kwam, toen je net weg was en ik heb hem al verschillende keeren gelezen. Ach, Dolf, als dit nu toch eens een antwoord mocht zijn op mijn gebed! Ik maak mij soms zoo bezorgd over Jildo. Zij is toch nog te jong en te flink, om zoo'n doelloos leven te lijden. En wàt moet er van haar worden, als wij beiden er eens niet meer zijn?"

Kolonel Cramwinckel kijkt zijn vrouw in de oogen met een hartelijken blik van verstandhouding.

„Toch moet je er bij Jildo niet op aandringen, dat zij zich met deze zaak zal belasten", raadt hij aan.

„Nee, dat heb ik óók gedacht. 't Moet geheel uit haar zelf voortkomen."

„Stil, ik geloof dat ik haar hoor."

Eenige oogenblikken later treedt Jildo de kamer binnen. Zij is een rijzige, knappe vrouw met een rustig, vriendelijk gelaat. De blauwe oogen hebben een ernstigen, oprechten blik. De klank van de

stem is diep en warm en heeft het donker timbre van een alt-viool.

Haar eerste jeugd moge zijn voorbijgegaan, zij is ontegenzeglijk een aantrekkelijke persoonlijkheid. Toch verraadt een zeker iets in de uitdrukking van haar gelaat en in haar manier van doen, dat zij zich innerlijk onbevredigd gevoelt, daar haar tegenwoordige levensomstandigheden haar niet voldoen. Vaak wekt zij in haar moeder de gedachte aan een mooie, kerngezonde kamerplant, die niet kan tieren, doordat zij op een verkeerde plaats is gezet en het zonlicht moet ontberen.

„Schenk je voor je zelf een kopje thee in, Jildo, of zal ik het doen?"

„Doet u geen moeite, moeder, ik neem wel een kopje. U ook nog? En vader?"

Terwijl zij plaats neemt in een gemakkelijk stoeltje bij den haard, zegt haar moeder: „Er is een brief gekomen van tante Lize."

„Van tante Lize? Wat schrijft zij?"

Mevrouw reikt haar den brief toe.

„Lees zelf maar."

Terwijl Jildo leest, bespiedt Mevrouw over haar breiwerk heen met spanning de uitdrukking van haar gelaat. In stilte bidt zij God, dat, zoo dit de weg voor Jildo zou mogen zijn, Hij de oogen van haar dochter daarvoor moge openen. Wanneer Jildo den brief ten einde toe gelezen heeft, blijft ze eenige oogenblikken in gepeins.

Haar ouders zeggen geen woord, zij wachten op Jildo's eigen beslissing. Dan, ineens, zegt Jildo met van aandoening trillende stem:

„Moeder, dat blinde meisje heet Ankie!"

Mevrouw antwoordt niet, zij kijkt haar dochter enkel maar aan. Ze weet wat Jildo bedoelt, — zij weet, dat Jildo's hart uitgaat naar dat gezin, dat haar hulp noodig heeft, maar vooral naar dat blinde meisje, dat Ankie heet, net als het zusje, dat zij zóózeer heeft gemist.

Dan, zachtkens voor zich heen, fluistert Jildo: „Een blind, moederloos meisje!" Nog zwijgen haar ouders. Nog wachten zij af, — opdat Jildo het zelve moge zijn, die zonder eenige beïnvloeding hunnerzijds, tot een besluit komt. Dan, ineens, met een krachtige opleving van haar oude energie, wendt Jildo zich tot haar moeder.

„Wat denkt u, Ma, zal ik even aan oom en tante telegrafeeren, dat ik vanavond bij hen kom? Dan kan oom mij misschien met de auto naar Oudelande brengen, anders neem ik wel een taxi. U vindt het toch goed?"

En daar moeder enkel maar knikt, niet in staat een woord te uiten, vervolgt zij: „Er gaat nog een trein omtrent zes uur vanavond, misschien kan vader even nazien, hoe laat precies. Dan ga ik nu vlug naar boven, om mijn koffer te pakken."

Zij is ineens weer de Jildo van vroeger, vlot, flink, tintelend van energie en levenskracht, de Jildo, die organiseert, die regelt, die doet, die zich toewijdt aan anderen, de vrouw met een duidelijk omschreven levensdoel!

Wanneer zij de kamer verlaten heeft, zegt Mevrouw Cramwinckel met innige overtuiging: „Dolf, God is goed! Ik heb den laatsten tijd zoo vaak over haar getobd, zooveel voor haar gebeden. Ik kon haar moeilijkheden zoo aanvoelen, maar ik zag geen uitweg. Onze andere drie meisjes zijn allen zoo gelukkig, zij hebben in het huwelijk haar bestemming en haar plaats gevonden. Maar over de toekomst van onze oudste dochter maakte ik mij zéér bezorgd. En nu roept God háár plotseling tot zulk een heerlijke taak!"

Wanneer Jildo een uur later afscheid van haar ouders neemt, om deze taak te gaan aanvaarden, dan, in een hartelijke omhelzing zegt haar moeder tot haar: „De Heere zegene je, mijn kind!" En haar vader voegt er aan toe: „Hij stelle je ook dáár in den vreemde tot een zegen, zooals je hier thuis steeds voor ons allen bent geweest."

Een stralende blik is het antwoord op deze woorden, — een blik, die aan de ouders openbaart wat er omgaat in de ziel van hun oudste dochter. Die blik is voor hen een volkomen geruststelling.

CORA WESTLAND

Waar liefde woont . . .

„Tenslotte gaat in dit woord Gods ook een dreiging uit tot de ongehoorzame leden van het Verbond. Deze dreiging : dat wie Gods goedertierenheid en Zijn verlossing in Christus de rug toekeert, blijvend de rug toekeert, in de beschaming der zonde zal ondergaan. En niet als een mens, die het verder ook niet helpen kon. Maar als een Verbondsbreker, als een verwerper van den Here Jezus Christus. Daar moet de nadruk op gelegd worden, want dat wordt zowel door de „lichte" als door de „zware" vrome mensen vergeten. De „lichte" mensen, de eenzijdige Verbondsmensen zien voor niemand enig gevaar. En ook de „zware" mensen, die het Verbond beperken tot de ware gelovigen en verder slechts van uitwendige leden weten, verzaken de Schrift tegenover de ongehoorzamen, zowel in de belofte als in de dreiging. Evenwel is dit voor de ongehoorzamen zeer aantrekkelijk. Daar stoten ze zich niet aan. Vandaar ook het verschijnsel dat de ongehoorzamen zich altijd erg op hun gemak gevoelen bij de zogenaamde zware broeders. En daar altijd naar toetrekken als het bij de Schriftuurlijke prediking te lastig wordt. De Heer noemt dat echter geen arme zielen, die er nog buiten liggen en aan wie nog geen genade is geschiedt. Maar God zegt :

— Wat is er meer te doen aan Mijn wijngaard, hetwelk Ik aan hem niet gedaan heb ? Waarom heb Ik verwacht, dat hij goede druiven voortbrengen zou, en hij heeft stinkende druiven voortgebracht ? Nu dan, Ik zal u bekend maken, wat Ik Mijn wijngaard doen zal.

Zo dan, nog gaat het Evangelie uit tot de ongehoorzamen : Mijn goedertierenheid zal van u niet wijken en Mijn verlossing in Christus zal niet wankelen. Maar dan ook, wie het Evangelie de rug toekeert en Gods verlossing in Christus veracht met de daad, die moet weten dat het den lieden van Sodom en Gomorra verdragelijker wezen zal dan ulieden.

Bergen zullen wijken en heuvelen zullen wankelen, spreekt de Heer, uw ontfermer.

Wat is dat bemoedigend broeders en zusters, zo we met den Here Jezus leerden wandelen !

God zal bij ons zijn met Zijn verlossing. Met Christus zal geen kwaad ons wedervaren. Zoeken we dan ook in Christus te blijven. En zij dit onze bede :

Laat me in U blijven, groeien, bloeien,
O Heiland, Die de Wijnstok zijt,
Uw kracht moet in mij overvloeien,
of ik ben een wis verderf bereid.
Doorstroom, beziel en zegen mij,
opdat ik waarlijk vruchtbaar zij.

Amen."

Het is angstig stil in de kerk als de jonge dominé eindigt met het „Onze Vader".

Hij sprak het laatste gedeelte van zijn preek met een bezieling en een enthousiasme als nooit te voren. Maar stond er dan ook niet meer op het spel dan ooit ? Was een ernstige preek in deze waanzinnige tijd geen levensbehoefte ? Dominee van Beverwijk had zijn mensen in het begin van de dienst de krankzinnigheid van een oorlog getekend. En zo heel juist de geest van deze dagen getypeerd toen hij zei : Breekt dan ja, breekt broeders en zusters met de geest van Nationaal-Farizeïsme, die de wereld beheerst. Geen communisme, geen fascisme of welk isme dan ook is de schuld, de oorzaak van deze afschuwelijke ramp. Het is de schuld van òns Farizeïsme. Het is de grote schuld waarvoor eens Jezus boette. En nú zijn wij de Joden, die Hem altijd weer verraden ! O, dat wij, dat wij de wereld eens toonden dat ze zonder Liefde altijd in oorlogen blijven zal. Dat alleen de Geest van Christus waarachtige en durende vrede brengen kan.

Als de kerk langzaam is leeggestroomd neemt de dominee haastig afscheid van de kerkeraad. Hij is ondanks zijn vurig preken in een wanhopige stemming. Hij voelde geen contact met zijn mensen. En de stilte onder de preek wist hij meer een bewonderende stilte voor zijn talent dan voor de woorden die hij uitte. Hij hoort de gemeente-leden nu zeggen : — Wat het domie toch weer mooi preekt ! Daarna zullen ze zich behagelijk neervlijen in rieten leunstoelen en sterke koffie drinken en stuk voor stuk de gemeente-leden de revue laten passeren. Ze zullen constateren dat Karel Oltmans weer blootshoofds in de kerk was en dat zijn haar eigenlijk veel te lang is en dat zoiets zeer onbetamelijk is. Ze zullen óók zeggen dat hij een beetje te armoedig gekleed gaat. Waarom geen

behoorlijk ambacht geleerd? Dat schilderen moest hij aan rijkere mensen over laten, die het zich als een luxe kunnen permitteren. Bovendien moest hij het zich uit zijn hoofd zetten Maria van ouderling Caspari als vrouw te willen hebben. Ja, ze hebben wel gezien dat hij onder de preek vaak naar de kleine Maria zat te kijken. — En als hij eerlijk bij de Kerk wilde horen moest hij nu maar eens belijdenis gaan doen. Hij is toch zeker vijf en twintig jaar en moet nu weten wat hij wil. Wellicht komt hij om Maria en niet om de dominee in de kerk. Toch schijnt Maria hem ook graag te mogen zien. Er dwaalde soms een blik van verstandhouding door de kerk. Zo'n meisje toch; ze kan aan elke vinger een jongen krijgen, zo te zeggen. Toch wil vader Caspari er niets van weten. De gemeente is weer zeer actief geweest deze Zondagmorgen!......

Onbewust van het feit het onderwerp der koffiegesprekken te zijn, dwaalt Karel Oltmans het kleine dorpje uit. Na de kerkgang doet hij dat graag. De wijde, witte landwegen liggen herfstig eenzaam onder een rustige zon. Vooral 's Zondags is het of God dit hoekje van de wereld later heeft geschapen dan het andere gedeelte. Karel Oltmans ervaart dit en denkt: Hoe goed is God. En ook: Wij hebben dit niet verdiend! Er zijn weinigen in het dorp die hun mooie omgeving waarderen. Marietje Caspari, denkt hij. En misschien de dominee. De dominee. Die past nu helemaal niet in deze kring van doorgedraaide burgerlijkheid. Hoe komt zo'n mens hier verzeild? Karel verdenkt hem er soms van dat hij de gedichten, die hij vaak op de kansel citeert, zelf schrijft. Nee, vanmorgen niet, maar de vorige Zondag bijvoorbeeld eindigde hij zijn preek ook met karakteristieke versregels. Karel had zich suf geprakkizeerd de regels thuis te brengen. Het was hem niet gelukt. Naderhand was hij op de gedachte gekomen dat de dominé zelf verzen schreef. Zijn preken zouden soms ook van een dichter kunnen zijn. Karel Oltmans houdt in die ogenblikken veel van zijn dominee. Later verduwt hij dat gevoel. Ook de dominee schuwt hem immers; nooit hadden ze een gesprek gevoerd. En waarom?

De dominee was, als steeds, bezield door een onverwoestbaar idealisme. Toch is het Karel opgevallen dat de laatste weken een moeheid in zijn woorden sluipt. Hij begint misschien te beseffen tevergeefs tegen een gesloten deur te zullen trappen. Karel Oltmans glimlacht als hij aan de gemeente denkt. Het is geen spottende glimlach, geen medelijdende. Een moeder lacht zo tegen haar onverstandig kind. Karel is hier opgegroeid. Hij kent de mensen. Zij zijn niet slechter dan de rest. Misschien iets meer ingeslapen. De zware klei maakt de mensen moe.

Karel komt aan de plek waar hij gister heeft zitten werken. Het is een bochtig klei-laantje. Een rood-stenen pad als een kleurige penseelstreek in 't midden. Meidoornstruiken hangen aan beide kanten boven een onzichtbare sloot. Verder een gekortwiekte wilg. Die wilg is het hoofdmotief van Karels schilderij. Die wilg symboliseert zijn eigen geknot-zijn; zijn wilde lust om te leven. Op de naakte stam springen hier en daar, taai en geduldig, steeds weer nieuwe twijgen met een eenzaam nog groen blad. Ook Karel Oltmans werkt zich taai en vasthoudend met een onzegbaar geduld omhoog naar een toppunt in zijn kunst; gehandicapt door niet-begrijpen en schouderophalen. Hij wéét zich een begenadigde. Hij is daar niet trots op. Het vervult hem vaak met een ontroerende kleinheid. Een kleinheid, die dankbaarheid is. Maar het geeft hem ook de nodige moed en volharding om te blijven geloven in zijn moeten, in zijn heilig moeten. Met bewonderende, van aanbiddende blijheid vervulde ogen kijkt hij naar zijn onderwerp. Hij denkt aan Rilke's: Heer, het is tijd, de zomer was zeer groot. En met een variatie op het vers dat in zijn denken waaide, bidt hij plots: Heer, dwing ons tot vervulling. Karel Oltmans merkt niet dat iemand hem nadert. Hij staat daar in een aandachtige verzonkenheid en z'n ganse zijn is een dankbaarheidsuiting dat hij mag leven, dat hij Gods grootheid, Gods goedheid, Gods schoonheid mag en kan vertolken in zijn werk......

Na haastig een kop koffie te hebben gedronken, die een zorgende huishoudster hem voorhield toen hij thuiskwam, is dominee van Beverwijk het dorp als 't ware uitgevlucht. Hij vindt de laatste tijd geen rust, geen voldoening in zijn preken. Hij verwijt zichzelf geen liefde genoeg te bezitten. Zijn mensen vertikken het Christus te volgen, altijd weer. Hij vecht daar nu

zeven jaar voor. Dit is zijn eerste gemeente en zijn vurig enthousiasme gaat slijten. Taai als de klei houden de mensen vast aan hun goddeloze tradities. Hij heeft hun de Bergrede gebracht. Hij heeft hun striemend uit het tweede hoofdstuk van de Jacobus-brief gepreekt. Wat gaf het? Op een morgen gebeurde het dat boer Rijkhof laat onder de dienst binnenkwam. (De meest bezittende had de duurste plaats en ieder zal dit billijk vinden.) Het kleine kerkje was vol geweest. Eén van zijn arbeiders, in de veronderstelling dat de boer niet zou komen, had het gewaagd op zijn plaats te gaan zitten. Rijkhof stapt, zijn macht bewust, een brede, gouden ketting op zijn buik, met de zwarte zijden pet op het hoofd naar zijn plaats. Met een grimmig, rood glimmend gezicht blijft hij voor de bank staan, onverschillig voor de storing die hij teweeg brengt. Vóór de arbeider gelegenheid heeft zijn plaats af te staan slingert dominee van Beverwijk zijn woorden met een wit gezicht de kerk in: — Luister! Want zo in uw vergadering kwam een man met een gouden ring aan de vinger, in een sierlijke kleding, en er kwam ook een arm man met een slechte kleding; en gij zoudt aanzien dengene, die de sierlijke kleding draagt en tot hem zeggen: Zit gij hier op een eervolle plaats; en zoudt zeggen tot den arme: Sta gij daar; of: Zit hier onder mijn voetbank. Hebt gij dan niet in uzelve een onderscheid gemaakt en zijt rechters geworden van kwade overleggingen?

Boer Rijkhof is niet meer teruggekomen nadien. Helaas!

En och, dat was niet het enige voorval geweest, fnuikend voor dominee's grote liefde. De mensen begonnen hem ook opzettelijk tegen te werken. Maar elke Zondag was hij weer paraat en vocht. Wie vermag het echter een stevig ommuurd traditioneel gebied te veroveren?

De koele rust van Gods wijde landen daalt als een zegening op hem. Er ligt een oneindige goedheid over 't herfstlandschap.

Dominee van Beverwijk ontdekt de stille figuur van Karel Oltmans. Hij denkt: Die jongen hoort bij deze natuur. Zijn gestuikte, brede figuur; zijn lange, blonde haren! En zie nu, die eerbiedige aandacht. Hij zal hem niet storen.

Karel Oltmans heeft gemerkt dat iemand in zijn nabijheid is gekomen. Toch kijkt hij nog niet om. Hij speelt, als vroeger, een spelletje met zichzelf. Hij wil weten, zonder te zien. — Maria, raadt hij en verraadt daarmee zijn liefde, die hij niet durft uit te spreken. Maria's vader heeft zich meer dan eens minachtend over zijn werk uitgelaten en zal het nooit toestaan dat zijn dochter de vrouw van een „dwaas" wordt. Dominee van Beverwijk besluit Karel toch eens aan te spreken. Tenslotte is hij een van zijn gemeente-leden en zal heus niet zo gek zijn als de mensen zeggen. Hij groet.

Teleurgesteld draait de jonge schilder zich om en groet beleefd, maar kort terug. Hij heeft nog nooit met de dominee gesproken. Een niet te definiëren angst-gevoel — zou de dominee hem ook als een zonderling zien? — heeft hem er steeds van weerhouden de dominee te bezoeken. Soms was hij het van plan.

Kort nadien is hij zijn verweer-houding kwijt. Die dominee blijkt een begrijpend mens te zijn. Misschien een lijdend mens, als hij eens. Die dominee zegt: — Ik zag je vanmorgen in de kerk. Ben je 't met me eens, dat het ònze schuld is, dat de menschheid geteisterd wordt door de ontzettende ramp van een oorlog? Of laat het je ook koud, als blijkbaar de ganse gemeente?

— Ja, zegt eenvoudig Karel. Ik ben het met u eens dat de grote ellende waaronder de wereld gebukt gaat, mee onze schuld is. De schuld van ons egoïsme. Wij hebben niets meer voor onze buurman over. Wij zien alleen dat het hem beter gaat dan ons. Maar het laat mij zeker niet koud dat de mensheid lijdt. Een gevoel van hopeloze onmacht beheerst mijn denken vaak op dat punt. Wat geeft het allemaal? Hoeveel hervormers zijn er niet geweest? De één zou nog beter heilstaat brengen dan de ander en alles mislukt. Waarom? Wel, dominee, ik heb veel geleden in mijn korte leven. Drie jaar geleden wilde ik mijn penseel neerleggen. Alles was ik kwijt. Het geloof in mijn kunst, in mijn toekomst, in God! Toen ik aan het einde stond, schreef een vriend mij een brief. Ik had mijn leven, mijn mislukken, mijn falen, open in zijn handen gelegd; God vertrouwde ik niet meer. Ik had lief. Ik heb nog lief. Enfin, u zult dat weten. Ieder schijnt het te weten. Die liefde zal platonisch moeten blijven, — er sloop een kleine, oude bitterheid in die woorden, — want het is een avontuur je dochter aan een artist te geven. Waarom eigenlijk?

Mijn vriend kende het leven beter dan ik. Hij donderde tegen mij, maar achter die schijnbaar ruwe woorden leed zijn groot hart, om mij.

„Je verdient een pak slaag," schreef hij in één van z'n brieven, „dat je steeds weer oude wonden openkrabbelt. Die sluit je dicht en ze genezen vanzelf. Wéét dan toch, dat je een schone toekomst hebt en dat daarvoor dit de door God jou gebrachte krampen zijn, die je te boven zult komen door dit te erkennen, simpel als een kind."

Karel Oltman zwijgt plots.

— Waarom vertel ik u dit eigenlijk? vraagt hij meer aan zichzelf dan aan dominee Beverwijk.

— Omdat ik een mens ben, die nu een vriendenraad nodig heeft, zegt snel de dominee. Hij luisterde, gretig.

In Karels jonge ogen dringt verwondering. Hij vertelt. Het is of hij door een onverklaarbare noodwendigheid gedreven wordt. Zijn stem klinkt afwezig bijna. De stille Zondag-natuur luistert. Dominee van Beverwijk luistert.

— Harde waarheden, die genezend voor me zijn geweest, vervolgt Karel Oltmans. Ik reed met het leven mee als achterop een karretje, met de rug naar de koetsier. M'n benen liet ik weemoedig bungelen. Inderdaad! Maar gelukkig is de tijd gekomen die hij me voorspelde. Ik heb me omgedraaid, de koetsier er beleefd afgegooid en zelf de teugels in handen genomen en verder gemend. Ik weet nu, dominee, dat vallen niet erg is, alleen erg is het moment als je niet opstaan durft. Ik lag op m'n ellebogen, had lelijke schrammen, máár, ik ben opgestaan en heb het stof van me afgeschud. Voor God heb ik alles toen weer bekend en voor de rest heeft Hij gezorgd. Dat doet Hij immers altijd. Zonder God val je zeker. Mèt Hem óók, maar dan is Hij er steeds om je weer op te helpen. Als ik bij u in de kerk zit ben ik soms bang, dominee. De mensen begrijpen u niet. Ze zijn gewend dat de kerk statisch is en de levende Christus, die u brengt, vermogen ze maar half te begrijpen. U moet hen dat niet kwalijk nemen. Ze zijn tot nu niet anders gewend geweest. Ze vergeten zo vaak — waarom hebben ze mij vergooid? — dat Jezus niet gekomen is voor uitgeslapen broeders en kwezelaars, maar voor verwonden, gekwelden, zondaren en armen. Niet alléén voor de kerken, maar boven alles voor de harten! En moeten wij niet allen, niemand uitgezonderd, Samuels zijn? Geroepenen! Kent u soms één Mens, die opstandiger was dan Jezus Christus? En daarom vind ik het zo woordloos machtig om met deze Rebel der Liefde verder te mogen gaan.

Karel Oltmans zwijgt. De natuur zwijgt instemmend. De stilte hangt één ogenblik om hen als in een kathedraal.

Dominee van Beverwijk is zéér verwonderd. Hij heeft niet getroost, zoals gewoonlijk, hij is getroost, gesterkt, bemoedigd, door een van zijn „minste" broeders.

Stevig drukt hij Karel de hand en zegt alleen: — Dank je! Dan is hij weg.

Karel Oltmans staat een ogenblik verwonderd alleen. Waarom dit haastige vertrek? Heeft hij de dominee gekrenkt? Een rustige blijheid wint het van zijn verwondering: Het is altijd goed, waar en wanneer ook te vertellen van Gods grote Liefde, van Jezus' oneindig medelijden.

HARRY BRANDER

Lied

Er bloemt verwachting in de lucht —
De zon, een herfstig-rode vrucht
valt op de vroege wereld
en sneeuw daalt als een witte zucht.

God strooit over de aarde licht —
Een moeder wast haar liefste wicht —
Mij blijft de blijheid over.
Verrukt schrijf ik dit klein gedicht.

HARRY BRANDER

HOLTERBERG IN
OVERIJSSEL

De Onafhankelijkheidsfeesten in Portugal

(2 Juni—2 December)

Gedurende niet minder dan *zes* maanden (2 Juni—2 Dec.) van dit jaar worden in Portugal grootsche onafhankelijkheidsfeesten gehouden, welke vooral in religieuzen geest gevierd zullen worden. Welk een heerlijke tegenstelling met den verschrikkelijken oorlog die vele landen van Europa teistert. Ik wil u gaarne over deze mooie plechtigheden iets naders vertellen, had gehoopt er een deel van te kunnen bijwonen tijdens een verblijf aan de Portugeesche Rivièra, te Estoril, doch helaas......

Het is voor het sympathieke Portugal een prachtig jubileum en wel in dubbelen zin. Ten eerste is het achthonderd jaar geleden, dat Portugal als onafhankelijk Rijk gesticht werd en voorts is het juist driehonderd jaar geleden dat het zich weer vrijgevochten heeft na een korte overheersching van Spanje (1580-1640).

Alvorens u een overzicht te geven van de feesten en plechtigheden wil ik trachten u nader in te lichten omtrent de historische feiten die tot de herdenkingen geleid hebben en daarvoor moet ik teruggrijpen in de Portugeesche geschiedenis.

In de oudheid was het tegenwoordige Portugal een nederzetting van de Romeinen, Lusitania genoemd. Later viel het gebied in de handen van Germaansche stammen, o.a. Vandalen en Visigothen. In de achtste eeuw namen de Mooren het gebied in bezit. In het tegenwoordige volkstype kan men den invloed van de beide laatste overheerschingen nog veelvuldig constateeren : in het hooge Noorden komt het blonde Germaansche type nog voor, daarentegen in het Zuiden het donkere Moorsche type.

Omstreeks 1140 kwam er een einde aan deze tijden en werd Dom Alfonso Henriques als eerste koning van het tegenwoordige Portugal gekroond (1139). Vooral Koning Diniz — que fiz tanto quiz — slaagde er in het jonge Rijk belangrijk te consolideeren (1279—1325). Korten tijd daarna begint de Gouden Eeuw van Portugal, als Hendrik de Zeevaarder de ontdekkingsreizigers aanspoort de wereld te gaan ontdekken, althans een zeer belangrijk deel ervan.

Portugal's grootste dichter, Luiz de Camôens, zegt in zijne Lusiaden III, vers 20 : dat Portugal's ligging het tot een land maakt, van wááruit de reizen om zoo te zeggen in hoofdzaak wel moesten beginnen. Barth. Diaz zeilde om de Kaap de Goede Hoop in 1486, Vasco da Gama ontdekte den zeeweg naar Indië in 1498, Cabral ontdekte Brazilië in 1500 en Alf. Albuquerque veroverde Indo China in 1510. Onder Emmanuel I bereikte Portugal het toppunt van zijn glorie (1495—

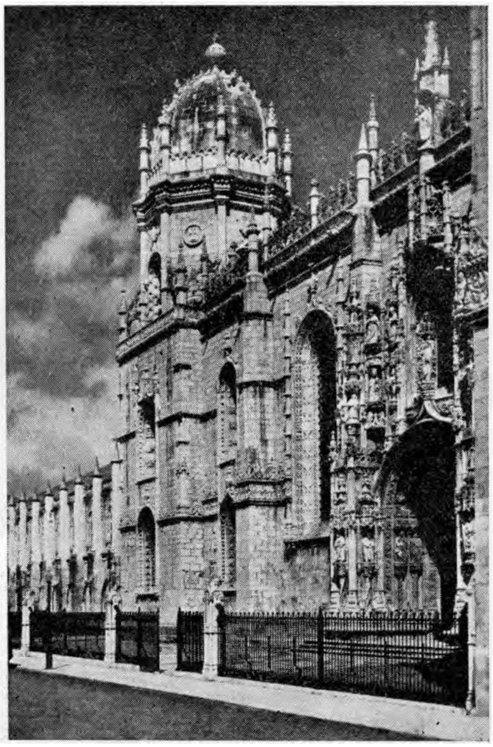

De hoofdingang van het prachtige Klooster dos Jeronymos te Belem naby Lissabon.

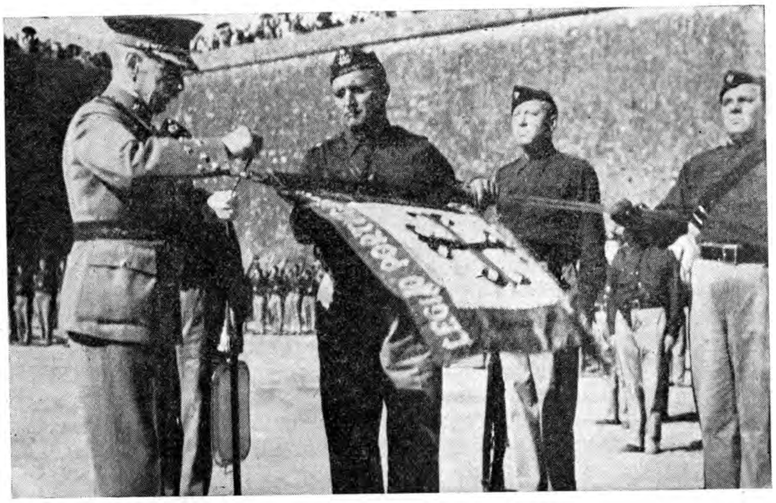

Generaal Carmona, de President van Portugal, rijkt te Cascais een vaandel uit aan een der Portugeesche Legioenen.

1521). Uit deze periode dateeren ook de mooiste bouwwerken in „arte manuelino" waarvan wij er u enkele in beeld weergeven. Vele dezer monumenten zijn wereldberoemd.

Evenals in andere landen kwam daarna voor Portugal een tijd van verval en tegenspoed, waartoe de korte overheersching van Spanje van 1580 tot 1640 veel bijdroeg. Het zou te lang voeren u omtrent dit tijdperk te vertellen. Ook heeft het met het onderwerp minder uit te staan. Een feit is het dat de jonge Republiek thans een der gelukkigste rijken en bloeiende Staten van Europa is en dat zoowel President Carmona als Eerste Minister Salazar hiertoe zeer veel hebben bijgedragen. 't Volk van het oude Lusitania kan dezer dagen met trots naar hen opzien, en tevens met overgroote erkentelijkheid. Het gezegende Portugal is thans een bloeiend, gelukkig en tevreden vredeseiland in Europa en kan zijn godsdienstige herdenkingen in groote dankbaarheid vieren. Moge het zoo blijven en God ook het overige Europa spoedig een rechtvaardigen vrede schenken tot heil van de menschheid!

En nu de eigenlijke feestelijke herdenkingen, die op den tweeden Juni zijn ingeluid met een plechtig Te Deum in de groote kathedraal te Lissabon, terwijl op hetzelfde oogenblik godsdienstige plechtigheden hebben plaats gevonden in alle

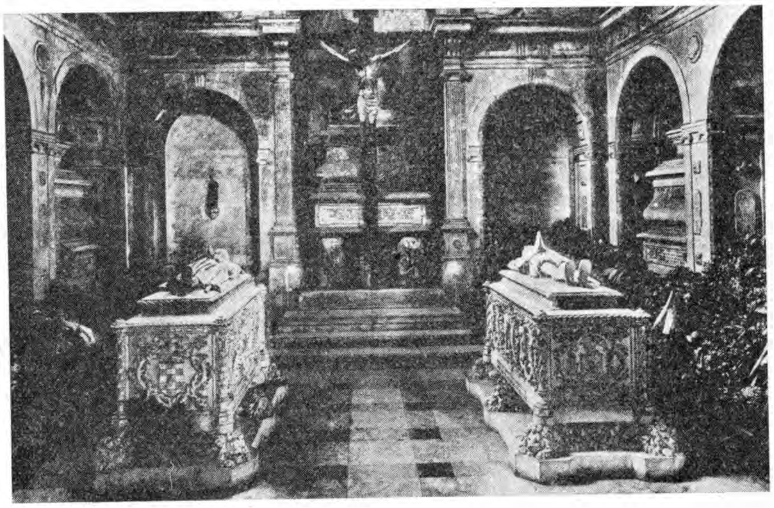

De prachtige praalgraven van Vasco da Gama en Luiz de Camôens in het klooster Belem.

Het heerlijk mooie Klooster Santa Maria da Victoria te Batalha nabij het historische slagveld van Aljubarrota.

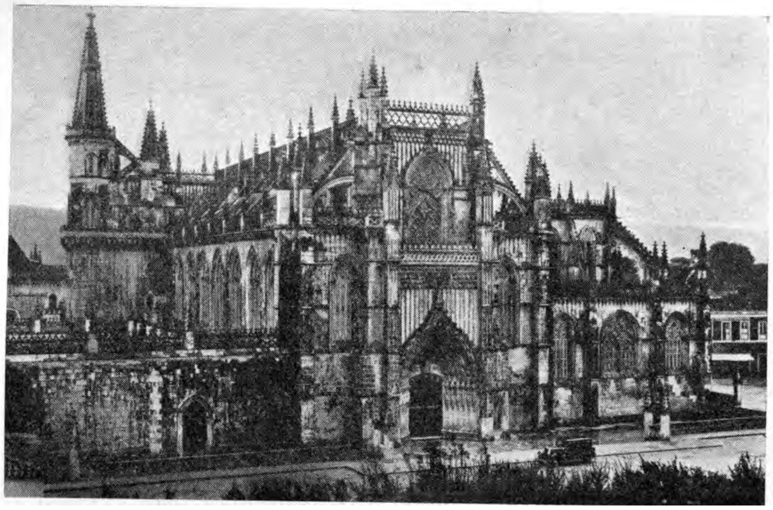

kerken van het moederland en in de Portugeesche koloniën over de geheele wereld. Voorts was er dien dag een officieele receptie door de Regeering.

Op 4 Juni d.a.v. heeft de president der republiek op het historisch kasteel te Guimarâes de aloude standaard van Portugal's eersten koning Alfonso Henriques nogmaals geheschen, terwijl gelijke plechtigheden overal elders plaatsvonden. Dit zal een mooi oogenblik geweest zijn, dat ik o zoo gaarne zou hebben medegemaakt.

Op 15 Juni d.a.v. vond te Sagres, de rotsachtige Kaap van Portugal, waar de groote ontdekkingsreizigers het moederland voor goed verlaten hebben, de zegening van de zee plaats. Een openlucht hoogmis zal hier gehouden worden in deze mooie omgeving: voorwaar iets zeer plechtigs.

Op 23 Juni groote Hoogmis in het wereldberoemde Klooster dos Jeronymus te Belem nabij Lissabon. Dit klooster werd gebouwd op last van Koning Emmanuel I en wel juist op de plek waar eens het oude zeemanshuis stond, vanwaar de groote reizigers vertrokken zijn. Dit gebouw, dat ver buiten Portugal een reputatie geniet als een van de schoonste historische monumenten van de wereld is alleen een reis naar Portugal waard. Men vindt er prachtige sarcophagen van Vasco da Gama, den dichter Luiz de Camôens en ook van Emmanuel I, welke laatste gedragen wordt door bronzen leeuwen. De kapel is zeer indrukwekkend.

Vervolgens zal op 24 Juni de nieuwe kustboulevard worden opengesteld welke de hoofdstad Lissabon verbindt met de vermaarde Portugeesche Riviera, Portugal's heerlijke Zonnekust (Estoril!).

Einde Juni werd de nieuwe vlieghaven nabij Lissabon feestelijk geopend, waarvan ook onze nationale K.L.M. zal kunnen profiteeren zoodra de rechtstreeksche dienst op Lissabon weer zal kunnen worden hervat.

4 Juli werd de nieuwe haven van Leixôes ingewijd, de mooie voorhaven van Oporto. Terloops moge ik u onthullen dat Leixôes ongeveer uitgesproken wordt alsof er stond: „Leisjoingz".

Op 8 en 9 Juli werd een officieel bezoek gebracht aan Leiria, waar eens Dom Diniz troonde, 't wereldvermaarde Klooster van Santa Maria da Victoria, te Batalha en het slagveld van Aljubarrota, waar Portugal's onafhankelijkheid voorgoed gevestigd is.

Zoo zou ik voort kunnen gaan. Ik volsta echter met de vermelding dat de plechtigheden gesloten zullen worden den 1 en 2 December resp. met een Te Deum te Lissabon, een groote vlaggenparade en een officieele receptie door de Regeering. Moge de Almachtige het sympathieke Portugal nog lang beschermen.

C. VENING

Die trouwe houdt

VIII

Het korte zinnetje, dat ze daarstraks tot elkander hebben gesproken, heeft plotseling aan de vriendschap tusschen Jan en Els een einde gemaakt.

Dat bemerken ze, wanneer ze elkander een uur later opnieuw ontmoeten.

Beiden hebben weinig gegeten in hun verlangen, elkaar zoo spoedig mogelijk weer te zien, als was iedere minuut nu kostbaar. Het is, alsof er plotseling een massa te zeggen, te verklaren, uit te leggen valt. Maar nu ze hand in hand door de stille, schaarsch-verlichte avondstraten gaan, zorgvuldig de drukke winkelbuurten en de breede verkeerswegen mijdend, weten ze niet, hoe te beginnen. De wederzijdsche bekentenis houdt hen even nog wat schuchter jegens elkaar. Hoeveel prille liefde kan uitdrukking vinden in het vasthouden van een hand? Of in den blik, die telkens, als verholen, op den ander wordt gericht?

„We zullen het thuis moeten gaan vertellen", zegt Els.

Jan heeft daaraan nog niet eens gedacht. Het maakt hem vaag ongerust.

„Ja", erkent hij aarzelend. „Wat zouden ze zeggen?"

„Laten we 't es probeeren!" Er klinkt iets overmoedigs in haar stem door.

„Behoor ik bij je moeder feitelijk niet eerst je hand te vragen?"

„Dwaas!"

„Weet je, dat ik......" Neen, hij durft het toch niet zeggen.

„Nu?" Ze lacht, want ze begrijpt.

Hij kijkt schuw links en rechts de straat af, die doodsch en verlaten ligt. Plotseling slaat hij dan zijn arm om haar hals en geeft haar een kus. Het gaat onhandig en verlegen, maar 't is toch de eerste kus.

„Jò! Ben je betoeterd! Midden op straat!" Toch lacht ze.

Het lijkt, alsof die kus echter ineens veel tusschen hen heeft opgeruimd.

„Kom, geef me een arm", zegt Jan even later. „Dat màg nou. En laten we eindelijk eens verstandig praten. Wàt zullen we doen?"

Hun binnenkomst in Moeders rustige huiskamer wekt niet de minste sensatie. Moeder ziet hen achter elkaar binnen komen en slechts een licht, voorbijgaand blosje toont, dat ze iets vermoedt van de reden, die hen beiden hierheen voert. De uitdrukking van hun gezicht schijnt ook Vader iets te onthullen. Hij legt zijn krant neer en kijkt van den een naar den ander.

„De wandeling in de dakgoot is ten einde, Vader", begint Jan laconiek.

Moeder kijkt Els aan. Ze steekt het meisje de hand toe en zegt:

„Kom hier, bij mij zitten, kind. Ik geloof, dat jullie ons iets te vertellen hebt."

„We hebben ontdekt, dat we van elkaar houden, Moeder."

Jan zegt het, maar hij schijnt zijn gewone toon niet te kunnen vinden.

Even zijn Vader en Moeder toch verrast.

„Dus heb ik wèl gelijk gehad", constateert Vader dan.

„Dat hebt u."

Moeder schenkt thee en presenteert een koekje. Gewoontebewegingen, die tijd geven tot denken. Als ze weer gaat zitten neemt ze Els' hand in de hare.

„We zijn natuurlijk blij, dat jullie 't ons vertellen komt", begint ze. „We houden er geen van allen van, iets voor elkaar te verbergen. Natuurlijk zullen we jullie 't liefst gelukkig zien met elkaar. Maar daarom juist moet ik je één ding vragen. Zeg beiden jullie aan God, dat de verhouding tusschen jullie veranderd is en vraag den Heer, jullie hart en gedachte één te maken. Een verloving is de voorbereiding voor een hechter verbintenis, voor een huwelijk. En Vader en ik zijn er beiden van overtuigd, dat zulk een verbintenis alleen dàn werkelijk hècht kan zijn, wanneer God de verbindende schakel is. Zullen jullie God daarom beiden bidden om Zijn zegen?"

Dat beloven ze.

Vader zet de sigarenpot voor Jan neer.

„Hier, jongen, steek eens op."

De jongen begrijpt het gebaar. Het is Vaders wijze om te toonen, dat hij met hem meeleeft.

Dan drinken ze hun thee en praten wat samen. Er zijn ernstige, er zijn ook schertsende woorden......

Fijn, dat Vader en Moeder vanavond toevallig alleen in de kamer zijn, denkt Jan.

„Nou zijn we verloofd", zegt hij, om toch iets te zeggen.

„En ik ben jouw meisje", lacht Els. „Wat klinkt dat nog vreemd!"

Vader raadt hen, voorloopig aan het heugelijke feit nog geen ruchtbaarheid te geven.

„Je behoeft je niet dadelijk officieel te verloven", vindt hij.

„Leef je eerst eens in de nieuwe verhouding in. Praat samen veel over de dingen, die jullie beider belangstelling hebben. En vooral...... bidt samen......"

Ze durven nu niet lang meer blijven, want bij Els' moeder kunnen ze zoo laat ook niet komen.

Daar is de ontvangst wel heel anders dan bij Jan thuis.

„Dat heb ik wel gedacht", zegt Mevrouw Verbraek. „Ja, dat heb ik wel gedacht!"

Jan, die een beetje beteuterd naar Els kijkt, vangt haar knipoogje op.

Nu volgt een uitbundig hartelijke gelukwensch en een stevige omhelzing.

„Ik hoop, dat jullie gelukkig zult worden. En, als ik 't zeggen mag, ik ben blij, dat jullie van dezelfde kerk zijn. Dat is altijd veel beter."

Jan staat op het punt, te zeggen, dat hij feitelijk *niet* tot de kerk behoort, maar hij bedenkt zich.

„Nu zijn jullie beiden mijn kinderen", gaat Mevrouw voort. Bedrijvig loopt ze heen en weer, hier iets verplaatsend, daar een kleedje recht trekkend.

Jan weet niet, hoe 't komt, maar hij moet ineens aan zijn Moeder denken en aan de wijze, waarop zij 't groote nieuws opnam.

Het verwart Mevrouw Verbraek een weinig, als ze hoort, dat er voorloopig van een officieele verloving nog geen sprake zal zijn. Terwijl ze rondliep en praatte, heeft ze daarmee feitelijk al gerekend. Ze zag zich het middelpunt van de receptie......

Els kènt haar moeder en vermoedt daarom, wat ze denkt. Zij is het, die haar uitlegt, waarom Jan en zij het feit liever nog niet publiek maken.

Wanneer Jan straks in de hall staat, trekt hij langzaam zijn jas aan.

„Daar zijn we gelukkig àf!" zegt hij uit den grond van zijn hart. „'t Viel mee hè?"

Els knikt.

Hij kijkt haar aan. Aarzelt even. Dan neemt hij haar hoofd in zijn beide handen en drukt twee- driemaal snel een kus op haar roode lippen.

„Mijn meisje", zegt hij.

Eerst als hij straks de sleutel in het slot van de huisdeur steekt, herinnert hij zich, geheel vergeten te hebben, ook maar met 'n wóórd over de vacantie gesproken te hebben.

Maar met een diepe, alles overheerschende blijdschap in zijn hart gaat hij langzaam de trap op.

Morgen is er wéér een dag.

Van Jan's studie komt gedurende de nu volgende weken niet veel terecht. Elk uur, dat Els en hij niet samen doorbrengen lijkt beiden een eeuwigheid. En nu de zomer een aanvang heeft genomen, trekken ze er iederen Zaterdagmiddag en vele avonden bovendien, stil tusschen uit. Elke dag heeft zijn eigen, mooie, nieuwe dingen; elk samenzijn z'n verrassingen. En hoe snel vervaagt de herinnering aan de maanden, die vooraf gingen; de tijd, toen ze slechts vrienden waren voor elkaar. Hoe is 't mogelijk geweest, dat ze met die verhouding zoo lang genoegen hebben kunnen nemen!

Ze hebben aanstonds ingezien, dat hun nieuwe relatie haar eigen eischen meebrengt. Zoo stellen ze bij voorbeeld in, dat Jan den eenen Zondag bij Els, zij den volgenden bij hèm thuis zal doorbrengen. Moeder Verbraek is na den dood van haar man vaak alleen en gedurende de Zondagen, die in haar woning doorgebracht worden, blijven Jan en Els daarom in den regel méér „thuis" dan anders.

Ze gaan nu ook samen naar de kerk. Tevoren heeft Els altijd haar moeder vergezeld, doch nu staat ze erop, met Jan te gaan.

Daarmede is ineens aan zijn wegblijven uit de Zondagochtenddiensten een einde gekomen. Want Els is van jongs af gewoon, geen Zondag over te slaan en ze schijnt het de natuurlijkste zaak te vinden, dat Jan zich in dit opzicht naar háár en niet zij zich naar hem schikt.

Er zijn ook telkens weer nieuwe ont-

dekkingen te doen en verrassingen te beleven.

Zoo treft Jan, wanneer hij op een avond bij Els in de huiskamer komt haar aan bij de piano, waarvan hem de aanwezigheid in huis tot dan toe nauwelijks bekend was, omdat het instrument tot voor eenige dagen in de andere kamer stond.

Na lang praten heeft Els haar moeder ertoe over gehaald, het stuk te doen verplaatsen.

„Je kòmt er eenvoudig niet toe, wat te spelen, wanneer het ding daar ginder staat", vindt ze. En in deze weken heeft ze juist daaraan opnieuw behoefte gevoeld......

„Speel je piano?"

„Heb ik je dat nooit verteld?"

„Geloof ik niet. Wàt speel je?"

„Kijk maar eens." Ze schuift hem een stapel boeken en wat losse stukken toe.

Zonder erbij na te denken scheidt Jan al bladerende de amusementsmuziek van het meer klassieke genre.

Achter hem is Els op 't ronde krukje gaan zitten. De klanken van een Duitsche Schlager klinken door de kamer.

Hij wendt zich om en kijkt naar haar smalle, rappe vingers. 'n Heel andere techniek is hier noodig dan voor het harmonium, thuis, ziet hij. Als ze het stukje voor de tweede maal speelt, zingt ze er de woorden bij.

Dat is Jan's tweede ontdekking van dezen avond.

Als ze klaar is, zegt hij:

„Laat mij 't es probeeren? Neen, niet die mop, zulke dingen ben ik niet machtig. Heb je niet iets, wat ik wèl kan?"

Neen, dat heeft ze niet.

„Jammer, anders zou jij kunnen zingen en ik spelen!"

Terwijl Els nog een paar vroolijke wijsjes speelt, bladert hij wat in de stapels op tafel.

„Hier, zeg!" Hij houdt haar een bundel Sonaten van Mozart voor.

„Kun je dàt?"

Ze kijkt ernaar, terwijl ze doorspeelt en schudt ontkennend het hoofd.

„Neen", zegt ze dan, plotseling eindigend. „Ben ik al lang verleerd."

„'t Is anders veel mooier dan die populaire dingen hoor!"

„Als je ze kunt, ja."

Om hem te plezieren neemt ze het boek voor zich. De eerste maten van de melodie weerklinken.

Maar op de derde bladzijde blijft ze toch steken.

„Hoe lang is 't geleden, dat ik dàt ingekeken heb!" zegt ze verontschuldigend. „Zèker een jaar."

Ze sluit de piano.

„Ga je mee? 't Is zulk fijn weer."

Maar wanneer ze een poosje gewandeld hebben komt Jan weer op de muziek terug. Hij heeft daar altijd groote belangstelling voor gehad en ging, toen hij nog op school was, graag naar de Zaterdagmiddagconcerten van het stedelijk orkest. Voor zijn leeftijd beschikt hij over aardig wat programmakennis. Sterke interesse zorgde ervoor, dat hij zoo ongemerkt heel wat aan de weet gekomen is.

Daarvan spreekt hij nu. Hij beproeft het meisje duidelijk te maken, wat, volgens hem, het onderscheid is tusschen de stukjes, die hij „moppen" noemt en de meer serieuse muziek. Ze luistert met belangstelling. Wel niet in de eerste plaats omdat dit onderwerp haar zoo zou boeien, doch vooral omdat het prettig is, naar Jan te luisteren, wanneer hij over 'n zeker onderwerp op dreef raakt. En niet minder geniet ze, als altijd, van deze gezamenlijke wandeling.

Maar een paar dagen later blijkt het toch, dat ze in de muziek van Chopin, Mozart en Beethoven geneusd heeft. Nu ze die eenmaal weer heeft opgenomen, gaat het spelen toch gemakkelijker dan ze vreesde.

„Fijn!", zegt Jan, als hij 't hoort. „Probeer nu eens, één bepaald stuk góéd onder de knie te krijgen."

Het onderwerp „vacantie" is tijdens een van die vele wandelingen natuurlijk grondig besproken. Dezer dagen heeft Karels er weer op aan gedrongen, dat Jan hem nu toch spoedig zou inlichten en dienzelfden avond overlegt de jongen nog met Els. Een paar dagen later hebben ze op kantoor beiden dezelfde week opgegeven. 't Zal de vraag zijn, of Els 't krijgt, maar ze zijn vol hoop en beginnen alvast opnieuw maar plannen te bedenken.

Nog geen week nadien staat het vast, dat Els haar acht dagen kan krijgen.

„Nu moeten we thuis eens praten", oordeelt Jan.

Dat doen ze.

Neen, Vader en Moeder hebben over vacantienemen eigenlijk nog niets besloten. Nauwelijks eraan gedàcht zelfs. Vader kijkt bedenkelijk als Jan het onderwerp aansnijdt en Moeder spreekt het zwartgallige vermoeden uit, dat vacanties altijd geld kosten.

„Daar kunt u een eed op doen, Moeder!" verzekert Jan haar. „Maar als we nu eens een week gingen?"

„Wat heb je dáár nou an?" meent Dirk. „Eén week!"

„Ik bedoel", zegt Jan verduidelijkend, „als we nu eens een week met z'n allen konden gaan, dan zou Els misschien met ons mee kunnen. Wij zouden 't zoo prettig vinden, een heele week sámen te zijn. Alléén kunnen we natuurlijk niet."

Moeder begrijpt nu, waarom hij zoo sterk op die vacantie aandringt.

„We zullen er nog wel eens over praten, Vader èn ik", belooft ze eindelijk.

Wanneer ze den volgenden Zondag bij elkaar zijn, komt Moeder op het onderwerp terug.

„We zouden misschien de week, die jullie samen vrij hebt, ergens in een badplaats een heel huisje kunnen huren. Dan moesten we zèlf de huishouding zien te doen. Wanneer we er allemaal wat voor over hebben kan dat best. En 't is zooveel goedkooper dan wanneer je ergens en pension gaat......"

't Plan wordt onmiddellijk van alle kanten hartelijk toegejuicht. Zelfs de bereidwilligheid van de jongens is roerend. En Jan zet zich aanstonds aan een heel speculatieve kostenberekening. Doch daar hem vrijwel alle gegevens ontbreken, komt hij er niet ver mee. Al gauw geeft hij z'n gecijfer dan ook op.

Later op den avond leidt Moeder de gedachten voor een oogenblik in andere banen met haar voorstel, dat er nu maar eens wat gezongen moet worden.

„Goed", zegt Jan. „We zullen de schoolverzen weer eens voor den dag halen. Maar, Els, nu blijf jij niet stommetje spelen hoor! Sinds ik gehoord heb, dat je zingen kùnt, zul je 't doen ook!"

Het wordt nog een echt gezellig uurtje. Als de vacantieverzen een goede beurt gehad hebben keert men tot de andere liederen terug. Jan heeft zich altijd slechts tot het spelen bepaald, zonder speciale aandacht voor de woorden. Wanneer Els de eenvoudige melodieën onder de knie heeft — en dat is spoedig het geval — hebben juist de woorden haar belangstelling. Ze is het samen-zingen, zooals men dat hier in huis doet, niet gewoon. Zij heeft geen broers en zussen en het harmonium leent zich ook beter voor gewijde muziek dan de piano. Hier, aan het instrument, dat nog uit grootvaders nalatenschap afkomstig is, doet ze geheel nieuwe ervaringen op. Het samenzingen geeft een gevoel van verbondenheid en de woorden van verschillende liederen, voor haar nieuw en onbekend, oefenen hun eigen bekoring op haar uit, waarvan ze zich echter niet dadelijk rekenschap geeft. Maar melodie en gedicht worden zoo van meet af twee dingen, die bij elkaar behooren. En wanneer haar, later in de week, toevallig weer een wijs in de herinnering komt, weet ze tegelijk ook de woorden, die erbij behooren. Die gaan zoo op den duur tot haar hàrt spreken.

Het is, alsof die heel eenvoudige liederen en gezangen, bekend en geliefd in zoo talloos vele Christelijke gezinnen, Els' geloof bewuster maken.

Vóór ze, als Jan's verloofde, regelmatig bij de Stromans in huis komt, bezit dat geloof maar weinig realiteit. Het is er wel, maar het bestaat nog bijna uitsluitend als een gevoel. Opgevoed door haar streng-kerkelijke ouders, heeft Els zich niet, van zeker oogenblik af, met toenemende kracht en bewustheid tegen het geloof en de opvattingen van vader en moeder verzet. De overgang van kind tot jonge vrouw beleefde ze, zonder dat die gepaard ging met een crisis in haar geestelijk leven. Het feit, dat ze altijd de eenige dochter van gegoede middenstanders is gebleven, is er mee de oorzaak van geweest, dat die crisis uitbleef. De vele gesprekken met Jan hebben haar wel tot zelfstandig denken gebracht, doch te laat om die strijd tot gevolg te hebben, die hèm afmat.

Menig lied schijnt een vraag tot haar persoonlijk te richten. Wanneer Da Costa's „Hallelujah" wordt gezongen, stoot zij zich niet, als Jan, aan de beeldspraak van „het Lam, dat geslacht wordt", doch komt de vraag bij haar op, of dat Lam ook háár zonden „op Zich nam" en of Zijn bloed ook haar geheiligd heeft. Voorloopig is dat nog maar een vluchtige gedachte, want het voortgaande zingen onthoudt haar de gelegenheid tot dieper

denken. Maar wanneer de anderen straks lachen en praten, zoekt zij in den bundel naar de bladzijde, waar het lied staat.

Moeder Stroman ziet dat.

Een ander maal wordt er gezongen: „Houdt Gij mijn handen beide......" Jan heeft geprotesteerd, want hij kan die tweede regel van dit lied eenvoudig niet uitstaan.

„Met kracht omvat", zegt hij, „hoe kàn dat nu? Als je dat werkelijk dóét, doe je iemand toch pijn? Wat is dat nu voor 'n vertaling!"

Maar Els wordt aanstonds getroffen door het beeld, dat bij de woorden voor haar oprijst: Iemand leidt een ander en houdt hem beide handen vast. Zouden ook háár handen leidende vastgehouden worden?

Als ze dit lied meezingt, doet ze het opzettelijk zacht, wat Jan tot haar doet op zien, volkomen onwetend van de gedachten, die in haar omgaan.

Wanneer ze straks naar huis gaat, wil ze een liederbundel meenemen om er bij de piano alleen uit te kunnen spelen.

Het regent gedurende den geheelen Zaterdagmiddag, die de Stromans noodig hebben voor hun reis naar het dorp, waar ze samen hun week vacantie zullen doorbrengen. 's Morgens druilt het al, maar het is midden zomer en in den tijd van een uur kan het weer veranderen. Vandaag gebeurt dat echter niet, hoe optimistisch tot het laatst toe alle tochtgenooten ook zijn. Stil zitten ze tegenover elkander in den trein en de lange wandeling van het station naar het gehuurde huisje wordt bijna zwijgend gemaakt.

„Boffen wij eventjes?" zegt Dirk timide.

't Kan morgen bèst prachtweer zijn", bemoedigt Vader.

„En als 't mocht blijven regenen zullen we 't ons binnenshuis wel gezellig probeeren te maken", voegt Moeder eraan toe.

De stemming fleurt wat op bij 't rondneuzen in het onbekende huis.

De jongelui loopen aanstonds trap op, trap af om zoo spoedig mogelijk een totaalindruk te krijgen. Vader en Moeder blijven voorloopig maar beneden; zóó vlug kunnen ze niet vooruit na die lange wandeling.

De slaapplaatsen worden natuurlijk het eerst ingedeeld. Allen zullen zich moeten behelpen, maar dat vinden ze juist wel leuk. Er is een slaapkamer aan de voorzijde voor de meisjes en die aan den achterkant wordt voor de jongens in gereedheid gebracht. Alleen het opmaken van de bedden laten zij wijselijk liever aan Marie over. Beneden, in de keuken, heeft Moeder vast koffiewater opgezet en Vader volgt haar aanwijzingen-uit-de-verte bij het leegmaken van een groote hutkoffer.

Wanneer Jan met het uithangen van zijn kleeren gereed is en zijn toiletbenoodigdheden heeft uitgepakt, opent hij de deuren naar een smal balcon, dat uitzicht geeft op hooge, begroeide duinen. Het balconnetje heeft een fiksche plas regenwater op het betonnen vloertje, maar staande in de deuropening geniet Jan van het prachtige uitzicht. De frissche regenwind slaat hem koel in 't gezicht. Beneden klinken stemmen dooreen: wanden en vloeren zijn hier niet zoo dik als in de grootestadshuizen.

Wat is het hier stil, denkt hij; zoo stil als 't in de stad nooit wordt. Alleen het zachte ruischen van den regen is hoorbaar, fijntjes en eentonig. Hier heeft geen electrische tram haar halte vlak voor de deur en auto's passeeren evenmin, want het huisje ligt terzijde van een mulle zandweg, nog geen vijf minuten van 't breede strand.

Met welbehagen snuift de jongen de frissche lucht op. Het rùikt hier ook anders dan in de stad. 'n Zaligheid, zoo'n heele week vrij en dan mèt Els. Fijn, dat alles toch zoo geregeld is kunnen worden! Er is dankbaarheid in zijn hart jegens Vader en Moeder, die hun plan naar hun verlangen hebben willen regelen.

Dan wendt hij zich om, verlaat de kamer en steekt de gang over naar het vertrek van de meisjes.

„Mag ik er misschien in?"

„Jawel, kom maar binnen. Wacht, de deur is nog op slot."

„Eerst een kus." Els is alleen in de kamer.

Hij legt z'n arm om haar middel.

„Fijn hè, zoo samen uit."

„Nou jô, als we nu maar goed weer krijgen!"

Hij kijkt de kamer rond. Ruimer dan de hunne, ziet hij.

„De dames missen het balcon; dat

hebben wij op hen vóór."

„Wij kunnen twee ramen open zetten, kijk maar."

„Moet dit koffertje ook uitgepakt worden? Dat is toch van jou?"

„Ach ja, ik vergat het heelemaal!"

„Wacht, ik zal 't wel even doen. Wat zit er in?"

Hij opent het voorwerp. Zakdoeken, fleschje eau de cologne, wat linnengoed. Tusschen twee stapeltjes ligt een klein bruin boekje. Nieuwsgierig neemt hij het op. Een zakbijbeltje.

Terwijl hij erin bladert kijkt Els om en ziet, wat hij in handen houdt.

„Leg het maar in de lade van het nachtkastje, links", zegt ze.

Jan doet het, maar zegt niets.

Terwijl ze nog bezig zijn roept Marie aan de trap.

„Jan, Els! komen jullie koffie drinken?"

Na den maaltijd willen ze ondanks den regen, die maar niet schijnt te kunnen ophouden, toch samen nog een eind wandelen. Regenjassen hebben ze toch niet voor niets meegenomen?

Stevig stappen ze naast elkander voort over het zandwegje, dat hier breed, daar weer smaller is. De regendroppels vallen tikkelend op de bladeren van de hooge boomen ter weerszijden.

„Toch wel gezellig hè, zoo in den regen."

„Als wij samen zijn is 't altijd gezellig."

In de verte roept een koekoek. Els probeert, of ze den vogel kan ontdekken, doch het lukt haar niet.

„Lees jij regelmatig in den Bijbel?" Hij denkt aan het bruine boekje tusschen zakdoekjes en reukwater.

„Jawel, 's avonds voor 't avondgebed. Eén pericoop. Wel, vind je dat zoo vreemd? Doen jullie dat niet?"

„Nooit over gedàcht zelfs." Het is weer een nieuwe ontdekking voor Jan, deze gewoonte van zijn meisje.

„Pa heeft me dit Bijbeltje een jaar of wat geleden gegeven. Hij vroeg me, er zoo mogelijk elken dag iets in te lezen. Ik weet nog goed, dat 't op mijn zeventienden verjaardag was. Op een Woensdag."

„Heb je er wat aan?"

„Waaraan? O, aan dat lezen? Ja zeker!"

Jan zwijgt. Het komt hem voor, dat Els iets bezit, wat hij mist. Sterker, dat er iets is, wat zij alleen heeft; waar hij buiten staat. Ze stappen naast elkander voort. Els legt zijn zwijgen verkeerd uit en zegt:

„Misschien is het wel weer traditioneel van me, aan die gewoonte vast te houden. Maar het is een góéde gewoonte, zei Pa. Er zijn avonden, waarop ik aan het lezen niets heb...... als ik eerlijk ben, moet ik dat erkennen. Maar er zijn ook oogenblikken, waarin ik tot nadenken gebracht wordt over wat ik las en dat nadenken leert me dan wel iets. En dan: je krijgt zoo langzamerhand een behoorlijke Bijbelkennis."

Het komt bij Jan nu niet op, met één woord, botweg iets te veroordeelen, wat tot het leven van een ander behoort. Wat Els hem daar zegt voelt hij nu niet minder als traditie dan haar belijdenis-doen, maar sinds dat gesprek, ergens aan een wegberm, is hij voorzichtiger geworden.

„Je moet me niet kwalijk nemen, Els", zegt hij, „ik ben een beetje bàng voor gewoonten. Voor mijn besef wordt een gewoonte zoo gauw sleur en sleur is de dood. Wanneer ik bij jou nu de gewoonte van het Bijbellezen ontdek, een gewoonte, die je in eere houdt omdat je Pa daar prijs op stelde, is mijn eerste gedachte: Is het wel iets, dat ze zèlf als goed en juist erkent."

Ze wil hem in de rede vallen, maar hij haast zich, te vervolgen:

„Natuurlijk, als jij zegt, dat je er veel aan hebt, maakt dat de zaak aanstonds ànders......"

Ze zwijgen weer. Opnieuw voelt Els zich voor de vraag staan, of ze inderdaad wel werkelijk een goede gewoonte gevolgd heeft uit persoonlijke behoefte. Wéér gaat ze ontleden, wat haar leidde: traditie òf gevoel...... òf persoonlijk geloof......

Zwijgend stappen ze voort, langs een omweg weer op huis aan.

Den volgenden dag is het weer werkelijk aanzienlijk verbeterd. Wel waait het nog wat te hard om rustig aan het strand te zitten, maar dat de zon er weer is en de kille regen op den vlucht heeft gedreven stemt allen hoopvol.

Er volgen nu fijne dagen. Dagen, waarop wandelingen gemaakt worden, die je tegelijk vermoeien en versterken. Wandelingen, die gelegenheid bieden tot het zingen van allerlei blijde en vroolijke liederen èn tot gesprekken over de meest uit-

eenloopende onderwerpen.

Dan zoekt men tenslotte het strand op, verkleedt zich in een tent en neemt een groote, kleurige bal mee in zee. Of men doet allerlei spelletjes op de strook hard, vochtig zand, vlak langs de waterlijn. Straks liggen dan allen doodmoe in een grooten kring op het warme zand bruin te roosteren: de jongens- en meisjesbeenen naar den buitenkant van den kring, de hoofden, steunend op de armen, vlak bij elkander. Er worden raadsels opgegeven en grappen gemaakt. Dirk schijnt daarvan een ontelbaar aantal in voorraad te hebben.

Soms ontstaan er plotseling stoeipartijtjes tusschen de grooten, waaraan zelfs de meisjes meedoen. Alleen als Jan en Els hun krachten meten, houden de anderen zich afzijdig, zich warm makend met het schreeuwen van aanmoedigingen.

Maar wat duurt een week toch kort!

Nauwelijks heeft men zich aan alle nieuwe dingen aangepast of er moet alweer over vertrekken worden gesproken. Nu de omgeving bekend gaat worden is de vacantie weer bijna voorbij. En nu Jan en Els eerst recht samen genieten gaan, overleggen Vader en Moeder alweer, welke bagage wellicht vooruit kan worden gezonden naar huis.

Neen, onder zulke omstandigheden loopen ze er maar liever uit en gaan de tocht vlak langs de zee maken, die ze zich gisteren hebben voorgenomen.

Er is nu wind tegen, dat beteekent wind mée als ze straks terug moeten en misschien moe zullen zijn.

Het is een heerlijke wandeling.

Vóór ze terug gaan laten ze zich eerst lui in het zand vallen om wat uit te rusten.

Een tijd lang is het stil. Het gekrijsch van een paar onrustige zeemeeuwen klinkt licht, raspend boven het stage ruischen van de branding vlakbij en verstoort af en toe de rust.

Jan heeft de oogen gesloten, het gezicht naar de zon gewend. Els' oogen staren recht naar omhoog; ze heeft geen behoefte aan een dutje. Maar ook Jan slaapt niet. Hij opent de oogen en keert zich tot haar, vermoedend, dat ze zoo doodstil ligt omdat ze is ingeslapen. Een oogenblik beziet hij aandachtig haar gezicht van heel dichtbij.

Bijna zwarte wenkbrauwbogen boven groote, blauwe oogen. Een recht, dun neusje en daaronder twee half-geopende lippen...... Wangen met een licht blosje en een blanke hals......

Nog kijkt ze niet naar hem.

„Waaraan denk je, Els?"

„Aan jou."

„Nou ja! Maar wat denk je?"

„Je moet 't niet gek vinden, maar...... eh......"

„Nu?"

„Zouden we niet sámen den Bijbel kunnen gaan lezen?"

„Hoe kom je dáár ineens op? Lig-je daarover te piekeren?"

„Och, piekeren...... dat nu juist niet. Maar ik dacht aan ons gesprek van den vorigen Zaterdag, toen jij mijn Bijbeltje gevonden had. Het is toch eigenlijk niet góéd, dat jij zoo...... zoo...... onverschillig bent?"

„Ik ben heelemaal niet onverschillig. Integendeel!"

„Goed, maar je leest toch nooit in den Bijbel. Ik wil niet zeggen, dat ik béter zou zijn omdat ik het wèl doe, maar... nou... ik ben wel eens bang, dat er een groot onderscheid is tusschen het geestelijk leven van ons tweeën. Misschien is dat wel 'n groot woord, maar ik weet op het oogenblik geen ander. Eens heb je gezegd, dat ik uit traditie belijdenis gedaan heb en......"

„Dat heb ik niét gezegd", protesteert Jan, overeind komend.

„Nou ja, 't kwam er toch ongeveer op neer, niet? Over dat Bijbellezen heb je ook gezegd, dat je bang was, dat ik 't niet......"

„Nee Els, je hebt me niet goed begrepen, heusch! Ik zou alleen maar niet willen, dat je de een of andere vrome daad had gedaan of een vrome gewoonte onderhield uit traditie of uit gevoelsoverwegingen. Dàt heb ik bedoeld."

„Goed. Maar waar 't me om gaat is, dat we toch gelijk moeten denken over dingen als den Bijbel, het geloof, de kerk, en zoo voorts."

„Doen we dat dan niet? We behooren toch allebei tot een Christelijk gezin?"

Hij vraagt naar dingen, die hij vagelijk weet, zelf te kunnen beantwoorden. Het Bijbeltje in Els' koffertje bewijst hem stilzwijgend, dat er toch wel degelijk verstil bestaat tusschen beider gedachten. Maar hij is bang voor al, wat als een ver-

wijdering tusschen hen kan worden uitgelegd.

„Neen", zegt haar stem naast hem met beslistheid, „dat doen we niet. En dàt was 't, waarover ik lag na te denken."

Ze zwijgt even. Dan:

„In ieder geval hebben we nog niets samen òpgebouwd. Als we over die dingen spreken is 't me, of ik zooiets als 'n verzet bij je ontmoet. Ik kan niet zeggen dat 'k het niet heel dikwijls met je eens ben, maar toch...... toch...... neen, ik weet niet, hoe ik dat nu precies moet omschrijven. Ik kan alleen zeggen, dat ik iets bèters wou, iets constructiefs, als 'k het zoo eens mag zeggen. Je begrijpt misschien wel, wat ik bedoel. Jij kunt het allemaal zooveel duidelijker zeggen dan ik."

„En denk je, dat we 't best zouden doen, als we op een of andere wijze samen den Bijbel lezen gingen?"

„Ja. En ik zàl je zeggen, waaròm ik dat denk."

„Toen Pa me dat Bijbeltje op m'n verjaardag gaf, zei hij, dat de Bijbel het licht op ons pad en de lamp voor onze voet is. Zooals je misschien gezien hebt, heeft hij dat ook op het schutblad geschreven. Het is misschien wel een naïeve gedachte van me, maar als de Bijbel dat wèrkelijk is, hebben wij dat boek toch óók noodig. We willen later toch trouwen en vormen dan toch een eigen gezin?"

Jan kent die tekst. Ze moet ergens in de Psalmen staan. Of is 't in de Spreuken? Het is één van die woorden, die hij meer nog als Moeders woorden dan als Bijbelplaatsen kent.

„Goed", zegt hij na 'n oogenblik. „Ja, er zit iets waars in wat je zegt. Maar als we dan samen lezen, moeten we tegelijk de gewoonte aannemen, eerlijk elkaar onze meening te zeggen over wat we lezen en nagaan, welke meeningsverschillen we eventueel hebben."

„Dat is ook juist mijn bedoeling", antwoordt Els. „Eigenlijk zou ik ook nog wat ànders willen. Bij het lezen zou ik ook een deskundige verklaring willen hebben. Dan hadden we eenig houvast."

Met die gedachte kan hij zich vereenigen. Hij belooft, eens bij dominé Verkerk te zullen aanloopen wanneer ze weer thuis zijn en bij den predikant te vragen naar boeken, die ze kunnen gebruiken.

Onderweg naar huis vertelt Jan Els van de bezoeken, die hij gedurende eenigen tijd bij dominé Visser bracht en van de gesprekken over den Bijbel, die daartoe de aanleiding waren.

Els heeft nog maar weinig nagedacht over de dingen, waarvan Jan nu spreekt. Veel is haar nieuw, èven nieuw, als het hem destijds was. Maar haar reactie is anders dan de zijne.

„Ik begin te bemerken, dat er nog een massa is, waarvan ik nog niets weet en die gedachte vind ik heel onaangenaam. Ik ga nu inzien, dat ik me tevreden gesteld heb met het lezen en overdenken zonder te weten, hóé ik denken moest. Ja, mogelijk bleef alles daardoor min of meer aan den gevoelskant. Ik wil den Bijbel leeren kennen, zooals een Christen dat boek behóórt te kennen. Dat is het juist, wat ik in je Moeder zoo bewonder: haar groote Bijbelkennis."

Beider aandacht bepaalt zich dan weer bij andere onderwerpen. Maar het gesprek van dien middag is des avonds nog het middelpunt van Jans herinnering aan de mooie strandwandeling.

Wanneer ze naar bed gaan — voor het laatst hier in huis — en afscheid van elkaar nemen, zegt hij tot Els:

„Toen we ons verloofden, hebben we Moeder en Vader beloofd, dat we God Zijn zegen zouden vragen. Na alles, wat we vanmiddag samen bepraat hebben geloof ik, dat het goed is, wanneer we afspreken, dat we voortaan iederen avond, elk op z'n eigen kamer, God bidden om ons in alle dingen te helpen. Vind je dat goed?"

„Maar...... dat doe ik altijd!"

Een moment weet Jan werkelijk niet, wat hij zeggen moet. Zijn overleggingen hebben hem tot zijn voorstel gevoerd, maar nu ontdekt hij, dat Els als vanzelfsprekend beschouwt, wat hij iets bizonders vindt.

„Nu, dan zooveel te beter, niet?" Hij voelt zich met zijn figuur een beetje verlegen.

(Wordt vervolgd)

P. H. MULLER

KRONIEK VAN HET BOEK

R. H. de Smet, **De Psalmen**. Steenbrugge, St. Pietersabdij 1940.

De R. K.-theoloog, die de voor ons liggende Psalmvertaling uit het Hebreeuwsch bewerkte, is een Belgisch geleerde en priester, die tijdens den vorigen oorlog zich met den vertaalarbeid bezig hield en dit werk in de navolgende jaren telkens opnieuw weer ter hand nam. Na zijn dood heeft de abt der St. Pietersabdij zijn werk uitgegeven na het te hebben doen voorafgaan van de fraaie studie van Cyriel Verschaeve over „De poëzie der psalmen" en een korte levensbeschrijving van den geleerden geestelijke. We hebben met dit werk een kloek boek voor ons waarin de psalmvertalingen van verhelderde voetnoten zijn voorzien. Over het vertaalwerk als zoodanig zijn wij niet in staat te oordelen, maar wij kunnen wel getuigen, dat de zegging op tal van plaatsen pittig, teekenend en concreet is. Moge dit werk ook in Protestantsche kringen bekend worden.

A. L. v. Hulzen, **De band van Moeders schort**. Den Haag, J. N. Voorhoeve, 1940.

De liefde houdt vast als moeders schorteband is het motto, dat de titel van deze vijf gebundelde essays verklaart. De bekende onderwijsman en publicist, die de schrijver er van is, heeft in dit boek zijn gedachten over het opvoeden van en den omgang met kinderen in de school en in het huis vorm gegeven. Den vorm, die bij dezen schrijver behoort. Hij praat genoeglijk, gezellig en leerzaam en al zouden wij voor ons wenschen, dat hij zich hier en daar had beperkt, en zijn terrein wat scherper had afgebakend omdat veel naar onze smaak thans te vormloos is en te weinig pointe heeft, wij kunnen ons voorstellen, dat iemand van de oude garde zoo schrijft als Van Hulzen het doet en bij 't vele goede en juiste, dat hij opmerkt en te berde brengt vergeven wij hem gaarne zijn vermoeiend, onophoudelijk verwijzen, naar en citeeren van auteurs. In het eerste opstel troffen we niet minder dan 19 verwijzingen aan en dat is toch wel wat veel.

D. Q. R. Mulock Houwer, **Gezinsverpleging** Eibergen, N.V. H. Heinen, 1940.

Gedurende de laatste jaren is voortdurend kritiek geoefend op de toepassing der gezinsverpleging in ons land. In 1937 stelde de Ned. Bond tot Kinderbesch. een commissie in, die tot taak kreeg de toestand der gezinsverpleging te onderzoeken. In 1938 werd een soortgelijke commissie benoemd door de Federatie van instellingen t. kinderbesch. In beide commissies had de schrijver van dit zeer belangwekkende boek zitting. Hij geeft daarin een beknopte historie der kinderbescherming en der gezinsverpleging in en buiten ons land en wijdt daarna een serie hoofdstukken aan de praktijk der gezinsverpleging, aan de eischen, waaraan zij heeft te voldoen en aan de maatregelen etc., waaraan zij dient onderworpen te worden ten einde haar zoo goed mogelijk te doen zijn. Hij stelt en beantwoordt de vraag: Gestichts- of gezinsverpleging; handelt over de pleegouders en de pleegkinderen uitvoerig en schrijft vooral breed over de paedagogische fundeering der gezinsverpleging. Het boek bevat tal van aanwijzingen en opmerkingen waarvan het belang en het nut in 't oog springen. De auteur ziet zijn werk niet als een handboek of handleiding, doch als een verzameling gerangschikte aanteekeningen. O. i is 't echter meer en vooral beter dan dat. Een uitvoerige literatuur-opgave sluit het boek, dat bijna 200 bl. omvat.

Dr. J. H. Adriani en Anth. Folmer, **Voorlezingen over armenzorg en maatsch. werk**. Zutfen N.V. G. J. A. Ruys, 1940.

De eerste druk van dit boek, in 1923 verschenen, ontstond uit de behoefte dergenen die de cursus voor armenzorg en maatsch. werk volgden, die de schrijver gedurende eenige jaren te Utrecht gaf. Acht jaar later verscheen de tweede, uitgebreide en omgewerkte druk van het werk. Thans komt de derde druk uit, waarin de oud-directeur van den rijksdienst der werkloozenzorg te Amsterdam een hoofdstuk heeft bij gevoegd. Het werk bedoelt aan

maatschappelijke werkers een handleiding en naslagwerk te geven, dat zij, die geen cursussen volgen konden, in hun praktijk gebruiken kunnen. Het boek omvat een vijftiental hoofdstukken, waarvan de titiels hier volgen omdat de opsomming daarvan een kijk geeft op den rijken inhoud van het werk, dat door velen zeker zal benut worden: 1. Het begrip armoede, 2. De armen, 3. Oorzaken van armoede, 4. Beginselen van hulpverleening, 5. De burgerlijke armenzorg, 6. De kerkelijke armenzorg, 7. De bizondere armenzorg en instellingen voor maatsch. zorg, 8. Samenwerking tusschen de instellingen. De armenraad, 9. De techniek van het onderzoek, 10. Hulpverleening, 11. Bizondere gevallen, 12. Wat wordt van den armbezoeker gevraagd? 13. Arbeidsbemiddeling en werkloozen, 14. Grepen uit de sociale wetgeving en het burgerlijk recht, 15. De Kinderwetten.

Dr. Alexander Westphal, **Jezus van Nazareth**. 5e dr. Kampen, N.V. J. H. Kok, 1940.

Van Westphals bekende Evangeliën-harmonie verschijnt hier de vijfde druk in de vertaling van C. M. E. K. Het boekje, dat onder ons reeds lang de bekendheid verkreeg, die het toekomt, zal de lectuur van het Evangelie vooral voor degenen, die nog vreemd staan tegenover den Bijbel, zeer vergemakkelijken. Aan den voet der bladzijden zijn tal van toelichtingen en verklaringen genoteerd. Indien wij een wensch t. o. v. dit boekje mogen uitspreken dan is 't deze, dat sommige in den omgangstaal ongebruikelijke woorden en uitdrukkingen, die thans nog in de tekst voorkomen, door gangbare worden vervangen. Het werkje heeft drie kaarten, een plattegrond, tekstregisters en register van woorden en werken van Jezus.

Ds. H. J. de Groot, **Van een oud Stadspompje**. Nijkerk, N.V. G. F. Callenbach, 1940.

Dit is van Ds. de Groot zijn tweede verzameling vertellingen. Wij werden niet in de gelegenheid gesteld, de eerste collectie, n.l. „Schaap en Bok in één hok" hier aan te kondigen, daar de uitgeefster van dat werkje hardnekkig weigeren blijft bij de lezers van ons blad belangstelling te wekken voor al zijn uitgaven. Des te meer verheugt 't ons de reeks vertellingen, die Callenbach thans in dit boek publiceert, hier aan te kondigen en te mogen aanbevelen. Deze geestige, vlot en gemoedelijk geschreven novellen, verlucht met teekeningen van Anton Pieck vormen herinneringen uit 't leven van den auteur. Soms is de stijl niet geheél vrij van geforceerdheid en van eenige zelf-ingenomenheid, maar de vertelkunst van dit werk heeft kwaliteiten, die deze kleine feilen graag op de koop toe doen nemen.

De Bijbel, toegelicht voor het Nederl. Volk. I Jakobus tot Judas. Kampen, J. H. Kok, 1940.

Een aantal Gereformeerde theologen heeft zich ertoe gezet, een uitgave van den Bijbel gereed te maken, die bestemd is voor het geheele Nederlandsche volk en die tekst en populaire toelichting bijeen biedt. De tekst is vet, de toelichting dun gedrukt. De uitgave wordt bezorgd in plm. 45 deeltjes ter omvang elk van 5 tot 10 vel. De prijs ervan bedraagt 14 ct. per vel. Verschenen is thans het eerste deeltje, groot 80 bl. en biedend de Brieven van Jakobus, Petrus, Johannes en Judas. De toelichting in dit deeltje is van Ds. S. Wouters, Ds. P. N. Kruyswijk en Ds. J. A. Schep. De tekst van elken Brief wordt voorafgegaan door een oriënteerende inleiding. Wij verheugen ons natuurlijk van harte in de nieuwe poging, die deze uitgave is, om den inhoud van den Bijbel tot ons volk nader te brengen. Maar wij zijn toch van meening, dat deze tekst en uitleg slechts in de kringen der geloovigen zal worden gebezigd en niet in de kringen der vervreemden en der ongeloovigen. Indien men *die* kringen zou hebben willen bereiken zou men, naar onze bescheiden meening, beter een parafraze van den Bijbel-tekst hebben kunnen bieden in den geest der Parafraze uitgave van T. Wever te Franeker — en *die* hebben voorzien van inleidingen en verklaringen. Want de statige taal en de vele ongebruikelijke woorden der hier benutte Bijbelvertaling is op verscheidene plaatsen voor de vervreemde lezers tot het lezen een beletsel. Men spreekt in onzen tijd niet meer van „murmureerden," van „een iegelijk," van „lekkerlijk", van „den spaden regen," van „hoovaardigen", van „onstraffelijke", van „naarstigheid", van „archangel", etc. etc. en wie „het geheele Nederlandsche volk" zoekt te bereiken, heeft zich met ernst te realiseeren, hoezeer 't noodig is, de taal van dit volk te spreken en, wat meer is, te toonen (om met Luther te spreken) „dat het den Heiligen Geest behaagd heeft met ons in onze eigen taal te spreken".

Dr. M. G. de Boer, **„100 jaar Nederl. Scheepvaart"**. Den Helder, N.V. v.h. C. de Boer Jr., 1939.

De historicus, die deze boeiende, beknopte historie onzer nationale zeevaart heeft geschreven, publiceerde op zijn terrein tevoren reeds studies, die bijdragen vormden tot de kennis van onze zeevaart. Hij onderneemt met dit goed geschreven, behoorlijk van illustraties voorziene boek een poging tot een samenvattende beschrijving der Nederlandsche zeilvaart en stoomvaart gedurende de laatste honderd jaar. De persoonlijkheid van een aantal groote reeders komt daarbij in een duidelijk licht en het aandeel, dat zij hadden in de ontwikkeling onzer zeevaart wordt uitvoerig en met duidelijke toewijding geteekend. Aan den tijd van Anth. v. Hoboken is 't eerste, aan de stichting der Ned. Hand. Mij. 't tweede hoofdstuk besteed. Aan de reeders Boissevain, Ruys, Smit zijn de hoofdstukken 3, 4 en 5 gespendeerd. Het gedeelte over de Stoomvaart heeft een hoofdstuk over de pioniers ervan, waarna de opkomst van de

K. N. S. M. en de A. N. S. M. wordt beschreven. Ook „de vaart op de Oost" krijgt een kapittel, evenals de vaart op Amerika en Engeland. De oorlogsperiode 1914—1918 en de na-oorlogstijd hebben twee hoofdstukken. Een register, een lijst van afbeeldingen en een zakenregister besluiten 't leerzame en onderhoudende boekdeel.

Elsa Molijn, „**Met open oog en oor**". Leiden, A. W. Sythoff, N.V., 1939.

Een serie korte verhalen uit het padvindersleven. Jongens genieten van de schoonheid der natuur, leeren allerlei van 't natuurleven zien, dank zij de voorlichting en de aanwijzingen hunner leiders. Er ligt veel bekoorlijks in deze rustige bijna poëtiseerende vertellingen, waarin meer aandacht geschonken wordt aan de natuur en aan de padvinders-werkzaamheden dan aan geest en psyche der jongens. We zouden bij een herdruk van 't boekje wel graag uit een lang niet overbodig Ter Inleiding van de schrijfster vernemen willen, wat zij met deze serie opstellen bedoelt en wie zij als lezers ervan ziet.

D. F. Niles, „**Van Wien ik ben en Wien ik dien**". Amsterdam, W. ten Have N.V., 1940.

Niles is een Britsch-Indiër, een Evangelisatie-secretaris der Y.M.C.A. Het boekje, dat, met een inleiding van Prof. Dr. H. Kraemer, thans van hem in onze taal verschijnt, bevat, binnen het kader van een zevental korte hoofdstukken, in een opmerkelijk klare, gebonden taal een samenvatting van het Evangelie van Jezus Christus den Heer. Het trof ons, hoe beleefd en overtuigd het woord van dezen Christen is, hoe hij, oorspronkelijk en levendig, doch vooral compact, geconcentreerd, weet te schrijven, te formuleeren en te rangschikken, wat hij heeft te zeggen. We hebben hier niet voor ons Evangelieverkondiging in den vorm van de ons bekende meditaties en preeken, doch vertoogen, essays, die, met Bijbelsche schriftgedeelten tot basis, onomwonden en zonder franje en versiering spreken tot den mensch en vooral tot den jongen mensch. En wij hopen van harte, dat dit boekje zal worden gelezen en overdacht door jonge menschen.

Dr. W. A. Visser 't Hooft e.a. „**Stemmen uit de Wereldkerk**". A'dam, W. ten Have N.V., '40.

In dit boekje wordt de tekst geboden van de vijf lezingen, die gehouden werden op de Wereldconferentie van Christenjeugd te Amsterdam in 1939. Dr. Visser 't Hooft schreef de inleiding, en Dr. G. M. Patrick biedt den belangstellenden lezer een overzicht van hetgeen ter conferentie behandeld werd in een slotwoord. Daartusschen wordt de tekst geboden der lezingen van Ds. E. Lauriol, Prof. Dr. R. Niebuhr, Dr. T. Z. Koo, Dr. John Mott en Dr. W. A. Visser 't Hooft. De lezer heeft hier een serie zeer lezenswaardige referaten voor zich, waarvan vooral de eerste drie, n.l. die over ons dagelijksch brood, over den christen in een wereld vol conflicten en over de christelijke kerk in de volkerenwereld het meest boeiden door hun gezichtspunten. Moge ook dit werkje, dat evenmin als 't boekje van Niles duur is, druk worden gelezen.

H. J. Bulten, „**Philips van Marnix**". Arnhem, N.V. Karel F. Misset, 1940.

De heer Bulten is geen wetenschappelijk schrijver. Men vindt in zijn werk dus geen wetenschappelijke publicatie over leven en beteekenis van Marnix van St. Aldegonde. Maar wat de heer Bulten wel gaf is een leesbaar, populair boek over den vriend en rechterhand van Willem van Oranje. Er is in de taal, in de stijl, in in de argumentatie ook van dit boek veel, wat men in een wetenschappelijke verhandeling niet zou ontmoeten. Maar dat rooft den oud-burgemeester van Blokzijl niet de eer, dat hij een werk schreef, dat, méér dan de beste wetenschappelijke publicatie over Marnix, de belangstelling van een breeden lezerskring kan verwerven en ook waard is. Wij zouden de theologische beteekenis van Marnix weliswaar liever door een deskundig theoloog gemeten hebben gezien, we zijn erkentelijk, dat de auteur spirit en geduld genoeg getoond heeft, dit boek te schrijven en wij vergeven hem deswege gaarne zijn annonce met de mededeeling van zijn oud-burgemeesterschap en zijn oud-lidmaatschap van Overijsels Prov. Staten. Het boek is geïllustreerd met portretten, foto's en gravures.

Agatha Christie, **Lord Edgware sterft**. *Vict. Bridges*, **Het geheim van de kreek**. *Arth. Gask*, **Moord in de woestijn**. A'dam, N. V. Drukk. Jac. v. Campen. 1940.

De drukkerij „Jacob van Campen" geeft weder een serie herdrukken van verhalen, die eerder in 't Alg. Hbl. werden afgedrukt en als deelen der Feuilleton-serie een goed debiet hadden. De drie hier genoemde verhalen zijn Engelsche of Amerikaansche geschiedenissen, waarin het een of andere mysterie of de een of andere moord worden ontraadseld. De drie boeken zijn in hun soort zeer goed, vlot geschreven, goed verteld en uitnemend bedacht. Voor liefhebbers van detective-stories zijn deze, op klein formaat uitgegeven werken uitstekende ontspanningslectuur. Ze werden, ingenaaid, verkrijgbaar gesteld tegen den prijs van f 0.45 per deeltje.

E. D Biggers, **De zwarte kameel**. Amsterdam, Andries Blitz, 1940.

„De murder-case" die de titel, hierboven afgedrukt, heeft, is een van die Charley Chan-mysteries, die de Amerikaansche auteur Derr Biggers schreef en die zoo vele lezers kregen. De herdruk, die Blitz van 't spannende verhaal thans geeft, verschijnt in de A. B. C.- serie van goedkoope boeken tegen den prijs van f 0.35 ing.

A. Torisawa, **Eeuwige Kalender**. Schiedam, H. A. M. Roelants, 1940.

Deze kalender wordt gevormd door 32 lange smalle bladen, waarop een zekere religieuze levensleer wordt ontwikkeld. De inhoud daarvan is een samenstel van Boeddhistische, Theosofische en Christelijke gedachten, waarvan het hoofdmoment is de verwerkelijking van den mensch, van zijn innerlijke krachten en zijn strevingen. Eenwording met de idee der Godheid voert tot een Nirwana. Tal van Bijbelteksten en uitspraken der Evangeliën vindt men hier in relatie gebracht tot Indische religieuze gedachten. Een waar amalgama, dat ons niet kan bevredigen.

E L. Smelik, **De wegen der Kerk**. Nijkerk, N.V. G. F. Callenbach, 1940.

Deze beschouwing over de brieven van Timotheüs, Titus en Filemon, van de hand van Ds. Smelik, predikant der Geref. Kerk in H. V. te Amsterdam Z., verschijnt als deel 10 in de serie De Prediking van het N. T., een theologische commentaar onder redactie van Dr. K. H. Miskotte, Dr. H. v. Oyen en Dr. J. Koopmans. Als lectuur voor den ontwikkelden leek opgevat is dit deel zeer goed te lezen en verheugt men zich over tal van opmerkingen en rake kantteekeningen. Wij hopen dan ook zeer, dat dit boek door het intellectueele deel der Gemeente zal worden gelezen en gebruikt. Over de theologische waarde en beteekenis van het werk matigen wij ons uiteraard geen oordeel aan. Druk en verzorging maken een degelijken, prettigen indruk. Een hoofdstukje Hist. toelichtingen is aan de exegese toegevoegd evenals een literatuuraanwijzing.

Dr. J. Kroon S. J., **De Machabeën** Roermond, J. J. Romen & Zn. 1940.

Dit boek is een deel van de zeer goede, aan R. K.-zijde gepubliceerde commentaar in monografieën op den Bijbel. Dezelfde geleerde theoloog gaf twee jaar geleden in deze reeks zijn beschouwing op 't boek Jesaja uit en doet thans dit gedegen werk over de Machabeën, hun figuren en hun tijdvak verschijnen. Wij zijn, alweer, niet in staat, een bevoegd en deskundig theologisch onderzoek in te stellen naar de waarde van betoog en beredeneering, doch mogen wel getuigen, dat de schrijver met grooten ernst zijn taak als beschrijver en exegeet heeft opgevat. Wij bezaten, als we goed zien, nog geen boek over de Machabeën en zijn verblijd, er thans een te bezitten.

Graag maken we er den belangstellenden lezer op attent, dat in de reeks der Bijbelsche Monografieën onder leiding van Prof. Dr. Jos Keulers eerder al verschenen zijn boeken van gelijken omvang over Jeremia (Keulers) Jesaja (Kroon) Ezechiël (Van der Born) De Psalmen (Jansen) Jeruzalem Antiochië (Handelingen) (Boddeke) en O. T. en godsd. leven (Dürr). Zeer fraai is ook 't veel omvattende boek van Simons over Opgravingen in Palestia.

Max Du Veuzit, **Marion en haar chauffeur**. Haarlem, N.V. De Spaarnestad, 1940.

De Kennemer-serie, door de Spaarnestaddrukkerij uitgegeven, omvat werken van zeer uiteenloopenden aard. Nummer 25, hier aangekondigd, is een ontspanningsverhaal op een motief, waarvan al tal van variaties in omloop zijn. Hoofdfiguren in 't verhaal zijn de rijke milliardairsdochter Marion Jourdan en haar chauffeur, die later een Russischen prins blijkt te zijn. Het hooghartige, verwende meisje wordt verliefd op haar chauffeur, die een gentlemen-type heeft, flink, robuust en bovendien zeer intelligent is. Na veel wederwaardigheden krijgen de twee gelieven elkander en de aanvankelijk onwillige vader Jourdan geeft zijn lang geweigerde toestemming. Het boek is goedkoop uitgegeven, kost f 0.30 en draagt daarvan de kenmerken. Het heeft een fleurig, kleurig omslag en telt 318 bladzijden. De naam van den vertaler wordt niet genoemd.

Frederic Prokosch, **Nacht der Schamelen**. Amsterdam, N.V. Em. Querido, 1940.

De auteur, een Amerikaansch schrijver, vertelt in dit boek een fragment uit het leven van een dier velen, die reizend en trekkend eeuwig op weg zijn door de Vereenigde Staten van Noord Amerika. De hoofdfiguur van dit verhaal beleeft zeer veel en zijn leven is avontuurlijk en wisselvallig genoeg om er het romantische verhaal van te doen, dat we voor ons hebben. Op dit slag beschrijvingen pleegt men de kwalificatie „ruig" toe te passen die ons wat te vaag is en die we daarom doen volgen door de nadere aanduiding, dat de hier beschreven menschen sterk zintuigelijk leven en naar den geest vrij primitief zijn. Het boek móest met déze stof boeiend worden. Het is dat niet alleen doch ook romantiseerend, en soms zelf typisch Amerikaansch sentimenteel. Waar 't zintuigelijk leven zoo hoog wordt geschat wordt 't leven der zinnen ook gemakkelijk 't voornaamste geacht. Dat geschiedt, zien wij wel, hier o.a op de laatste bladz.

Rinke Tolman, **Vogels in boomgaard en rond het huis**. Utrecht, Het Spectrum, 1940.

Als nr. 10 in de serie „Wat leeft en groeit", de wereld van dieren en planten, geeft Rinke Tolman een beschrijving in vertellenden vorm van vogels, die men in boomgaarden en rond de woonhuizen observeeren kan. Hij doet dat in een 15-tal hoofdstukjes, waarin hij de vogels in soorten onderbrengt. Hij vertelt van hun leven en hun gewoonten, van hun voedsel- en broedvoorwaarden, van hun nesten en hun jongen, doet heel 't drukke vogelwereldje voor den geboeiden lezer leven. De prettige, onderhoudend-vertellende toon van zijn beschrijvingen maakt 't boekje dat ± 160 bladzijden omvat zeer leesbaar. Het werd met een aantal teekeningen en 16 foto's verlucht en heeft een register der namen van de besproken vogels. De serie is met dit deeltje een mooi nummer rijker geworden.

Henri Alpern, **De opmarsch der Philosophie.** Amsterdam, Keesing's N.V. Intern. U. M., 1939.

Men wrijft zich de oogen uit, wanneer men de titel leest van deze historie van het menschelijk denken. Indien n.l. dat denken met iets vergelijkbaar is, dan zeker pas in de laatste plaats met een „opmarsch". We weten niet of de titel de oorspronkelijke Amerikaansche is, doch de vertaler en uitgever zou 't boek een belemmering uit den weg genomen hebben zoo zij een betere titel hadden gekozen. Wat den inhoud van dit werk betreft: het is de mindere van 't eveneens Amerikaansche filosofie-boek van Will Durant (Boucher, Den Haag) maar 't is toch zeer wel leesbaar. Daar 't evenwel niet goed mogelijk is, een welgelijkende schets van 't menschelijk denken der laatste tweeduizend jaar te ontwerpen ter omvang van drie en een half honderd bladzijden, blijft veel in dat boek uiterst schematisch en vindt men vaak slechts aanduidingen, waar breeder betoogen noodig ware geweest tot het vestigen van een indruk — laat staan tot het vormen van een visie. Alpern heeft zijn filosofiegeschiedenis andere accenten gegeven dan Durant en wellicht komt men verder door beide boeken naast elkaar te gebruiken. Een naamregister en een aardige bibliografie voor den Nederlandschen lezer besluiten het werk.

Alph. Timmermans, **Goede Manieren.** Drukkerij Helmond te Helmond, 1940.

Het aardige van dit instrueerende boekje betreffende „wellevendheid voor de R. K.-jeugd" is, dat 't geen moraliseerende, abstracte betoogen biedt, doch een poging doet om den Roomschen jongen in zijn eigen sfeer te benaderen en in zijn eigen taal toe te spreken. Duidelijk zijn deze vertellende, soms humoriseerende opmerkingen over beschavingsvormen bestemd voor jongens van omstreeks een jaar of twaalf tot vijftien. Dat de ware wellevendheid bij den jongen zelf èn in huis aanvangt heeft de auteur den jongen lezer goed duidelijk gemaakt. Hij wijst hem voorts op de te betrachten wellevendheid in den omgang met anderen en ouderen aan tafel, in huis, in de school, op de straat en in de kerk. Natuurlijk zijn ook voor jeugdige reizigers tal van aanwijzingen en raadgevingen bijgevoegd, er is een hoofdstukje over 't schrijven van brieven en zijn er een aantal spreuken bijeen gezet Een aardig boekje, dat, vlot geschreven, weinig kostbaar uitgevoerd, tot den lagen prijs van f 0.65 in den handel is gebracht.

H. Hamelynck en N. P. v. Driel, **Onze Tuin.** Drukkerij Helmond te Helmond, 1940.

Blijkens de ondertitel bevat en biedt dit eenvoudige, zelfs goedkoope boekje „1000 wenken voor de verzorging van allerlei groenten, boomgaard en fruit, planten en bloemen". En inderdaad is hier een massa wetenswaardigs bijeengebracht voor allen, die in eigen tuin en met beperkte kennis, groenten, fruit of bloemen willen kweeken. De beide auteurs, die tuinbouwonderwijzers zijn, geven allerlei zakelijke inlichtingen, die stellig van nut kunnen zijn. Met dat al is dit boekje van f 0.65 geen complete cursus tot 't tuinbouwonderwijs, doch dat bedoelt 't ook niet te zijn. Een lange reeks groenten wordt besproken, het oculeeren en snoeien, het bemesten en stekken worden besproken en zelfs is een hoofdstukje over bacteriën bijgevoegd. In 't bestek van ruim honderd bladzijden vinden we zeer veel behartigenswaardigs.

Willy Petillon, **Wil moet het zeggen.** Amersfoort, Valkhoff & Co., 1940.

Dit verhaal is een vervolg op het, eveneens voor oudere meisjes geschreven boek „Wil trekt naar Amerika". In „Wil moet 't zeggen" maakt de lezeres kennis met al zulke menschen als hij in zijn eigen omgang niet licht zal ontmoeten. De lieden in dit boek zijn rijk en beschaafd, leven in een millieu waar zij thuis zijn doch de lezeres vreemd is, ze zijn sportief en intelligent en hebben geen zorgen van eenige beteekenis. Het is gemakkelijk zulke fantasie-menschen in een fantasie-omgeving te plaatsen en daarover voor goed gesitueerde bakvisschen een verhaal te schrijven, dat de behoefte aan romantiek dier lezeressen bevredigt. Voor de jonge lezeressen zou de auteur evenwel constructiever arbeid hebben verricht indien zij aan wat minder bemiddelde jongemeisjes in haar eigen vaderland een levensspiegel had voorgehouden, hun iets had geschonken om over na te denken, iets had geboden, dat tot de bouwsteenen eener levensvisie kon worden gerekend. Thans komt dit vlot geschreven verhaal slechts de behoeften en wenschen tegemoet van een bepaalde, niet groote lezeressen-categorie.

Ine van Etten, **Jenny Merkel.** Amersfoort, Valkhoff & Co.

Ook dit meisjesboek verplaatst de lezeres in het levensmilieu der welgestelden en daarmee buiten de levenssfeer der meeste jonge meisjes. Het moet gezegd worden, dat deze schrijfster goed, vlot en aardig vertellen en schrijven kan. Maar wanneer men bemerkt, dat dit talent wordt bestemd in juist *deze* richting, wanneer het boek in kennis brengt met jongelui die niets beters weten te doen dan over honderd onbenulligheden meer of min zouteloos en oppervlakkig causeeren en discuseeren, wanneer heel 't verhaal tenslotte een doodgewoon liefdesgeschiedenisje blijkt, stelt dit zeer te leur. Wij behoeven auteurs, die in onzen tijd den lezer en lezeres aanwijzen en voorhouden, dat *leven* juist niet datgene is, wat 't in dit boek blijkt te zijn en als hoedanig 't wordt voorgesteld. Wij hebben schrijfsters noodig, die den lezer *niet* helpen bij 't ondernemen van een romantische vlucht uit de realiteit, doch die hem steunen door hem, midden in dat leven plaatsend met besef van verantwoordelijkheid, aanwijzen, op welke wijze en met behulp van welke krachten hij dat leven heeft te aanvaarden en door te gaan. Er is geen tijd voor flirtations.

DE VRIEND DES HUIZES

No. 9 SEPT. 1940 JAARGANG 58

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK GEZIN

HOOFDREDACTEUR: Ds. H. KLUIN

SECRETARIS DER REDACTIE: P. MONS TE NEERBOSCH
UITGAVE: NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
Giro 193600 Telefoon 25050 Neerbosch bij Nijmegen

Abonnementsprijs voor Ned. en Kol. met Kinderbijvoegsel f 2.50 per half jaar; Buitenl. f 6.50 p. jaar. Zonder Kinderbijvoegsel f 2.— per halfjaar; Buitenland f 5.50 per jaar. Men verbindt zich voor een geheele jaargang. Bij ongevraagde kopij gelieve men postzegels voor event. terugzending in te sluiten. Verschijnt vóór de eerste Zondag van elke maand.

Van maand tot maand

Zending en Gemeente

Met „Zending" bedoelen wij thans de Zending onder de Heidenen. De z.g. Uitwendige, in onderscheiding van de Inwendige Zending. Onderscheiding! Scheiding mag het zeker niet worden. Schrijver dezes heeft in zijn eigen persoon meegemaakt de overgang van het werk in de éene tak tot de arbeid in de andere tak van de Christelijke Zending. Door een samenloop van omstandigheden was hij er vroeger toe gekomen, op verzoek van degenen die nog nauwer bij de Zendingsarbeid betrokken waren, cursussen te houden in Lunteren en het een en ander te schrijven ten dienste van Zendingsstudiekringen. Zijn eerste artikel, voor het Tijdschrift voor Zendingswetenschap, schreef hij als jong predikant in de vorige oorlogstijd; in de eenige kamer van de pastorie die verwarmd werd, waar dus de jonge pastoorsche met een of twee kleine kinderen zich ophield en waar, in de andere hoek, mijn schrijftafel stond. Als verlichting diende een carbid-lamp...

Wie had toen gedacht, dat wij nog eens weer een tijd van oorlog en distributie door zouden maken!

Mijn eerste artikel werd door ander geschrijf gevolgd en langzamerhand ging ik behooren tot een kring van predikanten, wier namen als vanzelf in verband werden gebracht met het Zendingswerk.

Toen ik later gevraagd werd, mijn tegenwoordige werkkring te Neerbosch te aanvaarden, keken sommigen van mijn kennissen even vreemd op, omdat ik die benoeming aannam. Ik was immers geïnteresseerd bij de Heidenzending? Was dit opvoedingswerk dan niet iets vreemds voor mij?

Ik heb — met een goed geweten — ontkennend geantwoord. Niet alleen, omdat ik in vroegere jaren betrekkelijk veel studie had kunnen wijden aan paedagogische vraagstukken en steeds gaarne de omgang met kinderen en jonge menschen had gezocht. Ook, omdat de „Inwendige Zending" en de „Uitwendige" voor mijn besef zoo nauw samenhingen.

Zending is volgens het bekende woord van Gunning, wel vaker door mij aangehaald, „Christendom in actie". Deze definitie, deze waarheid, omvat beide takken van dat werk.

Tegenwoordig zegt men liever: „Kerk in actie". Accoord! Wij zullen de dag zegenen, waarop het als iets vanzelfsprekends wordt beschouwd, dat de Zending, (het woord nu in zijn meest omvattende zin genomen) het werk is van de Christelijke gemeente, van de Christelijke Kerk.

Zoolang dat niet het geval is, moet steeds weer gezocht worden naar de juiste middelen om het gewenschte contact tusschen beide te bevestigen en te handhaven. In de loop der jaren is mij steeds meer gebleken, van hoeveel belang het is, dat men zich in opvoedingswerk als dat te Neerbosch gesteund weet door het verband met de Christelijke gemeente. Waarlijk niet alleen, omdat men het geld van die gemeente niet missen kan. Ook dat is een belangrijke factor. Maar iets anders, dat niet geteld en niet in cijfers kan worden uitgedrukt, is m.i. nog gewichtiger.

Staat de Christelijke gemeente niet

achter ons werk, dan wordt onze arbeid daardoor geestelijk geïsoleerd. Zoo ook 't werk te Alphen a. d. Rijn, te Hoenderloo, te Maarsbergen, te Zetten, enz. Al die inrichtingen (en ik zou nog veel meer werk op verwant terrein kunnen noemen) zouden dan liefhebberijen gaan worden Christelijke experimenten. Monumenten ook wel, van wat een groep Christenen in zekere tijd en in bepaalde omstandigheden heeft kunnen presteeren. Maar monumenten hebben geen directe beteekenis meer voor de practische arbeid van vandaag en morgen. Monumenten zijn — op zichzelf bezien — dood. Een inrichting, een vereeniging, waar levende menschen arbeiden ten dienste van andere levende medemenschen, mag niet monument worden.

Wij, arbeiders op zulk een terrein, hebben noodig het verband van heel de Gemeente. Dat maakt ons werk levend. Dat corrigeert ons, wanneer we ons gaan verbeelden, iets heel bijzonders te verrichten. Dat ontneemt aan onze arbeid het fnuikend karakter van Christelijk liefhebberij-werk te zijn. Dat geeft ons moed bij moeiten en tegenslagen. — Wij arbeiden naast en met duizenden van onze medechristenen, wij werken eenvoudig in dienst van de Kerk, van Christus.

Hoe het contact te vinden en te bewaren

Wat we hier van het werk der Inwendige Zending zeiden, geldt in niet mindere mate van dat der Uitwendige Zending.

Beide onderdeelen van dit werk hebben ieder hun speciale moeilijkheden bij het vinden en het bewaren van het verband met de Gemeente.

Over die moeilijkheden bij de Inwendige Zending spreken wij nu niet. We richten onze aandacht op de arbeid onder de Heidenen. Ook laten we buiten beschouwing de bizondere bezwaren, die de tijdsomstandigheden voor dit werk meebrachten. Het gaat ons nu alleen om het contact, bovengenoemd.

Ik heb in de loop der jaren stijgende bewondering opgevat voor de mannen van Oegstgeest, die met groote vlijt en volharding de Christelijke gemeenten in ons land hebben opgewekt, toch mee te leven met het Zendingswerk. Deze mannen hebben ook uitnemende resultaten bereikt. Men mag zeggen, dat de belangstelling voor de Zending in de Kerk nog lang niet is, wat zij wezen moest. Men kan echter ook eens even zijn oog laten rusten op wat reeds bereikt is, en dat is waarlijk niet weinig.

Om meer te bereiken zal men telkens weer naar middelen moeten zoeken om de menigte der kerkleden op de hoogte te brengen en te houden van wat ginds op Zendingsvelden geschiedt, en dat op zulk een wijze, dat levendige belangstelling daarvoor wordt gewekt, bij de eenvoudige en ongeletterde evenals bij de meer ontwikkelde.

Dat is geen lichte taak.

De Zendeling met verlof

Een van die middelen om de belangstelling te wekken, zijn de rondreizen en de spreekbeurten van Zendingsarbeiders, die zich met verlof in ons land bevinden.

Hulde aan die mannen, die na een jarenlang verblijf in een sloopend klimaat zich tijdens hun verlof nog aan deze taak geven. Daar zijn er, die dit werk niet onaantrekkelijk vinden en die het met weinig persoonlijke moeite verrichten; maar ook dan nog is het extra-werk, niet altijd bevorderlijk aan de gewenschte vacantierust. Daar zijn er ook, die tegen deze reizen hoog opzien, wegens allerlei persoonlijke bezwaren, daaraan verbonden, maar die er gewillig op uit gaan, omdat ze dit zien als een deel van hun plicht.

Het resultaat is niet altijd evenredig aan de moeite en de opoffering, aan deze reizen besteed.

Daar zijn gemeenten, en niet zoo weinige, waar men de kerkmenschen niet meer „bij elkaar" kan krijgen, wanneer een zendeling komt spreken; zeldzame uitzonderingen daargelaten.

Hoe komt dat? Verschillende redenen zijn aan te voeren. Eén ervan is b.v. de stortvloed van vergaderingen en bijeenkomsten, die in de loop van de wintermaanden allerlei gemeenten, ook kleine, bedekt. Maar een andere reden betreft de persoon en het optreden van vele zendelingen zelf.

Zij weten zoo dikwijls de rechte toon niet te treffen, deze mannen. Dat is hun schuld meestal niet. Het is de „schuld" van hun langdurige afwezigheid uit ons vaderland. Juist doordat zij hun taak in Indië met zoo groote toewijding hebben verricht en zich zoo geheel hebben ingeleefd in het leven daarginds, zijn ze min

of meer vervreemd geraakt van het leven hier.

Iemand die spreekbeurten voor de Zending houdt in ons land en die welbeslagen op het ijs kwam, zou ten eerste de kaart van dit land in kerkelijk opzicht goed moeten kennen. Hij zou moeten weten, welk soort van gemeente het is, die hij bezoekt en welke geestelijke stroomingen daar doorheen gaan. Ten tweede zou hij ook bizonderheden van de volksaard en van het maatschappelijk leven in die streek moeten kennen. Die hangen zoo dikwijls nauw samen met het eerste.

Gebrek aan kennis en van tact

Ik verbeeld mij niet, hiermee iets nieuws te beweren. De mannen van Oegstgeest kennen ook deze vraagstukken en zullen hun aandacht daaraan wel hebben gewijd. Toch is het hun naar mijn weten tot nu toe niet gelukt (en dat is zeer begrijpelijk) een bevredigende oplossing er voor te vinden. Ik heb zelf verschillende bijeenkomsten bijgewoond waarin Zendelingen spraken; mannen vol ijver en geestdrift voor hun zaak; maar die toch hun hoorders niet op de rechte wijze konden bereiken, omdat het hun ontbrak aan het juiste inzicht in de situatie van het oogenblik en daardoor aan de rechte tact tegenover hun hoorders.

Daar was een Zendeling, een goed spreker, die optrad in een gemeente, waar de menschen algemeen onder de indruk waren van de z.g. bevindelijke godgeleerdheid in haar uiterste konsekwenties. Bekeeringsgeschiedenissen stonden er hoog aangeschreven. Het „och, mocht ik" was er niet van de lucht.

De pastor loci vertelde de spreker, 's middags voor de bijeenkomst, het een en ander van deze dingen; ook al uit vrees, dat hij het gewenschte contact met zijn hoorders niet zou kunnen vinden. De Zendeling luisterde bereidwillig, maar vertaalde alles wat de predikant vertelde in zijn eigen, methodistisch aangedaan, dialect.

Ieder, die een weinig op de hoogte is, weet, dat er een hemelsbreed verschil is tusschen de wijze waarop een Methodist als Wesley of Spurgeon of Booth over zijn bekeering spreekt en de manier waarop een boertje in een „lijdelijke" gemeente in Zeeland of de Bommelerwaard dat doet. Onze Zendingsman wist het niet. Hij ging zijn hoorders te lijf met de vraag: „Zijt ge bekeerd?", op een wijze, die de hoorders na afloop deed zeggen, dat die man over bekeering sprak als de koekebakker over zijn koekjes. Hij wist blijkbaar in het geheel niet, hoeveel er met een mensch moest gebeuren, voordat hij zich bekeerd kon noemen!

Dit oordeel over de spreker vergrootte de onverschilligheid ten opzichte van het Zendingswerk, die in dergelijke kerkelijke kringen toch reeds aanwezig was.

Een ander voorbeeld.

Een jong Zendeling, maar die toch reeds jaren in Indië had doorgebracht, komt te Neerbosch voor onze jongens en meisjes spreken. Thuis, in de pastorie, vertelt hij van het dagelijksch leven van hem en zijn vrouw en kinderen, temidden van die voor ons zoo vreemde menschen. Hoe zijn vrouw de kippen op het erf voedde en hoe ze sprak met de vrouwen en kinderen van het dorp. Welke ontmoetingen hij zelf zoo dagelijks had enz. Men zàg dat alles vóór zich. Het leefde! Een uurtje later stond de zendeling op het podium van ons vergaderzaaltje te spreken. Nu deed hij het heel anders. Hij had blijkbaar een opzet gemaakt voor een toespraak, bijna zou ik zeggen, voor een Zendingspreek, en gaf die nu ten beste. Het was alles veel statiger en veel meer direct-stichtelijk bedoeld dan thuis, bij ons gesprek. Hij vertelde ook wel „gewone" dingen, maar als zijn jeugdig gehoor daar „gewoon" op reageerde, ging hij daar niet in mee. Toen hij sprak over het koppensnellen en daarbij zei dat een inlander b.v. zijn eigen grootmoeder opat, ging er een gelach in de zaal op. Nog al natuurlijk! Maar de spreker vond dat niet behoorlijk en wachtte demonstratief, met een afkeurende uitdrukking op zijn gezicht, tot 't gelach verdwenen was. Met het gevolg, dat hij het contact met zijn hoorders en hoorderessen verloor en ook deze spreekbeurt een verloren spreekbeurt voor de Zending was.

Ik geef toe, dat het buitengewoon moeilijk is en wil geen enkel Zendingsarbeider eenig verwijt maken, zooals ik hierboven reeds deed uitkomen. Maar het is zoo jammer, dat er op die wijze kansen worden gemist.

Zendingsgeschriften

Ook in geschrifte bestaat dezelfde moeilijkheid. Speciaal ten aanzien van de

meer eenvoudige gemeenteleden. Dat men met Christelijke sensatieverhalen brak, is toe te juichen. Dat men van de weeromstuit wel eens wat al te zakelijk en soms wat al te geleerd werd voor een eenvoudig mensch, is m.i. niet te ontkennen.

Men heeft dat te Oegstgeest ook wel geweten en onvermoeibaar is men blijven zoeken naar andere, juistere wegen. Ik meende dat b.v. te bemerken aan de uitvoering en de inhoud van het Nederlandsch Zendingsblad. Wat ziet dit blad er de laatste tijden goed uit en wat probeert men de inhoud smakelijk te maken ook voor de niet wetenschappelijk ontwikkelde lezer! In dit opzicht kan vermoedelijk nog wel meer bereikt worden, maar men is zeker een goed eind op weg.

Daarbij moeten we, dunkt mij, voor het Piëtisme niet al te zeer bang zijn. Ik merkte reeds op, dat ik de dikwijls ongezonde en onware sensatieverhalen van bekeeringen en aangrijpende gebeurtenissen, die op dit gebied wel de ronde deden, niet terugwensch. Niettemin heeft iemand eens terecht opgemerkt, dat men een echte bekeering en de beschrijving daarvan, voorzoover zij zich laat beschrijven, toch zeker niet behoeft gering te schatten. Ook de gevoelstoon van het Piëtisme zou ik, zij het dan in een andere, nieuwere vorm, in onze Zendingsgeschriften terug wenschen. De „zakelijke" toon, hierboven genoemd, werd wel eens wat koel en dor.

Van Hulzen over Van Hasselt

Aan dit alles dacht ik weer, toen ik het boekje van Joh. van Hulzen las over „De Eerste Zending van de U.Z.V." *)

Dat boekje pakte mij, van de eerste tot de laatste bladzijde. Hier vindt ge die warme gevoelstoon, zonder dat het verhaal onwaar en de stemming ongezond wordt. Hier ook, dat „gewoon" vertellen van gewone dingen, die in zoo'n verband toch ook zoo groote waarde hebben.

Het boekje begint zoo:

„In de zomermaand van 1839 wordt in de woning van den Utrechtsen godsdienstleeraar Van Hasselt een zoon geboren, dien de ouders Johannes Lodewijk noemden. Het gezin woont in de Breedstraat, niet ver van de Begijnekerk, waar de Afgescheidenen 's Zondags, maar ook menige avond in de week vergaderen. Daar gaan steeds meer mensen heen, die de Jacobi- en de Janskerk voorbij lopen, ja, het is treurig gesteld met die scheuring tegenwoordig. Van Hasselt heeft er verdriet genoeg van, hij is door die beroering al verschillende catechisanten uit godvruchtige gezinnen kwijtgeraakt."

Onze Gereformeerde lezers zullen zich niet stooten aan de wijze, waarop hier over de Afscheiding wordt geschreven... of eigenlijk: wordt gesproken. Want men begrijpt dat de schrijver niet zijn eigen beschouwingen weergeeft, maar ons eenvoudig meeneemt, een plaatsje geeft in de huiskamer van de oude Van Hasselt en doet hooren, wat daar in het gesprek aan de orde van de dag was. Zoo zijn we er ineens „in".

Op dezelfde manier brengt hij ons in kennis met de jonge Van Hasselt en met diens levenswerk.

Zijn vader had hem wel eens gevraagd: Zou jij ook wel zendeling willen worden? En hij wilde wel! Maar vooreerst kon daar niets van komen. Vader stierf.

„Hij (de dertienjarige jongen) moet het ambacht maar in, zo jong als hij is. Een paar kwartjes per week is toch weer meegenomen."

Hij wordt behanger: Tesamen met zijn meestersknecht beplakt hij de hoge kamerwanden der statige herenhuizen met schoon bebloemde, bebloesemde behangpatronen, tot op een draad geknipt en gepast, omzoomd met bonte randen. Om, als de arbeid met veel moeite verricht is, van een onvoldane dame te vernemen, dat de keuze van het patroon haar achteraf berouwt. Ja, indien men ook vóóraf berouw van iets hebben kon! Dan zou om het ronduit te zeggen Johan ook nooit het nobele behangersvak gekozen hebben. Hij is moeders kostwinner, daar is alles mee gezegd. O, moeder weet het zelf heel goed: haar jongen léést liever de kranten dan ze te beplakken . . ."

Zoo gaat het voort. Zoo komen we tenslotte toch met Van Hasselt in Nieuw-Guinea en maken de worsteling mee, die hij daar heeft moeten voeren, voordat het Evangelie er ingang vond. Ik zou nog veel meer van het boekje willen citeeren, maar hoop de lezer nieuwsgierig genoeg gemaakt te hebben om hem zelf dat geschrift te doen bestellen.

Mogen er nog vele zulke geschriften uitkomen en nog veel van zulke schrijvers en...... sprekers opstaan om het Zendingswerk meer en meer in de Gemeente te doen leven als het werk der Kerk.

H. KLUIN

*) Lichtstralen, afl. 2, 45e jaargang. — De eerste Zendeling van de U. Z. V. door Joh. v. Hulzen. Uitg. Drukkerij Stichting Hoenderloo.

Een foto-archief voor Nederland

Een bescheiden belletje doet het lage deurtje onder het breede bordes voor ons opengaan. We dalen een paar treden af en we volgen een lange, lage, welhaast onderaardsche gang. Dàn komen we in de ruimte. Een breede, statige trap wijst ons den weg omhoog. Sierlijk gebeeldhouwde leuningen. Ruime, marmeren gan-

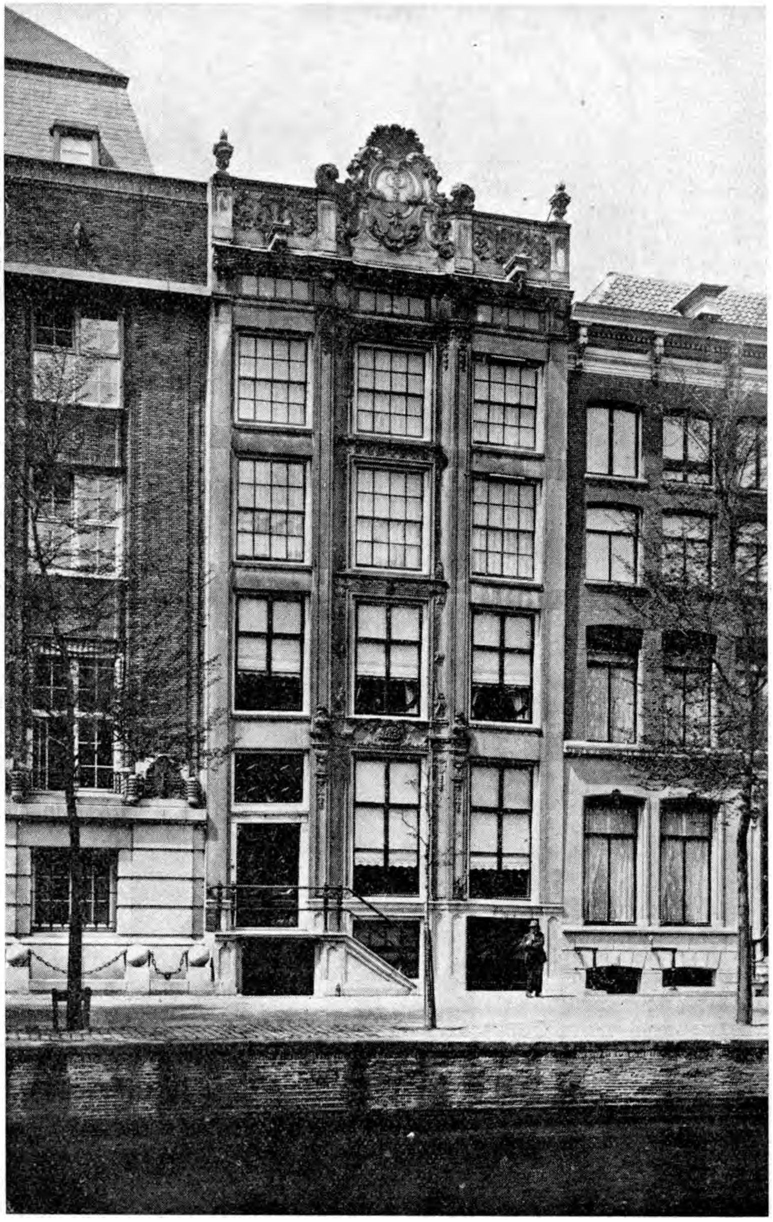

Lichtbeelden-Instituut, Heerengracht 284, Amsterdam

Trap met sierlijk gebeeldhouwde leuning (Heerengracht 284)

gen en vestibules. Een met ornamenten en beeldhouwwerk versierde binnenplaats. En dan — boven gekomen —bevinden we ons in „het hart" van het Lichtbeelden-Instituut, Heerengracht 284.

Vriendelijke ontvangst temidden van wanden met foto's van Nederlandsche torens en landschappen. De markt te Middelburg. Tafels met lantaarnplaten, schouwvenstertjes en catalogussen. Gangen met doozen, tienduizenden negatieven en platen bevattend.

't Spreekt vanzelf, dat we allereerst ons compliment maken over de gelukkige uitbreiding en verbetering, die bergplaatsen, atelier en kantoor konden ondergaan door verhuizing van de oude zolderverdieping op het Spui naar dit ruime, oude patriciërshuis, eigendom van de Vereeniging „Hendrick de Keyser".

„Ja, 't werd inderdaad te klein", zegt Mej. de Gijselaar, die hier, tezamen met Mej. Dr. Hintzen, de leiding heeft. „Jaar in, jaar uit, groeit onze verzameling. Steeds te kort aan overzichtelijke bergruimte, voor een behoorlijke expeditie der

Ma·kt te Middelburg

lichtbeelden te bekrompen, een kantoortje, waar je eigenlijk nauwelijks behoorlijk iemand ontvangen kon, een „toonzaal", die niet veel meer was dan een „overloop". Neen, 't ging niet langer."

Maar nu *is* er de ruimte. Het comfort. Oók de „standing".

Nu is dan het Lichtbeelden-Instituut gehuisvest overeenkomstig zijn cultureele beteekenis voor ons land. Overeenkomstig zijn beteekenis voor onderwijs, kunst, wetenschap. Een beteekenis, die niet hoog genoeg kan worden aangeslagen en, helaas, vaak nog maar al te weinig algemeen gekend wordt.

De werkzaamheden van het Instituut vallen eigenlijk in twee deelen uiteen. In de eerste plaats legde het een rijk gesorteerde lichtbeeldenverzameling aan, en vervolgens — maar dat is nog slechts van den laatsten tijd — wordt gewerkt aan de samenstelling van een zoo volledig mogelijk foto-archief van Nederland. Beide „takken" sluiten elkaar uit den aard der zaak niet uit, waar het negatief bij beide verzamelingen het fundament vormt.

Bescheiden begonnen, omstreeks 1895, was het doel oorspronkelijk bij vertellingen en lezingen in „Ons Huis" te Amsterdam de beschikking te hebben over lantaarnplaten. Radio en film hadden het publiek nog niet verwend, het leven nog niet vervlakt, — en een lezing met lichtbeelden was in die dagen nog een evenement. Het Toynbee-werk, dat een tijdlang nogal opgang maakte, verbruikte ook heel wat lantaarnplaten en zoo groeide langzamerhand uit de oude tooverlantaarn een waardevol hulpmiddel bij ontwikkelingswerk en ontspanning.

Het Lichtbeelden - Instituut breidde steeds uit. Ging over tot verkoop en verhuur der in haar bezit zijnde lichtbeelden en verwierf zich daardoor weldra een waardevolle plaats. De verzameling diapositieven groeide met den dag en nu — na veertig jaar — bedraagt dit aantal rond 70.000 !

Evenwel — het is niet in de eerste plaats de kwantiteit, doch veel meer de kwaliteit der beelden, die de cultureele waarde van dit Instituut bepaalt. Want — hier wordt maar niet luk-raak verzameld ; hier wordt met deskundigheid en nauwgezetheid ieder beeld op zijn instructieve en artistieke waarde getoetst.

Kundige fotografen, in dienst van het Instituut, houden bij de opname niet alleen rekening met stand en belichting, maar evenzeer met het typeerende van het

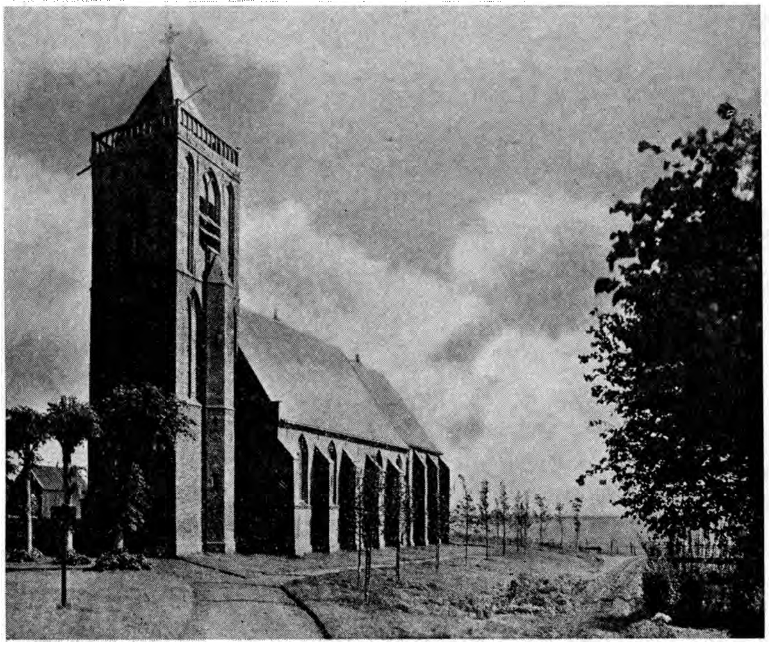

Kerk te Eemnes-Binnen met doorkijk naar de Eemlanden

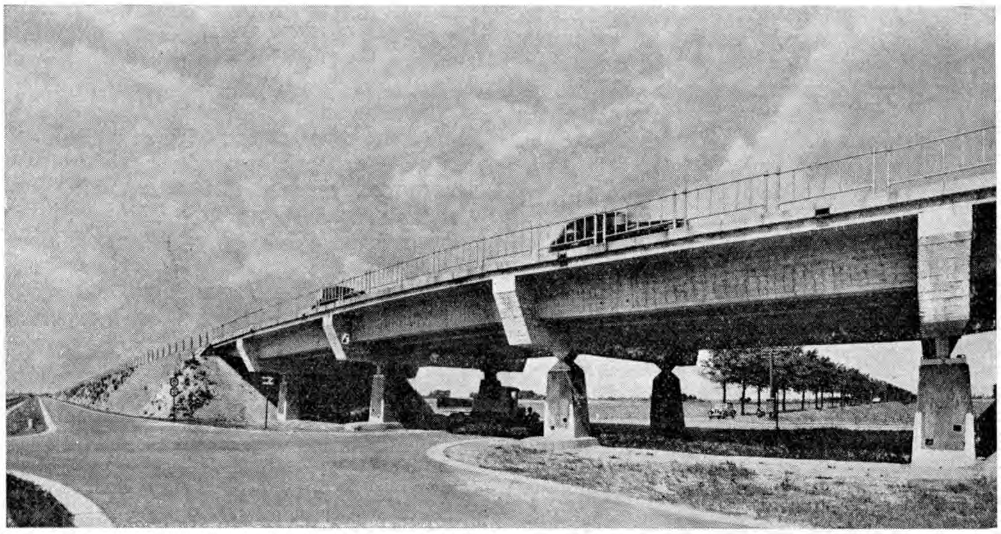

Kruising wegen voor snelverkeer en lokaalverkeer in de Haarlemmermeerpolder

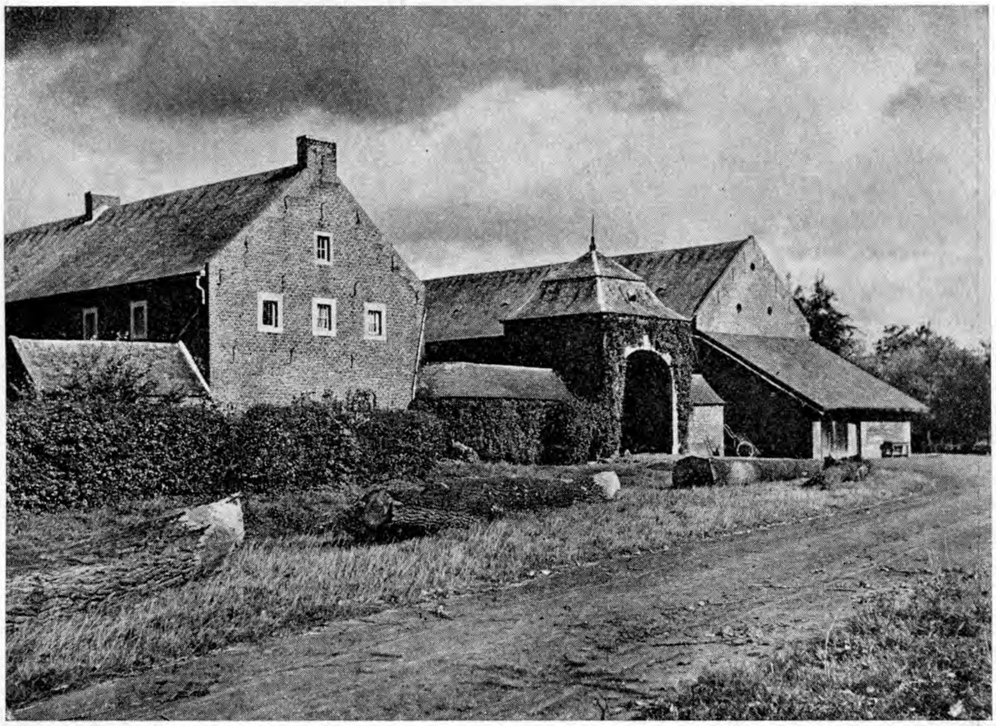

Limburgsche hofstede de „Weygershof" bij Borgharen

beeld en met de entourage. Het juist passen en doen uitkomen van het deel in het geheel. Niets staat alleen, op zichzelf.

„Zie hier", zei me de fotograaf op het atelier, terwijl hij met oneindig geduld, maar toch met enthousiasme bezig was aan een vergrooting, „zie hier deze kerk. Dit bouwwerk kon op verschillende wijzen worden genomen. Maar *dit* is de juiste opname. Deze kerk staat aan den rand van de bebouwde streek — daar achter is het wijde, vlakke land. Toch staat dit bedehuis weer niet eenzaam. Ook dàt moet de foto laten uitkomen. Links en rechts, u ziet het, duiden boomen op bewoning. U kunt niet gelooven, hoeveel moeite het kost, vóór het juiste standpunt ten opzichte van het object is ingenomen, omdat we het onderwerp *in zijn omgeving* willen laten uitkomen. Die brug daar, — en een andere foto wordt getoond — ligt er niet zoo maar alleen en vergeten, ze is een deel van het geheel en in de verte, links, moet de aansluiting op den nieuwen verkeersweg door de Haarlemmermeer en de glooiing van het dijklichaam duidelijk uitkomen. Overigens — hoe past een machtig bouwwerk als dit in het landschap! Strak van lijn, massieve, van kracht sprekende pijlers, die een breed wegdek steunen. Hoe benepen klein en onbeduidend ligt daar de oude verkeersweg links naast!"

En zoo is iedere foto volkomen verantwoord.

Juist dit minitueuze afwegen tegen elkaar van allerlei soms tegenstrijdige factoren doet een beeld ontstaan, dat nu eens door schoonheid imponeert, dan weer om zijn instructieve waarde bekoort.

Geen wonder, dat velen, die foto's behoeven op b.v. architectonisch gebied, zich tot deze instelling wenden, welke slechts door een helaas geringe Rijkssubsidie wordt gesteund.

Maar niet alleen de architect kan hier vinden, wat hij zoekt. Ook de geoloog, de geograaf, de historicus, de kunsthistoricus, vindt een met groote zorg samengestelde collectie lichtbeelden en foto's tot

Esch van Hal (Achterhoek) met de hofsteden er om heen

zijn keus. De natuurkundige en de natuurliefhebber, de bioloog en de ornitholoog, de astronoom en de landbouwconsulent, en nog zoo veel meer, vakman of amateur, — hij wordt geholpen. Het onderwijs in al zijn vertakkingen, van lager tot hooger onderwijs, vindt in het Lichtbeelden-Instituut een steun bij zijn lessen. En — niet in 't minst — wie zoekt naar goede afbeeldingen ter illustratie van boek, artikel of lezing, nimmer klopt hij — en het is een ervaring van bijna twintig jaar, die me veroorlooft het te zeggen — tevergeefs bij dit adres aan. Die allen — zij kunnen worden geholpen.

Geholpen — ook met raad. Want iedere lantaarnplaat uit de verzameling, iedere foto uit het archief: ze is voor de ter zake kundige leidsters geen dood ding. Hier zit iets van hun werk, hun kennis, hun liefde in.

„Nu moet u nog even onze nieuwe serie lantaarnplaatjes over Zuid-Afrika zien", noodigde Mej. de Gijselaar me uit. En een heele stapel fraaie diapositieven, voor mijn bezoek gereed gelegd, en grootendeels resultaat van een reis, onlangs door haar naar onze stamverwanten ondernomen, werden, zij het vluchtig, tegen het verlichte matglas bewonderd.

Niet iedereen is zoo gelukkig en bekwaam altijd zèlf zijn opnamen te kunnen vervaardigen, die hij voor lezing, voordracht, vertelling of tijdschriftartikel noodig heeft. Gelukkig, dat in zoo'n geval het Lichtbeelden-Instituut, dat nog veel te weinig bekend is, gereed staat om de helpende hand te bieden.

Veel te weinig bekend. Wie in onze dagen de aandacht op z'n onderneming wil vestigen, moet de groote trom roeren, reclame maken. Een Instituut van „standing" komt daar niet zoo licht toe. Te minder, omdat aan opzet en doel niet in de eerste plaats winstmakerij ten grondslag ligt. Allerminst! Al moeten de kosten natuurlijk gedekt worden.

Of dit steeds gelukt? We zullen maar

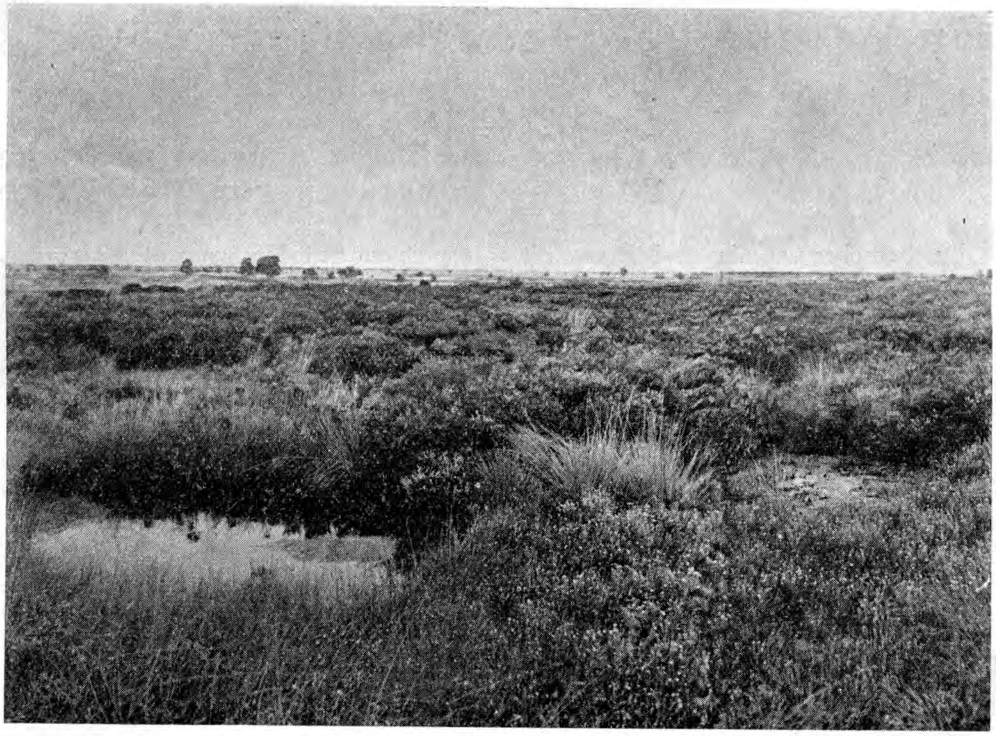

In de Peel

niet alles oververtellen, wat Mej. de Gijselaar ons daarover mededeelde!

Dienen. Dàt is het, wat deze cultureele vereeniging wil doen. Kennis verbreiden over land en volk, over plant en dier, binnen, als buiten onze grenzen. En dan nog zooveel meer. Liefde opwekken tot de natuur. En voor de uitingen onzer cultuur. Inderdaad: een foto-archief van nationale beteekenis; dàt is het, wat het Lichtbeelden-Instituut onder energieke, deskundige leiding in den loop der jaren geworden is!

J. J. VAN DER MEULEN

Op de oudste Joodsche begraafplaats in Europa

Het Beth Chajim (Huis des Levens) te Praag
De persoon van Rabbi Löw

De bezoeker van de stad Praag, die verzuimd heeft de aldaar midden in de stad gelegen oude begraafplaats der Joden te bezoeken, heeft daardoor een stuk schoonheid niet gezien, van zoo bijzondere soort als moeilijk valt te beschrijven. Niet dat de daar aanwezige grafsteenen en het enkele monument van zoodanigen aard zijn, dat zij als uitingen van kunst mogen worden aangemerkt, maar omdat de totaalaanblik der eeuwenoude grafsteenen met het hooge gras en de oude boomen zoo'n eigenaardig complex van schoonheid vormen, dat vooral het ontvankelijk gemoed bij den aanblik daarvan niet onbewogen blijft.

Deze begraafplaats, Beth-Chajim (Huis des Levens) zooals het bij de Joden heet, dagteekent zeker uit het jaar 1389, maar zeer waarschijnlijk is zij al een eeuw ouder, kan de oudste in Europa genoemd worden.

De koster van de Alt Neusynagoge, die ons talrijke aanwijzingen gaf omtrent de geschiedenis van de beroemde begraafplaats. Hij beweerde een afstammeling te zijn van Rabbi Löw.

Het zou ons te ver voeren om hier de geschiedenis van de vestiging der Joden in Bohemen, die in de 10de eeuw plaats had, uiteen te zetten, hoewel zij merkwaardig genoeg is, omdat de Joden reeds dadelijk tal van vrijheden verkregen en bescherming genoten. Daardoor kon zich in Praag reeds spoedig een vrij groote gemeente vormen, die natuurlijk al spoedig een plek noodig had waar zij haar dooden kon begraven.

Deze begraafplaats bevat thans meer dan 12.000 grafsteenen, die zooals de foto's doen zien onregelmatig dicht opeen gedrongen door elkander staan, een gevolg daarvan, dat de ruimte op de begraafplaats in den loop der eeuwen te klein werd, en de Prager Joden niet buiten hun Ghetto mochten komen. Men hoogde de begraafplaats op en begroef opnieuw, na eerst de grafsteenen verwijderd te hebben die weer geplaatst werden op den opgehoogden grond. Hoewel in hun uitvoering zeer bescheiden en eenvoudig, geven vele der grafsteenen door hun inschriften in Hebreeuwsch kwadraatschrift en symbolieke teekens dikwijls uitvoerige inlichtingen over de dooden wier graf zij dekken.

Zoo wijzen uitgehouwen handen, in zegenende houding er op, dat daar een priester, nakomeling van den Hoogepriester Aäron, wiens taak het was op de feestdagen de gemeente te zegenen met de bekende Priesterzegen, begraven ligt. Een kom en kan zijn het symbool van den Leviet, die de handen der priesters moest wasschen.

Een druiventros is in het algemeen het symbool van den Jood uit een anderen stam. Ook familienamen zijn dikwijls door een figuur voorgesteld, welke voorstellingen men meestal op steenen uit de tweede helft der 17de en 18de eeuw ziet, in een tijd toen het Duitsch zich meer en meer onder de Praagsche Joden verbreidde. Een leeuw, een haan, een karper, een hert

Voor de Joodsche begraafplaats bevindt zich de beroemde Alt Neu Synagoge. Het oude deel is er onder den grond gebouwd, terwijl het bovenste stuk er later opgeplaatst is. Wil men op de begraafplaats komen, dan moet men door deze Synagoge. Duidelijk is te zien, dat de begraafplaats geheel tusschen de huizen ligt opgesloten.

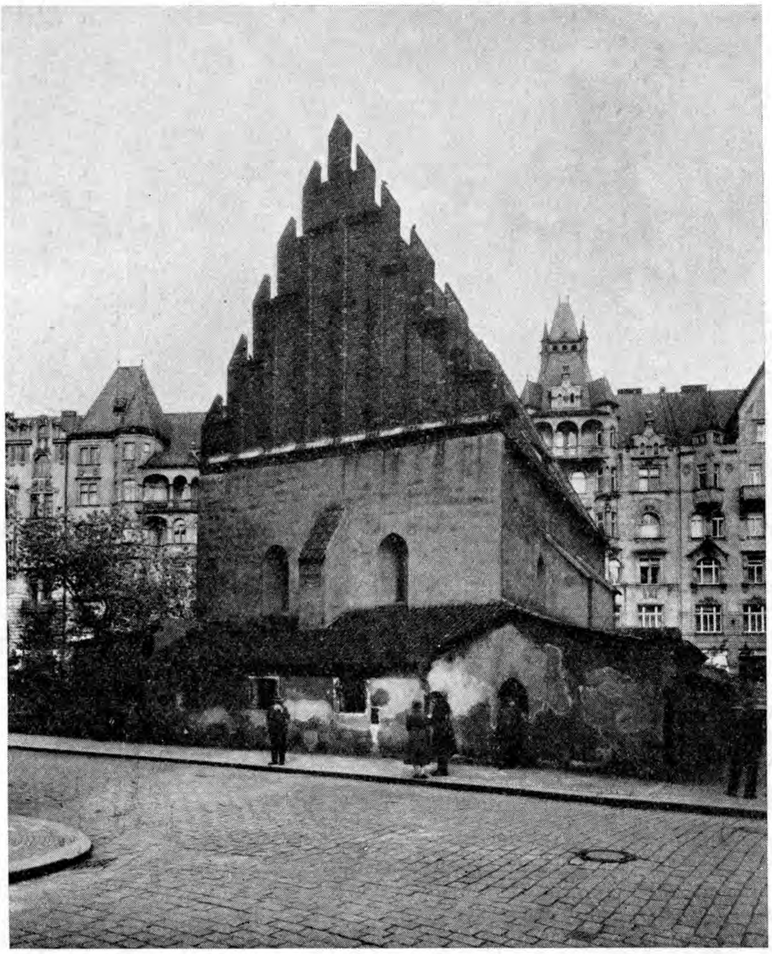

en een visch wijzen op namen als Löwy, Hahn, Karpeles, Hirsch en Fischl.

Terwijl men vroeger in de meening verkeerde dat op de begraafplaats steenen stonden, die uit de jaren 606, 942 en 980 na Chr. dateerden, hebben latere ernstige onderzoekingen uitgemaakt dat zulks niet mogelijk is en fouten op de steenen oorzaak van die meening zijn. De laatste begraving op deze begraafplaats had plaats op 17 Mei 1787 toen Mozes, zoon van Lippman Beck er begraven werd.

Onder de regeering van Keizer Jozef II werd namelijk het begraven van lijken binnen de stad Praag verboden.

Van oudsher hadden Pausen en Koningen tenminste de laatste rustplaats der Joden in bescherming genomen tegen de baldadigheden van ridders en gepeupel en Paus Innocentius IV dreigde zelfs met den banvloek een ieder, die een Joodsche begraafplaats schond.

Een van de thans nog meest merkwaardige grafsteenen van een groot Talmoedgeleerde is die van Rabbi Abigdor Karo, die in 1439 begraven werd. Om den steen voor verweren te behouden heeft men er omheen een glazen kast geplaatst.

Als daad van piëteit leggen de bezoekers aan dit graf kleine steentjes op de kast. Deze Abigdor Karo is de dichter van een mooie elegie, die tot op dezen tijd op den Grooten Verzoendag in de Synagogen van Praag wordt gelezen.

De eerbiedwaardigheid van deze oude rustplaats kon evenwel niet voorkomen,

Kris en kras staan de steenen door en naast elkaar. Op den voorgrond ziet men een druiventros als symbool van „het vreemdelingschap" afgebeeld. Geheel rechts een paar offersteentjes die er nog steeds gebracht worden i.p.v. bloemen.

dat voor eenige jaren het Gemeentebestuur van Praag, niettegenstaande protesten van alle autoriteiten en vereenigingen, die iets voelden voor instandhouding van oude monumenten en natuurschoon, den treurigen moed had, een groot gedeelte der begraafplaats te onteigenen, om daar overheen een breede tot nu toe vrijwel niet gebruikte straat te leiden.

Dat deze zoo geheel aparte begraafplaats met haar gras en boomen van bijzondere kleur en vormen, die moest dienen als laatste rustplaats voor een volk, dat tijdens het leven geen rust kende, omdat, gehaat als het was, het niet met rust gelaten werd, een bron was voor talrijke sagen die 'n belangrijk deel uitmaken van de litteratuur over het Praagsche Ghetto, spreekt vanzelf. Een enkele dier sagen laat ik hier volgen.

Onder een der steenen ligt een man begraven, die ontrouw aan zijn geloof en afstamming werd. Hij liet zich doopen en werd kapelaan bij de St. Veitskerk. Toen hij evenwel zijn einde voelde naderen, werd hij zich zijn oud geloof weer bewust en verlangde op het Beth-Chajim der Joden in het Ghetto begraven te worden. Daar toch lag een jong Joodsch meisje, dat hij in zijn jeugd bemind had.

En toen hij gestorven was werd hij overeenkomstig zijn verlangen door de Joden op hun begraafplaats begraven. Maar de rust van het graf zou hij er niet vinden. Iederen nacht rijst hij uit zijn graf en snelt naar de Moldau, waar een bootje klaar ligt met een veerman, die hem naar den overkant, naar den Burcht brengt en in de St. Veitskerk, waar de Priester-Jood voor het orgel gaat zitten en gezangen en smeekingen door de gewelven laat weerklinken, voortdurend om vergiffenis biddende. Om twaalf uur houdt het orgel op en keert hij terug naar zijn graf om den volgenden nacht denzelfden tocht te ondernemen.

Een andere sage verhaalt hoe in oeroude tijden in Frankrijk een vrome Jood leefde, Izak genaamd. Deze was kinderloos en zeer arm, welke laatste omstandigheid hem niet zoozeer kwelde als de eerste.

Eens vond hij aan het strand een prachtige groote parel. Hij toonde deze aan een juwelier, die haar voor hoogen prijs wilde koopen om haar in een monstrans te zetten, die bij hem besteld was.

Toen Izak dat hoorde ontstelde hij zoo, dat hij den juwelier de parel ontrukte, en naar de zee snelde en de parel er in wierp.

Opeens hoorde hij een stem uit de diepte, die riep: „Gij hebt goed gedaan en als loon zal u een zoon geboren worden, die onder de Joden tot grooten roem zal geraken......"

Door het ophitsen van den juwelier was het verblijf voor Izak in Frankrijk niet langer mogelijk en hij trok naar Worms, waar hem een zoon geboren werd, die den naam Jarchi kreeg en tot

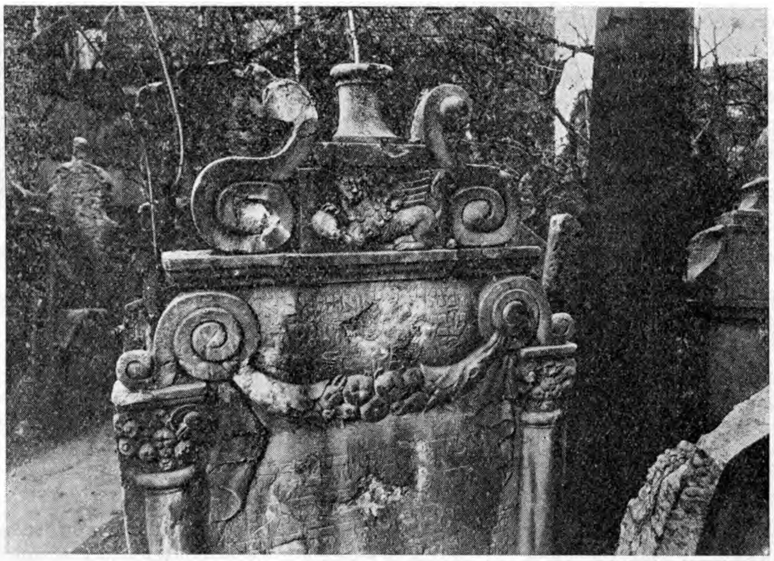

Het graf van Rabbi Löw. Op het Beth Chajum wijst men u direct dezen steen, omdat iedereen wel eens van den beroemden Rabbi heeft gehoord, wiens geschiedenis direct betrekking heeft op de Golem. Zijn familie-wapen: de Leeuw, eveneens afgebeeld, evenals de granaatappelen (teeken van rijkdom). Op dezen steen staat de geschiedenis van „de onschuldige kinderen".

op dezen dag onder de aller beroemdste Joodsche geleerden gerekend wordt, meer bekend onder den naam Raschi.

Aangezien Praag het grootste Joodsche centrum van geleerdheid was in die dagen, trokken vele geleerden naar Praag en onder hen ook Jarchi, die door zijn redenaarstalenten en kennis spoedig tot groot aanzien geraakte, hetgeen natuurlijk ook ten gevolge had, dat hij vijanden kreeg. Toen Jarchi ten zijnen huize op een feestdag met anderen de gebeden verrichtte, werd zijn huis door een opgehitste bende bestormd, die het binnendrong. Een der bendeleden doorkliefde met één houw het hoofd van den rabbi, die dood neerviel. Daarna trokken ze af.

Alleen zijn vrouw Lea deed niet mede met het algemeen gejammer, maar haalde vlug een wonderbalsem en goot die in de wonde, waarna de doode de oogen opende en opstond.

De ontstelde aanwezigen vonden het ter voorkoming van erger toch maar het beste, wanneer Jarchi Praag zou verlaten. Zoo gebeurde het dan ook in alle stilte en men begroef een kist met steenen. Ja, zelfs zette men een grafsteen op het graf met het opschrift, dat daar Rabbi Jarchi, de zoon van Izak, rustte. Zijn vijanden gunden hem evenwel ook niet de rust van het graf en begroeven er een in Praag gestorven vreemdeling bij, terwijl zij tevens zijn naam van den grafsteen uitkrasten.

Maar ziet, den volgenden dag vond men den doode buiten het graf en Jarchi's naam weer op den grafsteen. Men legde het lijk weer in het graf en vernietigde den steen. Maar den volgenden dag was wederom het graf geopend, en Jarchi's naam op de naastbij gelegen steen hersteld. Sinds dien dag werd het graf met rust gelaten. Toen vele jaren later een Praagsche rabbijn, genaamd Simon, die een groot vereerder van Jarchi was geweest, gestorven was en men zijn lijk langs het graf van Jarchi droeg, was de naam Jarchi op den grafsteen plotseling veranderd in dien van Simon, waarin men een aanwijzing zag, dat Simon in dat graf moest worden neergelegd, hetgeen geschiedde.

Een andere sage verhaalt van den grafheuvel van de onschuldige kinderen. Hieraan is de naam verbonden van den beroemden Rabbi Jekuda ben Bezalel Löw (de Hohe Rabbi Löw) geboren te Worms in 1512, gestorven te Praag in 1609, een man uitblinkende in groote kennis en Godsvrucht, aan wien ook kennis der Kabala werd toegeschreven. Hij is het ook, dien de legende als maker van den Golem aanwijst.

Hij stond in hoog aanzien bij de Praagsche Joden en ook kwam hij aan het hof van Keizer Rudolf II. Deze keizer had eens een onderhoud met hem onder vier oogen, waarvan nooit bekend werd wat

er behandeld is. Waarschijnlijk dacht de keizer van Rabbi Löw de kunst van goud maken te kunnen leeren. Keizer Rudolf toch vereerde de alchimie en had bij zijn paleis een aantal alchimisten wonen, wier kleine woningen thans nog aan den vreemdeling als curiositeit in de Alchimistengasse gewezen worden.

Het grafmonument van Rabbi Löw bevindt zich nog in goeden staat en wordt voortdurend door talrijke vromen bezocht. Het wordt begrensd door de graven en steenen van 30 zijner leerlingen.

De genoemde grafheuvel van de onschuldige kinderen bevindt zich op het Zuidelijkste deel van de begraafplaats en heeft haar ontstaan te danken aan de volgende gebeurtenis.

Onder de regeering van Rudolf II heerschte er onder de bevolking van het Ghetto een vreeselijke epidemie, die hoofdzakelijk bij jonge kinderen doodelijk was. Honderden kinderen stierven en de sterfte hield maar niet op.

De Joden zagen daarin een straf van Gods hand en de rabbijnen trachten na te gaan, waarin de gemeente dan wel zoo zwaar mocht gezondigd hebben. Zij slaagden daarin evenwel niet en de ziekte woedde voort.

De genoemde Rabbi Löw, van wien ieder hulp en raad verwachtte, bad innig tot God, dat hem door een teeken een aanwijzing zou worden gegeven hoe hij handelen moest. En ziet, hij droomde dat de profeet Elia hem bij de hand nam en naar het Chajim voerde, alwaar hij de doode kinderen uit hun graven zag rijzen.

De geleerde dacht lang over den droom na en verzamelde zijn leerlingen. Hij sprak tot hen: „God heeft ongeluk en rampen over ons gebracht, want zwaar is er door ons gezondigd, alleen wij weten niet waarin." „En daarom", sprak hij tot een hunner: „gaat heden nacht naar het Beth Chajim en wanneer ge daar de doode kindertjes ziet ronddolen, grijp er dan een, ontruk het de tachrichin (doodskleeren) en brengt deze bij mij."

Toen de leerling te middernacht de lijkjes uit hun graf zag opkomen bekroop hem de angst en wilde hij vluchten, maar gedachtig aan het bevel van zijn meester hield hij stand en ontrukte plotseling aan een kind de witte kleertjes en ijlde er mee naar Rabbi Löw. Nauwelijks had hij den meester zijn wedervaren verhaald of men hoorde een klagelijke stem die de kleertjes terug vroeg. Rabbi Löw greep het kind en hield het goed vast en vroeg het de oorzaak van de plaag. Het kind wilde het echter niet zeggen, maar toen Rabbi Löw dreigde het anders de tachrichin niet te zullen teruggeven vertelde 't kind dat een echtpaar in het Ghetto van diefstal leefde en dat zulks de oorzaak van Gods toorn was. Rabbi Löw liet het kind gaan en strafte het echtpaar, zoodat de ziekte ophield haar verwoestingen aan te richten.

Door de amoveering van het Ghetto is veel van het mystieke van deze begraafplaats verloren gegaan, gelegen als zij thans is te midden van het groote-stad gewoel, maar toch is zooveel daarvan overgebleven, dat een bezoek aan ieder, die te Praag komt, kan worden aanbevolen.

J. H. KRUIZINGA

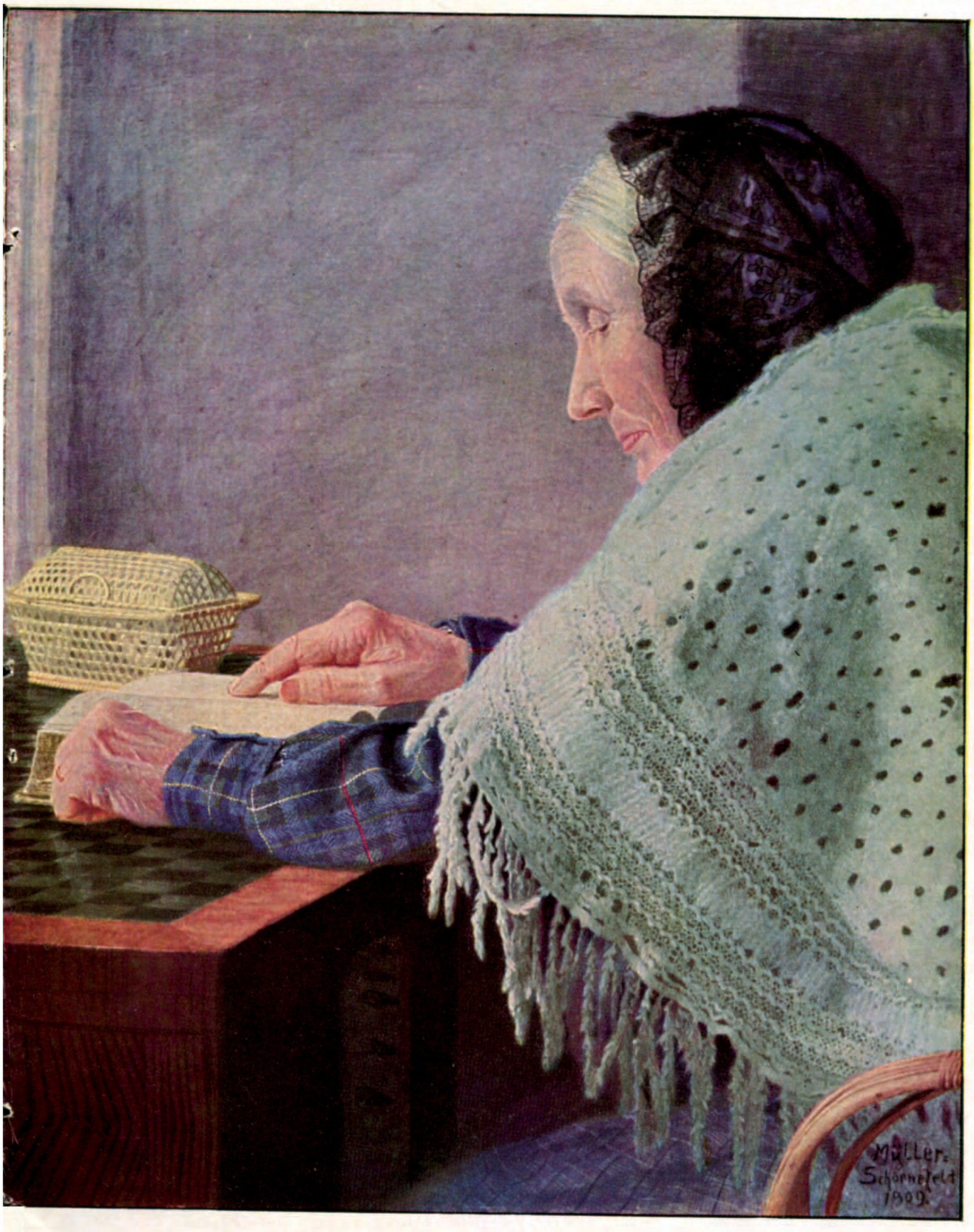

en stil uurtje

Naar een schilderij van Müller-Schoenefeld

De viool

Ergens achter in het huis zong een viool. In de kamer viel het gesprek tusschen de beide vrouwen stil.

„Ze gaat al beter spelen." Het was de moeder, die dit zei.

En de ander antwoordde: „Ja". Doch het leek, als lag er een kleine terughouding in dit woord.

Alsof de moeder het bemerkte begon ze opnieuw: „Ze is nog jong. En ze moest een betere viool hebben. Ik heb gezegd: „Nog niet". Ze wil ook naar het conservatorium, nu al. Martha vindt beter, dat ze eerst al de klassen van haar school doorloopt. Ik ben dit met haar eens. Maar Martha is zoo anders dan Erna. Doe ik goed met vol te houden? Als het haar schaadt in haar carriere, later?"

„Het zal haar niet schaden, dat ze niet altijd meteen krijgt wat ze begeert."

In *dit* antwoord was geen spoor van aarzeling te bekennen.

De moeder herhaalde: „Neen, het zal haar niet schaden." En het leek, als werd een last van haar afgenomen. Doch dadelijk daarop zuchtte zij: „Als ze dit zelf maar begreep. Erna is soms moeilijk. Martha ook, vroeger, al was zij anders. Begaafde kinderen zijn altijd moeilijk. Maar ik ben blij, dat jij het net zoo ziet. Ik bedoel: als ik... als Martha..."

„Welja."

De moeder hoorde enkel de geruststelling. Ze zag niet de vage glimlach. Ze ried niet de gedachte: en jijzelf, je wordt nooit volwassen. Je zult nooit afleeren, op het oordeel van een ander te vertrouwen. Daarom was je blij, toen je mij hier terug vond. Je vroegere leerares.

Opnieuw luisterde ze naar de viool. Die overwon nu, traag en herhaald, een moeilijke passage. Ze bezon zich: Erna's techniek is goed. Ze kan het ver brengen. En ze is nog jong. Er kan geen diepte zijn in haar spel, eer er diepte komt in haar leven.

Ze stond op. Ze zei: „Het wordt mijn tijd."

En de moeder zei: „Ik breng je tot de tram."

Doch toen ze eveneens op wilde staan was daar een kleine kreet van pijn.

„Het is mijn knie. 't Gaat zoo weer over."

Maar de ander wilde niet, dat ze nu meeliep.

„Ik zal Erna roepen. Zij moet je brengen. Als je alleen gaat ben ik niet gerust."

„Ik kwam toch ook alleen."

„Toen was het nog licht."

Haar hand was reeds aan de tafelbel.

Het viel Erna aan te zien, dat ze gestoord werd. Doch ze weerstreefde enkel door haar houding en niet door haar woorden. Daardoor bemerkte de moeder haar onwil niet.

Doch de bezoekster, toen ze naast elkaar liepen, in de donkere laan, wist de ontstemming, die beleefd werd verborgen. En toen Erna de iets kortere, donkere weg koos inplaats van de lichtere singel, ried ze: het is niet enkel wijl ze haar spel moest staken. Ze vindt het ook vervelend gezien te worden met mij. Met iemand, die vanwege haar gebrek soms wordt nageroepen door jongens. Dit weten deed haar geen pijn. Althans niet om haarzelf. Wel combineerde ze Erna's tegenzin met haar spel van zooeven. En vreesde ze: nooit zal ze tot het hoogste reiken, als ze de donkere kant van het leven schuwt.

Bij het kruispunt gekomen zei ze: „Ik wacht wel alleen. Je zult je werk hebben."

En toen Erna, goedig toch, aarzelde: „Er is altijd wel iemand zoo vriendelijk om mij te helpen."

Ze zag de kleur opkruipen in Erna's gezicht. Ze begreep: nog is het slechts haar liefde tot het schoone, die haar instinctief doet terugschrikken voor alles, wat leelijk is. Iemand moet haar zeggen, dat pas het leven in zijn licht èn in zijn donkerheid het volle leven is.

De gedachte hield haar vast, ook toen ze weer thuis was. Te gelijk was daar het weten: niet haar moeder zal haar deze moeilijke weg wijzen. Want zij bergt zichzelf in de beschutting, die ze bij anderen vindt. Noch ook Martha, haar zuster. Die meet de waarde van iemands leven af aan de positie, die men bekleedt. Maar wie dan wel?

II

Erna liet de hand, die de strijkstok hield, zakken. Gespannen keek ze naar den dirigent, heel haar houding één afwachten van zijn oordeel.

Hij zei: „Wel goed." En las tegelijk de teleurstelling van haar gezicht.

Daarom herhaalde hij: „Zeker, wel goed. Maar je spel zal pas grootsch worden, als je vergeet aan jezelf te denken."

„Deed ik dit dan?" De vraag was gedaan, eer ze 't besefte.

„Je deed niet anders dan je afvragen, hoe mijn oordeel zou zijn over jouw spel. *Jouw* spel. Geen oogenblik verloor je jezelf in wat je speelde."

„Als ik alleen ben... Nu hing er zooveel van af voor mij... van uw oordeel, bedoel ik."

Hij had een vage glimlach. Hij bedacht, dat ze niet veel meer nog was dan een kind. Haar spel deed meer verwachten, soms, bij een enkele passage. En dan kwam dat meerdere niet. Daarom voelde hij zich vaag teleurgesteld in haar. Maar hij kende haar niet voldoende; wist te weinig van haar karakter. Van de beloften of de mogelijke nederlagen, die dit in zich borg.

Om nog iets te zeggen vroeg hij: „Heb je geen betere viool?"

„Nee!" De abruptheid van het antwoord verried vele teleurstellingen.

„Doet er ook niet toe. Voor een schooluitvoering is deze goed genoeg."

„Dus, ik kan die solo spelen?"

„Maar natuurlijk! En je zult het beter doen, dan men bij dergelijke gelegenheden verwacht."

Hij zag haar opluiken. En weer dacht hij: ze is nog te vol van zichzelf. Als dit niet verandert, zal ze er door geremd worden, wat ze overigens ook bereikt. De kunst wil nederige dienaars.

III

In de kamer van het pension verklonk een lange, donkere viooltoon. Snaren werden gestemd. Weer die toon, als een klacht. Daarna, gedragen en berustend, het begin van een aria.

Iemand beneden zei: „Juffrouw Waller speelt. Ze wordt nog weer beter."

Doch Gerdine Waller wist, dat ze niet beter worden zou. Dat haar schijnbaar goede momenten niet meer waren dan een opflikkering van haar laatste krachten. Of — misschien — van haar laatste energie.

Deze aria was een afscheid — van haar viool — van haar leven.

Bij een afscheid past een terugblik. Als ze speelde viel het Gerdine immer gemakkelijk zich los te voelen van het heden. Nu, deze middag, omdat ze zich bewust was van het afscheid, trad de tijd ver terug.

Ze was weer een kind, een gebocheld, mismaakt kind. Nee, zóó zei men het niet. Men praatte van: een hooge schouder. *Als* men al tegen haarzelf moest spreken over haar gebrek. Ze bleef lang binnen de beschutting van het ouderlijk huis. Lessen voor haar alleen. Omdat ze niet sterk was. Doch eenmaal moest daar een eind aan komen. Toen leerden de verlegen-verschrikte blikken van haar medeleerlingen en de spottende roep van een jongen van de straat haar de waarheid. Eén moment wenschte ze zich terug in de afgeslotenheid van het veilig tehuis. Eén moment. Want sterker dan haar vrees was in haar de wil om te leven, net als de anderen. Ze deed met hen mee, waar ze kon. Ze was in sommige opzichten hun meerdere. Haar goede verstand en haar muzikaal talent — deze twee hielpen haar aan een plaats, die niet uit medelijden voor haar werd ingeruimd.

Eenmaal volwassen wenschte zij niet opnieuw zichzelf te bergen in een veilige afgeslotenheid. Ze dwong om examens te mogen doen, om leerares te mogen worden.

Men durfde niet zeggen: „Je zult uitgelachen worden inplaats van gehoorzaamd." Daarom zei men: „Het is immers niet noodig!" Doch zij zei: „Ik wil!"

Door de kamer verklonk zacht het adagio van de viool. Gerdine wist: het leven was toen niet enkel een klacht; het was ook bitterheid. En zonder mijn viool zou ik vaak weerloos zijn geweest.

Het waren niet enkel de stille uren van overgegevenheid aan de sublieme gevoelens van Gods begenadigde menschenkinderen, die haar hielpen. Haar spel gaf haar ook macht over weerbarstige leerlingen, die vergaten te spotten, waar zij gedwongen werden om te bewonderen. —

Gerdine speelde nu een andante: rustig en van ingehouden kracht. Tot, onverwacht, in een vreemde passage een

klacht opbloeide. —

Het was om mijn spel, dat anderen mij hun leed toevertrouwden. En omdat ik zelf aan de schaduwkant van het leven stond. Ze dachten, dat ik begreep. Doch dat deed ik niet. Toen nog niet. Ik zocht in de muziek troost voor mijzelf. Macht voor mijzelf. Wanneer veranderde dit? Ze wist het niet. Wat ze wel wist was, dat God in haar leven kwam. Dat daardoor dit leven een opdracht werd. Een opdracht om door haar gaven hen te troosten, die in het donker leefden en niet konden komen tot aan de lichtzij van het bestaan. Niet durfden te komen ook tot wie daar hun durende woon vonden.

Ze dachten, dat ik aan hen verwant was. Ze wilden mij doen deelen in hun donkerheid. En ik — ik mocht hen heffen naar het licht. Naar Gods licht.

De viool jubelde een danklied.

Beneden zei dezelfde stem: „Dat ze nog zóó kan spelen, oud en zwak als ze is! Ze had beroemd kunnen worden, wanneer ze geweest was als ieder ander: recht en sterk."

Doch ze wisten niet hoe juist door die misvormdheid haar leven schoone vruchten voortbracht.

Vermoeid nu toch zonk de hand, die de strijkstok voerde, in haar schoot. Ze moest rusten. Haar vingers streelden het donkere hout van de viool, eer ze die neerlegde in zijn kist. Voor goed. En een kort moment werd de weemoed voelbaarder dan de dank.

Toen ontbloeide op haar oud, gerimpeld gezicht een glimlach. Ze had zich herinnerd, dat er geschreven staat over harpen en over een nieuw lied, en ze dacht, als een moe kind, dat zijn geliefd speelgoed niet mee naar bed mag nemen: misschien zullen er ook violen zijn, ginds, aan de overzij. —

Ze dommelde in in de diepe stoel, waar ze zich had neergezet, toen ze niet verder spelen kon.

Toen ze wakker werd stond de schemer in de kamer als een dun gordijn, waar achter zich het leven verborg. En opnieuw nam het verleden bezit van haar. Doch niet weer zijzelf was het, doch een ander, die ging deze weg van jeugd naar ouderdom. Die ander was mooi, sterk en gezond. Die ander stond aan de lichtzij van het leven. Zij ook hield een viool, háár viool, en ze speelde, zooals zij zelf gespeeld had. En tot haar kwamen toejuichingen, kwam roem. Ze nam, wat haar geboden werd met een achteloos gebaar.

Ze speelde opnieuw: een schitterend al-
gespeeld had. En tot haar kwamen toe-
juichingen, kwam roem. Ze nam, wat haar
geboden werd met een achteloos gebaar.
legro, een luchtig scherzo. Op haar wangen ontbloeide een blos van verrukking. Doch in haar oogen school de weemoed.

Gerdine zocht de gestalten van hen, die haar lief waren geworden in haar leven: de geslagenen, de moedeloozen, de zwakken. Ze vond hen niet onder degenen die luisterden naar wat de viool zong. Daar waren enkel de rijken, de voldanen, en zij, die de schoonheid minden. En wat zij brachten tot haar, die speelde, was succes. Geen liefde.

Gerdine herkende haar. Het was Erna.

Ze herinnerde zich nu, dat ze besloten had háár heur viool na te laten. Vandaar deze vreemde verwarring van twee zoo verschillende levens.

Ze herinnerde zich ook, wat ze gedacht had, de laatste avond, dat ze toefde in het huis van Erna's moeder. En ze bedacht: ik moet haar zeggen, dat pas het leven in zijn licht èn in zijn donkerheid echt leven is. Er is niemand anders, die het doet.

De dag daarop, toen ze uitgerust was, schreef ze een brief en borg die bij de viool in de kist. Op de buitenkant zette ze Erna's adres.

Doch de dag voor haar dood vroeg ze iemand, haar die brief te geven en scheurde ze het papier in snippers.

Ik moet niet vooruit willen loopen op wat het leven-zelf haar zal leeren, dacht ze nederig.

IV

Erna Wiselius, de beroemde Erna, liet de hand, die de strijkstok voerde, zakken. De viool rustte nog tegen haar kin. Zóó wachtte ze.

Iemand onder het publiek herkende die houding. Zóó had ze gewacht, toen ze voor hem stond in een verlaten schoollokaal. Het was jaren geleden.

Rondom hem was het gulle applaus van tevreden bewonderaars. Hij nam er aan deel, machinaal. Doch innerlijk erkende hij: ik mis nog steeds in haar spel, wat ik toen zocht en niet vond: de overgave. Technisch ging ze verbazend vooruit, doch het is, of haar leven stil stond. Hij vroeg zich af, of niemand van wie hier zaten en juichten dit gevoelde zooals hij.

„Zij is in de mode!" — Iemand naast hem zei de woorden, die niet schenen thuis te behooren op het terrein van de kunst.

Zijn blik zocht opnieuw Erna. Ze boog; ze hief de strijkstok voor een toegift. Hij zag haar gezicht overgloeid door een blos van triumf. En weer vroeg hij zich af: „Ben ik de eenige, die méér van haar vraag? En doe ik dit, omdat ik haar kende, toen ze nog bijna een kind was?"

De morgen daarop verfrommelde Erna boos en zenuwachtig een kritiek. Ze was gestuit op het zinnetje, dat ze haatte: „Nog steeds wekt Erna Wiselius de indruk, dat het leven, het groote, bruisende leven, haar onberoerd liet. Althans te weinig beroerde. Haar spel is knap, doch koud."

In die tijd stierf haar moeder.

Erna reisde naar huis, zoodra ze bericht ontving van haar ernstige ziekte. Ze wilde zich bedroefd voelen, doch in werkelijkheid vroeg ze zich af, waarom het zoo lang was geleden, dat ze deze zelfde weg ging. Ze vond geen ander antwoord dan dit éene, dat tevens een veroordeeling was: omdat ik nooit verlangde. En ik verlangde niet, omdat het leven, zooals het tot mij kwam, me genoeg was. Dat haar moeder wellicht vaak naar haar verlangd had kwam ook nu niet in haar op.

Ze vond de zieke zwak en na bij de dood. Ze vernam, dat Martha geweest was en de dag daarna terug zou komen. „Vanavond had ze ergens een lezing."

Erna vond dit laatste heel gewoon. Als *zij* een concert had moeten geven, deze avond... Doch toevallig was ze vrij.

Toen Martha terug kwam, bleek het, dat ze elkaar weinig te zeggen hadden. Erna wist nu, dat ze even zoo naast elkaar hadden geleefd, vroeger, in dit zelfde huis. Ieder het eigen leven, tot heur wegen ook uiterlijk uiteen gingen. En ze hadden bereikt, wat ze zich wenschten.

Nu lag daar de moeder en ging sterven.

Ze zei: „Ik ben zoo vaak trotsch op jullie geweest. Op jullie beiden."

Ze zei niet, wat ze had gedacht in uren, die traag en langzaam verdrupten: „Ik heb vaak naar jullie verlangd. Naar jullie liefde."

Martha zei: „U hebt ons opgevoed. Wat we zijn is voor een deel uw werk."

De zieke nam het woord als een troost voor veel gemis.

Toen ze af en toe buiten kennis raakte, schenen haar gedachten af te dwalen naar vroeger. Ze riep iemand.

„Gerdine, waarom speel je nu niet? Je weet toch, dat ik je noodig heb! 'k Ben zoo alléén! Je moet spelen, tot Henk terug is! Ik kan niet leven zonder Henk! Speel dan toch, dan lijkt het niet zoo erg! Speel dan! Gerdine, waar ben je dan? Je bent immers niet boos, al had ik jou vergeten? Nu moet je weer spelen, want nu is alles donker!"

Ze werd onrustig.

Martha zag naar Erna. Ze uitte een suggestie: „Je viool?" Doch Erna bewoog ontkennend en afwerend het hoofd. Als een hoon was daar plots in haar gedachten het scherpe woord: „koud". „Haar kunst is koud."

De zieke begon opnieuw te spreken, verward, moeilijk. Ze verstonden af en toe een woord, een brok van een zin. Een naam ook: „Erna". En dan: „Je viool." En na een poos: „Je viool zingt! Ik hoor, dat je viool zingt. Het is als vroeger. Het is goed."

En nog éénmaal: „Hoor! Gerdine's viool! Zij kent de troost!"

Dit was het laatste.

Erna zei: „'t Is gek, dat ik me nu voel alsof ik haar zal missen."

Martha, nuchter en ontledend, legde uit: „Het is je eenzaamheid, die je zoo doet voelen. We zijn allen eenzaam. En we verwachten troost van wat we niet bezitten. Als we het krijgen, weten we, dat het ook *dit* niet is. Als we iets verliezen, hechten we er plots waarde aan, alsof dat ons had kunnen geven, wat we nooit zullen kennen."

Erna dacht: maar mijn kunst dan, vergoedt die mij niet alles?

Toen ze thuis kwam nam ze, nog eer ze haar goed aflegde, haar viool. Voor het eerst zocht ze, onzeker, hunkerend... En een kort moment scheen het, dat de viool een eigen leven kreeg... dat hij uit zichzelf zong...

Toen, bij een toevallig opzien, bemerkte zij haar spiegelbeeld. Meteen ook zag ze zich staan voor het publiek: een vrouw, die een gevoelig verlies geleden heeft. Wier spel haar smart vertolkt. En ze greep reeds vooruit naar de nieuwe

triumfen, die haar wachtten.

Toen ze opnieuw de strijkstok hief, was ze zeer bewust van zichzelf. *Zij* was het, die de viool tot zingen dwong. Het eigen lied, Gerdine's lied, dat troost bracht aan wie leed en de verdwaalden uit de donkerheid hief tot God's lichtende troon, was opnieuw tot zwijgen gebracht.

De criticus, toen hij haar voor het eerst weer hoorde, bezon zich: „Haar voorkeur richt zich op andersoortige muziek, doch zijzelf is niet veranderd. Ze speelt haar eigen smart, zooals ze vroeger haar eigen lust aan het leven speelde."

Doch omdat hij wist, wat het beteekent iemand te verliezen, die ons zeer na stond, schreef hij alleen het eerste gedeelte van zijn oordeel neer. Daardoor voelde Erna zich tevreden gesteld.

V

Daarna kwam de liefde in haar leven. Althans, zij meende, dat het de liefde was. En opnieuw zong, in de volle concertzaal, haar viool het lied, dat leefde in haar ziel. Geluk; vreugde om het eigen bezit, een diepe tevredenheid, omdat alles was zooals het was. *Niet* van overgave zong ze, want Erna had ook in haar liefde zichzelf lief. Haar hart bleef vreemd aan de zelfvergetelheid, die allereerst het geluk van den ander zoekt.

En de donkere kant van het leven schuwde ze meer dan ooit. Want het meevoelen van hen die, zelf gelukkig, ook anderen gelukkig willen maken, bleef haar ver, in het leven en in haar spel.

Zóó kwam het, dat de liefde, die ze haar verkregen deel dacht, uitdoofde, eer ze vrucht droeg.

Alléén weer, voelde zij zich opnieuw eenzaam, als na de dood van haar moeder. Doch ditmaal was ze te trotsch om in haar spel een smart te vertolken, die ze niet toonen wilde aan vreemden. Omdat ze zich vernederd voelde.

Versmaad... Het woord met de scherpe angel haakte in haar ziel. Ze trachtte zich te rehabiliteeren in eigen gevoel door de triumfen, die ze als kunstenares vierde, uit te stallen voor zich zelf en haar leegheid ermee te vullen. Ze besefte niet, dat het beste in haar kunst moest opbloeien uit haar vrouwzijn, dat ze trachtte te verloochenen.

Onverwacht, vreemd-toevallig, werd er toen een kind op haar weg geplaatst. Een eenzaam kind.

Haar hart en haar handen strekten zich, voor het eerst impulsief, naar wat bescherming behoefde. Ze vergat zichzelf in zorg voor een ander. En 's avonds tegen bedtijd, zong haar viool liedjes, die zij zich herinnerde van heel vroeger.

Het kind lachte en de kleine handjes grepen naar het speeltuig. Toen schrok Erna. Als in een visioen zag zij de toekomst: zijzelf oud en vergeten en dit jonge kind gevierd in háár plaats. Want ze wist, dat in dit kind het bloed leefde, dat zich niet verloochenen laat.

Ze bleef voor het kind zorgen; ze trachtte zijn liefde te winnen; doch de viool bleef buiten zijn bereik.

En hij hield van haar; hij was haar dankbaar; doch wat met den mensch geboren is, laat zich niet loochenen of uitroeien. Zoo kwam het, dat Erna op een dag kiezen moest: hem muziek laten studeeren of hem voor goed verliezen.

Ze koos het eerste; ze kon niet anders. En opnieuw kende ze niet zichzelf en wist ze niet, dat zelfverloochening de eerste stap is op de weg omhoog. Ze wist niet eens zeker, of ze zichzelf verloochende, want scherp en fel stak de jalousie als hij bereikte, wat haar niet gegeven was. Doch daarnaast bloeide de vreugde, omdat *zij* het was, die het hem mogelijk had gemaakt dit te bereiken.

Op een dag, toen hij voor lang afscheid van haar nam, wijl hij een lange reis ging ondernemen, zei hij: „Ik zal er altijd trotsch op zijn, dat ik u ken!"

En iets in die woorden deed haar onredelijk en fel lijden. Onredelijker en feller, dan toen haar moeder iets dergelijks zei. Want toen wist ze nog niet, wat ze nu had ervaren: dat de liefde het meeste is in het leven. Liefde, die niet neemt, doch geeft.

Haar lippen beefden.

Ze vroeg: „Is dit alles, wat je voor mij voelt?"

Voor een moment bezag hij haar verwonderd. Toen begreep hij en gleed er een lach over zijn donker gezicht.

„Maar natuurlijk houd ik van u! Dat is het allereerste! Dat behoeft toch niet gezegd te worden!"

Deze woorden borg ze als een schat in haar ziel. Wat hij gezegd had over „trotsch op haar te zijn" vergat ze. Die

avond, in het schemerdonker, terwijl de tranen uit haar oogen drupten, speelde ze voor het eerst weer de slaapliedjes, waarmee ze hem als klein kind had zoet gehouden. En terwijl ze speelde, gebeurde het vreemde: haar vingers betastten de snaren; haar hand bestuurde de strijkstok, doch het was, of onder dit alles de viool zijn eigen lied zong. Ze luisterde verbaasd; gelijk Gerdine vroeger zag zij een leven opbloeien en zich ontplooien tot volle bloei... Zijn leven... Wel klein leek haar het deel, dat zij gehad had in deze groei. En wel groot de schat, die zij terug had ontvangen.

Verbaasd vroeg zij zich af: is het dan zóó, dat men moet geven, om te kunnen ontvangen, mild en in volle overvloed?

Nog werd haar naam genoemd en geroemd onder de grooten, toen haar een ongeluk overkwam. Het bleek minder erg, dan men eerst vreesde, doch haar arm bleef de gewone lenigheid missen en de vingers van haar linkerhand bewogen zich maar moeilijk.

„Ik zal nooit weer kunnen spelen!" was de klacht, die bezit van haar nam bij dag en in de doorwaakte uren van de nacht.

Men troostte haar: „Er kan nog zooveel terecht komen!"

Doch zij bleef klagen: „Nooit weer als vroeger!"

In de uren, die traag en moeilijk vergingen, geladen als zij waren met smart, moest zij wel vertoeven in de donkerheid, die ze van kind af geschuwd had.

Zooals hij, die lang blijft in het donker, dingen gaat onderscheiden, die hij eerst niet zag, zoo maakten zich ook voor Erna uit deze duisternis gestalten los, die ze pas langzamerhand herkende.

Eén ervan week tenslotte slechts dan, wanneer er levenden om haar heen waren, die haar aandacht vroegen. Kwam het, omdat ze zoozeer verlangde naar haar viool, dat ze aldoor móest denken aan de vrouw, die haar dit instrument naliet? Dat ze zich telkens afvroeg, hoe háár leven geweest was? Of zag ze nu pas voor het eerst en in volle omvang de vele hinderpalen, waardoor dit leven werd ingeperkt, van dat Gerdine jong was af?

En toch...

Erna besefte in het begin niet, van waar de gedachte kwam, doch langzamerhand ervoer ze de troost van dit: „En toch..." O neen, beroemd was ze niet geworden, deze Gerdine. Doch zonder beteekenis was haar bestaan niet geweest.

Erna zag zichzelf opnieuw gaan naast Gerdine: zij een jong, mooi kind naast een gebochelde, oude vrouw. Alsof ze werkelijk naast elkaar liepen, zóó fel ervoer ze één moment de oude weerzin tegen wat niet was zooals het behoorde te zijn. Doch nu schaamde ze zich voor dat gevoel.

Het werd zóó, als zat Gerdine urenlang naast haar bed en onderhield haar over het leven. Haar eigen leven, zooals het geweest was: vol van zichzelf. En zooals het had kunnen en moeten zijn.

Zelfs toen ik liefhad, en later, toen ik zorgde voor Harry, zocht ik voldoening voor mijzelf — wist ze nu. — Nooit ben ik los geweest van de Erna Wiselius, die ik zijn wilde: een beroemde vrouw, naast wie anderen geen beteekenis hadden. Maar mijn leven — wat maakte ik van mijn leven? —

In deze lange, lange dagen, waarin de eenige afwisseling hierin scheen te bestaan, dat ze gemasseerd werd, — steeds maar weer gemasseerd werd, — en dat nu eens weer de hoop, dan weer de angst het sterkst bezit van haar nam, kon ze niet langer voorbij zien aan de donkere kant van het leven. Daarvoor was het huis, waarin ze verpleegd werd, te vol van smart, van wanhoop vaak. Ze was niet zóó ziek, dat ze haar kamer behoefde te houden. Ze moest wel zien. En het donker dreigde haar te verzwelgen. Als het zóó was, dat ieder leven op het een of ander moment door het donker werd overwonnen, waartoe diende het dan?

Men kan de duisternis negeeren, door steeds naar het licht te zien; men kan het donker ontvluchten; men kan zich verzetten — en dit alles had zij gedaan. Doch eens komt de tijd, dat je er doorheen moet. Dat je er zelf doorheen moet. En wat, als je geen uitweg vindt? Als het je insluit, onherroepelijk, voorgoed?

Ze zei weer, als een klacht: „Nooit meer zal ik spelen als vroeger!" Doch nu wist ze, dat er velen zijn, die op een andere manier hetzelfde lijden. Maar wat won ze voor zichzelf uit dit weten? En wat wonnen de anderen ermee, dat zij wist?

Er kwam een dag, dat de dokter haar de viool in de armen legde.

„Nu moet u weer spelen!"

Zij weerde af: „Ik kan niet!"

Doch hij hield vol: „U moet het probeeren. 't Is de eenige manier, om aan uw vingers hun lenigheid terug te geven."

„Het zal nooit meer zijn als vroeger!"

Het was een angstkreet.

Hij gaf toe: „In het begin zeker niet. Maar later... wie weet?"

En toen, even glimlachend: „En al is het iets minder, dan is het immers nog goed!"

Zij vroeg: „Als uw hand niet vast genoeg meer is om te opereeren, zegt u dan ook: „Ik kan altijd nog wel iemand een spuitje geven?"

Er klonk een oneindige bitterheid door in die vraag.

De glimlach trok weg van zijn gezicht. Zooeven waren zij man van wetenschap en kunstenares. Twee verschillend aangelegde naturen, die elkaar maar moeilijk kunnen benaderen. Nu waren ze enkel nog maar meer twee menschen, bloot gesteld aan eenzelfde noodlot.

Hij zei: „Misschien zou ik probeeren te denken aan wat ik heb mogen doen." Even aarzelde hij; verbeterde toen: „Aan wat God mij toestond om te doen. Maar moeilijk zou het zijn. En voor u is het ook moeilijk. Doch dat beteekent niet, dat u niets meer hebt weg te schenken. En in elk geval moet u uw best doen."

Ze deed haar best, al was het dikwijls onder tranen. Het waren maar eenvoudige wijsjes, die ze vermocht te spelen. Doch soms, als ze niet te zeer dacht aan haar onmacht, gebeurde het, dat ze iets hoorde, dat herinneringen wekte aan vroeger. Alsof de viool een eigen lied had, en zijzelf slechts het middel was om dit verborgen lied te wekken. Dan luisterde zij en vergat ze zichzelf. En ervoer ze een vrede, die haar vroeger vreemd was.

Enkele dagen voor Kerstmis bezocht de directrice van de inrichting haar.

„Men is te weten gekomen, wie u bent. Nu vraagt men, of u met Kerstmis voor de patienten wilt spelen. Als de zusters zingen."

Verschrikt weerde Erna af: „Maar ik ben niet meer de Erna Wiselius, die men zich herinnert van mijn concerten!"

Een fijn lachje gleed over het vermoeide gelaat van de directrice.

„Dan had ik u niet durven vragen. Nu wel, nu u één van de onzen bent."

— Eén van de onzen. — Er scheen een wondere troost te liggen in deze woorden. En een wondere verbondenheid, die weigeren onmogelijk maakte.

Dus zong, in het donker van de vroege Kerstmorgen, Erna's viool in de stille gangen van het groote ziekenhuis. In de zalen lagen de patienten en luisterden. Onwillig sommigen; stug en opstandig anderen. Doch er waren ook oogen, die straalden; handen, die zich vouwden; harten, die zongen. En het licht scheen in de duisternis. Ook in de duisternis van Erna's hart. Het licht, waarvan zij als kind reeds had gehoord, doch waaraan zij nooit haar aandacht had gegeven, nog minder haar liefde. Tot 's werelds donkerheid ook haar had overmocht. Nu was dit licht het eenige, dat beteekenis had. Het eenige ook, waarvan het de moeite waard was om te zingen.

Dat ze zóó, na een lang leven, gewijd aan zichzelf, Gerdine's lied wekte in Gerdine's viool — het lied, dat troost bracht aan wie leed en dat verdwaalden hief uit de donkerheid tot Gods troon, vermoedde ze slechts vaag. Want ook de verbondenheid van hen, die vóórgingen, met degenen, die uitverkoren zijn om hun werk voort te zetten, is een mysterie, waarvan het geheim slechts zelden begrepen wordt.

J. M. WESTERBRINK—WIRTZ

„En de zee . . . ."

In de salon van haar knusse huis „Pretty Home" verdiept Wil zich weer in een boek. Zij leest veel, tegenwoordig. 't Boek doet haar voor enkele uren haar onrust vergeten. Tweede stuur is haar man, en zijn schip is nu meer dan ooit door gevaren omringd. In hun eerste huwelijksjaren kwam Anton om de drie maanden thuis. Later werd het een half jaar. Nu duurt het dikwijls een jaar, eer hij bij vrouw en kind weer enkele weken vertoeft. Oppervlakkig lijkt dan alles nog als vroeger te zijn. Maar in die verlofweken speelt Wil ook comedie. Zij doorleeft ze als in een roes. De koffers moeten dan bijgevuld worden, samen met Anton moet Wil ook visites afleggen. Geert vordert van Vaders tijd ook zijn deel op. Zo gelukt het Wil nog de vervreemding, die zij van Anton gevoelt, voor hem te verbergen. Als hij weer weg is valt zij terug in de rust die zij om zich heen heeft gesponnen. Een onberispelijk meisje, dat van haar mevrouw zo weinig mogelijk inmenging wenst, zwaait de scepter in „Pretty Home". Als nu die oorlog maar niet was gekomen ! Die spot met veiligheid en accomodatie, die spat de sterkste zeekastelen als een zeepbel uiteen. Die maakt ook voor Wil de toekomst onzeker.

Geert schrikt haar plots op uit de verfijnd-luxe-sfeer van het boek. Als een wervelwind stormt hij in de salon. Hij smijt zijn tas op een stoel, en zonder voorafgaande groet gooit hij er uit: „Nou is er weer een Duits wachtschip de lucht in gevlogen......"

Een warm, wrevelig rood kleurt Wils wangen.

„Wat stuif je toch als een wildebras binnen. En wat zie je er weer pierewaaierig uit", zegt ze berispend. Haar blik glijdt streng langs Geert heen.

„Je hebt een gat als een vuist in je kniekous. En je elleboogknobbel puilt uit de mouw van je jumper. 't Is of je je broek met kabels opgesjord hebt. Heb je gevochten ?"

„Nee", zegt Geert stug.

„Dan ben je gevallen ?"

„Ook niet, m'n kous is doorgesleten, net als m'n mouw......"

„Dan had je wat anders aan kunnen trekken......"

„Alles is stuk...", zegt Geert driftiger.

„Zo. Dan is 't ook je eigen schuld dat je er zo haveloos bij loopt. 'k Geef kapitalen uit voor je kleren. 'k Kan de naald wel voor jou in de hand blijven houden."

„Pff... u doet nog al veel", zegt Geert geringschattend. Met witte handen omklemt hij een stoel.

„Nee, dàn de moeder van Freek. Ze zijn bij Freek thuis met z'n achten... met acht kinderen dan. En z'n moeder houdt al die kleren en kousen zelf heel. Ze bakt ook vaak cake of drie-in-de-pan......" flapt Geert er uit.

Oplettender kijkt Wil hem aan. Ze vindt iets in zijn trekken, dat er vroeger niet was. Zijn handen trillen nerveus. 't Is of hij zijn hoofd tussen zijn schouders verstopt. Zoals hij daar staat lijkt hij niet slechts uiterlijk verwaarloosd te zijn.

„Wat is hij nerveus", denkt Wil, licht ongerust. De stilte tussen hen staat gespannen. Een vreemde angst, dat Geert haar voorgoed zal ontglippen, overvalt Wil opeens. Zij denkt aan Freeks moeder, een huissloof in haar nooit-ophoudend-zorgen. Toch een baken van rust in haar drukke gezin.

„Freek vrijt altijd met zijn moeder", heeft Geert laatst gezegd. Achteloos heeft Wil toen gelachen. Nu lacht zij niet. Zij zou een arm om Geert heen willen slaan, en doet het toch niet. Wil realiseert zich met schrik, dat 't hem liefkozen haar vreemd is geworden. Zij realiseert zich nu ook, dat zij die dunne plek in Geerts mouw reeds lang heeft gezien, maar telkens verzuimde om die te herstellen. Zo is 't natuurlijk ook met zijn andere kleren gegaan.

„Wat is hij al groot. En zijn stem wordt ook anders. Zo hard...... er is niets liefs en aanhaligs meer in. En Anton vertrouwt er toch op, dat ik voor Geert Vader èn Moeder zal zijn", piekert Wil.

„Je hebt toch geen moeilijkheden in school ?" aarzelt zij.

Geert kleurt. Hij deelt zijn bank nu met Ferdi, een twee jaar oudere jongen, die in studie niet uitblinkt. Maar spottend

noemt hij Geert toch: een groentje. Hij voorziet Geert van boeken, die deze verslindt als hij alleen in „zijn hok" is. Geert neemt ze mee naar zijn bed, en droomt dan gejaagd en onrustig. Hij werkt ook slordiger. Grinnekend smoest Ferdi achter zijn hand met Geert over meisjes. Hij schept vreselijk op, en doet, of hij met de meeste klasmeisjes geheime minnarijtjes gehad heeft. Geert probeert, om Ferdi's volwassen allures over te nemen. Maar vaak komt hij van een koude kermis terug. Soms incasseert hij spottende blikken, soms striemt hem ook een terechtwijzend woord. Soms ook krijgt Geert de kussen, die hij begeerde. Maar na zo'n spelletje van groot-doen en verstoppertje spelen kan hij hartstochtelijk naar zijn Vader verlangen. Dan zwerft Geert zelf langs de zee. Zuiverend werkt haar zilt en zout op hem in. Zijn moeder merkt daar echter niets van. Ze gaat op in de zorg voor haar kapsel en elegante japonnen.

„'k Ga met je mee, nakijken wat er van je garderobe kapot is", zegt Wil plots met veranderde stem. Gedwee volgt Geert haar naar de kast. Hij is benieuwd wat deze ongewone inspectie uitwerken zal. Zijn Moeder neemt stuk voor stuk van de roe af. Haar gezicht wordt witter en strakker.

„Nou zal ze wel razen", denkt Geert. Hij zet zich al schrap voor de aanval. Maar geen harde verwijten ploffen op zijn schuldig hoofd neer. Wil spreidt een heel erg gehavende trui voor hem uit.

„Jongen, hoe kreeg je die zo?"

„'k Heb om een meisje een knockpartijtje gehad. Maar nou móét 'k Lous niet meer, want zij vindt Ferdi toch aardiger."

Wil schudt het hoofd. Met een arm vol kapotte kleren loopt zij de huiskamer binnen. Ze klapt haar naaitafeltje open en kiest de wolkleuren, waarmee zij straks gaten en scheuren wil dichten. Maar hoe komt zij er door... hoe komt zij er door...

Aan tafel spreekt zij toch meer dan gewoonlijk. 't Onberispelijk meisje dient karbonaadjes met een wintergerecht op. Geert hanteert vork en mes met geforceerde bravour. Hij harkt en schrapt langs het vettige beentje.

„Dat zou 'k nou 't liefst uit de hand af willen kluiven", zegt hij opeens.

„'t Geeft zoveel vette vingers op het servet", zegt Wil, wat onzeker.

„Daar nemen ze 't bij Freek thuis zo nauw niet mee. 'k Eet er wel eens. Lachen dat je er kunt. Je lever schudt er van 't lachen", zegt Geert, jongensachtiger nu hij zich even laat gaan.

„Vader eet aan boord ook wel eens hartige hapjes uit 't vuistje. Kijk nou zelf maar eens, Moeder, dat kluifje kan best nog wat schoner......"

„Ga je gang dan maar even", geeft Wil, nog schoorvoetend, toe. Geert geniet zoals een jong, gulzig katje dit doen kan.

„'t Is eigenlijk zot, dat je je altijd zo deftig moet houden. Hadden ze ons maar holbewoners gelaten. Nou jagen de mensen elkaar toch de riolen en schuilkelders in. Zeg Moeder, zou Vader nu ook tussen de bollen invaren?"

„'k Weet niet waar Vaders schip koerst......"

„Hij kan wel in de Noorse wateren zijn. Daar drijven die stinkende eieren nou ook al......"

Geert schokt met zijn schouders. Hij vergeet zijn verbazing, omdat zijn Moeder opeens zo meegaand voor hem is.

Ahoei...... ahoei...... huilt buiten de wind. Waar stuurt de storm 't schip van zijn Vader nu heen? Kan hij nog veilig koersen, nu zoveel kustlichten werden gedoofd?

Een mijn of torpedo...... een torpedo of mijn...... dat is de angstige kringloop, die Geerts gedachten soms ook in school gevangen houdt. Hij schilt nu haastig een appel. Ze lezen in „Pretty Home" na tafel niet meer. 't Onberispelijk meisje neemt af en brengt de krant. De handen van Moeder en zoon grijpen snel naar de bladen. Hun blik vliegt langs de kolommen. 't Naakte oorlogscynisme grijnst hen weer aan. Hunkerend kijkt Wil naar haar boek. Ze wil van dit sinistere vluchten, er niet voortdurend aan denken dat Antons schip misschien ook......

Maar...... daar liggen Geerts gehavende jumpers en shirts. Die wil zij toch stoppen?

Nog onwillig duwt Wil de wol door 't oog van de stopnaald. Geert gooit de krant neer.

„Haal je huiswerk maar hier. Dat werkt gezelliger voor me. En je moet straks de nieuwsberichten toch horen", zegt Wil.

„'t Is zo'n rommel, als 'k m'n boeken hier rondstrooi", zegt Geert. Hij weet nog

niet zeker, of hij die nieuwe intimiteit met zijn Moeder nu wil. Misschien is 't maar een bevlieging van haar. Hij draait aan de radioknop. Muziek stuift in de kamer. Nu schettert de stem van een spreker. Wil knipt de rafels rondom een gat weg. Dan spant zij draden. Op en neer gaat de naald. Luchtig en licht leggen de draden zich naast elkaar. 't Komt Wil even als een symbolische handeling voor.

„Wat komt het vals door", moppert Geert. Hij speelt een spelletje met de zendstations, hoewel hij weet, dat dit Wil irriteert. Hij schaamt zich toch ook.

„Vader moest m'n verruïneerde kleren eens zien. Als hij na een verlof weer aan boord gaat, is zijn uitrusting altijd zo tiptop in orde. Vader voert ook een flinke bezitting mee op de zee. Zijn koffers met uniformen, een tjokvolle boekenkast, 'n prachtig fototoestel. En dan instrumenten, waardoor Vader in zijn vrije uren de sterrenhemel bespiedt. Maar nu moet hij op periscopen en mijnen ook letten. Nu zoekt hij de zee misschien voor een drenkeling af......" piekert Geert.

Pang...... acht uur slaat de klok.

Luisterend naar de A.N.P.-berichten houdt Wil de naald even stil. Er volgt een lugubere lijst van door sluipmoord getroffen schepen. Ze branden uit op het water, S.O.S.-berichten vliegen over de oceanen, zoolang als de marconist nog seinen kan geven.

„Wat een keet! Er zijn weer heel wat kasten naar de haaien gegaan", valt Geert uit. De kamer vervaagt. Zijn brein projecteert oude Vikingerbeelden, zeeschuimerij, zinkende schepen die de brandstapels van hun bemanningen werden. Van Odins kampvechters en Vikingervorsten. Bleek en roemloos lijkt Geert nu 't einde van getorpedeerde of op mijnen gelopen schepen te zijn. Hij haalt toch zijn boeken, maar z'n gedachten zijn niet bij de lessen.

„Als Vader nou ook es......? 't Duurt zolang, eer er post van hem komt......" zegt hij tot Wil. Ze trekt de doorstop te strak aan. In haar halsbeentje knaagt de vermoeidheid. Haar voorhoofd fronst zich. Anton heeft vaak een storm getrotseerd, maar nimmer schipbreuk geleden. Misschien heeft zij 't angstig-zijn ook daardoor verleerd. Vroeger heeft zij zich na elk vertrek van Anton wel eenzaam gevoeld. Nu heeft zij Geert. En toch zwerft zij op een zee van verlatenheid rond. Houdt zij de Doopbelofte nog wel, voor God in de kerk afgelegd? Nee, zij is niet zoals Anton vertrouwt dat zij zijn zal......

't Onberispelijk meisje brengt thee. Tot elf uur gaat zij dan uit. Met de kleren van den jongenheer bemoeit zij zich niet.

„Zal ik eens inschenken?" biedt Geert ongewoon vriendelijk aan. „Kassian, wat een werk bezorg ik je, Moeder. 'k Zal voortaan toch wat voorzichtiger zijn", zegt hij soebattend. Wil glimlacht om de schuchterer pogingen, die ook hij nu tot toenadering doet. Boven zijn boeken praat hij weer over de schepen.

„'t Is je toch wat, als je half nakend ergens aan land wordt gezet. Afijn...... als je 't leven dan nog maar er afbrengt."

„Hij praat zijn angst weg. En ik kan hem niet helpen, nu ook in *zijn* wereld iets wordt ondersteboven gegooid", denkt Wil. Ze zwijgt. Geert gaapt en rumoert met zijn boeken.

„Nee, zo knus als bij Freek wordt 't hier toch niet", stelt hij vast.

Een paar dagen later.

„Post van Vader......!" roept Geert opgewonden. Wil neemt de brief, die lang onderweg was en: opened bij the Censor. Nerveus verbreekt zij de strookjes papier. Ze trekt de brief met 't kloeke schrift uit 't lange couvert. Er valt een apart briefje voor Geert op de grond. Zijn neusvleugels trillen. Terwijl Wil haar brief leest, verdiept Geert zich in de zijne. Zijn Vader vertelt van mooie foto's, die hij gemaakt heeft toen de blokkade nog niet was begonnen.

„Nu stomen we langzaam op huis aan. 's Nachts varen we niet. Overdag stomen we op halve kracht verder. Een paar maal hebben we na een ontploffing hulp kunnen bieden. De gevaarlijkste route gaat nu voor ons beginnen. Maar je moet niet te ongerust zijn, Geert. We koersen op Gods genade ook verder......"

Geerts ogen glimmen verdacht. Onderaan op het briefje heeft zijn Vader in blokletters een tekst voor hem overgeschreven: „Wanneer gij zult gaan door het water. Ik zal bij u zijn, en door de rivieren, zij zullen u niet overstroomen; wanneer gij door het vuur zult gaan, zult gij niet verbranden en de vlam zal u niet verteren......"

Geert moffelt het briefje stil weg. Hij

spreekt met zijn Moeder niet over die tekst. En weer herbegint voor hen de spanning van 't wachten. Geert maakt tussen en na de schooltijden omweggetjes, om voor de Nieuwsbureaux de telegrammen te lezen. De strijd ter zee wint aan felheid. En 't staat er toch maar zo simpel: Een stoomschip is op een mijn gelopen, en korten tijd later gezonken...... Bij dit drama van torpedo's en mijnen is Geert nu belanghebbend geworden. Ferdi's voorlichting verliest haar zwoele bekoring voor hem. Hij ontwijkt zijn Moeder zo stelselmatig niet meer.

„Eén stoot of schot van zo'n rotding, en Vader is ook alles kwijt", zegt Geert soms. Als hij wakker wordt, 's nachts, hoort hij, dat zijn Moeder onrustig door het huis doolt. Wil is uit haar indolentie wakker geschud. Elke bel schrikt haar op. Ringen van moeheid schaduwen onder haar ogen. De maatschappij ontvangt geen bericht meer van Antons schip.

„O Heer, ik heb Anton nog lief. Laat me iets goed mogen maken. Breng hem ook deze reis behouden bij ons terug", bidt Wil beangst. Avond aan avond zit zij over Geerts kleren gebogen. En weer klinkt de omroepersstem in hun kamer. Weer zijn er veel schepen vergaan, worstelende mensen met vlammende golven. Eensklaps springt Wil op. Ook Geert is verbleekt.

„Vaders schip...... hoor je dat, Moeder?" schreeuwt hij ontsteld.

„Ja", stamelt Wil. De kamer draait voor haar ogen. Antons schip... vermoedelijk op een mijn gestoten en spoedig daarna gezonken. Een deel der bemanning wordt nog vermist. Wil hoort nu amper, wat de omroeper nog over de strijd aan 't Westfront afleest. 't Hamert en bonst in haar hersens: Anton dus ook?

Dan snerpt Geerts angstige stem: „Moeder, geef me wat geld, dan bel 'k de maatschappij dringend op. Ze weten daar misschien al wat meer......"

Werktuigelijk geeft Wil Geert geld. Hij stormt weg, naar een winkel, waar hij wel intercommunaal opbellen kan. Maar dicht bij huis botst Geert tegen den dominee aan. Een poosje heeft hij te hooi en te gras de catechisatie bezocht. Nu komt Geert trouwer.

„Jongen...... wat is er? Wat zie je er uit......"

Hortend deelt Geert de Jobstijding aan dominee mee. De predikant neemt zijn arm.

„Kom maar bij ons telefoneren", zegt hij meelevend. Thuis vraagt hij zelf de verbinding voor Geert aan. 't Duurt lang voor er aansluiting komt. De lijnen worden door angstige familieleden bestormd. En als Geert eindelijk spreekt, wordt hij nog niet veel wijzer. Nee, de naam van zijn Vader komt op de voorlopige lijst der geredden niet voor. Maar daarom behoeft Geert alle hoop nog niet te verliezen. De maatschappij zal direct telegraferen, als er over den tweeden stuur enig bericht binnenkomt.

Stom staat Geert nog even bij 't toestel. Dominee legt een hand op zijn schouder.

„Moed houden, Geert. Ook op zee waakt de Heere......"

Maar 't beurt Geert niet op. Hij bedankt dominee, die nog zegt dat Geert, als 't moet, hier ook 's nachts kan telefoneren. Dan rent hij naar een der Redactiebureaux. Misschien bracht de Telex er blijder bericht. Doch de redacteuren wachten zelf nog op nader nieuws omtrent de ramp. Ook zij spreken Geert echter moed in.

„Je Vader kan best opgepikt zijn, want er waren meer schepen dicht bij de plaats van het onheil. En de meest-gedurfde romantiek wordt tegenwoordig weer werkelijkheid......"

Een der heren vraagt Geerts adres. Zijn Moeder is geen abonné van hun krant, maar hij zal een Ochtendblad laten bezorgen. Verwezen loopt Geert dan weer langs huizen en grachten. Hij ziet de zee, waarop de olie nog vlamt...... witte, wanhopige handen, die grijpen naar wrakhout...... gulzige golven, die hen de planken ontrukken.

„Vader...... Vader...... 't zijn rotdingen... allebei... torpedo's en mijnen...", knerst Geert tussen zijn tanden. Hij jaagt weer naar huis. Daar treft hij de vrouwen van enkele andere opvarenden aan. Geert kent de dames slechts oppervlakkig. Maar ze waren er bij, toen hij en zijn Moeder 't fier wegvarende schip nagewuifd hebben. Nu zijn ze in dezelfde angst en onzekerheid ondergedompeld. En eindelijk zijn Geert en Wil weer alleen. De spanning wordt Wil te machtig. Ze snikt, zich-zelf-aanklagend en wild. Geert staat er hulpeloos bij. 't Is diep in de nacht, als zij naar hun slaapkamer gaan. Zoals hij is gooit

Geert zich op 't bed. Er heerst nog een nachtelijk duister, als 't Ochtendblad in de bus ploft. Geert sluipt naar beneden, knipt het licht in de huiskamer aan. Huiverend hurkt hij met de krant bij de smeulende haard. Zo zoekt hij, of zijn Vader nog bij de levenden is. Hij schrikt, als zijn Moeder ook binnen komt. Wil lijkt een schim in haar bleek-rose peignoir.

„Moeder heeft ook niet geslapen", weet Geert. Mistroostig schudt hij het hoofd, reikt Wil de krant toe.

„Geen nader nieuws?" vraagt ze hees.

„Niets over Vader", zegt Geert dof. Hij moet iets doen, zet thee en roostert wat brood. Dan rent hij weer naar 't redactiebureau, belt de maatschappij later ook op. Ze kunnen alleen maar vertellen, dat de stuurman zijn plicht deed, toen het schip midden door brak.

In martelend wachten, hopen en vrezen gaan ook voor Geert en zijn Moeder de dagen voorbij. Een flauwe hoopt blijft toch aan hun horizon gloren. Ze komen elkaar ook nog nader. Op een avond geeft Geert Wil het briefje, waarop de tekst in blokletters staat.

„Zou Vader daar nou ècht wat aan hebben gehad?" vraagt hij schor. Met angstige twijfelogen kijkt hij Wil aan. Ze ziet, dat zij iets voor hem redden, verdedigen moet. Ook *zij* moet worden gered, ook zij behoeft het geloof, dat niet twijfelt, maar bergen verzet. Ze heeft dat nodig, om nu met Geert niet geheel ten onder te gaan.

„Wees er maar rustig op, jongen, Vader was niet alleen...... toen......"

Geert schuift zijn hoofd op haar arm.

„'k Hoop tòch maar, dat Vader niet teveel heeft geleden, als hij......" hapert hij.

Dan wordt er gebeld. Een matroos van het schip, die de ramp overleefde, komt hen bezoeken. Hij is nog niet vrij van shock, en eerst erg nerveus. De explosie heeft hem de lucht ingeslingerd: „en toen 'k weer in 't water terecht kwam, meende ik de tweede stuur dicht bij wat wrakhout te zien. 't Wil er bij mij nog niet in, dat hij niet gered is. Hij was zo'n voorbeeld voor ons allemaal. Altijd vertrouwend en rustig. En hij had voor thuis weer zulke mooie spullen gekocht. Die bennen nou ook naar de haaien. Trouwens, de meesten van ons spoelden half naakt aan den wal. Dat ons mooie schip nou toch zó..."

Dikke tranen rollen over 't verweerde matrozengelaat. Hij huilt als een kind, zit even als een toonbeeld van wereldellende in de salon. Dan vertelt hij met nog schokkende stem hoe liefderijk hij aan boord van een vreemd schip verpleegd en van kleren voorzien werd.

„Als de stuur en de andere maats nou ook maar opgepikt zijn, dan komt het wel goed. 't Is gelukkig niet enkel barbaarsheid, die de zee nu beheerst. 'k Zou nog maar moed houden mevrouw. Mijn engelbewaarder waakte ook over mij......"

De matroos wrijft zenuwachtig met z'n zakdoek langs zijn gezicht. Dan glanst er een glimp van z'n oude zeemanshumor door zijn bedruktheid.

„Kom, 'k ga weer vort, want 'k mot bij m'n oom nog een paar nieuwe hemmetjes halen......"

Nog duurt voor Wil en Geert 't onzekere wachten. Aan enkele kustplaatsen geeft de zee haar doden terug. Maar het lichaam van Anton is er niet bij. Zoals Wil en Geert wachten, wachten er velen. Tot aan 't voorjaar heeft Wil nog huur aan de villa. Dan gaat zij met Geert kleiner wonen. 't Onberispelijk meisje pluist de krant 's avonds na, of zij een andere, geschikte mevrouw vinden kan. En vinnig wordt ook de sluipmoord ter zee voortgezet. Zal de strijd zolang duren, tot een derde deel der schepen met hun kostbare mensenlevens en lading vergaan is? Ook Wil weet het niet. Maar zij verdooft haar geest nu niet meer. Moedig ziet zij 't onder de ogen, dat geen onbezorgde weeldetoekomst haar en Geert wacht. In de onzekerheid en 't leed heeft Wil toch nieuw vertrouwen gewonnen. Wreed is de zee, die Anton misschien nog in haar schoot houdt. Maar...... in de grote Opstandingsdag geeft ook de zee haar doden terug. En nu worstelt en bidt Wil, of ook zij met Geert aan de opstanding ten eeuwigen leven deel hebben mag. De tekst in blokletters wordt haar nu lief. Wil klemt er zich ook voor hun eigen toekomst aan vast. 't Is haar nog een wonder...... en toch wil God ook door 't water en vuur van deze tijd met Zijn schepselen gaan. Zijn Zoon was aan 't kruis in alle benauwdheid der mensen benauwd.

Geert geeft de hoop, dat zijn Vader nog eens bij hen terugkomen zal, echter niet op.

ANNIE VREELAND

De geschiedenis van de vader en het kind

Catrien had de blauwe ogen en het vlashaar van haar vader. Van haar moeder had het kind niets. Later, toen ze groter werd, openbaarde zich een enkele trek, die haar moeder ook bezat, maar veel was het toch niet.

Toen Catrien geboren werd, woog ze net vier pond: een zorgenkindje.

Haar moeder was vijf-en-dertig jaar en ziek aan t.b.c.

Direct na de geboorte werd het kind bij de moeder weggenomen, want de vrouw had schijnbaar kou gevat: in ieder geval hoestte zij langdurig en benauwd door longen en keel. Soms kwam er bloed mee, maar dat was nooit veel. Soms een druppeltje, maar de baker telde dat niet.

De dokter had bevolen het kind weg te nemen. Maar de baker vond, dat er voor een pas geboren wichtje geen betere plaats was te vinden, dan vlak bij het verwarmende lichaam van de moeder. Iedere keer, als ze geloofde, dat de dokter niet komen kon, legde ze Catrientje in de grote bedstede.

De moeder keek niet veel naar het kind om; ze was niet blij met het kind, hoewel het haar eerste was. De maanden voor de geboorte waren lang en krachteloos geweest. De geboorte als een uitroepteeken achter alle ellende. Het resultaat? Een kindje van nog geen vier pond, een hoge schuldenlijst en een vader, die niet naar zijn kind, noch z'n vrouw omkeek. De moeder van Catrien was bitter geworden: de mond smal en verbeten.

Een kleine tere bloem, die in haar binnenste ontluiken wilde, was gestikt onder onachtzaamheid en pijn en zorgen.

De baker constateerde, dat er weinig groei zat in het kind. Met warme wollen doeken en een paar kruiken moest de levenswarmte erin gehouden worden en het bleef klein en mager. En dit was nog zo, toen ze vijf, zes jaar geworden was en zij twee broertjes en een zusje gekregen had. Het jongste broertje stierf, toen het drie jaar was, aan longontsteking.

De moeder was van toen-af bedlegerig. Er was geen hulp in huis gekomen. Vanuit de bedstee moest ze de huishouding besturen. Catrientje kleedde vóór zij naar school ging het broertje en het zusje aan. Vader zette het ontbijt klaar. Later gingen ze gedrieën naar school. Naast haar huiswerk: nu en dan een paar sommen of een aardrijkskundeles, werd de tijd van Catrien volledig in beslag genomen door de zorg voor „de kinderen".

Al vroeg ging ze 's Zaterdagsmiddags of 's Zondags met hen naar het park. Dan speelden ze in de zon, die in hun smalle straat haast geen schijnseltje wierp.

Maar opeens vond Moeder dat niet meer goed: toen moest Catrien in vaders winkel helpen en de kinderen zochten in de straat speelmakkertjes op.

Catrien moest pakjes wegbrengen, boodschappen doen, een enkele keer een klant helpen. De vrouwen uit de buurt hingen spraakzaam over de toonbank.

Vader luisterde meestal niet naar wat ze zeiden. Z'n antwoorden waren in het ongewisse: ja en nee.

Zijn gedachten waren bij Ibsen en Shakespeare en andere groote schrijvers.

De vrouwen praatten over hun huishouding, hun huwelijk, hun kinderen......

Dàn...... opeens kon vader Catrien de winkel uitsturen. Toch ving ze dikwijls stukken van gesprekken op.

„Hij is zo dronken als...... thuis......"

Vader wilde niet, dat de kinderen zo iets hoorden. Maar in de straat, in de omgang met andere kinderen hoorden ze genoeg.

De vader kon in gedachten verzonken over de toonbank geleund staan, zijn trieste kop in de hand geleund. Als het jongste broertje van z'n spel naar binnen kwam, en éven — in tederheid — langs z'n broek of z'n hand aaide, zei de man:

„Jullie horen hier niet...... wij horen hier niet...... alleen je moeder...... die is anders...... maar — ik zal — ik zàl......"

Z'n bleke kop waasde rozig van plotseling inwendig vuur...... hij ijverde langs de stapels wollen goed, de dozen manshemden, de werkpakken, de overalls...... zijn hand gleed langs alle waar...... zijn gedachten doezelden weg...... en hij ging de trap af en naar de kelder toe. Daar, bij het licht van het glazen luik, of des avonds de petroleumlamp las hij de boe-

ken, rijen boeken, tweedehands gekocht bij een boelgoed of op de overdekte marktplaats, — vertaalde werken van Shakespeare, van Ibsen, van Dostojewski, Tolstoï. Een pracht-exemplaar van de Midzomernachtsdroom bezat hij, een met vele platen in kleurendruk en vergulde bladranden. Een oud exemplaar — een waardevol misschien...... maar aan de geldswaarde dacht de vader van Catrien nooit. De onbevredigbare weetgierigheid brandde hem als een dorst in de keel. Hij was in zijn soort een filosoof.

En de winkel verliep......

Vanuit de bedstee ging meestal kreunend de adem van de moeder en de vader ging sloffend op z'n pantoffels door de gang, de kamer en de kelder, zat bij de boeken en vergat de rest van het leven.

Hij zag niet, dat zijn kinderen groter werden, dat Catrientje recht had op wat vreugde, wat jeugd; dat Jan zorgen had in zijn kleine leven om het hoe en waarom der dingen. De moeder werd toegeeflijk tegen de kleinsten en deze waren daardoor lastig voor Catrientje. Maar moeder lette daar niet op. Zij voelde dat ze nog aan het leven gebonden was als met een elastiek, dat lang, lang uitgerekt geworden is en opeens geen weerstand meer heeft en dan plotseling stukspringen zal.

In haar koortsig hoofd woelden de gedachten. Dan kwam er opstandigheid in haar...... een felle, scherpe opstandigheid, die opeens rechtlijnig boven haar dagen uitstak, zo als een paal boven de zee uitsteekt. Ze riep Catrien bij zich: benijdde het kind om haar gezond lichaampje, haar gemakkelijke adem. Haatte haar levens- en lichaamswarmte, haar jonge ogen, haar jonge mond, haar rappe voeten......

Ze pakte de arm van het kind, kneep tot blauwe striemen om de pols stonden...

Catrientje huilde niet, keek haar moeder aan — stil en aandachtig — met alleen een blik zó wonderlijk, of het leven en de gang van het leven voor haar waren als zuiver doorzichtig kristal.

De moeder schaamde zich...... kroop naar de hoek van de bedstee, terwijl de koorts door haar lichaam joeg.

Op een middag stond Catrien verstijfd van schrik in de kamer......

Haar moeder zat op de rand van het bed — haar vader stond bij de tafel — z'n handen om de rand geklemd — en tussen hen op de grond een uit de band gesprongen boek, een vreemd boek, met paars en geel en blauw op de omslag.

Haar moeder tierde, zooals Catrien nog nooit iets gehoord had...... alle leed, alle opgekropte gedachten liet zij over de man uitvloeien als een niet-te-stelpen stroom, een stortvloed die van een berg afspringt.

's Avonds hoorde Catrien van haar vader, hoe dit alles gekomen was: er stonden klanten in de winkel, de bel klingelde aanhoudend — maar niemand kwam — want vader was er niet — was op zoek naar dit mooie boekje, dat hij had zien liggen bij de opkoper — een paar straten ver — met tien minuten kon hij terug zijn. Toen hij terug kwam, bezat hij het — voor vijftig centen!

Thuis legde hij het op de tafel, om de vrouwen in de winkel te bedienen. Hij was klaar, ging terug om het boek te halen...... maar het lag er niet.

Zijn vrouw zei niets — keek naar de hemel van de bedstee...... toen opéèns — vloog het tegen zijn hoofd: zij had het onder haar dekens verstopt. Hoe ze het van de tafel genomen had, begreep de man niet.

Verbaasd keerde hij zich om...... plotseling stond hij, als beschaamd, tegenover zijn eigen vrouw......

Het was hem, of hij haar voor het eerst zag: een groot medelijden stuwde in hem omhoog. Hij keek haar aan: vijftien jaar jonger dan hij was ze. — Hij liep naar haar toe...... Haar gezicht was vertrokken — de mond toegespitst......

En als een slang kronkelden haar woorden zich om hem heen...... hij kon geen stap meer doen naar haar toe...... verwijt op verwijt kwamen als hagel op hem neer. Vergeten had hij haar en de kinderen; *hij* had boeken, kocht boeken, terwijl de kinderen in versleten kleertjes liepen, zon misten, vreugde misten... een vader misten.

Het besef moeder te zijn striemde in de vrouw omhoog, een gevoel verkracht en gebroken, maar heftig, heftig in liefde en in haat, maar nu was het haat geworden — haat, die haar geest en haar lichaam vergiftigde, verzengde; en jaloersheid op de kinderen, vermengd met goedheid, die om en om wisselden.

Lang, lang stond triest deze scène in Catrientjes geheugen. Nu wist ze, dat er

geen liefde was tussen haar ouders — maar wrok en koude en veel ongeweten dingen.

Daarna brandde de moeder als een stroovuur uit...... op een morgen was haar laken rood van bloed.

Er was niemand, die nu helpen kon en dus moest Catrientje het laken verversen; het bloed kleefde aan haar handen......

Dezelfde dag stierf de moeder — zonder afscheid, zonder de kinderen gestreeld te hebben.

Kort daarop werd Catrien twaalf jaar. Het leven ging zijn gang...... het meisje kwam van school...... werd een tweede moeder voor de kinderen... Als een bloem was ze, een mooie frisse bloem, die het zusje en het broertje gaf wat ze nodig hadden: vrolijkheid, jeugd, licht in hun kleine levens.

Catrientje was blijmoedig van aard — meestal zacht en goed voor alles wat haar omringde...... maar opeens kon ze veranderen...... kon ze worden als haar moeder...... kort, kregel.

Vroeger op school had de meester daar last mee. Hij hield van Catrien — een volgzaam, pienter ding, dat een goede geest bracht in een klas...... maar dan, plotseling kende hij haar niet: behield ze een hardnekkig zwijgen bij iedere vraag, die haar gesteld werd, of bij een gegeven opdracht: „ik doen 't niet!"

De meester liet haar maar begaan, wachtte tot ze vanzelf weer bij zou draaien en dat gebeurde ook.

In huis waren Jan en het zusje bang voor Catriens stille buien en later wachtten ze tot de zon weer door zou breken.

Catrien hielp nu hoe langer hoe meer in de winkel. Actief kind, hoorde ze alles wat de vrouwen daar bespraken...... vader bleef veel beneden bij zijn boeken.

De winkel leefde op nu Catrien, op alles lettend, langzaamaan de leiding kreeg. Ze onderhandelde met reizigers, deed zaken af zonder haar vader er in te betrekken...... en haast altijd ging het goed: op en top zakelijk was ze.

Toen ze zeventien jaar was stierf haar vader. Later vond ze een stapel gedichten tussen zijn boeken: Ze waren van hem zelf.

Ze wist niet, of ze blij was met deze levensgeschiedenis van haar vader, of verdrietig...... Ook dacht ze dit niet uit... het werk stapelde zich voor haar op — ze had nergens tijd voor dan te kopen — te verkopen — en alles te regelen.

Catrien kwam weinig onder de mensen. Toch ging er een roep van haar uit in het omringend stadsgedeelte, een roep over haar handigheid en bekwaamheid, haar helder hoofd......

Enkele goede vrienden had ze, die haar hielpen, als het eens nodig was.

Toen ze twintig jaar was, kreeg ze een aanzoek van een jongeman die van haar hield. O zeker, maar een flinke zakenvrouw in z'n wegebbende winkel ook goed gebruiken kon. Maar Catrien weigerde; aan een huwelijk dacht ze niet: een echte liefde had ze nooit gekend en ze was van haar jeugd af moeder geweest.

Catrien werkte hard voor de toekomst van „de kinderen". Jan moest onderwijzer worden en zus maar naar de naaischool. De jongen leerde vlug en aandachtig. Catrien had veel aan hem, steun en hulp. Hij had een goed karakter, met een sterk godsdienstige inslag — er werd al vroeg een zoeken in hem wakker naar hij-wist-niet-wat. Zijn ziel tastte naar God. En vanuit Catriens zakelijkheid ontmoetten broer en zuster elkaar hierin. Beiden zochten naar God en beiden vonden God. Het was een rots waarop hun leven zeker gebouwd stond. Hun kijk op het leven verzachtte zich. De herinnering aan vroeger verloor de scherpe kanten, een goedheid kwam over alles — een levensliefde haast — een blijheid in God. Ze wisten dat God hun steun wilde wezen en Jezus hun redder uit de zonden van dit leven. Misschien had deze geloofsmogelijkheid Catrien vroeger al gesteund. Als haar moeder haar pols omknelde, als haar vader het gezin verwaarloosde, als haar jeugd en de eisen van haar jeugd geen bestaansruimte vonden in de engte van haar jonge jaren.

Het zusje baarde veel zorg aan hen beiden. Veel bad Catrien voor het zusje, maar het meisje verslingerde zich aan een beeldjesverkoper, die langs de huizen trok. Een donker bruin-ogig kind kreeg ze en ze stierf zelf bij de geboorte.

Toen werd Catrien opnieuw moeder over een heel klein kindje.

Later kwam de vader nog eens in het stadje en héél later nog eens.

De eerste keer zocht hij opnieuw naar het meisje, dat hij mooi gevonden had en

daarna vergeten. In de buurt waar Catrien woonde werd hij nagewezen — en daar hoorde hij, dat hij een dochtertje had.

Vijf jaar later kwam hij terug. Hij zocht de winkel van Catrien. Ze was toen dertig. — Hij stond tegen de toonbank geleund. Catrien keek hem zwijgend aan, het kleine meisje tegen zich aangedrukt; ze keek in de donkere vuur-sprankelende ogen van die man, die gebruinde Italiaan, in die prachtige ogen, die een ogenblik later dof konden worden als een beslagen ruit.

Tóén voelde Catrien — wonderlijk......

Neen! Catrien voelde niets — niets.

Alleen kwam haar een medelijden omvangen als een wolk — een medelijden met het zusje, dat deze man ontmoeten moest, toen ze nog zó jong was, zo zonder roer, zo onervaren in het kennen van de mensen.

De man eiste het kind op, het meisje. Het was of Catriens leven aan stukken brak...... Ze keek naar het kind, dat de ogen had van een Italiaanse, de matte huid, de lenige gestes. — Ze zag hoe het kind lachte tegen die man, ze zag hoe het kind van haar wegtrok......

Maar nee! Catrien weigerde — alle kracht die ze in zich had stortte zich uit in de weigering.

Toen kwam Jan thuis van school en gooide de Italiaan vierkant de deur uit.

Nooit kwam de man terug.

Het meisje werd groter, sierde zich met linten uit de winkel, met kralen van de markt. Van werken hield ze niet.

Later trouwde Jan en Catrien bleef nu alleen met het kind.

En zoals Catrien vroeger op school plotseling veranderen kon, zo veranderde ze ook nu plotseling.

Ze kocht mooie kleren, werd als tien jaar jonger.

„De bloemetjes buiten zetten", noemden de mensen dat.

Maar Catrien dacht aan zoiets niet.

Een stralende blijmoedigheid lag over haar wezen, over het hele bestaan, een dankbaarheid, een liefde tot God, die Christus gezonden had, om alle ziekte en zonde en ongehoorzaamheid van Catrien op zich te nemen. Ze leefde als naar de eeuwigheid toe en ze aanvaardde de zon die God over haar leven schijnen deed. En ze uitte die blijheid in liefde voor lichte kleuren, voor alles wat vrolijk stemde en blijheid gaf.

Het was misschien een wonderlijke, misschien een zonderlinge uiting, maar bij Catrien was dit zo!

Op een avond voelde Catrien zich als eens héél vroeger, heel ver in het geheugen — haar moeder zag zij in de bedstee...... de kinderen waren naar boven gebracht...... de vader in de kelder......

Zijzelf naaide een jurkje voor 't zusje... Zo als ze nu bezig was voor het nichtje. Voor haar op de tafel lag een witte draad, omgedraaid tot een kleine cirkel... De klok aan de wand tikte als toen...... en werkte mee aan een cirkel...... aan de cirkel van de tijd...... de dertig en meer jaren die over Catrien waren heen gegaan.

Eigenlijk was ze nog hetzelfde meisje van toen, alleen sterker, met nog evenveel idealen, evenveel blijmoedigheid.

Ze zag hoe het leven was als een raderwerk met altijd, alle jaren, alle geslachten door dezelfde tanden die in elkaar grijpen. —

Zó zou haar leven verder gaan — zonder grote belevenissen en zonder grote daden, tot ze, aan het einde daarvan, het grote Wonder tegemoet zou treden: Christus, die haar nodigde om aan te zitten aan Zijn tafel.

G. v. d. PLAATS

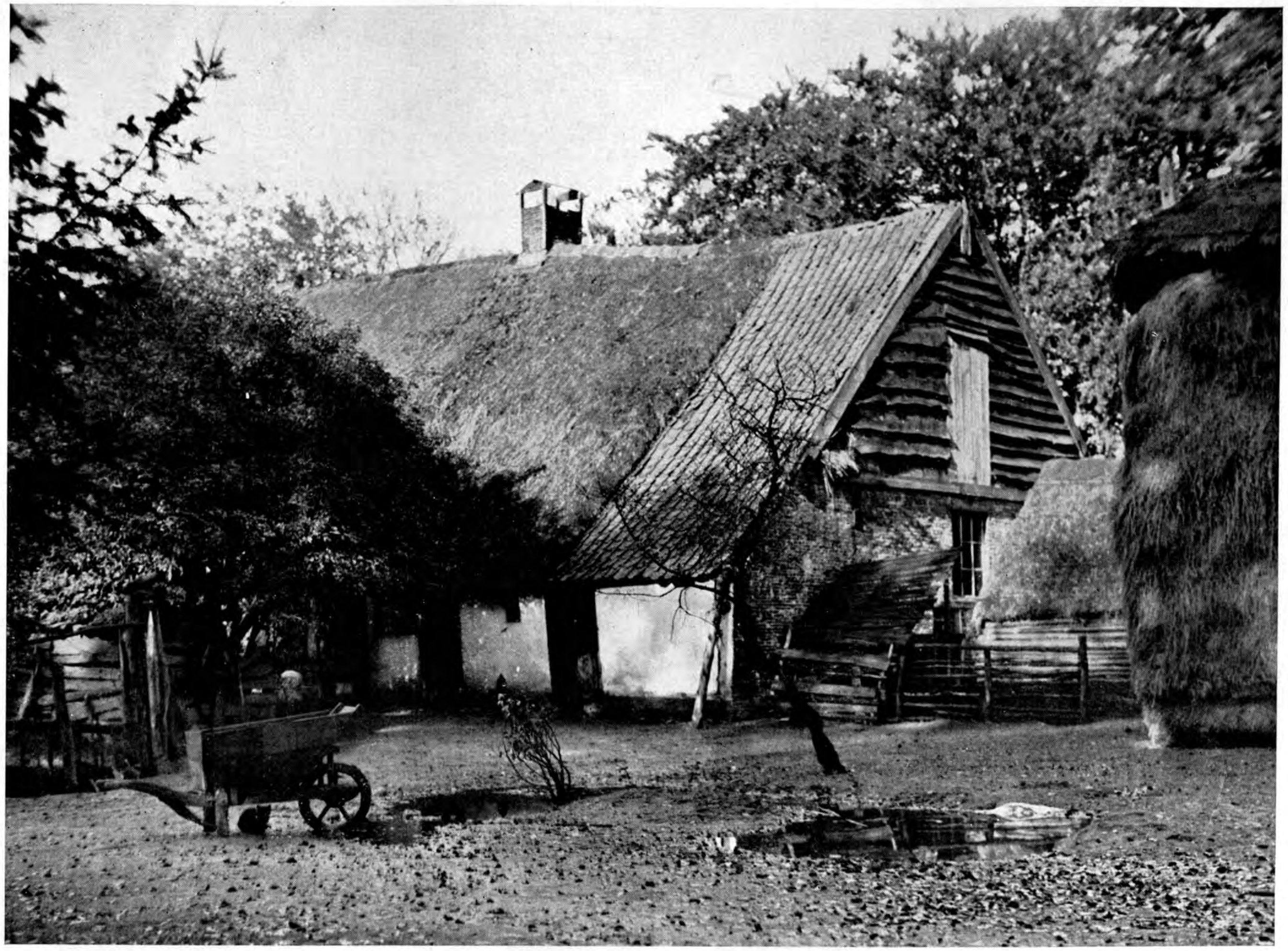

SAKSISCHE
BOERDERIJ

Als een bestiering

Toen het grootste gedeelte van het kommando van generaal Muller in den slag bij de Premiermijn gevangen genomen werd, was oom Jan een van de gelukkigen, die ontsnapten. Hij had zich toen nog eenige dagen schuil gehouden, totdat hij er zeker van was, dat de regeeringstroepen de omgeving verlaten hadden; daarna was hij naar de dichtstbijzijnde politiepost gegaan om zijn geweer in te leveren. Hij meende, dat hij nu verder vrij van vervolging zou wezen, want zóó stond het immers in de proclamatie. Ieder van de gewone manschappen — niet van de officieren — maar elk van de gewone rebellen, die vrijwillig de wapens neerlegde, zou in vrede naar huis kunnen gaan.

Maar met oom Jan hebben ze zoo niet gehandeld. Inplaats van eenvoudig zijn paard en zijn geweer in beslag te nemen en hem daarvoor een vrijpas naar zijn huis te geven, stuurden zij hem naar Pretoria om zijn zaak daar te laten beoordeelen. Daar hadden ze geen tijd, om zulke afzonderlijke gevallen uit te pluizen, en om van hem af te komen stuurden ze hem maar naar de gevangenis in Johannesburg.

Doch oom Jan was er de man niet naar om nu zoomaar den moed op te geven en zoo had hij dadelijk het voornemen opgevat om zijn zaak aan den kommandant der gevangenis voor te leggen.

De man leek niet onvriendelijk. Niettegenstaande zijn streng-militair voorkomen, had oom Jan den indruk gekregen, dat hij een geschikte man was, die zijn best deed rechtvaardig te zijn. Elken morgen deed hij de ronde door de gevangenis en dan vroeg hij aan de gevangenen of er iemand was, die klachten had, of een speciaal verzoek wou doen. Dan gebeurde het meermalen, dat hij zoo'n verzoek toestond of de oorzaak van de klachten wegnam. Bijvoorbeeld een verzoek om warm water en zeep, zoodat de mannen hun kleeren zouden kunnen wasschen, of om te zorgen, dat de koffie die ze kregen, ook te drinken was en meer zulke dingen. Dit had oom Jan de eerste twee dagen al opgemerkt en hij besloot toen om den kommandant te vertellen hoe hij in de gevangenis gekomen was, zoo geheel tegen wet en recht in.

Het was omstreeks negen uur in den morgen en de gevangenen waren buiten op de met hooge zinken platen omheinde binnenplaats, waar zij gedurende eenige uren frissche lucht kregen en het beetje beweging, dat in zulke omstandigheden mogelijk is.

De bewaarder, die bij den ingang van deze binnenplaats op wacht staat, blaast op zijn fluitje ten teeken, dat de mannen moeten aantreden en gedwee gehoorzamen zij aan dit bevel.

De kommandant van de gevangenis, vergezeld van een bewaarder-sergeant, komt de ruimte binnen en staat voor de drie lange rijen van mannen, die zwijgend wachten, terwijl aller oogen zich richten op den kommandant, die op gedempten toon den wachter vragen stelt.

Dan laat hij zijn oog over de gevangenen gaan, een troep van twee tot driehonderd man. Maar voordat hij kan vragen of er iemand is, die een klacht in te brengen heeft, ziet hij uit de achterste rij iemand naar voren komen, recht op hem af. Dit is niet een van de vijf of zes celkorporaals; het is een man, dien hij nog niet opgemerkt heeft.

Oom Jan voelt zich niet op zijn gemak; hij houdt er niet van te weten, dat de blikken van heel veel menschen op hem gericht zijn; hij is verlegen van aard; ook ziet hij er tegen op met den kommandant te spreken, een Engelschman, die hem niet zal verstaan, een man met een aristocratisch en hooghartig voorkomen, en de man, die op het oogenblik, als het ware, oom Jan's lot in zijn handen heeft. Als oom Jan zenuwachtig is, lijkt hij kwaad; dan ziet hij er uit, of hij zoomaar iedereen zal aanvliegen.

De kommandant ziet voor zich een lange, magere man met rood haar, een roode snor en kleine, bruine steekoogjes, die nu kijken of hij ieder wantrouwt en elk als een vijand beschouwt. Zoo leelijk als oom Jan is, is er geen ander onder de driehonderd mannen te vinden. Hij staat daar met zijn hoed op zijn hoofd, want hij weet nog niet, dat iemand, die met den kommandant spreekt, zijn hoed in de hand moet houden.

De kommandant kijkt wrevelig naar hem. Die man lijkt onbeschoft. Al de an-

dere rebellen zijn altijd beleefd en gedragen zich goed, geven hem nooit de minste moeite, probeeren in 't geheel niet, het hem onaangenaam te maken, maar deze lijkt vijandig gestemd. Dat hij zijn hoed ophoudt, is al bewijs genoeg.

„Wat wil die man?" vraagt hij nijdig aan den bewaarder. Laatstgenoemde is een van die menschen, die een hondennatuur hebben; van wien zijn baas houdt, daar houdt hij ook van en van wien zijn baas niet houdt, daar houdt hij ook niet van.

„Wat wil je?" snauwt hij oom Jan toe.

De toon, waarop de kerel dit zegt, maakt oom Jan ineens kwaad. Zijn zenuwachtigheid, zijn — men kan wel zeggen: vreesachtigheid — slaat om in woede. Van dat ze hem gevangen genomen hebben, heeft hij altijd geprobeerd netjes met de lui te praten, heeft hij geprobeerd hen duidelijk te maken, dat hij er recht op heeft bij zijn huis te mogen blijven en nooit hebben ze de moeite genomen, behoorlijk naar hem te luisteren. Nu hier weer, hier zal het weer precies zoo gaan, zij zullen hem hier maanden, misschien jaren lang vasthouden, wellicht totdat de oorlog voorbij is — hem, die al dien tijd onschuldig is. Hij verwacht niets meer van dit onderhoud, de kans is nu al verkeken, hij ziet het, hij ziet het aan de houding van den bewaker en aan het gelaat van den kommandant.

„Ik wil alleen maar aantoonen, dat ik tegen alle recht hier zit", zegt hij. „Ik behoor vrij te zijn."

„Wat zegt hij?"

„Hij zegt", antwoordt de bewaarder met een zweem van spot, „dat men geen recht heeft om hem hier te houden; dat hij onschuldig is."

„Ben jij een rebel?" vraagt de kommandant op een toon, die te kennen geeft, dat hij niet veel tijd meer wil vermorsen.

„Ja, maar......"

„Heb jij wapens gedragen?"

„Ja, dat is wel waar, maar......"

De kommandant stapt al weg en de bewaarder zegt tegen oom Jan, dat hij naar zijn plaats terug moet gaan. „Al die zaken zullen later onderzocht worden", zegt hij, een beetje vriendelijker nu de kommandant er niet meer bij is.

Oom Jan gaat naar zijn plaats in de achterste rij en volgt met zijn oogen den kommandant, terwijl deze langs de rijen gaat. Maar de kommandant kijkt niet naar de mannen, aan wie hij voorbijkomt, hij kijkt alleen naar oom Jan. Hun oogen blijven strak op elkaar gericht, totdat hij bij oom Jan zelf komt, en nog altijd wendt oom Jan den blik niet af, maar blijft kijken met woede en haat.

Het geheele geval lijkt bij oogenblikken kinderachtig en belachelijk, maar op andere oogenblikken voelt men, dat hier iets ernstigs plaats heeft: een man, die niet wil inzien, dat hij onder ligt, die zijn trots nog bezit, al ligt hij onder, die daar manhaftig staat, alsof hij nog kan vechten. Allen zien wat er gebeurt, allen kijken toe en een diepe stilte heerscht.

De kommandant spreekt een paar woorden tot den gevangenbewaarder en terwijl hij naar een ander gedeelte van de gevangenis gaat, komt de bewaarder en neemt oom Jan mee. Hij boeit hem, voert hem over de binnenplaats naar een ander gebouw en brengt hem daar in een cel, die zoo klein is, dat het lijkt, of een mensch zich daar nauwelijks in kan keeren. Als oom Jan binnen is, neemt de bewaarder hem de boeien af.

„Hoe lang moet ik hier zitten?" vraagt oom Jan, want hij verschrikt van de kleine ruimte.

„Deze week en deze maand en misschien de rest van het jaar", antwoordt de bewaarder wreed. Hij draait de deur achter oom Jan op slot en gaat weg.

Daar staat oom Jan. Zijn hoofd raakt bijna aan den zolder. Als hij gaat liggen, zal hij zich nauwelijks kunnen uitstrekken. Hier in die kast, die geen venster heeft waar niets te zien is, niet eens een naam of een teekening op de muren, waar het licht door een matglazen ruit van boven invalt; in deze kast, waarin hij zit als een tor in een lucifersdoosje, hier staat oom Jan nu en strijdt wellicht den zwaarsten strijd van zijn leven.

Want in hem laait een haat op zóó geweldig, dat die een uitweg *moet* vinden, dat die naar buiten moet breken. Maar hoe kan die naar buiten breken, hier in de cel?

Dat weet oom Jan.

Hij steekt zijn arm omhoog, om te vloeken, om een vervloeking uit te spreken over dien Engelschman, die hem niet heeft willen aanhooren en hem hier in deze enge cel heeft laten opsluiten.

Maar hij aarzelt, want hij is bang. Nog

nooit heeft hij iemand vervloekt. Hij heeft wel eens gevloekt natuurlijk. Hij heeft wel eens gezegd: loop naar den duivel, of: stik, of: val dood. Maar dat is geen vloeken: je mond vloekt wel, maar je hart vloekt niet mee. Nu is het anders; als hij deze vloek gaat uitspreken, dan doet hij dit in ernst.

O, hij weet, dat die vloek vervuld zal worden. Hij is er zóó zeker van, dat, als hij dezen Engelschman vervloekt, het treurig met den man zal afloopen. Hij twijfelt er op dit oogenblik even weinig aan, als wanneer die mensch nu hier bij hem zou staan en hij, oom Jan, een mes in de vuist zou hebben. Net zoo zeker, als dat mes een wapen zou zijn, is zijn vervloeking ook een wapen.

Maar hij is bang, want nog nooit heeft hij iemand gevloekt, althans niet op deze wijze; en nu, zelfs in de hitte van zijn haat, overweegt hij nog of hij de daad doen mag of niet.

Hij laat zijn arm zinken, denkt eerst na, vraagt zichzelf af, of God dit zal toestaan in dit geval. Want is hij, afgezien van dit éène wapen, niet weerloos? Hij denkt, niet kalm, zijn gedachten gaan als zwaarden, die op elkander slaan, maar toch, hij denkt.

In zijn zak zit een Nieuw-Testament en hij neemt het in de hand. Dien morgen heeft een andere bewaarder er vijf uitgedeeld. Er waren twee à driehonderd man en allen wilden er een hebben; hij was een van de vijf, die er een kregen. Hij laat het boekje openvallen in zijn handen en kijkt er in. Hij leest: „Bidt voor degenen, die u geweld aandoen."

Oom Jan staat verslagen. Hij doet het bijbeltje dicht en gaat liggen. Zijn haat glijdt van hem af als een deken. Zijn begeerte om te vloeken is als het flikkeren van een lemmet voorbijgegaan......

Terwijl oom Jan mij dit alles vertelt, zit ik naar hem te kijken, een ouden man, ver in de zestig. Zijn haar, eertijds rood, is nu grijs, zijn oogen, die vroeger bruin waren, zijn nu vuilgroen. Nog altijd is hij leelijk; een leelijke, oude man, nog net zoo leelijk als in zijn jonge jaren.

„Daarom zeg ik", vervolgt hij, „er is dikwijls in een mensch zijn leven zoo iets als een bestiering."

Ik geef geen antwoord, denk na.

„En moest oom Jan daar lang zitten?" vraag ik eindelijk.

„Neen, niet lang. Ze hebben me weer gauw vrijgelaten. Het was zeker niet noodig. Wat ik daar moest leeren, heb ik den eersten dag al geleerd."

J. VAN MELLE

Vergeef

Gij sloegt Uw felle Bliksemschicht
In d'aard en laaiend branden
Voor ons verslagen aangezicht
De landen!

En, bevende voor Uw Gericht,
Staat 't werk van onze handen,
O God, in Uw verblindend Licht
Ten schande!

Ons trotsche hart, door U ontdekt,
Hebt Gij bevlekt,
Meláátsch bevonden!
Niets goeds in ons, dat overbleef:
O God, vergeef,
Vergééf ons onze zonden!

PIET VAN OOYEN

Een huisvrouwenvraag :

Is deze visch nog versch? ....
Kenmerken van bedorven visch

Dit is geen vraag, welke enkel mannen aangaat. Integendeel, het is er een van vele huismoeders, die visch willen koopen en bevreesd zijn geen versche visch aangeboden te krijgen. Toen het kopgebod werd ingevoerd stelde men allerwege de vraag : waaraan kan ik zien, dat de visch niet bedorven is ?

Welnu, die vraag wordt hieronder beantwoord.

Bij bedorven visch is het uiterlijke van heel den visch grijsachtig, minder glanzend, soms met een tint in het gele-vuilgele. Schubben en vinnen laten gemakkelijk los. De huid vertoont plooien, vouwen, en laat gemakkelijk los bij aanpakken. Het uitgedroogde oog is samengevallen, de opening verdwenen, teruggetrokken in de oogkas. De anders zoo tongroode kieuwen zijn verkleurd en nemen een grijsachtige tint aan. Bovendien is een zekere spanning, vastheid verdwenen ; het vleesch is week en behoudt vinger-indrukken. Vooral de buikvlakte barst wanneer men er den vinger opzet, terwijl de ingewanden gaan uitpuilen.

Daarnaast treedt de eigenaardige bedorven vischlucht op. Soms treedt deze reeds op vóór al deze nevenverschijnselen. De oppervlakte der kieuwen bederft het eerste, voortschrijdend in de diepere gedeelten. Dit alles kan voorkomen of gewijzigd worden door het bewaren van visch in ijs of koude lucht bevriezen. Visch door-geconserveerd, raakt met water doordrenkt, veroudert vóór het eigenlijke bederf intreedt. De kieuwen verkleuren en vormen een waarschuwing bedacht te zijn op bederf. Soms houdt de visch zich schijnbaar goed, om op een gegeven oogenblik plotseling in bederf over te gaan.

Op bedorven visch heeft de buikhuid allen weerstand verloren, de ingewanden hangen uit. Sommige visschen krijgen onder dit proces een onsmakelijk uiterlijk, zonder bedorven te zijn.

Bewaring in ijs veroorzaakt aan de buikoppervlakte een eigenaardige verandering, n.l. een geel-groenachtige verandering, die bij afwasschen verdwijnt. Evenwel, spoedig treedt het dieper bederf door, en op een vleeschsneevlakte is dan meestal meer te zien. Bij gewone temperatuur bespeurt men op de sneevlakte een onaangename lucht, scherp, doordringend, zeer onaangenaam ons reukorgaan aandoend ; prikkelend. Dezelfde lucht kan men waarnemen bij visch, bevroren in een periode, dat hij reeds niet meer versch was. Dit treedt vooral sterk op den voorgrond bij koken. In meerdere gevallen heeft het vischvleesch nog weinig verandering ondergaan, ofschoon het vleesch feitelijk onbruikbaar is.

Bij den rog, in open lucht bewaard, gaan alle spieren getijktijdig in bederf over, terwijl ook gelijktijdig de eigenaardige ammoniaklucht optreedt. Vreemd dat deze lucht, die vooral bij koken verdwijnt, door sommige vischliefhebbers zeer gezocht is.

Sardines, voorloopig vermoedelijk gezouten om bederf tegen te gaan, krijgen aan de oppervlakte een geel beslag van eigenaardige ranzige lucht. Dezelfde veranderingen treden op bij beschimmelde bokking, onder invloed van schimmeling. Dergelijke visch moet worden afgekeurd.

Gestorven visch — de Franschen noemen zulks „verdronken visch" — d.w.z. die men dood uit het water opneemt, kunnen onderscheidene veranderingen vertoonen, o.a. aanhangselen van den inhoud waarmede het water waarin zij gestorven zijn, is verontreinigd, ofwel bezet met wormen, schaal- en schelpdiertjes. Dergelijke visschen missen de beschuttende slijmlaag en hebben het uiterlijk gewasschen te zijn. De opperhuid laat gemakkelijk los, de schubben vallen uit, daarnaast zijn de kieuwen verkleurd, evenals de borst- en buikvliesbekleedselen. De kopbeenderen (skelet) laten gemakkelijk los in zijn verbindingen. In de vleeschmooten en er tusschen hoopt zich een gelei-achtig vocht op met of zonder aanwezigheid van zeewormen of kleine

schaal-schelpdiertjes. In sommige hoeken kan men zand, modder, wieren enz. aantreffen. Duurt het verblijf van doode dieren in het water lang, dan misvormen ze en heel het lichaam raakt uit het verband, ze vallen uit elkander. Verdronken visch is in den beginne, wanneer nog geen veranderingen aanwezig zijn, nog bruikbaar, later niet meer. De vleeschveranderingen zijn meestal nog niet heel ver gevorderd, wanneer de kieuwen nog geopend en hun normale kleur behouden hebben, en het overige een vrij normale slijmbekleeding.

Zie hier de voornaamste kenmerken van bedorven visch. Men zij op zijn (haar) hoede!

Een nieuwe conserveeringswijze van visch

Het is aan een Nederlander gelukt volgens een nieuw systeem alle soorten visch te conserveeren in blik.

De bewerking is zóó, dat zonder bijvoeging van olie, azijn of andere ingrediënten de haring in blikken bussen van onbepaald formaat kan worden verpakt. Deze bussen mogen één of twee weken open blijven staan, zonder gevaar van bederf, zoodat dus uit blikken van ongeveer 50 k.g. in de vischwinkels kan worden verkocht.

De uitvinder — de heer E. den Herder, fabrikant te Harderwijk, o.m. in den lande bekend door zijn vruchtelooze campagne tegen de afsluiting der Zuiderzee — heeft op het Rijksproefstation te Den Helder een demonstratie gegeven.

De directeur, dr. Liebert, toonde zich zoo voldaan over het resultaat, dat hij zonder aarzelen het departement van oeconomische zaken met dit feit in kennis bracht.

Dr. Liebert stelde een tijdslimiet vast en daarbinnen zou de houdbaarheid van het product bewezen moeten worden. Het resultaat bevredigde volkomen, zoodat het Nederlandsch octrooi kon worden aangevraagd en verkregen.

De uitvinder zocht ook contact met officiëele instanties. Daar was men eveneens zeer ingenomen met het product, zoodat ook het Duitsche octrooi werd verleend.

Voor de Nederlandsche zeevisscherij kan deze uitvinding, bij juiste toepassing, van groote beteekenis worden!

J. G. KOLKMAN

Die trouwe houdt . . .

IX

Den volgenden dag staat in het teeken van den terugkeer naar huis. De vacantie heeft allen goed gedaan, al duurde ze naar ieders meening veel te kort. Allen hebben ze hun best gedaan, naar vermogen den huishoudelijken arbeid gezamenlijk te doen. Natuurlijk zijn Moeders correcties wel eens noodig geweest en zelfs klonk een heel enkele maal Vaders vermanend woord, maar van het begin tot het einde is de stemming uitstekend geweest.

Nog eenmaal, nu voor het laatst, wordt een gezamenlijke wandeling gemaakt vóór den maaltijd en verschillende liederen van het repertoir krijgen nog eens een beurt.

In den namiddag ligt het huis aan den zandweg weer verlaten in de schaduw. De Stromans zijn op weg naar huis.

De volgende Zondag wordt weer in de stad doorgebracht. Het brengt natuurlijk z'n eigenaardige moeilijkheden mee, weer in de ontwende kleeren te komen en ze bovendien den heelen dag ook aan te houden. Maar dit leed wordt gemeenschappelijk gedragen al ontbreekt het niet aan jammerklachten en klaagtonen.

Spoedig blijft nu van den zomer niets dan herinnering. De dagen beginnen merkbaar korter te worden, nog voor het mooie, warme weer moet plaats maken voor wind en buien.

De lange, Hollandsche winter is weer in aantocht. Het is geen prettige gedachte, van zooveel licht en schoonheid als de zomer te bieden heeft, afscheid te moeten nemen. Doch ook de winter heeft zijn aangename zijden. En wanneer de herfst definitief zijn intrede doet, begint men er weer aan te denken allerlei arbeid, waaraan in de afgeloopen maanden geen aandacht werd besteed, weer op te nemen. Zoo gaat het ook Jan.

Eigenlijk is het Els, die het eerst over zijn studie spreekt. Hij moet haar nauwkeurig inlichten, „want", zegt ze lachend, „daar heb ik nu voortaan ook belang bij".

Het is de gedachte aan dit gezegde, die Jan over het wat moeilijke herbeginnen heen helpt.

Els en hij overwegen samen, hoe ze den beschikbaren, vrijen tijd zullen indeelen en productief maken. Jan, die van systeem en orde houdt, heeft daarbij de leiding.

Maar hij heeft geen rekening gehouden met de omstandigheden.

Daartoe behoort allereerst, dat het besluit om hun verloving nu publiek te maken, zijn eigenaardige gevolgen meebrengt. Er moeten, hoe weinig dan ook, toch tenminste een paar visites afgelegd worden. Er zijn enkele neven en nichten van Vader en Moeder en andere familieleden, die er bizonder prijs op stellen, dat de vormen worden in acht genomen. Els heeft geen oor voor Jan's protesten en maakt de afspraken, waaraan hij zich dan half mopperend houdt.

Het wordt half October, voor ze het mooi opgestelde programma werkelijk geheel in practijk kunnen brengen.

Eén avond in de week is Els bij de Stromans en Jan brengt haar later dan naar huis. Die bezoeken geven Moeder ongezocht de gelegenheid, over veel, wat haar na aan het hart ligt, met het meisje te praten. Els is een lief kind, ervaart ze en haar genegenheid wordt dieper.

Het gaat Moeder nu ook langzaam aan duidelijk worden, welke invloed Els op Jan uitoefent. Ze bezit een onverstoorbaar goed humeur, dat een contrast vormt met Jan's nog al sterke stemmingswisselingen.

Over haar dagelijksche werk op kantoor spreekt ze nooit, tenzij dat iemand haar daarnaar vraagt. Ze beschouwt het als iets, dat haar in staat stelt, wat te verdienen, maar wanneer ze 's avonds de deur achter zich sluit vergeet ze liefst spoedig al, wat tot dat wereldje behoort. Dat ze het 's avonds thuis wel eens al te stil vindt zegt ze niet, maar het wordt bewezen met de uitgelatenheid, die haar stemming kenmerken kan, als ze bij de Stromans komt. Nu en dan beproeft ze, wat op het harmonium te spelen, doch dat valt haar toch niet mee. Els houdt er niet van, niets om handen te hebben. Er is altijd wel het een of andere handwerkje, dat ze kan meebrengen en Marie is handig genoeg om haar de kunst af te kijken.

En dan zijn er ook boeken, want Els is dol op lezen.

Sinds eenigen tijd hebben Jan en zij de gewoonte aangenomen, iedere maand voor

gezamenlijke rekening één boek te koopen. Telkens eischt het weer heel wat overleg, precies dát werk te vinden, waarvan de keuze beiden bevredigen kan.

„We moeten voor onze boekenkast zorgen", vindt Jan. „Als we er telkens één of twee koopen en zorgvuldig kiezen krijgen we langzamerhand wel een waardevolle reeks."

Tweemaal hebben ze, bij onderlinge afspraak, hun keus laten vallen op een boek, dat geen roman is. Dominé Verkerk heeft hen geadviseerd en ze hebben zijn raad opgevolgd. Ze lezen alle boeken samen of om beurten. Maar de intentie, waarmee de lectuur van de werken over den Bijbel worden gelezen, is verschillend. Want Jan leest om zijn gezichtskring te verruimen terwijl voor Els het belangrijkste is, dat ze het woord van den Bijbel beter gaat verstaan.

Vooral de romans vormen nog al eens aanleiding tot gesprekken in de huiskamer en wanneer Vader en Moeder en soms ook Jan en Marie van een verhaal hebben mee genoten kan er zelfs wel een gemeenschappelijke discussie ontstaan. Het is vaak belangwekkend, te hooren, wat anderen in een boek bewonderen of afgekeurd hebben.

Het valt niet te loochenen, dat Jan's beschouwingen — vooral die van den Bijbel — veranderen onder den invloed van de boeken, die hij leest. Hijzelf geeft zich daarvan weinig rekenschap, maar het is een feit, dat zijn belangstelling intensiever wordt. Want het zijn die boeken, zelf gekocht of bij dominé Verkerk geleend, die hem gaan duidelijk maken, hoe onvruchtbaar, ook: hoe naïef zijn eigen ongeschoolde denken en critiseeren is. Gaandeweg begint hij er behagen in te scheppen, allerlei problemen, die zijn gedachten bezig houden, nader te onderzoeken. Daarbij blijkt hem tot zijn verwondering, dat verschillende auteurs veel critischer zijn dan hij, veel critischer ook, dan hij ooit voor mogelijk heeft gehouden. Hij leert, uiteenloopende beschouwingen onderscheiden en neemt met belangstelling kennis van de argumenten, welke het standpunt van een schrijver bepalen.

Daarbij krijgt hij groote bewondering voor het streng-wetenschappelijk betoog, dat hij hier en daar ontmoet, respect ook voor de belezenheid en de groote kennis, die meer dan eens blijkt. Maar wat het krachtigst indruk op hem maakt is, dat zoo goed als alle auteurs, wier boeken hij nu leest, met zoo duidelijke eerbied den Bijbel benaderen. Altijd zijn die theologen bezig, den diepen zin van het Bijbelwoord op te sporen, steeds gaan ze van dat woord uit en keeren ertoe terug. Het is juist die eerbied en dat ontzag voor Gods Woord, dat hem altijd ontbroken heeft.

Indertijd heeft de lectuur van „Lucas, de Medicijnmeester", het eerste theologische boek, dat hij onder de oogen kreeg, hem al bizonder gepakt. Later las hij de andere boeken, die dominé Visser hem leende, doch waarvan hij lang niet alles begreep. Eerst nu hij met Els samen leest en met haar doorloopend van gedachten wisselt, begint er bij Jan een diepere belangstelling wakker te worden.

Op de wandelingen van kantoor naar huis vertelt Jan Els in den regel van zijn werk en van de gesprekken, die hij soms met collega's voerde. Met de meesten hunner kan hij, zoo oppervlakkig tenminste, wel opschieten, maar er zijn er ook, die hem beslist antipathiek zijn. Eigenlijk vindt hij met niemand, Karels dan uitgezonderd, iets van dieper contact. De moppen en aardigheden, die de jongemannen dikwijls debiteeren over meisjes en vrouwen vindt hij òf flauw òf ronduit gemeen en hij verbaast zich meer dan eens over de voorkeur voor dubbelzinnige gezegden, fluisterend gedebiteerd en grinnikend aangehoord. Later, op de wandeling naar huis, lucht hij dan tegen Els zijn afkeer.

De wandelingen met Karels, den chef, zijn tijdelijk onderbroken, nu Sinterklaas en Kerstmis hun schaduwen beginnen vooruit te werpen. Op kantoor werkt men gedurende de laatste maand van het jaar vrijwel den geheelen dag door, met onderbreking van een half uur om de meegebrachte boterhammen op te eten. Een enkele maal belt Jan tusschen half één en één uur Els op, maar na de eerste maal zoekt hij daartoe liefst een rustig hoekje op om gevrijwaard te blijven van de opmerkingen en de papierproppen der collega's.

Els let er elken avond op, met welke stemming Jan uit kantoor komt. Den eenen keer is hij blij, dat de dag òm is en dus vroolijk; den anderen dag komt hij haar moe tegemoet en is daardoor somber gestemd. Ook kan het gebeuren, dat hij

nerveus is en gauw geprikkeld door iets, wat ze zegt...

In al zulke omstandigheden maakt Els haar houding zooveel mogelijk afhankelijk van het oogenblik. Ze verstaat de kunst, een tijd lang zwijgend naast hem te gaan en heeft tact genoeg, met een kwinkslag of een bemoedigend woord de sombere wolken te verdrijven.

Zonder dat hij zich dat bewust is, steunt Jan op Els. Altijd is hij blij, haar aan het einde van den dag bij de lantaarn op de straathoek te vinden, al geeft hij dan ook aan dat gevoel maar zelden uiting. Wat hem in zijn collega's het meest verbaast is hun algemeen gebrek aan belangstelling voor iets ànders dan het alledaagsche. Zelden wordt in het middagschaftuur een verstandig woord gesproken, hetzij over wat er voorvalt in de wereld rondom, hetzij over hetgeen in een menschenleven dieper belang heeft. 's Maandags is men enthousiast over de een of andere sportprestatie en raakt niet uitgepraat over een internationalen voetbalwedstrijd. De volgende dagen vertelt men elkander, met wie de voorgaande avond is doorgebracht, welke bioscoop of dancing bezocht werd en wie er gezien zijn. Er zijn er, die er zich op beroemen, een flink getal borrels of glazen bier te kunnen „hebben", zonder er nadeelige gevolgen van te ondervinden. Er zijn anderen, die elkaar vermaken met een exposé van onkiesche bizonderheden betreffende het meisje, dat met dezen of dien collega gezien werd. Er zijn er, die zich niet kunnen uitdrukken zonder grove woorden en vloeken en van de wijze, waarop de meesten kijken naar een correspondente of typiste, walgt Jan.

„Ik begrijp niet", zegt hij eens tegen Els, „dat jullie, meisjes, daar niet woedend om wordt."

Ze glimlacht. Wat kan ie soms toch naïef doen!

„Bij mij op kantoor word ik ook wel zoo bekeken", antwoordt ze.

Dat maakt hem werkelijk boos.

„En zèg je daar dan niets van?"

„Natuurlijk niet, stel je voor! 'k Zal wel wijzer zijn! Ik zou ze de woorden in den mond geven."

„Ik snap ook niet", vervolgt Jan, „dat die lui zooveel avonden aan onbenulligheden verdoen. Je hoort bijna niets anders dan over uitgaan en dansen met vrienden en meisjes. Nooit van studeeren en van plannen voor de toekomst."

„Och, er zullen natuurlijk wel sommigen zijn, die werken", veronderstelt ze. „Je kunt ze toch niet allen over één kam scheren? Die een meisje hebben zullen toch wel eens willen trouwen?"

Een paar dagen geleden vroeg ik er één naar, zegt Jan. „Wat denk je, dat ie antwoordde?"

„Misschien wel, dat 't jou geen steek aan ging."

„Neen. Ach, waarvoor zal ik studeeren", zei hij. „Je schiet er toch niets mee op. D'r loopen massa's lui rond met een baal diploma's en ze krijgen toch geen baan."

„Dat is ook wel zoo."

„Goed. Maar 't eenige middel om vooruit te komen is toch, te zorgen, dat je flink wat in je mars hebt?"

„Jawel, maar je kunt je toch wel voorstellen, dat er zijn, die op den duur den moed verliezen gaan en onverschillig worden? Jij bent gelukkig nog maar éénmaal zonder werk geweest en je hebt nog betrekkelijk spoedig deze betrekking gekregen. En dan: jullie hebt het goed thuis en àls je eens lang zonder zou komen kon je met je studie nog vooruit."

Jan herinnert zich de paar maanden, nadat hij bij Verbraek wèg was gezonden. Neen, het solliciteeren en uitkijken was niet leuk geweest!

„Goed, maar dat iemand nu letterlijk voor niets interesse heeft!"

„Och, de een is gemakkelijker tevreden dan de ander. En dan: wie weet, uit welke milieus de meesten afkomstig zijn. 't Maakt natuurlijk een heel verschil, hoe je thuis bent voorgegaan."

„Zeker!"

„Traditie hè?" Els kijkt hem lachend aan als ze het woord gebruikt. Hij begrijpt, wat ze daarmee wil zeggen en weet niet beter te doen, dan te zwijgen.

Een paar dagen later pakt Jan, als 't half één is, zijn brood uit en bidt voor hij begint. Juist passeert iemand zijn bureau en ziet het. Hij blijft staan.

„Ben jij zoo'n vroom jongeling?"

„Waarom? Omdat ik bid?"

De ander grijnst.

„Moet je niet doen jò. Als er een God was, zou 't zoo'n bende niet op de wereld zijn."

Hij gaat er even bij zitten, half leunend op den rand van het bureau.

„Als je niet voor jezelf kunt zorgen moet je maar niet op God rekenen. Alleen zwakkelingen hebben een God noodig; de sterken kunnen 't zelf wel af. God en de hemel en de hel zijn allemaal van die ficties van menschen, die in het leven aan 't kortste eindje trekken en bang zijn voor den dood."

Hij staat op en steekt de handen in de broekzakken.

„Ze hebben mij thuis vroeger ook Christelijk willen maken. 'k Moest naar catechisatie en elken Zondag tweemaal naar de kerk. Nou, daar had ik gauw genoeg van hoor! Mij niet gezien!"

Hij loopt door en Jan zoekt zijn mes om de boterham door te snijden. De woorden klinken hem nog in de ooren. Eerst nu komen hem allerlei antwoorden in de gedachten, maar daarvoor is 't nèt te laat. Ginder leest de ander de courant van vanmorgen en is misschien alweer vergeten wat hij precies gezegd heeft.

God een fictie van zwakkelingen......

Neen, dat kàn niet waar zijn. Vader en Moeder zijn geen krachtlooze menschen, die zich een beschermend Opperwezen hebben ingedacht uit vrees voor het hiernamaals.

Hij denkt erover na. Vreemd, dat hij zich nooit heeft afgevraagd, waaròm Vader en Moeder Christenen zijn... Dàt ze het zijn, daaraan bestaat geen twijfel, maar, waaròm. Zou bij hèn ooit de gedachte zijn opgekomen, dat God wel eens een fictie kon zijn?

Hij denkt aan Moeders opgewektheid en aan haar vele gezegden, die uit den Bijbel afkomstig zijn, maar haar onvervreemd eigendom werden, omdat ze zoo precies en geheel tot uitdrukking brengen, waarvan zijzelf overtuigd is en wat zij persoonlijk als waarheid leerde kennen.

Neen, Moeders geloof is niet maar een aanwendsel, geen levensvernisje. Zou het anders haar heele leven hebben stand gehouden?

Hij herinnert zich, dat Moeders lievelingslied een vers is, dat in haar jonge jaren werd gedicht en op muziek gezet. „'k Heb geloofd en daarom zing ik..." begint het.

Zou dat inderdaad zoo voor Moeder zijn? Is ze altijd zoo opgewekt omdat ze haar geloof bezit? Maar, als dat wáár is, ligt daarin het beste bewijs, dat de redeneering van dien man geen steek houdt. Dan beteekent het, dat Moeder niet haar eigen geloof heeft opgebouwd, maar dat, omgekeerd, dat geloof haar kracht geeft.

Er komt iets van jaloerschheid in hem op. Het moet toch wel fijn zijn, een geloof te bezitten, dat je leven licht en blij maakt. Wat heeft hijzelf voor 'n geloof?

„Het vleesch is beter dan de beentjes", heeft de boekhouder eens gezegd... Nou ja, dat was natuurlijk maar scherts. Maar hééft ie werkelijk zelf wel geloof?

Is hij een òngeloovige? Dat toch ook weer niet. Sinds hij zooveel over den Bijbel leest is het hem onmogelijk geworden te twijfelen aan de waarheid van hetgeen dat Boek zegt.

Maar toch, met de beste wil kan hij niet zeggen, dat zijn leven, als dat van Moeder gedragen wordt door geloof.

Wat is hij dan wèl? Welke is zijn positie tusschen de menschen rondom?

Het is deze vraag, die hem in den namiddag blijft bezig houden onder zijn werk en die hem ook de volgende weken telkens verontrust.

Kerstmis en Nieuwjaar brengen ditmaal allerlei herinneringen mee. Els spreekt daarover maar weinig, doch Jan bemerkt, dat ze soms opvallend stil kan zijn. Moeder begrijpt beter dan de jongen, wat in het meisje omgaan moet en probeert haar, met een enkel, tactvol woord te doen gevoelen, hoe ze met haar mee leeft.

Maar het is niet alleen de droeve herinnering aan haar vaders overlijden, die Els vervult. Er zijn gedachten, die ze noch haar moeder noch zelfs Jan bekent, maar die haar zeer bezig houden.

Op een der avonden, waarop ze met Mevrouw Stroman in de huiskamer zit, vindt ze de vrijmoedigheid, met haar die gedachten te bespreken.

„Hoe stelt u zich den hemel voor, Mevrouw?"

Moeder is een oogenblik verrast over die vraag, doch is te verstandig om het te laten blijken. Toch wil ze peilen, waarom Els haar opinie wenscht te weten.

„In deze dagen vraag je je zeker wel meer dan eens af, hoe 't er in den hemel uitziet? De herinnering aan den dood van je vader brengt je daartoe haast vanzelf. Is 't zoo niet?"

Els knikt, dankbaar voor Mevrouws begrijpen. Er komt een prop in haar keel.

Op dit oogenblik komt Jan binnen.

Wanneer Els beneden is haalt hij zelf zijn thee. Even gaat hij zitten.

„We weten weinig van den hemel", begint Moeder, „evenals van geheel het leven na den dood." Ze schenkt Jan's thee in en zet het kopje voor hem neer. „Maar wat we weten is voldoende. De hoofdzaak ervan is, dat we dan altijd bij den Heer zullen zijn. Beter kunnen we niet wenschen."

„Gelooft u, dat mijn vader daar is?"

„Ik heb hem eigenlijk tè weinig gekend om die vraag met zekerheid te mogen beantwoorden", zegt Moeder bedachtzaam. „We moeten bizonder voorzichtig zijn, want het is zoo gemakkelijk, iemand in den hemel te praten òf te oordeelen, dat iemand daar niet zal zijn. Voor zoover ik het beoordeelen kan was je vader een ernstig Christen, die beleden èn beleefd heeft, dat Christus zijn zonden verzoend had en dat Hij zijn Heer was."

„Komen degenen, die gestorven zijn aanstonds na hun dood in den hemel?"

„Dat geloof ik niet. Ik meen in den Bijbel te lezen, dat de gestorvenen den dag afwachten, waarop de Heer wederkomt. Dan zullen ze op het geluid van den bazuin uit het graf verrijzen. Degenen, die in Christus met God verzoend zijn gaan dan in in de eeuwige zaligheid; zij, die Christus niet aanvaardden, zullen worden veroordeeld. De Bijbel is op dàt punt heel positief en onderscheidt slechts eeuwige zaligheid en eeuwige verdoemenis."

„Maar Moeder!", valt Jan haar in de reden. „Dat is toch verschrikkelijk! Zou God werkelijk zoo onbarmhartig zijn om millioenen menschen voor altijd te verdoemen? Dat kàn toch niet? God is toch een God van liefde? Dat hebt u zèlf zoo vaak gezegd!"

„Zeker, dat heb ik, jongen", antwoordt Moeder, „maar God wil niemand dwingen. Ieder mensch heeft volle vrijheid, zich voor of tegen Hem te verklaren en krijgt de volle beschikking over zijn eigen leven om daarmede te handelen tot Gods eer of oneer."

„Waarom zou God in den Bijbel zoo weinig bizonderheden over den hemel hebben meegedeeld, denkt u?" Els haar gedachten zijn nog bij de vraag, die ze 't eerst stelde.

„Ik vermoed", veronderstelt Moeder, „om te voorkomen, dat wij ons verkeerde voorstellingen zouden gaan maken. Wij zijn zoo spoedig geneigd, den hemel te beschouwen als de plaats, waar onze kleine, menschelijke idealen en droomen vervuld worden. Van alle voorwaarden, die het leven na den dood bepalen, weten we eigenlijk niets. Maar ik voor mij heb voldoende aan de zekerheid, dat we dan voor altijd bij den Heer kunnen zijn, die ons meer lief heeft, dan we kunnen beseffen."

Jan en Els zwijgen. Hij roert langzaam in de thee, die voor hem staat. Ze hebben hun eigen gedachten.

Als ze straks op straat loopen komt Els nog eens op het onderwerp terug.

„Ik wilde wel, dat mijn geloof zoo vast was, als dat van je Moeder", zegt ze. „Wanneer ik haar hoor spreken is 't me, alsof ik niets bezit."

„Je hebt toch je belijdenis gedaan?"

„Zeker. En die heb ik ernstig gemeend. Maar sinds jij die belijdenis traditie genoemd heb, moest ik telkens erover nadenken, of ik er wel gòed aan deed, haar af te leggen. Ik zou niet kunnen zeggen wàt me ontbreekt, maar het moet wel iets belangrijks zijn... Elken Zondag ga ik trouw naar de kerk, ik geloof, wat in den Bijbel staat en wat me op catechisatie geleerd is en toch... toch..."

Els is niet gewoon, zoo ronduit en open te spreken over haar intiemste gedachten. Daarom maakt, wat ze nu zegt, op Jan den indruk van een bizondere confidentie. Het geeft hem de vrijheid, ja het noopt hem bijna er toe, van zijn kant dezelfde ongewoon vertrouwelijke openhartigheid te toonen.

Hij vertelt haar, welke opvattingen een van zijn collega's over het geloof in God heeft getoond. Ook, dat hij toen tot nadenken is gekomen over het geloof van Vader en Moeder.

„Zie je," zegt hij dan, „ik weet eigenlijk niet, of ik al dan niet een Christen ben. Als je 't goed beschouwt staan we beiden dus in dat opzicht in dezelfde positie. Alleen: jij deed je belijdenis en ik niet. Maar ik geloof niet, dat dit zulk een verschil maakt."

Nu ze zich zoo tegen elkander hebben uitgesproken, worden ze stil. Een paar straten ver gaan ze zonder woorden naast elkaar.

Opeens begint Jan opnieuw te spreken.

„Eens heb ik tegenover Karels, mijn chef, al de grieven tegen de kerk, de kerksche menschen en het geloof uitgespro-

ken, die ik maar bedenken kon", zegt hij. „Zijn antwoord was, dat ik stellig mezelf nog niet kende, want dat ik dàn wel milder over anderen oordeelen zou.

Later hoorde ik een Jeugdpreek van dominé Verkerk en een paar van de gedachten daaruit hielden me vast. Eén ervan was, dat Gods gedachten niets van doen hebben met onze idealen. Toen ik daarover goed nadacht, zag ik in, dat ook ik altijd geprobeerd had, alles buiten God om te doen en mijn eigen idealen te verwerkelijken. Ik meende, dat ik best God vragen kon, mijn leven te willen leiden volgens Zijn wil en daarom heb ik in dien geest ook gebeden. Maar als ik eerlijk ben, moet ik erkennen, dat er na dien avond en dat bidden weinig of niets veranderd is. En nu heb ik hetzelfde gevoel als jij, namelijk, dat er iets niet gòed is. Wáár, dat weet ik óók niet."

Niet éénmaal heeft Els hem onderbroken. Met aandacht heeft ze geluisterd naar wat ze wist, dat Jan moeite kosten moest, haar te vertellen omdat het tot zijn diepste leven behoorde.

„We moesten over deze dingen rustig nadenken", antwoordt ze nu.

„Ik geloof, dat we elkander weer een stap dichter genaderd zijn. Ik voor mij heb tijd noodig, dit alles te verwerken en ik denk zoo : jij ook. Laten we er dus rustig over nadenken en... en... Ja, laten we er ook met God over spreken in ons gebed. Zullen we dat doen?"

(Wordt vervolgd)

Slapend kind

Het moegespeelde kind in 't bed
Heeft weer een dag van 't kleine leven,
Terwijl wij oorlogsboeken schreven,
In vreugdedaden omgezet.

Wat heeft het nu zoo'n dag bedreven?
Heeft het op school goed opgelet?
Het moegespeelde kind in 't bed
Slaapt zoet. En slechts de sterren beven.

De stilte vangt, als in een net,
Dit kind, èlk kind, het gansche leven.
De maan lacht mild, als had zij pret,
En komt haar mooiste stralen geven
Aan 't moegespeelde kind in 't bed.

J. GROENEWOLD

P. H. MULLER

KRONIEK VAN HET BOEK

Prof. Dr. H. Kraemer, **Van Godsdiensten en Menschen.** Nijkerk, N.V. G. F. Callenbach, '40.

Dit boek beschrijft voor belangstellenden Prof. Kraemers reis naar de conferentie van Tambaram, zijn verblijf en zijn ervaring daar opgedaan èn de reis, die de auteur maakte in vervolg op zijn conferentie-bezoek. Voor den leek, voor den geinteresseerden christen is dit boek zeer waard te worden gelezen omdat 't over allerlei questies, feiten en personen handelt, die met betrekking tot het wereld-zendingswerk van belang zijn. Een wetenschappelijke publicatie is dit reisboek niet; wel een heel onderhoudend geschreven leerzaam verhaal, dat met een serie goede foto-illustraties is verlucht. Voor menig lezer zal de zendingsarbeid en veel van wat daartoe behoort levendig worden en gestalte aannemen dank zij de lectuur van dit werk.

Aatami Kuortti, **Predikant, vluchteling, dwangarbeider.** Drukkerij Stemerding & Co, Rotterdam.

De schrijver van deze autobiografie is een Finsch predikant uit Ingermansland. Hij verhaalt in dit boek van de vervolging, waaraan hij van de zijde der Russen heeft blootgestaan en hij beschrijft, tot welke methodes de van haat jegens God en Godsdienst vervulde Communisten hun toevlucht nemen om ieder, die den naam van Christus belijdt, het leven onmogelijk te maken. Dit boek is te beschouwen als de zooveelste bijdrage tot een juiste kennis van het leven en streven in den Communistischen heilstaat en wij hopen zeer, dat het 't zijne doen moge om ons ook ten onzent allerwege de oogen te openen voor het acute gevaar dat niet alleen het Christendom doch geheel onze West-Europeesche cultuur bedreigt. Het boek, dat een tweede druk beleeft is uit het Zweedsch vertaald door Jhr. R. H. G Nahuys.

Dr. F. J. Krop, **Op de Tentoonstelling.** R'dam, Drukkerij Stemerding & Co, 1940.

De organisator der bekende tentoonstelling „Godsdienst, Gezin, Gezag" de Rotterdamsche predikant Krop, geeft in dit boekje een reeks van gesprekken weer, die door hem met allerlei tentoonstelling-bezoekers werden gehouden. Hij vindt daarbij gelegenheid, zijn beschouwingen en visies nog eens onder woorden te brengen en men kan zeker niet ontkennen, dat die de moeite waard zijn.

Dr. F. C. Dominicus, **De Volkenbond nu en straks.** Den Haag, C. Blommendaal, 1940.

Als aflevering 29 in de serie Tijdseinen uit Chr. Hist. Kr. verschijnt een essay van Dr. F. C. Dominicus, waarin hij een en ander verhaalt over het tot stand komen van den vrede van Versailles en, in aansluiting daarop, enkele feiten memoreert uit de historie van den Volkenbond. De schrijver gaat daarna na, wat de Volkenbond na den huidigen oorlog wellicht zou kunnen gaan beteekenen. Het komt ons voor, dat de gedachten, meeningen en visies, hier te berde gebracht, weinig meer beteekenen dan persoonlijke, bovendien weinig concrete beschouwingen. Dit deeltje der serie Tijdseinen slaat nu niet bepaald spijkers met koppen en dat deden sommige andere nrs. wèl.

Dr. W. K. H. Feuilletau de Bruyn, **De economische verdediging van Nederland.** Den Haag, Drukkerij U. M. N.V. de Hofstad, 1940.

In den loop der eerste drie maanden van 1939 werden door dezen schrijver voor het Klein-auditorium der Rijksuniversiteit te Utrecht een serie lezingen gehouden over de economische verdedigingsvoorbereiding. Het hier aangekondigde boek geeft, vereenvoudigd ten behoeve van den min of meer ontwikkelden Nederlander, den inhoud dezer negen voordrachten weer. De schrijver behoort tot geen partij en geeft in zijn beschouwingen geen critiek op de regeering of op regeeringsmaatregelen. Het is er hem slechts om te doen, meer licht te verspreiden over begrip en beteekenis der economische voorbereiding in onzen tijd en al hetgeen daarmee samenhangt te bezien. Zoo wijdt hij een hoofdstuk aan de politiek-strategische positie van ons land, een aan de overzeesche verbindingen in oorlogstijd en andere hoofdstukken aan de financieele verdedigingsvoorbereiding, de voedselvoorziening in oorlogstijd, de industri-

eele verdedigingsvoorbereiding, het transport te land en op de binnenwateren en de organisatie der econ. verdediging. De beschouwingen zijn strak en zakelijk en zeer overzichtelijk in paragrafen ingedeeld. Dit boek is inderdaad uitmuntende lectuur voor ontwikkelde lezers.

F. J. Servatius. **Vrouwen uit onze historie.** Nijkerk, N.V. G. F. Callenbach, 1940.

Mej. Servatius heeft stellig vele lezers aan zich verplicht door in dit aardige boek in kort bestek het leven en den arbeid te schetsen van een drie en twintigtal prominente Vrouwenfiguren uit de geschiedenis van ons volk. Over elk dier vrouwen schrijft zij slechts luttel aantal bladzijden, doch daarin is zij in staat een beeld van de geschetste persoonlijkheid, van haar karakter, haar arbeid en haar tijd te schetsen, dat den geboeiden lezer eenig inzicht verschaft in de beteekenis van de vrouw in kwestie. Bijna alle historische portretten zijn van illustraties vergezeld, die de beeltenis van de beschreven vrouw geven. Aanvangende met Sinte Gheertruid (626—664) eindigt dit boek met de feministe Etta Palm (1743—1830). De opzet van 't boekje is zoo aardig en de daarmede ondernomen arbeid achten wij zoozeer geslaagd, dat wij op een tweede bundel niet weinig prijs zouden stellen.

W. J. Wolters, **De verboden weg.** Baarn, N.V. Hollandia Drukkerij.

Hoe goed dit boek als beschrijving, als levensverbeelding ook is, het vormt, althans voor ons, geen prettige lectuur. Het voortdurend mislukkende leven van een in zijn prille jeugd verwend menschenkind, de aangrijpende, maar vaak zielige strijd om kracht te vinden tot een wilskrachtig persoonlijk leven, het vormt in de aaneengeschakelde deelen, geen opwekkende reeks van tafereelen. De obsessies van het leven in het gesticht, waarin de jongeman een tijdlang was opgenomen vervolgen hem zeer lang, doch tenslotte weet hij er zich van te bevrijden en treedt hij het leven met hoop en verwachting tegemoet. Wellicht is dit boek voor psychologen en psychanalitici leerzame lectuur, als roman is het, technisch ongetwijfeld knap doch niet opwekkend.

M. F. Schurmans S. J., **Bloedgetuigen van Christus.** Roermond J. J. Romen & Zn., 1940.

Dit is een heel belangrijk boek. De r. k. samensteller ervan heeft zich beijverd, een aantal martelaarsdocumenten uit de eerste eeuwen der Chr. Kerk te verzamelen en in onze taal uit te geven. In een inleiding plaatst hij de documenten in den lijst van hun tijd en zet hij uit een, dat de Kerk twee soorten martelaarsdocumenten onderscheidt, n.l. de Acta, de processtukken en de Passiones, de mededeelingen van ooggetuigen of tijdgenooten. Hij wijdt uit over de graden van historische echtheid, die door de Bollandschen worden onderscheiden en over de gebruikte tekst dezer collectie. Deze martelaarskronieken zijn niet alleen de levende getuigenissen van den geloofsmoed en geloofstrouw der eerste Christenen, doch zij geven den oplettenden en geboeiden lezer een zeer frappante kijk op het leven en gelooven, op de maatschappelijke en juridische situaties, waaronder men toentertijd leefde. Wij hebben in lang niet een zoo belangwekkend werk als dit van Schurmans hier aangekondigd. Opmerking verdient het voor den theoloog begrijpelijke, maar voor den leek verrassende feit, dat *geen enkel* dezer martelaarskronieken, die zich tusschen 138 en 320 n. C. uitstrekken, ook maar met één woord rept van Maria en geen spoor toont van Maria-verheerlijking of -vereering.

John Dane, **Leer verliezen.** Santpoort, N.V. C. A. Mees.

Een jongeman heeft oneenigheid met zijn verloofde gehad en ziet zijn relatie met haar verbroken. Een vriend adviseert hem, te gaan logeeren bij een dorpsgeestelijke, ergens op het Engelsche platteland en hoewel de vreesachtige jongeling aanvankelijk niets voor 't plan gevoelt, geeft hij er tenslotte toch aan toe. Zijn logeerpartij van een maand wordt in dit boekje beschreven. D.w.z. het vormt 't fundament van een verhaal-bovenbouw, bestaande uit een reeks van hoofdstukken, waarin gesprekken en overdenkingen worden beschreven, die tal van geestige doch ook philosofische gedachten bevatten. Bovendien vertelt de vicar, die de oudheidkunde van zijn parochie goed kent, allerlei legenden, welke een leerzame strekking bezitten. Aan 't einde van de maand wordt de vicar naar een andere plaats verplaatst en gaat zijn logeergast met hem mede om hem den arbeid in een geheel nieuwen werkkring te verlichten. Het hoofdaccent van het mooie boekje ligt in de vele terloops geplaatste opmerkingen der ten tooneele gevoerde figuren, die bijna steeds het resultaat zijn van gezonde, diepe gedachten.

Eijvid Johnson, **Olof lacht tegen het leven.** Amsterdam, N.V. De Arbeiderspers, 1940.

Eijvid Johnson is een, thans veertig-jarig, Zweedsch auteur, die uit arbeiderskringen is voortgekomen en zich al vroeg tot het schrijven voelde aangetrokken. Hij is afkomstig uit Norbotten, waar hij het leven der houtkappers in de dichte bosschen, de gevaarlijke moerassen en de snelstroomende rivieren heeft meebeleefd. Hij verliet zijn vaderland en zwierf door Duitschland en Frankrijk. Twaalf romans heeft hij reeds op zijn naam staan, doch de roman, waarvan wij hier de Nederlandsche vertaling aankondigen en die veel autobiografisch materiaal moet bevatten, is het werk, waarmee de auteur pas goed succes had. Het werd in verschillende talen vertaald en geeft een beeld van het ruwe, veelkleurige leven van houtvlotters en houtzagers. Dit boek heeft een sterke sociale tendens en toont den auteur in zijn

genegenheid voor den arbeider en spreekt van zijn haat en verbittering jegens schijnheiligheid en schijn-humaniteit. Het verhaal is een zeer uitvoerige verbeelding.

Gilbert Frankau, **'s Konings rok.** Leiden, A. W. Sythoff's U.M., 1940.

Een roman van bijna vijfhonderd bladzijden is een heele kluif. Ook als 't verhaal boeit en goed geschreven is. Dat laatste kan inderdaad gezegd worden van den uit het Engelsch vertaalden soldaten-roman, dien wij hier aankondigen. Het geheele, uitvoerige verhaal zou een goede historie rond een vrouw zijn, wanneer de personen erin niet allen behoorden tot het Engelsche leger. Dit laatste maakt 't boek tot een soldaten-roman, tot een boek, waarin het leven van den Engelschen beroepssoldaat, zijn eigenaardigheden, zijn ziele- en geestesleven en zijn eerecode worden geteekend. Wat een samengestelde liefdesgeschiedenis zou zijn in een burgerlijk milieu, verkrijgt, nu zij zich afspeelt in een soldatenmilieu, een heel afzonderlijk karakter, een eigen signatuur. De geschiedenis is gelocaliseerd in de jaren, die aan den huidigen oorlog voorafgingen en op den achtergrond ervan beweegt zich een fragment specifiek Engelsche geschiedenis. Het boek is wel zeer uitvoerig, doch de diepgang ervan is daaraan niet evenredig. Indien den auteur iets gelukt is dan wel de verbeelding van de Engelsche soldatenpsyche.

De Nederlandsche Bibliografie. Mei 1940, afl. 4, Leiden, A. W. Sythoff N.V.

Gehoorgevend aan het verzoek van den uitgever memoreeren wij hier even de periodieke verschijning van De Nederl. Bibliografie, een tijdschrift, waarin Dr. Ritter en zijn medewerkers regelmatig besprekingen en aankondigingen van nieuw verschenen boeken publiceeren. De recensies zijn kort en samenvattend en vaak geillustreerd. De te bespreken werken zijn overzichtelijk in rubrieken ingedeeld.

De Lectuurgids. Uitgave W. ten Have N.V., Amsterdam.

Ook dit blad, „gewijd aan onafhankelijke voorlichting in Prot. Chr. geest over nieuwe publicaties op allerlei terrein", ontvingen we ter bespreking. De redactie wordt gevormd door P. J. Meertens, A. J. Plooy, C. Tazelaar en J. de Zwaan. Het blad is ongeveer op dezelfde leest geschoeid als de Ned. Bibliografie van Sythoff, waarin ook een paar Prot. Chr. recensenten besprekingen publiceeren. Van werkelijk degelijke, principieele litteraire critiek in Prot. Chr. geest is in vele resensies, jammer genoeg minder sprake dan van goedbedoelde, nogal vage algemeene opmerkingen, die in hun soort niet kwaad of onjuist toch zooveel gemakkelijker te maken zijn. Het is ook niet wel mogelijk, in een korte boekbespreking de critiek te leveren, die de redacteurs bedoelen.

Met alle waardeering voor den arbeid die in dit blad wordt beproefd moeten we toch zeggen, dat 't tijdschriftje dubbel zoo dik zou moeten zijn en van deskundiger medewerkers voorzien om werkelijk *goed* de breede stroom van nieuwverschijnende werken „op te vangen".

Jan Mens, **Vroolijke vrienden.** Amsterdam, N.V. De Arbeiderspers, 1940.

Jan Mens heeft het vorige jaar eenigen naam verworven met een roman, dien hij bij de N.V. Kosmos uitgaf en die met een prijs in geld werd bekroond. Er ligt reeds een tweede roman van hem op bespreking in deze kolommen te wachten. Maar nu doet hij zich met het blijgeestige, vroolijke jongensboek, waarvan de titel hierboven wordt genoemd, kennen als een goed verteller voor jongens. Zijn verhaal speelt in arbeiderskringen in Amsterdam en de jongens, die hij verbeeldt, zijn flinke, ondeugende Hollandsche knapen, die geen sensatie beleven in uitzonderlijke gebeurtenissen, doch die de gewone Hollandsche ervaringen kennen en daarin leven en blij zijn. De auteur heeft zijn boek vrij gehouden van valsch effectbejag, van sensatiezucht en van ongelooflijke avonturen. Hij schrijft een opgewekten stijl en zijn aardige verhaal is met teekeningen geillustreerd. Het beloofde vervolg der geschiedenis zien we met belangstelling tegemoet.

Dr. L. A. Rademaker, **Aan de poort van een nieuwe wereld.** Amsterdam, A. J. G. Strengholt, 1940.

De heer Rademaker is goed beschouwd feitelijk niet de schrijver, doch de ingenieuze compilator van dit lijvige werk. Zijn boek voegt zich in den stroom van hedendaagsche publicaties, die zich bezig houden met de vragen, waarmee de mensch van alle tijden zich heeft bezig gehouden. Het zijn de vragen aangaande de toekomst der cultuur, der vooruitgang, der persoonlijke onsterflijkheid, van het lijden, het Godsbestaan en al die andere onderwerpen. Het is niet L. A. Rademaker, die een antwoord zoekt, beproeft of biedt op deze vragen, doch het zijn de talrijke auteurs, die door hem worden geciteerd en uit wier werken hij een uittreksel heeft gemaakt, die dat eigenlijk doen. Het is natuurlijk wel aardig, de meening van eenige tientallen menschen te vernemen over een stel questies die meer of minder met elkaar samenhangen, doch wie op de hoogte is met de lectuur van zijn tijd kan zeer gemakkelijk zelf ook een boek samenstellen als dit en men zou zelfs eenige, in hun soort heel interessante werken kunnen componeeren, gebruik makende van nog tal van andere publicaties, dan die thans tot Dr. Rademakers compilatie zijn benut. Deze visies van den verzamelaar bepalen den aard van zulk een werk. Kennelijk is *dit* boek samengesteld door een leek op theologisch gebied, door iemand, die „de waarheid" her en der zocht en dat zoowel eerlijk als met toewijding doet, doch wien 't

aan te weinig deskundige scholing mankeert in den doolhof der theologie. Alle respect voor den arbeid, welke met een werk als dit is gemoeid, maar 't is te mozaiëk-achtig, te weinig rechtlijnig van constructie en te onvast van bouw dan dat 't van wezenlijke, constructieve beteekenis zou vermogen te zijn.

J. J. Groeneweg, **Een gelukkige zwerver.** Den Haag, G. B. v. Goor & Zn, 1940.

Het aantal goed doordachte, goed gecomponeerde en goed geschreven jongensboeken is niet zóó groot, dat we een specimen ervan weinig belangstelling behoeven te betoonen. Daarom wijzen we hier niet alleen op het boeiende, romantische verhaal, waarvan de titel hierboven staat afgedrukt, doch herhalen we de aanbeveling van de spannende en avontuurlijke drie verhalen, die de heer Groeneweg verder bij dezelfde uitgeverij deed verschijnen. Het zijn „De geheimzinnige schaduw". „De stam van de stekende schorpioenen" en „De vallei van de mist". Niet alleen *schrijft* Groeneweg heel goed en *verhaalt* hij boeiend, doch hij weet gezonde spanning te bieden en is niet voortdurend op jacht naar grove sensatie. Het gemoedsleven zijner verhaalfiguren is voor hem, in tegenstelling tot andere auteurs een rijke bron, waaruit hij met kennis van zaken weet te putten. De gevoelige noot ontbreekt in zijn vertellingen niet en de landen en milieus, waarheen hij zijn jonge lezers verplaatst, heeft hij tevoren behoorlijk bestudeerd. Het werk van dezen auteur verdient de aandacht van ieder, die voor 14 jarigen goede verhalen moet zoeken.

Dr. J. N. Sevenster, **De boodschap van het** N. T. 2. Assen, Van Gorcum & Comp. 1940.

Het eerste deeltje van deze voortreffelijke inleiding tot het N. T. voor catechisanten en gemeenteleden, dat wij reeds hier bespraken, vertelde een en ander over den geestelijken achtergrond van 't N. T. en over de Synoptische Evangeliën. Het tweede deeltje heeft ten eerste het Johannes-Evangelie tot onderwerp en bespreekt ten tweede de figuur van Paulus. Het hoofdstukje met de vergelijking tusschen Jezus en Paulus' Evangelie en de slotbeschouwingen vooral bevatten tal van doordachte opmerkingen. In 't gedeelte over Paulus worden, aansluitend bij de bespreking van 't Hellenisme in dl 1, het leven en de werkzaamheden van Paulus geschetst, en de trekken geschetst van Paulus' verkondiging. Vooral de historische waarde en het Christusgetuigenis van 't Johannes-Evangelie worden besproken. Hoewel wij niet deskundig oordeelen kunnen over dit boekje, komt 't ons als leek voor, zeer verhelderend en van groot belang te zijn bij 't onderwijs aan intellectueele jongeren.

Marj. Kinnan Rawlings, **„Jody en het Hertejong".** Den Haag, Zuid Holl. U.M.

Dit boek is in eigenlijken zin geen roman, zooals ze bij tientallen geschreven en gekocht worden. Vele lezers, die houden van verhalen, waarin menschen en hun levensproblemen worden getoond en beschreven zullen daarom wellicht deze dichterlijke Amerikaansche geschiedenis teleurgesteld uit de handen leggen. Maar zij, die geboeid worden door poëtische beschrijvingen der natuur en die liefde bezitten voor het dierenleven zullen van dit dikke, door Anton Pieck geïllustreerde werk zeer genieten. Jody is een Amerikaansche jongen, wiens vader op een afgelegen, nederzetting nieuw land ontgint en in cultuur brengt. De lezer maakt kennis met het harde pioniersleven en den zwaren voortrekkersarbeid, maar hij leert Penny Baxter, Jody's vader kennen als een taaien, kleinen boer, die met zijn nuchtere, flinke vrouw het leven van den tot de natuur geneigden jongen mooi maken. Jody vindt een hertekalf en verpleegt het lang. Dat is het hoofdmoment van dit boek. Maar 't staat ook vol van boeiende jachthistories, van familiegeschiedenissen en van spannende ervaringen. Het is fijn geschreven, rustig, met zeer veel aandacht voor 't natuurgebeuren en 't zieleleven van jonge en oudere menschen. Het is een bizonder fraai werk, dat men in breeden kring stellig zal weten te waardeeren.

Jaap Kolkman, **Janus Krul en Zoon.** Wageningen, Gebr. Zomer en Keuning.

Dit tweede verhaal van Kolkman acht ik in meer dan één opzicht de mindere van zijn eersteling. Voornamelijk omdat de auteur overduidelijk voor 't publiek heeft geschreven en in zijn verhaal alle volksheid, alle sentimentaliteit en alle opzichtige vroomheid heeft gelegd, die een bepaalde, groote categorie van Christelijke verhalen-lezers daarin wenschen te vinden. De ziekte en 't streven van den ouden slooper, zijn, tegen 't einde van 't verhaal, tot 't uiterst benut om aan sensatie en valsch gevoel te leveren, wat ze kunnen. Hoeveel onechtheid dit verhaal bezit, wordt dadelijk ieder duidelijk, die de moeite neemt, zich de geteekende personen voor te stellen in hun bepaalde situatie en zich afvraagt, of zij kunnen doen en zeggen vooral, wat de auteur hen doen en zeggen laat. Neen er zit al te veel opzettelijks in dit heele verhaal dan dat we 't zouden kunnen waardeeren.

K. Werner, **Onderhoud en inrichting van Kameraquaria.** Amsterdam, Kosmos.

Voor de velen, die ervan houden, het leven van visch en waterdier in eigen omgeving te bestudeeren heeft de heer Werner een boek geschreven, dat een reeks van uitstekend geordende, weloverdachte practische raadgevingen bevat, bestemd voor ieder, die een aquarium gaat inrichten of het bestaande goed wil verzorgen. De bouw, de plaatsing, de beplanting, de verlichting, verwarming, doorluchting en filtratie van 't aquarium worden zorgvuldig besproken. Natuurlijk neemt de bespreking en de beschrijving van de aquariumbevolking het belang-

rijkste deel van 't boek in. Over het voedsel en de ziekten der visschen wordt eveneens 't een en ander gezegd. Een register vergemakkelijkt 't zoeken in dit boek, dat met 83 foto's en teekeningen is geïllustreerd en dat, mooi gebonden, f 2.25 kost. De zorg, die de N.V. Kosmos aan haar uitgaven besteedt, valt altijd zeer te loven.

Dr. F. C. Heyster, **Parapsychologie en het spiritisme; Rondom de Telepathie.** Serie: Weten en Kunnen, nrs. 212 en 213. Amsterdam, N.V. Kosmos.

Deze beide, weinig omvangrijke, oriënteerende werkjes zijn geschreven voor den leek en willen hem een inleiding zijn tot de kennis der parapsychologische verschijnselen. Na de lectuur ervan zal het den lezer gemakkelijker vallen, de grootere en diepergaande boeken van Tenhaeff, Dietz, De Jong e.a. te bestudereen. De behandeling der stof staat op wetenschappelijk peil en is zoodanig, dat ze allerlei foutieve, voorbarige leeken-opvattingen op de beste wijze bestrijdt. Vooral over 't veel verbreide spiritisme worden behartigingswaardige opmerkingen gemaakt. Als voorlichtende lectuur bedoeld voldoen deze rustig en objectief geschreven boekjes uitnemend aan de verplichting, die de auteur op zich nam.

Eleanor Doorly, **Het leven van Pasteur**. A'dam, N.V. Kosmos.

Deze verhalende biografie betreffende den beroemden Franschen chemicus is speciaal voor „jongeren" geschreven. D.w.z. ze laat zich 't beste lezen en verstaan door jongens en meisjes van omstreeks 16—17 jaar. De vertaling van Helena C. Pos is zeer goed en uitnemend zijn ook de houtsneden van Robert Gibbings, die 't verhalend betoog telkens prettig onderbreken. De jonge lezer wordt in de eerste plaats op de hoogte gebracht met Pasteurs levensgang, maar de wijze, waarop over zijn vindingen en ontdekkingen geschreven wordt, is zeer goed. Het is bij zooiets altijd moeilijk, te veel noch te weinig te bieden en toch begrijpelijk te verklaren en uit te leggen. Dat is hier meenen we uitstekend gelukt. Met zijn 175 bladzijden is dit leerzame boek ook niet te omvangrijk.

Serie **Weten en Kunnen**. Nieuwe reeks, N.V. Kosmos, Amsterdam.

Wij hebben reeds een paar malen deeltjes der nieuwe serie van deze uitgaven hier aangekondigd, doch bemerken, dat andere nummers nog geen beurt kregen. Daarom bespreken we die hier, hoewel ze alweer eenigen tijd geleden uitkwamen. In nr. 209 beschrijft M. M. Backers van Geffen de verzorging, teelt en huisvesting van kamer- en volière-vogels en doet dat bij 28 afbeeldingen en foto's.

De behandeling, de voeding van inheemsche, subtropische en tropische vogels komt aan de orde en vindt op 70 bladzijden bespreking.

In nr. 210 geeft Philip de Schaap Practische damlessen voor beginners en meer gevorderden. Dit boekje is een 2e druk en heeft 36 diagrammen. Aan studie, problemen en composities wordt afzonderlijk aandacht besteed.

De heer A. van Voorhuizen geeft in nr. 211 een beknopte handleiding tot het Bridgespel voor beginners. Ook dit boekje is een 2e druk doch een geheel omgewerkte. De stof is in vier hoofdstukken gegroepeerd. 1. De regels 2. De praktijk van 't bieden. 3. Uitkomen en spelen door tegenstanders, 4. Leiderstactiek.

Kanarie-boekjes, Den Haag, N.V. Succes.

Wij hebben den lezer telkens gewezen op goedkoope boeken en op series van goedkoope publicatie's. Daarom vestigen wij er thans ook zijn aandacht op, dat de N.V. Succes te Den Haag de uitgeefster is van een kleine honderd en dertig gele boekjes van klein formaat, die elk plm. 55 bladzijden omvatten en die voor één kwartje per nummer verkrijgbaar zijn. Voor zeven nummers tegelijk besteld, betaalt men slechts f 1.—. Nadat we een vijftiental boekjes hebben gelezen kunnen we getuigen, dat ze de onderwerpen, die erin behandeld worden, goed en vlot en bevattelijk bespreken. De reeks is dus wel met veel zorg samengesteld. We noteeren voor de huisvrouw vooral de werkjes „De opvoeding van Baby" (G. Merle), „Hoe u kinderziekten voorkomen kunt" en „Practische Handl. Zuigelingen-gymnastiek", beide van Dr. IJ. Hettema, „Lekkere hapjes maken van restjes", „49 tomatengerechten", „Hoe kunt u veilig hamsteren" alle drie van Mevr. J. Ruiggroh-Braam. Ook biografieën bevat de reeks en wel van Lord Leverhulme, Dr. H. Detering, Sven Hedin, Dr. H. Colijn, Ume Curee, Pasteur, Bat'a en Andr. Carnegie. Eenige erg aardige detective-stories zijn er, n.l. „De jacht op Miss Huich" d. H. S. Harrison, „Het mysterie van de woestijnkloof" d. H. Wijlie en „De zilveren Dollar" d. E. de Biggers. En dan zijn er tal van werkjes over verkoopen, over zelfontwikkeling, over talen leeren, over goede manieren, over 't verkrijgen van algemeene en speciale vaardigheid bij de beoefening van allerlei sporten en spelen. In 't kort, deze serie van Kanarie-boekjes bevat veel, wat voor allerlei lezers van belang kan zijn. Daar de boekjes op klein formaat zijn gedrukt kan men ze heel gemakkelijk in den zak meenemen.

DE VRIEND DES HUIZES

HOOFDREDACTEUR: Ds. H. KLUIN

No. 10 OCT. 1940 JAARGANG 58

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK GEZIN

SECRETARIS DER REDACTIE: P. MONS TE NEERBOSCH
UITGAVE: NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
Giro 193600 Telefoon 25050 Neerbosch bij Nijmegen

Abonnementsprijs voor Ned. en Kol. met Kinderbijvoegsel f 2.50 per half jaar; Buitenl. f 6.50 p. jaar. Zonder Kinderbijvoegsel f 2.— per halfjaar; Buitenland f 5.50 per jaar. Men verbindt zich voor een geheele jaargang. Bij ongevraagde kopij gelieve men postzegels voor event. terugzending in te sluiten. Verschijnt vóór de eerste Zondag van elke maand.

Van maand tot maand

Allerhande

Zoo heette de begeerlijke inhoud van een der koekjesbussen in de banketbakkerswinkel, waar ik vroeger voor mijn moeder wel boodschappen deed. Geel geverfde, langwerpig-vierkante bussen; met een bruin biesje afgezet. Ze hebben blijkbaar diepe indruk op mij als jongen gemaakt.

Met ditzelfde woord duid ik thans de inhoud van dit Van Maand tot Maand aan. De titel van deze rubriek laat ruimte over voor allerlei opvattingen betreffende de inhoud. Recensenten hebben wel eens gemeend, dat het de bedoeling was, in deze rubriek actueele nieuwtjes van de laatste maand te bespreken. Vonden zij in de eerste vijf regels iets, dat daarop geleek (sommige recensenten hebben niet teveel tijd) dan richtten zij hun recensie daarnaar in. Klopte het niet met wat volgde, dan was dat voor de verantwoording van de man die zijn rubriek zoo gedoopt had!

Onze bedoeling was echter niet, alleen actueel nieuws te bespreken, maar, onze aandacht te wijden aan allerlei, wat in de loop der maanden op de een of andere wijze die aandacht zou hebben getrokken en wat ons van belang voor onze lezers scheen te zijn.

Nu eens is het één onderwerp, waaraan heel Van Maand tot Maand kan worden gewijd en dat we van verschillende zijden probeeren te belichten. Een andere keer is het een Allerhande van kortere opmerkingen en vluchtige beschouwingen. Een belangstellend lezer zei ons eenige tijd geleden, dat hij deze laatste wijze van schrijven het meest aantrekkelijk achtte. Ditmaal zullen wij ons dus naar zijn believen richten. Een volgende keer, naar de wensch van andere lezers, die mogelijk liever één onderwerp behandeld zien.

Nu ik toch met een soort van Woord Vooraf bezig ben, mag ik de lezers en lezeressen wel hartelijk danken, die mij mijn maandelijksche taak vergemakkelijken en veraangenamen, door mij hun waardeering en hun welwillende kritiek nu en dan te doen toekomen. Dat geeft de burger moed.

Applaus

Het is Donderdagavond, en we luisteren in de huiskamer naar de radio. Cor de Groot speelt met het Omroeporkest het Vierde Pianoconcert van Beethoven. Zoo parelend helder klinken de klanken. Zoo koninklijk-groots wordt Beethoven's muziek tot ons gebracht. Het stuk eindigt met een juichend Rondo-vivace. Ineens is het uit. Daarna een diepe stilte; ook in de huiskamer. En dan breekt zich een geluid baan, zóó rauw en hartverscheurend, zoo onharmonieus na wat voorafging, dat iemand die niet op de hoogte was, zou denken aan een poging van booswichten om de indruk van Beethoven's muziek radicaal te verwoesten.

Het waren geen booswichten, maar bezoekers van de Studio, die hun vreugde over het gehoorde in handgeklap uitten.

We hebben zelf misschien bij een andere gelegenheid aan zoo'n applaus meegedaan. Het is niets ongewoons. Groote musici, overigens voor alles, wat met

de muzikale sfeer in strijd is, zoo gevoelig, schijnen zoo'n „warm" applaus hoog te waardeeren. Men zegt dat sommigen van hen er niet buiten kunnen.

Toch kan ik me, na die indruk in de huiskamer, voorstellen dat er eens een tijd zal komen, waarin men bij zulke muziek geen applaus meer zal willen hooren.

In zijn mooie boekje over de Zondag schrijft Dr. v. Selms over het geschreeuw van de toeschouwers bij een voetbalmatch. Hij vergelijkt het bij het krijschen van een losgelaten baviaan en acht de stijl van de Zondagsviering geheel verbroken door „het bloeddorstig gebrul van een ontzinde horde", dat men bij zulke wedstrijden kan vernemen. — Ik zal dat gehuil niet verdedigen, maar die menschen blijven tenminste in de „stijl" van de wedstrijdmiddag zelf. Ook daar gaat het hard tegen hard. De toeschouwers doen niet anders dan de felheid, die in de beenen en in de lichamen der spelers huist, en waardoor ze zelf worden aangestoken, om te zetten in geluid. Eenig logisch verband is daar m.i. nog te ontdekken. Maar welk verband er bestaat tusschen een razend klappen in zijn eigen handen en het aanhooren van Beethoven's muziek, verklaar ik niet te begrijpen.

Kerk en Inwendige Zending

De verhouding van deze twee is in de loop der jaren herhaaldelijk besproken.

In een zeer helder artikel over Inwendige Zending in „Woord en Daad" van Aug.-Sept. van Dr. J. R. Slotemaker de Bruïne wordt dit onderwerp o.a. ook behandeld.

De schr. handhaaft het bestaansrecht van de Inwendige Zending naast de arbeid der Kerk op de volgende gronden. *Principieel* verdedigt hij het goed recht van de geloovigen om voor hun Heer te arbeiden langs andere dan kerkelijke banen. *Practisch* gezien is de taak van de Christenen tegenover de zedelijke en geestelijke nood der menschheid zoo omvangrijk, dat alle krachten der gemeente moeten worden ingespannen om althans eenigszins aan de roeping te kunnen voldoen.

Straks, na de vrede, zal weer in bijzondere mate blijken — aldus de schr. — hoeveel behoefte er is aan de krachten der Inwendige Zending naast de organen der Kerk.

Critisch heeft de Inwendige Zending in verschillende tijden de taak om de kerk, indien deze niet op de geestelijke hoogte staat waarop zij staan moest, aan haar roeping te herinneren.

Tenslotte erkent de schr. echter dat de verhoudingen nu anders zijn dan in tijden als van het Réveil:

„God heeft aan de Kerk nieuwen zegen geschonken. Daardoor zijn de verhoudingen veelszins verschoven. Wat tegenstelling was is neven-stelling geworden. Alle theoretisch systematiseeren ten spijt moet daadwerkelijk meermalen gesproken worden van *de inwendige zending der kerk.*"

De schrijver pleit dan voor onderling overleg, voor taak-verdeeling, voor hand-in-hand-werken.

Zijn beschouwingen schijnen ons zeer behartigingswaard. Hoe beter de verhouding van de Inwendige Zending tot de Kerk kan worden vastgesteld in de richting van dit hand-in-hand-werken, des te meer zal dit o.i. aan beide ten goede komen.

Luther's Bijgeloof

In dit Octobernummer mogen wel enkele wetenswaardigheden over de groote Hervormer een plaats vinden. Het zijn betrekkelijke kleinigheden uit het leven van Luther, die we hier doorgeven; maar ook zij hebben hun beteekenis en hun waarde voor de kennis van zijn persoon.

Wist men, dat Luther nu en dan nog wel een beetje bijgeloovig was? Hij schreef in 1525 aan zijn vriend Johann Rühel over het sterven van zijn keurvorst:

„Mijn genadige heer, de keurvorst, is op de dag nadat ik afscheid van u nam, tusschen vijf en zes uur, zacht en kalm, en goed bij zijn verstand, gestorven. Hij heeft het sacrament in beide gedaanten genoten, maar niet het laatste oliesel ontvangen. Hij heeft een goede begrafenis gehad, maar zonder missen en (Roomsche) nachtwaken. — Van de Boerenopstand heeft hij niet veel meer geweten, maar hij heeft tevoren zijn broeder geschreven dat die het eerst tot het uiterste toe met zachtmoedigheid zou probeeren, voordat hij het op een strijd zou laten aankomen. Hij is dus als een Christen gestorven."

En dan volgt er tot onze verbazing: „Zijn doods-teeken was een regenboog,

die wij, Philippus (Melanchton) en ik, zagen in een nacht in de laatste winter, boven het keurvorstelijk slot; ook een kind, hier in Wittenberg zonder hoofd geboren en een ander kind met misvormde voeten."

Het staat er werkelijk en we moeten ons er maar niet teveel over ergeren. Ieder mensch draagt eigenaardigheden met zich mee, die zijn tijd aankleven. Luther ook. Hij is er ons niet minder lief om.

Luther's Huwelijk

Toen de in het vorige citaat aangeduide boerenopstand losbarstte, schaarde Luther zich met beslistheid aan de zijde van adel en geestelijkheid, tegen wie de beweging gericht was. Hij wilde de bloedbaden der boeren tegen de wettige overheid niet met zijn gezag dekken.

Het gevolg daarvan was, dat Luther een deel van zijn populariteit bij het volk inboette.

Als om te laten zien, dat hij niet naar de gunst van menschen dong, zette hij juist in deze tijd zijn huwelijksplannen door, die hem, als voormalig monnik, ook bij vele kwaaddenkenden verdacht moesten maken.

„Voordat ik zou willen billijken en rechtvaardigen wat zij (de partij van Thomas Münzer en der boeren, H.K.) doen, zou ik honderd keer mijn hals willen verliezen", schrijft Luther aan Rühel. „En als ik het kan klaarspelen, zal ik, de duivel trotseerende, mijn Käthe nog ten huwelijk nemen, voordat ik sterf."

In een andere brief zinspeelt Luther op zijn geschrift „Tegen de moordzuchtige en roofzuchtige benden der boeren". Hij schrijft daar: „Welk een moordgeschreeuw heb ik aangericht met mijn boekje tegen de boeren! Nu is alles vergeten. wat God door mij aan de wereld heeft gedaan. Nu zijn de groote heeren, de geestelijken en de boeren allen tegen mij en ze bedreigen mij ten doode. Welnu, omdat zij dan zoo dol en dwaas zijn, wil ik er ook voor zorgen, dat ik vóór mijn levenseinde behoor tot de stand, die door God is geschapen (de huwelijksstand, H.K.) en niets meer aan mij behoud van mijn vroeger papistisch leven, zooveel mij dat eenigszins mogelijk is; en ik zal hen nog doller en dwazer maken dan ze reeds zijn, en dat alles tot slot en afscheid. Want ik vermoed, dat God mij tot Zijn genade zal roepen (Luther schijnt hier te denken aan een toekomstige marteldood, H. K.). Zoo trouw ik dan, volgens de begeerte van mijn lieve vader en ik zet daar spoed achter, met het oog op die schreeuwers, opdat het plan niet verijdeld worde."

In dezelfde brief, aan Rühel en eenige andere vrienden gericht, noodigt hij dezen uit tot een bruiloftsfeestje. Met het oog op de omstandigheden, zoo schrijft hij, heeft hij 't niet gewaagd, hen officieel te vragen; „maar als ge van goeden wille zijt en uit u zelf komen wilt met mijn lieve vader en moeder, kunt ge u wel indenken dat mij dit een bizondere vreugde zou zijn."

In een brief aan Leonhard Koppe in Torgau, ook een vriend van de hervormer, schrijft Luther:

„God heeft mij plotseling en onvoorziens in de heilige huwelijksband gevangen en ik wil dat vieren met een gastmaal op a.s. Dinsdag. Opdat nu mijn vader en moeder en alle goede vrienden des te vroolijker mogen zijn, verzoeken mijn heer Caterin (zoo noemt de schrijver schertsend zijn bruid, H.K.) en ik u vriendelijk, dat ge ons een vat van het beste Torgausche bier dat ge kunt krijgen, op mijn kosten zoo vlug mogelijk hierheen laat brengen. Ik zal het voerloon en al het andere betalen. Ik kon zelf wel een voerman sturen maar ik weet niet of dat wel goed zou uitkomen, want het bier moet belegen en koel zijn, zoodat het goed smaakt. En (als het dat niet is) zet ik er deze straf op, dat je alles alleen uit zult drinken......"

Na dit ondeugendheidje van Luther volgt een opmerking, die ons zijn hartelijk karakter weer doet uitkomen: „Magister Gabriël en zijn vrouw moet ge meenemen, als hem dat zonder onkosten mogelijk is. Want ik weet wel, dat zijn rijkdom niet veel grooter is dan de mijne; daarom wilde ik hem niet rechtsstreeks uitnoodigen."

Hiermede nemen wij afscheid van Luther. Men zal in andere bladen en tijdschriften wel meer gewichtige bizonderheden over hem en uitspraken van hem kunnen lezen. Misschien vindt de lezer mèt ons deze „kleinigheden" toch ook wel interessant.

H. KLUIN

De hond in dienst der menschheid

Bij het eerste lustrum van de
blinden-geleide-honden-school
te Watergraafsmeer.
(1939-1940)

Reeds 300 jaren geleden leidde de hond den mensch.

De Wereldoorlog kostte aan 8 millioen menschen het leven en maakte bovendien nog 21 millioen soldaten oorlogsinvalide.

Velen van de laatsten konden zich vaak nog met wagentjes, krukken, kunstbeenen en -armen redden, maar zij die van het licht hunner oogen beroofd werden, waren hun zelfstandigheid kwijt.

Mannen en vrouwen peinsden en zochten naar methoden om deze slachtoffers van den bloedigen strijd eenige verlichting van hun lijden te geven. De gedachten gingen uit naar den hond, de toegewijde makker van den mensch.

Reeds eeuwen geleden diende de hond den mensch. Hij verdedigde en bewaakte hem tegen de vijanden (denk aan Prins Willem van Oranje) hij spoorde hem op onder dikke sneeuwlagen (St. Bernhardhonden), joeg voor hem en apporteerde den buit. Hij hield toezicht bij de schapen op de heide; hij spoorde gewonden op, bracht verdwaalden terug en...... hij geleidde blinden tusschen de menschen door. Reeds in 1639, dus ruim 300 jaren geleden, heeft J. H. Krul in zijn „Minnespieghel der Deughden" geschreven over den geleide-hond.

Er is misschien geen dier zoo altruïstisch, zoo gehoorzaam en toegewijd als de hond. De hond bracht ook uitkomst en steun aan den oorlogsblinde. Zij worden voor zooveel zaken afgericht: voor de jacht, speuren, zoeken, bewaking en achtervolging, men kan ze dus ook leeren blinden te geleiden. Reeds in Amerika en Duitschland had men jaren geleden al aparte scholen voor opleiding tot geleidehond voor blinden.

Ons land heeft één zoo'n instelling te Amsterdam, in Oud-Watergraafsmeer. Daar, aan den Middenweg 333 ligt de vroegere boerderij „Meerwijk" die thans ingericht is als oefenterrein voor geleidehonden.

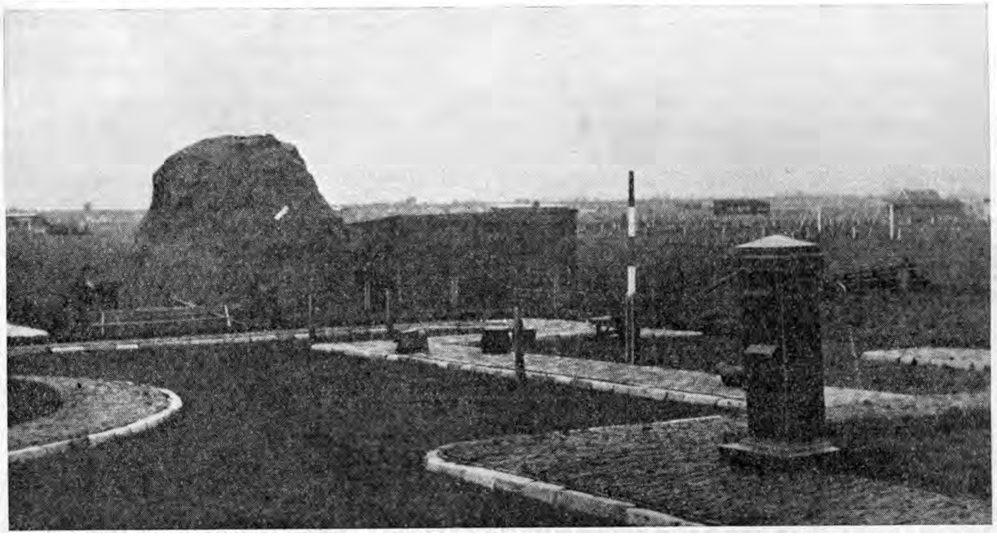

Op het oefenterrein zijn de meest uiteenloopende obstakels aanwezig: spoorboom, brievenbus, stoepranden enz. (foto B.g.h. school)

Op het oefenterrein. Het leeren aanwijzen van een hindernis. (foto B.g.h. school)

Technisch leider van deze school is de heer Th. v. d. Most die zich vroeger als inspecteur van politie jarenlang met de africhting van politiehonden bezighield en dus terdege met honden weet om te gaan. Op het terrein achter „Meerwijk" legde men een straten-complex aan, waarbij alle kleine en groote obstakels van de stad voorkomen. Men ziet er stoepen, drempels, omgevallen boomen en hekjes, zelfs een spoorweg-overgang; er staan vuilnis-emmers, kleine bankjes en een brievenbus, terwijl een bruggetje over een sloot alle straat- en wegmoeilijkheden completeert.

In deze proeftuin leidt men de jonge honden op. Menschen en dieren hebben hier hun volle concentratie noodig bij dit moeilijke werk; het komt er n.l. op aan, dat zij geheel op elkaar ingesteld raken.

Er moet een soort fluïdum ontstaan tusschen mensch en hond, waardoor zij elkander leeren begrijpen.

Want het eigenaardige verschijnsel doet zich voor, dat als een blinde met een geleide-hond loopt en er wordt een fout gemaakt, deze fout meestal door den blinde zelf gemaakt is, die een verkeerde aanwijzing geeft, of er een goede vergeet te geven of niet voldoende controle uitoefent.

Iedereen, die wel eens met dieren te maken heeft gehad, zal het bij ondervinding weten, dat men als mensch grove fouten maken kan, bijv. door elkaar tegensprekende bevelen te geven, of door 't eene moment te brommen over iets dat de hond uithaalt, en op een ander oogenblik er om te lachen. Zulke „kleinigheden" maken den hond in de war. De levenstaak van den geleidehond is veel te belangrijk, dan dat er ook zulke kleine verwarringen bij geduld mogen worden.

Wie toestemming krijgt een oefentocht mee te maken, mag dan ook niet met den trainer spreken en moet den noodigen afstand bewaren, zoodat de hond niet wordt afgeleid.

Ontroerend en prachtig is het dit werk te zien. Voor iedereen staat deze gelegenheid open, want een ieder die de school wil bezichtigen is na een te voren daartoe aan de administratrice, Mej. Dra. Joh.a W. de Stoppelaar gerichte aanvrage ter vaststelling van dag en uur, van harte welkom. (Telef. 55553).

Voor hen, die onmogelijk zelf kunnen gaan, vertel ik het een en ander. Geleidehonden dragen een tuigje, waaraan een beugel bevestigd is; deze beugel houdt de blinde vast, terwijl hij in de andere hand den witten stok draagt, het internationale kenteeken van den blinde.

Om voor den hond zijn taak niet extra te verzwaren, zijn de commando's zoo beknopt mogelijk en slechts drie in totaal: „Vooraan!" (dat is recht uit); „links"; „rechts".

Nemen we het geval, dat een blinde elken morgen van zijn woonhuis naar een

leerling moet worden gebracht; dan bestudeert hij eerst door betasting den weg, dien hij volgen moet; hij onthoudt daarbij: rechtsom, drie straten oversteken, dan links om, twee straten oversteken, weer rechts en 't hoekhuis, daar moet ik zijn.

Met den hond gaat hij op stap, zegt alleen: „rechts"! en de hond trekt aan, komt er een zijstraat, dan staat de hond stil, vlak voor den stoeprand; heeft de blinde deze rand met zijn stok herkend en zegt hij: „Vooraan"! dan kijkt de hond uit, geleidt zijn meester voorzichtig langs fietsers en menschen heen en wacht dan weer bij het opstappen van de andere stoep. Door niets en niemand wordt hij afgeleid, tenminste zoo behoorde het te wezen.

Velen denken den hond een handje te moeten helpen, hem te bekloppen en te bemoedigen. Vooral kinderen toonen in dit opzicht een te groote mate van belangstelling en nieuwsgierigheid welke de hond en zijn baas absoluut geen goed doen. De wensch van den blinde is altijd: door het leven te gaan zonder dat iemand daar bijzonder op let. Als iedereen dit goed onthield, zou het toch al moeilijke leven van den blinde, veel gemakkelijker zijn. Terwijl de gemiddelde hond bij voorkeur aan alles snuffelt en iederen vreemden hond even bekijkt, loopt de trouwe blindengeleider zonder opzien voort, nauwkeurig reageerend op de aanwijzingen van den blinde. De geleide-honden zetten er flink de pas in, gebrekkige blinden of ouden van dagen kunnen dus geen steun krijgen van zoo'n hond; deze zijn gewend om snel door te loopen; bracht men een verandering in zijn tempo, dan zou de hond van slag raken.

Juist dat vlotte tempo is voor den jongen, gezonden blinde zoo goed en prettig. Het verhoogt zijn gevoel van eigenwaarde. Hij kan zich door zijn geleide-hond even vlug voortbewegen als de anderen en is zoodoende geen struikelblok meer in het verkeer: hij is opgenomen in de massa.

Goede geleide-honden brengen den baas in tram en trein, zij doen dat handig en voorzichtig, zij gaan een stapje op en wachten even, weer een stapje en weer even rust, tot de blinde volgt. Altijd is de hond bereid om den baas te leiden, op welk moment deze dat ook wenscht; hij staat voor hem klaar, hij, die zorgenhond heeft een roeping; hij nam een zware taak op zich, hij stelt zijn geheele wezen en leven in dienst van den blinde.

Doch...... nauwelijks waren na de ingespannen oefening, die met sterk kijkende oogen, opgeheven kop, maar een ontkrulden staart zonder blaffen werd uitgevoerd, de beugel en het tuigje afgenomen of vol vreugde-geblaf sprong de hond den speeltuin in om naar hartelust met zijn makkers te ravotten.

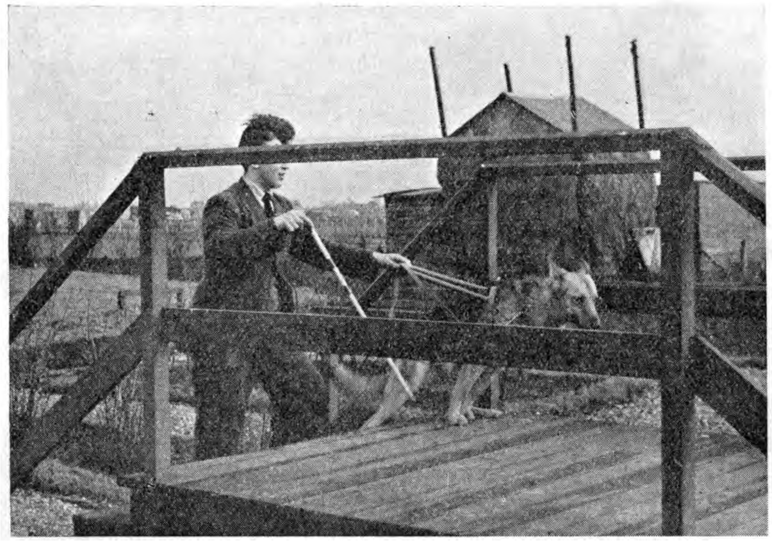

De laatste trede van een hooge brug.
Juist actie beeld.
(foto B.g.h. school)

Wanneer een blinde een aanvraag indient voor een geleidehond, moet hij een vragenformulier invullen, o.a. over het soort werk, dat hij van den hond gaat vragen: klanten afreizen, leerlingen bezoeken, naar kantoor, gewoon wandelen. Voorts of hij een goede huisvesting heeft voor den hond en of hij reeds eerder honden in zijn bezit had. Want er komen niet alleen blinden die vanaf hun geboorte blind zijn doch ook die door ongeluk of oorlog blind zijn geworden.

Als dan later alles in kannen en kruiken is, als mensch en hond samen voor den technischen leider, den heer Van der Most, examen hebben gedaan en zij mogen voorgoed samen naar huis gaan, dan nog moet de blinde regelmatig rapport blijven uitbrengen over de verrichtingen van den hond.

De technische leider houdt controle op de voeding, die den hond wordt verschaft. Dat is nog een tamelijk groote uitgave: die hardwerkende, flinke honden eten voor enkele guldens per week op en dat wil thans vooral met brood-, vleesch- en andere distributiekaarten wat zeggen! Om hun werk goed te blijven doen, hebben zij dat evenwel tenvolle noodig.

Er komt nog heel wat kijken op financieel gebied, wanneer een blinde zich een geleide-hond aanschaft. Vroeger kostten zij *f* 200,— per stuk, maar er bestaat een Nederlandsch Geleide-honden Fonds met een algemeen comité van aanbeveling, waarin verschillende personen van gezag zitting hebben; het bestuur van deze stichting besloot de kosten van één hond op *f* 100,— te bepalen; de propaganda-commissie legt er dus *f* 100,— per hond op toe.

Met die aanschaffing alleen is de blinde er nog niet. Daar komt nog voer en belasting bij. In Amsterdam hebben zij vrij gebruik van de tram en zoo is er ook in eenige andere steden eenige tegemoetkoming. Het „leeuwenaandeel" van de hondenkosten moet de blinde zelf betalen, velen kunnen dit, doch er zijn er ook die zich deze uitgave niet kunnen veroorloven. Daarom hoopt de propaganda-commissie van het fonds op de steun van buitenaf. (Amsterdam — postrekening nr. 275400.)

Ook zijn er zomerpostzegels en speldjes verkrijgbaar die dit prachtige doel steunen.

De hindernis is opgeruimd, de hond loopt dus door; de weg is vrij. (foto B.g.h. school)

Wanneer een blinde op school om hulp van een hond aanklopt, wordt hij eerst door den technischen adviseur gekeurd, want niet iedere blinde heeft voldoende begrip en aanleg om leider te worden van een hond. De meeste menschen denken juist het omgekeerde: de hond leidt den mensch. Neen, de mensch moet weten waar hij wezen moet. Moet de straat als 't ware „zien" liggen en de hond brengt hem alleen langs de obstakels en versperringen.

Honden zijn geen superdieren, zij zijn maar gewoon intelligent, trouw en gehoorzaam. In den oefentijd moet het eigen initiatief van den blinde gecombineerd worden met de kwaliteiten van den hond. De blinde moet dan leeren op de juiste wijze gebruik te maken van de aanwijzingen welke de hond geeft zooals hem dat geleerd is.

Jammer is het dat het vaak voorkomt, terwijl het geld voor aanschaffing al is betaald, dat de huisvesting het bezwaar oplevert. Het gebeurt meermalen, dat er geen voldoende gelegenheid

is om, terwijl de baas hier of daar werkt, de hond in een hok of andere bewaarplaats onder te brengen.

Medewerking met, en belangstelling in het prachtige werk zal ongetwijfeld ook die bezwaren kunnen ondervangen.

In den oefentijd (6 á 7 dagen) kan de blinde op „Meerwijk" logeeren; er zijn een paar kamertjes keurig ingericht. Tijdens die heele periode slaapt de hond ook in het kamertje van zijn baas.

Zij zijn dus dag en nacht samen; de blinde verzorgt zelf zijn hond en geeft hem zijn voer. Alleen de blinde mag den hond aanraken, van vriendschappelijkheid van anderen is de geleide-hond niet gediend.

In het jaaroverzicht van het Nederlandsch Geleide-honden Fonds over 't jaar 1939 lezen we dat er 33 honden in dat jaar zijn afgeleverd, tegen 27 in 1938. Reeds een vooruitgang van een derde! Zij worden door den technischen leider en zijn helpers uit alle oorden van het land toegezonden. Zij weten precies welke hond zij niet en welke zij wel kunnen gebruiken. Door de administratrice Mej. Dra. Joh.a W. de Stoppelaar worden alle gegevens over mensch en dier precies bijgehouden en genoteerd. Uit de regelmatig op de school binnenkomende rapporten blijkt de groote voldoening en ingenomenheid der blinden met hun hond-kameraad. Wanneer zich moeilijkheden voordoen, dan is dat vrijwel altijd in de eerste maanden na het verlaten der school, in dien inderdaad voor blinde en hond zeer moeilijken tijd, waarin zij zich aan elkaar moeten leeren aanpassen. Meestal konden door schriftelijke adviezen de moeilijkheden overwonnen worden. Zoo noodig bracht een persoonlijk bezoek van den technischen leider uitkomst.

Zeer groot is het aantal rapporten, waarin met groote dankbaarheid getuigd wordt van herwonnen levensvreugde, gekregen onafhankelijkheid, perspectieven van nieuwe mogelijkheden. In eigenhandig getikte of gedicteerde brieven, in brieven geschreven in Brailleschrift wordt verteld hetgeen Hertha of Prins heeft gepresteerd, wordt hoog opgegeven van haar of zijn kwaliteiten, wordt uiting gegeven van diepe gevoelens van aanhankelijkheid tusschen meester en hond. „Als ik een rapport uitbreng over „Miro", schrijft een man van 46 jaar, een eierenhandelaar in Zuid-Holland, „dan kan ik niet anders zeggen, dan dat hij tot volle tevredenheid en vreugde van zijn baas trouw zijn plicht vervult. Er is niet veel op de wereld te noemen of het verliest spoedig zijn glans en kleur, doch het bezit van een geleide-hond geeft een vreugde, die op den duur intenser wordt. Alles gaat goed als „Miro" er bij is......"

Van die groote gebondenheid aan den trouwen kameraad getuigt ook een brief, één uit vele, van een vrouw, die in een van onze grootste steden haar dagelijksch werk als masseuse verricht...... „Het is, alsof Bres steeds trouwer wordt", schrijft zij. „Zijn werk is uitstekend. Wij gaan naar zeer verschillende adressen, zooals Nic. Witsenstraat, Apollolaan, Helmersstraat, Paramaribostraat enz. Maken wij gebruik van tram en autobussen, dan strekken onze tochten zich nog verder uit. Eerst maakten wij gebruik van één tramlijn, later zochten wij gemakkelijke overstappunten op, maar nu stappen wij met een gerust geweten over op de drukste punten, zooals Vijzelstraat, Weteringschans. Wanneer ik zeg: Op de tram, Bres, dan stapt Bres op den vluchtheuvel. Wanneer ik niets zeg, trekt hij ervoor langs. Ook heb ik hem geleerd langzaam te loopen op gedeelten waar men bezig is de straat te schrobben, opdat mijn kousen niet zoo worden bespat. Bij regen doet Bres dit niet, dan draaft hij lustig door alle plassen. Maar ja, dat is ook heel wat anders dan een straatschrobberij...!"

En een andere vrouw, die ook in een groote stad woont vertelt: „Ik heb mijn hond nu bijna een jaar, zooals u weet heb ik nog geen enkel ongemak met haar gehad. Ik durf met haar overal heen, ook over drukke punten. Van schieten, onweer of welke harde knallen ook heeft zij totaal geen hinder...... U heeft mij werkelijk een bijzonder actieve hond gegeven, en daarbij is ze zóó lief, dat wij allemaal evenveel van haar houden......"

En wij zouden nog lang kunnen doorgaan met het citeeren van soortgelijke aanhalingen, waaruit zoo sterk de vreugde en het bezit van den hond tot uiting komt.

Al bereikte het aantal afgeleverde honden in 1939 bijkans de als gemiddelde gestelde 40, toch zijn er in Nederland nog honderden blinden, in wier leven het bezit van een geleide-hond een groote mate

van onafhankelijkheid en vreugde zou brengen. Ten einde de leus : „Voor iederen blinde, die daarvoor geschikt is, een geleide-hond" steeds meer ingang te doen vinden, organiseert de propaganda-commissie van het Ned. Geleidehonden Fonds in verschillende plaatsen uitvoeringen, waarop de technische leider een causerie over de opleiding der honden houdt, terwijl, na een muzikaal intermezzo, de nieuwe film wordt vertoond, welke algemeene waardeering wegdraagt. Behalve door die avonden wordt ook nog op andere wijze grootere bekendheid gegeven aan het werk van het fonds, vooral door het bezoeken van de opleidingsschool.

Ook de pers steunt het werk van het Fonds door in tal van artikelen de aandacht op dat menschlievende werk te vestigen. En ongetwijfeld zal het onlangs verschenen boekje van den heer Th. van der Most : „De Blinde-geleide-hond" uitgekomen in de serie „Weten en Kunnen", nr. 204, den belangstellenden lezer bevredigen.

Het was 30 September j.l. precies vijf jaren geleden, dat deze mooie instelling werd geopend. Laat ieder die daarvoor in de gelegenheid is, den voor den blinde dubbel-donkeren tijd iets helpen verlichten, opdat deze school — het oog van den blinde — ten volle kan beantwoorden aan haar roeping.

ROLF VAN RHOON

Dichtregels en illustratie uit „Minnespiegel der Deughden" van J. H. Krul (1639)

— Een hondt, een trouwen hondt, die
leydt hem aen de bandt,
En dit getrouwe beest geeft
leringh aen 't verstandt —

Vorm en kleur

Terwijl ik dezer dagen mijn mooie borderplanten in de tuin aan het uitroeien was om er boonen en boerenkool en prei voor in de plaats te zetten, viel het me weer eens op, hoe weinig ontwikkeld ons schoonheids-gevoel toch eigenlijk is. Jarenlang ben je bezig om mooie perken op te bouwen en het hoofdaccent van je aandacht ligt er dan in mooie, afwisselende kleurvlekken zoo te rangschikken, dat de tuin een „lust voor het oog" zal worden, waarin de zon door alle seizoenen heen een kleurig spel zal spelen. De rol van de kleur is in de schoonheidsontroering zeer groot, veel meer dan die van lijn en teekening en vorm, en in deze drie liggen toch ook zeer groote kunstwaarden. In kleeding en mode, bij het versieren van straten en het tot stand komen van kerkramen wordt allereerst naar kleuren-effect getracht. Maar er is een verdere waardeering mogelijk, die moeilijker te bereiken is en die verband houdt met de vorm en de schoonheid van het lijnenspel.

Misschien wordt het duidelijker door te wijzen op de bijgaande illustraties. De er op afgebeelde radiolarieën zijn, ook in de werkelijkheid, kleurloos en een zorgvuldige waarneming er van kan weer eens een kijk geven op de grootschheid van de schepping. De radiolarieën, hier afgebeeld, zijn levende wezens, maar zoo microscopisch klein, dat waarneming met het bloote oog uitgesloten is. Toch hebben ze een vorm, zoo verrukkelijk mooi, dat de gedachte dat deze schoonheid nu eens niet bedoeld is geweest voor de ondankbare en hardleersche „Heer der Schepping", tot nederigheid en ootmoed manen kan.

Vooral de afb. 3 toont ons constructies, die doen denken aan de fijnste Chineesche en Perzische ivoorsnijders-kunst, aan veredeld ambachtswerk, waarin primitieve Meesters de diepste en devootste aandacht hebben neergelegd. Maar radiolarieën zijn geen product van menschenhanden, ze zijn de woonplaatsen, de „schelpen" van een der „laagste" organismen, n.l. van een soort der familie der protozoën.

Deze eencellige wezens zijn zóó klein, dat ze gemakkelijk in een rood bloedlichaampje een ruim en gezellig nestje kunnen vinden. Het organisme dat de malaria verwekt b.v. is een protozo en als u weet dat een kubieke millimeter $4\frac{1}{2}$—$5\frac{1}{2}$ millioen roode bloedlichaampjes bevat, dan kunt u zich ongeveer een denkbeeld maken van de „grootte" er van. De normale roode bloedcel is ongeveer 25/1000 millimeter groot (25 „micron"). De gewone amoebe, dat is de protozo die voorkomt in slootwater, is van 5—50 micron groot, maar er zijn ook andere soorten die veel kleiner of veel grooter zijn. De protozo „Noctiluca", die de oorzaak is van het lichten der zee, is net precies zoo groot dat men hem met een gewoon vergrootglas aardig bestudeeren kan.

Een eenvoudige protozo als de amoebe, bestaat alleen maar uit een klein spatje gelei. Men noemt ze daarom „eencellig", tegenover de „meercellige" organismen wier lichaam bestaan uit millioenen cellen, ieder met een eigen, bepaalde functie. De amoebe krabbelt rond als een soort-halfvloeibaar gelei-deeltje, doordat het uit de hoofdmassa een of meer tong-achtige uitsteeksels naar voren kan steken, kan vastzetten en de rest van zijn lichaam achter deze uitsteeksels aan kan trekken. De vorm van het lichaam verandert voortdurend en in de loop van zijn wandeling

Elegante, lantaarnvormige schelpjes van de Polycistina, een bij Barbados veel voorkomende radiolarie.

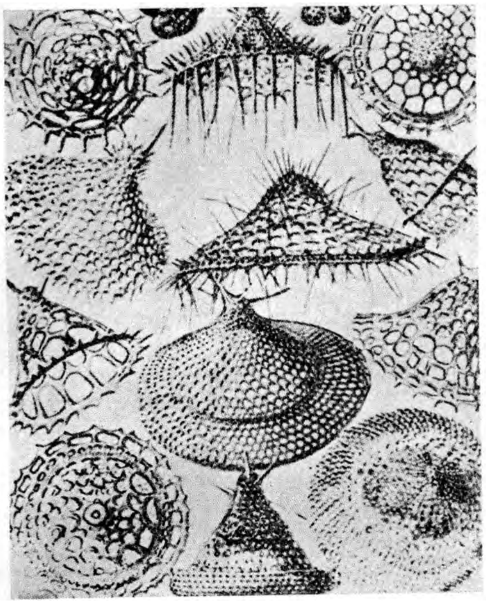

Radiolarieën, die duidelijker dan de anderen het nuttigheids-moment in haar vorm uitdrukken.

neemt het heel kleine stofjes voedsel tot zich op, waar het overheenschuift, neemt het in zijn massa op en laat de onverteerbare deeltjes weer los. Midden in het klompje zit een kerntje, dat het levenscentrum schijnt te zijn en dat ook door het optreden van bepaalde storingen kan worden gedood. De geleimassa zelf kan stukjes verliezen of de pooten kunnen van de hoofdmassa worden losgemaakt, zonder dat dat het leven in gevaar brengt. Zoodra het schepseltje volwassen is, vormt zich midden in zijn kern een kleine afscheiding, die doorzet tot de kern verdeeld is in twee compartimenten. De scheiding zet zich ook door in de geleimassa tot een deeling plaats vindt en er plotseling twee amoebe's blijken te bestaan. Door dit merkwaardige „deelen" heeft de eencellige een methode bereikt om de dood te ontwijken, want dit deelingsproces gaat ononderbroken door, en de nieuwe cellen zijn „jong en frisch" en blijven leven, als tenminste geen oorzaak van buiten van een catastrophale aard, b.v. temperatuursverandering optreedt. Zoo nu en dan schijnen protozoën van verschillende soort plotseling in elkaar op te lossen. Twee kernen worden dan één kern. Natuurlijk is niets bekend over de werkelijke aard van zulk een vereeniging en hoewel sommige schrijvers werkelijk gelooven aan een soort „sexueel verlangen" is op dit terrein nog niets bewezen.

De afgebeelde radiolarieën, wier ouderdom, evenzeer als die van andere animale levensvormen in een grijs verleden kan worden teruggebracht hebben zich uit eenvoudiger vormen ontwikkeld tot de kunstwerkjes die ze nu zijn. De prachtige geciseleerde vormen op de afbeeldingen geven alleen een min of meer hoornig „geraamte" aan van de radiolarieën, een speciaal geslacht der protozoën, waarvan 740 families met bijna 4000 soorten geregistreerd zijn. Ze leven allen in de open zee. Het zal zonder twijfel zoo zijn dat de verschillende omstandigheden die in zeediepten voorkomen en de klimatologische voorwaarden waaronder ze leven hun stempel hebben gezet op de fantastisch mooie vormen van deze diergroep. Bij de meer complexe vormen zit het kerntje in een schelp, in een soort „hoornen huisje" en de voeten zijn uitgegroeid tot draadvormige grijpinstrumenten, die elk door een gaatje van het huisje naar buiten komen en vandaar voedsel in zich op kun-

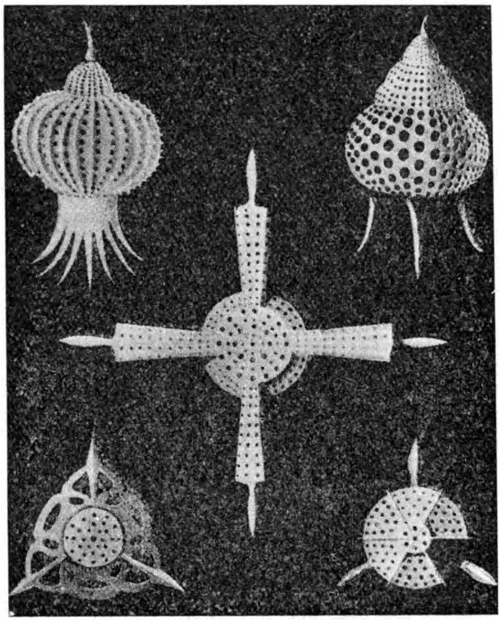

Prachtige voorbeelden van de Polycistina, kunstwerkjes die tot het schoonste behooren van wat de wereld heeft voortgebracht.

nen nemen. Het schelpje is gevormd uit kwarts of uit strontium sulphaat en vaak lijkt het helder glas, zeer zelden iets getint of gekleurd.

Ook deze radiolarieën hebben de gave van het eeuwige leven. Worden ze volwassen, dan verlaat het heele massa-tje het huisje, de kern deelt zich en de twee nieuwe kernen bouwen langzaam ieder weer hun eigen schelpje. Deze buitengewoon interessante waarneming is pas vrij recent gedaan. In bepaalde deelen van de Indische Oceaan en de Pacific liggen de verlaten schelpen sinds eeuwen in enorme massa's op de bodem der oceaan De dikte van deze schelpenlagen is niet bekend, maar ze moet behoorlijk zijn, aangezien op deze plaatsen sinds onheugelijke tijden een schelpenregen moet hebben bestaan van radiolarieën die steeds maar deelen en daarbij hun oude woningen afwerpen.

Uit monsters uit die lagen getrokken blijkt wel, dat de grondvormen vrijwel dezelfde zijn. Maar het leven is vol verrassingen en wie weet welke conclusies nog gebaseerd kunnen worden bij verdere opgravingen omtrent de ouderdom en de wordingsgeschiedenis van deze eeuwenoude beschaving.

J. F. DE ROO

Herfst

Naar R. M. Rilke

De blaadren vallen, vallen als van ver,
Als dorden in de heemlen verre tuinen,
Ze vallen met ontkenning in hun tuimlen.

En in de nachten valt de zware aarde
In d'eenzaamheid, voorbij de laatste ster.

Wij allen vallen, vallen doet deez' hand,
En zie een andere : het is in allen.

Toch is er Een, die al dit vallen
Oneindig zacht vasthoudt in Zijne hand.

PIET HEKSTRA

Prinsen uit het huis van Oranje

VI. Graaf Lodewijk van Nassau

Onder de groote geschiedschrijvers van den tachtigjarigen oorlog, Bor, Van Meeteren en Van Reyd, mag de laatste wel als de best ingelichte en meest waarheidgetrouwe genoemd worden. Hij was verbonden aan het hof van graaf Jan van Nassau, was daardoor op de hoogte van het karakter van personen, van toestanden, van zaken, die anderen verborgen bleven. Deze geschiedschrijver, meestal sober in zijn lof, geeft het volgende portret van Lodewijk van Nassau: „Hij was wel ter tale, minlijk in het omgaan, en om der menschen hart tot zich te trekken; voorts nuchteren, van weinig slaap, altijd onverdroten om te arbeiden, hetzij met zinnen of lichaam en bovenal God vereerende. Hij zou de vermaardste krijgsman van zijn tijd geworden zijn; want hij had beide scherpzinnig verstand in aan-

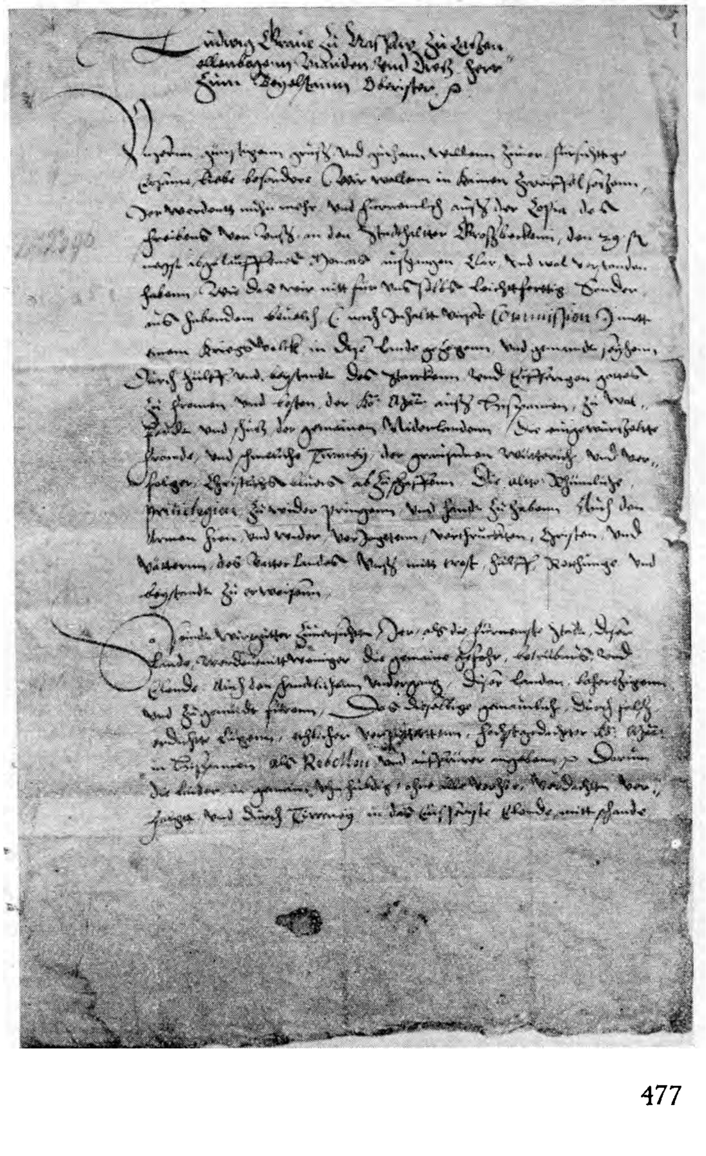

Eigenhandig schrijven van Lodewijk, graaf van Nassau-Dillenburg, aan Burgemeester en Raad der stad Groningen van 4 Mei 1568.

Kardinaal de Granvelle

slagen en schier al te veel stoutheid in het vechten en zonderling gezag om te gebieden."

Dit oordeel is door latere onderzoekingen bevestigd. Nagenoeg alle geschiedschrijvers zijn vol lof over Lodewijk van Nassau. Zij leggen getuigenis af van zijn moed, zijn ondernemingsgeest, zijn onwankelbaar geloof, zijn trouw en verknochtheid aan zijn broeder Willem. Een ridder zonder vrees, een Christen zonder blaam! Da Costa vatte dit oordeel samen in de dichtregelen:

> Hij voerde dien (zijn leus) in 't hart als op
> [zijn oorlogsstanders:
> voor Godsdienst, *nu of nooit! — In onschuld*
> *[lijdzaamheid!*
> Nooit stond een Vorstennaam, sinds vijfmaal
> [vijftig jaren,
> in welbemindheid met den Willemsnaam
> [gelijk;
> maar wat herinnering ook zich aan dien naam
> [moog' paren,
> aandoenelijker nog luidt die van Lodewijk.

Graaf Lodewijk werd 10 Januari 1538 te Dillenburg geboren. Zijn jeugd bracht hij door op het stamslot van zijn vader, zijn opvoeding werd toevertrouwd aan een vriend des huizes, Joost van Gelnhausen. Het was de gewoonte, dat jonge vorstenzonen eenige jaren aan een universiteit studeerden. Zij kregen daar onderwijs in de rechten en de theologie, de vakken, die voor hen noodig geacht werden. Volgens Arnoldi, den geschiedschrijver die een Geschiedenis van de Oranje-Nassausche landen schreef, studeerde Lodewijk in Straatsburg en Genève. Indien dit bericht waarheid bevat — er wordt aan getwijfeld, omdat het bijna ondenkbaar is, dat een Luthersch vorst de hoogeschool te Wittenberg zou achterstellen bij de Calvinistische hoogescholen — dan verklaart dat de voorliefde, die graaf Lodewijk later betoonde jegens de Calvinisten.

Lang zal de studietijd niet geduurd hebben, want reeds in October 1556 is graaf Lodewijk — hij was toen achttien jaar — in de Nederlanden. Reeds spoedig trok hij door zijn aanleg en karakter de aandacht. Zelfs de koning, Philips de Tweede betoonde hem meermalen zijn gunst. Het eenige wat deze op hem tegen had, maar dat was dan ook van groot gewicht, was, dat Lodewijk gebroken had met de Moederkerk. Toen de Koning naar Spanje vertrok, liet hij voor Lodewijk dan ook nog een vermaning achter: hij moest terugkeeren in den schoot der Kerk.

Lodewijk had het volledige vertrouwen van zijn broeder. Deze maakte van zijn diensten gebruik in moeilijke onderhandelingen. Bij de voorbereiding van het huwelijk van Willem met Anna van Saksen was graaf Lodewijk de tusschenpersoon. Hij moest de bezwaren, die de Luthersche vorsten tegen deze verbintenis hadden, ontzenuwen. Hij was daartoe naar Duitschland gereisd, waar zijn komst bovendien noodzakelijk was, om orde te helpen stellen in de regeling van de zaken betreffende de nalatenschap van zijn vader, die in 1559 overleden was.

Het was in den tijd, dat Lodewijk in Duitschland was, dat er onderhandelingen aangeknoopt werden over een huwelijk tusschen hem en de gravin van Rietberg. Deze was rijk, had haar bezittingen in Westfalen, was verwant aan graaf Hermann van Nieuwenaar en Meurs, die gehuwd was met Magdalena, zuster van Lodewijk. Hermann van Nieuwenaar trachtte dit huwelijk tot stand te brengen; hij werd daarbij gesteund door de landvoogdes Margaretha van Parma. Maar de moeder van freule Van Rietberg, gravin Agnes, maakte zooveel bezwaren, dat de pogingen gestaakt werden.

Korten tijd daarna bevindt Lodewijk zich weer in de Nederlanden, waar hij op-

treedt als secretaris van zijn broeder. De strijd tegen Granvelle is dan in vollen gang. Daaraan heeft graaf Lodewijk een werkzaam aandeel genomen. Het verzet tegen dezen kerkvorst werd zoo krachtig, dat Philips hem noodgedwongen moest verzoeken deze landen te verlaten. Het doel, dat den koning daarbij voor oogen stond werd niet bereikt; de tegenstand werd niet minder. Gekrenkte eerzucht, misnoegen over de maatregelen van den kardinaal had de hooge adel tot verzet geprikkeld; nu zou de lagere adel en de burgerij op den voorgrond treden.

In den zomer van 1565 gebruikte Lodewijk de baden te Spa. Hij ontmoet daar de leiders van de Calvinistische partij: Jan van Marnix, de broeder van Marnix van St. Aldegonde, Nicolaas de Hames, wapenheraut van het Gulden Vlies en Gilles le Clercq uit Doornik. Reeds op die samenkomst werd overwogen of het mogelijk zou zijn om een verbond te stichten, dat zich zoo noodig tegen de maatregelen van den Koning zou verzetten. De algemeene meening was, dat men moest wachten tot het antwoord van den Koning op de verschillende verzoeken tot hem gericht, was binnengekomen.

In het najaar van 1565 kwam het lang verwachte antwoord, de beruchte brieven van Segovia. De Koning dacht er niet aan in eenig opzicht toe te geven. Nu moesten de edelen doortasten. Dat geschiedde eind November. In Brussel werd het huwelijk gesloten van den zoon van de landvoogdes. Ter gelegenheid daarvan kwamen een groot aantal edelen naar de hoofdstad. In het huis van Floris van Pallant vergaderde een twintigtal edelen, en werd eerst een godsdienstoefening gehouden onder leiding van den predikant Junius. Daarna werd er met den predikant gesproken over het stichten van een bond. Deze kwam eenige dagen later tot stand ten huize van Nicolaas de Hames. Al verklaart Lodewijk, dat hij aanvankelijk de gesloten overeenkomst niet had willen teekenen, vast staat, dat hij en Hendrik van Brederode al heel spoedig de leiders van het Compromis waren. Willem van Oranje keurde het tot stand komen van het verbond af.

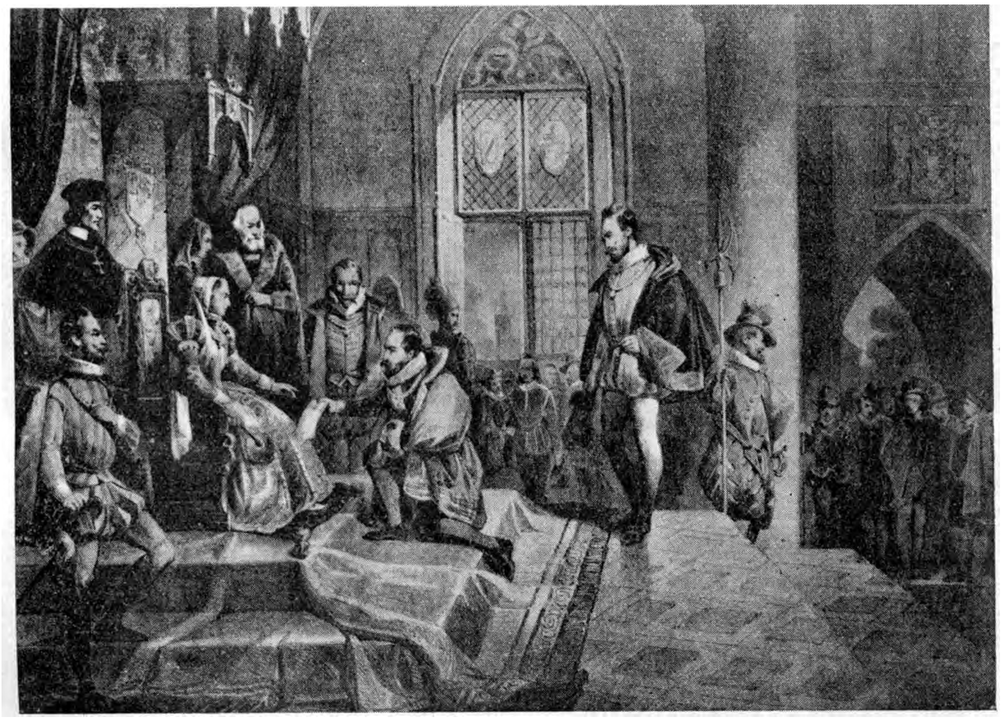

Aanbieding van 't Verzoekschrift der Edelen in 1566

Het was hem te militant, te strijdlustig. Hij vreesde, dat de hooge adel afwijzend zou staan tegenover een militair optreden tegen de regeering. Dit was inderdaad het geval. Op een samenkomst met Egmont en andere edelen op 13 Maart 1566 kreeg hij daarvan zekerheid en nu wendde hij al zijn invloed aan bij Lodewijk, dat er niet tot daden van geweld zou worden overgegaan. Daarom werd er besloten — de berg had een muis gebaard — dat er een smeekschrift aan de Landvoogdes zou aangeboden worden. Lodewijk stelde het adres op, waarin kort en bondig gevraagd werd om afschaffing der plakkaten.

Het is bekend dat het smeekschrift heel weinig uitwerkte. Bergen en Montigny werden naar den koning afgevaardigd om het adres toe te lichten. Al heel spoedig bleek echter, dat de regeering zeer ontstemd was over het gebeurde; Margaretha, de landvoogdes, toonde openlijk haar misnoegen. Op het volk had de aanbieding van het smeekschrift, die met groot gerucht en veel vertoon was geschied, een geweldigen indruk gemaakt. De gereformeerden meenden op den steun der edelen te mogen rekenen; overal kwam het tot organisatie der gemeenten, openbare prediking en samenkomsten op het veld. Dan stormt plotseling als een allesvernielende orkaan de beeldenstorm over het land. De lang ingehouden volkswoede kwam tot uitbarsting; in niets ontziende woede koelden zich de drift en de hartstocht aan kunstwerken, die eeuwenlang geslachten tot vreugde gestrekt hadden. Het scheen het begin van den opstand, maar het werd het begin van het einde. De landvoogdes trad in onderhandeling met de eveneens hevig verschrokken leden van het Compromis en zoo kwam er 23 Augustus een overeenkomst tot stand tusschen Margaretha en de edelen, waardoor feitelijk hun actie lamgeslagen was. Lodewijk moest zich onderwerpen of het land verlaten. Dit laatste geschiedde niet onmiddellijk. Hij heeft zich eerst bezig gehouden met de onderhandelingen tusschen de Calvinisten en de Lutheranen. Aan de eersten moest de eisch gesteld, dat zij de Augsburgsche confessie zouden aannemen. Zij waren daartoe echter niet te bewegen.

Inmiddels was er toch sprake van gewapend verzet. Lodewijk moest naar Duitschland reizen om uit dat gewest hulptroepen te halen. Hij vertrok begin 1567, spoedig daarop kwam de tijding van Alva's komst. Oranje verliet eveneens de Nederlanden, het treurspel zou een aanvang nemen.

Lodewijk bleef in 1567 in Duitschland, in het begin van 1568 zou de worsteling beginnen. Er was een strijdplan opgesteld. Lodewijk zou in het Noorden vallen; 24 April trok hij aan 't hoofd van een kleine legermacht Groningen binnen. Bij Heiligerlee had het eerste treffen plaats; het werd een overwinning voor Lodewijk. Helaas, het succes kon niet uitgebuit worden. De stad Groningen was versterkt, kon niet worden ingenomen. De graaf bleef te lang voor de stad liggen. Inmiddels naderde Alva met een flink uitgerust leger. Lodewijk moest naar Duitschland terugtrekken; zijn overgebleven troepen leden bij Jemmingen een smadelijke nederlaag.

Lodewijk voegde zich met een kleine groep trouw gebleven volgelingen bij zijn broeder Willem, die in September te velde getrokken was. Ook deze tocht liep op niets uit.

De jaren 1569, 1570 en 1571 bracht Lodewijk hoofdzakelijk in Frankrijk door. Hij had zich bij het leger van den Paltsgraaf Wolfgang van Palts-Tweebruggen gevoegd, die Frankrijk was binnengetrokken om de Hugenoten te helpen. Onder voortdurende gevechten met de troepen der Fransche regeering rukte het Duitsche leger op, forceerde den overgang van de Loire bij La Charité en slaagde er in zich met de troepen van De Coligny te vereenigen. 3 October 1569 werd de slag van Moncontour geleverd. Lodewijk was daarin een van de aanvoerders, de Hugenoten leden de nederlaag, doch Lodewijk had zich daarin met roem overdekt. Ondanks de geleden nederlaag werd de strijd voortgezet. Uitputting aan beide zijden leidde tot den vrede van St. Germain. In Frankrijk zou er gewetensvrijheid zijn; bovendien vrijheid van godsdienst voor de Protestanten in de steden, waar ze 1 Augustus had bestaan. De Prins van Oranje werd in al zijn rechten op het prinsdom Oranje hersteld. Willem en Lodewijk werden als goede buren en vrienden van den koning van Frankrijk erkend.

J. C. VAN DER DOES

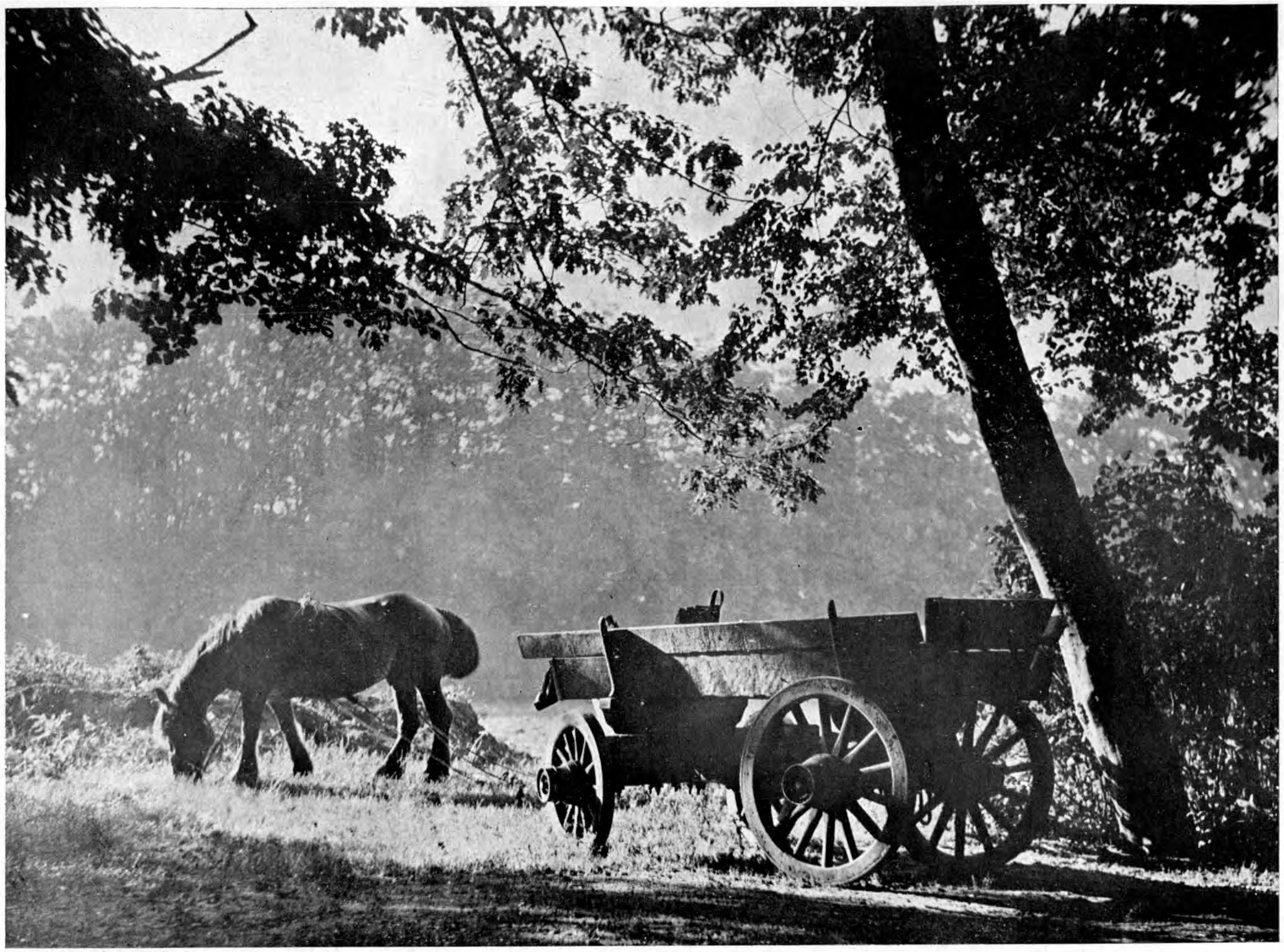

EVEN PAUZE
Foto M. Miché

Een deur valt dicht . . .

(De figuur van Bilderdijk in de Fransche tijd

O, Gij, die met doordringende oogen
de plooien van mijn hart doorziet!
Gij ziet mij voor U neergebogen
en hoort mijn fluisterend avondlied.

Zoo klaagde de mensch Bilderdijk toen hij, te Hamburg vertoevende, zijn ballingschap aanving.

Het heeft in het leven van dezen geweldigen mensch gestormd, hij heeft gestaan „in het strijdperk van dit leven" maar ook heeft hij de eerkroon mogen dragen door Christus alleen.

Bilderdijks leven is het best samen te vatten onder de titel van dit artikel, want telkens weer valt er in dit leven een deur dicht en hierdoor is zijn levensloop bepaald geweest.

Door Amsterdams straten ging eens een levenslustige jongen, die ravotte met zijn kameraden, die in zijn jongensbrein als levensideaal meedroeg zee-officier te worden, te bevaren de wijde zeeër en te droomen over de eindelooze blauwe vlakten.

Maar daar achter het venster van het Amsterdamsche doktershuis zit een bleeke jongen, weggezakt in de kussens, het is de jonge Bilderdijk. Tijdens een stoeipartij met zijn vrienden maakt een onvoorzichtige trap een einde aan zijn jongensdroomen en met geblesseerde voet ligt hij daar nu uit te kijken over de gracht. Een deur viel dicht en maakte van hem een stillen lijder ; elf jaren onafgebroken moet hij de kamer houden. En hij zocht troost in de boeken en ontving zoo in zijn sombere jeugd de vorming, die God goed voor hem dacht. Doch het wil heel wat zeggen, gebonden te zijn aan een ruststoel van zijn zesde tot zijn zestiende jaar. Dat drukte op hem het stempel van den vereenzaamde, den droomer boven zijn boeken, dat alles gaf hem zijn karaktertrekken van teruggetrokken en neerslachtig te zijn, die hij zijn geheele leven heeft behouden. Maar dat maakte ook, dat hij meer dan een ander, die in het volle leven zijn rol vrijuit kan spelen, zich richtte op de onzienlijke dingen, dat hij leerde te leven voor idealen. En zoo ge zijn leven overziet kunt ge alleen zeggen dat het Gods wijsheid was, die deze deur deed dichtvallen voor Zijn kind Bilderdijk.

In een snel tempo doorloopt hij de studiejaren te Leiden, met zulk een ijver, dat hij vaak in elkaar zakte op de collegebanken, overmand door de vermoeidheid van het dag en nacht werken.

Met opzet sta ik even bij zijn jeugd stil, omdat alleen tegen dezen achtergrond zijn verdere leven juist te beoordeelen is. O, ik weet het, het vlijmscherpe mes der critiek heeft ook hem niet gespaard maar deze critici vergaten al te zeer den afgetobden lijder der jeugdjaren. Niemand zal het ontkennen, dat hij prikkelbaar, opvliegerig was, maar hij kwam ook als drager van hooge idealen in een wereld, waarin hij niet meer scheen dan een stem van den roepende in de woestijn. Om alles, waarom *hij* vocht, lachte het Nederland van zijn dagen. Wanneer de gevierde advocaat de vischvrouw Kaat Mossel gaat verdedigen, slaan zijn woorden als bliksemen in en fier klinkt het op in de rechtzaal :

„Ik vrees niets, en zal mij door geenerlei consideratie laten afbrengen van mijn plicht en roeping hier ter plaatse."

Nu komt in dit leven de groote botsing, de al meer driester opdoemende Fransche geest gaat ook het kleine land aan de zee in bezit nemen.

Er was geld, veel geld in Nederland, bijeengegaard door de stoere voorvaderen der 17de eeuw, maar de spillebeenen der 18de konden de weelde niet dragen, er was geen nationaal zelfrespect meer, maar alles wat maar naar Frankrijk rook, had een welkom onthaal. „Op de heuvelen rond de Seinestad roken de gieren de lijklucht reeds, die hier opging, en rekten hun roofhalzen naar ons vaderland uit. De wateren van de oceaan zochten naar Nederlands vlag. Het was beschaving alles wat de klok sloeg en men vergat dat „de schaaf nooit anders dan voor de doode plank is en alsof van den bast van den levenden boom, juist opdat hij weer uitbotte, niet alle schaaf moet worden geweerd", zoo oordeelt Kuyper over deze tijd.

Tegen dit grondkwaad keert nu zich Bilderdijk met geheel de inzet van zijn vurige persoonlijkheid, dit brengt hem in

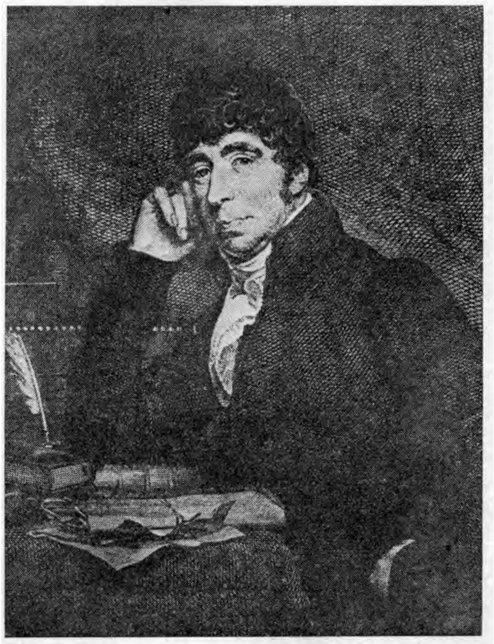

Willem Bilderdijk

botsing met de Fransche macht. Hij woont nu op de Prinsegracht 32 te 's-Gravenhage en is gehuwd met Catherina Rebecca Woesthoven, die hem vier kinderen schonk waarvan de zoon Elius alleen in het leven bleef.

Toen hij in 1795 dit huis verliet, bleven hem slechts twee kinderen over, zijn oudste dochter, voor wie hij altijd een bijzondere liefde bleef koesteren en die hij ook in zijn ballingschap regelmatig schreef en zijn reeds genoemde zoon. Doch reeds driemaal had hij in zijn Haagsche jaren de droeve gang van een vader, rouwend om het verlies van zijn kinderen, moeten maken. Ook dit had zijn gelaat gegroefd en hem gegriefd in zijn ziel. Ook hier waren deuren dichtgevallen en hij stelde nu al zijn hoop op zijn eenigen zoon, aan welk kind de romance Elius haar ontstaan te danken had. Helaas ook deze deur zou dichtvallen en de aloude luister van 's dichters geslacht zou ondergaan in een soldaat der eerste Fransche conscriptie-lichting van 1810 en nog voor weer Oranje de voet aan Neerlands wal zou zetten, zou zijn oogappel de laatste adem uitblazen te Landau, bezweken aan hospitaalkoorts.

Doch we loopen de feiten vooruit. Bevroren rivieren brachten de Franschen zonder opmerkelijke tegenstand binnen onze grenzen. Oranje verliet het land en op het Binnenhof, waar vroeger de gewijde tonen van het gedragen Wilhelmus klonken, werden nu gehoord de woest opbruisende maten der drieste Marseillaise en sansculotten gaven door hun opvallende armoede aan het stadsbeeld een ongewone tegenstelling.

Dit alles zag de vaderlander Bilderdijk ook en zijn hart bloedde, Nederland vierde zijn eigen begrafenis met een levensgraagte alsof het een bruiloft gold en een Van der Palm dankte op de kansel God voor Zijn uitredding dat de Franschen zoo zonder bloedvergieten ons land hadden kunnen binnenkomen. En zoo nu Bilderdijk nog in huis ondanks alle rouw over zijn gestorven kinderen vrede en geluk had gevonden, het ware lichter te dragen geweest. Doch hier had de Fransche geest hem weten in te palmen. Gevoelig als hij was voor lof en vleierijen en maar al te goedgeloovig tegenover zoollikkers, had Rebecca van Woesthoven hem met zoet gefluit weten in te palmen en het was slechts het masker van lieftalligheid dat de ruwheid en hardheid van haar karakter had moeten verbergen. Ook de deur van het rechte huwelijksgeluk was voor hem dichtgevallen. Aan aanmoediging harerzijds heeft het niet ontbroken, hoewel zij van nature een koele vrouw was, weinig gesteld op liefkozingen en voldaan met een bevallig en overvloedig toilet. Doch haar overhaasting is haar bitter bekomen, zoo merkt Busken Huet op, het was een huwelijk zonder wittebroodsweken. En wij kunnen hieraan slechts toevoegen dat het beste aandenken aan haar haar portret is geweest.

Zoo stond de reus alleen, vele deuren reeds dichtgevallen, doch naar Schiller's woord was ook hier de sterke het machtigst juist door zijn isolement. God heeft een twist met Nederland. „Wie zal oprichten, als God terneerwerpt?" waren de laatste woorden van Willem V op vaderlandschen bodem en deze gedachte bekroop ook zijn volgeling Willem Bilderdijk, gelijk hij later nog dicht:

'k Heb het vallen
Van uw wallen,
Hollands Ilium voorspeld;
'k Zag het blaken

Van uw daken
En uw Hektors neergeveld:

De ingewanden
Voelde ik branden
En verteeren van die vlam,
'k Riep, ik weende;
Ja 'k versteende;
Maar de dag des jammers kwam.

Hier is het groote keerpunt in zijn leven, hij kan geen voetval doen voor de revolutie. Aanvankelijk dacht hij er niet aan om het land te verlaten, maar eensklaps verschijnt een besluit van het nieuwbakken bewind, waarin geëischt wordt dat alle ambtenaren een nieuwe eed moeten afleggen, welke erkenning eischt van de onvervreembare rechten van de mensch en de burgers. In deze eed lag dus opgesloten het afzweren van het huis van Oranje, ja meer een afzweren van alles, wat ons volk met goed en bloed had opgebouwd door de eeuwen heen. Hij tracht nog te redden wat er te redden valt en dient een adres in, waarin hij uiteenzet dat deze eed volkomen indruischt tegen de vroeger door hem afgelegde, doch nu wordt hij voor een gevaarlijk sujet gescholden en ziet hij zich genoodzaakt het land te verlaten.

Ieder kende hem, den beroemden advocaat van de Prinsengracht en men wist maar al te goed met hoe een vurig Oranjeklant men te doen had. Bij de blyde incomste van het erfprinselijk paar (de latere Koning Willem I) prijkte er voor dat huis een „extra fraaye eerpoort, die uitmuntend geschilderd was met in het midden een metaal borstbeeld" en boven deze versiering vond men het jaardicht:

't Erkentelijk Neerland knielt bij 't hooge [feestaltaar
dat Nassaus leeuw verbond aan Pruisens [adelaar.

Maar nu was de vreugde voorbij en heerschte er enkel droefheid in het hart van Bilderdijk, het oogenblik van scheiden naderde en hij moest vaarwel gaan zeggen, dat alles, wat hij zoo van ganscher harte had liefgehad.

Tegen den avond van den 26en Maart, zoo vertelt een ooggetuige, kust hij zijn vrouw en twee kinderen vaarwel, neemt het corpus iuris, niets anders, mee, en verlaat zijn huis en 's-Gravenhage, vergezeld van den theologischen student Gerrit

Catharina Rebecca Woesthoven

Oorthuys. De deur van zijn eigen huis viel dicht maar ook die van te zijn een vrijen Nederlander op den vaderlandschen bodem.

Het waren elf jaren dat hij met zijn voetеuvel te bed lag, het zijn wederom elf jaren dat hij als een balling ronddoolt in den vreemde. Het ontroert wel zeer om dan zijn gedicht verder te lezen, waarmee dit artikel aanving:

Neem, God, behaagt het U, mijn leven
in alle ramp te doen vergaan,
die ooit een balling aan kan kleven,
ik bied het u tevreden aan.

Ik buig het hoofd in zielbetrouwen
en hoe Uw slaande hand mij grieft,
ik kan het als een gunst aanschouwen
en voel, dat Gij mij teeder lieft.

Het is nu zeker wel het meest aangrijpend te lezen de brieven die hij zendt vanuit zijn ballingoord.

Zoo schrijft hij aan een vriend: Mijn gedrag zal ik noch bij u noch elders verdedigen; verdedigt het zichzelf niet, recht en waarheid zijn mij liever dan eigen rechtvaardiging; en ik heb mijn welvaart aan mijn geweten moeten opofferen, 't zij dan dat het doole of recht hebbe. Mijne ballingschap draagt haar verkwikking met zich, de rust van het hart......

Slechts kan er een kort bezoek gebracht worden aan de familie te Amsterdam en dan gaat het via Groningen over

Duitschland naar Engeland, waar hij zal trachten in contact te komen met de prinselijke familie.

Nu treffen ons telkens weer zijn grootsche bewoordingen, waarin hij zijn toestand uiteenzet zonder de kleine dingen ook uit het oog te verliezen en over allerlei vaak huishoudelijke zaken van gedachten te wisselen.

De brieven aan zijn dochter Louise ademen de geest van een vroom vader, die zijn opgroeiende dochter wijst op de gevaren van de tijd.

„Ons geluk bestaat in God ; Gods nabijheid ; de bewustheid van met Hem verzoend te zijn, van Hem tot Vader, tot God en weldadigen Heiland te hebben. Zoek geen ander geluk dan dit, mijn kind, op de wereld !

Van zijn vrouw bereiken hem nu in Engeland een geheele reeks brieven, die allen een somberen inhoud hebben en hem overstelpen met de lijsten op te sommen der schulden, die hij nog had. Doch wie tusschen de regels doorleest, leert begrijpen, dat ze wel degelijk bezig is een spaarpot te vormen en niet in een zoo deplorabele toestand verkeert als ze wel wenscht voor te geven. Zij had niet het plan gehad haar man onmiddellijk te volgen en nu moet zij de lasten dragen van het ruwe, vreemde bewind. In een van haar brieven schrijft zij : „ik ben zins uw vertrek noch niet vrij van inquartiering geweest, behalve eenen acht dagen. Meer als hondert Franschen hebben daags mijn huis uit en ingeloopen, die alle door ons moesten uit en ingelaten worden ; en middag en avond moesten de heeren warm eten hebben en wijn, twee slaapplaatsen en heb altemet niet geweten wat te doen van benaijwdheid. Het is des nagts zeer dikwijls gebeurt, dat ik om twee á drie uur de voordeur niet kon sluiten. Ik en de meid hebben op de grond geslapen en zij hadden bezit van onze ledecanten genomen." Zij is verder in Holland bezig met het verkoopen van het huisraad, wat Bilderdijk diep grieft, vooral wanneer zij zijn uitgebreide bibliotheek aan den man brengt.

Ook van dit rijk viel nu de deur dicht, hij had nu ook geen boeken meer.

En hoe was het den balling nu verder vergaan op zijn dooltocht door Europa ? Dat lezen wij in de brieven die hij vanuit de verschillende plaatsen van de doortocht stuurt.

Zoo vertelt hij dat hij reeds op de beurtboot naar den Lemmer hevige koude heeft moeten lijden terwijl „ik in deze 32 á 33 uren ook geen ander voedsel dan zeer slecht krentebrood bekomen kon, nadat mijn fransche brood uit de stad medegenomen, opgebruikt was." En reeds nu klaagt hij over een eventueele verkoop der boeken : „Verlies ik de boeken, zoo verlies ik al wat ik vergaderd heb in zooveel jaren studeerens", ja zelfs noemt hij zijn boekenschat dan zijn geheugen.

Ook kwellen hem nu reeds op reis de hevige hoofdpijnen, waarom hij ook vaak een hoofddoek droeg. Het weer is tijdens de reis door Duitschland zeer slecht, hij rijdt met allerlei wagens „in 't afschuwelijkste weer van stortregen en hagel, sneeuw en stormwind, die mij den hoed van 't hoofd, de banden, waarmee ik hem vast gemaakt had, aan flarden, de oogen half blind en het geheele aanzicht tot een weeke pap gemaakt heeft, waar het bloed bij ieder vertrekking van den mond of dikgezwollen neus, uitloopt. Voor het overige ben ik vol rheumatiek-pijn, van koorts verzeld." En deze man was nog slechts een negen en dertigjarige.

Aardig is te lezen hoe hij van een Delfzijlsch meisje, waarmee hij in Duitschland in de wagen zit, „een paar IJslandsche kousen ten geschenke ontvangt", die hij over alles heen trekt en met bandjes onder den voet vastmaakt. Even verder schrijft hij dat „zijn rok door en door versleten is, van zijn grooten mantel heeft hij onvergelijkelijken dienst gehad, doch zijn pruik is even versleten als zijn kleed."

Zijn armelijke staat wordt er in Engeland niet beter op, men kan weinig doen van Nederlandsche zijde en de Engelschen, die hij domkoppen scheldt, zijn niet bereid hem verder te helpen. Zoo schrijft hij eens aan zijn vrouw : „om u een proefjen te geven, heden heb ik nog te Hamptoncourt (waar de uitgeweken stadhouder verblijf hield) moeten zijn. Ik had hiertoe om met den gewonen postwagen te gaan — een weg van 14 mijlen — een halve guinie opgespaard. Aan den wagen gekomen vond ik daar een van de eerste staatslieden van een onzer provinciën, die met den voerman niet terecht kon, omdat hij geen Engelsch verstond en geen geld genoeg had. De man ging derhalve heen en besloot te voet heen en weerom te

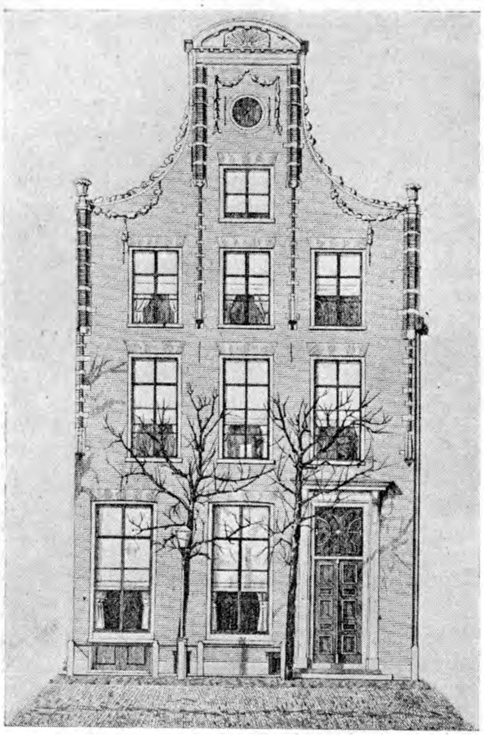

Bilderdijks sterfhuis aan de Groote Markt te Haarlem (1831)

wandelen; dit trof mij en ik stelde hem voor de heenreis te betalen en zamen terug te wandelen. Wij kwamen dus te Hamptoncourt als heeren aan, en na Zijn Hoogheid en de familie gesproken te hebben vertrokken wij. Ongelukkig kwam er de hertogin van York juist ontbijten en dus kon de prins ons niet met schik op het dejeuner brengen, daar wij er vrij wat verwaaid uitzagen en onze kleeren een vrij sober aanzien hadden. Wij wandelden dus nuchter terug, legden van beide kant bij elkaar en vonden dat wij met een stuiver twee broodjes en drie zure appelen konden koopen, waarmee wij dan ook ons ontbijt, middag- en avondmaal deden en voorts blootvoets thuis kwamen, alzoo onze oude schoenen ons op weg begeven hadden en na opgescheurd te zijn in den slik bleven steken en ons alzoo noodzaakten om ook de kousen uit te trekken. Zie daar de heerlijkheid, waar ik tegenwoordig in leef."

Interessant is het te lezen hoe hij op een keer, bij het prinselijk gezin vertoevend, door het jonge prinsje, den lateren Koning Willem II, nog herkend wordt, die naar hem toevloog en hem bij den naam noemde tot groote verwondering van groot-papa en oom Frederik.

Onder al deze ontberingen, al dit zwerven bleef hij echter de groote, die wel eens somber terneerzat, maar die toch telkens weer kracht putte uit zijn geloof.

Busken Huët, de scherpe beoordeelaar van Bilderdijk, schetst dit zoo schoon:

„Godsdienstig als Koning David, die dichtend zijn vijanden schold; als de aartsvader Abraham, die Hagar beurtelings tot zich nam en wegzond. Bij Bilderdijk vindt men dezelfde hartstochten terug, maar ook met dezelfde innigheid van vertrouwen en dezelfde vurigheid van geloofstaal." Voor dit rijke geloofsleven behoef ik u slechts te herinneren aan zijn overbekend „Genadig God die in mijn boezem leest"."

Het zou te ver voeren ook thans in te gaan op zijn verhouding tot zijn vrouw en zijn tweede huwelijk met mejuffrouw Schweickhardt, dochter van een uit de residentie gevluchte familie, die hem met bewijzen van vriendschap overlaadde. Laat mij mogen volstaan met op te merken, dat zij hem gaf in zijn leven wat hij in zijn eerste vrouw helaas had gemist.

Zoo bracht Engeland niet wat hij er van had verwacht.

Gelukkig brak toch ook voor hem een gunstiger tijd aan, naar het scheen. De erfprins van Brunswijk bracht uitredding, gedachtig aan een dienst, die hij hem vroeger in zijn Hollandschen tijd had bewezen en met aanbevelingsbrieven van den prins, wiens dochter erfprinses van Brunswijk was, vertrok hij met de latere vrouwe W. K. Bilderdijk naar Brunswijk. Doch ook wordt hem hier het leed en de moeite niet bespaard.

De hertog gaf hem een pensioen en verder trachtte hij door lessen in zijn onderhoud te voorzien. Zelf zegt hij hiervan:

„Met twintig uren van de vier en twintig te arbeiden kan ik evenzooveel verdienen dat ik geen honger lijd met vrouw en kinderen."

Daarbij kwam het veelvuldig verlies van dierbare panden dat hem telkenmale trof. „'t Eene kind na het andere (gezonde frissche en vroolijke kinderen) ontvallen

mij met het tanden krijgen dat hier duizenden wegsleept... in weinig maanden heb ik er drie achtereen verloren. Sedert dien tijd heb ik rust noch duur en mijn vrouw schreit dag en nacht."

Maar alles overheerschend was toch voor hem het heimwee naar zijn vaderland dat hem innerlijk verteerde. Dat deze deur voor hem gesloten bleef, deed hem met het Wilhelmus klagen: Mijn edel hart dat bloedt!

Gelukkig brak het uur zijner persoonlijke verlossing aan. Jeronimo de Vries, een Amsterdamsch letterkundige was hiervan de spil.

Schimmelpenninck had in Holland plaats moeten maken voor Napoleons broer Lodewijk en deze milde vorst had een amnestie afgekondigd, waardoor vele bannelingen weer konden terugkeeren. Altijd heeft Bilderdijk in dezen vorst een machthebber gevonden, die begrip toonde en in staat was zijn talenten te waardeeren.

Er waren toch ook nog open deuren voor dezen mensch.

In een vliegenden storm bereikt hij de Nederlandsche kust en men ontroert nog, zoo men leest wat dan deze waarachtige dichter uitzingt:

'k Heb dan met mijn strammen voet
Eindelijk uit d' ontstuimen vloed,
Hollands vasten wal betreden!
'k Heb mijn kromgeslaafde leden,
Op zijn bodem uitgestrekt;
'k Heb hem met mijn lijf gedekt,
'k Heb hem met mijn arm omvademd,
'k Heb zijn lucht weer ingeademd,
'k Heb zijn hemel weer gezien,
God geprezen op mijn knien,
Al de doorgestane smarte
Weggebannen uit mijn harte.

Zie, dat is geen ijdel spel van woorden, maar dat is hier een dichter, die in de taal van zijn tijd uitzingt zijn diepste ontroering bij het weerzien van zijn land, zijn vaderland.

En nu bloeit hij op, zijn verstrant wordt lichter en vrijer en hij ziet weer perspectieven, hij ziet weer dat hij werk kan verrichten voor God, Oranje en Nederland. Veel moeten wij voorbijgaan, maar op één punt willen we den nadruk leggen. Wanneer koning Lodewijk hem eens vraagt of het huis van Oranje eenmaal zal terugkeeren, antwoordt hij hem in een gedicht, waarin hij alle eerbied uitspreekt voor het beleid van dezen vorst.

Met tranen die de wellust schreit
Erkent het al uw tederheid,
Maar 't smoort de zoete neiging niet,
Die de inspraak der natuur in 't
[kinderhart gebiedt!

en na de vorsten van Nederland de revue te hebben laten passeeren eindigt hij met de coupletten:

Maar voedt het vaderland geen kroost,
Dat om der oudren gruwel bloost
Of als de trage straf toe treft
Met harten vol berouw het oog ten hemel heft!

Gewis, het doet het, de oude gloed
Herleeft weldra in 't Hollands bloed,
En licht . . . Maar lok geen woorden uit
Die liefde en dank voor u in 't smeltend harte
[sluit.

Maar zij de oprechte Batavier
Gelukkig onder Uw bestier
Zijn hart erkent geen vaderland
Dan waar d' onttoomde Leeuw de Oranje-
[standaarts plant.

Helaas de bitterste kelk van zijn lijden als vaderlander moest nog door hem gedronken worden. De inlijving bij Frankrijk liet ons land zelfs geen naam onder de Europeesche volken. Terwijl de dichter zich wijdde aan zijn epos over den ondergang der eerste wereld ging zijn vaderland nu in alles te gronde. Dit trof hem in geheel zijn arbeid. Zijn ruim jaargeld, door Lodewijk aan hem verleend, hield thans op en bracht het eenigszins herademend gezin tot de bitterste armoede.

Dof was nu zijn gemoed, ja zelfs sombere zelfmoordgedachten doemden op in zijn brein, alles was verloren en in bittere taal uit hij zijn gevoelens over den heerscher Napoleon.

Het was en is zijn verdienste dat hij het vooze Holland weer wilde voeren tot een land, den naam van Holland waard. Hij is als het ware de menschelijke schakel geweest die de droeve kloof van 1795 tot 1813 overbrugde.

Doch ge zoudt u nu vergissen, indien ge dacht, dat de lier van dezen dichter thans zweeg. Wel had hij in die jaren voor oog dat zijn einde nabij was, maar dit gaf hem ook de profetische kracht tot het uitkermen en jubelen van zijn wondervol afscheid.

Wat moet dat een oogenblik geweest zijn toen hij met zijn gerimpelde kop, zijn duister oog onder zware wenkbrauwen, zijn ge-

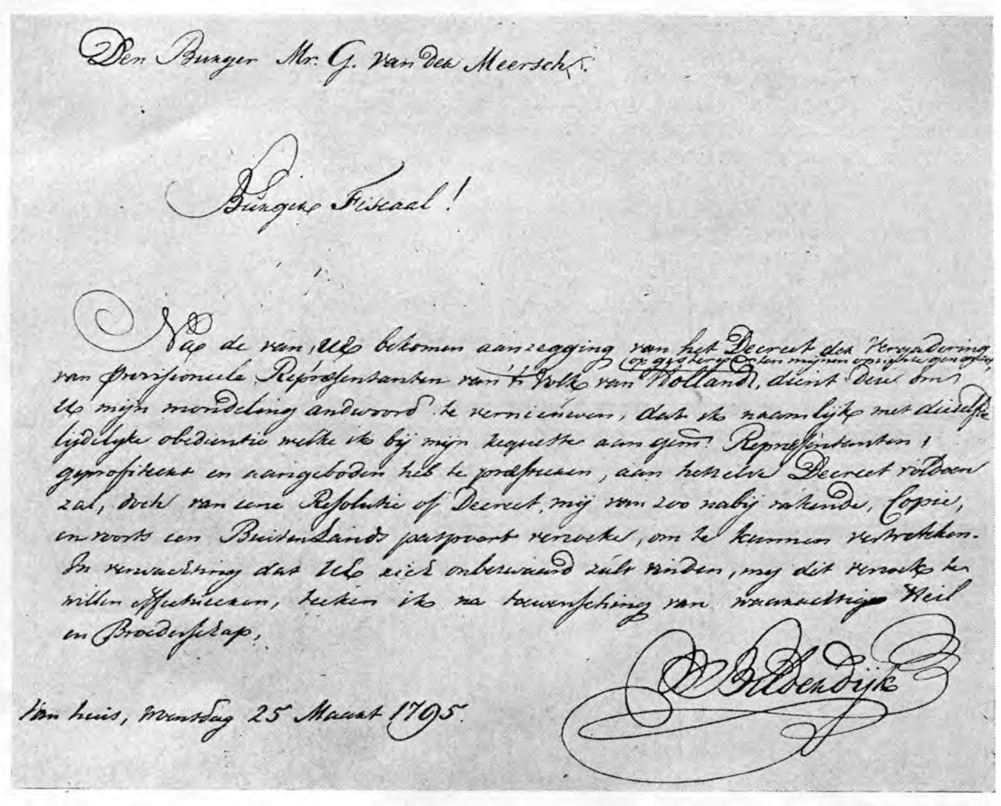

Den Burger Mr. G. van der Meersch.

Burger Fiskaal!

Na de van UE bekomen aanzegging van het Decreet der Vergadering van Provisioneele Representanten van 't Volk van Holland, dient deze om UE mijn mondeling andwoord te vernieuwen, dat ik naamlijk met dezelfde lijdelyke obedientie welke ik bij mijn requeste aan gem. Representanten geprofiteert en aangeboden heb te verdragen, aan hetzelve Decreet voldoen zal, doch van eene Resolutie of Decreet, mij van zoo nabij rakende, Copie, en voorts een Buitenlands paspoort verzoeke, om te kunnen vertrekken. In verwachting dat UE zich onbezwaard zult vinden, mij dit verzoek te willen effectueeren, teeken ik na toewensching van waarachtige Heil en Broederschap,

W. Bilderdijk

Ten huis, Mondag 25 Maart 1795.

Bilderdijks verzoek om een paspoort

bogen gestalte, onder ademlooze stilte zijn gehoor op indrukwekkende wijze voerde naar ongekende verten.

Ach de dagen onzer plagen, lieve broeders, [gaan voorbij
Uit dit duister rijst de luister van een nieuwe [heerschappij.

Het is niet noodig dat ik thans in het geheel dit gedicht voor u releveer want in schier elk recht Nederlandsch gedichtbundeltje vindt ge deze strophen. Ze zijn als een Wilhelmus geboren in den nood en rond dit vers hangt de sfeer van een Elia onder de jeneverstruik. Dit lied heeft God doen gebruiken om slappe handen wederom op te heffen en wij droegen het met ons mee door de geslachten.

En ging het nu in stijgende lijn met Bilderdijk? Ach neen, het bleef ook na de bevrijding zoo „fransch, zoo fransch". Er vielen nog vele deuren voor hem dicht. Die van de collegezaal, als professor werd hij niet gewenscht. Die van de uitgeverijen, als dichter werd hij niet meer gelezen. Ja ook zijn eigen huisdeur viel eens dicht, nadat het liefste, wat hij op aarde had, was uitgedragen.

En wanneer viel de deur van zijn huis voor de laatste maal achter hem zelf dicht?

18 December 1831 's middags half vijf; het is stil in het huis aan Haarlems Groote Markt.

In de slaapkamer staat een oude broeder in het geloof aan Bilderdijks bed. Er klinken woorden, bekende woorden voor 'n kind van God:

„Uw hart worde niet ontroerd... in het huis mijns Vaders zijn vele woningen... Bilderdijk, gelooft gij dat nog?"

„Ja" was met een duidelijke en bewogen stem het antwoord.

Bilderdijk was thuis.

Op aarde bezat hij niets meer, zijn uit-

gever moest voor de begrafenis zorgdragen.

De St. Bavokerk, waarnaar hij zoo menigmaal opgetogen had zitten turen, die hem bezig hield met zijn echt Nederlandsche bouwvormen, ontving onder zijn hoogopgaande bogen zijn stoffelijk overschot.

Bilderdijk, de onbegrepene, de man voor wien alle deuren in zijn leven dicht vielen? Doch neen... hoor het orgel praeludieeren... daar komt de melodie van een psalm naar voren:

't Hijgend hert, der jacht ontkomen...

Ik weet niet, wie het was, maar die organist, daar hoog onder het orgel, heeft onzen Bilderdijk begrepen.

O Bilderdijk, gij, met uw gekweld lichaam, met uw hoofdpijnen, met uw leven vol afmattende zwerftochten, met uw rusteloozen geest, met al uw desillusies maar ook met uw rijk hoog ideaal, gij hebt niet tevergeefs voor uw land gezwoegd en gedacht.

God van den hemel heeft ook uw schoon werk doen gelukken en wij zeggen het ten Kate na:

> Ik tel u bij mijn liefste dooden,
> Gij zijt mij heerlijk, Bilderdijk!

D. WIJNBEEK

Voor dit artikel werden geraadpleegd:
Oudere tijdgenooten door A Pierson
Gedenkboek Bilderdijk 1906
Bilderdijk, door Dr. Wap
„ door A. Brummelkamp Jr.
„ in zijn nationale beteekenis, door Dr. A. Kuyper
Onze Voortrekkers, door Dr. J. C. Rullmann
Nieuwe litterarische fantasieën, door Busken Huët
Bilderdijk bloemlezing, door Dr. J. van der Valk
„ „ door Willem Kloos
Bilderdijk, door Dr. Buitenrust Hettema
en enkele kleine geschriften.

Van 't gebed, dat boven den twijfel uitgrijpt.

't Geloof staat als een boom, — geplant
op d' aarde door des Heeren hand,
vol kostelijke vruchten,

maar daaromheen de doornstruik groeit
van twijfel, wild en onbesnoeid,
die 't angstig hart doet zuchten;

de doornstruik, die al hooger wast
en het geloof naar 't leven tast,
gevoed uit afgronds luchten.

't Gebed nochtans, door niets gestuit,
grijpt boven doorn en distel uit.
Wat heeft dat ooit te duchten!

Wat deert het of mijn hand zich wondt,
waar 'k toch de vrucht des levens vond
en 't biddend kan ontvluchten.

Th. A. VAN KAMPEN

NAAR
ONZICHTBARE
VERTEN
Foto M. Miché

De Grauwe Kiekendief

Ergens op het vogeloord bij uitnemendheid, Texel, lag in de rimboe van ruigte, hei en kruipwilg het nest van een geducht roofridderpaar, de grauwe kiekendief.

De dorpelingen hadden ons de plek aangeduid, waar de vogels jaar in jaar uit hun horst plegen te bouwen en op een middag gingen we, drie man sterk, op onderzoek uit.

Het terrein in kwestie was gauw genoeg gevonden en we hadden ons voorgesteld het nest heel gemakkelijk te zullen vinden, want als je maar even in de buurt ervan bent, vliegt de vogel gewoonlijk wel op, en dan is de rest slechts kinderwerk.

Zoo goed en zoo kwaad het ging stapten we door het met hooge heistruiken en wilg begroeide duin, waar zich het nest moest bevinden; een terrein van enkele honderden meters lang en ongeveer even breed.

Onze naspeuringen bleven evenwel zonder succes, de vogel was en bleef onvindbaar. We hadden het terrein goed doorzocht en kwamen tenslotte tot de conclusie, dat de kiekendieven ditmaal een andere broedplaats hadden gekozen.

Teleurgesteld kwamen we eindelijk weer in het dorp, doch onze hospitus wenschte onze meening niet te deelen. Volgens hem moesten de vogels er wel degelijk broeden, al moest hij bekennen, dat hij zoo goed als nooit ter plaatse kwam en derhalve de vogels zelf niet gezien had.

Hij stelde ons voor om gezamenlijk nog eens naar de kiekendieven te gaan zoeken. Natuurlijk waren we onmiddellijk bereid. Je kunt nooit weten, de Texelaars zijn zulke aarts-nestenzoekers, ofschoon we ervan overtuigd waren, dat het resultaat negatief zou zijn. In ieder geval was het een fijne wandeling door het duin en dat was op zichzelf reeds een genoegen. Bovendien liep het al tegen den avond; de zon neigde reeds ter kimme en verleende

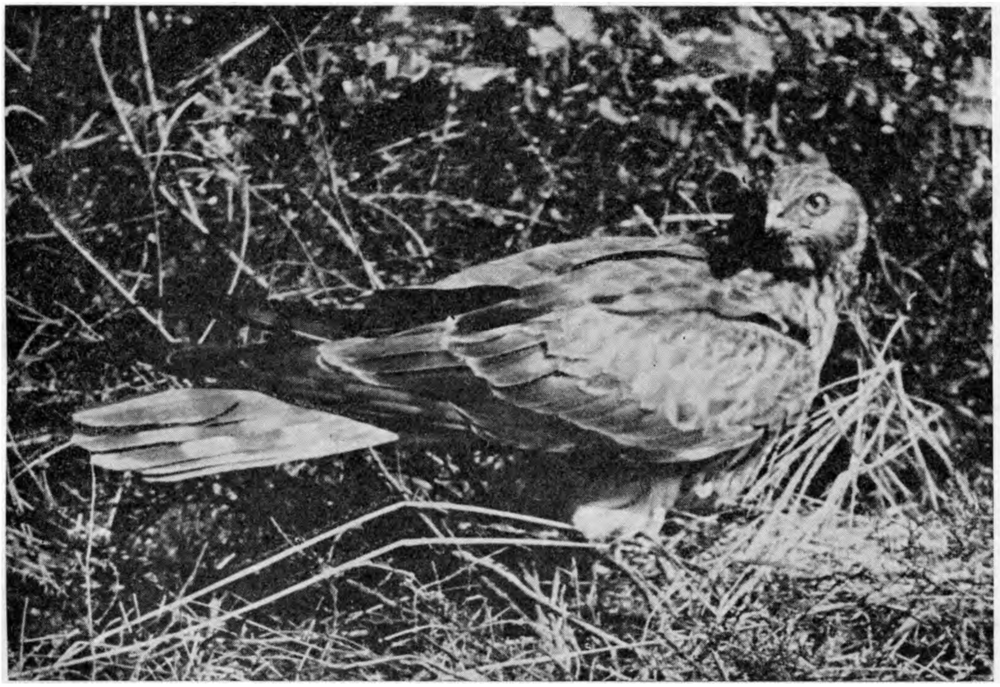

Wijfje van de Grauwe Kiekendief

zoodoende aan het duinlandschap een bizondere bekoring.

Toen we dan voor den tweeden maal bij het gebied der kiekendieven waren aangeland, ging het verder in den ganzenmarsch door het door den dauw reeds zeer vochtige veld, onze geleider natuurlijk voorop. Alsof hij precies wist waar hij het nest moest zoeken, liep onze gids bijna regelrecht door het dicht begroeide terrein en met een snelheid, dat wij hem haast niet konden bijhouden. Spoedig waren we dan ook eenige meters achter geraakt, aangezien wij door de dichte begroeiing niet zoo snel voort konden. Op een gegeven moment hoorden we een hevig geritsel en waarlijk, daar zagen we het wijfje van de kiekendief voor ons opvliegen. Even maaide onze gids met zijn armen door het struikgewas en inderdaad, daar lag tusschen een paar fiksche heipollen het nest van de grauwe kiekendief. Het was keurig samengesteld uit biezen en stroo en erin lagen vier smetteloos witte eieren, slechts iets grooter dan duiveneieren. En natuurlijk waren we juist in dezen hoek niet geweest op onzen eersten tocht.

Alle drie waren we het er over eens, dat onze vriend wel degelijk van de aanwezigheid hier van het nest afwist, doch hij ontkende zulks zoo stellig, dat we dit tenslotte wel moesten aanvaarden. Overigens lag dit nest stellig honderd à honderdvijftig meter verwijderd van dat van het vorige jaar, waar ik indertijd ook een bezoek had gebracht.

In ieder geval was het een sterk staaltje van speurzin, waarin, zooals gezegd, de Texelaars over het algemeen zeer bedreven zijn.

Den volgenden morgen was ons eerste werk om de schuiltent bij het nest te plaatsen op ongeveer drie meter afstand daarvan. Snel werd de tent in elkaar gezet en daarna als het ware begraven onder takken hei en kruipwilg. Deze takken hadden we een eind verder op onzen speurtocht ontdekt en kwamen nu uitstekend van pas. Zelfs de achterzijde der tent werd geheel gecamoufleerd, want bij de vogelfotografie geldt vooral 't spreekwoord: „safety first". Roofvogels en kiekendieven in het bizonder zijn buitengewoon schuw en achterdochtig. Onder geen voorwaarde mag het bestudeeren en fotografeeren van vogels aanleiding zijn, dat het legsel gevaar loopt verstoord te worden. Blijkt b.v., dat na een bepaalden tijd de vogels niet op het nest zijn teruggekeerd, dan moet oogenblikkelijk de tent verwijderd worden.

Alles ging echter naar wensch, want toen we tegen den avond van dienzelfden dag de proef op de som gingen nemen, zagen we het wijfje van het nest opvliegen. Met een gerust hart konden we de tent dus laten staan, want het was duidelijk, dat de vogels genoegen namen met het obstakel vlak voor hun nest.

Twee volle dagen hebben we de zaak laten staan, voordat we in de tent kropen.

Zooals men weet, moet de waarnemer steeds worden „weggebracht". Vogels kunnen n.l. niet tellen, zoodat wanneer twee personen bij de tent komen en één gaat zoo opvallend mogelijk terug, zij veronderstellen, dat de zaak volkomen veilig is. Bij schuwe vogels moet je eerst wachten totdat de vogel vóór de tent vliegt, opdat hij niet kan zien wat er aan de achterzijde geschiedt.

Ik was aan de beurt om het eerst in de tent te gaan. M'n vriend en ik doen n.l. altijd eerlijk om de beurt. Dus nu eerst ik twee uur in de tent en vervolgens mijn collega. Nu wilde het ongeluk, dat hij niet veel succes had gehad met verschillende vogels, zoodat hij mij ten overvloede op het hart bond om niet meer dan één foto te maken, zoodat hij dan ook nog een kans had.

Daar zat ik dan, moederziel alleen in de wildernis. Slechts door een nauwe spleet kon ik het nest met de eieren zien, waarop het toestel van tevoren was ingesteld. Bewegingen mogen natuurlijk niet gemaakt worden; licht stoot men tegen het fototoestel of doet men het wankele tentje op zijn grondvesten schudden, waardoor de vogels kunnen worden afgeschrikt en de kans groot is, dat ze niet meer terugkeeren.

Doodstil zitten is dus de boodschap en dat valt in een kubus van 80×80×80 c.M. op den langen duur niet mee, vooral als er behalve de fotograaf, het fototoestel op statief ook nog een groote rugzak en eventueel overtollige kleeding een plaatsje moeten hebben. Maar alles went tenslotte; ook in opgevouwen toestand in een klein tentje zitten.

Om mij heen begonnen enkele paapjes

Jonge Kiekendief, pas uit het ei gekomen. Twee andere eieren zijn aangepikt

te zingen; een winterkoninkje schetterde zijn liedje de wereld in en in de verte „kli-auwden" de zilvermeeuwen boven hun broedterrein.

Plotseling, nog voordat ik er eigenlijk op bedacht was, verschijnt er een groot schaduwbeeld in mijn gezichtsveld, doch verdwijnt weer snel. De spanning stijgt. Vermoedelijk is de groote roofvogel in aantocht. Er verloopen enkele minuten onderwijl ik den sluiter bijna krampachtig in de hand houd. Daar is de schaduw andermaal en voordat ik het mij nog kan realiseeren, staat de kiekendief reeds op den rand van het nest. Het ging allemaal zoo snel in zijn werk, dat ik nog maar net kon zien, dat de vogel zijn vleugels dicht vouwde. De roofvogel blijft eenige oogenblikken onbewegelijk staan en kijkt met zijn felle oogen in mijn richting. Ik durf haast geen adem te halen en het is goed, dat ik den sluiter nog steeds in de hand heb, want ik ben er verzekerd van, dat hij zelfs door het kleine spleetje iedere beweging zou zien. Hij is merkbaar achterdochtig, hetgeen waarschijnlijk komt door het groote glazen oog van mijn toestel, dat hij nog niet eerder had gezien. Prachtig poseert hij zoo. Even een druk. Klik zegt de sluiter en op hetzelfde oogenblik is de vogel weer verdwenen. Ik heb mijn eerste foto van het wijfje van den vrij zeldzamen kiekendief. Onnoodig te zeggen, dat ik mij na de korte maar intense spanning werkelijk verlicht gevoelde.

In dien tusschentijd maak ik gebruik van de gelegenheid om een nieuwe plaat voor te zetten en den sluiter opnieuw te spannen. Het is wel niet volgens afspraak, maar je kunt nooit weten.

Binnen tien minuten was de vogel weer terug. Andermaal blijft hij eenige oogenblikken doordringend in mijn richting kijken, doch tenslotte vouwt hij de pooten en vleit zich over de eieren. De borstveeren worden wat geschud en dan zit de vogel rustig te broeden alsof er niets aan de hand is. Intusschen houdt hij de tent of, waarschijnlijker, de groote lens, scherp in het oog, ofschoon zijn waakzaamheid ten opzichte van mogelijke andere gevaren geenszins verminderd is.

Zooals ik al eerder zei, broedden er in de onmiddellijke nabijheid de zilvermeeuwen, wier geroep aanhoudend te hooren was. Vaak gebeurde het, dat een zilvermeeuw boven de broedende kiekendief zweefde en telkens als een meeuw overvloog, drukte de roofvogel zich zoo diep mogelijk in het nest. Voor wulpen daarentegen had hij in het geheel geen respect, ofschoon deze toch grooter zijn dan zilvermeeuwen. Tenslotte kon ik aan het gedrag van den vogel bemerken welke vogel op een bepaald moment overvloog.

Het mannetje was in geen velden of wegen te ontdekken; waarschijnlijk was hij dus op jacht. Helaas hebben de kiekendieven geen onbesproken gedrag; want behalve van muizen zijn zij ook groote

liefhebbers van vogeltjes, voornamelijk zangvogels en jongen van grootere vogels.

Verleden jaar b.v. vond ik een nest van een kiekendief, waarin drie eieren en een jong, dat juist uit het ei was gekomen. Het beestje kon zijn kopje nog niet eens oprichten, want toen ik hem een beetje verschikte om even te poseeren, liet hij het onmiddellijk weer hangen, net of hij het bewustzijn verloor. Het was trouwens niet te verwonderen, want het kopje was bijna even groot als de rest van het lichaam. Op den rand van het nest lag, als eerste maaltijd voor het kleintje, een dood zangvogeltje, een graspiepertje. Waarschijnlijk hadden we moeder juist gestoord toen zij van plan was het doode vogeltje in stukjes te trekken.

Zoodoende kunnen we wel uitrekenen welk een opruiming de kiekendieven onder de vogels houden, als de jongen zoo groot zijn, dat zij ongeveer den geheelen dag om voedsel schreeuwen. Dat dan de oude vogels niet erg kieskeurig zijn en maar grijpen wat onder hun bereik komt, is te begrijpen.

Tijdens deze overpeinzingen bleef de kiekendief mij steeds gezelschap houden. Zoo af en toe verschikte zij zich eens, doch overigens was er weinig verandering in haar houding te bespeuren. Slechts eenmaal deed zij geweldig geagiteerd en dat was toen haar gemaal boven ons cirkelde, toen hij van de jacht terugkeerde. Hij kwam helaas niet bij het nest en spoedig was het wijfje weer een en al aandacht voor haar eieren.

Het was intusschen mooi warm geworden; de zon stond ongeveer op haar hoogtepunt en stoofde als het ware het aardrijk met al wat er op was. Ik kreeg het op den duur ondragelijk heet in mijn kubus en successievelijk waren enkele kleedingstukken in den rugzak terecht gekomen. Niet minder warm had het mijn kiekendief, die tenslotte den krommen snavel geheel open sperde van de warmte. Zij hield evenwel dapper stand en bleef op de eieren zitten; want wanneer zij nu het nest zou verlaten, zou het kunnen gebeuren, dat de eieren nadeelige gevolgen van de enorme hitte zouden ondervinden.

We waren nu al zoo aan elkaar gewend, dat ik nog twee foto's heb kunnen maken zonder dat de vogel zich van het nest verwijderde; en noode hoorde ik de aflossing door de hei schuifelen. Mijn tijd was om; precies twee uren had ik de kiekendief gezelschap gehouden en in dien tijd waren mijn ledematen door steeds in dezelfde houding te zitten zoodanig verstijfd, dat ik niet beter wist te doen dan mij eenvoudig uit de schuiltent te laten rollen, waarna ik langzamerhand weer op mijn beenen kon staan. De harde stronken van de weggekapte hei, waarop ik had gezeten, hadden niet nagelaten „indruk" op mij te maken.

Al die ongemakken had ik er heel graag voor over, want op deze wijze komt men eerst achter de verschillende gedragingen der vogels en als men dan als aandenken nog enkele toonbare foto's meebrengt, overtreft het resultaat verre de inspanning die men zich moet getroosten.

A. DE JONG

Strophe

Hoe vindt de hommel wel de bloem
Die daar zoo ver en eenzaam staat,
Terwijl de mensch, met blind gelaat,
Voorbij Gods schoone wegen gaat.

JAN VISSER

Napoleon in Zeeland

Over bezoek van vorstelijke personen heeft Zeeland nooit te klagen gehad. In de graventijd werd deze provincie door verscheidene landsheren en -vrouwen bezocht, laat ik alleen maar noemen Jacoba van Beieren, die hier zelfs geruime tijd woonde, en de bekende Karel V.

Dat de Oranjevorsten, zowel van vroeger tijd als de tegenwoordige, meermalen dit gewest bezochten, is algemeen bekend. En hun belangstelling in het leven der Zeeuwen wordt door de bewoners steeds zeer op prijs gesteld.

Minder bekend zijn de bezoeken van Napoleon aan Zeeland. Bij hem was het echter geen meeleven met het wel en wee der Zeeuwen, maar hij zag allereerst Zeeland als een belangrijk militair gebied, dat zoveel mogelijk versterkt moest worden.

Zijn eerste bezoek was in Juli 1803, toen hij nog Consul was. Een paar weken van te voren was er reeds een voorloper van hem gekomen om alles in orde te brengen. Zo werd in Vlissingen een groot huis gehuurd en gemeubileerd, waar Napoleon verblijf zou houden. (Omdat hij kort daarop weer plannen had om naar hier te komen, heeft men het telkens weer voor enkele maanden ingehuurd; pas ruim een jaar later kreeg men verlof het meubilair te verkopen.)

In Vlissingen aangekomen bezoekt hij de batterijen, het dok, de werf en 's lands magazijnen, maar erg tevreden is hij niet; vele magazijnen zijn leeg, en tot verdediging der stad is niet veel geschikts aanwezig.

's Middags rijdt hij in een koets, met zes paarden bespannen, naar Middelburg. Op de Markt stapt hij uit, inspecteert de troepen en gewapende burgers, en na een half uur stijgt hij te paard, rijdt door de Noordpoort de stad uit, waar hij weer in zijn koets stapt en buitenom de stad naar Vlissingen terugrijdt. Een uur later steekt hij de Schelde al weer over naar Breskens.

Wat viel dat de Middelburgers tegen! Ze hadden een groot diner besteld in de sociëteit St. Joris, waar Napoleon zou aanzitten temidden van de notabelen der stad. En nu hebben ze den Eersten Consul nauwelijks gezien! Wel hebben ze bemerkt, dat hij veel slordiger gekleed is dan zijn officieren; maar ze hadden hem zo graag wat langer in hun midden gehad.

Rammekens

Poort van Rammekens

Er is echter niets aan te veranderen, en de heren hebben hun diner van *f* 1500,— zonder Napoleon moeten gebruiken; allicht smaakte het toch wel even goed.

Ook in Veere had men hem verwacht, ook als gast aan de maaltijd. Waarschijnlijk heeft Napoleon gedacht, dat het daar wel niet veel beter zou zijn dan in Vlissingen, en de Veerenaars hebben zich ook tevreden moeten stellen zonder de aanwezigheid van den Consul; hun diner kostte *f* 250,—.

Het tweede bezoek van Napoleon had 7 jaar later plaats: in Mei 1810.

Veel was er intussen veranderd in Europa. De „kleine korporaal" was in 1804 Keizer van Frankrijk geworden, en — u kent de geschiedenis — met Frankrijk was hij niet tevreden. Zo had hij b.v. een paar maanden vóór dit bezoek Walcheren (later geheel Zeeland) bij zijn land ingelijfd en de Zeeuwen mochten „blij" zijn met deze gelukwens: „Inwoners van Walcheren! uw eiland maakt een gedeelte uit van het Franse Keizerrijk. Gij zijt geroepen om deel te hebben aan de gelukkige bestemming van 40 millioen inwoners, die, zich verhovaardigende door den grootsten Monarch ter wereld geregeerd te worden, onder zijn almachtige bescherming de vruchten van zijn scheppend en levendigmakend vernuft smaken".

't Vorige jaar hadden de Engelsen een inval gedaan in Zeeland, en nu komt Napoleon zelf kijken, hoe de toestand hier is. Zeeland moet zó versterkt worden, dat zo'n inval in het vervolg kan afgeslagen worden, en daarom zal hij persoonlijk de situatie verkennen. In zijn gevolg bevindt zich ook zijn tweede vrouw Maria Louise, met wie hij sinds enkele weken getrouwd is.

Napoleon landde bij het fort Rammekens, dat zijn grote betekenis van vroeger voor een groot deel had verloren en er zeer vervallen uitzag.

Dat stond Napoleon volstrekt niet aan en hij gaf dan ook bevel, dat het oude fort moest versterkt worden; het jaartal 1812 boven een der poorten duidt aan, dat men inderdaad aan de verbetering is bezig geweest.

Van Rammekens vertrok hij naar Vlissingen, dat door het bombardement zeer geleden had, en 's avonds om 7 uur ging hij naar Middelburg. De burgemeester Schorer bood hem bij de grens der stad de sleutels der stad aan, waarbij het volgende gesprek plaats had:

Napoleon: „Ik wil uw sleutels niet. Zijt gij het, die de sleutels aan de Engelsen hebt aangeboden bij hun intocht, en de stad hebt doen illumineren?"

Schorer: „Sire, de sleutels zijn nooit aan de Engelsen aangeboden en ook is de stad niet geïllumineerd geweest."

Napoleon: „Wie zijt gij?"

Schorer: „Mijn naam is Schorer."

Napoleon: „Wat doet gij?"

Schorer: „Ik ben burgemeester van deze stad."

Napoleon: „De burgemeester is een schurk; hij zal streng gestraft worden."

Verdedigen kon de burgemeester zich niet, want de Keizer gaf zijn paard de sporen en reed de stad in.

Was die beschuldiging tegen den burgemeester waar?

Volstrekt niet. Luister maar, wat er gebeurd was.

't Vorige jaar hadden de Engelsen Middelburg bezet en daar dit een geweldige drukte in de stad gaf, had de burgemeester de inwoners gelast lichten voor hun

ramen te plaatsen; als we weten, hoe de straatverlichting in die dagen was, was dit heus geen overbodige weelde. Vermoedelijk was Napoleon verkeerd ingelicht en was dit „de illuminatie ter ere van de Engelsen", waarover hij sprak.

De burgemeester laat het er echter niet bij zitten. Met de raad der stad, die eveneens verontwaardigd is over deze behandeling, bespreekt hij het geval, en hij besluit de volgende dag een audiëntie aan te vragen. Ze wordt hem toegestaan.

De burgemeester legt de zaken uit, en Napoleon komt tot de overtuiging, dat hij verkeerd is ingelicht; heel vriendelijk bespreken ze nu verschillende aangelegenheden, en als hij na vier dagen de stad verlaat, is het afscheid van den burgemeester zo aardig als het maar zijn kan.

Vanuit Middelburg heeft Napoleon verscheidene tochten over het eiland gemaakt; hij heeft de schade gezien, veroorzaakt door de watervloed van 1808 en het bombardement van 1809. Tot verbetering der aangerichte schade heeft hij ruim 2 millioen francs geschonken, waarvan echter de kleinste helft nooit betaald is. Het bezoek van Napoleon heeft echter ook minder aangename gevolgen gehad.

Zo werden enkele heren uit Middelburg en Vlissingen, die hem te Engelsgezind waren, naar Frankrijk gevoerd; eerst bij zijn val kregen ze hun vrijheid terug.

Onverwachts werden huiszoekingen gedaan in de huizen en pakhuizen naar Engelse waren; wat men vond werd verbrand.

Zwermen verhongerde Franse ambtenaren moesten we onderhouden; spionnen loerden overal.

Voor de verdediging werden gebouwen onteigend, buitenplaatsen gesloopt, bomen omgehakt, alles tot een waarde van ruim 700.000 gulden, waarvan geen cent betaald werd.

Van Middelburg vertrok Napoleon naar Zuid-Beveland. 't Was guur weer, bovendien laag water, zodat Napoleon en zijn gevolg slechts met moeite over het Sloe konden komen. Hier vanuit de Zuid-Kraaiertpolder hadden de Fransen verleden jaar zo vaak tevergeefs getracht de Engelsen uit het Sloe te verdrijven. Geen wonder, dat Napoleon de verdedigingswerken goed inspecteert.

Op de hofstede van Klaas Hondert zal hij het ontbijt gebruiken; hier bevindt zich ook het stadsbestuur van Goes om hem te verwelkomen en besprekingen te houden.

De 17-jarige dochter des huizes bedient het voorname gezelschap. Op vriendelijke wijze onderhoudt de Keizer zich in het Frans met het meisje. Daar hier vroeger Franse soldaten op de hofstede ingekwartierd waren, kennen de bewoners wel wat Frans; met het Duits van keizerin Maria Louise gaat het minder goed.

„Of ze ook getrouwd is?" vraagt de Keizer. Neen, zover is ze nog niet; na nadere ondervraging vertelt ze eindelijk aarzelend, dat ze wel een vrijer heeft.

Ze kan echter nog niet trouwen, 't is een veel te slechte tijd en haar vrijer verdient nog niet genoeg.

De Keizer wil haar meenemen naar Parijs, hij zal goed voor haar zorgen; maar ze blijft liever op de stille hoeve, ook haar ouders zullen nooit goedvinden, dat ze weggaat.

Napoleon heeft schik in 't aardige meisje en hij belooft haar een jaargeld van f 300,— zolang ze nog ongetrouwd is; bij haar huwelijk zal het verdubbeld worden. Bij dit jaargeld was er echter deze voorwaarde aan verbonden, dat hun eerstgeborene Napoleon of Maria Louise zou heten.

Ook met den boer onderhoudt hij zich: hoeveel de opbrengst der hofstede is, hoe hoog de lasten zijn en naar allerlei bijzonderheden meer informeert Napoleon. Hij wil de hofstede wel kopen, biedt er ook een flinke som voor, maar de boer weigert beslist: „Ik ben hier geboren en wil hier ook sterven!" is zijn antwoord.

Een pijnlijk ogenblik beleeft Napoleon nog, als hij de kamers eens rondloopt. De boer heeft hem n.l. verteld, dat hij hem direct herkende, omdat hij in een andere kamer een portret van den Keizer en zijn vrouw heeft hangen.

De Keizer neemt Maria Louise mee, een grapje erover makend, hoe de portretten zullen lijken. Maar wat kijkt hij vreemd, als hij daar zijn portret ziet met dat van Josephine, zijn eerste vrouw, van wie hij zich heeft laten scheiden. Zonder een woord te zeggen, draait hij zich om en verlaat de kamer.

Na een paar uur op de hofstede vertoefd te hebben, wordt de reis voortgezet.

Voormalig stadhuis van Vlissingen in 1809 afgebrand (bij het bombardement der Engelsen).

Na enkele uren rijden over de zeedijk, te paard omdat het met een rijtuig niet goed kon, waarbij zijn gevolg hem niet bij kon houden, bereikt hij het fort Bath, inspecteert het en steekt van hieruit de Schelde over naar Antwerpen, vanwaar hij ons land weer verlaat.

Het derde en laatste bezoek had ruim een jaar later plaats, in September 1811.

Vanuit Sluis moet hij over het Zwin naar Breskens, en er is geen andere gelegenheid dan per vissersschuitje. Na de overtocht in stromende regen, die een half uur duurde, vraagt hij aan de vissers, hoeveel het overzetten kost.

„'t Is al goed, wat God u in het harte geeft", is hun eenvoudig antwoord. Zo'n antwoord bevalt den Keizer wel, en hij praat nog met de vissers over hun schuit, die er niet nieuw meer uitziet, evenals het zeil. Ze hebben echter geen geld om hun materiaal te vernieuwen.

Als de Keizer aan land stapt, heeft men een groot vuur aangelegd, waar hij zich warmen en drogen kan. De vissers, die nu slechts een gulden veergeld per persoon vragen, krijgen honderd Napoleons van hem, benevens een jaargeld van 300 francs. Geen wonder dat ze vol bewondering zijn over de milddadigheid van Napoleon, die aan ieder in geuren en kleuren verteld wordt.

De overtocht over de Schelde naar Vlissingen ging niet vlot. Een hevige storm belette hem de haven binnen te lopen, zodat hij verplicht was 60 uur aan boord te blijven. Eindelijk liet hij zich door een loods, die goed beloond werd, in een jacht naar Vlissingen brengen.

Sinds verleden jaar was er al veel hersteld en versterkt in Vlissingen. Wel was Napoleon niet helemaal tevreden, evenmin als over de werkzaamheden in Veere, maar langzamerhand begonnen de sporen van het Engelse bombardement toch te verdwijnen. Hij had veel groter idealen. Na inspectie van de nieuwe haven te Terneuzen en het fort te Bath gaat hij naar Antwerpen, waar vier dagen lang een aaneenschakeling van feesten plaats heeft.

Maar Napoleon deed ook meer dan feestvieren. Hij broedde op plannen om Zeeland en Antwerpen zo te versterken, dat het „een pistool op de borst van Engeland" kon zijn. In dit verdedigingsplan was b.v. ook het bouwen van een fort midden in de Schelde tussen Vlissingen en Breskens.

Van dit plan is echter niets gekomen, evenmin als van andere : een paar jaar later zat de grote Keizer als een banneling op St. Helena, en was het voor goed gedaan met zijn veroveringstochten.

L. VAN WALLENBURG

MIST OVER
DE VECHT
Foto M. Miché

Een klontje suiker

't Is Augustus 1939.

„Hè, hè, dat 's werken geweest", mompelt boer Haspels. Hij veegt zich 't zweet van 't vuurrode gezicht. Z'n boezeroen is slap en doorweekt, maar tevreden glijdt Haspels' blik over de schelven, die met geurig hooi volgetast zijn. Tevreden denkt hij ook aan het graan, dat vandaag in de grote schuur werd geborgen.

„'t Leek vanmorgen noar onweer. Gelukkig heeft een fiks windje de bui weer verdreven. En Rolf en Huug hebben me prachtig door de drukte geholpen", denkt Haspels. In de verte ziet hij zijn zoons. Ze brengen de dampende paarden nu weg. Huug is al bijna een half jaar gemobiliseerd, Haspels kan hem slecht missen. Maar 't trof nu zó, dat Huug met verlof kwam en de oogst mee binnen hielp brengen.

„De bles en de merrie hebben hun beste beentje ook voor moeten zetten. Rolf rijdt liever met de drie-tonner. Dat schiet vlugger op. Moar ik zou de peerden toch niet helemoal willen missen", denkt Haspels. Hij ontkent de voordelen van de vrachtauto niet. Maar een paard is toch anders. Als een levend wezen voelt het de stemmingen van Haspels ook aan. Een glimlach verbreedt plots zijn mond. Straks zal hij de paarden hun dagrantsoen suiker weer brengen. Ze rekenen elke avond er op. Haspels hóórt hun verwachtend hinniken reeds. Nu gaat hij eerst zelf naar de vrouw om een bakje. Een eindje voor het huis ruikt hij reeds koffie. In de bijkeuken poedelt hij wat. Krakend schuift een schoon boezeroen over zijn hoofd. Een kammetje glijdt door zijn nog vochtige haar. Hij bekijkt zich in een stuk spiegel... nu is hij weer mens. Vanmiddag, toen het zo spande, had Haspels zich ook even als een machine gevoeld. 't Tempo, waarin de schoven op de wagens waren getast, was steeds sneller geworden. Nu wacht nog de drukte van 't dorsen. Dan heeft 't afgemaaid land weer even rust. Ook deze zomer heeft God den boer een rijke wasdom gegund.

„Slaat uw ogen
Naar den hogen
Alles, alles kwam van daar.
Zachte regen daalde
Vriendlijk zonlicht straalde
Mild op halm en aar."

zingt Haspels zacht. Buiten hoort hij de klossende stappen der jongens.

„Die zullen hier ook willen plassen", denkt Haspels. Hij verdwijnt in de keuken. In drukke tijden doet die ook als woonvertrek dienst. De boerin breit een sok. Ze legt die op tafel, als haar man binnen komt.

„Is 't weer zover? Wat wil je eerst, Harm, koffie... of beschuit met hangop?"

„Eerst moar een bakje, Aagje", zegt Haspels. De rieten stoel, waarvan de zitting en rug met kussens bedekt zijn, kraakt onder 't gewicht van den boer. Hij zet een spinnende poes op zijn knie. Loensend kijkt ze naar hem, snort dan weer verder. Genietend, met langzame teugen, drinkt Haspels de koffie. Op 't theeblad staat, naast de suikerpot van 't gebloemde servies, een glazen schaaltje vol klontjes. Paalvast, de dorpskruidenier, zorgt wel, dat de inhoud geregeld bijgevuld wordt. Hij levert die klontjes ook aan „De Instuif", een logement waar de dorpelingen 's avonds wel graag komen praten.

De boerin schudt wat kattenbrood in een bruin bakje. Mimi's loomheid verdwijnt als op slag. Met één sprong ploft ze plots op de grond. Staartzwiepend valt ze op 't kattenbrood aan. Opgepoetst en nog glimmend stappen Rolf en Huug ook in de keuken. Hoewel 't hard aanpakken was, deden die paar verlofdagen Huug goed. Een boer is nu eenmaal een boer, hij houdt van het land. De onrust vaart in zijn bloed, als hij vreest, dat er voor de oogst handen tekort zullen zijn. Rustiger kan Huug nu morgen vertrekken.

„Wat willen jullie...... koffie, of hangop met beschuit?" vraagt de boerin weer.

„Geef mij moar koffie, moeder", zegt Rolf.

„Ik stem voor hangop", zegt Huug lachend.

„Je krijgt in dienst zeker mocca, dat je hier voor moeders brouwsel bedankt", plaagt Haspels hem.

„Ik verklap geen geheimen", zegt Huug. De boerin schuift hem een bord vol hangop toe. Huug brokkelt beschuiten er in,

laat er suiker op sneeuwen. 't Is eensklaps net, of hij weer klein is. Heimelijk wacht hij, of zijn moeder zal roepen: „Hé, Huug, 't is nu wel genoeg. Je wilt de hele wereld toch niet voor jou alleen hebben, jongen?"

Wat heeft Huug bij zo'n uitroep vroeger schaamrood gebloosd. Zijn moeder laat hem nu stil begaan. Elke dag is hij hier nu immers niet......

Ook Haspels en Rolf laten zich de hangop heerlijk smaken. Ze steken dan een sigaar op.

„Die hebben we vandaag wel verdiend, Huug", zegt Rolf.

„Leg die sok toch es neer, Aagt", zegt Haspels. Maar de boerin laat weer de breinaalden tikken.

„Dat is bedarend voor mij. Zo rust ik 't beste uit", zegt ze glimlachend. De ramen heeft ze half open gestoten. Diep ademt ze de geur van het land in. Mimi rekt zich verzadigd en schaamteloos uit. Eensklaps schrikt de boerin. Als uit de verte hoort ze Huug zeggen: „Ik weet 'et zo net niet, moar dit kon voorlopig m'n loatste verlof wel eens zijn. Ik heb 't er niks op, als ze in 't buitenland op zo grote schoal manoeuvreren......"

„Ik ook niet", zegt Haspels.

Dan zwijgen ze lang.

Ook 't klikken der naalden verstilt voor een wijle. Als een bloedrode bal gloeit de zon aan de hemel. De boerin huivert licht. Ze is blij, als een vraag van Huug weer de stilte verbreekt.

„Zullen we de klontjes aan de peerden goan brengen?"

„Dat zullen we", antwoordt Haspels.

Ze rijzen op.

Drie grote handen grijpen naar het schaaltje. Geplunderd blijft het op 't theeblad.

„'t Komt er op een klontje meer of minder niet oan", zegt de boer. Hij heeft wel veel zorgen, om de rente op tijd te betalen, er is veel wisselvalligheid ook. Maar ook veel overvloed, waarmee hij soms verlegen kan zijn. Er is haver en stro, om de ruiven een hele winter te vullen. Straks staat het rogge- en meelbloem weer op zijn zolder. Dan komt nog de slacht; 't zingt weer in Haspels:

„God is ons genegen
Onze God geeft zegen
Hij, Die alles geeft
Hij zal zijn geprezen
Hem zal alles vrezen
Wat op aarde leeft."

Haspels loopt langs het veld, waarop morgen een nalezing zal worden gehouden. Met de jongens glipt hij door een half open hek in het weiland. In de verte, met de koppen over elkaar, staan de bles en de merrie. Ze hebben samen gezwoegd, ze rusten samen nu uit.

„Een mooi, sterk span is het toch, voader. Vanoavond wil ik de eerste zijn met de klontjes", zegt Huug. Hij loopt wat vooruit, de paarden begrijpen zijn toeleg. Ze maken zich uit hun omstrengeling vrij. In een wijde boog bereiken ze Huug. Op zijn hand liggen al klontjes. Met de andere streelt hij even de koppen der paarden. Hij blikt hen in de vochtige ogen, verschuift z'n hand met de klontjes tussen hun begerige tongen. De merrie is dan 't eerste aan bod. De rode tonglap schiet uit, scheert de suiker weg van Huugs hand. Hij graait al weer in zijn jas. Nu tracteert hij de bles. Krakend vermalen de sterke gebitten de suiker. Een vrolijk gehinnik klinkt opeens door de stilte.

„Wat een reactie voor zo'n klein klontje suiker", zegt Huug.

Haspels en Rolf delen hun klontjes uit. Er is een weldoende goedheid in hen, een zachte ontroering, die hun eigen ogen vochtig doet blinken. Huug buigt z'n hoofd naar de hals van de merrie. Hij tuurt naar de bloedrode, zinkende schijf en er is dankbaarheid in zijn hart. Maar ook weemoed en onrust, waaraan hij zich niet ontworstelen kan. Een ruk aan z'n jasje schrikt hem plotseling op. De bles heeft nog een vergeten klontje ontdekt. Dat wil hij óók hebben. Hij rust niet, eer Huug het hem schenkt. Z'n dankbaar gehinnik davert nog eens door de stilte, dan gaan Haspels en de twee jongens langzaam naar huis.

's Avonds zijn de blinden gesloten. Blauwe damp vult de keuken. Huug is opmerkelijk stil. Hij kijkt naar de weinige klontjes, die in 't glas zijn achtergebleven. De volgende morgen brengt hij ze vroeg aan de paarden.

„'k Heb zo'n idee, dat 'k jullie bij een volgend verlof hier niet meer zien zal. En op een klontje meer of minder komt het nog gelukkig niet oan", zegt de soldaat. De paarden schudden hun koppen. Ze hinniken ongewoon zacht. Om zes uur zwaait Huug af......

Huugs voorgevoel wordt bewaarheid. In 't begin van September vordert 't Rijk paarden en vrachtauto's op. Haspels moet de bles en de drietonner afstaan. De eerste dagen weet de boerin niet, wie er 't naarste aan toe is. Rolf of haar man. Beiden missen ze iets. Rolf had de auto-cabine juist nieuw bekleed; tot diep in de nachten is hij er mee bezig geweest. De merrie is ook uit haar doen. Ze draaft nu alleen in het span en de vrachten zijn zwaar. En...... 't ziet er naar uit, dat ook op haar suikerrantsoen zal worden beknibbeld. In de steden is al schaarschte aan suiker. Maar Paalvast heeft nog wat voorraad en wie in „De Instuif" een kopje koffie bestelt, krijgt dit met room en klontjes nog steeds geserveerd. Toch raadt Paalvast den boer aan, om een paar kilo klontjes in voorraad te nemen. Hij verkoopt de suiker nog vrij, maar er wordt aan de distributie-regeling heel hard gewerkt.

„En ik denk niet, dat péérden doaronder vallen", zegt Paalvast tot Haspels. De boer neemt een paar kilo klontjes onder z'n arm mee. Na enkele dagen brengt Paalvast nog zo'n zak vol bij de boerin.

„Dat zullen de loatste wel zijn. Wees er zuinig mee, hoor."

De boerin bergt de voorraad werktuigelijk op. Haar hoofd is van zoveel gedachten vervuld, van Huug niet het minst.

Rolf rijdt nu met een tweedehands Fordje. Soms raast hun mooie drietonner, ook in 't veldgrijs gestoken, hem uitdagend voorbij.

„Speel maar mooi weer met m'n spullen", moppert Rolf dan.

Te hooi en te gras komt Huug weer eens thuis. Aan de grenzen hoort hij de echo's van de kanonnen. Ook de bles doet als legerpaard dienst.

„Wat zou ik 't beest nog groag eens op klontjes tracteren", zegt Huug. „Hebben jullie nog voorraad?" bezint hij zich dan.

Mismoedig schudt Haspels het hoofd.

„We zijn er hoast helemoal door, Huug. Want je moeder weet niet meer, woar ze die loatste poar kilo gezet heeft. Ze kunnen geen beenen hebben gekregen, moar zonder resultoat hebben we 't huus ondersteboven gehoald......", zegt de boer.

„Moeder, hoe kom je zo dom?" vraagt Huug verwijtend.

„Omdat ik aan jou dacht......"

Dit excuus is afdoende voor Huug. Hij zoekt ijverig mee, zelfs op de plekjes, waar hij vroeger in de tuin gekaapte peren en pruimen verstopt had. Maar de klontjes blijven onvindbaar. Plagend zegt Rolf, dat z'n moeder er bepaald een zoet winstje op heeft gemaakt. Daar blijft het die avond bij. Een paar weken later krijgt de merrie 't laatste klontje van Haspels. 't Baat den boer niet, dat hij eens in „De Instuif" een kopje koffie bestelt. Ook dáár zijn de klontjes verdwenen. Een zakje met suiker ligt naast zijn kopje. Klontjes suiker zijn luxe geworden. Paalvast ontvangt ze niet meer.

Dit moet de merrie aan 't verstand gebracht worden. Zo'n gemakkelijke opgave is dit nog niet. Met een puntzakje vol suiker gaat Haspels 's avonds door de kou naar de stal. Hij heeft met een huurpaard geëgd en geploegd; nu staat de merrie weer alleen aan de ruif. Haspels schudt de korrels op zijn vlakke hand uit. De merrie bekijkt ze verbaasd.

„Moet ik 't daar vanavond mee stellen?" hinnikt ze. Een enkele tongveeg strijkt Haspels hand schoon. Maar de merrie is niet voldaan. Ze besnuffelt het jasje van Haspels, blijft met haar houding, haar ogen hem vragen. Haspels weet er even geen raad mee. Deze inkrimping doet hem zelf nog wat vreemd aan.

„'t Komt er op een klontje suiker meer of minder niet oan", heeft hij zo dikwijls gezegd. Maar...... jammeren helpt niet. Er zijn ook ergere dingen om te betreuren. En er blijft nog veel over, waarvoor hij dankbaar wil zijn. Hij heeft ook nu haver en hooi voor het paard, een lekkere wortel. Dit vertelt hij de merrie, rustig en sussend, zoals hij een teleurgesteld kind toespreken zou. Aan de bles denkt hij ook.

„Die zal 't wel best hebben", troost Haspels zichzelf.

Er komt ook in 't leven van Haspels een dag, die hij nooit meer zal vergeten.

't Is de tiende Mei 1940.

Bommenwerpers razen boven zijn hoeve. Een goed half uur verder landen Duitse parachutisten. Verstoord is de vrede der velden. Brandende vliegtuigen schroeien rijpende akkers. Kermen vermengt zich met 't knallen der wapens. Rolf heeft het druk. Met 't rammelend Fordje vervoert hij gewonden.

„Was Huug er niet bij?" vraagt de boerin, als Rolf even thuis komt, met bevende stem.

„Huug vecht hiér immers niet", zegt Rolf schor. Terwijl hij nieuwe krachten verzamelt, ziet hij 't lege klontjesglas staan. Rolf verslikt zich opeens in de koffie. Hij denkt aan een woord in den Bijbel: „De rechtvaardige kent het leven zijner beesten".

't Snijdt Rolf diep door de ziel, maar 't is nu voor mediteren geen tijd. Ginds worden mensen — heersers over Gods schepping — afgemaakt op een wijze, die Haspels niet voor zijn paarden zou dulden. Rolf wil niet, dat zijn moeder de vrachtauto ziet. De bodem ziet er zo uit... haastig is 't Rode-Kruis-teken ook op de kratten gekladderd. Toch beschermt dit Rolf niet op de ritten naar 't veldhospitaal. Ook dan suizen kogels hem om de oren. Ook dan bedreigt de dood opnieuw de moeizaam geredde gewonden.

Na Rolfs vertrek ontdekt de boerin bloed op z'n stoel. Ze veegt het stil weg, maar zwaar is haar hart. Ze denkt weer aan Huug. Leeft hij nu nog?

„Heere, bewaar hem. En sta hem bij als ook Huug......", fluistert ze. Weer zorgt en werkt de boerin. Maar 't is, als gaat het nu buiten haar om. Ze vergist zich ook dikwijls, plaatst de voorwerpen soms op hun kop. In de stal doet Haspels hetzelfde. Hij ziet stro voor hooi aan, halverwege laat hij werk in de steek en dit ontgaat hem. Hij struikelt over een bezem, valt tegen een voerkist. 't Harde hout doet hem pijn, als hij weer opkrabbelt heeft hij een schram op zijn voorhoofd. Er sijpelt wat bloed uit, maar wat betekent dit, nu er zoveel diepe en ongeneeslijke wonden worden geslagen?

De vijftiende Mei is voorbij.

Rust keert in de velden terug. Soms ontploft er een achtergebleven granaat op de akkers, soms knettert 't weer hoog in de lucht. Rolf tweede-hands-Fordje is nog steeds in dienst van het Rijk. Op de hoeve heerst martelende onzekerheid over Huugs lot. Er komen krijgsgevangen soldaten terug, maar ook zij weten van Huug niets. Heeft hij voor 't vaderland zijn leven geofferd? Of...... kan ook Huug nog in Frankrijk of België zijn?

De moed dreigt hen soms te ontzinken. Maar dan zegt Haspels: „Laten we blijven bidden, vertrouwen. We hebben het zelf pas ervaren, dat er bij den Heere uitkomsten zijn tegen de dood......

Haspels slaat dan Psalm 68 weer op. Daar leest hij óók: „Ik zal wederbrengen uit Bazan, Ik zal wederbrengen uit de diepte der zee......"

De dominee heeft voor die tekst misschien een heel andere exegese dan Haspels. Maar hij klemt zich voor Huug aan die belofte nu vast. En op een warme dag beleeft hij weer een blij uur. Er worden legerpaarden verkocht. Haspels meldt zich ook als gegadigde aan. Omdat hij destijds de bles aan 't Rijk afgestaan heeft geniet hij nu voorkeur. Er is een stille, haast onzinnige hoop in hem, dat hij z'n eigen paard terugkopen kan. Met bonzend hart stapt hij over 't legerterrein. En dan, na lang zoeken, vindt hij de bles. Wie blijder is, de baas of het beest, valt moeilijk te zeggen. De bles hinnikt en likt Haspels hand. Hij maakt ook 't vertrouwde gebaar naar diens jaszak. Wat spijt het den boer, dat daarin geen klontjes meer zijn! Maar als 't paard weer zijn eigendom is, belooft hij de bles, op weg naar de hoeve, zijn eigen suikerrantsoen.

„Aagt, Aagt, wat zeg je er van? We hebben ons blesje terug! Wat is ie vermoagerd", zegt de boer op de deel. De boerin is ook blij, dat de bles er weer is. Rolf en de merrie niet minder.

„Was Huug er nu ook maar! Hij was voor de bles ook zo zorgzaam. Nooit zou hij 's avonds de klontjes voor de paarden vergeten. Wat dééd ik toch, toen Paalvast me die laatste paar kilo bracht?" zegt de boerin. Ze weet het niet meer. Nog telkens betrapt zij zich op machinaal werk. De bles kreeg in dienst een merk in z'n boddy. „Dat hebben we in die bange dagen allen gekregen", denkt de boerin. Dan flitst het ook door haar vermoeide gedachten: „De Heer kent degenen die de Zijnen zijn".

„Hij kent ook Huug", denkt de boerin en dit geeft haar weer rust. En wéér wordt het Augustus. Wéér staat 't hooi hoog in de schelven getast. Weer blinken de sikkels, wordt er veel van de bles en de merrie gevergd.

Ruisend vallen de halmen.

Bijna verdraagt Haspels het niet. Ook de dood zwaait zijn machtige zeis. En zijn oogst is zo groot. Heeft hij ook Huug reeds geveld? Een jaar geleden zwaaide Huug de sikkel hier ook......

Is het een jaar pas geleden, dat Haspels over z'n oogst nog vrij kon beschikken? Ook de tijd lijkt hem vaak uit de

voegen gerukt. Op een avond zal hij met Rolf de paarden weer suiker gaan brengen. In de verte nadert een man. Hij loopt langzaam, alsof hij zwak en doodmoe is. Toch is er iets bekends in die gang. Haspels tuurt scherp...... nee, dat kan Huug toch niet zijn. 't Is zeker een landloper die naar een matrasje van hooi zoekt. Maar nu steekt de zwerver een hand in de lucht. Ook dit gebaar is den boer zo vertrouwd.

„Rolf...... die man...... ginds...... zal toch niet Huug zijn? Ach nee, Huug was veel zwoarder", zegt Haspels. En dan schreeuwt hij opeens: „Rolf...... 't is 'em tòch...... hij loopt regelrecht noar de peerden......"

Haspels rent weg. Rolf haalt hem niet in. Ook de paarden worden onrustig. Ze weifelen, of ze den boer of den zwerver tegemoet zullen gaan. Dan hinnikt de bles, schudt de manen en draaft naar den vreemde.

„'t Is Huug...... o Heere, heb dank", zegt de boer. Ja, het is Huug. Maar hij kan haast niet meer. Z'n krachten begeven hem bijna. Hij slaat z'n arm om de kop van de bles; zó wacht hij tot zijn vader en Rolf hem bereiken.

„Huug...... Huug...... jongen...... ben je het heus?" stamelt Haspels.

„Ja...... Vader...... Rolf...... is Moeder ook goed?"

„Ja, jongen...... wat zal ze blij zijn. We durfden vaak niet meer te hopen", zegt Haspels. In al zijn blijdschap moet hij aan déze Huug toch even nog wennen. Wat is hij veranderd! Z'n moede ogen liggen zo hol en wat heeft hij een baard...... z'n kleren zijn ook niet veel meer dan lompen. Rolf denkt opeens aan enkele regels, die hij vroeger met Huug vaak opgedreund heeft:

„Ratteplan, ratteplan
Daar komen ze an
Ze hebben geen schoenen of kousen [meer aan."

Maar dit kan spoedig worden verholpen. Huug leeft...... al is hij dan zwart van ellende. Maar...... wat scharrelt hij nu in de zakken van z'n gerafelde jas. Hij kijkt, of hij daaruit schatten opdiepen moet. En Haspels wil naar de hoeve, Aagt mag buiten deze blijdschap niet langer blijven. Huug zakt ook haast in elkaar.

„Wat moet de jongen veel hebben geleden", denkt Haspels. Ha...... nu heeft Huug wat hij zo naarstig zocht. Er komt weer een glimpje glans in zijn doffe ogen. De merrie trappelt wat ongeduldig. 't Is al lang de tijd van de suiker.

Huug weet het ook.

Hij opent zijn hand.

Triumfantelijk toont hij zijn vader en Rolf...... een paar klontjes. Ze hebben met sneeuwwit niets meer gemeen. Maar een gouddelver kan met een korreltje goud niet gelukkiger zijn. En...... suiker is suiker. Zo denken de paarden er blijkbaar ook over, want even later kraakt het tussen hun krachtige kiezen.

„Klontjes...... jongen...... hoe kòm je er aan? Die hebben wij zelfs niet meer", zegt Haspels.

„Gekregen...... toen ik uit Frankrijk kwam...... van een vriendelijk vrouwtje. 'k Moest er m'n honger en dorst mee bestrijden. Maar de twee laatsten...... die heb ik voor de peerden bewaard...... al kleefde m'n tong soms vast in m'n mond. Ze waren altijd zo dol...... op een...... klontje suiker", stamelt Huug.

Dan kan hij niet meer.

„Moeder", klinkt het nog als een zucht. Uitgeput zinkt Huug op de grond. Haspels en Rolf dragen hem samen naar huis; een lichte last hebben ze aan Huug. In hun jassen ritselt de vergeten andere suiker...... De paarden lopen langzaam naar hun grazig plekje terug.

ANNIE VREELAND

Die trouwe houdt

X

Met Nieuwjaardag is Jan precies negen maanden bij Verduyns Handelmaatschappij in dienst en daarom rekent hij er min of meer op, dat hij bij het einde van Januari salarisverhooging zal krijgen.

Wanneer Karels hem op den een en dertigsten echter het gebruikelijke couvert overhandigt, vindt de jongen daarin niet de mededeeling, waarop hij zoo heeft gehoopt. Dat is een bizonder groote teleurstelling voor hem.

Karels heeft het dien dag juist heel druk en na eenig overleg ziet Jan er dus van af, dadelijk met hem over de kwestie te spreken. Maar wanneer ze den volgenden middag weer samen naar huis gaan, neemt hij de gelegenheid waar.

„De patroon heeft wel over een paar salarissen gesproken", zegt Karels. „Van Dokkum van de Expeditie krijgt er iets bij en juffrouw Boomstra is zèlf naar binnen gestapt. Ik heb wel een paar opmerkingen geloosd, maar geen van de twee is erop ingegaan. Als je dat wilt kan ik er natuurlijk wel over gaan spreken."

„Weet u, ik ben met hetzelfde bedrag hier begonnen, dat ik al bij Verbraek had. Dat wás al niet te veel en nu sta ik al anderhalf jaar op hetzelfde salaris. Het wordt geloof ik wèl tijd, dat ik eindelijk eens wat meer krijg. U weet, dat ik verloofd ben en dat kun je natuurlijk niet altijd blijven."

„Goed, ik zal het er eens over hebben."

Daarbij blijft het voorloopig.

Karels heeft het Jan niet zoo ronduit willen zeggen, doch hij heeft er weinig fiducie in, dat de jongen verhooging krijgen zal. Op 't oogenblik gaat de zaak wel niet slecht, maar de balans van de voorgaande jaren heeft belangrijke verliezen aangewezen en de Verduyns staan bekend als menschen, die hun personeel zoo weinig mogelijk betalen. Liefst nog een beetje minder dan anderen. Voor hen is „salarissen" een onuitstaanbare onkostenpost, die zooveel mogelijk gedrukt moet worden.

Dat overdenkt Karels, als hij 't laatste stuk van den weg naar huis alleen aflegt en hij herinnert zich verschillende onprettige opmerkingen van den ouden baas... Het valt hem wel eens moeilijk, den mond te houden!

Eenige dagen later begint hij zelf tegen Jan over het onderwerp.

„Ik heb vanmorgen met Verduyn over je salaris gesproken", zegt hij. „Eerst deed ie alsof hij me niet verstond en wilde er overheen praten. Toen werd hij boos. Iemand, die nog niet eens een jaar bij ons is, heeft eigenlijk geen recht om over salarisverhooging te spreken, vindt hij."

„Dan zal ik zelf wel eens naar hem toe stappen", stelt Jan boos voor. „Toen ik aangenomen werd, heeft hij zelf gezegd, dat mijn salaris spoedig verhoogd zou worden, als ik voldeed."

„Nu ja, dat is het gewone praatje, als je aangenomen wordt. Hij weet heel goed, dat er bijna geen betrekkingen te krijgen zijn en dat de menschen tuk zijn op een baantje."

„Maar dat is toch misbruik maken van de omstandigheden? Dat vind ik ronduit geméén!"

Karels glimlacht. Hij is een man van middelbaren leeftijd, die vele jaren op verschillende kantoren gewerkt heeft. Hij is te bezadigd om zich op te winden, zooals Jan, daarom zegt hij:

„Als de omstandigheden anders waren, werden er ook andere loonen uitbetaald. neel verlegen zijn moèten ze wel meer betalen. Met hetzelfde recht zou je kun- In tijden, dat de werkgevers om personen zeggen, dat de werknemers misbruik van de omstandigheden maken als ze de kans krijgen. In de practijk komt dat ook meer dan eens voor."

„Dan is dat al even gemeen", vindt Jan. Hij is woedend. Wat denkt die Verduyn wel? Wat een uitzuiger! Nu, hij zal vanmiddag wel eens een hartig woordje spreken, daar achter de glazen wanden!

Straks wacht hij echter tevergeefs op de terugkomst van den patroon. Later in den middag telefoneert Verduyn en deelt Karels mee, dat hij vandaag niet meer terug zal komen. Ook de volgende twee, drie dagen blijft hij afwezig. De zoon komt een paar maal aan, maar vertrekt weer spoedig. Dat ontneemt Jan de gelegenheid, waarop hij wacht en het stemt

hem elken volgenden dag bitterder.

Als hij op een avond het kantoorgebouw verlaat, ziet Els al van ver, dat zijn gezicht een donderwolk is. Zeker geen prettige dag achter den rug, denkt ze en ze overlegt, wat ze zal zeggen. Jan laat haar niet lang in 't onzekere over de oorzaak van zijn booze bui.

„Natuurlijk heeft Verduyn zich vandaag weer niet laten zien", begint hij. „Het lijkt er warempel wat op, alsof ie ruikt, dat ik hem wat in z'n oor wil fluisteren!"

„Je denkt toch niet, dat ie bang voor je is?" lacht ze. Het *is* ook een teleurstelling voor den jongen, nog steeds op z'n aanvangssalaris te werken.

„Nou ja, maak jij er maar een grapje van", moppert hij. „Zoo'n leelijke uitzuiger. Zèlf zal ie wel zorgen, dat hij niet te kort komt. Houdt er twee auto's op na en woont in een huis als een kasteel. Ik heb zoo eens bij die en gene voorzichtig geïnformeerd, maar ze zijn het er allemaal over eens, dat Verduyn zoo lang mogelijk wacht eer ie iemand verhooging geeft."

„Waarom zoeken ze dan niet wat ànders?" vraagt Els argeloos.

„D'r is natuurlijk niets te krijgen, dat weet je toch wel? Hoeveel sollicitatiebrieven heb ik 't vorige jaar niet geschreven? Ik vind het laag om misbruik van de omstandigheden te maken." Hij begint weer woedend te worden.

„De onrechtvaardigheid heerscht in de wereld."

„Dat heb je natuurlijk van Moeder, niet? Maar ik zàl hem. Wacht maar, èindelijk moet ie toch terug komen."

„En dan zegt hij doodlaconiek, dat je gerust vertrekken kunt als het je niet langer bevalt", antwoordt ze heel kalm. „Voor jou gemakkelijk tien anderen. En wat dan? En als je brutaal tegen hem bent *krijg* je je ontslag. Heb je dat óók bedacht?"

Neen, zoover zijn Jan's booze gedachten nog niet gegaan. Er zit wel wat in. Waarachtig, hij moet erkennen, dat ze nog gelijk heeft ook. Er groeit een machteloos verzet in hem.

Terwijl het gezin straks aan tafel zit, begint Jan er met Vader en Moeder over.

Hoe vindt u dat nou, Vader, u bent zelf werkgever. Betaalt u uw werklui ook zoo weinig als u maar kunt? Belooft u ze ook allerlei wanneer ze komen, met de gedachte, dat ze blij zullen zijn, dat ze weer werk hebben?"

„In ons bedrijf zijn de toestanden anders", zegt Vader. Hij begrijpt de bitterheid van den jongen best. Maar ja, wat is er aan te doen? Je moogt blij zijn, als je niet zonder loopt!

„Wij hebben collectieve arbeidscontracten met alle groepen werknemers. Ieder weet precies, waarop ie recht heeft."

„Dan spijt het me verschrikkelijk, dat zooiets voor ons, pennelikkers, ook niet bestaat." Hij informeert naar bizonderheden en Vader vertelt een en ander over de organisaties van werkgevers en werknemers in de bouwbedrijven.

„Organisatie is een mooi ding", zegt hij, „maar ik wil eerlijk zeggen, dat ik alleen mee doe omdat ik niet anders kan. Voor beide partijen zijn er voor- en nadeelen. Zoo beslissen de vakvereenigingen of de arbeiders al of niet moeten staken en de menschen hebben zich daar eenvoudig bij neer te leggen. Aan den anderen kant, als een werkman zooals ze dat noemen uitgesloten is, mag ik hem niet aannemen, zelfs niet als ie armoe lijdt en mijn beste vriend is. Je persoonlijke vrijheid ben je kwijt en de verhoudingen zijn er ook niet vriendschappelijker op geworden. Van weerszijden legt men zich uitsluitend toe op het verkrijgen van voordeelen op de andere groep."

Door alles, wat Vader daar vertelt wordt in Jan's gedachten zijn eigen situatie voor een oogenblik op den achtergrond gedrongen. Hij bemerkt, dat Vader het ook niet gemakkelijk heeft.

„Je hoeft maar naar Frankrijk te kijken om te zien, hoeveel belemmeringen de vakvereenigingen aan het zakenleven èn aan de voedselvoorziening in den weg kunnen leggen, als ze kwaad willen. De groote vakverbonden vormen in onzen tijd een macht, waarmee rekening gehouden moet worden."

Vader komt niet spoedig tot zulke lange redevoeringen, maar dingen als deze liggen hem na aan het hart.

„Je ziet maar", zegt Moeder, die stil heeft geluisterd, „dat de menschen allemaal éénder zijn. Zoodra ze op de een of andere wijze de macht in handen krijgen, letten ze alleen op eigen belang en voordeel. En ieder die de macht heeft, loopt de kans, onrechtvaardig te worden."

Over deze dingen moet Jan dien avond veel nadenken.
Er blijft hem weinig anders over, dan bij Verduyn beleefd en bescheiden te verzoeken, zijn positie te verbeteren. Vermoedelijk zal de man hem voorloopig wel met een kluitje in 't riet sturen. Mogelijk krijgt hij te eeniger tijd dan wel eens een verhooging, doch in elk geval zal die dan maar klein zijn. Natuurlijk kan ie gaan sollicíteeren naar een beter betaalde betrekking, maar van te voren weet hij al, dat het vrijwel uitgesloten is, iets te vinden. En als hij tegen de baas precies zegt, wat hij denkt, verbruit hij het aanstonds. 't Is wel prettig, je hart eens te luchten, doch als dat je betrekking kosten kan, bedenk je je nog eens een keertje. En dan : wat hééft hij er aan ? 't Zal immers toch niet de geringste indruk maken ?
Wat dan ?
O, wat kan hij zich moeilijk bij deze dingen neerleggen ; er maar in berusten. Móet dat ?
Hoe zou God zulke dingen beoordeelen ? De gedachte dringt zich onverwacht bij hem op.
Gòd.
Als God inderdaad God is, de rechtvaardige God, zal Hij hem ook begrijpen en hem willen helpen. Dat kan immers niet anders ?
Gods gedachten hebben met onze idealen niets te maken...
Daar staat weer die zin uit dominé Verkerk's jeugdpreek voor hem.
Maar het kàn toch Gods wil, Gods gedachte niet zijn, dat hij gemeen behandeld wordt ? Schreit dan alle onrechtvaardigheid, alle machtsmisbruik niet van de aarde omhoog tot Hem ? Hoe is het mogelijk, dat God daar stil bij blijft !
Daar staat hij weer van aangezicht tot aangezicht tegenover hetzelfde raadsel.
Het eenig mogelijke, dat hem te doen overblijft is, God te bidden om Hem te vragen, Verduyns hart te bewegen, zoodat hij hem een beter salaris geeft.
Langzaam kleedt hij zich uit.
Maar de hand van de lichtschakelaar aarzelt, want er dringt opeens een nieuwe gedachte tot hem door. Die verschrikt hem zóó, dat hij een oogenblik roerloos staan blijft.
Hij zal God bidden, opdat Hij hem helpt...
Maar dan beteekent dat, dat hij God tot zijn plan, tot zijn belang wil óverhalen. Dat hij God gebruikt omdat hij Hem noodig heeft...
Hij ziet zichzelf staan, hier, bij den muur en de deur, als een dwingend kind, dat zijn zin wil hebben.
Ook hij verdedigt zijn belang, zijn wensch, datgene, wat hij het best voor zich acht. En God is goed genoeg om hem daarbij te helpen. Nu, voor 't eerst is God goed genoeg...
Maar hij heeft toch récht op een behoorlijk salaris ? Hij zal te eeniger tijd toch ook eens trouwen willen ? Hij behoeft toch niet goed te vinden, dat ie beetgenomen wordt ?
Maar dan ziet hij het onderscheid. Nu hij hier staat bij den wand met den arm omhoog, reikend naar de knop, die de kamer in duister zal zetten, nu wordt het hem langzaam aan duidelijk, welke zijn denkfout is.
Er is verschil tusschen iemand, die in afhankelijke gehoorzaamheid zijn weg wil gaan èn iemand, die God naar zijn hand wil zetten.
Maar, wat beteekent dat voor hèm ?
Want het is gemakkelijker, de dingen in abstracto te ontleden, dan toe te passen op je zèlf !
Hij wendt zich om in het ledikant en trekt de dekens omhoog. Voor het eerst ontdekt hij, dat er 'n diep verschil is tusschen theoretisch denken èn 't in practijk brengen, zèlf, met je eigen leven van de conclusies waartoe je gekomen bent.
Heeft hij zich feitelijk niet altijd bezig gehouden met zóó te denken over het geloof, alsof het buiten hem óm ging ?
Op de kerk, op de menschen, die tot de kerk behooren heeft hij allerlei critiek, maar hij past er wel voor op, zichzelf en zijn eigen doen en laten met dezelfde maat te meten !
Zoo lang hij zich persoonlijk buiten het geding kan houden is het mogelijk, het spel van critiseerend overwegen te spelen. Maar zoo gauw zijn eigen belang, zijn positie, zijn voordeel daarbij betrokken raken blijkt hem dat niet langer mogelijk.
Rusteloos keert hij zich om.
Buiten slaat de klok van de kerktoren.
Eindelijk valt hij in slaap, maar wanneer hij den volgenden morgen wakker wordt voelt hij zich als geradbraakt. Elke bot doet hem pijn. *(Wordt vervolgd)*

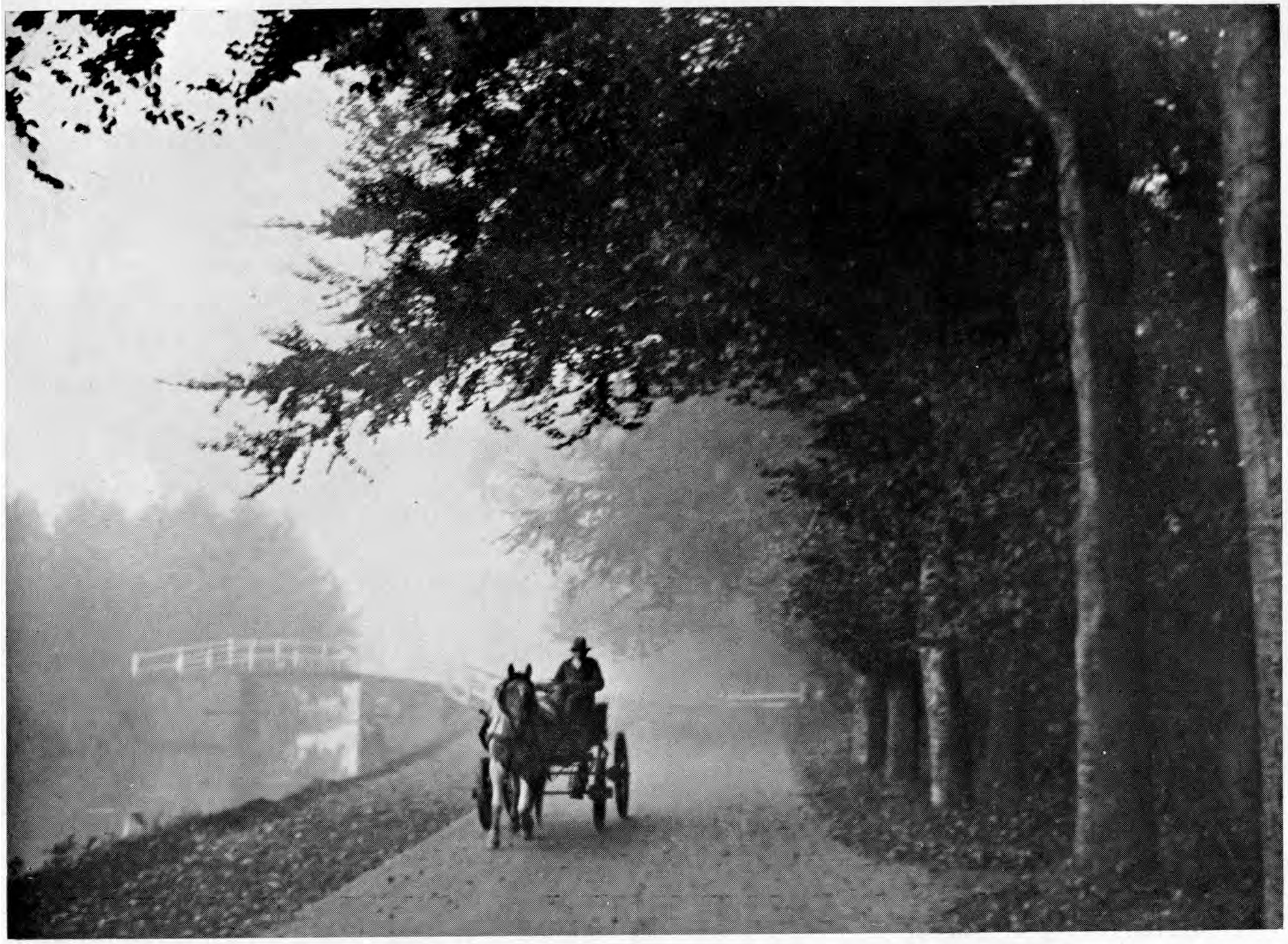

MORGEN-NEVEL
Foto M. Miché

Anthonij Paulo, de standvastige

De grote gouverneur-generaal was al enkele jaren dood, maar de klank van zijn naam gonsde nog als een echo na : Coen, Coen, Coen.

Hij was opgevolgd door zijn vriend en raadsman Jacques Specx. Hoe ver die vriendschap gereikt heeft, kan ik moeilijk meer uit de verte beoordelen. In ieder geval moet de brave Specx wel eens verzucht hebben : van je vrienden moet je het maar hebben ! Want Coen ontzag zich niet, het dochtertje van den raadsman, Saartje geheten, in het openbaar te laten geselen, omdat ze zich, naar zijn gevoelen, met een losbol van een vaandrig moreel misdragen had. En nog mocht het kind van geluk spreken en de kerkeraad op haar knieën danken. Want Coen had haar tezamen met den jongen vaandrig aan den beul willen uitleveren. Het hoofd van dien jeugdigen zondaar viel op het schavot, Saartje behield het om zich te beteren, nadat de kerkeraad den razenden Coen bezworen had, geen kinderbloed te vergieten. Ze was nog zo jong, Saartje, een meiske van veertien ! Maar zonder geseling kwam ze er toch niet af, wat stellig een milde straf onder Coen was.

Nu was hij dood, de grote man. Drie jaar geleden had hij zijn laatste levensminuut benut, door de naam van zijn opvolger te fluisteren, maar niemand weet, welke naam dit geweest is. De heren majores in het vaderland besloten, dat het Specx zou zijn.

Het blijft een moeilijke erfenis, de arbeid van een reus te moeten voortzetten. Coen had de vijandschap van Mataram getrotseerd, den machtigen sultan Ageng weerstaan en bewezen, dat de jonge Kompenie te Batavia sterk genoeg was, om tot tweemaal toe het grootste Javaanse leger, dat ooit in het veld gebracht was, tot de aftocht te dwingen.

Maar van oorlog en vijandschap kon een koopman, als de jonge handelsmaatschappij was, niet blijven leven, meenden de heren raden van Indië terecht. De Almachtige mocht het hun vergeven, als ze het verkeerd zagen, maar ook Specx meende, dat er iets uitgericht moest worden, om normale betrekkingen met Mataram aan te knopen. De grote sultan bezwoer immers, dat ook hij niets liever wenste. Coen was dood, zijn eeuwig wantrouwen in Matarams bedoelingen hing echter nog tussen de wanden der raadskamer, zijn vrees voor verraad suggereerde nog na zijn verscheiden de gemoederen van zijn dienaren.

Maseyk, tot leider van de delicate missie uitverkoren, kreeg behalve zijn geloofsbrieven ook een krachtig geloofswoord mee : „De Here moge u genadig zijn, en u wakkere moed en voorzichtigheid geven, opdat ge niet in gespannen strikken valt." Bovendien kreeg hij, gelijk het betaamde, schone geschenken mee, nu niet om het hart van een Oosters tiran te verderven, maar met de reine bedoeling, den vorst op gepaste wijze te vereren en te manifesteren, dat de loffelijke compagnie haar manieren kende en geen kongsie van zeerovers, maar van ordelijke, christene lieden was. Inderdaad waren de geschenken vorstelijk genoeg : een edel Arabisch paard, een kostbaar rood dekkleed voor hetzelve, — was het geen lust voor het oog ? — Verder een zeldzaam sieraad van goud in de vorm van de vogel der zelfopofferende liefde, de pelikaan — welk een waardig zinnebeeld ! — het dier schitterde van ingelegde edelgesteenten en het geheel was duizend daalders waard.

Zo ging het gezantschap Maseyk met een schip en een stel manhafte zeemansborsten naar Japara, de voornaamste Mataramse haven aan Java's noordkust.

Wie nu zou denken, dat Maseyk met een behoorlijke sloep persoonlijk aan land ging, om zich bij den regent van Japara te melden en dezen mondeling op de hoogte te stellen van het doel zijner komst, zou een goedgelovige, onnozele hals zijn. Neen, daar liep Maseyk niet in. Hij was geen Van den Broecke, die indertijd, ondanks Coens waarschuwing, naar een fuif van den Jacatrasen regent ging, om een kwartier later met al zijn gezellen in de boeien te zitten en God te danken, dat hij nog niet gekrist was ! En welke Hollander vergat ooit, dat in dit Japara, dat daar zo argeloos en vredig onder de klapperwaaiers lag, eenmaal de Hollandse factorij, met goedvinden van den sultan ge-

sticht, plotseling was aangevallen, verbrand en uitgemoord? Toegegeven, dat de Kompenie en Mataram al lang quitte waren, sedert Coen datzelfde Japara behoorlijk getuchtigd had voor deze generale moord, maar het bleef de vraag, of deze wederkerigheid met gepaste ridderlijkheid gewaardeerd werd!

Mataram wenst vriendschap, — Mataram wenst vriendschap! — dat was het refrein van elk Javaans gezantschapslied, dat in de raadkamer van het Bataviase Kasteel telkens gezongen werd. Drie jaar geleden was Coen met de aankomst van lading uit Mataram verrast, schepen rijst, koeien — met echte en ook met gouden horens! o, aan beloften ontbrak het niet. Maar Coen had volgehouden: „Het is al verraderij, let op mijn woorden. Aanvaard de lading, maar houd de schepen met Matarams volk buiten de boom! En hij had meer dan gelijk gekregen. Want op datzelfde ogenblik rukte een Javaans leger naar de Bataviase wallen en de stad had twee langdurige belegeringen moeten doorstaan.. Dat was drie jaar — en niet langer — geleden.

Neen, Maseyk had van dien langen meester met die korte naam geleerd, de grootste voorzichtigheid in acht te nemen. Hij waagde dan ook zijn huid niet, bleef veilig onder Hollands vlag op de hete rede van Japara schommelen en liet zijn minderen het gevaarlijke baantje van postiljon waarnemen.

Hij had daarvoor een bekwaam man, den onderkoopman Anthonij Paulo, die op het Kasteel zeer goed aangeschreven stond. Hij kende het Javaans beter dan Maseyk. Paulo was een ernstig, godvruchtig man, voorbeeldig van levensgedrag. Deze rechtschapen borst kreeg de opdracht, de stemming in Japara te peilen.

Tot eer van Maseyk moet echter gezegd worden, dat hij nooit het kostelijke Hollandse bloed zijner ondergeschikten naar de wal zond, indien hij niet een paar prauwen met Javanen als gijzelaars binnen zijn bereik had. De laatsten liet hij pas los, als Paulo en zijn mannen geteld en heelhuids terug waren.

Het eerste contact was er: Paulo was netjes door den regent ontvangen, al begreep de laatste niet, waarom de gezant niet persoonlijk zijn opwachting bij den vertegenwoordiger van den sultan maakte. Of begreep hij het wel en hield hij zich maar zo? Wie zal het zeggen? Hij toonde zich verheugd met de gezegelde missiven en verleende hulp en tussenkomst voor wat de geschenken betrof. Het prachtige paard kwam zonder gebroken been uit het schip en hoewel het tijdens het vreemdsoortige vervoer erg schichtig deed, betrad het ongekwetst het Javaanse strand. Plechtig werd het dier met de andere geschenken naar den hoogwaardigheidsbekleder gebracht, aldaar in ontvangst genomen en doorgezonden naar de hoofdstad Karta, de residentie van den sultan.

Toen was er voor Maseyk niets meer te doen dan — te wachten op berichten. Wekenlang dobberde hij geduldig op de rede, wetende, dat een reis naar de binnenlanden, heen en terug enige tijd vorderen zou. Stellig zou sultan Ageng nu wel een gezantschap met dankbetuigingen, tegengeschenken en voorstellen ter herstel van de normale betrekkingen zenden. Maseyk had geduld. Maar intussen zette hij geen voet aan wal.

Eindelijk werd zijn geduld beloond! De regent van Japara liet weten, dat des sultans brieven thans aangekomen waren, en gehaald konden worden. Weer was het Anthonij Paulo, die naar land gezonden werd. Twee boten, gevuld met 24 man, maar zonder Maseyk, voeren naar het Javaanse gouverneurshuis, waar het Hollandse gezantschap met de noodige plechtigheid ontvangen werd.

Plotseling zag het zich echter door een overmacht van gewapende Javanen omringd. Zonder dat de kerels kans kregen, een eervolle dood in ongelijke worsteling te vinden, werden ze overvallen, overmand, zwaar geboeid en enkele minuten later zaten allen met de benen in het blok geklonken!

Dus toch verraad!

„Wat hebben wij gedaan? We zijn eerlijke lieden!" riep Paulo in duidelijk Javaans en smartelijk verontwaardigd.

Maar wat baatte hier roepen om verantwoording en om recht? De regent lachte hem nog achter de rug uit. Eerlijke lieden! Jawel, een gezantschapsspelletje voorwenden, om intussen te spionneren. Die geschenken waren natuurlijk niet anders dan een domme nabootsing van een oosterse list. Wat voor manier van doen was het anders: een gezant, die onderhandelen wil, zelf op zijn schip blijft,

Javanen in gijzeling neemt en een stel matrozen aan land zendt! Het was al te doorzichtig! — En als die brutale kerel op de rede de durf had, iets tot verlossing van zijn volk hier uit te richten, dan zou hij hem wel leren, dat er met een gouverneur van Mataram niet te spotten viel. Bij een aanval zouden deze gevangenen geen minuut meer leven.

Dat begreep Maseyk ook. Bovendien was zijn macht — één schip met enkele soldaten — te gering, om thans een aanval op Japara te doen. Hij had er geen orders voor, was waarlijk niet voor een strafexpeditie uitgezonden. En nu — ach, was hij nòg zijn les vergeten: historia docet. Gelukkig, dat Coen niet meer leefde! Hij zou niet op het Kasteel terug durven komen, Maseyk. Hij zag de dunne lippen van den gestorvene van toorn trillen: „Paulo — met 24 van mijn kerels — in handen van Mataram gespeeld, dien bloedhond? En dat deed jij, Maseyk? Terug naar Japara! je haalt ze terug en als hun een haar gekrenkt is —"

Maar thans durfde Maseyk wèl met lege handen naar het Kasteel teruggaan, waar hij zich beklagen kon, tegen zulk snood verraad geen enkel wapen te hebben.

„God moge hun genadig zijn, indien zij nog leven."

En aldus besloot de raad van Indië tijdelijk in het gruwelijk onrecht en de grievende belediging van Ageng en diens trawanten te berusten.

En wat kon Paulo zelf anders doen, dan zijn mannen moed inspreken, om zich in het onvermijdelijke te schikken? — Ze mochten God danken, dat ze nog in het heden der genade waren, al was het hard, de dierbare vrijheid kwijt te zijn.

„Zeg ons ronduit, wat ge met ons voorhebt?" vroeg Paulo, zonder vrees.

„Ik zend jullie naar den sultan op, als zijn persoonlijke gevangenen."

Nog hoopte Paulo op enige agressie van Maseyks kant, maar die bleef uit. Het schip was heen, en daarmee de kans op verlossing. Een paar dagen later werden de gevangenen op transport naar het binnenland gesteld.

Welk 'n reis was dit. Indien ze niet gedwongen ware, zou het de schoonste reis van hun leven zijn geweest. Hoe lieflijk waren de koele bergoorden van het midden-Javase land. Vredig lagen daar de dessa's tegen de hellingen, vol spiegelende sawahvlakken. Ach — zonder dit hatelijke gewapende geleide ware dit land haast een paradijs. Zie die rijke rijstvelden, dat donkere geboomte vol kostelijke vruchten, die spelende naakte kinderen op karbouwenruggen, joelend en spartelend in een klare bergstroom. Ach, hier in vrijheid te mogen reizen, in stede van gevoerd te worden naar een onzekere toekomst. Hoe lang duurde deze tocht!

Des avonds bij de halteplaatsen liet Paulo niet na de noden van hem en de zijnen voor het aangezicht van den Alomtegenwoordige te brengen in een luidop gesproken smeekgebed, waarin menigmaal de woorden van den psalmist terugkeerden: „Ik hef mijn ogen op naar de bergen. Vanwaar zal mijn hulp komen? Mijn hulp is van den Here, die hemel en aarde gemaakt heeft."

En zich aldus stellende onder heilige Hoede, op geen prinsen — laat staan op den Godvergeten Mataram en diens keizer — vertrouwende, kwamen zij in de residentie Karta aan. Maar niet zonder vrezen en beven betraden ze het kratonterrein; hoeveel poorten passeerden ze wel? Ze raakten de tel kwijt. En bij elke poort, wal, of palissade stonden de gewapende wachten. De kraton was een stad en vesting op zichzelf. Welke vorst ter wereld werd zo zwaar bewaakt als deze Ageng? Het prinsenkwartier in Den Haag was, vergeleken bij dit paleis, een open hof.

Op een dag werden ze voor den sultan gebracht. Wat een zegen, dat Paulo zich zo waardig in de landstaal uitdrukken kon! Hoe deed hij zijn woord, eerbiedig maar niet minder rondborstig, al zat hij op de vloer. Weer vroeg hij naar de redenen, waarom de sultan een gezantschap van eerlijke lieden arresteren liet.

Spionnage. Het was een beschuldiging zonder een zweem van bewijs. Waartoe zou Paulo spionneren? De Kompenie, de heren majores in het vaderland, wensten slechts vreedzame handel te drijven en trokken alleen de degen, als dat uit zelfverdediging noodzakelijk was. Maar Paulo mocht al enige indruk maken door zijn kloek en toch niet onbeleefd woord, hij en zijn mannen bleven gevangen.

Toch werden zij met onderscheiding behandeld, behoefden geen dwangarbeid te verrichten, ze waren inderdaad de per-

soonlijke gevangenen van den sultan. Daar ontvluchten toch niet meer mogelijk was vanuit het diepe binnenland, kregen zij een zekere mate van vrijheid. Hun gevangenhuis stond bij 'n tolpoort; uit de opbrengst daarvan werd hun onderhoud bekostigd.

De jaren gingen, de hoop op verlossing verflauwde. Van tijd tot tijd kwamen er nieuwe Hollanders bij, matrozen van gestrande schepen meestal, die dus het wettig eigendom van den vorst waren. Ze waren immers op *zijn* grond aangespoeld! Men moest alleen Hollander zijn, om dat geen recht te vinden!

Zo groeide de kleine Hollandse kolonie van gevangenen tot een vijftigtal aan. En het was Paulo, die door zijn persoonlijkheid vanzelf de aangewezen man werd, om als een vader over de kleine gemeenschap van landgenoten te waken. Ja, meer dan een vader was hij. Hun rechter in geschillen; hijzelf hanteerde de roede na de uitspraak, hij hield netjes boek van de aantallen rottanslagen, gelijk het een behoorlijk provoost betaamde. Hij was hun voorganger bij ochtend- en avondgebed en des Zondags bij hun godsdienstoefeningen. Hij was de trooster aan de ziekbedden en bekampte op zijn knieën te zamen met de stervenden den laatsten vijand, de dood, voor hen pleitende op de zoenverdienste van dien dierbaren Heiland, die onder deze Moren niet aangebeden werd, helaas!

Hoe ging het Paulo aan het hart, toen hij de toestand der blanke kolonie in Karta niet meer in de hand had! Het was, toen de sultan besloot, dat de gevangenen in hun eigen onderhoud moesten voorzien. Nu werd de leiding pas moeilijk. Zo goed en zo kwaad het ging, begon ieder een bedrijfje: landbouw, een ijzerwinkeltje, koper- en zilverzaakje, een speelgoedbedrijfje, houtsnijwerk — de kerels pakten van alles aan, tot vliegers en hobbelpaarden toe; de adellijke kratonjeugd was verzot op de Hollandse nieuwigheden en vondsten.

Maar de verdienste was schraal en het verdroot Paulo, te moeten aanzien, dat zijn mannen er dikwijls als vagebonden bij liepen, daar ook het sterkste Hollandse laken uit de 17de eeuw aan slijtage onderhevig was. Hoe Paulo het klaarspeelde, wist niemand dan enkele ingewijden, maar in die jaren heeft hij verschillende brieven, bestemd voor de regering te Batavia, naar de kust weten te smokkelen. Smeekbrieven waren het, alle van deze inhoud: „Doe toch alles, om ons te verlossen! Of zend ons voor het minst het nodige, want we zijn door onze kleren heen".

En inderdaad kwamen de brieven terecht, want van tijd tot tijd bereikten Paulo troostbrieven van de regering en rollen laken voor nieuwe kleren, zodat de gevangenen er als Hollanders bleven uitzien.

Het diepst krenkte het Paulo's gemoed, als hij zijn mensen verinlandsen zag, en den God hunner vaderen vergeten. Hoe vurig kon hij vermanen: „Blijft die ge zijt, christene lieden in het land der vreemdelingschap, gelijk Abraham Gods vriend bleef tussen de heidenen, Gedenkt toch immer het lieve vaderland, welks kinderen ge zijt en blijft, besmeur de goede Hollandse naam niet door uw gedrag en toon u waardig, de christennaam te dragen."

En hij had er reden voor, zich bezorgd te maken. Want niet allen waren even standvastig als Paulo, die in handel en wandel een voorbeeld was. Het verkeer in de kraton, het jarenlange verblijf in een mohammedaans land verzwakte hun geestelijke weerstand. De sultans-omgeving trachtte van hen blanke Javanen te maken, enkelen huwden met Javaanse vrouwen, de band aan hun vroegere landen lotgenoten werd losser en het kwam zelfs voor, dat ze tot de Islam overgingen en in zeden en gewoonten geheel Javaan werden. Tenslotte bleef een 25-tal Hollanders, onder Paulo's leiding verenigd, nog trouw aan het geloof en de Hollandse tradities. Zij bleven aan het hof in zekere zin geacht, met name Paulo zelf, die zeer vertrouwelijk met den jongen kroonprins omging. Van dezen hoopte hij eenmaal, als Ageng gestorven was, of wellicht op zijn voorspraak, het verlossende woord te mogen horen: „Gij zijt vrij." —

Het kwam dikwijls voor, dat de jonge kroonprins een paar Hollanders op zijn reizen meenam, om hen op feesten met worstelvoorstellingen te vermaken of hun goochelkunsten te vertonen.

Zo verliepen tien lange jaren. Deed de regering in Batavia nu niets voor hun verlossing? Ja, in 1642 scheen de hoop op redding nabij. Tussen Batavia en den sultan was een onderhandeling gaande: de

sultan had n.l. een Arabisch gezant uit Mekka ontvangen, de compagnie nam op zich, dien gezant met een twintigtal Javanen naar Arabië over te brengen, op voorwaarde, dat de Hollandse gevangenen te Karta losgelaten zouden worden. Hoe verlevendigde dit nieuws de hoop van Paulo en de zijnen!

Wat gebeurde er echter?

De Engelsen, destijds onze lastige concurrenten in de Oost, wisten zich tussen de Compagnie en den sultan te dringen, sloofden zich uit om zijn gunst te verwerven en kregen bovendien de toezegging dat *zij* en niet de Hollanders het voorname gezelschap veilig mochten overbrengen.

Maar dat liet de toenmalige gouverneur-generaal niet over zijn kant gaan. Het was Antonie van Diemen, die nog onder Coen gediend had en zich vooral tijdens de belegering van Batavia als een moedig krijgsman onderscheiden had. Hij deed thans, wat Coen wellicht gedaan zou hebben, en beval kort en goed: „Neem dat Engelse schip, dat hier niet hoort, belet de overtocht. Waarmee we den sultan zullen bewijzen, dat Batavia niet van zins is, langer met zich te laten spotten."

Zijn orders werden stipt uitgevoerd, maar helaas ging dat niet zonder bloedvergieten: het werd een vrij vinnig scheepsgevecht, waarbij 17 doden vielen, 15 Javanen, 1 Engelsman en 1 Hollander. De gewonden werden maar niet geteld! De Arabische gezant had zich in doodsnood verborgen, werd te voorschijn gehaald, gevangen genomen en als een kostelijk pand bewaard: hij zou vrijgelaten worden, zodra Mataram de Hollanders heelhuids teruggezonden had! Tegenover de Engelsen betuigden we, dat het ons oprecht speet, zo te moeten handelen en dat we alle schade royaal vergoeden zouden!

Maar wie gedacht had, dat de grote sultan nu wel buigen zou, had zich toch lelijk vergist. De oude man raasde van woede over zoveel brutaliteit en zijn wraak zocht en vond slachtoffers: de weerloze Hollanders in zijn residentie. Met uitzondering van hen, die tot de Islam overgegaan waren, liet hij alle Hollanders arresteren, en zeer wreedaardig in het blok knevelen. En Paulo, de leider, werd kromgesloten, met neergebogen hals.

Daarbij bleef het niet. Men bedacht een nieuwe beschuldiging: toverij. De bewijzen daarvoor waren aan het bijgelovige hof spoedig gevonden. Had Paulo niet kort geleden een ring met rode steen aan den sultan ten geschenke gegeven? En was de vorst niet spoedig daarop ziek geworden? Wie liet brieven door de lucht naar Batavia vliegen, om daarna kleren te krijgen? Paulo. De grond van zijn erf werd opgegraven — men vond papiersnippers met Hollands schrift. Wat waren het anders dan een massa toverspreuken?

En aldus beschuldigd van toverij en spionnage, kreeg Paulo van de kratonrechters zijn vonnis te horen, een vonnis naar 's lands wijs: voor de krokodillen!

En nadat hij zijn ziel in de grondeloze genade des Almachtigen had bevolen, ging deze man, als martelaar voor de zaak zijner medegevangenen, de gruwelijke vijver in, om ten aanschouwe van het hof door de kaaimannen geknauwd en verscheurd te worden. —

Pas zeven jaar later, tijdens Agengs opvolger, — dus na 17-jarige gevangenschap, — werden de overige Hollanders, voor zover ze toen nog in leven waren, vrijgelaten. En bewogen betuigden zij, toen zij weer een Hollands dek onder hun voeten voelden: „Dat wij nog christene lieden en Hollanders zijn, hebben we alleen aan dien braven, standvastigen Paulo en Gods genade te danken."

JOH. VAN HULZEN

P. H. MULLER

KRONIEK VAN HET BOEK

Dr. B. Wielenga, **De Bijbel het licht voor de kunst.** Kampen, J. H. Kok N. V. 1940.

Het spijt ons zeer, dat wij dit werk, opgezet en neergeschreven met zoo duidelijk goede bedoelingen, ronduit een mislukking moeten noemen. Het is hier niet de plaats, uitvoerig aan te toonen, dat en waar de auteur faalt in zijn betoog; we laten het de heeren literatoren over, den schrijver in hun tijdschriften ervan te overtuigen, dat hij op 't letterkundig gebied allerminst een deskundige blijkt te zijn. Maar 't moet ons van het hart, dat wij dit lijvige, pretentieuze boek echt een staal vinden van dat onvruchtbaar betheologiseeren der kunst. Het heeft geen zin, een aantal leerstellige opmerkingen neer te schrijven, of, beter, ze te verdrinken in een saus van stichtelijkheid en die leerstelligheid te vergooien aan de literaire en andere kunsten. Het is de kunst die in dit boek het loodje legt en waar de schrijver 't heeft over de Chr. lit. kunst van dezen tijd blijkt zijn ondeskundigheid wel 't allersterkst. Het boek heeft kwaliteiten als stichtelijke lectuur, doch die zouden beter elders gespendeerd zijn; als wetenschappelijk, zelfs als populariseerend werk is 't een grandioze mislukking.

Jo Kalmijn - Spierenburg, **Moeder - Spréék!** Baarn, N. V. Bosch & Keuning. 1940.

Dit eenvoudige, teere boekje is blijkbaar ontstaan uit de persoonlijke behoefte of noodzaak van deze bekende schrijfster en dichteres, om tot kinderen te spreken over sexueele dingen. Zij gaat in de korte, fijne opstellen, die zij hier ter voorlichting van andere ouders neerschreef, uit van de o. i. juiste overtuiging, dat moeders eigen woord het beste in staat is het kind iets te doen beseffen van de schoonheid en heiligheid dezer dingen. De gang van het woord van deze schrijfster is 't best te karakteriseeren door de opgave der hoofdstuktitels: Waarom spreken? Wanneer spreken? Wees waar! Doe niet geheimzinnig. Doe niet gewichtig. Maar wel eerbiedig. Spreken is moeilijk. Onder vier oogen. Het groote geheim. Het boekje is aardig geïllustreerd door Adri Alindo. Een aanwinst voor Moeders boekenplankje!

D. Ringnalda Jr., **Als een goed soldaat.** Den Haag, N.V. D. A. Daamen. 1940.

Ds. Ringnalda, die in 't Ned. leger reserveveldprediker was, heeft in dit fraai verzorgde boekje, dat „met eerbied opgedragen werd aan alle nabestaanden van hen, die vielen als een goed soldaat bij de verdediging van hun vaderland" een aantal gevoelige meditaties bijeen gebracht, die de bedoeling hebben, allereerst te troosten en niet minder ook te sterken door den lezer te bepalen bij den inhoud van Gods Woord. Maar tegelijk geeft dit boekje ook een kijk op het geestelijke leven en de geestelijke behoeften dergenen, wie de verdediging van ons land tijdens onzen korten oorlog was opgedragen. Wij twijfelen er niet aan of allen, die verwanten te betreuren hebben tengevolge van dezen oorlog, zullen dit boekje, dat zoo ernstig en zoo vertrouwelijk tot hen spreekt, willen bezitten en lezen. Indien dit boekje iets *niet* is dan zeker: een politiek geschrift. Het richt zich tot den mensch en spreekt tot hem uitsluitend het woord van het Evangelie.

Joh. Kirschweng, **De Zware reis.** Utrecht, N. V. Het Spectrum. 1940.

Als tweede deel in de mooi-uitgegeven serie Prisma-boeken verscheen een vertaling van „Die Fahrt der Treuen" van de hand van H. Kuitenbrouwer. Het boek is een R. K. roman waarvan de historie den lezer verplaatst in den tijd der Fransche revolutie toen Lotharingen en het Saarland door plunderende, brandstichtende benden werden bezocht, die er ook een abdij, die van Waldgassen, onbewoonbaar maakten en de geestelijken verjoegen. Pater Lutwinus keert met zijn misdienaar Leonard terug en maakt „de zware reis" door de streken, waar de revolutie mannen thans de baas zijn. Maar Pater Lutwinus wordt naar de guillotine gesleept, wanneer hij een troep plundenaars verhindert, een kruis-beeld te vernielen. Leonard behoudt het leven en laat de geschiedenis waarvan wij den korten inhoud hier meedeelen, aan zijn kinderen na. Het boek is boeiend en met zorg geschreven en mag als een

aanwinst beschouwd worden voor de R. K. lectuur.

Johan Falkberget, **Christianus Sexus. De geschiedenis van een mijngroeve.** Den Haag, Zuid-Hollandsche U. M. 1939—1940.

Men zal niet van ons verwachten, dat wij exposé bieden van den verhaal-inhoud van een driedeelige roman, die een omvang heeft van bijna duizend bladzijden. We kunnen slechts de aandacht vestigen op deze Noorsche trilogie en haar bij de lezers sterk aanbevelen. Het boek verdient die aanbeveling omdat het goed is geschreven en alle kenmerkende eigenschappen bezit, die men in de beste Scandinavische romanliteratuur vindt. Het verhaal is sterk romantisch en biedt vele dichterlijke natuurbeschrijvingen. De psychologie der verhaalfiguren is volkomen verantwoord en de menschen, die hier worden getoond bezitten een vroomheid en een vertrouwen in God vooral, waarom zij door velen te benijden zijn, die werken als dit boek gaarne ruilen voor zoogenaamd „moderner" verhalen, die dan evenwel in den regel lang niet zooveel bevrediging schenken aan verstand en gevoel van den ontwikkelden lezer. We zijn blij met deze werken, al achten sommigen ze wellicht „ouderwets". Men leest ze met belangstelling en tot 't einde geboeid en dat is al een mooi ding.

Willy Strijt, **Onderstroom.** Baarn, N.V. Hollandia Drukkerij. 1940.

De schrijfster van deze zeven novellen is onder ons reeds min of meer bekend door een paar aardige boeken voor oudere meisjes en eenige tijdschriften-bijdragen. Het werk, dat wij hier gebundeld vinden, is ongelijk zoowel van soort als van waarde. De auteur toont er een groote gevoeligheid in voor menschelijk gevoelsleven en voor natuurschoon. De eerste vertellingen achten we beter dan de laatste. Wanneer de schrijfster zich in de thans getoonde lijn blijft ontwikkelen zullen wij weliswaar geen geniaal werk van haar hebben te wachten, doch wel lectuur, die met liefde voor 't metier is geschreven en waarin een toenemend begrijpen van menschelijk zieleleven tot uiting komt.

A. Sparenburg. **Waarheid en leugen in het Christendom.** Leiden, Leidsche Uitg. Mij.

De schrijver van dit boek is van meening, dat godsdienst een deel van het menschelijk streven is, dat ieder zich zijn eigen God denkt en schept en dat 't dienovereenkomstig alleszins begrijpelijk en natuurlijk is, dat de godsdienst onderhevig is aan evolutie. We kunnen die gedachten rustig voor rekening van den auteur laten, doch moeten tegenspreken, dat ze „dus" ook voor 't Christelijk Geloof gelden. Want wij weten, dat dit Geloof geen product van menschelijk streven is, doch dat 't berust op de openbaring Gods in den Persoon van Jezus Christus. De heer Sparenburg maakt 't zich nog al moeilijk in zijn boek met betrekking tot allerlei tegenstrijdigheden en onjuistheden in het Woord dier openbaring, in den Bijbel n.l., en hij doet af en toe, alsof hij die dingen voor 't eerst heeft ontdekt en zich nu verplicht acht, die arme goed-geloovige Christenen daarover eens in te lichten. De eenvoudige lectuur, b.v. van Obbink en Brouwer's „Inleiding tot den Bijbel", had hem kunnen leeren, dat nog heel andere en veel betere critiek ook mogelijk is op den Bijbel — zonder er tegelijkertijd op zoo onwetenschappelijke wijze op af te geven. De vraag naar de sprekende slang, naar 't huwelijk van Kaïn, de ezelin van Bileam of de verschillen in de Evangelische Opstandingsverhalen zijn niet zóó gloednieuw als ze blijkbaar voor den heer Sparenburg zijn en voor degenen, voor wie hij zijn boek schreef. En er is door 's heeren Sparenburgs voorgangers al zóó lang en zóó dikwijls met modder gegooid naar de Kerk en de kerken, naar Lutheranen, Calvinisten, Pausen en prelaten, dat men eigenlijk een beetje achter de hand geeuwt, wanneer men dat bedrijf in dit werk opnieuw ziet beoefenen. Men kan evenwel alle critiek op dit met enthousiasme geschreven boek samenvatten in één vraag, die wij den heer Sparenburg hier toch stellen willen. Zij luidt: Indien het Christelijke geloof is, waarvoor hij 't houdt en voorstelt, hoe verklaart de heer Sparenburg dan de Christelijke persoonlijkheid in heden en historie? Hoe b.v. Carey, Nommensen, Hudson Taylor, Johan Williams, John Paton, Heldring, Pierson, Wichern, Gossner, Georg Müller, Barnardo, Moody, Sankey, Spurgeon, Soendar Singh, Schweitzer, Kagawa en al die anderen?

A. C. W. Staring. **Gedichten**, Zutphen, W. J. Thieme en Cie. 1940.

Ter gelegenheid van het feit dat de dichter Staring honderd jaar geleden overleed heeft de firma Thieme een herdenkingsuitgave bezorgd van zijn complete gedichten. Deze editie wordt voorafgegaan en ingeleid door het essay, dat Nic. Beets in 1861 schreef over het werk van dien tijdgenoot, die toen nog de waardeering genoot, welke hem krachtens de eigenschappen van zijn werk toekomt. Helaas is Staring alleen nog bekend bij de leerlingen van middelbare scholen die hem saai en lastig vinden en bij eenige werkelijk ontwikkelde volwassenen, die hem met voortdurend genot af en toe lezen. Vermoedelijk zal ook de goedkoope, goed verzorgde jubileum uitgave van Starings gedichten weinig belangstelling oogsten bij 't groote publiek en dat valt te betreuren. Wij wekken onze lezers slechts op, Staring eens ter hand te nemen en een eerlijke poging te doen om zich te verdiepen in zijn werk, zijn verhalende gedichten, zijn korte poëtische vertellingen en zijn puntdichten. Zoo wij voor de Herdenkingsuitgave een wensch hadden was 't deze: dat de uitgevers ook een beknopte bibliografie er aan hadden toegevoegd ten nutte van hen, die iets meer dan Beets gezegd heeft over Staring lezen willen.

Arne Bergsgaard. **Het Noorsche volkskarakter.** Deventer A. E. Kluwer. 1940.

In de serie „De volken van Europa, geschetst naar hun aard en karakter" onder redactie van Mr. M. Stibbe verscheen als nr. drie een beschrijving van het Noorsche volk. De auteur is hoogleeraar in de geschiedenis in Trondheim en schreef behalve vele artikelen ook een aantal boeken. Zijn, in dit boekje opgenomen analyseerende beschouwingen, zal men met belangstelling lezen. Hij heeft zijn stof in drie ongelijke deelen gesplitst en handelt achtereenvolgens over het land, de geschiedenis en de volksaard.

Prof. Dr. F. W. Grosheide e. a. **De Bijbel, toegelicht voor het Nederl. Volk.** Kampen, N.V. J. H. Kok.

Wij schreven hier reeds over dit werk bij de verschijning der eerste aflevering ervan, doch willen de aandacht onzer lezers er opnieuw op vestigen bij gelegenheid der publicatie van nieuwe afleveringen. Eenige Gereformeerde theologen hebben het plan opgevat om een uitgave van den Bijbel in afleveringen te doen verschijnen, in welke Bijbel dan ten behoeve van het Nederlandsche volk elke tekst of groep van teksten ommiddellijk door een verklaring, toelichting of oriënteerende opmerking, wordt vergezeld. De Bijbeltekstgedeelten zijn vetter gedrukt dan de eronder geplaatste korte commentaar. Het behoeft niet gezegd te worden, dat deze methode veel goeds heeft, maar ook een paar kwade kanten bezit. De uitgever brengt de afleveringen zeer goedkoop in den handel en zorgt, dat ze er goed uitzien. Wij ontvingen tot heden de Boeken Ezra, Nehemia en Ester, bewerkt door Ds. L. Oranje Czn. en Ds. A. D. R. Polman; Marcus, door Dr. W. Lodder; Romeinen, door Ds. R. Schippers; Jacobus, Petrus, Johannes en Judas door Ds. S. Wouters, Ds. P. N. Kruijswijk en Ds J. A. Schep: Openbaringen door Ds. A. Ringnalda. Wij hopen van harte, dat deze Bijbeluitgave de kennis en het verstaan van dit Boek ten goede moge komen. Doch wij moeten de vrees uitspreken, dat het werk 't meest zal worden gekocht door Gereformeerde geestverwanten van samenstellers en uitgeefster en veel minder door hen voor wie 't werk eigenlijk bestemd schijnt, n.l. „het Nederlandsche volk", dat den Bijbel niet kent en niet leest. En eigenlijk gelooven we, dat de samenstellers daar dan wel zelf een beetje de schuld van zullen dragen. Want zij richten zich met hun korte commentaar *niet* duidelijk en bewust tot degenen, die hun taal, spraakgebruik en woordenkeus in 't geheel niet kennen en bovendien gebruiken zij een vertaling van den Bijbel, die vol is van volkomen verouderde, allang in onbruik geraakte woorden, zegswijzen en uitdrukkingen. M. a. w. de gedachte, waarop de publicatie steunt is heel modern, maar de uitwerking draagt een zoo duidelijk en diep ingeslagen Gereformeerd stempel, dat het al diegenen, die zich aan dat Gereformeerde juist zoo stooten, vermoedelijk zal verhinderen inplaats van den weg banen.

J. K. Slager. **Het kweeken van groenten in eigen tuin.** Amsterdam, U.M. Kosmos. 1940.

In Kosmos' nieuwe reeks voor liefhebbers van bloemen en planten verscheen dit vooral in dezen tijd voor velen zeer instrueerende werk, dat, met 60 foto's en teekeningen geïllustreerd, een handleiding bedoelt te zijn voor hen, die op eigen stuk grond in eigen behoeften aan groenten willen voorzien. Het boek, dat helder en duidelijk is geschreven, omvat zeven hoofdstukken, waarin wordt gehandeld over grondbewerking, bemesting en zaaien, over de groenten in de vollen grond (a. bladgroenten, b. peulvruchten, c. wortel- knol- en bolgewassen, d. nog niet genoemde gewassen), over het gebruik van glas en de onder glas te kweeken gewassen en over specerijkruiden. Het boek is niet te uitvoerig, want bezit slechts 108 bladzijden en 't kost gebonden f 1.75.

W. I. Radstake. **Het kweken van fruit in eigen tuin.** Amsterdam, N.V. Kosmos U. M. 1940.

Ook dit boek verscheen in Kosmos' Nieuwe Reeks en is een goede aanvulling van 't hierboven genoemde werk. 't Kost ook f 1.75 gebonden en heeft 75 foto's en illustraties. De schrijver, die zijn stof in een reeks van hoofdstukken heeft ingedeeld, geeft van vele vruchten een beschrijving van groei, bloeiwijze en verzorging; hij beschrijft de aanleg van een vruchtentuin en handelt ook over fruitsoorten, die over 't algemeen weinig gekweekt worden. Hij besluit zijn boek met een z.g. bestrijdingskalender, waarin hij opnoemt door welke ziekten en ongedierten vruchtboomen aangetast worden kunnen en welke de beste bestrijdingsmiddelen zijn. Voor vele lezers, vooral voor hen, die in dorpen wonen en een flinke lap grond ter beschikking hebben, lijkt ons dit boek heel nuttig.

A. Geurts. **Oorlogs-kookboek,** J. J. Romen & Zn. 1940. 2e dr.

De schrijfster of samenstelster van dit kookboek heeft reeds duizenden huisvrouwen zeer aan zich verplicht door dit werkje, dat bijtijds verscheen en goedkoop te bekomen is. Wij hebben 't gebruikt en mogen daarom zeggen, dat het een schat van nuttige, goede raadgevingen en recepten geeft waarmee men zeer gediend zal zijn. Er blijven natuurlijk toch vragen. N.l. b.v. deze: waarmee zal men de flensjes bakken, wanneer men te weinig bloem, vet of olie beschikbaar heeft? Maar zelfs dit oorlogskookboek kan er geen rekening mede houden, dat de huismoeder van onze dagen, voor zoovele en zoo ingrijpende moeilijkheden, tegelijk wordt gesteld. We raden dus de vrouwen aan, zich dit zeer goede werkje tijdig aan te schaffen. Het boekje kost slechts f 0.80.

DE VRIEND DES HUIZES

HOOFDREDACTEUR: Ds. H. KLUIN

No. 11 NOV. 1940 JAARGANG 58

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK GEZIN

SECRETARIS DER REDACTIE: P. MONS TE NEERBOSCH
UITGAVE: NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
Giro 193600 Telefoon 25050 Neerbosch bij Nijmegen

Abonnementsprijs voor Ned. en Kol. met Kinderbijvoegsel f 2.50 per half jaar; Buitenl. f 6.50 p. jaar. Zonder Kinderbijvoegsel f 2.— per halfjaar; Buitenland f 5.50 per jaar. Men verbindt zich voor een geheele jaargang. Bij ongevraagde kopij gelieve men postzegels voor event. terugzending in te sluiten. Verschijnt vóór de eerste Zondag van elke maand.

Van maand tot maand

Pa v. d. Steur

In „Woord en Daad" verscheen een artikel over deze merkwaardige man (bij gelegenheid van zijn 75e verjaardag), op welks inhoud we nog even de aandacht willen vestigen. De schrijver, C. N. Oostenrijk, vertelt van v. d. Steur's jeugd in Haarlem; hoe hij als jongen banketbakker zou worden en blij was met elk extra dubbeltje dat hij voor zijn moeder kon verdienen; maar hoe zijn zin voor studie niet verminderde door zijn harde arbeid.

In Haarlem begon hij reeds met zijn Middernachtszendingsarbeid. Zoo kwam hij terecht in Harderwijk, waar hij de militairen leerde kennen, die bestemd waren naar Oost- en West-Indië te gaan.

Te Harderwijk kwam de vraag tot hem van de zielszorg voor de militairen in Ned.-Indië.

Hij is daar heen gegaan en heeft tenslotte heel zijn verder leven gegeven aan de verzorging van de soldatenkinderen. Hij begon met vier kinderen in zijn huis op te nemen, waarvan een dronken militair hem had gesproken: „Als je dan zoo'n vrome...... bent, dan moet je dat maar eens laten zien. Er is een sergeant gestorven in de kampong, hij laat vier kinderen onverzorgd achter. Daar moet je je over ontfermen." En Van der Steur deed het.

Het viertal groeide aan tot 1100.

„Wij zullen u niet met cijfers vermoeien", zegt de schrijver van het artikel, „maar alleen vertellen, dat groot en klein, studeerenden zoowel als schooljongens en kleintjes gemiddeld *f* 12,— per maand kosten. Niet veel, zeggen we. Maar toch ruim 1½ ton per jaar."

Onvermoeid heeft v. d. Steur voortgewerkt, tot heden toe. Sinds 1903 heeft hij zijn geliefd vaderland niet weer gezien en het is ook niet zijn plan te repatrieëren. „Zoo God het hem vergunt, wil de stoere strijder in het harnas sterven, met het uitzicht op het Vaderland van den Christen."

Christelijke persoonlijkheden

Toen ik dit artikel in „Woord en Daad" las, dacht ik aan een moeilijkheid die zich tegenwoordig voordoet bij het bestudeeren van de geschiedenis der Inwendige Zending. Deze vraag dringt zich n.l. op: Hoe het werk dier Inw. Zending te beschrijven, zonder te vervallen tot een aaneenschakeling van biografieën van Christelijke persoonlijkheden?

Wij tegenwoordige theologen zijn bang geworden voor het woord „persoonlijkheid". Dat woord heeft zijn triumfen gevierd vanaf de tijd, dat Goethe het het hoogste geluk van stervelingen noemde, persoonlijkheid te zijn.

Het tegenwoordig theologisch geslacht is er bang voor geworden, omdat het in de verheerlijking der persoonlijkheid meer ziet het Grieksch besef van 's menschen eigenwaarde dan de Bijbelsche leer van de mensch, geschapen naar Gods beeld, door de zonde van Hem afgevallen en tot zondige zelfstandigheid gekomen; en alleen door Gods genade weer kind Gods te noemen.

Vorige geslachten van Christenen hebben ongetwijfeld het gevaar ook wel gezien, dat hier lag. Zij hebben, wanneer zij

van Christelijke persoonlijkheden spraken, alleen willen aanduiden dat Christus ons waarlijk vrij en daarom waarlijk mensch en waarlijk persoonlijkheid maakt. Desondanks hebben ze het genoemde gevaar niet steeds kunnen vermijden en valt het niet te ontkennen dat sommige van hun beschouwingen licht konden leiden tot consequenties, die van het Evangelie af voerden.

Het Piëtisme deed het zijne daartoe, toen het zooveel nadruk legde op de vrome, bekeerde mensch. Bij een andere gelegenheid [1]) heb ik in deze rubriek de scherpe critiek vermeld van Barth op de Piëtistische beschouwingen van de Christen. Hij meent dat die regelrecht tot menschenvergoding leiden.

De Christen heeft voor niets zoo op zijn hoede te zijn dan voor menschenvergoding. Het is dus begrijpelijk, dat aan de aanval die Barth en de zijnen deden op de „Christelijke persoonlijkheid", meer dan gewone aandacht in Christelijke, speciaal in theologische, kringen werd geschonken.

En dat men ook ging zoeken naar een beschrijving van het werk der Inwendige Zending, waarbij dat ongewenschte element zou kunnen worden geëlimineerd.

Ik weet niet, hoever men het daarbij zal brengen. Wel meen ik, dat men daarbij formeel op groote moeilijkheden zal stuiten. In hoever dit formeele bezwaar met materieele zwarigheden samenhangt, laat ik in het midden.

Hoe is het mogelijk, over het begin van de Inwendige Zending in Duitschland te spreken, zonder de persoon van Wichern telkens weer op de voorgrond te stellen? En over Christelijk reclasseeringswerk, zonder een beschrijving te geven van de persoon en het leven van Elisabeth Fry? Wie kan van „Zetten" vertellen, zonder van Heldring te vertellen. En van „Neerbosch", zonder de persoon en het werk van Van 't Lindenhout te teekenen?

Nog eens: het gevaar van Christelijke menschenvergoding is daarbij zeker niet denkbeeldig. Maar het kan niet bezworen worden, naar wij meenen, door die Christenen op de achtergrond te stellen. Alleen, door hen te teekenen als werktuigen in Gods hand; wat ze ook zelf steeds hebben willen zijn. Met al hun zonden en gebreken, die men ook als 't u blieft niet in de beschrijving trachte te vergeten. Dat zouden die mannen zelf niet gewenscht hebben.

Een vorige maand schreven wij over het mooie boekje dat Joh. van Hulzen aan Van Hasselt, de eerste Zendeling van N.-Guinea, wijdde. Zoo'n persoonsbeschrijving, die vanzelf wordt tot beschrijving van een stuk werk op dit terrein, pakt en boeit. Op het gebied van de Inwendige Zending is het o.i. niet anders.

Mogen toekomstige geschiedschrijvers dus deze factor niet verwaarloozen. En God geve hun daarbij de wijsheid om van het werk van Christenmenschen te kunnen gewagen, zonder daarbij te vervallen in verheerlijking van de mensch.

Vroeg thuis

In een citaat, door „De Nederlander" overgenomen uit het Kerkblad der Chr. Geref. Gemeenten van Den Haag, wordt gewezen op het voordeel dat de verduistering der steden voor de mensch kan hebben.

„Oogenschijnlijk lijkt half tien voor een groote stad vroeg genoeg, vooral wanneer men de gewoonte heeft om 's Zondags iets langer uit te slapen. Daar staat echter tegenover, dat men nu 's Zaterdagsavonds niet zoo laat naar bed hoeft te gaan als anders, daar men voor tien uur binnen moet zijn. Waar men anders den Zaterdagavond wel gebruikte om te winkelen en dan meest wat laat thuis kwam, daar is men nu op tijd thuis. Een lichtzijde aan de verordening, die ons doet denken aan den raad, dien Brakel gaf. Brakel ging uit van 't standpunt dat er op den Zaterdagavond reeds een voorbereiding moest zijn voor den komenden Sabbath, en daarom wekte hij de gezinnen op om thuis te zijn en stichtelijke lectuur te lezen of anderszins. In onze samenleving kwam daarvan niet veel meer terecht, en werd de Zaterdagavond al meer een drukke uitgaansavond, met al de nadeelen daaraan verbonden. Moe van al de drukte ging men naar bed en veelal stond men 's Zondagsmorgens niet frisch op. Sommigen bleven rustig uitslapen en lieten de kerk roepen. En anderen hadden vaak geen hoofd om de prediking te volgen. Het is onze vaste overtuiging, dat het moderne leven schadelijk werkte voor den dienst des Woords. Daarom kan het geen kwaad als men den

[1]) De Vriend des Huizes Febr. 1940

Zaterdagavond weer eens rustig met het gezin doorbrengt en zoo den Zondag tegemoet gaat. Wat dat betreft, is dus half tien niet te vroeg voor onzen morgendienst."

Het leek ons de moeite waard, dit citaat nog eens te citeeren. In dat alles ligt toch veel waars.

Dorp en stad

De dorpsbewoner heeft wat het doorbrengen van de avond betreft, niet zooveel moeite met de verduistering als de stadsmensch. Men gaat in de dorpen, die echt dorp gebleven zijn, vroeger naar bed, en men is buitenshuis aan het donker gewend.

In vroegere jaren nog meer dan nu. Vele dorpswegen zijn nu ook al electrisch verlicht. Maar meestal is de verlichting toch nog heel wat zuiniger aangebracht dan in de straten der stad.

Wij hebben nog de tijden gekend, dat de dorpspastor, terugkeerende van zijn huisbezoek of van de avondcatechisaties, twee, drie keeren langs het hek van de pastorie liep : Hij kon de ingang tot zijn eigen huis niet vinden.

Ook is het gebeurd, dat de dominee zijn vrouw zou halen van een avondbezoek op het kasteel, een kwartier uur afstands van de pastorie gelegen. Buiten was alles pikdonker. Vooral in de laan bij het kasteel kon men waarlijk geen hand voor oogen zien. Terwijl de predikant daar liep, kwam hem iemand tegen die hij „goeden avond" zeide. Een schuchter „goeden avond" was het antwoord op het zijne. Hij liep verder naar het kasteel en kreeg van de bewoners daar te hooren, dat zijn vrouw juist eenige minuten tevoren vertrokken was. Nu begreep hij, wie hem zoo bedeesd gegroet had. De pastoorsche was dapper alleen op weg gegaan, maar toen zij in de donkere laan stappen, klaarblijkelijk van een man, had gehoord, had ze dat zoo bedenkelijk gevonden, dat ze haastig was doorgeloopen...... haar eigen echtgenoot voorbij.

Andere lichtbronnen

Naar de couranten melden, zal de oude carbidlamp ook weer haar intrek moeten nemen daar, waar men niet over electrisch licht kan beschikken. Ook dat kennen velen, die de vroegere mobilisatietijd in onze dorpen hebben meegemaakt.

Wij hadden onze petroleumlampen. Een prachtig licht gevende lamp in de huiskamer. Een klein pitje in de gang, dat meegenomen moest worden als men iets zocht, zoowel naar de zolder als naar de kelder. Twee lampen aan weerszijden van de preekstoel in de kleine dorpskerk. Ze deden nooit gelijk op. Brandde de eene lamp goed, dan weigerde de andere mee te doen, en vice versa. Zoodat de dominee tijdens de dienst nu eens de eene lamp, dan weer de andere op gang moest brengen.

Toen de petroleum, evenals nu, schaarsch werd, deden de carbidlampen hun intrede. Vele modellen werden geprobeerd. Ook in de kerk, bij de catechisatielessen. Tot groote vreugde van de catechisanten. Zij wijdden veel meer aandacht aan de vreemdsoortige lamp dan aan de woorden van de catecheet en kende geen grooter plezier, dan dat van het oogenblik, waarop de carbidvlam het zichtbaar begon op te geven. Later construeerde een smid in de omtrek carbidlampen, waarop men redelijk goed vertrouwen kon. Zulke lampen wensch ik alle carbidgebruikers in de komende winter toe.

In oude tijden

De couranten vermelden, dat tegenwoordig in Amsterdam bij het uitgaan van de schouwburg paardenomnibussen, aapjeskoetsiers met hun vehikels en fietstaxi's staan te wachten.

In de achttiende eeuw ging men per „koetsslede" van huis en naar huis terug. Men had toen de tijd en miste zijn auto niet. Men had zelfs zooveel tijd, dat volgens een beschrijving van Dr. N. G. van Huffele een achttieneeuwsche schoone zich soms de vorige avond liet kappen, dan zittende wat bleef slapen „om na een geluidloozen langen dag in toeslede of koets naar de praalvoorstelling in den schouwburg of naar het bal te gaan. Zooveel tijd eischte een behoorlijk kapsel, dat de weinige kappers, die voldoende bekwaam in hun vak waren, hunnen cliëntèle tot deze opoffering moesten dwingen, wilden zij in staat zijn allen te helpen."

Overigens kwam men in die oude tijden ook in de stad 's avonds niet zooveel buitenshuis als nu. Een geschiedschrijver vertelt, dat onze vaderen als regel te zes uur op waren : „De 17e eeuw ziet van zes

op zeven uur het raderwerk in beweging, met een rustpoos voor het noenmaal ten twaalven, om halfdrie het middagstik, dan (maar hier zijn natuurlijk honderdvoudige schakeeringen) weder arbeid of behaaglijk neerzitten onder de luifel in gemakkelijke huisplunje, gasten ontvangen, muziek maken, kaartspel — te negen uren het avondmaal en zeker te tien uren vuur en licht gedoofd."

In huis had men het oliespaarlampje, de vet- en smeerkaars en de waskaars. 't Is te begrijpen, dat men bij zoo'n verlichting niet al te lang bleef opzitten. Niet altijd ging het zoo overdadig toe als bij de bruiloft van Suzanne Huygens, toen „de danszaal met een 5000 waskaarsen schitterde."

Geef ons maar het electrisch licht, hoe mooi zoo'n kaarsverlichting ook geweest moge zijn.

God geve, dat ook de verduistering van woningen en straten spoedig tot het verleden moge behooren.

H. KLUIN

MEISJE UIT ZEELAND (Walcheren)

Da Costa's „Lied in 1840" honderd jaar oud

Zijn „Vijf en twintig jaren" getoetst aan dezen tijd

Het was 28 April j.l. 80 jaren geleden dat één van onze meestberoemde dichters overleed. Op dien dag stierf de dichter-profeet : Isaäc da Costa.

Dit feit echter was niet de aanleiding om dit artikel te schrijven. Immers, de April-maand ligt achter ons — en het getal tachtig is geen specifiek jubileum-getal.

We willen thans onze aandacht een oogenblik wijden aan een van 's dichters belangrijkste werken : „Vijf en twintig Jaren, een lied in 1840". Vooraf iets uit het leven van dezen voor zijn en onzen tijd zoo actueelen dichter-schrijver :

Uit een Portugeesch-Joodsch geslacht werd Isaäc da Costa op den 14en Januari 1798 te Amsterdam geboren.

Reeds op 8-jarigen leeftijd werd hij opgenomen op de Latijnsche school welke hij na 5 jaar verliet met het uitspreken van een door hem vervaardigd Latijnsch dichtstuk : „Over de twaalf werken van Hercules". Zijn eerste gedicht : „De lof der dichtkunst" droeg hij op aan zijn beroemden leermeester Bilderdijk.

En zooals het meer gaat werd de leerling beroemder dan de leermeester. Want wie kent en leest nu nog gedichten van Bilderdijk. Wat hij zong van „opgaan, blinken en verzinken" was ook zijn eigen lot. Da Costa, zijn leerling evenwel maakt op dezen regel een gunstige uitzondering.

Vele gedichten of gedeelten er van leven nog onder ons volk ; vaak wordt hij nog geciteerd en zijn volkslied „Zij zullen het niet hebben" schrijnt ons thans temeer in het geheugen.

Hoewel hij uit Portugeesch-Israëlietische ouders geboren werd, leerde hij toch Christus als zijn Zaligmaker kennen. Na veel strijd had zijn leven tenslotte slechts één doel : met zijn talenten zijn Heiland dienen.

Nadat hij in 1822 in de Pieterskerk te Leiden met zijn vrouw werd gedoopt vertrok hij kort daarop naar zijn geboortestad Amsterdam.

Zijn invloed op de ontwikkeling van het godsdienstig en politiek leven van het Nederlandsche volk in de eerste helft der 19e eeuw is zeer groot geweest. Door zijn geschriften en gedichten schudde hij het Christenvolk wakker. Reeds op 15-jarige leeftijd — 1813 — verscheen van zijn hand het geschrift : „Bezwaren tegen de geest der eeuw". Dit geschrift maakte geweldige indruk. Het beleefde druk na druk en iedereen sprak over „de donderslag aan den helderen hemel".

Door zijn lezingen oefende hij tevens zulk een grooten invloed uit. Een daarvan herdenken wij 16 November a.s. als

Da Costa, naar een gravure

Het huis op de Rozengracht 57 te Amsterdam, Waar Da Costa zijn „Vijf en Twintig Jaren" heeft geschreven.

wij schrijven over zijn:
„Lied in 1840".

De „Vijf en twintig jaren" openen een nieuw tijdperk in Da Costa's ontwikkeling als dichter, en wat daar bijna synoniem mede is, in zijn levensgeschiedenis. Da Costa's opgang was zoo schoon geweest — zijn bekeering had zijn moed en zijn verbeelding in hooger gloed gezet; zijn hymne: „God met ons" had stoute verwachtingen vervuld en nieuwe gewekt — en toen waren vele jaren van zwijgen gekomen.

En zóó lang hield dit zwijgen aan, dat menigeen in den lande Da Costa als dichter reeds had opgegeven. In 1835 begon Potgieter te twijfelen aan hem, „die weleer de eerste onder onze jeugdige dichters was". 't Mocht niet baten, dat Calisch een wat theatrale opwekking schreef:

„Doe hart en ziel
[in heilige aandrift gloeyen!
Verbaas, sleep weg!
[en wees Da Costa weer!"

De dichter bleef overtuigd van een andere, een hoogere roeping:

„Mijn allerlaatste levensvonken,
Zijn aan een hooger zucht gewijd!"

Dat hoogere was de studie des Bijbels, en van de historie des Vaderlands; dat waren zijn stichtelijke en wetenschappelijk-polemische voorlezingen; ook de studie der Profetische geschriften, die zijn Chiliastische overtuigingen bevestigden; dit alles een onbewuste voorbereiding voor zijn hoofdwerken van na 1840.

Toen kwam in 1839, op voorstel van zijn vriend W. de Clerq, de benoeming tot lid van Het Koninklijk Nederlandsch Instituut; en daar de *dichter* gekozen was, verwachtte men bij zijn eerste spreekbeurt van hem een dichtstuk. Da Costa wist dat hij zou staan voor enkele mede- voor vele tegenstanders; zijn moed vlamt op; zijn spreken zal *getuigen* wezen; hij zal getuigen van zijn Heer, en hoe de revolutiegeest en de vervreemding van God een voortdurend dreigend gevaar voor de maatschappij opleveren; hij zal het aanwijzen in de historie der 25 jaren, die hij nu als jongeling en man heeft doorleefd.

„Hetgeen mij in jaren niet gebeurd is", zoo schreef hij 30 October 1840 aan zijn vriend Groen van Prinsterer, „noch misschien gebeuren kon, is een oogenblikkelijke opwelling van den dichterlijken ader. Ik kon de noodiging tot waarneming van de tweede leesbeurt op de openbare vergadering van onze klasse niet afslaan! En ziet! ik gevoelde mij dichter! IJdelheid als alles, zoo het niet een weg van plicht ware, ik hope ook van getuigenis. — God zij maar in alles nabij".

De Vergaderingen van het Instituut werden te Amsterdam in het Trippenhuis gehouden, en voor een uitgelezen schare trad op 16 November Da Costa daar op. Wij lezen den overweldigenden indruk van 's dichters zang nog uit de woorden van den vriend en dagboek-schrijver W. de Clercq:

„Toen kwam Da Costa. Het was een heerlijk vers. Het debat viel mij niet toe. Zijne stem was krassender dan anders en daarom hier en daar minder duidelijk. Het was meer een improvisatie van mij, met zijn meesterlijke verzen verheerlijkt, dan

de eenheid zijner vroegere hymne. Het was het resultaat van alles wat hij gedacht, wat wij te zamen gecorrespondeerd hadden......

Op de galerij was het gejuich en handgeklap groot. Bij ons in de klasse lag alles onder een impressie...... Da Costa liep naar zijn huis; ik ging met hem. Hij zeide, een grooten strijd gehad te hebben. Eerst was het *zijn* vers geweest, maar nu was het hem ontnomen, het was nu gave van God, hij was er nu kalm onder...... Da Costa zeide: dit is een der gelukkigste dagen van mijn leven."

Twintig jaar later weerklinkt de dichtertriumf nog in Potgieters diep gevoelde verzen:

— O morgen, waarop ons de wellust gebeurde
getuige te zijn van 't herrijzen dier zon,
die langzaam den sluier der nevlen niet scheurde,
wat wist zij van worst'ling? die rees en verwon! —

Hij zingt, zoo vervolgt Potgieter dan verder —

— en bloem van die dagen
de kunst en de kennis vergaderd in 't koor,
voelt nauw'lijks zich weêr op die golven gedragen,
of ze is bij 't melodische voorspel reeds oor. —

Dit melodieuze voorspel is de Voorzang, nagalm zeker van David Jacob van Lennep's Duinzang, maar breeder aanzwellend, hooger en krachtiger. Het zet machtig in:

— Kan het zijn, dat de lier, die sinds lang niet [meer ruischte
die sinds lang tot geen harten in dichtmuziek [sprak,
weer opeens van verrukking en hemellust [bruiste,
en in stroomende galmen het stilzwijgen brak? —

En wat hebben die stroomende galmen te verkondigen? Herleving en wederopwekking van des dichters jeugd? Neen, voor den mensch volgt na den winter geen nieuwe lente; voor hem komt eerst de herleving in de opstanding uit de dooden. Maar de dichtkunst kent haar tijden van hoog en van laag; die wisseling was er bij Israël, waar na de verrukking der Psalmhymnen de droefheid kwam aan Babels stroomen; na het opleven in Iberië de vlucht naar het Noorden — daar echter, aan de boorden van den Amstel, ruischte in hem weder de poëzie van het oude volk. Jaren van sluimer volgden sedert, maar de deining der eeuw wekt weer het lied — hij zal de 25 jaren zingen en de toekomst des Heeren, die het Heden doet verstaan.

Het voorspel is uit. De tijd zelf begint te spreken; daar dreunt het kanon van Waterloo en schalt de overwinningsjubel; daar ruischt ook reeds het lied des vredes. Maar de Eeuw zinge van vrede; den waren vrede kent zij niet — die komt eerst als de „Vredekoning" verschijnt „in wien de hemel juicht"; nu woelt en werkt nog de Tijdgeest, feller dan ooit de oorlog woedde.

En zoo gaat de revue van het gebeuren verder. Geen overgang uitdenkend, waar hij niet bestaat, deelt de dichter in als bij een kroniek; na den slag bij Waterloo:

1817 — Het Eeuwfeest der Hervorming.
1820 — Woelingen in Zuid-Europa. Dood van Napoleon.
1823 — De herdenking van de uitvinding der Boekdrukkunst.
1830 — De scheuring der Nederlanden.
1840 — De kroning van Willem II.
1830—1840 De hooge vlucht van Kunsten en Wetenschappen.

Wat zullen wij dit alles specialiseeren en lang en breed betoogen, wat de dichter woord voor woord en zin voor zin zegt.

Met strenge woorden geeselt hij de Eeuw, die groot is in velerlei, maar niet weet te knielen voor haar God.

De felle woorden die de Eeuw treffen, zwijgen plotseling. De naaste toekomst lacht den dichter toe.

Een plaats uit het Dagboek van W. de Clercq vergunt ons, het volgende tafereel te ontwerpen. Samen stonden zij, Da Costa en zijn vriend, bij den plechtigen intocht van den jongen koning. Een sombere lucht met zware wolken; maar de zon brak door en liet zijn schijnsel spelen over den kleurigen stoet. De donkere gloed in het oog van den Israëliet vlamde op, en de klare oogen van den ander vulden zich met een vochtigen glans.

„Ja", fluisterde Da Costa in ontroering: „hij is toch de man die het doen moet."

Altijd waren de gedachten der vrienden bij den jongen koning. In den vroeger reeds geciteerden brief van 30 October 1840 schrijft Da Costa: „Van menschelijke theorieën en pogingen, ook de beste en best gemeende, is het heil niet te verwachten, maar het is in God. Dit sterkt mij in de altijd levende verwachting over on-

zen geliefden Koning : in Oranje ligt een beginsel van God gegeven, en dat tegen vele teleurstellingen en gegronde en ongegronde klachten bestand is."

Het lied van 1840 zwijgt over Koning Willem I geheel, hoewel toch zijn regeering de 25 jaren vult, maar voor Willem II zijn 40 breede alexandrijnen nauwelijks voldoende. Willem I was den dichter te burgerlijk en te benepen ; die was te veel zakenman en het regeeren was voor hem te veel een handwerk ; maar Willem II was de held van Da Costa's droomen : ridderlijk en krijgshaftig ; fantastisch en van een excentriciteit, die in des dichters oogen genialiteit was, voelde de romanticus in Da Costa zich aangetrokken door dezen romanticus op den troon.

Christenridder is hij hem, en Christenkoning, zijn leven ging onder de bijzondere leiding der Voorzienigheid Gods — het is des dichters bede, dat hij het Nederlandsche volk weder brenge aan den voetbank des Heeren.

Achter deze naaste toekomst ziet de dichter het einde aller dingen. Daar concentreeren zich zijn verwachtingen op de wederkomst van Christus op de wolken, van welk geloof hij in den slotzang der Vijf en Twintig Jaren getuigt. Hier zijn de alexandrijnen den dichter te zwaar ; nu voegen zich de jamben tot den viervoet, en de viervoeten tot tienregelige strophen. Christus, zoo juicht de dichter, zal als Richter komen op de wolken ; naar de voorzeggingen der Profeten zal hij als Koning over de aarde regeeren, en dan zullen alle volkeren, ook het volk der Joden, den Heere prijzen. Ieder zal hem loven naar aard en talent, en 's dichters stem zal meeklinken in dit koor ; met zijn lied stemme aller bede in, dat Christus welhaast verschijne ; de klanken van het slagrijm in de laatste strophe jagen elkander als voort naar de heel het gedicht samenvattende bede in den slotregel :

— Kom, Koning Jezus ! kom, ja kom ! —

Ten slotte hebben wij ons de vraag te stellen : wat was dit lied den dichter, wat is het ons ? Het antwoord is nogal gecompliceerd, want historie en aesthetica stellen beide hun eischen.

Allereerst verlangt de historie de plaats te kennen, die het gedicht in Da Costa's werken inneemt. Als de dichter na lange zwijgensperiode herleeft, is hij dan nog dezelfde, of is er ontwikkeling geweest in zijn wezen en verandering ?

En dan constateeren wij, hoe zijn geestelijk leven is gegroeid. Welk een onderscheid tusschen den jongeman van 1823, adept van Bilderdijk, en den dichter, die in 1840 met jeugdig vuur zeker, maar tevens met bezonnen wijsheid spreekt. Uit de eerste periode dagteekenen de „Bezwaren tegen den Geest der Eeuw" ; uit de tweede de Politieke Poëzie.

In zijn jonge jaren stond het bij Da Costa vast, dat de 19de Eeuw op geener-

Da Cota, naar een silhouet-teekening

lei wijze een eeuw van vooruitgang was. In 1822 correspondeerde hij met zijn vriend W. van Hogendorp over de maatschappelijke problemen ; de verbeterde productie, die het stoomwerktuig bracht, moest hij wel aanvaarden, „maar", zoo schreef hij, „vraagt gij mij naar mijn gevoel, buiten wat de practijk misschien noodig heeft, dan moet ik verklaren, dat het principe en het ideaal der economie politique van verhoogde productie zonder werk, mij voorkomt anti-godsdienstig en anti-zedelijk te wezen. Het is een ver-

Brief van Da Costa, geschreven aan de redactie van de Gids 2 Dec. 1848

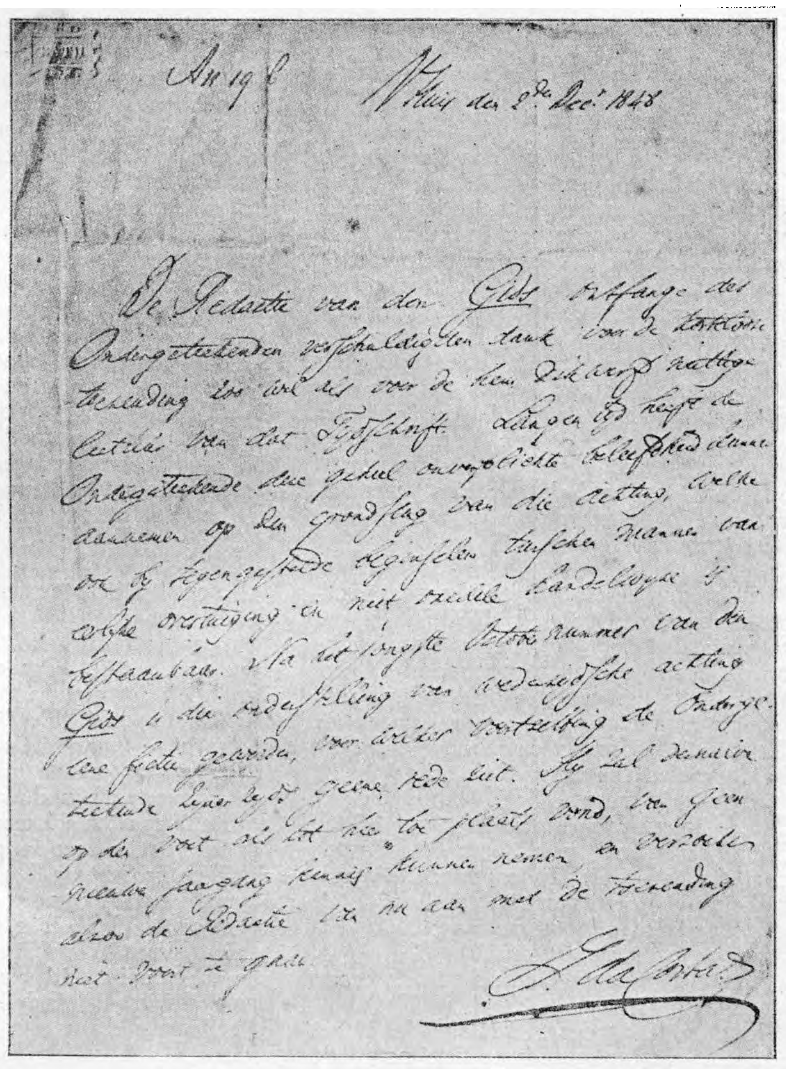

ijdeling van het tegen de menschheid geslagen vonnis: „In het zweet uws aanschijns zult gij brood eten".

De Bezwaren van 1823 staan van dergelijke wrokkende oordeelvellingen vol. De Godsdienst is niets; de Zedelijkheid is niets; Schoone Kunsten en Wetenschappen zijn niets; het Onderwijs is niets; het is al afval en verval. „Wij leven in de eeuw der verlichting! Dus moet men elkander gelooven en uitschreeuwen. Dus roemt zich in blinden hoogmoed een eeuw van slavernij, een eeuw van bijgeloof, van afgoderij, van onkunde en van duisternis!"

Hoe geheel anders oordeelt hij in het lied van 1840! In vers 327—418 roemt hij, zij het niet zonder een enkele ironische reserve, in een tijdperk van ontwikkeling op elk gebied: de Natuur wordt doorvorscht en openbaart haar geheimenissen; de wetenschap wordt aan de ontwikkeling van handel en nijverheid dienstbaar gemaakt — stoomschip en spoortrein verslinden alle afstanden:

Een nieuwe loopkring is voor heel deze aard [begonnen
Uit kool- en ijzermijn ontsprongen haar de [bronnen
van snelheid macht en licht, —

Vele uitvallen van den jongen Da Costa maken op ons den indruk van Don Quichotterie; maar de episode over den stoomwagen, geschreven in 1840, toen juist het treintje van Amsterdam naar Haarlem sukkelde, en bedachtzame Hollanders over zooveel snuivende woestheid het hoofd schudden; toen Thiers nog over locomotieven sprak als over speelgoed voor groote kinderen — deze episode over den spoortrein, en over den invloed dien het stoomwezen op de verevening en amalgamiseering der menschheid zou uitoefenen, toont wel, dat Da Costa met helderen blik de verschijnselen zijner eeuw wist te monsteren.

Ook over de Constitutie was des dichters oordeel gewijzigd. In 1823 had hij getuigd: „Ik mag het niet zwijgen, maar houde het mij verplicht met mond en pen, waar het pas geeft te verkondigen: de Koning is aan den eed, door hem op de Constitutie gedaan, niet gebonden, zoodra Hij oordeelt (en over dit oordeel is hij voor zijn geweten alleen aansprakelijk) dat de intrekking derzelve, geheel of ten deele, bevorderd wordt ter handhaving van zijn gezag als Vader, van zijn waardigheid als Vorst, van zijn verplichting als stedehouder Gods in de wereldlijke bestiering van zijne volken!"

Zijn tijdgenooten klonk dit in de ooren als ravengekras!

Hoe anders weer in 1840! Wel is het eischen van een grondwet hem nog „de Constitutie-koorts, die half-Europa doorwandelt", maar hoe zonder aanval, dat is dus bij Da Costa, hoe verzoenend zijn de volgende regels:

— Geen Grondwet, hoe oprecht bezworen, geeft [behoud
tenzij der Vaad'ren God het menschelijk woord [verzegel'
de zondenschuld verzoen', den Staat geneze en [regel'. —

In de tweede plaats zij hier de vraag gesteld, wat het wezen is van Da Costa's poëzie en van zijn dusgenaamde Tijdzangen! „Politieke Poëzie", zoo wilde de dichter deze Tijdzangen genoemd zien — en in deze combinatie van Politiek en Poëzie lag voor hem niets vreemds. Dichtkunst en Staatkunde — die tegenstelling was niet groot; de staatsman en de dichter ontmoeten elkander in den profeet — den Goddelijken schouwer, wiens blik verleden, heden en toekomst omvat, en die zijn volk leidt naar het door God bestemde einddoel.

De hoogste Poëzie, aldus de korte inhoud van de Inleiding tot de hymne Voorzienigheid, dat is niet de Epiek, maar het Profetisme — de Poëzie, die leefde in het oude Israël, als de Ziener zijn volk riep tot den dienst van Jehova.

Dit Profetisme is de eenheid van Da Costa's wezen: het bepaalt zijn staatkunde; zijn opvatting der historie, zijn Godsdienstige beschouwingen; dit Profetisme doet ons verstaan, hoe in de Tijdzangen de hoogste uiting van Da Costa's talent ligt.

En nu ten laatste: wat is Da Costa als dichter voor ons?

Wanneer Kloos Schaepman naar huis stuurt met zijn „Ouwe rhetor, fi donc", dan heeft hij dien gesmaden poëet eerst Da Costa en Bilderdijk voorgehouden, rhetroën — maar niet als hij.

Ja, de stroomende galmen van 's dichters anapesten zijn rhetorisch, zeker, deze poëzie is muzikale kanselwelsprekendheid.

Maar, wie kan in gemoede beweren, dat deze profeet op den kansel een kwaad figuur maakt? Zijn Profetisme was hem geen opwinding, maar hooge realiteit en heilige ernst. Dat Profetisme deed ons zijn persoonlijkheid verstaan; het doet ons verstaan — ook de klank van zijn lied, ook de keuze van zijn beeld en van zijn woord.

Als de anapesten van den Voorzang zwijgen en de statige alexandrijnen beginnen, dan staan we als vanzelf even luisterend stil en hooren in wijding toe.

De alexandrijn heeft in Da Costa's Poëzie te onzent een laten nabloei beleefd. „Vol van geluid, gedragen van gang, evenwichtig in zichzelf op zijn rust van de caesuur, die het vers in twee helften deelt", past de zesvoet bij onze hoogrenaissance, als het massief-grootsche raadhuis van Amsterdam; en voegt hij aan de waardigheid van ons classicisme. Die zesvoet, in de negentiende eeuw verstijfd tot het vers van de starre Holland-

sche deftigheid, krijgt bij Da Costa weer gloed en leven — door verlegging van de caesuur en door enjambement jaagt hij soms hartstochtelijk voort, als in de bekende episode over den spoortrein, en in vers 185 over Napoleon:

— en Gij, bewelkomd door een gloriedronken
[volk,
zweeft, Aad'laar, over hen, — als op een don-
[derwolk
van rook, een zee van licht, den golvenden
[helmetten
en borstkurassen uitgestraald en bajonetten,
ter verbrijzeling geveld van wat ook weerstand
[bied'
naar 't vast berekend punt, waar Gij de zege
[ziet! —

Meestal gaat echter ook bij Da Costa de alexandrijn zooals Vondel zegt, „op hooge brozen", en schrijdt hij voort met zwaren gang; hij geeft aan zijn poëzie dat plechtstatige, dat Busken Huet deed spreken van „een register van kerkorgeltonen, dat bewonderenswaardig volledig was".

Stellig, poëzie is niet synoniem met rijkdom van gedachten, en een gedicht is geen verhandeling met rijm en maat. Maar wie zou willen ontkennen dat in dezen tijdzang dichterlijke ontroering de muziek der wel statige orgelklanken waarlijk leven doet? Het oordeel van „de bloem van die dagen, de kunst en de kennis vergadert in 't koor", is voor ons niet beslissend, maar zij had gelijk, toen zij „nauwelijks weer op die golven gedragen", eerbiedig luisterde naar dien orator vol gevoel, vol verbeelding en ook vol moed.

We zijn nog niet ten einde en over Da Costa en over zijn lied ware nog velerlei te zeggen: over 's dichters beschouwing van de kerkhervorming, over zijn oordeel aangaande de Pers, over internationalisme en den toekomstigen wereldheerscher. Maar is dit ook niet een waardeering, de eenvoudige aanduiding van dezen geestelijken rijkdom?

ROLF VAN RHOON

Schuldig

Weer ben ik naar de kerk geweest.
Ik was vroeg opgestaan als voor een feest.
Toen witte zon goudstof vond op de banken
begon een man in 't zwart galmend te danken,
hij wilde God wel uit de hemel halen
veroordeelde „de schapen die afdwalen,
want," zei hij, „Isrels God is wreker,
ik ben Zijn dienstknecht en Zijn oordeelspreker."

Vanmorgen zat ik in de kerk alleen.
Ruim duizend mensen om mij heen
konden mijn eenzaamheid niet breken. —
De man in 't zwart sloeg als een bokser tijdens 't preken.

Maar ondanks het zeer ijvrig zijn,
(Hij zweette als een paard!) geen zweem
van angst was bij zijn hoorders te bespeuren.
Toen dacht ik: God, straf deze leurder
met wat hij noemt „Uw koninkrijk"
— De zon speelde in 't lover van een eik,
die voor het raam zijn takken stond te wiegen. —
en laat hem niet zo schandelijk liegen.

Weer thuis gekomen na mijn heet-beschuldigen
hing in mijn kamer stil de Groot-Geduldige
en glimlachte bedroefd, geslagen,
mijn hoogmoed had ik voor het kruis gedragen.

„Heer..." sprak ik, als een juist betrapte dief,
maar Hij zei reeds: „En tòch heb Ik hem lief!"

HARRY BRANDER

„Keutjesdag" en „Vosse-soppen-eten" op Walcheren

't Is November, en wie de oude toevoegsels achter de namen der maanden zich nog herinnert, zegt er dadelijk bij: Slachtmaand.

De drukke tijd op het land is voorbij. 't Was hard werken voor den boer, de hele zomer en in 't najaar. Maar tijdens al de bedrijvigheden was er één op de boerderij rustig en kalm: het varken! Hoe luier en vadsiger de keu is, des te liever heeft het de boer, dan wordt ie immers gauw vet!

In 't voorjaar gekocht als jong biggetje, heeft het beest heel de zomer doorgebracht in een vuil, donker hok met een mestput erbij, maar deze minder welriekende omgeving heeft ons keutje geen kwaad gedaan; integendeel, 't beestje is aardig gegroeid en corpulent geworden. Geen wonder ook: 't had een lui, gemakkelijk leventje, het kon echt rentenieren op varkensmanier.

Veel liggen, ter aangename verpozing eens een poosje in de grond wroeten, weer liggen en slapen (en daarbij snorken als...... een varken), lekker eten — „lekker" naar zwijnensmaak tenminste — wat zou nu toch een varken nog meer wensen?

We kunnen ons in Zeeland geen boerderij indenken zonder varkenshok. Op een groote boerderij is het gewoonlijk van steen en heeft meestal meer dan één bewoner; maar ook de arbeider heeft een klein hokje, soms maar van hout en zelf getimmerd, waarin hij een keu houdt. Doet ie het erg goed — 't varken n.l. — dan wordt er, vooral als men een klein gezin heeft en wel wat geld gebruiken kan, nog wel eens een halve of kwart van verkocht. In de meeste gevallen echter is het dier helemaal voor eigen gebruik bestemd, om in de winter een fijne voorraad spek en ham te hebben.

Nu is 't November, en 't einde van het beestje is gekomen (in October en December wordt er ook dikwijls geslacht). De slager komt, steekt het varken in de strot, nadat hij het eerst in de hersens heeft geschoten, en met een paar bossen stroo, vakkundig neergelegd, worden de borstelige haren weggebrand. Deze verschroeide bovenlaag van de zwoerd wordt er afgeschrapt, waarbij de boer of zijn vrouw den slager helpen door op de plaats der behandeling telkens een pol-

Moeder en kroost

In 't varkenskot

lepel water te gooien om het afschrapsel weg te spoelen. En dan begint de verdeling.

Een gezellige drukte, zo'n Novemberse keutjesdag ! De vrouw des huizes heeft vandaag de handen vol : ze moet zorgen dat de lever met toebehoren op tijd gaar is voor het maken van leverworst, ze moet Keulse potten gereed zetten voor hutspot en lapjes, een schaal voor de worst, een teil voor de oren en poten, een theeschoteltje voor de hersens. Dan moet er weer een emmer schoon water gehaald worden, of ze moet zorgen voor kokend water. De slager vraagt haar mening of de worst erg vet moet zijn, ze moet eens proeven of de leverworst zout genoeg is, en zovele dingen meer over de varkensfragmenten, al naar de smaak of bedoeling is van baas of bazinne.

Dergelijke toneeltjes zijn de laatste maanden van het jaar in Zeeland dagelijks te zien, meestal 's morgens vroeg en in de voormiddag ; als de slager het dan echter te druk heeft en zijn klanten niet allemaal bedienen kan, ook wel 's middags.

Van ver ziet ge al de vlammen en rookwolkjes omhoog stijgen tijdens het „branden" ; zijt ge de boerderij genaderd, dan is de slager al aan het „schrappen" en een poosje later staat hij met een witte schort voor te snijden en te hakken. Wordt het varken opengesneden, en ligt het daar in zijn vettige heerlijkheid dampend voor hem, dan komt de boer met de gebruikelijke tractatie van bitter of brandewijn.

„Dat je 'm in gezondheid mogen opeten", is de traditionele zegenwens van den slager. Nog een paar keer, op bepaalde momenten (o.a. bij het zouten) wordt deze tractatie herhaald ; en komen soms de buren eens belangstellend informeren „'oeveel of 't ie wel gewogen eit", dan worden ze eveneens onthaald.

Dit drinken van sterke drank is beslist nodig voor de „asem", om 't vlees goed te kunnen houden, beweerden vroeger de slagers. Zeiden ze het, omdat ze 't zo graag lustten ? Sommigen wel, ik heb er wel gekend, die op een drukke dag, als ze nummer drie moesten vermoorden, stonden te waggelen op hun slagersbenen, met het gevolg dat het slachten werkelijk een moorden, een martelen was, omdat ze 't beest niet goed staken, zodat het niet dood wilde gaan. Of die vergaten een kostbaar deel van 't varken te zouten, zodat het bedierf. Tegenwoordig tenminste zijn er genoeg slagers, die geen druppel alcohol drinken, en 't vlees en spek blijft ook goed. Zo gaan de oude gewoonten er uit.

In November is 't al gauw donker

Bij de put. Wéér water voor den slager

De mestput bij het varkenshok wordt leeggehaald

's avonds; lastig, vooral op een boerderij waar geen electrisch licht is, je moet met stallantaarns rondlopen, anders zie je geen steek. Maar deze Novemberavond, het laatste bedrijf van de keutjesdag, is wel gezellig: dat is de vosse-soppen-avond. Voor vele lezers waarschijnlijk een onbekende, ook onbegrijpelijke uitdrukking. Laat ik daarom trachten u iets te doen genieten van de gezelligheid van zo'n avond.

We willen daartoe op bezoek gaan bij een boer, waar zulk een „plechtigheid" zal plaats hebben; zo tegen een uur of zes stappen we er op af. Buiten horen we al 'n druk geroezemoes van stemmen achter de gesloten luiken („blinden" zegt men hier) en als de deur voor ons wordt opengedaan en we de woonkamer binnentreden, zien we heel wat mensen verzameld: familieleden en goed-bevriende buren, allen met hetzelfde doel hier gekomen.

De mannen hebben zich rond de haard of de kachel geschaard en allerlei oude verhalen komen op de proppen, van jaren terug soms, en ieder weet iets te vertellen uit zijn varkens-ervaringen, aangename zowel als minder prettige; hier worden dus geen oude koeien, maar oude varkens uit de sloot gehaald.

Raakt dit onderwerp wat uitgeput, dan begint men over koetjes en kalfjes, wat ge zowel letterlijk als figuurlijk moet opvatten. De droge zomer, regeringsmaatregelen, crisisambtenaren, politiek, kerk en dorpsleven, alles passeert de revue.

Moet ik nog speciaal vermelden, dat ook de vrouwentongen zijn losgeraakt? De vrouwen behandelen meer vrouwelijke onderwerpen, of besteden haar tijd op nuttige wijze met brei- of haakwerk: ere, wie ere toekomt!

Al spoedig is het grote ogenblik gekomen: nu gaat het gebeuren! De vrouw des huizes is met haar dochter en dienstbode de hele avond druk in de weer geweest, en nu is het resultaat van haar culinaire bemoeienissen in aantocht.

Een massa schotels wordt binnengebracht. Eén ervan bevat gekookte rapen en peren; in een andere bevinden zich stukjes brood, geweekt in het verse vet van het dode dier, en 't is naar deze schotel, dat de avond genoemd wordt: die stukjes brood zijn de „soppen" of „sopjes", geweekt in vers vleesnat, en vers wordt in 't Zeeuws „vos" genoemd, vandaar de naam „vosse soppen". Dan verschijnt nog een schaal Zeeuwse blauwe en de aanval kan beginnen. Eerst gaan de hoeden en petten af: de baas spreekt het gebed uit. Na het „amen" worden ze weer opgezet, want een Walcherse boer zit zelden blootshoofds in huis, ook niet onder het eten.

De bazinne heeft eer van haar werk in de keuken, want er wordt heel wat naar binnen gewerkt, en ze heeft menig pluimpje op te steken van de smullenden.

Aan het afschrappen

Nu komt het dessert. Ge merkt dus, dat het een volslagen diner is, wat u wordt voorgezet, behalve dan „de soep vooraf". En 't mag er dan niet zo deftig toegaan als in een hotel, de tafel mag niet zo fijn gedekt zijn, of helemaal niet zoals meestal het geval is, het smaakt er niet minder om. Ge weet ook wat ge eet, want de menukaart laat u niet allerlei onbegrijpelijke Franse namen zien, onmogelijk om te ontcijferen en waar ge niets van snapt, neen, het menu is zuiver Nederlands, van

Flinke stukken

Op het aardappelveld. De kleinste aardappeltjes zijn voor de keu.

een echt Zeeuws varken, voorheen Cadzandse big!

Dat dessert dan is geen perzik, stukje pudding of portie ijs, neen, 't is heel wat zwaardere kost, voor zwakke maagjes zwaar om te verdragen.

Op een schotel liggen: een lillend keelstuk, een paar oren en poten, de staart en de tong, een andere schotel is gevuld met eigen gebakken brood, „boerebrood". Ook komt de fles op tafel, versta me goed: de azijnfles. En men eet weer of men nog niets gehad heeft! Hier is er een bezig een poot af te kluiven, aan een ander eind van de tafel heeft iemand zo'n vet stuk van de keel op zijn boterham geloodst, in die hoek doopt men stukjes tong met hapjes brood in een schoteltje azijn: zeker iemand, die het vele vet in de maag door het zuur wil neutraliseren. Iedereen neemt wat hij het liefste lust, niemand hoeft bang te zijn, dat men hem voor onbescheiden zal aanzien, voor een gulzigaard of schrokop, want ieder mag eten zoveel hij kan, en — ieder doet het ook.

Tot slot nog een kopje thee met kruidnagels en foelie er in, en dan raakt het zachtjesaan tijd om naar huis te gaan. Maar 't afscheid is maar voor korte tijd, want binnen een paar dagen wordt er bij buurman een varken geslacht, volgende week bij zwager, en nu ze toch bij mekaar zijn worden de invitaties gedaan en natuurlijk graag aangenomen.

Misschien heeft deze avond (de smulpartij heeft ook wel 's middags plaats) nog wel een historische grondslag. In oude tijden was 't varken gewijd aan Fro, den zonnegod, aan wien men ook 's winters offers bracht. Niet alleen in Nederland, ook in andere landen is de kop een geliefkoosde lekkernij, het varken een gewild object voor snuisterij of souvenir, denk b.v. maar aan de spaarpotten der kinderen. Zo heeft men op deze wijze het heidens offer gemoderniseerd tot een smulpartij, een offer aan eigen buik.

Maar ook dit moderne begint weer tot de antiquiteiten te behoren; lang niet overal wordt deze avond op de beschreven manier gehouden, vooral bij jonge boeren is deze gezellige afwisseling in de sombere Novembermaand afgeschaft.

L. VAN WALLENBURG

HERFSTKLEUREN

Naar een schilderij van Ed. Rüdisühli

Een en ander over de Bokkerijders

Wanneer men schilderijen, aquarellen of teekeningen bekijkt uit de 18de eeuw, vindt men de daarop vaak afgebeelde dames en heeren uitgedoscht in fraaie, kleurige, fluweelen costuums, die aan hals en mouwen afgezet zijn met kanten lubben. Die dames en heeren dragen gepoederde pruiken en maken een zwierige, en ook een zeer gesoigneerde indruk. Hun gelaatsuitdrukkingen weerkaatsen dikwijls een voorname rust of onbewogenheid, een aristocratie van het gemoed, die men in onzen tijd tevergeefs zal zoeken. Men krijgt, afgaande op wat schilders en teekenaars in beeld brengen, den indruk, dat 't goed leven moet zijn geweest in de 18de eeuw.

Weinig doen de platen en schilderijen uit dien tijd evenwel vermoeden, dat de plattelandsbevolking hier en elders leefde onder omstandigheden, waaromtrent het niet gemakkelijk is, zich bij benadering een juist denkbeeld te vormen. Omdat de gebeurtenissen, die wij in de volgende regels wenschen te beschrijven, plaatsgrepen in de z.g.n. „landen van Overmaas" (tusschen Maas en Roer en in een streek, die tegenwoordig òf Nederlandsch òf Duitsch rijksgebied is) bepalen we er ons toe, de maatschappelijke, sociale en cultureele situatie der bevolking van deze gebieden met een enkel woord te schetsen.

Tengevolge van de oorlogstroebelen in de tweede helft der 17de en het eerste deel van de 18de eeuw, die inkwartieringen, plundering, brandschatting, oorlogsbelasting en voedselschaarschte medebrachten, was de plattelandsbevolking zeer verarmd. De woningtoestanden waren erbarmelijk, de methoden, toegepast tot bewerking van den grond onvoldoende en oppervlakkig; de gereedschappen waren slecht en verouderd en vakkennis werd slechts sporadisch aangetroffen. Tengevolge daarvan mislukten de oogsten veelvuldig en werd de veestapel door ziekten geteisterd en gedecimeerd. De cultureele ontwikkeling, het beschavingspeil, was zeer laag, de meeste boeren en burgers konden lezen noch schrijven en wat hun geestelijk leven betreft, daarmee was het eveneens al heel droevig gesteld. Weliswaar werden de kerken vrij regelmatig bezocht, maar de kennis van den godsdienst was maar al te vaak miniem en dientengevolge was ook het moreel besef gering.

De ontginning der kolenmijnen geschiedde, evenals de landbouw, met volkomen ontoereikende middelen, zoowel aan geld als aan materiaal. De werkloosheid nam in sommige plaatsen fantastische afmetingen aan en de armoede, die tengevolge daarvan en tengevolge van bezitsverlies door brand, versterfte, berooving of wanbeheer het deel was van hoe langer hoe grooter bevolkingsgroepen, werkte een verwording en verwildering in de hand, die de best-denkbare voedingsbodem bleek voor banditisme en bendevorming.

Het is over twee der voornaamste rooverbenden, over die, welke door de bevolking de Bokkerijders genoemd werden, dat wij hier een en ander willen vertellen. De oorlogen, die deze landen teisterden (o.a. de Spaansche successie-oorlog van 1700—1713) hadden veel vreemd gespuis hierheen gevoerd, dat van het lang niet krachtige landsbestuur gebruik maakte om roof- en strooptochten te organiseeren. Het land van Overmaas was toenmaals, n.l. in de eerste helft der 18e eeuw, sterk verbrokkeld in gebieden, die 't eigendom waren van steden, dorpen, adellijke geslachten en kloosters. Door deze constellatie was 't voor dieven, inbrekers en moordenaars zoo bizonder gemakkelijk, zich na een misdrijf eenvoudig aan den arm der gerechtigheid te onttrekken. Daarbij kwam dat magistraten, kloosterheeren riddergoedbezitters niet altijd over voldoende en betrouwbare politiehulp beschikten. Men kon wel soldatenhulp inroepen, doch die kostte geld, dat men niet in al te ruime mate bezat.

Roofovervallen langs de groote wegen, zelfs op klaarlichten dag, inbraken in eenzaam gelegen boerenhoeven, in kerken ook en zelfs in kloosters, kwamen in de eerste helft der 18de eeuw vrij veelvuldig voor. Doch omstreeks het jaar 1734 begon merkbaar te worden, dat tal van ongure indivuduen in 't land van Herzogenrath zich tot 'n bende hadden aaneengesloten, of, wil men, tot verscheidene benden,

die dan afzonderlijk of gezamenlijk optraden. In de volgende jaren nam haar activiteit gaandeweg toe en in 1740, 1741 en 1742 vindt dan een reeks van zestien flinke inbraken en misdrijven plaats in het land 's Hertogenrode, het land ter Heyden, het hertogdom Gulik en in Valkenburg. Later bleek, dat Kerkrade de zetel was van 't bestuur der eerste Bokkerijdersbende.

In den loop van 1741 kwam men de bende op 't spoor en gelukte 't, een paar leden gevangen te nemen. Het was uitermate moeilijk, uit te maken, wie lid van de bende was, want de leden namen het strengste stilzwijgen in acht, opereerden uitsluitend des nachts, wanneer 't — veel meer dan in onzen tijd 't geval is — bizonder donker was en namen sluwe en uitgebreide voorzorgen om te voorkomen, dat zij ontdekt of in 't bezit van buit werden gevonden. De bendeleden, die 't eerst ontdekt werden hadden dat te danken aan de voortvarendheid van den Schout van Merkstein die, een paar booswichten verdenkende, op 't onverwachts en des nachts een zeer zorgvuldige huiszoeking liet doen. Eerst op de pijnbank bekenden de menschen — Johannes Douven en zijn vrouw Anne Berbe — en noemden de namen van een paar handlangers. Een neef van dit echtpaar had vlak na de arrestatie van drie zijner familieleden 't land verlaten, bevreesd voor ontdekking van zijn medeplichtigheid. Hij keerde in 1743 terug, in de meening, dat de zaak vergeten was, die indertijd eindigde met ophanging van twee broers Douven en geeseling plus brandmerking van Anne Berbe. De man werd echter dadelijk gearresteerd. Natuurlijk ontkende hij medeplichtigheid doch daarop wist de toenmalige jurisprudentie wel raad. Zooals de gewoonte was werd de dief op de pijnbank gebracht en daar legde hij op 8 Januari 1743 een gedeeltelijke bekentenis af. Daardoor werd de Schout in de gelegenheid gesteld een aantal andere bendeleden te arresteeren van wie sommigen weer andere collega's aanbrachten. Tenslotte vonden ware massa-arrestaties plaats en ving de berechting aan met een reeks van processen, die groote opschudding verwekten. De rechterlijke macht, die traag en onvoldoende werkte had lang werkloos moeten toezien, doch toen men eenmaal houvast kreeg en de zaken in ernst aanvatte werd schoon schip gemaakt op een wijze zooals nog nooit was voorgekomen. Weliswaar gelukte 't aan enkele bendeleden zich tijdig in veiligheid te stellen, maar degenen, die gegrepen waren werden op afschuwelijke wijzen gefolterd en, daardoor tot bekentenis gedwongen, vervolgens veroordeeld tot straffen, van een wreedheid, waarvan wij ons moeilijk een begrip vormen kunnen, doch waarvan de voltrekking in het openbaar tallooze toeschouwers uit alle lagen der samenleving trok. Tegen het einde van 1743 kwam er evenwel stagnatie in de processen omdat de Brusselsche regeerings-instanties, op grond van tal van bezwaarschriften betreffende de wijze. waarop werd recht gesproken en recht geoefend, poogde tusschen beide te komen. Het gelukte de stenden echter, een ingrijpen, dat zij zagen als een inbreuk op haar privileges, te voorkomen, doch zij traden, tengevolge der bemoeiingen van hooger hand, gewijzigd op en beëindigden de processen tegen de eerste Bokkerijdersbende toen zij dat met goed fatsoen meenden te kunnen doen.

In 1740 begon de Oostenrijksche Successie-oorlog — waardoor de werkzaamheden der rechtbanken in de verschillende plaatsen van 't land van Overmaas hoe langer hoe meer hinder begonnen te ondervinden — ook onze streken te omvatten. Brussel kwam in handen van den vijand, daarna Antwerpen. In 1747 werd Luik bezet en door de belegering van Maastricht lagen de landen van Overmaas in 't operatiegebied. Men had toen wel wat anders aan 't hoofd dan de vervolging van de beruchte rooverbende en de leden daarvan, voor zoover nog in leven, hadden alle reden, zich gedekt te houden. De verschrikkelijke terechtstellingen hadden een opruiming gehouden, die voorloopig voldoende was.

Na het vredesverdrag en de aftocht der bezettingstroepen echter begint de misdadigheid in 't land van Overmaas opnieuw 't hoofd op te steken. Na 1750 en vooral na 1752 blijkt weer iets van bendevorming. Zekere Frans Küsters is dan de eerste die gevat wordt, die een flinke geeseling krijgt en verbannen wordt. De werkzaamheden der tweede Bokkerijdersbende gaven aanvankelijk blijk van te geringe centrale leiding, doch van 1754 af heeft de chirurg Joseph Kirchhoffs die leiding tot zich getrokken en werd hij de

ziel der talrijke misdadige ondernemingen, die in de volgende jaren, tot 1770 werden uitgevoerd. Vooral tusschen 1760 en 1770 globaal genomen, oefenden de Bokkerijders een ware terreur uit.

Joseph Kirchhoffs stamde uit een aristocratische familie, waarvan talrijke leden in hoog aanzien stonden en belangrijke functies bekleedden. Joseph werd in 1726 te Herzogenrath geboren en gedoopt. Na beeindiging van zijn studies verliet de jongeman in 1743 zijn vaderstad en trad in militairen dienst. Aanvankelijk werd hij hulpchirurg onder kapitein graaf van Spada, ingekwartierd te Kerkrade. In den winter van 1746—'47 stuurde men hem naar Bohemen om recruten aan te werven en vervolgens ontving hij, teruggekeerd, nog een paar andere opdrachten. Na het einde van den oorlog werd hij met zijn troepenafdeeling in Brussel gedetacheerd als hulpchirurg in 't regiment van Hertog Karel van Lotharingen. Daar deed hij vijf jaar dienst en verwierf een getuigschrift, dat van zijn bekwaamheid spreekt en bewijst, hoezeer hij bij zijn superieuren in hoog aanzien stond. Kirchhoffs moet in Brussel zich aangesloten hebben bij 'n soort communistisch georiënteerde, nationale beweging, die verzet organiseerde tegen het toenmalige, Oostenrijksche regiem. De revolutionnaire plannen en ideeën van deze groep werden in 't geheim uitgewerkt en 't moet oorspronkelijk Kirchhoffs bedoeling geweest zijn, in de streek zijner geboorte voor de nieuwe gedachten te gaan ijveren en werken. In 1752 verliet hij den militairen dienst en solliciteerde hij bij den abt van Kloosterrade, Fabritius, naar de vacant gekomen betrekking van chirurg te Herzogenrath. Hij verwierf deze zeer loonende betrekking omdat hij blijkens 't ingestelde onderzoek een man van onberispelijken levenswandel was, die, ook als militair, nooit van den rechten weg was afgeweken. Hij huwde Anna Elisabeth M. die hem vier zoons en twee dochters schonk. Joseph's broer, de zestien jaar oudere Balthus of Balthassar, die reeds lang in Merkstein woonde, schijnt, met of zonder een derden broer, den koster Peter, een ongunstigen invloed op den chirurg te hebben uitgeoefend, tenzij, dat deze reeds zeer lang een dubbel leven had geleid en dat verborgen had weten te houden. Gedekt door zijn reputatie en het hooge aanzien, dat hij ook hier verwierf, begon Joseph, in vereeniging met zijn broers, de dieven en inbrekers systematisch te organiseeren en hun actie de noodige intensiviteit te geven. De chirurg, die een welgesteld man was, werd tot zijn misdadige practijken niet, zooals vele anderen, gedreven door armoede, honger en ontbering, hem moet van den aanvang af een bewust-revolutionnaire bedoeling worden toegeschreven. Negen zware inbraken met of zonder geweldpleging, vonden nu achtereenvolgens plaats en de overheid zag zich ten tweeden male voor de zware taak geplaatst, de bedrijvers dezer euveldaden op te sporen en te vatten. Dat slechts negen inbraken bekend zijn is te wijten aan 't feit, dat 't grootste deel van 't procesmateriaal tegen de tweede Bokkerijdersbende is verloren gegaan. De activiteit der bende moet dus belangrijk omvangrijker zijn geweest dan ons bekend is.

Eindelijk kwam men de bendeleden op 't spoor, doordat een paar dieven, buiten medeweten van Kirchhoffs werkende, een paard stalen, dat moeilijk te dresseeren was en dat poogden te verkoopen op de markt te Gulik. De kooper kreeg evenwel argwaan en de verkooper, zekere Keyser moest bewijzen, dat hij op rechtmatige wijze in 't bezit van het dier was gekomen. De man poogde zich uit de voeten te maken doch werd gevat en gevangen gezet. Vervolgens werd hij op verzoek uitgeleverd aan den schout van Ubach, Limpens, die een proces tegen hem begon. Daar de beklaagde, zooals onder de streng gedisciplineerde Bokkerijders gewoonte was, een streng stilzwijgen in acht nam, paste men de gebruikelijke foltermethoden op hem toe, waaronder hij bezweek en een bekentenis aflegde, waardoor een reeks van arrestaties mogelijk werd, die op hun beurt verdenking gaande maakten tegen weer andere bendeleden. Bij vele bendeleden nam de angst, ontdekt te worden den vorm van een paniek aan; velen vluchtten, doch anderen vertrouwden er op dat de gevangenen hun eed van stilzwijgendheid niet zouden breken. Hun vaak onverwachte arrestatie deed hen hun misrekening te laat inzien.

De processen tegen de bendeleden waren reeds meer dan een jaar aan den gang vóór de magistratuur voldoende belastend materiaal in handen had om op grond daarvan ook den man te arresteeren, die de raddraaier was, n.l. de chirurg Joseph

Kirchhoffs, die, vertrouwende op de hooge achting en 't aanzien dat hij algemeen genoot, rustig in functie was gebleven. Bij elke foltering echter beschuldigden de beklaagden hem opnieuw en wezen zij hem aan als hun kapitein of leider. In den vroegen ochtend van den 14den Augustus 1771 wachtten de gerechtsdienaar en zijn rakkers Kirchhoffs op, toen hij de kerk na de vroegmis verliet. Hij werd op 't kasteel van Herzogenrath gevangen gezet en een en ander maal verhoord en met tal van arrestanten geconfronteerd.

Natuurlijk loochende Kirchhoffs alle beschuldigingen en betoogde hij, met de schurken, die hem belasterden, niets te maken te hebben. Teneinde een bekentenis los te krijgen op grond waarvan, volgens de toen bestaande rechtsspraak, een verdachte alleen veroordeeld worden kon, paste men toen de folteringen op hem toe, die zijn lotgenooten vóór hem hadden ondergaan en die wij hier ietwat uitvoeriger zullen beschrijven omdat ze een kijk geven op de gruwelijke methoden waarvan de rechtspraak zich in de 18de eeuw bediende.

Men begon den gevangene de folterwerktuigen te toonen en hun werking uit te leggen, hopende, dat dit hem vrees zou aanjagen. Dat bleek niet 't geval en dus begon men foltering in de eerste graad, n.l. door middel van de duimschroeven, met behulp waarvan de gewrichten van beide duimen werden samengeperst, wat een hevige pijn veroorzaakte. Toen deze pijn den delinquent niet spraakzaam maakte zette men de pijniging voort met het tweede stadium, het gebruik van de spaansche stevels. Dat waren houten of ijzeren beenschachten, die den misdadiger, zittend op de folterstoel, werden aangetrokken. De onderbeenen en vooral de schenen werden, door 't aandraaien van stevige schroeven zeer pijnlijk gekneusd. Men begon met één stevel; zweeg de verdachte, dan legde men ook de tweede aan. Kirchhoffs zweeg echter nog steeds, wat in 't algemeen maar zelden voorkwam. En dus trof men voorbereidingen voor foltering in den derden graad. Armen en beenen van den beklaagde werden van zware gewichten voorzien en de armen werden naar achter getrokken. Het lichaam werd daarna op een soort wip of galg gespannen, ver achterover getrokken. Vervolgens trok men aan het touw, waarmee de armen achterwaarts werden uitgerekt en 't heele lichaam overmatig gespannen werd. De gefolterde stond daarmee ondragelijke pijnen uit, omdat zijn gewrichten en spieren, doch ook zijn inwendige organen 't ergste te lijden hadden. Bij 't toepassen van den derden graad waren dan ook altijd twee chirurgen aanwezig, die de foltering ophouden deden, wanneer zij meenden, dat levensgevaar ontstond. Dikwijls trad n.l. acute hartzwakte in of scheurden lever en maag.

De verdachte werd in den regel zoolang aan de wipgalg omhoog getrokken, tot hij bekennen wilde. Dan gunde men hem een oogenblik respijt, waarna met het opnemen der bekentenis werd begonnen. Het gebeurde meer dan eens tijdens de beide Bokkerijdersprocessen, dat de beklaagden later hun bekentenissen herriepen; in dat geval begon het lijden opnieuw, te beginnen met de eerste graad.

Het zal geen verwondering wekken, dat deze barbaarsche foltermethoden dikwijls bekentenissen ontlokten aan totaal onschuldigen, die liever alles bekenden wat de rechters vernemen wilden, dan de helsche pijnen langer te doorstaan.

Joseph Kirchhoffs evenwel bleef hardnekkig ontkennen, wat pleit voor 's mans constitutie en zijn wilskracht. Men wist toen feitelijk niet, wat men met hem aanvangen moest. Intusschen werden tal van zijn bendeleden met radbraken, vierendeelen, wurging, ophanging etc. etc. gevonnist.

In November 1771 was Kirchhoffs zoover van zijn verwondingen hersteld, dat hij opnieuw gefolterd kon worden. Gedurende drie dagen pijnigde men hem van vier tot vijf uren lang per dag; als levenloos hing hij zwijgend aan de wip, weigerend schuld te bekennen. Weer liet men hem maanden lang met rust en in dien tijd vonden talrijke arrestaties en terechtstellingen plaats. En toen Kirchhoffs in Mei van 1772 nog altijd weigerde te bekennen, besloot men hem de ergste foltering te doen ondergaan, die men destijds kende. Daartoe werd de man op het z.g.n. tortuurpaardje gezet. Hij zat op een driekantig, scherp stuk hout terwijl zijn beenen, met zware gewichten verzwaard, naar achter onder de zitting werden vastgebonden. De armen werden op den rug, ook van gewichten voorzien, samengebonden. Om den hals kreeg hij een wijden ijzeren kraag

aan de binnenzijde voorzien van scherpe spijkers, die bij iedere beweging in het vleesch drongen. Telkens rukten de beulsknechten aan het touw, waarmee de band aan den muur bevestigd werd. Ten overvloede brandde onder 's mans voetzolen een houtvuurtje, waardoor hem de zolen geroosterd werden. Niets echter mocht baten, Kirchhoffs bleef zijn onschuld betuigen. Doch 't bewijsmateriaal tegen hem was langzamerhand zoo overstelpend geworden, dat de rechtbank toch tot een veroordeeling besloot. Op 11 Mei 1772 werd de man opgehangen. Hij stierf onder 't uitspreken van de woorden: „Jesus! Dir lebe ich! Jesus! Dir sterbe ich!"

Gedurende de volgende jaren weefde 't volk allerlei legenden om zijn persoon en afgaande daarop zou men den indruk krijgen kunnen, dat Kirchhoffs als martelaar en heilige, onschuldig is gevallen.

Nog vele terechtstellingen volgden na zijn dood totdat het land van Overmaas bevrijd was van de terreur eener schurkenbende, die heel wat schrik en vrees had verspreid. De laatste terechtstelling vond plaats op 21 Juli 1774. In totaal werden 129 boeven gevonnist.

Omtrent de benaming Bokkerijders heeft men lang in 't onzekere verkeerd. Naar wij gelooven heeft Dr. Wilhelm Geerlings, aan wiens boek „De geschiedenis der Bokkerijders in 't voormalig land van 's Hertogenrode" wij de stof voor deze bijdrage ontleenden, het bij het rechte eind, wanneer hij veronderstelt, dat de naam een toespeling is op de relatie, die, volgens de legende, de misdadigers zouden hebben onderhouden met den Booze, dien men zich n.l. voorstelde in de gedaante van een bok. Heksen reden volgens die volksvoorstelling op bezemstelen, misdadigers bewogen zich van de eene plaats naar de andere door de lucht, gezeten op een bok, de incarnatie van den Satan.

P. H. MULLER

Doortocht

Voor mijn vriend

De wind, die langs de wegen waait
Waarlangs ik zwerf en zachtkens zing,
Wekt in mij, als een vuur dat laait,
Gedachten van herinnering.

Waar bleef de tijd, sinds jij en ik
Daar liepen in de zomerzon,
Of zagen, met verheugden blik,
Hoe schoon een lentedag begon.

De vogels scheerden langs ons heen,
En aan het water zong het riet.
Nu zijn wij beiden zeer alleen,
En strijden, maar versagen niet.

God weet: het is een zware reis,
Voor ieder mensch, van hier naar Daar.
En ieder zwerft, op eigen wijs,
Tot aan zijn laatste levensjaar.

JAN VISSER

Zo'n eigenwies manneke . . .

Meester Verkerk, dat is zo'n eigenwies manneke, daar is het end van weg. En opscheppen dat hij ken! As je de helft geleuft van wat hij je vertelt, dan geleuf je nog honderd percent te veul.

Nou nemen we hem dat opscheppen niet zo zeer kwaolijk, want niks wezen en niks lieken, da's toch moar helemaal niks.

As ventje van zo om en de bij de negentien joar is meester Verkerk bij ons op het durp kommen wonen, hij werd toen benuumd, want olle meester Krielkamp hadden we met pensioen vot doan.

Meester Verkerk kwam uut Ainrum, woar zien voader, noar zien zeggen, een kapitale boerderij had met een dikke zestig melkkoeikes en zeuven peerden. Loater is bleken, dat zien voader moar een arbeiderke was bie een dikke boer en dat hij niks anders van zien eigen molk dan een sik, moar dat wisten de mensen op ons durp ien het begun niet en doarom respecteerden ze meester Verkerk eerst as een dikke boerenzeune. En de meeste verhoaltjes die hij as negentienjoarig ventje vertelde geleufden ze dan ook grif.

Toentertied deed hij niks anders dan zien geboortedurp Ainrum ophemelen en alles ien ons durp werd deur hom minderwoardig gevonden. Dat was niet fijn van hom, want per slut van rekening, op ons durp dut hij toch zien seloaris op en as het hier zo bar min is, loat ie dan gauw noar Ainrum weeromlopen.

Tegenwoordig wieten we woar het wegkomt as ie met zien proatjes begunt; en doarom lachen we een beetje as ie het over de turf hèt, en zegt, dat bie ons ien Ainrum de turf stukken en stukken beter braandt en lang zo veul as niet geft as hier.

Zo'n onverstaand!

Een kiend wiet ommers wel, dat ze ien Ainrum kenaolsterbaggel stoken en wij op het durp kriegen ook aans niet dan kenoalster-baggel.

Wietze van Taeke het de meester een keer mooi bie de bok doan. Die was 'n keer aan 't eerpelreuen en de meester die hom spreken mos over een vergadering kwam even op het laand lopen.

„Goeie Wietze!"

„Ook goeie!"

„Zit er wat aan van 't jaar?"

„Joa, 't geit wel."

„Hm...... geen dikke aardappels Wietse...... Ze zijn erg klein...... een massa poters. Mijn vader in Ainrum heeft ze altijd veel en veel dikker."

„Dat zel wel meester, want de domste boeren hemmen altied de dikste eerpels."

Meester Verkerk is toen votlopen zunder zien bodschap te doen, toen hij weer op 'e weg was docht hij er pas weer aan, moar hij is niet weerom 'goan, noa schooltied hèt hij een schooljong stuurt met een briefke. Joa, dat hèt ie doan, want hij kon er toch moar bar min tegen as ze hem de gek aanstoken.

Die Wietze van Taeke mocht anders zo geern de meester een beetje ien 'e zun zetten. En toen dan ook de meester verkering kreeg mit een wichtje uut Beem, — zo'n knap wicht woonde er op ons hiele durp niet en d'r vader was hoofdvertegenwoordiger van 'e A.P.C. — een man met een dikke bonk geld — en zien dochter kon zo aibels mooi op 'e vleugel speulen, stukken van Mozart en Hendel en Schoppenhouer speulde ze priemelvieste, dat betekent: zo moar veur de voest weg, — toen was 't weer dezulfde Wietze van Taeke die het uutvon, dat hij ook mit datzelfde wichtje een blauwmoandag verkering had haar en dat het hoofdvertegenwoordigerschap van de voader niks anders betekende dan dat de goeie man mit een pietreuliekar liep, en die bonk geld viel ook nog wel een beetje met, want een vleugel had Wietze doar nooit ien het huuske zien, mar ze hadden wel een schoap ien het achterhuus stoan en zodoende was er dus laoter bie een arfenis toch nog wel een lut beetje te hoalen omdat ze ommers een schoap hadden, dat onbezwoard hun eigendom was en er waren moar zes kienders om die arfenis loater te verdelen.

Mit datzelfde wiefke is meester Verkerk loater trouwt en nou moe 'k toch zeggen, dat was niet de stomste streek die d'r uuthoalt hèt want al was 't dan een hiel eenvoudig menske van doodgewone komaf, ze hiel d'r man goed onder plak en ze mos niks hemmen van opschepperij. Dat ze d'r man goed onder plak had

bleek een poar joar loater, toen op een goeie dag die meester veur het exoamen ging van de hoofdacte — een geweldig stoer exoamen, woar ze je de gekste dingen vroagen, en woar de meeste meesters veur zakken — moar meester Verkerk kwam er deur. En veurtoan as je wat wilde weten, 't ken niks schelen woarover, je goat moar noar de meester en die vertelt het je wel, want die het veul en ontzettend zwoar studeert veur die hoofdacte woar ie ook veur sloagt is en nou wiet ie zowat meer as een dominee. Ja zeker, want je moet rekenen een dominee studeert 'n dikke vief joar op 'n Universiteit en dan is ie kloar, maar onze meester Verkerk het toch stief acht joar veur zien exoamen zitten zweten. Meester Plomp, de bovenmeester van Verkerk hèt die hoofdacte ook. Natuurlijk, anders was ie geen hoofd van 'e school worden, moar dat zegt net niks van de knapheid van meester Plomp. Nee, want ien de joaren dat die exoamen deed was zoiets nog moar een peulschilletje. Je moet weten dat ien 'e leste joaren de eisen van dat exoamen vertiendubbeld bennen. Vertiendubbeld, dat zegt wat. Dat wiet een boer ook wel. As je vieftien koeien hebt, zoas boer Krol, dan ben je een dikke boer moar as je er tien keer zoveul hebt, zoas summige boeren ien Ainrum, dan heb je er honderdvieftig, en dat is nog aans wat.

Meester Verkerk hèt die kwestie over zien hoofdacte uutlegd op de Jongelingsvereniging, woar ie veurzitter van is, en toen hèt ie ook zegt, dat ie nou niks minder, moar eerder meer ontwikkeld was dan een dominee. En as de jongens nou es het een of ander wilden weten, dan mossen ze moar bij hom kommen, dan zou hij het heurluu wel uutleggen.

Wietze van Taeke zat een beetje te gniffelen toen hij die uutneudiging heurde, hij was nog altied lid van de vereniging, al was ie lest dan ook zesentwintig worden zunder trouwplannen.

Wietze docht, doar zel ik nou es een bak met uuthoalen en hij liet het niet bij de gedachte moar een goeie week loater gong ie op een oavend met Gart Jan Brooms, die boerenknecht bij Krol was en evenals Wietze van Friese komaf, noar de meester toe.

„We wilden groag wat aan je vroagen meester."

„Dat ken wel mannen, daar doen jullie goed aan, kom maar binnen."

Meester Verkerk loopt hun veur noar zijn studeerkamer woar hij zoveel moeilijke uren gezweet hèt veur zien hoofdacte. Hij zag dat Wietze er bij was en nou dunkt het hem moar beter om ze niet ien de huuskoamer te brengen. Die Wietze is ommers best in staat om tegen zijn vrouw hiel fameljaar te zeggen, „dag Neel, hoe geit het er nog met", of om te vragen of d'r vader nog altied met de pietreuliekar loopt.

Nou zitten de mannen dan ien de studeer en ze steken een sigaar op.

„Kom maar eens op met jullie moeilijkheid mannen. Misschien kan ik jullie helpen."

„Meester", zee Wietze, „we zitten met een moeilijk woord en we willen zo groag de betekenis wieten. Er ston ien „De Boerderij" iets over Twambaipitsjes en mien vriend en ik, we konnen de betekenis doarvan niet vatten en nou zeeden we, we goan noar meester Verkerk, want nou die de hoofdacte hèt, wiet die zo bar veul."

„Ja, natuurlijk. Ja... Twambaipitsjes... ja, da's niet zo maar één twee drie te zeggen; kijk mannen, als jullie nou met iets kommen dan moeten jullie eigenlijk weten, het verband waarin een woord wordt gezegd, of in dit geval dan geschreven, want...... zie je, een mens kan niet alles weten al weet hij soms veel. Maar als jullie even geduld hebben, in mijn dictionnaires zal ik dit gevalletje even voor jullie naslaan.

Ik zal ze even uit de woonkamer halen."

Meester Verkerk gaat de studeerkamer uit en Wietze en Gart Jan blijven wachten.

„As ie het nou maar niet vindt, in een goeie enceclopedie ken je alles voak vinden en dan is de oardigheid er af", zucht Gart Jan.

„Welnee man, denk je nou dat zo'n Fries woord er ien zou stoan, dan moet je al een Fries woordenboek uut de Kanselarij naslaan. En as ie het niet viendt, dan bedenkt hij vast iets moois. Je moet moar niet denken, dat ie veul Friese woorden ien zien leven heurt hèt, want verder dan Ainrum en Beem en ons durp is ie niet west."

Meester Verkerk komt met een woordenboek terug.

„Hoe was het ook weer mannen?"

„Twambaipitsjes meester."

„Juist...... Es even kijken bij de T...... Hmmm? — Nee hoor, het staat er niet in. Daar was ik al bang voor, want anders zou ik het wel geweten hebben. Maar...... weten jullie niet meer het verband waarin het stond? Zie je, het verband waarin het woord geschreven is zegt vaak zoveel. Dan zou ik jullie misschien verder op weg kunnen helpen."

„Persies zel ik het nou niet wieten, moar ik geleuf dat er zo ongeveer dit stond: Op de rundertentoonstelling in Afrika verwierven de Twambaipitsjes een eervolle vermelding", fantaseert Wietze van Taeke.

„Ah juist...... Daar schiet me wat te binnen. Ik had vroeger op de school waar ik werd opgeleid voor onderwijzer een leraar, die zelf in Afrika was geweest en die man had het ook wel eens over die Twambaipitsjes. Ja, nou herinner ik het me weer. Stom dat ik er niet eerder aan dacht. Die Twambaipitsjes dat zijn een soort paarden uit Afrika met twee bulten op de rug, zo ongeveer als een drommedaris dat heeft. Het woord zelf zegt het ook al een beetje. Twam is een Italiaans woord voor twee en Bai is ook een Italiaans woord dat betekent bultig. Dat Italiaansche woord zal wel naar Afrika zijn overgebracht door enkele kolonisten die zich daar in de middeleeuwen hebben gevestigd.

Nou, die Twambaipitsjes dat zijn dan beestjes ongeveer zo groot als een paard en die gebruiken ze daar als trekdier. Het is niet helemaal een paard maar misschien een kruising tussen een paard en een kameel, maar dat durf ik niet met zekerheid te beweren, want dat weten de ontdekkingsreizigers, die het beest voor het eerst zagen, zelf niet goed. Meer kan ik er niet van zeggen, maar ik geloof dat dit wel voldoende is. 't Spijt me dat ik geen foto van zo'n beest heb, want dan kon ik het nog duidelijker verklaren."

„O meester moar dat is hielendal niet neudig, ik vien het zo helder as een klontje, doe zeker ook Gart Jan?"

„Ja wis. Ik ook...... Ik las dat woord ien 'e kraant en ja, hoe geit dat dan, je wordt neisgierig en je proat er met je kameroad over en die zee: loat we noar meester Verkerk goan, die wiet zoveul, evenveul as een dominee, nou en ik moet zeggen, doar heb ik gien spiet van, want nou wiet ik wat dat veur beesten bennen, die Twambaipitsjes. Meester wordt netuurlijk hartelijk bedankt."

„O mannen, niks geen dank hoor. En als jullie weer met iets zitten, kom maar gerust aan, denk er vooral om dat je de woorden in het verband leest, want dan doorzie je vaak een onbekende betekenis."

„Ja meester, en nog wel bedankt."

Meester Verkerk brengt de bezuukers noar de deur. Als ze beiden buten zijn en de deur achter hun ruggen is dichtgeslagen, hebben ze danig veul plezier, maar dat wiet hij niet.........

De meester kriegt van zijn vrouw z'n tweede kopje thee en zij vraagt hem wat die jongens mossen.

„Ja, zie je vrouw, die jongens zaten met de betekenis van een Afrikaans woord, ze wisten niet wat Twambaipitsjes zijn, dat is een soort tweebultig paard uit Afrika. Zulke jongens hebben natuurlijk niks meer geleerd na de schooljaren en daarom moet je ze wel eens het een of ander uitleggen. Ik mag dat anders wel van die jongens, dat ze zoiets vragen, dat bewijst dat ze nog wel enigszins leergierig en niet zo stom zijn als ze er uit zien."

„Twambaipitsjes?"

„Ja, wat zou dat!"

„Ik geleuf dat dat een Fries woord is... Joa, ik wiet het zeker, dat bennen de pitjes die ien de bramen zitten......"

Meester Verkerk geft zien vrouw gien antwoord meer, hij boegt zich over zien boekenkast om daar een boek te zuuken, zodoende ziet zien vrouw niet, dat hij tot achter zien hoar rood wordt.

Meester Verkerk, dat is een eigenwies manneke doar is het end van weg, moar as je wat niet weet dan moet je moar noar hem toegaan want hij hèt jaren lang veur een hiel stoer exoamen gewerkt en nou wiet hij veul, heel veul.

Moar al ken meester Verkerk met een helebult mensen goed overweg en al zeggen de meesten hem flink goeiendag as ie veurbij komt, meester Verkerk mag Wietze van Taeke niet luchten of zien en as ie Wietze tegenkomt kiekt ie gauw een andere kaant op en hij doet net of ie niks heurt as Wietze hiel haard „Dag meester" roept.

Die meester Verkerk da's zo'n eigenwies manneke......

J. TILLEMA

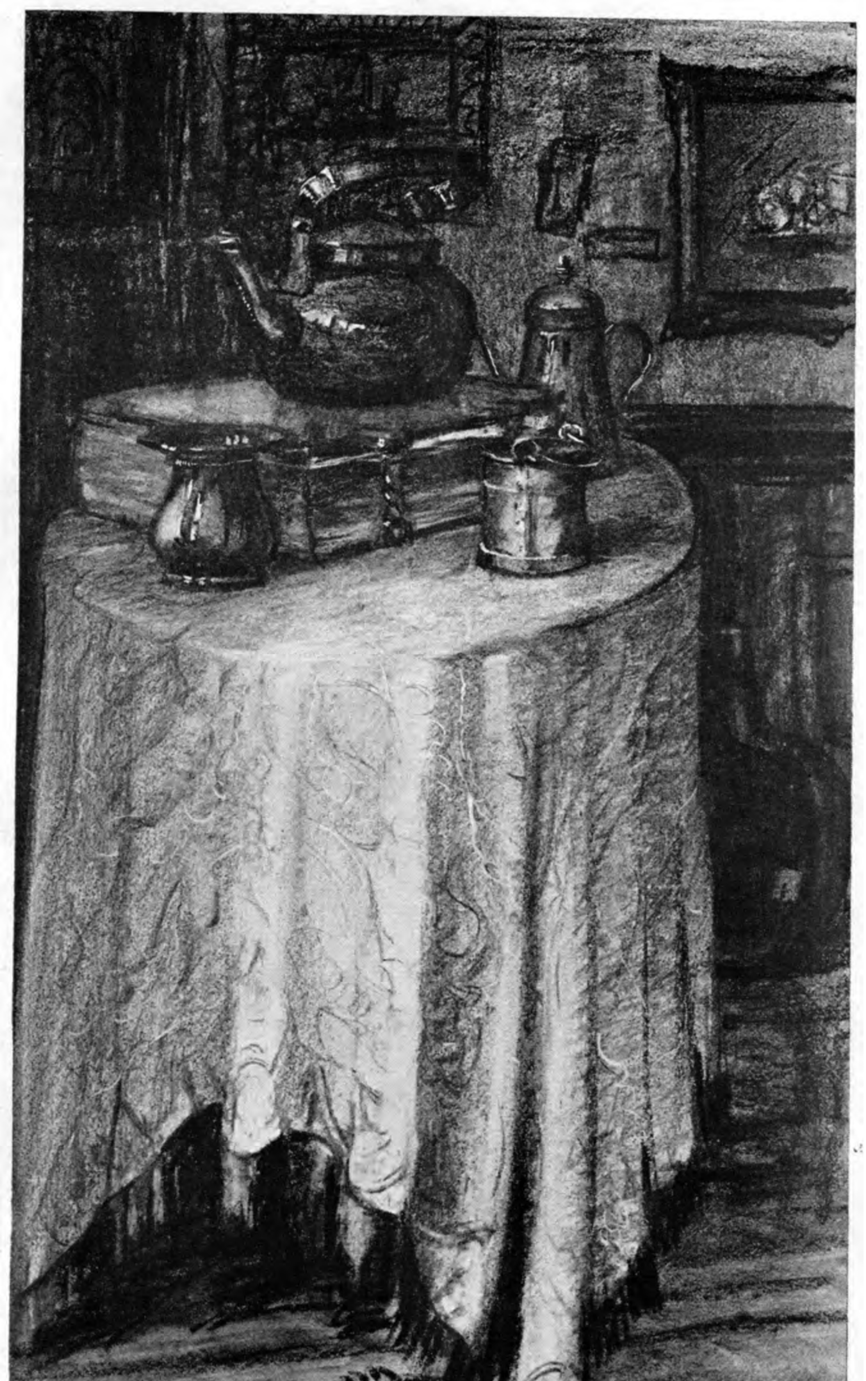

STILLEVEN HOUTSKOOLTEEKENING VAN A. W. VERHORST

Melchsee-Frutt

In het laatste Februari-nummer heb ik u herinneringen mogen vertellen van vele vacanties in het Kanton Obwalden en wel meer in het bijzonder van verblijven in het gebied aan den voet van het verrukkelijke oord waarheen ik u nu — ditmaal helaas in gedachten — medeneem. Ik heb u toen in Februari reeds daarop voorbereid. Veel is er sedert gebeurd in de wereld en ook in ons vaderland. En toch breng ik mijn plan ten uitvoer. Want : na regen komt zonneschijn en eens zal er toch wel weer vrede moeten komen en zal voor velen de behoefte bestaan, en wel meer dan ooit tevoren, er eens uit te trekken. Men maakt tegenwoordig veel reclame voor het „Breng uwe vacantie in eigen land door" en dat is prijzenswaardig. Want eenerzijds helpt men er zekere takken van bestaan door die toch altijd al min of meer in het gedrang kwamen en anderzijds licht men diegenen voor, die er nu eenmaal uit moeten en voor wie de grenzen gesloten zijn. Doch ik vraag mij af of ze wel zóó opgefrischt en verruimd van zin zullen terugkeeren als vroeger? Dáárvoor is nu veelal beslist iets anders noodig : een ander land, ander volk, andere taal, andere natuur etc., althans zoo is het mij gegaan.

Kort en goed, laat ons hopen dat de rechtvaardige vrede voor allen niet zoo lang meer op zich laat wachten.

Zooals ik u reeds in mijn vorige beschrijving aanduidde ligt het hoogteplateau van de Melchsee-Frutt op ruim 1900 meter in het Obwaldener gebied. Een eigen kanton is Obwalden strikt genomen wel niet, doch meer het westelijk gebied van Unterwalden, en toch vormt het een streek op zichzelf. Melchsee-Frutt nu bereikt men vanuit Obwalden op verschillende manieren : b.v. per auto van Sarnen langs een prachtige autoweg, gedeeltelijk per postauto van Sarnen tot de Stockalp en dan verder per luchtkabelbaan, gedeeltelijk per postauto van Sachseln tot Flueli-Rannft en verder, etc. Doch voor hen, die 't natuurschoon ten volle wenschen te genieten en goed ter been zijn, is er een route, die in vele opzichten de voorkeur geniet en welke ik tallooze malen gevolgd ben, te weten met de Brünigbaan tot het kleine stationnetje Kerns-Kägiswil en dan te voet. Men komt dan al ras door het fraaie en zeer welvarende dorp Kerns met zijn degelijke en mooie boerenwoningen en fraaie kerk. Door het dorp gekomen, gaat men dan rechts van de postroute naar Melchtal af en volgt den ietwat smalleren weg naar Flueli Rannft, een verrukkelijk vacantieoord, dat ligt op de uitloo-

De romantische luchtkabelbaan van Waldhaus Stöckalp naar Melchsee-Frutt op 1904 m. hoogte
Foto van prentbriefkaart

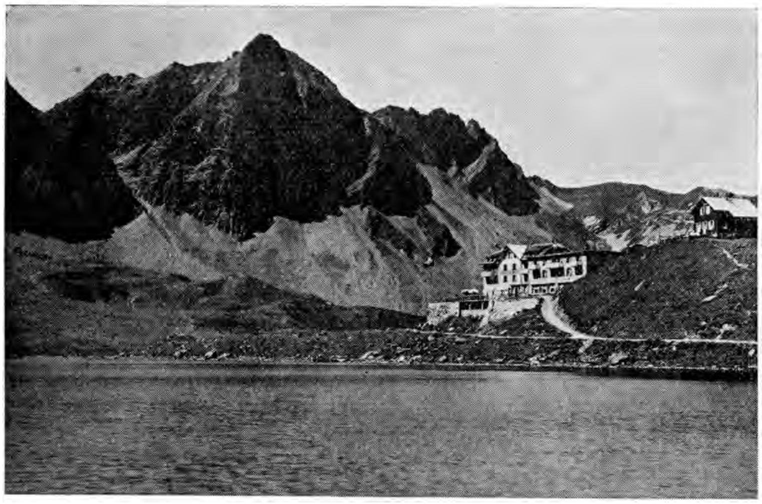

Het idyllisch gelegen Kurhaus Reinhard am See te Melchsee-Frutt met meer en Hohenstollen
Foto van prentbriefkaart

pers van den Sachseler Grat. Deze weg is zeer romantisch en interessant. Na circa drie kwartier wandelen passeert men b.v. de interessante Melchaa-Brücke, de hoogste brug van Zwitserland, ruim 95 meter boven de watervlakte gelegen. Te Flueli is een goed Kurhaus, zeer geschikt voor een vacantieverblijf. Na het verlaten van dit oord volge men een goed voetpad naar het dorp Melchtal, dat langs den linkeroever van de Aa zacht glooiend omhoog voert, m.a.w. men heeft dus dan de Aa, die omlaag bruist, aan de linkerzijde. Dit is een verrukkelijke route die verre te prefereeren is boven den rijweg aan den rechteroever. Schoon is het landschap en vol afwisseling tot men na ca. anderhalf uur op zijn gemak het fraaie Melchtal bereikt, een vriendelijk gelegen zomerkuroord met bekend klooster der Benediktijnen. Van hier kan men nu desgewenscht per autopost of nog te voet verder naar Stöckli-Alp dat op ca. 1100 meter gelegen is. Dit oord met zijn uitstekend, eenvoudig Hotel is uitermate geschikt voor diegenen die rust zoeken in eenvoudige omgeving en niet te hoog. Dan volgt het meer steile traject langs den

Het prachtig uitzicht op de Berneralpen van nabij Melchsee-Frutt
Foto van prentbriefkaart

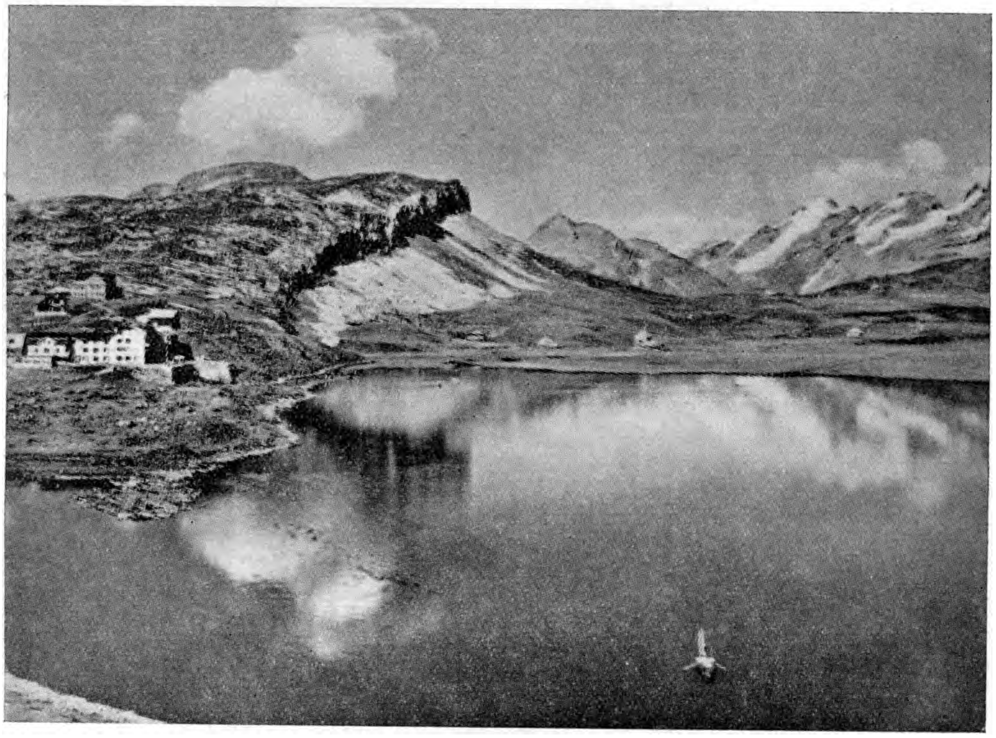

Kurhaus Reinhard am See. Panorama van de verrukkelijke ligging en omgeving (ca. 1900 m.)
Foto van prentbriefkaart

voet van het Brünigshaupt, dat in ongeveer twee en een half uur naar ons doel voert. Men kan echter van de Stöckalp uit de luchtkabelbaan gebruiken waardoor men in ca. tien minuten ter plaatse is.

Bagage van allerlei aard of andere voorwerpen die lastig zijn op een tocht kan men van beneden uit het dal geriefelijk per post direct naar het Kurhaus Reinhard te Melchsee-Frutt opzenden. De post in Zwitserland is in dit opzicht voortreffelijk ingericht. B.v. aan een parapluie hangt men eenvoudig een label met het adres en men vindt het lastige voorwerp boven ongeschonden terug.

Melchsee-Frutt is een verrukkelijk en overheerlijk hoogteplateau dat op ruim 1900 meter hoogte gelegen is omringd door bergen die men alle van hier uit op min of meer geriefelijke wijze kan beklimmen en van waar men de meest verschillende, prachtige panorama's geniet van de Berner Reuzen, etc.

Op het plateau zelf bevinden zich meertjes, waarin de omliggende bergen zich spiegelen. Hier kan men roeien, baden en visschen, etc. Overal bevinden zich verrukkelijke Alpenweiden met goede wandelwegen te midden van de zeldzaamste alpenflora. Dit is een punt waarop ik voor de liefhebbers in het bijzonder zou willen wijzen. Deze *flora* is beroemd in geheel Zwitserland. Edelweiss, alpenrozen, gentianen, steenbreek, alpenlelies in de meest verscheiden soorten, anemonen, etc. overal in overvloed.

Het Kurhaus zelf is geriefelijk ingericht voor een berghotel. Heerlijke zonneterrassen overal aan het meer. Vriendelijke bediening, voortreffelijk onderdak in elk opzicht. Een eigen boerderij zorgt voor de dagelijksche versche zuivelproducten. Een ijzerhoudende bron levert heerlijk water. Hier vindt men nu letterlijk de genotvolle, ongerepte en onbeschrijfelijke schoonheid der Alpennatuur, terwijl men ervan genieten kan in zalige rust, die door niets verstoord wordt dan het gelui der klokken

van de koeien op de Alpenweiden. Hier *moet* men wel op zijn verhaal komen en het geschokte zenuwgestel tot rust komen. Dus : zoodra deze ellendige, zenuwsloopende tijd voorbij is : erheen !

Zelf ben ik in mijn leven hier ontelbare malen aangekomen bij dag en bij nacht, dan eens vrij eenzaam met mijn hond na lange maanlicht-tochten, ook wel met kennissen en vrienden uit vele landen van Europa. Hier heb ik de kanonnen al hooren bulderen in stille maanlichtnachten in den vorigen oorlog en er toen in huttenboeken geschreven hoe klein de menschheid toch is zich daarginds in het dal dood te schieten voor een of ander materieel doel, terwijl men hier boven zoo ongestoord en ten volle genieten kan van de wonderen der schepping. *Hier* moesten de verantwoordelijken eens gaan nadenken over het onheil dat zij aanrichten. Zou men dan niet tot inkeer komen ?

Prachtige tochten kan de toerist van Melchsee-Frutt uit in de mooie omgeving maken, schier te veel om op te noemen, en toch durf ik te zeggen, dat ik ze vrijwel alle gemaakt heb. Ik noem u slechts de bekendste : van de wandelingen : Blausee, Tannenseen, Tannenalp, Rond de Melchsee, Engstlensee, Stöckalp, etc. etc. Van de schitterende pasovergangen, als dagtoeren, etc. : Jochpas—Trübsee, Engelberg ; Engstlenalp, Gental, Innertkirchen, Haslital ; over het mooie Weitries naar het Haslital. Deze laatste tocht meer inspannend en voor geoefenden evenals de tocht over het Abgeschütz naar Lungern. Van de bergbestijgingen in de allernaaste omgeving : Hohenstollen, 2484 M., Brünighaupt, 2315 M., Rotsandnollen 2800 M., Graustock en Hutstock. Sommige dezer bergen slechts met gids, inlichtingen aan het hotel.

Voorts zijn er natuurlijk de meer uitgesproken z.g.n. Hochtoeren als Titlis, Wendenstöcke, Reissend Nollen, etc.

Moet ik u nu nog meer vertellen van een der oorden, waar ik in mijn leven zoo weldadig en volop genoten heb van Gods schepping, ik geloof dat u tot in mijn binnenste kunt kijken en zien hoe zeer ik u opwek er ook eens een kijkje te gaan nemen.

C. VENING

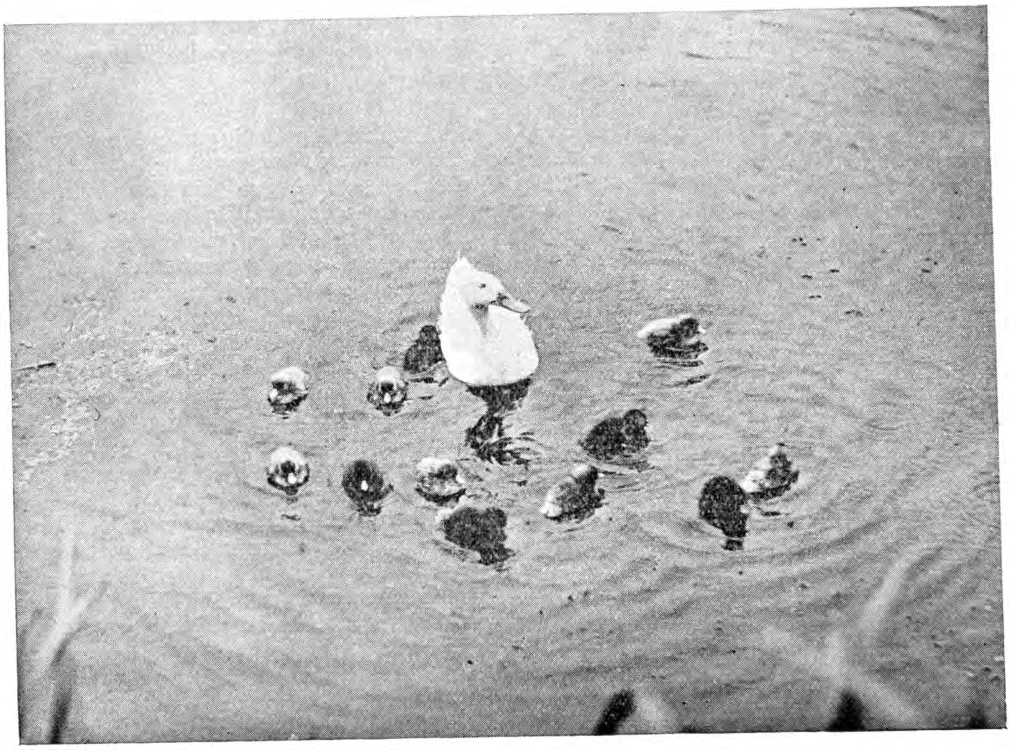

E EENDJES...
Foto Miché

Toen de koster verzuimde....

Hij was koster en diende de kerk, reeds enkele jaren over zijn vijf en twintig jarig ambtsjubileum heen, gelijk een Beatrijs in mannenkleeren.

Maar nimmer had voor hem, als voor de hoofdpersoon uit de middeleeuwsche legende, Maria de stofdoek opgenomen, om in zijn kleeren zijn taak te vervullen. Die kans had hij haar nooit gegeven.

Toen hij eenmaal meende zijn werk niet te kunnen doen, had hij de hulp ingeroepen van een andere koster, aldus geen enkel risico nemend.

Maar dat geval was opzichzelf al zoo iets bijzonders, dat ik u daarvan straks nog nader zal verhalen.

Hij heette Venendaal, was bijna zestig jaar oud, en had een oud-bekende en sinds lang gevestigde levensovertuiging.

Hij woonde aan de eene kant, de dominee aan de andere kant van het Godshuis, een symboliek van wiens waarde hij doordrongen was. Zij waren aldus de beide buren van de kerk, een overeenkomst en voorrecht dat hem met den predikant op één lijn bracht. Zelfs meer dan dat! Hij was niet bescheiden van aard, doch velerlei levenservaringen hadden hem voorzichtig gemaakt, zoodat hij zich op tijd wist terug te trekken als een slak in zijn beschermend huisje. Maar niemand en niets kon hem de trots ontnemen, dat de dominee slechts één dag van de week in het Huis Gods vertoefde, terwijl hij er zes dagen heerschte en bovendien ook de zevende dag er geen onbelangrijke rol te vervullen had.

Des morgens om zes uur stond hij op, stookte de kachels van de centrale verwarming in de wintertijd, schoonde de kerk en de bijhoorende lokalen, wanneer dat noodig was, haalde de tekstbriefjes van de dienstdoende predikanten en wat meer het werk des kosters is.

Hij was practisch van aard. De maand Mei beteekende voor hem geen nieuwe lente, geen nieuw geluid, alleen de elk jaar weer keerende drukte van de tallooze trouwpartijen.

De menschen verleeren het blijkbaar nooit om met Mei te gaan trouwen, hij nam hun dat niet kwalijk, het is een gewoonte die zich door de jaren heen gehandhaafd heeft, en voor de traditie had hij respect als stond het in de Bijbel zelf.

Hij bracht dan bijna dag na dag de knielstoelen aan, zorgde voor een goede temperatuur in de kerk, hield de nieuwsgierige jeugd, wanneer het bruidspaar arriveerde op een eerbiedige afstand, met de zelfbewustheid van een agent met veel dienstjaren, en legde de loopers uit, wanneer de rijkdom mede zijn intree deed.

Zooals gezegd was hij getrouw in zijn werk, getrouw gelijk een paard. Wanneer des Zondags de predikant de laatste regel van de laatste psalm las, spitste hij zijn ooren, rukte zich los uit de gemeente om het voorbereidend werk voor het einde te verrichten, hij ontsloot alvast de deuren van de kerk.

Dan, wanneer de gemeente naar buiten schuifelde, stond hij in het portaal en ontving vele vriendelijke knikjes gelijk een collectant.

Hij was geliefd bij de kerkbezoekers, waarvan hij de meesten kende als een winkelier zijn klanten. Hij had de karakterfout goed met alle menschen te kunnen opschieten, het was een zwakheid waar hij trotsch op was.

Hij genoot van zijn populariteit als een kind van een mooi rapport, maar wanneer hij de cijfers doorlas kwam hij telkens weer Joost de Brecht tegen. Dat hinderde hem, zooals een insect hem lastig kon vallen, hij sloeg er naar, maar hij sloeg zichzelf.

Het hinderde hem in elk geval meer dan hij wilde erkennen. Hij zei: Joost de Brecht, ja die ken ik, die hoort niet bij ons.

Daarmee wilde hij het gevaar van zich afschudden, zich er los van maken en uitbannen. Maar het gevaar had een plank voor het hoofd, het kwam telkens weer terug.

Joost de Brecht was de tegenstelling van Venendaal. Zijn overtuiging was failliet en zwervende, hij was jong, onpractisch, onmaatschappelijk, asociaal, kon met geen enkel mensch goed opschieten, behalve dan met enkele gelijk gestemde confraters.

Zijn bezigheden bestonden uit het schilderen van schilderijen, (een beroep was

het niet te noemen) waarvoor hij doeken, verf, palet en penseelen, schildersdassen en lang haar noodig had. De laatste beide attributen waren voor hem niet minder belangrijk dan de eerste. Aldus een vertegenwoordiger der kunst.

Het contact tusschen den koster en de kunst was tot stand gekomen door één van die wonderlijke schijnbare toevalligheden, waarvan het leven tot de rand gevuld is. Joost de Brecht was op hetzelfde kleine dorp geboren als de koster, zijn vader had met Venendaal op de schoolbanken gezeten.

Joost de Brecht had de gansche Meidag gezworven, hij wilde een geschikt plaatsje vinden om te schilderen en had er ontelbare gevonden. Maar telkens hoopte hij nog een betere te ontdekken, totdat de duisternis een einde aan zijn hoop maakte.

Des avonds stond hij, vermoeid en voldaan, met de voorjaarszon nog in zijn huid op de stoep bij den koster.

Hij belde aan. Venendaal, die hem door een gordijnkier zag, trachtte een vergadering te ontdekken waar zijn aanwezigheid niet gemist kon worden, echter zonder succes, en deed open.

De begroeting was allerhartelijkst, daar alleen Joost daarbij het woord had. Hij liep onder de regen van z'n eigen woorden door naar de kamer, sprak luidruchtig met de vrouw van Venendaal, die er niet was, alleen Raris de hond luisterde verschrikt.

Het was de gewoonte van den kunstschilder de menschen te overbluffen met klatergoud of met het kleed der clownerie, een pose waarachter zijn hart kinderlijk huilde.

Nu lag hij achterover in een crapeau met zijn voeten in een andere stoel en bekeek zijn bruine smerige schoenen van een wonderlijk model met behagen. Hij had er lust in opzichtig gekleed te gaan, hij koos voor de felste kleuren; zijn costuum was blauw als de zomerhemel, hij droeg een bloedroode das en sokken in dezelfde tint. Het stond niet kwaad, hij had een uitstekend gevoel voor kleuren en genoot wanneer de menschen hem nawezen.

Tegenover hem, met zijn handen op zijn zwarte, glimmende knieën, zat de koster. Hij zat daar als een waaksche hond, zijn oogen gingen nerveus gespannen heen en weer, hij was bereid huis en hof tegen iedere aanval te verdedigen. En Joost de Brecht voelde er niets voor hem met leverworst zoet te houden.

„Ik ga trouwen", zei hij.

De koster streek de kop van de hond glad en glimlachte.

Glimlachen deed hij immer wanneer hij gevaar vermoedde, maar zelf nog niet wist van welke kant het kwam. En Joost de Brecht ziende, dat zijn stoute mededeeling niet geloofd werd, verzekerde:

„Zoowaar als het schilderij dat daar hangt leelijk is, zoowaar ga ik trouwen."

Maar voor den koster, die het schilderij dat daar hing in 't geheel niet leelijk vond, was dat geen argument.

„Och ja", glimlachte hij, „Meimaand is trouwmaand."

Maar toen werd de joviale Joost de Brecht gram. Men kon hem geen erger verwijt maken dan die der goede burgerlijke gewoonte.

In één oogenblik zag hij in het kleine mannetje dat nu tegenover hem zat, zijn gansche jeugd, het heele bekrompen dorpsleven, waaraan hij zch moeizaam ontworsteld had, de opstapeling van burgerlijke deugdzaamheid, die hij haatte, niet om de deugd zelf, maar om de wijze waarop men op de schijn ervan prat ging.

„Dit is mijn eerste en ook mijn laatste tol aan de traditie", viel hij heftig uit, „en ook deze tol zal ik nog betalen met valsch geld. Dat ik nú ga trouwen is niet, omdat het de gewoonte is van de menschen in deze plaats in deze maand gelijk de vogeltjes een nestje te bouwen, zooals het zoo lief heet. Ik gevoel me niet aan vogeltjes verwant, en mijn nestje bestaat uit een zolderruimte, kamer en keuken, vier hoog. Ik ga nú trouwen omdat ik het nú wil, dat de wil van anderen deze keer met de mijne samenvalt, het is mijn schuld niet!"

Nadat hij dit gezegd had, likkebaardde hij als een tevreden leeuw.

Daaraan zag de koster dat het werkelijk waar was, en dat het gevaar dus nu voor hem stond.

„Wie zal de gelukkige zijn?" vroeg de koster met een onverbloemd sarcasme. Hij voelde in den jongen man een bedreiging van zijn levenszekerheid, alhoewel hij wist dat hij op een rots gebouwd had. Hij haatte de wisselvalligheid en de ondegelijkheid van den schilder. Hij kende de wilde verhalen die er over Joost de Brecht in om-

loop waren, hij had zelf een niet gering aandeel in de verspreiding ervan gehad.

„Het is een meisje dat u niet kent. Ze woonde de laatste vier jaren in Londen."

„Ook een kunstenaar?" vroeg de koster met dezelfde, zichzelf verdedigende spot.

„Nee, een kunstenares", lachte Joost goedmoedig. Hij riep de hond en voerde het kwispelstaartend beest een koekje op, dat hij tot ergernis van zijn gastheer uit de trommel had genomen.

„Maar waar moeten jullie van leven", streed de koster verder, met het wapen zijner practiesheid.

„Een burgerlijk huwelijk is duurder dan een artistenhuwelijk", antwoordde de schilder op zijn beurt spottend.

Venendaal zweeg. Hij dacht er het zijne van, en dat zijne was niet geschikt om te zeggen. Maar Joost de Brecht had nog een laatste kogel bewaard, hij wist het vooruit, het zou het genadeschot zijn.

„Ik ga in deze kerk trouwen, de veertiende. Het is aan u dat de dienst goed verloopt!"

Er klonken dreunende kerktorenslagen boven hun hoofden.

De koster glimlachte, zooals een brandnetel bloeit. Daarmee erkende hij voor dat oogenblik zijn nederlaag.

Er liepen eenige mannen rond het huis, een vergadering, gehouden in de consistoriekamer, was afgelopen.

„Kom, ik moet sluiten", zei de koster opgelucht.

De veertiende Mei begon voor Venendaal als iedere andere dag. Maar haar verloop zou anders zijn, hij had daarvoor zijn maatregelen genomen. Toen de jonge schilder was weggegaan, voelde hij zich overrompeld en verslagen. Zijn vrouw had hem echter die zelfde avond nog de hoop op een nieuwe overwinning gegeven.

„Maar man", zei ze, „dat kun je niet doen."

Ze zei daarbij nog meer, woorden die echter niet in aanmerking komen, hier na verteld te worden.

„Ja", antwoordde de koster, „het is een schande, dat zoo iemand in de kerk trouwt, daar kan ik niet aan meewerken."

Hij was een concentieus man en had een sterk ontwikkeld verantwoordelijkheidsgevoel.

„De veertiende Mei ben je weg", aldus drukte zijn vrouw zijn gedachten uit. En Venendaal, de trouwe koster die (behalve dan in zijn veertien dagen rechtmatige vacantie per jaar) nooit van de kerk geweken was, nam het groote besluit zijn dienst te verzuimen.

Venendaal verbaasde zichzelf enkele oogenblikken over zijn durf, het was een heerlijke verbazing, hij wist dat hij de goede weg bewandelde.

De volgende morgen vroeg hij den hulpkoster binnenkort een trouwdienst van hem over te nemen, hij moest zijn zieke zuster bezoeken, die woonde in een dorpje even buiten de stad. De hulpkoster, die Reids heette, wilde dat niet weigeren.

En nu dan, op de trouwdag van Joost de Brecht, vertrok Venendaal met een nerveuze drukte. Het dorpje lag slechts enkele kilometers buiten de stad, de bus, die de opgeheven spoorlijn verving deed er een half uur over. Hij stapte uit met een stijfheid in zijn beenen die hem aan zijn vacantie's deed denken, het was een prettige stijfheid.

Enkele oogenblikken later zat hij tegenover zijn zwager, zijn zuster die lijdende was aan een rheumatische kwaal, bevond zich in een stoel voor het raam.

Venendaal vertelde de geschiedenis van Joost de Brecht. Men luisterde ernaar gelijk een ouderling naar een preek en sprak er schande over, zooals de koster had gedaan.

„Die jongen had wel eens mogen bedenken wat hij deed", zei zijn zuster.

„Zoo is het", antwoordde Venendaal.

Na het extra goed verzorgde middagmaal ging de koster met zijn zwager wandelen. Zijn zwager was boer, hij liet hem dus zijn beesten zien. Venendaal keek daarbij herhaaldelijk op zijn horloge. Hij dacht, terwijl hij zijn zwager antwoordde over de late lente: nu staat de trouwstoet voor de kerk. En, terwijl hij zijn oogen over de koeien liet gaan, zag hij Joost de Brecht geknield naast zijn bruid voor de preekstoel. Hij hoorde zijn zwager praten en hij luisterde naar den dominee die het huwelijksformulier voorlas.

Er maakte zich die middag een onrust van hem meester, die hem vreemd was, en die hem bitter stemde. Voor het eerst had hij het benauwend gevoel dat hij zijn plicht verzuimde......

Hij besprak met zijn zuster enkele din-

gen, en het was alsof hij Joost de Brecht hoorde antwoorden.

Des avonds ving hij de bus naar huis op als het verlossende woord. Bij zijn terugkeer vroeg hij zijn vrouw, gelijk een dorstige naar water, hoe het die middag gegaan was. Ze kon hem echter niets verhalen, ze was op visite geweest. Hij sprak de verdere avond weinig en ging vroeg naar bed. Hij sliep onrustig.

De volgende morgen was er een gevoel van schuld in hem, dat hij bedolf onder de zware argumenten van zijn recht. Des middags toen hij weer de kerk klaarmaakte voor een nieuwe trouwdienst, kreeg hij langzamerhand zijn zekerheid terug als een verdwaalde, die in bekende streken komt. Hij stond in de geopende kerkdeuren te wachten, zooals hij gewoon was te doen. Om de hoek zag hij de rijtuigen aankomen, het eerste koetsje hield bij de kerk stil, hij verwijderde een troepje kinderen.

Toen zag hij stralend, gekleed in deftig zwart, Joost de Brecht zijn bruid uit het rijtuig helpen.

Een oogenblik stond hij verbijsterd het schouwspel aan te zien, een verbijstering die pijnlijk was. Toen stelde hij vast, dat Joost de Brecht in zijn grenzelooze slordigheid, een slordigheid die hij nu meer dan ooit verachtte, hem een verkeerde datum had gezegd.

Geslagen, als iemand die zijn nederlaag niet meer kan ontloopen, verdween de koster in de kerk.

FERD. LANGEN

IN DE POLDER
Foto M. Miché

OOGST

Schilderij van Walter Ditz

Tusschen twijfel en diagnose

Wat heb ik?

Wie weet een móóie Latijnsche naam voor „rusten-vanwege-chronisch-iets-verhooging"?

„............!"

Nou, dàt heb ik.

't Is in het laatst van Augustus en in 't prieeltje brei ik dikke sokken voor mijn vader, roerende winterzorg.

En knabbel biskwietjes om áán te sterken!

Rusten maar......

Des buurmans telefoon rinkelt eens weer, ik vang iets op door zijn open kantoorraam.

Even later klingelt ook onze voordeurbel.

'k Weet het al: „Voor de zuster".

Mijn rustende onderdanen glijden van de stoel en in de keuken bots ik tegen mijn zusje op: „De directrice voor je".

Dan komt het: „Gerdien, mag je al weer iets doen?...... Erg verlegen...... is geen andere zuster te krijgen...... De burgemeester van Plasdorp...... Typhus bij boerenmenschen."

„.................."

„Dus, als ik niets meer van je hoor, màg je van den dokter. En je zou morgenochtend eerst even bij den burgemeester aankomen. Hij zei nog dat je je fiets moest meenemen, er is geen verbinding vanaf Vechten. Dag hoor, sterkte!"

Plasdorp?

Herinneringen aan onze kleutertijd: beschuit met dikke bruine suiker en geuren van koffie op 't petroleumstel. Een groote oude woonkeuken. Moeder, verwend in deze dagen, in een kring groote menschen om een tuintafeltje.

Oudoom, de dominee, die het lastig kroost van zijn lievelingsnichtje maar op den koop toe nam.

Aan de overkant, buiten 't tuinhek, de smid, die steeds maar klopt en ketst op het ijzer.

Plasdorp......

Ik weet wat me trekt.

Nu Moeder een half jaar geleden van ons heenging, is niet àlles wat aan haar doet denken, me dubbel dierbaar?

Mijn rug knàpt...... maar ik zal toch meteen den dokter opbellen, vragen of 't mag!

„..........."

„Jaah... e...... als je denkt, dat 't gaat, mag je 't probeeren. Maar je moet zeggen aan dien dokter dáár, dat *ik* je onderhanden heb, en dat hij er mee moet rekenen, dat je 't niet volhoudt. Denk om jezelf. Dag Gerdien!"

Vroeger was er maar één winkel in Plasdorp: de bakker. Al hàd hij alles, verplegingsartikelen vast niet. Mijn eigen voorraad neem ik maar mee.

Nu zit ik te wachten in het Gemeentehuis van Plasdorp plus vier andere gehuchten.

Die burgemeester schijnt het er druk mee te hebben, het duurt zoo lang!

Mijn beurt komt en — dank zij mijn indrukwekkende sluier en manchetten — is de begroeting zeer plechtig. Dàn wordt het gezellig. Er komt een lang verhaal: Zeer onhygiënische toestanden daar.

Een groote boerderij en geld genoeg.

De moeder pas overleden, waarschijnlijk typhus, de dokter werd gehaald toen 't al telaat was.

Knol moet nu, òf zijn drie zieke kinderen naar 't ziekenhuis hier in Vechten brengen, òf een zuster laten komen, die de heele leiding op zich neemt.

„En zuster, u vraagt maar wat er noodig is, de dokter en ik staan achter u. Die boer is lastig, maar bij 't minste dat hij in den weg legt, dreigt u met vertrek en we brengen zijn kinderen naar de barakken. We zullen hopen dat 't goed gaat."

Plasdorp komt in 't zicht.

Achter de boomen zie ik een klein kerkje, de pastorie ernaast, dáár was het dus......

De boerderij van Hendrik Knol is tegenover de school, ik ben er al.

Mijn fiets zet ik tegen de hooiberg en bekijk de verschillende deuren eens. Twee groote, zeker van de stal of de schuur.

Een heel smalle naast het rek voor de melkbussen.

Om den hoek een normale deur, maar zonder bel. Aan de andere kant nòg een

deur, met een smal grintpaadje ervoor. Daar ga ik maar eens binnen en stommel in de lange gang.

Een boerenmeisje komt eraan en gilt: „Hendrik, daor is de liefdezuster!"

Samen met Hendrik verschijnt ze weer en ze loopen voor me uit naar de deel.

't Lijkt een groot huis, wàt een deuren in die gang!

Hendrik zegt weinig, hoewel ik véél vraag.

„De kienders bint twie wêken in bedde. De wiekzuster mog niet komme um de besmettelijkheid.

De dokter is uut en een nieje zol vandaoge kommen.

Ja, as de zuster wat neudig hef, en 't kan niet aanders, dan mut ze 't maor halen."

'k Doe mijn jasschort aan en ga naar de kienders. In een groote kamer staat een bedje voor 't raam, een blond meiske erin, van een jaar of tien. Twee bedsteden zijn er; Dirk van achttien in de eene en Rika van zestien in de andere.

Geesje, zoo om en bij de twintig, moet maar in de kamer blijven, ze kòn 't eens onder de leden hebben, hoewel ze er lang niet naar uitziet.

Blozend en stevig, heeft ze de sleutels van het kabinet en dus de leiding hier in huis.

'k Zie dat het huis verdeeld kan worden in een schoon en een besmet gedeelte. 't Lijkt me goed dat Geesje mij helpt en vooràl niet meer meegaat melken.

De zieken liggen er treurig bij. Koortsig, ongewasschen en ongekamd.

Waschkommen? Zijn er niet!

Waschlapjes, handdoeken? Evenmin!

Je wascht je 's morgens buiten bij de pomp met je handen. Op tafel ligt de schötteldoek wel, om je af te drogen. Je bent toch niet vies van mekaar?

Even mag ik een oogje wagen in 't „kammenet".

Een stapel handdoeken zie ik toch? O, neen, theedoeken, om de melk door te „zieven", zegt Geesje. Daar vraag ik er acht van, en krijg ze ook.

En nu met een lijstje naar den bakker.

Eén waschkom heeft hij te koop en van de buurvrouwen, momenteel tòch zonder „kleine", krijg ik twee babywaschkommen. Ik telefoneer naar de melkfabriek om bussen leidingwater, want de pomp mag niet worden gebruikt.

Als de kienders gewasschen zijn, komt de nieje dokter. Erg jong nog. Ik zie hoe vader Hendrik wantrouwig achter hem aansjokt.

Het dieet verandert hij iets en dàt zal gevolgen hebben!

Bij de hooiberg praten we nog even, beiden verbluft over zóóveel onkunde en viezigheid.

De dokter geeft zijn adres en belooft me alle noodige hulp.

Ik ploeter den heelen dag om wat orde te krijgen in mijn ziekenhuisje.

's Avonds fiets ik nog naar Vechten om enkele broodnoodige dingen, die de bakker niet had.

Doodmoe ben ik.

Een ledikant werd gebracht en zelf moet ik dat in elkaar zetten op mijn kamertje.

Het lukt niet. Morgen de smid eens vragen en meteen ook, wat hij nog weet van den ouden dominee.

In vredesnaam kruip ik nu maar in de vochtige bedstee, onder gore geleende dekens.

Vanuit de ziekenkamer aan de overkant kan Geesje me zoo noodig wel komen roepen.

Als ik nog lig te woelen en veel indrukken moet verwerken, klinken er voetstappen op het grintpaadje voor onze deur.

'k Schiet in m'n mantel en ga erop af.

Buiten staat een groote dikke boer.

Achter hem nòg twee, iets minder in omvang.

Verder drie of vier vrouwen.

'k Heb zóóveel al beleefd vandaag, dit kan er ook nog wel bij!

Want de dikke boer blijkt boos te zijn.

Hij vraagt of het waar is dat ik de kienders iets anders gaf dan alleen maar melk.

Hij zegt als voogd van zijns zusters kienders me te verbieden, des dokters voorschrift op te volgen, waarop ik me beroep.

Hij wordt nog boozer en de anderen willen hem helpen. Ik vraag hem binnen te komen en zachtjes te praten.

De andere voogden kunnen buiten wel wachten.

In de gang wordt het onverkwikkelijk, want hij beschuldigt mij van moordpogingen.

Vader Hendrik staat onbeweeglijk aan 't eind van de gang, als zag hij een mooie

film. In onderbroek en op bloote beenen is hij.
De oomvoogd begint nu te schelden op den jongen dokter.
Eindelijk raad ik hem, als hij geen vertrouwen heeft in dezen, dan een anderen dokter te kiezen. En wanneer ik ook diens voorschriften opvolg en weer lastig word gevallen, vertrek ik sebiet en gaan de kinderen ook weg.
Ik open de deur en schuif hem bij een arm eruit. Laat ze maar familieraad gaan houden, 't is nu welletjes geweest.
'k Ga nog even naar de kienders kijken.
Ze slapen zwaar, Geesje inbegrepen. Gelukkig merkten ze niets van oomliefs goede zorgen!

Het bed is muf, maar ik hèb geslapen. De tweede dag begint.
Ik ga naar den bakker om den dokter op te bellen. Hij lacht erom en komt vanmiddag even aan.
Midden op den morgen komt een oudere dokter uit Vechten in een mooie auto.
Hij weet wat er passeerde, maar heel tactvol praat hij nergens over.
Vader Hendrik houdt zich op den achtergrond.
De dokter zegt buiten nog, dat dit het gewone liedje is. Een jonge vreemde dokter, die bovendien nog uit de academiestad komt, vertrouwen ze nóóit.
Hij zelf is meer van de oude school: dus melk, pap en soep krijgen ze. 't Andere was trouwens ook best!

Op m'n hurken gezeten voor het petroleumstel in de gang pruts ik de lekkernijen.
Het soepvleesch ga ik in Vechten halen, hier is geen slager.
Bij het passeeren van de oude pastorie zie ik nu dat deze leegstaat.
Den tuin herken ik beter, ik weet nòg hoe de zwarte bessen smaakten en 't is al zes en twintig jaar geleden, reken ik uit.
De smid is met zijn tijd meegegaan, hij klopt niet meer van vroeg tot laat. „Autogeen Lasscher" staat er nu op zijn naambord.

De dagen beginnen heusch goed te worden, de kienders knappen op en Geesje kreeg „de ziekte" niet.
Het woord typhus wordt hier nooit genoemd.

Dirk heeft maar één ideaal: beter te zijn tegen de Ganzenmarkt. Volgens zijn verhalen een jolige dag in November, waar de streng opgevoede jongelui eens uit den band mogen springen.
Rika en ook 't kleine ding maken zich zorgen over de koeien en 't werk.
Vader is o zoo zuinig, bij gierig af.
Dirk respecteert dit: des te grooter boerderij krijgt hij later en de zussen een dikke bonk geld als ze trouwen!
Vreemd volk komt er niet in huis, alleen het buurmeisje om even te koken.
Mijn maag verdraagt deze producten niet te best en 'k vraag maar een ei, inplaats van 't goedbedoelde vette spek.

Alle melk van wel zestig koeien gaat naar „'t febriek", de buren helpen Hendrik er mee.
En elke dag weer wil Knol me beknibbelen op de porties melk voor de kienders.
Eens op een middag is m'n voorraad al op en Hendrik schijnt nergens te vinden.
Eindelijk ontdek ik iets, ergens in een bedstee, hij snurkt het uit!
Ik trek hem aan een mouw overeind en zeg dat hij even een koe moet gaan melken.
Mopperend en gapend gaat hij 't doen.
En 't heeft geholpen ook, morgen krijg ik meer van hem los!
Ook aast hij op restjes pudding van de zieken, die ik hem niet geven wil. Hij zegt dan maar, nogal fanatiek en met een eerbiedig gezicht: „As ôver mien beschikt wörde, asdet ik de ziekte niet hoeve te kriegen, dan zà 'k em ook niet kriegen."
Verder heb ik weinig moeite met vader Knol, als ik de kienders maar niet de gezangversjes voorlees achter uit mijn bijbeltje, als we 's middags zoo bij elkaar zitten.
Geesje breit dat haar neus wipt.
't Kleine meiske voor 't raam, noemt ieder met naam en bijnaam, die over den dijk gaat. Zelfs aan de hoefslag van een paard, hoort ze van wie het brikje is.
Ze doet verslag aan de beide anderen die over de bedstee-rand hangen en zoo graag beter willen zijn.
We praten samen over hun moeder, van wie niet eens een foto bestaat. Men ziet hier zonde in het maken van afbeeldingen.

Maar de groote meisjes schreien erom. Eens zagen ze het portret van mijn moeder.

Zoo goed mogelijk vertellen ze nu, hoe ze er uitzag. Hoe flink ze was. Ik begrijp......

En we praten over den hemel waar onze moeders nu zijn.

Maar Dirk wil er zóómaar niet aan: hij lijkt teveel op zijn vader. Ik geloof dat zij samen mij wel erg lichtzinnig vinden.

De meisjes luisteren en zingen zachtjes mee: „Er ruischt langs de wolken een lieflijke Naam".........

En nu alles zoo goed wordt verandert het plotseling.

De jonge dokter komt hier dagelijks langs en we spreken elkaar soms.

Zijn vrouw bleef achter en nu verveelt hij zich zoo in het vreemde doktershuis.

Hij vraagt me eens te komen en ik ga vanavond.

Vader Hendrik ligt al in bed als ik hem om negen uur de sleutel kom vragen.

Hij begrijpt niets van al die „burgerfratsen".

Ik ontsmet me een beetje en vertrek.

We drinken ons kopje thee en praten veel, veel over wat ik heb, of *niet* heb!

Zoo'n stoel als deze, moest bij vader Hendrik ook zijn; ik kan haast niet wegkomen.

Ik merk wel hoe deze jonge man lijdt onder de wantrouwende boeren en nog een week, we zijn nu drie weken hier, dan vertrekt hij en wil nóóit meer waarnemen in zoo'n gehucht als dit!

Om half elf fiets ik langzaam terug.

't Is een mooie avond en bladstil.

Huize Knol is al in diepe rust en even later ik zelf ook.

Midden in den nacht word ik wakker met hevige buikpijn.

Wie kan ik roepen, 't is zóó erg......

Ik slaap niet meer en ga om zes uur uit de ziekenkamer de koortsthermometer halen.

Geesje is wakker en ziet mijn pijnlijk gezicht.

'k Vertel haar wat me scheelt en meteen staat ze op en gaat zich aankleeden.

Over de 39° koorts heb ik en nòg pijn, nu weer in m'n rug.

We gaan eerst de kinderen even verzorgen, Geesje helpt me flink. Pap en soep koken we voor twee dagen......

Nu kan ik niet langer opblijven en stuur iemand met een briefje naar den bakker om op te bellen. 'k Wil graag den jongen dokter even hebben, die weet van m'n rustkuren en assisteert dagelijks zijn prof bij allerlei buikoperaties.

Hij komt en stelt een voorloopige diagnose, die wèl klopt met m'n eigen gedachten.

De dokter belooft voor een taxi te zorgen. Hij zal mijn dokter opbellen en meteen een andere zuster aanvragen. Dankbaar blijf ik achter......

Nu gaat de deur langzaam open.

Hendrik Knol komt binnenschuifelen. Hij gaat zitten, een bedeesd eind van 't bed af en zegt dat het hem zoo spiet, dat ik wegmutte. De kienders mochten mie zoo geern en hij zelf ook wel.

Hij betaalt mijn salaris met klinkende munt en telt nogeens aandachtig of hij zich niet vergist.

Ik kleed me aan en ga de kienders groeten. De meisjes schreien en Dirk vraagt of ik geen medicijnen kan krijgen en hier blijven, als er toch een andere zuster komt!

Het valt mij ook niet mee, ineens alles uit handen te geven......

Het buurmeisje heeft vuurroode dahlia's geplukt en bindt ze aan 't handvat van m'n koffer.

't Was tòch wel goed hier......

't Kleine ding zal me een briefje schrijven als ik in 't Ziekenhuis lig.

Nu gaat het vlug.

Een taxi naar Vechten.

Dan de trein en wéér een taxi.

Eerst naar m'n dokter den internist, daarna het onderzoek door den chirurg.

Deze wil me meteen al in 't ziekenhuis hebben, maar ik bedel hem nog een paar dagen af.

Zaterdag zal ik geholpen worden.

En nu die verwonderde gezichten thuis!

„Wat deed je ook zoo roekeloos naar dat Plasdorp te gaan, nu zie je de gevolgen!"

En Zaterdagmorgen is 't zoover.

Ik mis Moeder zoo erg......

Maar haar God wil ook mijn God zijn en ik vraag rust en overgave.

De narcose begint en ik zak weg in een blauwzwarte diepte......

Een paar seconden ben ik wakker en voel een drempel onder mijn brancard.

Iemand zegt: „Vergroeide appendix, gesloten wond."

Ik denk: „Dank, Vader."

Veel later word ik weer wakker en zeg tegen 't jonge zustertje naast m'n bed dat ik wel alleen kan blijven. Maakte ik niet tien lange jaren hier de Zaterdagmiddag mee?

Ik dommel weer in.

Nu komt een zuster binnen, die ik goed ken.

„Aan tafel hebben we zoo gelachen Gerdien, dat jij op jezelf kon letten. Je stuurde zoo gauw dat zusje weg! Weet je wat je had?"

„Ja", zeg ik, 'k heb het gehoord: „Appendicitis, dus tòch een blindedarm!"

GERDIEN DE GELDER

Antwoord

Ik lees verwonderd in jouw brief:
„Gods Rijk houdt eeuwig stand!"
Smalend mat ik met eigen hand
de kracht van 't „'k Heb u lief."

„En zegent ze die je thans vloeken!"
De zoetheid van dat woord
heb ik voor 't eerst gehoord,
ik moet mijn vijand zoeken!

„Hij ziet ons als een mierenhoop
zo nietig — oneindig futieler
van hen die deze dagen vielen
het dwaas krioelen naar de dood."

En ik — ik heb mijn hand geheven
en Hem gevraagd: waarom, waartoe?!
Nu weet ik, na jouw brief, hoe
goed is nog Zijn goede zegen!

Hoe vrij waait nog Zijn vrije wind!
Ik drink de zon en buig mij over
een bloem; ik zie het groene lover
en dans het bos in als een kind.

Ik ga de horizonnen tegen.
De Oorsprong horizon is Hij!
Ik ben een zwerver weer en vrij
en zorgloos dwaal ik langs de wegen.

Aug. 1940

HARRY BRANDER

En ik zal u rust geven....

De morgen staat wit en kil in de zaal. Het is nog stil. Matrassen piepen af en toe als een der patienten zich steunend omwerpt.

Zondagmorgen.

„Vrederust". Vooral 's Zondags is dat een zeer juiste naam voor het sanatorium.

De Zondag is voor de patienten de meest saaie dag van de week. Dat moest eens iemand hervormen, die Zondagen op „Vrederust"! Door de ontevredenheid die met het vorderen van de dag groeit hebben ze geen echte Zondag, de jongens van zaal 20. — Waarom zetten ze nu in vredesnaam de radio niet aan! wordt er vaak gezucht. Enfin, dat is nu eenmaal niet anders en de „chef" vindt het blijkbaar niet belangrijk......

De deur gaat open en met veel gerinkel worden de waterbakken binnen gebracht. Een ranke verpleegster tript langs de bedden. Haar smetteloze japon knistert van de stijfsel. Zij voorziet de patienten van hun „douche-materiaal". Dan is ze weer weg. De deur gaat met een harde slag dicht. Dat is het sein om te beginnen.

— Môge, lui! bromt er een. Hij gaat rechtop in zijn bed staan, geeuwend en met veel lawaai.

Een ander protesteert mopperend tegen „dat geschreeuw midden in de nacht". Het is zes uur in de morgen.

Een korte poos is er gesnuif en geproest. Klaar. De bakken worden weer weggehaald.

Ze liggen met z'n achten en het is vaak moeilijk voor de zusters het span in toom te houden. Ziek voelen ze zich niet. Dat kan een buitenstaander nooit begrijpen. Teringlijders, zegt men dan, medelijdend de schouders ophalend. Ach ja, de stakkers!

De t.b.-patienten voelen dat woord als een pijn.

Er heeft eens een dame aan de poort van „Vrederust" gevraagd: — Is hier het tehuis voor christelijke teringlijders?

Toen heeft het gestormd op zaal 20. Jan de Bruin heeft zelfs gevloekt.

Een vreemde kerel, die Jan! Ergens in Drenthe staat een klein huisje waar twee oude mensen verlangend uitzien naar de dag dat Jan weer bij hen zal zijn. Maar Jan komt niet terug. Hij is reeds bezocht door de dood. Langzaam vloeit zijn leven weg. Er is geen hoop meer. En Jan weet dit. En hij vecht, want hij heeft het leven zo lief. Hij houdt zich vast aan elke strohalm. Hij ziet in elke opflikkering van zijn krachten de poort naar het leven weer opengaan. Maar het einde nadert.

Zondag. Als ze gegeten hebben komt al heel spoedig de verveling en legt beslag op de stemming. Dat is bijna elke Zondag zo en er schijnt niet aan te ontkomen. Er mag ook op Zondag geen bezoek komen en de jongens voelen zich eenzamer.

De morgen glijdt naar de middag. Af en toe valt een enkel woord in de schrale stilte. Ze lezen.

Jan de Bruin ligt in een hoek. Hij heeft zijn gezicht naar de muur gekeerd. Ook hij heeft, als gewoonlijk, gelezen. Maar hij kan niet meer. Het gelezene heeft hem bij de keel gegrepen. Plots, met een ruk, grijpt hij het tijdschrift en begint dezelfde novelle nogmaals te lezen, gretig.

„Kennen zult, allen, gij de konde der heilig oude Bladen, die gezegd worden van God te zijn: hoe dat de witte God-Man van Nazareth òp-waken deed uit de vreemde Stilte, den naam Dood dragende, het rilde dochterken hetwelk was van Jaïrus, den opperste der synagoge......"

Hij drinkt de geladen woorden gulzig in. Z'n gezicht staat strak van spanning. Een der handen ligt als een vuist op het dek. Er spreekt verweer uit die hand.

Het is de moeilijkste strijd in een mensenleven, de strijd tegen Gods wrede gezant, de dood.

Jan de Bruin leest, leest! Hij doorleeft het gebeuren in het verhaal van Eekhout over Jaïrus' dochterkens twede dood. Als het verhaal uit is, hoort ook hij het „zachtklare zingen van een stem: — Ziet, Jaïrus, Uw dochterken leeft. Uw dochterken heeft het eeuwige leven."

— Het eeuwige leven, zegt hij zacht. Er is verwondering in zijn stem, maar ook angst. De angst voor het onbekende; de angst van een mens die niet sterven durft.

Met een zucht legt hij het tijdschrift op het kleine tafeltje naast zijn bed. Driftig drinkt hij dan van het ijs-water en probeert de dood-gedachten te verduwen.

Maar de dood heeft reeds plaats genomen aan het voeteneinde van zijn bed en ziet half medelijdend, half spottend Jan's pogingen. Merkt nu niemand iets van de aanwezigheid van Jan's vijand? Het blijft stil in de zaal. Bladen knetteren soms.

De deur gaat open en zuster „Beatrijs" komt binnen. Zij ziet meteen het angstverwrongen gezicht van Jan de Bruin. Zij is naast hem.

— Maar jongen, wat doe je nu? vraagt ze vriendelijk-dringend.

Van de andere bedden trekt de aandacht naar het bed in de hoek.

— Maar Jan, jongen! zegt de zuster nogmaals.

Jan zwijgt. Dan steekt hij zijn vuisthand onbeheerst omhoog. Een vreemd gebaar. De zuster tracht te kalmeren en zegt kleine, goede woorden. Zuster-woorden!

Om die woorden, die vaak als een warme deken een koud hart toestoppen, wordt ze Beatrijs genoemd door de patienten. —

Als Jan de Bruin blijft zwijgen neemt ze het tijdschrift waar Jan uit las. Ze leest. Ze begrijpt. Ze zegt niets, maar legt haar hand naast Jan's vuist, spontaan! Hij kijkt haar aan. Donker. Lang. Een vraag komt lichten in zijn ogen.

— Twee handen, hé? zegt ze zacht.

Er hangt een vreemde spanning in de zaal. Ook de anderen luisteren, intens.

— Ja, zegt Jan hees. Hij heeft haar geste begrepen.

Een ogenblik ziet ze hem nog bemoedigend aan met haar trouwe, bruine ogen. Daarna gaat ze stil aan haar werk. Verwondering zweeft in de zaal.

— Wat is dat nu voor onzinnigheid? vraagt er één, koud.

Zuster „Beatrijs" glimlacht en Jan de Bruin verbijt een vloek.

En niemand van de zaal heeft ooit begrepen. De zuster zweeg en Jan zweeg. Kort nadien was het voorval, schouderschokkend, vergeten.

Drie weken later is Jan de Bruin gestorven. Hij is spoedig vergeten op „Vrederust". Hij was ook zoo'n vreemd type. Je wist nooit wat je van hem denken moest.

Zuster „Beatrijs". Nee, zij is Jan de Bruin niet vergeten. Zij heeft hem zien sterven. Zij heeft de vruchteloze strijd gezien om het leven vast te houden. Zij heeft ook gezien hoe hij als een hulpeloos kind zich schreiend overgaf. Schreiend om erbarming. Zij weet dat het niet tevergeefs geweest is toen ze hem de laatste avond Jezus-woorden las.

Janny Verstrate is acht en twintig jaar. Soms doet het pijn als de jongens haar Beatrijs noemen. Ongewild drijven haar gedachten dan naar het oud legendegebeuren.

Nu zit ze alleen en denkt aan Jan.

Na tafel heeft ze twee uur vrij. Vaak gaat ze dan naar het bos-plekje waar ze nu zit.

Heb dank, Heer, dat Gij moeden mensen Uw hemel, Uw bloeiende struiken, Uw stilte geeft!

Vóór Jan stierf had hij haar zijn „geschiedenis" verteld. Het oud en altijd nieuw verhaal, waar ieder mens om bidt, waar ieder mens naar hunkert. Liefde. Is dat niet het beste wat God den mensen op deze wereld geeft?

Jan had gezegd: — Mijn meisje, zuster, mijn meisje zal zo alleen zijn. Zij zal geen houvast hebben als ik er niet meer ben. Zij weet niet van de Kruis-dood die Iemand onderging voor haar.

Zuster „Beatrijs" had hem gerust gesteld. En Jan had op haar woorden vertrouwd en was ten laatste ingeslapen, rustig en zonder angst.

Schitterzonlicht zilvert op de struiken aan haar voeten. Ze glimlacht als een wetende. Eens is ook in haar leven de liefde geweest. Drie jaar was ze verloofd. Toen is plots aan alles een einde gekomen. Nog kan ze zijn gaan niet begrijpen, maar ze heeft geen verwijt geuit. Een jaar later las ze dat hij ging trouwen met een jeugdvriendin van haar.

Toen heeft die sterke „Beatrijs" gehuild.

Zonder liefde heeft ze maandenlang haar liefde-werk automatisch verricht. Een masker droeg ze en lachte tegen de lijdenden.

Nu is dat alles voorbij.

Jan denkt ze droef. Ik heb je beloofd jouw meisje van je goede dood te vertellen. Van die handen, die twee handen!

— God, het is zo moeilijk nu, zegt ze tegen de stilte.

Impulsief had ze haar hand toen naast zijn vuist gelegd. Hij had begrepen dat ook haar hand het afscheid-nemen kende, dat haar kleine hand als een sterke kameraad naast de zijne lag.

Naderhand had ze hem alles verteld en onhandig had hij nog gepoogd haar te troosten. Ze was ontroerd geweest en op haar kamer had ze geschreid om de goedheid in zijn ruwe woorden.

Later, toen de dood heel dicht bij gekomen was, had ze bij zijn bed gezeten en zijn vermagerde hand in de hare genomen.

Met een moeilijke, maar vaste stem had ze gezegd :

— Jan, jongen, die hand van mij kan je nu niet meer helpen. Zul je goed luisteren ? Ik zal je van handen vertellen die sterkere kameraadschap bieden dan de mijne. Handen, die het bitterst gebed, moeder-teer omvatten.

Nu weet ze niet meer waar de woorden toen vandaan gekomen zijn, maar in Jan's ogen had een wondere diepte geblonken...

De zon schijnt fel. Het is zomer. Een bij neurt langs haar heen, valt ergens zacht op een heide-bloem. De lucht trilt en Janny Verstrate strijkt met een moe gebaar haar hand langs een zon-warme struik. Ze is oud.

— Heer laat mij gaan, fluistert ze. Ik kan mijn belofte niet vervullen. Het is te moeilijk. Ik weet haar niets te zeggen, dat vreemde meisje.

Stilte.

Wild duwt ze haar hoofd in de boog van haar armen.

Janny Verstrate, Zuster „Beatrijs", die altijd sterk en moedig is, die altijd woorden van troost weet te zeggen, waar niemand woorden vindt, zij schreit !

— Ik ben toch ook maar een mens, kreunt ze heftig.

Lang ligt ze alzo. Dan slaapt ze, onrustig. Ze droomt.

Gods grote zon zeeft haar gouden gloed door een wolk die statig voorbij zeilt. Een mees valt in de struik dicht bij haar hoofd en tjiept verwonderd. Zuster „Beatrijs" hoort het niet. Vaag klingelt het geluid van de tijd-bel uit het torentje van „Vrederust" over haar heen, lost zich op in de ijle stilte.

Als ze ontwaakt, hangt de zon reeds laag aan de Westerhemel in laatste bloei. Eén ogenblik bedwelmt haar het machtige van dit rode sterven. Ze snelt naar haar wachtende taak. Als ze met een verhit gezicht op de zalen komt heeft ze een raak standje te incasseren.

— Als u nog eens zo laat komt, zal ik andere maatregelen moeten nemen, zegt de vinnige directeur, die juist rond gaat.

— 't Spijt me, dokter, zegt ze tam, maar in haar neergeslagen ogen lacht het.

Klets maar, denkt ze blij-onverschillig en glijdt op vlugge voeten naar haar afdeling.

Die droom zingt het in haar onder het gaan, die heerlijke droom ! „Er kwam een Man de heuvel op. Voor haar bleef Hij staan. Een bijenstem, zo zoet en zacht en zingend, zei : — Heb Ik je eens niet gezegd, Janny Verstrate, zalig zijn die treuren, want zij zullen vertroost worden ! ? Wèèr zeg Ik je dit. Zalig zijn ze, óók dat vreemde meisje !"

Stil was het in haar geworden.

Stil en willig zijn ook nu haar gedachten. Ze heeft haar glimlach van een wetende terug.

Janny Verstrate ziet de weg die ze gaan moet.

Zuster „Beatrijs" werkt weer.

HARRY BRANDER

De Heer is mijn Herder

Wij daalden al zoo lang, zoo lang ; — ons pad
liep dieper, lager steeds, wij zagen dat
het meer en meer den afgrond nad'ren ging
en dat voor onzen voet een zware nevel hing.

Nu zijn wij dan in 't dal der schaduwen des doods,
maar daar, juist daar is Hij, die trouwe loods
geleidt ons door de duistere vallei.
Zijn stok en staf, ja die vertroosten mij.

TH. A. VAN KAMPEN

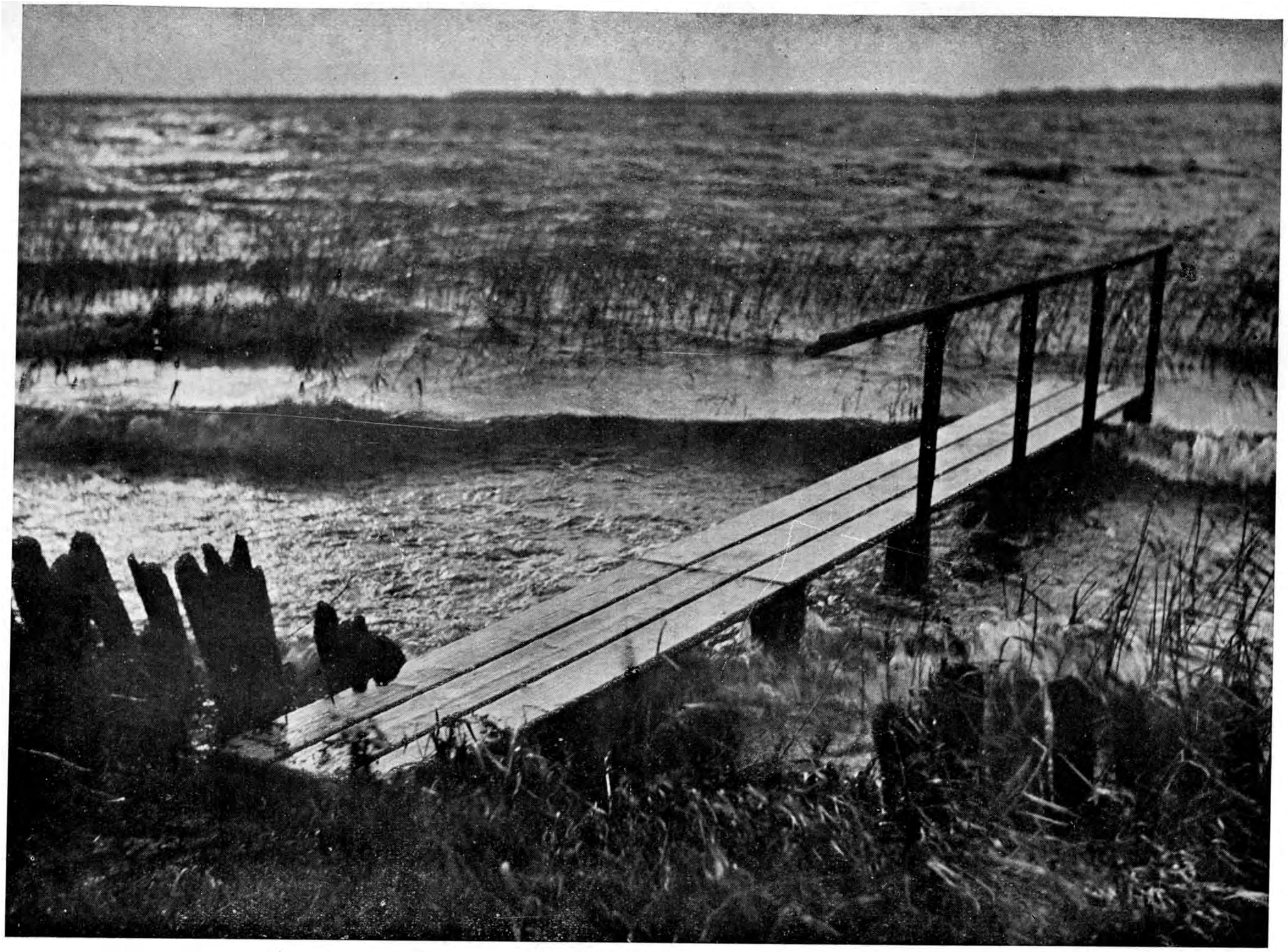

REGEN EN WIND
Foto M. Miché

Het groote loon van den parlevinker

Parlevinkers, opkoopers en vèrkoopers te water, die zien er al den dag eender uit. Ze loeren en spinsen, rekenen met eb en vloed, kennen de watergetijden uit het hoofd en zoodra de breede stevens van verre zeevaarders in 't zicht komen, snoeven en snuiven ze er, met hun rood-en-wit-en-groen-gebande motorvletten, naar toe. Dan wordt het een strijd wie het eerst de touwladder zal kunnen pakken, om, bliksemsnel naar boven klauterend, bij den kapitein te komen. Halsbrekende toeren hebben de lui hier aan de Beneden-Maas al verricht. Kees de Koning heeft het op dat gebied wel het verst gebracht. Die gooit, weer of geen weer, een haaklijn over de verschansing. En dan trekt hij zich tegen de hooge stalen scheepshuiden naar boven. Nooit heeft hem er een dat nagedaan. Kees de Koning weet van een mondje steenkolen-Engelsch, zoo dat hier heet en brabbelt wat Noorsch en Duitsch en Fransch door elkaar. Net genoeg om zich verstaanbaar te maken. Hij weet zijn praatje goed te maken. De kapiteins van de lijnbooten kennen hem al en weten, dat die kleine, radde vent goede waar levert. Ja, van alles is er bij hem te krijgen, behalve rommel. Hij heeft het hier aan de Beneden-Maas best naar zijn zin. Hebben zij zich in deze streek niet kunnen handhaven en uitbreiden?

Wanneer Kees de Koning daarover zoo tegen zichzelf delibereert, valt zijn oog altijd op het zinnetje boven de motor: PS.-19-12. Dat heeft zijn vader daar vastgespijkerd en hem honderdmaal ingeprent: „hou 't daarop zeun, PS.-19-12, in het houden van Gods geboden zit groote loon, da's ons compas, hier, vat dat......"

Daarnaar heeft Kees de Koning eerlijk geprobeerd te leven. Waakzaam loerend en spinsend, maar nooit arglistig bespiedend is hij te werk gegaan. Nee, jenever met water heeft hij nooit geleverd. En wanneer de kapiteins biefstuk bestelden kregen ze vleesch van onder de staart. Ja, hier wordt dikwijls grofdadig geknoeid. 't Moet immers al maar haast-je-rep-je gaan. Hoeveel vleesch zonder rijkskeur is er al buitengaats verorberd? Maar Kees de Koning kan zich op de borst slaan nooit zoo iets te hebben gedaan.

Bij de waterpolitie en de veldwacht worden de parlevinkers waterluizen genoemd. Die naam zègt wel wat. Maar wanneer Kees de Koning voorbijsnort met zijn vlet, zeggen ze: daar vaart de edelluis. Nooit hebben ze hem verbaliseerd. Nimmer is hij onder de wacht geweest vanwege onbetamelijkheden en toch vaart hij, met proviand en materialen, diep afgeladen van schip tot schip en leven er plannen in zijn kop om nòg een vlet te nemen...... Bij plannen is dat echter gebleven, móéten blijven. Want heel die ruime vrije plas kwam, bij de wisseling van een jaar, onder beheer van de stad. De kantoren raakten leeg en alleen de opslagplaatsen werden gebruikt. Kees de Koning heeft dat allemaal secuur opgenomen. Dat de heeren verdwenen was minder, maar dat de stad hier ging regeeren gaf hem te denken. Was nummer één niet: electrisch licht op de kaaipieken en de lampenisten met een grijpstuiver pensioen aan den kant; vanwege de bezuiniging? Waren niet de berichten van parlevinker tot parlevinker gegaan: vreemd volk aan de kruitboeien en op stroom, bij het Veem en den boerenbond, vanaf vandaag den dag hebben alleen de waterklerken orders te vergeven en worden de centen niet aan boord maar op de kantoren betaald?

In die dagen zit Kees de Koning veel bij zijn motor. 't Is of het bordje PS.-19-12 tot hem spreken wil, maar hij begrijpt de bedoeling er niet van. Was er nu reden om ongerust te zijn? Van hooren-zeggen schrijft men toch geen brieven? Iedere beweging nemen ze goed op. Ze bespreken die. Totdat, midden onder een gesprek, er een roept: „Japannees voor de kruitboeien". De oogen gaan plots wagenwijd open. Alle verhalen worden vergeten, handen, lang en loggig in zakken rustend, vliegen daaruit. Halve zeebeenen banjeren langs de kade. Ze zoeken allemaal hun eigen schuitje. Geen drie minuten later tjoekeren en jakkeren de ranke vletjes door het Maaswater.

Vóór stroom komt de zeekast spoedig naderbij. Sleepbootjes flankeeren den Japanees. Trossen vliegen over. Sirenes gillen. De loods rent van bak- naar stuurboord om alles te kunnen volgen. Het sta-

len kolos moet draaien. De „waterluizen" snorren er om heen als vliegen om een jampot; zoodra ze de kans schoon zien zullen zij zich er aan vastklampen.

Een stormleer hangt nog niet buiten, daarop zullen ze dus moeten wachten. Maar Kees de Koning wacht daar niet op. Hij staat al boven op de kap van zijn vlet om vandaar de haaklijn te kunnen werpen. De anderen volgen dat voor den zooveelsten keer met spanning en vrees. Rats, daar gaat de lijn. Wéér heeft hij raak gegooid. De ijzeren pen blijft hoekig in het want haken. Kees de Koning bindt het einde aan zijn schip vast en trekt zich dan naar boven. De Japanneezen, die weten wat klimmen en klauteren is, kijken hem verwezen aan. Maar Kees de Koning heeft geen vrees voor vreemd zeevolk.

„Koedbaai, manne, de kappie bove?" En hij wijst naar de brug. Maar de matrozen zeggen niets en hij moet het zelf maar uitmaken. Hij loopt over de breede dekken en klimt langs de trappen naar de brug. Met een bons op de deur stapt hij naar binnen.

„Koedbaai, herren."

De anderen knikken schraaltjes.

„Nog essen?" vraagt hij den kapitein en steekt de vinger, ter toelichting, in zijn mond. Ja, knikt de ander veelzeggend. Dan springt een blanke man naar voren.

„Waterklerk", zegt hij kort.

„Sjipshendeler", antwoordt Kees de Koning.

„Alle leveranties gaan voortaan via mij, begrepen, hier is de lijst, voor hoeveel kun je dat leveren?"

Kees de Koning begint met rekenen. Het bevalt hem zoo niet. Vroeger sprak je met de kapiteins, nu staan ze er als van geen belang bij. 't Is een prachtige bestelling. Hij zal zoo laag mogelijk inschrijven. Overal doet hij nog wat af. Dan toont hij den waterklerk zijn berekening; alles voor *f* 845,—. De waterklerk pakt zijn potlood en maakt van de 4 een 9, zóó *f* 895,—. „Veertig voor mij, tien voor jou, bek dichthouwe. 't Kantoor in Tokio is er goed voor......"

Kees de Koning zegt „nee".

„Dat is usance bij ons," wordt geantwoord. Het woord usance kent hij niet, maar de beteekenis er van voelt hij goed aan.

„Bij mij is dat geen gewoonte, ik steel niet."

De waterklerk kijkt hem vernietigend aan.

„'k Geef je een kwartier, doe je 't niet dan laat ik je van boord zetten, begrepen?" Hij keert zich om en spreekt weer verder met den kapitein.

Kees de Koning drentelde heen en weer. Van de kruitboeien kwam zijn halve bestaan, daar leverde hij machtig veel aan. Nooit was zoo iets voorgekomen. De ouwe waterklerk kreeg wel eens een fooi, maar dat was niet dieverig, regelmatig, zooals hier. Dan ging het om voor-wat-hoort-wat. Ja, dieverig was het ook al trof het een Japannees. Zonde bleef zonde. Stond er niet PS.-19-12 in zijn schuitje? Zei vader hem tot zijn laatsten dag niet, dat in het houden van Gods geboden groote loon school? Maar wat zou vader doen, nú, met een vette kluif in het vooruitzicht? Nee, nee, vader moest hij er buiten laten, die had zuiver gevochten. *Hij* moest een antwoord geven. Wanneer hij aan den zin in zijn bootje dacht, zei hij: nee waterklerk, Kees de Koning levert jou geen spullen met diefstal. Dan zou ie van boord gezet worden en voor altijd aan de kruitboeien uitgeschakeld zijn. Dan zouden z'n plannen voor nòg een vlet en zijn halve inkomen ineens verdwijnen. Eigenlijk zou hij in zijn kajuitje willen kruipen, gaan piekeren, z'n kop kapot, om desnoods even z'n oogen dicht te doen en te bidden. Bidden om licht en inzicht. Je moest een dominee aan boord hebben, die zou precies weten wat hij doen moest. Maar nee, hij behoefde niet te bidden en er was geen dominee noodig. Wat voor vader gold, geldt voor hem: in Gods geboden school groote loon. Hij moest besluiten, hij was toch een man, waarvan de waterpolitie sprak dat hij nooit en te nimmer bedriegelijk te werk ging?

Kees de Koning liep op den waterklerk toe en zei:

„De prijs blijft zoo, mag ik leveren?"

„Nee, mieter op vent, jij bent voor altijd aan de kruitboeien uitgekinderd!", werd kribbig geantwoord.

Toen droop hij af. Nog één-, wel twee-driemaal keek hij om, of de...... je kon het nooit eens weten...... Voordat hij de haaklijn greep keek hij lang en onrustig naar beneden. Wat was zijn scheepje klein bij dezen grooten stoomer en zijn invloed gering tegenover den waterklerk. Wie regeerde er hier aan boord? Dat

moest de duivel wel zijn, meende hij. Anders kon hij, met een order op zak, zich blij naar omlaag laten glijden, nu vreesde hij een beetje. De afstand leek zoo groot en de teleurstelling had hem geknakt, hij voelde zich zoo ondragelijk alleen. De collega's opkoopers (hij was vèrkooper) zouden hem uitlachen, wanneer ze het wisten. Die sjacherden en smijchelden hun heele leven, ze stonden niet voor niets als waterluizen te boek......

Nu moest hij zich toch laten zakken. Hij klom op den bolder en gleed langzaamaan naar omlaag. 'n Oogenblik later draaide zijn motor en voer hij kalmpjes weg. Even daarna stond hij weer spinsend en turend op de kaai, wachtend op andere schepen. Hij snakte er naar en bekeek argwanend alles wat de wal passeerde. Maar een schip uit zee viel niet binnen. Een parlevinker uit de stad, een vreemde snoeshaan, voer met proviand naar den Japannees......

„Die heit 't je afgesnoept", riepen de anderen en hun hart was berstens vol van haat jegens den vreemden indringer. Daarop antwoordde Kees de Koning niet, in zijn binnenste knaagde het leed. Aan het eind van den dag, onder het naar huis loopen zei hij alleen:

„Jongens, de rust an de Beneje-Maas is sebiet, we worre broodvechters en de strijd is zwaar......"

Kees de Koning wordt stiller. Uren kan hij zwijgend aan den kant staan of thuiszitten. Hij leest met vreemde oogen den Bijbel en draait onrustig onder de preek. Zijn vrouw denkt soms, dat hij met open oogen zit te bidden. Hij wil zijn motorvlet behouden, maar de olie is duur en de omzet klein, wat dan? Weer gaan roeien? Soms kan hij vreeselijk opstandig zijn, vooral tegen zichzelf. Zijn vrouw volgt alles angstig gespannen. Ze kent zijn karakter en weet van zijn eerlijk neen, omdat hij naar Gods geboden wil leven.

„Heb je er spijt van Kees?" heeft ze hem al enkele malen gevraagd.

Eerst zei hij klaar en helder: neen, maar langzamerhand werd het minder duidelijk, nu schokschoudert hij voorovergebogen. Toen is zijn vrouw fel uitgevallen en heeft hem bijna bits toegevoegd:

„Maar als je zóó Gods geboden houdt, kun je 't wel laten, kijk eens naar Job en Jezus."

Daarop antwoordde hij niet. Als een lichtflits schoten die woorden door hem heen. Hij kende den Bijbel zoo goed. Had hij de dingen van het geloof niet puik onder de knie? Ja, ja. En bij Job vergeleken en bij den Heiland, nee, dan was de inhoud van zijn drinkbeker niet bitter en zijn kruis niet zwaar. Maar waar bleef dan het Groote Loon, toegezegd aan allen die Zijn geboden houden? Zijn vlet dreigt verloren te gaan. Van grootsten leverancier werd hij de kleinste, van belangrijk Beneden-Maas-man een onbeduidend mensch. En onbeduidend wilde hij niet zijn.

Wie klom er als een acrobaat langs de scheepswanden omhoog? Hij.

Wie had den grootsten omzet hier? Hij.

Maar laf of dieverig was zijn stand niet, hij had er nooit aan mee gedaan. Vader ook niet. Die was er wèl bij gevaren en hij, hij voer zoo vast als een muur met zijn geloof. En wie aan den grond voer, moest vracht over boord gooien, dan kwam het schip hooger te liggen en vlot. Kees de Koning trilde, hij schaamde zich. Heimelijk overwoog hij: wanneer ik mijn geloof overboord werp, dan varen we weer, dan loop ik naar den waterklerk en zeg: zooveel voor jou, de rest voor mij, Tokio betaalt wel. Maar dan, dan zouden den menschen gaan beweren: Kees de Koning is een heiden geworden. Een heiden, hij? Wat was hij eigenlijk anders dan een heiden, een vrome heiden, wat de menschen niet zagen zag God wel. Hij wond zich op, werd overspannen druk, liep ongedurig door het huis te stappen, hoorde niet, zooals anders, het geblaas en gegil der sirenes. Niks kon hem eigenlijk meer schelen. Hij was een vrome heiden, een kankerende kruisdrager, een jammerende Job, hij was, alles bij elkaar genomen, niks, niks, niks. En de menschen zeiden grif: Kees de Koning weet z'n weetje wel, die is thuis in de dingen omtrent God en de eeuwigheid. Z'n vrouw had gelijk, maar hij gaf haar geen gelijk. Gods gebod houden en dan kankeren, beteekende zooveel als: met den bijbel op je knieën vloeken. Hij moest dankbaar zijn, desnoods, precies als Stefanus, glinsterend ten hemel gaan. De hemel, hij werd bang van het woord; hij had al honderd maal gezegd, dat de aarde slecht en zondig was, maar hij zou haar toch niet graag verlaten. Ja, hij zat met heel zijn ziel aan de aarde, zijn

motorvlet en zijn klanten vast. Die aarde moest hij loslaten. Maar die aarde leek wel magnetisch. Wie die aarde losliet, liet eigenlijk zichzelf los. En jezelf loslaten...? Nee, dat ging niet. Maar als je 't niet deed ging je ten onder. En als je onderging kwam het omdat je Gods geboden niet hield en geen genade afsmeekte. Ja, ja, hij wist het wel. Hij was thuis in de dingen der eeuwigheid. Wanneer nu eerst de kruitboeien maar weer voor hèm waren. Dan moest de waterklerk weg. Die kreeg niemand weg. Zoo'n waterklerk had de grootste macht aan boord. Dat een mensch zoo machtig kon zijn. Een mensch, wat zei-ie, dat was geen mensch, een duivel, zeker niet minder......

Ineens klinkt er een snerpende gil door de kamer, gevolgd door een rinkelend gebel. Kees de Koning springt op en rent naar de voordeur.

„Brand!", roepen de menschen elkaar toe.

Waarzoo?

Niemand weet dat. Kees de Koning kijkt naar de roode lucht en oordeelt:

„Da's an Maas-zij vrouw, ik gaai us effe zien."

Ze maant hem nog tot voorzichtigheid. Wie kent hem zoo goed als zij?

Hij blijkt gelijk te hebben. Er ligt een groote tankboot ter hoogte van Schiedam in lichter laaie. Het is een Rus. De waterblusschers zijn gerapporteerd maar nog niet gearriveerd. Kees de Koning vliegt naar de motorvlet en binnen enkele minuten snort hij de Maas op.

— Waarom doe ik dit eigenlijk, vraagt hij zichzelf af. Daar is toch geen cent aan te verdienen. Een schip in de vlammen, een tanker, kon uit elkaar barsten en dan zou hij zelf onder de stukken verpletterd worden.

Maar hij gaat tòch.

De warme gloed komt hem tegemoet, hij ziet in de helle, ijle vlammen menschen op het gloeiend verhitte schip staan. Nog zijn er geen spuiten aanwezig. Er valt niet te blusschen ook; het gevaar beperken en de menschen redden is het eenige.

Kees de Koning neemt alles op.

„'t Jonge", murmelt hij, „de touwladder langs de heete verschansing weggeschroeid, waar moet dat naar toe?"

Er wordt gegild, enkele mannen op het achterdek huilen als kinderen. Kees de Koning kent nu geen vrees meer, hij denkt aan geen verloren klanten, hij weet alleen dat het zijn plicht is hier te helpen.

Rats, rats, weer vliegt zijn lijn omhoog. Maar het uitgedroogde, halfvergane want laat los. Opnieuw een worp, de haak blijft steken in het staal van een patrijspoort. Nu gaat het, en zonder zich te bedenken trekt hij zich op tegen het heete ijzer. Drie mannen staan op het achterdek, de rest is er met de sloepen vandoor gegaan. Twee Russen en...... Kees de Koning trilt wanneer zijn blik die van den waterklerk kruist. Het kookt in hem. Ha, ha, daar had je de vent die hem zei: mieter op, of ik laat je van boord zetten, jij bent voor altijd aan de kruitboeien uitgekinderd. Zou hij hem dat nu eens onder zijn neus wrijven? Hem toevoegen: „Jij duivel van de Beneden-Maas, nou heb ik je?" Néé, néé, bedwong hij, denk om het bordje PS.-19-12, aan Gods geboden. In Gods gebod school geen wraak, geen onder-z'n-neus-wrijven, school helpen. Wat had de Heiland anders gedaan?

„Er af", commandeerde hij.

Drie mannen keken naar omlaag en trokken aan de dunne lijn. 'n Bange vrees bekroop hen toen. Ze weifelden, maar het schip stond in de vlammen; straks zou ook het achterschip in merg en been worden aangetast. Er moest wat gedaan worden.

Kees de Koning nam een besluit. Hij sprong op de verschansing en toen hij de lijn stevig vast had, gebood hij, naar zijn schouders wijzende: „Hiér!"

Toen gebeurde het, dat een der Russen op zijn nek kroop.

„Hou je vast", beval hij nog en langzaam zakte hij met zijn zware last naar omlaag. In den hellen gloed kon men dit van verre zien en de menschen volgden hem met ingehouden adem. Zoo deed Kees de Koning ook met den tweeden Rus. Doodmoe was hij voor de laatste keer naar boven geklommen. Het vuur kwam steeds dichterbij.

Recht stonden zij tegenover elkaar. De waterklerk en hij.

„Hier", zei de ander, „voor jou", en hij wilde 100 gulden geven.

„Nee man, geen cent, dat ben ik as mensch an God en jou verplicht."

Hij trilde. Nu voelde hij blijdschap in zich, hij mocht een gebod met vreugde volbrengen. Een nieuwe vlet en nieuwe

klanten...... ze konden hem nu niets meer schelen, nu hij recht tegenover zijn vijand, geen vijand was geweest.

„Kom zitte meneer", noodigde hij uit.

Toen klom de waterklerk op de schouders van Kees de Koning en gleden ze naar omlaag, twee diep-geschokte menschen, die een half jaar terug elkaar uitschakelden en nu......

Net voeren ze weg of er klonk 'n knal. Een der tanks in het midschip begaf het. Er vlogen stukken door de lucht, die suisden neerdaalden, voor en achter, links en rechts van Kees de Koning's scheepje, maar niet één raakte er. Daarin zag Kees de Koning kennelijk een bescherming en wat hij later zei, een stuk van het Groote Loon. Hij voerde twee Russen en een waterklerk naar veiliger plaatsen.

Hij kreeg het blije gevoel een vijand geholpen te hebben.

Hij piekerde niet meer of dat wel beloond zou worden. En juist toen hij daar niet zoo vurig meer naar snakte, kwam wat hij begeerde. Want veertien dagen later werd Kees de Koning op de kruitenboeien ontboden en gezegd:

„Jij bent van nu af, zonder fooien, leverancier." En binnen twee maanden ontving hij van de Sovjet-regeering een groot bedrag voor de moedige redding en, wanneer hij wilde, een Lenin-orde......

Hij is met al die onderscheidingen erg blij geweest.

„Maar", — zegt hij altijd tegen zijn beste vrienden — „'t is zoo anders geworden dan ik gedacht had. Ik verwachtte het Groote Loon van de aarde en 't kwam van den hemel. Ik vocht tegen den waterklerk en ik moest eerst me-zelf overwinnen......"

KN.

Vrede

Nu is het rustig in mij, Heer,
Niets roert zich meer, daar 't al zich stil kwam leggen.
Nu mag ik zacht tot U: mijn Váder, zeggen,
Want in U, Vader, vond het kind zich weer.

Nu is de hemel rondom blank en puur,
Mijn voeten schrijden zacht door zuiverheden.
Is dit een droom, dit smettelooze eden?
Is dit voor mij? Dit licht is àl te duur!

Dat nu de wolken weken, is
Mijn wondere ontroering en mijn zingen.
U loof ik, Heer, van U zijn alle dingen,
Van U zoovéél geluk, na zóóveel duisternis.

PIET VAN OOYEN

Een moeder wacht . . .

„Job ?"

„Kan het zijn ?"

Met tot het uiterste verscherpte aandacht volgde de oude mevrouw Verhoorne de figuur van een man, die uit de verte naderde, maar dien ze nog niet geheel duidelijk kon onderscheiden. Toen, bij een bepaalde beweging, die ze hem zag maken, klonk haar juichtoon : „O, God, heb dank, hij is het !"

En met een forsche, bijna jeugdig-snelle beweging was ze overeind. Toch moest ze zich even aan de vensterbank vasthouden, zóó beefde ze. Maar ze blééf staan, lichamelijke zwakte telde op het oogenblik niet. Met verdubbelde aandacht keek zij uit over het grachtje, waarvan haar nu pas de feestelijkheid opviel, zooals het daar lag op dezen zonoverstraalden morgen, met zijn grijs steenen boogbrugje, zijn stille, zwarte water, waarin de bontoverkleurde, geurenzwangere bloemenschepen kwamen aandrijven. Een kar, beladen met fel-oranje sinaasappels, kwam over de keien aanbolderen en hielp de feestelijkheid nog verhoogen.

En dan waren er de kinderen, die nu, tegen schooltijd, druk vertegenwoordigd waren en met hun jonge stemmen een geest van jeugd en blijheid tusschen de oude grijze trapgeveltjes deden opstijgen.

Snel, met groote passen, naderde de man.

Kijk, nu stond hij stil bij de kar met sinaasappels en kocht er wat.

„Dat zou hij vroeger nooit gedaan hebben", dacht ze, en met een guitig lachje, „daar was hij te verwaand voor. Hij is wèl veranderd !" Ach ja, hoe kon het ook anders. Twintig jaar !

Hij gaf een sinaasappel aan één van de kinderen, die om de kar speelden. Dankbaar lachte het meisje naar hem op en liep met haar schat naar de vriendinnetjes om de buit te deelen.

Kinderen ! Had hij kinderen ? Was zij grootmoeder ?

O, dat hij toch wat vlugger liep ; voelde hij niet hoe verlangend zij hem wachtte ?

Maar plotseling begon de man langzamet te loopen. Traag, de handen in de zakken. 't hoofd gebogen, kwam hij nader.

Een mild, verteederd glimlachje plooide zich om mevrouw Verhoorne's mond. Haar groote jongen !

Was hij niet altijd zoo geweest ? Als hij vroeger ondeugend was en vergeving ervoor wilde vragen, dan holde hij naar huis, maar dan stond hij soms een kwartier lang voor haar deur, eer hij 't over zijn hart verkrijgen kon, naar binnen te gaan en het hooge woord te spreken. Twintig jaar hadden dáár geen verandering in kunnen brengen !

Nog zag ze hem voor zich, zooals hij daar gestaan had bij het afscheid. Zijn gezicht doodsbleek, zijn mond één fel-verbeten streep.

„Als uw grootheidswaanzin, Moeder, want zoo noem ik het, u dan verbiedt Jeanne als uw dochter te ontvangen, dan hebt u te kiezen. Het ga u goed !"

Dat waren zijn woorden geweest. Nog dreunde de slag, waarmee hij de voordeur achter zich toewierp, na in haar hart. — Veel was er sinds dien tijd veranderd......

Het verdriet om het verlies van haar kind had haar gelouterd. De fortuin, die haar al die jaren zoo buitenmate begunstigd had, had zich van haar afgewend. En het vermogen, op welks bezit haar hooghartigheid en trots voornamelijk gebaseerd waren, was voor een groot gedeelte verloren gegaan.

En eindelijk was zij, moe van de wereld en met het schaamrood op de wangen, teruggedreven in de armen van dien Eénen Vader, dien zij in die jaren van voorspoed zoozeer vergeten had. Vele dingen, gebeurd in die jaren van maatschappelijke grootheid, hadden haar berouwd, maar bovenal het verlies van haar zoon.

Nu echter, op dezen zonoverstraalden morgen, zou God Zijn genadewerk aan haar bevestigen en haar jongen tot haar terugbrengen !

Daar kwam hij ! Nog drie stappen......, nog twee......

Dan stond hij stil voor den boekhandel naast de deur. Strak waren de oogen van de oude vrouw op hem gevestigd.

„Mijn jongen", smeekte haar hart, „zie je niet hoe ik wacht ? Beproef mijn geduld niet te veel !"

Alsof hij door de kracht van haar blik

werd aangetrokken, zóó plotseling keek de man naar boven.

Een hoog voorhoofd, een blonde lok, een haviksneus en twee scherpe, dicht opeenstaande oogen......

Een vreemde......!

Stil en ontdaan zakte de oude mevrouw Verhoorne terug in haar stoel en schreide zacht en lang......

Toen Dien, de oude dienstbode, die den jongen meneer nog gekend had, even later de kamer binnen kwam, schrok ze. Dat was nu al de derde keer dat ze mevrouw zoo vond.

Moe leunde mevrouw even later haar hoofd tegen het nog forsche lichaam van de oude meid.

„Hij was het niet, Dien, ik dacht dat hij het was, maar hij was het niet. Maar misschien zal God genadig zijn en hem tot mij terug voeren. Als het Zijn wil is, zal ik mijn jongen nog mogen vertellen, dat zijn moeder op hem heeft gewacht......"

En zich terecht zettend in haar stoel, keek ze over de gracht of ze soms iemand zag naderen.

GERDA WILVERS

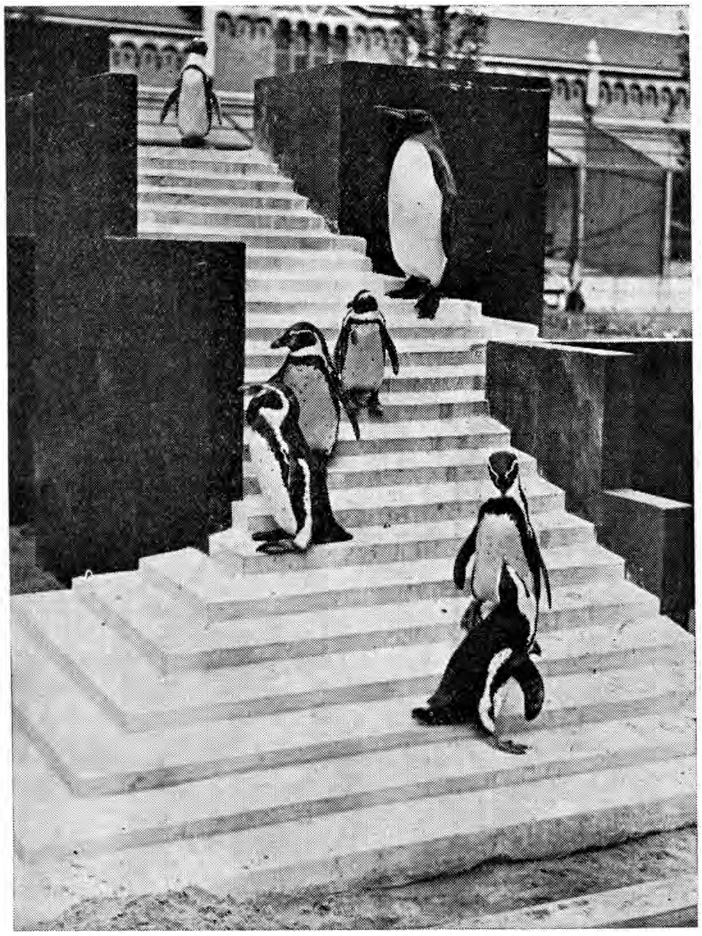

PINQUINS Foto M. Miché

Die trouwe houdt . . . (*Slot*)

Twee dagen later is de oude Verduyn weer aanwezig en Jan overlegt, wat hij straks zeggen zal, wanneer hij in 't privé-kantoor staat. Gedurende den voormiddag krijgt hij geen schijn van kans, want telkens loopen die en gene de kamer in en uit.

Maar tegen een uur of vier ziet hij zijn kans schoon en klopt hij aan.

De bijna kaalhoofdige man achter het groote bureau kijkt niet aanstonds op, als hij binnen komt. Jan kucht bescheiden achter de hand en wacht.

„Wel, jongmensch, wat is er van je dienst ?"

Jan kiest zijn woorden zorgvuldig. Hij herinnert den baas aan zijn belofte, toen hij aangenomen werd en zegt hem, dat hij bij Verbraek al hetzelfde salaris kreeg, dat hij van het begin af, hier ontving.

Wanneer Verduyn begrijpt, dat de jongen om verhooging vragen komt, verstrakt zijn gezicht. De rimpel boven de grijze oogen wordt dieper en hij bladert wat in de stukken voor zich.

Jan ziet, hoe zijn aandacht verslapt en de wrevel hem op het gezicht te lezen staat. Hij voelt zich den moed ontzinken. Toch spreekt hij voort en beproeft, door langzaam, duidelijk spreken, zijn woorden meer accent te geven.

Verduyn valt hem niet in de rede en antwoordt ook niet aanstonds als Jan uitgesproken heeft.

„Ja, ja", zegt hij dan met een bedenkelijk gezicht. „Kijk es, jongeman, ik zal niet zeggen, dat we niet tevreden zijn over je werk, maarre...... eh, nou, het gaat niet zoo florisant in zaken. Overal moet bezuinigd worden en nòg eens bezuinigd. En over het algemeen moeten vooràl de salarissen wèl omlaag, maar niet omhoog."

„U meent daarmee toch zeker niet, dat ik te véél verdien ?" Er is iets van ironie in Jan's stem.

„Och...... hm, dat kan ik zoo niet zeggen. Hoeveel verdien je ook weer ?"

Jan noemt het bedrag. De baas heeft de pen weer opgenomen en teekent een brief. Zijn belangstelling is nu geheel verdwenen en de jongen voelt zich overbodig worden hier.

„Hm. Nu, weet je wat, ik zal er met de chef over spreken. Je hoort het dan wel van hem."

Jan voelt duidelijk, dat dit het kluitje is, waarmee hij in 't riet gestuurd wordt. Maar er blijft hem weinig over dan beleefd te bedanken en het veld te ruimen.

Terwijl hij de deur achter zich dicht trekt komt opnieuw de bitterheid weer bij hem boven. Lusteloos gaat hij verder met het werk, dat hij onder handen had.

Karels bemerkt, dat hij bij Verduyn geweest is en komt even bij hem staan. Fluisterend informeert hij, wat de baas zei.

„Was ik al bang voor", erkent hij. „Ik kan nu moeilijk op eigen initiatief erover beginnen. Afwachten dus maar."

Natuurlijk is Els nieuwsgierig, of 't Jan gelukt is, den baas te spreken. Maar voor ze vragen kan vertelt Jan het relaas al. Wat haar daarbij verwondert is allereerst, dat hij nu niet zoo opstandig is als een paar dagen geleden. Ietwat verbaasd kijkt ze hem aan.

Er is iets aan hem, wat ze niet geheel begrijpt. Juist nú had ze verwacht, wel wat met hem te stellen te krijgen. Maar neen, hij zegt verder geen woord meer.

„Het spijt je zeker wel erg, niet ?" begint ze nu zelf.

„Ja, dat doet 't", antwoordt hij rustig. Het verwart haar.

„Is er iets ?"

„Och nee......"

In zoo'n geval kan ze beter afwachten, heeft Els geleerd. Hij tobt zeker over het een of ander en wil zelf eerst uitvechten.

Om de conversatie gaande te houden vertelt ze eenige dingen die haar toevallig te binnen schieten. Maar duidelijk voelt ze, dat de jongen maar half hoort, wat ze zegt.

Bij haar huis nemen ze afscheid.

Als Jan zijn maal naar binnen heeft kijkt hij nog even de courant in, voor hij naar boven gaat. Hij heeft hoofdpijn. Het werk zal niet meevallen vanavond, denkt hij.

Gevolg gevend aan de opwelling van het oogenblik loopt hij naar het harmonium en gaat er voor zitten. Gedachteloos bladert hij in den bundel die opengeslagen boven het klavier staat.

Zijn oogen volgen de regels der liede-

ren, die hij achteloos overziet.

„Die wolken, lucht en winden
wijst spoor en loop en baan
zal ook wel wegen vinden
waarlangs uw voet kan gaan."

Hebben ze dat onlangs niet op 'n Zondagavond samen nog gezongen? Hij speelt de melodie en de begeleiding, maar léést de woorden...... Als je dàt nu eens aanvaarden kon!

Maar, kan hij dat niet? Och, 't lijkt zoo eenvoudig. En bovendien...... zou 't wáár zijn?

Hij staat op en gaat naar boven. Werktuigelijk zoekt hij de boeken en cahiers bijeen die hij noodig zal hebben en legt ze op tafel. Dan gaat hij zitten.

— Die wolken, lucht en winden......

Hij kan er niet van los komen.

Hè, wat is ie moe. Doch er moet gewerkt worden vanavond, kost wat 't kost. De vulpen trekt hij uit de vestzak en schroeft de dop los. Maar tegen negenen kàn hij eenvoudig niet verder. Zijn pijnlijke hoofd weigert te gehoorzamen aan den wil tot concentratie.

Beneden zegt hij, zich niet goed te voelen en liever naar bed te gaan. Maar het duurt lang eer hij den slaap vatten kan.

Den volgenden middag, als ze, de gewoonte getrouw, naar huis kuieren, begint Karels nog eens over de kwestie van Jan's salaris. Hij wil hem troosten en vertelt hem daarom, hoe lang die en die op verhooging hebben moeten wachten.

Jan heeft echter andere gedachten in zijn hoofd en antwoordt maar met enkele woorden. Tenslotte zwijgt Karels ook, niet wetend, hoe hij den jongen van zijn timide stemming zal kunnen af helpen. Ze loopen een oogenblik zwijgend en rookend naast elkander voort.

„Gelooft u, dat God de wereld regeert?" vraagt Jan opeens.

„Jawel, zeker, natuurlijk!" zegt Karels een weinig verrast. „Hoe kom je op die gedachte?"

„Valt het u niet eens moeilijk, daaraan niet te twijfelen?"

„Jawel, soms. Maar er gebeurt niets buiten God om en dus zijn bij God ook de dingen bekend, die wij niet begrijpen en die ons wel eens in de war maken. Dikwijls is de verleiding groot, te meenen, dat God machteloos staat. Maar dat kàn eenvoudig niet. Je moet me nu niet vragen, op je bekende logische manier, hoe ik wéét, dat God regeert en of ik het bewijzen kan. Want dan zeg ik je bij voorbaat, dat ik het niet wéét, maar gelóóf en dat er geen sikkepit bewijs voor is. Integendeel, de dingen die soms rondom ons gebeuren in de wereld en die ook met jezèlf voorvallen dwingen je haast tot de conclusie, dat God niet regeert. Maar tòch is het waar."

„Veronderstel nu eens, dat ik nog een jaar op dit salaris staan blijf en dan mogelijk een kleine verhooging krijg, waarvan zal ik dan moeten trouwen?"

„Gunst, denk je daar nú al aan? Zoover is het immers nog lang niet?"

„Neen, maar 't kòmt zoover."

„En jij vindt, dat je aan Gods wereldregeering twijfelen kunt en moogt omdat jij geen verhooging gekregen hebt. Kijk es, jongen, je moet es even naar me luisteren. Ik ben zooveel ouder dan jij en heb zooveel meer ondervonden. Daarom kan ik je zeggen, wat jij zelf nog niet weet: dat God alle dingen doet medewerken ten goede voor degenen die Hem liefhebben. Dat is iets, wat ik persoonlijk meer dan eens ondervonden heb — ik spreek dus uit ervaring en debiteer geen vrome stichtelijkheid. God gaat vaak wegen met ons, waarvan wij niets begrijpen, die ons inziens naar het verkeerde doel leiden. Maar God weet alleen, wat goed voor ons is en wij hebben niets te doen, dan ons volkomen afhankelijk te maken van Zijn voornemen."

„Kun je dat dan zoo maar?"

„Neen, dat kost wel eens moeite. Dat kost óók voor iemand op mijn leeftijd wel moeite. Maar dit staat als een paal boven water: God doet alle dingen medewerken ten goede degenen, die hem liefhebben. Zoek het maar op thuis in je Bijbel, daar staat het."

's Avonds ziet hij tevergeefs uit naar Els als hij uit kantoor komt. Ze staat niet bij de lantaarn, waar ze hem altijd opwacht. Een enkele maal gebeurt dat wel meer, dan moet ze langer werken en is pas later thuis.

Het stelt hem teleur, want juist nú had hij graag met haar gesproken over al de gedachten, die in hem rondwoelen.

Zoo gauw hij kan gaat hij later op den avond naar haar woning. Van werken komt vanavond weer niets; hij zou er

eenvoudig niet toe in staat zijn.

Haar verbazing, wanneer ze de voordeur opent en hem voor zich ziet is zoo groot, dat ze een oogenblik vergeet, hem te verwelkomen. Ze zwijgt nog als hij de deur achter zich dicht doet en haar volgt, de hall in. Ze kijkt toe, terwijl hij zich van jas en hoed ontdoet.

„Moeder is even op bezoek", zegt ze dan. „Zullen we op mijn kamer gaan?" Instinctief voelt ze, dat Jan een dringende reden moet hebben haar buiten de afspraak te komen opzoeken.

Wanneer ze tegenover elkander zitten met de heel lage tafel tusschen hen in, waarop twee theekoppen staan, zegt Els:

„En vertel me nou es eerlijk, wat er met jou is. 'k Heb gister al gemerkt, dat je iets had, wat je hinderde. Kom, vooruit ermee, we hebben niet de gewoonte, iets voor elkander te verbergen."

Maar ze moet nog vrij lang wachten, voor Jan begint te praten. Doch wanneer hij het doet, houdt hij niet eerder op, voor hij àlles heeft gezegd, wat hem in deze moeilijke dagen heeft bezig gehouden.

Ze behoeft maar te luisteren.

Hij begint, met nog eens voor haar te herhalen, welke critiek hij gedurende de laatste jaren gehad heeft op den Bijbel, op de kerk en op het geloof van kerkelijke menschen. Daarbij is het hem zèlf, alsof hij eerst nu alles in den juisten samenhang gaat zien. Sprekende worden hem dingen duidelijk, waarvan de zin hem verborgen is gebleven tot op het oogenblik, waarop hij zichzèlf critisch is gaan zien.

Vervolgens vertelt hij van alles, wat hij gisteravond op zijn kamer overdacht heeft en van het vele, dat toen duidelijk en half duidelijk voor hem is geworden.

„Weet je, ik heb al die dingen altijd beschouwd, alsof ik er niet persoonlijk bij betrokken was. En eerlijk gezegd geloof ik, dat jij dat ook gedaan hebt. Maar dat was verkeerd. Ik zie nu, dat wij onszelf moeten insluiten.

En wat voor mij het ergste is: nu ik gedwongen word, de dingen persoonlijk te nemen, blijkt het me, dat ik eigenlijk niets van mezelf heb. Och ja, ik wéét natuurlijk wel allerlei uit en van den Bijbel! Net zoo goed als jij dat weet. Maar misschien is het juist dàt wel, wat ons in den weg staat. 't Verschil tusschen mijn Moeder en ons is, dat zij persoonlijk gelooft, in een persoonlijke relatie tot God staat en wij niet. Wij hebben tot heden alleen maar belangstelling gehad. Meer niet.

We hebben een paar weken geleden afgesproken, dat we in ons gebed tot God spreken zouden over de dingen, die we toen aan elkander hebben verteld. Weet je dat nog?"

„Jawel. Dat heb ik gedaan. Jij ook?"

„Natuurlijk."

Het blijft weer even stil. Wat zijn al deze dingen toch moeilijk!

„Ga je mee, dan gaan we een eindje om. Ik heb weer vreeselijke hoofdpijn."

„Goed."

Buiten loopen ze een poos woordeloos in den druilerigen motregen.

Els huivert. Waarom zijn ze eigenlijk de warme kamer uit geloopen?

„Als we eens samen baden?" Jan zegt het aarzelend.

Langs een omweg loopen ze weer naar huis terug. In de kamer schijnen de voorwerpen hen aan te kijken......

Jan vouwt de handen en sluit de oogen. Wat moet hij eigenlijk zeggen?

„Heer, God, U weet, welke gedachten ons bezig houden. Wil Gij ons duidelijk maken, wat we niet begrijpen... Wil Gij de moeilijkheden van ons weg nemen..."

Hij zwijgt, niet wetend, hoe verder te gaan. Voor zijn besef is met die paar zinnen alles onder woorden gebracht.

„Zullen we, nu we toch bij elkaar zijn, ook samen ons Bijbelgedeelte lezen?" stelt Els voor.

Ze neemt het Bijbeltje uit haar kastje en reikt het Jan toe.

„Lees jij maar. De leeswijzer ligt op de plaats waar we moeten beginnen."

Jan bladert even, vindt de boekenlegger en legt het stukje papier naast zich op de stoelleuning. Hij schraapt zich de keel en zegt:

„Romeinen 8, vanaf het acht en dertigste vers."

„Want ik ben verzekerd:
dood noch leven,
engelen noch hun overheden,
heden noch toekomst,
noch krachten,
hoogte noch diepte,
noch eenig ander schepsel,
zal ooit ons kunnen scheiden
van de liefde Gods
welke daar is in Christus Jezus onzen Heer."

Hoe meer hij het slot van het stukje nadert, hoe bezwaarlijker het spreken hem weer wordt en bij het einde van den laatsten zin legt hij met bevende hand het kleine, bruine boekje neer.

„De liefde Gods", zegt hij klankloos. Met moede oogen ziet hij Els aan. Opnieuw neemt hij dan het Bijbeltje in de hand en leest met de oogen hetzelfde stuk.

Met de hand onder het hoofd blijft hij zitten.

Heeft God hèm lief ? Werkelijk, reëel lief, zooals hij bij voorbeeld Els liefheeft ?

Die vergelijking maakt de woorden ineens levend voor hem. Zou het mogelijk zijn, dat Gods liefde zoo persoonlijk, zoo direct kan zijn ?

Maar, als dat zoo is bestaat er een persoonlijke relatie tusschen God en hem. Een relatie, die God bepaald heeft, van Zich uit. Dan is God niet meer een denkobject, een abstractie, doch een Persoon. En als God hem líéf heeft, ja, dan verandert dat àlles. Dan neemt dat alle moeilijkheden ineens wèg !

De gedachte is zoo nieuw en komt zoo plotseling tot hem, dat hij het hoofd opheft en zijn oogen grooter worden.

Els ziet het.

„Ik geloof, dat ik het nú zie", zegt hij langzaam.

„Ja, dat is het. Wij hebben het belangrijkste vergeten. God heeft ons lief, zooals wij elkander lief hebben. Maar dan góéd, volmaakt. En er is niets, wat ons van die liefde kan scheiden. Geen onrechtvaardigheid in de wereld, geen fouten, die wij maken, geen verschil tusschen geloof en levenspractijk...... niets !

We hebben aldoor vanuit onszèlf gedacht en gesproken. We hadden voor niets anders aandacht en belangstelling. Daarom heeft ons bidden van een paar weken geleden ook geen kracht gehad. God hééft op dat gebed al geantwoord... Zijn antwoord staat in den Bijbel. Het luidt, dat Hij ons lief heeft. Dat verandert alles.

Els zit in haar stoel en kijkt naar hem op.

„Ik kan het nog niet heelemaal vatten". zegt ze. Dat wil zeggen, ik geloof wel, dat je gelijk hebt, maar...... ik begrijp niet, dat we al dien tijd zóó ziende blind zijn geweest."

„Toch moet het zoo zijn. Het kan niet anders......"

„Ik begrijp alleen niet, waaròm God ons liefheeft."

„Zou die vraag eigenlijk niet bij iedereen opkomen ?"

Nu is Els het, die het Bijbeltje van tafel neemt. Ook haar treft bij het lezen de zekerheid, waarmee de Apostel spreekt. Het is haar, of ze dit bekende Bijbelgedeelte pas voor 't eerst leest.

Jan onderbreekt den loop van haar gedachten.

„Els, kind, ik moet naár huis. Hoe lang zit ik hier al ?"

Beneden blijkt Mevrouw Verbraek thuis gekomen te zijn. Ze heeft Jan's aanwezigheid in huis niet opgemerkt en informeert lachend, of hij niet buiten zijn boekje gaat, door er zoo maar een avond den brui van te geven.

Het is Jan niet mogelijk, haar te vertellen, wat hen boven samen heeft bezig gehouden. Om niet onbeleefd te schijnen blijft hij nog even een tweede kop thee drinken. Dan gaat hij huiswaarts.

De volgende avond is die, waarop Els. naar gewoonte bij de Stromans is.

Ze hebben samen niets afgesproken, maar Jan blijft ook dezen avond niet boven. Als hij voor zijn thee in de huiskamer komt en Els hem aanziet, zegt hij :

„'t Is weer zoo rustig hier, zullen we wat spelen ? Jij zingen, bedoel ik ?"

„Heb je tijd ?"

„En ik heb er behoefte aan", zegt hij.

Moeder kijkt hem aan.

„Ja Moeder,', zegt hij, haar blik ziende, „ik heb er behoefte aan."

„Dat snapt u niet, hè ?" Hij wil nog meer zeggen, maar Els valt hem in de rede met een vraag aan Moeder.

„Zegt u eens, mevrouw...... u zult het misschien een vreemde vraag vinden, maar... eh... waarom hebt u den Heer lief ?"

Wat is het lastig, iemand zoo'n vraag te stellen. Nu ze 't gedaan heeft, voelt ze 't nog meer als iets vreemds. Ze krijgt er een kleur van. Gek, dat men over deze dingen zoo moeilijk kan spreken......

Moeder ziet, hoe verlegen Els wordt. Maar ze bemerkt ook, met welk een spanning haar antwoord door beide jonge menschen wordt afgewacht.

„Omdat de Heer mij het eerst heeft liefgehad", zegt ze eenvoudig.

Jan en Els zien elkander aan.

„Hoe weet u dat?" vraagt Jan. Maar hij kent het antwoord al van te voren. Alleen, hij wil 't nog eens hooren zeggen op die duidelijke, besliste manier, die Moeder eigen is.

„Het staat in den Bijbel. God heeft het zelf gezegd."

Het ontroert beiden. Ze gevoelen: hier is geen redeneeren, geen piekeren, geen vrees voor verkeerd begrip. Hier is alleen het simpele beroep op Gods eigen verzekering, die onaantastbaar en waarachtig is. Geen van beiden weten ze, wat ze zeggen moeten. Ze hooren, dat Moeder dezelfde taal spreekt als de Apostel Paulus. Dat is voldoende.

Moeder gaat op het onderwerp niet verder in. Ze kan spreken, maar ze weet ook te zwijgen. Ze voelt, dat achter beider vragen meer ligt, dan haar op dit oogenblik duidelijk wordt; ze speurt er iets van, dat deze twee, haar oudste jongen en haar aanstaande schoondochter samen iets uitstrijden, dat van het allerhoogste belang is. Daarom zendt ze in stilte een woordeloos gebed tot God omhoog om leiding voor hen.

Nu zingt Els en Jan speelt erbij. En het lijkt wel, alsof er een nieuwe klank is gekomen in de stem van het meisje.

Het lijkt wel, of de kerk er dien volgenden Zondagmorgen ànders uitziet, wanneer ze beiden binnentreden. Jan bemerkt het aanstonds wanneer hij zit en rondziet. Is het zoo, of ligt het maar aan hem? Ook Els laat den blik weiden door de hooge ruimte. Ze ziet de menschen voor hen en terzijde.

Voor het eerst gevoelt Jan iets van gemeenschap met al die bekenden en onbekenden rondom. Ook hèn heeft God het éérst lief gehad, denkt hij en dat is de reden, waarom zij nu hier zijn. Om te luisteren naar het woord, dat God vanmorgen tot hen heeft te spreken.

En vreemd, nu lijkt het ineens van zoo weinig belang, dat er tusschen allen, die hier zijn zoo velerlei denk- en meeningsverschil bestaat. Gòd heeft hen lief, hen allen, wie ze ook zijn, wat ze ook denken, hóé ze 't er ook met hun leven àfbrengen.

Dat is het belangrijkste. Ja, het eenig belangrijke.

Hoe meer Jan in de voorgaande dagen heeft nagedacht over de liefde die God heeft voor de menschen, hoe onbegrijpelijker hem die liefde is geworden. Maar tegelijk ook: hoe bewuster hem het besef van die liefde tot een diepe blijdschap is geworden.

Ook Els heeft die ervaring gemaakt. En gisteravond hebben ze Verbraek's Concordantie uit de salonkast gehaald en al die Bijbelgedeelten opgezocht en nageslagen, die van de liefde Gods spraken. Elke tekst, iedere nieuwe geschiedenis wierp een nieuw, helder licht. De dienst neemt een aanvang. Het preludium van den organist vindt zijn afsluiting in een zacht accoord, de predikant bestijgt den kansel.

Dominé Verkerk spreekt het Votum uit:

„Onze hulpe is in den Naam des Heeren, Die hemel en aarde gemaakt heeft, Die trouwe houdt tot in eeuwigheid en niet laat varen het werk, dat Zijn hand aan ons begon. Amen."

Ze zien elkanders aan, Els en Jan en hij zoekt haar hand, die even koud is als de zijne. Hij buigt het hoofd, want er komt een brok in zijn keel en hij voelt, hoe tranen hem naar de oogen dringen.

„Die trouwe houdt tot in eeuwigheid..."

Ook met hèn, zooals met allen, die hier zitten.

„Die niet laat varen het werk, dat Zijn hand begon......"

Aan hèn, die Zijn onbegrijpelijke liefde hebben aanvaard......

P. H. MULLER

KRONIEK VAN HET BOEK

Wijkend water, door *Fred Thomas en Simon Switzar Jr.* Den Haag, N.V. D. A. Daamen 1940.

De journalist Thomas, heeft, in gezelschap van den uitnemend fotografeerenden jongen architect Switzar voor 't laatst nog eens een kruistocht over de Zuiderzee gemaakt voor deze zee ophield te zijn wat ze zoolang was, dus voor de inpoldering. Thomas heeft tijdens of na die kruistocht in eigen en anderer booten, oude herinneringen opgehaald en verhaald, hoe schoon land en zee zijn geweest. Voor 't laatst, want sinds de Zuiderzee wordt ingepolderd en drooggelegd gaat snel of langzaam veel schoons en karakterestieks op het water en langs de kust verloren. Daarna vertelt Thomas ons van Urk, van Schokland, van Kampen en van al die haventjes en hoekjes, waar hij zelf, evenals zoovele anderen, in 't verleden zoovele gelukkige uren sleet. De fotograaf heeft met groote bekwaamheid feit en faam van deze tochten en herinneringen op de gevoelige plaat vastgelegd en 't resultaat der samenwerking is een goed geschreven, gevoelig doch ook leerzaam boek, dat op bijzonder mooie wijze is geillustreerd. Men vergelijkt 't werkje soms met „Achter de mast" van Bakker, maar Thomas' verhaal is niet zoo luidruchtig. Een mooie, degelijke uitgave, dit boek!

Georg H. Wild, **Edelsteenen en hoe ze te herkennen.** Zutfen, W. J. Thieme & Cie., 1939.

We hadden dit fraaie boekje nog niet besproken en haasten ons daarom, het thans te doen. De auteur schreef het niet alleen voor juweliers doch ook voor leken, die in edelsteenen en edelsteenkunde belang stellen. Voor zoover dat noodig en nuttig was zijn de grondslagen in 't eerste boekgedeelte behandeld, waarna in 't tweede allerlei edelsteenen uitvoerig worden besproken. Op zaken, die voor handelaars en liefhebbers geen nut hebben, werd niet ingegaan, zoodat b.v. de luminiscentie niet werd behandeld. De in 't tweede gedeelte besproken edelsteenen zijn in kleuren afgebeeld op platen, die de beste zijn, die bestaan. Ze maken dan ook een zeer bizondere indruk. De vertaler, edelsteenliefhebber, de heer J. M. Visser heeft 't boek voor Nederland bewerkt en 't uitgebreid met aanteekeningen en sagen. 't Eerste gedeelte spreekt over kristallen en hun bouw, hun hardheid en bizondere lichtverschijnselen. Behalve platen zijn ook foto's en teekeningen in 't boekje opgenomen. Tabellen en een zeer overzichtelijke alfabetische lijst van behandelde steenen besluiten het werkje, dat voor den liefhebber en den vakman een ware aanwinst zal zijn.

A. Schelfhout—v. d. Meulen, **Wij bouwen een huis.** Roermond, J. J. Romen & Zn.

De teekening op het omslag van dit mediteerende boekje toont een huis zonder ingang, dat terzij een soort hooge schoorsteen heeft met een kerkklok erin. Een ingang heeft 't huis blijkbaar niet en hoewel 't er uit ziet als of 't geheel gereed is, schijnt aan de achterzijde toch nog een metselaar bezig te zijn. Men kan er geen touw aan vastmaken en gaat nieuwsgierig de inhoud van 't werkje lezen. Dit boekje blijkt voor meisjes bestemd te zijn en behoort thuis in de reeks: „Meisje, verdiep je". We verklaren, er geen flauw idee van te hebben, voor welke categorie lezeressen deze tekst bedoeld is. En we kunnen ons met geen mogelijkheid voorstellen, wat de auteur feitelijk wil of bedoelt te zeggen. Dit proza is op 't practische leven gericht en ziet er uit als mystiek; het wemelt van slechte en valsche beeldspraak en men zoekt voortdurend naar de concreta, die de schrijfster toch wel op 't oog zal gehad hebben, maar die ze blijkbaar zorgvuldig vermijdt, te noemen. Hier is een voorbeeld uit den inhoud: „Het wordt een heerlijk bouwwerk, een ideaal! Zal het huis zelf afgestemd zijn (!) op de enig juiste levensbeschouwing (welke is dat? M.) dan spreekt het ook, dat de aankleeding en meubileering in zoo volkomen mogelijke (!) harmonie daarmee moet zijn . . . ." „Langzaam groeit (?) ons ideaal." „We zien de voltooiïng nabij en we zijn blij met dat huis vooral om het harmonisch geheel dat het vormt" (let op de stijl!) Men zou denken, dat 't hier om een werkelijk *huis* ging? Mis, luister maar: „Weldra komen de metselaars aan de beurt; het cement dat ze ge-

bruiken is de zelfverloochening, de steen is rood gebakken in het vuur van de reinste liefde en zoo is het, (hoe ?) dat ze metselen gaan . . . .' Indien de schrijfster rustig en nuchter gezegd had, wat ze bedoelde, zouden we haar arbeid ten behoeve van R. K. jonge meisjes vermoedelijk zeer wel hebben kunnen appreciëeren ; thans is dat jammer genoeg niet mogelijk.

Adriaan Boer, **Foto's met inhoud**. Bloemendaal, „Focus", 1940.

De, intusschen overleden, auteur van dit boek heeft zijn werk samengesteld met de bedoeling, daarmee amateur-fotografen te onderrichten. Het is bekend, zegt hij, dat groote groepen menschen beter leeren door aanschouwing dan door afgetrokken onderricht. Daarom heeft hij een analyse gegeven van een reeks goede foto's bij de reproducties van die platen. Zijn zoon voegde aan 't werk eenige analyses van eigen hand toe. De 158 fraaie foto's zijn achter in 't boek genoemd met de technische details. Vooral deze details maken 't boek zeer leerzaam. We vermoeden zoo, dat zeer vele amateur-fotografen bizonder veel aan dit instructieve boek zullen hebben. Het werd goed verzorgd uitgegeven.

Ds. P. de Haan, **Filips van Marnix van St. Aldegonde**. Den Haag, N.V. C. Blommendaal, 1940.

De theoloog, die deze beknopte biografie schreef, gaf 't boekje de oriënteerende ondertitel : „Bladzijden uit zijn leven in verband met zijn beteekenis voor het Protestantisme in de Nederlanden" en dat bepaalt het karakter van 't boekje. Het verschijnt als nr. 30-31 in de serie „Tijdseinen", Stemmen uit Chr. Hist. kr. Het biografisch karakter van 't werkje staat op 't tweede plan, terwijl aan de geschriften, vooral aan 't literaire werk van Marnix 't meest aandacht is gegeven. De lange reeks der aanteekeningen, die dit toch wel populaire werkje besluiten, bewijzen de belezenheid van den schrijver.

G. Kromdijk, **Onze tuin**. Zutfen, W. J. Thieme & Cie. 1940.

Een boek van bijna 350 bladzijden, dat een soort vademecum is voor degenen, die een tuin of stuk grond bezitten. De auteur spreekt eerst over het aanleggen van tuinen, over het daarbij benoodigde gereedschap, over de grondbewerking en bemesting, het aanleggen en onderhouden van gazons en paden en zelfs over het zitje en de speelhoek voor de kinderen. Daarna handelt hij over hagen, in en langs den tuin, over boomen en over het planten, groepeeren, snoeien, sproeien van heesters. Vervolgens geeft hij de rozen een beurt door de kweek, de ziekte en ongedierte-bestrijding te behandelen. Klimplanten hebben een afzonderlijke alinea en de borders met het rotstuintje en beider beplanting worden eveneens onder de loupe genomen. Evenmin is het vijvertje met de water- en moerasplanten vergeten. Dan komen de bol- en knolgewassen aan de beurt, de vruchtboomen en het z.g. klein fruit, gevolgd door de blad- en stengelgroenten, de vruchtgewassen, de wortel-, bol- en knolgewassen, de koolsoorten en de specerijen. De behandeling dezer omvangrijke stof geschiedt natuurtijk niet „eingehend" doch is toch wel zoodanig, dat ze voor den leek veel nut kan hebben. Toegevoegd zijn alfabethische registers van Latijnsche en Hollandsche plantennamen, een lijst der afbeeldingen en de Errata. Het boek is zeer rijk met fotomateriaal geïllustreerd.

Piet Bakker, **Het geheim van Dr. Ling**. Amsterdam, Andries Blitz, 1940.

Als nummer 16 in de serie A.B.C.-romans (f 0.35 per st. ing.) verschijnt een Amsterdamsche detective-geschiedenis van de hand van P. Bakker, van wien wij reeds eenige geestige verhalen recenseerden. Deze geschiedenis heeft een luguber kantje, maar is tegelijk typisch Amsterdamsch van kleur. Het is een prettige afwisseling van de oer-Engelsche soortgelijke verhalen. Als vacantie lectuur is dit verhaal prachtig.

Het jaar onzes Heeren 1940 IV Kerkbrief. Den Haag, N.V. C. Blommendaal, 1940.

Bij de verschijning van het vierde deeltje der Adoremus-uitgave „Het jaar onzes Heeren" willen we deze uitgave nog eens afzonderlijk bij onze lezers aankondigen en aanbevelen. Deze „Kerkbrief" geeft voor elken dag des jaars, van 1 September tot 30 November een te lezen Bijbelgedeelte voor den ochtend en den avond en biedt daarover een zeer korte meditatie. Tevens wordt een Psalm en een Geestelijk lied genoemd die kunnen worden gezongen. Elke week heeft een afzonderlijke voorbereiding op een bepaald thema. De samenstellers van dit vierde deeltje zijn Prof. Bakhuizen v. d. Brink, Ds. J. K. v. d. Brink, Ds. P. Fagel, Ds. J. C. Koppert, Prof. G. v. d. Leeuw, Ds. E. R. O. Richard en Ds. K. H. L. v. Selms. Eerder verschenen de advent-Kerstbrief, de Paaschbrief en de Pinksterbrief. Het abonnement kost f 1.90 per jaar. De afzonderlijke deeltjes kosten f 0.60.

Prof. Huib Luns, **Schilderen met olieverf.** Amsterdam, N.V. Kosmos, 1940.

De bedoeling van dit boek met ervaringen en raadgevingen is, leeken, liefhebbers en jonge vakschilders van raad en voorlichting te dienen met behulp van eigen kennis, routine, ervaring en inzicht. Het boek is vaak een gezellig praatje, waarvan men veel leerzaams kan opsteken, maar wij zouden 't ook ter lezing willen geven aan hen, die de schilderkunst theoretisch bestudeeren en wier belangstelling naar de kunsthistorie uitgaat. De schrijver is een onderhoudend en systematisch leeraar en verteller, die er van houdt af en toe ongewone woorden als „bevoorkeurd" e.d te gebruiken. Zijn werk illustreerde hij met 25 fotografische reproducties

naar eigen werken waarvan 3 in kleuren. De stof is verdeeld in 7 hoofdstukken die de volgende titels hebben: Iets over de aard en uit de geschiedenis der techniek van het schilderen met olieverf. De gereedschappen en werktuigen. Waarop wordt geschilderd? Verf en bind-middel. Over de keuze van het onderwerp. Hoe wordt geschilderd? Hoe wordt het olieverfschilderij beschut?

A. Hallema, **Gesch. der Ned. Herv. Gem. te Ginneken**. Breda, N.V. Broese & Peereboom.

De schrijver van dit interessante brok kerkgeschiedenis heeft zijn arbeid op zich genomen, daartoe aangezocht door een commissie, welke, namens de Ned. Herv. Gemeente te Ginneken, het belang van zulk een historieschrijving inzag, mede in verband met de restauratie van de Ned Herv. Gem. te Ginneken. Het werk is dus een Geschiedenis en tegelijk een Gedenkboek. Tot de kennis van het Protestantisme in Brabant is dit boek een belangrijke bijdrage. Men leest het geboeid, ook wanneer men van de Kerkhistorie geen bizondere studie maakt. De auteur heeft zijn stof over zes hoofdstukken verdeeld en geeft, aan het slot van elk ervan als bijlagen eenige documenten, die op de materie betrekking hebben. Het werk heeft eenige goede illustraties o.w. als titelplaat een foto van den huidigen predikant der gemeente, Ds. B. ten Haar Romeny.

J. Kersten, **Bali.** Eindhoven, Het Poirtersfonds, 1940.

De R. K. geestelijke, die de auteur is van dit interessante werk over Bali heeft gepoogd, een beeld te geven van het sociale en religieuze leven op Bali, dat zooals men weet, pas sinds kort voor Zending en Missie toegankelijk is geworden. Na een oriënteerend hoofdstuk: „Bali in vogelvlucht" schrijft de heer Kersten over de Desa, het Gezin, het Kastenwezen, de Religie, de Moderne Gedachte, het Contact met het Christendom, en ten slotte over Bali, religie en katholicisme. Elk hoofdstuk is in vier of vijf onderdeelen gesplitst. Het is jammer, dat 't boek eenzijdig R. K. is georiënteerd. Hoezeer dat 't geval is blijkt hieruit, dat onder de genoemde auteurs, wier werk tot 't schrijven bestudeerd werd, *niet* wordt genoemd Prof. Dr. H. Kraemer met zijn zeer belangrijke studie: „De strijd over Bali en de Zending". Ook missen we Aage Kr. Nielsen's zeer fraaie werk „Leven en avonturen van een Oostinjevaarder op Bali". Kersten's boek is geillustreerd met een serie rotogravuren. De stijl van 't boek is wat droog, doch 't werk is ondanks dat zeer leesbaar.

Prof. Dr. M. C. van Mourik Broekman, **Parapsychologie en Onsterfelijkheid**, Den Haag, N.V. H. P. Leopold, 1940.

Van dezen schrijver verscheen eerder in dezelfde Parapsychologische Bibliotheek „Parapsychologie en Godsd. leven", dat wij ook eerder hier bespraken en uitvoerig (afwijzend) elders behandelden. Er is voor ons alle reden, *dit* werk hooger te taxeeren dan dat over het godsdienstige leven in relatie tot de wetenschap der parapsychologie. De schrijver behandelt zijn onderwerp breedvoerig, met groote ernst en toewijding en met groote belezenheid. Ons oordeel over zijn boek kan hierom zooveel gunstiger zijn, omdat de beschouwingen die geboden worden voor een belangrijk deel los staan van des auteurs persoonlijke opvattingen en beschouwingen van den Bijbel-inhoud en van zijn waardeeringen van hetgeen Christelijk gelooven is. Wij zouden vele Christenen, die belangstelling voor 't onderwerp hebben hierom dit boek willen laten lezen omdat het een uitnemend voorbeeld is van een gewetensvolle behandeling van eenige samenhangende problemen en als zoodanig een krasse tegenstelling vormt tot b.v. het boek van Erik Palmstierna, dat wij in deze kolommen bespreken. Van Mourik Broekman neemt niet graag de z.g. „wetenschappelijke" resultaten van Palmstierna voor zijn rekening en is er ver vandaan, ze aanstonds tot „waarheid" en „werkelijkheid" te verklaren. Het zwaartepunt van dit boek ligt in de hoofdstukken 3 en 4, waarvan het eerste de parapsychologische aanwijzingen voor het geloof in persoonlijke onsterfelijkheid bespreekt in het andere bevestiging van het geloof in pers. onsterfelijkheid door verschijnselen vóór den dood behandelt. Zeer lezenswaard achten wij ook het hoofdstuk 6 waarin de waarheid en de waarde van het onsterfelijkheidsgeloof wordt besproken.

Erik Palmstierna, **Perspectieven der Onsterfelijkheid**. Den Haag, N. V. De Kern, 1940.

Men moet spiritisten en parapsychologen scherp van elkaar onderscheiden, daarbij bedenkende, dat parapsychologie voor een deel het spiritisme insluit. De amateurs en z.g. deskundige spiritisten, die het ontvangen van geestenmededeelingen als een soort knusse huiskamer-ontspanning beoefenen en daarbij gebruik maken van een tafelalfabeth en een wijzer, vormen de niet- of on-wetenschappelijke dilletanten van wie de wetenschappelijke beoefenaar der parapsygologie zich in alle opzichten onderscheidt. Mej. Dra. Heijster heeft dat onder anderen uiteengezet in een tweetal boekjes, die wij van haar in de Sept. afl. van ons blad bespraken. De schrijver van het werk, waarvan wij de titel hierboven noemen, behoort met degenen die met hem samenwerkten tot de spiritisten-dilletanten. De methode om de resultaten te bereiken, waarvan in dit omvangrijke boek zoo breedvoerig en met overtuiging getuigenis wordt afgelegd, is allerminst wetenschappelijk en geldt als volkomen onbetrouwbaar, hoe hoog er ook in dilletanten kringen van wordt opgegeven. Wij hebben in een artikel in „Woord en Geest" van 30/8 j.l. een uitvoerige critiek geleverd op de vermeende resultaten van het pseudo-wetenschappelijk onderzoek, dat Palmstierna beschrijft en aangetoond,

dat en, hoezeer al hetgeen door z.g. „geesten" met behulp van tafelalfabeth en wijzer wordt beweerd over God, Christus, Godsdienst, leven hiernamaals etc. etc., in flagrante tegenspraak is met wat de Christen in zijn Bijbel lezen kan. Wij verwijzen de belangstellende lezers dus naar dat artikel, hier slechts opmerkende, dat alle beschouwingen en uitspraken den Godsdienst en het geloof betreffende, theologisch allang verouderd zijn, daar ze behooren tot wat bepaalde Godsdienst philosofische „scholen" voornamelijk in Duitschland in de 19de eeuw hebben geleerd en te berde gebracht. Het lijkt ons onjuist, het boek van Palmstierna in handen te geven van hen, die te weinig kennis van geloof en Bijbel bezitten om aanstonds en zelf te kunnen zien hoezeer en hoever het hier gebodene „ernaast" is.

G. A. v. Bovene, **Ons dagelijksch brood**. Utrecht, N.V. A. W. Bruna en Zn., 1940.

De auteur van dit lijvige boek wordt op de binnenzijde van het omslag gekarakteriseerd als een man, die gedurende vijf en twintig jaar in de journalistiek werkte en dat vooral in de tropen deed. „Hij schreef in kranten en tijdschriften, sprak voor de radio van week tot week, hield zich ook met filmproblemen voortdurend bezig."

Deze journalist schrijft thans onder de titel „Ons dagelijksch brood" een zeer lange reeks van kleine hoofdstukjes, waarin hij ervaringen, inzichten, gedachten en meeningen heeft verwerkt en neergelegd. Het kan niet anders of dit werk van een gemakkelijk zich uitdrukkend man, die veel heeft gereisd, gezien en beleefd, moet zeer interessant zijn. Het is dat ook. Men kan feitelijk niet zeggen waarover het boek handelt; het zou gemakkelijker zijn, een lijstje aan te leggen van de zaken en onderwerpen, die niet, op de een of andere wijze, besproken worden of in 't geding betrokken. Men meene b.v. vooral niet, dat dit boek uitsluitend zou handelen over krant, radio en film. Integendeel het handelt, in zijn genoeglijk verhalende, soms moraliseerende, soms beschouwende, soms geestige, ongenummerde capitteltjes over zaken, die er geen zier mee te maken hebben. En dat doet 't boek, een beetje van de hak op de tak springend, waardoor de lectuur wel wat vermoeiend wordt op den duur. Daarbij komt, dat de beschouwingen, wel wat luchtig en vluchtig zijn, wat al te journalistiek veelal, om door hun inhoud en hun bizonderheid bepaald veel te zeggen of diepen indruk te maken. Dit boek praat maar door, van hoofdstuk tot hoofdstuk, zonder indeeling, zonder opschriften, zonder zichtbare stof-verdeeling, zonder illustraties. En dat doet 't maar liever bijna 430 bladzijden lang. Aardig, frisch, onderhoudend, leerzaam soms, maar al te weinig zóó pittig en zoo praegnant als b.v. Carl Crow 't weet te doen in zijn even dikke boek over China of als Czopp 't deed in zijn veel dieper grijpend, doch veel kleinere werkje „De wereld kreeg radio". Van beide boeken is Van Bovene's „turf" stellig wel de mindere. Maar men leest 't toch, soms geboeid, soms lichtelijk verveeld, tot 't einde omdat de schrijver een ontwikkeld, gemoedelijk Nederlander is, die vlot over duizend en een onderwerpen weet te causeeren.

Ignatia Lubeley, **Om het bezit**. Nijkerk, N.V. G. F. Callenbach, 1940.

Mejuffrouw „Ignatia Lubeley" heeft de reeks harer achttiende eeuwsche vertellingen uitgebreid met dit kleine boekje, waarin zij opnieuw de laat achttiende eeuwsche levenssfeer zocht te verbeelden door haar liefdevol en minutieus te teekenen. Haar vertellen lijkt veel op zacht getint pastelwerk. Het is niet diep en niet grootsch, maar fijn, rustig en voornaam. En wie gedurende de lange winteravonden, die komen, verpoozing zoekt van analyseerende, psychologische romanliteratuur kan niet beter doen, dan zich voor een paar uur te verdiepen in de vertelling der ontluikende doch vastberaden liefde tusschen twee Overijsselsche jongemenschen, zooals die ontbloeit bij het beschaafde geluid van viool, fluit en clavecimbel. De karakterteekening en ontleding is van dit eenvoudige boekje de zwakste zijde, maar de milieu-beschrijving de sterkste. En al is 't literaire werk van Ignatia Lubeley de mindere van dat van Mevr. Kuyper-Van Oordt, er is toch veel in te waardeeren.

Brian Curtis, **Het leven der visschen**. Den Haag, N.V. N. P. Leopold, 1940.

Dit boek is een echte, Amerikaansche publicatie. Het is een tusschenproduct tusschen wetenschappelijke literatuur en populair vertoog. De Amerikaansche lezer heeft er geen lust in, dikke, geleerde boeken te doorsnuffelen en te lezen over zooiets droogs als het leven der visschen en de schrijvers hunnerzijds gevoelen er vaak bitter weinig voor, zoodanig te populariseeren, dat hun boek meer op een novelle dan op een studiewerk gelijkt. Langzamerhand is zoodoende een boekengenre in Amerika tot ontwikkeling gekomen, dat eenig is in zijn soort. Waarin aan de wetenschappelijke behandeling der stof alle recht is gedaan en waarin tegelijk zoo boeiend en leerzaam wordt geschreven, dat de lezer gedrongen wordt tot verder lezen. De natuuronderzoeker, die dit boek van Curtis inleidt heeft zelf eenige van deze werken op zijn naam staan en hij kan beoordeelen, dat 't Curtis gelukt is, voor leeken zoodanig over visschen te schrijven, dat zij erdoor gepakt worden. Ontdaan van alle bijkomstigheden zou dit werk een goed leerboek zijn, thans is 't, dank zij de docentèngave van den schrijver een boeiend, soms zelfs geestig verhaal over al wat visschen en visschenleven betreft. Het werd geillustreerd met teekeningen en goed vertaald door H. Engel.

DE VRIEND DES HUIZES

HOOFDREDACTEUR: Ds. H. KLUIN

No. 12 DEC. 1940 JAARGANG 58

MAANDSCHRIFT VOOR HET CHRISTELIJK GEZIN

SECRETARIS DER REDACTIE: P. MONS TE NEERBOSCH
UITGAVE: NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
Giro 193600 Telefoon 25050 Neerbosch bij Nijmegen

Abonnementsprijs voor Ned. en Kol. met Kinderbijvoegsel f 2.50 per half jaar; Buitenl. f 6.50 p. jaar. Zonder Kinderbijvoegsel f 2.— per halfjaar; Buitenland f 5.50 per jaar. Men verbindt zich voor een geheele jaargang. Bij ongevraagde kopij gelieve men postzegels voor event. terugzending in te sluiten. Verschijnt vóór de eerste Zondag van elke maand.

Van maand tot maand

Een belangwekkende discussie

In „Het Algemeen Weekblad" schreef E. L. Smelik een artikel over de humor, die ook in deze tijden het Nederlandsche volk niet verliet. Ook hij waardeerde die humor, maar kon haar thans niet anders zien dan in gezelschap van een andere figuur, de weemoed.

In het nummer van 25 October kwam hij op dit onderwerp terug. Hij is, onder de indruk van de tijdsomstandigheden blijkbaar tot de conclusie gekomen, dat ook de reserve, die hij aangebracht had door de humor niet zonder de weemoed te willen zien, hem niet afdoende was. Nu schrijft hij onder de titel „Humor ingerukt!"

Hij kan het met zijn vroegere makker niet meer vinden. Want deze weet van geen ophouden. „Zelfs als de situatie zoo klemmend wordt, dat men bijna niet meer weet, hoe te leven, gaat hij door... Toen de tijd al ernstiger werd, en wij te maken kregen met al die dingen, die ons als mensch en als geloovige ten allerdiepste raken, toen kon ik hem niet langer verdragen, zijn goedlachsheid verwondde me.

Neen, nu moet het uit zijn met grappen over vijand of vriend, over verbod en verordening, over radio en krant, over Joden en Jodenvijanden, over voedsel en brandstof, uniform en insigne.

Nu het gaat om ja en neen, kan ik den humor niet meer als vriend dulden. Ik kan zelfs zijn metgezel den weemoed moeilijk meer hebben.

Het is mij een behoefte thans om te gaan met den ernst. Uitsluitend."

Toen ik dit las van Ds. Smelik, dacht ik aan de grappen, waarover hij spreekt, die allerwege opgeld doen. Ik kan me begrijpen, dat hij ze niet meer genieten kan. Achter die grappenmakerij ligt vaak een wrange, bittere stemming verscholen. Om nog niet te spreken van vijandschap en haat. Die we, hoe menschelijk en als zoodanig hoe begrijpelijk ook, als Christenen naar ik meen zóó niet aan het woord mogen laten komen.

Maar is het daarom wel juist, zoo vroeg ik mij af, de humor uit te bannen, zooals collega Smelik dit wil? Is die grappenmakerij hetzelfde als humor? Hebben ze wel iets met elkaar te maken?

Mijn vermoeden, dat dit niet zoo zou zijn, werd versterkt door een artikel in het Weekblad van 1 November, van de hand van Dr. C. P. Gunning, onder het hoofd „Humor aantreden!"

Wij kunnen, zoo schrijft Dr. G., onze vriend, de Humor, nu minder dan ooit missen. Wel die andere vriend, de grappenmaker, die slechts de schaduw van de eerste is.

De humor zelf niet. Het is niet juist, zegt Dr. G., dat deze een vijand zou zijn van de ernst. Hij is juist „de ernst van de ernst". Hij rukt ons slechts het masker van onze plechtstatigheid af en leert ons onszelf te zien als „kleine, zielige, belachelijke wezentjes, die zich zelve wonder-interessant vinden en die dan terneer gedrukt worden door de slagen van deze dag en alleen nog maar plechtstatig spreken over hopen en vertrouwen; die slechts de donkere wolken aanschouwen en niet meer in heilige visie van het ge-

loof er aan vasthouden dat achter die wolken toch de zon schijnt en dat deze kleine verdrukking zeer haastig voorbijgaat; die vergeten dat wij toch op weg zijn naar het hemelsche Jeruzalem, en dus niet anders kunnen doen dan psalmen en lofliederen aanheffen, vroolijk en blijde."

We komen hier niet uit, aldus Dr. G. „met de aardsche lach, die voortspruit uit oppervlakkigheid en gevatheid, uit scherts zonder meer, uit 't gevoel voor het komische of — erger — het sarcastische en ironische. Dit alles berust tenslotte op hoogmoed. Maar de humor, die ons de hemelsche lach brengt, de lach van Gods kinderen, spruit voort uit de ware nederigheid. Denk aan Onkel Bräsig van Fritz Reuter".

Deze humor kan ons, juist als het heel erg wordt, hartelijk doen lachen. „Want zij projecteert het beperkte, dwaze, armzalige van al dit ondermaansche op de groote geestelijke waarden; zij laat ons in elk gebeuren zien het kleinmenschelijke, belachelijke, met daarachter het machtig-goddelijke. Zij leert ons alles in de juiste verhouding te zien." Alsof we vanaf een hooge kerktoren het geroezemoes van een druk marktplein zien, dat ons eerst beklemde. Nu lijken die menschenfiguurtjes zoo nietig, ja koddig. En toch, zien we dan niet alles pas in de ware verhouding?

Zoo is het ook in het geestelijke, zegt Dr. Gunning. Ook hier geldt, dat wij pas de juiste kijk krijgen op alles, als wij ons standpunt hoog, heel hoog zoeken. Wie daarin slaagt, vindt de heldere, de hemelsche lach; vindt de humor.

De blik des geloofs

Terwijl wij dit schrijven, weten wij niet of, en wat, Ds. Smelik heeft geantwoord. Vermoedelijk zal hij het met het bovenstaande geheel en al eens zijn en toe willen geven, dat hij een vergissing beging, toen hij de humor vereenzelvigde met het maken van grappen. — Het is ons hier niet meer te doen om het verder verloop van deze discussie. We willen nog even blijven peinzen over het onderwerp zelf.

Ik sloeg een encyclopedie op en las: „Humor is de achter spot verborgen ernst. Kenmerkend voor de humor is het gevoel van de grootheid en verhevenheid van het leven, in scherp contrast met de kleinheid en beperktheid van het individu." De humor uit zich, aldus deze schrijver, „in spot of scherts, maar nooit zonder een gevoel van medelijden of liefde voor die menschheid, die immers niet anders kan".

Op deze woorden is m.i. wel het een en ander af te dingen. Maar juist lijkt mij het nauwe verband van humor en ernst; eveneens door Dr. Gunning aangegeven. Ook, het noemen van de liefde, als onmisbaar element in de humor. Ik zou hier de liefde de voorkeur willen geven boven het medelijden.

In plaats van „het gevoel van de grootheid en verhevenheid van het leven" zou ik willen pleiten voor de invoering van een andere factor, n.l. het geloof in de verhevenheid van God, die Zijn Zoon aan de aarde geeft, die Zijn groote daden blijft verrichten, die Zijn plan blijft volvoeren, die Zijn koninkrijk doet komen, niettegenstaande de kleinheid en zonde van de menschen, of dwars door dit alles heen.

Dit geloof schenkt ons dan het verheven uitzicht, vanwaar we de beklemmende drukte van het marktplein kunnen zien, zonder er door uit ons evenwicht te geraken. Het maakt het zelfs mogelijk om naar beneden te dalen en te midden van die drukte, nu en dan tòch wel uit het evenwicht geraakt, op te zien naar de hoogte, waar alles zich in zijn juiste verhouding openbaart en zich op Gods tijd ook weer aan ons openbaren zal.

De nieuwere theologie van onze tijd is wat huiverig om het Christelijk geloof zoo te vereenzelvigen met vertrouwen, als dit wel eens gebeurde. Maar zij die goed wisten, waarom het ging, spraken dan ook van „*geloofs*vertrouwen" en wij wagen het, ook nu nog daarvan te spreken. Immers, dit vertrouwen zegt ons, dat „achter de wolken toch de zon schijnt", zooals Dr. Gunning het uitdrukt, die trouwens in dit verband ook spreekt van de „heilige visie van het geloof".

Zoo leert het geloof ons — wij zeggen het Dr. G. na — te lachen en temidden van de aardsche dingen met hun dwaasheid en ook met hun ergernis het oog gevestigd te houden op de groote dingen van het Koninkrijk.

Te lachen? Misschien is dat wel wat veel gezegd. In het bewuste artikel wordt dan ook reeds aangehaald de definitie van Jean Paul: humor is „lachen onder tranen". Dikwijls brengt de humor het niet verder dan tot een glimlach. Maar ook die

glimlach is een hemelsche gave, die we niet kunnen missen.

Fritz Reuter

Het onderwerp trof mij, omdat ik me juist weer eens had verdiept in de werken van Fritz Reuter, de groote humorist, ook door Dr. Gunning genoemd. Ik las zijn „Ut mine Festungstid". Reuter is als student tot vestingstraf veroordeeld, in 1837. Hij had zich met andere studenten tot politieke beschouwingen laten verleiden, die als „democratische" kritiek op de regeering werden geduid en, in verband met de onrust dier tijden, bovenmatig streng werden gestraft. Reuter heeft zeven lange jaren moeten doorbrengen in verschillende vestingen en heeft dit zelf als een onrecht ondervonden.

Toch is zijn beschrijving van de ervaringen uit die tijd tot een boek geworden, dat ons telkens weer een lach op de lippen brengt. Niet, omdat hij grappen maakt. Niet omdat hij de ernst van die tijden vergeet.

Zelf zei hij er dit van in een brief aan een zijner vrienden: „Tusschen toen en nu liggen reeds 25 jaren, die mij menige bitterheid konden doen vergeten en die mij in staat stelden, zelfs deze tijden van mijn leven onder te dompelen in de lichte kleuren van de humor. Maar alle momenten willen zich niet vroolijk laten kleuren, sommige blijven gekleed in het donkere grauw en terwijl ik de vroolijke momenten nog wat opgefrischt heb met daarbij bedachte scherts, heb ik de grauwe eerlijk in hun droeve waarheid laten staan."

De humorist Reuter schuwt dus de ernst niet. Een van zijn biografen, Wilbrandt, schrijft: „Hij kende de wereld te goed en wist dat ze uit rechts en links bestaat, uit hemel en aarde, uit het bewuste en onbewuste, — zoo ook, uit vreugde en leed. Hij, die — als de echte, innige humorist, die hij was —, in een van zijn boeken schrijft: „Wie kan zeggen, waar vreugde en leed van elkaar gescheiden zijn? Zij gaan zoo wonderlijk in het menschenhart in elkaar over. Zij vormen de inslag en de schering; gelukkig de mensch, wiens leven daardoor een degelijk weefsel wordt."

Zoo weeft hij ook ernst en vreugde in zijn boeken tot een geheel, dat ons doet lachen. Omdat hij de bitterheid uit zijn hart heeft verbannen. En omdat hij ons zoo prachtig de belachelijkheid van het kleine menschelijke leven doet zien op de verheven, goddelijke achtergrond.

Hij teekent ons in zijn „Festungstid" een aantal vrienden en kennissen, die met hem gevangen zaten: De Kapitein en Kopernicus en de Aartsbisschop en De Franzoos, zooals hij ze noemt. Ze hebben ruzie met elkaar en drinken die weer af. Ze oefenen venijnige onderlinge kritiek en hebben een volgende dag alles voor elkaar over. Toen ik een tijdlang in het boek verdiept was, meende ik ineens te zien, wat Reuter bezig is te doen. Het was mij of ik de figuren van Reuter zelf en van zijn makkers, altemaal groote, volwassen menschen, zag ineenschrompelen, totdat het kinderfiguurtjes waren. Kinderen die kibbelen en vrede sluiten, die liefhebben en haten en elkanders haat trachten te overwinnen... Het is de visie vanaf de hooge kerktoren, die Reuter ons tracht te geven.

Humor en ernst

Hoe Reuter humor en ernst weet te verbinden, of verbonden weet te zien, — daarvan één staaltje, uit het slot van zijn genoemde werk. Hij wordt na zeven jaar vrij gelaten, maar gevoelt zich na eenige dagen nog ongelukkiger dan tevoren. Hij is nu dertig jaren oud, maar in zijn ontwikkeling staande gebleven op het peil van een achttienjarige; zoo dunkt het hem zelf. De vraag: wat nu? laat hem niet los. Die leest hij zelfs van het gezicht van zijn eigen goede vader af.

Hij tobt lange tijd rond en vindt geen weg in het maatschappelijk leven. Tenslotte vindt hij de weg, door al zijn hooge toekomstidealen op te geven en... schoolmeester te worden voor een tractement van negentig thaler in het jaar.

Hij beschrijft een en ander op deze wijze:

Hij ziet zich zelf op een boot die te diep geladen is. Het gáát niet meer verder, zoo. Al dat gespuis dat je met groote verwachtingen gevleid heeft en dat niets doet om de boot voort te krijgen, moet er uit. — Hij grijpt de eerste bij de kraag. Wat ben je? „Ik ben advokaat", zegt hij. — De advocaat gaat, plons, in het water. Ook de tweede passagier, een rijksambtenaar. En de derde...... een kunstenaar. Die spartelde wel een poos tegen, maar tenslotte moest hij toch water slikken!

Eindelijk krijgt Reuter een passagier van zijn levensboot te pakken, die zegt:

„Neem me niet kwalijk, ik ben schoolmeester, ik heb 90 Thaler tractement met vrij wonen in het schoollokaal; ik verricht al het schrijfwerk voor meneer de dominee en krijg daarvoor vrij aardappelenland. Het gaat mij precies als u: ik heb ook gestudeerd; u kunt het niet met de wereld vinden en ik niet met de kerkeraad. Mij kun je toch wel laten leven." „Ja", zegt Reuter dan, „ouwe jongen, jouw verwachtingen en uitzichten zullen mijn boot niet te zwaar belasten. Maar als we aan land zijn, leen me dan je jas." — „Hij is gelapt", zei hij. „Dat doet er niet toe." — „Hij is je te klein", zei de schoolmeester. „Dat doet er ook niet toe. Ik zal me er in moeten schikken."

Zoo werd ik schoolmeester, zegt Reuter. En in plaats van het schrijfwerk voor de dominee schreef ik mijn boeken. „En die werden mijn aardappelland en onze lieve Heer heeft daarop Zijn zon laten schijnen en dauw en regen doen komen — en (daar komt tenslotte de schelm nog om de hoek kijken, H.K.) „de dummsten Lüd' bugen de meisten Tüften" (de domste boeren verbouwen de meeste aardappelen).

Zoo is de echte humor. Die we (wij herhalen het nog eens) voor geen geld willen missen. Ook nu niet.

Weldadigheidspostzegels

De lezer vindt in dit nr. een reclameplaat als herinnering aan de verkoop der Weldadigheidspostzegels. Wij bevelen deze mooie actie van ganscher harte aan!

H. KLUIN

Kerstliedje

De Kerstnacht zingt en herders dromen.
De wereld wacht een onaards licht.
Nu moet het Jezus-kindje komen
en 't eeuwig wonder stil verricht......

De goede Jozef staat te kijken
en weet niet of hij schreien zal
of bitter zijn, hem zegden rijken:
voor u is plaats nog in een stal.

Maria wankelt moe en blijde
over de koude vloer van leem......
een koe blaast adem, zacht als zijde
rondom het rode kindje heen.

HARRY BRANDER

Ons genaket die avondstar . . . . teekening van Janny de Vries

Ons genaket die avondstar

Aan mijn vriend Cor Bute

Jac. S. de Vries

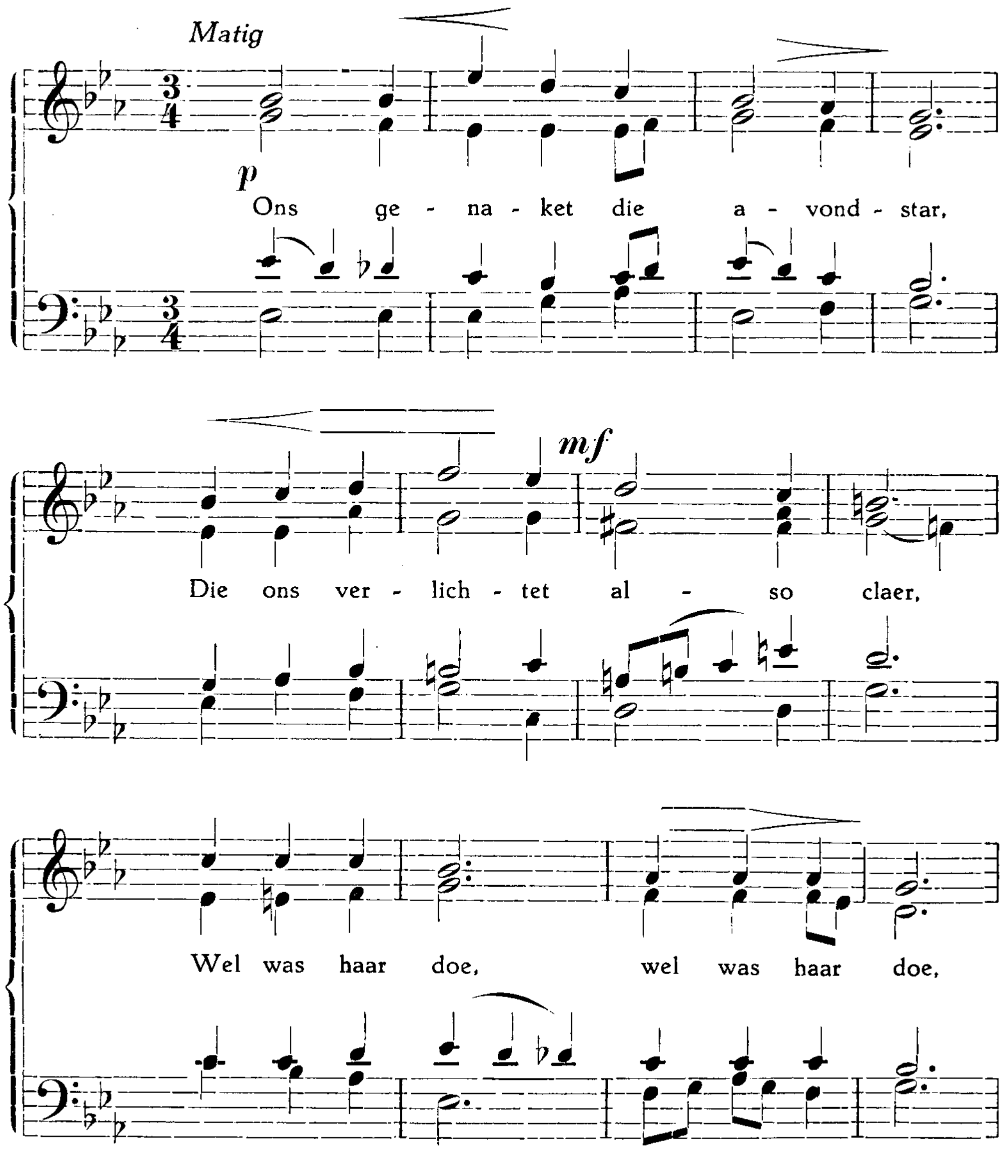

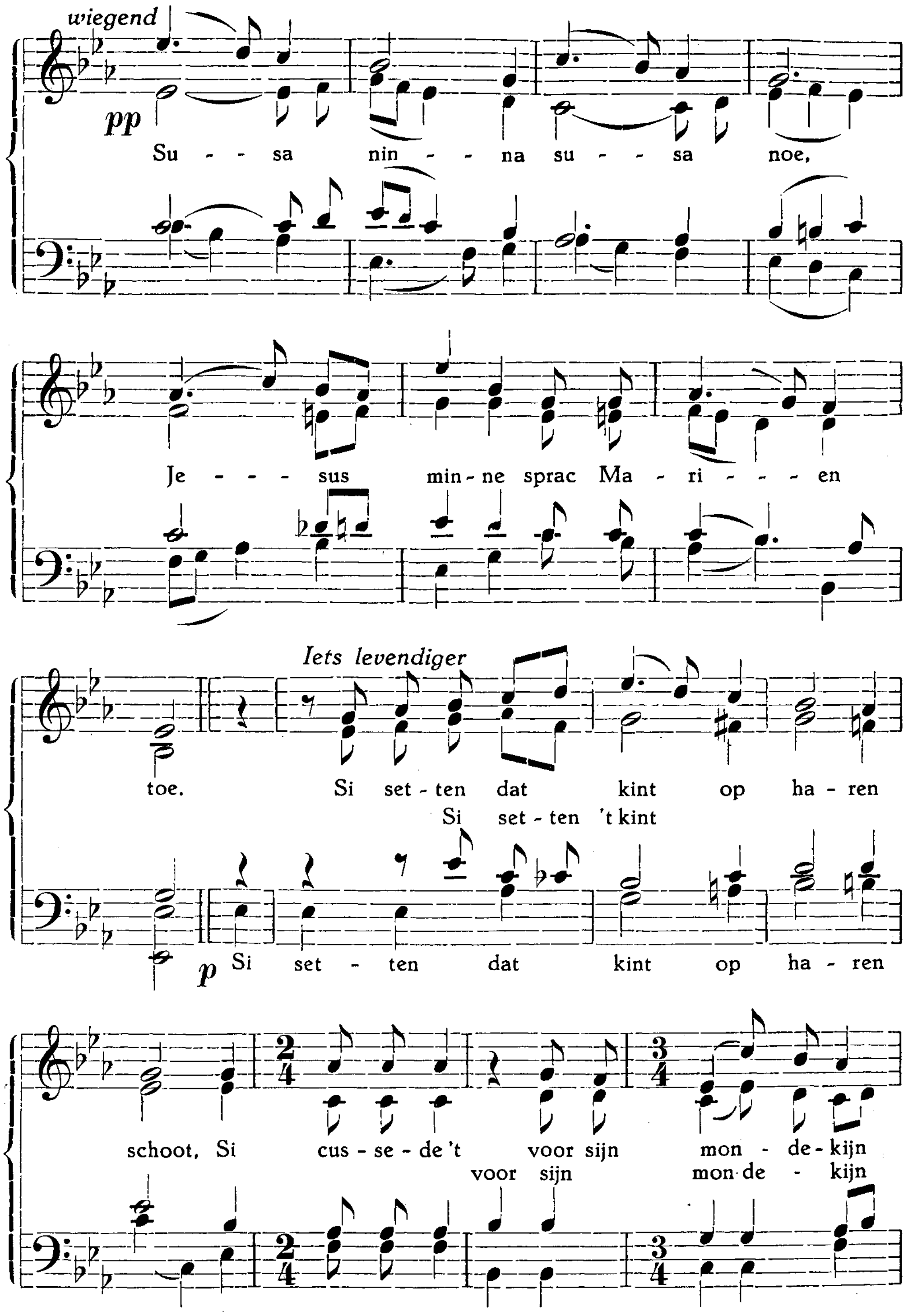
wiegend
pp
Su - - sa nin - - na su - - sa noe,
Je - - - sus min - ne sprac Ma - ri - - - en
Iets levendiger
toe. Si set - ten dat kint op ha - ren
Si set - ten 't kint
p Si set - ten dat kint op ha - ren
schoot. Si cus - se - de 't voor sijn mon - de - kijn
voor sijn mon de - kijn

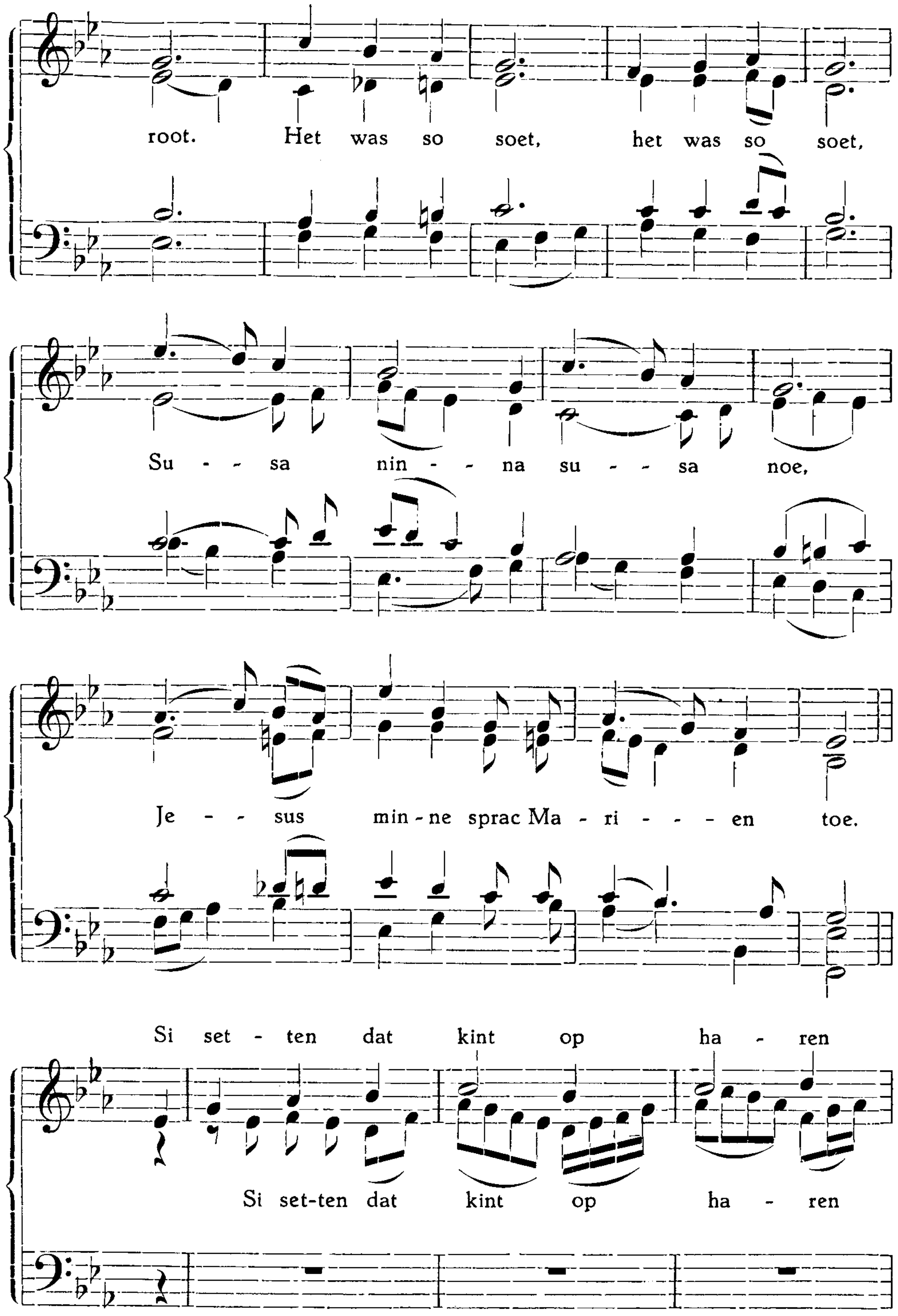
root. Het was so soet, het was so soet,
Su - - sa nin - - na su - - sa noe,
Je - - sus min - ne sprac Ma - ri - - - en toe.
Si set - ten dat kint op ha - ren
Si set-ten dat kint op ha - ren

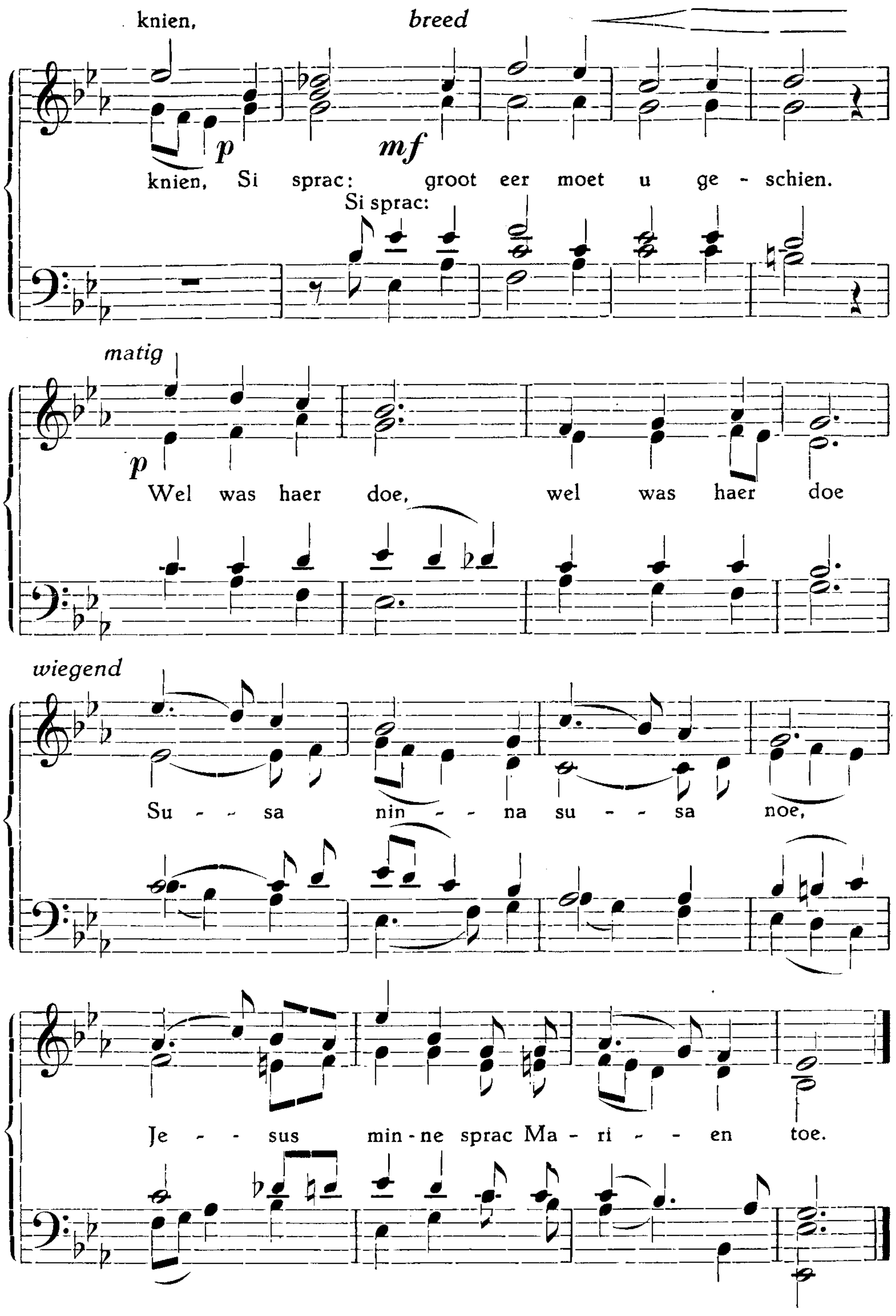
knien,
breed
p
mf
knien, Si sprac: groot eer moet u ge - schien.
Si sprac:
matig
p
Wel was haer doe, wel was haer doe
wiegend
Su - - sa nin - - na su - - sa noe,
Je - - sus min - ne sprac Ma - ri - - en toe.

JOZEF EN MARIA
Teekening van Berry Brugman

Drie brieven

Sibolangit, Kerstmis '37

Moeder en vader,

dank voor uw laatste, lange brief met uw goede wensen voor '38. Ik kreeg hem al een week vóór Kerst. U is dus wel op tijd. Maar wanneer was u dat niet?

Ik ben hier nu al drie jaar, drie jaar en vier maanden. Het moet dus wel zo ongeveer uw veertigste brief zijn, die u naar uw oostganger zond, want u sloeg bij mijn weten geen maand over. Ja, hoor eens, ik kan er niet tegenop, tegen zoveel ijver, tegen zoveel trouw.

Maar primo (zou mijn collega Eggert zeggen, hij heeft één jaar gymnasium gehad!) : u bent met z'n tweeën en kunt elkaar dus afwisselen; secundo: vader is gepensionneerd en moet dus wel schrijven, al was 't alleen maar om zijn verveling te verdrijven! Tertio: in Utrecht gebeurt veel meer dan in Sibolangit, dat moet u toegeven. Ten vierde (hoe dat in het latijn is, weet ik niet) : u is er nu eenmaal vader en moeder voor, om uw kind tot voorbeeld te strekken. Hoe zeg ik dat?

Redeneer ik nu zo slecht voor iemand, die net meerderjarig geworden is? Laatst, toen de baas wat op mijn rayon aan te merken had, en ik er wat tegenin bracht, bulderde hij me toe: „Jij met je eeuwige redenaties, je had voor advocaat moeten leren! Schiet op!"

Ik bèn opgeschoten, maar ik ben het niet met hem eens, dat ik advocaat had moeten worden. Ik ben planter voor mijn plezier. Eggert zegt het op zijn manier: ik ben planter van mijn geloof, maar hij bedoelt hetzelfde als ik. En de baas weet dat ook deksels goed. Onze kabon mag er dan ook wezen. Wat 'n plukkie, wat 'n plukkie! zeg ik als ras-echt Utrechtenaar. Een lust om te zien, dat ferme lange middenblad. Tabak is — als het niet tegenloopt natuurlijk — zo'n gulle cultuur, ze geeft je zo'n voldoening.

Maar wat praat ik, u hebt er toch geen idee van. Toch weet ik zeker, vader, als u hier eens een maandje was en eens een stukje oogst meemaakte, dat u op zijn minst genoegen van die bedrijvigheid zou hebben. Ik zond u laatst een kiekje van onze fermenteerschuur, maar u moest eens een kijkje van binnen kunnen nemen!

Toen ik als joggie van amper negentien jaar hier kwam en door de kebon liep te schutteren, keek ik tegen het werk op, als tegen de Sibajak, op welks helling we hier zitten. Het spookte me 's nachts door de kop: als daar maar wat van terechtkomt! Dorthuis, u weet wel, die oude werkezel, aan wien ik zoveel te danken heb, kon me dan zo vaderlijk geruststellen: „Het wordt een prachttuintje, hoor jongen."

Nu is dat anders; na een paar oogsten, als je weer een bekend stuk grond te bewerken krijgt, heb je meer vertrouwen in de zaak. Wat je hier altijd in spanning houdt, zo tegen Juni-Juli: zullen de regens goed op tijd doorkomen? Wij hebben de naam, op de duur lange halzen te krijgen in Deli, van het kijken en reiken naar de lucht, of het de hemel behagen wil, zijn fonteinen over ons en het gewas te openen. Daarvan zijn wij veel afhankelijker, dan ooit een Hollandse landbouwer zich kan voorstellen. Als die maar zo nu en dan een buitje krijgt, is hij al lang lekker. Wij moeten het van twee maanden hebben. Valt de regen te laat in, dan is het onherroepelijk een slechte oogst.

In uw laatste brief zong moeder weer eens haar oude jammerliedje, dat ik eigenlijk veel te jong was, toen ik naar Deli ging, en dat ze naderhand zelfs hartzeer over haar vlotte toestemming gehad had. Hartzeer! Toe maar! Ja, berouw komt na de zonde. Wroeging knaagt aan uw stiefmoederlijk gebeente! Wie jaagt haar kind ook zomaar het oerwoud in? Het is ontaard. 's Nachts snuffelen de panters aan de wanden van mijn hut. Laatst zat me een knaap van een koningstijger op de hielen. Ik peesde op mijn fiets over het geasphalteerde rijwielpad langs de plantweg; hij haalde me in en — laat-ie nu op mijn lastdrager springen om een eindje mee te rijden! Ziezo, nu weet u weer eens, in wat voor oord u zoo'n aanvallig kind als ik was, losgelaten hebt. Eggert vindt het ook een schande. Dominee Veenhuis, wien ik bij gelegenheid van zijn laatste bezoek de oorzaak van uw berouw vertelde, viel me tegen, toen hij u in bescherming nam. —

Tussen twee haakjes : hij gaat in het komende voorjaar met buitenlands verlof en heeft uw adres genoteerd, om een boekje van me open te doen. Ik heb hem voorspeld, dat hij dank zij zijn voortdurende arbeid onder de „verstrooiden" wel zo verstrooid geworden zal zijn, dat hij u toch vergeet. Hij blies van verontwaardiging over zulk een onderstelling. Het zal mij benieuwen, of hij u van uw hartzeer genezen kan. Ik geef het op, want u bent ongeneeslijk op dat punt.

Of mag ik nog eenmaal een allerlaatste poging wagen, om u te verzekeren, dat het één uwer verstandigste besluiten was, mij mijn gang te laten gaan. Boskoop en Aalsmeer, waar u me aanvankelijk wilde inbakeren, zijn oneindig gevaarlijker oorden dan Sibolangit op de helling van de Sibajak. Het is waar, ik kan u mijn wasgoed, mijn sokken en zo niet opsturen of maandelijks ter contrôle vertonen, en mijn linnenkast zal in uw ogen wel aan weergaloze verwaarlozing lijden, maar zo nauw kijken we hier gelukkig niet.

Toch zou het u misschien nog meevallen, als u onze bedoening hier eens zag. Over Koesoemo en zijn brave vrouw Ragmatiah zijn Eggert en ik heel tevreden. Ze zijn zorgzamer ten minste dan het vorige stel, dat ons op het dak werd gestuurd. Koesoemo zorgt voor het huis, en weet u, wat hij ook goed kan? Strijken. Hij is een manusje van alles. Zijn vrouw kookt en wast, verstelt en stopt — weet ik veel, hoe ze het samen opknappen, maar we hebben geen klachten over hen. Ze hebben drie kindertjes ; daar is een baby van een half jaar bij, werkelijk een mooi, fijn Javaans kindje. U zou er wèg van zijn, als u het zag. Koesoemo is de wereld te rijk, dat hij niet meer op het volle emplacement bij de loodsen huist ; bij ons in de bijgebouwen is hij echt senang. Hopen we nu maar, dat ze niet plotseling heimwee naar hun negerie op midden-Java krijgen, dat komt nog wel eens voor.

Heimwee — ik weet gelukkig niet, wat het is. Je hebt er hier trouwens ook geen tijd voor. Dat neemt niet weg, zo tegen de tijd, dat het jaar naar zijn eind loopt, denk je weleens : kon ik maar eens even overvliegen en zelf de kerstpost overbrengen en u de schrik op het lijf jagen met mijn plotselinge verschijning ! Hier ben ik voor een weekje ! Ah, wat een plezier zouden we samen hebben !

Heimwee ? Niks, hoor. Ons assistentenhuis heeft ook zijn typische gezelligheid. Weet u, wat zo grappig is ? Dat je je huis hier uit elkaar kunt nemen, om het een eind verder, in de nabijheid van je nieuwe kebon, weer in elkaar te zetten. Je wisselt dus nog al eens van omgeving en uitzicht. Daarover heeft u niet te klagen, hè ? Ziet het er bij u nog net zo uit, als toen ik van huis ging ?

Natuurlijk ben ik dikwijls bij u in die zeldzaam gezellige huiskamer, die ik kan uittekenen, met alles wat er in is. Laatst zat ik in een ouderwets-Indisch pension te Medan aan een grote ronde tafel. Die had precies zo'n driepoot als onze tafel, of liever, de uwe. Wilt u wel geloven, dat ik toen ineens de gehele kamer weer zag ? Weet u nog, dat ik bij voorkeur onder dat brede tafelblad kroop, verstopt achter de beschermende plooien van het wijd-overhangende kleed. Ik zat in een donkere tent, de veiligste plaats in het gehele huis. Ik zat of liep daar niemand in de weg. Dan maakte ik geweldige reizen. De tafelpoten waren nu eens de bogen van bruggen, waaronderdoor mijn bootjes gleden ; dan weer vormden ze een tunnel in een gebergte, waardoor mijn trein slingerde. Ik wist de wieltjes van dat kleine, groene locomotiefje zo te stellen, dat het ding precies onder het tafelblad cirkelde, zonder de poten te raken. Ik hoor u nog gillen en een lelijk woord zeggen, als ik boeng ! mijn kop stootte, dat de kopjes er van rinkelden. U kon maar niet begrijpen, dat ik zo in mijn spel opging ; dat ik vergat, in een beperkte ruimte te zitten.

Nog zie ik duidelijk de pendule op de brede schoorsteenmantel, erfstuk van grootmoeder ; het zwart-marmeren voetstuk is blauw geaderd ; het vrouwtje aan het spinnewiel zit aandachtig naar haar weefsel te turen. Is dat werkelijk een kunststukje van marmersteen, of is het fijner in mijn verbeelding geworden ? Ik zie nog de plooien van haar wijde rok, het muiltje aan haar linkervoet en het helaas geschonden wijsvingertje van haar rechterhand. En haar beeld in de spiegel kon des avonds, als het schemerde vooral, zo onwezenlijk stil zijn, dat ik er zelf stil van werd en er naar staren moèst.

Hoe zal het nu zijn, als ik in 1940 weerkom ? Ik moet dan, als het enigszins kan, in de nazomer mijn verlof laten ingaan,

Teekening van Menno van Meeteren Brouwer in „Het Indische leven"

dan ben ik zeker ook December en Januari in het oude land, want Kerst en Nieuwjaar *wil* ik meemaken. Vorig jaar heb ik het bij dominee Veenhuis gevierd, weet u het nog? Mevrouw sloofde zich voor ons uit, hoewel ze doodop was en haar twee kinderen ziek te bed lagen. Dit jaar kan ik niet weg, onmogelijk. Ik ben net begonnen aan de bewerking van een kebon, die ik nog niet ken en daar wil ik bij zijn. Eggert gaat ook niet. En zo vieren we dit jaar maar Kerstfeest in Singolangit, dat wil zeggen: we vieren het niet.

Eggert wil met alle geweld vanavond nog een partijtje met me schaken en vraagt, of het haast uit is met dat gerammel op mijn schrijfmachine. Hij schrijft het adres al, om me een handje te helpen. Bezoek zijn ouders nog eens, vader, en vraag hun eens, hem wat meer te schrijven. Want — entre nous — hij wordt niet verwend in dat opzicht. En al houdt hij zich groot, het hindert hem toch wel eens, te meer omdat de post herhaaldelijk

mij alleen bedenkt.

Nu vader en moeder, voor de kerstpost ben ik ditmaal te laat, maar niet om u nog van harte een door God gezegend nieuwjaar toe te wensen. Bidde Hem, dat Hij ubeiden voor elkander en mij sparen moge bij het klimmen uwer jaren. Uw

Free

Singolangit, 10 Dec. '39

Moedertje,

dit jaar ben ik wat vroeg met mijn brief voor het jaareind. Het is zelfs niet zeker, of de postvluchten, waarop we anders als op de klok konden rekenen, wel zonder stagnatie zullen doorgaan. Toch waag ik het er maar op en hoop nu maar, dat u hem tijdig in handen zult krijgen.

U verstaat het, lieve moeder, dat het ditmaal met diepe weemoed is, nu ik aan u alleen een gezegend kerstfeest toewens. Een kerstfeest, met rouw overtogen. Hoe graag zou ik nu bij u zijn, omdat u nu zoveel meer mist dan voorheen. U schreef mij wel, dat we niet meer om vaders verscheiden mogen blijven treuren, daar hij in de blijdschap der eeuwig verlosten deelt en dus veel eer te benijden is. Maar als ik mij tot het schrijven voor het jaareind zet, dan keert vanzelf die kwade Augustusdag met dat onheilspellende telegram ter al te duidelijke voorbereiding weer terug.

Ik was in de tuin, midden in de drukte van de pluk; Koesoemo bracht het me, ik werd er door neergeslagen: vader is heen. Ik heb nooit aan de mogelijkheid er van willen of kunnen denken, vader niet meer te zien en mijn aanstaand verlof met een bezoek aan zijn graf te moeten beginnen. U begrijpt, de vreugde van het weerkeren is nu heen, ook al verlang ik meer dan ooit naar u. Het is, of ik voor het eerst weet, wat u tezamen voor mij geweest zijt, nu ik u nog alleen heb.

Dezer dagen las ik ergens:

> O band van 't bloed,
> die trekt en 't harte nijpt,
> als er de dood naar grijpt.

Verbondenheid aan huis, aan het ouderhuis, heb ik nooit in die mate gevoeld, dat het mij leed deed, toen ik er van scheidde. U weet veel te goed, hoe ik vóór vijf jaar heenging. Ik ging lachend naar de boottrein, schreeuwde u lachend vaarwel, kwam wat al te overmoedig hier en raakte gelukkig slechts zoveel van mijn overmoed kwijt, dat ik nog genoeg bruikbare moed behield. Het huis was me een herinnering, een goede, gezegende herinnering, maar ook niet meer dan dat.

Hoe ik er toch nog aan verbonden was, voelde ik, toen aan die band plotseling zo wreed gerukt werd. Uw brieven daarna waren wel rijk aan troost. Neen, het verzenden van het telegram mag ik niemand kwalijk nemen, al stak die bitse boodschap zonder commentaar me dwars in het hart. U schreef, dat u naderhand bedacht, dat het beter geweest zou zijn, eerst het kantoor in te lichten, maar och, zulk een kwade tijding komt toch altijd te schielijk.

Die eerste dagen keerden telkens, ondanks de oogstdrukte, een paar regels in mij terug: de dood, wat is de dood — herdenk, o mens, een stonde. — Hoe mis ik hem, vader, alsof hij nog voor mij zorgen moest. En hoe zal ik hem missen straks in mijn verlof. Maar wat denk ik aan mijzelf! Wie hem het allermeeste mist, zijt gij, en met name, nu, in de duistere dagen voor kerstmis en de kentering van het jaar, als de gedachten zich vermenigvuldigen.

Uit uw laatste brief weet ik nu: dat hij na korte strijd in stil betrouwen op den Verlosser zijns levens is heengegaan. Bij de herdenking van de geboorte van onzen Verlosser zullen met recht onze gedachten van een kribbe naar een kruis gaan. Het zal u, evenals mij, wel moeite kosten om te spreken van een kerst*feest*. Voor ons zal het een kerststilte zijn, waarin we gedenken, bidden om daarna tot aanbidding te komen. God was vader een Toevlucht, schreef u. Ik weet het, moeder, God *is* een toevlucht voor de zijnen, hun sterkte, als zij door droefheid kwijnen; zij werden stééds zijn hulp gewaar, in zielsbenauwdheid, in gevaar. Dies zal geen vrees ons doen bezwijken." — Ook niet bij het kruis, dat u te torsen hebt. Kon ik u daarbij helpen. —

Ik zal trachten tegen Juli a.s. verlof te krijgen. Of de oorlog in Europa ook aan dit plan de bodem zal inslaan? De verloven der gouvernementsambtenaren gaan nog gewoon door, hoewel velen huiverig geworden zijn en hun aanvragen weer ingetrokken hebben. Aan dit laatste denk ik

natuurlijk niet. U kunt u niet voorstellen, moeder, hoe wij in de Oost, juist nu het vaderland weer een benauwde tijd doormaakt en er gevaar dreigt, met de Europese gebeurtenissen meeleven en wij ons met het oude land één gevoelen.

U schreef wel: jij zit Gode zij dank, in Deli veilig en ver van het oorlogsgewoel. Maar zo denkt bijna niemand hier. Wat Holland overkomt, geschiedt aan ons; ja, misschien leven wij, juist omdat wij de gebeurtenissen op een afstand en niet lijfelijk ervaren of kunnen waarnemen, hier nog intenser mee en verkeren daardoor in groter spanning dan gij. En bij enig nadenken zult u dat ook wel kunnen begrijpen. Ik benijd Eggert, die op het ogenblik in het vaderland is. Ik begrijp niet, dat hij u nog niet heeft opgezocht. Ik hoor ook niets van hem. De baas denkt, dat hij wel gemobiliseerd zal zijn.

Komt hij bij u, vertel hem dan, dat het jongste kind van Ragmatiah in November overleden is. Koesoemo was bewonderenswaardig gelaten, maar zijn vrouw was radeloos. Niet onwaarschijnlijk kwelt haar ook het zelfverwijt. De zaak is, dat ik op een avond, zodra ik merkte, dat het dysenterie was, den dokter er bij gehaald heb. Die zei: „Direct naar het hospitaaltje." Hij wilde het meenemen. Zij weigerde halsstarrig, het kind mee te geven en bleef doorknoeien met drankjes en voedsel, tot het lieve kind er aan bezweek. Nu loopt ze geslagen rond. —

Mag ik u, voor ik eindig, nog één verzoek doen, moeder?

Ik weet niet, of u van plan bent, een kleinere behuizing voor u te zoeken. Indien u dit deedt, ik zou het kunnen billijken. En toch zou ik liever zien, dat u er nog enige tijd mee wachtte. Want ik zou zo graag in het ouderhuis terugkeren, dat ik zo door-en-door ken, al zal het — na de slag — wel een andere kleur voor u gekregen hebben. De laatste weken heb ik veel meer in die oude, vertrouwde huiskamer vertoefd, dan u zich kunt voorstellen. Ik weet, welke stoel ik er ledig zal vinden. Nu, het zij zo. Maar God heeft mij ú nog gelaten. Het zou mij zo vreemd te moede worden, als ik u weerzag in een omgeving en een vertrek, dat niet het mijne was. Hier, in Deli, kan ik verhuizen en overgeplaatst worden, zonder dat het me veel doet. Maar in het vaderland heb ik maar één adres, dat niet voor wijziging en zeker niet voor verbetering vatbaar is. Moge ik u dan daar, zo God wil, vinden.

Uw zoon

Free

26 December, 1940

Mijn lieve jongen,

voor de eerste maal schrijf ik je een brief, zonder te weten, of ik die ooit posten kan. Waar, wanneer en onder welke omstandigheden je hem lezen zult, weet ik evenmin. Toch schrijf ik hem gaarne en gelovend, dat je hem eens, te rechter tijd, in handen krijgt.

Ik moet dit doen en ik zal je proberen te zeggen, waarom. —

Gisteren ben ik ter kerk geweest en mocht me wederom verblijden in de verkondiging van de komst des Heilands, in het wonder van Bethlehem. Ik ging er diep bedroefd heen en dat begrijp je wel. Ik had zo gehoopt en gebeden, met jou te kunnen gaan. Het vorige jaar, toen ik voor het eerst het kerstevangelie zonder vader ging beluisteren, had ik datzelfde gevoel van pijnlijk gemis. Het orgel speelde: Komt allen te zamen, komt, verheugd van harte, maar ik worstelde met tranen, omdat ik het vader hoorde zingen; dat deed hij zoo gaarne voor het huisorgel, je weet dat nog wel. Hij zingt nu liederen bij den Heer, zo troostte ik mij. Het heeft Hem behaagd, hem te bergen in het verborgen van Zijn tent, eer de verschrikkingen van deze tijd over ons kwamen.

Ik ben daar menigmaal dankbaar voor, hij zou het moeilijk, erg moeilijk gehad hebben. En als ik 's avonds of des nachts te bed het geweld van het verre afweervuur hoor, kan ik ook dankbaar zijn, dat jij niet hier bent. Op die wijze dacht ik ook gisteren in de kerk en kon dus weer luisteren naar de prediking van dat heerlijke Evangelie: Immanuël — God met ons.

Vanavond zat ik alleen en nam dat zwarte, kamferhouten doosje, dat je me eens toegezonden hebt, uit het kabinet. Daar liggen je brieven in, al je brieven over vijf jaar. Het zijn er negentien. De laatste is van Maart j.l. Ze lagen precies op datum, en vader, die zo nauwkeurig naar alles omzag, heeft ze tot de veertiende genummerd. Daar ligt ook een vergroting van een kleine foto bij, één van de

eerste, die je ons zond. Je staat er op in je werkpak en vader vond het zo aardig, dat hij er destijds een vergroting van liet maken. En al is die wat vergeeld en wazig, voor mij is het de mooiste foto, die ik van je heb.

Ik herlas niet alle brieven van je, maar twee er van wel, één uit de goede, en één uit de kwade dagen, als ik het zo zeggen mag. Beiden waren in de Decembermaand geschreven, vandaar dat ik die juist nu nog eens overlas. Je eindigde: „Maar in het vaderland heb ik maar één adres, dat niet voor wijziging en zeker niet voor verbetering vatbaar is. Moge ik u dan daar, zo God wil, vinden."

Ik peinsde daarover wat na, nu alles zo anders gegaan is, dan wij zo gaarne gezien en gewild hadden. Ik ben hier volgens je verlangen blijven wonen en al heeft God me in dit korte leven wel afgeleerd, op ònze verwachtingen te bouwen, de hoop op weerzien hier beneden is bij mij nog niet gestorven.

Maar het is toch ook mogelijk, dat je mij niét meer aantreft. Vader was zo schielijk heen, datzelfde kan mij toch ook overkomen. En dan wil ik je toch iets anders nalaten dan een nietig notariëel testament. Vandaar dat ik je schrijf, alsof het voor het laatst is.

Vanavond, toen ik met je portret in mijn hand zat en het bezag, was het of iets of iemand mij de gedachte ingaf: bereid uw huis. Nu, indien God mij tot zich roept, ben ik bereid. Als je mij dan niet meer vinden zult, hoor je in dit schrijven toch nog mijn stem, zij het dan van de andere zijde des grafs. Want, gelijk de psalmdichter zegt: in het graf zingt nieman 's Heren lof.

In één der laatste kerkbode's las ik een treffend grafschrift van iemand, die Camphuys heette:

„Mijn aardse Camphuys is vergaan.
Mijn tabernakel kon niet staan.
Maar ik zag op een vast gebouw,
dat eeuwig blijft en duren zou,
een plaats, door Jezus toegezeid
en in Zijns Vaders Huis bereid.
Welzalig is dien man zijn lot,
die heeft een timmering bij God."

Zie, mijn jongen, dié woning zul je nooit gesloten vinden, ook als het ouderhuis dicht is, of door vreemden bewoond. En daarom pakte me het einde van jouw Decemberbrief van het vorige jaar mij zo aan het hart: in het vaderland heb ik maar één adres, dat voor geen wijziging of verbetering vatbaar is. Ik weet het wel, al zwierf je vroeg uit en lieten wij je gaan, waar je verlangen je heentrok, je bleef aan ons en aan ons huis verbonden. Maar dit adres, dit huis is even vergankelijk als zijn bewoners het zijn. Zo dit wegvalt, welnu, wij hebben een eeuwig, onvergankelijk gebouw bij God.

Wat zei onze Heiland bij het afscheid van zijn jongeren? „Uw hart worde niet ontroerd; in het Huis mijns Vaders zijn vele woningen; ik ga heen om u plaats te bereiden." En elders: „Wanneer ik verhoogd zal zijn, zo zal ik u tot mij trekken." Dat zegt Hij ook tot jou. Wat het trekken van de banden des bloeds is, dat weet je wel, je schreef er eens over. Maar deze banden zijn verbrekelijk. Niet te breken zijn Christus' banden.

Neen, kinderen Gods zijn geen wezen, al vinden zij het ouderhuis gesloten, het vaderland vervreemd. Dit te weten, is niet alleen een bron van troost in sterven, het is een bron van kracht in leven.

Toen je zes jaar geleden van huis ging, heb ik je aan de zorg van den Heer toevertrouwd. Nu ik je zelfs niet meer met mijn woorden bereiken kan, vertrouw ik je met nog groter gerustheid aan Hem toe. Je

Moeder

J. A. VAN HULZEN

HET PAARLENSNOER

Schilderij van Jan Vermeer in het Kaiser Friedrich-Museum te Berlijn

„Want wij hebben gezien Zijne ster"

(Matth. 2 : 2)

(Kerstballade van een loopjongen)

Hij 's vijf en twintig jaar, alleen, en loopknecht
[bij 'n poelier,
acht gulden in de week, een dubbeltje drie vier

aan fooi als hij, door kou of storm en regen
fietste naar goeje klanten langs de buitenwegen,

en in de kerstweek, bij die villa's aan de zee,
is 't vaak wat meer, dat valt soms werklik mee.

Toch houdt hij niet van rijke lui met al hun
[stasie,
maar voelt al evenmin wat voor d' organisasie;

hij luistert liever naar 'n stille melodie,
het is een zonderling: hij leest graag poëzie;

hij weet niet goed meer hoe dat eiglik is gekomen,
maar voelt: hier wordt gezegd wat ik vaak loop
[te dromen.

Zò, als veel anderen op Zondag naar de kerk,
gaat hij vaak naar de leeszaal na z'n daagliks
[werk;

hij zoekt de stilte, die hem dáár voor 't eerst
[omhulde,
maar 't is er warm ook, op z'n hokje van drie
[gulden

is 't koud en een petrooljumkachel wordt te duur;
hij spaart voor een geschiedenis der litratuur,

(van een paar dichterlevens wil hij graag wat
[weten)
dan nog z'n kleren, twee keer in de week warm
[eten,

en aan z'n meisje gaf hij nog met Sinterklaas
een bundel van van Scheltema; zij vond dat
[dwaas,

echt zonde van je geld, had liever andre dingen;
't is nou tien dagen uit, maar die herinneringen:

laatst had ze nog met een chauffeur wat rond-
[getoerd
(dat hij geen beter baantje had was ook beroerd)

en toen ze voorge week liepen door winkelstraten
vond z' hem weer saai: hij liep wat in zichzelf
[te praten,

had een kerstvers gelezen, 't zong maar door
[z'n hoofd
en toen na tienen 't licht der winkels werd gedoofd

zag hij soldaten, zwaarden klaar, naar kinderen
[zoeken,
ze renden portieken op; uit een der hofjeshoeken

vluchtte een vrouw in omslagdoek, naar ginder ver,
achter het floeplicht van een étalagester

(waaruit een pijl wees naar een kerstkrans van
[een daalder)
bleef ze weer turend staan; hij wist toen:
[Rachel dwaald' er.

En gisteravond was 't ook zo: een ster begon
boven de brede toren van het pompstation

tintlend te stijgen, stond dan stil tegen den hemel
en boven op het duin zag hij, elk op z'n kemel,

plotsling de wijzen staan, ze hieven hun geschenk,
't goud glinsterde in 't licht der ster, die gaf
[z' een wenk,

dan galoppeerden ze den duinweg naar beneden
en kwamen toen stapvoets de stad binnengereden.

Dat hoord' en zag hij (maar dat dringt niet tot
[hem door)
al op de leeszaal tussen Vondels woorden door;[1])

daar stonden teksten bij, hij kocht daarom een
[bijbel,
hij 's wel niet kristlik (al dat poletiek geheibel)

maar denkt: 'k ga nou op kerstdag toch es naar
[een kerk;
wie weet... grijpt God hem daar, Die deed een
[krachtig werk,

en Nederland is nog niet hopeloos verloren;
daar weten er nog veel dat Christus is geboren.

KAREL VAN DORP

---

[1]) Rei van Klarissen uit „Gijsbrecht van Aemstel" (3de bedrijf):
„O Kerstnacht schoner dan de dagen"
en Rei van Edelingen (2de bedrijf):
„Het kind waarvoor een star verrijst,
Die Wijzen met haar stralen wijst
De donkre plaats van zijn geboorte . . . ."

Vreemde Kerstavond

Zolang de kinderen van Johan en Liesbeth nog op waren en met hun kraalogen de glans van het kaarslicht weerkaatsten, was alles nog wel goed en vredig geweest, maar het was net of de sfeer brak, toen Liesbeth hen naar bed ging brengen.

„Blaas de kaarsjes nu maar uit," stelt mevrouw Wentink voor. „Bij een kerstboom behoren kinderogen. Wij grote mensen zijn te nuchter voor kaarslicht."

En niemand protesteert, als Johan dadelijk aan het verzoek voldoet, en de lichten één voor één dooft. Ze zitten daarna een poos zwijgend bij elkaar en eigenlijk denken ze allen aan hetzelfde. Hoe Vader het vorig jaar bij de boom gestaan had met de glans van kaarslicht op zijn fijne gezicht met de vermoeide lijnen, door de drukte, die het einde van het jaar altijd voor een dominee mee brengt. Dat was ook de avond van eerste Kerstdag geweest, want de tweede avond was altijd gereserveerd voor 't Zondagsschoolfeest; en vader had op heel eenvoudige kinderlijke wijze — de kleinkinderen waren toen nog weer zoveel kleiner — het verhaal verteld van de geboorte van het Koningskind in de armelijke stal.

Ze denken allen, behalve dan misschien Erik Helmers, omdat hij vader niet zo lang gekend heeft, weer daaraan. Maar niemand noemt vaders naam. Niemand durft de muur van afstand, die het verdriet om vaders dood, door moeder vorstelijk in de eenzaamheid gedragen, om haar heen gebouwd had, te doorbreken. Als zijzelf iets gezegd had over hem, die hen in dit jaar plotseling door den dood was ontnomen, was het pijnlijke gevoel, dat hen allen deze avond bevangen heeft, beter te dragen geweest.

De onnatuurlijke spanning zou geweken zijn, als Ruth dan was gaan snikken, zoals haar weggetrokken smalle gezichtje met de grote, sterk-glanzende ogen ieder laat vermoeden. Ze is de laatste tijd erg overgevoelig door het plotselinge verlies en het ingespannen proberen de hoofdacte in één jaar te halen, nu alle financieele bronnen aangeboord moeten worden, omdat moeder nooit van haar weduwenpensioen de jongens kan laten afstuderen. Gelukkig, dat ze bijna klaar zijn, en Johan, die als chirurg reeds jong naam maakt, springt moeder ook bij, evenals Josephine, die onmiddellijk een groter aandeel van haar traktement, dat ze verdient als leerares aan de naburige Huishoudschool, aan moeder afstaat.

Die zakelijke aangelegenheden heeft moeder heel rustig in tegenwoordigheid van alle kinderen besproken, maar als iemand haar wil naderen in het grote verdriet, dat hen allen, maar haar toch het hevigst aangegrepen heeft, blijft ze zwijgen en heeft daarbij zo een pijnlijke, bijna verschrikte blik in de ogen, dat men zich haast, om op zijn schreden terug te keren.

En toch was zo een avond als deze beter te dragen geweest, als moeder gesproken had, over dat wat hen allen bezig en nu gescheiden houdt. Maar wie haar goed kent — Ruth niet, die is nog te veel van zichzelf vervuld om zich volkomen in een ander wezen te kunnen verdiepen; Josephine ook niet, die is meer practisch dan beschouwelijk aangelegd; en Henk en Willem gaan op in hun studie en hun eerste jonge liefde — wie haar goed kent, zoals Johan, wiens blik even zeker en snel is als zijn hand in het beroep, dat hij met zoveel vreugde gekozen heeft, begrijpt, dat zij angst moet hebben voor de tranen van Ruth.

Zij heeft haar hele leven het gave karakter behouden, dat het onrustige, dikwijls wankelmoedige menschenkind, dat dominee Wentink geweest is, altijd zoveel rust en zekerheid geschonken heeft. Zo op het oog lijkt zij wat koel, wat trots. Dat is ze ook voor iedere vreemde. Maar achter het mom van ongenaakbaarheid verbergt zich, voor wie eenmaal haar liefde wakker riep, een warme en diep-meevoelende natuur.

Wie echter misbaar maakt, in jammerklachten uitbarst, heeft haar sympathie verspeeld. Om moeder te typeren halen de kinderen wel eens een klein voorval uit hun jeugd aan. Josephine was eens bij het spelen in de gracht gevallen en door een voorbijganger gered. Toen het kind druipnat voor moeder stond, was haar eerste vraag geweest: „Je hebt toch, hoop ik, geen scène gemaakt?"

„Zal ik soms wat muziek maken, mevrouw?" komt de stem van Erik Helmers, die naast Ruth op de canapé zit, de beklemming breken, die zelfs Liesbeth met haar druk verhalen van de opmerkingen, die de kinderen boven in hun bedje nog gemaakt hebben, niet had kunnen wegnemen.

Het aanbod wordt gaarne aanvaard en even later klinken de Praeludia en Fuga's van Bach door de hoge kamers van de ouderwetse pastorie. De rechterhand begint een enkelvoudig, éénstemmig wijsje, een snelle voortgaande melodie, en dan plotseling zet de linkerhand een tegenzang in, een nieuwe rustige beweging, die wondermooi samenklinkt met het luchtige thema, dat de bovenhand dartelend doorzet.

Maar Ruth, die te onrustig is vanavond om zich aan de muziek over te kunnen geven, luistert nauwelijks naar de speelse en toch zo verheven melodieën, en laat haar gedachten maar zwerven. „Het is de laatste maal, dat we hier Kerstfeest vieren. Volgend jaar wonen hier andere mensen. Maar ook dat doet er in de grond niet toe. Als we nog maar Kerstfeest kunnen vieren, waarlijk Kerstfeest."

Beter dan vanavond, nu ze zich zo koud voelt en zo wanhopig, zo helemaal niet aangegrepen door de ene gedachte, die alle andere verdringen moest: God geeft ons Zijn Zoon.

Waarom is alles zo droevig vanavond? Het is waar, zij allen missen vader. Maar dikwijls heeft juist het verdriet om hem haar zo veel dichter bij God gebracht, dat het haar wonderlijk gelukkig maakte. Met beide handen wil ze dit gevoel, dit plechtige gevoel van vrede, vasthouden, maar het ontvliedt haar telkens, als water de vingers.

En nu is het Kerstavond en behoorde alles vredig en mooi te zijn. Waarom heeft ze nu juist zo'n moedeloos gevoel, alsof niets er meer op aankomt, zodat ze alleen nog maar het hoofd achter haar handen zou willen verbergen en stilletjes schreien?

Zij, die als ideaal voor ogen had even sterk en beheerst in 't leven te staan als moeder, die nooit schreide. Sterk in 't leven staan om daarmee anderen te kunnen helpen, de weg te kunnen wijzen. Mede uit dit motief had ze er toch immers bij moeder op aangedrongen. Erik ook te vragen vanavond. Erik, de zwervende ziel, die van het geloof der vaderen afgeweken is en zich verdiept in oostetse wijsheden, moest indien mogelijk weer teruggebracht worden tot de Bron van ware wijsheid. Erik, de jonge musicus, die gebrouilleerd met zijn vader en stiefmoeder zich hier voor zijn laatste examen voorbereidde en maar al te gaarne de invitatie voor de viering van deze Kerstavond, aanvaard had.

Ruth heeft nog zo'n onverwoestbaar vertrouwen in de overtuigingskracht van haar eigen zwakke geloof, dat ze Erik zoveel mogelijk in contact brengt met de sfeer van de pastorie. Maar vanavond, vanavond is ze dit rustige vertrouwen kwijt geraakt. Ze denkt: Bezit ik werkelijk iets meer dan hij? Bezitten wij allen tezamen iets, dat we hem overreiken kunnen? En we hebben Johan zelfs niet kunnen helpen, nog minder Liesbeth. En toch probeer ik, die in wereldwijsheid verre ten achter sta bij Erik, hem van wereldbeschouwing te doen veranderen, door een enkel gesprek en verder door mijn levenshouding. Helpt het ook maar iets?

Ziedaar Johan. Ze heeft vurig voor hem gebeden, misschien even vurig als moeder, of dit grote plotselinge verlies hem nu misschien terug zou brengen op de oude bekende wegen. Maar er is, zo op het oog tenminste, niets bij hem veranderd. Aan het begin van de avond, toen moeder hem vroeg, of hij de Kerstgeschiedenis wilde vertellen, heeft hij, terwijl hij toch wel wist hoe zwaar het ontkennende antwoord moeder zou vallen, toch gezegd: „Nee moeder, hoe zeer het me ook spijt, maar dat is mij onmogelijk."

Toen heeft moeder de kinderbijbel maar genomen en, voor wie zich vaders levendige vertelling van de andere jaren herinderde was het surrogaat geweest, daaruit met gedempte stem het Kerstverhaal voorgelezen.

Erik pauzeert even, draait zich op de pianokruk om en kijkt vragend naar Ruth. Vond ze 't goed? Want hij heeft toch eigenlijk voor haar gespeeld, al merkt ze dat zelf niet. Vreemd, dat ze maar niet schijnt te begrijpen, dat hij meer voor haar voelt dan de vriendschap, die zij maar rustig schijnt te verwachten. Het is net alsof ze nog slaapt, zo als Doornroosje achter de haag, onbewust van wat

het leven bieden kan.

Ze kan hem soms zo ernstig aankijken. Die ernst verleent aan haar smalle gezichtje met het bleke teint, dat door het diep-zwarte haar nog teerder schijnt, iets van de sereniteit van een heiligenbeeld uit de middeleeuwen.

Maar een ander maal fonkelen haar ogen in drift, en ook dat is bekoorlijk om te zien, en hij moet zich wel eens intomen om niet te laten merken, dat de driftbui, waarvan hij dikwijls door een nonchalante opmerking de aanleiding is, hem welkom is, omdat er dan een blos op haar wangen komt en de ogen zo prachtig gaan glanzen.

Ruth schijnt evenwel niets te merken van zijn adoratie. Ze behandelt hem als een heel goede vriend, wiens zieleheil haar zeer ter harte gaat. Hij zal wel heel langzaam tewerk moeten gaan, wil hij haar voor zich kunnen winnen, als hij haar tenminste ooit over die scheidsmuur heen zal kunnen helpen, die het geloofsverschil tussen hen opwerpt. Een kwestie van tijd, denkt hij, een kwestie van ouderworden, van ruimer horizon krijgen.

Als hij zich wat beheerst, haar niet te veel prikkelt door de verschillen in levensopvatting naar voren te brengen, dan zal bij haar ook langzamerhand de liefde wel wakker worden en de liefde zal haar over klein-begrip en enge denkwijze heen helpen.

Hij kijkt Ruth onderzoekend aan. Was het goed? Maar Ruth is te eerlijk om nu te veinzen, dat ze opgegaan is in zijn spel. „Zal ik nog meer spelen?" vraagt hij en kijkt daarbij alleen naar Ruth, alsof haar antwoord beslissend is.

Maar het is moeder die antwoordt. Zij zag de vragende blik naar Ruth en tot haar geruststelling bleef de goedkeuring uit. Ook zij weet, dat Ruth nog niet ziet, hoe deze Erik een andere reden heeft voor zijn drukke bezoek aan de pastorie dan Ruth vermoedt en zij hoopt vurig, dat haar de ogen nimmer zullen opengaan. Tussenbeide komen wil zij niet, dat strookt niet met haar karakter en haar systeem van opvoeden. Zij heeft altijd weinig geïntervenieërd, ook niet als de kinderen kibbelden of vreemde wegen wilden gaan. Zij maakte hen vroeg zelfstandig en legde de beslissing dan met een bevend, maar ook biddend, hart in hun eigen handen.

„Je zult ons een groot genoegen doen, als je nog wat speelt", zegt moeder. „En, als het niet te veel gevraagd is, liefst weer van Bach."

Erik draait zich met een lichte neiging om en dan zingen de melodieën in stem en tegenstem weer door de hoge ruimte.

Het is al bij elven als Johan voorstelt nog even met z'n allen een eindje om te lopen. Ruth, in een plotselinge wisseling van stemming, juicht het plan enthousiast toe.

„O, — of moet er nog afgewassen worden?"

„Ja, dat moet zeker", zegt moeder, maar tot haar teleurstelling biedt Liesbeth haar hulp aan. Dus is Ruth vrij en kan ze naast Erik, want zo zal het wel gaan, denkt moeder, door de stille maannacht lopen.

Ze zijn verrast, als hen, buitengekomen, de stilte van de nacht omvangt. Er ligt sneeuw, tot ieders vreugde is het een ouderwetse Kerstmis geweest met lichte vorst en een sneeuwen kleed, en het is volle maan, en er hangt nu zo'n sprookjesachtige sfeer, dat ze allen even onder de bekoring daarvan stilstaan.

Josephine en de broers komen gauwer tot de werkelijkheid terug en zetten de pas er in en het duurt niet lang, of de afstand tussen hen en het paar Ruth en Erik wordt zo groot, dat ze elkaar nauwelijks meer beroepen kunnen.

„Vond je 't een heel moeilijke avond, Ruth?" vraagt Erik, zodra de anderen doorgelopen zijn.

„Ja", zegt Ruth kortaf en een beetje geprikkeld. Ze wil er nu niet ook nog eens over gaan praten, vooral niet met hem, die de eigenlijke oorzaak van haar onvrede niet begrijpen kan. „Maar aan je spel heeft het niet gelegen. Tenminste, dat zal wel niet."

„Heb je vanavond zo slecht geluisterd, dat ik eens geen critiek hoor?" vraagt hij met een mengeling van spot en verwijt in zijn stem.

„Ik moest aan zoveel denken. Maar dat doet er immers niet toe. Laten we alsjeblieft over iets anders praten."

Ach, dat hij nu niet begrijpt, dat het pijnlijk is om terug te moeten komen op een avond, die toch feitelijk verloren is.

Hij begrijpt het wel, maar hij wil zo graag in haar wezen doordringen, de toverhaag doorbreken, dicht bij haar zijn,

haar volle vertrouwen hebben. Laat ze zich nu eens uitspreken, laat ze desnoods schreien. Als ze 't maar bij hem doet. Ze heeft immers niemand anders, nu de vader gestorven is.

Maar Ruth geeft hem de kans niet meer. Ze praat haastig verder, bijna vrolijk, over snedige gezegden van Johan's kinderen. „Vind je de kinderen ook niet lief? Peter is zo'n wijze jongen. Vanmorgen probeerde hij alsmaar zijn duim uit te rekken. Want die duim past niet bij de andere vingers, klaagde z'n kleine stemmetje."

En dan vervolgt ze zonder overgang: „O, Erik, ik verga van de koude vingers."

„Daar is wel raad op", zegt hij trouwhartig. En dan neemt hij de koude handen in de zijnen en wrijft ze net zo lang, tot ze gaan gloeien. „Maar nu zullen we voorkomen, dat ze weer koud worden." Zijn ene warme want trekt hij aan haar rechterhand en dan stopt hij haar linkerhandje diep in z'n jaszak en legt zijn eigen hand daar behoedzaam om heen. Ze lopen langzaam zonder woorden verder. Ruth voelt zich wonderlijk beklemd en om dat als 't ware van zich af te schudden en de stilte te breken en ach, ook uit een zekere coquetterie, die zich onverwachts openbaart, nu zij zo intiem daar samen in het maanlicht wandelen, zegt ze plotseling met een lichte lach: „Nu zijn mijn handen wel warm, maar ik heb nog zulke vreselijk koude wangen."

„Ruth", zegt hij en zijn stem klinkt schor. „Ruth, ook daar weet ik raad op."

En dan buigt hij zich naar haar toe en zijn gezicht komt heel dicht bij het hare, zo dicht, dat Ruth schrikt, terugschrikt voor datgene, wat ze zelf wakker geroepen heeft.

„Nee", zegt ze, „Erik, nee."

Ook dit is coquet bedoeld meent hij en daarom antwoordt hij: „Ja, Ruth, ja."

Maar zij trekt snel haar hand uit zijn warme greep los en zegt nu heel zacht, maar beslist: „Doe het niet, Erik, doe het niet. Ik meen het werkelijk."

Het is alsof hij een klap in het gezicht gekregen heeft, maar hij gedraagt zich koninklijk.

„Ik bied je mijn verontschuldiging aan", zegt hij heel vormelijk.

En nu staat Ruth beschaamd. „Het was mijn schuld", zegt ze eerlijk. „Ik had het niet uit mogen lokken."

Hij weet niet wat te antwoorden. Zal hij zich nu helemaal uitspreken? Met de kans dat ook hun vriendschap voorgoed verbroken is? Of zal hij wachten, tot de vrucht, die nog niet rijp schijnt, geplukt kan worden? Maar zal er dan misschien geen andere plukker hem vóór wezen?

Die laatste gedachte geeft de doorslag.

„Je had het wel mogen uitlokken, lieve Ruth, als je mij ook had toegestaan je wangen warm te kussen. Ik had het graag gedaan, want... och, behoef ik je dat nog uit te leggen? Weet je dan niet, hoeveel ik van je houd?"

„Stil, stil," zegt ze. „Niet uitspreken, niet verder gaan. Laat alles zo blijven, als het was. Het was zo goed. Dit wil ik niet. Ik hoor immers niet bij je."

„Hoor je niet bij me?" Hij spreekt snel, uit angst, dat ze hem het zwijgen op zal leggen, en ze moet hem gelegenheid geven dit pleidooi voor zijn levensgeluk te houden. „Kind, jij hoort niet bij de anderen thuis. Daar pas je niet, daar voeg je je niet. Je moet je zelf helemaal worden, je zelf vinden bij mij, in een volkomen vrijheid, zonder vooroordeelen. O, Ruth, je zult zo gelukkig bij mij zijn."

En als hij ziet, hoe Ruth langzaam neen schudt, gaat hij hartstochtelijk verder: „Je zei, dat het goed was, zoals het was. Waren dat geen heerlijke uren, die we samen doorbrachten? We spraken ons toch volkomen uit over de diepste dingen van het leven. En is zo de eerste voorwaarde voor een gelukkig samenleven als," zijn stem aarzelt even, „als man en vrouw niet vervuld?"

Maar Ruth schudt weer het hoofd. „Als alles niet kan blijven, zoals het was, moeten onze wegen scheiden," zegt ze zacht. „Ik, ik ben een slecht Christen. Zo vanavond bijvoorbeeld voelde ik niets van mijn geloof. Maar ik hoor toch bij de anderen, bij moeder en," met een droge snik, „zeker bij vader."

Dan is de spanning haar te machtig. De verlossende tranen druppen over haar wangen in de kraag van haar winterjas. Het is een deerniswekkend gezicht en het liefst zou hij beide armen om haar heen slaan en alle tranen weg kussen. Maar hij beheerst zich en zegt rustig: „Misschien wil je mijn zakdoek lenen. Het is een erge mooie."

Ze lacht flauwtjes door haar tranen heen. Intuïtief zijn ze beiden op hun

schreden teruggekeerd en zwijgende lopen ze naar huis toe. Voor de deur van de pastorie aangekomen, legt Ruth nog eenmaal haar koude hand in de zijne. „Vergeef me," fluistert ze en voordat hij iets terug kan zeggen, is ze naar binnen geglipt en uit zijn wereld verdwenen.

Met een zwaar hart en een hoofd vol verwarde gedachten loopt Ruth zacht op haar tenen naar boven. Maar het schijnt, dat moeder op haar thuiskomst gewacht heeft. „Ruth," hoort ze ineens moeder's stem in de stilte van het slapende huis, „Ruth, kom je me nog even helpen?"

Haar eerste impuls is door te lopen en te veinzen de vragende stem niet gehoord te hebben. Maar reeds gaat de deur van de slaapkamer open en een brede streep licht valt op haar bedroefde verkleumde gezicht.

„Kind," zegt de moeder. „Is er iets naars gebeurd?" Zij slaat haar arm om Ruth's schouders heen en trekt haar zachtjes naar binnen en dit tedere gebaar van moeder, die zich zo moeilijk geeft, ontroert Ruth weer zo hevig, dat ze opnieuw begint te snikken.

„Schrei maar" zegt moeder, „schrei maar." Zij zegt het ondanks zichzelf, gedreven door de herinnering aan vader, zoals zij ook, zij het dan onder het mom van het inroepen van Ruth's hulp, op haar kind gewacht heeft, omdat anders stellig vader dit gedaan zou hebben.

Ze gaan samen zitten op het grote bed en dan vertelt Ruth in een voortdurende stroom van woorden, hoe vreselijk deze avond was. De moeder onderbreekt haar een enkele keer. Als Ruth vertelt van haar verdriet over de afkerige houding van Johan, zegt moeder, en 't klinkt Ruth haast wreed in de oren: „Genade is geen erfgoed." Maar als ze de schrik in Ruth's ogen ziet, voegt ze er aan toe: „Maar jij en ik mogen toch blijven hopen en bidden."

Als Ruth zichzelf verwijt, dat ze nu Erik door haar coquetterie van hen vervreemd heeft, terwijl ze juist zo graag veel voor hem had willen zijn, stemt moeder dit alles toe. „Ja hij zal niet tevreden meer kunnen zijn met je vriendschap. Voor zover ik hem ken, denk ik, dat hij je gezelschap zal mijden. Of hij zich op den duur toch niet uitgesproken had, is geen open vraag voor mij. Maar hierin heb jij toch wel schuld."

Maar daarna troost moeder Ruth, die klaaglijk zegt, dat ze zichzelf zo is tegengevallen en dat nog wel op een Kerstavond, als alles vredig en mooi moest zijn. Dicht naast elkaar gezeten praten zij samen over het grote wonder van de Kerstnacht. Hoe Jezus Christus gekomen is om menschen, die zichzelf tegenvallen, die zichzelf niet helpen kunnen, te redden. „En misschien zullen eens Johan en Liesbeth en Erik 't ook bij zichzelf niet meer kunnen uithouden en de toevlucht bij Christus zoeken."

Ruth kijkt haar moeder bewonderend aan. „Hoe weet u overal een antwoord op?" Dan zegt de moeder met een treurige glimlach: „Ik heb niet voor niets vijf en dertig jaar met vader samen gewoond."

En als maar eenmaal de ban gebroken is, en de naam van den geliefden vader genoemd, openen de harten zich geheel en vinden moeder en kind elkaar op deze vreemde Kerstavond, die al geheel in de nacht vergleden is, als Ruth eindelijk opstaat om haar eigen kamer op te zoeken.

H. W. BOERSMA-SMIT

Klein herfstgedicht

Ik sta in de najaarslaan.
Het licht is wel heel erg mild.
Het leven om mij verstilt.
Hier kan ik nog uren staan......

Ook dit is een domme droom:
ik weet dat dit late licht
de doodsschaduw op mijn gezicht
niet verdrijft.
Voel ik daarom schroom
om nog langer te blijven staan?
Mijn lichaam, het voelt zo loom.
Roept een Stem in de takken mijn naam?

NIEK VERHAAGEN

En het geschiedde . . .

Het wintert buitengewoon fel.

Scherp slaat de wind de sneeuw tegen de ramen van de gesloten huizen. Over de verre vlakte jaagt de sneeuwstorm. Buiten de beschuttende luwte van het dorp, waar de huizen dromerig in die sneeuwwereld de wilde wind keren, stritselt de stuiving van de sneeuwjacht de fijne vlokken over de vlakte. Woest veegt het voort over het gladde ijs van vaarten en brede sloten, hoopt zich op bij een kromming, stapelt zich vast tegen de steilten en ribbelt zich tot dunne duinhellinkjes over de wegen. Tot aan de einders is de wijde blankheid neergedaald. En boven dat alles dreunt de wind.

Klaas Turfke zit in zijn huis achter de kachel. Hij heeft zijn grote kousevoeten op de platte ombouw van de kolomkachel gezet, zijn pijp hangt koud tussen zijn ruwe lippen en zijn kop heeft hij tussen de grote tanige handen, waar de spieren dik boven op liggen, gestut.

Da's niks voor die Klaas om zo werkeloos te zitten piekeren. Hij is anders verbrand op het werk, 't meest nog op het zware werk waarbij je ledematen knappen in de gewrichten.

Als hij zijn nek gebogen houdt onder de zware zakken eierkool, die hij torst op zijn rug, als zijn sterke armen zich buigen rond de zakken en ze in vaste greep opnemen, dan is Klaas Turfke een kerel. Nou is hij een vent, die met zijn eigen figuur verlegen is, die niet weet hoe hij zijn handen zal moeten neerleggen. Ver heeft hij het gebracht in de wereld, die Klaas. Hij woont in z'n eigen huis, dat onbezwaard zijn eigendom is. Hij heeft een bloeiende zaak in brandstof. Hij verkoopt zijn turf en cokes en eierkolen en hij hoeft niet bang te zijn dat de concurrenten hem het brood uit de mond zullen stelen, want als de mensen hun brand in huis willen hebben, dan kunnen ze nergens beter terecht dan bij Klaas Turfke. Die zal je schappelijke prijzen in rekening brengen en als je arm bent en je kunt niet betalen dan geeft hij je een mudje mee naar huis en hij zegt: „'t Komt wel in orde met de centen, daar maak ik me geen zorgen over, je brengt maar es aan, als je weer voorraad hebt."

Zijn zaak bloeit. Zijn pakhuis is groot en vol.

Door hard te werken van de morgen tot de avond heeft Klaas het zo ver gebracht. Toen hij begon, was hij maar een arme vent met niks dan zijn handen en zijn sterke lichaamskracht. Dag en nacht heeft hij gewerkt en gewroet om zijn zaak vooruit te brengen. En hij slaagde! Maar nou zit hij in deze kerstweek met de voeten op de kolomkachel te niks doen. Nou zit hij met zijn handen aan zijn hoofd geslagen zijn verdriet te verbijten, en achter de tafel probeert Mie, zijn vrouw of ze niet de sokken heel kan krijgen, waar Klaas gaten als vuisten in heeft gesjouwd. Tussen hun beiden hangt het zwijgen van twee mensen, die met hun verdriet vechten en geen woord zeggen omdat ze angstig zijn voor hun woorden, die het toch niet zullen verlichten.

Klaas en Mie zijn nou zeker een dikke twintig jaar getrouwd. En het is hun al die jaren voor de wind gegaan, totdat een dik half jaar geleden het leed in hun huis binnenkwam. Toen is de oudste zoon van Klaas mee in de oorlog gegaan. Hij was al een heel zetje onder de wapens geweest. Dat was een strop, want Piet werkte mee in de zaak en er moest een knecht voor hem in de plaats worden genomen. Die knecht is er nog. Want Piet is niet weer terug gekomen bij zijn vader in de zaak. Ze hebben zijn jonge lijf in een massagraf gestopt bij andere jonge mannen. Waar hij precies gelegd is dat weet Klaas niet en dat weet niemand niet.

De beide ouders zijn er kapot van geweest toen de dominee het kwam vertellen. Toen die zijn troost probeerde te geven, wist hij zelf niet goed hoe hij het heeft moeten inkleden en daarom heeft hij maar met die ouders meegehuild en daarna hebben ze ook nog geprobeerd om in een gebed open en bloot voor God te gaan staan.

Nog één zoon hielden ze over. Die was te jong om bij zijn vader te gaan werken, Bovendien, voor hem was het niks gedaan om later in de zaak te komen. Hij was niet sterk genoeg, hij had een kromme rug. Hoe zou hij later op die rug ooit

een zak van honderd kilo hebben kunnen gooien met een forse zwaai, zoals Piet het had gekund. Al hun liefde ging nu naar Wiebe uit. Op hem hadden ze hun hoop geslagen. Er was voor hem nog wel iets anders te vinden dan het brandstoffenvak. De jongen kon best leren, welnu dan mocht hij leren. Hij mocht worden wat hij wilde. Zijn vader zou het bekostigen, al had hij zijn hele vermogen er voor moeten opofferen. Wat zou dat ? Als je maar een zoon hebt, niet waar, als je er maar een hebt dan doe je daar alles voor, wat je kan. Ze zijn nadat het verdriet niet meer zo ontzettend geweldig was, als tijdens de eerste dagen, weer aan hun toekomst gaan bouwen. Ze zagen een pastorie met hun jongen als de dominee. Waarom niet ? Als je toch goed leren kan nietwaar, en als je vader de studie zal kunnen betalen en je voelt al zo'n beetje dat de jongen roeping heeft en volgens de onderwijzers ook vast en zeker de talenten, waarom dan niet.

De berekening van Klaas en Mie is anders uitgekomen.

Op de begraafplaats ligt een verse hoogte, die nog niet is platgetrapt en waar de sneeuw vandaag een dik waas over heeft gespreid — Klaas heeft het vandaag nog gezien — Tegen de avond is hij er nog langs gelopen en hij heeft er een half uurtje in de koude wind gestaan, al maar kijkend naar de grond, terwijl hij toch niks zag. Natuurlijk is Klaas er van avond nog even wezen kijken. Hoe kan je anders als het pas de tweede dag is waarop het lichaam van je enige zoon niet meer in huis is zo als anders, maar buiten slaapt ?

Nou is het een wilde midwinteravond. De wind brult met breedgehaalde zoefrukken in de schoorsteen.

Mie staat op, ze schenkt een kop zwarte koffie zonder suiker, voor Klaas in. Ze geeft het in zijn grote handen. Die ruwe vuisten omvatten het kopje en houden het onhandig vast. De handen van Klaas staan beter naar een kolenschop, waarmee hij de zwarte brandstof uit de schepen schept. Mie doet een beetje vreemd. Ze strijkt eens een paar keer over het stugge haar van die zwijgende man. Zoiets is anders helemaal haar gewoonte niet. Maar ze kan niet verdragen dat er in huis alleen het geluid is van de statig tikkende klok.

„Klaas."

Hij heft zijn hoofd omhoog en kijkt haar aan. „Mie meid."

„Toe Klaas laten we es wat praten. Lees jij het Kerstverhaal eens voor. Je weet, morgen is het Kerstdag."

Er komt een wondere glans in de ogen van die zwijgende man. 't Is nu jaren geleden. 't Was in het eerste jaar van hun trouwen, toen heeft ze hem ook gevraagd om het Kerstevangelie voor te lezen. Toen waren ze ook met hun beiden en nu zijn ze het weer.

Klaas heeft een diepe basstem. Hij heeft niet geleerd om op leestekens te letten. Bij een komma en bij een punt gaat zijn stem een kwart octaaf naar beneden zakken. Mie merkt dat niet eens meer, zij is er al zo aan gewend geraakt, en voor haar is deze stem, die monotoon het oude evangelie leest, gelijk muziek, van uit de wijde verte aan- en afzwellende muziek. De stilte, die angstige stilte, die ze niet meer kon verdragen is verdwenen. Ondanks de wrede pijn aan haar hart komt er bij het herkennen van deze bekende klanken een rustig stemmend gevoel.

Dit is hetzelfde gebleven.

Ze ziet het voor haar ogen weer gebeuren, het wonder van een beestenstal waarin Het Kind geboren wordt.

Het is haar of dit verhaal nog mooier, nog oneindig veel mooier is dan vroeger. Klaas leest maar aldoor, zijn stem vult het kamertje met haar diepe klank.

Hij leest van de geboorte, van de herders, van Simeon, van Anna, van de tempelgang. Hij leest het hele hoofdstuk uit. Dan staat hij op om de bijbel op de kast te leggen. Zijn lange gestalte reikt bijna tot aan de zolder.

Nu staat hij vlak tegen over zijn vrouw. Hij kijkt haar aan. Hun ogen rusten een wijle in elkaar.

„Mie", zegt hij, „Meid, dit hebben we toch nog en we hebben elkaar nog."

Dan gaat hij met gebogen hoofd naar buiten, een poosje in de kou staan, want er wringt een dikke prop in zijn keel.

J. TILLEMA

Garnalenvisschers

Schilderij van Prof. Gregor von Bochmann

Een negen eeuwen oude stad

(met pentekeningen
van Joh. Blaauwijkel)

Groningen, de derde handelsstad van Nederland, het centrum van de drie noordelijke provincies, viert dit jaar zijn 900e verjaardag.

Een gebeurtenis, waar elke recht geaarde Groninger prat op gaat, zoals hij trouwens op alles wat zich met de naam „Groningen" of „Gronings" siert trots is.

Het is zo'n merkwaardige stad, deze Gruno's veste en het zijn zulke merkwaardige mensen, die Noordelingen.

Levend in en gevormd door hun isolement, vertonen ze zo'n geheel verschillend karakter met de overige delen van ons land, dat vreemden zich niet spoedig in Groningen thuis zullen gevoelen, terwijl ook Groningers in den vreemde zich meestal moeilijk kunnen aanpassen.

Het isolement dateert van ouds, vanaf het ontstaan van de stad Groningen uit een kleine, Saksische nederzetting op een uitloper van de Hondsrug.

Historie op papier

De eerste maal dat men in historische geschriften de naam Groningen tegenkomt, is in 1040. In dat jaar schonk Hendrik III een bezitting, Gruoninga geheten, aan de St. Maartenskerk (Domkerk) te Utrecht.

Hendrik III was keizer van Duitsland, waaronder ook volgens het in 843 gesloten verdrag van Verdun, Nederland resorteerde.

De schenkbrief wordt tot op heden nog bewaard in het rijks-archief te Utrecht. Het is een merkwaardig document, een stuk perkament, bedekt met gaten en

„Het Poortershuisje." Een oud gebouwtje, dat vroeger als poortwachtershuisje dienst deed. Het staat gedeeltelijk in het water.

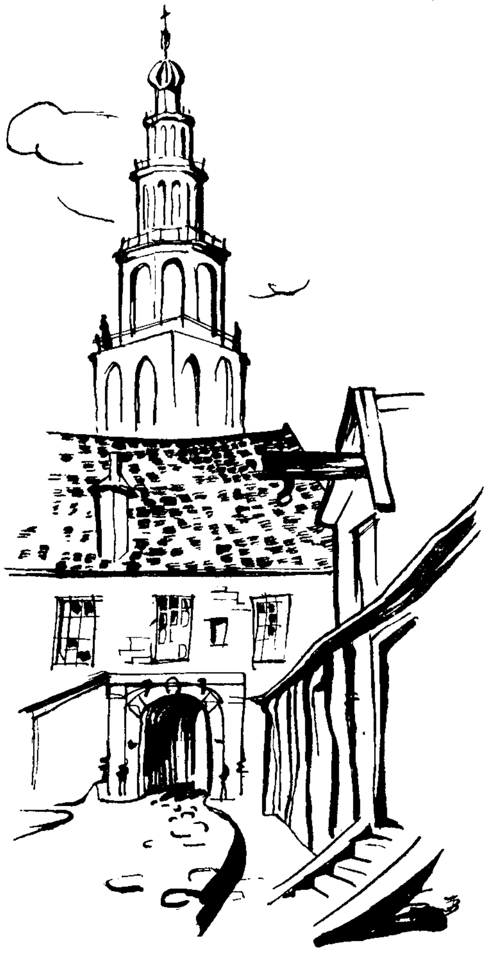

Een aardig kijkje op één van de oudste gedeelten van Groningen. Achter het poortje bevindt zich het Prinsenhof. Op de achtergrond de Martinitoren.

scheuren, waartegen men later aan de achterkant onhandig een vel papier heeft geplakt. Vroeger hing aan de oorkonde nog een gouden zegel, maar die is met de snoeren waaraan hij verbonden was, verdwenen.

De hoofdinhoud van de in het Latijn gestelde geschenkbrief, is als volgt:

Hendrik III vereerde in 1040 aan de St. Maartenskerk te Utrecht, staande onder den bisschop Bernoldus, bij vrijgift een praedium, gelegen in het graafschap Drenthe, en dat hij bezat op de villa Gruoninga, met de daaruit voortkomende opkomsten en alle daaraan verbonden rechten.

De bedoeling van den keizer was, dat de in de Domkerk dienstdoende broeders de opbrengsten van de bezitting kregen.

Deze opbrengsten bestonden uit een jaarlijkse hoeveelheid wijn!

Onder het stuk staat de handtekening van Hendrik III. Men was vroeger gewoon zijn naam te tekenen, vandaar dat men tegenwoordig nog spreekt van een hand*tekening*. Het monogram van den keizer bestaat uit een kapitale H, met daarom heen en daar tussen de letters D. C.R.S. Men kan er 't volgende uit lezen: Heinricus Dei Clementia Rex Serenissimus, d.w.z. Hendrik, doorluchtig vorst bij de gratie Gods.

De steeds meer in macht toenemende stad Groningen mocht zich al spoedig verheugen in de bijzondere gunst van de Duitse keizers. Ze gaven haar het recht, eigen gouden munten te slaan en de Duitse adelaar in haar wapen te voeren.

Tegenwoordig ziet men nog in het wapen van de stad Groningen een dubbelkoppige adelaar, een herinnering dus aan de tijd van de Duitse keizers!

Historie in steen

Niet alleen in de documenten behoeft men de geschiedenis van Groningen na te gaan, daar staan ook de trotse historische bouwwerken, waaraan de stad zo rijk is, en die de taal der eeuwen spreken.

Eén van de oudsten daarvan is ongetwijfeld de Martinikerk. Dit prachtig en groots Godsgebouw is gebouwd in 1220 als kruiskerk. In 1923/1924 zijn er fraaie muurschilderingen in blootgelegd van een onbekend meester. Ze stellen een volledige cyclus voor van Bijbelse tafrelen.

Deze kerk staat aan de voet van de zo terecht in het gehele land vermaarde Martini-toren. Een zandstenen reus van bijna honderd meter hoog! In zijn huidige vorm werd hij in 1482 gewijd. Veel heeft deze toren „beleefd". De kroniekschrijver vertelt dat hij „anno 1465 op den andere dag na Paschen door vreselijk onweder en blixem in den nieuwen toren slaande verbrant wiert; ende in 't jaar 1468 middel in de somer viel de gehele reste van den nieuwen toren."

Aan de voet van deze toren staat ook nog een fijn midden-vijftiende-eeuws gebouwtje, de z.g.n. Hoofdwacht. Daar zetelde vroeger inderdaad de hoofdwacht

van het garnizoen en nog vroeger werd er recht gesproken.

Een zeer oud en zeer fraai gebouw is eveneens het Goudkantoor (1635). Het was eertijds een belastinggebouw, waarvan het Latijnse opschrift nog getuigt, dat vertaald luidt: Geef den Keizer wat des Keizers is.

Het stadhuis, dat dateert uit de veel bewogen tijden van 1793—1810, is meer imposant dan mooi. Er hangt een doek van Eerelman, voorstellende de harddraverijen op de 28ste Augustus op de Grote Markt. Schilderingen van de nog in leven zijnde Groninger kunstschilder Johan Dijkstra, versieren de muren van de trouwzaal.

De Grote Markt is één van de beide marktpleinen die Groningen bezit. Samen vormden ze vroeger de oude brink, zoals men dat tegenwoordig nog wel in Drentse dorpjes aantreft. Daaruit is het Saksisch karakter van de stad duidelijk te herkennen.

De tweede markt, de Vismarkt, wordt afgesloten door de in renaissancestijl gebouwde der-A-toren. De der-A-kerk is vroeger waarschijnlijk een schipperskapel geweest, later uitgebouwd tot een overwelfde kruiskerk.

Tenslotte (het zou te vermoeiend worden alle historische gebouwen en bizonderheden van Groningen op te sommen) vraagt het Prinsenhof nog onze speciale aandacht.

Dit is een even merkwaardig als bezienswaardig gebouw. Het Prinsenhof is het voormalige hof van de stadhouders. Een bewogen geschiedenis heeft het gehad. In de 15de en 16de eeuw, de laatste ten dele, huisden er de „Broeders van het Gemene Leven", die hun dagen in vroomheid aan de wetenschap wijdden. Zij voorzagen in hun levensonderhoud door het afschrijven van boeken. Het bescheiden gebouw heette naar hen het „Clercken Huus". Zij werden eruit verdreven door den enigen bisschop die Groningen heeft gekend, door Knijf.

Slechts enkele jaren heeft diens verblijf aldaar geduurd. Op de 1e October 1576, verhaalt de oude Groninger kroniekschrijver ons, is hij „in den peste gestorven des nachts in syn hoff te Groningen, dat de fraters Moneken vorhen woneden".

In 1577 en gedurende enkele jaren daarna woonde de hertog van Rennenburg, de bekende George de Lalaing er. Na diens dood op 31-jarige leeftijd nam zijn opvolger François de Verdugo er zijn intrek. Na de reductie in 1594 werd het complex tot stadhouderlijk hof bestemd. In de 17de eeuw bracht de derde dochter van Frederik Hendrik, die met den vorst van Anhalt getrouwd was, er haar wittebroodsweken door.

Met het stadhouderlijk tijdperk hield ook de glorieuse bestemming van het Prinsenhof op. Van 1803 tot 1806 was het...... kostschool, daarna militair hospitaal, toen scheikundig laboratorium en daarna weer militair hospitaal.

Thans is het een zeer merkwaardig gebouwencomplex van verenigingslokalen! De tuin van het Prinsenhof heeft men juist geheel gerestaureerd en in zijn oude gedaante teruggebracht.

Zo bevat deze grootste stad van het

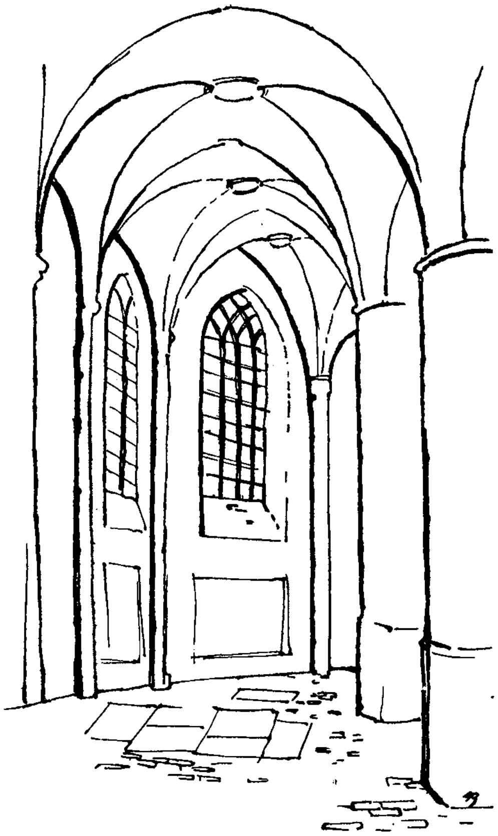

Interieur van de vermaarde Martini-kerk.

De samenwerking tusschen „Stad" en „Ommelanden" is altijd groot geweest. Veel heeft Groningen voor het platteland gedaan. Dit is een boerderij zoals de stad Groningen er thans nog enkele bezit.

Noorden een verzameling historische bouwwerken, die niet alleen uit architectonisch oogpunt belangwekkend zijn, maar tevens een schone, blijvende herinnering vormen aan lang vervlogen tijden.

In het begin van dit artikel hebben wij er reeds op gewezen, dat Groningen vanouds, wat haar verbinden betrof, geïsoleerd was, maar in die isolatie lag tevens haar kracht. Zij was in velerlei opzichten op haar zelf aangewezen, en zij trok daaruit de consequenties.

Naar alle zijden heeft de stad haar energie ontwikkeld. Zij streefde naar vergroting van grondgebied, ontgon woeste veengebieden, terwijl ze de inpoldering van vele, vruchtbare, op de zee heroverde kleigronden krachtig ter hand nam.

Zij heeft zich toegerust om ook als cultureel centrum leiding te kunnen geven.

Belangwekkende musea en de bekende universiteit, waar aan namen als Kapteyn, Heymans, Polak Daniëls, Rochat, Aalders, Van der Leeuw e.a. zijn verbonden, bewijzen dat Groningen ook op dit gebied voor zichzelf kan zorgen.

Maar dit alles vormt nog niet het kenmerkende van deze merkwaardige stad. Het is iets anders, het is de sfeer, die Groningen zo'n eigenaardig cachet geeft.

Een sfeer die niet te beschrijven valt, maar des te duidelijker is voor hen die de stad lange tijd kennen.

Hij die eenmaal genoten heeft van de ruime straten, wijde pleinen, de blinkende grachten en de grijze torens, en van al dat specifiek Gronings dat niet met name te noemen valt, maar wezenlijk voelbaar is, vergeet deze stad, waar hij zich later ook ter wereld mag bevinden, nimmer meer.

Het spel van de, het stadsbeeld zo beheersende Martinitoren, dat reeds zoveel eeuwen en onder zoveel verschillende omstandigheden over Groningen heeft geklonken, zal in zijn oren blijven spelen... als zilveren klanken...... als schone herinneringen.

FERD. LANGEN

Heidevolk

(Fragment)

't Allerbeste verwachten — van God. Van niemand anders, dan van God alleen! Zelf machteloos en gevangen zijn — en niettemin verwachten. Vaster en zekerder verwachten, dan een moeder een kind verbeidt, dat na lange reis op weg is naar huis.

Je kunt dit wachten leren. Je kunt het ook verleren.

Zo de Frensens bijvoorbeeld. Die zijn aan het laatste begonnen. Soms, in stille ogenblikken, wanneer de kleine deerntjes hun middagslaapje houden, wanneer Bas naar school en 't manvolk buiten aan 't werk is, geeft vrouw Frensen zich rekenschap van dit afleren. Zeer bang wordt het haar dan om 't hart. Zo bang, dat de dikke stopnaald langzamer en langzamer door de grove sokken kruipt, tot ze ten slotte haar ogen afwendt van het stopwerk en de schemerige keukenruimte instaart. Alsof ze met haar blikken iets terug dwingen wil, dat bezig is te vluchten — voor goed.

„Met ons geet 't verkeerd" denkt ze dan. „'t Geet verkeerd. Noe is 't bijna Karssemis. Hoe kunt wie Karssemis vieren, als 't geet, zoals 't geet?"

Ja, en je moet toch Kerstmis vieren! Je kunt God den Heer en Zijn gaven niet straffeloos voorbijlopen. Wie Gods licht niet wil, blijft in het duister. En zwarter wordt voor hem 't duister, dan het te voren was!

„Wie hebben Gods wegen verlaten" denkt vrouw Frensen verder, „en dat is arger dan de vliegtuigen, die overkomt en de bommen die hier en daar neervallen. Gijs en ik bint begonnen met de verkeerde kant uut te goan, noe kunt wie niet meer terug. Gijs niet. En ik ook niet. En veur 't vertrouwen op God is geen plaats meer hier in huus. Een schande is 't, moar 't is alevel zo."

Dan neemt de dagtaak haar weer in zijn nimmer eindende maling. De kinderen worden wakker, Bas komt straks uit school, vader en Grova stommelen binnen op hun grote holleblokken van klompen. De strijd laat zich verdringen! 't Moet dan maar gaan, zoals 't gaat. Kan een ongeleerde boerenvrouw de klok van het huis terug zetten op betere tijden? Wel nee immers! Van de gewone hangklok moet ze nog afblijven met haar vingers! Zo wil Gijs 't, vanaf dat ze getrouwd zijn. Nou dan!

Door de huiverende winteravond holt Bas naar 't eenzame heidehuisje toe. Straks, in school nog, heeft hij zich al voorgenomen, te lopen — te lopen — zo hard hij kan. De marechaussé's zijn gekomen en hij moet vader waarschuwen eer 't te laat is.

Nu rent hij, op zijn kousevoeten, opdat de ene kapotte klomp hem niet hinderen zal. Zijn ogen branden en zijn hoofd hamert van binnen en toch kan hij niet ophouden met rennen. De marechaussé's drijven hem voort. Ze zullen schieten — ze schieten altijd op stropers. Ze zullen ook zijn vader doodschieten. Zijn groten, sterken vader.

Kijk — dat is vreemd! Zo pas nog, onder 't eten, toen vader zo flauw tegen hem deed, toen had Bas hem wel kunnen slaan en stompen van nijdigheid. Maar nu — nu 't gevaar zo heel dichtbij gekomen is — O, wat houdt hij veel van zijn vader. Hij moet hem tegenhouden. Hij moet hem smeken: toe, vader, doe 't niet meer. Ga d'r nou niet meer op uit! de marechaussé bint er, vader! de marechaussé!" Al moest hij er openlijk bij huilen — al zou zijn vader hem misschien weer slaan, zoals toen in de bedstee — dan nog! Dan nog zou hij zijn vader vast houden. „Vader doe 't niet! Je zal 't niet meer doen, hoor je nou?" Want, o, als ze schieten! Als de marechaussé's gaan schieten! Schieten kunnen ze! Reken maar! Missen doen ze nooit!

„Ik doe 't" denkt Bas. „Als vader vanavond of vannacht er op uit wil gaan, dan hou ik hem vast! Dan schreeuw ik net zolang, tot-ie binnen blieven wil. Ja, dat doe ik vast en zeker!"

De winterse duisternis valt zeer snel, nu er geen enkele dorpslantaarn mag branden. De kale eikenstruiken langs de weg zijn donkere bulten. Als er eens een wild varken uit te voorschijn sprong? Of een kwaje kerel? Of — als er eens een marechaussé achter hem aan kwam, om te vragen, waar Frensen woonde?

Voort moet Bas — voort! Zijn vader moet gewaarschuwd worden! Want

Kloppers waarschuwen, daar denkt hij niet aan. Kloppers is een lilleke zigeuner, die denkt alleen aan zich zelf en een ander laat-ie er in lopen. En de marechaussé's schieten. Als ze je raken ben je dood, dat is duidelijk!

Verder kan Bas niet denken. Als hij aan 't schieten toe is, dan loopt hij zo hard, dat hij niet meer denken kan. De angst hamert in zijn hals en oren en de verschrikking klopt in zijn hoofd. Als 't zo met je is, dan laat je 't geregelde denken wel. Daar — daar is 't huis! De beukenhaag lijkt een donkere muur — de ene kale pruimeboom beweegt zich triest in de wind. Bas rolt de keuken bijna in — blijft dan verward staan in de open deur. Wat ziet alles er hier gewoon uit — net precies of er geen verschrikking op de wereld is!

„Foi toch Bas," schrikt moeder. Die zit alweer te kousenstoppen, maar ze legt haar sok nu neer, zo schrikt ze van haar zoon.

„Waar is vader!" hijgt Bas.

„Vader? Op de deel, met Grova. Wat heb-ie toch jochie! Is 't er wat?"

„'k Heb hard gelopen" zegt Bas nu. „D'r bint marechaussé's in 't dorp."

„Marechaussé's?" zegt moeder kalm. „Nou, wat zou dat! Ze hoefden jou toch zeker niet hebben?"

„Nee, dat niet, maor — maor —"

„Gaat maor 'es op de deel kieken," raadt moeder. „'t Knijnenhok is bijna klaar."

Kijk daar is 't weer, 't gekke gevoel dat de grote mensen 't raar vinden, wat hem drijft en beangstigt. Ze praten er over heen of ze worden er boos om. De marechaussé's, waar Bas zich 't hart voor uit 't lijf heeft gelopen — moeder trekt zich er niets van aan. Eerder wordt ze er nijdig van. „Stao niet zo te hangen op één been" valt ze uit. „Je bemoeit je met dingen die je niet angaan, daorom bin je zo opgewonden de laotste tied. Gao noe maor naor de deel, dan kan je zien dat er niks bijzonders is!"

Als Basje de keuken uit is, zucht moeder diep. Ze kijkt weer om zich heen met bange ogen net, of ze ergens hulp zoekt. Ook zij loopt de laatste dagen rond met dingen, die ze met niemand bespreken kan, maar die haar bang maken — benauwen — „God kan ons nie meer zegenen; we zijn afgeweken van den Here — hoe moet 't nou met ons gaan! Ik zie er geen gat in —" zucht haar hart. Dan neemt ze haar stopwerk weer op en jaagt de naald door 't sajet. De sokken moeten klaar vanavond en direct moet ze weer broodsnijden.

Op de deel hurkt Bas in de lichtkring van de brandende stallantaarn en ziet toe hoe grova en vader samen de nieuwe ruif voor het konijnhok timmeren. Zijn grote geheim brandt hem in de mond; hij verwondert zich zelf er over, dat 't niet te voorschijn komt springen. Maar 't komt niet. Er is iets dat Bas tegenhoudt over de marechaussé's te praten.

„Demee," belooft hij zichzelf. „Demee zal ik erover beginnen. Noe nog niet. Als ik „marechaussé" zeg, denkt vader „stroper" en dan wordt-ie misschien weer net zo spinnijdig als laatst. Noe nog niet. Demee!"

Maar dit wordt alvast een fijn konijnenhok. Vader heeft er zelf schik van. Hij fluit, terwijl hij de latjes past. Wat klinkt dat fluiten goed en vertrouwd.

„Mijn Vader is geen lilleke vent" denkt Bas. „En hij wil 't niet worden ook. Hij blijft wel thuis, als ik 't hem vraag. Demee, als ik dat van de marechaussé vertel."

„'t Wordt een fijn hok, hè vader? Ik wou dat ik 't ook zo kon."

„Dat leer-ie wel," meent vader. „Later, als je groot bent."

„Ik dach', dat-ie veur knijn wou leren, om d'r in te mogen zitten" grapt grova. „'t Is voorshands toch nog leeg."

„O, die knijnen, die komen wel," denkt vader hardop, tussen zijn fluiten door. „As 't maar eerst zomer wil worden, wat jij Bas."

„Ja," zegt Bas. „'k Wou dat 't al zo veer was!"

„Als ik 't noe zeg —" denkt Bas. Maar hij doet 't niet. De woorden blijven hem in de keel steken. 't Is zo goed en gezellig op de deel. Net als verleden winter — net als vroeger — toen dat andere, donkere er nog niet was. De sik heeft ook schik van de mensen. Die schuurt wat langs 't houtbeschot en mekkert tevreden.

„Krijgen we ook jonge sikjes vader?"

„Misschien, in 't voorjaar."

In 't voorjaar — in 't voorjaar — dan komen alle goede dingen. Dan komt er ook wel weer werk. Als de jonge meneer van 't Huis zijn zaken op orde heeft.

Een tijdlang wordt er gezwegen.

Noe — noe — denkt Bas weer. Noe over de marechaussé.

Maar dan — juist als hij de nodige woorden bij elkaar heeft — gaat de deeldeur open. Kloppers. Een stuk pikzwarte nacht gluurt naar binnen, door de geopende deur. Haastig en toch zacht doet Kloppers de deur achter zich dicht. „Goeienavond" groet hij lijzig en schuift de grendel voor de deur. Zo'n eigengereide vent. Alsof hij thuis is, zo schuift hij de grendel voor de deeldeur. Vader kijkt er naar. Je kunt aan zijn ogen zien, dat hij er een hekel aan heeft. „Zeg nou eens wat" denkt Bas. „Zeg daar nou eens wat van!" Doch vader zegt niets. Hij gaat door met timmeren en wacht af, wat Kloppers te vertellen heeft.

„Gijs" begint die. „Gijs, daar wou 'k nog met je over praten; heb je de lichtbak —." Maar dan ontdekt hij tusschen al de grillige deelschaduwen de hurkende Bas. Zijn gezicht betrekt; een vaal-geel masker wordt 't, precies als bij Gartjan, wanneer die een drifbui krijgt.

„Bin jie doar kleine aop," zegt hij. „Allé, naor binnen!"

Maar Bas is er zelf bij in dit geval. Nee, die is goed, daar wil die Kloppers proberen hem van z'n eigen deel weg te jagen. „Veur oe niet," grinnikt hij. „'t Is hier onze eigen deel, en doar kan 'k blieven zo lang as ik wil." Hij kijkt om zich heen, vader en grova aan. Die zullen hem nu zeker helpen; ze hebben zo gezellig samen op de deel gezeten rond het timmerwerk. Ze vormen een complotje om zo te zeggen. Maar ook dat heeft hij weer mis. „Zujje goan?" roept zijn vader. Er is het begin van dreiging in zijn stem. „En zujje je mond eres houwen, rakker?"

Kijk, daar is nu weer dat onbegrijpelijke. Dat vreemde, waarvoor Basje doodsbang is. 't Hoort niet bij vader en toch is het er; gelijk met Kloppers is 't de donkere deel binnengekomen. „Zal je gaan?" dreigt vader luider.

Verslagen richt Bas zich op. Hij spreekt geen woord meer. Hij gaat de keuken binnen, waar moeder hem bevreesd aanziet.

„Zijn ze je zat?" vraagt ze wantrouwig terwijl Bas staat te knipperen tegen het licht van de lamp.

„Kloppers is d'r" zegt Bas. Dan zucht moeder.

Eerst nu hij in de keuken staat, bedenkt Bas, hoe dom hij is geweest. „Ik had 't nie moeten doen," bedenkt hij. „Ik had niet moeten weglopen; ik had 't nou moeten vertellen van de marechaussé. Dan hadden ze me d'r wel bijgehouwen: dan hadden ze wel gevleemd of ik alles vertellen wou!"

Maar ja — teruggaan is onmogelijk! Als hij er nu mee aan kwam — ze zouden 't een smoesje noemen. Nee, Basjes kans is alweer verkeken. Nu moet hij maar afwachten, of er weer een komt.

Van de deel klinkt dof stemmengemompel. Hoor, nu praat Grova ook een woordje mee. Maar verstaan, wat ze zeggen? Niets ervan! Dat hebben ze wel goed van Kloppers geleerd — dat binnensmondse smuuspelen. Over dat ding hebben ze 't zeker. Over die lichtbak. Ja, en Bas dacht, dat 't een soort konijnenhok was! Bas vroeg of de moer met de jonkies er in moest! Nou is 't is een lichtbak om hazen en konijnen mee te vangen. Een sterke carbidlantaarn komt er in — de schuif ervoor — dan blijft alles donker. Maar op de hazenhei gaat de schuif plotseling open; dan verblindt het licht de dieren. Want zo zijn die beesten: als ze plotseling in 't licht komen, raken ze in de war en kunnen niet meer van de plaats. Dan heeft de jager vrij om ze te schieten —

Wacht, Bas weet een list.

„Kom Heintje, kom Driekjen," lokt hij de tweeling. „Zal Bas nog eres een mooie toren bouwen? Hier, voor de deeldeur — hier hebben we de ruimte. Kom maar bij Bas, dan gaan we meteen beginnen."

„Toe maar" dringt moeder. „Speult maar met Bas. Toe dan!"

Daar komen de kleine meisjes al aangezeuld met de grote blokkendoos. „Tojen, tojen" babbelen ze.

„Hoge tojen, Bas! Zo hoog!" En ze wijzen met hun handjes heel hoog boven het blonde haar.

Ziezo, Basjes list lukt prachtig. Moeder helpt er zelf aan mee, zonder dat ze 't weet. Nu kan Bas veilig met zijn rug tegen de deeldeur aan gaan zitten, niemand hoeft daar iets van te denken. Zijn oren vlak bij de kier. Als er een verstaanbaar woordje doorkomt, vangt hij 't op, reken maar.

Er gebeuren rare dingen met Bas Frensen, terwijl hij daar zo met zijn zusjes bezig is. Hij wordt om zo te zeggen in tweeën gesplitst. Zijn ene helft bouwt

ijverig aan een hoge blokkentoren en babbelt druk en maakt kinderachtige pret met de beide deerntjes. Zijn andere helft echter zit roerloos gedoken, als een bange vos in zijn hol en luistert naar 't geheimzinnig stemmengemompel der drie mannen op de deel. De mond praat vrolijk — en 't hart is bang. Bang — bang — bang voor alles! Voor de marechaussé's die rondrijden op hun hoge paardebeesten; voor de eenzame nachthei, waar de koude winterwind over henen blaast. Eigenlijk heeft Bas zo 's avonds nog nooit aan de duistere heide gedacht; nu is 't of zijn ogen er naar toe getrokken worden. Erg — erg is dat alles! Maar 't allerergste is dat ene, waaraan hij haast niet denken durft — 't schot! — En vader dood! Vader, die van de marechaussé's nog steeds niet weet. Nu spreekt hij met Kloppers af en van 't grote gevaar weet hij niets.

„Kiek Driekjen — nou deze punt er boven op — oe — dat is moeilijk! Blief dan toch staon eigenwies ding! Zujje staon blieven — of moet je klappen hebben!" De kleintjes gieren van de pret, omdat een blok klappen krijgt. En Bas gaat verder grapjes maken — met de mond. „Vader dood — Vader doodgeschoten —" zegt een stem binnen in zijn hart. Zijn ogen gaan er van glinsteren met vreemde gloed en zijn wangen worden zo rood van opwinding, als een keukenfornuis ze maken kan.

„Heb je 't zo heet?" vraagt moeder een keer.

„Ikke? Een bietje," is Basjes antwoord. Verder niets. Behalve dan dat moeder weer zucht. Maar dat doet ze zo vaak de laatste tijd. De kinderen letten er niet meer op. Een paar maal vergeten die op de deel hun voorzichtigheid.

„En de Prop wil ook mee," zegt Kloppers bijna hard op.

En even later vaders stem: „morgen — laten we 't morgen doen Aart; 't Is nou nog te licht buiten, 't is veuls te licht. Morgen komt de maon alweer laoter op." „Nee" zegt Kloppers. „Vannacht is de grote zespoot er nog niet — Vannacht achter de Vosselberg. Stampend vol, man! 'k Bin d'r geweest op de fiets; 'k heb voer voor ze uutgestrooid."

Vlugger bouwen Basjes handen aan de toren voor de deeldeur. Nu moet 't helemaal echt lijken. Met schelle stem begint hij te praten en te lachen. „Kiek Heintjen, kiek Driekjen — noe is 't klaar! Zuwwe — zuwwe noe de toren weer omverstoten?"

De kleintjes juichen en klappen in de handen. „Ja, ja, Bas! Omverstoten!"

„Uut de weg! uut de weg allemaol!" roept Bas. „Een, twee, driesasa!"

De toren krijgt een geweldige por tegen zijn fundamenten en rolt daverend omver. De blokken springen over de vloer, tot onder de tafel... tot voor moeders voeten. „Hé hé hé!" lacht moeder. „Wat mot dat hier, hè?" Dan komt er nog meer gelach; de zusjes kruipen over de vloer en grabbelen druk om ze bijeen te rapen.

„Nog een keej, nog een keej, Bas!" vlemen ze.

Meteen komen vader en grova binnen. Vader struikelt bijna over 't hoopje kinderen voor de deeldeur. Hij schrikt en moppert en ziet Bas met wantrouwige ogen aan.

„Wat mot dat hier zo vlak veur de deur," moppert hij stroef. „Anders zit je hier ook nooit."

„'t Is zo heet vlak bie 't fornuis," klaagt Bas. „En ik bin toch al zo warm um de kop."

„Bas hef lief met de deernties 'espeuld", neemt moeder hem in bescherming. „Brom noe niet weer op 'em. As die kerel, die Aort Kloppers d'r geweest is, kun je niks anders meer as brommen. Wat heb je d'r an. Laat 't kind met rust. 't Is een best ventje, die Bas! En hij hef 't alevel slecht genoeg deze winter."

„Zo?" vraagt vader lang gerekt. „'t Kon anders slechter, zou 'k zo denken! Honger hoeft-ie tenminste niet te hebben — gien ene dag! En verder, dat-ie een eigenwies meraokel is, dat is veur zien eigen rekening."

„Nog een tojen, Bas?" vleien de zusjes.

Maar Bas weert ze af. Hij heeft opeens nergens meer lust in. Met donkere ogen kijkt hij langs z'n vader heen. Die moet niet denken, dat Bas zich iets van de hatelijke woorden aantrekt! O neen! En zijn geheim — zijn geheim zegt hij nu ook lekker niet. Nog niet! Als hij 't nu zegt... — „je hebt geluusterd" zal vader zeggen. „Daarom zat je zo dicht voor de deeldeur! Dat heb ik dan wel goed begrepen!"

„Bas, bouwen Bas?"

„Nee," zegt Bas. „Nou moet Basje nog

wat veur aen bovenmeester leren. Anders is de meester morgen boos en dan kriegt Basjen straf."

Hij trekt een verfrommeld jaartallenboekje onder zijn trui vandaan en gaat weer op de grond zitten tegen de deeldeur aan. Zo, nou kan vader helemaal niks meer denken van straks. Nou is d'r niemand op de deel en toch zit Bas op hetzelfde plaatsje.

1572 — 1572 — leest hij, maar wat er achter staat, dat ziet hij niet.

1572 vader wil de hei op — en de marechaussé weet ervan — nou schieten ze vader dood.

Vader dood — vader dood — dat is 't enige jaartal, wat Bas Frensen leert die avond. En dat is onzin; een ieder weet 't. Daarmee hoef je bij geen meester aan te komen. Nee, die jaartallen dat wordt niets. Wat dan! Want Bas heeft ook geen zin om weer met de zusjes te spelen; dat was zo'n grote kemedie — dat kun je geen tweemaal op een avond doen. En praten met vader en moeder — dat wil hij helemaal niet. 't Enige wat hij wil is: heel klein en stil in mekaar gedoken zitten — zo stil en zo klein — dat niemand zich met hem bemoeien gaat.

Wacht — zijn versje! Dat kent hij nog niet! 't Is 't versje, dat Maandag eerst opgezegd moet worden — maar allé, wat zou 't. Hij kan 't best een beetje vooruit leren! Hou stil — wat was 't ook weer? Psalm 1, 't eerste vers.

Zacht voor zich heen zit Bas nu te prevelen. „Welzalig hij, die in der bozen raad" — iedere zin vijf keer, en dan de volgende regel erbij.

„Welzalig hij, die in der bozen raad — welzalig hij, die in der bozen raad —"

Een seconde is er een opvallende stilte in de kleine keuken. Er wordt geluisterd. Er wordt geluisterd door twee hoofden — en — door twee harten! Moeder kijkt vader strak aan. Duizend dingen zou ze met die ene snelle oogopslag willen zeggen. Ze zegt ze ook — zonder woorden —„Gijs — Gijs — Gijs —" zeggen haar ogen — „Laat 't nou uit wezen met dien Kloppers — Je hoort 't nou opnieuw — En Gods Woord liegt niet Gijs!"

Maar Gijs Frensen sluit zijn hart toe voor de waarschuwingen die tot hem komen. Hij wordt er koppig en kwaad tegen in. „Hou op met oe gefemel" snauwt hij tegen zijn zoon. „Aj niet zacht leren kunt, dan leer je maor heel niet!"

Dan staart Bas strak op zijn psalmboekje, zonder een regel of een woord of een letter meer te zien.

Hoorbaar zucht moeder. „Hou stil" snauwt vader weer. „Denk je dat ik niet eens wat anders wil horen dan zuchten en femelen? Aj' niet anders kunt, dan ga ik een poosje naar de herberg. Weet je 't nou?"

Dan is moeder stil. En de kleintjes kruipen onder de tafel en gaan daar op eigen gelegenheid een torentje bouwen.

„'k Ga broodsnijen" zegt moeder met moeite.

Na het avondbrood moeten de kinderen vroeg in de bedstee. Bas evengoed als de tweeling. Zijn wangen gloeien nog steeds; zou er een verkoudheid op komst zijn? Moeder is er bang voor. Er zijn veel mensen met griep de laatste tijd.

„Wij gaan ook vroeg er in", zegt vader. „'k Bin moe en de avonden duren alevel al lang genoeg. Maar eerst wil ik deur en deur warm worden."

Hij port wat in 't fornuis, gooit wat sprikjes en een denneblok erop, en zet de schuif open. Dan schikken de mannen zich rond 't trouwe kacheltje. Moeder alleen blijft aan tafel onder de lamp zitten; Bas kan haar door de opening van zijn bedsteedeuren duidelijk zien. Ze prutst wat aan jurkjes voor de tweeling; die zijn gauw jarig en krijgen zeker een nieuw kleedje cadeau. Maar zulk een borduren, dat lijkt ook al niet mee te vallen.

„Duzend rimpels" denkt Bas. „Duzend rimpels en een nijdig gezicht. 't Lukt zeker niet al te best. Kiek ze de naald eens driftig heen en weer steken!"

't Is niet onaardig als je vanuit een warm en veilig holletje dingen zo op je gemak bekijken kunt.

„Maar de andere twee, daar moet ik ook op letten," denkt Bas. „Kloppers zei: vannacht. Vader zee: morgen. Noe mo 'k wakker blieven en weten wat ze doen. Als vader vannacht gaat — als die Kloppers z'n zin kriegt — dan mo 'k wakker wezen — dan mo 'k dat nog zeggen van de marechaussé."

Vader en grova kan hij niet zien; de deuren zijn net iets te ver dicht geduwd. Horen kan hij ze alleen maar af en toe. Ze zeggen niet veel.

„D'r kon wel eens ander weer aan de

lucht zitten," meent grova.

„Dat kon wel wezen," zegt vader.

Uit is 't gesprek. Voor een hele tijd uit. Wanneer zou er weer wat komen? En wat zou 't zijn? Bas wordt slaperig van 't lange wachten, maar in slaap vallen, dat wil hij niet. Hij heeft immers altijd zijn geheim nog bij zich! Hij moet loeren om 't kwijt te raken. Als — als zijn keel maar weer niet dichtgeschroefd zat. „Zit niet te femelen" heeft vader gezegd, en: „eigenwieze rakker".

„Nog wat van de marechaussé gehoord?" vraagt Grova na een hele poos. De oude man wil wel praten. Heel graag zelfs wil hij praten. Maar wat doe je, als er zo'n stom monument tegenover je zit? De stem schudt Bas wakker uit een heel lichte dommel. Hij spitst zijn oren.

„Niks" zegt Frensen. „Niks gehoord. En Kloppers ook niet. 't Is allemaal bangmakerij. 'k Geleuf er niks van, dat ze hier komen. Jij?"

„'k Weet niet," zegt Grova. „'k Weet niet. 't Is alevel wel meer gebeurd, dat de marechaussé ergens een poosje kwam logeren. Maar mooi is 't nooit."

„Wel nee, wat heb je aan die onzin."

Nu — nu — weet Bas in de bedstee. „Nou moet ik 't zeggen — anders val ik in slaap en dan weet vader nog niets. En dan schieten ze hem dood vannacht."

Opeens roept hij met schelle opgewonden stem: „de marechaussé bint d'r al! 'k Heb ze gezien, bie de school! En ze vroegen aan de meester, woar wie woonden!"

„Zo?" vraagt vader langgerekt. „Zo?"

Hij schijnt nu toch wel wat geschrokken te zijn. Maar dan klinkt 't kalm bestraffend — niet boos hoor, helemaal niet boos — : „Slaap-ie nou nog al niet, Bas? Je zou gauw gaan slapen, heb je beloofd."

En moeder zegt: „Foi toch! slaapt dat kind nou nog niet? Noe is 't over negen; moj' ziek worden, Bas?"

„Ik kon niet slapen," klaagt Bas. „Omdat ik aan de marechaussé's moest denken." Hij zit overeind in de bedstee; de deuren heeft hij opengedaan en kijkt rond in de bedstee. Zie, dat is vreemd: nu hij eenmaal begonnen is om over die dingen te spreken, kan hij er niet van ophouden. Nu durft hij alles.

„Vader" zegt hij met slaap-schitterende ogen. „Je mot er niet op uut gaon met dien Aort Kloppers. De marechaussé's gaon schieten. Ze schieten je zo maar dood. Zul je thuus blieven, vader? Toe, blief noe thuus, dan zal ik ook subiet slaopen gaon."

Vader Frensen geeft zijn vrouw een knipoogje, maar dat kan Bas niet zien.

„Wie zegt jou, dat ik er uut wil met Aort Kloppers" vraagt hij. „Je weet er ommers heel niks van, jochie! We gaan meteen allemaol naar bed, dat heb ik toch gezeid!"

„Komt Kloppers dan niet?"

„Wel nee, jong! Kloppers was d'r zopas ommers al? Denk-ie dat die hier de deur plat wil lopen?"

En even later, heel goedig en gewoon: „slaap-ie nou haast?"

Daarop geeft Bas geen antwoord. Hij slaapt niet. Natuurlijk slaapt hij niet. Wat moet je daar nou ook van denken! Je hebt geluisterd aan de deeldeur: ze gaan. Je hoort je vader praten: ze gaan niet.

„'k Blief wakker," neemt Bas zich weer voor. „'k Ga heel stil liggen. Dan denken ze dat ik slaap. Maar ik blief wakker. Dan heur ik Kloppers wel, as-t-ie komt. En dan hou ik vader vast. Net zo lang hou ik hem vast, tot-ie niet meer weg wil." Of Gartjan er ook van weet, dat zijn vader eruit wil vannacht? Gartjan heeft de kinkhoest. Dat is een akelige ziekte. Ze moeten er maar liever niet heengaan, heeft de meester gezegd. Kinkhoest is besmettelijk; de hele school zou 't kunnen krijgen. Dat komt zo: iedere keer als Gartjan hoest, hoest-ie een handvol kleine beestjes de lucht in, zo klein, dat je ze niet kunt zien. Een professor heeft dat uitgevonden.

„Kleiner dan een vlooi of een luus", denkt Bas. „Duzendmaal kleiner nog dan 't oogje van een luus. 't Oogje van een vlooi kun je niet eens zien; hij hipt te gauw." „Vlooitje zit even stil, ik wil je oogjes bekijken!" Nu moet Bas lachen. Je zou zeggen, hoe is die professor er achter gekomen, dat die beestjes bestaan! En zou Gartjan die nou in zijn lijf hebben? Bah! wat smerig!

Met een heel grote en afkerige verwondering over bacteriën slaapt Bas in. Niet voor de grap. Neen, echt. Heel echt.

Een poosje later steekt moeder de naald in de stof. „Ik doe 't niet langer", zegt ze kribbig. „Foi toch, ik krieg er heufpien van. 'k Doe nog liever de hele was, dan da 'k mot borduren."

„Doe 't dan niet," raadt grova. „Waarvoor is 't nodig!"

Dan gaan ze allen naar bed. 't Vuur dat nog in 't fornuis gloeit wordt ingerekend. Grova deponeert zijn laatste pruim op de as. Hij rekt zijn stijve ledematen en zegt genacht. „Nacht vader," klinkt 't uit twee monden terug.

Als de oude man verdwenen is, kijkt vader nog even in de bedstee van Bas. Hij knikt tegen moeder. De jongen slaapt gerust. Gelukkig maar. Hij is vaker bezorgd over zijn zoon, dan je aan de ruwe buitenkant zou denken.

Even later is 't hele huisje donker en stil. De sikkel van de afnemende maan staat wazig en bleek aan de hemel. De vrieskou is gebroken; de wind is om. Er is milder weer op komst.

Midden in de nacht beginnen de wilde paarden om Frensens huisje te rennen en op iedere paard zit een marechaussé. Bas ziet ze niet, maar zo duidelijk hoort hij de hoeven, dat 't toch ook weer net is, of hij ze wel kan zien. Dat rent en draaft maar om 't huis. De hoeken om, langs de deeldeur, onder de pruimeboom voorbij. En dan weer langs de keuken, harder en harder. Al maar in 't rond, al maar in 't rond. „Oe, oe, oe," denkt Bas verschrikt. „'t Is precies als in de oorlog. Ze omsingelen ons. 'k Bin blij — 'k bin blij — dat we allemaol in de bedstee liggen. Zo heel gauw vinden ze ons niet. En as we de deken over de oren trekken, dan vinden ze ons heel niet. Maar 't moet donker blieven! As de lamp aangaat, dan zijn we verloren!"

Nu wordt er ergens gefloten. Niet zo erg hard, maar toch duidelijk genoeg. Achter de beukenhaag komt 't vandaan. Da's Gartjan. Gartjan Kloppers, die daar te fluiten zit. Zo'n lillekerd! Nou wil-ie de wilde paarden nog wilder maken. Hoor, hij fluit weer! En daar heb je 't al aan de gang — de paarden worden razend en dol. Ze rukken aan 't bit en gooien de kop naar de grond en de achterpoten omhoog. En even later gaan de achterpoten naar omlaag en de voorpoten omhoog! Nooit had Bas kunnen denken, dat een paard zo'n vreselijk groot beest is! Maar 't zijn marechaussé-paarden, dat scheelt!

't Allerondeugendste paard staat precies voor de keukendeur. Pats — daar krijgt de deur een trap. Pats — nog een. Die deur houdt 't niet lang! 't Huis is oud en de deur is even oud als 't huis! Die andere grova, die nou al lang dood is, die heeft 't huis gebouwd.

Opeens slaat Basjes hart wild van angst. 't Zweet breekt hem aan alle kanten uit. Als de deur kapot gaat — als de marechaussé's binnenkomen — En zijn vader is een stroper — de lichtbak staat nog op de deel. —

„Nee, nee, nee,!" roept Bas heel luid en schor. En dan is hij meteen klaar wakker. Zijn eigen schreeuw heeft hem wakker geroepen uit zijn benauwde nachtmerrie. Nu voelt hij zijn hart bonzen. Zijn de paarden er niet? Werkelijk niet? Was 't alles een droom? Hoe kan 't bestaan!

„Wat is 't er?" komt moeders slaperige stem uit de andere bedstee. „Foi toch Bas, ik zou net weer in slaap komen! Wat heb je te schreeuwen!"

Ja, maar nu is Bas helemaal klaar wakker!

„Ik droomde," zegt hij. „Ik droomde toch zo gek! D'r liepen wilde peerden hier om 't huus en die bonkten tegen de keukendeur en wouen d'r in. Toen wier ik zo bang moeder, zo iesselijk bang! En Gartjan hitste ze nog an. Die zat te fluiten achter de beukenhaag."

In 't andere bed blijft 't stil. Moeder denkt na over de rare dingen die door Basjes droom hebben gespookt. Of — waren ze eigenlijk wel zo raar? Wel neen — Alleen vergroot — erg vergroot heeft Bas de geluiden.

Want — er is gefloten daarstraks. Alleen, Gartjan was 't niet.

En — er is gestommel geweest in huis. Maar 't waren geen paarden.

Een akelige droefheid komt in moeders hart. Wat heeft Basje geleden — door zijn vader! 't Kind zou de koorts ervan kunnen krijgen. En er zijn al zoveel zieke mensen in 't dorp! Twee zijn er al gestorven aan de griep!

Opeens Bas weer: „Waar is vader, moeder? Is vader d'r ook in? Slaapt-ie?"

Even aarzelt de vrouw met antwoorden. Liegen? Zal ze er om liegen? 't Is wel makkelijk om nu te zeggen: stil, vader slaapt! maak hem niet wakker!

Maar — kan liegen iets helpen tegenover zo'n grote kerel als Bas is? Wel nee, 't helpt immers niets! Zo'n jongen komt er toch wel achter! Liegen helpt

nooit en nimmer! Er is al veel te veel gelogen tegen Bas! En hij voelt 't. Hij voelt 't best!

„Moeder, zeg nou! Is vader d'r ook in?" vraagt Bas nog eens. „Moeder, slaap je nou opeens weer?"

Dan antwoordt vrouw Frensen haar grote zoon naar waarheid.

„Vader is d'r uut," zegt ze zacht en beschaamd. „Een half uurtje gelejen is-'t-ie d'r uut gegaan. Aort Kloppers kwam 'em weer halen. Die bonkte op de achterdeur en eerst had-ie al zowat geluden staon maoken."

„O," zegt Bas nadenkend. „Daarvandaan misschien die gekke droom."

„Zo is 't" zegt zijn moeder. „Daarvandaan die droom. Ga nou maar weer slapen. Vader komt er demee wel weer in; de deur is los."

„Ja," zegt Bas nadenkend. „Dan — dan ga 'k maar weer slapen."

„Goed jong; en morgen — morgen mondje dicht, heur-ie?"

En Bas: „Ja moeder; ik zeg niks; vader is mien veuls te kriegel de laatste tied."

De stilte keert terug in de kleine benauwde keuken. Vrouw Frensen zakt weer in slaap. Wakker worden en toch weer inslapen, dat heeft ze wel geleerd, de laatste weken.

Maar Bas is zo klaar wakker geworden, dat er van slapen geen sprake meer kan zijn. Zijn hart en zijn hoofd werken op volle kracht. Hij duwt zijn bedsteedeuren geruisloos open en leunt op een elleboog en kijkt de nachtelijke keuken in. Door 't halvemaantje boven in 't vensterluik valt maanlicht naar binnen. Een flauw-blanke streep licht valt over de tafel, over de stoel, waar zijn kleren hangen. Buiten is 't natuurlijk nog veel lichter dan binnen. Als nou eens echt de marechaussé's om 't huis heen draafden, dan konden ze best zien, waar ze liepen. Opeens grijpt dezelfde angst van de droom Bas weer aan. Een wild beest is die droomangst; 't lijkt of hij je verscheuren zal. Zo pas, toen hij en moeder zo zoetjes samen praatten, zat 't wilde beest ergens weggedoken. Nu 't weer stil is in de keuken, komt 't tevoorschijn en bespringt Bas en knauwt hem en laat zijn hart woest kloppen en jaagt hem 't zweet uit de huid.

Vader — Vader op de hei, met dien vent — met Aort Kloppers. En de marechaussé's zijn in 't dorp, om de stropers te vangen. Ze schieten. — Eén schot en vader is dood. Niet Aart Kloppers — nee die past wel op zichzelf. Maar vader laat hij er in lopen. Maar Bas heeft hem ook niet vastgehouden, zoals hij zich voorgenomen had! Bas heeft geslapen. Eerst is hij nijdig geweest en toen is hij ingeslapen. Hij moet nu eigenlijk weer gaan slapen, net of er niks aan de hand is. „Ga slapen, jong", heeft moeder zo kalm gezegd. Of moeder niet bang is? Ze slaapt al; hoor, ze snorkt ook een beetje. Niet zo erg als grova gewoonlijk, maar snorken doet ze toch. As — as je er maar om lachen kon. — As die angst er maar niet zat!

Alleen Bas is wakker in huis. En vader is de hei op. Bij de marechaussé's. Die moeten hem hebben.

„Nee", denkt Bas. „Nee, ze zult hem niet hebben. 't Is mien vader ommers."

En dan is 't net, of hij niet helemaal meer over zichzelf de baas is. Hij prakkizeert niet meer. Hij gehoorzaamt aan dat andere en hij verwondert zich niet eens er over dat hij eigenlijk bezig is, bar gekke dingen te doen. Gekker, o veel gekker nog, dan toen hij 's nachts wou onderzoeken, of zijn vader wel in bed was. Denk eens — een jongen, die midden in de nacht zich aankleedt en naar buiten wil!

Heel voorzichtig komt hij de bedstee uit. Hij grijpt zijn broek en zijn buis en trekt ze aan. Dan neemt hij zijn stropdas en draait hem een paar keer om zijn hals; z'n pet zet hij op z'n hoofd, precies, of hij naar school toe gaat. Z'n beide klompen neemt hij in de hand. Haastig doet hij alles, maar volkomen geruisloos. Niemand zou ooit te voren hebben kunnen denken, dat Bas zo zacht zich aan kon kleden.

Nu komt 't moeilijkste van de hele zaak. Nu moet de klink van de keukendeur worden opgelicht, zonder dat-ie piept en knarst. Eerst de klompen even neerzetten en dan met beide handen. Ja ja — 't gaat al. De deur draait open, Bas sluipt er door, grijpt zijn klompen en sluit de deur weer even zacht achter zich dicht. Staande in zijn klompen ziet hij om zich heen in de vreemde nachtwereld. Hij rilt, maar niet van kou alleen. 't Valt niet mee, om zo alleen buiten te zijn in 't holst van de nacht. De wereld lijkt dezelfde niet

meer. Een dof, mager maansikkeltje staat dromerig aan de lucht; 't veld en de hei zijn egaal zwart zonder ook maar een bekende lijn er in. Zelfs het huisje van Kloppers is niet te onderscheiden. 't Is door 't zwart opgeslokt. De oude torenklok slaat met z'n schorre stem. Oe, dat had Bas helemaal niet verwacht. Hij schrikt ervan. „Een, twee", zegt de klok. Vreemd duidelijk klinken de slagen, terwijl je ze overdag omtrent niet verneemt, hier op de hei.

Twee uur, denkt Bas. Twee uur in de nacht. Vlak daarop klinkt er een schot. Dof, ver weg, maar minstens net zo duidelijk als de torenslag. Pang! Nog een! Een hofhond, heel in de verte, slaat aan; dreigend klinkt 't verwoede gekef over 't dorp. En kort daarop valt 't derde doffe schot. Nu barst de hond los in een erbarmelijk gejank, dat maar niet eindigen wil. Opeens neemt ook die andere, die vreemde wil weer de overhand over Bas. Hij rent voort als een razende; de landweg af — de weg naar school. Onbegrijpelijk vlug is hij bij de eerste dorpshuizen. Hij houdt zijn passen in. 't Vreemde van zijn doen overvalt hem weer. Als — als er nu eens een naar buiten kwam! — Als bij van 't Sand eens een koe ziek was — als van 't Sand nou eens naar buiten kwam. — Als ze hem zien — wat dan! Iedereen weet dat hij Bas Frensen is en dat hij op z'n bed hoort te liggen. „Weet je vader er van?", zullen ze vragen en Bas zal geen antwoord weten. Wacht, hij kan z'n klompen uittrekken! Dat gaat een stuk zachter. Nu maar zo'n beetje sluipen langs de heggen en de schuur en de hoge mestbult. Als er nu maar geen hofhond losloopt. Als er maar geen wild varken achter zo'n bult te voorschijn springt.

Langs de huizen en de school sluipt Bas op zijn kousevoeten. Over de open viersprong schiet hij haastig heen als een opgeschrikte haas en dan gaat 't weer verder. Bukkend, rennend, inhoudend nu en dan. De klompen in de hand, de oren gespitst, de ogen gloeiend als kooltjes vuur. Schuw blikt hij in de richting van 't lege molenhuis: de molen steekt stram zijn armen omhoog — en daar — een stuk lager dan de wieken — daar is opeens een groot vierkant venster helder verlicht! Even maar. Dan verdwijnt 't lichtvlak weer even plotseling als 't verscheen. Donkere nacht heerst weer op 't molenerf. Maar Bas heeft 't gezien en begrepen. 't Was in de kamer van de marechaussé, die ze van den molenaar gehuurd hebben ...... net als een paar jaar terug.

„Ze bint op", denkt Bas. „Ze bint op en maoken zich klaor om te gaon zoeken. Maor mien vaoder, mien vaoder kriegt ze niet!"

Nu ligt de hei aan 't andere eind van het dorp al weer voor hem. Dat daar is 't huisje van Van Asselt, dat zijn net zulk soort mensen als zij. — Ginds woont Brink, de schaapherder; zijn huisje duikt al weg in 't donker. 't Is nog kleiner dan de schaapskooi, die er naast staat. Als de schepershond zich nu maar koest wil houden.

Met een wijde boog omsluipt Bas het verwaarloosde scheperserfje — staat dan stil voor 't grote, effen heidezwart. Heel flauw tekenen zich wat bulten af. Grintkuilen, met wat de mannen er uit opgeschopt hebben. De Vosselberg ligt heel aan 't end van deze hei. Oude verwaaide dennenbomen staan er boven op, meer dood dan levend, kapotgerukt door de wind, die hier van alle kanten vat op ze heeft. Mensen komen er niet vaak; 't is er te eenzaam en er gaan rare verhalen over de Vosselberg. Verhalen van lang geleden maar die toch altijd weer oververteld worden. Niemand weet wat er werkelijk van waar is.

„Achter de Vosselberg", zei Kloppers.

Een vaag geluid komt er uit het stille dorp; misschien is er toch ergens een zieke koe en wordt er nu een staldeur dichtgeslagen. Misschien is er ook een mens ziek geworden en moet er één den dokter halen. Voor Bas wordt dat ene geluid tot een zweep die hem voortjaagt. Hij rent — op zijn klompen nu weer. Af en toe staat hij een seconde stil om te luisteren. Komen de marechaussé's nu nog niet? Want dat geluid zopas — dat was natuurlijk van de marechausse's afkomstig. Zij alleen waren op in 't hele dorp. Hoort hij nu nog geen paardenhoeven klinken — over de bevroren weg — over de stijfgevroren hei?

„Maor mien vaoder, dien kriegt ze niet!" zegt hij weer tegen zichzelf. En dan rent hij opnieuw voort. De wereld om hem heen wordt donkerder. 't Maansikkeltje gaat onder. Er blijft nog maar net genoeg schemerlicht over om de weg naar de Vosselberg niet helemaal te verliezen. Je

ziet niet meer dat de hei omhoogloopt, je voelt 't alleen maar aan de voeten; 't gaat niet zo gemakkelijk meer.

Bovenop de Vosselberg speelt de wind met de oude, halfdode dennestaken. Een ruw spel is dat. Dorre takken kraken en steunen en wanneer de wind even iets meer kracht zet, waaien de hele kruinen heen en weer. Zzzzz! — Zzzzz! Alsof ze ruzie met de wind willen maken, zo gaan de bomen te keer. En toch is er ook iets droevigs in dat hevige ruisen; ze vechten voor hun leven en ze weten vooruit, dat ze 't verliezen zullen. De wind wint 't immers glad! Die komt aan over de hei en grijpt de bomen beet. Zelfs het ondereind van de stam, waar Bas nu tegen aan leunt, schudt hij heen en weer. Bas voelt 't aan zijn rug.

„Boven op de Vosselberg", denkt Bas. „Daar bin ik noe boven op de Vosselberg. Midden in de nacht. Oe — oe — als nou — als nou vader en Aart Kloppers hier niet bint — dan bin 'k hier helemaol alleen! En 't wordt hoe langer hoe duusterder! En 't weeit zo hard!"

De wind galoppeert over de hei met de hoefslag van duizend paarden. Bas spitst zijn oren. Komen daar niet de marechaussé's? Ze waren op, ze maakten zich klaar om de stropers te gaan vangen! Hoor, wat is dat dan! Dat gedreun — ginder — ver weg?

Basjes ogen branden en prikken, terwijl hij schuw om zich heen blikt. Een flauw lichtschijnsel duikt plotseling op uit het heidezwart. 't Beweegt. 't Draait even rond, als zocht het iets. „Daor heb-ie ze", weet Bas. „Daor heb je de marechaussé's. Ze hebben een zoeklicht bij zich. Daor bint ze. Dat heb ik dan wel goed gehoord zo pas."

Nog eens draait het licht aarzelend rond. Dan klinkt een schot. Een knalhard schot. Vlak bij de Vosselberg. Bas voelt zijn hart dubbelslaan van schrik. Hij is te laat gekomen. De marechaussé's schieten zijn vader dood. Dit is 't allerlaatste. Hij laat zijn dennestam los en rent met sprongen de duisternis in. Even kan hij zijn doodsangst nog de baas, maar dan barst die luid en klagend naar buiten. „Vader! vader!" klinkt het over 't donkere heideveld. „Vader! Vader! waor bin-ie noe! Vaoder van mien! Waor bin-ie noe!"

In de inzinking achter de Vosselberg staat een man verdwaasd te luisteren. Een grote zware kerel is 't en een paar dode hazen houdt hij in de hand. Die heeft hij net opgeraapt van de grond. Een vijfponder is er bij — en de anderen zijn ook niet licht. Een mooie vangst!

Maar nu luistert hij. Een vreemde gelukkige lach krampt in 't donker over zijn gezicht.

„Wat heb-ie Gijs," fluistert Kloppers. „D'r moet er nog een wezen! Zuuk nog 'es verder! Wat heb-ie nou!"

„Heur, heur," zegt Frensen. „Heur-ie dat? Aort?"

„Wel verduld!" zegt Kloppers. Er is een stomme verbazing in zijn stem. „Dat is oe jong, Gijs! Zo waor as ik leef, dat is oe jong! Zo'n oap, zo'n —"

„Hou stil! Hou heel stil!" commandeert Frensen kort. Dan smijt hij zijn hazenbuit neer, zet de handen als een trompet aan de mond en galmt over de donkere hei: „Jao Bas! hier bin ik! kom maor hierheen!"

Als een overwinningskreet klinkt zijn geweldige stem over de hei. En meteen schuift hij de lichtbak open, zodat een heldere lichtbundel de heide overglanst.

„Bin je gek?" scheldt Kloppers. „Doe dicht! Bin je gek! Mot je ons verrajen?"

Hij steekt zijn hand uit om de lichtbak te sluiten, maar Gijs Frensen geeft een gevoelige tik op de arm. „Ofblieven!" klinkt 't woest; „dink jij — dink jij — lilleke kerel, dat ik mien jonkie zal laoten dwaolen op de hei? Weet jij wat zo'n jonkie waord is? Niks ommers weet je ervan! Helemaol niks! Al most ik er veur zitten — dan nog zou 'k 'em nou de weg wiezen! Ofblieven zeg ik!"

Dan stroomt 't wenkende licht weer onbelemmerd over het heidezwart en in die lichtbaan komt een kleine gedaante aangescharreld, door de hoge dorgevroren heidestruiken. Hij struikelt in een groeve, hij scharrelt verder in de lichtbaan van de bak. „Vaoder!" klinkt 't opeens bevend. „Vaoder! bin ie daor?" En uit 't tastbare donker achter de bak klinkt een gelukkige vaderstem: „Jao Bas, hier bin ik! kom maar jonkie! kom maar!"

„Wa', wa' mot dat nou!" stottert Kloppers. „Dink-ie da' dat zo maar gaat? Dink-ie, da' ik mien verraojen laot deur zo'n snotneus? Dat heb je mis man, dat heb je glad mis!"

„Niks verrajen", zegt Frensen kalm en

bijna vrolijk. „Helemaal niks verrajen. Maar stropen met oe, da' doe 'k niet meer. Dat doe 'k van mien leven niet meer. Hier, de haozen kun je kriegen! Allemaole! Hierzo, de lichtbak kun je ook kriegen! 'k Wil d'r niks meer mee van doen hebben. Nou — pak an dan! Ik mien 't!"

Kloppers bekomt niet van zijn verbazing.

„Maar — waarom dan —", houdt hij aan. „We hadden nou net zo mooi de gang er in, wij tweeën. Allenig omdat die snotneus......"

„Niks niet snotneus", verklaart Gijs Frensen overmoedig. „Ik stroop niet meer. Vannacht niet, en morgen niet en nooit meer. Hou je dat voor gezegd. Verrajen zal ik oe niet. Maar stropen doe ik niet meer."

„Maor — waarom dan niet. 't Gong zo goed — jij en ik samen —."

„Omdat — omdat Bas mien jonkie is — as je 't weten wil. En omdat ik meende dat de Heere Jezus me zopas riep over de hei. Da's een grote genaode, Aort, as je dat zo heurt. Daorom. Kom Bas, we gaon naor huus. Gegroet Aort."

Hand in hand gaan twee gedaanten over de oneffen hei. 't Is nu bijna volslagen donker, maar vader Frensen vindt de weg wel en zijn zoon helpt hij met sterke knuist over de ergste oneffenheden heen. Als Basje strompelt knijpt hij 't kleine ruwe pootje stijf in zijn eigen eeltvuist.

„Mien jonkie, mien jonkie", denkt hij dan. „Mien brave jonkie, dat zien lilleken groten vader redden wou."

Wanneer ze de Vosselberg al een heel eind achter zich hebben, knalt ver achter hen, dof, een schot. Ze staan stil en kijken om. Een flauwe lichtschijn trekt over de hei; dan klinkt er weer een schot en weer een. Basjes hand trilt en schokt in de hand van zijn vader.

„La' maar", zegt Frensen, „'t is Aart Kloppers. Hij is gewaarschouwd. Als-ie niet wil, moet-ie 't zelf maar weten."

„Maar jie gaon nooit meer stropen, hè vader?"

„Nee jonkie, vader stroopt niet meer."

En dat klinkt zo ernstig en vast als een gelofte.

M. A. M. RENES-BOLDINGH

Adventsliedje

Hef je handen,
hoe gehavend:
Gods sterren branden
elken avond;
één wenkte, blij gelei-signaal,
drie Wijzen naar een stal:
bedenkt hoe Hij u 't blij verhaal
met spoed verklaren zal!
o Morgenster, straal,
begroet door 't gans heelal;
o, Morgensterre — straal
verlicht ons altemaal.

KAREL VAN DORP

Postzegels en oorlog

Het lijken zoo op het eerste gezicht twee wel heel tegenstrijdige begrippen, die door 't woordje „en" verbonden worden. Postzegels verzamelen toch is 'n bij uitstek vreedzaam vermaak, en de philatelie heeft vele vriendschappen tot stand gebracht tusschen menschen uit andere landen.

Internationale ruilvereenigingen hebben jarenlang in hun prospectussen, niet ten onrechte, gewezen op de waarde van het internationale ruilverkeer, tusschen verzamelaars, die daardoor belangstelling voor de cultureele waarden van het andere land, en beter begrip van elkaar verwerven zouden ; over de grenzen heen zou men, ideologische verschillen ten spijt, tot vriendschap en waardeering geraken, en zoo mee werken aan de wereldvrede.

Mijn eigen ruilervaringen met b.v. Italianen, Russen, Duitschers, om nu maar bij die drie te blijven, hebben inderdaad de waarheid van die meening bevestigd.

De heillooze oorlog, die thans woedt schijnt al die philatelistische idealen te bespotten, en toch blijkt ook nu nog de ruilverbinding althans de tegenstellingen te kunnen verzachten. —

En toch is er ook alleszins reden de begrippen postzegel en oorlog te verbinden.

Want er bestaat verband tusschen die twee, veelzijdiger dan u misschien wel denkt.

Het meest voor de hand liggende verband is natuurlijk dat van de voorstellingen op postzegels van oorlogen.

Postzegels immers geven ook de voornaamste geschiedkundige feiten en herdenkingsdata weer, werken mee aan de vereering van de nationale helden. —

In de geschiedenis van ieder land spelen nu eenmaal oorlogen en wapenfeiten van strijdbare helden een groote rol.

Zoo hebben wij onze De Ruyterzegels, Finland heeft zijn Mannerheim-, Zweden zijn Gustav Adolf-, Polen zijn Pilsudskyzegel (afb. 1).

Vele veld- en zeeslagen uit het verleden zijn afgebeeld, waardoor namen uit de geschiedenis ook op zegels werden vastgelegd ; Griekenland dat o.a. aandacht wijdde aan de zeeslagen bij Navarino en Salamis, bewijst ook eer aan den Nederlandschen admiraal Van der Heyden, die bij de laatste in 1827, een belangrijk aandeel had.

Vooral de wereldoorlog liet niet na zijn groote indruk ook op de postzegels te weerspiegelen.

Eerst natuurlijk door heldhaftige oorlogstafreelen. Vele oorlogvoerende landen zorgden voor series waarop hun trotsche legeronderdeelen in volle actie afgebeeld werden. Onze illustratie geeft daarvan eenige voorbeelden, van Oostenrijk, Hongarije, Epyrus en het Tsjechische legioen.

De portvrijdom-zegels voor militairen verschenen in verscheiden landen (afb. 1, F. M.) de opdrukken War-tax, Kriegssteuermarken (oorlogsbelasting) en ook de staten die neutraal bleven, ontkwamen niet aan de invloed van de wereldbrand rondom hen, al was 't alleen maar door de interneeringszegels, zooals Nederland er ook een tweetal gehad heeft. Maar ook het leed van de oorlog kon niet genegeerd blijven. Talloos is het aantal zegels dat daaraan herinnert : gewonden, invaliden, soldatengraven, oorlogsweduwen en weezen —, de droeve balans van iederen oorlog. Onze afbeelding 1 laat u daarvan enkele voorbeelden zien.

Een blinde soldaat door een meisje geleid, en een invalide met zijn kruk, op de militaire post van Bosnië en Herzegowina, bij Roemenië de dichterlijke vorstin Carmen Sylva, die een gewonde verzorgt, bij Frankrijk de soldaten-weduwe bij de massagraven, en de bloedarmoedige oorlogsweezen.

Het eenige vreugdige tafreeltje biedt het Hongaarsche zegel, waarop de blijdschap van vrouw en kinderen bij de terugkeer van vader afgebeeld wordt !

De postzegels worden ook gebruikt om de kosten van deze oorlogsnasleep te helpen dragen. De toeslagzegels ontstaan ; boven de frankeerwaarde een extra bedrag ten bate van de gewonden, het roode kruis, oorlogsweezen enz.

De twee reeds genoemde Fransche zegels „pour les orphelins de la guerre", met de waardeaanduiding 2 c. + 1c ; 5 c. + 5 c. geven daar een voorbeeld van, evenals een zegel uit deze oorlog, van Bohemen en Moravië, met een toeslag voor het Duitsche Roode Kruis.

In den regel betalen de verzamelaars hiervan het grootste gedeelte.

Alle toeslagzegels beteekenen een extra

belasting voor den philatelist, die nu eenmaal graag compleet wil blijven; een eigenschap waarop door sommige landen jaar in jaar uit, zeer handig gespeculeerd wordt.

Vooral het Republikeinsche Spanje, gedurende de burgeroorlog, wist daarvan te profiteeren en zelfs tegenstanders in binnen- en buitenland te dwingen door ontelbare reeksen toeslag- en bijzondere zegels hun strijd mee te financieren.

Finland, op veel sympathieker wijze, deed hetzelfde in zijn oorlog tegen Rusland, toen het een toeslagzegel „Voor het Vaderland" uitgaf, waarvoor in vrijwel alle sympathiseerende landen zooveel reclame gemaakt werd, eind vorig jaar, dat overal vele niet-verzamelaars dit zegel bij tien tegelijk kochten, om daardoor het dappere Finsche volk in de ongelijke strijd te steunen.

Zooals ik reeds in de aanhef van dit artikel opmerkte, deze samenhang van postzegels en oorlog is het meest voor de hand liggend.

Maar er is meer verband —, nu vooral door de gevolgen van de oorlog: veranderde grenzen, nieuwe landen, verdwenen en nieuw verworven koloniën, bezette gebieden, vredesverdragen met „Abstimmungs"- en door de volkenbond bestuurde gebieden. —

Dit geeft voor den verzamelaar misschien wel het interessantste studiemateriaal; hieraan zijn ook de afbeeldingen 2 en 3 bij dit artikel, gewijd. Duitschland gaf in de bezette gebieden opdrukken op de Duitsche zegels, met Belgiën, Rumäniën, Russisch Polen, General-Gouvernement Warschau, Postgebiet Ober-Ost (het latere Estland, Litauen en Letland).

Behalve de opdruk Roemeniën op Duitsche zegels, verschenen voor de landspost in Walachije ook Roemeensche zegels met opdruk M. V. i. R., (Militair Verwaltung in Rumäniën), aan welk militair bestuur behalve Duitschland, ook Oostenrijk-Hongarije, Bulgarije en Turkije deelnamen.

Dit alles speelde zich omstreeks 1917

afb. 1. Het oorlogsbedrijf op postzegels, heldhaftigheid, en de droeve eindbalans: invaliden, weduwen en weezen.

afb. 2. Bezette gebieden, verloren gebieden, nieuwe landen.

af. Na de harde „vrede" van Versailles, die de kiem van deze, thans woedende oorlog in zich droeg, kwam de reactie, die voor vele landen diepe vernederingen met zich bracht.

Hongarije zag zich groote gebiedsdeelen ontgaan, zijn zegels werden in allerlei variaties overdrukt. De zeehaven Fiuma viel af, kwam eerst onder geallieerd commando, werd in 1920 Vrije Stad, om in 1924 definitief Italiaansch gebied te worden. —

De nieuwe landen Tsjecho en Yoegoslavië ontstonden, voornamelijk ten koste van Oostenrijk-Hongarije, wier zegels overdrukt werden met Posta Ceskoslovenska, en S. H. S. Hravatska. *S*(Servië) *H*(Kroatië), *S*(Slovenië). Hravatska = Kroatië. Deze drie (Serven, Kroaten en Slovenen) werden later tot een gemeenschappelijk (post)gebied, het koninkrijk Yoego- (of Zuid) Slavië vereenigd ('24). En ook Roemenië ging met een deel van Hongarije strijken, waarvoor de Hongaarsche zegels met Regatul Romaniëi werden overdrukt (Roemeensche regeering) — (afb. 2).

Nog zwaarder en vernederender werd Duitschland getroffen. — Het Saargebied kwam (tot 1935) als „Abstimmungs"-gebied onder volkenbondsbestuur. De Duitsche zegels werden met „Sarre" (Fransch) en „Saargebiet" (Duitsch) overdrukt.

Eupen en Malmedy kwamen aan België, dat de zegels met koning Albert voor die gebieden met „Eupen" en „Malmedy" overdrukte ; en met „Allemagne-Duitschland", de zegels voor de Belgische bezettingstroepen in 't Rijnland (afb. 2), Oost-Pruisen (Allenstein) werd Abstimmungs-

gebied, waar een gemengde entente-commissie de scepter voerde. De Duitsche zegels werden daar voorzien van een ovale opdruk: Commission d'administration et de plébiscite Olsztyn-Allenstein, Traité de Versailles, art. 94—193.

Zoo verging het West-Pruisen (Marien werder) en Opper-Silezië (Haute Silesie) waar de entente commissie (commission de gouvernement) haar zetel had in Oppeln, en voor eigen zegels zorgde met drietalig opschrift. Het Oostenrijksche deel van Silezië kreeg Poolsche zegels met de opdruk S. O. 1920.

Ook in Sleeswijk volgde een plebisciet, waardoor een deel aan Duitschland, en een ander deel aan Denemarken kwam.

En tenslotte, wat Europa betreft tenminste, het Memelgebied, dat bij de vrede van Versailles onder Fransch bestuur kwam (Fransche postzegels met opdruk Memel), doch Januari 1923 door Litausche vrijscharen bezet werd, en eigen zegels kreeg met Litausch opschrift Klaipeda (= Memel), tot de inlijving bij Litauen in 1925 (afbeelding 3).

Maar bij het gebied in Europa bleef het niet. Ook de Duitsche koloniën gingen over in andere handen. Daarvan geeft afbeelding 3 enkele voorbeelden. Kameroen kwam onder Fransche bezetting. Fransche zegels van Midden-Congo met de opdruk Cameroun occupation française moesten dienst doen, in afwachting van

afb. 3. Bezette en verloren koloniën, volkenbondsbestuur, plebiscieten.

de nieuwe eigen zegels met de signatuur R. F. (Republ. Franç.). Zoo verging het Togo, en vele andere Duitsche koloniën, die deels aan Frankrijk, deels aan Engeland kwamen.

Ook België kreeg zijn deel: Duitsch-Oost-Afrika. Het afgebeelde zegel van Belgisch-Congo met de tweetalige opdruk: Est Africain Allemand Occupation Belge — Duitsch Oost-Afrika, Belgische bezetting, illustreert het (afb. 3).

Niet alleen grenzen werden gewijzigd, ook tronen stortten ineen, en regeeringsvormen werden door de oorlog veranderd.

Afbeelding 4 geeft twee interessante, zeer zeldzame voorbeelden, van Rusland, dat vlak voor het begin van de oorlog, bij het jubileum van de Romanow-dynastie, een trotsche reeks uitgaf, met de portretten van alle Czaren en Czarina's.

Juist deze zegels werden, toen de omwenteling kwam, gebruikt als demonstratie van het nieuwe regime.

De eerste foto geeft een blokje van vier zegels te zien, met de afbeelding van Katharina II, bloedrood overdrukt met de vrijheidsmuts en twee gekruiste zwaarden waartusschen in het Russisch, de woorden: vrijheid, gelijkheid en broederschap.

Foto 2 geeft een blokje van acht zegels, uit dezelfde jubileumserie, met de afbeelding van Czar Nicolaas II, waaroverheen is afgedrukt een proclamatie van de troonsafstand die den Czar ontwrongen werd, vóór zijn droevig levenseinde.

Ook de economische en technische moeilijkheden als gevolg van een oorlog vinden hun weerspiegeling op de postzegels. Op afbeelding 4 links onderaan is er allereerst het eerste zegel van het zelf-

afb. 4. Revolutie opdrukken op Czaren jubileum: postzegel als noodgeld, en het primitieve eerste zegel van Litauen,

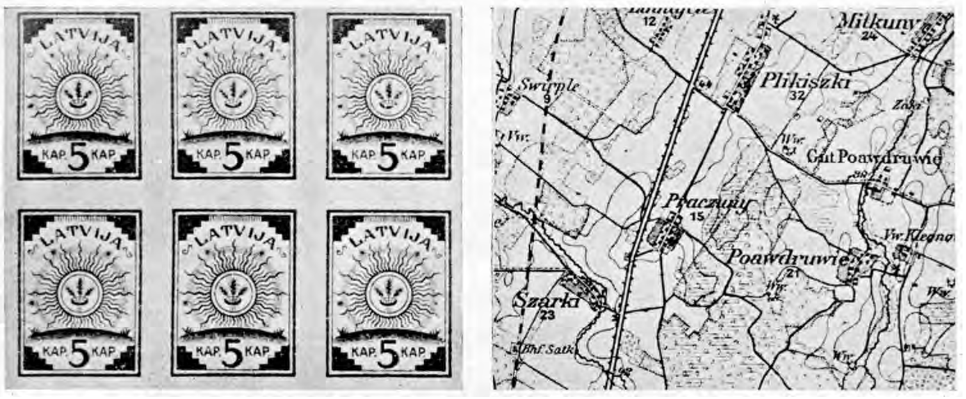

afb. 5. Papiernood. De eerste postzegels van Letland, gedrukt op de achterzijde van Russische stafkaarten.

standige Litauen, dat nog alle outillage miste voor een „staatsdrukkerij" en volstaan moest met een zéér primitief geperforeerd stukje papier, met zuiver typografisch materiaal bedrukt. (Lietuvas pastas: Litausche Post). Trouwens de eerste zegels van al de Baltische landen waren zeer gebrekkig en simpel, en ook het revolutionnaire Rusland moest zich de eerste tijd behelpen met alles. Plakzegels, spaarkas- en postbewijszegels, alles deed dienst als frankeering, en eerst na een periode van algeheele portvrijdom voor iedereen, kwamen de eerste eigen zegels!

Ook de papiernood speelde bij dit alles een rol. Vooral Letland levert in verband hiermee interessante voorbeelden.

Afbeelding 5 geeft u er een te zien:

Voor de eerste zegels gebruikte men de achterzijde van Russische stafkaarten, Russische bankbiljetten en schatkistpapieren!!

Omgekeerd werden in diezelfde moeilijke jaren in meer dan één land, bij gebrek aan pasmunt, postzegels als noodgeld gebruikt. In Duitschland b.v. waar 5, 10 en 15 pfennig postzegels in een celophaantje gestoken, en door een cartonnetje aan de achterzijde gesteund, de rol van geld vervulden, en in Rusland, waar de postzegels op dikker papier werden afgedrukt, met aan de achterzijde de mededeeling, dat ze ook als wettig betaalmiddel geaccepteerd moesten worden. (Afb. 4, 2de van links onderaan, geeft de achterzijde te zien, van zoo'n zegel, uit de Romanow-jubileum-serie.)

Nog een andere rol hebben postzegels gespeeld in de wereldoorlog, n.l. als spionnagemiddel! In ons land werd dat middel door de Belgische vluchtelingen dankbaar toegepast, daarbij geholpen door 't extra groote formaat van ons interneeringszegel, dat een uitvoerige mededeeling in klein schrift, ruimschoots bedekken kon.

Die zegels zijn dan ook niet lang in omloop geweest. Vooral na sterke aandrang van Duitschland, werden ze weer ingetrokken, terwijl aan de hier geïnterneerden portvrijdom verleend werd.

Dit was een vrij simpele toepassing.

Veel geraffineerder bleek in Zwitserland van postzegels gebruik gemaakt te worden, in dienst der spionnage.

In dit land, dat reeds lang een centrum van internationale postzegelhandel was, viel het niet direct op, dat tijdens het voortschrijden van de oorlog het aantal postzegelhandelaren van de meest uiteenloopende nationaliteit geleidelijk toenam.

Daar hun omzet grootendeels door middel van de post plaats vindt, kon het nauwelijks verdenking opwekken, dat deze menschen een uitgebreide briefwisseling met hun klanten in talrijke landen onderhielden. Onder de dekmantel van hun bedrijf konden ze zoo onopvallend hun geheime berichten uitwisseling verzorgen, zonder dat de militaire censuur iets bijzonders opmerkte.

Want met behulp van postzegels, die op „Auswall" blaadjes of in ruilboekjes geplakt werden, konden mededeelingen

afb. 6. Annexatie neiging van Domin. Rep.; Postzegels als oorlogsaanleiding: Chaco Boliviano, en Chaco Paraguayo

gedaan worden, hetzij door de groepeering der waardecijfers, de opstelling der beginletters der landen op de zegels vermeld, of door volgorde der zegelkleuren al of niet met gebruikmaking bovendien van een code of sleutelwoord.

In Duitschland waren, en zijn thans weer, postzegelhandel en -ruil met het buitenland gedurende de oorlogsjaren verboden.

Ook werden gewone frankeerzegels nagemaakt op chemisch geprepareerd papier, dat het mogelijk maakte mededeelingen met onzichtbare inkt op de achterzijde der zegels te schrijven, die de ontvanger door een bepaalde vloeistof weer zichtbaar maken kon.

Het sterkst is echter wel het verband tusschen postzegels en oorlog in enkele merkwaardige gevallen, waarin postzegels zelf oorlogsaanleiding en politiek agitatiemiddel werden.

Precies veertig jaar geleden verschenen in de Dominikaansche Republiek (een deel van het eiland Haïti) nieuwe postzegels, die als voorstelling een landkaart van het eiland toonden.

Of het nu toe te schrijven was aan een argelooze fout van den teekenaar, of aan een fout in het drukprocedé, waardoor de grenskleuren niet heelemaal „sloten", — dit beweerde de regeering der Dom. Rep. — of aan opzet, in ieder geval waren de grenzen tusschen de Republiek en Haïti zoo onnauwkeurig, dat het leek of een groot deel van de Republiek Haïti tot de Dominik. Rep. behoorde. (afb. 6).

Dit gaf zoo'n verontwaardiging in Haïti, dat maanden lang een oorlog dreigde.

Tenslotte koos de Dominik. regeering de verstandigste weg, door na een looptijd van een jaar de gewraakte zegels weer in te trekken en te verbranden.

Tot een werkelijke oorlog kwam het in 1928 tusschen Bolivia en Paraguay, die beiden aanspraak maakten op het Chacogebied.

Deze oorlog, die zoowel door zijn korte duur, als door zijn aanleiding, tot de curiositeiten uit de wereldgeschiedenis behoort, begon daarmee, dat ieder der beide landen het omstreden gebied, voorloopig theoretisch, voor zich annexeerde, doordat het postzegels uitgaf met landkaarten waarop bedoeld gebied al binnen de landsgrenzen getrokken was.

Bolivia trok de Chaco bij zijn grondgebied, maar Paraguay deed hetzelfde.

Nadat deze postzegeloorlog de gemoederen voldoende verhit had, en agitatoren verder gewerkt hadden, kwam het, na veel incidenten, tot een werkelijke oorlog.

Tenslotte wist een arbitrage-commissie in Washington de strijdenden tot overeenstemming te brengen — later bleek die van korte duur — op voorwaarde, dat eerst de irriteerende en agitatie-wekkende postzegels uit het verkeer genomen en vernietigd zouden worden. (afb. 6). —

De kleine postzegel heeft eerlijke menschen tot dief gemaakt, is misbruikt voor het ondergrondsche werk van spionnen, heeft zelfs meegeholpen oorlog te verwekken.

De kleine postzegel kan ook vijanden tot elkaar brengen, door een zakelijk begonnen ruilverkeer, dat niet zelden tot werkelijke vriendschap leidt.

Laten we hopen dat de philatelie meewerken moge vrede te stichten, volken tot elkander te brengen en verschillen van landsaard en karakter te overbruggen.

Zoo wordt het onschuldige, kleurige posterijen-papiertje een weldoener, en zal er pas met recht gesproken mogen worden van vredeszegels, al geven de postzegelcatalogussen die ook nu al aan. — Pax, Vrede, Frieden, Paix, Peace...... moge dat opschrift spoedig op ontelbare herdenkingszegels van alle landen ter wereld verschijnen.

G. J. PEELEN

Zwanenzang

Ach Jezus, nooit kan 'k bij U horen.
Toen Gij met speeksel schreef in 't zand
en zei : „Werp met schuldloze hand
een steen !" wierp ik,
[Uw liefde ging verloren.

Ach Jezus, ik ben Judas, slechter ;
hij nam slechts dertig stukken geld
(Heer, hebt Gij mijn leugens geteld ?)
en zijn verraad was veel oprechter.

Ach Jezus, Jezus, luister niet !
Zwart was mijn leven, zwart dit lied......

Maar zacht een kleine bijenstem
rondom wat rijp-rode pioenen
dringt in mij : Dood noch Judaszoenen
vervreemden u voor goed van Hem !

HARRY BRANDER

De vederkunst der Amerikaansche Natuurvolken

„De lichaamstooi is de primitiefste kunst om zich te doen gelden" heeft iemand opgemerkt. Met uiterlijke versierselen, door allerhande mooie toevoegsels, wil de mensch zijn persoonlijkheid toonen, zich van zijnsgelijken onderscheiden en daar de mensch, in tegenstelling met de dieren, die door de natuur op velerlei wijze (haren, veeren, schubben) met lichaamsversierselen zijn getooid, met weinig franje is bedeeld, bevredigt hij zijn verlangen naar een imponeerend uiterlijk op kunstmatige manier, naar gelang de zeden van het volk, waartoe hij behoort, door beschildering, tatoeëering, willekeurige verandering van enkele organen (vervorming van ooren, neus, lippen of voeten), of hij versiert zich met vreemde lichaamstoevoegsels. In de beschaafde wereld zien wij dit streven gecultiveerd, maar bij de natuurvolken nog primitief en openhartig.

Zoo vinden wij halskettingen van menschen en roofdiertanden, schedels van gedoode vijanden als versiering der kleeding, hangers van roofdierklauwen en snavels van vogels, enkele veeren tot geheele bedekking, enz. en daar ook mystieke, godsdienstige en sociale tendenzen de kunst van lichaamstooi mee bepalen, is de grondslag tot een buitengewone verscheidenheid van kunstmatige tooi gelegd.

Een voorbeeld hiervan levert de buitengewoon veelzijdige toepassing van de vedertooi, die natuurlijkerwijze hoofdzakelijk daar gevonden wordt, waar de mooiste en origineelste gevederde vogels leven. Zoo was vooral Amerika 't klassieke land der vedertooi. Hoe zou de Indiaan zijn stamgenooten trotscher en beter kennis hebben kunnen geven dat hij 'n vijand gedood had, dan door zich met de veeren van de na een moeilijke en gevaarlijke jacht gedoode adelaar, de koning der vogels te tooien? Maar dit alleen was hem niet voldoende; zijn kennissen moesten ook precies over de manier van zijn heldendaad ingelicht worden en dit deed hij door de veeren nog te beschilderen en op andere wijze te bewerken.

Inplaats van de afzonderlijke veeren kwamen bij feestelijke gelegenheden groote veeren hoofdsierselen van dikwijls geweldige afmetingen te voorschijn, die de verbazing der westersche veroveraars opwekten toen zij de in volle krijgstooi prijkende Indianenhoofdmannen van N.-Amerika voor het eerst tegenover zich zagen. Dit heeft op de Europeanen zulk 'n indruk gemaakt, dat de veerendrachten hun als een deel van de dragers voorkwamen, en een afbeelding van een Indiaan zonder deze vedertooi hun volstrekt ondenkbaar was. En welke mensch, die van de Indianen hoort, ziet in gedachten niet onmiddellijk de zware vedertooi? Maar die voorstelling is niet aan de werkelijkheid ontleend. De schitterende en overdadige veerendos der Indianenopperhoofden was slechts gala-costuum, zooals bij ons de rok en hooge hoed. Want de vedertooi was duur, duurder dan de hoedversiering met struisvogelveeren, die voorname Europeesche dames droegen. De veeren hoed werd met een goed paard betaald en een enkele adelaarsveer vertegenwoordigde een waarde van één tot twee dollar, zooals de Prins von Wied, die van 1832—1834 een onderzoekingsreis door Noord-Amerika maakte, meedeelde.

Gewoonlijk nam de Indiaan, ook het opperhoofd, zijn haar eenvoudig samen of liet het glad hangen en stak er enkele veeren als sieraad in. Het eischte in gewone omstandigheden ook te veel tijd om zich in gala te tooien. Volgens den Prins von Wied had een krijgsman van de Mandanindianen voor het aanbrengen van zijn geheele tooi meer tijd noodig dan de elegantste dame in Parijs voor haar toilet en de vorstelijke reiziger merkte wijsgeerig op: „Het is merkwaardig, dat de ijdelheid der Indiaansche mannen veel grooter is dan die der vrouwen en dat de laatsten in versiering en kleeding de eersten ver ten achter staan." De Mandan-indianen behoorden tot de Indiaansche stammen, welke bij hun feesten dansen uitvoerden met magische strekking, o.a. om goede jachtresultaten op te roepen. Bij die dansen werd de „gala-kleeding", de weelderige veerentooi, ten toon gespreid.

Een waarlijk koninklijke vederpracht was de met horens voorziene hoofdtooi van een hoofdman, een stuk van verrassend schilderachtige werking. Bij deze prachtige tooi had de veer het haar anders eigen bijna speelsche geheel en al verloren, zij was tot een waardige, eerbied afdwingende, zinnebeeldige voorstelling van macht en kracht geworden, terwijl toch hieronder sierlijkheid en schoonheid niet schuil gingen. Een ander sieraad was de veeren hoed, die uit een ronde, leeren of vilten kap bestond, waaraan adelaarsveeren gestoken waren. Aan de zeer statige hoed van een Dakotahoofdman was duidelijk te zien, dat de drager een groot krijgsman was, want aan de punten der adelaarsveeren waren bosjes paardehaar vastgemaakt als bewijs van de dood van een vijand bij het eerste samentreffen.

Een nog veelzijdiger, pronkachtiger en van sierlijke smaak getuigender aanblik geeft de vedertooi bij de natuurvolken van Zuid-Amerika, voornamelijk bij de Indianenstam „Guayanas" aan de Amazone en zijn zijrivieren en in de noordelijke Chaco, maar deze dient uitsluitend als sieraad der mannen bij feestelijke gelegenheden.

Onze afbeeldingen toonen een in het oog vallend verschil tusschen de veerentooi van Noord- en Zuid-Amerika. Bij de Noordelijke Indianen vond men adelaars-, kalkoenen-, uilen-, raven- en andere, ge-

Minitari opperhoofd in danstooi. Naar een teekening van Bodmer.

Mandan opperhoofd met groote, gehoornde vedertooi. Naar een teekening van Bodmer.

woonlijk niet door bijzondere kleurenpracht uitmuntende veeren, in Zuid-Amerika daarentegen treft men de bonte veeren van papegaaien, araras, reigers en andere vogels met kleurrijke veeren. In Noord-Amerika streefde men hoofdzakelijk naar een imposante aanblik, in Zuid-Amerika hecht men waarde aan bijzondere sierlijkheid en kleurenpracht. Een zeer fantastische vedertooi toont een der plaatjes; dit stelt een van de machtige cylindrische hoofdbedeksels van de Karaibenstam der Roucouyenne of Ojana (Suriname) voor, die voor bepaalde dansceremoniën gemaakt worden. Zij zijn, volgens den Franschen ontdekkingsreiziger Crevaux, van betooverende aanblik: hun hoogte is niet minder dan 1½ meter, maar ondanks hun grootte en de dikwijls grootsche vorm zijn zij niet leelijk, daar zij zeer bekoorlijk en indrukwekkend door hun kleurenpracht zijn. Om zich voor het avondfeest klaar te maken heeft de danser de geheele middag noodig en de uitsluitend door mannen verzorgde fabrikatie van deze door mannen gedragen danstooi vordert meer dan een jaar werk.

Naast deze reuzenhoed komt de zeer bescheiden vedertooi van den jongeling uit de Tuyuja-stam aan de Uaupé's, een

rechter zijrivier van de Rio Negro, voor, maar in zijn kokette, bijna geraffineerde sierlijkheid levert deze tooi het bewijs dat ook onder deze natuurvolken goede smaak gevonden wordt. En met welk een gratie en zelfbewustheid weet de bewoner van het oerwoud zijn schilderachtige tooi te dragen, waarvan minstens de prachtige reigerpruik de begeerte van iedere modieuse dame moet opwekken.

Ook de krijgslieden, zooals de koppensnellende Mudruku en Mauhé uit Rio Tapajoz, die Martius „de Spartanen van Zuid-Amerika" noemde, versmaden het niet, de wilde pracht van hun getatoeëerde lichamen door een eigenaardige en bekoorlijke kleurige vedertooi te verhoogen.

De Zuid-Amerikaansche Indianen weten de veeren ook heel eigenaardig tot sieraad voor de ooren te gebruiken. Zoo dient bij de in Xingu en Araquay wonende volken en andere stammen het doorboren van de oorlellen van de mannen alleen tot het aanbrengen van de veeren, hetzij in sierlijke bosjes, hetzij, zooals bij de Karaya, in aardige, uit concentrisch gerangschikte rose en gele veertjes bestaande rosetten op rietjes, waarvan het midden door een parelmoeren plaatje met zwart kruis of knaagdiertand gevormd wordt. Dat de Karaya ook nog beduidende vederkunstenaars zijn toont ons hun danstooi. Deze bestaat uit een gevlochten hoefijzervorm, die met rietjes, ter bevestiging van de veeren, doorstoken is en door middel van een om 't voorhoofd loopend snoer aan 't achterhoofd vastgemaakt wordt. Welke groote zorg en moeite de Indianen aan de vervaardiging van hun fantastische veersieraden besteden, valt te

Dakota-opperhoofd, naar een foto in het Museum voor Volkenkunde te Berlijn.

Tuyuka-Indiaan uit het Vaupés-gebied in danstooi. (Uit het reisboek van Koch-Grünberg in het Museum voor Volkenkunde te Berlijn.)

leeren uit een beschrijving van de prachtige en rijke vedertooi der in Mato Grosso wonende Bororo door Karel v. d. Steinen. Scheef naar voren verheft zich een geweldig stralenrad uit blauwe, aan de rugzijde gele Arara-staartveeren, op het voorhoofd de Araraveer, 45 centimeter lang, die in een omwikkelde halmbundel steken, welke op het hoofd past en met een snoer vastgebonden wordt en met een klein diadeem over het hoofd geslagen. Op het achterhoofd, scheef naar achteren en rond gewelfd als de Pariko (hoofdtooi) staat een hem in grootte evenarende diadeem uit dwars gebonden valkenveeren. Van de ooren hangen bonte lappen op de borst neer, die uit roode en gele, in dwarsstrepen sierlijk gerangschikte veertjes van de borst van den Tukan gevormd zijn.

De zuidelijke grens van zijn verbreidheid bereikt de vedertooi in het eens door wilde ruiterstammen bewoond geweest zijnde, onmetelijk uitgestrekte, moerassige landschap van de Chaco en ook hier is hij bij de Schama-Koko nog eenmaal tot prachtige ontwikkeling gekomen.

Bij al deze in groote kleurenpracht

Oud-Mexicaansch schild met veerenmozaiek. Naar een teekening van W. v. d. Steinen in het boek van Zelia Nuttall: An ancient mexican shields.

schitterende veeren sieraden moeten wij steeds opnieuw bewonderen hoe zij zich ondanks hun bontheid door smaakvolle en zeer goede verdeeling onderscheiden. Om het geschikte materiaal voor hun vedertooi te krijgen sparen de Zuid-Amerikaanse Indianen zich geen moeite. Zij houden zelf alle mogelijke soorten van vogels om veeren te winnen en zij verstaan, volgens beschrijving van verscheidene reizigers, de kunst om door een entbehandeling der vogels veeren van bepaalde kleuren te krijgen. Zoo trekken zij uit de tamme roode arara de groenachtige veeren aan het begin der vleugels uit en bestrijken de wonden met het vet van de pirarara (een visch) of een pad. De nieuwe veeren worden mooi oranjegeel en behouden voor altijd deze kleur, ook wanneer zij later meermalen verwisselen, daar zij van tijd tot tijd geplukt worden om tot sieraad bij het dansen te dienen.

Geheel anders dan bij deze natuurvolken was de vedertooi bij de oude Amerikaansche kultuurvolken der Mexicanen en Peruanen. Bij hen had de kunst de trap der hoogste ontwikkeling bereikt, die in haar soort tot op de huidige dag niet overtroffen, zelfs nog niet bereikt wordt.

Hoe hoog in eere bij de Mexicanen de veeren als versiering waren, zien wij in het feit, dat een groot deel van de mannelijke kleeding, in de eerste plaats bij de krijgslieden, ambtenaren en voornamen, er mee getooid was. Ja, de veer behoorde tot de uitdrukkingsmiddelen van een zeer gecompliceerde, fijn geschakeerde indeeling der maatschappelijke klassen in Mexico. Want iedere rang, iedere stand had zijn eigenaardige kleeding met bijzondere kenteekenen, die ook tegelijkertijd de verdienste der dragers aangaven. De krijgslieden droegen een bestikt katoenen hemd, daarover een buis, verder een schild, op het hoofd een groot of klein kapsel of helm en op de rug een merkwaardig, op een korf gelijkend voorwerp, waaruit fantastisch van vorm en grootte een zeldzaam model te voorschijn kwam: hun devies, hun rang- of verdienste-teeken. Buis, schild, hoofdtooi, devies, al deze dingen bestonden òf geheel uit veeren òf lieten de rijkste vedertooi zien en daar de hoogere maatschappelijke klassen, met den koning aan het hoofd, zich niet alleen overeenkomstig hun grootere inkom-

sten rijker en kostbaarder kleedden, maar ook het alleenrecht tot het dragen van een bepaalde kostbare kleeding hadden, kunnen wij begrijpen, hoe groote rol de veeren als sieraad bij de Azteken speelden.

Ook bij de godsdienstige dansfeesten vormden de veerenkleeren een uitmuntende tooi. De krijgsman verscheen als verpersoonlijking van een godheid, een mytisch dier, zooals de coyote en jaguar. De Aztekenkoning zelf was de allerhoogste beschermer van de „ares plumaria" in zijn rijk. Het recht om schouderbedekking en beenbekleeding van bepaalde modellen, kenteekenen en pronkuitrustingen te dragen werd alleen door hem verleend, zooals heden bij ons orde- en eereteekenen. Hij hield een heele staf van bekwame veerbewerkers (amanteca), die zoo goed als de andere handwerkers een gesloten stand vormden en in eigen kwartieren ondergebracht waren.

Maar ondanks deze massaproductie bezaten de voortbrengselen van de vederkunst in Mexico een hooge waarde, want het voor de fabrikatie benoodigde materiaal moest uit de warmere kuststreken naar het koelere hoogplateau van het eigenlijke Aztekenrijk, waar de bontgevederde vogels zeldzamer waren, overgebracht worden. Daarom werd ook zeer zorgvuldig met de kostbare veeren omgegaan. Men bewaarde ze in eigen daarvoor gemaakte gevlochten korven en die losse zoowel als de verwerkte veeren boden ook uitmuntend materiaal voor ruilmiddelen, belastingen en geschenken.

Zoo bevonden zich onder de bovenmate kostbare geschenken, die Motecucoma (Montezuma), de laatste volkseigen heerscher over het rijk, aan Cortez zond en die door dezen naar Europa gestuurd werden, ook een aantal prachtige veerwerken, die groote verbazing en bewondering in de oude wereld wekten.

Helaas is het klimaat van het land voor de bewaring van alle voorwerpen, die licht aan weersinvloeden onderhevig zijn, niet gunstig. Daarom zijn ook slechts weinige resten van de „ars plumaria" der oude Mexicanen bewaard gebleven. Maar er zijn voldoende zekere en uitvoerige historische bronnen, om een tamelijk nauwkeurig overzicht van de geheele cultuur van dit oude volk te kunnen vaststellen. Zoo is vastgesteld kunnen worden dat de Mexicanen twee technieken in hun

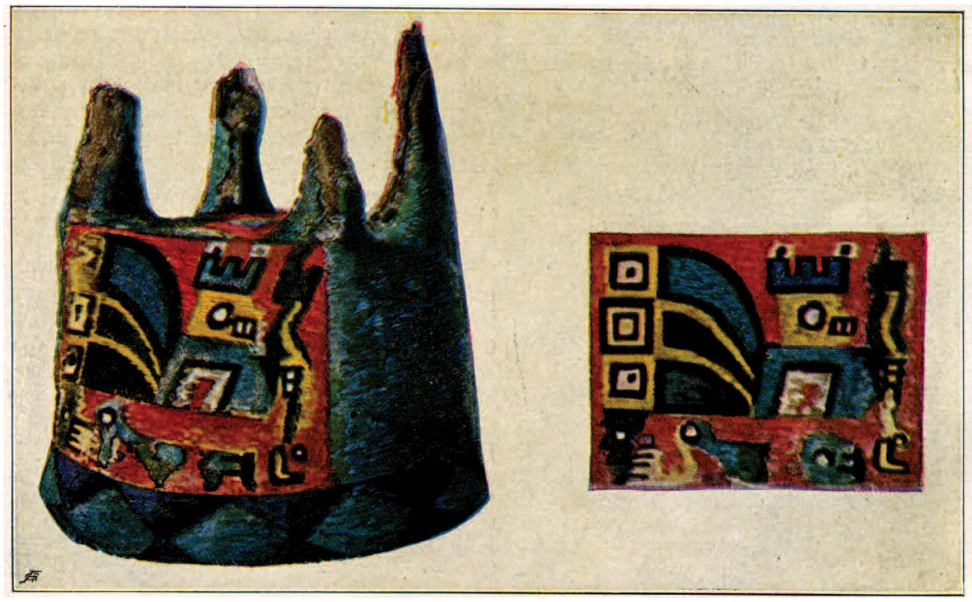

Oud-Peruaansche hoofdbedekking van Tachacamac met veeren-mozaiek. Links voorzijde, rechts een deel van het mozaiek der achterzijde.
In het bezit van het Museum voor Volkenkunde te Berlijn. Teekening van W. v. d. Steinen.

vederkunst volgden: de knooptechniek en kleefmozaiekarbeid. Bij de eerste werden de veeren op een fijn gemaasd katoenen tralieweefsel met fijn draad aaneengeknoopt. Deze techniek werd voornamelijk toegepast als van de kleedingstukken zachtheid en buigzaamheid geeischt werd, zooals bij buizen, want dan leverde zij dichte, zachte veerenpelzen in de schitterende kleuren van de Amerikaansche vogelwereld, pelzen, waarvan de oppervlakte met de zachtheid van fluweel een metaalachtig in regenboogkleuren schitterende glans vertoonen. Dikwijls verhoogde nog een franjebekleeding van uitgezochte veeren en rijke garnituren uit verguldselornamenten de pracht van de verschijning.

Haar hoogste triomf vierde de Mexikaansche vederkunst echter in het mozaiekwerk. De Spaansche veroveraars konden niet genoeg de heerlijke aztekische vederbeschilderingen bewonderen, waarvan zij niet wisten, of zij het verrukkelijke fijne kleurenspel of de minitueuse, een ongehoord geduld, nauwkeurigheid en bekwaamheid vereischende techniek meer bewonderen moesten.

Van de toen ter tijd in Europa zulk groot opzien barende vederwerken zijn helaas slechts heel weinig stukken behouden gebleven; eenige ervan stammen wellicht nog van de geschenken van Montococomas aan Cortez af. Men heeft ze namelijk, nadat ze lange tijd verdwenen waren teruggevonden op het eertijds aan den kunstzinnigen aartshertog Ferdinand, een broeder van keizer Karel V, behoorende slot Ambras in Tirol. Ze werden naar Weenen overgebracht, waar zij nu nog de trots en een groot aantrekkingspunt van het voormalige Hofmuseum uitmaken.

In Peru werd de vederkunst niet minder dan in Mexico beoefend. Helaas ontbreken hier nauwkeurige geschiedkundige bronnen, zooals die over Mexico wel bestaan. Daarentegen zijn andere aanwijzingen bewaard gebleven, dank zij de gewoonte der oude Peruanen, om aan de mummies van hun gestorvenen vele gebruiksvoorwerpen uit het leven in het doodenrijk mede te geven en dank zij het gunstige klimaat, waardoor de in het droge salpeter houdende zand aan de kusten bijgezette mummies voortreffelijk bewaard zijn gebleven mèt de vele frisch in kleur behouden voorwerpen. En hieraan is te zien, dat ook de bewoners van het oude Incarijk de veeren bij de versiering der kleeding een groote plaats innamen. Bij de mummies bevonden zich voorhoofdbanden en helmen van veeren, oorpinnen met veerenmozaiek versierd, enz.; deze stukken bewijzen, dat ook in Peru de beide technieken van het plakken en knoopen naast elkaar uitgeoefend werden en in het algemeen dezelfde tradities in de vederkunst heerschten als in Mexico. Ook hier een overvloed van ornamenten, een fijn gevoel voor kleurenharmonie en decoratieve werking, een buitengewoon subtiele techniek. Daar zijn b.v. op guldensgroote oorpinnen gezichten tot op het wit der oogen in veermozaiek uitgevoerd, zoo oneindig fijn, alsof zij onder de loupe bewerkt zijn.

Ook dit had Peru met Mexico gemeen, dat ook hier de veeren als waarde- en rangteekenen dienden. De Inca droeg b.v. aan elke kant van de voorhoofdband een rechtopstaande, lange, zwarte, witgestrikte slagpen van de wondervogel Corequenque, die hem volgens het geloof der Indianen door den Zonnegod zelf overgebracht werd. De poëtische sage vertelt, dat wanneer een Inca zulke veeren noodig had, de corequenque op een meer in de woestijn Villvanota aan de voet van de Andes verscheen, zich gewillig liet grijpen en zonder tegenstand toestond dat de afgevaardigde hem een bepaalde veer uit de vleugel trok, waarna hij weer wegvloog.

Uit een en ander hebben wij kunnen zien, welke wijde en diepe beteekenis de veeren bij de volken van Amerika gehad hebben. Ze speelden niet alleen als hoofdbestanddeel van de lichaamsversiering in het leven van den enkeling een groote rol, maar hebben tegelijkertijd ook belangrijke sociale functies vervuld.

ELIZABETH KRICKEWEG

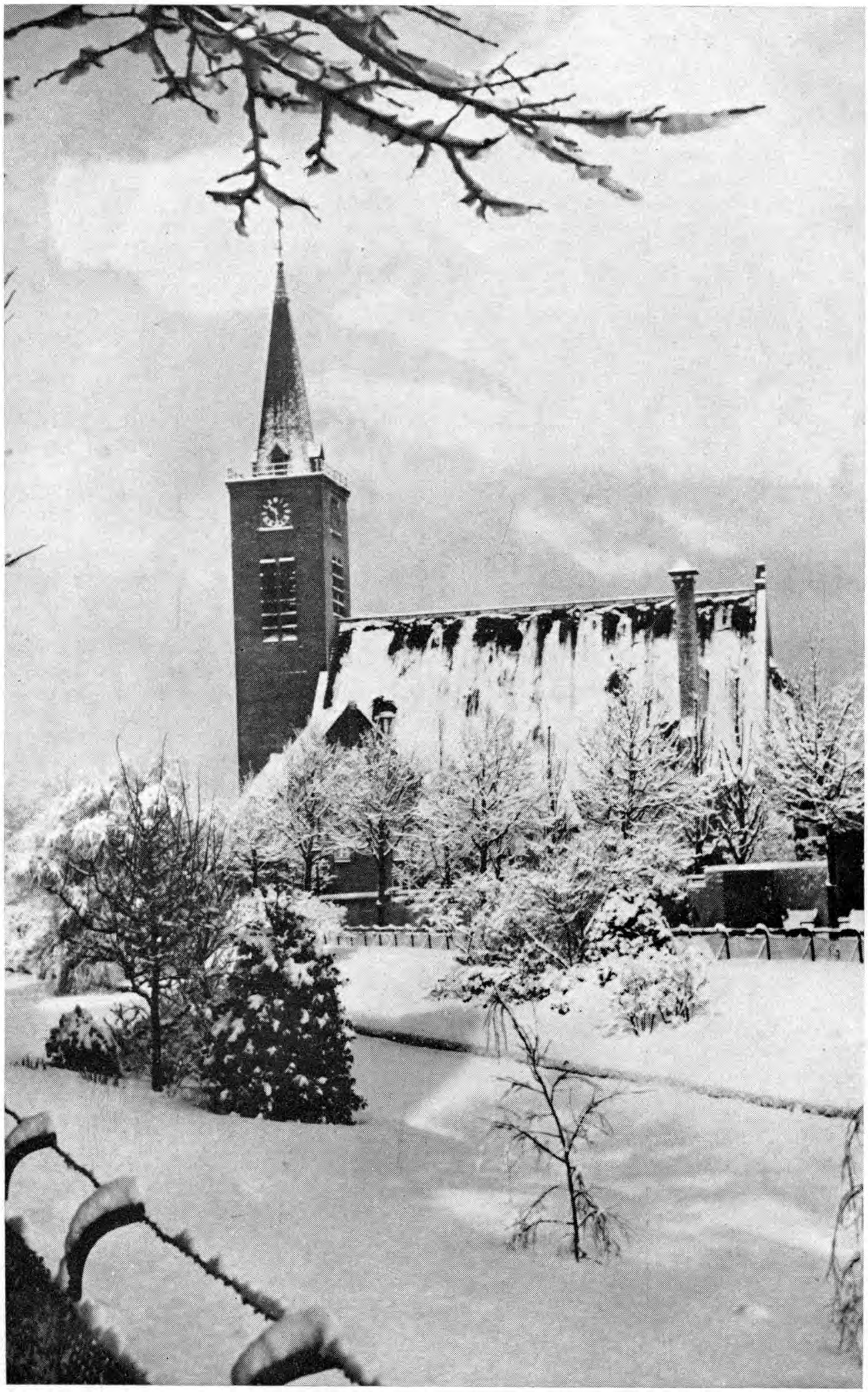

BESNEEUWDE KERK — Amateursfoto

Bethlehem

Is dit het oude Bethlehem ?......
De sneeuw ligt om de smalle toren
als vroeger. En de uitverkoren
herberg wacht even stil op Hem,
die ieder jaar hier wordt geboren.

Maar in het naastgelegen veld
wordt niemand wakende gevonden
om bevend de van God gezonden
Engel te schouwen, die vertelt
wat nooit een engel kon verkonden.

En niemand spoedt zich door de straat
der oude stad, die lijkt verstorven.
Komt Jozef wel naar hiér gezworven ?
Dit beeld is erger dan verraad
aan 't oud geloof, dat wij eens orven.

De lucht is onheilspellend zwart,
maar wordt soms plotseling doorschoten
van felle lichten ; en een grote
verwarring overstroomt ons hart.
Wordt onze droom omvergestoten ?......

Hier móét de sterkste droom vergaan :
Wie in de sneeuw zoekt, vindt geronnen
bloed en wie hoort, hoort der kanonnen
geweld tegen de hemel slaan......
Wie heeft de wereld overwonnen ?

Wie ?......
        Maar dit is toch Bèthlehem ?
Van hier zou toch verlossing komen ?
Wie kan dit wreed geluid betomen ?
Zal dan een zuiv're eng'lenstem
tòch nog de velden overstromen ?......

Luister ! neen, niet naar het kanon,
daartussen klinken vreemde tonen !
daar bovenuit ! een wonderschone
zang en die and're stem wordt stom,
valt weg tot een onmachtig honen......

En wéér een kleine, warme stal,
een smalle toren in de sneeuw en
een Kind, dat om Zijn moeder schreeuwt
en nochtans elk kwaad verwinnen zal
dat Hem bedreigt door alle eeuwen !

Hier krijgt een stom gelóóf weer stem :
Dit is het oude Bethlehem.

NIEK VERHAAGEN

Zingende stemmen in een donkere nacht

Morgen naar huis!
Met Kerstmis thuis......
Dit blijde vooruitzicht heeft de laatste schooldag omweven met een glanzende schijn van goede, warme vertrouwelijkheid.
'n Sfeer van stille, feestelijke blijdschap, die òplicht in de oogen van dertig paar stralende kinderoogen, die dóórklinkt in de klare jubel van hun juichende stemmen:

„Daar is uit 's werelds duist're wolken
een licht der lichten opgegaan. . . . ."

Gita van Laren luistert naar haar zingende klas.
Ze luistert naar al die bekende klanken die dit jaar opeens een nieuwe beteekenis schijnen te hebben, een nieuwe klemmende kracht, die alle brandende vragen omspant in een stilmakende rust.
Hier, heel dicht bij de kinderen, tusschen hen in, als hunner één, kan ze meezingen die oude, wondermooie woorden, kan ze deelen hun simpele, eenvoudige blijdschap... maar ànders, zongen dan de spotduivels, diep in haar hart, met hun luide, bittere spotzang niet heel die broze vreugde stuk?
Maakten ze zelfs nu, op ditzelfde moment, de echo van het zuivere, gave kinderlied, niet tot bijtende ironie?
Licht?
Vrede op aarde?
Vréde......
Als een felle vlam slaat dat eene woord tegen de pikzwarte werkelijkheid. Een flits...... 'n Ondeelbaar oogenblik......
Gita ziet het. Het ontzet haar...... Ze zou de oogen willen sluiten......
Dan winnen de kinderen het weer.

„Het daget in den Oosten.
Het licht schijnt overal.
Hij komt de volken troosten,
Die eeuwig wezen zal!"

Ze klemt er zich aan vast. Ze sméékt om dat licht als ze het laatste schooluur van dit jaar afsluit met gebed. Ze vraagt het voor de kinderen, voor zichzelf, voor de wereld, en terwijl weet ze heel scherp en heel duidelijk: zoo alléén kunnen we feestvieren midden in de chaos......
Dan wint de blijdschap het weer!
En die blijdschap groeit nog als ze even later in haar pension een brief van thuis vindt. 'n Brief van Vader!
„...Het zal een lastige reis voor je worden, want we zijn nog steeds niet per spoor te bereiken (althans niet heelemaal!) maar ik hoop je aan de laatste pont af te halen. Kijk dus goed naar me uit.
Moeder en ik verlangen erg naar de vacantie èn naar jou! 't Is al zoo lang geleden dat je thuis was.
We hopen dat we goede dagen krijgen, Gita..."
Gita nestelt zich dieper weg in het warme divanhoekje, als een poes, die het meest behaaglijke holletje zoekt.
Achteloos glijdt de brief met het groote, kloeke handschrift, van de plaid op de grond. Ze merkt het niet. Roerloos, met het hoofd diep weggeborgen in de zachte kussens, laat ze de beelden aan haar gesloten oogen voorbijtrekken.
Het oude meestershuis, aan de rand van het dorp, tusschen wit-stammige berken; het uitzicht op de glooiende heide, zoo heerlijk vrij en wild......
Er wordt een sterk verlangen in Gita's hart wakker.
Rust......
Wat lijkt het onwezenlijk!
En toch — het kàn!
Ginds kan het.
'n Blije zekerheid zingt door haar heen.
Maar er is nog meer.
De brief uit het oude meestershuis is plotseling een heel wonderlijk ding geworden. Vergeten op de grond, gaat er een geheimzinnige kracht van uit, een bekoring, waaraan Gita zich niet onttrekken kan.
Ze wil het ook niet.
Nu àlles even vergeten, behalve dit ééne... met Kerstmis thuis!
Ze denkt aan de voorbijë zomervacantie die al weer zoo eindeloos lang geleden schijnt.
Ze gaat weer over de heide-purperen heuvels, die op hun kammen de blauwe

lucht ontmoeten en een golvende lijn teekenen in het hemelblauw, 'n roode gloed, die vervaagt in de schemer.

Ze gaat weer door de avond, waarin de kleurenbrand vergrauwt en de horizon verdwijnt, zoodat er alleen maar overblijft een stil aandachtig luisteren naar het fijne, vluchtige avondlied, dat over de heide zachtjes voorbij suist......

'n Vleugelwiekende vogel die een plaatsje zoekt voor de nacht; 't geritsel van de wind door de wapperende sluiers van wat bijeen-geschoolde berken, en dan opeens...... hoor — daar zingt een vioolstem door de stilte, speelsch en sprankelend reien zich de zuivere klanken tot luchtige snoeren — glasheldere flageoletten, die over de heide buitelen als de stroofjes van een uitbundig vogellied. Soms ook lijkt het een menschenstem, die vraagt en schreit en verlangt in onbegrepen melancholie......

Roel Hunting...

Gita ziet zijn donker ernstig gezicht. Alle andere beelden vervagen voor de gloed van zijn warme bruine oogen, die haar over zijn instrument heen aanzien.

Hoe vaak heeft hij zoo niet voor haar gespeeld in het oude huis aan de heiderand......

Vier lange, zenuwsloopende maanden in een stad die de volle oorlogsellende heeft meegemaakt, is ze bijna vergeten dat dit alles nog bestond, dat het er nog wàs, zooals vroeger — nu dringt de glans van de komende vacantie opeens die belemmerende schaduwen weg.

Thuis en de heide en Roel — dat hoorde allemaal bij elkaar! 'n Fel, stralend lichtje begint te glooren midden in het donker.

Het lokt en het lacht...... Kòm dan!

De heide roept, en dwars door die roep heen zingt en smeekt een vioolstem met diepe innigheid.

Gita's hart juicht het antwoord.

Ik kom!

Drie dagen is ze nu al weer in het vriendelijke dorp op de heide, dat deze onvergetelijke zomer zooveel „rustzoekende" toeristen heeft geherbergd.

'n Vreugdig begin van de zoo vurig verbeide vacantie.

„Je ziet er vermoeid uit!"

Dat waren de eerste woorden waarmee Moeder van Laren haar dochter begroette. Maar Gita had die bezorgdheid eenvoudig wèggelachen, al klonk die lach dan ook geforceerd.

„De stad maakt moe, maar ik ben blij dat ik er werken mag. Vooral nu!"

Zoo trotsch als dat klonk.

De Moeder had zich met volle toewijding op haar nieuwe taak geworpen. Gita zou het deze weken goed bij haar hebben! Ze moest weer sterk en vroolijk worden. Vroeg het leven juist vandaag niet sterke harten en sterke handen van iedereen? Ze moest vergeten...... enkel maar rusten en vergeten!

Hier mochten geen schaduwen zijn.

Hier kònden geen schaduwen zijn — daar zorgde de heide wel voor!

Gita had maar stil geglimlacht, omdat ze zich door Moeders oogen volkomen doorzien wist, en er was plotseling ontspanning gekomen in haar ernstig gesloten gezichtje.

De heide......

Ze lag daar in haar donker winterkleed zoo rustig, ongerept en schoon, alsof er geen onrust in de wereld bestond.

Geen wereld vol leed.

Geen schreiende menschenharten.

Dit alles even vergeten, 'n korte poos, tot je weer sterk was, tot je het allemaal weer dragen kon, ja — dat moest toch een weldaad zijn! Als er maar niet die pijnlijke wanklank was die telkens opnieuw haar aarzelende vreugde stuk sloeg.

Roel Hunting, haar oude kameraad, is veranderd.

Ze heeft dat gemerkt al direct bij hun eerste ontmoeting, toen zijn donkere oogen met een koude, bijna cynische uitdrukking over haar heen waren gegleden, alsof ze vreemden voor elkaar waren! Ja, dat was het! Ze waren elkaar vréémd geworden!

Maar konden enkele maanden dan zóóveel veranderen?

Ze denkt aan al die vorige vacanties waarin hun vriendschap gegroeid was tot een gaaf mooi bezit.

Was dit dan alles stuk?

Had ze dan gedroomd dat Roel geroepen had?

Was het dan alleen maar de heide geweest?

Maar Roel en de heide die hoorden toch bij elkaar?

Gita zoekt naar een antwoord, maar als ze de sleutel niet vinden kan die hier past, gaat ze met het raadsel naar haar

Vader.
„Weet u wat er met Roel gebeurd is?"
Haar open eerlijke vraag raakt hem dieper dan hij laat merken. Peinzend kijkt hij op haar neer. Hij ziet haar oogen, verscherpt van het denken, en hij denkt aan dat andere oogenpaar, dat hem, kort na de oorlog, had aangezien met een zóó diep gemartelde uitdrukking, als hij nog nooit in een menschenblik gelezen had.
Hier, op dezelfde plaats waar Gita nu zat, had de jongen vóór hem gezeten, en hij had hem gedwòngen zich uit te spreken omdat hij die stille verbeten worsteling niet langer aan kon zien. En nu, nu zit daar Gita, en ze vraagt, wat is er met Roel gebeurd?
Haar vraag is de vraag van velen.
Wat is er met onze jongens gebeurd? Wat heeft hun jonge gezichten zoo wonderlijk scherp en bitter gemaakt — hun zorgelooze oogen zoo koud en hard?
Hier is geen antwoord mogelijk. Alleen een zegenend zwijgen en begrijpen zonder woorden......
Gita's intuïtie moet omgebogen worden in een ander spoor. Gita moet meehelpen!
Straks is het Kerstfeest en ook Roel moet tusschen de feestgangers meetrekken naar Bethlehem!
Ze mochten niemand achterlaten.
Juist nù niet!
Wie nu achterbleef zou ondergaan in de golven van angst en vertwijfeling die de wereld overspoelen.
„Gita..."
Haar vragende oogen breken zijn zwijgen open. „Je weet toch waar de jongen gevochten heeft?"
„Ja, dát heeft hij mij tenminste verteld," zegt een stille meisjesstem langzaam en verdrietig.
„Verklaart dat dan niet veel? Niet alles?"
De hoofdonderwijzer pleit alsof het zijn eigen zaak is die hij verdedigen moet. „Probeer toch te begrijpen, kind — Roel heeft het moeilijk. Hij heeft zich volkomen toegesloten, zelfs voor mij. Alleen op school, voor de kinderen, staat hij open. Ik heb nooit beter onderwijzer aan hem gehad dan nú, na de oorlog, en in geen van de klassen heerscht zoo'n prettige sfeer als in de zijne. Dat is het wonderlijke. Ons, ouderen, ontwijkt hij opzettelijk en doelbewust, maar de kinderen zóékt hij."
„Speelt Roel ook niet meer, Vader?"
Meneer van Laren schudt 'n beetje triest opeens, het grijze hoofd. „Nee. Hij raakt z'n viool niet meer aan. Kun jij hem niet weer tot spelen brengen, Gita? Ik heb zoo'n sterk idee dat het den jongen goed zal doen."
Maar Gita's kracht is te zwak voor het harde bolwerk van koude onverschilligheid waarmee Roel Hunting zijn hart heeft afgeschermd. Ze beukt er haar kleine vuisten tegen stuk.
„Waaròm dan niet, Roel?"
„Ik kan immers niet, Gita......"
O, dat verlammende fatalisme! Gita háát het! Het trekt Roel steeds verder van haar weg. Maar ze is ook te moe om nog langer te vechten.
„Kun je het dan niet weer probeeren," vraagt ze zacht.
„Nee!" Hij bijt de woorden er uit. „Hoe kan ik spelen met dat „donkere" levensgroot in me. Altijd en overal is het bij me...... zie ik het vóór me...... Alleen als ik bij de kinderen ben wijkt het even terug......"
„En toch moeten we dat loslaten, Roel!"
Nog even neemt Gita de wapens tegen hem op.
„Dacht je soms dat het voor mij ginds gemakkelijk was geweest?"
Roel blijft staan.
De maanden vallen weg.
Hij ziet het alles weer voor zich. Gita, zijn kleine kameraad, die ook de rauwe werkelijkheid van de oorlog had meegemaakt, al was het dan in een andere vorm; die nòg elke dag onder enerveerende hoogspanning leefde, en toch......
Hij zoekt haar gezicht af met een haast begeerige hunkering, maar haar oogen stralen hem tegen, dieper en warmer dan ooit. Was Gita dan sterker dan hij?
„We moeten beiden verder," zegt hij enkel. Hij raakt haar niet aan. Ieder denkt zijn eigen gedachten uit.
Zoo gaan ze over de heide.
Soms breekt er even een lichtstraal door het wintersche wolkengrauw. Dan kleurt het bronsbruine, verdroogde heidekruid nog dieper tegen de berkestammen; dan wisselt het mastbosch van mosgroen tot blauwzwart.
„Alleen om één zoo'n lichtstraal zou je

al hier willen zijn," zegt Gita blij.

Ze staat opeens weer open voor de stem van de heide, die hun overal stil tegemoet komt, vredig en goed, als een belofte. Het is alsof alle bezwaardheid van haar wegglijdt.

Nu is er niets anders dan dit — Roel en zij en de heide, rustig en stil, onder een wijde hemel, waarvan de laatste gloed over de verre heuvels speelt.

En in die gloed kronkelt zich het witte voetpad, al verder en verder, tot het eindigt in het smeulende licht van de horizon.

Kerstavond in het oude meestershuis, aan de rand van de heide. Een diep-donkere den staat er in heel zijn voorname schoonheid te geuren en stralen, met al zijn witte kaarsen aan.

'n Enkele verzilverde dennenappel vangt de flonkerlichtjes en weerkaatst ze tegen de glanzend-groene takken.

Gita zit stil te genieten van dit fonkelende lichtspel. Toch is ze niet werkelijk blij. Ze luistert naar de bekende orgelklanken; ze kijkt naar het rustig beweeg van Vaders handen over het witte toetsenvlak, maar terwijl ze meeneuriet met zijn diepe bariton, blijft haar hart ver weg en onrustig. Er ontbreekt iets aan de vreugde.

Roel...

Waarom kwam Roel niet?

Hij had het toch beloofd!

Ze weet zelf niet dat ze wacht met heel de spanning van haar hart.

„Gloria in excelsis deo!"

Nee, ze kàn niet meer zingen.

Haar stem klinkt valsch. De warmte is er uit. De blijdschap van de volle overgave......

Ze kan, ze wil niet zingen, als Roel in het donker blijft staan. Ze kan niet ontkomen aan de eigenaardige gedachte dat Roel haar noodig heeft. Dat hij haar roept. Nú, op ditzelfde moment......

Haastig staat ze op.

Ze gaat hem halen.

Ze zal hem meetrèkken naar het licht!

Over het smalle heipad tusschen de lichte berken gaat ze in een wonderlijke haast, alsof ze getrokken wordt.

Pas als ze dichter bij het huis van Moeder Margje komt, begrijpt ze haar eigen spanning, haar eigen ademloos verwachten. Roel speelt......

Het trilt door haar heen met een zóó sterk geluksgevoel dat ze even haar handen om de spijlen van het lage tuinhek sluit en stil blijft luisteren.

Nu werd alles goed!

Nu vielen de muren weg.

Ze luistert met heel haar hart.

Maar ze hoort niet het oude, uitbundige vogellied, de meesterlijke nachtegalenzang...... Zwaar en diep gonst de g. snaartrilling door de stille avond.

Donker-weemoedig zingen en klagen de klanken in een diepte van breede dubbelstreken, tot ze saamvallen in een harmonisch samenspel van volle, zuivere accoorden.

Steeds voller en vreugdiger zingt de viool haar rijkdom uit. 'n Menschenstem, die lang gezwegen heeft.

'n Menschenhart, dat zijn verloren schatten herkent.

Een van de verdwaalde feestgangers die opeens de weg naar de kribbe teruggevonden heeft; die zijn niet te tòrsen lasten eindelijk heeft afgewenteld op de schouders van dien Eénen, die het alléén maar dragen kàn; de Sterke Held, die kwam om heel de last van het wereldleed niet alleen te drágen, maar ook om het weg te nemen op Zijn tijd!

Zelfs het „Vrede op aarde" is nu geen bespotting meer, want Hij is Koning!

Het zal immers komen zooals Hij het wil!

Sterk en juichend klimt de engelenzang uit de snaren omhoog... 'n Credo! 'n Belijdenis!

Zingende stemmen in een donkere nacht......

Gita buigt dieper het hoofd op haar koude handen die het hek omspannen. Zoo staat ze onbeweeglijk tot het laatste „amen" is weggegleden over de luisterende heide, dan gaat ze naar binnen.

„Gita!"

Zooveel juichende blijdschap als er nu in zijn stem is, zooveel lichtende vreugde als er nu in zijn oogen staat te branden als een stille vlam.

„Dat je toch gekomen bent," zegt hij zacht, terwijl hij haar vast in zijn armen neemt.

„Je hebt toch geroepen..."

„Ja, maar ik wist niet of je het verstaan, nòg verstaan zou," zegt hij ontroerd. Hij buigt haar gezicht achterover, zoodat hij haar oogen zien kan. Twee

lichte sterren. Hij blijft kijken, lang en diep. Er werkt iets door in zijn ernstig, bewogen gezicht, pijnlijk en moeilijk, alsof hij het zelf nog niet gelooven kan.

„Dit àlles...... na die hel...... Gita! Het heeft tusschen ons in gestaan...... Al dien tijd...... Ik kòn niet vergeten."

„En nu?" Gita's vraag is een fluistering, zoo zacht.

„Iemand heeft het weggenomen," zegt Roel Hunting dankbaar. „Dit is sterker dan de schaduw, Gita!"

„Nu zijn we toch nog beiden op het feest gekomen!"

Haar oogen stralen hem toe.

„Wij beiden!"

Terwijl ze over het heidepad teruggwandelen naar het oude meestershuis vervaagt de herinnering aan al het onzegbare leed, waarin hun oogen van zoo dichtbij geschouwd hebben, voor de blijdschap van dit nieuwe geluk.

Een nieuwe sleutel tot het leven.

Een nieuw vertrouwen, want ze dragen het licht van Bethlehem mee.

Het licht dat sterker is dan al het donker van verleden, heden en toekomst samen......

L. RHENOY

Na Kerstmis 1939

Wij hadden weer de boom versierd
met feeënhaar en lichtjes,
maar Kerstnacht kwam met bomgegier
rond Uw verschrikt gezichtje.

Er viel dit jaar wat schrale sneeuw.
Er vielen veel granaten.
De engelen uit vroeger eeuw
moesten ons snel verlaten.

Er was een oude nacht vol maan.
De herders gingen vluchten.
Munitie kwam in Bethlem aan
waar eens Maria zuchtte.

De wijzen zochten nu geen stal.
Het Jezuskind bleef wachten.
Geen, Heer, die U hier vinden zal
in deze bange nachten.

Tenzij — geduld! — Uw liefde is groot.
Dwing ons nog eens op reis.
Red ons van deze zeekre dood.
Kyrie, kyrie eleis!

HARRY BRANDER

Toen 't licht werd

't Is druk op het atelier, nu de kerstdagen op komst zijn. Onafgebroken komen de orders binnen. De rij japonnen, die onder handen genomen moet worden, groeit onrustbarend! Dat wordt vandaag of morgen overwerken, denkt Ingena de Winter. Ze weet dat uit ervaring. Pas als de hoofdjuffrouw ziet, dat het werk vast en zeker niet klaar kan komen, neemt ze niets meer aan. Maar dat gebeurt niet gauw, ze wijzen in de winkel niet graag goede klanten terug, wat natuurlijk te begrijpen is.

Ingena heeft al uren-lang hard gewerkt, ze is moe van het ingespannen turen op het fijne werk. Ze behoort tot de geroutineerden van het personeel, met veel dienstjaren, die het vak door en door kennen. Ze is gewend om de prachtigste japonnen op haar schoot te hebben. Zijden japonnen en japonnen van velour chiffon, die zo fraai kleden.

Er was een tijd, dat ze die mooie kleren kon bewonderen, dat ze bij een chic avondtoilet droomde van het feest, waar de dame die dit dragen moest, heen ging. Ze had kinderlijk verrukt de kostbare kledij betast en onder het werken een wonderlijke schroom gevoeld. De schroom van de mindere, die tegen de meerdere opzag. In gedachten had ze vaak die feesten meegemaakt, zó intens, dat ze plotseling ontnuchterd tot de werkelijkheid terug keerde. Hoe nietig voelde ze dan zichzelf, hoe onbelangrijk! Ze was maar een schepseltje, dat japonnen passend mocht maken, zonder dat ze zelfs een glimpje te zien kreeg van de rijke dames, die hun kostbare toiletten aan haar toevertrouwden. Voor hen bestond ze niet, was ze niets anders dan een onmisbaar werktuig, een deel van de machine, waaraan ze maanden, ja zelfs jaren al voortjakkerde in dezelfde regelmaat. Was het wonder dat de mooie droom door de tijd vanzelf wegbleef? Dat het haar tenslotte onverschillig liet, welk werk ze onder handen kreeg? Ze kwam zelden meer onder de indruk van het een en ander. Alleen de hoeveelheid kon haar nog beroeren.

Nu ook, geregeld als de deur open gaat, kijkt ze op. Alweer meer werk, denkt ze, er schijnt weer geen eind aan te komen. Ze hoort het geklik van de haak tegen de stalen roe, waarop het kledingstuk gehangen wordt. Ze zegt niets, zucht alleen even heel diep. Wat is ze toch ontzettend moe vandaag. De gedachten aan de komende kerstdagen, maakt haar zelfs niet vrolijker. Voor haar schijnt de vreugde van het kerstfeest van geen betekenis, het dringt althans niet tot haar door. Ze weet alleen dat ze slapen wil, slapen tot ze uitgerust is, en dan?......

Ze kan er niet verder over doordenken, want de coupeuse roept haar.

„Juffrouw de Winter?"

„Jawel, ik kom" zegt ze. Haastig staat ze op, werpt het werk, waar ze aan bezig is, op de tafel.

„'k Heb u geroepen, omdat ik haastwerk heb. U kunt dat, waaraan u bezig bent, eerst wel afmaken, maar daarna neemt u allereerst dit toilet onderhanden. Er is heel wat aan te doen, u kunt wel zien wat. De schouders inkorten, taille smaller en de garnering moet vervangen worden."

Ingena knikt. Koel keurend bekijkt ze het kledingstuk. Ze vindt ook wel dat het zilver galon mooier afsteekt tegen de matblauwe tint van het avondtoilet, dan de bonte pompeuze corsage. De keuze verraadt de verfijnde smaak van de koopster! Na deze opdracht gaat ze weer naar haar plaats. Om haar heen is het geroezemoes van de meisjes. Onafgebroken ratelen de machines, ze worden electrisch gedreven, ze mòeten voort of ze willen of niet!

Ingena zit even roerloos, ze drukt haar klamme hand tegen haar moede hoofd...

„Waarom naait u niet juffrouw De Winter, bent u niet wel?"

Ze kijkt dadelijk op: „'t Is niets." mompelt ze verlegen.

Dat je toch nooit eens een ogenblik uitrusten kon, altijd dat jachterige gedoe. Wrevelig trekt ze de stof onder de machine vandaan. Knap, de draad breekt. Nu moet ze weer inogen. Ze bukt zich, maar haar hand beeft, ze kan de draad niet in de naald krijgen. Ze knipt de punt weg, probeert het dan nog eens. Het lukt, rrrt, de machine raast weer voort, voort!

Als het eindelijk tijd is, rijst ze half wezenloos overeind, haar taak is voor vandaag afgelopen. Ginnegappend verlaten enkele meisjes het atelier, het zijn vriendinnen, die elkaar gauw wat prettigs moeten vertellen. Niemand is er die zich om haar bekommert, op haar wacht er niet een. Misschien is het haar eigen schuld, ze weet het niet. Verdiept er zich ook niet in, vlug trekt ze haar mantel aan en sjokt de straat op.

Ze moet dadelijk naar huis, moeder zit ook de hele dag alleen, ze wordt oud en kan al het werk niet meer doen. Ingena helpt haar 's avonds, ze leven ook grotendeels van haar inkomen. Geen van de andere zusters en broers bekommeren zich daarom, het gaat goed, dus waarom zouden ze! Ze verwijt hun niets, ze heeft alles aanvaard, zoals het door de jaren geworden is...... Thuis, waar ze alleen met moeder achterbleef en op 't atelier, waar jonge krachten de ouderen vervingen. Meisjes, waar ze zich niet gemakkelijk bij aanpassen kon, voor wie zij de juffrouw werd, waar ze tegen opzagen!

Daar gingen jaren overheen, ongemerkt. Totdat ze zich bewust werd, wat er rond haar gebeurd was en ze haar vereenzaming ging voelen. Ze had dagen dat ze die gedachten eenvoudig niet verdragen kon. Dan kneep ze haar handen ineen van pijn, radeloos keken haar ogen, tot ze door tranen verduisterden. Maar haar gezicht bleef als een masker en niemand vermoedde achter dit mom dit diep bewogen leven......

Ze rept zich voort door de drukke stad. De Westersingel baadt in een zee van licht, rood, groen, geel en paars, alle kleuren wemelen doorelkaar. Trams schuren bonkend over de rails voorbij. Het is op een van de drukste uren van de dag, aan het verkeer schijnt geen eind te komen. Op een kruispunt moet ze wachten in de lange file van het verkeer, dat opgehouden wordt tot de verkeersagent van rood licht, groen maakt. Dan mag ze haar weg vervolgen. Ze passeert een bioscoop, „Kerstmatinee" staat op het programma aangegeven. Ze moet dat aldoor zachtjes nazeggen, dat woord. Ze glimlacht ironisch en denkt aan het kerstprogramma dat daar afgedraaid zal worden. Ze weet dat wel zo'n beetje, ze is niet voor niets een kind uit een grote stad! Jaren geleden is ze er eens met een paar meisjes heengegaan, nog herinnert ze zich de weeë sentimentele liedjes die daar gezongen werden, door een zeer gedecoleteerd mens. Ze had er eerlijk van gegruwd,... toen! Nu is er een andere gedachte, die haar tegenzin overstemt. 't Is daar tenminste nog, bij mij is 't weg, miert het door haar hoofd, bij mij is 't helemaal weg!

Dan krijgt ze een gek plan, een dwaze gedachte zweept haar op! Ze wil ook kerstfeest vieren, ze gaat naar die bioscoop, naar dat kerstmatinee! Ze tart haar geweten, dat tegen spreekt. Zij hoort daar immers niet! Maar ze lacht hardop, zodat voorbijgangers haar aankijken. Wat doet dat ertoe! Hoort zij daar niet, waar dan? De kerk, och, daar is ze al zo dikwijls geweest, ze komt er altijd even koud vandaan! Dat ligt natuurlijk ook aan haar, welja! Alles ligt aan haar......

Ze is de straten doorgelopen, kalmer opeens. Haar besluit staat vast, jaren heeft ze het met God geprobeerd, nu wil ze het eens zonder Hem stellen. Kalm cynisch overweegt ze dat: zonder God, hoe zou dat zijn?...... Ze overziet de omvang van haar bittere gedachten niet. 't Is maar goed dat ze dicht bij huis is. Ze loopt de trap op, op de derde etage moet ze wezen. Ze weet precies hoeveel treden dat is, zesendertig, onbewust begint ze vaak te tellen.

Moeder zit bij de schemerlamp in de hoek van de kamer. „Dag Ingena, je bent laat, niet?" groet ze vriendelijk.

„Vindt u, 'k heb een eindje omgelopen. U moet maar niet vreemd opkijken als ik morgenavond soms helemaal niet kom. 't Kan zijn dat we dan blijven overwerken."

„Jammer kind. Willen we nu eerst gaan eten? 'k Heb zo goed als het ging vast de boterhammen gesneden, zie je?"

Ingena antwoordt niet, ze kijkt met tegenzin naar haar bordje, dat klaar staat, met de scheefgesneden brokken erop. Moeder kan het niet, met haar rheumatische handen. Ze moest er liever afblijven. Maar hoe kan ze dat nu zeggen. Die handen van moeder alleen zijn al een aanklacht. Ze zijn pezig en verwrongen en liggen als dorre dingen in haar schoot. Elke arbeid die daarmee nog verricht wordt, kost dubbele inspanning, weet ze.

„Wat ben je toch stil tegenwoordig," merkt haar moeder op. Ze zit tegenover haar en kijkt haar dochter onderzoekend

aan. 'k Vind dat je wit ziet ook. Er scheelt jou toch niks, je moest veel meer de buitenlucht in!"

„Och!"... Dit ene woord ontvalt Ingena slechts. Maar er is zoiets moedeloos en onverschilligs in dit simpele gebaar, dat haar moeder ervan schrikt. Ze vraagt zich ongerust af, hoe haar jongste zo geworden is. Ze leven zo dicht bij elkaar elke dag en toch kan ze haar innerlijk niet doorgronden. 't Is of ze bij Ingena tegen een muur praat. Nooit speurt ze bewogenheid, nooit behoefte aan vertrouwen. Hoe houdt ze het uit! Waarom heeft ze geen vriendin en waarom lacht ze nooit meer? Met deze vragen pijnigt de oude vrouw zich af, ze merkt nieteens dat Ingena na het eten niet dankt, zo vervult haar deze zorg. Ze kan er ook niets aan doen, dat het in de loop van de avond er niet beter op wordt. Ingena is niet te benaderen! —

Het gaat wel zoals Ingena heeft vermoed, de volgende dag moet er overgewerkt worden tot half acht. Ze krijgt een half uur rust om haar boterhammen op te eten en een glas melk te drinken. Dan zet ze haar werk weer in hetzelfde tempo voort! Ze hoort ternauwernood het mopperen van haar collega's, ieder die zich rekenschap gegeven had van de drukte der laatste dagen, had het kunnen begrijpen. En nu behoeven ze heus niet zo kwasi verontwaardigd te doen, denkt ze geirriteerd.

Wanneer ze om half acht van 't atelier komt, moet ze van duizeligheid haar ogen sluiten. In haar oren zoemen de machines nog na, treiterend en vermoeiend. Ze draalt voor een winkel om tot rust te kunnen komen. Niemand kan uiterlijk aan haar zien, dat ze innerlijk strijdt. Zou ze nu naar de bios gaan of niet! vraagt ze zich zelve voor de zooveelste keer af. Ze voelt weer de zekerheid, daar niet te horen, het daar niet te moeten zoeken. Maar ze is opstandig, ze wil nu eenmaal handelen tegen beter weten in.

Plotseling keert ze om en gaat recht op haar doel af. Er is iets onverschilligs, brutaals in haar houding, wanneer ze voor het loket staat en een toegangsbewijs koopt. In de schemerige bioscoopzaal laat ze zich de weg wijzen naar een plaats. Zachte muziek doortrilt de ruimte, de voorstelling is nog niet begonnen. Normaal denken kan ze niet, onstuimig jaagt haar hart, schichtig kijkt ze naar de binnenkomende bezoekers, die langzamerhand de zaal geheel vullen. Met een zucht van verlichting ziet ze eindelijk het scherm wijken, het journaal neemt een aanvang. Dan volgt het wereldoverzicht betreffende sport en politiek en ter afwisseling een koddig tekenfilmpje. Hierna komt het aangekondigde kerstprogramma.

Ingena gaat er voor zitten. Nu komt 't, denkt ze. Er verschijnt een dame op het toneel, ze buigt vorstelijk enkele malen. Het publiek begint te klappen nog voor ze iets ten beste gegeven heeft. Ingena kijkt critisch toe, haar aandacht valt vanzelf op de avondjapon. Hij is donkerpaars van kleur en heeft tule mouwen, ziet ze. Dat ding kent ze, die is bij hen uit de zaak vandaan. Geen dure was het, dat lijkt wel zo uit de verte, maar daar moet je vakkennis voor hebben om dat te kunnen constateren... Met gevoelvolle stem wordt een kerstnummertje voorgedragen. Dan volgen een paar liedjes, natuurlijk van een joods jongetje en van een doodongelukkig gezin en een soldaat aan de grenzen! Maar het is alles zo leeg, het hele repertoire is gebaseerd op stemming, anders niet.

Hetzelfde lamlendige gevoel van jaren terug overvalt Ingena weer. Ze kan van dat soort liederen niets meer horen, midden onder het volgende nummer, staat ze op en holt de zaal uit. Het laatste refrein volgt haar na: „En buiten daar zongen de menschen hun lied, Vrede op aarde en Heilige nacht..."

Wáárom vrede op aarde en heilige nacht, ja wáárom! Daar geven ze geen antwoord op, daar moet je niet voor in een bioscoop wezen, wijst ze zichzelf terecht. Doodongelukkig sliffert ze voort langs de straat. De winkels zijn nog open, overal straalt het volle licht uit de etalages naar buiten. Maar Ingena's hart is donker. Ze is haar evenwicht kwijt! Zal ze dat nog eens terug vinden?

Diezelfde nacht wordt ze wakker met een felle pijn, het lijkt of haar lichaam inwendig uit elkaar gerukt wordt. Ze kreunt, gooit zich jammerend om en om. Maar het wil niet overgaan, integendeel, telkens heviger komen de krampen terug. Moeder is dadelijk op haar geschrei naar boven gekomen, nu zit ze bij haar bed en weet niet wat te doen. Zal ze de dokter

laten halen? 't Is middernacht en wie zal haar willen helpen. Maar er moet wat gedaan worden, zo kan ze het niet langer aanzien. Voorzichtig gaat ze de twee trappen af, dan staat ze op de tweede etage.

Op dat moment steekt een van de buren z'n hoofd om de hoek van de deur.

„Kan ik je soms van dienst zijn juffrouw, ik hoorde zo hard schreeuwen, je hebt zeker een zieke?"

„Ja man, me dochter. Als u de dokter halen wil, graag!"

„Met genoegen, binnen de kortst mogelijke tijd is hij bij je hoor!"

Ze knikt, is te verward om voor deze hulp te bedanken. Dan gaat ze terug naar boven, om te wachten......

De dokter is spoedig bij Ingena. Het onderzoek duurt niet lang.

„Een acuut geval van blinde darm, moet dadelijk geopereerd worden!" constateert de dokter. „'k Zal de ziekenauto bellen, dan is hij gauw hier."

Met grote sprongen snelt hij de trap af, de twee vrouwen met deze overrompelende tijding achterlatend. — —

Als Ingena uit de narcose bijkomt, weet ze nergens meer van. Een zuster buigt zich over haar heen.

„Zo, ben je wakker", hoort ze haar zachtjes zeggen.

Vreemd verwonderd lichten haar ogen op, langzaam keren haar gedachten terug, begint ze zich alles te herinneren. Ze heeft ook ergens pijn, een wond trekt, het geeft een naar misselijk gevoel. Als de zuster weer bij haar komt, houdt ze even haar arm vast.

„Is 't goed gegaan?" vraagt ze fluisterend.

„Ja hoor, de operatie is prachtig gelukt, over een dag of twaalf hopen we je beter te hebben", zegt ze bemoedigend. Ze glimlacht haar nog eens hartelijk toe en gaat dan bij een tafeltje wat zitten schrijven.

Een dag of twaalf, denkt Ingena, dan was 't Kerstfeest voorbij en nieuwjaar, dan was 't al Januari! Hoe langer ze zo stil ligt, hoe meer ze opmerkt. Het is nacht, het is stil en schemerig in de zaal. alleen bij de zuster brandt een lamp. Ze hoort een patiënt kuchen, over de gang naderen zachte voetstappen. Het is de hoofdzuster die binnenkomt om te controleren. Er wordt zacht fluisterend gepraat, ze vangt brokstukken van zinnen op. Maar als de hoofdzuster zich na een poosje over haar heenbuigt, is ze weer ingeslapen.

Het is een vreemd wakker worden de volgende dag. Het scherm, dat rond haar ledikant heeft gestaan, is weggehaald, ze kan nu de hele zaal overzien. Op een tafel in het midden prijkt een grote kerstboom, beladen met pakjes en glanzende tooi. Ze moet er aldoor bewogen naar kijken! Ze weet niet waarom die boom haar zoo week maakt, dat de tranen haar in de ogen komen. Iedereen is hier zo vriendelijk voor haar, ze wordt met zoveel zachtheid geholpen. En ze mag daar maar liggen en ongestoord dromen......

's Middags is er bezoekuur; er komt ook bezoek voor haar, moeder en twee van haar getrouwde zusters, die elkaar om de andere afwisselen. Ze krijgt bloemen en fruit en ze proberen haar aan 't praten te krijgen, wat maar matig gelukt. Ze vertellen dat het kerstfeest is en dat ze het jammer vinden dat ze daar nu liggen moet deze dagen...... Maar 't is gek, deze woorden beroeren Ingena niet. Zodra de visite weg is, weet ze zich er niets meer van te herinneren!

Het wordt donker, en dan komt het sprookje, de kerstboom mag branden! Beneden, in de hal van het grote gebouw, staat een zangkoortje liederen te zingen, het klinkt ontroerend teer en zuiver, Ingena's hart huivert onder al die emoties. Ze verlangt plotseling, het kerst-evangelie te mogen horen, misschien komt er straks iemand vertellen, ze hoopt het. En ja, een jonge dominee komt binnen, hij geeft alle patiënten een hand, gaat dan bij de kerstboom staan en begint te spreken.

Het is doodstil in de zaal, 't lijkt wel of ze allen de kerstgeschiedenis vanavond voor het eerst horen. Die jonge dominee houdt hen allen zo zuiver Gods liefde voor. Hij zegt: Gods wegen zijn vaak wonderlijk en niet te begrijpen. Maar het wezen Gods kunnen wij op het kerstfeest het beste verstaan. Want daar in de kribbe van Bethlehem, ligt Zijn Zoon, waarin de Vader aan de mensen het beste gaf, dat Hij had. Hij vroeg niet of we het waard waren, Hij gaf in Zijn grote liefde de schuldeloze voor de schuldigen...... Ziet hoe grote liefde u de Vader gegeven heeft."......

Na deze woorden wordt er een tractatie uitgereikt en iedere patiënt krijgt een pakketje van de boom. Het zijn alle kleine snuisterijtjes, meestentijds door de zusters vervaardigd in hun vrije tijd. Ingena krijgt een aardig kalendertje; op het fond staat een klein meisje afgebeeld, ze houdt een lantaarntje omhoog in haar beide handen. „Laat uw licht alzo schijnen voor de mensen" staat er onder geschreven.

Ze moet er lang naar kijken, dan sluit ze moe haar ogen. Al de indrukken van deze dag kan ze niet verwerken. Er is zoveel, de branding in haar onrustig hart moet eerst gestild worden...... Zacht golft weer de zuivere zang van het koortje, door het grote gebouw. Nu zijt wellekome, Jesu Lieve Heer...... maar nog voor het vers uit is, doet de vermoeidheid zich bij Ingena gelden. Het hoofd schuin weggezakt, ligt ze te slapen.

De dagen vliegen voorbij, Ingena mag eindelijk weer naar huis. Ze is de operatie spoedig te boven gekomen. Ze wordt door haar moeder met een auto afgehaald, aan dat alles is niets bijzonders. Maar als ze de huiskamer binnenkomt staat ze toch even perplex. De kamer staat vol bloemen en op de tafel prijkt een grote fruitmand. „Van 't atelierpersoneel" staat er op 't kaartje geschreven.

Alles om haar heen deint en golft, ze wordt zo wit als een doek. Moeder denkt dat het van zwakte is, ze duwt haar bezorgd in een gemakkelijke stoel, onhandig met haar dorre handen. Maar Ingena weet dat het géén zwakte is! De ontroering heeft haar overmeesterd. Sedert enkele weken woelen twee machten in haar binnenste. Ze is niet blind geweest voor alles wat ze doorgemaakt heeft deze dagen. Ze heeft zoveel ontvangen aan liefde, zorg en toewijding en nu dit weer...... het is tè veel!

Vanmorgen nog zag ze het leven grauw, dacht ze dat de oude eentonige sleur weer ging beginnen. Nu opeens weet ze dat het niet hoeft, dat het niet wáár behoeft te zijn. Er zijn mensen die haar genegenheid bewijzen, die rekening met haar houden. Moet ze die liefde niet beantwoorden? En Gods liefde, die ver boven dit kleine mensengedoe uitgaat? Heeft ze ooit zo goed gevoeld, dat Hij ook haar niet loslaten wil, ondanks al haar onuitstaanbare neigingen? Helder en klaar ziet ze het thans, ze wordt er klein onder.

In een opwelling van tederheid, gaat ze op haar moeder toe. Ze kust haar beide dorre handen, die de oude vrouw verward terugtrekt.

„Ik geloof moeder", zegt ze kalm, „dat ik nu pas weet, waarom ik de laatste tijd zo kwarrig was. Ik zocht het geluk in mezelf, toen staarde ik me blind, dat begrijpt u...... Nu weet ik, dat het geluk alleen in Jezus gevonden wordt, omdat Hij de zwaarste taak voor ons volbracht. We weten nooit waarom we lijden, pas als we er achter staan, dàn......"

„Och kind", zegt haar moeder ontwijkend, „je was voor mij toch altijd goed."

„Goed? Nee moeder, ik was niet goed! Ik zag alles als een dorre plicht, meer niet. Nu weet ik, dat wat je geeft uit liefde ontsproten moet zijn. Dat heeft het laatste kerstfeest me geleerd, ik hoop dat ik dit nooit meer vergeet."

Onder de laatste woorden is de bel overgegaan en als moeder de buitendeur geopend heeft, komen de eerste familieleden binnen om Ingena met haar beterschap te feliciteren.

C. M. v. d. BERG-AKKERMAN

Afscheid

Wij zitten bij de haard en zwijgen.
Een vaag geluid zeurt soms de kamer in.
Ik wil mij naar Uw handen nijgen,
maar 't blijft bij een gebaar-begin,
want deze stilte is zo triest,
herfst kwam, de bloemen zijn niet meer
en ik — ik hèb geen moeder meer.

HARRY BRANDER

Peter Paules Rubens (1640-1940)

de „Schilder van Koningen en Keizers"

De dertigste Mei was het vierhonderd jaar geleden dat Peter Paules Rubens, de groote Vlaamsche schilder te Antwerpen stierf.

Als vanzelf gaan mijn gedachten terug naar een tentoonstelling van „schetsen" van Rubens, in het Museum van Schoone Kunsten in Brussel gehouden.

Wij denken bij „schets" aan een voorstudie, aan een oefening van den kunstenaar, aan een tastend zoeken, aan een eerste min of meer gebrekkig formuleeren van wat in den geest nog in ontwikkeling is, nog niet tot vastheid van omtrek en overtuiging der bedoeling is gerijpt. Als slechts dat een schets mag heeten dan ontsnapt deze tentoonstelling aan dat woord. Rubens aarzelde niet, Rubens oefende niet, Rubens zocht nooit. Al zijn werk was oefening en al zijn oefenen was voldragen werk tegelijk. Als hij zich aan het werk begaf, stond hem terstond in volle klaarheid het bedoelde voor oogen, tot zelfs in de grootste composities. Daarin uit zich niet alleen het geweldig vermogen van den genialen kunstenaar, die het wel zonder voorstudie kon. In Rubens uit zich op haar sterkst die cardinale neiging van de barok tot het oplossen van de lijn, waardoor het schilderen bij uitstek de uiting van de barok werd. Rubens teekende slechts weinig, het aantal zijner teekeningen zinkt in het niet in zijn reusachtige oeuvre. En als hij een enkele maal teekent, dan nog is altijd de kleur terstond bij de hand.

Anna van Oostenrijk, geschilderd door Rubens
(Foto Rijksmuseum, Amsterdam)

Maar wat zijn dan deze schetsen?, zal men vragen. Evenals reeds een uitleg van wat zij niet zijn ons terstond met de eigenaard van Rubens' scheppen in contact brengt, zoo voert ons de uiteenzetting zelf in het midden van zijn artistieke productie. Rubens is geen schilder, die werkt in het verborgene, in armoede, in een zolderatelier. Als hij schildert dan hebben daar koningen en keizers mee te maken. Van betaling wordt nauwelijks gerept, maar zij is er des te reusachtiger om. Tot atelier dient hem een vorstelijke zaal, naar eigen ontwerp, met deuren tot aan het dak, opdat de reusachtige scheppingen de plek van oorsprong kunnen verlaten. En in dat atelier werkt niet alleen hijzelf, of toch ook weer slechts hij. Want de staf van medewerkers, die hier rusteloos van 's morgens vroeg af bezig is en die in tallooze vaardigheden gespecialiseerd is, is tenslotte toch slechts Rubens. Hij is daar niet slechts degene die inricht, die aan het hoofd staat, hij is wezenlijk de ziel en de geest en de schilderende hand zelf van dit atelier. Zijn wil geldt, zonder gestrengelijk uitgesproken behoeven te worden tot in het bereiden der verven en het wasschen der penseelen. Zijn schildersdrang is een machtig vuur, waarin allerlei kleinere individualiteit oplost. Geen streek wordt er gedaan of het ademt Rubens.

De schetsen nu zijn de verdichtingen in de activiteit van dit atelier, het zijn longen

van de Rubens-ademen, zij zijn het brandpunt van de stralen, die uitgaande van Rubens, door het werk van het atelier, de wijde projectie in de wereld zullen vormen. Rubens schildert deze schetsen, het atelier maakt daarna het schilderij in de grootte zooals de opdrachtgever dat wil. De schetsen hebben alleen te maken met het werk, dat in opdracht verricht werd. Waar ooit Rubens voor zichzelf schilderde bleef zulk een schets achterwege. Van geen enkel portret van zijn gezin, van geen enkel werk bestemd voor zichzelf of zijn vrienden en verwanten is een schets bekend. Het beste bewijs, dat deze schetsen geen oefeningen zijn. Want zijn die werken voor zich zelf vaak niet zijn liefste werken geweest?

Maar de schetsen hadden ook nog een andere functie, dan alleen in het atelier. Als een groote opdracht werd gegeven, wenschte de opdrachtgever daarover voeling met den kunstenaar te onderhouden. Het was een Vlaamsche traditie, menigmaal uitdrukkelijk in het contract vastgelegd, dat de uitvoerende kunstenaar den opdrachtgever de wijze, waarop hij zich de uitvoering dacht, moest voorleggen. Dat geschiedde in den vorm van de schetsen, die hier tentoongesteld zijn. Indien de opdrachtgever het niet eens was met het plan van uitvoering, werd er niets verbeterd of veranderd. Wij stooten daarbij weer op Rubens' eigen aard: hij schilderde terstond een geheel nieuw ontwerp.

Zoo zijn deze schetsen de essentie zelf van Rubens. Geen vrees behoeft ons hier te bevangen, dat wellicht een andere hand dan die van Rubens in het spel is. Alles is Rubens zelf in geheel zijn veelzijdigheid.

Zooals geheel de Barok, dien men wel de Jezuieten-stijl heeft genoemd, is het werk van Rubens onafscheidelijk met de idee der Contra-Reformatie verbonden. Het mag verwonderlijk schijnen, deze overvloed van opdrachten, die juist van de zijde der Jezuieten Rubens ten deel valt, hem, den meester der zinnelijkheid bij uitstek.

En wat de Jezuieten hem opdragen is niet slechts voor wereldlijk gebruik bestemd: de kerken hangen vol van zijn werken; de schilderingen der plafonds, wat aan de wanden hangt, en zelfs wat op de altaren staat, het is werk van Rubens.

Het was op zijn reis naar Italië, dat hij

Maria de Medici, geschilderd door Rubens (Foto Rijksmuseum, Amsterdam)

voor het eerst in aanraking kwam met de Jezuieten. In opdracht van den hertog van Mantua schilderde hij zijn eerste altaarstuk voor een Jezuietenkerk. Sedert dien, na zijn terugkeer uit Italië, werkte hij voor bijna alle ordes, maar de Jezuieten bleven toch zijn beste opdrachtgevers. Voor Rubens was dit een groot geluk, want in het door de blokkade van de Schelde verarmde Antwerpen waren de vermogende opdrachtgevers niet rijk gezaaid.

Het phenomeen Rubens is trouwens een voorbeeld ervan welk een discrepantie er kan bestaan tusschen het geestelijke en materieele leven van een stad. Is niet zijn leven een scheppen, één symbool van rijkdom en overvloed en is tegelijk niet de stad waarin hij leeft, zijn leven lang een jammerlijke misere geweest? Maar de Jezuieten waren daarin een lichtpunt. Zij beschikten over groote middelen en waren geneigd groote opdrachten te geven. Een bizonder geluk voor de generatie van Rubens was daarbij nog de beeldenstorm, die eenige keeren Antwerpen teisterde en tengevolge waarvan een groot deel der kerken al hun bezit aan schilderijen en

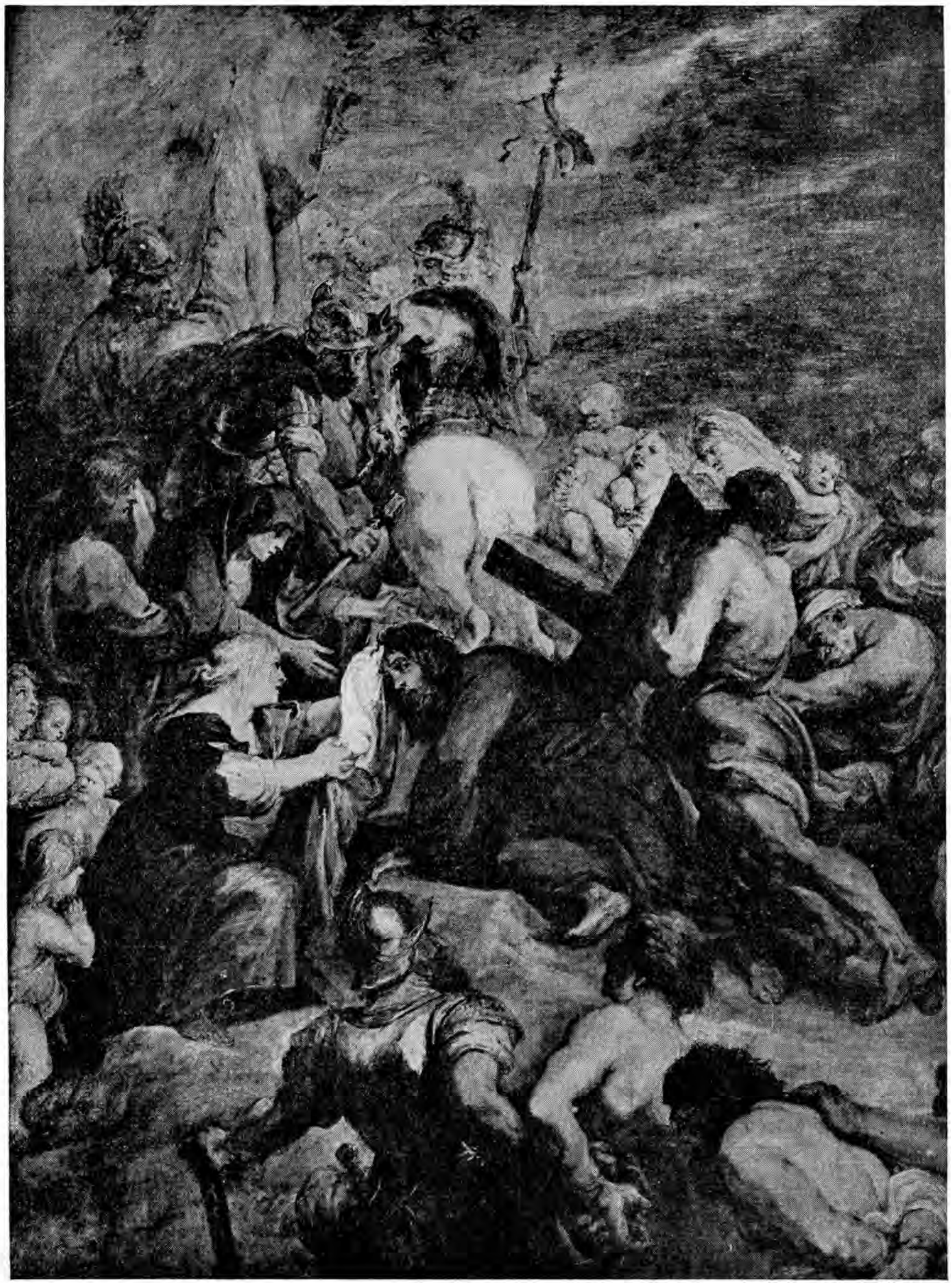

Schilderij van Rubens: „Christus dragende zijn kruis"
(Foto Rijksmuseum, Amsterdam)

verderen smuk verloren hadden. Rubens en de zijnen konden nu scheppen zooals geen generatie tevoren. En de Jezuieten hadden daarbij aan Rubens een bijzonder willig instrument voor hun bedoelingen. Met list en overreding wilden zij de uit de schoot der Moederkerk ontvlodenen weer terugbrengen tot het h.i. „ware" geloof, in bewuste tegenstelling tot de tot dusverre gevolgde methodes der bekeering met vuur en zwaard, en in het bijzonder tot de methodes der Spaansche inquisitie. Geen Jezuiet was dan ook ooit Spaansch groot-inquisiteur.

Bij hun bekeeringsarbeid speelde de voorstelling in beeld een groote rol. Zij meenden te mogen aannemen, dat van de millioenen die de Roomsche kerk in deze tijden verlaten hadden, er velen waren, die zich in den ernst en soberheid der Protestantsche kerkgebouwen nog onwennig voelden. Er leefde nog een kind in hen, dat terug verlangde naar de bekoring der Roomsche schittering, naar den flonker van het goud der kandelaars en naar het poëtisch waas der voorstellingen van heilige personen op de wanden der kerken. Daarop speculeerden de Jezuieten en maakten de zinnebekoring der kerken intenser dan ooit. De Vlaming van de zeventiende eeuw was niet te vangen door de afsterving van het vleesch te prediken. Dus predikten ze de glorie van het vleesch in de kerken. De menschen zouden de kerken weer binnenstroomen, al was het maar in den beginne uit louter nieuwsgierigheid. Om al die pracht en luister goed in zich te kunnen opnemen zouden ze uren lang in de kerken moeten verwijlen — want wie was kinderlijker bevangen in de aanschouwing van een kleurrijk beeld dan de 17de eeuwsche Vlaming? — en als ze slechts eenmaal weer in de kerk waren, dan konden de paters in actie komen, en die verstonden hun vak!

Het werk dat op de tentoonstelling aanwezig was, illustreerde ook deze werkzaamheid voor de Jezuieten ten duidelijkste. Maar ook andere geestelijke orden bezaten zijn werken. Omstreeks 1625 geeft de aartshertogin Isabella, de Regentes der Spaansche Nederlanden, hem opdracht de cartons te vervaardigen voor een serie van 15 tapijten, bestemd voor het klooster der barrevoetsche Carmelieten in Madrid. Uitgebeeld moest worden de werking van de eucharistie. Van deze ontwerpen waren er eenige op deze tentoonstelling aanwezig. Uit het Padro in Madrid was overgekomen een houten paneel (waarnaar het carton gemaakt werd, dat voor de vervaardiging der tapijten diende) voorstellende het geloof in de gedaante van een vrouwenfiguur, die een kelk en de hostie hoog houdt en een groep van allegorische figuren, die haar zegewagen volgt, er op wijst. Hij heeft herhaaldelijk deze typisch Roomsche voorstelling afgebeeld, zoo ook op eenige andere paneelen die hier aanwezig waren, voorstellende de triomf van de eucharistie op natuur, philosophie en wetenschap (van schildersoogpunt een zeer interessante compositie) of wel haar triomf op de idolatrie in den vorm van een engel, die met het embleem der eucharistie aan een groep van offerende heidenen verschijnt, of wel haar triomf over de ketterij, of over haar verblinding of onwetendheid. Alle voorstellingen, waarin hij zijn rijke kennis van zinnebeeldige details op barokke wijze heeft uitgeleefd.

Een andere serie waarvan de ontwerpen aanwezig waren, heeft betrekking op de geschiedenis van Hendrik IV van Frankrijk. Het was zijn weduwe, Maria de Medicis, die hem de opdracht daartoe had gegeven. Het was de bedoeling dat deze serie schilderijen het Palais du Luxemburg zou versieren. Het was een precaire onderneming, waarbij al het diplomatieke talent van Rubens tepas kwam. Immers in de vele scenes, die afgebeeld moesten worden, was zooveel dat aanstoot kon geven, de geschiedenis van Hendrik IV en Maria de Medicis was doorvlochten van zooveel intriges, vreemde situaties en moeilijke verhoudingen, dat de uitbeelding slechts mogelijk was door zooveel mogelijk tot de allegorie zijn toevlucht te nemen, en zoo weinig mogelijk te preciseeren.

Het is echter niet gelukkig met deze onderneming verloopen. Het werk vorderde niet, ook al door Rubens' veelzijdige afwezigheid tengevolge van zijn diplomatieke missies naar Spanje en Engeland, in dienst van Isabella en den Spaanschen Koning. En tenslotte moest de onderneming geheel opgegeven worden, daar Maria de Medicis na het ontdekken van haar deelname aan een samen-

zwering tegen Richelieu, Frankrijk moest verlaten, zoodat er geen paleis meer was, dat deze machtige reeks van schilderijen kon herbergen. Afgezien ervan, dat de financieele staat van Maria — te Antwerpen moest zij zelfs haar juweelen komen beleenen — de voltooiing onmogelijk maakte. Van de ontwerpen voor deze reeks waren verschillende paneelen aanwezig. Zoo bijvoorbeeld het ontwerp van den triomfantelijken intocht van Hendrik IV te Parijs, waarvan het schilderij, dat behoort tot die, welke zijn klaar gekomen, nu in het museum der Uffizi te Florence is. Een ander paneel uit deze reeks stelt de scene voor, waarop Hendrik IV uit de handen van zijn volk de scepter ontvangt. Van deze voorstelling bestaat alleen deze uitvoering. Het schilderij zelf is nooit tot stand gekomen.

Wie den schilder Rubens kan waardeeren, dezen katholieksten aller schilders, kon op deze tentoonstelling ruimschoots zijn belangstelling bevredigen.

ROLF VAN RHOON

Ik zoek . . .

Ik ken ze niet die langs mij gaan ;
Niets weet ik van hun leven ;
Ik weet niet waar hun huizen staan :
Ik zoek iets van hun wezen.

Ik zoek bezieling in hun oog,
Een vaste lijn, een teeken......
Een mond in een gesloten boog
Kan zelfs nog woorden spreken.

Ik zoek een sterken, rechten rug,
Een hoofd, hoog opgeheven,
Een tred, die licht en vast en vlug
Den weg zoekt in dit leven.

Maar veelal glansloos staren zij
En weesloos zijn hun trekken ;
Ik wilde dat niet steeds in mij
Z'alleen maar weerzin wekken.

Ik zie ze daar gebogen gaan
Met schuifelende voeten,
Hun ziel- en weesloos arm bestaan
Wil 'k liever niet ontmoeten.

Nog liever zie 'k een hard gelaat,
Gebalde handen beven,
Dan 't lichaam waar de ziel uitgaat
Reeds vóór het eind van 't leven !

Neen, zoo te leven heeft geen zin !
God schiep, en heeft gegeven —
De ziel, een gloed, vanaf 't begin :
Een vuur door heel ons leven.

N. VAN TUIJL

Een mooi plekje in het Spreewald

Schilderij van Curt Agthe

Er is een Kindeke

Voor 't venster zag Wies Wessels de sneeuwjacht verstuiven. Fijne vlokjes dwarrelden uit somber-grijze lucht naar omlaag. Ze ritselden ook langs de verweerde, vierkante toren tegenover Wies' woning. En 't was, of de toren zich vol goedheid naar de vlokkenfluistering boog. De laatste maanden leunde hij altijd wat voorover ! Sinds een paar eeuwen had de toren hier de omtrek beheerst. Elke Zondag weergalmde z'n plechtige roepen, en ook in de weken had hij zijn taak trouw vervuld. Maar nu scheen de toren vermoeid van zijn arbeid te worden. Kwam dit misschien, omdat zijn roepen voor velen vruchteloos bleef ?

De dorpelingen zagen naar zijn blinkende spits wel dikwijls op. Ze lazen van de vaan de windrichtingen af, daarnaar maakten ze hun berekeningen en plannen. Maar velen reikten met hun gedachten niet dáár, waar de torenspits heen wees en de eeuwigheid was. Ze spraken echter vriendelijk over de toren.

„Hij mag wel een paar steunseltjes hebben", zeiden ze ook. Want mèt de kerk behoorde de toren toch tot hun dorp.

De koster toonde met gepaste eerbied en trots aan vreemden 't kerkinterieur. Dit wachtte ook weer op restauratie. En de koster schaamde zich soms, omdat hij dit reeds enkele jaren uit den treure herhaald had. 't Was ook een lange weg, eer de restauratiegelden door Monumentenzorg beschikbaar werden gesteld. En een oningewijde zou 't haast niet geloven, zoveel als dat lap- en pleisterwerk kostte. Natuurlijk moest de stijl van die vorige eeuw zorgvuldig worden bewaard.

Dit vertelde de koster aan de touristen, die de kerk 's zomers kwamen bezichtigen. Hij wees hen 't fraaie en zinrijke snijwerk van preekstoel en banken, de bizondere schoonheid van 't ook in-verval-zijnde-koor. Later kwamen er dan voor de restauratie soms weer een paar giften binnen. Ook door gemeenteleden was reeds een bedrag beschikbaar gesteld.

Nu ontfermde de sneeuw zich over de kerk. Ze wierp een witte mantel over haar uiterlijke gebreken, zelfs de torenwijzers scholen onder dat wit weg. Dit was niet zo erg, want de wijzers werden nog niet electries verlicht. En over een uurtje zou 't al schemerig zijn. De grauwe Decemberlucht maakte deze dag nog korter dan anders. Eigenlijk moest Wies naar haar atelier nu terug, daar wachtte nog werk op voltooiing. Maar reeds als kind had zij zich aan de betovering van een vlokkenjacht moeilijk ontworsteld. En ze stond hier zo veilig en warm ! De gloed van 't haardvuur kroop naar haar voeten. Zo had zij als kind in de Kersttijd ook vaak voor een venster vertoefd. De reuk van dennengroen had dan reeds de kamer gevuld. Onder de lamp had een Kerstklok gewiegeld, een vaas met hulst had op tafel gebloeid. Nu zouden straks weer Kerstklokken luiden, mensen zingen van vrede op aarde. Maar sinds September deden bommenwerpers op aarde hun vreselijk werk. Ver leek de Vrede nog van de mensen te zijn.

Een deur ging eensklaps achter Wies open. Een koude luchtstroom kwam naar haar toe, werd door den binnentredende snel weer buitengesloten.

„Hallo, Wies, waar zit je met je gedachten ? 'k Heb tweemaal geklopt, maar je zweeg als het graf", zei een stem in de kamer. Wies liep van 't raam weg, naar den bezoeker.

„Ben jij het, Leo ? Wie zou ook vermoeden, dat je in déze tijd de dorpsrust komt zoeken ? Je beleeft 't Kerstfeest toch graag in een wereldstad, hè ? Wat heeft je dan naar deze stilte gevoerd ?"

„Dat kan 'k met geen twee woorden zeggen. In elk geval is 't hier knusser dan in „De Drie Hoefijzers", waar 'k mijn koffers heb achtergelaten. Is hier nog een hotel, waar 'k me wat comfortabeler inrichten kan ?"

„Ja, dan moet je in hotel „Dennenoord" zijn. 't Is een mooi huis, door dennen omgeven, maar 't ligt wat meer achteraf. Heb je in „De Drie Hoefijzers" al een kamer besproken ?"

„Nee, wel een diner, dat om half acht voor me opgediend wordt. 'k Wou, dat 't al achter de rug was. 't Rook er geweldig naar uien en spek", zei Leo Loppersum lachend.

„Je hebt een cosmopolietiese maag, dus zoveel medelijden heb ik niet met je", zei

Wies ook lachend. Ze schoof twee fauteuils bij de haard. Leo liet zich in één ervan vallen. Een theemeubel en nog enkele stoelen vormden 't verdere meubilair. In een paar schemerlampjes maakte Wies licht. Ze liet de gordijnen nog open. Zo kon zij de witte kerk ook nog zien.

Ze had Leo op een tekenschool leren kennen, met lange of kortere tussenpozen hadden ze later elkaar weer ontmoet. Daar Leo een trekvogel was, die 't eigen land voor zijn inspiraties te klein vond, kon men hem de helft van 't jaar in 't buitenland zoeken. Hij had er in stegen en sloppen gewerkt, vuile kinderen, verlopen mannen en vrouwen hadden tot model hem gediend. Wies dacht, dat hij nog in Parijs of Londen zou zijn en nu zat hij hier.

Ze belde Fanny niet, om theewater binnen te brengen, vulde zelf 'n keteltje aan 't gangfonteintje. Ze plaatste het op de gasvlam, waar 't al spoedig ging razen. In een porceleinen pot deed Wies een paar schepjes thee. Ze lette op tot er stoom uit 't keteltuitje ontsnapte. Terwijl Wies dit deed, werden er tussen haar en Leo weinig woorden gewisseld. Hij scheen nú voor de sneeuwjacht de meeste interesse te hebben. En, zoals wel vaker na hun eerste spontane begroeting gebeurde, was Wies wat schuw, om Leo veel vragen te stellen. Ze wist iets van Leo's levenstragiek. Sinds een paar jaar werd zijn jonge vrouw in een zenuwinrichting verpleegd. In 't buitenland had Leo Marianne, hoewel zij een Nederlandse toch was, na een korte verloving getrouwd. Wies kende haar slechts van enkele foto's. Een huiselijk type leek Marianne daarop. Misschien zou zij, met iemand, die Leo's inspiraties en artistieke aanleg niet had, gelukkig geweest zijn. Nu was hun korte idylle al spoedig na de trouwdag verstoord. Ze hadden ergens in België hun intrek genomen, een vriendelijke madam had daar voor hen gezorgd. Maar Leo was er, na de wittebroodsweken, met palet en ezel weer op uitgegaan. Hij had zijn vrouw laten wachten, 's avonds met het diner, een hele nacht had Marianne om hem in onrust verkeerd. Madam had gezegd, dat zij niet direct zo zenuwachtig moest zijn. Er logeerden vaak schilders bij haar, want de omgeving was romanties en schoon. Dan kon 't gebeuren, dat zij 't laatste treintje verzuimden en niet meer thuis konden komen. Monsieur zou de volgende dag zeker nog vóór de koffie verschijnen. Die veronderstelling was ook bewaarheid geworden. Maar, hoewel verheugd, dat Leo ongedeerd bij haar weer terugkwam, was Marianne ook wantrouwend geweest. Ze had Leo's explicaties en excuses niet voetstoots aanvaard, wat tot hun verwijdering aanleiding werd. Als een Cerberus had Marianne Leo bewaakt. Dit irriteerde hem en was ook een handicap voor zijn werk. Scènes kwamen veelvuldiger voor. Reeds als meisje was Marianne zwaarmoedig geweest. Die zwaarmoedigheid kwam terug, daarmee verergerde haar wantrouwen ook. Ongeduldig was ze van den enen zenuwspecialist naar den ander gegaan. Ten laatste was haar opname in een zenuwkliniek nodig geweest. Leo had hun huis opgedoekt; meer dan ooit was hij een zwerver geworden.

Toen Wies in wijde, witte plateelkoppen thee schonk flitste deze historie weer door haar gedachten. Leo lag zwijgend en lui in zijn stoel. Wies schoof een tafeltje met rookgerei voor hem bij. Toen ook de theekop op de zwarte schotel er stond bezette Wies haar eigen stoel aan de andere zij van de haard. Zo-even had zij de gewaarwording weer, dat de rollen omgekeerd werden en Leo voor háár zorgen ging. Er straalde iets warms van hem uit, van die warmte was ook zijn werk soms doordrongen. Een tikje ijdel was hij toch ook. Hij zond graag zelfportretten naar tentoonstellingen in, z'n naam stond dan groot in de hoeken gekladderd.

Wies hoorde wat zacht geraas in de ketel en op de straat, toen werd het buiten heel stil. Leo leek slechts aandacht voor de langs-de-ramen-glijdende vlokken te hebben. Toch wist Wies, dat zijn blikken ook háár stil-aandachtig omvatten.

„Ben je hiér in de Kerstweek?" vroeg Leo plots.

„'k Weet het nog niet. M'n plannen zweven een beetje", zei Wies. De vraag, wat Leo van plan was, drong zij terug. Hij scheen die informatie toch te verwachten. Maar toen ze uitbleef stak Leo de brand in een strootje.

Wies dacht aan thuis.

Ze was altijd blij, als zij haar familie weer in gezondheid ontmoet had en niet minder verheugd, als zij weer haar eigen woning betrad. Wies had zelden wrijving met haar zusters en broers, maar reeds als

kind had zij zich ver buiten hun gedachtensferen bewogen. De buitenkant van haar leven was vroeger geen ware weerspiegeling van haar innerlijk wezen geweest en veel banden had Wies moeten verbreken, om zich geheel aan haar tegenwoordige werkkring te wijden.

„Met Kerstmis naar huis", 't lokte Wies wel en schrok haar ook af.

„'t Gaat met Marianne veel beter", zei Leo opeens. Wies miste een blijde klank in zijn stem.

„Is er...... is er hoop dat zij thuiskomen kan?"

„Misschien", zei hij kort.

„Wat zeg je het stroef. Verheugt het je niet?" weifelde Wies.

„Niet, als 'k me de kwellingen van het laatste jaar voor Marianne's ziekte herinner. Dat was...... de hel, Wies. Ze durfde mij geen minuut aan mijzelf over te laten. Geen model kon ik meer engageren. In alles zocht Marianne het kwade. Ik zou zo'n leven niet opnieuw kunnen beginnen", zei Leo.

Hij schoof zijn stoel wat dichter bij het haardvuur. Wies zag hem vol sympathie aan. 't Haar langs zijn slapen begon reeds te grijzen. Hij doofde het strootje en vouwde z'n armen over elkaar.

„Nee, Marianne geloofde niet in me", zei hij.

„Geloofde zij ook niet...... in God?" vroeg Wies zacht.

„Ja, maar nog al dogmaties. We konden elkaar ook daarin zo moeilijk begrijpen. Mijn geloof was spontaner, misschien was er wat paganisme ook in, Wies. — Waaraan denk je nu, zeg?"

„Aan toen ik een kind was. M'n Vader las graag met mij over mythologie, m'n verbeelding was met de voorstelling der oude Germaanse goden doorweven..."

„En ben je nu dat oude heidendom helemaal kwijt?"

„Misschien is er nog iets van in de diepste schuilhoekjes van m'n hart overgebleven. En is er van dat heidendom ook niet iets in de Christelijke kunst binnengeslopen?"

„Misschien zijn er dan dáárom ook de doeken, die Christus als 't licht dezer wereld en den Man van Smarten afbeelden naar donkere schuilkelders verbannen. Je weet niet, Wies, hoe desolaat het nu is, om langs de geplunderde museamuren te dwalen......

„Zou de wereld deze oorlog wel kunnen volhouden, als zij Christus elk ogenblik in 't aangezicht zag?"

Op deze vraag gaf Leo geen antwoord. Hij stelde een andere:

„Heb je de laatste tijd veel gewerkt, Wies?"

„Tamelijk. 'k Heb nu bijna iets af. Wil je 't eens zien?"

Leo stond ook op.

Door de lange gang volgde hij Wies naar 't atelier. Op de trap riep Fanny, dat zij naar huis ging. 't Atelier was aan de achterkant van het huis, daar had Wies de beste belichting. Ze knipte er licht aan. 't Gleed over stillevens, die nog geen kopers hadden gevonden, over enkele etsen, die hun voltooiing nog wachtten. Op een ezel zag Leo het werk, waaraan Wies vandaag de laatste hand had willen leggen. Hij maakte plots een gebaar, dat 't midden tussen verrassing en teleurstelling hield. Wies verschoof de ezel een weinig, 't licht viel er zo fel nu niet op. Zelf keek ze ook naar de dorre, roestige heide, waarop een eenzame molen zijn wieken omhoog hief. Daarachter torenden donkere wolken. Desolaatheid was de eerste indruk van het geheel.

„Die ouwe molen", floot Leo. Toen, ernstiger, vroeg hij:

„Wies, waarom koos je in vredesnaam dit? Waarom niet de kerk tegenover je huis?"

Wies aarzelde even.

Zij stelde op Leo's oordeel wel prijs, maar een norm was het niet voor haar. Hij had haar ook wel eens van oppervlakkigheid in zijn goed- of afkeuringen blijken gegeven. Leo was impulsief.

Zijn stemmingen wisselden snel, iets weifelachtigs had hij soms ook.

„'k Ben aan die kerk vaak begonnen, maar die vermoeide toren verlamde me zo. Hij leek me een symbool van de Kerk. Ze roept ook reeds zolang en 't schijnt zo weinig resultaten te hebben. De kosmos dreigt opnieuw een chaos te worden. En die eenzame molen schonk mij zoveel..."

„Wat schonk hij je, Wies?"

„Vertrouwen en moed. Op een dag verdwaalde ik op de roestige heide. 't Was druilerig weer, geen glimpje zon en doodmoe kwam ik toen bij die molen. 'k Liep er om heen, toen zag ik een bord op de kap. 'k Dacht, dat het een onbewoonbaarverklaring zou zijn. Maar toen las ik: „Hij

geeft den moede kracht en Hij vermenigvuldigt de sterkte dien die geen krachten heeft". Misschien trof 't me toen zo, omdat 'k mezelf zo uitgeput voelde. In elk geval inspireerde die molen mij, Leo. Hij is nog niet af. Voor die tekst moet 'k m'n fijnste penselen gebruiken. Misschien zullen we over een poosje wel allen tot die moede mensen behoren... als we de ijdelheid van onze idealen, onze verwachtingen, werken hebben erkend......"

„En dan?" vroeg Leo haast bruusk.

„Dan zullen we misschien ook moeten erkennen, dat de Kerk zich niet onbesmet van de wereld bewaard heeft. Ze heeft ook haar tijden van moeheid en inzinking gekend. Maar er is Eén, die haar en onze moeheid wegnemen kan. Dat, Leo, was voor mij de stille prediking van die eenzame molen......"

„En die moest je doorgeven?"

Wies knikte, want nu verwarde Leo haar weer met zijn warme begrijpen. Zijn ogen, zo-even moedeloos, leeg, glansden weer zielvol haar tegen.

„Ja, Christus moet ons criterium zijn", stemde hij toe. Toen drentelde Leo langs enkele andere schetsen.

„Spreek je Victor nog dikwijls?" vroeg hij.

„O ja, 'k loop nog al eens bij hem op. Vic is pas weer verhuisd. Hij heeft in een sous-terrain nu zijn atelier. Zelf bewoont hij de bel-étage met Laura. Vier kinderen hebben zij nu, twee meisjes en ook twee jongens......"

„Je komt er wel graag, Wies?" vroeg Leo vlug.

„Ja, er zijn soms ook wel conflicten, maar Vic en Laura weten er de weg mee naar Boven. Vic is zo evenwichtig, blijmoedig en Laura, al begrijpt zij zijn werk ook altijd niet, is toch een grote steun voor hem, Leo......"

Verschrikt zweeg Wies eensklaps. Dit had zij niet moeten zeggen, dit bezeerde Leo misschien. Maar in zijn ogen verdofte de glans niet. Rustig zei hij: „Jij zoudt ook veel begrijpen, niet overal direct het kwade uit disteleren......"

Wies antwoordde niet.

Ze kreeg wel vaker van collega's bezoek, meestal bespraken zij dan hun werk. Nu was Leo hier en hij was nog niet blij, omdat Marianne misschien spoedig bij hem terug kwam.

Wies schoof de ezel weer in het licht. Er gleed een gelige glans over de roestige heide.

„Wies, bevredigt het werk je?" vroeg Leo veel zachter.

„'k Zou het nog niet willen missen..."

„Als je maar niet teveel doet. Je hebt een ijzeren wil, maar dit breekt je misschien nog eens op......"

Wies glimlachte vaag.

Een ijzeren wil...... Leo moest het eens weten, hoe gebroken en zwak die wil dikwijls was. Dit leven vroeg offers. Offers die Wies niet steeds bereid was gewillig te brengen. De schijnbare doelloosheid van alles verbijsterde ook haar dikwijls pijnlijk. Nu wenste Wies, dat Leo haar niet zo zou aanzien. Hij glimlachte plots, wierp een blik op zijn polshorloge en zei:

„Wies, 'k wou, dat 'k mijn koffers al in Dennenoord had. Dan vroeg ik, of je daar met mij ging eten. In „De Drie Hoefijzers" zal 'k je maar niet inviteren......"

„Blijf je hier dus voorlopig?" vroeg Wies werktuigelijk. Leo scheen een spontanere reactie van haar te hebben verwacht. Even betrok zijn gezicht.

„Vindt je het goed?" trachtte hij dan schertsend te vragen.

„Ik heb niet over jou te beschikken," zei Wies. Ook haar poging, om een luchtige toon aan te slaan mislukte een beetje. Ze knipte het licht uit, ging met Leo naar de kamer terug. Hij dronk er nog een kop thee, toen nam hij afscheid van Wies.

„Au revoir. Morgen kom 'k je wel eens vertellen hoe 't in Dennenoord is..."

Even later klapte de deur achter hem dicht. Wies liep naar het raam. Ze sloot de gordijnen. Nog viel er sneeuw. Witter, steeds witter werd ook de kerk. Maar tegen de morgen verstoven de vlokken niet meer. De winterzon brak nog niet door, maar vriendelijk blauw plekte hier en daar tussen 't grijs. Ongerept zag Wies de bossen. Ze werd stil-beschaamd en blij met die reinheid. Fanny's ogen glansden hel in 't pioenrode gezicht, dat deze morgen al meer dan eens was gewassen. Na 't ontbijt las Wies enkele brieven. Zou zij in de Kerstweek naar huis gaan of ergens anders logeren? Of... zou zij 't Kerstfeest hier dit jaar vieren?

Er werd gebeld, een bizondere bel. Beneden slofte Fanny door 't gangetje. Wies hoorde een stem, op de trap kwam gestommel, toen stond Leo weer voor haar.

„Hallo, luier je nog? Ik wou, dat je

vanmorgen m'n gids wilde zijn, Wies. 't Is in de bossen zo prachtig," zei Leo monter. Wies schoof de brieven opzij.

„Wat ben je vroeg op het pad? Hebben ze je in Dennenoord de deur uitgestuurd?" vroeg zij vrolijk.

„Nee, 'k heb naar andere stemmen geluisterd. En 't bos roept ons nu beiden. Of... heb je dringende correspondentie?"

„Deze brieven hebben zo'n haast niet..."

„Trek je mantel dan aan. Waar kan ik die vinden?"

Leo liep naar de gang. Met een blauwe mantel kwam hij bij Wies terug, hield die voor haar open.

„Is dit de goeie?"

Om Leo's voortvarendheid lachend glipte Wies vlug in de jas. Ze gaf Fanny enkele orders. Toen zonken haar voeten ook in de sneeuw weg. De wind was niet scherp. Toch gaf Wies zich aan de bekoring van 't winterlandschap niet direct ongestoord over. Er was in haar iets van verzet, omdat Leo haar overrompeld en meegetroond had. Maar hij was met deze vacantie jongensachtig-verheugd.

„M'n dank voor de recommandatie van het hotel! 't Is in Dennenoord goed, Wies. Een prettige sfeer, rustig en toch niet stijf of gedwongen..."

Nu omsloot hen het witte bos. Gewijd en plechtig was de tempel van ongekorven hout, Leo dempte eensklaps zijn stem. Ook Wies gaf zich nu geheel aan de vreugde van deze wandeling over. Een tijdlang sprak Leo niet, dit zwijgen bond hen nog meer dan spreken tesamen. Intuïtief scheen Leo te weten, waar de bomen hun wortelvoeten ver in 't pad gewoeld hadden. Zijn zorgen voorkwam, dat Wies daarover struikelen zou. Ze liepen steeds verder, als blijde kinderen zonder een taak. Aan de bosrand zagen ze een restaurant met een lichte, vrolijke serre.

„Laten we hier even rusten," zei Leo. Ze namen er in de pitrieten stoeltjes plaats. 't Gerij van de weg ging buiten hen om. Een meisje serveerde de koffie. Toen zaten zij weer samen tussen de clivia's, palmen, waarvan 't blad pas afgestoft was. Ook in de serre domineerde de stilte, zonder dat ze Wies drukte. Leo vroeg naar collega's, besprak exposities. Haast argeloos verried hij Wies weer zijn hartstocht om een ander te helpen. Mariannes naam noemde hij niet. Toen sloeg een klok twaalf heldere slagen.

„Is 't al zo laat, Leo?" schrok Wies

„Ja, de morgen vloog om. En nu kom ik in Dennenoord te laat voor de lunch. Laten we hier nog iets gebruiken," stelde hij voor. Hij drukte een schelknopje in, vroeg aan 't meisje waar hij kon telefoneren. Toen Leo met z'n pension had gesproken boog hij zich met Wies over de spijskaart. Ze bleven, na een eenvoudige lunch, nog wat praten. Wies worstelde tegen de droomstemming die haar gevangen wou nemen. 't Was reeds half drie, toen zij de terugtocht door 't bos weer aanvaardden.

„Wies, morgen haal ik je weer. 'k Ga nu nog even naar Vic," zei Leo bij haar woning. Wies liet haar protest achterwege. Maar toen zij de kerk zag, leek de toren nog meer dan anders voorover te leunen. Geërgerd bewoog Wies de schouders.

Er wàs immers niets.

Volkomen correct was Leo geweest. Maar die middag werkte Wies niet meer aan de molen. En nu was zij haast elke dag een paar uren met Leo samen. Toen de sneeuw smolt, moesten de riolen modderpoelen verzwelgen. Daarna werd het bos opnieuw wit bekleed.

Leo nam Wies ook naar Dennenoord mee. Op 't tafeltje in zijn knus erkerhoekje prijkte een nest met dennenappels en hulst. Een rode, bespikkelde paddestoel blonk er tussen. Een grote, besneeuwde den stond dichtbij het raam. Soms was 't Wies, als tikten zijn witte vingers waarschuwend tegen het glas. Dan bloosde Wies plots, want Leo's aandacht en toewijding waren zo uitsluitend voor haar. Slechts in háár nabijheid leek Leo gelukkig te zijn.

„Marianne", zei Wies soms. Dan fronste Leo zijn voorhoofd, alsof hij wou zeggen: „Laat haar waar zij is. Wij zijn hier nu samen, dit is mij genoeg......"

„Was ik tactloos...... of...... is 't goed, dat ik Mariannes naam heb genoemd, tot onze eigen bescherming?" vroeg Wies zich af. Ze lette op Leo's gelaat, maar las daarop niets verontrustends. Alleen zijn ogen waren veranderd. Ze waren weer mild, er leefde hoop en moed in en nieuwe verwachting. 't Verleden scheen hij volkomen te willen negeren. Maar soms thuis, in de stilte, wist Wies haast verschrikt, dat Marianne geen schim was,

die zij wegcijferen konden. Wies dacht in deze dagen 't meeste aan Leo's geluk. Haar zelfcontrole verslapte. Leo was zo teleurgesteld als Wies eens niet spontaan op een voorstel van hem wilde ingaan. En nòg had Wies niet die tekst op de molen geschilderd. Wies wàs nu niet moe. Ze tintelde van levenslust en gezondheid, leefde buiten de wereld vol onrust en doodsnood.

Weer dronken zij op een middag in de serre van „Dennenoord" thee. Schemerlicht maakte hun hoekje intiemer.

„Zeg Wies, ik denk, dat 'k me hier blijvend vestigen ga", zei Leo opeens.

Golven van blijdschap sloegen over Wies heen.

„Vestigen ga?" stamelde ze.

„Ja, val je daar zo van om? 'k Vind het hier heerlijk en mooi. En als ik in Amsterdam werken wil ben ik er in een paar uur......"

Langzaam kwam Wies weer tot zichzelf. De blijdschap trok weg uit haar ogen. Ze waren hier opeens niet meer samen. Wies wachtte, tot zij haar stem weer in haar macht meende te hebben.

„Zou...... eh...... Marianne hier wennen? 't Is hier zo stil. Denk je, dat zij 't hier prettig zal vinden?" vroeg Wies toen.

„Ik dacht helemaal niet aan Marianne", zei Leo, alsof hij een schoolkind terecht wees. Maar zijn ogen behielden nog hun stralende blijheid.

„Ben jij niet blij, Wies?" vroeg hij veel zachter. Even sloot Wies de ogen. Wat betekende dit? Waarom besloot Leo hiertoe. Was 't ook om Wies, omdat hij blijvend dichtbij haar wilde zijn? Haar hart juichte hierom. En toch... kon, mocht dit zo doorgaan, moest Wies dan hier weg? Een seconde later vond zij deze gedachte weer wreed. Waarom was zij toch opeens zo onrustig?

„Nee, ik dacht niet aan Marianne. Een leven met háár kan ik niet weer beginnen. Marianne maakt het beste in mij kapot", zei Leo vlakbij. Weer tikte de witte den waarschuwend tegen de ruit.

„Het beste...... is dat, wat wij zelf er voor houden, wel altijd het beste?" vroeg Wies haast toonloos. Leo's ogen lieten niet van haar af.

„Ontneem me dit niet...... stuur me niet weer de verlatenheid in", smeekten ze.

„Leo......", zei Wies.

De kleur trok uit haar gezicht weg. In deze dagen had Leo haar vaster aan zich verbonden. Als zij zich losscheuren moesten zou hij niet alleen de pijn er van hebben. Maar...... moesten zij wel zo scrupuleus zijn? Alles tuimelde toch weer ondersteboven. Wat wit was werd zwart, wat zwart was wit nu genoemd.

„Maar Mijn wetten veranderen niet. Ik laat van Mijn eisen niets vallen. Dat is Mijn eeuwige grootheid", sprak Gods stem in haar hart. Mochten zij dan die wetten trotseren, bewust terzijde gaan schuiven? Moest, juist nu de wereld weer derailleerde, de echtheid van hun geloof misschien door deze verzoeking worden getoetst?

„Ben jij niet blij, Wies?" vroeg Leo opeens.

„'k Weet het niet, Leo", zei Wies krampachtig. Mateloos ellendig was Wies opeens. Leo's ogen verdoften, een grauwe kleur overtoog zijn gelaat. Over de tafel gleed zijn hand naar Wies toe.

„Wies, ik dacht, dat 'k je niets meer hoefde te zeggen. 't Was deze week tussen ons zo harmonies. Met jou samen zou ik ook kunnen werken. Naast Marianne kan ik het niet......"

„Maar zij is...... je vrouw, Leo", murmelde Wies.

„M'n vrouw", zei hij, zó snijdend, dat het Wies een stekende pijn gaf, haar Leo's leed nog dieper ontdekte.

In de huiskamer van het hotel zong een stem: „Er is een Kindeke gekomen...... op aard'." Afwezig luisterde Wies. Martelend werkten weer haar gedachten. Was Leo's liefde voor Marianne vroeger, in de diepste grond, dan een leugen geweest?

„Maar hij heeft haar zelf toch gekozen. Of... was 't Marianne, die de sterkste toen was en Leo verstrikt heeft? En... de gedachte deed Wies nieuwe pijn...... kan er in Leo's genegenheid voor mij ook zelfbedrog zijn? We zouden samen zo goed kunnen werken, zei hij zo-even. Is 't dan misschien het meest m'n talent, waardoor Leo zich nu zo sterk tot mij aangetrokken gevoelt? Zou hij me evenzeer liefhebben, als ik ook een huiselijk type was, zoals Marianne?" kwelde Wies zich. Haar ogen smeekten: „Leo, is de liefde geen halfheid?"

Eensklaps bewoog Leo zich weer.

„Als 't jou soms hindert, dat ik hier wonen wil, kies ik m'n domicilie wel ergens

anders......"

Er vlijmde bitterheid, smart, ironie in zijn stem. En het was ook, of hij voor Wies nog iets anders verborg.

„Leo", zei Wies weer.

Hij hoorde, dat zij ook verdriet had.

„'t Valt me ook zo rauw op het lijf. 'k Dacht...... we waren in deze dagen zo één. Wies...... je moet het begrijpen......"

Wies zag 't grijzende haar bij zijn slapen, de vouwen om Leo's mond, waardoor hij veel ouder nu leek. En in haar hart laaide iets van 't oude heidendom op. Waarom zouden zij 't geluk ook niet grijpen, aanvaarden? Waarom moest God hen altijd op omwegen leiden? Over verblinde volksleiders hadden zij samen meewarig gesproken of hen gevonnist. Maar ......was 't wel zo'n wonder dat de mens, moe van 't worstelen, wachten, zichzelf wilde leiden, verlossen? Zich een kortere weg naar 't land van 't geluk afbakenen wilde? Veertig jaren van omzwerven in een dorre woestijn en dan nog een Nebo, was dit niet te hard?

Maar...... achter die Nebo ligt 't ware Kanaän toch?

Wies durfde nog niet te spreken. Leo had zijn houding veranderd. Gedesillusioneerd staarde hij naar de den.

„Ik kàn hem hier zo niet laten. Moet *ik* het nu zijn, die in Leo's leven iets kapot maken ga?" dacht Wies wanhopig. En weer zong die stem in de kamer: „Er is een Kindeke gekomen...... op aard'." De strijd in Wies' hart duurde voort. Ze kon het niet opzij schuiven, het Kind, dat van den Vader geen pardon had gekregen, maar Man van Smarten moest worden. Moesten zij en Leo daaruit de-enigst-juiste-conclusies niet trekken?

„Heer, help ons bedenken, wat kribbe en kruis voor Uw Zoon zijn geweest", bad Wies stil. Moe stond zij op.

„Leo, laat me naar huis gaan......"

Direct hielp hij haar in de mantel. Z'n handen drukten haar schouders, zo vast, alsof Wies die druk altijd moest blijven gevoelen.

„Ja Wies, ga naar huis. Dit heeft je verrast. Kom me morgen je besluit hier vertellen. Ik heb je...... lief", zei Leo iets kalmer. Toen schoof hij voor Wies de serredeur open. Ze ging voor 't eerst zonder hem naar haar woning terug. Fanny was reeds vertrokken. Bij de haard, waar Leo gisteren tegenover haar had gezeten, begon het pijnigend denken opnieuw. Nòg zocht Wies een uitweg. Nog wilde zij Leo's leed niet verzwaren. Nog zocht ze ook een eigen geluk. Maar overal was ook het Kind, dat de weg haar versperde.

„Ziet, hoe grote liefde de Vader ons heeft gegeven......"

Tegen zó grote liefde kon Wies toch niet op? Leo zag nu wel alles in haar. Maar...... zou dit niet veranderen, straks, als zijn geweten zuiverder werkte?

„Eeuwig gaat voor ogenblik", had Vondel gezegd. En:

„De Hemel, 't aardrijk en de hel
Die luistren scherp naar Zijn bevel
En siddren voor de zuivre wetten
Die Hij door vissers laat trompetten
En blazen over duin en del."

Lang zat Wies stil.

Elk half uur sloeg de toren. Wies hoorde het niet. Zij dacht aan geen tijd, telde geen uren. Leo worstelde nog met haar. Maar... ook het Kind liet niet van Wies af. Het wees op Zijn kruisweg. „Geen soepelheid, geen compromis was er voor Mij......"

„Help ons dan, Heer, om Uw wil te doen, om voor Uw zuivere wetten te zwichten", smeekte Wies stil. Ze vroeg zich nog ten volle niet af, welke gevolgen het einde van deze korte episode voor háár hebben zou, maar ze huiverde voor de leegte in haar leven toch nog terug.

Toen Leo en Wies elkaar de volgende dag in Dennenoord weer ontmoetten las Leo de beslissing van haar gezicht. Hij was ook vermoeid, had de nacht ook doorwaakt. Even trilde zijn mond. En dit trof Wies scherper dan verwijtende woorden. Later herinnerde Wies zich hun afscheid nooit scherp omlijnd. Er werd weinig meer door hen gezegd.

„'t Heeft nu geen zin, om hier te blijven. Ik reis vanavond nog af. Waarheen, dat zal ik nog schrijven", zei Leo. Hij vertelde nog als terloops, dat hij van Mariannes arts een brief had ontvangen.

„Waarom zei hij dat gisteren niet?" vroeg Wies zich af. Toen ontgleed dit haar weer. Wel trof het haar plots, dat Leo opeens dat weifelachtige weer had. Voor de laatste maal schoof hij de serredeur voor haar open. Buiten keek Wies niet meer om, hoewel Leo hierop nog hunkerend wachtte. Wies haatte zichzelf om „haar ijzeren wil". Maar ze miste de moed, om nog eens Leo's gekwelde ogen

te zien. Haar kracht was slechts schijn en de fractie van een seconde kon over menschenlevens beslissen. Ze verkneep haar handen tot krampachtige vuisten.

Toen Wies de kerktoren weer zag, was het haar even, alsof hij zich rechtte en niet meer zo moe was. Maar zelf liep Wies slepend.

„Hallo, waar ga jij heen?" hoorde Wies toen een stem achter zich. Eerst nu merkte Wies dat zij haar woning voorbij was. Tranen sprongen plots in haar ogen.

„Vic", zei ze dof.

Vic vroeg niet: „Je bent toch niet ziek?" of „Heb je verdriet?" Hij zei eenvoudig: „We hebben je zolang gemist Wies, ga even mee naar Laura en naar de jongens......"

Toen liet hij Wies tijd, om tot zich zelve te komen.

Vics atelier was niet ver.

Hij ontsloot nu direct de bel-étage voor Wies. En toen was zij bij Laura, die moederlijk over haar lange wegblijven knorde, Roel, de oudste, liet haar een zweefvliegtuig zien.

„Er hapert nog een kleinigheid aan, tante Wies. 'k Denk dat de vleugelbelasting een tikje te zwaar is", praatte Roel druk.

Een poosje liet Wies dit stemgeroes lijdelijk over zich heengaan. Het deed haar toch goed, even in dit gewone te zijn. Toen Wies wilde vertrekken zei Vic. „Ik breng je naar huis." Wies werd rustiger toen zij bemerkte dat Vic geen ingewikkeld gesprek met haar ging beginnen. Hij was altijd fijngevoelig, vreemden zagen Vics vrees om te kwetsen wel eens voor verlegenheid aan. Ook nu ging er troost, vastheid en rust van Vic uit.

„Is de molen al af, Wies?" vroeg Vic, dichtbij de kerk.

„Nog niet, Vic", zei Wies triest.

„Ik dacht, dat je het doek vóór 't Kerstfeest voltooid wilde hebben", zei Vic, als wees hij Wies op een taak.

„Dat kan nog. Nu ben ik in de stemming om er de laatste hand aan te leggen", zei Wies. Ze stonden al weer voor haar woning. Bemoedigend drukte Victor haar de hand.

„Je hebt het nu moeilijk, maar 't komt wel in orde", leek Vic stilzwijgend te zeggen. In 't atelier stond Wies voor 't doek. Zo desolaat was die heide, werd ze nu een profetie van Wies' leven? Maar...... straks zou ook die dorre heide weer bloeien. En duizenden zouden in die bloei zich verblijden. En...... er was ook nog die molen. Ja, die tekst moest er voor 't Kerstfeest nog opstaan......

„Nu ga ik toch niet naar huis. 'k Wil Moeder niet verontrusten en bij de anderen kan 'k nu niet zijn. Als Vader nog leefde", dacht Wies. Toen zij haar fijnste penselen hanteerde gevoelde Wies weer de hulp van haar werk. En er was Eén bij Wien zij ook deze moeheid mocht brengen.

„Hij geeft den moeden kracht......"

Nu was het de heilige avond.

In haar kamer werd Wies nog telkens aan Leo herinnerd. Soms was het, of hij weer op zijn onstuimige wijze in die fauteuil ploffen zou. Wies wenste, dat hij 't niet te zwaar hebben zou. Toen werd er nog een telegram voor haar besteld. Met trillende vingers brak Wies het open. Haar ogen staarden strak naar de woorden, de ondertekening: Leo, zag zij het eerst. Toen las Wies: „Heb Marianne gehaald. We logeren in ....", volgde de naam van een pension te Bergen aan Zee.

De kamer draaide even voor Wies. 't Stormde weer in haar. Bitterheid, opstand en smart streden weer in haar hart. Hoe kon Leo... zo spoedig... Mariannes nabijheid verdragen?

„Is Leo nog oppervlakkiger dan hij zich soms voor deed? Ik zou me niet zo snel aanpassen kunnen, zelfs niet voor de schijn......"

Maar toen Wies dit beter verwerkt had, kreeg ze een gevoel van opluchting ook. 't Was misschien goed, dat Leo z'n schepen achter zich had verbrand. 't Was goed, dat hij nu niet uitsluitend aan zich zelf en haar denken kon, maar ook voor Marianne moest zorgen. En... misschien vond hij nu toch nog geluk, al was het dan anders, dan hij in deze dagen begeerd had.

„Ik wil het niet in de weg staan", murmelde Wies. Ze vroeg niet, hoe 't verder gaan zou en of Leo's weg de steilste misschien toch niet was. Maar ze hoorde nu Kerstklokken luiden. Blij zong ook de toren tegenover haar huis. Z'n bronzen stem leek verjongd, z'n luiden vulde de kamer, waar Leo een leegte had achtergelaten.

ANNIE VREELAND

Waschvrouwen aan het Tiberstrand — Schilderij van Franz Dreber

Eigendom van de Kunsthalle te Hamburg

Advents-poezie

Advent...... dit woord („het komen") vat saam alle verlangen naar een wereldverlosser, naar Christus. Door alle eeuwen van Christendom kreeg het stem in de verzen van dichters. Vaak kennen wij hun namen niet. Dat is ook niet nodig om hun poëzie ten volle te verstaan. Want in hun advents-verzen vertolken zij niet allereerst, lyrisch, eigen gemoedsbewegingen. Wel is hun eigen doorleefd verlangen naar de komst van den Kind-Zaligmaker, waaruit hun verzen ontsprongen, hoorbaar tussen de woorden door en het rithme. Maar dit deint mee op de stroom van het verlangen ener gânse Christenheid. Dat maakte hun verzen tot gemeengoed : de Christenen van toen hoorden in hun verzen als vanzelf tot stem geworden eigen zwijgend vragen.

Die Middeleeuwse Christenen brachten hun adventsverlangen over naar den hemel, op God en zijn engelen. En zo zong het volk in adventstijd in de kerk zijn kerstleysen, als een echo op de stem van den voorzanger, die in z'n lied sprak van Gods verlangen naar de komst van Zijn Zoon in het vlees :

Die vader van hier boven
sprac sinen enghel an :
„Wi willen die helle roven [1])
en verlossen wijf en de man :
gaat totter [2]) schoone fonteyne
Maria, claer aenschijn [3])
en segt haar wat ic meyne." [4])
Die enghel sprac tot haere :
„O waarde suver [5]) macht
en weest in ghenen vare [6])
want ghi sult sonder pijne
baren een kindekijn
en bliven maget reine".

Maria antwoordt hierop :

„Ic ben daartoe bereyt
In uwen woorde alleyne
Set ic den wille mijn
Siet hier Gods deerne [7]) cleyne".

[1]) beroven
[2]) tot de
[3]) met haar zuiver gelaat
[4]) wat mijn welbehagen is
[5]) zuivere
[6]) wees niet bevreesd
[7]) maagd

En het volk antwoordt met een telkens herhaald refrein :

„Laat ons met herten [8]) reyne
loven dat soete kindeken cleyne :
het brengt ons uten weyne." [9])

In dit zingen van het volk op het feest der „Annunciatio", de aankondiging der geboorte aan Maria, is nog veel (vooral in dat antwoord van Maria) van het zuiver Evangelie. Daarbij sluit zich ook nauw aan, zonder vermenging met fantasieën uit de apocryfe boeken, de monnik Martijn van Torhout uit de omgeving van Oudenaarde, in zijn „Van den Levene ons Heren", een gedicht van ± 1280, waarin hij de gewone mensen van toen, die lezen konden noch schrijven, het leven van Jezus vertelt. Vroom en eerbiedig leeft hij zich in in het mysterie der aankondiging. Zijn vers is primitief, maar dat in den besten zin van kinderlijk-eenvoudig : een kind, dat luistert naar een verhaal, stelt telkens vragen. Wie naar kinderen heeft leren luisteren zal daarom vragenderwijs vertellen. En dat juist bij spannende momenten. Niet : „toen ging moeder weg", maar : „wat deed moeder toen ? Liep ze weg ? Hield ze zich schuil ? Nee, ze......" Zo nu doet de dichter van „Van den Levene ons Heren" als hij vertelt hoe de engel Gabriël Maria zoekt : „Waar vond hij ze ? Voor 't venster ? Langs de straat ? Op een plein ? Ergens aan 't spelen. Nee, ergens op een stille plek."

Wie het volgend gedeelte uit „Van den Levene ons Heren" onbeholpen noemt, heeft niet achter woorden en ritme gevoeld de huivering van eerbied voor het geboorte-Wonder en het méévragen van eigen adventsverlangen van den dichter. Aldus vertelt hij : Hij, n.l. de engel Gabriël :

Hi voer ter stat van Nazareth ;
hi seide al dat hem was geset. [10])
Vant hi Mariën ten venstren staan?
vant hi ze achter straten gaan?
vant hi ze in plaatsen [11]), vant hi ze in 't spel?

[8]) harten
[9]) verlost ons uit d' ellende
[10]) bevolen (door God)
[11]) pleinen

Neen, hi niet: die maagt pensde al el [12])
hi vant ze in eenre verholene stat [13])
daar si allene besloten in sat, [14])
daar si allene dagelike [15])
aanbede God van hemelrike.
Voor Mariën stant die bode
Gabriël, hi quam van Gode.

Welk een op eerbiedige afstand meegaan met den engel der aankondiging, tot er, plotseling, is een geheel en al terugtreden om den engel alleen aan Maria het wonder Geheim te laten boodschappen... „voor Mariën stant die bode". En dan de geheiligde eerbied van het eindig zich voelende schepsel tegenover het Wonder van den Oneindige, wederom op de wijze aller poëzie niet met evenzoveel woorden uitgesproken, maar lèvend daarachter met onmiskenbare oprechtheid...... „hi quam van Góde".

Zulk een devotie, is ze in de adventspoëzie van hedendaagse dichters nog mogelijk? Ja, mits ze iets anders is dan de gekunstelde naïviteit (tegenstrijdigheid in zichzelf!), waarin openbaar wordt een oververzadigde, decadente cultuur, gekomen op haar kantelpunt naar beneden. De oprechte, vrome eenvoudigheid, de simpelheid die niet voortkomt uit een verlangen naar tegenstelling met de verwarde gecompliceerdheid van ons moderne leven, vindt ge in de hedendaagse adventspoëzie van dichters, die leerden beluisteren het ruiselen van den ondergrondsen stroom, die het verband met de kerk aller eeuwen levendig houdt, verborgen en toch openbaar, omdat hij ontpringt aan en gestuwd wordt door den Heiligen Geest. Dan wordt hun vers gedragen door dien ondertoon van eerbied voor het Kerstwonder, zoals *„Maria"* (Roel Houwink): *)

Plots stond een engel bij haar in het gras
waar kort te voren nog een haag van bloemen [was
en al haar woorden vielen in een blinkend [zwijgen.
Maar toen de engel sprak voelde zij stijgen
leven in haar gebenedijden schoot
en heel de wereld kleurde donker-rood
achter de blanke luiken harer oogen.
Toen heeft een lich zicht tot haar ingebogen
en zich gegeven aan dit kloppend leven
in haar schoot....
en sinds die dag was 't om het even
of zij in God of Hij in haar verborgen lag:
Zij schreed met lichte voeten door de dagen
en droeg en werd al dragende gedragen;
maar Jozef naast haar zag des nachts verlegen
het kindje in haar groeiend lijf bewegen
en bad het groote Wonder spraakloos aan:
dat God Zijn tenten bij hen op kwam slaan.

In dit eerbiedig vers hoort ge tevens (vooral door de beide laatste regels) het stille zingen van de diepe vreugde om de naderende vleeswording des Woords. Daarin kan ook een modern vers tolk zijn van de vreugde der gànse Christenheid die in adventstijd dankend herdenkt Zijn komen op aarde.

Een herdenken van Maria's wachten op de geboorte van den Heiland, dat culmineert, niet in Maria, maar in Hèm, gedragen als het wordt door verlangen naar Zijn komst, is *„Maria's kleine lofzang"* (Jan Eekhout): **)

Gij zijt het licht dat mij doordringt,
Het lied, waardoor mijn wezen zingt,
De mij bedelvende overvloed —
En ik omgeef U met mijn bloed.
Eia alderliefste Jezus.

Gij zijt de rank die maatloos wast,
De bloesming die mijn ziel verrast,
De bloei die het àl óvernijgt —
Ik ben de grond dien Gij ontstijgt.
Eia alderliefste Jezus.

Gij zijt de droom die de aard' vervult,
De Waarheid, die Zich zelve onthult,
Der liefde eeuwigheid zijt Gij —
En ik draag U en Gij draagt mij.
Eia alderliefste Jezus.

Een herbeleven van den adventstijd van Maria, dat haar wachten verstild weet van een gelovig luisteren naar de hemelsche vreugde, die dóórbreken zal op den dag der geboorte, is *„Advent"* (Maria Viola): ***)

Roerloos gezeten in het kuische licht,
Dat uit de luchten trillend neer komt zweven,
Aanbidt Maria 't heimlijk-bloeiend leven
Van 't ongeboren Goddelijke Wicht.....

Aan verre kimme langzaam, langzaam zwicht
De matte dag-glans voor het ijle leven
Van vage neevlen, die àl nader dreven,
Tot 't wijde land in bleeken schemer ligt —

---

[12]) dacht aan heel iets anders
[13]) plek
[14]) zich verborgen hield
[15]) dagelijks
*) uit „Witte Velden" U.M. Holland, Amsterdam. 1935
**) uit „Machten" U.M. Holland, Amsterdam. 1936
***) uit „Van Onzen tijd I"

En eindlijk is 't al-omme donkre nacht. . . . .
Maar biddend waakt de Maagd, en wacht — en [wacht
Het zilverzachte lichte luchte-gloren,

Waaruit weldra hel-glanzend breken zal
De schitter-blanke hemelzangen-val
Verkondigend dat Jezus is geboren!

Dit zingende sonnet is als een preludium op de zang der engelen. Die hoorden de herders. Herbeleven van het verlangen naar dezen zang voor het Kind, dat de dood overwinnen zal, deed den calvinistischen predikant-dichter Revius z'n „Harder-liet" zingen. Ook dit lied (Hoofts Herderslied uit „Granida" kerstenend, hèrscheppend!) grijpt in zijn advents-verlangen vooruit op den engelenzang, neemt er een thema uit, keert en wendt daarom zijn strofen (de eerste en vijfde vooral!) en doet hemelruimten openzwaaien : †)

Windeken uut het paradijs
Op mijn pijpken [16]) blaast den prijs
Van Gods Zone,
Dat ik tone [17])
Door de bosschen, voor het wild
't Kindeken daar de dood voor trilt.

Christe wie had van u vermoed
Dat gij, edel Koninks bloed,
Zoudt verschijnen
Vol van pijnen
In het koudste van den stal,
Proevende al ons ongeval?

Vrees dy niet dat Herodes daar
U eens worden zal gewaar,
En bestellen [18])
Zijn gezellen
Die met een zo gramme moed
Dorsten na uw onnozel [19]) bloed?

Om te verlossen die voorheen
Door der slangen gladde ree'n [20])
Mosten vluchten
Kom dy zuchten
Op het hooi en onder 't riet:
Haatte gij mij, gij deedt het niet.

Want doe ik gisteravond laat
Zag een daagsen dageraad
Mij omvangen,
De gezangen
Van des Hemles blijde rei
Gaven mij tot u het gelei. [21])

Kondigen hoord' ik op dat pas [22])
Dat de Heer geboren was.
En wanneer ik
Zag zo deerlijk
Liggen uwe lee'kens teer [23])
Keer dy u oogjens tot mij weer.

Alle die door afkeerlijkheid
Wijkt van Godes heerlijkheid
Komt hier binne'
Zoekt zijn minne,
Die deez' zalig uur versmaadt
Treurt er wel om als 't is te laat.

Tenslotte is er het adventsverlangen der Wijzen uit het Oosten. Als iets een symbool kan zijn, dat onzen donkeren tijd ontdekt aan zijn gemis aan waarachtig adventsverlangen, dan is het deze gang van de priester-magiërs naar Bethlehem. Zeer waarschijnlijk waren 't sterrekundigen uit Babylonië, die niet anders hadden dan de traditie van Daniëls profetie (die een eerste onder hen geweest was) en hun sterren-wichelarij. Maar niet de Joden, die een heel Oude Testament hadden en rondom de stal van Bethlehem woonden, zagen de ster, maar zij, hoewel ze weinig kennis der waarheid bezaten en deze vermengden met dwaling (astrologie), vonden den geboren Koning der Joden, omdat hun hart oprecht zoekende was. ††)
Belijdenis van dit verlangen, uit eigen donkerte, naar de lichtende Ster, den Christus der Schriften, is: *Andere „Drie Koningen"* (Houwink) : †††)

Ook wij zijn gekomen van ver, van ver
maar nergens lichtte ons een ster.
Wij hebben geloopen onz' voeten wond,
maar geen was er die ons verbond.
Wij hebben geen myrrhe en ook geen goud :
zie onze handen leeg en koud.
Heer, laat ons bij U binnengaan
en neem onz' armoe, neem ze aan.

---

[16]) fluitje
[17]) klinken doe, fluite
[18]) bevelen
[19]) onschuldig
[20]) redenen, spreken
†) uit „Jäkobus Revius" uitgegeven door Dr. W. A. P. Smit. U.M. Holland, Amsterdam. 1930.

[21]) geleide
[22]) tijdstip
[23]) uw teder lijfke
††) vergelijk Dr. F. W. Grosheide, kommentaar op Mattheus, H. A. van Bottenburg, Amsterdam. 1922. pag 11/12.
†††) uit „Witte Velden"

Wij hebben niets meer dat verhult
het naakte wee van onze schuld.
Als Gij Uw licht niet had gebracht
lagen wij nog in dood en nacht.

Deze Ster, symbool van den „Opgang uit de hoogte", werd voor velen een vage herinnering. Dit verlangen naar de komst van een verlosser, dat zich niet richt op den Christus, het radeloos „advents"-verlangen van onzen duisteren tijd, klaagt in *„Solitude"* (Jan H. Eekhout) :

Soms mompelen monden van een witte ster,
Radelooze erinnering reist naar eeuwen her,
Vindt niet, en keert, dooft aan de duisternis —
Een klein verhaal werd onbereikbaar ver.

Besloten zij dit artikel met een ander vers van denzelfden dichter, dat, met zijn Kerstleys-refrein „Kyrie eleis" („Heer, ontferm U"), onzen tijd, ons àllen belijdenis laat doen van eigen schuld en tegelijk van onze donkerten uit het lichten laat zien van de Ster „die uit Jakob is opgegaan"). Het is *„Advent"* : §)

God ! doe dat wij U waardig zijn !
Redt ons van dit hoovaardig zijn . . .
Wij hebben zelf den koers verward,
Heer, naar de haven van Uw Hart !
Ach, dat Uw Ster den weg ons wijz' . . . .
Kyrie eleis —.

Wij dolen tastend door den nacht —.
Ons monden kennen slecht één klacht :
Waar is de stal ? . . . Waar blinkt de Ster ? . . .
Heer !, wij vergaan . . . ! Gij waart zoo ver . . . !
Reeds naakt daarginds Doods felle zeis —
Kyrie eleis —.

Wij hebben U gehoond, verguisd . . . ,
Heer, ied'ren dag opnieuw gekruisd . . .
Wij waren klein en zwak en laf.
Heer, neem de zonden van ons af . . .
Bereidt ons tot een rechte reis —.
Kyrie eleis —.

KAREL VAN DORP

---

§) uit „Louteringen", G. W. den Boer, Middelburg

IJsvisschers

Wat geweest is

Verdwenen typen — Nederland in 1840

In het jaar 1840 gaf de Nederlandsche Maatschappij van Schoone Kunsten te 's Gravenhage een boek uit, dat meer dan eenig ander werk een kijk geeft op het leven van honderd jaar geleden.

Het heette: „De Nederlander" en bevatte: „Karakterschetsen, kleederdragten, houding en voorkomen van verschillende standen, tekst van de meest geachte schrijvers, met gravures van den heer Henry Brown naar teekeningen van de voornaamste Nederlandsche Kunstenaars."

Het boek is vooral interessant, omdat het een reeks typen uit ons volksleven van dien tijd beschrijft en afbeeldt, die sinds dien tijd zijn verdwenen tengevolge van den totalen omkeer van de geheele maatschappij door uitvindingen en ontdekkingen, en daarnaast een aantal van die typen bevat, die „het knagen van de tand des tijds" hebben weerstaan, zoodat wij ze ook heden ten dage nog kennen.

Wanneer wij spreken van den Omroeper, denkt de tijdgenoot aan niemand anders dan aan den aankondiger van het radioprogramma.

Maar hij heeft een voorganger gehad in den man, die in steden en dorpen rondging met koperen bekken en metalen hamer. „Op elken kruisweg, bij elke sluis of dwarsgracht, stond de gewichtige personaadje stil; hij liet den ernsthaftigen blik om zich heen weiden, langzaam hief hij het koperen armschild op; en het metaal op het metaal herklinkende, verkondigde zijne tegenwoordigheid en riep de aandacht der vrome burgers in op de woorden die hij spreken zoude."

Wanneer er genoeg van deze „vrome burgers" om hem heen stonden, opende hij den mond.

Hij kondigde aan „een publicatie der achtbare magistraten", of een publieke verkooping, een bericht, handel, zeevaart, visscherij of nijverheid betreffende.

Hij sprak van verloren voorwerpen, vermiste kinderen, van jongelingen of jongedochters, die het ouderlijk huis heimelijk verlaten hadden, kortom, hij was de wandelende krant.

Reeds in 1938 werd over den omroeper in den verleden tijd geschreven. Met het ruime en deftige bestaan van dezen beambte, die „bij zijn dood in staat was een aanzienlijk kapitaal aan zijn erven na te laten" was het toen reeds gedaan, dank zij de ontwikkeling van de drukpers en de krant. Een andere uitvinding, die van de radio, deed den omroeper zij het ook in een anderen vorm, herleven.

Een figuur, die wij in het geheel niet

De omroeper — Naar een oude gravure

Het wafelmeisje — Naar een oude gravure

meer kennen, is die van het wafelmeisje.

Het was de serveuse uit de wafelkraam, en zij oefende daarin en daaromheen haar zwervend beroep uit.

„Evenals er drie Gratiën, drie Parken, drie Furies, drie Cyclopen zijn," aldus mijn boek, „zoo zijn er ook altijd drie wafelmeisjes, die de bakster der wafels „moeder" noemen.

Zij bediende niet alleen de klanten die in de wafelkraam zich tegoed kwamen doen, maar bracht ook de bestelde wafels.

„Zij is," aldus de enthousiaste beschrijving „welgevormd van leden, regelmatig van gestalte, schoon en eenigszins overhellende tot gezetheid, en hare bewegingen hebben een bevallige zwier, haar vel is blank en doorschijnend, malsch als zijde maar niet zoo veerkrachtig; haar lichtblauwe oogen hebben een kalme, zachtzinnige uitdrukking, die getuigt, dat in het hartjen nog geen stormen hebben gewoed."

Een heel wat somberder figuur was de aanspreker.

Al vervult hij ook in onze dagen nog een belangrijke taak na den dood van een mensch, zijn naam is gebleven, maar het werk, waaraan hij dien ontleent, is overbodig geworden.

Het overlijden van een bloedverwant wordt in onzen tijd bekend gemaakt door middel van advertenties en persoonlijke rouwkaarten.

Honderd jaar geleden geschiedde het door den aanspreker.

Onmiddellijk na een sterfgeval werden de lijsten opgemaakt van degenen, aan wie deze gebeurtenis moest worden meegedeeld.

En dan: „De lijsten zijn gemaakt: de ure is gekomen waarop het rondzeggen beginnen zal. Zie op gindschen brug, den besturenden Aanspreker zijn bevelen ronddeelen en elk zijn taak aanwijzen. Welke ernst is op 's mans gelaat! Welke gewichtigheid in zijn gebarenspel.

't Is Agamemnon, die den aanval tegen Troje gebiedt: en, op zijn wenk, verspreidt zich het gevolg van snelle Achillessen en draaft langs burgwal en straten, en doet overal de schellen klingelen.

De deuren gaan open: de Aanspreker (mits het een deftig huis zij waar hij voorstaat) legt den rechterhand aan den punthoed, doet hem een hoek van 46 graden beschrijven en heft, met een hoogdravende stem, in dezer voege aan:

„Maak bekend, dat overleden is, de Hoogwelgeboren Vrouwe Sara Catharina Augusta Wilhelmina van Hevelen tot Heffenburg, Douairière des Hoogwelgeboren Heer Jonkheer Willem Lodewijk Baron van Hoogenlinde".

Hij doet zijn hoed nogmaals een boog beschrijven, dekt zich weder en voegt er als bevestiging, in een platten Amsterdamschen tongval bij: „De ouwe mevrouw van Hoogenlinde, schoins hierover in 't hoekhois: zel je 't niet vergeten, vrijster?"

„Wat seg ie!" roept de vrijster: „is die dood? nou kijk! mensch! 't is wat te segge! Ja er sterft al heel wat rijkdom tegeswoordig." Maar reeds is de Aanspreker, zonder zich den tijd te gunnen om het oor te leenen aan de wijsgeerige opmerkingen der dienstmaagd een paar huizen verder zijn plechtige formule gaan herhalen.

Bij de begrafenis trad de Aanspreker op als leider. Onze afbeelding geeft de

De aanspreker Naar een oude gravure

man weer met punthoed, laufer en korte broek.

De schrijver in 1840, wien dit reeds te modern voorkomt, verzucht: „waar is de majestueuze, de eerbiedwekkende, de in talrijke batterijen verdeelde, de wit-gepoeierde pruik gebleven? — Waar is zij? — De echo antwoordt: Waar?"

Dezelfde vraag zouden wij in onzen tijd kunnen zuchten ten opzichte van de echte Hollandsche werkmeid. Wat klinkt zelfs dat woord werkmeld reeds flinker dan ons latere dienstbode. Zij heette aldus, „omdat zij is aangenomen om werk te doen, en dus niet verondersteld kan worden anders als werkzaam te zijn. Is zij dit niet, dan valt zij zoo min onder onze beschouwing als een knaap, die niet rijden kan, in een werk van Engelsche typen, onder de rubriek „Jockey" zoude kunnen bedoeld worden".

„Wie de werkmeid in haar volle kracht wil aanschouwen, wandele op een fraaien Saterdagmorgen de Amsterdamsche hoofdgrachten langs. Dan staan alle voordeuren open, al wijst ook de thermometer 10 graden onder nul dan stroomt het water bij emmers over stoep en gangen, al moest het zich terstond herscheppen in een vloer van ijs, waar het halve huisgezin op uitgleed en den hals brak: dan schijnt er aan het boenen en schrobben geen eind te komen. En o! dan is zij heerlijk om te aanschouwen, de werkmeid, met haar blanke kornet, die echt nationale dracht, met haar geruit boezelaar, haar witte kousen en haar holsblokken, welke juist de minst sierlijke deelen van haar lichaam aan het oog onttrekken: dan is elke be-

De werkmeid Naar een oude gravure

weging welke zij aanneemt, geschikt om de vormen van haar kloeke gestalte voordeelig te doen uitkomen: 't zij den emmer in de eene hand dragende, de heup aan de tegenovergestelde zijde met zwier doet oprijzen; 't zij, dat de ronding van den arm bevallig uitkomt bij het hanteeren van den luiwagen; 't zij eindelijk, dat zij de glazenwasschersspuit (een werktuig hetwelk eens heel Bordeaux in opschudding bracht, toen een Hollandsche vrouw, welke zich aldaar had nedergezet, het, benevens haar werkmeid, met zich bracht,) in handen neemt en het geheele lichaam zich (zooals Bilderdijk het ergens uitdrukt): „Slingert en buigt en verwringt".

Totaal verdween ook uit het stadsbeeld de Klepperman, al kennen wij nog zijn opvolger, den nachtwaker.

„Hoe staan zij afgescheiden van alle gewone stervelingen! Wat ons nacht is, is hun dag, en omgekeerd; alzoo wij slapen, waken zij; als wij rusten op het zachte dons of vaak nog zachter stroo, doorzwerven zij met vaste tred regen en wind, als wij zwijgen of in onze zoete droomen ternauwernood fluisteren, schudden zij met vaste hand de getrouwe klep en vermelden met heldere welluidende stem het standpunt des tijds.

Er is iets plechtigs in den klepper; hij is het beeld van den tijd zelven: of wij hem hooren of niet, hij treedt immer voort! — In zijn grauw gewaad gehuld, met de ruige verwarde muts op het hoofd, gaat hij overal rond, terwijl zijn waakzaam oog als dat van eenen Argus niets aan zijn oplettendheid ontsnappen laat. — Ziet wie sluipen daar, zich door niemand bespied wanende, listig en sluw als hongerige Reintjes, het zachtkens opengebroken venster binnen? Het zijn kleine dieven: dezulken, die men ophangt, wanneer men ze vangt. Onmiddellijk is onze kleppervoerder er bij, de „verkeerde klep" knerst en ratelt waarschuwend en hulp inroepend tegelijk, door de stille lucht.

Daar schieten als trouwe satellieten op eenmaal een half dozijn nachtwakers aan.

Waar komen ze zoo snel vandaan?

Wij weten het niet, het schijnt toovernij, zij schijnen ex improviso gezaalde drakentanden of voor de vuist achteruit geworpen Dekalions-kerels plotseling ontstaan te zijn.

Maar hoe dit zij, de rotten zijn in den val, en de bezittingen van den anders op eenmaal ten Job herschapen sluimeraar gered en behouden. Deze is ontwaakt en schreit vreugdetranen; en wien heeft hij dat te danken?......"

Er is met al deze typen en met de vele anderen, die ik niet uitvoerig kan behandelen in een kort artikeltje, iets schilderachtigs verdwenen uit onze samenleving.

Maar och, wij missen ze niet, wij zijn veranderd mèt den tijd, en onze chauffeur, marconist, vliegenier, omroeper, machinezetter, ze zijn zeker niet minder interessant!

ROLF VAN RHOON

Voor de Moeder van Geemt

Weer wordt het voorjaar, alleen later —
De grijze dagen groeien dicht,
verdoezelen het pril gezicht
der winterbloemen in de regen.

't Was voorjaar toen wij hem begroeven —
Hij was zo jong als toen de aard'
barstend van zonnelicht en jeugd.
Weer komt het voorjaar u beproeven.

HARRY BRANDER

Het binnenhuis

Evenals in de architectuur, voltrekt zich ook in de meubelkunst een kenmerkende stijl-ontwikkeling. — Deze beide kunst-uitingen zijn aan elkander verwant.

Het meubilair, 't welk we vroeger bij onze grootouders zoo goed kenden en dat ons zoo intiem aandeed, waaraan we een sfeer van gezelligheid en „warmte" verbinden, was geheel anders dan 't moderne model van tegenwoordig.

Om deze ontwikkeling te constateeren, behoeven we echter niet zóó ver terug te gaan.

Bij onze ouders, ja reeds bij ons zelf, moeten we, nà ons „koperen feest" tot de overtuiging komen, dat onze eigen binnenhuis-inrichting zoo langzamerhand begint te verouderen.

Bovendien, en dit maakt dan de zaak nog gecompliceerder, werden ons, toen we in het huwelijksbootje stapten, enkele of meerdere goede familie-stukken mede gegeven. Deze zullen we terwille hunner historische waarde, ongetwijfeld met eenige piëteit beschouwen. Dit traditioneele element, vrijwel van een sterk persoonlijk karakter, blijkt dan ook van zeer veel invloed op onze waarde-bepaling. — We zijn aan deze „oude vrienden", vol van herinneringen, gehecht. We kunnen ze immers, voor „nog zooveel niet missen"! —

Intusschen zijn we door deze zeer begrijpelijke gevoeligheden, van het stijlprincipe afgedwaald.

Vanaf een zuiver objectief standpunt bezien, hebben we na te gaan in hoeverre ons meubilair een samenvattend stijlvol geheel vormt. We vragen ons derhalve af, in hoeverre de meubelen afzonderlijk en ten opzichte van elkaar, de toets der critiek kunnen doorstaan. We dienen te beoordeelen in welke mate zij beantwoor-

Fig. 1. Ontwerp Corn. van der Sluys, woonhuis te Rotterdam

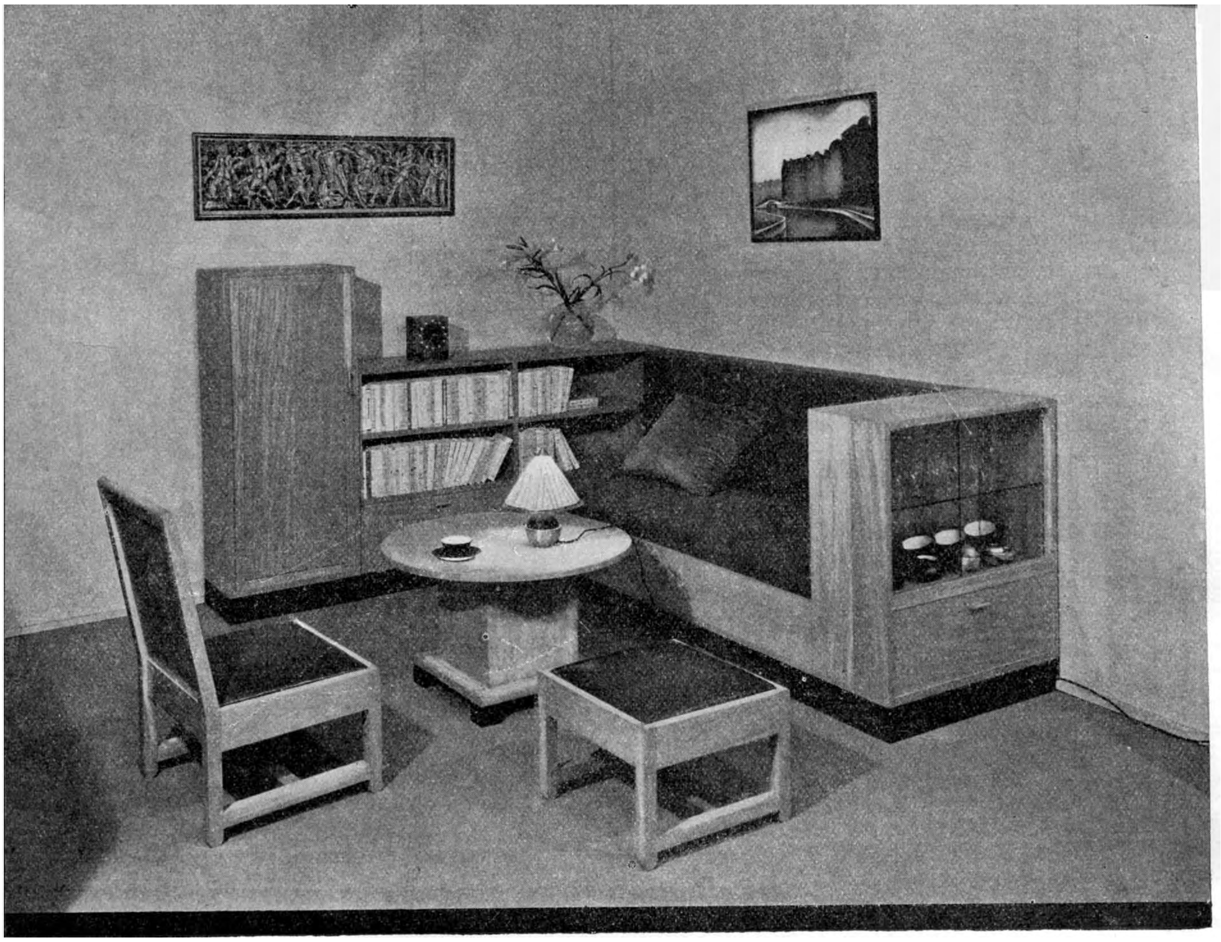

den aan de eischen van *bruikbaarheid* [1]) *kwaliteit en vormgeving.*

... „Aan het interieur herkent men de bewoner"...... Practisch inzicht, gevoel voor schoonheid, hier van aesthetischen aard, begrip van ruimte-werking e.d. bepalen, met... onze financieele draagkracht, het karakter van onze woning-inrichting.

Vóórdat we echter aan het hedendaagsche toe zijn, hebben we ons te oriënteeren. We zullen eenige aandacht dienen te schenken aan de veranderingen welke in enkele generaties zijn doorgemaakt.

't Is het verloop van af het zwierige

[1]) In deze bespreking kunnen we gevoeglijk het z.g.n. „Oud-Hollandsche stijl na-maak-meubel", achterwege laten.

Niet mogen we echter vergeten, dat dit nog in menig interieur wordt aangetroffen.

Tevens valt het confectie-meubilair buiten het kader van ons opstel.

Fig. 2. Ontwerp Willem Penaat, woonhuis te Amsterdam

na-Biedermeier-achtige naar het strenge der „Nieuwe Zakelijkheid". We volgen de ontwikkeling van de stoelen met de bekende veeren-zittingen, geronde rugleuningen en gevoelig gebogen pooten, naar 't zoo verstrakte moderne stalen meubel, recht, vlak en kil.

Toch viel er tusschentijds in het moderne meubel nog een krachtige opleving in de ornamentaal-decoratieve vormgeving waar te nemen. We wijzen op de z.g.n. „Amsterdamsche School", omstr. 1915—1925, waarin De Klerk, Van der Mey, Piet Kramer, Lion Cachet e.a. de architecten en ontwerpers van meubelen, die het min of meer baroque weer naar voren brachten. Maar toch, toch ging de

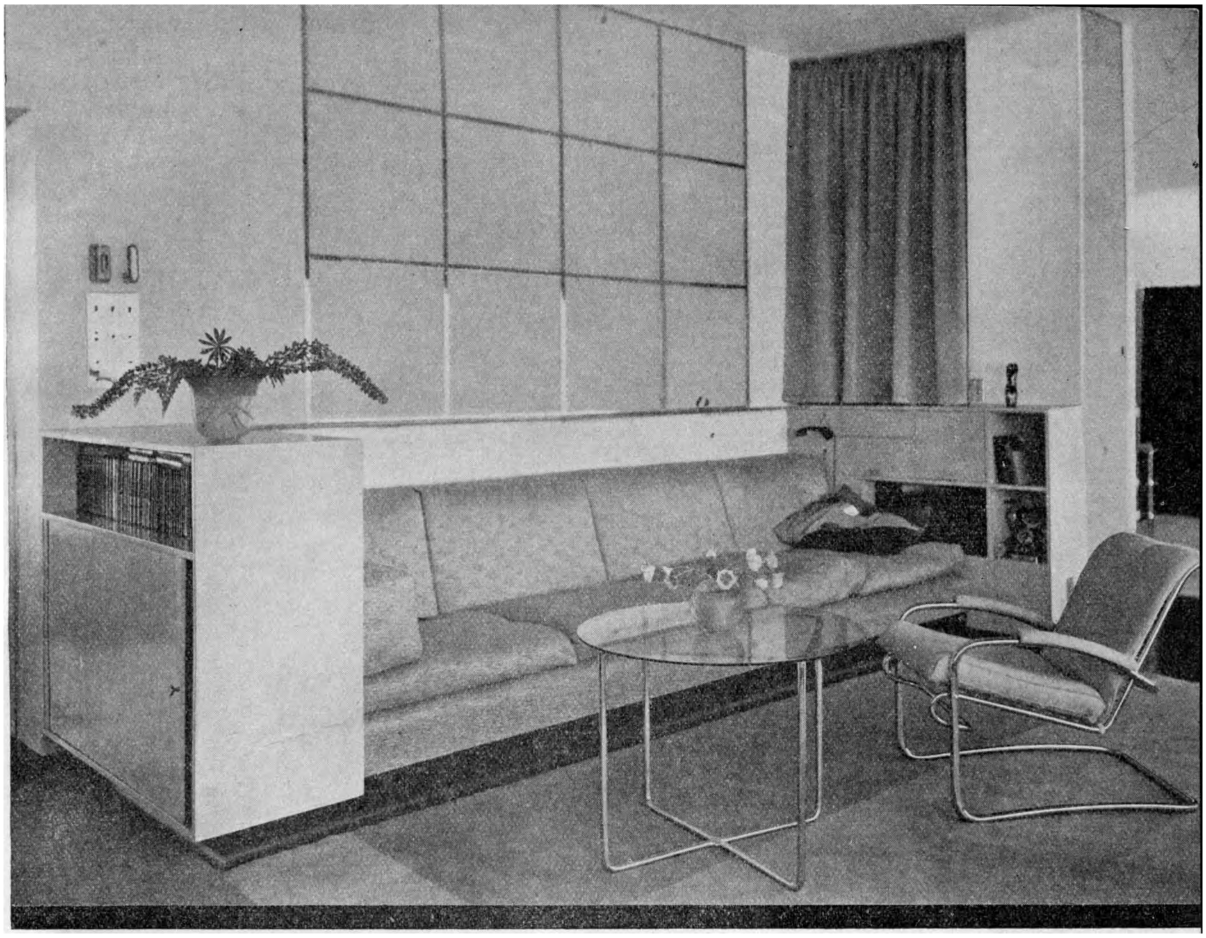

groote verstrakkende onderstroom z'n gang.

Parallel echter aan de „Amsterdamsche" noemen we daarbij de „Haagsche School". Deze laatste, gestuwd door Nieuw-Zakelijkheidstendenzen, maar toch weer gedragen door een beheersching in romantiek, zou, mèt deze verstrakking een versobering, een richting vertegenwoordigen, aanspraakmakende op een zeker burgerrecht.

De bekende binnenhuis-architecten Wouda, Spanjaard en Alons kunnen we daarvoor noemen, moeten we Willem Penaar en Corn. van der Sluis vermelden. We wijzen op Bromberg en Semey, waaraan nog meerderen zijn toe te voegen, die, allen, individualistisch, hun werk met sterk uiteenloopende creaties opgang zien maken. Allengs wint dus de verstrakking meer en meer veld.

Fig. 3. Ontwerp J. A. Brinkman en L. C. van der Vlugt. Villa te Rotterdam aan de Kralingsche Plas

Amsterdamsche- en Haagsche School, benamingen, in de vakwereld gangbare termen geworden, blijken, hoe eigenaardig dit ook mag schijnen, twee uit-een-loopende looten van één zelfde stam. Uit de aard der zaak stellen ze zich beiden, hoe 'n gradueel verschil er ook is, tegenover het Nieuw Zakelijke. — Amsterdam als het sterkste contrast, Den Haag schijnbaar verwant. In hun wezen zoeken ze alle twee en op eigen manier een romantiek welke, ook onder moeilijke omstandigheden en decadentie, de kunstenaar eigen blijft.

De architect Dr. Berlage, de pionier der moderne beweging, ná de 80 er jaren,

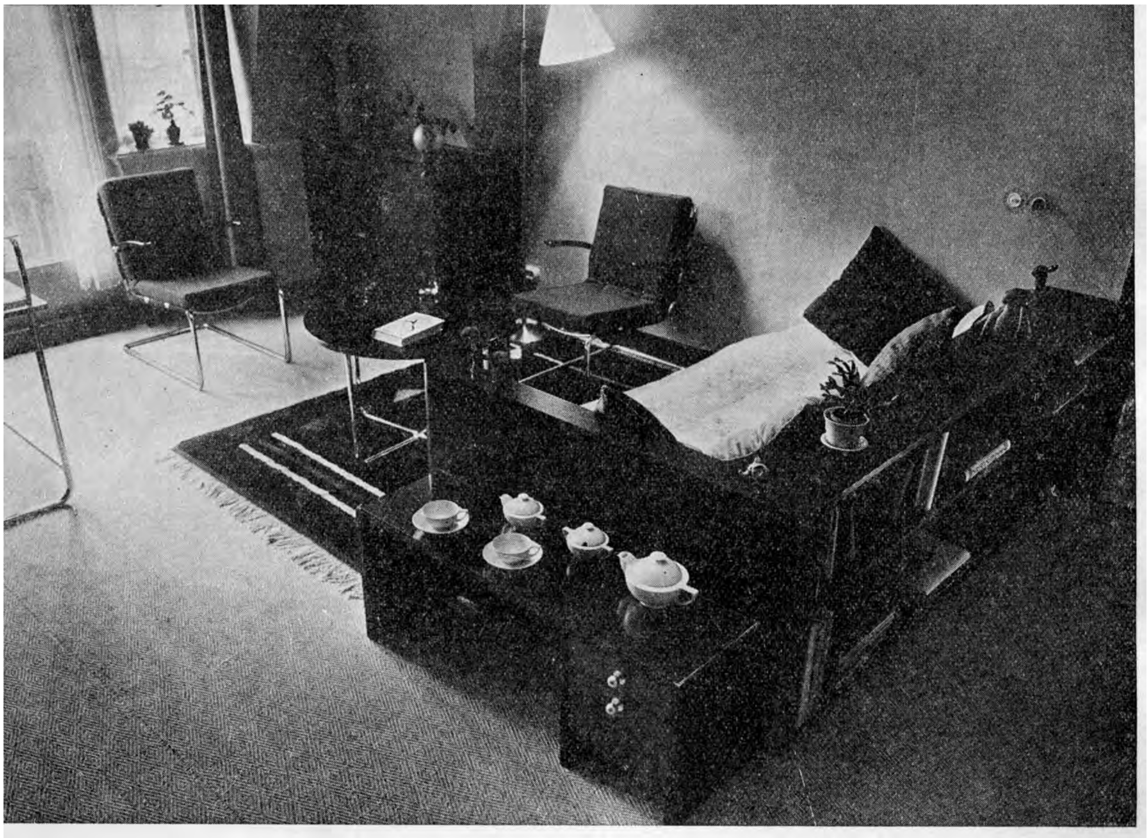

Fig 4. Ontwerp Bas van Pelt. Interieur, samengesteld met stalen- en combinatie-meubelen.

die inderdaad op 't nieuwere interieur zoo'n belangrijke invloed had, kunnen we toch onmogelijk los van de Amsterdamsche richting denken. Dit is het zeer opvallende, dat meerdere leden van de Nieuw-Zakelijkheidsgroep de meening zijn toegedaan, dat ook voor hun beweging de figuur van Dr. Berlage een voorbereidende beteekenis heeft gehad. —

Hoe 't dan ook zijn moge, vast staat evenwel, dat het meubilair uit Berlage's tijd de eenvoud propageert. Het is het meubel waarin de constructie zichtbaar bleef, het architectonische karakter typeert het rationeele beginsel.

Opmerkelijk fijn van modelé is de interieur-inrichting van de architect De Bazel. Overwogen van verhouding, rank en gevoelig van detail, is het geëigend voor een gepaste en edele ornamentale versiering. De Assyrische invloed in de motiveering wijst op een zoeken, bewijst nog het gebrek aan een eigen nationale stijl.

Naast Lion Cachet, die in zijn doorgevoerde ornamentatie wel tot 't uiterste gaat, tot een ongebreidelde decoratieve schoonheid komt, zullen we nog nader op Jacq van den Bosch, Penaat en van der Sluys moeten wijzen.

Penaat die vooral in de latere jaren een belangrijke evolutie doormaakt, schijnt met z'n beide facetten, eenerzijds naar 't gevoelig gebogene, anderzijds naar het rechthoekig versoberde overhellend, zelfs in nauw contact met de Nieuwe Zakelijkheid, (interieur Metz & Co Den Haag!), onmogelijk het romantische te kunnen vergeten.

Corn. van der Sluys, zich inderdaad voor het nieuwe open stellende, behoudt in zijn meubel het zuiver doordacht-bezonkene. Met het houten meubel, con-

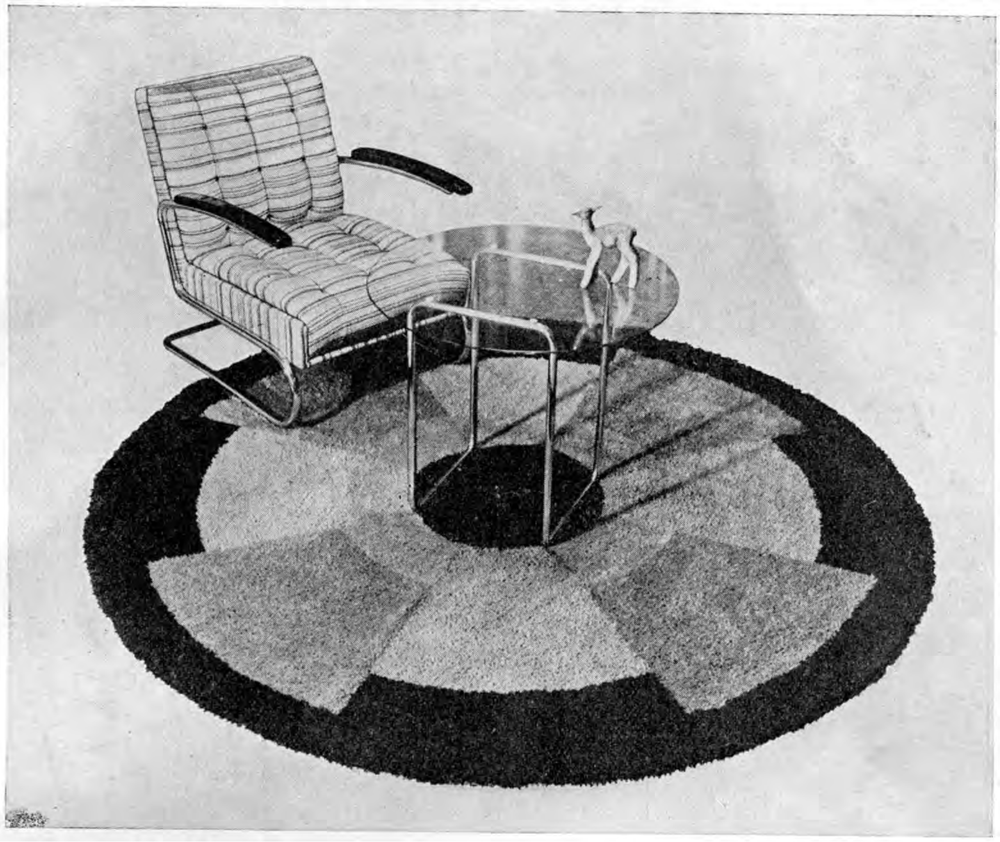

Fig 5. Ontwerp Bas van Pelt. Stalen fauteuil, tafel met glasplaat en tapijt

stuctief verantwoord, zien we de combinatie hout-metaal, voorbeelden van een gezond modern karakter.

Bij de illustraties [2]).

Fig. 1., Ontwerp door *Corn. van der Sluys.*

De groote lijn en eenvoudige rechthoekige vorm wijst reeds op een komende vereenvoudiging.

In de detailleering is echter het versierende element; steekwerk nog overtuigend gehandhaafd. Van der Sluys zal naderhand toenemend verstrakken en voortaan ook het ornamentale weglaten. We zouden dit werk onder de richting van Berlage kunnen rangschikken.

Fig. 2. Ontwerp door *Willem Penaat*.

Dit interieur-gedeelte, van latere datum, doet ons kennisnemen van het z.g.n. „combinatie-meubel". Dit dus samenvoegbare meubilair biedt talrijke combinatie-mogelijkheden. De ontwerper wil de ongemotiveerde opdringerigheid van het „confectie-meubel" laten plaatsmaken voor een on-opvallende handige rangschikking van meubeltypen, die niet te pronk staan, maar in functie van gebruiks-object factoren zijn, waarvan bij de indeeling van het meubilair partij kan worden getrokken.

Fig. 3. Ontwerp door *J. A. Brinkman en L. C. van der Vlugt.*

Bromberg, interieur-architect, schrijft daarover in *„Het Hollandsche Interieur"*:

...Stelt u voor te wonen aan een smalle rumoerige hoofdstraat, in een donker huis, de kamers overvol met zware meubelen, die bijna niet te verzetten zijn, waartoe

---

[2]) Deze afbeeldingen, ontleend aan „Hollandsch Interieur" door Paul Bromberg, Uitg. „Kosmos" Amsterdam, werden ons welwillend ter reproductie afgestaan.

Fig. 6. Ontwerp Bas van Pelt

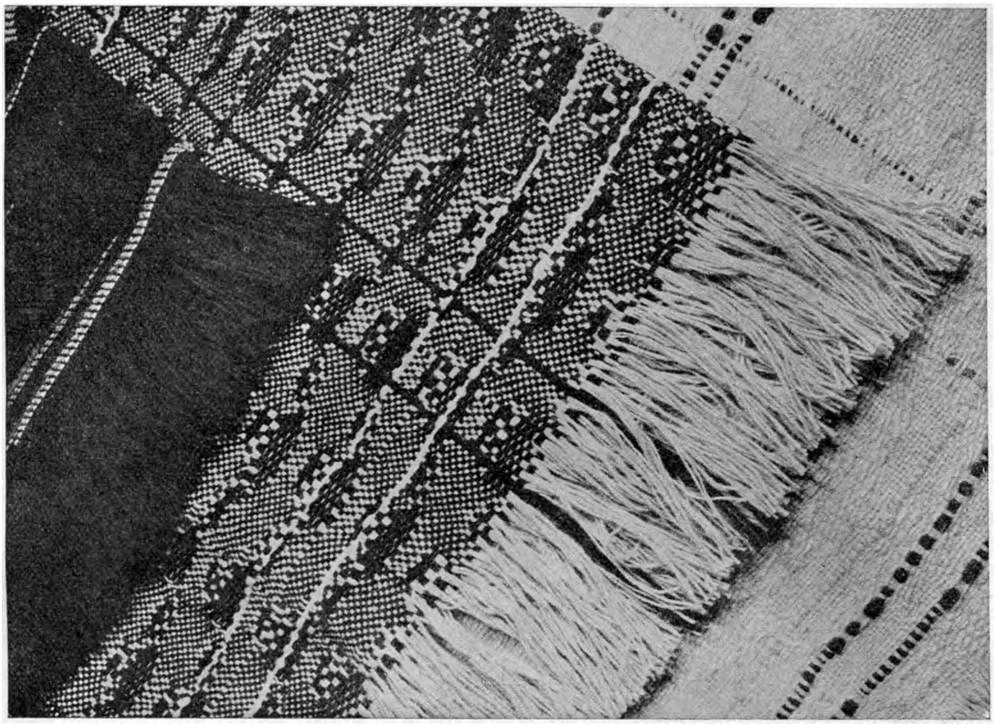

Fig. 7. Ontwerp Bas van Pelt. Geknoopt tapijt

u echter herhaaldelijk verplicht is. Links en rechts omringen u reeksen voorwerpen, die langzamerhand van de kamer bezit hebben genomen door hun numerieke overmacht. Veel gordijnen maar weinig vensters; veel wat onderhoud vergt, tegenover weinig dienstpersoneel, veel lampen maar weinig licht. —

U woont er echter en weet niet beter. Dan komt het ontwaken. U maakt b.v. een groote reis door verre uitgestrektheden met wijde verschieten — maandenlang een onbelemmerd genieten van zon en lucht. — Of u vertoeft in een bergstreek, waar het licht langs de sneeuwglooiing jubelt — ja,[3]) dan gaat u inzien, hoe somber en ellendig het oude woonhuis als een trieste stolp over uw leven staat, afgesloten van licht en lucht, moeilijk te bewonen, onrustig door drukte van te veel voorwerpen. Dàn kunt u pas waardeeren, hoeveel vrijer en lichter het leven kan worden, als het woonhuis bevrijd is van zijn lasten. Een voorbeeld van zoo'n pogen vindt u b.v. in de afbeelding van het woonhuis aan de Kralingsche Plas te Rotterdam", (zie fig. 3).

C. MUS Hzn.

[3]) Inderdaad. Maar men behoeft zóó ver niet te gaan. Het experiment lijkt ons nog al kostbaar. Ga naar de zee of de hei, 't resultaat kan dezelfde uitwerking op u hebben. (*M*).

Een kind roept zijn vader

(Fragment)

Toen het Kerstfeest aanbrak, enkele maanden na de dood van Matthijs Rossing's vrouw, gaf hij er de voorkeur aan deze dagen in eenzaamheid door te brengen.

Hij had een uitnodiging van Albert en Hendrika afgeslagen, hoewel hij om de kleinkinderen even geaarzeid had. Thijs en Laura zouden het fijn vinden als hij kwam en zo nu en dan was hij wel graag temidden van die kleuters.

Maar deze keer moest het niet zo zijn. Er was voor hem veel om te overdenken in de rust van zijn woning. Vergetelheid of afleiding zocht hij niet. Hij wilde de werkelijkheid aandurven.

De kleinkinderen! Er verweerde zich iets in hem bij de klank van dat woord. 't Riep in hem de gedachte wakker aan een ouden man die eigenlijk afgedaan heeft, toeschouwer geworden is in het spel van het leven. Zo'n traditionele grootvader was Matthijs Rossing niet en hij wilde het niet zijn. Hij was nog een sterk mens. Hij ging nog met rechte gang. Wat zijn zevenenvijftig jaren voor een gezond lichaam en krachtige geest? Zijn gestalte rees uit boven zijn volwassen zoons en zijn grijze ogen waren zonder dofheid.

Toch torste hij de last. Daar was heel wat te doen geweest in zijn leven. Beslommeringen in zaken (die waren er nog), schadeposten, teleurstellingen, ziekten; ook kleine knagende zorgen. Alles tesamen voldoende om je ogenblikken te doen beleven, waarin je, als de patriarch Jacob, de voeten tesamen op het bed zou willen leggen en sterven. De jaren waren maar niet zo over zijn hoofd gewaaid. Nu lag het alles achter hem, hij was het te boven gekomen.

En nog stond hij midden in het leven, nog stond hij op zijn wachtpost.

Hij was altijd waakzaam geweest. Zijn kinderen, waarvan er drie getrouwd waren, wisten misschien zelf niet hoe hij hen nog altijd in het oog hield, hun doen en laten naging en overwoog, gereed om, zo mogelijk ongemerkt, in te grijpen. De Rossings waren deugdelijk gebleken, geslacht na geslacht. Matthijs Rossing droeg deze erfenis onbezoedeld over op zijn kinderen, en hij begeerde dat die haar even onbesmet hun kinderen zouden overgeven. Zijn vader, Albert Rossing, de kundige aannemer uit de Haarlemmermeer, was in zijn verbeelding het ideaal van onkreukbaarheid. Zolang hij in diens spoor wandelde, voelde hij zich veilig in leven en sterven. Had hij zich iets te verwijten? Niets. Dus kon hem niets overkomen.

Zijn kinderen waren gewillig, de drie oudsten tenminste. Ze vroegen zich af bij gewichtige beslissingen: hoe wil vader het? en ze waren zich niet bewust dat ze zich dit afvroegen. Deze volgzaamheid zonder merkbare dwang, zonder hinderlijke inmenging, was wonderbaarlijk.

Alleen Dirk, de jongste, dat was er een die uit de band sprong. Dat was de eigenzinnige zwerver, die wie weet waar zijn fortuin zocht. Matthijs Rossing moest erkennen dat zijn jongste zoon hem ontglipt was, en deze erkenning was hem zeer pijnlijk.

De avond voor Kerstmis sloot hijzelf het zware ijzeren hek van de poort die toegang gaf tot de houtwerf. Met de sleutelbos in de hand keerde hij zich naar de straatzijde. Een dichte nevel hing over het water en de kade. Gestalten doken op en verdwenen als schimmen in de nacht. Een huivering van kou voer Rossing door de leden. Hij deed een stap of drie, vier, toen stond hij voor zijn huis.

Van dat ogenblik af begon de eenzaamheid op hem aan te komen, die hij bewust had gewild.

Want bij het betreden van zijn woning overviel hem een beklemd gevoel van verlatenheid. In het donker stommelde hij naar boven. Op de gang ontdeed hij zich van hoed en jas, zocht op de tast een plaatsje ervoor aan de kapstok en betrad de huiskamer. Daar maakte hij licht. Hij was bedachtzaam binnengekomen en had de deur zacht achter zich toegedaan. Zijn avondeten stond voor hem gereed, brood en warme melk, zoals hij had voorgeschreven aan Jaan, de vroegere werkster, die nu van negen tot vijf de boel beredderde. Een voorlopige regeling, deze hulp, en hij was er tot heden toe mee voort-

gesukkeld. Rossing liep naar het raam en trok de overgordijnen dicht. Hij keek naar de kachel, die was goed verzorgd en gaf een aangename warmte. De boel werd behoorlijk in orde gehouden, daar betaalde hij voor. Maar er was niemand die hem wachtte.

Rossing ging zitten, werktuigelijk. Er was geen gerucht. Hij zat zo volkomen stil in de stilte van het vertrek, alsof hij als ding tot de levenloze dingen behoorde die om hem waren. Hij zat een beetje voorover, zijn mager gezicht bleef half in de schaduw. Het hoekige voorhoofd en de krullige haren werden door het licht beschenen. Ook viel het volle licht op zijn handen, bruinig van kleur, benig en sterk. Een man zat daar, weerbaar in het drukke, woelige leven, sterk in het gerucht van de dag, maar open en kwetsbaar nu, in deze ogenblikken van ingekeerdheid. Alleen was hij. Zo had hij het gewild. Hij wilde de eenzaamheid van deze Kerstdagen in al haar zwaarte op zich nemen. Hij moest dit kunnen, want wie het allerzwaarste heeft getild, behoeft niet vervaard te zijn voor wat lichter te dragen valt. Hij was bezig zijn kracht te beproeven.

Het was nu ruim twee maanden geleden dat Geertje Veltkamp overleden was. De vertrekken wisten ervan en de dingen in huis fluisterden erover. De herinnering school hier en daar en dook telkens op, onverwacht, onontkoombaar. Hij had haar al die jaren om zich heen gehad, haar nabijheid was hem vertrouwd geworden. Het had hem zekerheid gegeven bij zijn werk, bij zijn handelingen, bij zijn gaan her en der. Naarmate de jaren verliepen bewoog zij zich al stiller en meer op de achtergrond, maar zij was immer waar ze zijn moest en deed wat gedaan moest worden. Ze was de zorgzame geweest, eigen belang niet achtend en eigen nood verbergend. Ze had altijd maar gedragen, gedragen, die Geertje Veltkamp.

Had hij haar gewaardeerd? Was hij goed voor haar geweest? Ach, we gaan de dagen door en aanvaarden trouwe zorg ongemerkt, ongeweten. En als we tekortschieten vermoeden, zeggen we een hard woord, zetten we een verstoord gezicht. En we vergeten en aanvaarden opnieuw. En als er niets meer valt goed te maken, overvalt ons de weemoed. Hadden we niet anders willen zijn? Had zij of hij slechts geweten dat we anders wilden zijn! O hartzeer der verloren genegenheid!

Rossing had de dingen nooit met zijn vrouw samen overlegd. Daar was een gebied, waarop hij de beslissing aan haar liet, dat betrof kleinigheden, waarmee hij niet lastig gevallen wilde worden. De grote lijnen trok hij, maar dan ook hij alleen. Hij praatte er wel over tegen haar, maar niet met haar. Hij deed dat om zichzelf over een of ander probleem te horen uitspreken, om in klare woorden tot uitdrukking te brengen wat hij dagenlang had bepeinsd. Ze leefden naast elkander, zonder elkaar in de weg te zijn. Hij had dit van begin af zo gedaan. Aan niemands raad had hij behoefte gehad en hij meende in alle dingen recht gesproken en recht gehandeld te hebben. Zijn vrouw mocht haar goedkeuring geven en zelfs dat behoefde zij niet. Had hij haar daardoor miskend? Kon zij er onder geleden hebben? Ach, het was toch niet iets, dat hij haar opzettelijk had aangedaan? Hij had toch in vrede met haar geleefd en haar hooggehouden tegenover de kinderen. Alleen had hij haar niet toegelaten de lasten met hem te dragen. Was het dat misschien, wat zij juist had gewild? Had zij daarop gewacht, al de jaren van haar huwelijk en was er dan tòch een zacht verwijt geweest in haar ogen toen hij haar laatste blik opving en het hem zo vreemd te moede werd?

Matthijs Rossing voelde zich onzeker bij deze overwegingen en dit alleen-zijn leek hem plotseling gevaarlijk. Die kant moesten zijn gedachten niet uit, niet naar het verleden, en zoal naar het verleden, dan toch met voldoening, want hij was door het leven gegaan als een ploeger door de velden, trekkend rechte voren. En het heden behoorde hem nog. Hij was zevenenvijftig jaar en krachtig als een jonge man.

Matthijs Rossing richtte zich in rechte houding, streek met beide handen over zijn gezicht en schoof aan voor zijn avondeten.

Later op de avond zat hij op een stoel bij de kachel. De krant lag nog in haar nieuwe vouwen op tafel, hij keek er niet naar om. Zijn pijp stopte hij bedachtzaam en zorgvuldig en langzaam stak hij er de brand in. Zoeven had hij voor de kast gestaan, waarin het album lag met de ver-

bleekte familieportretten. Maar hij had de neiging om haar eruit te nemen en op zijn gemak te bekijken, onderdrukt. Hoe kwam het dat zijn gedachten hem telkens weer naar het verleden drongen? Dat waren bezigheden voor een oud mens, voor een oude dame, met grijs haar en een gouden bril. Wat drommel, hij was nog niet oud. Hij wilde de moed hebben vooruit te zien. Wat voorbij was, was voorbij en er viel niets te betreuren. Zijn plicht had hij gedaan en wat scheef gegaan mocht zijn, mocht hèm niet worden verweten.

Nu was het de avond voor Kerstmis. En hij was alleen in dit dode huis. En morgen zou hij alleen zijn. Er zou geen bezoek komen als andere jaren. Geen feestelijk maal, geen geschenken, niets bijzonders zouden deze dagen van de anderen onderscheiden. Waarom had hij dat zo gewild?

De kinderen hadden hem te eten gevraagd. Natuurlijk, zo'n man alleen en dat met de Kerstdagen, dat was niets gedaan. Kort geleden zijn vrouw verloren, niemand meer in huis (Dirk was er ook tussenuit, dat was ook wat voor 'm), nu kon je zo'n man toch niet laten rondtobben. We zullen 't hem gezellig maken, we zullen hem door de Kerstdagen heen helpen.

Maar Rossing moet niks van jullie hebben, zo is het, zie je. Hij haalt er een streep door, door jullie plannen. Hij laat niet met zich sollen zoals een kind met een pop solt.

Rossing had geen behoefte aan het medelijden van zijn kinderen. Hij stond nog rechtop, dat zouden zij ondervinden. Hij stond nog sterk in het leven, hij kon ook deze dagen wel doorkomen. En daarna zou hij zijn eigen weg blijven gaan. Ze moesten maar goed toezien, hoe hij dat deed. En als ze wat te klagen hadden, als ze hem nodig hadden, dan mochten ze bij hem komen. Maar hij bij hèn, dat zou niet gebeuren. Een boom van een kerel was hij altijd geweest, een boom, een eik. De storm kon hem havenen, vellen desnoods, hij kon worden omgehakt, maar kromgroeien deed-ie niet. Het leven zou hem de baas niet zijn.

En het verdriet om Dirk zou hem niet knakken. De jongen moest het zelf weten. Nu hij zich van zijn vader had losgemaakt, moest hijzelf de rekening maar opmaken. Hier op de kade stond de zaak, Rossing's Houthandel, een degelijke zaak, opgebouwd met energie en beleid. Die had Dirk versmaad. Zijn broers hadden hun toekomst in een andere richting gezocht. Thijs, tot nog toe zijn enige kleinzoon, was een achterlijk kind, met hem zou het wel niets worden. Goed, Rossing kon wachten. Hij had nog vele jaren voor zich. Eens kwam nog wel de tijd dat hij zijn erfenis, uitgebreid en verstevigd, op een Rossing zou kunnen overdragen.

Om negen uur kwam Wijnand nog onverwachts binnenvallen. Die stond daar midden in de kamer met een bravoure, alsof de halve wereld zijn bezit was. Hij had zijn hoed in de nek geschoven en hield de handen in de zakken van zijn losgeknoopte overjas. Zijn grijze ogen lachten boven de rode konen en er sprankelden fijne druppels aan zijn roodachtige snor. Een frisse luchtstroom bracht hij in de kamer mee.

Nee, tijd om te gaan zitten had hij niet. Hij kwam alleen maar even zeggen dat zijn vrouw bevallen was. Nog onverwachts eigenlijk, zo gaat dat dikwijls. Maar een pracht van een jongen was het. Misschien kwam vader morgen eens aanlopen?

Wijnand sprak snel en opgewekt. Het scheen of hij opzettelijk wat nonchalant deed. Het was de twede al, hij begon het klappen van de zweep te kennen.

De oude Rossing was ook blijven staan. Hij was groter dan zijn zoon. Zijn houding was kalm en beheerst, al trilde er iets in zijn binnenste.

Hij reikte Wijnand de hand.

— Gefeliciteerd, jongen. Als alles goed is thuis (hij aarzelde even, toen veranderde hij wat hij voornemens was te zeggen) nou, dan kom ik morgen even kijken en anders een dezer dagen. Dus een flink kind is het, zeg je?

— Een baas. U zult er van opkijken. U begrijpt wat een drukte dat meebrengt op een dag als vandaag. Ik heb nog een hoop te regelen.

Hij had haast om weg te komen. Toen hij naar zijn vader keek, kwam een onverklaarbaar verlangen in hem op om iets hartelijks te zeggen.

— Je moet niet zo alleen kluizen, vader. Je moet er eens uitlopen, vooral de volgende dagen. Kom bij ons bijvoorbeeld, of als u dat in onze omstandigheden liever niet doet, ga dan eens naar Albert en

Rika, die zouen 't graag willen.

Rossing schokte recht. Hij deed een paar stappen en stond vlak voor zijn zoon. Hij boog zich voorover, zijn kin stak vooruit. Wijnand schrok terug voor de veranderde gelaatsuitdrukking : onwil om de mond, haat bijna in de lichtgrijze ogen.

— Wat willen jullie toch van me ? Wat bezielt jullie ? Zien jullie me misschien voor een stumper aan ? Doe me één plezier en laat me met rust. Laat mij maar rustig mijn gang gaan. Ik sta nog op m'n eigen benen, begrijp dat goed.

Wijnand vond niet dadelijk een antwoord op deze uitval. Zijn zelfverzekerde houding was verdwenen. Als een afgestrafte schooljongen stond hij daar. Hij begreep niet waarmee hij ergernis kon hebben verwekt. Eindelijk zei hij bedremmeld :

— Ja maar, kijk, we dachten : 't moet toch een heel ding voor u zijn. Zo alleen in dit grote huis, moeder weg, en dan Dirk, die is er toch ook niet meer. We bedoelen er geen kwaad mee als we zoiets zeggen.

Matthijs Rossing hernam zijn gewone houding. Met voldoening bemerkte hij dat Wijnand inbond, zodra zijn vader zich gelden liet. Toch foeterde hij nog voort op schampere toon :

— Dirk zeg je, Dirk. Jawel. 't Is hier in huis niet uit te houden omdat die jongen er niet is. Ik loop van kamer in kamer, woel met m'n handen door m'n haar, dat hij mij, oude stumper, dat aandoet. Zo bekijken jullie dat, hè ? Nou, zo is het niet precies, zie je. De jongen kan terugkomen, maar alleen als hij zich schikken wil. Ik heb er alles aan gedaan en heb me niets te verwijten. Zijn moeder is gestorven met een onvervuld verlangen naar hem, dat maakt zijn rekening groter. *Ik* heb niets te vereffenen.

— O nee, zei Wijnand, en hij maakte een overdreven gebaar van instemming. Tegelijk toonde hij enige verlegenheid bij dit vreemde optreden van zijn vader. Hij zocht naar woorden voor een afscheid.

— Kom, dan ga ik er maar vandoor. Ja, in dat geval van Dirk gaat u vrijuit. Hij doet het zichzelf aan. Zo denken we d'r allemaal over. Dirk heeft zijn jaren en voor wat hij zich op de hals haalt, bent u niet verantwoordelijk.

— O, dat dacht ik ook, zei Rossing.

Na het vertrek van Wijnand schreef Rossing een paar korte zakenbrieven. Het was noodzakelijk, bekorte de avond en was een vorm van vechten tegen de eenzaamheid. Toen hij om half elf naar bed wilde gaan, werd er die avond voor de twede maal gebeld. Van Gameren, de architect, stond voor de deur.

Rossing was niet al te zeer verwonderd over zijn late komst. Van die man kon je de vreemdste dingen verwachten. Had hij ze wel allemaal bij elkaar ? Maar hij was te beklagen : altijd roeide hij tegen de stroom op, altijd tornde hij tegen weer en wind in. Hij werkte hard en verdiende goed geld, maar toch leefde hij immer op de rand van de ondergang. Zoals je hem op straat zag gaan, liep hij steeds in zichzelf verzonken, een zwarte, sombere verschijning, wat hoog in de schouders, en met slingerende gang, alsof hij telkens van richting wilde veranderen. Zo loopt een dronken man of iemand die zeer bedroefd is. Zijn zwervende blik hechtte zich moeilijk aan iemand vast, maar als hij eenmaal een bekende ontdekte, veranderde zijn ganse verschijning. Dan speelde hij zijn rol, dwong zich tot opgeruimdheid en stak gulhartig zijn hand toe. Maar verder lopend zeeg zijn zwier en fierheid ineen. Thuis had hij een vrouw en twee dochters die op te grote voet leefden. Dat was het geheim dat hij zorgvuldig bewaard achtte en waar ieder mee op de hoogte was. Dat geheim was de oorzaak van zijn hopeloos tobben.

In de vestibule begon hij zich hakkelend te verontschuldigen over het late uur. Hij zou Rossing niet lang lastig vallen, een klein verzoek had hij slechts, om een kleine vriendendienst ging het. Plotseling hield hij met praten op en keek verschrikt om zich heen, alsof hij nu pas ontdekte waar hij was.

— Kom binnen, zei Rossing en hij duwde hem zacht voor zich uit. Er was iets dat hem weerhield zich zo maar van deze man af te maken. Hij haatte die slapheid, dat gebrek aan mannelijkheid in hem, waardoor Van Gameren tot zo'n zielige tobber werd. Wat drommel, waarom zette hij thuis de puntjes niet op de i ? Maar anderzijds lag daar zo'n goedheid, bijna innigheid over dat zorgengeplooide gelaat, dat Rossings stugge hart daartegen niet genoegzaam gepantserd was.

Toen ze tegenover elkaar zaten, scheen Van Gameren het doel van zijn komst

vergeten te zijn. Hij had zijn jas aangehouden en zijn zwarte gleufhoed naast zich op de grond gelegd. Zijn ogen dwaalden onrustig door de kamer. Hij zakte achter in zijn stoel en als een zeer vermoeid mens streek hij zich over het voorhoofd. Intussen praatte hij over dit en dat, daar zat weinig logisch verband in.

Rossing verontschuldigde zich : hij kon zijn bezoeker niets aanbieden. Wilde hij misschien roken ? Goede sigaren had hij nog wel in huis, maar verder leefde hij zo sober als een heremiet. Dat deed hij zichzelf aan, hoor. Als hij dat wilde, kon hij de Kerstdagen bij zijn kinderen doorbrengen, maar och, hij had geen behoefte aan verzet. Liefst was hij maar in eigen omgeving. De glans van het Kerstfeest verdoft bij het ouder worden. Je moest eigenlijk altijd een kind kunnen blijven om blij Kerstfeest te kunnen vieren.

Rossing glimlachte bij deze woorden, maar toen hij naar Van Gameren staarde, trof hem plotseling de hongerige blik in diens ogen. Of vergiste hij zich ? Het bracht hem in verwarring en hij probeerde zich zijn eigen woorden in herinnering te brengen. Op een toon alsof hij zichzelf corrigeerde, vervolgde hij :

— Maar er gaat van dat aloude feest toch 'n grote bekoring uit. Al heeft 't voor ons veel van zijn warmte en innigheid verloren, we zouden het toch niet graag willen missen. Het doet weldadig aan, zo'n lichtend hoogtij in deze donkere weken. Daar gaat iets troostends van uit.

Wat zit ik hier gek te preken, bespotte Rossing zichzelf. Zijn eigen woorden klonken hem vreemd in de oren. Hij drukte zich nooit zo week en sentimenteel uit. Hoe kwam hij daar dan heden toe ?

— Ja, ja, zei Van Gameren mat, terwijl hij doelloos de onaangestoken sigaar in zijn vingers ronddraaide, — dat Kerstfeest, hè, daar peins ik veel over in deze tijd, daar zou een mens gek van worden, geloof je dat wel ?

Rossing maakte een afwerend gebaar.

— 't Komt van dit sombere jaargetijde, man, daar hebben we allemaal last van. We moeten d'r maar niet te diepzinnig over prakkizeren.

Hij probeerde den ander tegen te houden. Je wist nooit waar die heen wilde. Rossing hield niet van dat buitennissige. Als hij nu maar gevoegelijk op een ander onderwerp kon overgaan, dat zou in elk geval veiliger zijn. Was hij maar niet zo dwaas geweest er zelf over te beginnen. 't Leek wel of Van Gameren juist nu in staat was zijn gedachten te concentreren, want hij bleef er hardnekkig op doorgaan.

— Dit zeg ik maar, zei hij, — aan de Kerstgedachte heb je alles, of je hebt er niets aan. Begrijp je me ?

Rossing knikte meegaand. Hij dacht daar niet zo diep op door. Allerminst had hij iets tegen Kerstfeest. Dat hoorde telkens terug te keren en iedereen deed er aan. Ieder mens heeft op zijn tijd behoefte aan stemmingen en indrukken. Je hoeft niet overdreven godsdienstig te zijn, maar iets moet je toch hebben. In die geest zei hij wat tegen Van Gameren.

Maar die schudde mistroostig het hoofd.

— Wat maal ik om stemmingen en indrukken, man ? Wat heb ik aan 'n oud verhaal, aan wat ergens ver weg weleens gebeurd kan zijn ? We zijn nu in de heilige Kerstnacht, zoals ze dat noemen. En ze vieren het met opgepronkte bomen, rood licht, hulst en weet ik wat al meer. Maar — dat Kind in de kribbe, Rossing, daar gaat het om. Draag ik het leven met zijn last en moeite alleen, of word ik met al wat leeft en lijdt gedragen ? Als het laatste niet waar is, dan lopen alle wegen dood.

Hij zweeg even en frutselde aan zijn hals of er een strop om zat. Met rauwe stem voegde hij er aan toe :

— Voor mij lopen alle wegen dood.

Rossing wenste dat de man maar weer vertrokken was, maar toen hij naar hem keek, kreeg hij met hem te doen. Hij stond op, liep op hem toe en legde de hand op zijn schouder.

— Je schijnt 't ook niet makkelijk te hebben, kerel. Ja, iedereen krijgt tenslotte zijn portie. Maar je moet niet toegeven aan die melancholieke buien. Kop op en doorvechten, man. Je bent een eerlijke kerel, je hebt altijd je plicht gedaan, daar moet je je aan vastklampen.

Van Gameren maakte een wanhopig gebaar. Alles was treurig aan hem.

— M'n plicht gedaan ? Och, we schieten in alles tekort, wij mensen. Je doet je plicht omdat je je daarbij het beste bevindt. Maar er is geen liefde onder ons. De mensen hebben hun Kerstfeest, maar er is geen liefde onder ons.

Rossing keerde zich af en zocht zijn plaats aan tafel weer op. Er roerde zich

een heftig verzet in hem. Was die kerel hier gekomen om dat allemaal te vertellen? Die vent was gek. Hij, Rossing, voelde niets voor zo'n zelfbeschuldiging. Hij had nooit iemand tekort gedaan. Zijn kinderen had hij fatsoenlijk grootgebracht. Dat geval met Dirk was zijn schuld niet. Zijn zaken waren altijd in orde geweest en ze waren het nog. Alles was in orde. En met het Kerstfeest had hij het altijd best kunnen vinden. Die man was overspannen, daar kon hij niet mee redeneren. Alles bij elkaar een vervelende situatie. Hij had een hekel aan alles wat buiten de regel ging.

Van Gameren praatte weer door.

— Jij hebt je plicht gedaan, natuurlijk heb je dat, Rossing. Je bent een respectabel en geacht man. Daar valt geen speld tussen te krijgen. Maar heb je alle handen, die zich naar jou uitstrekten, aangevat? D'r is toch zoveel beroerdigheid in het leven, man. Dat maakt je tenslotte kapot.

— Ja, hoor eens, wees Rossing af, — dat kan ik me allemaal niet aantrekken. Wat mij betreft, ik heb gedaan wat ik kon. Ik kan alle narigheid van de wereld me niet op de hals halen.

— Nee, nee, laat dat maar aan onze Lieve Heer over. Jij hebt de wereld niet gemaakt, hè? Zo is het tenslotte. Laat verder de hele boel maar waaien.

Een schorre lach, die plotseling afbrak. Hij greep zijn hoed en kwam overeind van zijn stoel. Op de tafel lag de ongebruikte sigaar, geknakt en verkruimeld. Hij liep naar de deur en wuifde naar Rossing ten afscheid. Hij verwijderde zich als iemand die haastig wordt weggeroepen.

Rossing stond op en liep achter hem aan om hem uit te laten. Van Gameren scheen niets meer te zeggen te hebben en Rossing durfde hem niet vragen waarvoor hij gekomen was. In de voordeur staande, keek hij hem na. Hij zag de zonderlinge architect in zig-zaglijn over het trottoir laveren, een grauwe, gebogen gestalte, die geleidelijk door de duisternis werd opgeslorpt.

Matthijs Rossing huiverde. Hij maakte 'n aarzelende beweging, als wilde hij zijn bezoeker achterna. Had deze man op zijn hulp gerekend? Was hij een van degenen, die hun handen naar hem uitstrekten? Maar Rossing bedacht zich, schudde zijn hoofd, en langzaam keerde hij in huis terug.

De volgende morgen bleef het lang donker. De mist van de vorige avond was verdwenen. Nu hing de lucht als een loden dak laag over de aarde. In de loop van de ochtend dansten witte puntjes omlaag, die tot niets verwaaiden. Maar tegen de middag kwam het leger los en zwierde omlaag, snel en zacht, een eindeloze stoet.

's Middags, nadat hij zijn sober, zelfbereid maal gebruikt had toog Rossing naar de Eekhoornstraat. Zijn voornemen om zich de beide Kerstdagen niet te laten zien, had hij maar opgegeven. Hij was er de man niet naar om zich in gepeins terug te trekken. De geboorte van een Rossing was bovendien voor hem belangwekkend genoeg om er nota van te nemen. 't Was zijn twede kleinzoon, eigenlijk de eerste die meetelde, als je rekende, dat Thijs, het kind van Albert en Rika, niet goed mee kon komen. Rossing was te verstandig om het kind er op aan te zien, maar in stilte schoof hij de schuld van deze mislukking op de familie van zijn schoondochter. Hendrika Borg was de dochter van een makelaar. De man was al overleden, dus was het maar het beste te zwijgen over zijn levensloop en gedragingen. Dat was lang niet in de haak geweest. 't Andere kind van zijn oudste zoon was een meisje. Ook Wijnand had een dochtertje, Henny, een leuke driejarige kleuter. Dan was daar nog zijn dochter Frieda, getrouwd met Willem de Ruit, inspecteur van een Levensverzekering. Die hadden ook twee meisjes, Geertruida en Rosamunda, de een drie en de ander een jaar oud. Voorlopig zou hij de toekomst van zijn zaak dus moeten verbinden aan zijn pas verworven kleinzoon, die hij nu voor het eerst in ogenschouw ging nemen.

Hij bleef niet lang bij Wijnand. Boven, op de slaapkamer, stond hij bij Neeltjes bed. Die lag daar tevreden met de hele wereld. Heerlijk om zo uit te kunnen rusten, verzuchtte ze. Rossing vroeg of ze voldoende hulp had. O, daar hadden ze niet over te klagen. Voor háár kwam de zuster, en wat de rest betrof, Wijnand weerde zich in deze dagen als een echte huishoudster. Na de Kerst kwam het meisje weer en dan was het leed vrijwel geleden.•

Rossing liep naar het ledikantje, waarin de kleine lag te slapen. Wijnand haalde de dekentjes voorzichtig opzij. Een rood hoofdje en een miniatuurvuistje

werden zichtbaar. Ja, die zag er wel flink uit, geloofde Rossing. Hij gromde een tevreden geluid en draaide zich op zijn hakken om. Wijnand liep naar beneden om te kijken wat Henny in haar eentje uitvoerde. Van die gelegenheid maakte Rossing gebruik om zijn portefeuille te voorschijn te halen. Hier, dat moesten ze maar besteden voor een cadeau, wat het beste van pas kwam. En dan moesten ze maar gelijk wat voor Henny kopen, die had nog niets van hem gehad voor haar Kerstfeest.

Toen Rossing even later weer over de krakende sneeuw voortstapte, besloot hij meteen maar even naar Albert te gaan. Ver uit de buurt was het niet en hij was nu toch eenmaal op pad.

Hij trof alleen Rika met de beide kinderen thuis. Albert was naar de kerk. Ja, dat deed-ie tegenwoordig, merkte Rossing bij zich zelf op. Niet dat hij daar iets van zeggen wou, hij vond het uitstekend, zelf kwam hij er ook wel, al was het niet vaak. Maar hij had er zo'n stil vermoeden van dat Rika's familie daar achter zat, achter dat kerkbezoek van Albert. Die waren een beetje aan de erg godsdienstige kant, hoewel dit Rika's vader niet belet had zijn eigen leventje te leven. Dit nam Rossing hem meer kwalijk, dan die overdreven godsdienstigheid van de familie.

Hendrika zat met de kinderen in de kamer, bij het sprookjesachtige licht van de kerstboom. Ze wilde licht maken, maar Rossing beduidde haar dat ze zich niets van zijn aanwezigheid moesten aantrekken. Hij begreep dat ze in eigen kringetje hun Kerstfeest vierden. Ze moesten hem maar stil in dit hoekje laten zitten en hij hoopte dat hij de intieme sfeer niet helemaal verstoord had. Was ze aan de Kerstvertelling bezig? Dan moest ze daarmee gewoon doorgaan en net doen of hij er niet bij zat.

Bijna een uur lang zat hij stil te luisteren. In het zachte lichtschijnsel zag hij de vage silhouetten van de moeder met haar beide kinderen. Ze leunden tegen haar aan, ieder aan een kant van de hoge armstoel. Haar armen hield ze om hen heen geslagen. Hendrika had een fijn profiel, heel anders dan Neeltje, die grover en gezetter was. Een smal en fijn gezicht had ze. Ze had een teruggetrokken natuur, die zich niet gemakkelijk gaf, maar die verre van oppervlakkig was.

Ze ging voort met haar vertelling: het aloude verhaal van de geboorte van het Kindeke. Haar stem klonk zacht en teer, daar was een schuchterheid in, die Rossing bijna eerbiedig maakte.

— Vreest niet, ziet, ik verkondig u grote blijdschap, die al den volke wezen zal.

Oude, vertrouwde klanken waren het, die in deze gewijde stilte, in de innigheid van dit uur een diepe indruk op Rossing maakten. Hij wist het wel, de gewone dingen keerden terug, de hardheid van het leven wachtte, hij wist het wel, maar het hield hem nu toch geboeid, het maakte zijn hart bijna week, dat stugge hart, dat hij immer zo veilig ompantserd hield. Hij genoot ervan, ook van de kerstboom met zijn pracht en praal, als een kind genoot hij. Wat had die vent gisteravond ook weer van kerstbomen gezegd? Was het niet iets geringschattends geweest? Kom, weg met die herinnering, hij wilde nu enkel aandachtigheid zijn.

Ze zongen kerstliederen: Stille nacht, heilige nacht, In Efratha's velden, Eere zij God. De woorden herleefden in Rossings herinnering, van heel ver kwamen ze tot hem, een stoet die voorbijtrok, als kinderen in feestgewaad. Het was schoon dit alles opnieuw te beleven.

Toen kwam het ogenblik dat Hendrika zich zacht van haar kinderen losmaakte en opstond. Het licht werd opgestoken. De kinderen kwamen in beweging, kregen hun geschenken, die grootvader bewonderen moest. In die drukte kwam Albert thuis. Hij was verrast zijn vader te zien. Een beetje vermoeid zag hij eruit, vond Rossing. 't Was te begrijpen. Op die uitgeverszaak, waar hij de administratie voerde, was het natuurlijk razend druk in deze tijd. Maar Albert was taai, als alle Rossings. Hij zou gauw genoeg weer op zijn verhaal zijn.

Rossing bleef eten. Er werd over een en ander gepraat. Nee, ze waren nog niet bij Neeltje geweest, ze zouden eens gauw gaan kijken. Ze spraken over de kinderen, die reeds door moeder in bed gestopt waren. Met Thijs ging het nogal op school. 't Bleef een moeilijk geval met die jongen. Thuis zou je zeggen dat hij aardig kon meedoen, maar het leek wel of hij in een vreemde omgeving altijd de kluts kwijt was. Ze moesten maar geduld hebben en

afwachten. Misschien kon er nog veel terecht komen.

Kort na het eten stond Rossing op om heen te gaan. Hij was blij dat hij dit bezoek had gebracht. Je wist nu tenminste dat het kerstfeest was. Opgewekt nam hij afscheid. Hij wilde niet te laat thuis zijn.

Albert liet hem uit. In de voordeur staande, terwijl Rossing zijn kraag opzette, want het was vrij koud geworden, schoot hem het nieuws te binnen, dat hij vandaag gehoord had.

— Ik ben uit de kerk met de oude De Roo de aannemer, opgelopen. Weet u wat die me vertelde, vader? U kent toch wel van Gameren, die architect van de Van Stolkkade? Nou, die heeft z'n eigen... die heeft er een eind aan gemaakt. Opgehangen heeft hij zich. Vanmorgen moeten ze hem gevonden hebben. Treurig, zulke dingen.

Matthijs Rossing voelde hoe het bloed uit zijn gezicht wegtrok. Hij stond een ogenblik getroffen, verpletterd. Verbijsterd staarde hij naar Albert. Secondenlang stond hij zo. Eindelijk wist hij zich eenigszins te herstellen.

— Treurig, ja, dat is 't. Nou, gedag, zei hij toen plotseling, en wendde zich meteen af. Hij liep snel heen, hoe moeilijk het lopen in de sneeuw ook was. Steeds sneller liep hij, alsof ze hem op de hielen zaten. Hij zag Van Gameren voor zich, hij zág hem, een ingezonken gestalte, met angst in zijn rusteloze blik, de handen naar hem uitstrekkend.

Toen dwong hij zich tot kalmte. Hij vertraagde zijn gang en hernam zijn gewone wijze van lopen. Hij moest niet kinderachtig zijn, vermaande hij zichzelf. 't Was een treurig geval, erg treurig. De man was radeloos geweest of gek, daar was niet veel verschil in. Maar hij, Rossing, kon dat niet helpen. Het was iets dat buiten hem omging. Hij moest het uit zijn gedachten zetten.

Thuisgekomen liep hij door de koude lege kamers, waar opnieuw een gevoel van verlatenheid hem overviel. Het leven was toch wel anders geworden, na het heengaan van zijn vrouw. Ofschoon ze nooit waarlijk één geweest waren, toch was de leegte er, en het ontnam hem de zekerheid, de gerustheid van zijn bestaan. Hij had altijd alle dingen in de hand gehouden, voor zijn bewustzijn althans, maar dit was hem overkómen. Hij ervoer zijn machteloosheid, want hier had hij niet kunnen ingrijpen. Hij moest verder leven en hij voelde zich sterk genoeg om dit te kunnen, maar het besef begon in hem op te waken, dat ook hij het leven te duchten had, dat hij tot nu toe naar zijn wil meende gedwongen te hebben.

't Was nog wat vroeg om zich ter ruste te begeven. Rossing gaf er de voorkeur aan vuur aan te leggen, om daarna rustig 'n pijp of sigaar op te steken. Ja, de stilte en rust was er wel, in de dingen die hem omgaven, maar niet in Matthijs Rossing zelf. Ogenschijnlijk zat hij daar kalm in zijn stoel, de benen gestrekt, terwijl een behaaglijke warmte hem langzaam-aan omving. Sigaren had hij vlak bij zich op tafel staan, maar ze bleven onaangeroerd. Hij hield de ogen gesloten. Zijn gezicht rimpelde dieper, soms vertrok zijn mond even, alsof hij pijn leed.

Van Gameren was nog geen ogenblik uit zijn gedachten geweest. Onder alles wat hij deed en dacht, stond die sombere verschijning hem voor de geest. 't Was een droevig voorval, een afschuwelijke gebeurtenis, en hoe fel Rossing er ook tegen protesteerde, toch voelde hij er zich in betrokken. Hier had die man gisteravond gezeten, in deze zelfde kamer. Hier had hij dingen gezegd, waarvan Rossing niet horen wilde, die hem verontrust hadden. Hij zag nog hoe de man zijn woning verliet, slingerend als een stuurloze boot, langzaam vervagend in het duister. Was hij nu voorgoed verzonken in de omhelzing van de nacht?

Handen, die zich naar je uitstrekken. Van die woorden kon Rossing niet meer loskomen. Had hij die handen gezien in zijn leven? Ja, ze waren er wel geweest, maar hij had er geen aandacht aan geschonken. Zijn vrouw, — de laatste blik in haar ogen had het hem gezegd — had vergeefs op hem gewacht. Een leven werd afgesneden, dat uit wachten bestond. Had hij het maar geweten! En Dirk dan, Dirk, zijn zoon, had hij ook hèm niet losgelaten, had hij zich niet gemakkelijk van hem afgemaakt? Hij, Matthijs Rossing stond zelf zo stèrk, zijn handen hadden zich nooit naar iemand uitgestrekt. Zo kwam hij door het leven en zo moesten anderen zien dat ze er kwamen.

Rossings hoofd zakte vermoeid opzij. De warmte in het vertrek omving hem weldadig. Hij raakte geleidelijk in een toestand van half slapen, half wakker zijn.

Hij zat op zijn kantoor en er lagen hopen papieren op zijn bureau. Hij probeerde de boel te regelen, maar vorderde er niet mee. De stapel groeide, hoopte zich op tot een berg, die zwaarder werd, almaar zwaarder, en waaronder zijn handen lagen, die door het gewicht onbewegelijk werden vastgehouden. De telefoon rinkelde. Hij bevrijdde zich met een krachtige ruk en nam de hoorn. Toen plotseling was het heel stil en in die bijna angstige stilte ving hij slechts één woord op, dat hem tot in merg en been doorsidderde : váder !

Hij ontwaakte uit deze sluimering en was meteen klaar wakker, maar zó ontdaan, dat hij verwezen voor zich staarde. Zulk een bewogen klank had hij nog nooit in dat woord beluisterd. Het was een roep die uit de verte tot hem kwam. Wat was daarin, dat hem zo diep ontroerde ? Opeens onderkende hij de inhoud, de tweeledige verborgenheid in die zachte kreet : *verlangen* en *vertrouwen*.

— Dirk, jongen. —

Hij sprak die naam uit, zacht voor zich heen. Nimmer tevoren had hij zich zo mild gestemd gevoeld als in dit ogenblik. Was het niet een bestiering dat deze bewogen stem hem door de avondlijke stilte werd toegevoerd ? Dat wilde hij geloven. Uit welk een afgrond van nood was deze roep tot hem gekomen ? In verslagenheid overpeinsde hij hoe het mogelijk was dat in een enkel woord zulk een diepte van uitdrukking liggen kon. Hoe zou daarop zijn antwoord moeten zijn ?

Het was al laat toen Rossing zich te ruste legde : Geen gerucht verstoorde de stilte in huis, maar de nacht vond hem wakende.

Rossing dacht in de dagen die volgden veel aan het Schriftwoord : Gelijk zich een vader ontfermt over de kinderen. Dat was de roeping van een rechtgeaard vader, erkende hij. Die uitspraak kwam overeen met de gevoelens die hij thans jegens zijn afwezige zoon koesterde. Hij voelde zijn hart week worden, als hij die woorden bij zichzelf herhaalde. Zo ruim, zo wijd werd het van binnen, zo mild zijn oordeel, dat hij bereid was alles te vergeten wat voorbij was. Dit moest hij doen : uitvinden waar de jongen zich bevond, hem opzoeken en thuisbrengen. Als ik hem hier had, dacht hij, dan zou ik over het verleden niet meer praten, alleen over de toekomst. Er kwamen mijmeringen van zoet-wiegende sentimentaliteit over hem :

— Ik heb altijd mijn best voor hem gedaan, ik ben hem voorgegaan in goedheid en rechtschapenheid. Ik heb hem niet ruw van mij gestoten, maar geduld gehad, zolang dit redelijkerwijs van mij verwacht kon worden. En nu ik het recht heb te wachten tot hij naar mij komt, ben ik bereid tot hèm te gaan. Als hij maar wil luisteren, als hij zich zijn schuld maar bewust is en zich wil voegen. Dat bleef hij van hem vergen, want de schuld lag niet bij den vader, hem trof geen enkel verwijt.

Hoe moest hij hem echter vinden ? Hij kon wel buitenlands zijn of zich in een ander werelddeel bevinden. Als hij er eens werkelijk een verre reis voor moest maken ? Wat zouden zijn andere kinderen daarvan zeggen ? Rossing glimlachte gerust. Was hij niet altijd heer en meester geweest over zijn handelingen ? Daar waren groter bezwaren. Om op het spoor van Dirk te komen, moest hij Piet Sallinger te pakken zien te krijgen. Die wist daar meer van. Was hij het niet geweest, die den jongen op verkeerde wegen had gebracht ? Het stuitte Rossing tegen de borst zich tot dien kerel te moeten wenden. Zo'n verlopen student, die met z'n twee honden, die hij Ploert en Rapaille noemde, door de stad zwierf. En toch had ook die man hem eens om hulp en steun gevraagd, hij had zich aan hem willen optrekken, zo had hij dat uitgedrukt. Handen, die zich naar je uitstrekken. Rossing schudde het hoofd. Nee, zover behoefde zijn medelijden niet te gaan. En zou hij nu toch deze man in de arm moeten nemen ?

Als het moest, dan zelfs dat. Want hij was vast besloten de verblijfplaats van zijn zoon uit te vinden en tot hem te gaan. Was het een dwaas, romantisch denkbeeld ? 't Kon zijn, maar Rossing hield er aan vast. Want er was iets dat niet dwaas of romantisch was, dat voor hem werkelijker was dan wat hij zintuigelijk waarnam, dat was de herinnering aan die zachte kreet, die in een stil avonduur tot zijn hart gebracht werd, een bewogen klank vol verlangen en vertrouwen, waartegen hij niet bestand was.

W. KRUIKEMEIER

KERAMISCHE KUNST

Vazen en schalen vervaardigd door de Vereenigde Lauzitser Glasfabrieken

Gelijk ook wij vergeven . . . .

Jan van Baarle had zijn candidaats-examen in de theologie cum laude afgelegd, en deed kort daarop even fortuinlijk het kerkelijk examen : hij was nu beroepbaar. Toen hij aan de avond van die zware dag aan het station van zijn woonplaats arriveerde, werd hij door zijn vader, directeur van de N.V. Spaar- en Voorschotbank Van Baarle & Co, zijn meisje en zijn twee broers afgehaald met de zes-persoons donkerblauwe Willys Overland. Er ging een hoeraatje op toen de gelukkige uit de Diesel stapte ; een paar stud's deden dapper met de familie mee.

De heer Van Baarle, kort gezet heer met geestig-nauwe oogjes in 't rond roodblozend gezicht, schudde zijn jongen langdurig de hand en probeerde een plechtig toespraakje met het oog op Jan's ambt, doch 't ging verloren in een prettig rumoer.

Nerveus dribbelend, ietwat gewichtig rondom zich ziend op het stationsplein, waar 't groepje de aandacht trok, liep hij op de wagen toe. Jan, zijn lieveling, had de veilige haven bereikt : als er nu maar gauw een plaats voor hem kwam. Enfin, dat was van later zorg......

„Jan, jij voorin !" En toen de auto voortschoof, begon hij te vragen : hoe hij dominee die en dominee die had gevonden, of ze 't hem moeilijk hadden gemaakt......

Jan zei niet veel, was het tegenbeeld van zijn druk-beweeglijken vader, bovendien vermoeid van de inspanning, en Marie die achter hem zat, vroeg ook zijn aandacht.

Van Baarle had er een klinkende fuif van gemaakt : familieleden en kennissen hadden bericht gehad. Wie die warme zonnige zomeravond langs de Binnensingel wandelde, zag door de hoogopgeschoven ramen het luidruchtig feestend gezelschap ; het was een va-et-vient van de velen die kwamen gelukwensen.

De harde gesprekstoon van Van Baarle domineerde in de ruime suite-kamers. Hij zat links van zijn jongen, die zijn meisje en zijn moeder aan zijn rechterkant had. De laatste, stemmig in 't zwart gekleed, geneerde zich zo nu en dan voor Van Baarle en keek met haar bleek ingetogen gezicht ietwat angstig naar zijn kant. Zij hield op een avond als deze haar hart vast : hij kon het er zo raar uitgooien. Marie's ouders zaten ook in de rij en dominé met een deel van de kerkeraad (Van Baarle was oud-ouderling).

„Nou Jan, nog één station en je kostje is gekocht : nou nog een beroep", zei heel zakelijk Van Baarle's compagnon.

„Zijn kostje *is* toch al gekocht ; daar is z'n ouwe heer goed voor, hè Jan ?" grapte Van Baarle met een knipoogje naar Jan's meisje, die lachte tegen wil en dank.

Mevrouw kon zich niet langer inhouden : „We hopen van harte dat Jan binnenkort niet meer van zijn vader afhankelijk is."

Jan wist zich geen houding te geven ; het werd hem benauwd in zo'n sfeer ; hij keek met een pijnlijke lach naar Marie en verlangde naar 't eind.

„Als een vis op het droge, Jan, zou Potgieter zeggen" ; zijn vrind, die zo spotte, wachtte al meer dan twee jaar op een beroep.

De glazen werden gevuld.

„Maar wij zitten hier alles behalve op een droogje", klonk het guitig uit een andere hoek, waar iemand opstond om met den candidaat te klinken.

Dominé hield nu een ernstig speechje :

„Jan, je diepste wens is nu vervuld. De poort van de wijngaard des Heren staat nu voor je open, jongen. En het klinke je spoedig toe : Ga, werk in Mijn wijngaard. En moge de Heer des oogstes je als een Paulus zenden met volle zegen des Evangelies."

Van Baarle keek nu eens naar zijn jongen, dan weer naar den pastor ; en knikte langzaam met het hoofd : dat zei Dominé weer zo goed, helemaal naar zijn hart...... Hij zette zijn glas op tafel en de anderen deden het na hem, toen hij met een zelfvoldaan plechtig rond zich heen zien, voorstelde, nu gezamenlijk zijn jongen toe te zingen : Halleluja, eeuwig dank en ere, met dèze wijziging in de slotregels :

Vader, sla hèm steeds in liefde gade
Zoon des Vaders, schenk hèm uw genade,
Uw gemeenschap, Geest van God,
Amen ! zij zijn eeuwig lot . . . .

Op een zonnige zomeravond in het Berner-Oberland...... Jan van Baarle en zijn meisje logeren met haar ouders in een hotel aan het Brienzermeer. Wat een paradijzige heerlijkheid, samen tegen zonsondergang te genieten op een stil stijgend bergpad van de wijde vergezichten als het late licht zich spreiden gaat over de blinkende sneeuwtoppen die zich rijen van rondom... En altijd weer nieuwe schoonheden wijzen ze elkaar nu het blauw-gouden meeroppervlak rimpelloos spiegelt onder het teer verkleuren van het stervend zonlicht.

Jan voelt zich in deze hoge stilte, waarin het Alpengloeien hen beiden fascineert, wonderlijk bevangen van een overweldigend besef van kleinheid, van een ontroerende dankbaarheid jegens God.

„Soms denk ik wel eens : Zijn wij niet al te gelukkig ? Wat liep het ons altoos mee, ook met mijn examens...... Waaraan hebben we dat verdiend ?"

Marie keek hem aan met een stille lach, beiden nameloos gelukkig......

„Maar — je hebt nog geen beroep...", corrigeerde ze zijn verrukking, met een nuchterheid, vrouwen eigen.

„Toch al enige preekverzoeken. — En op een avond als deze voel ik me zo rijk in het besef het Evangelie te mogen brengen ; straks, misschien, roept God me naar een heel arme gemeente, ergens in Drente. En dan wil ik me helemaal geven aan de mensen, aan mijn werk. En jij toch met me ?

Jij weet ook wel : ik koos theologie vooral omdat vader er zo vóór was. — Maar wat moet het een zwaar werk wezen, een bezoeking en een verzoeking als je niet weet dat je er toe geroepen bent... Ik heb niet altoos de zekerheid... er is zoveel dat je doet twijfelen."......

Marie keek zwijgend naar 't wijd, schemerig dal waar lichtjes gingen blinken.

„En ik hoop altoos naast jou, Jan, dapper te kunnen meedoen."......

Het werd kil ; zij huiverde in haar zomerblouse en samen daalden ze langs het bochtig pad naar het rijk verlichte terras van 't hotel. Die avond ging nooit meer uit hun herinnering : een vertoeven op de berg, waar zij Hem zagen, Die ver is en toch ook heel nabij......

Nauwelijks een week later. Het einde van hun verblijf in het hotel naderde ; nog een paar dagen......

Marie's vader las het in het „Algemeen Handelsblad" ; hij stak, verschrikt tot op het merg, de krant in zijn zak en vroeg een uurtje later of Jan met hem mee ging voor een avondwandeling. Jan bemerkte wel dat mijnheer anders was dan gewoon, d'r was iets dat hem waarschuwde. Van huis bericht misschien ?

Ze liepen zwijgend langs het meer, waar snel de avondnevel stijgen ging ; het uitzicht naar boven wegdekkend......

't Was Jan enige ogenblikken later alsof de wereld verging...... hij moest zich vastgrijpen aan de balustrade langs het stijgend paadje ; ze stonden stil, de grijzende vriendelijke De Zwaan, lange slanke figuur en de kleinere bang naar hem opziende Jan van Baarle, die dicht tegen hem aanleunde.

Van Baarle & Co had zijn betalingen gestaakt. De directeur was voortvluchtig. Het accountantsonderzoek was de fraude van reeds enige jaren op het spoor gekomen. Het tekort werd op ruim *f* 30.000,— geraamd.

„O God, o God !" Het kreunde diep uit zijn keel. En telkens weer herhaalde hij het, angstig-monotoon. Hij huiverde......

Hij wilde alleen naar Holland terug. Dat zou niet gebeuren ; ze gingen allen met hem.

Op een late Augustus-avond stond hij onverwachts aan de Binnensingel en opeens zag hij de fuif-avond weer, nu het donkere hoge huis, de gordijnen dicht, dreigend voor hem oprees...... Zijn oudste broer deed hem open — huilend ontving hij hem in de vestibule......

„Hoe — is 't — met Moeder ?" snikte hij uit.

„Ze — houdt zich — erg — kordaat. Vader — is — al — je begrijpt — politie — ".

„Wist jij — er — niks van ?" Kees, al enige jaren op het kantoor werkzaam, keerde zich om, een antwoord ontwijkend, schouderophalend.

„We zijn arm — straatarm !" Schreiend zei Kees het, toen Jan op zijn Moeder toeliep.

„Kind, kind, ben je daar ?" Haar ontroering beheersend terwille van den jongen, zei ze het op een toon, zo gelaten dat het Jan als ondergronds waarschuwde : Help me, jongen, hou je nu goed. Maar het verdriet taste hij er in. Hij zag op-

eens in het felle licht van de kroonluchter hoe smartelijk de mondhoeken naar omlaag trokken en hij moest eerst uithuilen.

Zij stuurde den jongste naar boven, en gedrieën zaten ze in de achtersuite, als in een rouwvertrek, waar de dode ligt opgebaard. Zo nu en dan zei er een wat woorden, zwaar van 't verdriet.

„Je vader wou graag, Jan, dat je dominé werd. Ik heb 't ook gewild, maar was bang, dat we jou in die richting forceerden. Altoos was ik bang voor je vaders optimisme, in zijn zaken als in de dingen van het geestelijk leven. Dat je vader wel eens te hoog in de bomen zat, dat hebben jullie ook wel geweten." Ze zag tersluiks naar Kees, die het meest op haar man geleek en wiens oppervlakkigheid en te wereldse neigingen haar vaak reden tot bezorgdheid en gebed gaven. Stond hij Zondags niet clandestien te genieten van een voetbalwedstrijd? Een beste jongen, gul, net als Van Baarle zelf; een voor-de-wind-man. Kees voelde in zijn vader diens dubbel-leven sterk aan. Vader wist wel dat Kees liever naar de „bios" ging dan naar de kerk. — Al liet hij het meestal om zijn moeder.

„Wij hebben te hoog geleefd", zei ze in eerlijke zelfbeschuldiging. „Als ik het niet had tegengehouden, waren we deze zomer naar Zuid-Duitsland gegaan. Ik vermoedde wel wat; al zei Kees niet veel wanneer ik eens informeerde. — Je vader werd al onrustiger; vreemd-druk kon ik hem 's avonds laat op zijn werkkamer heen en weer horen lopen en 's nachts ook — dat begrijp je — slapeloos. Ik heb wat meegemaakt kind, eer het zover kwam."

Jan zag naar zijn moeder op met een ongekend gevoel van eerbied en medelijden; ze rees op, haar rug, gebogen, nu ze een kop thee inschonk, deed haar twintig jaar ouder lijken......

„Hij verborg alles — Kees zal het je wel beter kunnen vertellen......"

„Speculatie", begon Kees; hij zei 't wat onverschillig, zich een houding gevend.

„En dan, toen 't misliep — voorschotten toucherend op valse handtekeningen — voor zichzelf......"

Jan dorst niet verder vragen: het was genoeg...... Zijn moeder kon zich niet langer beheersen. Opeens een schreeuw, als van een gewond dier. Jan viel haar om de hals...... ontdaan. Hij kon niet anders zeggen, dan wat hij op dat ontstellend ogenblik had geroepen, toen het was of de wereld voor hem verging: „O God, o God!" Een golf van bitterheid sloeg in hem omhoog: al die ellende, die vernedering, die dreigende armoe, is vaders schuld, vader, tegen wien hij ondanks een afkeer van zijn luidruchtige rhetoriek, had opgezien, gelovende in zijn soliditeit...... De achterkant van zijn innige liefde voor zijn moeder voelde hij in dit ogenblik branden als haat tegen zijn vader, die een verrader bleek...... „O God, o God!" Meer kon hij niet kwijt in zijn worstelend avondgebed, dat op hem terug viel, als een vleugellamme vogel......

Er verging ook een wereld voor Van Baarle's gezin. „We zijn arm, straatarm", had Kees geklaagd. Ze werden arm, toen in dat najaar alles onder de hamer kwam, ook de royale woning aan de Binnensingel. Alle eigendommen werden publiek verkocht en het brandde als een publieke smaad vooral in Jan's ziel.

Aan de avond na die vreselijke dag wandelde Jan met zijn verloofde naar het havenhoofd; het was er donker en koud. Hij wist dat Marie al het leed met hem deelde; 't maakte hem het kruis zoveel te zwaarder......

„Natuurlijk krijg ik nooit een beroep... ik ben getekend...... Ik moet maar een streep halen door mijn studie...... Marie, ik heb gedacht, als je vader me helpen wil, Nederlandse letteren te gaan studeren."

„Je doet me schrikken. Je hebt er toch altoos roeping voor gevoeld...... Dat kan je toch zo ineens maar niet ontkennen...... Roeping, Jan, dat is toch iets dat je maar zo niet aanwaait...... Nee jongen, je moet je niet van de wijs laten brengen......"

„Dat heeft mijn vader gedaan......"

Koud kwam 't er uit, en hard.

Zwijgend stonden ze aan de rivieroever, aan de uiterste rand van het stenen havenhoofd. Feeëriek-verlicht, een sprookjesachtige verschijning op het donkere water gleed een mailstoomer voorbij, een doffe donder loeiend over het stadje.

„Naar Indië", zei hij. „Daar heb ik al eens over gedacht...... Dan zijn wij tenminste van de narigheid hier af."

Marie zag naar hem op; in het helle lantaarnlicht, dat op zijn bleek gezicht viel, schrok ze van die anders zo zachte,

grijs-blauwe ogen; er was iets fonkelends in, donker-dreigend en angstig leek die blik......

Ze waagde teer de vraag: „Is dat, Jan, niet helemaal mis, naar Indië te willen anders dan om er het Evangelie te willen brengen?"

De boot was in de rivierbocht verdwenen. Klotsend sloegen de bewogen-deinende golven tegen de stenen beschoeiing; lillend schuim vloog op de oever......

Jan kon niet antwoorden; zoals hij nu sprak, was hij zichzelf niet; hij voelde het. Een vlaag van wanhoop sloeg in hem op; hij begreep de laatste tijd zichzelf niet meer.

„O Marie, ik kan nu begrijpen, dat het leven je te zwaar worden kan." Nu zag ze stil voor zich uit; zijn narigheid woog ook zwaar op haar.

„Jan, je hebt *mij* toch; en je hebt je lieve moeder; en...... je hebt God......"

„Dat is 't ergste van alles", zei hij, fel uitvallend, „God — mijn vader kon tot Hem bidden, o zo dierbaar en van Hem spreken, nee, over Hem pràten, al maar praàten... Marie, wil je wel geloven dat ik al in geen weken heb kunnen bidden?"

„Maar Jan, je hebt toch ook al een paar preekverzoeken. Hoe speel je dat klaar, zonder gebed? Ik kan me begrijpen dat je wel eens vertwijfeld hebt gebeden, waarom we zo'n zware beproeving moeten doormaken. Maar — *Hij* blijft toch getrouw, al valt je eigen vader je ook nog zo tegen......"

Jan veegde zijn tranen weg. Ze zagen niet hoe mooi deze herfstavond was, hoe het plantsoen lag in de zilveren dauw van een droom-stille maan, die juist boven een hoge den uitrees...... En de rivier ving in zijn rimpelingen haar blanke glanzen......

Zijn geloofsleven was in de crisis. Hij had de ingekeerd-mystieke natuur van zijn moeder; maar van zijn vader de energie om er zich door te kunnen slaan, een zelfbewustheid, die om kon slaan in een trots, waarbij eer- en heerszucht op de loer liggen...... Gelukkig kreeg hij nog al eens een preekverzoek, maar overal achtervolgde hem de vrees dat de lui hem naar de débacle zouden vragen. Er waren teksten die hij meed; b.v. die betrekking hadden op een zware val in zonden, als de tragedie van David met Bathseba, of de parabel van den verloren zoon. Hij had een keer een preek opgezet over den oudsten zoon in de gelijkenis, den Farizeeër, maar die had hij nog niet ter helfte gebracht of hij verscheurde hem. Onbewust voelde hij dat hij aan zo'n preek nog lang niet toe was, dat hij dan ook tegen zichzelf preken moest...... Die onsympathieke brave broeder leefde gevaarlijk-brutaal in zijn eigen hart, dat niet vergeven kon, zelfs niet nu hij toch vernam van zijn moeder en den predikant die vader bezocht, hoe deze van berouw verteerd werd...... Zijn wantrouwen becritiseerde dat berouw, twijfelend aan de echtheid ervan. De schok was te fel geweest.

Kees en Willem kwamen wel bij vader in zijn voor-arrest, Jan, de lieveling van Van Baarle, bleef weg, de „dominé".

„Je vader vraagt telkens naar je...... of je al preekverzoeken hebt, of er nog kans bestaat dat je es op een tweetal komt..." zei op een keer zijn moeder.

Hij had bitter geglimlacht. Hij keek es rond in het sober gemeubeld vertrek waar moeder genadebrood at en zij allen, sinds een tante, die „stil" leefde, bij hen ingetrokken was. Wiens schuld, dat hij weinig kans had?

„Ik kàn het nog niet doen!" zei hij bitskort-af.

„Kind, dat kon je wel eens schaden in je preken, in je bidden vooral."

November kwam. Jan studeerde hard, consciëntieus als hij was. Zijn preken waren doorwrocht en zijn voordracht boeide door stem en mimiek. De eerste Kerstdag zou hij — gelukkig — ook bezet zijn; ergens in Zeeland moest hij preken. Zijn moeder was er blij mee: hij had veel afleiding nodig en zulke feestdagen waren herinneringen die pijn deden — ontzaglijk......

Begin December zwoegde hij moeizaam op een tweetal Kerstpreken. Hij leed aan slapeloosheid de laatste tijd en had veel last van duizelingen. Zijn moeder en zijn meisje zagen hem vermageren bij de dag; en prikkelbaar was hij in de omgang. Marie's vader sprak vaak met hem; hij zei in die dagen tot zijn dochter: „Jan moet het alleén uitvechten; we moeten voor hem bidden, maar dat hij durft te zeggen: mijn vader is dood voor me — dat wijst er op hoe gedérailleerd zijn geestelijk leven is. Hij heeft niet voor niets zijn ogen zo diep staan." En er was veel gebed voor Jan, ook in het gezin van zijn

meisje.

Zijn intellectuele trots spitste zich op een preek over Lucas 2 vs. 1—7, die blijk zou geven hoe Jan met de vondsten van een nieuwere exegese vertrouwd was. Vooreerst betreffende de tijdrekening, dat de Here Jezus plus minus 4 jaar vóór het begin onzer jaartelling is geboren, dat Jozef en Maria niet zo arm waren als de traditie het altoos voorstelt; had Jozef vermoedelijk geen bezitting in Bethlehem, een stuk land? En ook de stal was wel iets anders dan de middeleeuwse schilderkunst er van heeft gemaakt, de sentimentaliteit lag er dik op. En omtrent dat „in doeken gewonden" zou hij de gemeente vertellen dat dit op zichzelf volstrekt geen bewijs van grote armoede is geweest. Ieder kleintje werd door de moeder in doeken gewikkeld......

Jan zag niet dat hij, zo in den brede uitwijdend over historische détails en entourage, de aandacht afleidde van hèt Kerstthema, dat hij — was het intuïtief? — ontweek: Want gij weet de genade onzes Heren Jezus Christus, dat Hij om uwentwil is arm geworden, daar Hij rijk was, opdat gij door Zijne armoede zoudt rijk worden" (2 Cor. 8 : 9). Deze eeuwig-diepe, eeuwig-rijke Kerstgedachte kon hij wel niet geheel élimineren, maar tot haar recht liet hij ze niet komen. Sloot zijn hart zich niet af van de ontferming, die een uitvloeisel is van Gods erbarmen met de wereld, met de zondaars en de zondaressen, de tollenaars en de overspeligen? Hoe zou hij dan met geestdrift en overgegevenheid het Evangelie van overvloeiende genade kunnen doorgeven......?

Op een nacht werd hij wakker in grote benauwenis: hij kon nog net roepen: „Kees, Kees, ben je daar?" Die sliep met hem op één kamer en vond zijn broer rechtop in bed zitten, de ogen star, het blanke zweet parelend op zijn voorhoofd, klappertandend. Van koorts of van angst? Hij viel achterover in zijn kussen, het gezicht krampachtig vertrokken, de handen tot vuisten gebald op het dek......

Mevrouw van Baarle had het wel gedacht dat het mis moest gaan.

Hij zag haar, over zijn hoofd gebogen, toen hij bijkwam.

Toonloos zei hij: „Moe, ik heb zo angstig gedroomd." — Ze liet het hem maar vertellen; dat verlichtte misschien.

Hij was met Marie in het Berner-Oberland aan 't wandelen — op een smal bergpad, langs steile ravijnen. Toen kwam er plots een onweer — ontzaglijk. Eén van die bergen had het gezicht van zijn vader — het leek een vulkaan, vuurspuwend. Marie was van hem weggeslagen. „En moeder, ik schreeuwde: Bergen, valt op ons." Kort te voren had hij over het laatste oordeel gepreekt. Het werd hem te machtig; hij bezwijmde weer.

De dokter werd opgebeld.

„Hartkrampen, Mevrouw. Hij moet absolute rust nemen — geen studie, niet meer uit preken. Het beste is dat hij een poosje naar buiten gaat...... Dat heeft hij ook niet van de allerlaatste tijd. — Hij is ver heen......"

Eerst ging hij enige weken in Loenen, logeren bij een oom en tante van Marie, die er een landhuisje bewoonden. Maar in die stilte was het hem te stil; de dagen waren kort en oom, een weinig spraakzaam man, kon op hun wandelingen geen contact met Jan krijgen...... De heer De Zwaan kwam er na een dag of tien eens informeren en was al gauw beslist: de jongen moest er vandaan. Hij at niet, sliep haast niet, was erg afwezig als je hem eens wat vroeg. — In één woord: hij tobde. Altoos maar weer: ik krijg nooit een beroep...... Mijn toekomst is weg. En wat moet ik nu? Zijn gastheer en gastvrouw werden er zelf nerveus van.

Marie's vader kreeg het met hem klaar: hij zou gaan „kuren" in een sanatorium... Het was half December toen hij op een druilerige morgen met den heer De Zwaan uit een taxi stapte bij het hoofdgebouw......

Kerstmorgen...... Jan heeft geslapen, wel onrustig, maar toch: geslapen zó dat die eindeloos lange winternacht niet zo tergend langzaam voorbij ging als anders.

Het was de tijd van het ontbijt...... Hij ziet de zuster hem vriendelijk aanlachen: haar blanke schort kleurt witter dan anders, zoals over het hele intérieur van zijn kamertje — hij ligt alleen — een wonderblanke glans vibreert: het heeft gesneeuwd die nacht en uit zijn raam kijkend, ziet hij de hoge dennen met sneeuw getooid; een schuchter zonnetje legt er een blinkende tinteling over.

„Fijn Kerstweer, meneer van Baarle", zegt de zuster opgewekt, terwijl ze zijn

ontbijt bij hem neerzet.

Hij knikt. „Fijn Kerstweer." Hoe had het „fijn" kunnen zijn, als vader maar niet... nee, niet aan denken nu. — Maar hij beheerst dat denken nog niet en de vlijmende gedachten kerven weer in zijn ziel: Dan had je vandaag misschien al in een eigen gemeente het Kerst-evangelie mogen vertellen... Dan had je met Marie, die lieve Marie...... Hij richtte zich op... Klokken begonnen te luiden.

Er zijn de Roomse met hun melodieuze hoog-jubelende drieklank; daar doorheen de donkere trage bim-bam van de Hervormde Kerk, die de jubel draagt als een zware bas; en opeens — grappig bijna — begint de kleine luidklok van de sanatorium-kapel licht-tjingelend mee te zingen......

Jan kan niet meezingen — hij voelt het als dè pijn van zijn ziel...... Hij, die vandaag eigenlijk een prediker moest wezen van de Kerstboodschap, ligt hier in zijn starre eenzaamheid, vèr van zijn geliefden, vèr van de wereld...... En 't is of dit feest hem voorbijgaat, hem niet raakt......

Sta ik er buiten? Is het niet voor mij? Waar bleef dan mijn geloof? Hebben ze me niet altoos geleerd dat het waarachtig geloof een onverliesbaar goed is? Hij ontstelt van zijn conclusie, zijn sluitrede: dan heb ik nooit waarachtig geloofd. Daar tollen zijn gedachten weer rond in zijn moede hoofd; zij spelen met hem een dolmakend spel; hij grijpt als in wanhoop naar zijn hoofd...... „O God, o God, hebt Gij mij ook losgelaten? Eerst mijn vader, nu ook mij?......"

Moeder had hem nu pas geschreven: „Je vader is veroordeeld; een jaar......

Jan, hij houdt zo veel van je. Deze week, toen ik hem even, voor hij werd weggeleid uit de rechtszaal, spreken mocht, vroeg hij naar je. Hij heeft het ook zo moeilijk. Jan, als je hem vergeven kon, als je hem dat eens schreef. — Misschien doe jij 't wel zo gauw je weer wat beter bent, jongen. Je zou er mij ook zo gelukkig mee maken. En...... je zelf ook; en zou de Here er ook niet op wachten?"

Hij grijpt naar de brief in zijn nachtkastje......... hij leest, de ogen van tranen omfloerst......

Hoor, de zusters zingen bij een harmonium, ergens boven zijn hoofd...... En zijn schreien wordt heftig. Is 't van heimwee, omdat dit koor hem herinnert aan vorige Kerstfeesten, toen hij met de kinderen van de Zondagsschool zo van harte meezong: Stille nacht, heilige nacht? Dat zachte zingen is balsem voor een wond waarin hij, zichzelf pijnigend, almaar rondwroet; alsof hij zijn heil zocht in zelfkastijding als een Luther...... De rechtvaardige zal door het geloof leven. Kon ik maar geloven......

Hij zit overeind, luistert:

> Voor zondaars daalt der Englen Heer,
> Voor arme zondaars daalt Hij neer...

Dat brengt zijn zieke denken bij zijn vader, definitief gevonnist, een jaar eenzame opsluiting......

Arme zondaar — die vader — Arme zondaars, hij en vader beiden.

„Hij, vader, heeft het ook zo moeilijk." En ik, hier in dit gebouw, in dit kamertje, niet minder. Nu ziet hij zich naast zijn vader...... allebei een wrak, out-cast......

Even flitst het nijdig door hem heen: Die heeft de wereld voor me weg- en dichtgeslagen. „Zou je dan willen, dat je vader verloren ging — voor eeuwig?" Het is of vader het, heel deemoedig, aan Jan vraagt. En Jan's weerstand breekt: „O vader", kreunt het in zijn ziel; er komt een vertedering over hem; iets van Christus' ontfermen raakt hem aan; hoor ze zingen:

> De macht Uwer Liefde van binnen,
> Kan wereld noch hel weerstaan...

Die middag rustte en sliep hij...... De „geestelijke verzorger" van de inrichting kwam hem, na de middagdienst in de kapel, even bezoeken. Hij wist hoe het met Jan stond......

Jan glimlachte toen hij vroeg: „Hoe heb je 't vandaag op deze feestdag?"

„Mijn vader *zit* gevangen — lees u maar — (hij reikt hem zijn moeders brief) en ik *lig* hier gevangen."

Dominé trok zijn wenkbrauwen op: is dit normale taal of......? Moeilijk is het spreken met zo'n patiënt; je moet zo voorzichtig zijn. Hij ging er niet op in maar begon:

„Ik heb vanmiddag gesproken over 2 Corinthe 8 vers 9: „Want gij weet de genade onzes Heren Jezus Christus, dat hij om uwentwil is arm geworden, daar hij rijk was, opdat gij door Zijne armoede zoudt rijk worden." Wat een grenzeloze liefde van Hem, Die zichzelf de hemel

ontzegde om ons, zondaars, de hemel te openen. Daar kunnen we niet bij met ons menselijk denken, ook niet met onze menselijke liefde. Die bepaalt zich in de regel het liefst bij onszelf, nietwaar Van Baarle ?"

Jan zag naar buiten; het schemerde al naar de avond, maar de smetteloos-witte sneeuwpracht blonk in het kamertje nog na met teren weerschijn...... Hij veegde zijn tranen weg; zoals vandaag had hij nog niet kunnen schreien.

„Ik had vandaag ook moeten getuigen van die Liefde, dominé." Hij zei het langzaam; moeilijk ook; alsof de woorden niet weg wilden uit zijn keel, die dik aanvoelde; hij dronk een glas water leeg......

„De Here heeft tegen je gezegd: Rust een weinig. Hij heeft je, om zo te zeggen, in quarantaine genomen."

„Precies, dat zegt u goed. Ik zei al: mijn vader *zit* gevangen en ik *lig* hier gevangen! Ik ga ook lang niet vrij uit."

„Je bedoelt, Van Baarle ?"

„Vanmorgen heb ik het erg kwaad gehad; de zusters zongen zo mooi. En ik dacht op een moment: Jij staat er buiten, buiten de waarheid van het Kerstfeest, van het geloof. Ze zongen: Voor *arme* zondaars daalt Hij neer. En ik zag me opeens als een *trotse* zondaar; ik heb — u weet het ook wel — mijn vader zijn...... schuld tegenover mijn moeder en ons en, mij...... niet willen vergeven. — O dominé, het werd me opeens duidelijk, dat niet God maar ik bezig was mijzelf buiten te sluiten, buiten Zijn liefde, bedoel ik." Hij aarzelde, wachtte; het zweet brak hem uit, maar getuigen moest hij......

„Mijn vader", zo zei Moeder zelf, „zat te hoog in de bomen; hij leefde veel te royaal van 'n andersmans geld... Maar ik vergat, dat ik, dat wij daar allemaal van hebben geprofiteerd, en toen hij het voor ons bedierf, ons in de narigheid bracht, toen raakte ik mijn vader kwijt, toen ging ik hem... haten. Vader was oppervlakkig en trots, wat moest ik van zijn vroomheid denken? Had hij altijd maar komedie gespeeld? Dat kon ik hem niet vergeven..."

„Dit is heel menselijk, Van Baarle, ik kan er inkomen dat jij — je hebt een meisje, nietwaar en je was net candidaat — dat jij je hart voor hem toe ging sluiten, dat je hem om zo te zeggen, niet meer zien kon...... Maar — 't is en blijft je vader, jongen, die naar ik hoorde, gek was op jou...... Denk je *zijn* eenzaamheid eens in, nu jij jezelf op een dag als vandaag al bizonder eenzaam voelen moet......"

„Ik heb voor hem kunnen bidden, voor 't eerst weer, hoe zwaar 't me ook viel..."

„Dat valt niet zwaar, Van Baarle; als de Geest van Christus het ons leert."

„Ik wou, ik kòn het niet overgeven; vanmorgen was het of het voor mij nooit meer Kerstfeest kon wezen, dominé. Of dat voor mij voortaan afgedaan had."

„Precies, jongen. Je weet wat de Heiland zegt in de gelijkenis van den bozen dienstknecht, wien een grote schuld was kwijtgescholden door zijn heer en die zelf van geen ontfermen wist tegenover zijn medediensknecht om een heel kleine schuld. Die heer heeft hem aan de pijnigers overgeleverd, totdat hij zou betaald hebben al wat hij schuldig was."

„Pijnigers — ja — wel pijnigers — ik lig hier gevangen, aan de pijnigers overgeleverd; kwelduivels hebben me te pakken; helse angsten."

„Van die pijnigers is de Here bezig je te verlossen, beste kerel.

Je weet het slot van de gelijkenis; dat luidt: Alzóó zal ook mijn Hemelsche vader u doen, indien gij niet van harte vergeeft een iegelijk zijn broeder zijn misdaden. Van harte vergeven — dat is de weg."

Dominé knipte het licht op. Een zuster kwam met een glas melk binnen.

„Niet te lang, dominé", zei ze. Ze zag de hoge kleur van den patiënt.

„Ik ga, zuster."

„Dominé, ik mag Woensdag voor 't eerst bezoek hebben — dan komen mijn moeder en mijn meisje. — Ik heb er zo tegenop gezien, maar nu —."

„Heb je nog een wens? Zal ik je moeder verslag doen van mijn bezoek ?"

Het was zwaar van de stilte in het kamertje. Opeens — een zacht zingen van het zusterkoor.

„Schrijf maar dat ik hier in quarantaine lig, gevaarlijk besmet."

Jans humor brak als een zon door zijn depressie heen.

„Maar dat je bezig ben den Here Jezus toe te laten je te ontsmetten ?"

Jan keek stil voor zich heen; zei alleen:

„Wil u met mij bidden ?"

Toen dominé vertrokken was, kwam de zuster voor hem dekken.

Zij bad altoos vóór en dankte ná de maaltijd naar de gewoonte van het huis.
Toen ze aan de vijfde bede van het „Onze Vader" toe was, begon Jan met een stem die van innerlijke vreugde vibreerde, mee te bidden: „Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onze schuldenaren."

Zij lachte hem toe na het „Amen". Weet zij er iets van? dacht Jan.

„Zuster, ik mag nog geen brieven schrijven, hè? 'k Vraag het morgen als de dokter komt."

„Aan je meisje, zeker?"

„Nee, aan mijn vader — in de gevangenis. Het zal een Kerstbrief wezen, zuster, ik voel me of ik vandaag tot hem teruggekeerd ben, net als de jongste zoon uit de gelijkenis. — Of nee", corrigeerde hij zich zelf, „als de oudste...... Dat begrijpt u niet, hè? Het is een hele geschiedenis — later — dan vertel ik het u wel eens......"

„Ja — u bent theoloog. Was het de jongste niet die terugkeerde? Vergist u zich niet?"

„Nee, zuster; ik vergis me niet. Als ik beter mag worden, maak ik een preek over den oudsten zoon; over den jongsten zijn er al genoeg. Als die oudste zijn teruggekeerden broer had kunnen vergeven, dan...... had zijn vader hem niet „buiten" gevonden...... Begrijpt u 't?"

Ze keek hem vol verwondering aan, stil staand bij zijn ledikant.

Zijn ogen lagen nog diep in de kassen; hij zwarte groeven er onder. Het „fijne" van het geval van dezen jongen man wist ze niet, één ding echter wel: Ze zag een heel andere uitdrukking in zijn gezicht; minder somber, minder strak, ontspanning in een zwakke glimlach... Hij was bezig er „boven uit" te komen... Al was hij er nog niet; het ging door „ups and downs" met zulke patiënten.

„Dit begrijp ik: u hebt vandaag een dag, zoals u in lang niet gehad hebt", zei ze voorzichtig.

„Eerste Kerstdag. — Wil u wel geloven, zuster, dat het me net is of ik mijn eerste Kerstfeest beleef?"

„Nou moet je gaan rusten, hoor. Je bent erg druk geweest...... En straks komt de nacht...... Slaap is medicijn......"

Ze deed het licht uit......

Weer hoorde hij zingen; het is de Avondzang.

„Meer dan een vader zorgdet Gij."

„Ja, Vader", zei hij hard-op in zijn stille kamertje, „meer dan een vader...... ik vertrouwde meer op een aardsen vader dan op U...... Ik raakte hem kwijt en U er bij...... Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onze schuldenaren......"

Toen sliep hij in......

A. WAPENAAR

Nieuw Gethsemane

Ik ben de jongeling, die van U vliedt!
Ik vlucht, nu weer soldaten aan U raken.
Mijn huis is veilig en ik ken de daken:
Daar is het schuifraam dat ik openliet.

Hier wil ik slapen en ik schrijf dit lied
— dit liéd? — wanneer ik morgen zal ontwaken.
Uw lijden buit ik uit! Zult Gij dit laken?......
Ach, Heer, Uw lijden is mijn grootst verdriet.

Uw lijden maakt mij bitter. Neen, ik schrijf
niet enkel om de schoonheid van Uw lijden.
Want waar ik heen vlucht, ik vergeet het niet. —

Vergeef den jongeling, die van U vliedt!
Hij heeft geen zwaard. Hoe zal hij U bevrijden?
Zijn grootste vijand is ontgoocheling.

NIEK VERHAAGEN

Rivierlandschap. Schilderij van Adriaen van de Velde. Berlijn, Kaiser Friedrich-Museum

De drie van de Heihorst

Het huisje staat kouwelijk ineengedrongen, niet veel meer dan een donkere vlek boven het eindelooze sneeuwveld.

Het rieten dak hangt — eveneens wit — breed beschermend over de lage muurtjes.

In wijden omtrek is geen lichtje te bekennen, geen gerucht van leven dringt door deze doodsche eenzaamheid.

Ook in huis is het stil.

Enkel af en toe het schurend geluid van een koeienek langs het rondhout, op den deel, of het zachte geknor van de oude zeug.

In de keukenkamer, met de blauwe estrikken zijn de oudjes bij elkaar. Stil.

Hij in de bedstee naast de schouw; de groene gordijnen op zij geschoven.

Zij, in de „zorg" ervoor, de voeten op de plaat van de groote buiskachel, waarin de houtblokken liggen te knetteren.

De wekkerklok tusschen de blauwe borden van Boaz en Ruth, op de schoorsteenmantel, breekt met zijn nijdige tik de stilte.

Af en toe zucht de zieke, lang en zwaar.

Wat zullen ze praten?

Ze begrijpen elkaar zonder woorden ook wel.

Ze kennen elkaars gedachten, ook al worden die niet uitgesproken.

Dat is nu al zoo, sinds Mei, den zwarten dag in hun leven, toen 't bericht doorkwam, dat Hendrik gesneuveld was.

Voordien was het alles zoo goed.

't Was hard werken geweest altijd, op hun kleine stukje grond.

En schraal was steeds de opbrengst, maar het was van henzelf, en ze hoefden niemand dank te zeggen, dan den Heer des oogstes, met wien ze geleefd hebben in kinderlijke afhankelijkheid.

Vier kinderen hebben vader en moeder Bouwkamp hier groot gebracht.

Vier jongens, groot, sterk, en stug, als de grond dien ze te bewerken kregen.

Die zijn er uitgevlogen, omdat de „Heihorst" hun geen toekomst bood. —

Te pachten viel er niets in de omgeving, en voor koopen was er geen geld.

De drie oudste jongens zijn samen naar Canada getrokken.

Alleen Hendrik, het nakomertje, dat geboren werd, toen zijn broers al volwassen waren, is gebleven bij vader en moeder.

Aan hem hebben de toen reeds bejaarde ouders zich vastgeklampt. —

Hij werd practisch eenig kind, die zich van zijn broers niets meer herinnerde.

Een stille gesloten jongen, die gaandeweg de rechterhand van zijn vader werd; het zwaarste werk uit handen nemend, en geleidelijk de plaats van zijn vader innemend, toen deze kromgewerkt, en vroeg versleten, niet meer mee kon.

„De drie van de Heihorst" werden ze genoemd in de omgeving.

Drie stille, eenzelvige menschen, die rustig hun gang gingen, de seizoenen en jaren door, zonder afwisseling en verandering.

't Verwonderde eigenlijk niemand dat die drie zoo bij elkaar bleven, ook toen Hendrik de dertig al gepasseerd was.

Dat was heelemaal geen jongen om een vrouw te zoeken.

Vader en moeder Bouwkamp vonden 't ook gewoon zoo.

Hendrik hoorde heelemaal bij hen — onverdeeld. Die andere jongens zaten ginds ver, buiten het bereik van hun voorstellingsvermogen, getrouwd met vreemde vrouwen, die ondanks de groote portretten, met de zich uitbreidende kinderschaar, toch niets eigens voor hen beteekenden.

De schaarsche brieven werden als kostbaarheden bewaard, en herlezen, o ja, maar heel die vreemde wereld waaruit ze kwamen, bleef veraf.

Hendrik, dat was hun jongen.

Die zou hen aan hun eind brengen, voor hen werken en zorgen.

Zoo moesten ze met hun drietjes samenblijven zonder de stoornis van een vrouw, een vreemde vierde.

Zoo voelde Hendrik zelf het ook.

Zijn plaats was hier.

Moeder zorgde best voor hem.

Ze hield zijn kleeren schoon en heel; wat moest hij met een vrouw...

Jaren geleden was hij een half jaar van huis geweest, voor zijn nummer in dienst. Maar hij had in Arnhem gelegen, nauwelijks een uur fietsens van huis, en iederen avond was hij thuis.

Toen was vader nog in zijn kracht; en alles was goed gegaan op de boerderij, al was 't wel hard poot-aan spelen geweest.

Ook de twee herhalingsoefeningen wa-

ren zonder bezwaar verloopen.

Ze lazen het nieuwsblad, eens in de week, voor de marktberichten, prijzen van eieren en rogge, en voor het nieuws uit de buurt.

Radio kenden ze alleen als dat „schetterding", dat ze Vrijdags in „'t Haasje" hoorden als ze in Arnhem ter markt waren, en daar in de boerenbeurs een glaasje brandewijn dronken.

De wereld rondom hen kraakte. De dagbladen verschenen met reuze-koppen boven de berichten van spanning.

Maar op de Heihorst waren ze blij de rogge zoo mooi droog binnen gekregen te hebben.

Toen de veldwachter met het mobilisatiepapier van Hendrik kwam, begrepen ze 't eigenlijk niet goed. Hendrik weer in dienst, omdat daar ginds ver in Polen wat aan de hand was...

„Hoe kan dat nou zoo ineens?" zei ook Hendrik, toen hij van 't land kwam.

't Leek zoo onwezenlijk en zoo mal.

Hij nou nog als drie en dertig jarige in 't soldatenpak? Maar dat ging toch niet. De haver was nog niet gemaaid, en dat kon vader met z'n rimmetiek-handen toch niet meer?

Waren ze daar in den Haag nou gek geworden? Maar overal uit den omtrek zag hij ze gaan de jonge kerels, en zooveel was er toch wel bij hem blijven hangen van de „mobilisatie theorie", dat hij tegen den middag toch op de hilt zijn boeltje eens uitpakte. Zijn tuniek ging niet meer dicht, en in z'n „poetjes" zat de mot. Dan de knoopen maar loslaten.

„Niks aan te doen", adviseerde zijn vader. „Zoo willen ze je toch niet hebben, en als je dan „de hoogen" vertelt dat je vader zoo'n rimmetiek heeft, en dat de haver d'r nog af moet, nou dan bin je, dunkt me, vanavond wel terug." Dat dachten ze alle drie.

Maar in Arnhem bleken ze er anders over te denken. Vader Bouwkamp moest een daggelder nemen om de haver te maaien.

Toch duurde het voor Hendrik niet lang. Hij kreeg al gauw extra verlof, en nog onverwacht vlug mocht hij, naar gezegd werd voorgoed, naar huis, met de gelukkigen die, als hij, tot de oudste lichting behoorden — omdat er bij de depots eigenlijk geen plaats en geen emplooi voor hen was.

Het heele geval was een kort, onaangenaam intermezzo, dat toch geen diepe indruk naliet. In Arnhem, op de markt, hoorde je wel af en toe gepraat over spanning, en dreiging, en ook aan den dominee Zondags kon je soms merken, dat er toch nog wat aan de hand was, maar och, die burgerlui zijn zoo gauw overstuur.

Hendrik had andere zorgen aan 't hoofd. De rogge had veel geleden van den ongekend strengen winter, en de beste melkkoe was nog steeds het mond en klauwzeer niet te boven.

Maar, vreemd, toen onverwachts weer de veldwachter verscheen, op dien 7den Mei, voelde Hendrik plotseling een zwaren druk op zich neerkomen, een bang voorgevoel, een onberedeneerde dreiging.

Anders dan einde Augustus.

Zijn ouders waren goedsmoeds.

Och, 't zou wel weer niks zijn. Misschien een oefening of zoo. Een kwestie van een paar dagen. „Praat maar es met de hoogen, en zeg ze maar dat het met mijn niks meer wil!" raadde zijn vader.

Maar Hendrik lachte ditmaal enkel flauwtjes, zonder weerwoord.

En, wondere teerheid, hij drukte zijn oudjes de hand, sterk en met nadruk.

Iets als een afscheid was het geweest, voelden ze later.

Bijna gelijk met het bericht van zijn sneuvelen, kwam zijn eigen afscheidsbrief.

In onwennige, kinderlijk-onzekere letters.

De brief die 'n plaatsje vond in de familiebijbel. Hendrik schreef daarin dat ze geen zorg over hem hoefden te hebben, als hij soms niet terug mocht komen. „We hebben daar nooit zoo over gepraat, maar ik weet, waar ik heenga!"

Blijkbaar is de gedachtengang van de oudjes gelijk geweest, en zijn ze samen op 't zelfde punt terecht gekomen, waarop iederen avond hun gedachten stokken.

De laatste woorden van Hendrik, waaruit ze zooveel troost geput hebben.

„Moeder", zegt de zieke, „je most me nog es de brief van Hendrik voorlezen!"

Zijn vrouw staat op, wat verwonderd.

't Komt er zoo mat uit.

Langzaam spelt ze den brief weer uit.

De zieke ligt met gesloten oogen.

„Zoo'n jong toch. Zoo'n goeie jong! Wat een rust, moeder, dat we 'm goed bezorgd weten. As we dat van onszelf

ook maar zoo vast weten magge."

Dan ligt hij weer stil. 't Hoofd achterover in 't kussen.

En moeder Bouwkamp zit stil naar hem te kijken, den brief nog op haar schoot.

Ze is bezorgd. Dat van Hendrik wordt nog zijn dood! 't Gaat maar niet vooruit met „vader".

Net of hij allen moed verloren heeft, en zelf niet meer meewerkt om beter te worden.

Als hij niet meer zoo'n benauwdheid krijgt, heeft de dokter gezegd, kan alles nog terecht komen.

Dat is nu haar voortdurende angst, dat er weer zoo'n aanval komen gaat.

Ook nu weer volgt ze ongerust zijn ademhaling. Maar 't is of de zieke haar blik voelt.

Hij slaat de oogen op, en probeert geruststellend te glimlachen.

Hij praat weer verder, alsof er geen onderbreking in het gesprek geweest is.

„Ja, als we dat zelf ook maar wete magge, van ons zelf, dan is 't niet erg.

Je mot niet schrikken, moeder, maar ik heb net zoo'n gevoel of 't niet lang meer duren zal, met me.

Veur mijn is 't enkel winst... Alleen, ik kan d'r maar niet klaar mee komen, hoe 't met jou mot gaan. Jij alleen..."

„Kom, kom, de dokter is toch tevreden, 't gaat toch goed..."

„Nee, moeder, nee, dat voel ik zelf het beste. Morge is 't kerssemis. Maar ik geloof niet dat ik dat hier nog vieren zal. Met Hendrik boven... ja, dat zou wel es kunnen..."

Het vrouwtje krimpt in elkaar.

Zoo heeft hij nog nooit met haar gepraat, zoo rustig, en vertrouwd met de gedachte van sterven.

Tranen druppen langs haar verschrompelde appelwangetjes.

Ze buigt zich over de bedstee. Bolt het kussen nog eens op, en streelt met haar beenige vingers door zijn dunne haar.

„Maar vader, toe, wat is er dan. Voel je je niet goed, is er iets? Je bent toch niet benauwd..."

„Nee-ee dat niet. Ik weet het niet, ik kan het zoo niet zeggen, maar ik voel..."

Een plotselinge hoestbui breekt den zin af. Het bleeke gezicht wordt blauwrood.

De magere handen plukken aan 't boordje van het boezeroen...

Trillend over al haar leden staat het vrouwtje het machteloos aan te zien.

„Vader, zeg es wat, is 't weer zoo erg..." Ze holt naar de bijkeuken om een kommetje water. In haar zenuwachtigheid morst ze de helft op de blauwe estrikken. De druppels vormen figuurtjes in het fijne zand, waarmee de vloer vanmiddag zoo zorgvuldig is bestrooid. Doelloos staat ze met het half-leege kopje bij het bed.

De zieke is niet in staat te drinken.

Zijn oogen puilen uit de kassen. De handen krampen zich om het laken.

Dan, even schielijk als ze gekomen is, zakt de benauwdheid weer.

De oogen vallen weer toe. De handen strekken zich. Doodmoe ligt hij, met nog stokkende adem, weer achterover.

Zijn vrouw weet niet anders te doen, dan maar te bidden, kort, steeds herhaald, het zelfde zinnetje, als een kind dat niet slapen kan.

Als ze hem wat vraagt, krijgt ze geen antwoord. Ze voelt zich hulpeloos, en heel eenzaam. Wat moet ze beginnen...

„Direkt waarschuwen, als er weer zoo'n benauwdheid komt" heeft de dokter gezegd. Maar ze kan hem toch niet alleen laten nu. Als hij intusschen eens,... het harde woord houdt ze krampachtig terug.

Nee, de vorige benauwdheid is hij toch ook goed doorgekomen.

Maar ze heeft er geen vrede mee. De dokter liet voldoende doorschemeren dat een nieuwe aanval heel gevaarlijk kon zijn.

„Gaat het al wat beter?" probeert ze nog eens.

Hij probeert weer haar geruststellend toe te lachen, maar brengt het niet verder dan een benauwde grimas.

„Zoo moei... zoo moei... en het... hart doet zoo... raar —"

Nu durft ze toch niet langer te wachten. Het moet nu.

„Als ik dan es gauw naar Jan van Teun ging, om de dokter te halen... zou je zoo lang alleen kunnen liggen... Ik zal hard loopen... dan ben ik zoo terug..."

„Nee,... och nee..." weert hij af, „je kunt toch nou... niet... in den avond..."

„Best!", beslist ze kordaat, 't is niet donker, d'r ligt sneeuw... met een goed half uur ben ik terug. Wil je nou nog eerst es drinken... ?"

De zieke is te zwak om haar terug te houden, van die tocht door die sneeuw. Hij kan niet meer zeggen wat hij wil... Hulpeloos laat hij zich de kom aan de

mond zetten.

Dan gaat ze, de zwarte omslagdoek vastgespeld. Aarzelend, ze durft niet weg, en ze durft niet te blijven...

Ze moet naar den dokter, en ze kan hem niet alleen laten.

Al bij de deur, komt ze nog eens terug.

„Ik ben d'r zoo weer", herhaalt ze geruststellend.

Als ze de deeldeur opent, schrikt ze.

Een wilde sneeuwjacht slaat haar tegemoet. Alles is wit, en diep zakken haar voeten weg in de losse laag.

Vaster drukt ze de omslagdoek aan. Ze moet er door, en zoo vlug mogelijk.

Haar man ligt hulpeloos alleen...

Maar 't gaat niet vlug. Het is moeilijk den zandweg te volgen, die zich in niets van de omgeving onderscheidt.

Telkens zwikt ze in het hard bevroren karspoor, onder de sneeuwlaag.

Toch wijkt ze niet op zij uit, uit vrees af te dwalen.

Ze kent den weg hier blindelings, maar nu met die haar tegenstormende sneeuwvlokken-warreling, die alle uitzicht beneemt, en de witte wade die heel de heide hier gelijk maakt, en alle onderscheid tusschen weg en wildernis wegvaagt, heeft ze verder geen enkel houvast. 't Gaat langzaam, moeilijk, terwijl haar onrust haar steeds meer tot haast aanspoort.

Ze moet vooruit, gauw.

Soms aarzelt ze even, of ze nog wel op den weg is. Geen enkel lichtje in de verte mag haar den weg wijzen.

Dan stelt het vage silhouet van een boomengroepje haar gerust. Het vriendschapsboschje! Dan is ze goed. Maar even later twijfelt ze weer.

Ze had nu toch al lang bij het berkje moeten zijn, dat op de driesprong staat.

En hoe ze tuurt, ze ziet niets dan sneeuw, één wijde, onherbergzame vlakte.

Nooit heeft ze geweten dat de „Heihorst" zóó eenzaam en afgelegen was, als op dit oogenblik. Ze loopt, struikelt in een kuil, krabbelt weer op, loopt verder.

Laat ze toch opschieten. Vader ligt alleen...

Dan, het lijkt wel een eeuwigheid, ziet ze weer een donkere silhouet vóór zich, vaag nog. Gelukkig, dat moet de steê van Jan van Teun zijn.

Het geeft haar weer moed. Doodmoe voelt ze zich, haar hart bonst, de slapen kloppen. Maar nu ziet ze tenminste het einddoel naderen.

De sneeuwjacht wordt sterker, af en toe moet ze haar oogharen afwisschen.

De vlokken dansen voor haar oogen.

Misschien dat daardoor de vage omtrek van Jan van Teun's gedoente haar zoo vreemd voorkomt. Ze komt dichterbij.

Maar... dat is toch niet...

Een groepje boomen, géén huis, geen hooiberg. Alleen boomen.

Het vriendschapsboschje weer, ziet ze nu ineens duidelijk, met alle kracht benemende, verlammende zekerheid.

Daarnet, was het een uur geleden of een kwartier?... was ze hier ook, bij het zelfde boschje.

Ze heeft in een cirkel geloopen, ze is hopeloos verdwaald. „Heere, Heere dan toch!" smeekt ze. Ze weet van geen richting meer. Welke kant moet ze nu uit?

Onzeker doet ze een paar passen.

Maar 't is net of ze geen moed meer heeft tot verder gaan. „Heere, help dan toch!"

Ze moet even rusten. Rustig denken, dat ze niet weer de verkeerde kant uitgaat.

Zóó moe is ze nog nooit geweest.

Hier in de sneeuw kan ze niet gaan zitten, een boomstronk moet ze opzoeken.

In de boschrand vindt ze een eikenstomp.

Ze slaat met haar rokken de bovenste sneeuwlaag wat weg.

Veel komt het er niet op aan. Ze zit toch al van onder tot boven vol sneeuw.

Koud is ze tot op 't gebeente.

En warm. Vreemd, maar ze is ook warm. Haar hoofd gloeit, haar oogen branden. En moe.

Ja moe is ze; haar beenen hangen neer als lood.

En ze mag hier niet zitten. Willem wacht. Die weet niet waar ze blijft.

Even zitten nog, dan kan ze er straks beter tegen. 't Is toch wel goed hier zoo te zitten, niet verder te hoeven, strompelend en struikelend.

Slaap heeft ze.

Ze heeft op een scheurkalenderblaadje gelezen van een man die in de sneeuw in slaap viel, en doodvroor.

Nee, ze moet niet gaan slapen, doezelt ze, terwijl haar hoofd, steun zoekend, naar een dennestam opzij zakt.

Want morgen is 't Kerstfeest, dan krijgt

ze warme chocolademelk van de juffers, die op school uit de groote ketels schenken. Warme chocolademelk, wat moet dat heerlijk zijn.

Ze krijgt een nieuwe strik in 't haar, die rose. Ze schrikt even half-wakker.

Ze droomt toch niet?

Nee, toch niet, hoor maar, daar zingen ze al in de tweede klas het „Eere zij God".

Zacht neuriet ze mee. „In den hooge... in den hooge......"

Dan valt ze uit de bank.

Even schrikt ze op.

Maar ze ligt hier toch languit in de sneeuw... dan ziet ze weer de engelen in Efratha's veld...

Haar man is al eerder ingeslapen; hij zag Hendrik wenken.

Zoo zijn de drie van de „Heihorst" weer bij elkaar. Ze vieren eeuwig samen feest in den hooge...

G. J. PEELEN

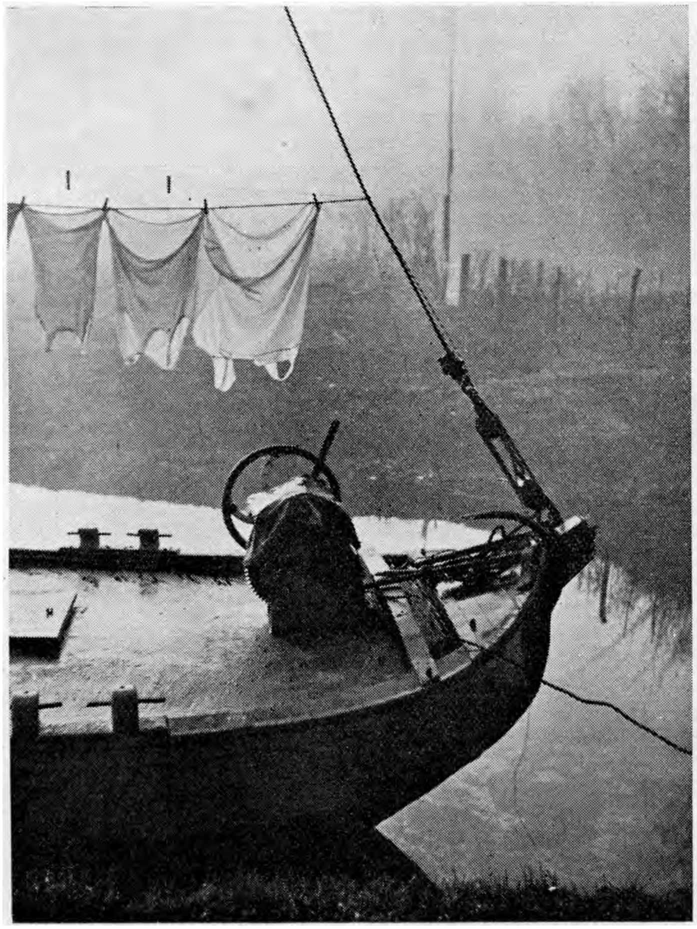

December-middag — Foto M. Miché

Tweede moeder

Met een vaartje liep de wekker af, rinkelend, onbarmhartig.

Jacobien bewoog haar linkerarm in de richting van het nachtkastje, liet hem halverwege weer zakken. De wekker ratelde door, treiterend, zweeg dan plotseling.

Jacobien zuchtte, geeuwde, draaide zich om, streek het haar uit haar oogen en tuurde op de wekker.

Zes uur. Wat onmenschelijk vroeg. Wat zòu ze nog graag even...... Maar als ze niet opstond, liep de heele boel in het honderd — kwamen ze allemaal te laat aan het ontbijt en dan zou je vader hooren mopperen. En Jop moest nog een half uur piano spelen, en om half acht kwam Jannie en vóór die tijd...... allo dan maar.

Ze zwaaide de dekens van zich af, maakte een paar diepe kniebuigingen op het matje voor het bed, strekte haar rug, buig, strek, buig, strek...... vijftig maal.

Dan bonsde ze tegen de muur.

„Jop, Jel, opstaan!"

„Mm." Dat was Jeltje. Jop gaf nooit antwoord, die werd eerst wakker na haar derde boterham, spotte ze zelf.

„Heb je 't gehoord? 't Is half zeven."

Jacobien wist, dat deze overdrijving niet zou baten, maar het was een gewoonte van jaren oud, een familieleugentje noemde Tom het altijd. Gelukkig, dacht ze, dat Tom thuis was met vacantie, het zou anders een rare Kerst worden, nu Vader zoo afwezig was, en soms zoo verwijtend keek, alsof zij er schuld aan hadden, dat mevrouw Laura — zooals Tom en zij vaders tweede vrouw altijd spottend noemden — begin December vertrokken was voor een logeerpartij van onbepaalden tijd bij haar zuster. Tom was ook juist een Zondag over geweest, toen vader hen, als de beide oudsten, op zijn kamer had ontboden, en had gezegd:

„Moeder heeft besloten een tijd weg te gaan, ze heeft meer last van jullie houding dan jullie misschien beseft, ik hoop, dat je daaraan eens goed wilt denken als ze weg is. Ik zal jullie maar geen verklaring vragen — dat zou een beetje pijnlijk worden......"

Zoo keurig als vader zich altijd uitdrukte! Tom en zij hadden elkaar aangekeken, ze had aan Toms knipoog gezien wat hij dacht: Zeer verstandig, lag daarin opgesloten. Ze had terug geknipoogd, maar tegelijk een licht gevoel van zelfverwijt gehad — ja, Tom en zij, ze wàren soms onhebbelijk geweest, en altijd koel en op een afstand...... Hadden ze ooit „Moeder" gezegd? Ze vermeden het, lachten samen om „Mevrouw Laura", critiseerden vaders houding tegenover haar, gnuifden om ieder brutaal antwoord van Jop.........

Maar hoe verschrikkelijk hadden ze het ook gevonden, toen vader zijn tweede huwelijk aankondigde, al had zij vader ook meenen te moeten verdedigen tegenover Tom.

„Het is zoo ook zoo'n gesukkel met al die juffrouwen, en ze ziet er heusch aardig uit, Tom."

„Ze heeft vader natuurlijk ingepalmd", had Tom gezegd, „ze was niet voor niets zoo vriendelijk laatst tegen de kinderen, en Jel is al heelemaal weg van haar......"

Het was waar. Jeltje was de eenige, behalve vader dan, die blij zou zijn als ze terug kwam. Maar voor de rest......

Met lange streken borstelde Jacobien haar blonde haar. Was het nog stil bij Jop en Jel? Ze bonsde weer.

„Ben je eruit, Jel?"

„Ja, al lang."

„Jop ook?"

„Natuurlijk niet. Zeg, Jaak, bij Tom loopt de waschbak, zou hij ook al opstaan?"

„Bestaat niet", bromde Jacobien met een haarspeldje in haar mond. „Maak je wat voort, Jel, dan kun jij tafeldekken terwijl ik brood snijd."

„Ja goed."

Jeltje, bedacht Jacobien, terwijl ze haar bed haastig en slordig afhaalde, Jeltje was een schat, altijd bereid om te helpen, geen wonder dat mevrouw Laura...... Half zeven, ze moest opschieten.

Ze trok de gordijnen open, draaide het licht uit. De tuin leek één duistere vlek, nog steeds geen sneeuw, terwijl ze toch heel kinderachtig vlaste op een witte Kerst......

Ze gooide de deur bij Jop en Jel open. Jel, braaf, haalde óók haar bed al af, van

Jop was nog niets anders te zien dan het puntje van haar neus. Onbarmhartig trok Jacobien de dekens weg — het drama van iederen morgen.

Jop schoot klaarwakker overeind, deed een duik naar de dekens. Jeltje schaterde.

„Jacobientje, toé, nog één minuut. Zestig tellen, ik zal wel hardop......"

„An me nooit nie", zei Jacobien kwajongensachtig. „Vooruit Jop, schiet op, er is genoeg te doen, en je moet nog pianospelen......"

„Doe ik vanmiddag wel......"

„Jawel, dat kennen we. Straks mis ik mijn trein, krijg ik mijn ontslag, dat is dan jouw schuld."

Jop was rillend opgestaan, borstelde haar tanden.

„Kun je fijn thuiskomen", zei ze met haar mond vol tandpasta.

„Ik zou je danken. Ik heb het zoo 's morgens al druk genoeg met jullie."

„Mischien komt moeder gauw terug", hoopte Jel, „dan kun je weer tot zeven uur blijven liggen, zeg."

Jacobien zweeg, en veinsde Jop's veelbeteekenende blikken niet te zien.

Beneden vond ze tot haar groote verbazing Tom.

„Droom ik? Het moet haast wel. Weet je wel hoe laat het is?"

„Jawel. Maar zie je, jij hebt het overdag al druk genoeg, en dan 's morgens dat gevlieg, en je zag er gisteren zoo moe uit...... ik dacht, misschien kan ik je wat helpen."

„Eenig", zei ze opgetogen. „Toe, snij jij brood, en als je dan zoo even Vader scheerwater wilt brengen."

„Hoeveel boterhammen?"

„Gemiddeld voor ieder vier, en ik vier mee naar kantoor."

„Kind, dan hou je bonnen over. We hebben recht op negen boterhammen per dag."

„Moet je maar es zien wat Jop en Jel 's middags eten. Snij ook voor Jannie Tom. Hier is de boter, zuinig asjeblieft. Há, daar is Jel. Nu kan ik wel gaan rentenieren."

„Hè ja", zei Jel gezellig. „Neem maar een boek, Jacobien, en wil je dan dadelijk een kop thee?"

„Nee, ik doe vast de bedden, anders komt Jannie vandaag nooit klaar."

In de gang stond ze even stil voor de spiegel. Zàg ze er moe uit? Ja...... zoo grauw, maar niemand zag er 's morgens schitterend uit. En ze wàs moe, het was ook geen doen...... En ze betrapte zich plotseling ook op de gedachte: Misschien komt ze gauw terug.

Verstrooid streek ze over haar haar. Ja, dat was wel de makkelijkste oplossing, maar was het zóó niet veel prettiger? Als vanouds...... in de perioden zonder juffrouw, en was ze toen ooit moe geweest?

„Ik takel af", dacht ze spottend, „en ik ben verwend. Alles werd me immers uit de handen genomen?" Was dàt niet dè reden van haar houding tegenover mevrouw Laura? Altijd, ook als er een juffrouw was, had zij immers de leiding gehad, alles geregeld, was er naar haar meening gevraagd en werd daar dan ook rekening mee gehouden. Dàt was wel veranderd, sinds vader getrouwd was.

Misschien ben ik wel heel kinderachtig een beetje jaloersch, dacht ze toen vluchtig, en wipte dan de trap op.

Om half acht zat de familie aan tafel. Vader had een verwonderden blik naar Tom.

„Meneer de student zich vergist?"

„Nee, dat niet bepaald", antwoordde Tom vaag, en afwerend.

„Hm. Nu, ik heb het wel zoo lief als dat je tot tien uur in je bed ligt. Heeft Jop geoefend?"

„Ja vader", zei Jop braaf, en Jacobien dacht gnuivend aan haar daverende accoorden, — Jop was dol op accoorden en speelde ze vaker dan naar Jacobiens meening voor haar muzikale vorming goed en noodig was — en vond de vraag tamelijk overbodig.

„Zoo. We beginnen."

Als elken morgen gedacht vader in zijn gebed ook „haar, die niet bij ons is" en voor het eerst hoorde Jacobien het zonder den lichten wrevel, dien ze anders altijd voelde.

Kwart over acht. Jacobien gaf nog vlug eenige haastige instructies aan Jannie, die gedwee luisterde en op alles „ja juffrouw" of „goed juffrouw" zei. En het meeste weer glorieus vergat......

„Ik breng je even", zei Tom.

„Dat kippe-eindje? Maar ik vind het wel gezellig hoor," zei ze haastig. „Hier, neem jij dan mijn tasch? Dag vader, dag jongens, dag Jannie."

„Die tasch is zwaar." Tom zeulde over-

dreven. „Eet je zooveel 's middags?"

„Overwerk", zei Jacobien laconiek.

Tom zweeg, haalde nadenkend zijn onderlip naar binnen, voelde zich weer een beetje een nietsnut als student met vacantie, met heele dagen dat hij niets deed, een gevoel, dat hij deze dagen al eens vaker had gehad. En in een opwelling van hartelijkheid zei hij:

„Zeg zus, we moesten er eens een gezellige paar feestdagen van maken, zooals verleden jaar."

„Zooals het geweest is, kan het toch nooit meer worden", zei ze kort. „Er is teveel gebeurd, en waar anderen het in hun gezin tenminste nog kunnen redden, kunnen wij dat ook niet. Er ontbreekt er voor Vader een, vergeet dat niet Tom!"

Tom schopte tegen een steen.

„Lamme boel", bromde hij. „Als ik je was, Jacobien, ging ik in de stad wonen, je verdient genoeg, en laat dan de heele boel maar waaien. Och, wat zeur ik. Was alles maar weer zooals vroeger, veel gezelliger. En wat hadden ze altijd een medelijden met het moederlooze gezin. Nu zijn we niet meer moederloos, maar vind jij dat we er op vooruit zijn gegaan?"

„Tom schei uit. Ze is toch altijd heel vriendelijk, en de boel loopt op rolletjes, dat moet je toegeven."

„Jawèl", zei hij ietwat verbluft, iets dergelijks niet van haar verwachtend.

„Nu dan. Ik geloof... wij zijn ook een paar vervelende portretten geweest."

„Je bent wèl eerlijk", zei hij, nog verbaasder.

„Ja, misschien wel voor het eerst in al die tijd", zei ze oprecht. „Nu, ik ben er. Bedankt voor je geleide. Geef die tasch maar hier. En ga vandaag maar eens een eind met vader loopen."

Ze liep het station binnen en keek nog eens om naar zijn ietwat verblufte gezicht. En glimlachte ondanks zichzelf.

Half één. Het kantoor was rustig, ze was de eenige die overbleef, en werkte meestal maar vlug haar boterhammen naar binnen. Ze dacht aan de opgewonden discussie die de boekhouder en de eerste correspondent met elkaar gehad hadden. De boekhouder, die zooals ze wist een „modern" denkend man was, had gesneerd:

„Kerstfeest, jawèl. Vrede op aarde, dat zie je aan alle kanten. We moesten maar gewoon doorwerken, net doen of er niets aan de hand is."

En de eerste correspondent, met zijn wat langzame, rustige stem tegen de korte driftige zinnen van den ander in. Ze hadden allemaal geluisterd, niemand had meegepraat. —

„U onderschat de beteekenis van het Kerstfeest, meneer Verbaan."

„Jawel, allemaal mooie woorden. Je wou toch niet beweren...... D'r is immers overal herrie. En vrede is vrede, maar daar zijn we nog lang niet aan toe."

„Ik wil graag eens bij u komen praten", had de eerste correspondent gezegd, en ze had zijn moed bewonderd, kennend 't spotten van den ander met al wat naar godsdienst zweemde, — „over de vrede, die alle verstand te boven gaat."

„Nee, nee, merci. We gaan weer aan 't werk."

Dat je toch nog Kerstfeestverwachtingen kon hebben...... de eerste correspondent had later als terloops tegen haar gezegd:

„Wij hebben toch vooral in deze tijd veel voor......" en deze woorden woog ze nu af. Ja...... zoo hoorde het immers te zijn, dat je jezelf bevoorrecht achtte, je wàs het immers, je onderschatte immers niet de beteekenis van het Kerstfeest...... en als een duiveltje was daar plotseling de gedachte: en je jaagt een huisgenoot de deur uit.

Die gedachte liet haar niet meer los. Ook 's avonds niet, toen ze, de post aan tafel uitdeelend, die in de bus geploft was, toen ze haar mantel uittrok, aan vader een brief met het bekende handschrift uitreikte. De deur uitjagen, wat klonk het crû, en wat was het waar...... ellendig.

Mevrouw Laura, wat had dat toch hatelijk geklonken. Ze was toch nooit onvriendelijk geweest, in het begin zelfs hartelijk, maar dat was langs hun koele onverschilligheid afgegleden. En zorgzaam was ze...... hoe keurig verzorgd was niet altijd haar lunchpakket, heel anders dan tegenwoordig. En tactisch was ze óók, ze wist toch met vader goed om te springen, en...... ja, ze was rustig......

„Het moet toch anders kunnen", dacht Jacobien. „Anders...... èn beter." En dan, een van haar plotselinge impulsen: „Ik zal haar morgen gaan halen. Morgenmiddag twee uur vroeger vrij, dat treft prachtig. Eerst Jop eens even onderhanden nemen...... of nee, niets ervan zeggen, va-

der verrassen......"

En ze genoot bij voorbaat al van Vaders verraste gezicht.

Een bovenhuis. Onder de bel een klein wit naamplaatje. Jacobien herkende de naam, drukte op de belknop. De deur ging bijna onmiddellijk open, alsof er boven iemand op had staan wachten.

„Is mevrouw Berg er ook?" vroeg Jacobien. Het klonk haarzelf dwaas in de ooren, maar ze kon niet...... nog niet......

„Ja, die is thuis. Wie kan ik zeggen?"

„Zegt u maar: Jacobien."

„Een oogenblikje. Komt u vast boven."

Jacobien beklom de twee trappen.

„Ach, nu zie ik het. We kennen elkaar toch van de bruiloft? Is er iets thuis?" Een slappe hand werd haar toegestoken.

„Nee, alles is goed. Maar ik wou graag......"

„Laura is binnen. Ik moest juist uit. Je neemt me niet kwalijk?"

Dat treft prachtig, dacht Jacobien verheugd, en ze zei minzaam:

„Natuurlijk niet. Gaat u gerust uw gang. Deze deur? Dank u!"

Binnen stond een verraste vrouw van haar stoel op...... wat aarzelend. Wat is ze tenger, dacht Jacobien, is me dat nooit opgevallen? Ik ben bijna een hoofd grooter......

Ze stak haar hand uit, wat verlegen.

„Hoe gaat het met u?"

„Is er iets...... met je vader? Ik kreeg vanmorgen nog goed bericht. Moet je hier in de stad zijn?"

„Nee, er is niets, alles is best."

„Wil je thee? En heb je al gegeten?"

„Nee, nee, blijft u rustig zitten."

Ze kuchte even. Het was moeilijk om te beginnen, het was moeilijk om zichzelf te overwinnen, moeilijker dan ze gedacht had, haar koele, ietwat neerbuigende houding, die sinds lang een gewoonte geworden was tegenover deze vrouw, af te leggen, maar ze zag hoe de ander nerveus haar handen over elkaar wreef, en dan zei ze het.

„Ik kom u halen."

„Halen?" Niet begrijpend keek de ander haar aan.

„Heeft je vader je gestuurd? Ik begrijp niet......"

„Vader weet hier niets van. Maar ik wilde graag, dat u met mij mee terug ging...... als u nog wilt tenminste."

De ander keek nog steeds verbaasd. Jacobien ervoer dat het toch niet zoo makkelijk was, een brug te slaan waar die zoo vaak door haarzelf bij het begin was afgebroken. Maar dan vond ze ineens de juiste woorden.

„Met Kerstfeest hooren we immers allemaal bij elkaar. En ik wilde ook graag dat u meeging. We hebben u gemist, ik kan het niet meer alleen aan."

„Ja dan...... Jij wilt het dus ook......"

„Ja. En het zal anders worden. En beter. Ik beloof het u."

De vrouw tegenover haar keek neer op haar handen, waarop plotseling een traan viel, die snel werd weggeveegd, maar Jacobien had het gezien en knipperde met haar oogen. En vond dan plotseling een lach.

„U mag wel opschieten. U hebt nog een uur om uw koffers te pakken. Ik zal wel helpen, maar of u daar veel aan hebben zult? Kom, laten we het maar eens probeeren."

„Marie komt niet voor tien uur thuis... kan ik zoo maar wegloopen?"

„U legt een briefje neer", zei Jacobien, als was ze de oudste. „Want méé zult u als u wilt......"

„Ik wil immers veel te graag", was het zachte antwoord.

Het was tien uur, toen ze voor hun huis stonden. Jacobien kreeg ineens een kinderachtig plezier in de verrassing.

„Blijft u nu buiten staan", zei ze fluisterend, „dan laat ik ze raden. Nee, opzij van de deur, anders zien ze het. Zóó, in de schaduw. Ik bel hoor!"

Véél voetstappen in de gang. De deur werd letterlijk opengerukt.

„Wàt een kantoor", zei Tom's verontwaardigde stem, „om je de dag vóór Kerstmis zoo lang te laten overwerken. Je gaat er weg hoor!"

„Ja, met één Januari", beloofde ze zoet, en duwde Jop en Jel opzij. „Toe kinderen, laat me door. Waar is Vader?"

„Binnen. Kom je heusch van kantoor? Heb je geen honger?"

„Wacht even. Dag Vader?"

Vader keek maar even op.

„Ben je zoo druk geweest? Dag Jacobien. Willen jullie de deur sluiten?"

„Nee, dat doen we nog niet. Ik heb een verrassing voor u. Ik heb wat meegebracht. Komt u even mee?"

Vader verhief zich moeizaam.

„Als het maar geen kerstboom is", zei hij nadrukkelijk, „want daar is het de tijd niet voor, Jacobien."

„Nee vader", zei ze ingetogen, maar om haar mond trok een lach. „Nee, nog verder, het staat buiten."

Ze deed de buitendeur open. Een gestalte maakte zich los uit het duister, trad wat verlegen in den lichtschijn. Verraste uitroepen.

„Laura !" Zoo verheugd klonk vaders stem, zoo innig was zijn begroeting !

„Gezellig, gezellig", jubelde Jeltje, en vloog haar om de hals. Jacobien stootte Tom aan die alleen maar verbaasd keek, ze seinde met haar oogen. Vooruit zeiden die, wees es ééns sportief, en Tom stak zijn hand uit. Jop keek van Tom naar Jacobien en gaf toen een plichtmatige kus. Maar Jacobien schoof haar weg.

„Ziezoo, uw mantel uit. Hier is het veel te koud."

En dan, eindelijk, zei ze het woord, dat ze nog niet had gebruikt, en dat de ander moed gaf, en een belofte van steun inhield :

„Kom, moeder", zei Jacobien.

JOOP KOSTER

Gebed

O, laat mijn hart niet eenzaam blijven
In uren die zoo traag vergaan,
In simpel woord, in zucht en traan,
Die toch mijn weemoed niet verdrijven.

Ik heb gebeden, vele nachten,
Den weg te gaan door U bereid.
Berusting — meer gelatenheid,
Een plekske licht in mijn gedachten.

Van hoog uit blanke hemelzalen —
Mijn ziel kan 't duister niet meer aan,
Ik ben de wereld doorgegaan —
O laat in mij Uw licht nu dalen.

N. VAN TUIJL

Het eene noodige . . .

25 December.

Geluidloos, in wilde warreling toch, voortgezwiept door den fellen Noord-Ooster, dalen de sneeuwvlokken naar de aarde. Als donkere, snel bewegende stippen teekenen ze zich af tegen de loodgrijze lucht, die boven de trapgeveltjes van de huizenrij aan den overkant te zien is. Zijn ze de hardsteenen, nu met een wit donzen looper bedekte treden daarboven gepasseerd, dan worden ze plotseling wit door den donkeren gevelachtergrond om zich, bij het bereiken van den bodem, op te lossen in het glimmend zwart van het asphalt.

Achter de vele boeken, die de feestelijke, toch stemmige Kerstetalage van de kleine boekhandel bevolken, staat Gerdien van Olphen en volgt, tusschen twee linnen boekbanden doorkijkend, het spel der vlokken. De handen saamgeknepen op den rug, de mond één rechte streep, de oogen wijd geopend, zóó staat ze daar en staart. Staart naar die als maar neerdwarrelende vlokken.

25 December...... Kerstmis, Kerstmis 1940!

Voor haar oogen doemt een andere morgen op, dat ze hier ook zoo stond, hier, achter de étalage.

De jonge Aprilzon scheen door het glas-in-lood boven de groote spiegelruit en tooverde speelsch paarse en roode vlekjes op het wit van haar blouse. In zachten, toch zoo sterken greep, werd een arm om haar heen gelegd. En boven haar even gebogen hoofd had een stem geklonken, warm en gelukkig:

„Lieveling, wat ben ik daar blij om, dan zijn we met Kerstmis met z'n drieën!"

„Met Kerstmis", had ze gezegd, „dan is het vrede......"

„Zoo God wil, ja!" had hij geantwoord. „En in dien tijd, als alle menschen zich richten naar het licht, wordt dan òns kindje geboren, òns Kerstlicht...... onze Lucie...... !"

Toen had ze, stil tegen hem aangeleund, het hoofd opgeheven en door een waas het zonverlichte glas-in-lood gezien, waarin het paars en rood plots zoo vreemd dooreen liep.

Dat was zijn afscheid geweest.

Den volgenden dag vertrok hij weer naar zijn post, achter de Grebbelinie.

Met Kerstmis... zoo God wil...... met z'n drieën......

God had het niet gewild......

Feller krampen haar handen samen. Strakker, verbetener wordt de trek om haar mond. Weet ze zich hier weer staan ...... alleen!

Achter haar, in de kleine, gezellige zitkamer, ligt in de wieg het kind. Het kind, dat ze voor zichzelf Lily noemt, omdat ze haar waren naam nooit over de lippen zal kunnen krijgen.

Sinds veertien dagen weet ze het nu, dat nooit het licht het leven van haar kindje zal binnenkomen.

Gedachteloos glijdt haar hand langs de boekruggen......

„Boeken", denkt ze dan... „Romans!"

„Als ooit een schrijfster het in haar hoofd zou halen, een geschiedenis als de mijne te vertellen, zou het publiek zeggen: „Je geeft de heldin teveel van het goede, juffrouw, alles ineens, dat is niet modern.""

„Modern, neen......", ontsnapt haar. „Maar God, zoo reëel!"

Gisteravond zijn Vader en Moeder gekomen. Hun dappere meiske hebben ze haar genoemd.

Is ze dapper?

In haar gedachten zijn de vele slapelooze nachten, de door niemand geweten tranen en de geslagen wanhoop, die ze te verbergen zoekt in een verbeten werken. In een zich vastklampen aan de zaak, de zaak van Peter, die ze alleen verder wil drijven.

Neen, dapper is ze niet! Ze slaat er zich door, natuurlijk! Een mensch moet nu eenmaal vooruit!

Maar hoe, o God, maar hoe?

Vanmorgen heeft Vader haar mee willen nemen naar de kerk.

Ze is niet gegaan. Het feest van de komst van dit lichamelijk gave Christuskind, al was het dan ook een geboorte in armoede en nederigheid, staat haar plotseling zoo ver.

O, ze weet het wel, het is niet alleen dit, de verteedering om een kind, dat de kern van dit feest vormt. Zeker niet. Het

is veel meer, o, ze weet het allemaal heel goed...... Maar toch...... ze kon niet.

Vorig jaar is ze met Peter gegaan.

„Met Kerstmis...... met z'n drieën...... als alle menschen zich richten naar het licht......, ons Kerstlicht..., ons kindje... onze......"

De naam wil niet over haar lippen.

Met een ruk keert ze zich om, veegt driftig de snel vloeiende tranen weg.

„Vooruit, nu hier niet staan tobben. Als Vader en Moeder straks uit de kerk komen moet ze kalm zijn. Haar spel goed spelen!"

Bij de kleine verhooging achter de toonbank stapt ze mis. Even wankelt ze, stoot met haar elleboog tegen een stapeltje boeken, dat met een smak op den grond valt.

Verschrikt knielt ze neer. Er is er toch geen uit den band gevallen?

Welke waren het eigenlijk?

„Kerstsproken" van Basenau-Goemans. „Kerstvertellingen" van Antoon Coolen en hier „Christuslegenden" van Selma Lagerlöff...... Mooi toch altijd!

Haar hand glijdt streelend over het boek. Ze bladert het door, hier en daar soms een zin lezend.

„De Heilige Nacht", ach ja, dat had moeder nog eens voorgelezen. Wanneer was dat ook weer geweest? Ze was nog thuis in ieder geval! —

Ze leest:

„'t Was op een Kerstdag. Allen waren naar de kerk, behalve Grootmoeder en ik. Ik geloof, dat we heel alleen in huis waren. —"

„Net als ik", denkt ze: „Alleen heb ik er nog geen spijt over!" Toch pakt het verhaal haar weer, en verder leest ze. Leest tot ze komt aan het slot:

— En toen legde Grootmoeder haar hand op mijn hoofd en zei: „Dat moet je goed onthouden, want dat is zoo waar, als dat jij mij ziet en ik jou. 't Zit hem niet in kaarsen of lampen en 't is niet verborgen in zon of maan, maar het eene noodige is, dat wij oogen hebben, die Gods heerlijkheid kunnen zien! —

Het éëne noodige...... dat wij oogen hebben, die Gods heerlijkheid kunnen zien.

Oogen...... Gods heerlijkheid......

Werktuigelijk schuift Gerdien het boek op zijn plaats. Langzaam gaat ze de kamer binnen en buigt zich over de wieg.

Lang, héél lang staat ze zoo.

Dan, met een snik, noemt ze den naam: „Lucie......!" en nog eens: „Lucie!"

GERDA WILVERS

De componist

Voor Bert

Diep in zich hoort hij 't hoge zingen
van minstreels uit vergeelde tijd
en blonde, klare herinneringen
dwalen om hem in zoete strijd......

Als hij ontwaakt tasten zijn handen
de toetsen langs, hulploos en zacht,
tot van Gods wijde, onaardse landen
muziek hem dwingt vol nieuwe kracht.

HARRY BRANDER

Weergevonden

Welke aantrekkelijke eigenschappen Ine Dijkstra als verpleegster dan ook hebben mag, waardoor ze zeer zeker de gunst van alle hoofdverpleegsters waaronder ze werkte verworven heeft, dit staat vast, ze is ongenaakbaar als een rots. Zoo oordeelen de andere zusters van het Stads- en Academisch, en niet ten onrechte! Ine geeft zich niet gemakkelijk. Ze doet er trouwens ook geen moeite voor om meerdere kennissen te krijgen, ze heeft genoeg aan eene en die eene weet niet veel meer van haar dan de anderen. In de conversatiekamer komt ze sporadisch, nu, in de herfstmaanden, wat meer dan vroeger. In de rookzaal verschijnt ze nooit, of het moet zijn om Wietske Joustra, van 't zelfde bloed, op te sporen, die daar menigmaal bivakkeert. Is ze eens in de conversatiekamer, dan scheidt ze zich steeds van de anderen af, tenzij alweer Wietske Joustra eveneens daar haar tent heeft opgeslagen. Wie weet er eigenlijk iets van haar of haar familie af? Als een vreemde is ze gekomen, en een vreemde is ze gebleven, de twee jaar die ze nu hier werkt.

Natuurlijk heeft dit geval de fantasie vrij spel gegeven. Er is ook in die twee jaar wel wat los gekomen van de geheimzinnigheid waarin Ine zich hult. Doch de ware reden waarom zij zich voegde bij de schare verpleegsters weet niemand, mogelijk Wietske niet eens, die overigens werkelijk niet onder de loslippigen moet worden geteld! Het loopende verhaal over haar gedwongen uittocht uit het Friesche polderland naar de groote provinciestad in het hartje van ons land, kan dan ook gevoeglijk naar het rijk der fabelen verwezen worden.

Neen, zoo erg is het niet, dat hier van een gedwongen uittocht gesproken moet worden. De dwang, voorzoover daarvan sprake kan zijn, is van Ine zelf uitgegaan. En daarom te meer spreekt ze zelf nooit over die uittocht of vlucht, of wat er dan van gemaakt wordt! 't Is eigenlijk niets anders dan gekwetste trots of gekrenkte eigenliefde die haar het ouderlijk huis heeft doen verlaten. Het ouderlijk huis waarnaar ze, ondanks alles wat passeerde, terug verlangt, terug hunkert zelfs bij wijlen! Maar dat is iets wat niemand weten mag, zelfs Wietske Joustra niet! Och Wietske, hoe zou Ine aan haar hartsgeheimen kunnen openbaren, aan die wufte vlindernatuur, die nooit verder fladdert dan van de eene platvloersche genieting naar de andere, voor zoover haar verpleegster-zijn haar dit niet belet.

Waarom ze haar dan uitgekozen heeft uit die groote groep als eenige met wie ze zich inlaat? Ine weet zelf geen antwoord op die vraag! Misschien is het omdat ze beiden uit dezelfde provincie komen, mogelijk ook omdat Wietske nooit getracht heeft meer te weten te komen dan Ine kwijt wilde, in tegenstelling met enkele anderen die steeds maar „visschen". Want, hoewel ze de scheiding van huis in de eerste plaats op 'n ander dan op zichzelf schuift, deze kwestie is te teer om haar hier over alle tongen te doen gaan, laat staan te bekladden door enkele lichtzinnige tongen! Immers diep in haar hart begraven ligt daar de herinnering aan liefde, aan blijdschap, aan geloofsvrede en vreugde, al verbonden aan de gedachte aan het ouderlijk huis. En zorgvuldig waakt ze ervoor, dat geen ongewijden blikken in deze schutse! Ze bewaart de herinnering als een kostelijk goed.

Ine heeft een week van vroege dienst achter de rug. Ze heeft recht op een vrije dag, maar deze moet maar overstaan tot de volgende week. Dan kan ze er een paar dagen tusschen uit. Ze is het met zichzelf nog niet eens waarheen ze gaan zal. Mogelijk naar tante Cor, een zuster van moe.

Deze avond is ze vrij, maar ze moet hem in eenzaamheid doorbrengen, want Wietske heeft late dienst. Och, het hindert ook eigenlijk niets, zoo dik is de vriendschap niet. Wietske vergeet altijd het verschil tusschen de dagen in de week en de Zondag!

In het begin van hun vriendschap heeft Ine zich hierover ten zeerste verwonderd. Wiets wist beter! Ze heeft geprotesteerd als Wiets willens de Zondag vergat. Ze heeft voet bij stuk gehouden! De Zondag is rustdag voor iedereen, ook voor een verpleegster, al moeten op dien dag de patiënten evengoed verzorgd worden! Maar Wiets neemt het niet zoo nauw, ze vergeet het weer graag bij een voorkomende gelegenheid. Bovendien moet

Ine wat zachter worden in haar oordeel, omdat Wietske reden heeft voor haar onlangs gemaakte opmerking: „Ik snap niet waarom jij je zoo dik maakt over de Zondag. Je komt nooit van je leven in een kerk. 't Is bij jou ook maar kracht van je opvoeding, of aangeplakt!"

Zoo zit Ine in een hoekje van de conversatiekamer eenzaam, zooals ze nu al twee jaar een eenzame is. Ze heeft er nooit veel hinder van dat de anderen haar min of meer links laten liggen. Integendeel, 't was haar tot nu toe altijd welkom. Maar is het de tijd van het jaar, die haar zoo terneer drukt? Is het de meer dan sombere, ja troostelooze Decemberdag, die haar in zoo'n weemoedige stemming heeft gebracht? Of is het de hunkering die in elke menschenziel leeft, het verlangen naar gemeenschap, naar liefde dat, boven de leer gaande, haar zoo met weemoed vervult?

Voor zichzelf blijft ze het antwoord schuldig op deze vraag. Ze zoekt er ook geen antwoord op. Ze vreest die geestelijke anatomie waarmee Wietske bij voorbeeld, alle geestelijk gevoelen ontleden en dooden kan.

Zoo zit ze in haar hoekje, kort bij een radiator. Om haar roest het gesnap van een dertig collega's, die, evenals zij, op deze mistige, kille avond het rose schemerlicht en de gezellige sfeer van de conversatiekamer verkiezen boven een wandeling door de donkere straten. Haar gedachten doorijlen de mijlen die haar van het ouderlijk huis scheiden, en ze toeft er weer, ondanks zichzelf. Mogelijk is vaders brief, die ze gisteravond ontving er de oorzaak van. Nooit zal ze zulks bekennen, zelfs niet voor zichzelven, maar Vaders brieven, hoewel zij ze slechts sporadisch beantwoordt, zijn even zoovele verkwikkingen voor haar! Alleen het slot, waarin vader altijd de groeten overbrengt van „moeder", dat is een doorn, die nog altijd wondt.

Moeder! In het diepst van haar ziel bewaart ze zorgvuldig de nagedachtenis aan deze lieve, te vroeg weggeroepen gestalte, en het kleine portretje in een gouden medaillon, wie heeft zoo'n ding nog? haalt ze vaak 's avonds op haar kamertje te voorschijn. „Moeder!" Ze verwijlt dikwijls bij de herinneringen die ze uit haar kinderjaren aan deze lieve bewaard heeft. Dan kan ze, gebogen over het kleine portretje, mijmeren over deze lieve verschijning, die zelfs als ze strafte — hoe weinig kwam dat voor! — de vriendelijke uitdrukking op haar gelaat behield. Soms verbeeldt ze zich dan haar stem nog te hooren, zacht, vol liefde!

Wat een geheel andere verschijning dan die „moeder" uit vaders brieven!

Nog duidelijk herinnert ze zich haar entree in hun huis vóór drie jaar! Eerst al het opvallende verschil in gestalte, en gelaatsuitdrukking. Moeder een kleine vrouw met zacht, vriendelijk gelaat, zij een hooge, trotsche gestalte met een verstijfd conventioneel glimlachje op het gelaat. Nog ziet ze de verschrikte uitdrukking die plaats maakte voor de gedwongen glimlach, toen de kleine Rie, onstuimig ding als ze was, zich in haar armen wierp. Een kleine liefkozing, en de zesjarige stond weer op de grond, niet wetende welke houding ze moest aannemen.

Natuurlijk heeft zij toen de kleine opgenomen en wat overdreven vertroeteld. Dat was de eerste botsing, door vader niet eens opgemerkt!

En dan de wijze waarop ze alles met een handomdraai veranderde na het huwelijk. De geheele huishouding op z'n kop!

Had zij, Ine, het niet goed gedaan, vier jaar lang? Ze had immers van moeder een opleiding gehad terwijl deze ziek lag, en zoo langzamerhand de zorgen van het geheele gezin, den ouderen broer mee, op zich genomen! Was het dan noodig dat deze vreemde zich indrong in de intimiteit van hun gezellig onderonsje? Ging het onder haar hand niet evengoed?

Had vader een huishoudster genomen, kort na moeders sterven, ze had het kunnen begrijpen. Ze was toen pas zestien, een kind nog! Toch ging alles goed! Maar eerst vier jaar later moest ze ruimen voor een vreemde, iemand uit een geheel andere landstreek! En dan de manier niet te vergeten, waarop ze, zoo op één dag, alle bestuur in huis moest loslaten. Niet stukje voor stukje, niet eerst een tijdje nog naast „haar". Neen, alles opeens! Snikkend heeft ze dien dag op haar kamertje doorgebracht. Toen is haar plan gerijpt om te gaan. Zoover van huis als maar mogelijk was! Vader gaf toestemming. Niet geredelijk, maar toch volledig. „Zij" wilde dat ze zou solliciteeren naar een Christelijke. 't Was oorspronkelijk

ook haar plan, maar na die aanmaning veranderde Ina's besluit en ging de sollicitatie naar een neutrale. En met succes! Zoo is ze hier nu ruim twee jaar en toch feitelijk nog een vreemde. Waarom? Waarom mengt ze zich niet onder de vroolijk pratenden, inplaats van te piekeren over dingen die nu eenmaal zoo liggen en waaraan toch niets te veranderen valt. Och, 't zou toch niet baten, ze heeft het al vaker geprobeerd! En vooral nu niet na vaders brief die, als altijd in verzoenende toon gesteld, een dringend verzoek bevat om de komende feestdagen of, indien dat niet mogelijk is, er voor of er na naar huis te komen.

Dat schrijven heeft weer een snaar doen trillen in haar ziel, die ze reeds lang toonloos waande. Was vaders stijl maar een andere, zooals zij die voerde in haar zeldzame epistels naar huis, of mogelijk nog harder. Dan zou ze reden hebben om te volharden in haar houding, ze zou zich kunnen rechtvaardigen, ze zou vrede hebben met de gang van zaken. Maar nu? In het diepst van haar wezen weet ze zich zelf de oorzaak van de scheiding. Maar zulks bekennen? Tegenover vader, dat zou gaan. Maar voor die vreemde, die ze bovendien nog moeder noemen moet? Nooit!

Toch is ze op het oogenblik niet zoo zeker van zich zelf.

Vader schrijft over kleine Rie. Nooit erg sterk geweest, het kleine ding. Geen jaar gaat er voorbij zonder dat ze enkele weken, enkele maanden soms, te bed ligt. Nu is ze weer ziek!

Hoe heeft de schat gehuild toen ze wegging uit huis. En wat was ze overgelukkig als haar groote zus eens een enkele keer thuis kwam!

Onwillekeurig heeft Ine de brief weer uit haar taschje opgediept, en herleest de zinnen over Rie. Weer ziek, de schat, en, naar vaders zorgvuldig gekozen woorden te oordeelen, nogal ernstig!

Wat zal ze doen?

Ze kan de feestdagen thuis doorbrengen als ze wil. 't Zijn haar vrije dagen, maar ze heeft ze reeds half aan Wietske beloofd, die de feestdagen graag bij een broer wil gaan doorbrengen! Zij, wel ze geeft immers niets om thuis, zooals ze steeds zegt?

Neen, ze kan niet meer veranderen. Beloofd is beloofd. Wietske rekent er natuurlijk reeds vast op!

Maar de kleine Rie dan?

Ine's oogen vliegen over het papier, blijven haken bij de woorden: „de kleine verheugt zich er nu al op, dat haar groote zus komt!"

Ze zal straks, voor bedtijd, Wietske maar even op haar slaapkamertje opzoeken!

't Valt erg mee. Wietske is direct bereid de gedane belofte terug te geven. „Ik ga dan maar een paar dagen later. M'n broer heeft toch vacantie. Ga jij maar gerust, als je zusje zoo naar je verlangt!"

Ze is dus vrij te gaan zoo ze wil. Zal ze het doen?

Nog maar even aanzien!

Twee dagen later ligt er 's avonds weer een brief op haar kamertje. Vaders handschrift. Haastig scheurt ze de enveloppe open en neemt het velletje post eruit. Een kort berichtje, maar de inhoud treft Ine te meer! 't Gaat niet goed met Rie. De dokter vreest het ergste. Als Ine komen wil moet ze niet te lang wachten.

Ine zakt op de punt van haar bed neer. Ze moet zich even steunen. Zou 't zóó erg zijn met Rie? Niet lang wachten, schrijft vader. Ja, maar pas aan 't einde van de week kan ze weg! Of vrij vragen? Dat moet dan toch ook wachten tot morgen. Eerst maar naar huis schrijven!

Weldra is Ine begonnen aan haar brief, maar 't lukt niet erg. Vader is erg bedroefd naar het schijnt, ze moet dus een troostbrief schrijven, maar ze kan de juiste woorden niet vinden. De enkele zinnen die op het rose papier komen zijn houterig stijf. Hier, in de kille eenzaamheid, voelt ze wat ze in de twee jaren mokkend van huis wegblijven verloren heeft.

Naar een neutrale inrichting wilde ze en ze wist zich sterk om te blijven bezitten hetgeen ze had, meende te hebben althans.

Hopeloos verloren heeft ze alles wat ze had. Niet door de inrichting, maar door haar eigen levenshouding! En zoover staat ze nu van vader, dat ze hem in deze moeilijke tijd niet eens een behoorlijke brief schrijven kan!

De brief komt toch af, maar 't is er een aan een vreemde......

Direct komen gaat niet. Zaterdag hoopt ze tegen de avond thuis te zijn, tenzij het erger wordt met Rie, dan kan ze wel vrij krijgen.

's Morgens staat Ine op, bijna vermoei-

der dan ze naar bed gegaan is. Op de zaal heeft ze minder oog voor de patiënten, wordt ze vaak twee maal geroepen voor ze het opmerkt! De nacht heeft ze grootendeels wakende doorgebracht, en nog steeds heeft ze het doodsbleke gezichtje voor zich van haar zusje, als in haar droom.

Waarom is ze ook zoo dwaas weerbarstig geweest? Kon ze dan niet eens wat overstappen? Al had ze het maar gedaan om die kleine schat, die haar altijd zoo aankleefde! Egoïsme had haar gedreven om het huis te verlaten! Puur egoïsme, en gekrenkte trots! En daardoor ligt nu alles zoo scheef, zoo uit de voegen gerukt! Daarom ligt Rie nu uit te zien, reikhalzend, terwijl ze steeds bij haar had kunnen zijn!

's Middags, Ine is vrij tot half zes, kan ze het in de inrichting niet meer uithouden. Ze moet naar buiten!

Er staat een forsche Noord-Ooster, de hemel is dicht bewolkt. De winkel-etalages stralen warm rood licht uit in de sombere straten. Een groot magazijn noodt tot binnentreden.

Ine dwaalt tusschen de stands in een drom van menschen, die haar meevoert naar een hoek waar, hoog boven de hoofden der menschen uit, 'n groote kerstboom troont, alle takken beladen met ballen, sterren en andere figuren. Engelenhaar glinstert rondom, in de stralen van de honderden electrische lichtjes.

Ine weet zich bij de Kerststands uit de drom los te maken. Met haar gedachten is ze weer thuis, bij Rie, die zich vroeger zoo uitermate verheugde als zij, met wat rood papier, wat klokken en hulst of dennengroen de kamer versierde. Het groote moment was altijd een paar brandende kaarsjes op een lijst, of op het orgel!

Hoe zal het nu zijn? Zou Rie nog verlangend uitzien naar het feest?

Of zal zij het Boven vieren?

Ine schrikt van haar eigen gedachten.

Neen, fluistert ze zacht, neen, dat niet!

Ze dwaalt langzaam verder.

Aan een van de stands zoekt ze een paar kleinigheden uit, een paar glinsterende, veel-kleurige vogels met lange wapperende staarten.

Die zal de kleine aardig vinden, als ik ze nog zie, peinst ze, terwijl een koude huivering door haar lichaam trekt.

Om half zes staat Ine weer op de zaal, geeft zich met alle kracht aan haar werk. Het spijt haar half, als de nachtzuster haar om tien uur komt aflossen. Liever zou ze doorwerken, de geheele nacht. Dat geeft verstrooiing! Maar dat kan niet, ze moet noodig rust hebben. De vorige nacht is een vermoeiende geweest, en morgen wacht haar weer volop werk.

't Duurt lang eer ze insluimert. Mogelijk heeft het gesprek met Wietske, die haar op haar kamertje zat op te wachten toen ze van de zaal kwam, er wat toe bijgedragen. Als de slaap zich eindelijk over haar vermoeide geest heeft ontfermd, komen benauwde droomen haar kwellen. Ze doorleeft de moeiten van de laatste dagen opnieuw, maar intenser, heviger...... 't Is haar een verkwikking als het uur van opstaan daar is. Hoe komt ze deze dagen door!

En als de dagen om zijn, hoe moet het dan met de ontmoeting thuis?

Dinsdagmiddag bijna half twee. De dienst is zoo om... De hoofdzuster komt de zaal oploopen met een telegram in de hand.

„Voor jou, Dijkstra! Is er iets in de familie?"

Ine's stem weigert dienst, slechts een hoofdknikje dient als bevestigend antwoord, terwijl ze de hand uitsteekt om het papier in ontvangst te nemen.

Haastig verbreekt ze het zegel en vouwt het papier open. 't Is een bericht van vader.

„Rie heel ernstig. Kom spoedig!"

Een oogenblik moet Ine steun zoeken tegen een tafel. 't Is of de geheele omgeving een rondedans houdt. De kleine Rie zoo?

„God, laat haar nog", bidt ze in stilte.

Opeens is daar weer de stem van de hoofdzuster, die haar nauwlettend gadeslaat.

„Is het een droeve tijding?"

Zwijgend reikt Ine het telegram over.

„M'n zusje", fluistert ze op schorre toon. Dan blijft ze stom voor zich staren.

„Maar kindje, ga dan zoo gauw mogelijk naar huis. Heb je nog iets over te geven?"

Ine schudt het hoofd. Ze voelt zich alle grond ontnomen. Ze laat zich bij den arm wegvoeren van de zaal af, tot aan de trap van de verdieping der zusterkamers. Dan laat de begeleidster haar los.

„Maak maar gauw voort, dan kun je

vanavond nog thuis zijn! En het beste thuis hoor. Ga nu!"

Werktuigelijk klimt Ine de trap op, terwijl ze een zacht „Dank u" stamelt. Dan is ze opeens zichzelf weer.

Haastig beklimt ze verder de trap, loopt snel naar haar kamertje. De kleine handkoffer heeft ze al gereedgemaakt voor haar verlof aan het eind van de week. Vlug doet ze er nog een paar kleinigheden in en verkleedt zich zoo gauw ze kan.

De trein naar het Noorden vertrekt even twee uur, weet ze opeens...... Die moet ze trachten te halen.

't Is twintig vóór twee als ze het groote hek uitstapt.

Om kwart vóór drie schuift de stampvolle trein onder de stationskap uit, eerst langzaam, al gauw met steeds toenemende snelheid. Als de reis vlot verloopt is ze om acht uur thuis!

Ine is zoo gelukkig geweest zich in een hoekje te kunnen nestelen. Ze let niet op het gepraat van de medereizigers. Haar gedachten zijn de trein ver vooruit. Hoe zal ze het straks thuis vinden?

De reis verloopt niet vlot. Veel oponthoud. 't Is ruim acht uur als ze het station van bestemming bereikt. Nu rest nog een wandeling van een groot half uur.

Pas uit 't station, met de afgeschermde verlichting, kost het haar moeite de weg te vinden door de duistere straten. Dat wordt beter, naarmate haar oogen meer aan het duister gewend raken. Op de eenzame straatweg echter, tusschen de hoog opgaande, zwaar betakte boomen, kost het haar moeite de juiste weg te vinden. Soms blijft ze even weifelend staan. Heeft ze de juiste weg wel? De duisternis is bijna tastbaar! Maar hoe zou ze kunnen dwalen? Zoo vaak is ze langs deze weg gegaan, dat elk plekje haar vertrouwd is! Alleen maar, het vertrouwde is zoek in de donkerte. Stil, komt daar iemand?

Even staat ze, met ingehouden adem.

De wind klaagt door de boomtakken, jaagt het dorre blad langs de wegkant dooreen. In de verte blaft een hond. Verder niets. Weifelend loopt Ine verder. Er schemert iets wits aan de rechterkant door het duister. Hooge palen, een gebogen houten hek. De boerderij van Woudstra, weet Ine opeens. Nog een kwartier, dan is ze thuis!

Uit de donkere lucht beginnen zich kleine ijskristallen los te maken. De wind jaagt ze de eenzame voetgangster in het gelaat.

Langzaam aan begint de weg zich licht af te teekenen tegen de donkere zijkant, waar nu de boomen zichtbaar worden.

Langzamer vervolgt Ine haar weg. Haar voeten beginnen te glijden op het dunne sneeuwlaagje. De koffer lijkt zwaarder. Opeens draagt de wind gebroken klanken tot haar over. Bekend geluid! De torenklok! Hoe laat zal dat zijn? Even staat ze weer, tuurt naar het radiumlicht van haar horloge. Half negen! Ze had zich allang reeds thuisgedacht! De sneeuw valt in grootere hoeveelheid, de ijskristallen van straks zijn tot vlokken uitgegroeid. De boomen schuiven weg, de eerste huizen van het dorp blikken op haar neer. Ze loopt een steeg door, achter de kerk om, de steeg af, dan schuin de straat over naar het ouderlijk huis. Onwillekeurig verhaast ze haar stap. Ze loopt opzij langs het huis naar de achteringang. De poort is open, de deur van de bijkeuken ook. Ine verwondert er zich niet over. Ze wordt immers verwacht? Op de tast vindt ze de weg naar de woonkamer. 't Is stil binnen. Zacht opent ze de deur, en kijkt het vertrek binnen.

Onder het rose licht van de lamp, het hoofd met de handen gesteund, zit vader aan de tafel, de oogen gesloten. Hij merkt schijnbaar haar binnentreden niet op. Plotseling treft het Ine hoeveel grijze strepen er in vaders nog weelderige haarbos zijn. Ze ziet ook groeven in z'n gelaat. Vader is oud geworden. Waardoor? flitst het door haar hoofd.

Zacht zet ze haar koffer neer, loopt dan op de tafel toe. Opeens kijkt vader op.

„Ine, toch gekomen?"

Ine loopt om de tafel heen. Vader is opgestaan, loopt haar met uitgestoken handen tegemoet.

„Vader", kan Ine slechts stamelen. Dan legt ze het kloppende hoofd tegen vaders schouder, en zacht fluistert ze: „Hoe is 't met Rie?"

Talmt vader opzettelijk met antwoord geven, of lijkt dat maar zoo? De seconden lijken even zoovele eeuwen, waarin de wanhoop haar hart bespringt. Dan hoort ze vaders stem, zacht, als uit de verte:

„Niet best, 't kan zoo niet lang duren!"

Tranen wellen op in Ine's oogen, maar snel beheerscht ze zich. Zacht richt vader

haar op uit haar steunende houding, terwijl hij zegt:

„Kom maar mee, moeder is bij haar!"

Moeder, schokt het door Ine's hoofd, o ja, die is er ook nog! Die, op haar plaats bij het bed van haar zusje. Maar waarom ging zij dan weg?

Vlug ontdoet ze zich van mantel en hoed, loopt dan achter vader de trap op.

Met gesloten oogen ligt de kleine patiënt op het bed. Een hoog rood doet het gelaat scherp afsteken tegen het witte hoofdkussen. Ine loopt op haar toe, buigt zich voorover, drukt een kus op het klamme voorhoofd. De oogen blijven gesloten. O, hoe had ze gehoopt, dat Rie opzien en haar herkennen zou! Maar de kleine merkt haar komst niet op! De ademhaling gaat gejaagd, hijgend. Stom staat Ine aan het ziekbed.

„Dag Ine", klinkt opeens een zachte stem. Ze keert zich naar het voeteneinde, ziet een toegestoken hand, door de tranennevel die haar oogen verduistert.

Even drukt ze de hand. Een schor „Dag moeder" ontwringt zich aan haar keel.

Dan wendt ze zich weer om, staart naar het koortsroode gezicht van Rie.

Hoe lang staat ze zoo?

Vader is het, die het eerst de stilte verbreekt.

„Kom Ine, je moet eerst wat gebruiken. Moeder blijft wel hier, ga jij maar mee."

Langzaam volgt Ine haar vader naar de huiskamer, laat zich daar door hem bedienen, zwijgend, eet dan wat van het brood dat hij haar voorzet. De brokken blijven haar in de keel steken.

Vader vertelt van het verloop der ziekte. Och, ze weet immers uit ervaring hoe dat is? Ze heeft het zooeven wel gezien aan de trillende neusvleugels, aan de jagende ademhaling.

Vader en moeder hebben om beurten gewaakt eerst, de laatste nacht samen!

„Als jij je niet te vermoeid gevoelt, waak jij dan de eerste helft van de nacht samen met moeder dan neem ik de tweede helft voor mijn rekening!"

„Och vader, ik sta toch dikwijls een geheele nacht voor een zaal alleen. Ik zal wel waken, dan kunt u beiden rusten!"

„Nu, als moeder het goedvindt is 't mij ook best, maar roep ons vroeg in de morgen, dan kun je zelf ook nog wat rusten!"

Ine geeft geen antwoord. Hoe kan vader dat voorstellen? Zij een halve, mogelijk wel een geheele nacht met...... met moeder samen? Ze heeft haar plan gereed!

Om half twaalf staat Ine op de ziekenkamer. De anderen zijn ter ruste.

Buiten jaagt een sneeuwstorm. In de kamer verspreidt een kleine kachel een aangename warmte.

't Is stil in huis. Alleen de zieke woelt om en om, kreunt af en toe wat of vraagt zacht om wat drinken.

Langzaam verstrijkt de tijd. Om vier uur moet ze vader wekken, heeft deze gezegd, maar Ine heeft zich vast voorgenomen niet dan in de uiterste noodzaak vader uit z'n slaap te halen. Ze kan het wel volhouden tot de andere morgen.

Zonder dat het opgemerkt is, heeft ze een paar boterhammen en een glas melk mee naar boven genomen. Die staan op het tafeltje vlakbij. De melk kan ze straks wel even warmen. Net als in de wacht, flitst het door haar hoofd.

Tegen twee uur wordt Rie onrustiger, ze begint vaker te ijlen. Ze zit overeind, haar oogen, wijd geopend, overzien de geheele kamer.

„Moeder", fluistert ze.

In een wip is Ine bij haar.

„Wat is 't schat?"

„Moeder moet komen!" houdt de kleine vol.

„Maar mag ik je dan niet helpen?"

„Neen", klinkt het zacht, half huilend, „jij bent een vreemde!"

„Nou stil maar, 'k zal moeder zoo roepen", troost Ine, terwijl ze de zieke neerlegt en toedekt. Rie dommelt weer in, maar Ine hoort nog haar woorden naklinken, „Jij bent een vreemde."

Een vreemde, ja dat is ze in het „Stads", maar hier?

Een vreemde voor haar zusje. En hoe is dat kind op haar tweede moeder gesteld! Zou zij, Ine, zich zoo in haar hebben vergist?

Tegen drieën zit Rie weer overeind. Haar grote oogen staren wild naar Ine, die vlug op haar toeloopt.

„'k Moet moeder hebben. Jij mag hier niet zijn!"

't Kind ijlt, dat is zeker, maar Ine voelt zich pijnlijk getroffen door het feit dat Rie haar zus niet herkent in haar koortsdroomen. Met zachte overreding weet ze de zieke gerust te stellen, geeft haar me-

dicijnen, bet het klamme voorhoofd wat.

Met kleinere tusschenpoozen herhaalt zich dat opvliegen, dat verwarde rondzien en praten. In de rustige oogenblikken jaagt de ademhaling benauwend, het blonde haar kleurt donker, vochtig als het wordt van het overmatige transpireeren. Ine weet het critieke stadium gekomen.

Tegen de morgen wordt de patiënt rustiger, de koorts neemt af, Rie valt in een geruste slaap.

Stil slaat Ine haar gade. Een groot gevoel van dankbaarheid overweldigt haar, doet haar tranen in de oogen opwellen. Als ze de kleine zoo rustig sluimerend ziet neerliggen, weet ze haar zus op weg naar de genezing. Wat zal dat een blijdschap zijn voor vader!

En voor moeder?

Eerlijk moet ze het in dit oogenblik zichzelf bekennen, ze heeft deze vrouw verkeerd, hard beoordeeld! Ze heeft haar gade geslagen, toen ze met haar samen bij het ziekbed was. Niet lang. Maar toch lang genoeg om te constateeren, dat zij zich met alle liefde aan de verzorging van kleine Rie gaf!

En is het vragen van het zieke kind zelf niet sprekend geweest?

Om zeven uur hoort Ine haastige voetstappen op de gang. De kamerdeur wordt voorzichtig geopend en in de opening staat moeder.

Ja, zelfs in haar gedachten heeft Ine nu geen bezwaar meer haar deze eerenaam te geven!

„O", een zachte glimlach trekt over het gelaat van moeder. „Ik vreesde dat je ingeslapen was!" Dan, met een zacht verwijt in haar stem vervolgt ze: „Waarom heb je ons niet gewekt? 't Is te veel voor je geweest! Hoe is het nu?"

„'t Ergste is voorbij, moeder." Ze heeft geen moeite meer om die naam uit te spreken.

Samen staan ze enkele oogenblikken bij het ziekbed. Rustig ligt de kleine terneer in vaste slaap. Dan verbreekt moeder de stilte en zegt:

„O Ine, wat ben ik dankbaar dat het gevaar voorbij is. Ik heb zooveel angst uitgestaan, dat we die kleine schat zouden moeten missen. Ze brengt, met alle zorgen, zooveel zon in ons leven!

Jij moet nu wat gaan rusten hoor. Ik ga me wat kleeden, ik kom zoo terug!"

Een half uurtje later ligt Ine in haar eigen bed, op haar eigen kamertje. Wat vertrouwd is deze omgeving! Hoe heeft ze dat de vorige maal niet opgemerkt? Alles is juist zoo gelaten als zij het vroeger had, toen het nog in werkelijkheid haar kamertje was!

Nog even toeft ze met haar gedachten bij de voorbije nacht.

Wat heeft de kleine zieke haar veel verteld, met de weinige woorden uit haar koortsdroomen! Heel duidelijk heeft ze gezien, haar eigen verkeerde beoordeeling van „moeder"!

De volgende dagen brengen kleine Rie weer in het leven terug. Erg zwak nog, maar aan de beterende hand.

Een volle week later.

Ine heeft op haar schrijven bericht ontvangen, dat ze na de feestdagen weer op haar plaats verwacht wordt. Ine is bezig haar kleine patiënt, die nu door niemand anders dan door haar, een echte verpleegster, verzorgd wil worden, te verzorgen. Opeens komt deze terug op een onderwerp van de laatste Zondag.

„Zeg, Ine, doe je het nu vandaag?"

„Wat bedoel je?" vraagt deze verstrooid.

„Hè, flauw! Je zou de kamer hier net zoo mooi versieren als vroeger de huiskamer!"

„O ja, goed dat jij er om denkt. 'k Zou het bijna vergeten! Vanmiddag hoor!"

Met groote belangstelling volgt Rie dien middag de handelingen van haar groote zuster. Dennengroen, hulst is bijna niet te krijgen, groote en kleine klokken vormen kleine partijtjes tegen de kamerwanden. De kleurige vogels wiebelen gezellig op de rand van een potje roode tulpen. Een stukje rood crep om de lamp zal de sfeer voltooien, waarin morgen het Feest gevierd zal worden.

„Moeder heeft beloofd dat jullie allemaal morgenavond bij mij op de kamer komen, en dan moet jij vertellen!" vleit Rie, eer ze slapen gaat.

Vertellen, morgenavond! Hoe zou ze het een week geleden voor onmogelijk gehouden hebben om hier te vertellen in het bijzijn van „moeder" van Vrede en Welbehagen!

En nu?

Neen, nu niet meer.

Ine heeft de vrede teruggevonden.

H. LOURENSE

Licht op Zwanenburg

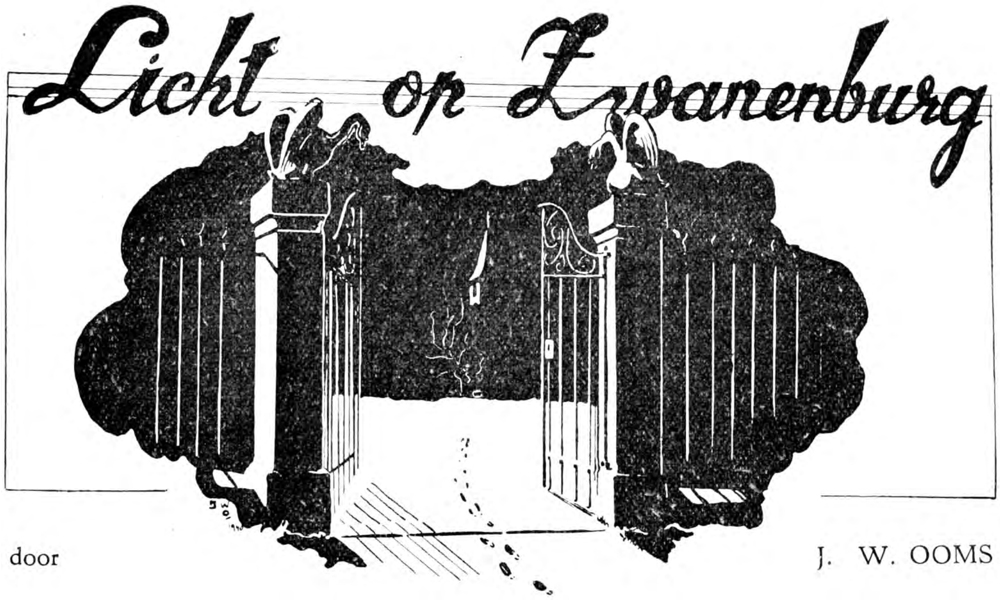

door J. W. OOMS

Ongetrouwde ouwe boeren zijn bekant allegaar eenzelvig. Maar in 't bijzonder Saan van Kragten, die zit te boeren op een hofstee in een weggedouwen buurtschap van de Alblasserwaard. „Zwanenburg", zo heet zijn machtige boerendoening. En op het smeedijzeren inrijhek pronken twee zwanen met geheven vlerken, dat geeft een schoon idee. Ja, aangenaam is het aanzien van de „Zwanenburg" wel. Maar kom niet achter de dikke muren, want aldaar waart de dorre zwijgzaamheid sedert jaren rond.

Saan van Kragten woont al jaar en dag met een stoepmeid van omtrent veertig jaren, een wijfje krom van 't werken en zwijgzaam algelijk heur baas. Vijftien jaren lang hebben ze tegenover elkander aan tafel gezeten, vijftien jaren ook hebben ze de stilte betracht. Eenzaam vergaan hun jaren, ongemerkt ebben ze weg naar de ouderdom. Zo boer, zo stoepmeid. Hun eendere levensweg loopt op de gewisse maatgang der dagen onberoerd naar het einde. Is er dan geen verschil tussen baas en dienstbare? Saan van Kragten bulkt van de guldens en Jaantje van Portengen heeft een schamele spaarpot. En verder is er geen verschil, zeg maar. Beiden doen nauwgezet hun uitgestippelde dagtaak, zwijgzaam en vreugdeloos. Want Saan zowel als zijn huisdoenster, 't zijn mensen zonder reuk of smaak. Ouwe ongetrouwde teuten zonder idealen, die niets anders begeren dan de saaie eenzaamheid. Maar Saan is er nog gierig bij, dat moet er aan toegevoegd worden. *Hij* was het, die onderjaars een negenjarige lapjeskat gong verdoen in de achterwetering, omdat dat beest zeven sneeën tarwebrood per dag opvrat, waardoor die muizenvanger te schadelijk werd, naar Saan zijn believen. Ja, 't is geweten ver in 't rond, dat de boer van „Zwanenburg" aan de bedelmannen op hun rit, steevast een halfje geeft. Maar dan alleen op Witte Donderdag, want anders loopt het teveel in de pampieren. 't Is ook bekend, waarom Saan van Kragten nooit getrouwd is. Hij achtte een vrouwspersoon een te duur meubel in den huis. Vrouwen en rijpaarden, aldus placht hij te zeggen, zijn beidegaar weeldediertjes, die een rechtschapen manspersoon veelmaals in de beurs doen tasten. Daarom woont hij maar liever met een huisdoenster, die tevreden is met vrije kost en vijf-en-zeventig guldens in 't jaar. En geld voor sier en zwier hoeft hij zodoende niet uit te tellen. Want hijzelf rookt niet en gaat niet deftig gekleed, ook gaat hij nimmer op toer naar boelhuizen of landverkopingen. En Jaantje ook, hij heeft het best geschoten met heur. Ze is niever en gewillig en

taalt naar het lochte vertier in het geheel niet. Nooit of nooit zal ze eens iets extra's vragen. Neen, maar zwijgend en gelaten doet ze dag aan dag heur werk; en ze doet het pront, zeg dat er bij. Ze praat niet onnodig en dat zint hem. Want praten, mensen, waar is dat goed voor? Werken en zwijgen, is het parool op de „Zwanenburg".

Heeft Jaantje van Portengen ook nooit naar trouwen getaald? Heeft ze, evenals haar kreeë boer, van jongsaf de wil gehad, om eenzaam door 't leven te gaan? Neen, met Jaantje staat het anders. Toen ze nog amper twintig jaren oud was, kreeg ze verkering met een hoge blonde dekknecht van de Lekboot. Jaantje had toen nog een fleurig wezen en haar gang was trantel. Alzo is het niet te verwonderen, dat die schipper nog wel eens wier lastig gevallen door vrijensgezind daggeldersvolk. Maar hij was fors van postuur en lompe boerenkerels vreesde hij niet. En Jaantje — wel wier ze dukkels gevraagd, maar ze wilde niemand anders dan heur dekknecht — ze had hem lief met heel heur wezen. Doch op een Kerstavond bekwam Jaantje van Portengen het afschouwelijke bericht, dat de blonde schipper nabij de Kinderdijk van het verijzelde dek van de Lekboot was gegleden en jammerlijk verdronken in de jagende stroom. Vanaf die dag is het levendige meidje gans veranderd. Ze wier stil en op heur wezen kwam een smartelijke plooi. Later is er toch nog eens een daggelder afgekomen op het bedrukt her en der gaande polderwerkersdochtertje. Maar Jaantje kon de blonde dekknecht niet vergeten. Ze werd stoepmeid bij Saan van Kragten en achter de stille muren van de „Zwanenburg", alwaar geen ander vrouwvolk voorhanden was, kwijnde ze langzaam maar zeker naar de grijsheid, met een niet aflatende herinnering aan een schipper van hoog postuur.

Vijftien jaren lang is Saan van Kragten tevreden geweest over zijn huisdoenstertje.

Maar zie, wat murt er de leste tijd toch in het kleine kopje van dat zwijgende vrouwspersoontje? Saan wordt gewaar, dat zijn stoepmeid er soms zo ontdaan uitziet. En daar wordt hij onrustig van. Zal Jaantje somwijlen opstandig worden tegen de eendere maatgang van alle dag? Zal ze willen uitvliegen naar bewoonder buurten, alwaar tierigheid heerst en de aangename stilte onnodig wordt verbroken? Hij slaat zijn dienstmeid oplettender gade, want hij moet dat tegengaan. Jaantje moet bij hem blijven op de „Zwanenburg", hij heeft er een voordelige en vertrouwde meid aan, die nooit mort over het vele werk, al staat ze dan als vrouw alleen in een machtige boerenhoef.

Op een avond treft hij haar aan in de sombere opkamer; ze zit te schrouwen als een klein keind en daar verschrikt de boer van. Ja, nu weet hij zeker, dat Jaantje haakt naar buitensporige dingen. Maar wat is dat vreemd, waarom heeft ze vijftien jaar lang niet naar verandering getaald — en komt nu 'n wildvreemd verlangen haar kwellen? Doch hij moet Jaantje bij zich houden, het zwijgende werkstertje is één geworden met de dingen van „Zwanenburg".

„Jaantje, je krijgt in 't vervolg honderd guldens jaargeld, instee van vijf-en-zeventig", zegt hij gauw. Hij is bovenmate gierig, die Saan van Kragten; maar op dit ogenblik acht hij vijf-en-twintig blinkende guldens niet, indien Jaantje maar bij hem blijft, werkend en zwijgend.

„Boer", schrouwt Jaantje, „daar vraag ik niet om, ik begeer geen geld!"

Saan kan deze woorden niet vatten, wijl hij van gedacht is, dat het bij ieder mens slechts gaat om de duiten.

„Maar wat wil je dàn?" vraagt hij hulpeloos.

„Ik wil niks van je hebben, boer...... Ga maar weg en vraag niks meer!"

„Maar Jaantje, zeg dan toch......"

Ze laat Saan niet uitspreken, huilend valt ze hem in de rede.

„We zijn 't praten hier verleerd, boer! Gaan maar weg......"

En dat doet hij, hij laat zijn stoepmeid schrouwend achter. Maar een onzegbare onrust prangt hem. Zal Jaantje weggaan van „Zwanenburg"? Dan moet hij op zoek naar ander vrouwvolk en pronte stoepmeiden zijn schaars te vinden. Ach, wat is dat lee...... Maar ze is nog niet weg, ik zal alles doen om Jaantje hier te houden, overlegt Saan. Desnoods verhoog ik heur jaargeld tot honderd-vijf-en-twintig guldens...... Ai, wat is dat een groot bedrag, men kan er bekant een koei voor kopen......

Toch wil Saan van Kragten weten, waarom Jaantje in die barre desolatie

„Je krijgt honderd guldens jaargeld.. . ."

verkeert. Want als het niet is om geld, waar moet het dan toch wèl om zijn?

De volgende dag vraagt hij haar, waarom ze zulke benauwenissen heeft.

„Ik kan dat zo moeilijk zeggen, boer. Maar over geld gaat het niet, dat niet", antwoordt ze gelaten. Maar als ze dit zegt, doorvaart haar plotseling een fel verlangen, om haar gemoed te luchten. Ze moet nu spreken en haar opgekropt verdriet bekend maken.

„Vijftien jaren ben ik nou bij je", vervolgt ze heftiger. „En we hebben beidegaar gezwegen, dag voor dag. Maar nu kan ik niet meer onder me houden wat me bezwaart. Aanstaande week, tweede Kerstdag, wordt het twintig jaar dat er een dekknecht van de Reederijboot verdronk in de Lek. Dat was Louw Brummelkamp en daar gong ik toen mee op en af. Vijf jaar later ben ik stoepmeid bij jou geworden, boer. En 'k heb me van toen af nieuwers meer mee bemoeid. 'k Heb nou vijftien jaar lang geen voet in de kerk gezet, algelijk jij......"

„Maar Jaantje, valt jou dat dan zo zwaar, meid?"

„Jaat", zegt ze felbewogen, „jaat, dat valt mijn zwaar! Want sinds die ramp op kerstmis heb ik allenig nog maar verdriet gehad. Jaar op jaar zie ik huiverend de Wintermaand tegemoet, want dan verjaart het ongeluk van mijn Louw en daar moet ik altoos zo afschouwelijk fel op nadenken......"

„Dat moet je niet doen, Jaantje", vermaant Saan. „Je moet die dingen uit je hoofd zetten, meid! Daar ben je toch waarlijk ook al te oud voor geworden, om nog aan vrijers van voormaals te denken!"

Maar als hij dit gezegd heeft, och mensen, wat kijkt Jaantje van Portengen haar boer dan toch fel aan.

„Dat is 't niet, Saan van Krachten! Maar dat wij beidegaar voortleven zonder God of gebod!" prangt ze er uit. „Jij en ik, we sluiten ons op in de „Zwanenburg". En kommende week zal Kerstmis weer krek vergaan als andere jaren! Vroeger heb ik van 't feest van Kerstmis gehoord, maar sinds dat ongeluk van mijn Louw, heb ik allenig nog maar verdriet als Kerstmis in zicht komt. We leven maar aan en we gaan voorbij, Saan. Maar ik in 't verdriet en jij in tevredenheid, we denken niet meer aan 't verhaal over het Kindje......"

„Voor ons mensen is dat niks, Jaantje", zegt Saan afkeurend. „Wij leven ommers niet locht daarhenen, algelijk dat in de wufte steden gaat. We zijn rechtschapen en treden nooit of nooit van 't degelijke pad, waar?"

„Ja, ja," kreunt ze in vervoering, „'t is wèl voor ons mensen, boer! Maar wij gaan er aan voorbij en daarom missen we vreugd......"

„'t Is hier op „Zwanenburg" aangenaam, Jaantje. En als jij nou meer jaargeld van me zal krijgen......"

„Neeë, niet om het dooie geld, Saan! Want daar taal ik niet naar. Maar wij hebben ons levend begraven, vijftien jaar lang. Jij met je geld en ik met m'n verdriet......"

„Je bent gek", gramt Saan ontsteld. „Wij hebben 't stil en vredig hier. En wat blieft een mens nog meer?"

„Ik heb 't niet vredig meer, boer! Ik mis wat!...... Vroeger op de Zondagsschool en in de kerk......"

Hij laat haar niet uitspreken.

„Meid, zwijg daarover," valt hij uit. „Ik

heb dat verhaaltje voormaals ook gehoord, maar wat hebben wij er aan?"

Jaantje geeft geen weerwoord, ze snikt. En Saan trekt af. Hij denkt: ik moet dat maar laten betijen bij Jaantje, dan trekt dat godsdienstig geprakkizeer van eigens wel af. Nou vat ik wel, waarom 't wijfje zo ontaard moet piekeren omtrent de kersttijd. Ze heeft vroeger, jong diertje zijnde, zeker en vast fel bloed gehad en veul om die vrijer gegeven. Ik snap dat niet, neeë, ik kan daar geen hoogte van krijgen. En nou nog, nou denkt ze aan die dekknecht van de Lekboot en scheurt ze 't ouwe zeer weer open. Maar 't zal wel weer luwen, heb maar geen zorg. Al dat geprakkizeer, waar is dat goed voor?

Neeë, Saan is niet te spreken over dat gepieker van z'n stoepmeid. Ze moet dat mieren en murren over de dingen van voormaals maar nalaten, dat is beter. 't Maakt een mens maar mistevree. Indien hij nou ook eens gaat denken aan de tijd toen hij jonk was, wat schiet hij daar dan mee op? Vroeger, ja vroeger gong hij trouw naar de kerk. Hij heeft ook meermaals het Kerst-evangelie gehoord. Er wier in een stal bij Bethlehem een wichtje geboren, dat was de Zaligmaker... Hurt, hij moet die weekmakende gedachten verdouwen, want daar koopt een rechtschapen man niks voor. En zolang er arme keuenkopers en kale kippenmarchands in de kerk komen, wat moet een boer van een machtige gedoente daar dan doen? Jaantje moet ook wijzer wezen, want een stoepmeid die zware prakkezasies over de godsdienst en zo heeft, dat past helegaar niet. En dan...... door al dat gezeur zou ze warempel nog weggaan en zich verhuren bij een anderen boer. Maar dat mag niet, neeë, Jaantje is niever en zwijgzaam, daarom moet ze op de Zwanenburg blijven! Hij zal dan het jaargeld toch maar tot honderd guldens verhogen, toe dan maar! Want weet wat voor lor hij op zijn doening krijgt, zo hij Jaantje kwijtraakt. Die meiden van rechtevoort, ze zijn zo locht als zemelen en hebben drukte gelijk de stadse madams. En ze hebben falderabloed, dat ook nog.

Nadien bespiedt de boer van Zwanenburg in alle stilte zijn stoepmeid; hij let op haar doen en laten en geeft acht op haar ogen. Hij spreekt niet meer dan nodig is en ook Jaantje is weer zwijgzaam als voorheen. Wel staat heur iele gezichtje vertrokken, maar Saan ziet haar toch niet meer schrouwen.

De boer van „Zwanenburg", hij denkt: 't gaat goed met Jaantje, dat vreemde vuurtje is schielijk geblust. En zo is het goed, want gepieker over zware zaken, alwaar niets aan te verdienen is, moet op de „Zwanenburg" niet voorkomen.

Op de eerste Kerstdag wordt Saan van Kragten gewaar, dat overnieuw de vreemdigheid in zijn stoepmeid oplaait.

Als in de vroege morgen het melkgerij geschuurd is en ze tegenover elkander zitten aan de blankgeschuurde tafel, (en Saan denkt juist: zo zitten wij al ruim vijftien jaar tegenover mekare in vredige zwijgzaamheid te eten) dan zegt Jaantje opeens:

„Moeten we nu weeral zó Kerstfeest vieren, boer?"

„'t Is vredig hier", antwoordt Saan.

Dan volgt een stilte, maar na enige tijd herbegint Jaantje:

„Wij hebben ons hier begraven, boer. Ik met m'n verdriet en jij met je geld. We zijn hier levend dood......"

Maar dan staat de boer op, hij slaat met de vuist op tafel.

„Geen woord meer, meid! 'k Wil daar niet meer van horen! Wij hebben het goed hier en als ik nou je jaargeld op honderd guldens breng, heb je niks meer te klagen."

Doch Jaantje zwijgt niet.

„'t Is Kerstmis en dan hoort een mens in de kerk. Want Kerstfeest is voor iedereen."

„Zwijgen", gramt Saan verward. En hij loopt weg naar de koeienstal. Het is daar rustig, de koeien neuren plezant en de varkens steunen behagelijk.

Maar Saan kan die dag de rust niet vinden. Waarom heeft zijn stoepmeid zulke barre gedachten? Saan vat dat niet, neen, Saan van Kragten weet daar geen antwoord op te geven. Indien 't nu maar zo is — aldus denkt hij ten ende gelaten — dat Jaantje na de Kerstdagen weer op heur ouwe doen zal komen, allé dan! Maar o, als ze maar niet smacht naar meer drukte!...... Want dan gaat ze gewis bij mij vandaan......

's Avonds doet Saan van Kragten een barre ontdekking. Jaantje is weg! O, mensen, wat is dat lee, zijn ouwe huisdoenster is er stiekum vandoor gegaan! Hij loopt door de vertrekken van de „Zwanenburg",

hij roept de naam van zijn stoepmeid, maar nieuwers is Jaantje te vinden. Hij kijkt in de gauwigheid nog rond hier en daar, of hij niets mist van zijn spulletjes; want dat dienstmeidenvolk, daar heeft hij heel geen vertrouwen in. En waar zal die grijze stoepmeid, wáár zal ze nu toch wel zijn? Heur vrijer van weleer is toch dood, dáár hoeft ze niet naar op sjouw te gaan!

De boer van de „Zwanenburg" zal gaan zoeken naar zijn dienstertje, die vijftien jaren gewillig en zwijgzaam het vrouwenwerk op zijn boerenstee heeft verricht. Ja, hij zal ze gaan zoeken, want Jaantje mag niet bij anderen gaan dienen!

Hij gaat al, hij trekt zijn jekker aan en zet zijn zijen pet op. Saan van Kragten gaat al...... maar waarheen moet hij gaan om het grijze vogeltje te vangen? Hij [illegible] Het zachte maanlicht schijnt op de werf van zijn hoeve. Het heeft gesneeuwd toen het gong schemeren, maar nu is de lucht helder.

„Jaantje!" roept hij luid, ontdaan als hij is, omdat zijn trouwe stoepmeid ten avond is gevlucht uit zijn hermitage. Want dat Jaantje is weggegaan zonder te zeggen waarheen, neen, dat is nog nimmer voorgevallen, in al die jaren niet.

„Jaantje!"

Maar er komt geen antwoord uit de witbesneeuwde wereld rondom.

Daar ziet hij in het zachte maanschijnsel kleine voetsporen in de versgevallen sneeuw. Hij volgt die sporen, want hij wil Jaantje terughalen op zijn stee. Hij gaat door het smeedijzeren hek, hij volgt de voetindrukken van zijn stoepmeid. Zo gaat de boer van Zwanenburg een voortvluchtig grijswordend huisdoenstertje achterna.

Plotseling blijft Saan van Kragten staan. Er trekt een bevert door zijn lichaam, nu hij beseft, waarheen zijn stoepmeid gegaan is. Jaantje is naar de kerk!... Maar hoe heeft hij dan durven denken, dat ze voorgoed gevlucht was? Ze zal weer terug komen, natuurlijk zal ze weer terug komen naar de „Zwanenburg"! En nu schaamt Saan zich toch wel zo bar erg, mensen! Jaantje is naar de Kerstpreek gegaan en hij heeft barbaarse gedachten over heur gehad......

Hij zal nu terugkeren naar zijn stee, want straks, als de kerk uit is, zal ook zijn huisdoenstertje weêrkeren.

Daar begint de klok te luiden, nu gaat de kerk dus aan. Saan keert zich om, hij loopt verdaan naar zijn gedoente terug.

Doch wie komt daar zo haastig aanlopen? Ziet hij dat goed? ...... Maar dat is Jaantje! Ach mensen, daar komt het trouwe meidje al weerom en de kerkdienst is nog niet eens begonnen!

„Ben jij het, boer? Ben jij het?"

„Jaat Jaantje, ik ben het eigens! Kom maar gauw terug naar de „Zwanenburg", meidje!"

„Neeë, boer", hijgt Jaantje, „neeë, maar jij moet met mijn mee, versta je! Ik heb verkeerd gedaan, want 't Kerstfeest is voor allegaar! 'k Had jou zoëven al mee moeten nemen, insteê van alleen naar de kerk te gaan. Maar kom nou, boer, aveseer wat, de klok luidt al!......"

„Neeë, neeë", zegt Saan verward.

Maar Jaantje trekt hem aan zijn arm, hij moet mee. Kan hij plotseling niet meer helderop denken, wordt hij krachteloos?"

„Neeë, neeë", weert hij af.

De stoepmeid trekt hem echter mee, daar gaat hij al...... Moet hij zich nu laten leiden door zijn huisdoenstertje? Maar Jaantje, dat is toch te gek!

Hij loopt, hij gaat willoos met zijn stoepmeid mee. Flarden van het Kerstverhaal schieten door zijn hoofd. En Jaantje is niet gevlucht, het trouwe keind zal bij hem blijven!

Daar treden ze reeds in de felle lichtschijn van de kerklampen. Hij wil nu teruggaan naar de Zwanenburg. Maar hij laat zich leiden. Jaantje drukt hem neer op een bank, wezenloos laat hij dat toe. Het is vol in de kerk, maar de eenzelvige boer ziet geen mensen. Daar staat een man op de preekstoel, daar verneemt hij het Kerstevangelie...... Ja, zo heeft hij het vroeger ook gehoord!......

Saan van Kragten is toch niet in een wonderwereld terecht gekomen? Maar hij hoort toch maar dingen, die sedert jaren op de „Zwanenburg" zijn doodgezwegen......

Nu gaan de mensen staan, er wordt gebeden. Op dit ogenblik weet hij benauwend zeker, dat hij een reeks van jaren levend dood geweest is.

En in heftige zielsberoering smeekt Saan van Kragten om erbarmen aan den Vader en het Kindeke.

P. H. MULLER

KRONIEK VAN HET BOEK

Nelly van Dijk-Has, **Ik wil gelukkig zijn**. Kampen, N.V. J. H. Kok U. M. 1940.

De lezer van deze rubriek zal niet van ons verwachten, dat wij den inhoud navertellen van een roman ter omvang van 345 groote bladzijden ; een inhoud, die bovendien eenerzijds samengesteld is, doch anderzijds gemakkelijk in één zin is samen te vatten. Wij verkiezen die samenvatting boven 't volgen van 't samengestelde verhaalrelaas en zeggen, dat wij hier een burgerlijk Christelijke roman voor ons hebben, geschreven in zeer traditioneele stijl, waarin de schrijfster beschrijft, hoe een jong, hooghartig meisje, op zoek naar „haar geluk" de noodige levenslessen leert, tot de belangrijkste waarvan behoort de liefde tot den naaste en het afzien van zichzelf en het eigene. Het behoort bij de traditie van het ouderwetsche christelijke volksverhaal zooals dit lijvige boek er een is — dat om deze moraal een zeer uitvoerige, zeer gedetailleerde en vaak heel ingewikkelde geschiedenis wordt bedacht en gesponnen, die hierom geen roman in den feitelijken zin is, wijl „de moraal" of het stukje christelijke ethiek voor de auteur primair is en de herverbeelding van een levensfragment secundair. Bovendien *beschrijft* dit verhaal voortdurend instede van artistiek te verbeelden. Wij kunnen ons in dezen tijd moeilijk vinden in de uitvoerigheid en in de burgerlijkheid der teekening van het verhaal en wij beseffen, na Rijnsdorp, Eekhout, Van Eerbeek, de Bruin e.a. al te goed, dat de moraliseerende christelijke volksvertelling een lectuurgenre is en geen literatuur kan worden genoemd. Het is niet de vraag of er nog tal van lezers zijn, die van soortgelijke geschiedenissen genieten — dat weten we natuurlijk wel — maar de kwestie is, dat het groote publiek smaak moet krijgen voor verhalen, waarin van minder grove middelen wordt gebruik gemaakt om 't gevoel te prikkelen en de aandacht te boeien. Het „burgerlijke" in verhalen als dat van Nelly van Dijk-Has is een laag-bij-de-grondsch-heid, die noch de gedachten noch de verbeelding verheffen kan en waardoor aan het boek zijn eigenlijke beteekenis wordt ontnomen.

J. J. Moerman, **Op en om het historische Binnenhof**. Den Haag, G. B. van Goor en Z'n. 1940.

De auteur van dit eenvoudige, verhalend geschreven boekje heeft zeker velen aan zich verplicht door op populaire wijze de geschiedenis van het Haagsche Binnenhof te beschrijven. Hij is niet alleen een onderhoudend verteller doch verwerkt in zijn historische studie vrij wat materiaal, dat op deze wijze een groot publiek nader wordt gebracht. Het werkje is met tal van illustraties naar foto's en oude prenten geïllustreerd.

F. J. van Bijsterveld, **De voeten en hun verzorging**. Den Haag, G. B. van Goor en Z'n 1940.

Dit is weer een van die boekjes, die, weinig omvangrijk, een materie behandelen, waarvan de kennis jammer genoeg niet algemeen verbreid is. „Men" doet niet veel aan voetverzorging doch wie dit werkje van den secretaris van het Ned. Genootschap tot bevordering der voetverzorging koopt, gebruikt en bewaart op de plank in de boekenkast, waar de boeken voor de huishouding bijeen staan, zal er zichzelf een niet geringe dienst mee bewijzen. De auteur behandelt zijn stof zeer uitvoerig en populair en doet dat bij tal van teekeningen en foto's. Zijn adviezen en raadgevingen zijn waard gelezen en opgevolgd te worden.

J. W. Ooms, „**De Watermolen**". Kampen, N.V. J. H. Kok. z. j. (1940).

De auteur van deze Christelijke roman heeft ten vorigen jare zijn eerste verhaal doen verschijnen onder den titel „De Korevaars" en schreef sindsdien in feuilleton-vorm het verhaal „Daggelders". De drie verhalen maken een goeden indruk want al blijkt Ooms geen groote figuur te zijn en al hebben we in onzen kring ons ervoor te wachten, hem tot moord op zijn talent door over-productie aan te zetten met onze toejuichingen, hij schrijft een rustig, beheerscht proza, dat stijl heeft. Duidelijk staat Ooms onder invloed van De Man en evenals deze schrijft hij een streekroman. Maar hij doet een frisch geluid

hooren en schrijft een kerngezonde geschiedenis. Slechts moet ons de opmerking van 't hart dat het Christelijk geloof de romanfiguren naar 't ons voorkomt meer wordt opgelegd dan eigen is.

Phyllis Bottome, **Alfred Adler**. Amsterdam, A. J. G. Strengholt. 1940.

De Amerikaansche romanciere Bottome heeft de vele leeken, vereerders van den Indivudual-psycholoog Alfred Adler een genoegen gedaan door een populaire levensbeschrijving van den man, wiens boeken (voor een deel) ook te onzent in zoo veler handen kwamen. Zonder twijfel is het lezen van een goede biografie een uitnemend middel om den arbeid van een auteur beter te leeren verstaan en deze Amerikaansche biografie is in zijn soort zeer goed te noemen. De schrijfster legt allen nadruk op den *mensch* Adler en teekent dien mensch zooals zij hem ziet. Daarbij hebben we te bedenken, dat zij geen vakpsycholoog of psychiater is *en* dat ze oorspronkelijk voor een Amerikaansch publiek schreef. Hoewel men over Adler's psychologie hier wel 't een en ander vinden zal, doet men toch beter, zich voor de kennis dáárvan te wenden tot de werken van Ronge en Dreikurs. De Nederlandsche vertaling van Adlers Biografie werd royaal uitgevoerd en goed verzorgd uitgegeven.

Frhr. W. v. Rheinbaben, **Het ontstaan van den oorlog 1939**. Den Haag, Zuid Holl. U. M. 1940.

De beschouwingen van den Staatssecretaris b.d. Von Rheinbaben die in dit boekje vervat zijn, vormen de uitwerking en aanvulling van een openbare lezing, welke in Nov. '39 in Zweden gehouden werd op verzoek van Zweedsche studenten. De auteur beschrijft voornamelijk, hoe hij Engeland ziet als de veroorzaker van dezen oorlog en als de stuwkracht ervan en hij noemt een reeks van feiten, teneinde deze vizie door kracht van argumenten te staven.

Jac. de Vreese, S. J. **De zonnige kant**. Eindhoven, Het Poirtersfonds 1940.

Dit boekje bevat een reeks korte stichtelijke overdenkingen, die in Vlaanderen reeds vier drukken beleefden, doch die, voorzien van een inleiding van Henr. de Greve en opgeluisterd door teekeningen van Hugo Brouwer, thans in ons land verschijnen en bestemd zijn voor onze Roomsche landgenooten. De Protestantsche lezer, die zulk een geheel ander, Bijbelscher soort van meditaties vooral, gewoon is, zal aan menige voorstellingsgroep, menige uitdrukking en zegswijze even moeten gewennen. De auteur is een vroom, blijmoedig man, die eigenaardige opmerkingen weet te maken en zijn gedachten een bekoorlijken poëtischen vorm weet te geven. Doch hier en daar springt hij op wat al te dichterlijke en gemakkelijke wijze van het aardsche op het hemelsche over en behandelt hij al wat mensch en wereld betreft op dezelfde goedige wijze als hij het God en het goddelijke doet. Zaken als het gebed b.v. behandelt hij op een wijze, die ons volkomen vreemd is en zóó, dat we ons wel eens afvragen of nog werkelijk van godsdienst en gebed sprake mag blijven. Zoo doet ook de teekenaar, die ergens een bouquet teekent, waaraan een kaartje hangt met 't opschrift: Ik bemin je. Afz. God. Dat is ons wat te familiaar.

Jef Popelier, **In 12 uur**. Roman. Den Haag, N.V. Leopold's U. M. 1940

Het verhaal waarmede de jonge auteur van dit boek debuteert is een z.g. kadervertelling. We duiden met deze naam een verhaalcompositie aan van bijzondere geslotenheid. Hier worden de lotgevallen van een aantal verschillende personen verhaald voor zoover die in een kort tijdbestek met elkaar in verband worden gebracht en samenhangen. Men kent zulk een procedé o.a. ook uit „De brug van San Luis Rey" van Thornton Wilder en uit „Er kan zooveel gebeuren in 8 dagen" van Hans Severin. De hier vertelde geschiedenis is gelocaliseerd in en om een grootestads ziekenhuis en de personen, wier leven gedurende 12 uur wordt beschreven zijn doctor, verpleegster, portier, koopman, of de echtgenoote van een der centrale figuren. Het aantrekkelijke van de hier gevolgde romanconceptie is, dat zij den auteur de gelegenheid biedt om te toonen wat hij kan bij 't zich sterk concentreeren niet alleen, doch ook in 't beschrijven van levens, die slechts zeer kort voor des lezers aandacht optreden. Maar zulk een romancompositie stelt den schrijver ook hooge eischen. Zijn vertellen moet zeer veel begrijpelijk en aanvaardbaar maken en hij dient een zeer goed psycholoog te zijn. Jef Popelier toont zich een debutant op beide punten. Vergelijken wij zijn boek b.v. met dat van Wilder dan zien wij pas goed, dat zijn pogingen tot aanvaardbaar maken van veel, wat zich in de levens der verhaalfiguren tijdens, doch vooral vóór „de" 12 uur afspeelt, slechts ten deele gelukt zijn en dat dit te wijten is aan te gebrekkige psychologische fundatie der verhaalsujetten. Zij zijn herhaaldelijk in onze oogen meer figuren wier lot zich beweegt in de richting van 't verhaalslot dan menschen, wier leven door eigen vaart gedreven wordt naar 't hoogtepunt van 't verhaal. Men leest dit boek meer als een verhaal ter ontspanning dan geboeid door het „samenspel" der menschenlevens.

Het typeert den schrijver, dat al de mannelijke en vrouwelijke sujetten au fond ongelukkige, onevenwichtige of van hun ankers losgeslagen individuen zijn. Dr. Vonck Jr. heeft een relatie met 'n verpleegster. Deze komt daardoor in ernstige moeilijkheden; Dr. Martins wordt door zijn vrouw verlaten en zegt zijn betrekking op waarna hij zich zat drinkt; Van Braekel ziet zijn zaak kelderen, drinkt zich een alcoholvergiftiging en ook zijn vrouw gaat er vandoor. Zij ontmoet den portier Peters, die op een onverklaarbare manier aan een vrij beduidend geldbedrag is ge-

komen; dat door Van Braekel verliest, zich hoogst onevenwichtig toont en chantage beproeft te plegen op Mevr. Van Braekel, bij welke poging zij met een revolverschot gedood wordt. Het is niet opwekkend en 't is nog al cynisch verteld ook.

Svend Weis Fogh, **De onbekende soldaat die bleef leven**. Den Haag, N.V. Zuid Hollandsche U. M. 1940.

Toen de oorlog van '14—'18 eenige jaren achter den rug was, kwam het genre der oorlogsromans sterk in trek. Vooral in toenmaals neutrale landen bleek veel, soms ook ongezonde belangstelling te ontwaken naar de uitvoerige en realistische beschrijving der gruwelen van het slagveld. De bedenking werd onder woorden gebracht, dat de overvloed der meer of minder nuchtere of geromantiseerde relazen en beschrijvingen méér dan een afschuw van het fenomeen oorlog een sensatiebelustheid van 't publiek ten „goede" zou komen. Na een paar jaar was de lezer den oorlogsroman dan ook grondig beu. Thans beleven we de tweede „wereld"-oorlog en nog vóór die beëindigd is worden er weer verhalen en andersoortige publicaties, die menschenslachting betreffende, uitgegeven. Ze kunnen geen nieuwe trek toevoegen aan het beeld, dat andere oorlogsverhalen ons kennen leerden, doch men vraagt zich af, waarom zulke boeken *thans* weer of nog gelezen worden. Zit er niet veel sensatiejacht en -zucht in de momenteel uitkomende oorlogsverhalen?

Dat laatste kan niet gezegd worden van Fogh's verhaal betreffende den onbekenden soldaat, die bleef leven nadat hij den eersten Europeeschen oorlog meemaakte in zijn volle verschrikkelijkheid. In dit boek is voortdurend de mensch aan het woord: de gekwelde, de lijdende, de zich bij tijden ook bezinnende mensch, die dezelfde persoonlijkheid is als de soldaat, die gehoorzaam zijn plicht doet als staatsburger en wien 't al evenmin aan begrijpelijke vaderlandsliefde ontbreekt. Dat deze mensch doodt is evenmin bizonder als dat hij zich afvraagt, waarom hij 't doet. En ook 't feit van zijn optimisme is niet nieuw. Eigenlijk kon deze verzameling herinneringen, die een vorige oorlog betreffen, even goed twintig jaar geleden zijn geschreven en verschenen en er is in de Nederl. vertaling van het werk geen aanduiding er voor te vinden, dat dit niet ook werkelijk het geval was. De uitgever, die de door Annie Posthumus verzorgde vertaling inleidt, is van meening, dat de oorlog 't schrikbeeld, de vrede 't hooge ideaal van elk verstandig mensch is. Hij zegt, dat een ordening en billijke verdeeling van 's aardrijks rijkdommen „niet bereikt kan worden dan door kracht van wapenen" en hij vindt, dat de toekomst ons „de heerschappij van den Geest zal moeten brengen".

Paul Geyser, **Met ijzeren wil**. Den Haag, J. N. Voorhoeve. 1940.

Dit boek bevat het eenvoudige verhaal der levenslotgevallen van den zendeling Johan Meijer, afkomstig uit Zwitserland, die gedurende vrij korten tijd zendingsarbeid deed in Zuid Amerika en tamelijk jong stierf. Het lijkt erop, alsof in dit boek het levensverhaal van een werkelijken zendeling wordt gedaan, maar wij zijn er niet zeker van of 't boek geen fantasiegeschiedenis bevat. Indien 't werk den lezer wat ruimer had ingelicht over het boek waarnaar deze Nederlandsche publicatie „vrij bewerkt" heet, indien de naam van den vertaler ware genoemd en een kort ter inleiding ons oriënteerde, zouden wij meer geweten hebben dan thans 't geval is. Het boek bevat meer een relaas dan een roman en zoo de geschiedenis boeiend moet worden genoemd is dat meer om de *stof* ervan dan wegens de talenten van schrijver en (of) bewerker. De schrijftrant van het boek is die der oude, traditioneele Evangelisatie- en Zendingsverhalen van plus minus dertig jaar geleden.

T. v. Buul en P. M. Gerritse, **Lachende Lente**. Meppel, M. Stenvert & Zn. 1940.

Onder de hier genoemde titel geven de beide eveneens genoemde auteurs een viertal leesboekjes voor de lagere klassen van Christelijke scholen uit. De boekjes worden ingeleid door vier citaten, n.l. uit Alex Vinet, de Handelingen, Prof. Van Dijk en Montesquieu. Les 1 van 't eerste boekje bevat de hoofd- en kleine letters van het alfabeth, vrij stijfjes geschreven. 't Tweede lesje, een verhaaltje brengt 't kind in kennis met 't stoute jongetje Toon, dat z'n zoete zusje Mien een lepel pap in 't gezicht gooit en dan nog durft lachen. Natuurlijk wordt Toon in 't zijkamertje opgesloten en loopt hij de lekkere peer mis, die Mien krijgt. Een viertal vragen aan 't slot hameren de stoutheid van Toon en de beloonde liefheid van Mien er nog eens in en de vier na te teekenen peren doen de rest. Leeslesje twee toont den stouten Toon, die over een hekje klimmen wil. Pa kijkt Toon streng aan en zegt „moet je weer in het zijkamertje?" „Neen Pa" antwoordt Toon gedwee. In een stijf handschriftje moet bij wijze van preventief werkende oefening de zin nageschreven worden „Toon wil op het hek klimmen",

Er staat trouwens nog meer leerzaams in dit eerste leesboekje. „De ooievaar vangt kikkers", is het schrijfvoorbeeld van bl. 33. Volgens Jan Vriends en een aantal andere natuuronderzoekers behoort die liefhebberij van den ooievaar de legende toe. De vragen van dit lesje (16) hebben de volgende raadsels: „Wat is het verschil tussen een kraai en een ooievaar?" en „Wat doet hij in de sloot?" We zijn het nog niet met onszelf eens, om welke reden we deze leesboekjes voor de school 't minst geschikt achten: om de onjuiste paedagogie dan wel om de foeileelijkheid der schrijfvoorbeelden.

Jef Last, **Kinderen van de Middernachtzon**. Amsterdam N.V. Wereldbibliotheek. 1940.

De romanschrijver, journalist en zwerver Jef Last heeft, kort voor den huidigen oorlog, een

lange reis gemaakt door Skandinavië en daarover thans een boek geschreven, dat om zijn boeiende verteltrant en om de verscheidenheid van onderwerpen, die 't bespreekt, zeer de moeite van het lezen waard is. Last heeft toegang gehad tot zeer uiteenloopende milieus, heeft intellectueele, gezeten burgers, kooplui, visschers, matrozen van ertsbooten en Lappen leeren kennen, met hen gesproken en hun visie op leven en wereld kunnen doorvoelen. Last is een auteur met groote belangstelling voor de sociale en economische zijde van het leven en het zal daarom niet verbazen, dat hij van die belangstelling telkens blijk heeft gegeven. Maar hij heeft ook oog en oor voor het typeerende in het leven, samenleven en bedrijf van een volk of volksgroep en dat brengt hem ertoe, in zijn reisverhaal allerlei opmerkingen te maken over zeden, gewoonten, historie en religie der menschen met wie hij in aanraking kwam. Het relaas wordt ook telkens afgewisseld door korte vertellingen en zelfs hier en daar door gedichten, doch niet in de laatste plaats door de aardige, pittige teekeningen, die de schrijver gedurende zijn reis maakte.

D. v. d. Stoep en H. Felderhof, **In de houten broek**. Den Haag, N.V. D. A. Daamen '40.

In dit boek „over dominees, preeken en kerkmenschen", bieden de beide auteurs een soort reportage van het kerkelijk, duidelijker: van het godsdienstig leven in Nederland. Zij hebben een twintigtal kerkdiensten en bijeenkomsten bezocht in verschillende steden en hoorden bij die gelegenheid Ds. H. A. Wiersinga, Ds. A. K. Straatsma, Prof. Dr. K. Schilder, Prof. Ds. G. Wisse, Dr. K. H. Miskotte, Ds. R. Dijkstra, J. N. Voorhoeve, Ds. S. G. de Graaf, Prof. Dr. G. v. d. Leeuw, Ds. J. J. Buskes, Ds. G. H. Kersten, Ds. W. J. Kooiman, Ds. H. J. de Groot, Ds. Fred. Boeyen, Ds. T. J. Hagen en Ds. C. J. Hoekendijk. Van al deze kerkbezoeken, van al de gehoorde preeken brengen zij nu op journalistische wijze en van journalistieken kant, verslag uit. Daarmee zonder twijfel veler menschelijke nieuwsgierigheid geheel of ten deele bevredigende naar de diverse uiterlijkheden van ons godsdienstig-kerkelijk leven. Het boek werd geïllustreerd met een reeks „exclusieve" foto's van kerken-in-en-exterieurs, van predikanten op kansels, van luisterende gemeenteleden, van biddende Heilsoldaten en van geleerde theologen achter hun bureau. Er wordt in dit boekje zeer veel gepraat over de buitenkant van „de Kerk" en er worden bij die gelegenheid vele overbodige, nuttelooze en zelfs ook onverstandige woorden gebruikt en verspild. Want 't navertellen van beluisterde preeken of 't verhalen van her of der opgedane, sterk persoonlijke indrukken, is een bedrijf, dat in veler oogen vermoedelijk minder waarde en beteekenis zal bezitten, dan 't in die van de beide auteurs had. Zij wijzen in hun inleiding wel bij voorbaat een geheele reeks van verantwoordelijkheden af doch hebben desniettemin door 't schrijven toch recht op critiek gegeven. Zij verdedigen weliswaar het goede recht van hun journalistieke bedrijvigheid, doch het blijft hier en daar den insider niet verborgen, dat zij zonder de geringste kennis zich zetten tot het neerschrijven van beoordeelingen waartoe zij niet bevoegd zijn en die kant noch wal raken. Dat treedt b.v. zeer sterk in 't licht in het hoofdstuk dat aan een Zondagochtendbijeenkomst van De Vergadering is gewijd. Want men kan nu eenmaal over de Vergadering niet schrijven — hoe en op welke wijs dan ook — zonder zich te realiseeren, waarover men 't eigenlijk heeft. En een eenvoudig verzoek om inlichtingen, b.v. bij J. N. Voorhoeve, zou tot dadelijk gevolg hebben gehad, dat er althans in *die* reportage wat minder onverantwoordelijk ware geschreven.

A. L. G. Bosboom-Toussaint, **Het huis Lauernesse.** Bew. d. P. de Zeeuw G.Jzn. Amsterdam, N.V. H. A. v. Bottenburg. 1940.

De heer De Zeeuw, die eenige jaren reeds geleden, een bewerking in 't licht gaf van De Negerhut van oom Tom door Mevr. H. Beecher-Stowe, heeft zich thans gezet tot het moderniseeren van Mevr. Bosboom-Toussaints eerste roman, die nu in deze bewerking verschijnt in de door Bottenburg geprojecteerde reeks Gouden Garven. De bewerker heeft de taal gemoderniseerd, door ongebruikelijke woorden door andere te vervangen en lange zinnen te bekorten of tot twee nieuwe, kortere om te vormen. Verder heeft hij uitwijdingen geschrapt en overbodige gedeelten eveneens doen vervallen. Daarbij was 't zijn bedoeling, de sfeer van 't boek te bewaren. Door zijn bewerking is wellicht een product ontstaan, dat gemakkelijk leesbaar is voor den modernen lezer, doch die zal nog over zooveel voor hem ongewoons hebben heen te stappen dat hij, daartoe in staat, zeker ook al datgene zou op den koop toenemen, wat thans in deze bewerking wordt gemist. We hopen, dat deze editie zijn weg vinden moge doch zouden een oriënteerende, populaire inleiding over de schrijfster en haar romanwerk zeker vóór in dit boek op zijn plaats hebben geacht.

Born's Modern Uitgeversbedrijf N.V. Assen. **De Tijd-Serie nrs. 1—4.**

De uitgever Born heeft zeker zeer veel huisvrouwen aan zich verplicht door de uitgave der vier boekjes, die wij hier aankondigen en die tegen 25 cents per stuk in den handel worden gebracht. Nr. 1 bespreekt het moderniseeren en vernieuwen van dameskleeding „met complete cursus voor 't zelfvervaardigen van eenvoudige kleding". Het boekje bevat vele goede nuttige wenken bij zeer veel teekeningen en duidelijke aanwijzingen. Nr. 2 behandelt 't maken van kinderkleeding uit stofresten, japonnen en mantels en ook dit boekje zal zijn waarde voor velen bewijzen. Nr. 3 is specaal gewijd aan 't moderniseeren en vernieuwen door middel van haak- en breiwerk en biedt een groot aantal nieuwe ontwerpen voor zuinig wolgebruik. Nr. 4 ten-

slotte geeft een serie algemeene bezuinigingswenken voor dezen tijd. De inhoud der boekjes is zeer gevarieerd en goed toegelicht met uitleggingen en teekeningen. We zien met belangstelling de publicatie van volgende afleveringen tegemoet.

Ds. G. van Veldhuizen, **Zeven dagen Rotterdam.** Nijkerk, N.V. G. F. Callenbach.

Er wordt in deze maanden weer veel geschreven en gepubliceerd in verband met onzen, zeer korten, oorlog. Daarbij zijn publicaties die even goed, zoo niet beter ongeschreven hadden kunnen blijven — althans tot er wat meer distantie ware ontstaan tusschen ervaring en herinnering. Maar het boek dat de Ned. Herv. predikant Van Veldhuizen van Rotterdam-Oost thans uitgeeft behoort tot die categorie van oorlogslectuur niet. De predikant beschrijft zijn ervaringen, lotgevallen en overwegingen gedurende de dagen 9—15 Mei, 15 Juni en 15 Juli van dit jaar, doch het is niet *dat* wat zijn boek waard maakt, het te lezen. Van méér dan gewoon belang is deze publicatie geworden omdat daarin een grootestads predikant spreekt uit en over zijn werk, uit en over de Kerk en zijn roeping daarin. Wie hier zijn nieuwsgierigheid te bevredigen zoekt leze dit boekje vooral niet, want het zal hem (gelukkig) teleurstellen. Maar wie een Christen aan 't woord wil hooren over de Kerk, over de wereld en over Jezus Christus en 't heden, die leze het warme vertoog, dat Van Veldhuizen in benauwde dagen neerschreef en dat getuigt, niet alleen van vertrouwen, van geloof en van liefde, maar dat bovenal een Christelijk vertroostend en vermanend woord is, waarvan de inhoud zoo uitnemend uitkomt tegen den achtergrond van het leven in Rotterdam gedurende de beschreven zeven dagen.

A. B. Wigman, **Zoogdieren in de bossen.** Utrecht, N.V. Het Spectrum. 1940.

Als deel 11 verschijnt dit boekje in de fraaie reeks Wat leeft en groeit. Wigman vertelt erin over edel- en damherten, reeën, moefflons, everzwijnen, vossen en dassen, eekhoorntjes, hazen en konijnen en over allerlei kleine zoogdieren zooals die te onzent in de vrije natuur leven. Hij doet dat op leerzame en onderhoudende wijze ten behoeve van den leek en liefhebber. Indien wij een opmerking maken mogen dan betreft die 't verduidelijken van een aantal den leek onbekende woorden, waarvan we op één bladzij de volgende vonden: roedel, burlklanken, wanveld, onland. Er staan er nog meer in 't boekje en op bldz. 65 werden er eenige verklaard. Te weinig jammer genoeg! De fraaie foto's in dit deeltje zijn van H. v. d. Peppel.

Clarence Budington Kelland, **Het succes van Diana Froment.** Haarlem, N.V. De Spaarnestad.

Als deel 28 van de Kennemer-reeks verscheen de uit 't Amerikaansch vertaalde geschiedenis van Cl. Budington Kelland, waarin zij de bewogen levensloop en de avontuurlijke carrière verhaalt van een meisje, dat zich in Arizona vestigt omstreeks het jaar 1860 en zich moet handhaven te midden van veedrijvers, veehouders, bandieten en Indianen. Ze komt in aanraking met Peter Muircie, de onverschrokken, ietwat loszinnige kwant, die een hart van goud en een vuist van staal heeft. Met zijn hulp, aan zijn zijde en onder zijn bescherming, slaat Diana zich door talrijke moeilijkheden heen en weet zij zich niet alleen te handhaven doch ook respect af te dwingen. Het verhaal is een boeiende, kleurige avonturengeschiedenis, die zich ter ontspanning goed lezen laat en waarin de humor niet ontbreekt.

T. Evers, **Insecten.** Practica deel 1. Utrecht, N.V. Urbi et Orbi. 1940.

Het boekje dat onder de hier opgenomen titel verschijnt vormt het eerste nummer van een encyclopaedische bibliotheek, die als zoodanig als voortzetting geprojecteerd is van 't tot heden verschijnende tijdschrift Practica. Het boekje, dat een beschrijving en afbeelding van 200 insectensoorten biedt, is gebonden in een stevig cartonnen omslag, omvat 84 bladzijden, werd helder geschreven en goed ingedeeld en is 't eerste deeltje van een reeks, waarvan 12 nrs. per jaar zullen uitkomen. Het werd ingeleid door den voorzitter der Nederl. entomologen-vereeniging en kan uitstekend door leeken gebruikt worden. Volgende deeltjes zullen handelen over Ned. letterkunde, het stofwisselingsproces, allerlei uitvindingen, sport etc. Het komt ons voor, dat daarmee een handige serie goedkoope werkjes bezig is te ontstaan. Volgende afleveringen zullen we in deze kolommen aankondigen.

Jo Kalmijn—Spierenburg, **Aartje.** Baarn, N.V. Bosch & Keuning. 1940.

Toen eenige jaren geleden van Mevr. Kalmijn Spierenburg het boek „Bruiloftsgangers" verscheen hebben wij dat op meer dan een plaats en om meer dan een reden met blijdschap aangekondigd. Wij hadden met dezen Christelijken roman een verhaal voor ons, dat om zijn stijlkwaliteiten allereerst, om zijn zuivere verhalende eigenschappen tweedens en om zijn open, zuivere sfeer in de derde plaats ver uitstak boven het meerendeel der elk jaar verschijnende Christelijke vertellingen. Hier was een vrome, dichterlijke vrouw aan den arbeid, die vertellen kon, die wist wat 't opbouwen van een verhaal moet zijn en die daarbij de gave bezat om het geestelijk leven harer medechristenen, tot welke maatschappelijke stand zij ook behoorden, te doorvoelen en te doorlichten als weinig anderen.

Het verheugt ons niet weinig, dat wij thans in de gelegenheid zijn de nieuwe Christelijke roman van deze schrijfster om dezelfde redenen te prijzen en aan te bevelen als we 't het eerste deden. „Aartje" voert den lezer in 't milieu der allerarmsten in een groote stad en beschrijft hun leven, hun strijd, hun gelooven en hun ongeloof op een zeldzaam fraaie wijze. Er is in dit boek

geen sprake van fel realisme naar stijl of woordkeus, doch van een realisme, dat de werkelijkheid volledig recht doet door haar voortdurend te heffen in den glans van dat leven, dat niet tot de wereld van het stoffelijke beperkt blijft. Alle zorgen, alle leed, alle zwoegen van een arbeidersvrouw temidden van haar groeiend, woelig gezin waarin „altijd wat" aan de hand is vindt hier scherpe, maar tegelijk toch ook dichterlijke belichting; hier wordt de taal en de woordkeus gebezigd, die deze volksklasse bezigt en die de schrijfster volkomen beheerscht, haar aanwendend zonder valsch effectbejag. Maar hier wordt, behalve beschreven en geteekend ook herverbeeld; hier wordt een schildering van stoffelijk en geestelijk leven beproefd die uitnemend slaagt omdat ze ondernomen is uit een diepe, gelijkmatige maar ongebreidelde liefde voor den medemensch, voor den mede-geloovige en zijn strijd. Ik zou dit boek de roman der geestelijke verbondenheid, der echt Christelijke broederlijke liefde willen noemen, waartoe alleen de liefde van Jezus Christus iemand uitdrijven kan, die beseft, wat geestelijke gemeenschap van Christus is in de praktijk. Dit verhaal is sterk als roman, sterk ook als een christelijke roman; maar 't sterkst als de arbeid van een ernstig geloovige vrouw.

Arti's teekenvoorbeelden. Driemaal tien oorspronkelijke Holl. landschappen.
L. de Vogel, **Caricatuurteekenen**.

De teekenvoorbeelden, bijeengebracht in de drie cahiers zijn progressief wat betreft de moeilijkheden, die ze te overwinnen bieden. De cahiers hebben de teekeningen op de linkerbladzijden en het blanco blad ter rechterzijde. Zij zijn vouwbaar, want gebonden met ringsluiting. Zeer practische goedkoope teekenboeken voor jongens en ouderen.

De cursus caricatuur-teekenen van den heer L. de Vogel munt uit door 't inzicht, dat hij bedoelt te geven in de anatomie van den „kop" en in de richtlijnen, die in de uitleggende beschrijvingen gegeven worden voor de grondstructuur van het te teekenen gezicht. We achten deze cursus, geboden in een boek van groot formaat, gebonden met ringsluiting, zeer duidelijk en instructief voor jongens vooral, doch ook voor liefhebberende ouderen.

Mr. Dr. M. Visser, **Het leven van Milton**. Amsterdam, H. J. Spruyt's N.V. 1940.

De schrijver van deze biografie van Milton, die in 1911 promoveerde op een dissertatie betreffende Milton's prozawerken, heeft 't groote publiek zeer aan zich verplicht door deze biografie, waarvan 't ontbreken tot heden een leemte liet, die jammer genoeg door te weinigen gevoeld, evenwel niet minder wezenlijk was. Want het is van eminent belang, dat de christenheid haar voorgangers kent omdat dit noodig is, zal zij haar bewust indachtig zijn kunnen en leven bij 't besef van hun arbeid in de geloofsgemeenschap, waarin elk geslacht weer wordt ingevoegd. De heer Visser teekent allereerst M's jeugdperiode toont hem dan als een strijdersfiguur en schetst daarna „Milton's geestelijk en dichterlijk bestaan". Voortdurend wordt uit M's werk geciteerd en de vertaling van deze citaten aan den voet der bladzijden genoteerd. Zeker zal dit boek belangstellenden nuttig zijn, daar het een goed denkbeeld geeft van Milton's persoonlijkheid, van zijn vroomheid en van zijn dichterlijken arbeid. De behandeling der stof is zoo, dat de lectuur voor ongeschoolde leeken op 't gebied der letteren geen bezwaren kan hebben.

K. Norel, **De Carrière van Nanne Vijn**. Nijkerk, N.V. G. F. Callenbach. 1940.

Het werk van den verteller Norel wordt met elk volgend werk weer beter. Wij bezitten van hem langzamerhand al heel wat: jongensboeken, novellen, romans. Van de laatste al een stuk of vier, vijf, zoo we ons niet vergissen. Norel's arbeid staat hooger dan het gros van het z.g. Christelijk verhaalwerk; zijn proza is niet alleen verzorgder, maar zijn teekening is verfijnder en beschaafder, kent fijner onderscheidingen tusschen dikke en dunne lijnen, tusschen licht en donker ook dan men in de meeste Prot. Chr. verhalen en romans vermag aan te wijzen. Het opzettelijk christelijk moraliseerende, dat in vele dier geschiedenissen den lezer stoot zal men bij Norel tevergeefsch zoeken: hij toont er oog voor te hebben, dat het Christelijk geloof van levenvernieuwende, leven-omzettende waarde en beteekenis is en dat dit grondig iets anders beteekent, dan dat men de een of andere fatsoenlijke burgermansmoraal in Christelijken zin ombuigt. Er zijn ook in de Noord-Hollandsche boeren-, tuinders- en bollenkweekers-roman, die de carriere van den boerenzoon Nanne Vijn teekent, weliswaar nog allerlei herinneringen aan te wijzen aan dat complex, dat „christelijke moraal" heet, evengoed als de „fabel" van het verhaal nog lang niet volkomen los en bevrijd blijkt van het traditioneele schema, waaraan christelijke verhaalfabels bijna zonder uitzondering beantwoorden, maar er valt toch veel in dit boek te loven. De zooveel zuiverder, raker en beknopter teekening van persoon, situatie en milieu dan men in het volksverhaal gewoon is b.v.; de gave taal, de stevige zinsbouw en, niet in de laatste plaats, het gezonde realisme, dat de Norelsche visie typeert. Dit verhaal is gespeend van alle romantiek en sentimentaliteit, het is geschreven uit een sterk traditioneel, doch doordacht en beleefd gelooven en het is geschreven met die echt Nederlandsche liefde voor de realiteit der dingen die wij zoozeer waardeeren. Een goed boek, dit nieuwe verhaal van Norel.

Dr. A. Raignier, **Mieren I**. Utrecht, Uitgeverij Het Spectrum. 1940.

De veertigdeelige serie, „Wat leeft en groeit", „De wereld van dieren en planten", onder redactie van Vriends en Tolman is door dit boekje verrijkt met een deeltje dat het leven der mieren

op een zeer begrijpelijke, populaire en uitvoerige wijze beschrijft. We bezitten een boek van Hans Henry Ewers over „Mieren", dat jaren geleden alweer te onzent werd vertaald. Maar 't is prettig, dat Prof. Raignier er zich toe gezet heeft, bij de vele teekeningen en foto's, die Ewers' boek mist, een systematische verhandeling te schrijven over het vele dat mieren aangaat en betreft en met hun leven en gewoonten samenhangt. Men leest dit achttiende deel der zeer belangrijke boekenreeks met ononderbroken spanning. We hopen zeer, dat onder de werken, die in dezen langen en donkeren winter verkocht zullen worden de door zoo bekwame handen geschreven en geillustreerde werkjes in ruime mate zullen behooren. Ze zijn het stellig waard.

Dagkalender van de Martha-Stichting. Den Haag, J. N. Voorhoeve. 1940.

De firma Voorhoeve heeft zich belast met de uitgave van den kalender, dien de bekende Martha-stichting tot nog toe telken jare uitgaf bij Bredee te Rotterdam. De kalender onderscheidt zich naar zijn inhoud niet van al zijn voorgangers, heeft op de bladzijden aan voor- en achterzijde meditaties en wijdingswoorden en als schildplaat een illustratie van S. v. d. Schaar op de tekst „Die tot Mij komt zal geenszins dorsten". Aan een marmeren bron komen eenige mannen en vrouwen water putten. De kleuren zijn in bruinen en grijzen tint gehouden.

Weezenalmanak voor het jaar 1941. Neerbosch, Neerbosch' Boekhandel en Uitgeverij.

De Almanak der Weesinrichting behoeft voor onze lezers noch aanbeveling noch toelichting. Men kent dit goed verzorde boekje al van jaren her en 't is voldoende, te constateeren, dat 't er weer is met zijn keur van inlichtingen en gegevens op allerlei gebied en met zijn verzorgde „mengelwerk" aan gedichten, verhalen en essays.

Anthonie Morton, **Blauwmasker triomfeert.** Den Haag, N.V. Zuid Holl. U. M. 1940.

Blauwmasker, alias Baron Mannerheim, alias etc. etc. is nu in een vier- of vijftal verhalen van Anthonie Morton op zoek geweest naar een bende, een syndicaat der misdaad. Hij heeft alleen gewerkt, werd door de politie verdacht, die door de leden der beruchte troep op zijn spoor werd gezet. Hij heeft vele malen den dood onder de oogen gezien, is meermalen aan ernstige gevaren maar ternauwernood ontkomen. Thans, in 't verhaal, dat van zijn „triomf" verhaalt, weet de groote tegenspeler van al wat zich boef weet, de bende schaakmat te zetten en zelf als door 't oog van een naald te kruipen en een veroordeeling te ontkomen. Het is een boeiende niet zachtzinnige historie, die met 't bekende flair geschreven is en door velen in de wintermaanden achter de kachel zal worden geapprecieerd.

Dr. R. R. Post, **De moderne devotie, Geert Groote en zijn stichtingen.** A'dam, P. N. van Kampen & Zn.

In de Vaderl. cultuurgeschiedenis in monografiën „Patria" verscheen als 22ste deel deze samenvattende en oriënteerende studie over de Broederschap des Gemeenen levens. Het is een boek geworden, dat door theologen en leeken met belangstelling gelezen zal worden en dat die belangstelling door zijn goede eigenschappen overwaard is. Toevallig hadden wij juist de lectuur achter ons van Delprats boek over de Fraterhuizen (1856[2]), van Van Slee's werk over Windesheim (1874) en van Van Rhijn's dissertatie over Gansfort (1917). We waren deswege in staat, of meer te beoordeelen, hoe noodig een nieuwe samenvatting der historische gegevens wel was. (Van Rhijns boek terzijde gelaten!) Dr. Post beschrijft het werk der Broederschap op een onderhoudende wijze en doet dat bij een tiental illustraties en onder verwijzing naar de door hem bestudeerde bronnen en gelezen werken. Een mooi deel in een belangwekkende boekenreeks.

J. Poortman, **Uut en um oes olde laandschap.** Assen, N. V. van Gorcum & Comp. 1940.

Deze „Drentsche Bloemlezing" verschijnt als nr. 13 in de reeks Nieuw Drentsch Mozaïk, nieuwe reeks en is samengesteld door den redacteur van de Nieuwe Drentsche Volksalmanak. Opgezet werd 't als een leerboek voor school en huis, onder auspiciën der vereeniging van onderwijzers in de voormalige Inspectie Borger. R. H. de Vos van Steenwijk schrijft er een korte inleiding voor en men vindt er in opgenomen verhalen en vertelsels, gedichtjes, raadsels, redevoeringen en lezingen. Men vindt in dit aardige boekje o.a. werk van Mr. J. Linthorst Homan, Mr. H. Smeenge, H. Tiesing Sr., Alb. Wolting, H. T. Buiskool, G. H. Voerman e.a. Het boekje is met teekeningen geïllustreerd en omvat 112 bladzijden.

J. H. Stuurman, **Huishoudonderricht voor alle meisjes.** Tilburg, R. K. Jongens weeshuis. 1940.

In de Opvoedkundige Brochurereeks onder leiding van Fr. S. Rombouts verschijnt als nr. 113 (prijs f 0.80) dit zeer goede, op de practijk van het huishoudonderricht ingestelde werkje, dat de vragen stelt: wanneer moet dat onderricht gegeven worden en: waar zal het volkskind huishoudonderwijs ontvangen. De schrijfster stuurt welbewust en principieel aan op een vernieuwing van het meisjesonderwijs en doet dat o.i. zeer terecht. Haar betoog is zeer lezenswaard, niet alleen voor allen, die bij 't onderwijs zijn betrokken maar ook voor ouders. De schrijfster meent, dat 't door haar voorgestelde huishoudonderwijs 't best in 't zevende leerjaar kan gegeven worden en zij bespreekt daartoe alle vakken, die tot 't leerrooster van dat jaar moeten behooren. Een zeer goed vlugschrift van een bekwaam en practisch auteur.

Kalender, *Chr. Ver. Het Zonnehuis.* Beekbergen, 1940.

De Chr. vereen. tot verpleging van behoeftige, chronische zieken „Het Zonnehuis" zendt ons haar fraai uitgevoerde maandkalender toe, die wij gaarne nog in onze Dec. aflevering recenseeren. De bovenste bladhelft heeft teekeningen van Xeno Münninghoff die het als kalenderillustraties bijzonder goed doen. Het zijn eenvoudige, maar goed opgezette houtskool-teekeningen, die de schoonheid van het Veluwsche landschap op aantrekkelijke wijze toonen. Op de achterzijde der bladen schrijven eenige medewerkers en belangstellenden over den christelijken liefde-arbeid, die in Het Zonnehuis wordt verricht, daarmee den kalendergebruiker tegelijk het werk naderbrengende. Wij kunnen onzen lezers adviseeren zich dezen kalender tot een sieraad van hun kamer aan te schaffen en daarmee tevens iets te doen in 't belang van Christelijken liefdearbeid. Ter oriënteering is bij den kalender gevoegd een geïllustreerd boekje, dat tal van inlichtingen over het ziekenhuis geeft.

Zondagsschooluitgaven van *G. F. Callenbach*, Nijkerk.

Callenbach's Zondagsschool-uitgaven zijn er weer. Het is toch elk jaar opnieuw weer een verrassing, die groote stapels keurige boekjes uit te pakken, te bezien, door te bladeren en te lezen. Er zijn er weer voor allerlei leeftijd. Van der Hulst is er met een nieuw deeltje, van Anne de Vries zijn er de vier deeltjes Kind en Bijbel, waarvan we hopen, dat hij ze zal voortzetten, van Albert Zaaier is er weer een Papoea-jongensboek en van Nel v. d. Vlis zijn er weer een paar erg aardige vertellingen. Ook Mevr. Jongejan—de Groot heeft een paar nieuwe verhalen bijgedragen. Laat ons nu niet herhalen, wat we elk jaar terecht zeggen kunnen: dat deze boekjes zoo goed gedrukt en gebonden en geïllustreerd zijn. Want dat weten we nu eindelijk wel. Het heeft zelfs niet eens meer zin, te herhalen, dat ook deze zending Zondagsschoolboekjes naar zijn *inhoud* de oude reputatie handhaaft. Want ook dat is jaar op jaar zoo. Is Callenbach met deze reeks boekjes feitelijk geen unicum in ons land? Dit is blijmoedige, prettige, gezonde lectuur voor de jeugd. Op eenige deelen zullen we nog afzonderlijk terugkomen.

Kalenders en Premieboeken. Uitg. *J. N. Voorhoeve*, Den Haag 1940.

De firma Voorhoeve brengt in dit oorlogsjaar haar kalenders met dezelfde regelmaat als andere jaren 't geval was. Er is de dagkalender die ditmaal een schildplaat heeft, die een illustratie is naar den tekst: Gelijk het hert schreeuwt naar de waterstroomen . . . " In zachte bruine tinten zijn twee herten geteekend, die forsch en eenvoudig van lijn uitkomen tegen den achtergrond met boomen. De breede vlakverdeeling van dit schild kunnen wij er 't best van waardeeren. De kleuren-combinaties evenwel minder. De poging is echter loffelijk. Het kalenderblok is ook afzonderlijk en in boekvorm uitgegeven. Het heeft vier teekeningen van Melse als kaart-illustraties. De achterzijden der bladzijden zijn op de gebruikelijke, wel wat traditioneele wijze voorzien van stichtelijke geschiedenissen en overdenkingen.

Het staande weekkalendertje heeft een opengeslagen Bijbel als schildplaatje. Het zal 't vooral in menige meisjeskamer weer zeer goed doen. De vierbladige kalender heeft bloemenkaarten (links) als illustratie en (rechts) gedichten van Jacq. v. d. Waals, Willem de Merode en Paul Gerardt. Voornaam en fraai uitgevoerd is ook dit jaar weer de maandkalender Het licht tegemoet. De twaalf zeer mooie illustraties zijn afzonderlijk te benutten, evenals de met mooie letters gedrukte gedachten, die de onderste bladenhelften innemen. Links en rechts is de datumaanwijzing gedrukt. Het geheel maakt een zeer verzorgden indruk.

De beide premieboeken bij den Geïll. Chr. Scheurkalender, n.l. een verhaal van Schippers en een van Baardmans zijn goed verzorgd uitgegeven. Wij hadden geen tijd ze nog voor 't inzenden dezer bespreking te lezen en zullen op hun inhoud dus nog later terugkomen. De dagkalender kost f 0.95; de premieboeken f 1.25, doch bij den kalender slechts f 0.75; het gebonden kalenderblok kost f 1.50; de kalender Het licht tegemoet f 0.95; de weekkalender f 0.35; en de driebladige maandkalender f 0.45.

D. Hans, **Christendom zonder Christus**. Assen, N.V. Van Gorcum & Comp. 1940.

De journalist Hans heeft reeds eens een boekje van denzelfden omvang gewijd aan het volgen van Christus en daarin op voortreffelijke wijze allerlei opmerkingen gemaakt, die men, vooral in Vrijzinnigen kring, best eens hooren en lezen mocht. In het boekje, dat wij thans van hem aankondigen, verzet hij zich tegen een Evangelieverkondiging in Links-moderne kringen zonder Jezus Christus. Hij betoogt, dat er een reformatie der vrijzinnigen naar rechts heeft plaats gevonden, die werd gevolgd door een contra-reformatie, uitgaande van de groep vrijzinnigen, die meer links georiënteerd waren. Het is vooral tegen hun gedachten en meeningen, dat Hans zich met overtuiging en groote openhartigheid keert. Om den nadruk, dien hij legt op 't feit, dat de Evangelische Boodschap de Boodschap is van den historischen Jezus, is zijn helder geschreven verslag zeer de lezing waard.